İslâm âlimleri Ansiklopedis

ONUNCU CİLD

İçindekiler Tablosu

ALİ BİN AHMED

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Abdülmuhsin bin Ahmed bin Muhammed bin Ali bin Hasen bin Ali bin Muhammed bin Ca'fer el-Hüseynî el-Gurâfî'dir. 628 (m. 1231) yılında doğup, 704 (m. 1305) yılı Zilhicce ayında vefât etti.

Muhammed bin İmâd, Zâfir bin Necm, Murtezâ bin Hâtem, Ali bin Cebbâre ve bir grup âlimden, Bağdad'da; Ebü'l-Hasen el-Katî'î, Muhammed bin Sa'îd, İbn-i Kübeylî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs-i şerîflerden tahricler yaptı. Hadîs ilmini çok iyi bilirdi. Hattı çok güzel idi ve sür'atli yazardı. İskenderiyye şehrinde, Dâr-ül-Hadîs-in Nebîhiyye Medresesi'nin müderrisliğini yaptı. Ondan, garîb, az duyulan ve az bilinen bilgiler nakledildi. Fıkıh ilmini iyi bilirdi.

Ebû Abdullah bin el-Mühendis der ki: "Hocamız Gurâfî çok Kur'ân-ı kerîm okur, vakitlerini iyilik ve hayr işlemekle geçirirdi."

Ebü'l-Alâ el-Furadî der ki: "O, âlim ve fâdıl idi. Büyük hadîs âlimlerindendir. İnsanların ilminden faydalandığı, çok ibâdet eden bir zât idi. Onu, Berzâlî, Zehebî ve başka âlimler de övmüşlerdir. Ağaç yaprakları satarak geçimini te'min eder, günlük ihtiyâcını kazanınca daha fazla satmak için uğraşmazdı. Kendi beldesinin âlimlerini iyi bilirdi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 17, 18

ALİ BİN DÂVÛD EL-KAHFÂZÎ (Ez-Zübeyrî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Davûd bin Yahya bin Kâmil bin Yahya bin Cebbâre bin Abdülmelik bin Mûsâ bin Cebbâre bin Muhammed bin Zekeriyyâ bin Küleyh bin Cemil bin Abdullah bin Mue'ab ibni Sabit bin Abdullah bin Zübeyr bin Avvâm'dır (r.anhüm). Lakabı Necmüddîn olup, künyesi Ebü'l-Hasendir. Kuraşî, Esedî, Kahfâz"i, Dımeşkî nisbetiyle tanınırdı. Nesebi Eshâb-ı kiramdan Zübeyr bin Avvâm hazretlerine kadar dayanmaktadır. 668 (m. 1269) senesi Cemâzil-evyel ayında doğdu. Yüksek ve fazilet sahibi bir âlim olan babası, "Kadı İmâdüddin" lakabı ile meşhur olup, 684 (m. 1285) senesinde vefât etmiştir.

Babasından ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Fıkıh, usûl, nahiv, edebiyat ve daha başka ilimlerde de mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Fetva verir ve ders okuturdu. Özellikle Arab dili ve edebiyatında Şam'da zamanının âlimlerinin en büyüğü idi. Nahiv ilmini Alâ bin Mutrizl'den, fikıh ilmini Şemseddîn-i Harîrî'den, usûl ilmini Bedr bin Cemâa'dan, Arab edebiyatını Mecd-i Tûnusî'den okuyup öğrendi. Necm-üş-Şekrâvî'den ve Burhan bin Derd'den hadîs-i şerif dinledi. 745 (m. 1344) senesi Receb ayının ondördüncü günü vefât etti.

İbn-i Hacer-i Askalânî diyor ki; "O, İbn-i Derd'den çok sayıda hadis cüzleri dinledi. Ayrıca Muvatta' ve başka hadîs kitaplarını da dinlemişti. Kendisi hadîs-i şerîf rivâyet etmedi. Kur'ân-ı kerîmin bütün kıraat rivâyetlerini okuyup öğrendi. Fıkıh ilmini Şeyh Celâleddin el-Habbâzî ve Kadı Sadrüddîn'den, Arabî ilimleri Şeyh Şerefüddîn el-Fezârî'den öğrendi. Bedreddîn İbni Nehviyye'den "Davül-misbâh" ve onun şerhi olan "Esfâr-üs-sabâh" adındaki eserleri okudu. Edebiyatla çok meşgul olup, aruzda pek mâhir oldu. Derslerinde, fazilet sahiplerinin nâdir haberlerinden bahsederdi. O, 719 (m. 1319) senesinde Rükniyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bir müddet sonra ayrıldı. 722 (m. 1322) senesinde Zâhiriyye Medresesi'ne ta'yin edildi O, Arab edebiyatında Şam'daki meşhûr âlimlerin sonuncularından idi. Berzâlî onun nazımlarından çok şeyler yazdı."

Zehebî diyor ki: “O, zamanının en zekî kimselerinden idi. Dinine çok bağlı, vera’ ve takvâ sahibi bir zât olup, Arabî ilimlerde çok talebe yetiştirdi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 47

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 143

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 90

4) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 121

ALİ BİN HÜSEYN EL-ERMEVÎ

Şafii mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Hüseyn bin Ali bin Hüseyn bin Muhammed el-Hüseynî el-Mısrî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı Seyyid Şerefüddîn'dir. İbn-i Kadıasker diye bilinir. 691 (m. 1292) senesinde doğdu. 757 (m. 1356) senesi Cemâzil-âhır ayında Kâhire'de vefât etti. Karâfe kabristanına defnedildi.

Ali el-Ermevî seyyid idi. Ya'nî Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) soyundan idi. Birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerif dinledi. Dımeşk'da el-Fahr Ali'den, Beyhekî'nin Sünen-ül-kebîr kitabındaki hadîs-i şerifleri dinledi. Fıkıh, usûl ve nahiv ilminde üstün derecelere kavuşmuştu.

Ali Bin Hüseyn, el-Fahriyye ve et Tayberasiyye'de ders okuttu. Kahire'de nüfus müdürlüğü, belediye teşkilâtı başkanlığı ve hazîne müdürlüğü vazifelerini yürüttü. Birçok kimseler ondan ilim öğrenerek hadîs-i şerîf rivayetinde bulundular.

İbn-i Râfi' onun hakkında; "Ali el-Ermevî, çok zekî, güzel ahlâklı, merhameti çok, edîb, derin bilgi sahibi bir zât idi" demektedir.

İbn-i Sübkî ise onun hakkında; "Ali bin Hüseyn, fazîlet sahibi, çok medh ve hürmet edilen, edîb idi. Zamanının büyüğü olup, nahiv ve özellikle nesirde dehâ idi" demektedir.

Bedreddîn Nablûsî onun hakkında şöyle demektedir: "Ali el-Ermevî, Ehl-i sünnet mezhebinde ilmiyle âmil bir zât idi. Zilka'de ayının sekizinci gecesi Hızır aleyhisselâmla görüştü."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 41

2) Tabakât-üş-Safiiyye cild-10 sh. 137

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1. sh. 396

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6. sh. 183

5) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2. sh. 170

ALİ BİN İBRÂHİM ES-SÜKÂKÎNÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Ali bin İbrâhim bin Esed el-Mısrî, el-Hanefi, Alâüddîn bin el-Etruş es-Sükâkînî'dir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 758 (m. 1357) senesi Cemâzil-âhır ayı başında Mısır'da vefât etti.

Ali bin İbrâhim, birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerif dinledi. Hadîs-i şerîf dinlediği hocalarından olan el-Ebrekûhî ed-Dimyâtî'den, Dâre Kutnî'nin Sünen'indeki hadîs-i şerifleri dinledi. Onlardan rivayette bulundu. Bunun yanında Beyburûs el-Adîmî'den de hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden de; el-Emnî, İbn-i Sened hadîs-i şerîf dinledi ve rivayette bulundu.

Ali es-Sükâkînî, 743 (m. 1342) senesinde Dımeşk'da, belediye teşkilâtı hizmetleri, ayrıca insanlara emr-i ma'rûf ve nehy-i münker etmek ve hayvan haklarını da korumak gibi başka vazifeleri de olan Hisbe Teşkilâtı başkanlığına ta'yin oldu. Bu vazifesini başarıyla yürüttü. Daha sonra bu vazifeden ayrıldı ve Kahire'ye gitti. El-Hâtuniyye, el-Cevâniyye medreselerinde ders verdi. Bir müddet de Kâhire'deki Hisbe Teşkilâtı başkanlığını yürüttü. Bir ara bu görevden ayrıldı ise de, tekrar Mısır'daki muhtesiblik ve Kadıaskerlik vazifelerini vefâtına kadar sürdürdü.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3. sh. 3

ALİ BİN MUHAMMED

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Îsâ'dır. Künyesi Ebü'l-Hüseyn olup, lakabı Şerefüddîn'dir. 621 (m. 1224) senesinde Ba'lebek'de doğup, 701 (m. 1301) târihinde yine burada vefât etti. Ali bin Muhammed, Ba'lebek'de Behâ Abdurrahmân Makdisî'nin yanında bir müddet kaldı. Burada, Abdülvâhid bin Medâ Irbilî, İbn-i Revâha, babası Şeyh Fakîh ve başkalarından hadîs-i şerif dinledi. Şam'a gidip geldi. Şam'da; İbn-i Zebîdî, İbn-i Salâh, Ca'fer Hemedânî, Mükrim bin Ebû Sakr ibni Şîrâzî ve başkalarından hadîs-i şerif dinledi. Dört sene sonra hadîs-i şerif öğrenmek ve ilmini arttırmak için Mısır'a gitti. Mısır'da İbn-i Cümmeyzî, İbn-i Revâha, Sâri ve başkalarından hadîs-i şerif dinledi. Büyük hadîs âlimlerinden Abdülazîm Münzirî'nin yanında kalıp, ondan icazet aldı. Bilhassa hadîs ilmine ehemmiyet verdi. Mısır'a beş defa gitti. Sahîh-i Buhârî'yi aynen yazdı. Ve ona çok ehemmiyet verdi. Sahîh-i Buhâri' yi, İbn-i Mâlik'in yanında dinledi. İbn-i Mâlik de ondan rivayet ederek hadîs-i şerif bildirdi.

Çok hadîsi şerif rivayet etti. Âlimlerden pekçok kimse ondan hadîs-i şerif dinledi. Berzâlî ve Zehebî, Dımeşk'da ve Ba'lebek'de ondan çok rivayette bulundu.

Zehebî onun hakkında şöyle der: "Ali bin Muhammed, büyük bir hadîs ve fıkıh âlimi olup, lügat ilminde de mütehassıs idi. Âlimler ve sultanlar ona hürmet ederlerdi. Tevazuu pekçok idi. Fakat çok heybetliydi. Sözü, sohbeti hoş ve tatlı bir zât idi. Her fazilet sahibine hakkını verirdi. Güleryüzlü idi. Zamanındaki ilimlerde geniş bilgi sahibi idi. Çok okudu ve yazdı, isimler ve onların zabtına çok ehemmiyet verirdi. Devamlı mütâlaa ederdi Talebeler kendisinden çok istifâde etti. Ben de kendisinden faydalandım. Ondan me'zun oldum. Rivayet yollarım iyi bilirdi. Dirâyet sahibi idi."

Berzâlî de onun hakkında: "Ali bin Muhammed, büyük bir âlim olup, güleryüzlü, güzel görünüşlü, vekar ve sekînet sahibi idi. Birçok fazîletlere sâhibdir. Hadîs-i şerifleri lafzı ile ezberlerdi. Ma'nâları da bilirdi. Lügat ilminde pek yükselmişti. Güzel konuşurdu. Herkes ona hürmet ve i'tibâr ederdi."

Ali bin Muhammed, 701 (m. 1301) senesinin Ramazân-ı şerîf ayında Şam'dan dönmüştü. Cum'a gecesinde vefât etti. Herkes ondan çok memnun idi. Talebelerine ve etrafına pek faydası olmuştu, insanlar onun vefâtı ile çok üzüldü.

1) Zeyli Tabakat-ı Hanâbile cild-2. sh. 345

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6. sh. 3

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3. sh. 98

ALİ BİN YÛSUF EL-LAHMÎ

Tefsîr, kırâat ve nahiv âlimi. İsmi, Ali bin Yûsuf bin Harîz bin Fadl bin Mi’sad bin Fadl el-Lahmî es-Settanûfî eş-Şâfiî olup, künyesi Ebü’l-Hasen’dir. Lakabı ise Nûreddîn’dir. Aslen Şamlı olup, 644 (m. 1246) senesinde Kâhire’de doğdu. 713 (m. 1314) senesi Zilhicce ayının onyedisi olan Cumartesi günü Kâhire’de vefât etti.

Ali bin Yûsuf, kırâat ilmini; Takıyyüddîn Ya’kûb bin Bedran el-Cerâyidî’den ve Zeynüddîn bin el-Cezâirî’den, nahiv ilmini; ez-Ziyâ Sâlih bin İbrâhim el-Farîkî ve Sâlih bin İbrâhim bin Ahmed Si’ridî’den öğrendi. En-Necîb, es-Sâfî, el-Halîl ve birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi ve rivâyette bulundu.

İbn-i Mektûm onun hakkında: “Ali bin Yûsuf, Mısır diyarında kırâat âlimlerinin reîsi idi. Tefsîr ilminde yed-i tûlâ sahibi idi. Tefsîr ilmine dâir birçok şerhleri vardır” demektedir.

Ali el-Lahmî, Tûlûn Câmii medresesinde tefsîr müderrisliği yaptı. Câmi’ul-Hâkim’de de kırâat dersleri verdi. İnsanlar onu büyük bilir, hürmet gösterirler idi.

Ali bin Yûsuf, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır:

1- Ahbâr-üş-Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî: Üç cildlik bir eserdir.
2- Şerh-üş-Şâtıbiyye.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 264

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 141

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 213

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 716

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 723

ALİ MÛSÂ EL-FEŞLÎ

Fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Mûsâ, künyesi Ebü'l-Hasen, nisbeti Cebertî ve Feşlî'dir. Doğum târihi tesbit edilemiyen Ali bin Mûsâ el-Feşlî hazretleri, 791 (m. 1389) senesinde vefât etti. Bâb-ı Sihâm kabristanına defn olundu. Kabri orada meşhûr olup, ziyâret edilmektedir. Onu sevenler, kabrini ziyâret edenler, mübârek rûhâniyetinden istifâde etmektedirler.

Âlim, sâlih ve velî bir zât olan Ali bin Mûsâ'da, ba'zı vakitlerde tasavvuf büyüklerinde bulunan cezbe hâli hâsıl olurdu. Bu hâlde ve her zaman, hep Allahü teâlâyı zikreder, hiçbir zaman O'ndan gâfil olmazdı. Velî olduğuna delâlet eden keşif ve kerâmetler kendisinde çok görülürdü. Zamanında bulunan birçok âlim ve velî ile görüşüp, onların sohbetlerinde kemâle gelmiş olan Ebü'l-Hasen-i Feşlî (radıyallahü anh) zamanındaki âlim ve velîlerin önde gelenlerinden oldu. Kendisi de, Şeyh-i kebîr İsmâil bin İbrâhim el-Cebertî'nin hocalarındandır. Şeyh-i kebîr İsmâil Cebertî (radıyallahü anh) bu zâta çok hürmet eder, çok saygı ve edeb gösterirdi. Bir iş yapacağı zaman, mutlaka Ebü'l-Hasen-i Feşlî'ye arzeder, ona danışmadan ve onunla istişâre etmeden bir iş yapmazdı.

Ebü'l-Hasen Ali bin Mûsâ (radıyallahü anh) bir gece mescidde ibâdet ve tâat ile meşgûl olurken, içeriye bir hırsız girdi. Hırsız gelip, içeride bulduğunu alıp gidiyor, içeride bulunan zâtın kendisine müdâhale etmediğini, kendinden geçmiş hâlde Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olduğunu görünce, tekrar tekrar girip mescidden birşeyler götürüyordu. Nihâyet alacak birşey kalmayınca, Ali bin Mûsâ'nın üzerinde bulunan elbiseyi almak için tuttu. O da "Beni üryan (çıplak) olarak mı bırakmak istiyorsun?" diyerek elbisesini geri çekti. Hırsızın gözü dönmüş olduğundan bu sözleri dinlemedi ve elbiseyi çekip aldı ve mescidden çıktı. Bu sırada onu gören gece bekçisi bunu yakalayıp, sabah olunca vâlinin huzûruna götürdü. Başka suçları da meydana çıktı. Vâli bunun cezalandırılmasını, fakîh hazretlerinin elbisesinin de kendisine geri verilmesini emretti. Fakîh Ali bin Mûsâ el-Feşlî hazretleri Zebîd'de bulunduğu sırada, günlerden birgün büyük bir yangın çıktı. Fakîh bu sırada, ders verdiği medresenin karşısında bulunan bir mescidde ibâdet ve tâat ile meşgûl oluyordu. O mescidin alt kısmında da odun yığılı idi ve yangın her tarafı sarmıştı. Fakat hikmet-i ilâhî fakîh hazretlerine birşey olmuyordu. Onun içeride bulunduğunu öğrenen İsmâil bin İbrâhim (radıyallahü anh) yanında birkaç kişi ile beraber koşarak oraya geldiler. Acele ile mescide girip onu dışarı çıkardılar. Tam onlar çıkar çıkmaz da mescidin tavanı çöktü. Orada bulunanlar, o büyük zâtın kerâmeti ile ona birşey olmadığını anlayıp, onu daha çok sevmeye başladılar.

Kerâmetlerini ve güzel ahlâkını bildiren daha nice haberler ve menkıbeler vardır. Talebelerinin en büyüklerinden olan İsmâil bin İbrâhim el-Cebertî (radıyallahü anh) diyor ki: "Her kim, fakîh Ali bin Mûsâ'nın kabrini ziyâret edip, orada dört defa Yâsîn-i şerîf okursa, Allahü teâlâ, fakîh hazretleri hürmetine o kimsenin ihtiyâcını giderir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 185

ALİ RÂMÎTENÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. "Hâce Azîzân" ve "Pîr-i Nessâc" isimleri ile meşhûrdur. Mahmûd-i İncirfagnevî'nin talebesidir. Buhârâ'ya onbeş kilometre olan Râmiten köyünde doğdu. Râmiten'de ilim tahsiline başladı. Çok kısa zamanda ilim yolunda mertebeler katetti. O devrin en büyük âlimi olan Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî'nin derslerine büyük bir aşkla devam etti. Hocasının iltifâtlarına kavuştu. Ma'nevî ve maddî ilimlerde kemâle erdi. Böylece zamanın en büyük âlimlerinden, yol göstericilerinden oldu. Öyle ki, şaşırmışların sığınağı, doğru yoldan ayrılanların rehberi, hakka da'vet edenlerin büyüklerinden oldu. Ali Râmîtenî (radıyallahü anh),

silsile-i âliyye denilen büyüklerin teşkil ettiği altın halkalar diye isimlendirilen Hak yolu zincirinin onikinci halkası olma şerefine kavuştu. Helâl lokma kazanmak için dokumacılık yapardı. Yüksek makamlar, şaşılacak kerâmetler sahibi idi. 721 veya 728 (m. 1328)'de yüzotuz yaşında Hârezm şehrinde vefât etti. İhtiyâç sahipleri kabrini ziyâret ederek, mübârek rûhâniyetinden istifâde etmektedir.

Ali Râmîtenî hazretlerine, "Azîzân" denmesinin sebebi şöyle anlatılır: Bir zaman Ali Râmîtenî'nin evinde iki-üç gün yiyecek birşey bulunmadı. Evdekiler açlık sebebiyle çok üzülüyorlardı. Gelen misâfire de evde ikram edecek birşey yoktu. O sırada Ali Râmîtenî hazretlerinin talebelerinden yiyecek satan bir genç, pirinç doldurulmuş bir horoz hediye getirdi. "Bu yemeği, sizin ve yakınlarınız için hazırladım. Eğer hediyemizi kabûl buyurursanız, bizi memnun edersiniz" diyerek yalvardı. Bu nâzik anda gelen yemekten son derece hoşnut olup, o talebesine iltifâtlarda bulundu. Bu yemeği, misâfirine ikram ederek ağırladı. Misâfir gittikten sonra o talebesini çağırtarak; "Getirdiğin bu yemek, sıkıntılı bir ânımızda imdâda yetişti. Sen de bizden her ne muradın var ise iste. Çünkü hacet kapısı şu ânda açıktır" buyurdu. Genç de; "Zâhirde ve bâtında size benzemekten başka bir arzum yoktur. Beni bu hâle kavuşturmanızı istirhâm ediyorum efendim" dedi. Ali Râmîtenî hazretleri; "Çok zor ve yükü ağır bir iş arzu ettin. Bunun yükünü kaldıramazsın. Üzerimizdeki yük, senin omuzlarına çökecek olursa ezilirsin, istersen başka bir arzuda bulun" buyurdu. Genç ise; "Dünyâda tek muradım, aynen sizin gibi olmaktır. Size benzemekten başka birşey beni teselli etmez. Buna rağmen, siz nasıl arzu buyurursanız, ona râzıyım efendim" dedi. Bunun üzerine Ali Râmîtenî (radıyallahü anh); "Pek a'lâ" buyurup, elinden tutarak beraberce husûsî halvethânesine girdiler. Yüzyüze oturarak, o şahsa teveccüh etmeye başladı. O genç, bir müddet sonra zâhir ve bâtında Allahü teâlânın izniyle Ali Râmîtenî'nin şekline girdi. Onun derecelerine kavuştu. Fakat aşktan sarhoş olup, kendinden geçti, öylece kırk gün daha yaşayıp vefât etti. Ona bir anda kendi makamlarını verip, kendisi gibi yaptığı için, iki azîz ma'nâsında, hazret-i üstadın ismi "Azîzân" olarak kalmıştır.

Azîzân hazretleri, Seyyid Atâ ismindeki zât ile görüşür, aralarında yazışmalar olurdu. Buna rağmen Seyyid Atâ, Ali Râmîtenî'nin büyüklüğünü anlıyamamıştı. Bu sebeple kendisinde ona karşı, zâhirde edebe uymaz gibi görünen bir hâl meydana geldi. O sıralarda Kıpçak sahrâsındaki Türklerden bir grup, Seyyid Atâ'nın bulunduğu havâliyi yağmaladılar. Oğlunu da esîr ettiler. Seyyid Atâ, bu üzüntünün, Azîzân hazretlerini üzmenin cezası olduğunu anladı, yaptığına pişman oldu. Büyük bir ziyâfet hazırladı. Özür dilemek için Ali Râmîtenî'yi (radıyallahü anh) da'vet etti. Azîzân (radıyallahü anh), Seyyid'in maksadını anlayıp, ricasını kabûl etti ve da'vetine geldi. Bu mecliste çok sayıda âlim ve evliyâ var idi. Bugün; Ali Râmîtenî'nin (radıyallahü anh) üzerinde büyük bir rahatlık vardı. Sofralar kuruldu. Herkes buyur edildiğinde, Ali Râmîtenî; "Seyyid Atâ'nın oğlu gelmeyince, Ali bu sofradan ağzına tuz koymaz ve elini yemeklere uzatmaz" dedi ve sonra bir müddet sessiz beklediler. Orada bulunanlar, bu sözün ne demek olduğunu düşünürken, birden kapı çalındı, içeriye Seyyid Atâ'nın oğlu giriverdi. Bu hâli görünce meclisten bir feryâd-ü figândır koptu. Oradakiler şaşırdılar, dona kaldılar. Gelen gençten, nasıl kurtulduğunu sordular. Genç de; "Şu anda bir grup kimsenin elinde esîr idim. Elim ayağım iplerle bağlı idi. Şimdi ise kendimi yanınızda görüyorum. Nasıl oldu, ellerim nasıl çözüldü, beni kim kurtararak on günlük yoldan yanınıza geldim, hiçbir şey bilmiyorum" dedi. Meclistekiler bunun Azîzân hazretlerinin bir kerâmeti ve tasarrufu ile olduğunu anladılar. Herbiri onun talebesi olmakla şereflenmenin büyük bir ni'met olduğunu anladılar.

Ali Râmîtenî (radıyallahü anh), Hârezm şehrine göç etmek istedi. Yakınlarıyla birlikte Hârezm'e gelip, oranın sultânına iki talebesini gönderdi. Talebelerine; "Sultâna gidiniz. Fakir bir dokumacı şehrinize gelmiştir. Müsâade ederseniz burada kalacak, izin vermezseniz tekrar geri gidecektir deyiniz. Şayet izin verirse, sultânın elinden mühürlü bir vesîka alınız" buyurdu. Talebeleri de gidip sultâna durumu arz ettiler. Sultan böyle bir isteği ilk defa duyduğu için tuhaf karşıladı. Fakat gelen talebeleri de kurmayarak mühürlü bir vesîka verdi. Bu vesîkayı talebeler hocalarına getirdiler. Azîzân hazretleri şehrin kenarında bir semte yerleşti. Hergün işçilerin toplandığı pazara gidip, içlerinden birkaç kişiyi alırdı. Onlara günlük yevmiyelerini sorduktan sonra; "Şimdi abdestlerinizi alıp, ikindi namazına kadar sohbetimize katılınız, ikindiden sonra da ücretlerinizi alıp evlerinize dönünüz" buyururdu, işçiler, çalışmadan oturmak sûretiyle, hem de ibâdetlerini yaparak hiç işitmedikleri şeyleri öğreniyorlar, akşama doğru da ücretlerini almayı ganîmet biliyorlardı. Ali Râmîtenî'nin (radıyallahü anh) sohbetine bir katılan kimse, sohbetin lezzetine doyamayıp, bir

daha Azîzân hazretlerinden ayrılamıyordu. Bu durum, bütün şehre yayıldı. Herkes Ali Râmîtenî'nin (radıyallahü anh) talebesi olmak, cana can katan sözlerini işitmekle şereflenmek için kapısına koştular. Hergün evi dolup dolup boşaldı, onun duâsını almak için herkes birbiriyle yarıştı. Nihâyet ba'zıları, durumu sultâna şöyle anlattılar: "Şehirde bir hoca türedi, herkes akın akın ona koşuyor. Onun yolunda yürüyor, bir dediği iki edilmiyor. Bir arzusunu, emirmiş gibi yapmak için yarış ediyorlar. Bu gidişle şehirdekiler, onu başlarına sultan seçerler de saltanatınızdan olursunuz. Şimdiden çâresine bakmazsanız, sonu iyi olmaz. Yine de siz bilirsiniz..." Sultan, Ali Râmîtenî'nin şehirden çıkması için bir ferman yazdırıp adamlarıyla gönderdi. O da gelen adamlara; "Biz, koynumuzda şehre girebileceğimize ve orada yerleşeceğimize dâir altı imzalanmış, mühürlenmiş bir ferman taşıyoruz. Sultan, eğer kendi imzasını, mühürünü ve müsâadelerini inkâr ediyorsa, biz çıkıp gitmeye râzıyız" cevâbını verdi. Bu cevâbı sultâna bildirdiler. Sultan, verdiği müsâadeyi geri almak küçüklüğüne düşmedi. Ayrıca Ali Râmîtenî hazretlerini ziyâret edip sohbetine katıldı. Onun sohbetindeki lezzeti, nasîhatlerindeki inceliği iyi anlıyan sultan, onun en önde gelen talebelerinden oldu.

Ali Râmîtenî hazretleri anlatır: "Hocam Mahmûd İncîrfagnevî (radıyallahü anh) zamanında, talebelerden biri Hızır aleyhisselâmı gördü ve ona; "Bu zamanda kendisine uyulacak rehber, üstâd kimdir?" diye sordu. Hızır (aleyhisselâm); "Şimdiki hâlde, bu dediğiniz vasıfları taşıyan Hâce Mahmûd İncîrfagnevî hazretleridir" diye cevap verdi."

Birgün Azîzân Ali Râmîtenî, talebe arkadaşları ile Râmiten sahrasında Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında sohbet ederlerken, havada uçan büyük beyaz bir kuş gördüler. Kuş onların üzerine gelince, açık bir lisân ile; "Ey Ali! Kâmil bir er ol!" sözlerini söyledi. Bu kuşu görmek, söylediklerini duymakla, arkadaşlarını bir hâl kapladı, kendilerinden geçtiler. Sonra kendilerine geldiklerinde, kuştan ve konuşmasından sordular. Ali Râmîtenî; "O, hocam Mahmûd İncîrfagnevî idi. Allahü teâlâ, ona bu kerâmeti ihsân eyledi. Kelîmullah Mûsâ aleyhisselâmın makamında, binlerce söz ve kelâm ile dâima uçmaktadır. Şimdi Hâce Dihkan (radıyallahü anh) hastadır, son anlarını yaşamaktadır. Onu ziyârete, yoklamağa gidiyor. Çünkü o, Allahü teâlâdan, son nefeste yardımcı olması için evliyâsından birini kendisine göndermesini istemişti. Hocam Mahmûd İncîrfagnevî, bu sebeple onun yanına gidiyor" diye anlattı.

Azîzân hazretlerinin dört büyük halîfesi olup, hepsi de fazilet ve kemâl sahibi idiler. Her biri onun vefâtından sonra, cenâb-ı Hakkı isteyen talebeye ders öğretmekle meşgûl oldular. Dört halîfesinin de adları Muhammed'dir. Birincisi, Hâce Muhammed Külâhdûz'dur. Hârezm'de medfûndur. İkincisi, Hâce Muhammed Hallâc-ı Belhî'dir. Belh şehrinde medfûndur. Üçüncüsü, Hârezm'de medfûn olan Hâce Muhammed Bâverdî'dir. Dördüncüsü ve halîfelerinin en büyüğü, Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî olup, vefâtı yaklaştığında bütün talebelerini yetiştirmesi için onu vazîfelendirdi. Yerine Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerini vekîl olarak bıraktı.

Ali Râmîtenî buyurdu ki: "Allahü teâlâ, mü'min bir kulunun gönlüne bir gecede üçyüzaltmış defa nazar eder" sözünün ma'nâsı şudur: "Kalbin, vücûda açılan üçyüzaltmış penceresi vardır. Gönül, Allahü teâlânın zikriyle kaynayıp coşunca, Allahü teâlâ o kalbe nazar eder. Bu nazar ile kalbe doğan feyzler ve nûrlar, bu üçyüzaltmış koldan bütün vücûda yayılır.

Böyle nûrların ve feyzlerin yayıldığı bir uzuv, kendi hâline göre zevkle ibâdet eder, yapılan tâat ve ibâdetlerden lezzet alınır."

Yine buyurdu ki: "Talebenin, maksadına kavuşması için çok çalışması, nefsini terbiye etmek için çok uğraşması lâzımdır. Fakat bir yol vardır ki, nefsi itminana kavuşturup, rûhu kısa zamanda yüksek derecelere kavuşturur. O da; Allahü teâlânın sevgili kullarından birinin gönlünü kazanmaktır. Zîrâ, onların kalbi, Allahü teâlânın nazar ettiği yerdir."

Rükneddîn Alâüddevle Semnânî (radıyallahü anh), Azîzân hazretlerinin zamanında yaşamış idi. Birbirlerine mektûp yazarlardı. Derler ki, bir defasında Rükneddîn bir kimse gönderip, suâllerinin cevâbını istedi. Suâllerinden birisi şöyle idi: Biz, gelenlere her hizmeti yaptığımız hâlde, gelenler size gelir. Biz mükellef sofralar, çeşit çeşit yemekler ikram ettiğimiz hâlde, sizde böyle birşey yok iken, gene de insanlar sizden râzıdırlar, bizden değillerdir. Bunun sebebi nedir?"

Cevap: Minnet karşılığı hizmet edenler çoktur. Hizmetini minnet bilenlerse azdır. Çalışınız ki, hizmetinizi minnet bilesiniz. O zaman şikâyetçiniz olmaz."

İkinci Suâl: Duyduğumuza göre, sizi Hızır aleyhisselâm terbiye etmiş; bu nasıl olmuştur?

Cevap: Allahü teâlânın, zâtına âşık öyle kulları vardır ki, Hızır da onlara âşıktır.

Buyurdu ki: “Hallâc-ı Mensûr zamanında, büyük mürşid Abdülhâlık Goncdüvânî (radıyallahü anh) hazretlerinin talebesinden birisi bulunmuş olsa idi, elbette ona imdâd edip, tasavvufun en yüksek makamlarına çıkarır idi. Hallâc-ı Mensûr o hâllere düşmezdi.”

Buyurdu ki: “Allahü teâlâya hiç isyan etmediğiniz bir dille duâ ediniz ki, duânız kabûl olsun.”

“İki hâlde kendinizi sakının: Söz söylerken ve yemek yerken.”

“Halkı hakka da’vet eden kimse, canavar terbiyecisi gibi olmalıdır. Canavar terbiyecisi, nasıl uğraştığı hayvanın huyunu ve istidâdını bilip de ona göre davranırsa, o da öyle...” Fârisî şiirlerinden bir kıt’a:

Birisiyle oturup kalbin toparlanmazsa,
Kalbindeki dünyâ derdini senden almazsa,
Onun ile sohbetten etmez isen teberri,
Sana yardıma gelmez azîzândan hiçbiri.

İki oğlu olup, ikisi de maddî ve ma’nevî ilimlerde söz sahibi idiler. Hâce Azîzân, vefâtından sonra bulunduğu yerdeki talebelerle meşgûl olmayı küçük oğlu İbrâhim’e bıraktı. Büyük oğlu da maddî ve ma’nevî ilimlerde büyük âlimdi, insanlara doğru yolu gösterme vazîfesi, niye büyük oğluna verilmedi? diye, bunları tanıyanlarda bir düşünce hâsıl oldu. Büyük âlim Hâce Ali Râmîtenî, bu düşünceleri anlayıp buyurdu ki: “Büyük oğlum bizden sonra fazla yaşamaz. Kısa zamanda bize kavuşur.” Gerçekten onun vefâtından ondokuz gün sonra büyük oğlu da babasına kavuştu.

Ali Râmîtenî hazretlerinin yazdığı, Süleymâniye Kütübhânesi’nin Tâhir Ağa kısmında, 265/2 nolu risalede buyuruluyor ki: “Allahü teâlânın sevdiği kul olabilmenin on şartı vardır. Birincisi; temiz olmaktır. Temizlik de iki kısıma ayrılır, 1- Zâhirî temizlik: Dış görünüşün temiz olmasıdır ki, bütün insanların dikkat edeceği husûslardandır. Giyecek, yiyecek, içeceklerin ve kullanılacak bütün eşyâların temiz olmasıdır. 2- Bâtın temizliği: Kalbin iyi huylarla dolu olmasıdır. Hased etmemek, başkaları hakkında kötülük düşünmemek, Allahü teâlânın düşmanlarından nefret etmek, dostlarına da muhabbet etmek gibi cenâb-ı Hakkın beğendiği iyi huylardır. Kalb, Allahü teâlânın nazargâhıdır. Bu sebeple kalbe dünyâ sevgisi doldurmamalıdır. Haram olan yiyeceklerle beslenmemelidir. Nitekim hadîs-i şerîfte; “Uzak yoldan gelmiş, saçı sakalı dağılmış, yüzü gözü toz içinde bir kimse, ellerini göğe doğru uzatıp duâ ediyor. Yâ Rabbî! diye yalvarıyor. Hâlbuki, yediği içtiği haram gıdası hep haram. Bunun duâsı nasıl kabûl olur?” Ya’nî haram yiyenin duâsı kabûl olmaz buyurdu. Gönül ya’nî kalb temiz olmazsa ibâdetlerin lezzeti alınamaz, ma’rifete, Allahü teâlâya âit bilgilere kavuşulamaz.

İkincisi; dilin temizliğidir. Dilin münasebetsiz ve uygun olmayan sözleri söylemeyip susması, Kur’ân-ı kerîm okuması, emr-i ma’rûf ve nehy-i münkerde bulunması, ya’nî Allahü teâlânın emirlerini yapmayı ve yasaklarından kaçınmayı bildirmesi, ilim öğretmesi gibi, Zîrâ sevgili Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İnsanlar, dilleri yüzünden Cehenneme atılırlar.”

Üçüncü şart; mümkün olduğu kadar insanlardan uzak durmağa çalışmalıdır. Bu sebeple göz haram olan şeylere bakmamış olur. Zîrâ kalb, göze tâbidir. Her harama bakış, kalb aynasını karartır. Nitekim Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Yabancı kadınların yüzlerine şehvet ile bakanların gözlerine, kıyâmet günü ergimiş kızgın kurşun dökülecektir.” Yabancı kadınlara bakmak haramdır. Allahü teâlâ, Nûr sûresinin otuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; “Ey Resûlüm mü’minlere söyle, harama bakmasınlar ve avret yerlerini haramdan korusunlar! imânı olan kadınlara da söyle, harama bakmasınlar ve avret yerlerini haram işlemekten korusunlar!” buyurdu.

Dördüncü şart; oruç tutmaktır, insan oruç tutmak sûretiyle meleklere benzemiş ve nefsini kahretmiş olur. Bununla ilgili hadîs-i kudsîde; “Oruç bana âittir. Orucun ecrini ben veririm. Sevâbı nihâyetsizdir. Muhakkak, sabrederek ölenlerin ecirleri hesapsızdır” buyurulmaktadır. Yine hadîs-i şerîfte; “Oruç, Cehenneme kalkandır” buyuruldu. Oruç tutarak gönlü huzûra kavuşturmalı ve şeytanın yolunu kapatıp, siper hâsıl etmelidir. Yine hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Oruçlu için iki ferahlık (sevinç) vardır. Birincisi iftar ânında, ikincisi de Rabbine kavuştuğunda.” Oruç tutarak sıhhate kavuşulur. Bilhassa

Receb, Zilka'de, Zilhicce ve Muharrem aylarında tutulan orucun faziletleri hakkında hadîs-i şerîfler pek çoktur.

Beşinci şart; Allahü teâlâyı çok hatırlamak. İsmini çok söylemektir. En faziletli olan zikir, "La ilahe illallah"tır. Lâ ilahe illallah diyen kimse ihlâs sahibi olur. İhlâs, bütün işlerini Allahü teâlânın rızâsı için yapmak, dünyâya âit mal ve makamlardan hevesini kesip âhıreti taleb etmektir. İhlâslı olan kimse; "İlâhî! Benim maksudum sensin, seni istiyorum" der. Nitekim Resûlullah (aleyhisselâm), "La ilahe illallah" demenin çok faziletli olduğunu ve günahların affedileceğini buyurdu. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, Ahzâb sûresinin kırkbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Ey îmân edenler! Allahı çok zikrediniz" buyurdu. Nefsin arzu ve isteklerinden kurtulmak için devamlı zikretmelidir.

Altıncı şart; hâtıra ya'nî kalbe gelen düşüncelerdir. İnsanın kalbine gelen düşünceler dört kısımdır. Bunlar; Rahmânî, melekânî, şeytanî, nefsânî'dir. Hâtır-ı rahmânî; gafletten uyanmak, kötü yoldan doğru yola kavuşmaktır. Hâtır-ı melekânî; ibâdete, tâate rağbet etmektir. Hâtır-ı şeytanî; günahı süslemekdir. Hâtır-ı nefsânî de; dünyâyı taleb etmek, istemektir. Eğer insan buna güç yetiremiyorsa, şöyle duâ etmelidir: "Allahümme erinel hakka hakkan verzuknâ ittibâ'ahû ve erinel bâtıla bâtılan verzuknâ ictinâ-behu bi-hurmeti seyyidil-beşer sallallahü aleyhi ve sellem."

Yedinci şart; Allahü teâlânın hükmüne rızâ göstermek, tevekkül ve tevfîz eylemek, ya'nî dünyâdaki şeylerden birşeyi beğenmeyip, cenâb-ı Hakkın ihtiyâr ve irâdesine teslim olmaktır. Havf ve recâ, korku ve ümid arasında yaşamaktır. Zîrâ Allahtan korkan kimse, günah işlemez. Ayrıca mü'min, ümitsizliğe de düşmez. Allahü teâlâ, ümitsizliğe düşmemeyi emretmektedir.

Sekizinci şart; sâlihlerle sohbeti seçmektir. Sâlihlerle sohbet edildiği takdîrde, günahlara perde çekilir, haramlar gözüne kötü görünür.

Dokuzuncu şart; iyi ve güzel hasletlerle bezenmektir. Bu da, herşeyi yaratan Allahü teâlânın ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Çünkü Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Allahü teâlânın ahlâkıyla ahlâklanınız" buyurdu.

Onuncu şart, helâl ve temiz lokma yemektir. Bu da farzlardandır. Nitekim Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin yüzaltmış sekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Yeryüzündekilerden helâl ve temiz olanını yiyiniz" buyurmaktadır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ise; "İbâdet on cüzdür. Dokuzu helâli taleb etmektir." Geriye kalan bütün ibâdetler bir cüzdür. Helâl yemeyen kimse, Allahü teâlâya itaat etme gücünü kendisinde bulamaz. Helâl yiyen kimse de, Allahü teâlâya isyankâr olmaz. Helâl ve temiz yer, isrâf etmez. Nitekim Allahü teâlâ, A'râf sûresinin otuzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Yiyiniz, içiniz, fakat isrâf etmeyiniz" buyurmaktadır. Aynı zamanda, Besmelesiz kesilenleri de yememelidir. Zîrâ Allahü teâlâ, En'âm sûresinin yüzyirmibirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Üzerlerine Allahın ismi zikredilmeyen (Besmele çekilmeyen) şeyden yemeyiniz" buyurmaktadır. Gâfillerle beraber oturmamalıdır. Yiyeceği temiz ve Besmele ile yemek pişiren kimselerin yiyeceğini yemelidir. Çünkü, bu husûs gaflet sebebidir. Allahü teâlânın dostları, uygunsuz kişilerin elinden gelen lokmayı, yaradılışlarına lâyık görmeyerek, yememişlerdir. Allahü teâlâ bizi ve bütün mü'minleri, helâl ve temiz rızıklarla rızıklandırsın."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hadâik-ül-verdiyye sh. 120

2) Nefehât-ül-üns sh. 413

3) Reşehât sh. 52

4) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 28

5) Reşehât (Arabî) sh. 37

6) İrgâm-ül-merîd sh. 54

7) Behcet-üs-seniyye sh. 12

8) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 401, 985

ÂŞIK PAŞA (Ali bin Muhlis)

Anadolu'da yetişen Türk şâir ve mutasavvıflarının meşhûrlarından. İsmi, Ali bin Muhlis bin İlyâs bin Ali

Horasanî'dir. 670 (m. 1272) târihinde Kırşehir'de doğdu. Babası Muhlis Paşa, Osman Gâzi'nin maiyetinde, âlim, faziletler sahibi ve Ehl-i sünnet i'tikâdında bir zât idi. Sultan Osman Gâzî ve Sultan Orhan Gazi zamanında yaşadı. Din ve tasavvuf bilgilerini Kırşehirli Süleymân Efendi'den öğrendi. Zamanının zâhirî ve bâtınî ilimlerini çok iyi tahsil etti. Çocukluğundan beri, tasavvuf ehli olan kimselerin yanlarından ayrılmadı. Dolayısıyle, hayâtı hep evliyâ ile sohbet ederek geçti. Âşık Paşa, kibar, zarif idi. Dünyâ malına meyl etmez, haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahları dahî terkederdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Paşa lakabı, babasının ilk evlâdı olduğundan olup, resmî bir rütbe değildir. Devlet işlerinde ehliyet sahibi olan Âşık Paşa, bir süre Mısır'da elçi olarak bulundu. Mısır dönüşü, 733 (m. 1333)'de Kırşehir'de vefât etti. Türbesi, Kırşehir'de müslümanların ziyâretgâhı olup, mîmârî bir şaheserdir.

Orhan Gazi zamanında şöhret sahibi olmuştur. En meşhûr eserlerinden olan "Garîbnâme", muhabbet, ma'rifet, ya'nî Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında bilgi sahibi olmak, rûhun vasıfları ve hasletleri, dînî ve tasavvufî konulara dâir on bâb (kısım) üzerine tertîb ettiği kıymetli bir kitaptır. Garîbnâme, Türk tasavvuf edebiyatının büyük eserlerindendir. Coşkun bir şiir kitabından çok, mantık ve düşünceye sevk eden öğretici bir eserdir. Dili oldukça sâdedir. Bu eser, 12.000 beyite yakındır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'si gibi, arûzun "Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâi'lün" kalıbıyla yazılmıştır.

Ayrıca "Ma'rifetnâme" isminde, Türkçe 24.000 mısraya yakın, henüz basılmamış, çeşitli manzûmelerden müteşekkil bir büyük eseri daha vardır ki, her babı onar fasıl olarak tertîb edilmiştir. Bu eser, Osmanlı Edebiyat târihi bakımından da mühimdir.

"Risâle-i fî Beyân-is-semâ" isimli mensûr bir eseri de Manisa'da Muradiye Kütüphânesi'nde mevcûttur.

"Garîbnâme" isimli eserinden:

Dünyâda beş kapı vardır ey safa!
Herbirine can ile kılgıl vefa.

Her kim ol beş kapıdan alkış ala,
Şeksüzin anda hoşnut ola.

İşit imdi her birinin adını,
Kim bilesin iş bu sözün tadını.

Birisi ata ile anadürür,
Biri üstadın değil mü ne dürür?

Biri ahîdir, biri şeyh kapısı,
Olsa gerek her birinin tapısı.

Bir hot hazret durur belli beyân,
Beş kapı bunlar durur bilgil ıyân.

Her birine ne gerekir bilesin,
Ana lâyık kulluğunu kılasın.

Cümle âlem bir işârettir hemân,
Nice yüzbin mülkü var Hakkın nihân

İns-ü cinden kimseler görmüş değil,
Kimse ol yerden haber vermiş değil.

Fikr-ü aklın eremez ol menzile,
Adı o mülkün dahî gelmez dile.

Allah adın idelim ibtidâ,
K'ondan oldu ibidî vü intiha.

Cümle âlem yoğ iken ol var idi,
Şöyle eksüksüz Ganî, Cebbâr idi.

Çünki bu hazîneyi bilesin, bilki sen!
Hükmüne küllî tutarsın mülkü sen!

Ayra Şarktan garba hükmün Hak ile,
Kande sen olsan seninle Hak bile (beraber).

Yeryüzü, gök altı bir evdir tamam,
Ol sana küllî ola, mülk-ü makam.

Belki yer ve gök sana hep bir ola,
Ol ıraktan baktığın yakın gele.

Her ne istersen bulasın sende sen.
Bilesin kim, şah sen, hem bende sen.

Beylik-ü kulluk kamu yeksan ola,
Ne ırak yakın, ne în-ü-ân ola.

Cümle varlık, sarf ola, ol birliğe,
Kamu ölmek denşirile dirliğe.

Kalmaya hiç ön ve son ve kîl-ü kâl,
Pes ola ol dem bize mutlak visal (kavuşmak).

Orta yerden köyürünle sen ve ben,
Ol denizde garka var cân-ü-ten.

Âşık-ü mâşuk çün bir harf ola.
Girû kendi mânisinde sarf ola.

Mahvola bu harf-ü-savt-ü-can-ü-saz,
Liteliksiz görüne ol bî niyaz.

Kendûyu kendi göre, kendu bile,
Bakısın eydemezsem, gelmez dile.

Söz tükendi, bunda coş dil oldu mat,
Garka vardı cism-ü cân-ü âkl-ü zât.

Kaldı ol Hayy-ü Kadîm-i lemyezel.
Hem ebeddir ol hakîkat hem ezel.

Aşk anındır, âşık olur, maşuk ol,
Âhır andan varır ana cümle yol.

Kendüsünden kendüye kendi delîl,
Kendüsüne kendüsü olmuş halîl.

Âşık, imdi varlığın ver yokluğa,
Yokluk içinde sana varlık doğa.

Tut anı sermâye peştir ol sana,
Gündüzün sarf eyle küllî ana!

Kul iken sultan olasın tâ ebed,
Vâvı kendi evhadin kaldı ehâd.

Bunda eser maksada her âdemi,
Rûzi kılsın dostlara Hak bu demi.

Âşık Paşa, garîbnâme isimli eserinde dîni üstâddan öğrenmek lâzım geldiğini şu beyitlerle ifâde etmektedir:

Bu şerîatdur kim üstâd öğredür,
Resm-ü erkân-ü-nişân ad öğredür.

Farz-u sünnet bildürür nefse ayan,
Da’vet eyler tâata bellü beyân.

Pes bilün üstâd âlimler dürür,
Kim şeriat neydüğüni bildürür.

Eyle olsa anda key izzet gerek,
Hem edeb erkânu hem hizmet gerek.

Kimse kim üstadına hizmet kıla,
Hiç güman dutman kim ol alkış ala.

Hem Çalap hoşnut ola andan ayan,
Kirtü bilgil bu sözü bellü beyân.

Bu dînin emir ve yasaklarını üstâddan öğrenmek lâzımdır. O üstâd ki, âdet, usûl ve esaslan öğretir. Allahü teâlânın emrettiği farzları ve Resûlullahın sünnetini bildirir. Nefsi ibâdet etmeye açıkça da’vet eder. Şunu iyi biliniz ki, İslâmiyeti en doğru olarak anlatan, âlim olan üstâdlardır. Bu sebeple onlara karşı çok edebli olmalı, izzet, ikram ve hizmette bulunmalıdır. Bir talebe hocasına hizmet ederse, şüphesiz çok duâ alır. Onun duâsı bereketiyle cenâb-ı Hak da, o talebeyi sever. Bu sözümüzün hakîkat olduğunu kabûl etmelidir.

Gör ki âlem bir kitabdur mu’teber,
Mâni gencinden virür her dem haber.

Yazlıdur zerrât-ı âlem harf-ü-harf,
Zi kitâb-ü-zi lügat zi nahv-ü-sarf.

Değme bir zerrât içinde bir hüner,
Pür maânîdür bu âlem pür hüner.

Göz göre kim göre vü akl anlaya
Anlayanlar lâcirem kim tanlaya.

Âlemin mu’teber bir kitap olduğunu gör. O kitap ki, ma’nâ hazînesinden dâima haber verir. O öyle bir kitaptır ki, içinde lügat, nahiv, sarf ve ma’rifetler (Allahü teâlânın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili bilgilerz vardır. Âlemde bulunan bütün zerreler harf harf yazılıdır. Bu âlem, görebilenlerin görmesi, aklı olanların anlayıp hayrette kalmaları için ma’nâlar ve hünerlerle dolu olarak yaratıldı.

Dünyâya girmekliğün pes aybı yok,
Gam değil bu dünyalık olursa çok.

İlle dünyâ gönüle yol bulmasun,
Key sakın kim gemiye su dolmasın.

Dünyâ ile meşgûl olmak ayıp değildir. Dünyâ malının çok olması üzüntüye sebep olmamalıdır. Ancak dünyâ sevgisini gönle doldurmak doğru değildir. Bu sevgiden çok sakınmalı ki, kalbi öldürmemelidir.

Kanı ol sıdkı bütün mü'min eren,
Hak yolında cân-u-baş terkin uran.

Dinlesün key sıdkıla vü cânile,
Şerh-i takrîr-ü-beyân kıldan kıla.

Mustafâ medhin ayan aydur ayan.
Aydayum bir bir beyân ender beyân.

Ten kulağı işidümez bu sözi,
Göremez mâni yüzin bu ten gözi.

Can kulağı işidür mâni sözin,
Hem gören can gözidür mâni yüzin.

Anlattıklarımı can kulağı ile dinleyebilen, Allahü teâlânın yolunda, canını ve başını feda edebilen, sâdık olan evliyâ kul nerede? Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın medhini açıkça anlatmaya çalışacağım. Ancak bunu, şu görünen ten kulağı işitemez, ma'nâ yüzünü ten gözü de göremez. Zîrâ bu anlattıklarımı can kulağı ile dinlemek, ma'nâ yüzünü gönül gözü ile görmek lâzımdır.

Aşık Paşa, Garîbnâme isimli eserini şu şekilde bitirmektedir:

Bu kitabun hatmi uş oldı tamam,
Toptolu yüz dâsıtan geldi tamam.

Yediyüzotuz yılında hicretün,
Sözi irdi hatmine bu fikretün.

Mâniyi hod kimsene hatm itmedi,
Bu sözi kat'eyleyüben gitmedi.

Bildiğince söyledi her bir kişi,
İletmedi kimse kemâle bu işi.

Söz içinde artuk eksük varise,
Bitürüvirsin anı kim yârise.

Hak katında Âşık'ın eksüği çok,
Allahun eksüklüye eylüği çok.

Fazl-u, rahmet ol işikde çokdurur,
Oldurur, ümmîd ayruk yokdurur.

Hüdâvendâ senün fazlun delim,
Sensin âhır hem hakîmü hem alîm.

Rahmetünle yarlıga kullarunı,
Sen esîrge kendü yoksullarunu.

Her ki dinlerse bu sözi-i Celîl,
Rehmetün olsun ana her dem delîl.

Bu kitap, yüz kısımdan meydana gelecek şekilde tamamlandı. Kitabımızı hicretin yediyüzotuz yılında bitirerek, sözümüzü sona erdirdik. Ma'nâyı kimse yalnız başına anlıyamadı. Herkes bildiği kadar söyledi. Kimse bu işi tam olarak olgunlaştırıp, kemâle erdiremedi. Eğer sözümüz için de bir eksiklik, fazlalık varsa, bizi sevenler onu bitiriversin. Âşık'ın, Allahü teâlâ katında eksiği çok fazladır. Fakat cenâb-ı Hakkın, kendi eksikliğini bilen kuluna merhameti pekçoktur. Rabbimizin ihsânı ve merhameti boldur. Hepimizin ümidi. budur, başka bir ümid edeceğimiz yer yoktur. Ey yüce Allahım! Sen fadl, ihsân sahibisin, herşeyden önce mevcûd olan evvelsin, herşey helak olduktan sonra geriye kalacak âhirsin, hem hakim ve hem de âlimsin. Kullarını rahmetinle yarlığa, onları merhametinle koru. Ey Celîl! Her kim bu sözü kabûl ederse, rahmetin ona her zaman delîl olsun.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3044

2) Şakâık-ı Nu'mâniyye Zeyli (Mecdî Efendi) sh. 22

3) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 44

BEHÂEDDÎN MUHAMMED BİN MUHAMMED BUHÂRÎ (Şâh-ı Nakşibend)

Evliyânın büyüklerinden ve müslümanların gözbebeği olan yüksek âlimlerden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin onbeşincisidir. Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin ve Emîr Külâl'in talebesidir. İsmi, Muhammed bin Muhammed'dir. Bahâeddîn ve Şâh-ı Nakşibend gibi lakabları vardır. Allahü teâlânın sevgisini kalblere nakşettiği için, "Nakşibend" denilmiştir. Seyyid olup, soyu şöyledir: Babası Seyyid Muhammed Buhârî, onun babası Seyyid Muhammed Celâl Burhâneddîn, onun babası Seyyid Abdullah, onun babası Zeynel'âbidîn, onun babası, Seyyid Kâsım, onun babası Seyyid Şa'bân, onun babası Seyyid Burhâneddîn, onun babası Seyyid Tâkî, onun babası İmâm-ı Mûsâ Kâzım, onun babası İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretleridir. Behâüddîn Şâh-ı Nakşîbend hazretleri, 718 (m. 1318) senesinde Buhârâ'ya beş kilometre kadar uzakta bulunan Kasr-ı ârifân'da doğdu. 791 (m. 1389)'de Kasr-ı ârifân'da Rebî'ul-evvel ayının üçüncü günü olan Pazartesi günü vefât etti. Kabri oradadır, İslâm âlimlerinin en meşhûrlarından olup, tasavvufda en yüksek derecelere ulaşmıştır. Hem zamanında, hem de kendinden sonraki asırlarda onun sebebi ile pekçok insan hidâyete kavuşmuştur.

Zamanının büyük evliyâsı olan Muhammed Bâbâ Semmâsî, henüz o doğmadan, doğduğu yer olan Kasr-ı ârifân'a gelmişti. Bu gelişinde, burada bir büyük zâtın kokusu geliyor. Bu beldede büyük bir evliyâ yetişecek diyerek işâret etmiş, tarikatın İmâmı olacak emsalsiz bir zâtın buradan zuhur edeceğini talebelerine ve sevenlerine müjdelemişti. Babası şöyle anlatmıştır: "Oğlum Bahâeddîn'in doğmasından üç gün sonra, Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretleri, bütün talebeleri ile Kasr-ı ârifân'a gelmişti. Ben onu çok sever ve muhabbet beslerdim. Kasr-ı ârifân'a teşrîf edince, yeni doğmuş olan oğlum Behâeddîn'i alıp huzûruna götüreyim ve himmet isteyeyim, böylece feyze kavuşur dedim. Bu niyetle Behâeddîn'i kucağıma alıp, Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin huzûruna götürdüm. Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî, Behâeddîn'i elimden alıp, bağrına bastı ve buyurdu ki: "Bu yavru, benim oğlumdur. Ben bunu, ma'nevî evlâtlığa kabûl ettim." Sonra yüzünü talebelerine çevirip, talebeleri arasında en meşhûr talebesi olan Seyyid Emîr Külâl'e şöyle dedi: "Size, bu yerde bir büyük zâtın kokusu geliyor derdim. Bu defa bu tarafa gelirken de, buraya yaklaştığımızda size demiştim ki, daha önce duyduğum koku iyice arttı. Hakîkat şudur ki, size bahsettiğim mübârek zât doğmuştur. İşte o mübârek koku, bu melek yavrunun kokusudur. Bu yavru, büyük bir zât olsa gerektir" buyurdu. Böylece henüz daha üç günlük çocuk iken, zamanının en büyük evliyâsı ve mürşid-i kâmili olan Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin müjdesine, himmetine ve feyzine kavuştu. Henüz daha küçük yaşta iken, evliyâlığa âit yüksek nûrlar ve eserler temiz alnında açıkça görünür, hidâyet ve irşâd nişanları yüksek simasından belli olurdu.

Annesi şöyle anlatmıştır: "Oğlum Behâeddîn dört yaşında iken, evimizde yavruluyacak bir inek vardı. Behâeddîn, doğumuna bir müddet daha olan o ineği göstererek, öyle anlıyorum ki, bu inek beyaz başlı bir buzağı doğuracaktır dedi. Birkaç ay sonra inek, dediği gibi bir buzağı doğurdu."

Tahsili: Behâeddîn Buhârî hazretlerinin ilk hocası, daha doğar doğmaz kendisini ma'nevî evlâtlığa kabûl eden ve hakkında çok müjdeler veren Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî'dir. Önce ondan istifâde etti. Daha sonra bu hocası, onun yetiştirilmesini en meşhûr talebesi Seyyid Emîr Külâl'e havale etti. Yedi sene Seyyid Emîr Külâl'in sohbetine devam etti. Sonra da onun izni ile Mevlânâ Ârif Dikgirâ'nın sohbetine devam etti. Yedi sene de onun yanında kaldı. Bundan sonra Kusam Şeyh ve Halîl Atâ'nın sohbetlerinde bulundu. Bir müddet de Halîl Atâ'nın yanında kaldı. Ayrıca Mevlânâ Behâeddîn Kışlâkî'den hadîs ilmini öğrendi. Ayrıca Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerinin rûhâniyetinden de feyz aldı. Üveysî olarak yetiştirildi. Böylece tasavvufda ve diğer ilimlerde çok iyi yetişti.

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Çocukluk çağından bülûğ çağına kadar, büyük hocam Muhammed Baba Semmâsî'nin sohbetinde bulundum. Onsekiz yaşına girdiğim sırada, dedem beni evlendirmek istedi. Hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî'yi düğünüme da'vet etmek için beni Semmas'a gönderdi. Semmas'a varıp hocamı görmekle şereflendim ve elini öptüm. Sohbetinin bereketinden bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, hocamın sohbetine can atıyordum. O gece kalbimdeki bu arzu ve istek ile gece yarısından sonra kalkıp abdest aldım ve hocamın mescidine gidip, iki rek'at namaz kıldım. Başımı secdeye koyup çok duâ ettim.

Dilimden şu duâ çıktı: "Allahım, bana belâ yükünü çekmeye kuvvet ver. Mihnet ve muhabbetini çekmeye takat, güç ver."

Sabah olunca hocamın huzûruna vardım. Bana bakıp, gece olup bitenleri söyledikten sonra; “Ey evlâdım duâda şöyle demek lâzımdır (Yâ Rabbî, râzı olduğun şeyi bu zaîf kuluna fazlın ve kereminle ihsân et.) Çünkü Allahü teâlânın rızâsını kazanan kimseye belâ gelmez. Eğer Allahü teâlâ, hikmet-i ezelîsiyle sevdiği bir kuluna belâ gönderirse, yine kendi inâyetiyle o sevgili kuluna kuvvet ve tahammül ihsân eder ve o belâya tutulmasının hikmetini bildirir. Belâ istemekde güçlük vardır.” Daha sonra sofra kurulup, yemek yendi. Hocam, sofradan bir somun ekmeği alıp bana verdi. Ekmeği çekinerek aldım. Bu çekingenliğimi görüp; “Bu ekmeği almakta çekiniyorsun. Fakat bu ekmek, yolda lâzım olacaktır” buyurdu. Nihâyet da’vetimiz üzerine talebeleriyle birlikte köyümüz Kasr-ı ârifân’a gitmek üzere yola çıktık. Ben, hocamın bindiği hayvanın üzengileri yanında yürüyordum. Rûhum öylesine zevkle dolu idi ki, kalbimde hiçbir dünyâ düşüncesi yoktu. Kalbim, aşk ve şevkle dolu olarak heyecanla çarpıyordu. Allah sevgisinden başka herşey kalbimden çıkmıştı. Bu sırada kalbim dünyâya meyledecek olsa, hocam hemen; “Kalbini ayrılıktan koru” buyururdu. Hocamın bu kerâmetini ve keşfini gördükçe, muhabbetim kat kat artıyordu. Yolumuz bir köye uğradı. O köyde hocamın dostlarından biri bizi karşılayıp evine da’vet etti. Hocam da bu da’veti kabûl edip, o zâtın evine indi. Ev sahibinin, mahcubiyetinden ızdırap içinde yüzü kızardı. Bu hâlini gören hocam, o kişiye, “Senin ızdırabının sebebi nedir?” dedi. O da; “Efendim, size yemek ikram etmek istiyorum, fakat sütten başka birşeyim yoktur” dedi. Bunun üzerine hocam bana; “Behâeddîn, sana verdiğim ekmeğe ihtiyâç hâsıl oldu. O ekmeği ver” dedi. Ekmeği çıkarıp verdim. Ev sahibi de sütü getirip sofraya koydu. Ekmeği süte batırarak yedik ve hepimiz doyduk. Bu kerâmeti karşısında hocamıza hayranlığımız arttı. Sonra kalkıp Kasr-ı ârifân’a gitmek üzere yola devam ettik.”

“Hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî vefât edince, dedem beni Semerkand’a götürdü. Orada bulunan büyük âlimleri ve evliyâ zâtları ziyâret edip, benim için duâ ve himmet istedi. Sonra Kasr-ı ârifân’a döndük. O günlerde Ali Râmîtenî hazretlerinden gelip, emaneten saklanmakta olan taç bana verildi. O anda kalbim Allahü teâlânın muhabbeti ile dolup, taştı. Sonra hocam Seyyid Emîr Külâl, Kasr-ı ârifân’a geldi. Bana çok iltifâtta bulunup; “Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî, bana; “Oğlum Behâeddîn’in yetişmesi ile ilgilen. Ondan şefaatini esirgeme! Eğer onun yetişmesinde kusur edersen, sana hakkımı helâl etmem” buyurdu. Ben de bu vasıyyeti üzerine senin yetişmen ile ilgileneceğime söz verdim” dedi. Seyyid Emîr Külâl hazretleri Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yetişmesi ile titizlikle meşgûl olup, onu tasavvufta yüksek derecelere ulaştırdı. Hattâ birgün ona şöyle buyurdu: “Yüce mürşidim Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî’nin sizin terbiyeniz ile ilgili vasıyyetini yerine getirdim. Sizi istenilen şekilde yetiştirdim. Hem hâl bakımından, hemde ilim bakımından yüksek bir himmete sahib bulunuyorsun. Şimdi nereye gitmeyi arzu edersen gidebilirsin. Herkimden olursa olsun, sohbetinde bulunmak ve istifâde etmek husûsunda serbestsin. Tarafımızdan size izin ve ruhsat verilmiştir. Bizde olan hâl ve makamları size fazlasıyla verdim. Bostanı senin için kuru ettim. Ya’nî göğsümde, kalbimde olanların hepsini sana verdim. Rûhâniyet kuşunu, insanlık yumurtasından (dar nefs çerçevesinden; çıkardım. Ama senin himmet kuşun, yükseklerde uçuyor. Şimdiden sonra icâzetlisin” buyurmuştur.

Bunun üzerine Mevlânâ Ârifin sohbetine gidip, yedi sene de onun yanında bulundu. Sonra Halîl Atâ hazretlerinin yanına gidip, oniki sene de onun sohbetinde bulundu. İki defa hacca gitti, ikinci haccında Herat’a gidip, Mevlânâ Zeynüddîn hazretleriyle üç gün sohbet etti. İkinci hacca gidişinde Hicaz’dan dönüp, bir müddet Merv şehrinde ikâmet etti. Daha sonra Buhârâ’ya dönüp orada yerleşti. Emîr Külâl hazretlerinin vefâtından sonra, insanlara doğru yolu gösterip, rehberlik vazîfesini yaptı.

Şâh-ı Nakşibend hazretleri şöyle anlatmıştır: “Bir gece rü’yâmda, Türk âlimlerinden Hâkim Atâ, beni yetiştirmesi için talebelerinden birine havale etti. Sâliha bir ninem var idi. Bu rü’yâmı ona anlattım. “Oğlum, senin Türk âlimlerinden nasîbin vardır” dedi. Bunun üzerine rü’yâda gördüğüm o dervişin simasını hatırımda tuttum ve karşılaşacağım günü bekledim. Birgün Buhârâ pazarında, Hâkim Atâ’nın rü’yâmda beni yetiştirmesi için kendisine havale ettiği zât ile karşılaştım. İsmi Halîl Atâ idi. Ben onu derhâl hatırlayıp, tanıdım. Fakat bir türlü yanına yaklaşıp sohbet edemedim. Bundan dolayı üzgün bir hâlde eve döndüm. Akşam bir kimse evime gelip, Halîl Atâ seni çağırıyor dedi. Bu habere çok sevindim ve bir miktar hediye bulup, hemen huzûruna gittim.

Sohbetiyle şereflendim. Bana çok iltifât etti. Daha önce gördüğüm rü’yâmı anlatmak isteyince; “Senin hatırında olanı biz biliyoruz, anlatmana gerek yok” buyurdu. Bundan sonra uzun zaman sohbetine devam ettim. Çok feyz alıp, istifâde

ettim. Bir müddet sonra Mâverâünnehr Sultânı'nın vefât etmesi üzerine, oranın halkı, Halîl Atâ'yı sultanlık yapması için Buhârâ'dan Mâverâünnehr'e da'vet ettiler. O da bunu kabûl etti, ben de onunla beraber gittim. O tahta oturdu. Ben de onun hizmetine devam ettim. Kendisinde çok kerâmetler görülüyordu. Bana şefkat ve muhabbet gösterip yetiştirdi. Böylece orada altı sene süren sultanlığı sırasında da hizmetinde bulundum. Kendisine o kadar yakın oldum ki, her sırrına vâkıf olup, işlerinde idâreci oldum. Görünüşte diğer hizmetçiler gibi çalışırdım. Hâlimi bildirmezdim. Altı sene sonra bu büyük âlim tahttan indi. Sultanlığı sona erdi. Bundan sonra -Zeyvertûn köyüne yerleştim."

Yine şöyle anlatmıştır: "Tasavvuf hâllerinden cezbeye tutulduğum ilk günlerde, mübârek bir zât ile yakınlığım oldu. Bu zât bana; "Seni Hakkın âşinâlarından görüyorum" deyince, "Umarım ki, sizin teveccühünüz ve yardımınızla âşinâlardan olurum" dedim. Dedi ki; "Arzular karşısında nefsin ile ne hâldesin?" "Bulursam şükrederim, bulamazsam sabrederim" dedim. "Bu kolay bir iştir. Asıl iş, nefsini bir yerde hapsedip, ekmek ve su vermeyeceksin ve nefsin o hâle gelmiş olacak ki, sana serkeşlik etmesin, boyun eğsin" buyurdu. Bunun üzerine o zâta yalvardım. Bu hâle kavuşmam için teveccüh etmesini istedim. Buyurdu ki: "Nefsinin, başkalarından ümitsiz ve yalnız kalacağı bir sahraya gideceksin, Allahü teâlâya ibâdet ile meşgûl olacaksın ve orada üç gün kalacaksın, dördüncü gün ta'rîf edeceğim bir dağa gideceksin, karşına çıplak ata binmiş bir kimse çıkacak. Sen o zâta selâm verip geç. Üç adım geçtiğin zaman sana o; "Ey genç! Dur sana ekmek vereyim" diyecek. Sen hiç aldırmayıp, ekmeği almadan geçip gideceksin. Bu zâtın emri üzerine, söylediği gibi üç gün sahrada yalnız kalıp ibâdet ile meşgûl oldum. Dördüncü gün ta'rîf ettiği dağın eteğine gittim. Giderken ta'rîf ettiği gibi ata binmiş bir zât karşıma çıktı. Selâm verip, geçtim. Bana; "Delikanlı sana ekmek vereyim" dedi. Ben asla aldırmadım ve ekmeği almadan geçip gittim. Sonra, bana bunları yapmamı tavsiye eden zâtın huzûruna gittim. Buyurdu ki: "Behâeddîn! Bundan sonra insanların hatır ve gönüllerini alıp, düşkünlerin hizmetinde bulunup, zayıflara ve gönlü kırık olanlara ikram ve hürmette bulunacaksın! ilim öğrenme husûsunda gayret ederek, kimsesizlere yoldaş olup, onlara karşı tevâzu göstereceksin!" Bu zâtın bu emirlerini de yerine getirdim. Uzun zaman bu yolda devam ettim. Sonra tekrar huzûruna çıktım. Buyurdu ki: "Behâeddîn! Bundan sonra da hayvanlara bakacaksın. Onlar, seni yaratan Rabbinin mahlûklarıdırlar. Eğer yük çeken hayvanların vücutlarında yara görürsen tedâvi edeceksin." Bu emre de uyarak çok gayret gösterdim. Yolda eğer önüme bir hayvan gelse, o geçinceye kadar dururdum. Hayvanın önüne geçmezdim ve geceleri izlerine yüzümü sürüp, Allahü teâlâya yalvarırdım. Bütün bunlar, içimdeki nefs düşmanının kırılması, ıslâh olması için idi. Yedi sene böyle devam ettim. Sonra tekrar o zâtın huzûruna gittim. Buyurdu ki: "Behâeddîn! Bundan sonra yolların hizmetiyle meşgûl ol, yolları süpürüp temizle, yollarda gelip geçenlere eziyet veren şeyleri kaldır. İğrenç şeyleri yollardan alıp, görünmez bir yere at. Yollardan gelip geçenler zahmet çekmesinler ve rahatsız olmasınlar." Bu emrine de uyarak, bir müddet de bu işle meşgûl oldum. Bu zât ne emretmişse, büyük bir bağlılık ile her emrini yerine getirdim. Bu hizmetleri yaparken, Allahü teâlânın nice ni'metleri ve ihsânları bana göründü. Nefsim iyice ezildi. Nefsâniyetten ve mâsivâdan (Allahü teâlâdan başka herşeyden) kurtulup, rûhâniyet derecesine eriştim. Bu sırada bana Allahü teâlâdan pekçok sırlar tecellî etti."

Behâeddîn Buhârî Şâh-ı Nakşibend hazretleri, tasavvuftaki ilk hâllerini şöyle anlatmıştır: "Tasavvuf hâllerinden cezbe hâli çoğalıp kararsız düştüğüm günlerde, geceleri ay ışığında kabristanda dolaşırdım. Bir gece, devamlı ziyâret edilmekte olan üç büyük zâtın mezarını gördüm. Her birinin kabrinde yanmakta olan birer kandil vardı. Kandillerin yağı ve fitilleri olduğu hâlde çok sönük yanıyorlardı.

Fitillerini hareket ettirmek lâzımdı ki, parlak yanıp, çok ışık versinler. O kandilleri öylece bırakıp, Hâce Muhammed Vâsî'nin kabrinin başına gittim. Bana orada Hâce Ahmed Eçkarnevî'nin kabrine gitmem işâret olundu, oraya gittim. Onun kabrinin başına, bellerinde kılıç takılı olan iki kişi geldi. Beni tutup, bir hayvana bindirdiler. Hayvanın yönünü Mezdâhin tarafına çevirip, gittiler. O gece sabaha doğru Mezdâhin mezarlığına ulaştım. Orada da diğer kabirlerdeki gibi bir kandil yanıyordu. Fakat o da sönük yanmaktaydı. Kıbleye karşı dönüp oturdum. Bu sırada bana kendimden geçme hâli geldi. Kıble tarafında bir duvar gördüm. Duvar yarılıp, yeşil örtüler ile süslenmiş bir taht ve bu taht üzerinde bir zât oturmuş idi. Etrâfında ise kalabalık bir cemâat vardı. İçlerinde Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretleri de vardı. Sâdece onu tanıyordum. Anladım ki, kürsünün etrâfında bulunanlar, vefât etmiş olan ve bu yolun büyüklerinden olan zâtlardır. Fakat kürsünün üzerinde oturan kimdir diye merak

ediyordum. Ben böyle düşünürken, kürsü etrâfında bulunan cemâatten biri bana şöyle dedi: “Kürsü üzerinde oturan mübârek zât, Hâce Abdülhâlık Goncdüvânî’dir. Etrâfındaki cemâat ise, onun halîfeleri; Hâce Ahmed Sıddîk, Hâce Evliyâ Gülân, Hâce Ârif Rîvegerî, Hâce Muhammed İncîrfagnevî, Hâce Ali Râmîtenî’dir.” Onları ve hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî’yi göstererek; “Sen bunların zamanında yetiştin, bunları bilirsin, bunlar sana icâzet ve tâc verdiler” dedi. “Onları tanırım, fakat bıraktıkları tacın nerede olduğunu bilmiyorum” dedim. “O senin evindedir. Onu sana kerâmet olarak verdiler ki, bir belâ gelecek olsa, onun bereketiyle belâ def edilir” buyurarak müjdeledi. Cemâatten bana dediler ki: “Dikkat et, kulak ver, şimdi sana Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri nasîhat edecek! O nasihatten başka birşeyle Hak yolunda ilerlenemez. Hâce hazretlerinin elini öpmek için izin istedim. Bana izin verildi. Kalkıp yaklaştım. Selâm verip, edeble elini öptüm. Sonra huzûrunda edeble ayakta durdum. Tasavvufda ilerlemek husûsunda buyurdu ki: “Kabirlerin başında kandillerin sana öyle gösterilmesi, senin bu yolda kabiliyet sahibi olduğuna alâmettir. Fakat, fitil gibi olan kabiliyeti hareketlendirmek lâzımdır ki, bu kabiliyet ortaya çıksın. Hakkın gizli sırları sana açık olsun. Her durumda dînimizin caddesinde yürümek, azîmet ve sünnet-i seniyye üzere olmak lâzımdır. Emîrlere ve yasaklara uymak husûsunda istikâmet üzere olacaksın. Bid’atlerden ve ruhsatla amel etmekten uzak duracaksın. Hadîs-i şerîfleri öğrenip, amel edersin” buyurdu. Sonra cemaattan bana dediler ki: “Yarın acele Nesef tarafına gideceksin. Seyyid Emîr Külâl’in hizmetinde bulunacaksın. Oraya giderken yolda ihtiyâr bir zât ile karşılaşacaksın. O sana sıcak bir çörek verecektir. Ekmeği al, fakat onunla hiç konuşma. O ihtiyârı geçtikten sonra bir kervana, sonra da ata binmiş olan bir kimseye rastlayacaksın, o kimse senin önünde tövbe edecek. Sen, o evindeki mübârek tacını al, Emîr Külâl’e götür.”

Bu konuşmalardan sonra bendeki o hâl gidip, eski hâlime döndüm. Derhâl başında bulunduğum kabrin yanından ayrılıp, Zeyvertûn tarafına gittim. Evime varıp, bana bırakılmış olan tacı istedim. Getirip verdiler. Onu giyince hâlim değişti. Bambaşka bir hâle girdim. Tacı alıp yola çıktım. Sabah namazı vaktinde Mevlânâ Şemseddîn’in mescidine ulaştım. Sabah namazını orada kılıp, o gün Eyne adındaki köyde kaldım. Ertesi gün güneş doğarken Nesef tarafına hareket ettim. Yolda daha önce büyüklerin işâret ettiği gibi bir ihtiyâra rastladım. Bana bir ekmek verdi. Ekmeği alıp, hiç birşey söylemeden geçip gittim. Sonra bir kervana rastladım. Kervanın başları bana; “Ey yiğit, nereden geliyorsun?” dediler. Ben de; “Eyne köyünden geliyorum” dedim. Ne zaman yola çıktığımı sordular. “Güneş doğarken yola çıktım” dedim. Kervana rastladığım vakit kuşluk vakti idi. Kervandakiler bu sözümü işitince hayret edip; “Eyne köyü buraya dört fersah (yaklaşık 24 km.) mesafededir. Sabah vakti çıkılsa, ancak buraya ikindiden sonra gelinebilir” dediler. Kervanı da geçip gittim. Kervanı geçtikten sonra bir atlıya rastladım. Bana; “Sen kimsin? Seni görünce içime bir korku düştü” dedi. “Ben öyle bir kimseyim ki, sen benim önümde tövbe edeceksin” dedim. O atlı yanıma gelip tövbe etti. Şarap yüklü bir beygiri vardı. Beygirin üzerindeki şarabı yere döktü. Onu da geçip yoluma devam ettim. Nesef taraflarında bir köye uğradım. Seyyid Emîr Külâl’in orada olduğunu öğrendim. Hâcegân büyüklerinin mübârek tacını çıkarıp arz ettim. Bir müddet sükût etti, sonra; “Bu tâc, Hâcegân büyüklerinin mübârek taçlarıdır” buyurdu. “Evet efendim” dedim. Bu tâc-ı şerîfi almakta iki şart vardır. Birinci şart; bunu korumak, ikincisi; icâbını yerine getirmek. Bu iki şart, büyüklerin (Hâcegân’ın) yolunda bulunmak ve bize hizmettir. Bundan sonra ben de bu şartlara uymak üzere tacı alıp kabûl ettim.”

Yine şöyle anlatmıştır: “Tasavvufda ilerlemek için çalıştığım ilk günlerde, bir yerde iki kişinin konuşup sohbet ettiğim görsem, gider onlara katılırdım. Onları dinlerdim. Eğer Allahü teâlâdan, Resûlullahtan, Kur’ân-ı kerîmden konuşup, hayır olan işlerden bahsederlerse, memnun olur ferahlık duyardım. Boş şeyler konuşanlardan ise, keder ve üzüntü duyarak uzaklaşırdım.” Yine şöyle anlatmıştır: “Hak yolda ilerleyip, günahlardan arınmağa ve olgunlaşmağa çalıştığım günlerde, birgün yolum bir kumarhâneye uğradı. İnsanların toplanıp kumar oynamakta olduklarını gördüm. Bunlardan iki kişi kumara öylesine dalmışlardı ki, hiçbir şeyin farkında değildiler. Böylece bir müddet devam ettiler. Nihâyet birisi kaybettikçe kaybetti. Neyi varsa ortaya koydu, onları da kaybetti. Dünyalık neyi varsa hepsi bitti. Buna rağmen, kumar oynadığı kimseye şöyle diyordu: “Bu kadar kaybıma rağmen, bu oyunda başımı dahî versem oyundan vazgeçmem.” Kumarbazın, kumar oynayıp bu kadar zarar ve ziyan görmesine rağmen, o oyuna olan hırsı bana ibret oldu. Hak yolunda yürüyüp daha da olgunlaşabilmek için, bende öyle bir gayret hâsıl oldu ki, o günden i’tibâren Hak yolunda talebim hergün biraz daha arttı.”

Yine şöyle anlatmıştır: "Tövbe edip, tasavvufa yönelişim şöyle olmuştur: "Aileme ve çocuklarıma karşı kalbimde sevgi ve muhabbetim çok fazla idi. Birgün evimde otururken, aileme ve çocuklarıma pek fazla iltifât ve muhabbet gösterdim. Bu sırada aniden kulağıma gizli bir ses geldi. "Herşeyi bırakıp Allaha dönme zamanı daha gelmedi mi?" denildi. Bu sesi duyunca hâlim değişiverdi. Oturduğum yerde duramaz oldum. Hemen yakındaki nehre gidip, elbisemi yıkadım ve gusl ettim. Sonra iki rek'at namaz kıldım. Bir daha günah işlememek üzere tam bir tövbe yaptım. Herşeyden el çekip, Allahü teâlâya döndüm. Nice seneler kıldığım o iki rek'at namazın arzusundayım. Bu yola girdikten sonra Zeyvertûn köyünde oturdum. Beş vakit namazımı bu köyün câmisinde kılıyordum. Birgün nasıl olduysa, bir vakit namazı cemâatle kılmayı kaçırmışım. Câminin, âlim ve takvâ sahibi bir İmâmı vardı. Bana dedi ki: "Ben seni, ibâdet meydanının safını dolduran erlerinden zannederdim. Meğer sen, saf dolduran er değil, saf kıran imişsin." İmâma dedim ki: "Zât-ı âliniz benim hakkımda böyle düşünüyorsunuz, fakat ben yaldızlı ve parlak bir tuncum." Ben böyle deyince, İmâm efendi bana şu beyti okuyarak cevap verdi:

"Kalbinin yönünü aşk pazarına çevir,
Demirin hâlis olması ateş iledir."

Bu söz kalbime öyle te'sîrli oldu ve içime öyle bir dert salıp, beni öyle bir aşka düşürdü ki, ben bu aşk ile kararsız kaldım. Bundan sonra Allahü teâlâ bana lütuf ve kereminden kapılar açtı. Önceki dostlarımdan birkaçı, bir gece yoluma çıktılar. Bana her biri bir şeyler söyledi. Böylece benim kendilerine uymam için çok uğraştılar. Onlara tâbi olmak isterken, Allahü teâlânın inâyeti ile bir âyet-i kerîme de bildirildiği gibi, Allahü teâlânın açmış olduğu kapıyı kapatmaya ve kapamış olduğu kapıyı açmaya kimsenin gücü yetmez dedim. Bu söz, eski dostlarıma çok te'sîr etti. Onlar da benim bulunduğum yola girdiler. Benim bütün gayretim, Allahü teâlâdan başka herşeyi bırakıp, Allahü teâlâya (rızâsına) kavuşmaktı. Allahü teâlâya sonsuz hamdü senalar olsun ki, bana inâyet-i Rabbânî erişerek maksadıma kavuşturdu."

Şâh-ı Nakşibend hazretleri şöyle anlatmıştır: "Talebeliğimin ilk günlerinde, büyük hocam Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin emrettiği şeylerin hepsini yerine getirdim. Bunların fâidelerini ve te'sîrlerini kendimde gördüm. Hocam bana, Resûlullahın (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı Kirâmın yolunda bulunmamı söylemişti. Ben bu vasıyyeti tuttum. Bu husûsta son derece dikkat ve gayret gösterdim. Âlimlerin meclisine devam edip, nasihatlerini dinledim. Âlimlerin eserlerini okuyup, bildirilenlere göre amel ettim. Allahü teâlânın ihsanıyla bunların fâidesini gördüm. Tasavvufda en faydalı ve maksada çabuk kavuşturan şey, Allahü teâlâya cân-ı gönülden, kendinden geçerek duâ ve niyaz etmek, yalvarmak ve Allahü teâlânın rızâsını istemek, nefsi ezmek, onu mağlup etmektir. İşte bizi bunun için bu kapıdan içeri aldılar. Her ne bulduksa, bu sebeble bulduk. Bu mekânda sarı yüz ve eski elbise ararlar. Atlas ve ipeğin pazarı buradan başka yerdedir. Bir sâlih, hakîkat yolunda kendi nefsini Fir'avn'ın nefsiyle mukayese etmeli ve kendi nefsini onun nefsinden yüzbin defa daha aşağı görmeli. Eğer böyle olmazsa, o sâlih hakîkat yolunun ehli olamaz. O yolda yokluk, nefse tezkiye kolay değildir. Fakat bu, yolda maksada ulaşmak için bir ipucudur. İşte ben de bunun için, nefsimi varlıkların her tabakasına nisbet edip, bu yolda yürüdüm. Nefsimi kâinattaki her şey ile karşılaştırdım. Hakîkatte herşeyi, her varlığı, her mahlûku daha üstün ve daha hoş gördüm. O hâle geldi ki, nefsim ile varlıklardan herhangi biri arasında kıyâs yaparak düşündüm. Kendimi aşağı ve âciz gördüm. Bu, benim içimdeki her türlü kir ve pası temizledi. Kâinatta ne varsa hepsinden fâide gördüm. Fakat nefsimden hiçbir fâide görmedim. Nefsimin önüne geçmemiş olsaydım, onu terbiye etmeseydim ve kendi isteği ile başbaşa bıraksaydım, beni bu kapıdan içeri almadıkları, bu makama koymadıkları gibi, nefsimin daha bana nice zararları olacaktı."

Yine şöyle anlatmıştır: "Bir kış günüydü. Beni bir cezbe hâli kapladı. Kendimden geçip, kırlarda, sahra ve dağlarda, yalın ayak, başı açık gezip, dolaşmaya başladım. Ayaklarım yarılıp, parçalandı. Bu hâlde iken bir gece hocam Emîr Külâl ile sohbet etmek arzusu uyandı. Bu arzu ile huzûruna gittim. Talebeler etrâfında toplanmış, hocam da baş tarafta oturuyordu, içeri girdim, aralarına katıldım. Emîr Külâl; "Bu kimdir?" dedi. "Behâeddîn'dir" dediler. Talebelerine beni meclisten dışarı çıkarmalarını söyledi. Onlar da beni dışarı çıkardılar. O zaman nefsim son derece azdı ve taşkınlık yapmak istedi. Az kalsın nefsim irâdeme galip geliyordu. Fakat Allahü teâlânın ihsânıyla, nefsimi serkeşlikten ve i'tirazdan menederek; "Ey Nefis! Ben bu horlanmayı Allah için kabûl ettim. Beni, Allahü teâlâ elbette bundan dolayı mükâfatlandırır" dedim. Sonra başımı Emîr Külâl hazretlerinin kapısının eşiğine

koydum. Sabaha kadar öyle kaldım. Üzerime kar yağdığı hâlde kalkmadım. Sabah namazı vakti Emîr Külâl dışarı çıkarken, ayağını kapının eşiğine atınca karlar arasında kalan başıma bastı. Beni o hâlde görünce teveccühte bulunup müjde verdi. Beni içeri alıp teselli ederek ayaklarımdaki dikenleri mübârek elleriyle çıkardı. Yaralarıma ilâç sürdü. “Oğlum! Bu saadet libâsı ancak sana lâyıktır” buyurdu. Rûhanî feyz, işte bende o zaman hâsıl oldu. Ben de şimdi, her sabah evimden mescide çıkarken, bir talebemi o hâlde görmek isterim, fakat şimdi talebe kalmadı. Hepsi şeyh oldu.”

Yine şöyle anlatmıştır: “Gençliğimde Allahü teâlâya yalvarıp; “Yâ Rabbî! Bana yardımını ihsân et. Bu yolun ağırlığını çekmeye kuvvet ver. Bu yolda ne kadar riyâzet ve mücâhede varsa yapayım” diye duâ ettim. Allahü teâlâ duâmı kabûl buyurup, bana öyle bir kuvvet ve kudret ihsân etti ki, bu yolun ne kadar zahmeti ve meşakkati varsa hepsine katlandım. Ne yapmak lazımsa, Allahü teâlâya hamd olsun yaptım. Şimdi ihtiyâr hâlinde, riyâzetten ve nefsimle mücâdeleden kurtulmuş bulunuyorum... Evliyâ-i Kirâmın rûhlarına teveccüh eder, hepsinin rûhâniyetlerinin eserini görürdüm.”

Menkıbeleri: Behâeddîn Buhârî hazretleri, bir defasında Şeyh Seyfeddîn adlı bir zâtın ırmak kenarında bulunan kabri karşısında kalabalık bir cemâatle sohbet ediyordu. O cemâatte bulunanlardan bir kısmı Behâeddîn Buhârî hazretlerinin tasavvufdaki yüksek derecesini bilmiyorlardı. Söz evliyâ zâtların hâllerinden açılmıştı. Bir hayli süren bu konuşmada, evliyânın meşhûrlarından olan Şeyh Seyfeddîn ile Şeyh Hasen Bulgari arasında geçen kerâmetler anlatıldı. İçlerinden biri dedi ki: “Eskiden velilerin tasarrufu, kerâmeti çok olurdu. Acaba bu zamanda da onlar gibi tasarruf ehli var mıdır? “Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: “Bu zamanda öyle zâtlar vardır ki, şu ırmağa yukarı ak dese ırmak tersine akmaya başlar.” Bu sözler Behâeddîn Buhârî hazretlerinin mübârek ağzından çıkar çıkmaz, önlerinde akmakta olan ırmak ters akmaya başladı. Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî hazretleri; “Ey su! Ben sana yukarı ak demedim” buyurdu. Irmak tekrar eski yöne akmaya başladı. Bu kerâmetini o kadar çok kimse gördü ki, bu sebeple çokları Behâeddîn Buhârî hazretlerinin büyüklüğünü anlayıp, tam bir teslimiyetle ona bağlandılar ve saadete kavuştular.

Bir defasında Nesef de büyük bir kuraklık oldu. Sıcaktan toprak çatlayıp, muhsûller kurumaya başladı. Halk, günlerce yağmur beklediler. Fakat bir damla yağmur düşmedi. Nesef halkı, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin duâsını almak için aralarından birini huzûruna gönderdiler. O da gelip durumu arz etti. Nesef ahâlisi kuraklıktan dolayı mahzûn ve kederlidir, dedi. Bunun üzerine, Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: “Üzülmesinler, Allahü teâlâ onlara yağmur gönderecek.” Aradan kısa bir zaman geçmişti ki, Nesef’e yağmur yağmaya başladı. Bir gün ve bir gece devam etti. Kuraklık kalkıp bolluk oldu.

Bir talebesi şöyle anlatmıştır: “Ben küçük yaşta Cenânyan denilen yerden Buhârâ’ya geldim. Âlimlerin derslerine devam ettim. Sonra kalbime Kâ’be’yi ziyâret etme arzusu doğdu. Mekke’ye gidip, Kâ’be’yi ziyâret etmek şerefine kavuştum. Buhârâ’ya döndüm. Fakat nefsim çok azgındı. Hattâ eşkiyalık yapacak kadar kötü bir hâlde idi. Ben bu hâlde iken, bende bir çekilme hâli hâsıl oldu. Bu hâl, beni ister istemez. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna sürükledi. Huzûruna varınca, beni yanına yaklaştırdı. Sonra enseme öyle bir vurdu ki, yediğim sillenin te’sîrinden neye uğradığımı bilemedim. İstemeyerek bağırdım. Behâeddîn Buhârî hazretleri bu hâlime öfkelenip; “Sus” dedi. Sonra da; “Eğer sabredip o narayı atmasaydın, bir sohbetle işin tamâm olurdu” buyurdu.

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerinden Şeyh Ömer Taşkendî şöyle anlatmıştır: “Benim Behâeddîn Buhârî’ye muhabbetim ve talebe olmam şöyledir: önce Taşkend’de talebelerinden bir kısmını tanımıştım. Onlar ile sohbet eder, hizmetlerinde bulunurdum. Sohbet sırasında bana, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin faziletini, hâllerini anlatırlardı. Böylece görmediğim hâlde ona karşı içimde bir muhabbet hâsıl oldu. Birgün Taşkend’deki talebelerinden birinin evine gittim. Hocasını hatırlıyor ve ona rabıta ediyordu. Bir müddet oturduktan sonra yemek getirdi. O anda Behâeddîn Buhârî hazretleri gözüme göründü ve kulağıma; “Senin Horasan’a gitmen gerekir” diye söyledi. Yemekten sonra Horasan’a gitmek üzere yola çıktım. Horasan’a, oradan da Behâeddîn Buhârî’nin yakın talebelerinden Mevlânâ Celâleddîn’in bulunduğu yere gittim. Evine varıp kapıda durdum, kendisi tarafından çağrılmamı bekledim. Bir saat sonra evinden bir cemâat çıktı. Beni çağırıp huzûruna kabûl ettiler ve; “Sen geldiğin sırada, gelişinden haberim var idi. Fakat seninle başbaşa görüşmek istedim. Onun için beklettim” dedi. Bundan sonra ben hâlimi ona anlattım ve çok ağladım, bana yardımcı olmasını istedim. Yemîn ederek dedi ki: “Behâeddîn Buhârî

sana kâfidir, teveccühüne kavuşursun.” Sonra onun faziletinden, menkıbelerinden bahsedip, huzûruna kavuşmak için hemen yola çıkmamı söyledi. Yolculukta başıma ba’zı hâdiselerin geleceğini de işâret etti. Derhâl Nesef tarafına doğru yola çıktım. Oradan da Horasan’a hareket etmek üzere bir gemiye bindim. Gemi bir müddet yol aldıktan sonra, sabah namazının vakti girdi. Gemide bir ezan okudum. Fakat yolcular namaza kalkmadılar. Bu duruma üzülüp, onlara nasihat ettim. Fakat bana kızdılar. Bu durum karşısında bende öyle bir hâl oldu ki, kendimi suya atmak istedim. Ayaklarımı suya uzatip gemiden ayrıldım, fakat suya batmadım. Öyle bir hâl oldu ki, suyun üzerinde yürümeye başladım. Gemidekiler bu hâlimi görünce ağlamaya başladılar. “Biz yanlış bir iş yaptık, yaptığımıza tövbe ettik. Gemiye gel, sen ne dersen onu yapacağız” dediler. Bunun üzerine tekrar bindim. Sabah namazını , gemideki yolcular ile cemâat olup kıldık. Bir müddet yolculuktan sonra Âmûre kal’asına vardık. Orada da acâib hâdiseler oldu. Behâeddîn Buhârî hazretlerine iltica ettim. Şîrmüşter denilen bir dergâha vardım. Yola devam ederken bir kervana rastladım. Bana dediler ki: “Bu çöle dalma, çok büyük bir çöldür, yolunu şaşırırsın. Burada dur, şayet yola devam edecek olursan sağ tarafa yönel, sol tarafdan gidersen sonunu bulamazsın ve helak olursun.” Kervan geçip gittikten sonra, kendi kendime; “Ben, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna gitmek üzere yola çıkmış bulunuyorum. Ona tâbi olup, hak yola gireceğim için bana tehlike gelmez” dedim. Çöle dalıp yürümeye başladım. Bir müddet yürüdükten sonra aç olduğumu hatırladım. Kendi kendime ba’zı nefis yemekleri düşünerek; “Âh o yiyecekler olsa da yesem” dedim. Ben böyle düşünürken, o anda önüme birdenbire bir sofra geldi. Üzerinde tam arzu ettiğim yemekler vardı. Bu durum karşısında hâlim değişti. Ağlamaya başladım. “Ey Allahım, senin rızânı arayan kimseye her ne lâzım olursa ihsân ediyorsun. Ben de senin rızândan başka birşey asla taleb etmeyeceğim” dedim. O yemekleri yiyip, çölde yola devam ettim. Yolda karşıma bir ceylan sürüsü çıktı. beni görünce sağa sola kaçışmaya başladılar. “Eğer ben bu yoldaki arzum ve isteğimde samimî isem, ceylanlar benden kaçmazlar” dedim. Ben böyle der demez, ceylanlar yanıma toplanıp bana yüzlerini sürmeye başladılar. Bu durum karşısında da hâlim değişti ve çok ağladım. Behâeddîn Buhârî hazretlerine karşı muhabbetim o kadar arttı ki, huzûruna bir an evvel kavuşmak için can atıyordum. Ehan denilen yere vardığımda, yine Behâeddîn Buhârî hazretlerinin bereketi ile acâib hâllere kavuştum. Oradan Serahs’a vardım. Kendi kendime; “Her yerde Allahü teâlânın dostları, sevgili kulları bulunur. Bu civarda da vardır. Onlardan müsâade almadıkça bu şehre girmeyeyim” dedim. Ben böyle düşünürken, karşıma divâne hâlde bir kimse çıktı. Halk onu görünce; “Divâne Dâvûd geliyor” dediler. Benim yanıma yaklaşınca, onu karşılayıp, selâmün aleyküm diyerek selâm verdim. “Ve aleykesselâm” deyip selâmımı aldı. “Hoş geldin Türkistanlı derviş” dedi. Beni yanına yaklaştırıp, koynundan bir ekmek çıkardı. Ekmeği parçalayıp yarısını bana verdi. “Ey derviş, bu ekmeğin yarısını sana verdiğim gibi, bu mülkün yarısını da sana verdim” dedi. Bu hâdiseden sonra Serahs şehrine girdim. Çarşıya girince, bir başka divâne gördüm. Çocuklar taşa tutuyorlardı. “Bu divânenin adı nedir?” diye sordum. “Câvâdâr’dır. Bu beldenin divânelerindendir” dediler. Kendi kendime; “Bundan da izin alayım” dedim. Bir tarafdan da çocuklar onu taşa tutuyorlardı. Bana bakıp; “Ey Türkistanlı derviş, söz divâne Davud’un söylediği gibidir” diyerek ilk karşılaştığım kimse ile görüşüp kavuştuğumuz şeylere işâret etti. Bundan sonra bende güzel bir hâl, cem’ıyyet hâsıl oldu. Yemek arzu ettim ve; “Her hâlde bu şehirde Behâeddîn Buhârî hazretlerinin sevenlerinden bir kimse bulunur ve ben ilk lokmayı onun elinden yerim” dedim. Bu sırada yanıma birisi gelip; “Ben Behâeddîn Buhârî hazretlerinin hizmetçilerindenim. Evime buyur” dedi. Beni evine götürdü. Üç çeşit yemek getirdi. Sonra bana; “Behâeddîn Buhârî hazretleri Behrâb denilen yere gitmişler, oradan da buraya teşrîf edecekler. Buraya teşrîf edinceye kadar sen bizde kalacaksın, senin yerin burasıdır” dedi. Birkaç gün sonra Behâeddîn Buhârî hazretlerinin oraya teşrîf etmek üzere oldukları haberini aldık. Karşılamak üzere derhâl dışarı çıktık. Behâeddîn Buhârî hazretleri bir merkeb üzerinde ve etrâfında talebeleri olduğu hâlde teşrîf ettiler. Bir mezarlığa yöneldiler. Ziyâretinde o kadar insan toplanmıştı ki, kalabalıkdan yanlarına yaklaşmak mümkün olmadı. Kendi kendime; “Çok uzaklardan geldim. Çok zahmetlere katlandım. Acaba bana neden hiç iltifât etmediler? Artık ben kendi başıma kaldım” diye düşündüm. Bu düşünceler hatırımdan geçtiği sırada, Behâeddîn Buhârî hazretleri merkebden inip, yanına yaklaşmamı istediler. Bana; “Hoş geldin ey Taşkendli Derviş Ömer, yanlış anlama, daha sen buraya geldiğin saatte haberdâr oldum. Şimdi şu gördüğün kalabalık ile bir müddet meşgûlüm” buyurdu. Sonra eve gittiler ve kalabalık da dağıldı. Beni huzûruna kabûl edip; “Başından geçen hâdiselerin hepsini bilmekteyiz. Gemide iken denize inince sana biz

yardım ettik. Çölde önüne sofra bizim tasarrufumuzla geldi. Ceylanların sana yaklaşması ve iki divâne ile karşılaşman ve vukû' bulan diğer hâdiseler hep bizim teveccühümüz ile oldu" buyurdu. Bu sohbeti sırasında bana öyle teveccüh ve tasarrufda bulundular ki, bambaşka bir hâle girip, çok ağladım. "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Ben de; "Şimdiye kadar geçen ömrümü zayi etmişim" dedim, "Öyle söyleme; yalnız bundan evvel bunu bilmiş olsaydım diyebilirsin. Şu andaki müşâheden ve teslimiyetin ondan daha büyüktür" buyurdu. Sonra; "Şimdi sen, bulunduğun hâli mi, yoksa geçen hâlini mi istersin?" diye sordu. Ben de; "Bu hâlimi isterim" dedim. "Bu iş tâbi olmadan olmaz" buyurdu. "Ne işâret buyurursanız, ne emrederseniz yerine getiririm" dedim. Ben böyle deyince; "Huyunuz mübârek olsun!" buyurdu.

Talebelerinden Emîr Hüseyn de şöyle anlatmıştır: "Benim evim Kasr-ı ârifân'da idi. Yirmi yaşına kadar çiftçilik ile uğraştım. Namazdan ve niyazdan uzak idim. Yiyip içip yatmaktan başka işim yok idi. Tam gençlik cehâleti içinde idim. Behâeddîn Buhârî hazretleri câmiye giderken, gelip geçtikçe beni görüp tebessüm ederdi. Nihâyet bir gece rü'yâmda Behâeddîn Buhârî hazretlerini gördüm. Mübârek elinde bir ayna vardı. Aynayı bana verdi. Aynaya baktım, kendimi gördüm. Uyanınca, beni bambaşka hâller kaplamıştı. Aniden Behâeddîn Buhârî hazretleri evime geldi. Bana dedi ki; "Aynayı sana kim verdi?" "Siz verdiniz efendim" dedim. "Niçin namaz kılıp, Kur'ân-ı kerîm okumazsın?" dedi. "Kur'ân-ı kerîm okumayı bilmiyorum" dedim. "Ben sana namazı ve Kur'ân-ı kerîmi öğretirim" buyurdu. Bundan sonra beni yetiştirip, terbiye etti. Pekçok ihsâna ve ni'mete gark etti."

Nakledilir ki, Şeyh Şâdî adında bir zât, Kasr-ı ârifân'a gelip, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna girerek, ziyâretlerine gelmekte kusur ettiğini söyleyip affetmelerini istedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri ona şaka yaparak; "Bedava özür kabûl edilmez" buyurdu. Gelen zât; "Bir öküzüm vardır. Onu size vereyim" dedi. "Onu kabûl etmeyiz, köyünde uzun zamandan beri biriktirip, duvar arasında bir kap içinde gizlediğin kırk altının var, onları getirirsen kabûl edilir" buyurdu. Şeyh Şâdî; "Sakladığım altınları başka kimse bilmiyordu. Nasıl bildiler?" diye hayretler içinde kaldı, sonra köyüne gidip altınlarını getirdi. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin önüne koydu. Behâeddîn Buhârî altınları sayıp, içinden bir tanesini ayırdı. Diğerlerini zâta geri verdi. "Bunlarla öküz satın alıp çiftçilik yap, kaldırdığın mahsûlü Allahü teâlânın kullarına dağıt" buyurdu. Sonra ayırdığı bir altını göstererek; "Bu altın haramdır" buyurdu. Daha sonra o zâta; "Hâce hazretlerinin ayırdığı o bir altını nereden almıştın?" dediler. Behâeddîn Buhârî hazretlerini tanıyıp, ona talebe olmadan Önce bir kumarda kazanmıştım dedi.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, talebelerinden birini, bir işi için bir yere göndermişti. Talebesi işi görüp dönerken, yolda havanın çok sıcak olması sebebiyle, dinlenmek için bir ağacın gölgesine oturdu. Dinlenirken uykusu gelip, ağacın gölgesinde uyudu. Uyur uyumaz rü'yâsında hocası Behâeddîn Buhârî'yi gördü. Elinde bir asa ile yanına yaklaşıp; "Uyan, kalk, burası uyuyacak yer değildir" dedi. Bunun üzerine hemen uyanıp gözlerini açtı ve ayağa kalktı. Birde gördü ki, iki kurt, kendisine doğru yaklaşmış, hücum etmek üzeredirler. Hemen oradan uzaklaşıp yoluna devam etti. Kasr-ı ârifân'a varınca, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yola çıkmış, kendisini karşılamakta olduğunu gördü. Yanına yaklaşınca; "Hiç öyle korkulu ve tehlikeli yerlerde istirahat edilir mi?" buyurdu.

Behâeddîn Buhârî hazretleri birgün bir yere gitmekte iken, yolları bir akarsuya rastladı. Yanında bulunan talebelerinden Emîr Hüseyn'e; "Kendini bu suya at" buyurdu. Daha böyle derdemez, Emîr Hüseyn hiç tereddüt etmeden kendini akan suya attı ve suyun içinde kayboldu. Aradan bir müddet geçti. "Ey Emîr Hüseyn, çık gel!" buyurdu. Emîr Hüseyn derhâl sudan dışarı çıktı. Elbisesinden en ufak bir yer bile ıslanmamıştı. Behâeddîn Buhârî hazretleri ona; "Ey Emîr Hüseyn, kendini suya atınca ne gördün?" diye sordu. Emîr Hüseyn dedi ki; "Emriniz üzerine kendimi size feda ederek suya atınca, bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, kendimi birden bire gayet güzel döşenmiş bir odada buldum. Bu odanın hiç kapısı yoktu. Kapı aradım, orada zât-ı âlinizi gördüm. Bana bir kapı gösterdiniz, İşte bu kapıdan çık buyurdunuz. Eliniz ile kapıyı açtınız, ben de kapıdan çıktım. İşte huzûrunuza geldim" dedi.

Behâeddîn Buhârî hazretlerine birgün hediye olarak bir miktar balık getirilmişti. Balığın getirildiği sırada, o mecliste hazır bulunan talebeleri ile beraber balığı yemek arzu ettiler. Bunun üzerine balık hazırlanıp, sofra kuruldu. Talebeler, Behâeddîn Buhârî ile birlikte sofraya oturdular. İçlerinden biri, gelip sofraya oturmadı. Behâeddîn Buhârî ona; "Niçin gelip oturmuyorsun?" dedi. O da oruçluyum diyerek, nafile oruç tutmakta olduğunu bildirdi. Ona; "Gel bize uy!" dedi. Fakat

gelmedi. Tekrar; “Gel bize uy! Sana Ramazan günlerinden bir günde tutulan oruç sevâbı kadar hediye edeyim” dedi. Fakat o kimse söz tutmayıp, inadında ısrar etti. Bunun üzerine talebelerine; “Bu adam, Allahü teâlâdan uzaktır. Siz onu terkediniz” buyurdu. O oruçlu kimse, son derece zâhid bir kimse idi. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretlerinin sözüne peki demeyip, muhalefet göstermesi sebebiyle, zâhidliğini kaybetti, ne namaz, ne niyaz kaldı. Tamamen dünyâya tapmağa başladı ve felâkete düştü.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, bir defasında Buhârâ’da Gülâbâd mahallesinde bir dostunun evinde, talebeleri ile sohbet ediyordu. Talebelerinden Molla Necmeddîn’e dönüp; “Sana ne söylersem, sözümü tutup söylediğimi yapar mısın?” dedi. Molla Necmeddîn, “Elbette yaparım efendim” dedi. “Eğer bir günah işlemeni söylesem yapar mısın? Meselâ hırsızlık yap desem yapar mısın?” dedi. Bunun üzerine Molla Necmeddîn; “Ma’zur görünüz efendim, hırsızlık yapamam” dedi. “Madem ki bu husûsdaki isteğimizi kabûl etmiyorsun, meclisimizi terket” buyurdu. Molla Necmeddîn bunu duyunca, dehşet içinde kalıp, olduğu yere düştü ve bayıldı. Orada bulunanlar Behâeddîn Buhârî hazretlerine yalvarıp, onun affedilmesini istediler. Kabûl edip affetti. Molla Necmeddîn de kendine gelip kalktı. Bundan sonra hep beraber o evden dışarı çıktılar. Dervâzeyi Semerkand denilen tarafa doğru gittiler. Behâeddîn Buhârî hazretleri yolda giderlerken, bir ev duvarı gösterip talebelerine dedi ki: “Bu duvarı delin, evin içinde falan yerde bir çuval kumaş vardır. Onu alıp getirin.” Talebeleri bu emre uyup, duvarı yardılar. Kumaş dolu çuvalı buldular ve çıkarıp getirdiler. Sonra bir köşeye çekilip bir müddet oturdular. Bu sırada bir köpek sesi işitildi. Behâeddîn Buhârî hazretleri, talebesi Molla Necmeddîn’e dedi ki: “Bir arkadaşınla gidip evin etrâfına bakın ne vardır?” Gidip baktılar ki, eve hırsızlar gelmiş, başka bir duvarı yarıp evde ne varsa almışlar Gidip bu durumu Behâeddîn Buhârî hazretlerine haber verdiler. Talebeler bu hâle şaştılar. Sonra tekrar talebeleri ile birlikte önceki misâfir oldukları eve döndüler. Sabahleyin, gece o evden aldırdığı kumaş dolu çuvalı sahibine gönderdi. Talebelerine, “Gece buradan geçerken, bu malınızı alarak hırsızların çalmasına mâni olduk, bu malınızı hırsızlardan kurtardık” demelerini tehbih etti. Onlar da götürüp sahibine teslim ederek durumu anlattılar. Behâeddîn Buhârî, bundan sonra talebesi Molla Necmeddîn’e dönüp; “Eğer sen emrimize uyup da bu hizmeti yapsaydın, sana çok sırlar açılacak ve çok şey kazanacakdın. Neyleyelim ki, nasîbin yokmuş” dedi. Molla Necmeddîn ise, yaptığına çok pişman olup, yanıp yakındı.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, Buhârâ köylerinden bir köye gitmişti. Şeyh Hüsrev adında bir zâtın evinde misâfir oldu. O akşam Şeyh Hüsrev, o köyde bulunan bütün âlimleri ve ileri gelenleri evine da’vet etti. Hep birlikte yemek yediler. Yemekten sonra Behâeddîn Buhârî hazretleri, ev sahibi Şeyh Hüsrev’e; “Git kapıya bak kim var?” buyurdu. Gidip baktı ki, köy halkından Yûsuf adında biri, bir kap içinde armut getirmiş kapıda bekliyordu, içeri girmesine müsâade edildi. O da içeri girip, elindeki armut dolu kabı Behâeddîn Buhârî hazretlerinin önüne koydu. Behâeddîn Buhârî; “Bu armutları nereden aldın?” dedi, o da aldığı yeri söyledi. Behâeddîn Buhârî hazretleri bir müddet susup, sonra ev sahibine; “Bu armutları büyük bir kaba boşalt gel” dedi. Ev sahibi armutları büyük bir kaba boşaltıp ortaya koydu. Behâeddîn Buhârî, armutlardan birini alıp getiren kimseye verdi. Sonra diğer armutların orada bulunanlara dağıtılmasını emretti. Dağıtıldıktan sonra; “Hiç kimse kendine verilen armudu yemesin, beklesin” buyurdu. Sonra armutları getiren Yûsuf adlı köylüye dönüp; “Armutları getirmekteki maksadın nedir bilir misin?” dedi. Getiren kimse; “Efendim, bana köyümüze keşf ve kerâmet sahibi bir zât geldi dediler. Ben de sizi görmekle şereflenmek için, bu armutları satın alıp, size hediye getirdim. Fakat küstahlık edip, armutların içinden birine bir işâret koydum ve en alta yerleştirdim. Eğer o zât evliyâ ise, bu armudu bulup bana verir diye düşündüm” dedi. “Öyleyse elindeki armuda bak, o işâret koyduğun armut mu?” buyurdu. “Evet efendim. O armuttur” dedi. Bundan sonra Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: “Allahü teâlânın evliyâ bir kulunu, bir kimsenin denemesi uygun değildir. Fakat işâretlediğin armudu bulup sana vermeseydik, sen bizden uzak kalır ve çok zarar görürdün. Resûlullahın (aleyhisselâm) bildirdiği yolda bulunan kimseyi imtihana hacet yoktur.” Armutları getiren kimse, yaptığı işten dolayı çok pişman olup, Behâeddîn Buhârî hazretlerinden af ve özür diledi.

Talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: “Ben Semerkand’da oturuyordum. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin keşf ve kerâmet sahibi büyük bir zât olduğunu duyunca, ona karşı muhabbetim iyice arttı. Sabrım kalmadı ve sohbetine kavuşmak için Buhârâ’ya gitmeye karar verdim. Yola çıkarken annem hırkamın bir yerine harçlık olarak dört tane altın dikti.

Buhârâ'ya varınca, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin sohbetine katıldım. Sohbeti sırasında beni öyle bir hâl kapladı ki, sabrım kalmadı. Orada bulunanlardan birine, Behâeddîn Buhârî hazretlerine beni talebeliğe kabûl etmesini söylemesi için rica ettim. O da durumumu arz etti. Bunun üzerine bana çok iltifât edip, kabûl ederiz. Fakat senden altın alırız buyurdu. "Ben fakirim, altınım yoktur" dedim. Talebelerine dönüp; "Bunun hırkası içinde dört altını var, yok diyor" dedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri bunu söyleyince, hayretler içinde kaldım. Hemen hırkamı söküp, içindeki dört altını çıkarıp önlerine koydum. O mecliste bir çocuk vardı. Talebelerinden birine; "Al şu altınları bu çocuğa ver" buyurdu. O talebe alıp çocuğa verdi. Fakat çocuk asla almadı. Ne kadar zorladılarsa da çocuk almayınca, tekrar bana verdiler. Çok utanıp mahcub oldum. Bu hâdiseden sonra, Behâeddîn Buhârî hazretleri, talebeleri ile birlikte başka bir köye gitmek üzere yola çıktı. Ben de onlara katıldım. O köyde büyük bir sohbet meclisi kuruldu. Bir ara talebeleri, beni de talebeliğe kabûl etmesini arzettiler. Bu sefer yanımdaki altınları, o mecliste bulunan başka bir çocuğa vermemi söylediler. Verdim fakat, o çocuk da almadı. O kadar mahcub oldum ki, utancımdan sanki ölecektim. Talebeleri, beni talebeliğe kabûl buyurmaları için bir daha arz ettiler. O zaman buyurdu ki: "Hasislik, cimrilik, herkes için sevimsiz ve iğrenç bir sıfattır. Bilhassa Hak yolunda ilerlemek isteyen bir kimsenin hasislik etmesi çok kötü bir iştir." Bundan sonra beni de talebeliğe kabûl etti. Beni irşâd ederek, dünyâ sevgisini kalbimden çıkardı. Hamdolsun tevekkül sıfata böylece kalbime yerleşti."

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerinden biri, bir yere gitmek istediği zaman kerâmetiyle havada uçarak gider, gideceği yere hemen varırdı. Diğer talebeleri onu bir iş için Kasr-ı âri-fân'dan Buhârâ'ya gönderdiler. Bu talebe havada uçarak giderken, Behâeddîn Buhârî hazretleri onun üzerinden tasarrufunu çekti. Talebe uçamaz oldu. Bu hâdise üzerine Behâeddîn Buhârî Hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ bana talebelerimin gizli açık bütün hâllerini bilmek ve onlar üzerinde tasarruf etme kudreti verdi. Arzu edersem, Allahü teâlânın izniyle talebelerime çeşitli hâller veririm ve yine ellerinden hâllerini alırım. Onları kabiliyetlerine göre terbiye ederim. Çünkü yetiştirici ve terbiye edici, yetiştirmek istediği kimseye yarayan ve en çok faydası olan şeyi yapar."

Yine bir talebesi, Emîr Hüseyn şöyle anlatmıştır: Birgün hocam beni bir iş için Kasr-ı ârifân'dan Buhârâ'ya göndermişti. Bu gece Buhârâ'da kal, sabaha doğru geri dönersin dedi. Ben hemen yola çıktım. Yolda nefsimle mücâdele edip, "Ey nefsim! Acaba sen birgün ıslâh olacak mısın ve ben senin elinden kurtulur muyum?" diyordum. Ben nefsimi böyle azarlarken, karşıma nûr yüzlü bir zât çıktı. Bana dedi ki: "Sen bu yolda ne mihnet, ne meşakkat çektin ki, nefsini ayıplıyorsun? Bu yolda gelip geçen büyükler öyle mihnet ve meşakkat çekmişlerdir ki, senin bir zerresini bile çekmeğe tahammülün yoktur." Sonra vefât etmiş olan büyüklerin isimlerini ve çektikleri meşakkatleri bir bir anlatıp, ta'rîf etti. Ben kusurlarımı kabûl edip, özür diledim. Bundan sonra karşı çıkan o zât, bana dağarcığından bir miktar hamur çıkarıp verdi. "Bu hamuru Buhârâ'da pişirip, yersin" dedi. Hamuru alıp yoluma devam ettim. Buhârâ'ya varınca, hamuru fırıncıya verdim. Fırıncı hamuru görünce hayret edip, "Şimdiye kadar böyle hamur görmedim" dedi. Bana kim olduğumu ve hamuru kimin verdiğini sordu. Ben de Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebesi olduğumu söyledim. Fırıncı hürmetle hamuru pişirip bana verdi. Bir parça koparıp ona verdim. Sonra hocamın emir buyurduğu işi bitirip, o gece Buhârâ'nın Gülâbâd mahallesindeki mescidde akşam ve yatsı namazını kıldıktan sonra, kıbleye karşı oturdum. Bu sırada canım elma istedi. O anda mescidin penceresinden birkaç elma attılar. Elmaları alıp ekmekle yedim. Gece yarısına kadar o mescidde kaldım. Sonra kalkıp yola çıktım. Sabaha doğru Kasr-ı ârifân'a vardım. Sabah namazını hocam Behâeddîn Buhârî ile kıldım. Hocam bana; "Sana hamuru veren kimdi bildin mi?" diye sordu. Bilemediğimi arz ettim. "O, Hızır (aleyhisselâm) idi" buyurdu. Sonra mescidin penceresinden bana atılan, elmalardan bahsetti. "O fırıncıya ne büyük saadet ki, senin verdiğin hamuru pişirdi ve ondan yemek nasîb oldu" buyurdu.

Behâeddîn Buhârî, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sünnetine tam uyar, Peygamberimizin (aleyhisselâm) yaptığı şeyleri yapmağa çok gayret ederdi. Resûlullahın (aleyhisselâm) işlediği her sünneti işlerdi. Bir defasında Peygamberimiz (aleyhisselâm) Eshâb-ı Kirâm ile ekmek pişirmişlerdi. Şöyle ki, Eshâb-ı Kirâmdan bir grup, her biri bir parça hamuru alıp tandıra koymuştu. Peygamber efendimiz de mübârek eline bir parça hamur alıp tandıra koydular. Bir müddet sonra baktılar ki, Eshâb-ı Kirâmın koyduğu hamurlar pişmiş, fakat Peygamberimizin (aleyhisselâm) koyduğu hamur pişmemiş, olduğu gibi duruyordu. Ateş Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek elinin dokunduğu

hamura te'sîr etmedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri, Resûlullaha uymak için, talebeleriyle aynı şekilde ekmek pişirdiler. Talebelerinin koyduğu hamurlar pişti. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretlerinin koyduğu hamur aynen kaldı. Onun da mübârek elinin dokunduğu hamura ateş te'sîr etmedi. Resûlullaha (aleyhisselâm) uymaktaki derecesi bu kadar çok idi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu husûsta şöyle buyurmuştur: "Her husûsta tâbi olana, tâbi olunanın kemâlâtından büyük pay vardır."

Mevlânâ Abdullah-i Hâcendî, Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî'ye talebe olmasını şöyle anlatır: "Bir ara içime öyle bir ateş düştü ki, yerimde duramıyordum. Bana yol gösterecek bir âlim zâta talebe olabilmenin istek ve arzusuyla yanıyordum. İçimdeki arzu dayanılmaz duruma gelince, bulunduğum Hâcend'den ayrıldım ve Tirmiz'e kadar hep bunu düşündüm. Oradan Ârif-i kebîr Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî'nin kabrini ziyârete gittim. Sonra Ceyhun nehri kenarında bulunan mescide geldim. Orada namazı kıldıktan sonra, bir ara uyuya kalmışım. Rü'yâmda heybetli iki zât gördüm. Onlardan biri bana; "Ben Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî'yim, yanımdaki de Hızır aleyhisselâmdır. Sen hoca aramak için şimdilik zahmet çekme. Çünkü hem kimseyi bulamazsın, hem de istifâde edemezsin. Oniki sene sonra Buhârâ'ya gidip orada bulunan ve zamanın kutbu olan Behâeddîn Buhârî'ye talebe olur, ondan istifâde edersin" buyurdu. Bunun üzerine Tirmiz'den Hâcend'e geri döndüm. Aradan epey bir zaman geçtikten sonra, birgün çarşıda iki Türk gördüm. Gayr-i ihtiyârî peşlerinden gittim. Bir mescide girdiler. Namazdan sonra, aralarında bir hocaya bağlanmanın kıymeti ile ilgili husûslar konuşuyorlardı. Onlar böyle konuşurlarken, onlara karşı çok fazla ilgi duydum. Hemen acele ile dışarı çıkıp, çarşıdan birşeyler alıp yanlarına geldim. Beni yanlarında görünce, biri; "Bu, iyi bir insana benzer, bizim hocamızın oğlu İshâk'a talebe olabilir" dedi. Bu durum karşısında çok merak ettim ve o zâtın kim olduğunu sordum. Hâcend'e bağlı bir köyde olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine o köye gittim, zâtı buldum. Fakat bana hiç yakınlık göstermedi ve iltifât etmedi. Bu hocanın herhâliyle temizliği yüzünden belli olan bir de oğlu vardı. Bu durum karşısında, bu temiz yüzlü çocuk, babasına dedi ki: "Babacığım, bu zât, sana talebe olmak ümidiyle buraya gelmiş, sen ise ona hiç yakınlık göstermiyorsun. Neden ilgilenmiyorsun, sebep nedir?" Bunun üzerine ağladı ve dedi ki: "Ey evlâdım, bu, Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerindendir. Bizim onun üzerinde hiç bir hükmümüz yoktur." Bunun üzerine ben tekrar Hâcend'e, memleketime döndüm ve hocamla ilgili bir işâretin çıkmasını bekledim.

Aradan bir zaman geçti, kalbim, beni Buhârâ'ya gitmeğe zorladı. O isteği bir an dahî te'hir etmeğe kadir değildim. Ben de hemen kalkıp Buhârâ'ya doğru yola çıktım. Bir zaman sonra Buhârâ'ya vardım ve Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yerini öğrenip yanına gittim. Ne zamanki huzûr-i şerîfleri ile şereflendim, bana buyurdu ki: "Yâ Abdullah-i Hâcendî, senin daha üç günün vardır. Ya'nî sana bildirilen oniki senenin tamam olmasına daha üç günün vardır. Bunu unuttun mu?" Ben duyunca, adetâ kendimden geçtim. Sohbetinin muhabbeti benim kalbimin ufuklarına yerleşti. Artık hep onlara olan bağlılık ateşi ile yanıyordum.

Bir müddet sonra himmet istedim. Behâeddîn Buhârî: "Himmetin zamanı var" buyurdu. Bunun üzerine bir müddet daha sohbete devam etti. Birgün diğer talebeler ile birlikte sohbette bulunduğu bir sırada, Mevlânâ Muhammed Hirevî'ye; "Bana yaklaş, himmetin vakti geldi" buyurdu. Kalkıp Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yanına yaklaştı. "Dikkat et de nasîbine kavuşasın" buyurarak, onu önüne oturttu. Sonra şehâdet parmağıyla Mevlânâ Muhammed Hirevî'nin dizine dokundu. Mevlânâ Muhammed Hirevî, birden bire kendinden geçti. Sonra onu tekrar eski hâline getirdi. "Haberin olsun ki, vakit geçiyor" buyurdu. Parmağını tekrar dizine dokundurdu. Tekrar kendinden geçti ve yere düştü. Yine eski hâline döndürüp; "Dikkatli ol, fırsat az kaldı" buyurdu. Mevlânâ Muhammed Hirevî ağlayıp, feryâd etmeğe, üstünü başını yırtmağa başladı. O bu hâlde iken, Behâeddîn Buhârî hazretleri; "Bu vakit, Bağ-ı zagan vakti değildir" buyurdu. Bu sözden de gayet mahzûn oldu. Sonra onu yine eski hâline döndürdü. Böylece onu, himmetiyle büyük ni'metlere kavuşturdu. O mecliste bulunanlar; "Bu vakit, Bağ-ı zagan vakti değildir" buyurmasının hikmetini merak edip sordular. Mevlânâ Muhammed Hirevî şöyle dedi: "Bağ-ı zagan, Hirat'da bir yer ismidir. Birgün bir dostum ile orada sohbet ederken, o zât bana demişti ki, günün birinde bir himmet sahibinin sohbetine kavuşursan, o gün beni unutma! Behâeddîn Buhârî hazretleri bana himmet edip, ihsânda bulununca, o arkadaşım hatırıma geldi. Hâce hazretlerinin "Bu vakit Bağ-ı zagan vakti değildir" buyurmasının hikmeti budur. Sonra o zât şöyle dedi: "Ben bu kadar yer gezip dolaştım, nice keşf ve kerâmet

erbâbının sohbetinde bulundum. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretleri gibi gizli sırlara vâkıf bir zâta rastlamadım. Zannederim ki, zamanımızda onun gibi keşf ve kerâmet sahibi bir zât yoktur.”

Büyük âlimlerden birisi anlatır: Gençlik zamanında, Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerini çok severdim. Himmetleri ile bende şaşılacak hâller meydana geldi. Bana dâima; “Beni hatırından çıkarma!” derdi. Ben de dâima onları düşünür, hatırlardım. Bu hâl üzere iken babam hacca gitti. Beni de beraberinde götürdü. Giderken Hirat’a uğradık. Hirat şehrini seyrederken, Hâce hazretlerini unuttum, bağlılık hatırımdan çıktı. O anda bendeki hâller gitti. Sonra İsfehan’a gittim. Orada bir büyük âlim var idi. Bütün İsfehanlılar ondan himmet ve duâ isterlerdi. O zâttan çok kerâmetler meydana gelmişti. Babam beni alıp, o zâtın huzûruna getirdi ve benim için ondan himmet istedi. Fakat ben Hâce hazretlerinden çok korktuğumdan, o zâtın huzûrundan dışarı çıktım. Sonra hacca gittik. Beytullah’ı ziyâret ettik. Dönüşte Hâce hazretlerinin ziyâreti ile şereflendiğim zaman, onu unuttuğum için çok çekiniyordum. Korktuğumu anlayıp; “Korkma, biz kusuru affederiz. Sen benim oğlumsun. Benim oğullarıma kimsenin tasarruf etmeye haddi yoktur” buyurup latife yollu; “Hirat’a gidince niçin beni unuttun?” deyip; “Unutmak kat’iyyen dostluğa sığmaz” mısra’ını okudular.”

Talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: “Birgün Nesef’de bir kimse ile kavga ettim. O kimse benden çok incindi. Bir müddet sonra Buhârâ’ya gidip Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerini ziyâret ettim. Bana hiç iltifât etmediler. Birçok kimseleri araya koyup affetmelerini istedim, fayda vermedi. Fakat çok yalvardım. Buyurdu ki: “Nesefe gidip, incittiğin kimsenin hatırını hoş etmedikçe seni sohbetimizde bulundurmayız.”

Gayet üzüntülü olarak Nesef’e gittim. Dâima hazret-i Hâce’nin gelmesini beklerdim. Birgün geldiklerini işittim. Ve nihâyet evime geldiklerini gördüm. Hiç oturmayıp, kavga ettiğim o kimsenin evine gitti. Yüksek alınlarını, temiz yüzlerini o kimsenin kapısının eşiğine sürüp, ondan özür dilediler ve: “O günâhı ben ettim. Beni affeyle” buyurdu. O kimse, cihanın, yüzünü görmek şerefine kavuşmak için can feda etmeye hazır olduğu, zamanın kutbu, devrânın merkezi, evliyânın önderi bir zâtın böyle yalvarma ve özür dilemesini duyunca, şaşkına döndü, aklı başından gitti. Sonra kendine gelip, çok ağladı, inledi. Benim kusurumu affettikten sonra, kendisi böyle bir hâdiseye muhatab olduğu için özür dilemeye başladı. Hazret-i Hâce’nin ayaklarına kapanıp, tövbe ve inâbe edip, talebesinden oldu. Hâce hazretlerinin güzel ahlâkını duyanlar, kendisini sevip, ona bağlanıp, yoluna girip kurtuluşa erdiler.”

Behâeddîn Buhârî, Tûs şehrine gidip, birkaç gün kaldı. Birgün talebe ve ahbâbıyla Şeyh Mâşuk-ı Tûsî’nin kabrini ziyârete gittiler. Mezarın yanına gelince: “Esselâmü aleyke, yâ Mâşuk-ı Tûsî, nasılsın? Iyimisin?” buyurdu. Kabirden şöyle bir ses duyuldu: “Ve aleykesselâm. İyiyim, çok rahatım. “Yanında olanların hepsi de, bu cevâbı duydular. Orada bulunanlardan biri, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin büyüklüğüne inanmazdı. Bu kerâmeti görünce, tövbe etti. Bundan sonra talebelerinden ve sevdiklerinden oldu.

Hâce Behâeddîn Buhârî’ye, talebelerinden biri bir miktar elma hediye getirdi. O elmaları hazır bulunanlara bölüştürdü ve buyurdu ki: “Bir saate kadar, kimse kendi elmasını yemesin. Çünkü bu elmalar, şimdi tesbih ediyorlar.” Hâce hazretlerinin mübârek ağzından bu söz çıkar çıkmaz, orada bulunanlar, elmaların tesbih seslerini duymaya başladılar.

Talebesinden Emîr Hüseyn anlatır: “Hâce hazretleri bir gece; “Yarın filân dostumu ziyârete gideceğim, inşâallah onbeş güne kadar gelirim” demişti. Sabahleyin talebesi ile yola koyulup gittiler. O gün Hâce hazretlerinin ayrılığına dayanamayıp, onu görmek isteği beni kapladı. Hânekâhda benimle bir kişi daha kalmış idi. Akşam olunca ona: “Korkarım Hâce hazretleri kendilerine olan bu aşırı sevgimi keşf eder ve şefkat edip, bana acıyıp döner” dedim. Ertesi sabah gördüm ki, hazret-i Hâce dönüp geldi ve bana heybetle bakıp; “Ben sana demedim mi ki, onbeş gün sonra geleceğim. Sen ise önüme muhabbet dağını sed çektin. Ben o dağı nasıl aşıp gideyim?” buyurdu. Sonra mübârek yüzünü yanımızdaki talebesine çevirip, buyurdu ki: “Emîr Hüseyn sana; “Korkarım Hâce hazretleri yoldan döner gelir” demedi mi?” O da; “Evet” dedi. Hâce hazretleri buyurdu ku: “İşte o muhabbet ve arzulardır ki, önümüze sed çekti.” Bunun üzerine Hâce hazretlerinin celâlini müşâhede ettiğimde, kalbimde büyük bir ürperme zâhir olup, ayaklarına düşüp af diledim. Onlar da bu âciz hizmetçileri merhamet edip affetti ve: “Eğer maksadın benden ayrılmamak ise, beni seninle düşün. Çünkü ben, senden ayrı değilim. Bundan sonra, sakın beni senden ayrı sanma” buyurdular. Beyt:

“Nerede olursan seninleyim ben,
Kendini sakın, yalnız sanma sen.”

Birgün Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna bir kimse gelip, selâm verdi. Selâmını aldılar ve ne için geldiğini sordular. Yüksek huzûrlarından bereketlenmeğe geldiğini söyledi. Hâce hazretleri de hâzır bulunan talebesine hitaben: “Ne dersiniz, vereyim mi?” buyurdu. Talebeler, “Hocamızın lütuf ve keremlerinin sonu yoktur, siz bilirsiniz” dediler. Bunun üzerine o kimseye şöyle bir baktı. Hemen o kimsede, acâib ve üstün hâller meydana geldi. Onu gören herkes ona âşık olur, kalbini ona verirdi.

Mevlânâ Necmeddîn anlattı: “Birgün Hâce hazretleriyle Buhârâ’nın etrâfında bir sahrada giderken, iki ceylanın gezdiğini gördük. Hâce hazretleri bana hitaben: “Hak teâlânın kulları yanına, bu ceylanlar gibi vahşî hayvanlar gelir. Sen de bunların yanına gelmesini dile” buyurdu. Ben: “Benim ne haddime ki, sizin huzûrunuzda kerâmet dileyeyim” dedim. Hâce hazretleri buyurdu ki: “Sen onlara teveccüh eyle. Onlar senin yanına gelirler.” Ben de onlara doğru iki adım gittim. O ceylanlar, koşarak yanıma gelip durdular. Hâce hazretleri buyurdu ki: “Hangisini tutarsan tut!” Ben hangisini tutmak istedimse, diğeri beni tut diye geldi ve onu tutayım dedim. Diğeri geldi. Ben hayretler içerisinde kalıp, birini tutamadım. O esnada Hâce hazretleri bir ceylanın sırtına mübârek elini koyup: “Sana lüzum kalmadı, ben tuttum” buyurdular. Sonra o ceylanları orada bırakıp gittik. Onlar ise arkamızdan bakıp durdular.”

Talebesinden biri şöyle anlatmıştır: Kasr-ı ârifân’da bir bostan ektim. Sulama vakti geldi. Fakat sular kesildiğinden, bostanı sulayamadım. Hâce hazretleri o günlerde bostanıma geldi ve buyurdu ki: “Bostanın sulama zamanı geldi” Ben dedim ki: “Sulama vakti geldi ama, sular kesildi.” Hâce hazretleri buyurdu ki: “Yer ve gökleri yaratan, sana su vermeğe kâdirdir. Sen su yollarını aç.” Ben de acele ile su yollarını açtım. O gece sabah oluncaya kadar suyu bekledim. Sabah vaktinde su geldi. Bostanı suladım. Hattâ bir miktar soğan ve sarımsak var idi. Onları da suladım. Su da kesildi. Dağlara yağmur mu yağdı diye düşündüm. Gittim, ırmak tarafına su akıyor mu diye baktım. Asla sudan bir nişan görmedim. Acaba bu su nereden geldi, diye şaştım kaldım. Sonra Hâce hazretlerinin ziyâretine gittim. Buyurdu ki: “Bostanı suladın mi?” “Evet, suladım” dedim. “Su kesildikten sonra ne yaptın?” buyurdu. “Irmağa gittim ve hiç su görmedim. Şaştım kaldım. Suyun nereden geldiğini anlıyamadım” dedim. Hâce hazretleri buyurdu ki: “Bunu sen gördün, kimseye söyleme.”

Talebesinden biri şöyle anlatmıştır: “Hâce hazretleri birgün bu fakirin hânesini şereflendirdi. Çok sevindim. Pazardan bir çuval un aldım, geldim. O unu Behâeddîn Buhârî hazretleri görünce; “Bu unu, çoluk çocuğun ile pişirip yiyin ve bunun sırrını kimseye söylemeyin” buyurdu. Hâce hazretleri o zaman evimde iki ay misâfir oldu. Talebelerinden bir kısmı da onun yanında idi. Çoluk çocuk ve diğer ahbâblarım, hepimiz, hatta Hâce hazretleri gittikten sonra, o undan çok zaman yedik. Un hâlâ ilk aldığımız gibi duruyordu. Asla eksilmedi. Sonra Hâce hazretlerinin mübârek sözünü unutup, o sırrı çoluk çocuğuma anlattım. Bunun üzerine o undan bereket kesilip, un tükendi.”

Seyyid Emîr Külâl hazretlerinin oğlu Emîr Bürhâneddîn şöyle anlatmıştır: “Birgün Buhârâ’da Hâce hazretleri hânekâhımıza teşrîf ettiler. Sohbet esnasında bast hâlinde olduğunu hissedip; “Efendim, Mevlânâ Ârifi çok özledim. Ona teveccüh edip, Nesef’den gelmesini sağlayınız da görüşelim” dedim. Hazret-i Hâce, hânekâhın avlusuna çıktı. Üç kere; “Mevlânâ Ârif!” diye seslendi ve sonra; “Mevlânâ Ârif, çağırdığımı duydu. Acele kalktı, geliyor” buyurdu. Bir gün sonra, Mevlânâ Ârif, Nesef’den Buhârâ’ya geldi ve doğruca hânekâha girdi. Ben de durumu ona anlattım. O dedi ki: “Dünkü gün filân saatte, eshâbımla mecliste sohbet ederken, Hâce hazretlerinin gel sesi, kulağıma geldi. Ben de acele ile kalktım geldim.”

Behâeddîn Buhârî hazretleri, birgün İshâk isminde bir talebesinin evine teşrîf etmişlerdi. Orada bulunan talebeler, yemek pişirmek için tandıra çok odun koyup, ateş yakmışlardı. Her biri bir işle meşgûl oldukları sırada, tandırın ateşi alevlenip, tandırdan dışarı çıktı. Bunun üzerine hazret-i Hâce mübârek ellerini tandıra sokunca, Allahü teâlânın inâyeti ile tandırın ateşi sakin oldu. Mübârek ellerini tandırdan çıkardığı zaman, ne elbisesine birşey olmuş, ne de ellerinden bir tüyleri yanmış idi.

Derviş Muhammed Zâhid şöyle anlatmıştır: “İlk zamanlarımda, Hâce hazretleri ile birgün sahrada gidiyorduk. Bahar günlerinden bir gün idi. Canım karpuz yemek istedi. Hâce hazretlerinden bir karpuz istedim. Bunun üzerine Hâce hazretleri bana; “Muhammed, çay kenarına git” buyurdu. Ben de, o sahrada akan bir çayın kenarına gittim. Suyun üzerinde,

Baba Şeyh karpuzu denilen sulu karpuzları gördüm. Su üzerinde yüzen karpuzlardan biri, kenara yanaşıp durdu. Aldım, henüz bostandan kopmuş gibi olduğunu gördüm. Hâce hazretlerinin huzûruna bıraktım. Buyurdu ki: “Bu karpuzu kes de yiyelim.” Ben de kestim. Hâce hazretleri ile yedik. Bu büyük kerâmeti hazret-i Hâce’den gördüğümde, onun, vilâyet ve tasarrufun en yüksek derecesinde olduğuna i’tikâdım arttı. Bu yüzden de çok şeylere kavuştum.”

Hâce hazretlerinin talebelerinden birisi şöyle anlatmıştır: “Birgün Hâce hazretlerinin sohbetlerine kavuşma arzusu içime doğdu. O arzu ile Taşkend vilâyetinden Buhârâ’ya hareket ettim. Hanımım bir miktar altın getirip bana verdi ve; “Bu altınları Hâce hazretlerine ver” dedi. Niçin gönderiyor diye merak ettim. Sordum, fakat söylemedi. Hazret-i Hâce’nin sohbeti ile şereflendiğim zaman, o altınları önüne koydum. Görünce, tebessüm ederek buyurdu ki: “Bu altınlardan çocuk kokusu geliyor. Ümîd ederim ki, cenâb-ı Hak sana bir çocuk verecektir.” Hâce hazretlerinin bereket ve himmetlerinden Hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri bana bir sâlih oğul ihsân etti.”

Alâüddîn-i Attâr (kuddise sirruh) anlatır: “Dervişlerden biri birgün bana, kalbin nasıl olduğunu sordu. “Nasıl olduğunu bilmiyorum” dedim. “Ben kalbi, üç günlük ay gibi görüyorum” dedi. Bunu üstadım ve efendim Şâh-ı Nakşibend hazretlerine anlattım. “Bu, onun kalbine göredir.” buyurdu. Ayakta duruyorduk. Ayağını ayağımın üzerine koydu. Birden kendimden geçtim. Bütün mevcûdâtı kalbimde bir arada gördüm. Kendime gelince: “Kalb böyle olunca, onu bir kimse nasıl anlıyabilir. Bunun için hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ; “Yere ve göğe sığmam, mü’min kulumun kalbine sığarım” buyurdu dedi. Bu derin sırlardandır. Anlıyan anladı.”

Talebelerinden biri anlatır: “Merv’de, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûrunda idim. Buhârâ’daki ehlimi, akrabamı çok göresim geldi. Kardeşim Şemsüddîn’in vefât haberi geldi. Hazret-i Hâce’den izin istemeğe cesâret edemedim. Yakınlarından olan Emîr Hüseyn’e, bana izin almasını rica ettim. Cum’a namazını kılıp mescidden çıkınca, Emîr Hüseyn, kardeşimin ölüm haberini hazret-i Hâce’ye arz etti. “Bu nasıl haberdir! Onun kardeşi sağdır. Onun kokusunu alıyorum, hem de pek yakından” buyurdu. Sözleri biter bitmez, kardeşim Buhârâ’dan çıkageldi. Behâeddîn Buhârî’ye selâm verdi. Bunun üzerine hocam; “Ey Emîr Hüseyn! işte Şemsüddîn!” buyurdu.

Alâüddîn-i Attâr anlatır: Hazret-i Hâce (kuddise sirruh) Buhârâ’da idi. Eshâbının ileri gelenlerinden Mevlânâ Ârif, Hârezm’de idi. Birgün eshâbı ile, görme sıfatı üzerinde konuşuyordu. Söz arasında; “Mevlânâ Ârif, şu anda Hârezm’den Serâ’ya doğru yola çıktı ve filân yere ulaştı” buyurdu. Bir müddet sonra; “Kalbime geldi ki, Mevlânâ Ârif, Serâ’ya gitmekten vaz geçti. Şu anda Hârezm istikâmetine doğru geri döndü” buyurdu. Talebeleri, bu konuşmanın olduğu gün, saat ve târihi bir yere yazdılar. Bir zaman sonra, Mevlânâ Ârif, Hârezm’den Buhârâ’ya geldi. Behâeddîn Buhârî’nin buyurduklarını ona anlattılar. “Tam buyurduğu gibi olmuştur” dedi. Talebeleri hayretler içinde kaldı.

Talebelerinin büyüklerinden Şeyh Hüsrev anlattı: Birgün hazret-i Hâce’yi ziyârete gittim. Onu bahçede buldum. Havuzun yanında duruyor, tanımadığım bir kimse ile beraberdi. Ona selâm verince, o şahıs ayrılıp, bahçenin bir kenarına doğru gitti. Hazret-i Hâce, bana; “Bu gördüğün Hızır’dır, iki defadır geliyor. Kendisiyle konuşmuyorum, susuyorum. Ve Allahü teâlânın yardımı ile, zâhir ve bâtında ona karşı bir meyil, yakınlık bulmuyorum” buyurdu. İki-üç gün sonra, yine onu, bahçede hocam ile beraber gördüm. Bir ay sonra, Buhârâ çarşısında ona rastladım. Bana güldü. Ona selâm verdim. Boynuma sarılıp beni kucakladı ve hâlimi sordu. Kasr-ı ârifân’a gittiğimde, hocam Behâeddîn Buhârî bana; “Buhârâ çarşısında Hızır’la buluştun değil mi?” buyurdu.

Âlimlerden biri, Behâeddîn Buhârî’nin talebelerinden bir grupla Irak’a gitti. O anlatır: “Yolda Semnân şehrine varınca, burada ismi Seyyid Mahmûd olan, mübârek bir kimsenin bulunduğunu ve hocamızı çok sevenlerden olduğunu duyduk. Topluca onun ziyâretine gidip, hocamıza bağlılığının sebebini sorduk. Dedi ki: Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâda gördüm. Çok güzel bir yerde idi. Yanında heybetli bir zât var idi. Ben, Resûlullaha, yahut o kadri yüce zâta, tevâzu ile, edeb ile yaklaşıp; “Sohbetinizle şereflenemedim, bereketli zamanınızda ve huzûrunuzda bulunamadım, bu büyük ve eşsiz saadeti kaçırdım, şimdi ne yapayım?” diye arz ettim. Bana; “Bereketime ve beni görmek faziletine kavuşmak istersen, Behâeddîn’e mütâbeat eyle, ya’nî ona uy” buyurdu ve yanında duran mübârek zâtı işâret etti. Bundan önce Behâeddîn Buhârî’yi görmemiş idim. Uyanınca ismini ve şeklini, şemâlini bir kitabın üstüne yazdım. Uzun zaman sonra, bir manifaturacı dükkânında oturuyordum. Nûrlu ve heybetli bir zât gördüm. Geldi ve dükkânda oturdu. Yüzünü görünce, o simayı

hatırladım. Birden bende büyük bir hâl ve değişme oldu. Kendimi toparlayınca, evime gelip şereflendirmesini rica ettim. Kabûl buyurdu. Kalktık, o önde ben arkalarında yürüdük. Bizim eve gelinceye kadar, hiç dönüp bana bakmadı. Ondan gördüğüm ilk kerâmet buydu. Çünkü o, bizim evin nerede olduğunu, daha önceden bilemezdi. Doğruca bizim eve gitti. Sonra kütüphânemin bulunduğu odaya girdi. Çok kitabım vardı. Elini uzatıp bir kitap çıkardı. Bana uzattı ve; “Bu kitabın üzerine ne yazdın?” buyurdu. Bir de ne göreyim, Yedi sene önce gördüğüm ve târihini yazdığım rü’yâ orada yazılı idi. Bu kerâmetlerinden, daha ilk anda bende büyük bir hâl hâsıl oldu. Kendime gelince, bana lutf ile mukâbele edip, beni talebeliğe kabûl buyurdu ve kapısında hizmet edenlerin saadeti ile şereflendirdi.”

Talebelerinden biri anlatır: “Hazret-i Hâce’nin sohbeti ile şereflendiğimde, talebelerinin büyüklerinden olan Şeyh Şâdî, bana çok nasihat etti ve edebden bahsetti. Bana emrettiklerinden biri; hazret-i Hâce’nin bulunduğu yere doğru hiçbirimiz ayağımızı uzatmayız nasihati idi. Birgün hava çok sıcaktı. Gazyût’tan Kasr-ı ârifân’a Hâce hazretlerini ziyârete geliyordum. Bir ağacın gölgesinde dinlenmek için yattım. Bir hayvan gelip, ayağımı iki kere kuvvetlice tekmeledi. Fırladım kalktım. Ayağım çok fazla ağrıyordu. Tekrar yattım. Yine o hayvan gelip beni tekmeledi. Kalkıp oturdum ve sebebini düşünmeğe başladım. Nihâyet Şeyh Şâdî’nin nasihatim hatırladım ve ayaklarımı, hocamızın o anda bulunduğu Kasr-ı ârifân’a doğru uzatarak yatmış olduğumu anladım.”

Alâüddîn-i Attâr şöyle anlatmıştır: “Hocamız, Emîr Hüseyn’e, kış mevsiminde çok odun toplamasını emr etti. Odun toplama işi bittiğinin ertesi günü, kırk gün devam eden kar yağmağa başladı. Sonra Hâce hazretleri, Hârezm’e gitmek için yola çıktı. Şeyh Şâdî de hizmetinde idi. Hırâm nehrine geldiklerinde, suyun üzerinden yürümesini ona emr etti. Şeyh Şâdî korktu, çekindi. Bir defa daha emr etti. Yine yapamadı. O zaman büyük bir teveccühle ona baktı. Bununla kendinden geçti. Kendine gelince, ayağını suyun üzerine koyup yürüdü. Suya batmadı. Hocamız da arkasından yürüdü. Suyun üzerinden karşıya geçince, Hocam; “Bak bakalım, pabucun hiç ıslandı mı?” buyurdu. Baktığında, Allahü teâlânın kudreti ile, en küçük bir ıslaklık yoktu.”

Talebelerinden biri anlatır: “Hâce hazretlerini sevmem ve sohbetinde bulunmamın sebebi şudur: Birgün Buhârâ’da dükkânımda idim. Gelip dükkânıma oturdu ve Bâyezîd-i Bistâmî’nin ba’zı menkıbelerini anlatmağa başladı. Anlattığı menkıbelerden biri şu idi: “Bâyezîd-i Bistâmî buyurdu ki: “Elbisemin eteğine bir kimse dokunsa, bana âşık olur ve ardımdan yürür.” Ve sonra buyurdu ki: “Ben derim ki, eğer kaftanımın kolunu hareket ettirsem, Buhârâ’nın büyükleri, küçükleri bana âşık ve hayran olup, ev ve dükkânlarını bırakarak bana tâbi olurlar.” O sırada elini yeni üzerine koydu. O anda gözüm yenine daldı. Beni bir hâl kapladı. Kendimi kaybettim. Uzun zaman öyle kalmışım. Kendime gelince, muhabbeti beni kapladı. Ev ve dükkânı terk edip, hizmetini canıma minnet bildim.”

Şeyh Ârif-i Dîkerânî, Seyyid Emîr Külâl’in halîfelerinin büyüklerindendi. O anlatır: Birgün, Behâeddîn Buhârî hazretlerini, Kasr-ı ârifân’da ziyârete gittik. Buhârâ’ya döndüğümüzde, oranın fakirlerinden bir grup da bizimle beraberdi. Onlardan biri, Behâeddîn Buhârî (radıyallahü anh) aleyhinde konuştu. Sen onu tanımıyorsun, Allahın evliyâsına karşı sû-i zan ve sû-i edebde bulunman uygun değildir dedik. Susmadı. Bir eşek arısı gelip, ağzına girdi ve dilini soktu. Dayanamıyacak kadar canı yandı. Bu, o büyük zâta edebsizliğinin cezasıdır dedik. Çok ağladı, pişman oldu, tövbe etti. Ona karşı i’tikâdını düzeltti ve hemen ağrısı geçti.

Bir defasında Kıpçak çölü askerleri, Buhârâ’yı bir müddet kuşattılar. Buhârâlılar çok zor günler yaşadı. Birçok insan öldü. Buhârâ vâlisi, husûsî adamlarından birini hazret-i Hâce’ye gönderip; “Düşmana karşı koyacak gücümüz yok. Her çâremiz tükendi, plânlarımız bozuldu. Sizin yüksek kapınıza sığınmaktan başka çâremiz kalmadı. Bizi bu zâlimlerden siz kurtarırsınız. Müslümanların onların elinden kurtulması için Allahü teâlâya yalvarınız, duâ ediniz. Şimdi yardım zamanıdır” deyip, ricada bulundu. Hazret-i Hâce; “Bu gece Allahü teâlâya yalvarırız. Bakalım Allahü teâlâ ne yapar” buyurdu. Sabah olunca, altı gün sonra bu belânın kalkacağı müjdesini onlara verdi ve; “Vâlinize böyle müjde verin!” buyurdu. Buhârâlılar bu müjdeye son derece sevindiler. Buyurduğu gibi oldu. Altı gün sonra, şehri kuşatan düşman askerleri çekilip gitti.

Kendisi anlatır: “Sâdık talebe Muhammed Zâhid’le kıra çıkmıştık. Ellerimizde baltalar vardı. Bizde bir hâl zâhir oldu. Baltaları bırakıp, konuşmağa daldık. Sonunda söz; “Kulluk ve feda” ya geldi. “Feda; eğer dervişe öl derlerse, hemen

ölmesidir" dedim. Bunu derken, bende öyle bir sıfat göründü ki, Muhammed Zâhid'e dönerek; "Öl!" dedim. O anda düşüp öldü. Çok üzüldüm. Hava çok sıcakti. Bir ağacın gölgesine gittim oturdum. Hayret içindeydim. Geri dönüp yanına geldim. Gördüm ki, sıcaktan yüzü kararmaya başlamıştı. Hayretim arttı. Bu hayrette iken, ansızın gönlüme ilham geldi. Üç kere; "Muhammed, diril!" dedim. Dirilip kalktı."

Hazret-i Hâce, Herat melîkinin arzusuyla Tûs'dan Herat'a geldiklerinde, Pâdişâhın sarayına girdi. Her uğradığına dikkatle baktı. Kapıcıdan vezirlere kadar, herkeste bir hâl ve değişiklik oldu. Hâlden hâle girdiler. Kendilerinde olmayan mertebelere kavuştular.

Ya'kûb-i Çerhî (kuddise sirruh) anlatır: Buhârâ'nın âlimlerinden ilim öğrenip fetvâ vermeğe icâzet aldıktan sonra, memleketime dönmeği düşündüm. Hazret-i Hâce'ye uğrayıp; "Beni hâtırınızdan çıkarmayın" dedim ve çok yalvardım. "Gideceğin zaman mı, yanımıza geldiniz?" buyurdu. "Hizmetinize müştakım" dedim. "Hangi bakımdan?" buyurdu. "Siz büyüklerdensiniz ve herkesin makbûlüsünüz" dedim. "Bu kabûl şeytanî olabilir, daha sağlam delîlin var mı?" buyurdu.

Sahih hadîsde; "Allahü teâlâ bir kulunu severse, onun sevgisini kullarının kalbine düşürür" buyuruluyor dedim. Tebessüm edip; "Biz azîzânız" buyurdu. Bunu duyunca, birden hâlim değişti. Bir ay önce rü'yâda birisi bana: "Git, Azîzân'ın talebesi ol" demişti. Onu unutmuştum. Onlardan duyunca, bu rü'yâyı hatırladım. Yine devam ederek anlatır: "Hazret-i Hâce,ye, beni şerefli hatırınızdan çıkarmayın" dedim. Bunun üzerine; "Bir kimse Azîzân hazretlerinden, beni unutmayın diye ricada bulundu. O da Allahtan başka hâtırımda birşey kalmaz. Yanımda birşey bırak ki, görünce hâtırıma gelsin buyurdu" diye anlattıktan sonra, mübârek takyelerini bana verip: "Senin bana bırakacak bir şeyin yoktur. Bari bu takyeyi sakla! Bunu gördüğün zaman beni hatırlarsın, beni hatırladığın zaman yanında bulunsun" buyurdu. Ayrılırken: "Bu yolculukta, muhakkak Mevlânâ Tâcüddîn Deşt-i Gülekî'yi gör! O evliyâullahdandır" buyurdu. Hâtinma; "Ben Belh'e gidip, oradan vatanıma varırım; Belh nerede, Deşt-i Gülek nerede?" diye geldi. Sonra Belh yolunu tuttum. Ama öyle bir zarûret hâsıl oldu ki, yolum Deşt-i Gülek'e düştü. Hazret-i Hâce'nin işâreti aklıma gelip, şaştım kaldım.

En büyük halîfesi ve yerine irşâd makamına geçen Hâce Alâüddîn-i Attâr (radıyallahü anh) buyurdu: "Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerinin bereketi ile kendisinden ettiğim istifâdeyi beyân edip, ifşa etsem, bütün dünyâyı evliyâlık makamına ulaştırırım. Ama Allahü teâlânın âdet ve irâdesi böyle değildir." Hazret-i Azîzân, ya'nî Ali Râmîtenî (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Bu büyükler, bütün dünyâyı, önlerindeki sofra gibi görürler. Biz deriz ki, belki tırnağın yüzü gibidir. Onların nazarından bir şey örtülü değildir."

Alâüddîn-i Attâr (kuddise sirruh) anlatır: "Şâh-ı Nakşibend hazretleri beni kabûl edince, kendilerini o kadar sevdim ki, sohbetlerinden ayrılmıyacak hâle geldim. Bu hâlde iken, birgün bana dönüp; "Sen mi beni sevdin, ben mi seni sevdim?" buyurdu. "İkram sahibi zâtınız, âciz hizmetçisine iltifât etmelisiniz, hizmetçiniz de sizi sevmelidir" diyerek cevap verdim. Bunun üzerine; "Bir müddet bekle, işi anlarsın!" buyurdu. Bir müddet sonra, kalbimde, onlara karşı muhabbetten eser kalmadı. O zaman; "Gördün mü, sevgi benden midir, senden midir?" buyurdu. Beyt:

"Eğer ma'şûktan olmazsa muhabbet âşıka,
Âşığın uğraşması ma'şûka kavuşturamaz aslâ."

Bir kimse hazret-i Hâce'nin ziyâretine geliyordu. Yolunda nehir vardı. Suya girmeden üzerinden yürüyüp geçsem dedi. Dediği gibi oldu. Hazret-i Hâce'nin huzûruna gelince; "Evden çıktığından beri seni gözetiyorum. Ayağını suya koyunca, elimi ayağının altına koydum. İstersem, kalbindeki bütün hâlleri alırım" buyurup, o zâtın bütün hâllerini aldılar. Tekrar kalbine verdiler. Tekrar aldılar ve tekrar hepsinden yüksek hâl ve feyzler verip, onu yükseklere çıkardılar.

Seyyid Bürhâneddîn, Hâce hazretlerine bir mikdâr balık getirdi. Hâce hazretleri bağda idi. Balıkları da bağda pişirmek istediler. İlkbahar mevsimiydi. Hâce hazretleri balıkları pişirirken, gök yüzünü büyük bir bulut kapladı. Yağmur yağmaya başladı. Hâce hazretleri Seyyid Emîr Bürhâneddîn'e; "Duâ et, benim olduğum yere yağmur yağmasın!" buyurdu. Bürhâneddîn; "Efendim, benim ne haddime?" dedi. Hâce hazretleri; "Benim dediğimi yap" buyurdu. Seyyid Bürhâneddîn emre uyarak duâ etti. Kudret-i ilâhî ile Hâce hazretlerinin olduğu yere yağmur yağmadı. Diğer yerlere o kadar yağdı ki, suları, sel gibi yanımızdan akıyordu. Bu hâli görenler hayretler içinde kaldı. Bu kerâmetten çokları istifâde ettiler.

Mevlânâ Ârif anlatır: “Kış günü idi. Hâce hazretleri ile bir yolda gidiyorduk. Ayağımda ne çizme, ne de ayakkabı vardı. Yolda büyük bir kar fırtınasına tutulduk. İşim çok zorlaştı. Kalbimden Hâce hazretlerine; “Biz ne hâle düştük, ne olacağız?” dedim. O anda Hâce hazretlerinde bir başka hâl zuhur edip, heybetle gökyüzüne doğru baktı. Hemen kar dindi. Gök yüzü açılıp, güneş çıktı ve hava çok güzel oldu. Rahatça gideceğimiz yere vardık.

Bir defasında Gadiret köyünde, Şeyh Şâdî’nin evinde dervişler toplanıp sütlâç pişirdiler. Tencereyi sofraya getirdiler. Hepsi oturup yemeğe başlayacakları zaman, hiçbiri elini uzatıp, bir kaşık yemek yiyemedi. Yemeği kaldırıp tekrar tencereye koydular ve bunda bir hikmet var dediler. Bir saat sonra, Hâce hazretleri oraya teşrîf etti ve buyurdu ki: “Ben Kasr-ı ârifân’dan çıkıp buraya doğru gelirken, siz tencereyi ocağa koydunuz. Biraz yürüdüm, gördüm ki, pişirip sofraya getirdiniz, yemek istediniz. Ben de ellerinizi ve ağzınızı tuttum ki, ben gelmeyince yemeyesiniz!” Dervişler, Hâce hazretlerinin kerâmetini görünce, neş’elenip, sütlâcı sahana koyup getirdiler. Hep beraber, zevk ve şevkle oturup yediler.

Hâce hazretleri, talebeleri ile bir kimsenin evinin terasında otururlarken, gönülleri yakan, kalblere te’sîr eden bir sohbet ettiler. Sohbet esnasında talebelerine; “Siz mi beni buldunuz, ben mi sizi buldum?” dediler. Talebeleri; “Biz sizi bulduk” dediler. “Madem ki, siz beni buldunuz, bu terasta beni bulun” buyurup, talebelerinin gözünden kayboldu. Talebeleri her tarafı arayıp, bulamadılar. Söyledikleri söze pişman olup; “Sizin cazibeniz olmasa, siz lutf etmeseniz, kim sizin sohbetinize kavuşabilir?” deyip özür dilediler. Bunun üzerine Hâce hazretleri kendisini gösterdi. Biraz önce oturdukları yerde, aynı şekilde oturuyordu.

Bir defa buyurdu ki: “Bizim yolumuz Urvet-ül-Vüskâ’ya çıkar. Ya’nî Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnetine uymak ve Eshâb-ı Kirâmın hâllerine bakmaktır. Bunun için bu yolda az bir amel, büyük fütuhatlara, neticelere sebep olur. Sünnete uymak çok büyük bir iştir. Bu yoldan yüz çeviren, dînini tehlikeye atmış olur.”

Talebelerinin en meşhûru olan Alâeddîn-i Attâr hazretleri şöyle anlatmıştır: “Birgün Behâeddîn Buhârî’nin huzûrunda bulunuyordum. O gün hava kapalı idi. Bana; “Öğle namazı vakti girdi mi?” dedi. “Hayır” dedim. “Semâya bir bak” buyurdu. Gök yüzüne bir baktım ki, melekler toplanmış öğle namazı ile meşgûl oluyorlardı. Gözlerimdeki perde kalkıp bu hâli görünce bana; “Sen hâlâ öğle vakti olmamış diyorsun” buyurdu. Hocama verdiğim cevaptan dolayı çok utandım, bir müddet bu hâdisenin ezikliğim duydum.”

Behâeddîn Buhârî hazretleri Buhârâ’da, yaz mevsiminde bir akşam, talebeleriyle birlikte Atâullah adında bir zâtın evinin damında oturmuş sohbet ediyordu. Mübârek ağzından inci gibi güzel sözler dökülüyor, dinleyenlere feyz saçıyordu. Evin yakınında Buhârâ vâlisinin sarayı vardı. O akşam vâli de, sarayının damında adamlarıyla birlikte def ve çalgı çalıp, eğleniyordu. Ses her tarafa yayılıyordu. Behâeddîn Buhârî; “Bizim bu sesleri işitmemiz caiz değildir, kulağımıza pamuk tıkamak lâzımdır” dedi. Böyle söyledikten sonra, sohbet meclisinde bulunan talebeleri ve kendisi, çalgı sesini işitmez oldular. Hâlbuki vâli ve adamları sabaha kadar çalgı çalmışlardı. Sabahleyin komşular, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerine; “Biz çalgı sesinden sabaha kadar uyuyamadık, siz nasıl durabildiniz?” dediler. Talebeler; “Hocamız bu sesi dinlememiz uygun olmaz, kulağımıza pamuk tıkamamız lâzımdır” buyurdu. O andan i’tibâren sabaha kadar hiç çalgı sesi işitmedik” dediler. Bu durum, o vâliye anlatıldı. Vâli durumu öğrenince, yaptığı işe pişman olup, tövbe etti. Bu hâdise Buhârâ’da günlerce anlatıldı. Herkes Behâeddîn Buhârî’nin büyüklüğünü gördü. Ona muhabbetleri daha çok arttı.

Behâeddîn Buhârî hazretleri Kâ’be’yi ziyârete giderken, Horasan’a uğramıştı. Orada Hâce Mueyyiddîn adında bir zâtın evinde misâfir olup, birkaç gün kaldı. Bu sırada birgün, Kârubanî saray mesiresine gitmişlerdi. Orada huzûruna bir derviş geldi. Dervişe iltifât edip; “Bunlar bizim sevdiklerimizdendir, fakat bizi tanımazlar” dedi. Sonra o dervişi yanına alıp, misâfir kalmakta olduğu eve götürdü. Ev sahibi yemek koyunca, ev sahibine; “Bugün şehrimizdeki Allah dostlarından birini bulup getirdim. Müsâade ederseniz bizimle birlikte yemek yesin” dedi. Ev sahibi; “Hay hay efendim, emrediniz sofraya gelsin” dedi. Bunun üzerine o derviş de sofraya oturdu. Yemekten sonra sohbete başladılar. O derviş ile tarikat hâllerinden ve hakîkat sırlarından bahsettiler. Bir müddet sohbetten sonra, o derviş müsâade isteyip, gitmek üzere kalktı. Oradan, havada uçarak ayrılıp gitti. Behâeddîn Buhârî, dervişin bu hâline tebessüm edip; “Bu kolay işdir” buyurdu. Yatsı namazı vaktinde, o derviş tekrar geldi.

Behâeddîn Buhârî ona uçarak ayrılıp gitmesini sorarak; “Allah dostlarının yanında böyle işler mu’teber değildir. Allahü teâlâ, ba’zı kullarına öyle sırlar ihsân etti ki, bu sırlardan birini insanlara gösterse, halk perişan ve mahv olur” buyurdu. Derviş zât; “Ben, kırkbeş seneden beri denizlerde ve karada dolaşırım, söylediğiniz gibi tasarruf sahibi bir zât bulamadım. On defa Kâ’be’yi ve on defa Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret ettim. Bahsettiğiniz sırlardan birisinin kokusunu bile duymadım” dedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri o dervişe dedi ki: “Bir an bana teslim olursan, sana nice sırları koklamak nasîb olur ve âlemde öyle kimse olup olmadığına anlarsın.” Derviş; “Peki” deyip teslim oldu. Yanına oturdu. Behâeddîn Buhârî şehâdet parmağı ile dervişe dokundu. Derviş kendinden geçip yere yıkılıverdi. Nefesi dahî kesildi. Bir müddet öylece kaldı. Sonra şehâdet parmağım dervişin alnına dokundurdu. Derviş kendine gelip Kelime-i şehâdet getirerek kalktı, özür ve af dileyerek şöyle dedi: “Cahillik ettim. Sizin gibi Allahın sevgili bir kulunun huzûrunda edebsizlik ettim. Uygunsuz sözler söyledim. Kerem ve ihsân ediniz, küstahlığıma bakmayıp, beni bağışlayınız ve terbiye ediniz. Bunca zamandır gezip dolaştım ve hep sizin gibi kemâl ehli bir büyük âlim aradım. Şimdi himmetiniz bereketiyle aradığımı buldum.” Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî buyurdu ki: “Bu mertebeye erişmek için, Allahü teâlânın rızâsına uygun amel işlemek ve O’nun sevgili bir kuluna teslim olmak lâzımdır.” Derviş dedi ki: “Emriniz başım üstüne, emir buyurun, hizmetinizde Kâ’be’ye gideyim.” “Sen on defa Kâ’be’ye gitmişsin” buyurunca; “Sizinle gitmeyi arzu ediyorum” dedi. Dervişe dedi ki: “Senin için hayırlı olan şudur: Sen Herat’a git ve bize bağlılığını sürdür. Derviş söz dinleyip, Herat’a gitti. Behâeddîn Buhârî hazretleri de, talebeleriyle birlikte Kâ’be’ye gitmek üzere misâfir olduğu evden ayrılıp, Horasan’dan yola çıktılar.

Hâce Behâeddîn Nakşibend hazretleri, Buhârâ’nın Gülâbâd semtinde bir talebesinin evinde bulunuyordu. Bu sırada kapının önüne bir atlı gelip durdu. İçerden Hâce hazretleri atlıya seslenip; “İçeri gel! Aradığın buradadır” buyurdu. Atlı bu da’veti işitip, atından indi. Kapıyı açtı ve içeri girdi. Gelen zâta; “Gördün mü, seni buraya çektik. Tirmiz’e hakîkati aramak için gidiyordun” buyurdu. İçeri giren o yolcu, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin elini öptü ve şöyle dedi: “Buyurduğunuz gibi, Tirmiz’e bana doğru yolu gösterecek birini aramaya gidiyordum. Fakat yolda bir yere vardım, artık atım yürümez oldu. Ne kadar zorladıysam da bir türlü yürütemedim. Bir adım bile atmadı. Anladım ki, bunda bir sır vardır. Atın dizginlerini serbest bıraktım. At dönüp Buhârâ yoluna düştü. Hiç dokunmayıp, kendi hâline bıraktım. Nereye gidecek diye merak ediyordum. Nihâyet geldi, bu evin kapısının önünde durdu. Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî o kimseye iltifât edip, yetiştirmek üzere talebeliğe kabûl etti.

Behâeddîn Buhârî hazretleri hacda iken hacılar Mina’da kurban kesiyorlardı. “Bizim de kurban kesmemiz lâzım, fakat biz oğlumuzu kurban edeceğiz” buyurdu. Talebeleri bu sözde bir hikmet vardır diyerek, o günün târihini kaydettiler. Hacdan sonra Buhârâ’ya döndüklerinde, Behâeddîn Buhârî’nin o sözü söylediği gün, oğlunun vefât etmiş olduğunu öğrendiler. Oğlunun vefâtı üzerine buyurdu ki: “Allahü teâlânın ihsânı ile oğlumun vefât etmesi husûsunda da Resûlullaha (aleyhisselâm) uymuş oldum. Çünkü Resûlullahın da (aleyhisselâm) oğlu vefât etti. Resûlullahın başından geçen işlerin hepsi benim başımdan da geçti. Resûlullahın (aleyhisselâm) yapmış olduğu her işle amel ettim. Hiçbir sünneti terketmedim. Hepsini yerine getirdim ve neticesini buldum.

Bir başka talebesi şöyle anlatmıştır: Behâeddîn Buhârî hazretlerini tanımadan önce yüz altınım vardı. Bir sandıkta saklı idi. Birgün bu altınlarla ticâret yapma hevesine kapıldım. Altınları alıp, Buhârâ’ya gittim. Hazır elbise alıp, köylerde satmaya başladım. Buhârâ köylerinden birinde bulunduğum sırada, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin oraya teşrîf ettiğini duydum. Eşyamı bir yere emânet bırakıp, ziyâretine gittim. Huzûruna girince, elini öpüp bir kenara oturdum. Bir müddet sonra Behâeddîn Buhârî hazretleri bana baktılar. Bir an için bu bakışlar karşısında erir gibi oldum. Bana; “Bu köye niçin geldin?” diye sordu. Bir miktar elbise aldım, onları satmak için geldim “Elbiselerini getir göreyim” buyurdu. Gidip getirdim. Baktıkdan sonra karşıdaki dağı göstererek; “Eğer benden dünyalık istersen, şu dağı sana altın yaparım” buyurdu. Böylece dünyâya düşkün olmamayı, asıl maksadın ebedî saadete kavuşmak olduğunu bildirdi. Ben de bunun üzerine dünyâ sevgisini kalbimden çıkarıp, varımı yoğumu Allah yolunda harcadım. Behâeddîn Buhârî hazretlerine talebe oldum. Ondan sonra hiç geçim kaygusu ve sıkıntısı çekmedim.

Behâeddîn Buhârî hacda iken, Kâ'be'yi tavaf sırasında, aksakallı bir ihtiyârın Kâ'be'nin örtüsüne sarılarak ağladığını ve gözyaşları ile orayı ıslattığını gördü. İmrenilecek bir hâlde olan ihtiyârın, bir de kalbine teveccüh etti. Keşfiyle gördü ki, ihtiyârın kalbi tamamen dünyalık şeylerle meşgûl. Minâ pazarında ise genç bir tüccâr gördü. Bu genç tüccâr, aşağı yukarı ellibin altın değerinde alış veriş yapıyordu. Görünüşte tamamen dünyâya dalmış gözüken gencin kalbine teveccüh ettiğinde, kalbini hep Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl bir hâlde gördü.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, asrının en meşhûr âlimi ve mürşid-i kâmili idi. Tasavvufda en yüksek dereceye ulaşmıştır. İnsanları hidâyete kavuşturmuş, nice gönüller onun feyzleriyle nurlanmıştır. Tasavvuf; bir müslümanın, İslâm ahlâkı ile ahlâklanması için lâzım olan bilgileri öğreten ilimdir.

Tıb ilmi, beden sağlığına âit bilgileri öğrettiği gibi, tasavvuf ilmi de, kalbin, rûhun kötü huylardan kurtulmasını öğretir. Kalb hastalığının alâmetleri olan kötü işlerden uzaklaşdırıp, Allah rızâsı için güzel iş ve ibâdet yapmayı sağlar. Zâten dînimiz, önce ilim öğrenmeyi, sonra öğrendiklerine uygun iş ve ibâdet yapılmasını ve bütün bunların da Allah rızâsı için olmasını emrediyor. Kısaca din; ilim, amel ve ihlâstan ibârettir, insanın ma'nen yükselmesi, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşması, bir uçağın uçmasına benzetilirse, îmân ile ibâdet, bunun gövdesi ve motorlan gibidir. Tasavvuf yolunda ilerlemek de, bunun enerji maddesi ya'nî benzinidir. Maksada ulaşmak için, uçak elde edilir. Ya'nî îmân ve ibâdet kazanılır. Harekete geçmek için de, kuvvet, ya'nî tasavvuf (ahlâk) ilminin yolunda ilerlemek gerekir. Tasavvufun iki gayesi vardır. Birincisi; îmânın vicdânîleşmesi, ya'nî kalbe yerleşmesi ve şüphe getiren te'sîrlerle sarsılmaması içindir. Akıl ile, delîl ve isbât ile kuvvetlendirilen îmân böyle sağlam olmaz. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Ra'd sûresi 28. âyet-i kerîmede meâlen buyurdu ki: "Kalblere îmânın sinmesi, yerleşmesi, ancak ve yalnız zikr ile olur." Zikr; her işte ve her harekette Allahü teâlâyı hatırlamak, O'nun rızâsına uygun iş yapmak demektir. Ahlâk ilminin ikinci gayesi; fıkıh ilmi ile bildirilen ibâdetlerin seve seve kolaylıkla yapılmasını ve nefs-i emmâreden doğan tembelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir. İbâdetlerin kolaylıkla seve seve yapılması ve günah olan işlerden nefret ederek uzaklaşılması, ancak ahlâk ilmini öğrenip, bu yolda ilerlemek ile mümkündür. Tasavvufa sarılmak, herkesin bilmediklerini görmek, gaybden haber vermek, nûrlar, rûhlar ve kıymetli rü'yâlar görmek için değildir. Tasavvuf ile ele geçen bilgilere, ma'rifetlere, bilgilere ve hâllere kavuşmak için, önce îmânı düzeltmek, İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğrenip, bunlara uygun iş ve ibâdet yapmak lâzımdır. Zâten bu üçünü yapmadıkça, kalbin tasfiyesi kötü huylardan temizlenmesi, nefsin tezkiyesi, terbiye edilmesi mümkün değildir. Ahlâk ilminin bilgileri mürşid-i kâmiller tarafından öğretilir. Mürşid-i kâmil; yol gösteren, rehberlik eden, yetişmiş ve yetiştirebilen âlimdir. Böyle olan âlimlerin, belli usûllerle gösterdikleri bu yollara tarikat denilmiştir. Behâeddîn Buhârî Şâh-ı Nakşibend hazretleri de büyük bir mürşid-i kâmil olup, onun insanları saadete kavuşturmak için tasavvufta ta'kib ettiği usûllere ve gösterdiği yola, "Nakşibendiyye tarikatı" denilmiştir.

Tarîkatların çeşitli isimler alması, başka başka olmalarından değildir. Aynı hocanın talebeleri, birbirlerini tanımak ve hocaları ile tanınmak, öğünmek için, bulundukları yola hocalarının ismini vermişlerdir. Tarikatlar başlıca iki kısma ayırırlar:

1. Sessiz zikr (Zikr-i hafî) yapan tarikatlar: Bu yol, Hazreti Ebû Bekr'den gelmiş olup, yol gösterici rehberlerinin adına göre (Tayfuriyye), (Yeseviyye) (Medâriyye), hakîkî olan (Bektâşiyye) (Nakşibendiyye), (Ahrâriyye) (Ahmediyye-i Müceddidiyye) ve (Hâlidiyye) gibi isimler almışlardır.

2. Yüksek sesle zikr (Zikr-i cehrî) yapan tarikatlar: Bu yol da, Hazreti Ali'den oniki İmâm vasıtasıyla gelmiştir. Oniki İmâmın sekizincisi olan İmâm-ı Ali Rızâ'dan Ma'rûf-i Kerhî almış ve Cüneyd-i Bağdadî'nin çeşitli talebelerinin yolunda bulunan meşhûr mürşidlerin adı verilerek, kollara ayrılmışlardır. Böylece Ebû Bekr-i Şiblî yolundan; (Kadirî) ile (Şâzilî), (Sa'dî) ve (Rıfâî), Ebû Ali Rodbârî yolundan, Ahmed Gazâlî ve Ziyâüddîn Ebû Nesîb-i Sühreverdî vâsıtaları ile (Kübrevî) meydana gelmiştir. İmâm-ı Ali'den Hasen-i Basrî vâsıtası ile (Edhemî) ve bundan (Çeştî) hâsıl olmuştur. (Bedeviyye), Rıfâiyye'den hâsıl olmuştur.

Tarikat, zikir ile Allahü teâlâya kavuşma yoludur. Zikir, Allahü teâlâyı hatırlamak demektir. Her sözünde ve her işinde O'nun emirlerine ve yasaklarına sarılmaktır. Yaklaşık olarak, son yüz seneden beri tarikat diyerek birçok şeyler uyduruldu. Hakîkî İslâm âlimlerinin, Eshâb-ı Kirâmın, Peygamberimizden (aleyhisselâm) alıp bildirdikleri doğru yol unutuldu. Dinde câhil olanlar, hattâ İslâmiyetin emirlerine açıkça uymayanlar, şeyh

ve tarikatçı ünvanı alarak, zikir ve ibâdet adı altında, dînimizin yasak ettiği birçok günahları ve bid'atleri işlediler. Bugün sahte, yalancı mürşidlere, müslümanları sömüren tarikatçılara, dîni siyâsete âlet edenlere çok rastlanmaktadır. Şeyh-ül-İslâm Ahmed İbni Kemâl efendinin Risâle-i Münîre adlı eserinde yeralan bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyuruyor ki: "Bir kimsenin havada, uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü, yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu görseniz, fakat İslâmiyete uymayan bir iş yapsa, kerâmet sahibiyim derse de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan saptırıcı biliniz"

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mektûbât adlı eserinin üçüncü cildi 123. mektûbunda, bu husûsla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"İnsanı, Allahü teâlâya kavuşturan yollar ikidir. Birincisi, (Nübüvvet yolu) olup, insanı aslın aslına ulaştırır. Peygamberler "aleyhimüsselevâtü vetteslîmat" ve bunların sahâbîleri bu yoldan kavuşmuşlardır. Ümmetlerinden sahâbî olmıyanlar arasından dilediklerini de bu yoldan kavuşmakla şereflendirirler. Fakat bunlar pek azdır. Bu yolda vâsıta, aracı yoktur. Ya'nî vâsıl olduktan sonra doğrudan doğruya asıldan feyz alırlar. Hiçbiri ötekine vâsıta olmaz, perde olmaz, ikinci yol, (Vilâyet yolu)'dur. Kutblar, evtâd, büdelâ ve nücebâ ve bütün evliyâ hep bu yoldan kavuşmuşlardır. Bu yol, (sülûk) yoludur. Evliyânın cezbeleri de, bu yolun cezbeleridir. Bu yoldan kavuşanlar, birbirlerine vâsıta ve perde olurlar. Bu yoldan vâsıl olanların önderi ve en üstünleri ve ötekilere vâsıta olanı, hazret-i Ali Mürtedâ "Kerremallahü teâlâ vecheh-ül-kerîm"dir. Bu yolda gelen feyzlerin kaynağı odur. Resûlullahtan (aleyhisselâm) gelen feyzler, ma'rifetler, hep onun vasıtasıyla gelir. Fâtımet-üz-zehrâ ve hazret-i Hasen ve hazret-i Hüseyn (r.anhüm) bu makamda, hazret-i Ali ile ortaktırlar. Öyle sanıyorum ki, hazret-i Ali, dünyâya gelmeden önce de, bu makamda idi. Vefât etdikten sonra da, bu yolda her velîye gelen feyzler, hidâyetler, yine onun vâsıtası ile gelmektedir. Çünkü kendisi, bu yolun en yüksek noktasında bulunuyor. Bu makamın sahibi odur. Hazret-i Ali vefât edince, ondan yayılan feyzler, hazret-i Hasen ve sonra hazret-i Hüseyn vâsıtası ile geldi. Daha sonra oniki İmâmdan, sağ olanları da vâsıta oldular. Bunlardan sonra gelen evliyâya feyzler, bu oniki İmâm vâsıtası ile geldi. Kutblara, nücebâya da, hep bunlardan geldi. Abdülkâdir-i Geylânî "kuddise sirruh" dünyâya gelip, velî oluncaya kadar hep böyle idi. Sonra, o da bu vazîfeye kavuştu. Ondan sonraki kutblara ve nücebâya ve bütün Evliyâya oniki İmâmdan gelen feyzler ve bereketler, bunun vâsıtası ile geldi. Başka hiçbir velî bu makama kavuşamadı. Bunun içindir ki, "Önceki Velîlerin güneşleri battı. Bizim güneşimiz ufuk üzerinde sonsuz kalacak, hiç batmıyacaktır" buyurmuştur. Hidâyet, irşâd feyzinin akmasını güneş ışıklarının yayılmasına benzetmiştir. Feyzin kesilmesine, güneşin batması demiştir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine oniki İmâmın vazîfeleri verilmiştir. Rüşd ve hidâyete vâsıta olmuştur. Kıyâmete kadar, her velîye feyzler onun vâsıtası ile gelecektir."

Her asırda gelen müceddidler, onun vekîlleridir. (Hazret-i Îsâ "aleyhisselâm" ve hazret-i Mehdî ve İmâm-ı Rabbânî "kuddise sirruh" (Nübüvvet yolu) ile vâsıl olduğundan, vâsıtaya ihtiyâçları yoktur. Ebû Bekr-i Sıddîk "radıyallahü anh" nübüvvet yolunda Resûlullahın (aleyhisselâm) vekîlidir.

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin binlerce talebesi arasında en meşhûr talebesi, Alâeddîn-i Attâr ve Muhammed Pârisâ'dır. Behâiyye, Tuhfe ve Hediyye adlı üç eseri olup, çok kıymetlidir.

Vefâtı: Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yaşadığı asrın meşhûr ve büyük âlimlerinden Mevlânâ Muhammed Miskîn şöyle anlatmıştır: "Buhârâ'da Şeyh Nûreddîn Halvetî adında, sâlih ve meşhûr bir zât vefât etmişti. Behâeddîn Buhârî hazretleri talebeleriyle birlikte vefât eden o zâtın yakınlarına ta'ziyeye gitmişlerdi. Ta'ziyeye gelenlerden bir kısmı ve o evin halkı, yüksek sesle ağlayıp feryâd ediyorlardı. Behâeddîn Buhârî hazretleri bu hâli görüp, onları yüksek sesle ağlamaktan men etti. Orada bulunanlardan her biri bu husûsta birşeyler söyledi. Bu arada Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: "Benim ömrüm sona erince, ölmek nasıl olurmuş dervişlere öğreteyim!" Mevlânâ Muhammed Miskin yine şöyle demiştir: "Bu sözü dâima benim hatırımda kaldı. Behâeddîn Buhârî hazretleri hastalandılar. Bu hastalığı ölüm hastalığı olup, ömrünün son günleri idi. Husûsî odasına çekildi. Vefâtına kadar orada kaldılar. Hergün talebeleri oraya giderler huzûrunda bulunurlardı. Talebelerinin herbirine şefkat gösterip, iltifâtta bulunurdu. Vefât etmek üzere iken, ellerini kaldırıp duâ etmeye başladı. Ellerini uzatıp uzun müddet duâ etti. Sonra ellerini yüzüne sürüp vefât etti."

Hâce Alâeddîn Goncdüvânî de şöyle anlatmıştır: "Ben Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerinin son hastalıklarında, vefâtından önce huzûrunda idim. Ölüm hâlinde iken huzûruna

girmiştim. Beni görünce; “Âlâ! Sofrayı getir yemek ye!” buyurdu. Bana hep “Âlâ” diye hitâb ederlerdi. Ben emrine uymak için sofrayı getirip, birkaç lokma yedim. Hocam o hâlde hasta iken benim yemek yiyecek takatim yoktu. Sofrayı kaldırdım. Mübârek gözlerini açıp, sofrayı kaldırmış olduğumu gördü. Tekrar; “Âlâ! Sofrayı getir yemek ye!” buyurdu. Sofrayı getirip, birkaç lokma daha yiyip kaldırdım. Yine sofranın kalkmış olduğunu görünce; “Sofrayı getir yemek ye! Yemeği iyi yiyip, işi de iyi yapmak lâzımdır” buyurdu. Dört defa böyle oldu.”

Talebelerinin en büyüklerinden ve dâmâdı olan Alâeddîn-i Attâr hazretleri de şöyle anlatmıştır: Behâeddîn Buhârî hazretleri ömrünün son günlerinde bana kabrini kazmamı emr buyurdu. Gidip, emredildiği gibi kabri kazdıktan sonra huzûruna geldim. Bu sırada, acaba kendilerinden sonra irşâd emrini kime verecekler diye hatırımdan geçmişti. O anda mübârek başını kaldırıp; “Söyleyeceğimi, Hicaz yolunda söylemiştim. Her kim bizi arzu ederse, Hâce Muhammed Pârisâ’ya nazar etsin” buyurdu. Bu sözü söyledikleri günden sonraki gün vefât etti.

Yine Alâeddîn-i Attâr şöyle anlatmıştır: “Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerinin vefâtı sırasında Yâsîn-i şerîfi okuyorduk. O da bizimle okuyordu. Yarısına gelince, nûrlar gözükmeye başladı. Kelime-i tevhîdi söyleyerek son nefeslerini verdiler.”

Zamanın büyüklerinden Abdülkuddüs şöyle anlatmıştır: Behâeddîn Buhârî hazretlerini kabrine koyduk. Gördüm ki, mübârek yüzleri tarafından “Mü’minin kabri Cennet bahçelerinden bir bahçedir” hadîs-i şerîfinde buyurulduğu gibi, Cennetten bir kapı, kabr-i şerîflerine açıldı. O kapıdan iki hûrî gelip, ona selâm verdi ve; “Allahü teâlâ bizi, sizin için yarattığı vakitten beri sizi bekliyoruz” dediler. Hâce hazretlerinin onlara; “Ben Hak teâlâ hazretleri ile ahdettim ki, O’nun hiçbir şeye benzemeyen, nasıl olduğu anlatılamayan dîdârını görmedikçe, benim yolumda bulunanlara ve benden hakkı işitip amel edenlere şefaat etmedikçe, hiçbir şey ve hiçbir kimse ile meşgûl olmam” dedi vefâtından sonra sevenlerinden biri onu rü’yâsında görmüş ve; “Ne amel işleyelim ki kurtuluşa erelim?” diye sormuştur. “Son nefeste ne ile meşgûl olmak gerekirse, onunla meşgûl olunuz” buyurmuştur.

Behâeddîn Buhârî hazretleri orta boylu olup, mübârek yüzü değirmi olup, yanakları kırmızıya yakın idi. İki kaşı arası açık, gözleri sarı ile ela renk karışımı olan kestane renginde idi. Sakalının beyazı siyahından çok idi. Ne hızlı, ne de yavaş yürürdü. Konuşmaları Peygamberimizin (aleyhisselâm) konuşması gibi tane tane idi. Konuştuğu kimseye yönünü dönmüş olarak konuşurdu. Kahkaha ile gülmez, tebessüm ederdi. Hergün kendini yirmi kere ölmüş ve mezara konmuş olarak düşünürdü. Kimseyi küçük ve hakîr görmez, dâima güleryüzle karşılardı. Ancak celallendiği zaman kaşlarını çatardı. Bu zamanda heybetinden karşısında durulmaz olurdu. Şemâli birçok bakımdan Resûlullah efendimize benzediği gibi, sözleri, işleri ve bütün hareketleri sünneti seniyyeye uygun idi.

En başta gelen talebelerinden Alâeddîn-i Attâr şöyle anlatmıştır: “Hâce Behâeddîn Nakşibend hazretleri o derece fakir idi ki, evlerinde kış günleri namaz kılmak için yere serecek birşey bulunmadığından, eski bir kilim serip, onun üzerinde namaz kılarlardı. Maişetlerine bir çekirdek bile haram karıştırmazlardı. Kendilerinin ve aile efradının helâl yemesine çok dikkat ederdi. Şüphelendiği herhangi birşeyden uzak dururlardı, “İbâdet on kısımdır. Dokuzu helâl rızık aramaktır. Diğer kısmı sâlih ameller ve ibâdetlerdir” buyurulan hadîs-i şerîfi bildirirlerdi. Fakir olmalarına rağmen, lütuf ve keremleri bol olup, cömert idiler. Bir kimse bir hediye getirse, mümkünse getirilen hediyenin iki misli kıymetinde bir hediye verirlerdi. Tanıdığı veya tanımadığı bir kimse evlerine ziyârete gelse, güleryüzle karşılar, nezâketle yol gösterir, evde ne bulunursa ikram ederlerdi. Misâfirlerine bizzat kendisi hizmet ederdi. Eğer ev soğuk olursa, kendi giyeceğini ve yatağını misâfire verirdi. Misâfirin hayvanı varsa, hayvanın yemîni ve suyunu verirdi. Nafakasını çalışarak te’min ederdi. Bunun için eker, biçerdi. Bir miktar arpa, biraz da hayvan yemi eker kaldırır, bununla geçinirdi. İşinde bizzat kendisi çalışır, bütün işlerini görürdü. Zamanında âlim ve sâlih kimseler ziyâretine gelip, hâlis ve helâl yemek yiyelim diye onun yemeklerini yerlerdi. Her zaman ve her işte sünnet-i seniyyeye uyar ve bilhassa yemek husûsunda Peygamberimize (aleyhisselâm) uymaya çok dikkat ederdi. Çoğu zaman ekmeği kendi pişirir ve sofra hizmetini kendi yapardı. Yemek yerken; “Sofra başında kendinizi Allahü teâlânın huzûrunda biliniz. O’nun verdiği ni’meti yediğimizi unutmayınız” buyururdu. Cemâat ile toplu hâlde yemek yerken, içlerinden biri gaflet ile ağzına bir lokma alsa; “Önündeki yemeği, Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu unutmadan ye! Allahü teâlâyı hatırla, başka şeyler düşünme. Allahü teâlâ, sana senden yakındır. O’nu düşün” buyururdu.

Bir yemek gafletle, öfkeyle veya zorla pişirilse, o yemekten kendisi yemez, yedirmezdi.

Rivâyet edilir ki, bir zaman Şâh-ı Nakşibend hazretleri Gazyut denilen bir yere gitti. Orada talebelerinden birisi onlara yemek getirdi. Şâh-ı Nakşibend hazretleri buyurdu ki: “Bu hamuru yoğuran ve yemekleri pişiren kimse, başlamasından bitirmesine kadar gadab hâlinde idi, kızmış hâlde idi. Biz ondan hiçbir şey yiyemeyiz. Zîrâ böyle yapılan yemeklerde hiçbir hayır ve hiçbir bereket yoktur. Belki de şeytan yemek yaparken hep onunla bulunmuştur. Bizler böyle bir yemeği nasıl yiyebiliriz?”

Nakledilir ki, Behâeddîn Buhârî hazretleri Herat’a gittiğinde, Melik Hüseyn büyük bir ziyâfet hazırlamış ve Behâeddîn Buhârî’yi, meşhûr âlimleri ve zamanın ileri gelenlerini da’vet etmişti. Sofrayı kurup; “Bu yemeklerden yiyiniz. Bunların hepsi helâldir. Babamdan kalan mîrâs para ile bunları hazırlattım” dedi. Herkes yemeğe başladı. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretleri yemeklerden hiç yemiyordu. Zamanın meşhûr âlimi Şeyh-ül-İslâm Kutbüddîn; “Niçin yemiyorsunuz?” diye sordu. Bunun üzerine buyurdu ki: “Benim bir hâkimim var, bana der ki: Sana bu husûsda iki yol vardır. Eğer yiyince senden hesap sorulmazsa ye, hesap sorulacaksa yeme! Sen olsan hangisini tercih edersin?” Bu söz, Şeyh-ül-İslâm Kutbüddîn’e çok te’sîr etti. Bu te’sîrle acâip hâllere girdi ve yemek yemeyi bıraktı. Melik’e, hâlini hoş görmesini söyledi. Bunu, Behâeddîn Buhârî hazretlerine sormasını istedi. Durum Behâeddîn Buhârî’ye (radıyallahü anh) sorulunca, buyurdu ki: Melikin yemekleri helâlden idiler. Şüphe bile yok idi. Fakat Herat’ta öyle fakirler vardır ki, tek bir lokmaya muhtaçtırlar. Bu yemekler bir lokmaya muhtaç olanlara verilmeliydi. Orada bulunanlar bu sözleri çok beğenip takdîr ettiler.

Buyurdu ki: “Yenilecek bir gıda, bir yiyecek, her ne olursa olsun gaflet içinde, gadabla veya kerahatle hazırlansa, tedârik edilse, onda hayır ve bereket yoktur. Zîrâ ona nefs ve şeytan karışmışdır. Böyle bir yiyeceği yiyen kimsede, mutlaka bir çirkin netice meydana gelir. Gaflete dalmadan yapılan ve Allahü teâlâyı düşünerek yenen helâl ve hâlis yiyeceklerden hayır meydana gelir. İnsanların hâlis ve sâlih ameller işlemeye muvaffak olamamalarının sebebi; yemede ve içmede bu husûsa dikkat etmediklerinden ve ihtiyâtsızlıktandır. Herne hâl olursa olsun, bilhassa namazda huşû’ ve hudû’ hâlinde bulunmak, zevkle ve gözyaşı dökerek namaz kılabilmek, helâl lokma yemeye, Allahü teâlâyı hâtırlıyarak yemeği pişirmek ve yemeği Allahü teâlânın huzûrunda imiş gibi yemeğe bağlıdır. Vücûdu haram lokma ile hallolmuş olan bir kimse, namazdan tad duymaz.”

Tasavvufdaki hâllerinin kaybolduğunu söyleyen bir talebesine; “Yediğin lokmaların helâlden olup olmadığını araştır” buyurmuştur. Talebesi araştırdığında, yemeğini pişirirken ocakta helâl olup olmadığı şüpheli bir parça odun yakmış olduğunu tesbit ederek tövbe etmiştir.

Namazda hûdû’ ve huşû’ nasıl elde edilir? diye sorulunca, buyurdu ki: “Huzûrlu bir hâlde helâl lokma yiyeceksiniz. Huzûr ile abdest alacaksınız ve namaza başlarken iftitah tekbirini, kimin huzûruna durduğunuzu bilerek, düşünerek söyleyeceksiniz.”

Behâeddîn Buhârî hazretleri, kendisine karşı edebsizlik yapan birine kızmayıp, tebessümle karşıladı. Fakat edebsizlik yapan kimse büyük bir derde düşüp, helak olacak hâle geldi. Hatâsını anlayıp tövbe etti. Behâeddîn Buhârî hazretleri bir ara o adamın evinin önünden geçerken, içeri girip hâlini sordu. “Allahü teâlâ şifâ vericidir, korkma iyileşirsin” dedi. O kimse bu söz üzerine kalkıp; “Efendim, size karşı edebsizlik ettim, hatırınızı incittim, beni affediniz” dedi. Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: “Kalbimiz o zaman incindi. Fakat şu anda gönül aynası tertemiz. İyi bil ki, mürşidlerin kılıcı kınından çıkmış yalın bir kılıçtır. Ama mürşid merhamet sahibidir. Kimseye kılıç vurmaz, insanlar (belâsını arayanlar) gelip kendilerini o kılıca vururlar.”

Buyurdu ki: “Nefsinizi dâima töhmet altında tutunuz (ona uymayınız). Her kim bu işde muvaffak olursa, Allahü teâlâ ona bu işinin mükâfatını, karşılığını verir, sâlih amel işlemeye muvaffak olur, buna tahammül ve güç bulur. Bu sebeple kurbet ve saadete nail olur. Bütün işler de niyeti düzeltmek çok mühimdir.”

Buyurdu ki: “Namaz mü’minin mi’râcıdır” buyurulan hadîs-i şerîfte, hakîkî namazın derecelerine işâret vardır. Namaza duran kimsenin, iftitah tekbîrini söylerken, Allahü teâlânın azametini, yüceliğini düşünerek, hudû’ ve huşû’ hâlinde olması gerekir. Öyle ki, bu hâlini istiğrak, kendinden geçme hâline eriştirmelidir. Bu sıfatın kemâl derecesi, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemde vardı. Rivâyet edilmiştir ki, Resûlullah (

aleyhisselâm) namazda iken, mübârek göğsünden öyle bir ses gelirdi ki, bu ses, Medîne-i münevverenin dışından işitilirdi. Namazda kalb huzûru nasıl elde edilir? diye sorulunca da; "Helâl lokma yemek ve yerken gaflet içinde olmamak, abdest alırken, iftitah tekbirini söylerken, tam bir agâhlık (gafletten uzak olma) içinde bulunmakla kalb huzûru elde edilir" buyurdu.

Buyurdu ki: "Oruç bana mahsûstur. Onun karşılığını ben veririm" buyurulan kudsî hadîs-i şerîfte, hakîkî oruca işâret vardır. Bu ise, Allahü teâlâdan başka herşeyi (Mâsivâyı) terketmektir." Yine buyurdu ki: "Allahü tealânın doksandokuz ismi vardır. Kim anları sayarsa, Cennete girer" buyurulan bu hadîs-i şerîfteki "Ahsa" kelimesinin bir ma'nâsı saymaktır. Diğer bir ma'nâsı ise, bu ism-i şerîfleri öğrenip, bilmektir. Bir ma'nâsı da, bu esmâ-i şerîfin mucibince amel etmektir. Meselâ "Rezzak" ismini söylediği zaman, rızkı için asla endişe etmemeli. "Mütekebbîr" ismini söyleyince, Allahü teâlânın azametini ve kibriyâsını düşünmelidir."

Behâeddîn Buhârî hazretlerine bu dereceye nasıl ulaştınız? diye suâl olununca; "Resûlullah sallallahü aleyhi ve selleme tâbi olmakla ulaştım" buyurdu. Yine buyurdu ki: "Bizim yolumuz sohbettir. Halvette (yalnızlıkta) şöhret vardır. Şöhret ise âfettir. Hayır ve bereket cemiyyette, bir araya gelmektedir. Bu da sohbet ile olur. Sohbet, bir kimsenin arkadaşında fânî olmasıyla, arkadaşını kendine tercih etmesiyle hâsıl olur. Bizim sohbetimizde bulunan kimseler arasında, ba'zılarının kalblerindeki muhabbet tohumu başka şeylere bağlılığı sebebiyle gelişmez, büyümez. Biz böyle kimselerin kalblerini başka şeylere olan bağlılıktan temizleriz. Bizim sohbetimizde bulunanlardan ba'zılarının da kalblerinde muhabbet tohumu yoktur. Biz böyle olanların kalblerinde muhabbet hâsıl etmek için çok himmet ederiz, yardımcı oluruz."

"İnsanlara rehber olan, onları irşâd eden âlim zâtlar, usta bir avcıya benzerler. Usta avcılar, ince maharetlerle vahşî bir canavarı tuzağa düşürüp yakalarlar, sonra da avladıkları o vahşî hayvanı terbiye edip, ehlileştirirler. Bunun gibi, Allahü teâlânın evliyâsı olan zâtlar da hikmet ehli olup, güzel tedbirler ile, huylarına göre tâliblere öyle muâmele ederler ki, teslimiyyet makamına ulaştırırlar. Sonra sünnet-i seniyyeye tâbi olmalarını sağlayarak, maksada ulaştırırlar." Yine buyurdu ki: "İnsanlara rehber olan zâtlar, herkesin kabiliyetine ve istidâdına göre muâmele ederler. Eğer tâlib yeni ise, onun yükünü çekip, ona hizmet ederler. Dâvûd aleyhisselâma; "Ey Dâvûdî Beni taleb eden birini gördüğün zaman, ona hizmetçi ol!" buyurulduğu gibi, çok hizmet ve himmet göstermek gerekir ki, tâlib de bu yola girme kabiliyeti peyda olsun. Bizim yolumuzda olan kimse, bu yola tam uyup, bunun aksine bir iş yapmamalıdır ki, işin neticesi meydana çıksın. Sünnet-i seniyyeye uymaktan ibâret olan yolumuza uyarak, işlerde ve amellerde dikkatli davranmalıdır ki, kendinde ehlullahın tam bir ma'rifetine kavuşma saadeti nail olsun."

Buyurdu ki: "Bizim yolumuzda olan kimselerin şu üç edebi gözetmesi gerekir: Birincisi; Allahü teâlâya karşı edebdir. Ya'nî, zâhirî ve batınî ile tamamen kulluk içinde olmalı. Allahü teâlânın bütün emirlerini yerine getirip, yasaklarından sakınması ve Allahü teâlâdan başka herşeyi, mâsivâyı terketmesidir. İkincisi; Resûlullaha (aleyhisselâm) karşı edeb: Bu da iş ve hâllerde O'na uymaktır. Üçüncüsü; hocasına karşı edeb: Çünkü kendisinin Resûlullaha (aleyhisselâm) uymasına, hocası vâsıta olmuştur. Bu bakımdan, hocasını hiçbir zaman unutmamalıdır."

Yine buyurdu ki: "Resûlullahın (aleyhisselâm), benim ümmetim buyurduğu ümmet, İbrâhim aleyhisselâmın Nemrud'un ateşinden kurtulduğu gibi Cehennem ateşinden kurtulurlar. Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm); "Benim ümmetim, dalâlet üzerinde birleşmez" buyurdu. Buradaki ümmetten maksad, hakîkî ümmettir. Ya'nî Resûlullaha (aleyhisselâm) tâbi olan ümmettir. Bunun için Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Benim ümmetim üç kısımdır. Birincisi da'vet ümmeti (müslüman olmayanlar), ikincisi icabet ümmeti (müslüman olanlar), üçüncüsü de müteâbât (tam uyanlar) ümmetidir."

Buyurdu ki: "Bir kimse nefsine muhalefet etmeye muvaffak olursa, ameli az da olsa, nefsine muhalefet etmeye (nefsinin isteklerine boyun eğmemeye) muvaffak olduğu için şükretmesi lâzımdır. Ebdâllerin makamını isteyen kimsenin, hâlini değiştirmesi, ya'nî nefsine muhalefet etmesi lâzımdır buyurulmuştur."

Buyurdu ki: "Bizim yolumuz, Allahü teâlânın gösterdiği kurtuluş yoludur. Çünkü bu yol, sünnete uymak ve Eshâb-ı Kirâma tâbi olmaktır, işte bu sebeple, bizim yolumuzda az zamanda çok kazanç elde edilir. Fakat sünnete uymak ve riâyet etmek, sabır ve tahammül ister. Biz, bizim yolumuza girenleri, istersek

cezbe ile, dilersek bir başka usûlle terbiye ederiz. Çünkü rehber olan âlim bir tabibe benzer. Hastanın hastalığını, derdini tesbit eder ve ona göre ilâç verir. Bizim yolumuzda yalnız kalmak değil, sohbet esastır. Sohbetin de şartları vardır. İki kişi sohbet etmek isterse, birbirinden emîn olmaları gerekir. Böyle olmazsa, sohbetten fâide hâsıl olmaz. Bizim sohbetimize girenlerin kalblerinde, muhabbet tohumu yer almıştır. Kısaca bu yola, Ehl-i sünnet ve cemâat yolu denir. Bizim sohbetimize dâhil olanların kalbine muhabbet tohumu atılmıştır. Fakat Allahü teâlâdan başka herşeyden alâkasını kesmemiş olabilir. Bu durumda sohbetimize katılan kimsenin kalbinde, Allahü teâlânın sevgisinden başka neye bağlılık varsa, onu kalbinden temizleriz. Kalbinde bize karşı meyli ve muhabbeti olanlara muhabbet tohumu ekip, gece-gündüz onu terbiye etmemiz bizim vazîfemizdir. Muhabbet için uzakta olmak farketmez."

Behâeddîn Buhârî hazretlerine siz nasıl bir yolda bulunuyorsunuz? diye suâl sorulunca, buyurdu ki: "Ancak ârif olanların istifâde edebileceği bir yolda bulunuyoruz. Bu yol da üç şeyden ibârettir. Bunlar; murâkabe, müşâhede ve muhâsebedir. Murâkabe: Bu yola giren kimsenin, herşeyi bırakıp Allahü teâlâya dönmesidir. Murâkabe ehli pek azdır. Olanlar da gizlidir. Biz şu neticeye vardık ki, murâkabeyi elde etmenin yolu, nefse muhalefet etmektir. Müşâhede: Gayb âleminden gelir ve kalb üzerine işlenen bir tecellîdir. Celâli veya cemâli olmak üzere ikiye ayrılmışdır. Muhâsebe: Bizim yolumuzda olan kimse, düşünüp araştırır. Kendini hesaba çekip bakar. Geçmiş olan zamanı gaflet ile mi, huzûr ile mi geçti? Eğer huzûr ile geçmişse, o kimsenin vakti değerlendirilmiştir. Allahü teâlâya hamd etsin. Eğer geçen zamanı gaflet ile geçmişse, o kimse vaktini zayi etmiştir. Yapacağı iş, geleceği için tedbirli olup, tövbe etmektir. Ârif olanlar, bu üç husûsa riâyet ettikleri için pekçok fayda elde ederler. Ârif olmadan istifâde edemezler. Bizler, maksada ulaşmakta vâsıtayız. Allahü teâlânın inâyeti olmadan ve rehber olmadan maksada erişmek mümkün olmaz. Şu hâlde bu yolda ilerleyen kimse, kıyâmete kadar yaşasa, kendisine rehber olan zâtın terbiye ni'metinin, lütuf ve himmetinin şükrünü yerine getiremez."

Behâeddîn Buhârî, Allahü teâlânın kullarına şefkat ve acımalarının çokluğundan, oniki gün başını secdeye koyup, Allahü teâlâdan, tasavvufta kolay ilerlenen, kolay ele geçen ve elbette kavuşturucu olan bir yol istedi. Duâsı kabûl edildi. Bu yol; yeme, içme, giyimde, oturmada ve âdetlerde orta derecede olmaktır. Kalbi çeşitli düşüncelerden korumaktır. Her ân güzel ahlâkla ahlâklanmaktır.

Kendisinden kerâmet isteyenlere buyurdu ki: "Bizim kerâmetimiz açıktır. Bu kadar çok günah ile yeryüzünde yürümemizden büyük kerâmet olur mu?" Bir defasında da buyurdu ki: "Biz Allahü teâlânın fadlına, ihsânına kavuştuk. Bizi murâdlardan, çekip götürülenlerden eyledi."

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yolunun esaslarından olan; "Biz sonda ele geçecek şeyleri başa yerleştirdik" buyurması, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin daha ilk sohbetinde bulunan bir kimsenin kalbine hikmet ve feyz akmasına ve bir sohbetle nihâyete kavuşmasına benzetilmiştir.

Buyurdu ki: "Yolun esâsı, kalbe teveccühdür. Kalb ile de, Allahü teâlâya teveccühtür. Kalb ile çok zikretmektir. Farz ve sünnetleri eda etmektir. Yeme, içme, giyme ve oturmada, işlerde ve âdetlerde orta derecede olmaktır. Kalbi kötü düşüncelerden, vesveseden korumaktır. Kendisine rehber olan âlimin sohbetini ganîmet bilmektir. Hocasının huzûrunda iken ve yanında yok iken edebe uymaktır. Bu yoldan maksad ve ele geçen şey; Allahü teâlânın devamlı huzûrunda olmaktır. Eshâb-ı Kirâm zamanında buna İhsân ismi verilmişti. (Ya'nî her ân Allahü teâlânın gördüğünü bilmek ve Allahü teâlâyı görüyormuş gibi ibâdet etmek hâline ihsân denilmiştir,) Bu yolda ilerleme esnasında; nefsin arzularını yok etmek, nûrlara ve hâllere gömülmek, fenâ ve bekâ makamlarına ulaşmak, üstün ahlâk ile ahlâklanmak gibi on makam ele geçer."

Buyurdu ki: "La ilahe illallah kelimesini söylemenin hakîkati, Allahü teâlâdan başka ne varsa hepsini yok bilmektir."

Yine buyurdu ki: "İslâm dîninin hükümlerini yapmak, ya'nî emirleri yapıp yasaklardan sakınmak, haramları, şüpheli şeyleri, hattâ mübahların fazlasını terketmek, ruhsatlardan uzak durmak, mübahları zarûret miktârınca kullanmak, tamamen nûr ve safadır. Aynı zamanda evliyâlık derecelerine kavuşturan bir vâsıtadır. Vilâyet derecelerine bunlarla ulaşılır. Uzak kalanların hepsi, bunlara dikkat etmediklerinden uzak kalırlar ve kendi arzularına uyarlar. Yoksa cenâb-ı Hakkın feyzi her ân gelmektedir."

Bir kimse sizin yolunuzun esâsı ne üzere kurulmuştur? deyince; “Zâhirde halk ile, bâtında Hak ile olmak üzere kurulmuştur” buyurdu ve şu beyti okudu:

“İçerden âşinâ ol, dışdan yabancı,
Az bulunur cihanda böyle yürüyüş.”

1) Makâmât-ı Muhammed Behâeddîn Nakşibendî (Selâhüddîn İbni Mübârek el-Bûhârî)

2) Reşahât sh. 78

3) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 44

4) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 144

5) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 990

6) Mu’cem-ül-müellifîn sh.

7) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2, sh. 1412

8) Hadâik-ül-verdiyye sh. 125

9) Mektûbat (İmâm-ı Rabbânî) cild-3, 123. mektûb

10) Nefehât-ül-üns sh. 418

11) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 33

BERZÂLÎ

Fıkıh, hadîs ve târih âlimi. İsmi, Kâsım bin Muhammed bin Yûsuf bin Muhammed bin Yûsuf İbni Muhammed el-Berzâlî el-İşbilî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. Lakabı ise Alemüddîn’dir. 665 (m. 1267) senesi Cemâzil evvel ayında Dımeşk’da doğdu. 713 (m. 1339) senesi Zilhicce ayının dördünde hacca giderken yolda vefât etti. Halis denilen yere defn edildi.

Berzâlî, İbn-i Abdüddâim, İbn-i İzz, en-Necîb ve İbn-i Alâk’dan hadîs ilmini öğrendi ve icâzet (diploma) aldı. Ayrıca babasından, Kâdı İzzüddîn İbn-i Sâig, İbn-i Ebi’l-Hayr, Müslim bin Âlân, İbn-i Şeybân, el-Fahr, el-Mikdâd el-Kaysî’den ilim tahsil etti. Kur’ân-ı kerîmi, “Tenbîh” ve “Muhtasar-ı İbn-i Hacîb” adlı fıkıh kitaplarını ezberledi. 685 (m. 1286) senesinde ilim öğrenmek için Haleb’e oradan Ba’lebek, Mısır, Mekke, Medine ve birçok yerleri dolaştı. Bu seyahatleri sırasında, fıkıh ilmini Şeyh Tâcüddîn el-Fezârî, kırâat ilmini er-Rıdâ bin Debûka’dan öğrendi. Ayrıca birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Hocalarının sayısı ikibin kişiye ulaştı. Bu hocaların bin adedinden icâzet (diploma) aldı.

Berzâlî, 688 (m. 1289) senesinde Şam’a gelerek, oraya yerleşti. Burada el-Eşrafiyye dârülhadîsinde müderris oldu. 713 (m. 1313) senesinde Zâhiriyye Medresesi’nde müderris oldu. Daha sonra Nûriyye, Nefîsiyye ve Nafsiyâ medreselerinde baş müderrislik yaptı.

Zehebî onun hakkında; “Berzâlî, sünnet-i seniyyeye bağlı, mütevâzi, sâlih, kırâati düzgün bir zât idi. Çok kitap okudu. Yumuşak huylu, çok sabırlı ve faziletler sahibi olup, zamanındaki âlimlerin önde geleni idi” demektedir.

Halk tarafından çok sevilen Berzâlî’nin hattı, yazısı çok güzel idi. Birçok kitabı yazarak çoğalttı. Onun yetiştirdiği ve yirmi yaşında vefât eden kızı Fâtıma da, babası gibi birçok kitabı ve Sahîh-i Buhârî’yi yazarak çoğaltmıştı. Berzâlî ilm-i şürûtta, noterlik bilgilerinde çok derin bilgiye sâhib idi. Babasından kalan miras ile, dört oda dolusu kitap aldı. Kaydettiği bilgileri, yirmidört büyük cildde topladı. Bu kitabında, beraber hadîs-i şerîf öğrendiği kimseleri de anlattı.

Berzâlî’nin yazmış olduğu en mühim eser, Ebû Şâme tarafından yazılan Şam târihinin, 738 (m. 1338) senesine kadar devamı olan ve Târih-i Mısr ve Dımeşk veya Kitâb-ül-vefeyât adını taşıyan eserdir. Bu eseri talebesi Muhammed bin Râfi’ devam ettirdi. Berzâlî ayrıca, büyük zâtların vefât târihlerini, siyâsî vak’aları ve mühim hâdiseleri gösteren Muhtasar el-Mi’a. El-Sâbi’a ünvanı altında 601-736 (m. 1204-1335) senelerinin muhtasar bir vak’a-i nâmesini yazdı. “El-Mu’cem-ül-kebîr” ve “El-Erbeûn-el-Büldâniyye” yazmış olduğu eserlerindendir.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 124

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 237

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 381

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 185

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 122

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1501

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-1, sh. 292

8) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 196

9) Tabakât-ül-huffâz sh. 522

10) Zeyl-i Tabakât-ül-huffâz sh. 18

11) Brockelmann Gal-2, sh. 36 Sup-2, sh. 34

CÂBİR BİN MUHAMMED HÂREZMÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Câbir bin Muhammed bin Muhammed bin Abdülazîz bin Yûsuf el-Hârezmî el-Kâsî el-Mısrî'dir. Kâse, Hârezm'de büyük bir köydür. Lakabı îftihâruddîn olup, Ebû Abdullah künyesi ile tanınırdı. 667 (m. 1268) senesi Şevval ayının sonunda doğdu. Daha küçük iken, dayısı Ebü'l-Mekârim bin Muhammed bin Ebi'l-Mefâhir'den Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. "Mufassal" ve "Keşşâf adındaki eserleri de; Ebû Âsım el-İskenderi'den, Seyfeddîn Abdullah bin Mahmûd Hârezmî'den, Ebû Abdullah el-Basrî'den okudu. Memleketinde bir müddet ilimle meşgûl olup yükseldikten sonra, Kâhire'ye geldi. Dimyâtî'den hadîs-i şerîf dinledi. Orada bulunan Câviliyye Medresesi'nin meşihatına (baş müderrisliğine) ta'yin edildi. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Fetvâ verir ve çeşitli yerlerde ders okuturdu. Çok güzel şiirleri vardır. 741 (m. 1340) senesi Muharrem ayında Kâhire'de vefât etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 532

2) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 56

3) Tabakât-üs-seniyye cild-2, sh. 271

ÇANDARLI KARA HALÎL HAYREDDÎN PAŞA

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Osmanlı devletinin ilk vezirlerinden ve kadılarından. İsmi Halîl bin Ali'dir. Sultan Orhan Gâzî'ye vezîr olunca, "Hayreddîn" lakabı ve "Paşa" ünvanı verildi. Aslen Eskişehir'de, Sivrihisar yakınlarında Cendere köyünden olduğu için Cenderi ve Çandarlı diye nisbet edildi. Osman Gâzî'nin kayınpederi Edebâlî'nin akrabâlarındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. Ordusu ile birlikte Vardar Yenicesi'nde bulunduğu sırada, 789 (m. 1387) yılında hastalanıp Serez'e nakledildi. Serez'de aynı yıl vefât edip, İznik'teki türbesine defnedildi Fâtih zamanında katledilen Vezîr Çandarlı Halîl Paşa başka olup, Kara Halîl Hayreddîn Paşa'nın oğlu İbrâhim'in oğludur.

Çandarlı Kara Halîl, İznik'de Orhan Gâzî tarafından açılan Orhâniye Medresesi talebeleri arasında idi. Orhan Gâzî, 731 (m. 1331) yılında İznik'i fethedince, orada bir medrese yapıp, bir imâret inşâ etti. İmârette ilk olarak bizzat kendisi aş dağıtıp, kandil yaktı. Zamanın büyük âlimlerini medresede ders vermeye da'vet etti. İlk önce Dâvûd-i Kayserî'yi baş müderris ta'yin etti. Ondan sonra Tâcüddîn Kürdî baş müderris oldu. Üçüncü olarak baş müderris olan Alâüddîn Esved Ali bin Ömer isminde, Kara Hoca diye bilinen bir mübârek zât idi. Çandarlı Kara Halîl, bu medresede ilim öğrenip, zamanın din ve fen bilgilerine sahip oldu. Muhtemelen Edebâlî hazretlerinden de ilim öğrendi. Ahîlerle de yakından irtibâtı vardı. Orhan Bey zamanında ilk önce Bilecik kadılığına, daha sonra İznik kadılığına, bilâhare Bursa kadılığına ta'yin edildi. Hocası Tâcüddîn Kürdî'nin kızı ile evlendi. Murâd-ı Hüdâvendigâr sultan olunca, Osmanlılarda ilk olarak kâdaskerlik makamını ihdas edip, Kara Halîl'i de ilk kâdasker (kazasker) olarak ta'yin etti. Kara Halîl Efendi, bütün bilgi ve tecrübesini, genç Osmanlı Devleti'nin teşkilâtlanmasında seferber etti. Orhan Bey zamanında, ilk muntazam askerî teşkilâtın teşkilinde mühim vazîfeler gördü. Yaya ve müsellem adları ile müslüman Türk cengâverlerinden piyade ve süvari kuvvetlerini teşkilâtlandırdı. Bu teşkilâtın nizâmnâmesini hazırlayıp, ilk asker ocağını kurdu. Bu ocak, daha sonra, yine Kara Halîl'in himmet ve gayreti ile, Birinci Murâd zamanında

Yeniçeri ocağının kurulmasına kadar Osmanlı Devleti'nin yegâne muntazam ordusu olarak kaldı. Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın zamanında kâdaskerlik de kendisine verildi. Rumeli'de yeni şehirler fethedilip, cephe genişleyince; Çandarlı, üçbuçuk asırdan fazla devam edecek olan Yeniçeri ve Acemî ocaklarını kurmaya me'mûr edildi. Bu işi başarı ile halletti. Molla Rüstem Karamanî ile birlikte bir devlet hazinesi ve devletin mâlî teşkilâtını kurup, çeşitli düzenlemeler yaptı. Daha sonra Halîl Hayreddîn Paşa ünvanıyla vezîr oldu. Çandarlı'ya kadar, Osmanlılarda vezirler, yalnız idâri ve mâlî işlere bakarlardı. Çandarlı'ya, bunlar yanında askerî kumandanlık da verildi. Devletin bütün idârî, mâlî ve askerî işlerini elinde topladı. 787 (m. 1385) yılında ordunun başında Rumeli'ye sefere çıktı. Karaferye, Serez ve Selânik'i aldı. Tesalya ve Manastır'a girdi. Arnavutluk içlerine kadar ilerledi. Ordusu ile beraber Vardar Yenicesi'nde fetih hareketlerine devam etmekte iken hastalanıp, Serez'e nakledildi. 789 (m. 1387) yılında orada vefât etti. Vefâtı sırasında yanında; Ali, İlyâs ve İbrâhim adlarında üç oğlu vardı. Oğlu Ali Paşa, babasının yerine vezîr oldu. Yaklaşık yüzelli sene, Çandarlı soyundan gelen kimseler Osmanlı devletine en üst seviyede hizmet ettiler.

Çandarlı Halîl Hayreddîn Paşa, ilim ve amelde eşsiz, vera' ve takvâda nâdirdi. Devlet idâresinde muktedir, kumandanlıkta üstündü. Tevâzu ve cömertlik sahibi bir kimse olup, işlerini yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. Dünyâya düşkün değildi. Dünyâ malına bağlılığı zarûret miktârı idi. O, yalnız âhıreti kazanmanın yollarını arar, dünyâ işleri ile zarûret miktârı ilgilenirdi. Bütün fakir fukaranın yükü onun üzerinde idi. Yolda ağlayan bir çocuk, cenkte tökezleyen bir at ondan sorulurdu. Âhıret günü bunların hesabını nasıl vereceğini düşünür, elinden geldiğince hatâ yapmamaya, kimsenin kalbini kırmamaya çalışırdı. Nitekim, kendisine sultânın emrine girmesi teklif edilince geri durmuş, ancak hocası emredince, emre itaat etmişti. Sultânın hizmetine de, Allahü teâlânın dînine hizmet edip, O'nun rızâsını kazanabilmek arzusuyla hocasının emriyle girmişti. Bu husûsta "Şakâyık-ı Nu'mâniye" müellifi şöyle anlatır: Sultan Orhan Gâzî, âlimleri, evliyâyı görüp gözeten bir zât-ı muhterem idi. O mübârek kimse, birgün Alâüddîn-i Esved hazretlerini ziyârete gitti. Onun bulunduğu yere varınca, Alâüddîn-i Esved (radıyallahü anh) nafile namaz kılmakta idi. Orhan Gâzî, avluda bekledi. Bu sırada farz namaz vakti geldi. Orhan Gâzî ve orada bulunan Alâüddîn-i Esved'in talebeleri namaz için hazırlandılar. Namazın sünnetini kıldılar. İkâmet okununca, talebeler arasında bulunan Kara Halîl imamete geçti. Hazır olan cemâate namaz kıldırdı. Alâüddîn-i Esved de odasından çıkıp geldi. Bir müddet sohbet ettiler. Orhan Gâzî edeble dinledi. Daha sonra başını kaldırıp; "Seferde ve hazerde, ehâli arasında vâki olacak hâdiselerde hükmedip, hak ile bâtılı ayırmak, şer'î hükümleri beyân etmek için bir hâkim-i samedânî lâzımdır. Talebenizden birini benim ile sefere gitmek için ta'yin etseniz" deyip, meramını erzetti. Alâüddîn-i Esved (radıyallahü anh), Orhan Gâzî'nin bu arzusunu kabûl ettikten sonra, talebelerine baktı. Her birinin; "Ne olur beni gönderme!" diye yalvarır bir hâli vardı. Çünkü onlar, sultanla beraber olan ulemâyı dünyâya düşkün olur biliyorlardı. Sultânın kötülüklerine ulemânın ilimlerini âlet etmelerinden korkuyorlardı. Ancak Sultan Orhan, öyle bir kimse değildi. Yanına ulemâyı emretmek için değil, Allahü teâlânın emirlerini onun ağzından dinlemek için, kendisini Allahü teâlânın yasaklarına kaymaktan sakındırması için istiyordu. Kendisine kul değil, başına sultan arıyordu. Devlet sultansız, sultan ulemâsız olmuyordu. Devletin bekâsı için sultâna, sultânın yanlış yola sapmaması için ulemâya ihtiyâç vardı. Alâüddîn-i Esved namlı Kara Hoca'nın talebelerinden birinin de bu işi yapması lâzımdı. İş başa düşmüştü.

Kara Hoca da en gözde talebesi Çandarlı Kara Halîl'i Sultan Orhan Gâzî'ye verdi. Kara Halîl (radıyallahü anh) de, "Me'mûr ma'zûrdur." hükmünce, hocasının emrine tâbi olup, Orhan Gâzî ile birlikte gitti. Seferde ve hazerde, sultâna müşavirlik, anlaşmazlıklarda hâkimlik yaptı. Yanlış yola sapanları terbiye edip, dîn-i İslâmın emir ve yasaklarının tatbikinin, Devlet-i âliye-i Osmaniye içerisinde Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği şekilde icrasına gayret eyledi.

Çandarlı Kara Halîl Hayreddîn Paşa, Serez'de bir câmi, İznik'de Yeşil Câmiyi, Gelibolu'da Eski câmiyi, İznik'de eski ve yeni imâreti yaptırdı. Bunca hizmetleri arasında, ilm-i belagatta Celâleddîn-i Kazvînî'nin "Telhîs-ül-miftâh" adlı eserini şerhetti.

1) Şakâyik tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 30

2) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 287

3) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 2072

4) Tâc-üt-tevârîh cild-1, sh. 91

5) Nuhbet-üt-tevârîh vel-ahbâr cild-3, sh. 305

6) Hadîkât-ül-vüzerâ

7) Tevârih-i Âl-i Osman sh. 56

8) Neşrî sh. 220

ÇÂRPÛRTÎ (Ahmed bin Hasen)

Büyük fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Hasen bin Yûsuf’dur. Künyesi Ebü’l-mekârim olup, lakabı Fahrüddîn’dir.

Doğum târihi bilinmemektedir. 746 (m. 1345) senesinde vefât etmiştir. Tebrîz’de yerleşmiş, aklî ilimlerde mütehassıs olmuştur. İbn-i Sübkî Tabakât’ında, onun için şöyle der: “Ahmed Çârpûrti, büyük bir âlim, fazilet sahibi, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok dikkatli, vekar sahibi olup, devamlı ilim ile meşgûl olur, talebe okuturdu. Bir müddet Kâdı Nâsırüddîn Beydâvî’nin yanında kaldı. Bu zaman zarfında ondan istifâde etti. İbn-i Kâdı Şühbe de, Nûreddîn Erdebîlî ve başkalarının, Ahmed Çârpûrti’den ilim aldıklarını, onun meşhûr eserlerinin olduğunu söyler.

Eserleri: 1. Şerh-ül-Hâvî: Fıkha dâirdir. 2. Şerh-üş-Şâfiiyye li İbn-il-Hâcib: Sarf ilmine dâirdir. 3. Haşiye alâ şerh-il-Mufassal İbn-il-Hâcib: Nahiv ilmine dâirdir. 4. El-Havâşî alâ tefsîr-il-Keşşâf, 5. Şerh-i minhâc-il-Beydâvî: Usûl-i fıkha dâirdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 68

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 123, 124

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 148

4) Mir’ât-ül-cinân cild-4, sh. 307

5) Bugyet-ül-vuat cild-1, sh. 303

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 169

7) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 119

8) Keşf-üz-zünûn sh. 112, 222, 626, 1021, 1478,

CELÂLEDDÎN-İ HİNDÎ (Kutb-i Rabbânî, Kebîr-ül-evliyâ)

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Zamanında Çeştî yolunun önderi idi. İsmi, Muhammed bin Mahmûd’dur. Aslen Kâzrûn şehrinden olduğu için Kâzrûnî, Hindistan’da Pâni-püt şehrinde yerleştiği için Pâni-pütî, Hazreti Osman soyundan olduğu için Osmânî nisbet edildi. Celâleddîn, Kebîr-ül-evliyâ, Kutb-i Rabbanî lakabları verildi. Hindistan’da Celâl Pâni-pütî diye tanındı. Yüzyetmiş senelik bir ömürden sonra, 765 (m. 1363) yılında vefât edip, Pâni-püt şehrinde defnedildi. Mezarının üstüne büyük bir türbe yapıldı.

Küçük yaşta babası vefât etti. Amcasının terbiyesinde yetişti. Temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrendi. Asrın büyüklerinden yüksek din bilgilerini tahsil etti. Şerefüddîn Ebû Ali Kalender hazretlerinin terbiyesine verildi. Yıllarca ilim tahsil edip, riyâzetler çekti. Çöllerde, sahralarda dolaşıp nefsini terbiye etti. Çöllere düşmesine, Ebû Ali Kalender hazretlerinin bir sözü vesile oldu. Birgün Şerefüddîn Ebû Ali Kalender (radıyallahü anh) bir yolun kenarında oturuyordu. Kutb-i Rabbanî de güzel bir ata binmiş olarak uzaktan geldi. Ebû Ali Kalender hazretleri, atlı yanına yaklaşınca; “Ne güzel at, ne güzel binici” buyurdu. Bu sözü duyan Celâleddîn (radıyallahü anh) birden değişip, bambaşka bir hâle geldi. Hocasının önüne varıp attan düştü. Yakasını yırtıp elbisesini parçaladı. Kalkıp yola revân oldu. Kırk yıl çöllerde, ıssız yerlerde dolaştı. Çok âlim ve evliyâ ile sohbet etti. Herbirinden çeşitli ni’metlere kavuştu. Fakat yine de aradığını bulamayıp memleketine doğru yola çıktı. Herkes aradığını onda buluyor, fakat o, aradığını kimsede bulamıyordu. Bir kervandaki dervişlerle birlikte memleketine doğru giderken, Hansî şehrine vardılar. Zamanın büyüklerinden Sultân-ül-meşâyıh Şeyh Cemâl Hansevî’ye (radıyallahü anh), rü’yâsında Celâleddîn’i (radıyallahü anh) karşılamak için emir verilip; “Şeyh Celâl Kebîr-ül-Evliyâ Pâni-pütî geliyor, ona hizmet etmekte acele et. Senin silsilenin devamı, onun senin hakkındaki hayırlı

duâlarına bağlıdır” denildi. Daha kervan şehre girmeden, gelenleri karşılamaya çıktı. Hizmetçisine de tarif edip; “Şöyle şöyle dervişler göreceksin, onların hepsini al gel” diyerek gönderdi. Dervişler, eşyâlarını taşıttıkları Celâleddîn’i (radıyallahü anh) eşyaların başında bırakıp geldiler. Cemâl Hansevî, onları görünce; “İçinizden kimse ayrıldı mı?” diye sorup, Celâleddîn’in (radıyallahü anh) kaldığını öğrendi. Gidip onu da evine da’vet etti. Hepsine çok izzet ve ikramda bulundu. Dervişleri gönderdikten sonra, Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-pütî hazretlerinden duâ istedi. Aczini ortaya koyup, onun duâsına çok ihtiyâcı olduğunu söyledi.

Çok ısrar etti. Hazreti Kutb-i Rabbanî, Cemâl Hanzevî’ye (radıyallahü anh) duâ edip, Fâtiha okudu. Onun bu duâsı bereketiyle, Cemâl Hansevî hazretlerinin silsilesi, oğlu Nûreddîn vasıtasıyla devam etti. Kutb-i Rabbanî, derviş arkadaşlarının yanına döndü. Dervişler, onun büyüklüğünü anlayıp, çok edeb gösterdiler. Eşyâları alıp kendileri taşımak istediler. Ancak Celâleddîn (radıyallahü anh) râzı olmadı. Yine zorla eşyâları yüklendi. Yola koyuldular. Onlardan önde yürüyen Celâleddîn’in (radıyallahü anh), eşyâları taşımasına hayret edip baktıklarında, eşyaların, başının üstünde asılı olduğunu ve devamlı onu ta’kib ettiğini gördüler. Ona olan bağlılıkları daha da kuvvetlenip, eşyâları alarak özür dilediler. Affedilmelerini istediler. Hazret-i Kutb-i Rabbanî; “Ey azîzler, bize sizden hiçbir sıkıntı gelmedi. Belki sizin sohbetinizde, aranızda mahfûz kaldım. Bir kusur olmuşsa bile, affedilmiştir” buyurdu.

Bu arada Şeyh Cemâl, henüz oradan fazla uzaklaşmıyan kâfileye tekrar adamlar gönderip, evine da’vet etti. Dönmek istemediyse de, çok yalvardılar. Birkaç gün daha onda misâfir oldu. O günler, hazretin muhabbetinin coştuğu ve sarhoş olduğu zamanlar idi. Vatanına dönmek istemiyordu. Şeyh Cemâl, nasihatler edip râzı etti. “Baba, Sen Allahın sevgilisisin. İnsanların olgunlaşmasını sana verdi. Senin böyle hayran durman uygun değildir. Memleketinize gidip oturmanız iyi olur. Bu günlerde oraya bir kemâl sahibi gelecek. Sizin fütuhatınız onun elinde olacaktır. Onun hizmetinde muradınıza kavuşacaksınız. Bana da izin olsa, ben de gelir feyzlenirdim. Bugün hangi yoldan olursa, Pâni-püt’a gidiniz dedi. O, Sultân-ül-evliyâ Kutb-i âlem Cemâl Hansevî’nin ısrarına dayanamayıp memleketine döndü. O kemâl sahibi bir kimse olarak bildirilen zât, Şems-ül-evliyâ Hâce Şemsüddîn Türk Pâni-püü’den başkası değildi. Sonunda o mübârek zâtın sohbetine kavuşmakla şereflendi.

Bir başka rivâyete göre ise; birgün yukarıda bildirilen Kutb-i ebdâl, Şeyh Şerâfeddîn Ebû Ali Kalender’den, irşâd etmesini çok yalvardı. Kutb-i ebdâl; “Ey azîz oğlum! Senin kalbinin açılması, başkasının eliyle olur. O da bugün yarın bu şehre gelir” dedi. Bekledi. Birkaç gün sonra vilâyet sahibi, hidâyet semâsının güneşi Şems-ül-evliyâ Hâce Şemseddîn Türk (kuddise sirruh), üstadının izni ile Pâni-püt’e teşrîf etti. O beldeyi vilâyet nûrları ile aydınlattı. Celâleddîn-i Hindî, ilâhî bir ilhamla onun huzûruna gitti. Talebeliğe kabûl edildi. Çetin riyâzet ve mücâhedeler çekti, hilâfetle şereflendi, yüksek derecelere kavuştu. Hocasından hiç ayrılmak istemedi. Hâce Şemseddîn buyurdu ki: “Sen benim oğlumsun. Allahü teâlâdan, benden sonra benim yerime senin oturmanı istedim. Senin rehberliğin ile çok insanlar maksadlarına kavuşurlar. Yalnız Resûlullahın sünnetini, ya’nî evlenmeyi yerine getirmek, iki dünyâ saâdetlerindendir. Tâ ki, yarın Resûlullaha (aleyhisselâm) karşı mahcûb olmayasın.” Kutb-i Rabbanî; “Buyurduklarınız doğrudur. Tekrar özür dilemem yakışık almaz. Ancak çocuklarımın, kıyâmette beni mahcûb edecek ameller işlemesinden korkuyorum” diye arz etti. Şems-ül-evliyâ; “Buna üzülme! Allahü teâlânın emri ile sana söz veriyorum ki, iyileri sana, kötüleri bana âittir. Onların cevâbını yarın ben vereceğim. Dünyâda da kimin bir müşkülü olursa, gelsin, bana hatırlatsın, ona yardım ederim. Sana bu işte bu kadar yüklenmemin sebebi şudur ki, ben Levh-i mahfûzda gördüm. Senden çok sayıda evlâd dünyâya gelecek. Bu husûsta bir şüphen varsa, gel, başını kaftanımın altına sok ve gör” buyurdu. Emre uydu. Başını kaftanının altına soktu ve gözü Levh-i mahfûzu gördü. Orada evlâdının sayılamıyacak kadar çok olduğunu gördü. Onları silmek için elini uzattı. Birden görmesi durdu. Şems-ül-evliyâ, o anda elini tuttu ve; “Ey azîz oğlum, Allahü teâlânın irâdesine karışma. O kudret ve kudsiyet sahibi, senin amel defterine evlâd yazınca, sen onu silemezsin” buyurdu. Kutb-i Rabbanî, hocasının ayaklarına kapandı. İstiğfar etti ve; “Emîr, hazret-i pîrin emridir. Onun rızâsı nede ise, bu kul onu kendi saadeti bilir” dedi ve evlenmeye râzı oldu. Lâkin bir şart koştu. “Sağır, kör, topal ve benzeri kadın olursa, benim nikâhıma onu verin” dedi. Araştırmalardan sonra, Kirnâl şeyhzâdelerinde onun aradığı gibi temiz, afif, zahide ve benzeri üstün vasıflarda bir kız bulundu. Şems-ül-evliyâ, Kutb-i ebdâl, akrabalar, ileri gelenler,

Kutb-i Rabbanî ile birlikte Kırnâl'e gittiler, düğün yapıp, Pâni-püt'e döndüler. Kutb-i Rabbânî'nin hanımına ilk sözü; "Ey hanım, bana bak, kalk bana abdestsuyu getir" oldu. Hanım hemen yüzünü açıp, kalktı ve abdest suyu getirdi. Abdest aldırdı ve emir gereği kendisi de abdest aldı. Sonra o hazret, ağzının temiz suyunu o afîfenin ağzına sürdü, Kur'ân-ı kerîmi önüne koydu ve "Oku!" buyurdu. Hemen okudu. Bu hanım, mücâhede ve riyâzetle meşgûl oldu. İşte bu hanımdan, beş oğlu ve iki kızı dünyâya geldi.

Rabbanî ilhamla, Şems-ül-evliyâ Hâce Şemseddîn Türk'ün sohbet ve hizmetini seçen, onun teveccühü ile kısa zamanda kemâl mertebelerine ulaşan ve kutb-ül-aktâb olan Kutb-i Rabbanî, dünyâya hidâyet sunup, insanları yakınlık mertebelerine kavuşturdu. Üstadı Şems-ül-evliyâ Hâce Şemseddîn Türk Pâni-pütî, Şeyh Celâleddîn Kebîr-ül-evliyâ'ya (radıyallahü anh) icâzet verip, kendi yerine ta'yin etti. İcâzetnamesinde, talebelerine onun hizmetinde bulunmalarını, duâlarına kavuşmak için çırpınmalarını bildirdi. Hocası, icâzetnamede onun silsilesini şöyle açıkladı: "Resûlullah (aleyhisselâm), Hazreti Ali, Hasen-i Basrî, Abdülvâhid bin Zeyd, Fudayl bin Iyâd, İbrâhim-i Edhem, Hüzeyfe-i Mer'aşî Hübeyret-il-Basrî, Mimşâd-i Dîneverî, Kutbüddîn Ebu İshâk Şâmî, Kudveddîn Ebû Ahmed Çeştî, Ebû Muhammed, Nâsıreddîn Ebû Yûsuf, Hâce Mevdûd, Hacı Şerîf Zendânî, Osman Hârûnî, Mu'înüddîn-i Çeştî Sencerî Ecmîrî, Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî Dehlî, Feridüddîn Mes'ûd Şeker-Genc, Alâeddîn Ali Ahmed Sâbir Kalyânî, o da fakîre hilâfet vermiştir. Ben de, hırka, asa, makas ve kâseyi, maddî ve ma'nevî irşâdlarımla, halîfem Muhammed bin Mahmûd bin Ya'kûb'a verdim. Ona, Çeştî isimlerinden olan Celâleddîn ile hitâb ettim. Onu şu anda makamına oturttum. Bundan sonra kimseyi bu görevle vazîfelendirmem. Bendeki her vazîfeyi ona teslim eyledim Ona icâzet verdim ve hepinizi ona ısmarladım" buyuran yüksek hocası Şemseddîn Türk Pâni-pütî, talebelerini de, kimsenin erişemeyeceği üstün derecelere yükselmiş olan talebesi Celâleddîn Pâni-pütî'ye teslim etti. Onun üstünlüğünü, zamanın büyükleri i'tirâzsız kabûl ederlerdi. Kutb-i Rabbanî Celâleddîn hazretlerinin hizmetlerine koşarlar, pekçok ni'metlere kavuşurlardı. Duâsı kabûl olunanlardandı. Her sözü söylemez, dilinden çıkan birçok şey, Allahü teâlânın izniyle arzusuna uygun vâki olurdu.

Şemseddîn Türk Pâni-pütî hazretlerine çok hizmetler etti, dayanılmayacak riyâzet ve mücâhedelere girişti. Sonunda kalbden kalbe gelen halifeliğe ve İsm-i a'zama kavuştu. Evlâd yerine post-nîşîn oldu. Hânekâh ve münevver-i ravda hizmetleri ona âit oldu. Dünyalığı da çok görünürdü. Mutfağında hergün çeşit çeşit yemekler hazırlanır, yemek sofrasında bin kişi hâzır bulunurdu. Binden aşağı düşse; hizmetçiler, emre uyarak sokak ve çarşılardan eksik olan kadar adam getirirlerdi. Canı ava çıkmak istese, ava giderdi. Ba'zan onbeş, ba'zan bir ay avda kalır, orada da o miktar yemek gâibden mevcûd olur, o kadar insan da sofrada hazır olur ve yemek yerdi. Bu yol ve tasarrufu ile birlikte, evinde fakirlik hâkim olup, bir günlük yiyecek bulunmazdı. Bu hâli bilenler; "Aman yâ Rabbî, bu ne ev, bu ne ikram, bu ne büyük bir tasarrufdur" derlerdi.

Tayy-i zaman ve tayy-i mekân sahibi idi. Allahü teâlânın izniyle, kendisine uzaklar yakın olur, zaman uzar ve kısalırdı. Çok zaman, Cum'a namazlarını Kâ'be-i şerîfte kıldığı halk arasında meşhûrdu.

Nice büyük kimseler, Celâleddîn hazretlerinin büyüklüğünü daha küçük yaştan i'tibâren anlayarak, onun yetişmesine yardımcı olmak için zaman zaman ziyâretine giderlerdi. Bunlardan biri de Kutb-i ebdâl Şeyh Şerâfeddîn Ebû Ali Kalender idi. Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-pütî'yi çocuk iken de çok sever, hergün ziyâretine gider, ona teveccüh ederdi. Eğer evde bulamazsa, hemen gittiği yeri öğrenir, oraya giderdi. Yine birgün onun ziyâretine gitti. Bağa gittiğini söylediler. O da atına binip bağa vardı. Onun geldiğini gören Şeyh Celâleddîn, bir kap içinde bir miktar yem getirdi. Ebû Ali Kalender (radıyallahü anh); "Evlâdım, bu nedir?" diye sordu. Celâleddîn de; "Atınız için yem getirdim" dedi. "Öyleyse, önce ata bir sor, bakalım aç mı, tok mu?" buyurunca, ata döndü. Daha birşey sormadan at konuşmaya başlayıp; "Tokum, efendim, yem yedirdikten sonra sırtıma bindi" dedi. Çocuk yaştaki Celâleddîn (radıyallahü anh), bu hâle çok hayret etti. Kap elinde kaldı. Kutb-i ebdâl Ebû Ali Kalender (radıyallahü anh); "Ey evlâd! Kapta getirdiğiniz hediyeyi, biz de size bağışladık ve Allahü teâlâdan, bu kaptaki taneler kadar sana evlât vermesini diledik" buyurdu. Gerçekten de Celâleddîn hazretlerinin sayılamayacak kadar çok çocukları, torunları oldu. Bundan dolayı kendisine ikinci Nûh (aleyhisselâm) dahî diyenler oldu.

Sevenleri anlatır: Şeyh Ahmed Kalender adında bir derviş, kemâl sahibi bir kimse bulabilmek için Hindistan'a gitti. Lüki-

Çengel denilen yerde ikâmet etti. Âlim ve talebe bulunduğunu duyduğu her yere mektûp yazıp, onları da’vet etti. Onun da’veti üzerine, oraya çok kimse gelip toplandı. Kutb-i Rabbanî de gitti. Bir sofra yayıp herkesi sofranın başına da’vet etti. Sofradaki kazan kapakları açılınca, yemeklerin haram ve şüpheli şeyler oldukları görüldü. Her kazanın içinde, eti pişirilen hayvanın başı da vardı. Orada bulunanlar bu hâli görünce, ellerini yemeklere uzatmadılar. Uzun zaman hayrette kaldılar. Hepsi Kutb-i Rabbânî’ye döndüler ve; “Ne yapmak lâzım?” diye arz ettiler. “Dostlar! Niye şaştınız. “Hak teâlâ, kullarını koruduğu şeylerden kulları yemesin diye, onlara, onları haram eyledi” diyen siz değil miydiniz? Şimdi emredin de, o gibi şeyler bu sofradan çıksın gitsin” dedi. Bu söz ağızlarından çıkmakla, eti pişen ve kellesi kazanda bulunan bütün hayvanlar, canlanıp yerinden fırladı ve doğru kapıya koştu. Kazanlar boş kaldı. Ahmed Kalender bu büyük kerâmeti görünce, kalktı, Kutb-i Rabbânî’nin ellerine sarıldı ve; “Ey hazret, fakir bunun için bu ziyâfeti tertîb etmiştim. Kemâl sahibi arıyordum. Allahü teâlâ benim istediğimi verdi. Bu ni’metin şükrünü hangi dille yapayım” dedi. Sonra ziyâfeti tertîb eden Ahmed Kalender, bütün âlimleri hürmetle uğurladı. Kutb-i Rabbanî orada bir müddet kaldı. O sâdık tâlib, dilediğine hazretin hizmetinde bir defada kavuştu ve kâmil evliyâdan oldu. Kutb-i Rabbanî ona hilâfet verdi ve Mültân’a gönderdi. Kendisi de Pâni-püt’e geldi.

Pâni-püt müftüsü Şeyh Abdüssemî’ anlatır: Bir gün Kutb-i Rabbanî hazretleri oturuyordu. Bu sırada ihtiyâr bir kadın, elinde boş bir ibrikle, güç belâ su taşımaya gidiyordu. Kutb-i Rabbanî kıymetli bakışlarını ona çevirdi ve hâline acıdı; “Anacağım, sana yetecek kadar suyu taşıyacak kimsen yok’ mu?” buyurdu. “Efendim, bir kimsem olsaydı, yahut ücretle su taşıtacak kadar param olsaydı, bu sıkıntıyı hiç çekermiydim?” dedi. Kutb-i Rabbanî, hemen kalktı, ibriği elinden aldı, kuyunun başına gidip, doldurdu. Omuzuna alıp, kadının evine götürdü ve; “Yâ Rabbî, bu suya bereket ihsân et” diye duâ etti. O günden sonra, o ihtiyâr kadın bu sudan ne kadar harcadıysa, hiç eksilmedi ve yaşadıkça su taşımak zahmeti çekmedi.”

Birgün bir kimyager, Kutb-i Rabbânî’nin oğullarından birine gelip, fakir hâlde görünce, ona; “Kimyâyı benden öğrenin” dedi. Oğlu babasının huzûruna gidip mes’eleyi söyledi. Hazret-i Kutb-i Rabbanî odanın duvarına doğru tükürdü. Bütün oda altınla doldu. Sonra: “Ey oğlum, o kimya benim ne işime yarar, onda can tehlikesi vardır. Bu kimyâ-i saadeti öğrenin ki, ağzınızın suyu, düştüğü yerde altın olsun” buyurdu.

Bir zaman doğu tarafına sefere çıkmıştı. Birgün bir yere indi. Gördü ki, o köyün halkı, mallarını toplamış, kaçmak üzereler. Halkın ne için kaçtığını sordu. Onlardan biri; “Sultan çok vergi istiyor. Biz de veremiyoruz. Başka çâremiz kalmadı. Köyü terk edeceğiz” dedi. “Reîsinizi bana çağırın” buyurdu. Gidip reîsi çağırdılar. Reîs geldi. “Ey reîs, eğer şu kadar altın bulunur, sultânın istediğini verdikten sonra, sizin için de bir miktar kalırsa burada kalır mısınız?” buyurdu. Reîsleri; “Bu iş, bizim için imkânsız, lâkin Allah dostlarının teveccühüyle çok kolaydır” dedi. Bunun üzerine Kutb-i Rabbanî; “Önce köyü bana sat, benim olsun, sen rahat et” buyurdu. O bunu canına minnet bilip kabûl etti. Sonra, “Köyünüzde ne kadar âlet varsa, toplayın” buyurdu. Hemen toplandı. “Bunların hepsini, içine tezek konmuş tandıra atın ve tandırı yakın” buyurdu. Öyle yaptılar. “Şimdi gidin, sabahleyin gelin bunları alın” buyurdu. Kendisi uyudu. Gecenin yansı geçince ve insanlar uykuya dalınca, oradan kalktı ve memleketine döndü. Sabah olunca, köylü tandırın yanına geldiler. Atılan her âleti, saf altın olarak buldular ve bozdurup vergi borçlarını ödediler ve rahata kavuştular. Öyle ki, çocukları bile zengin olup, o günden sonra sıkıntı çekmediler.

Nakl olunur ki, birgün dağbaşında bir yere gitti. Bir cûkî (Hind fakiri) gördü. Oturmuş, gözü kapalı duruyordu, önüne vardı. Cûkî gözünü açtı. Baktı ki, karşısında bir fakir durur. Cebinden bir taş parçası çıkarıp ona uzattı ve “Buna “Fâris” derler. Hangi demire sürsen, onu altın yapar” dedi. Hazret onu aldı ve yanlarındaki pınarın havuzuna attı. Cûkî bu hâli görünce, şaşaladı. Kalktı ve hazreti hırpaladı, ağır lâflar söylemeye başladı ve: “Ağam, bu taş parçasını binlerce gayret ve mihnetle buldum. Yazık ki, kıymetini bilmedin. Ben sana acıdım da, onu verdim. Fakirlikten, darlıktan kurtulmanı istedim. Şimdi senin kurtuluşun, ne yapıp yapıp o taşı bulup bana vermendedir. Senin işine yaramadı ise, niçin bana iade etmedin?” dedi. Hazret; “Ey Cûkî! Mademki o taşı sen bana bağışladın, o benim malım oldu. Ne istersem yaparım” buyurdu. Cûkî: “Doğru söylersin, ama gözümün önünden gitseydin, istediğin gibi yapardın. Sen tutup benim yanımda onu suya attın, beni çok kızdırdın. Sen taşımı vermezsen, yakanı bırakmam” dedi. Adamın istediği olmazsa, rahat edemiyeceğini anlayıp: “Ey kıt düşünceli! O pınara git ve taş parçanı al! Ancak şu şartla ki, orada o cinsten birçok taş

görebilirsin. Seninkinden başkasına tama’ edip, el uzatmayacaksın” buyurdu. Cûkî kabûl etti. Pınara geldi. Orada milyonlarca Fâris taşının olduğunu gördü. En üst taraflarında onun taş parçası duruyordu. Hayran ve şaşkınlığından ne yapacağını şaşırdı. Kendi taşına aldı. Kendi taşına kanâat etmeyip, bir taş daha aldı. İkinci aldığını gizlemek istedi. Kutb-i Rabbanî, kalb nûru ile onun hâlini anladı ve; “Ey taş yürekli, kör kalbli (basiretsiz)! Sana öyle yapmayacaksın demedim mi? Sözünde durmadın” buyurdu. Cûkî pişman oldu. Hemen gelip taşların ikisini de hazret-i Kutb’un önüne koydu ve yüzünü Kutb-i Rabbanî’nin mübârek ellerine sürdü ve; “Ey hazret! Seni bu ihtiyâçsız hâle getiren ilim ve marifetten bana da bir parça ver ve teveccüh eyle” dedi. Kalb gözü ile, cûkînin saadet vaktinin geldiğini anladı. Önce ona İslâmı anlattı. O da sıdk ve ihlâsla Kelime-i tayyibeyi söyledi ve müslüman oldu. Sonra hazret-i Kutb’un talebesi olmakla şereflendi, hizmetinde ve sohbetinde bulundu. Mücâhede edip, kısa zamanda kâmil bir velî oldu.

Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-putî hazretlerinin, ilk evlendiği hanımından beş oğlu iki kızı olmuştu. Oğulları; Hâce Abdülkâdir, Hâce İbrâhim, Hâce Şiblî, Hâce Kerîmüddîn, Hâce Abdülvâhid idi. Temiz, afif ve zahide iki kızları Kirnâl şehzâdeleriyle evlendi. Onikinci torunu, Senâullah-i Pâni-pütî, pek kıymetli “Tefsîr-i mazharî” kitabının yazarıdır.

Kutb-i Rabbanî son zamanlarda hep istiğrak hâlinde idi. Şöyle ki, namaz vaktinde hizmetçiler mübârek kulağına yüksek sesle; “Hak, Hak, Hak” diye bağırırlar, kendine gelir, abdest alıp namaz kılar, tekrar istiğrak hâline girer, kendinden geçerdi. Birgün beş oğlu da yanında idi. O hazret, hizmetçinin işâreti olmadan, gözünü açtı ve büyük oğlu Hâce Abdülkâdir’e doğru baktı ve; “Ömrümden bir kısmını, bugün ömrü sona ermiş olan adaşım Seyyîd Celâl Mahdûm Cihâniyân Buhârî’ye bağışlayacağım. Bu husûsta ne dersiniz?” buyurdu. Şeyh Abdülkâdir: “Babamın ömrü uzun olsun, ben bütün ömrümü ona vermeyi saadet bilirim. Babamın ömrü niçin başkasına nasîb olsun, ben buna râzı olamam” dedi. Hazret diğer oğlu Şeyh İbrâhim’e sordu. O da böyle cevâb verdi. Sonra diğer oğlu Şiblî’ye sordu. O hemen: “Babamın ömrü uzun olsun, ama Hak teâlânın hükmü, hazretinizin buyurduğu gibi ise, hiç düşünmemek ve emir red olunmamak gerek ki, yarın mahcubiyet olmasın. Bin sene dünyâda kalınsa da, ihtiyâr ve irâdesini sevdiğine ısmarlamaktan daha iyi ne vardır?” dedi. Hazret, bu sözden çok memnun oldu ve “Aferin” dedi. Sonra hepsine gitmeleri için izin verdi. Kendisi istiğrak hâline döndü. Oğulları emre uyup gittiler. Ancak Abdülkâdir yanından kalkmadı. Bir ân geçmişti ki, Kutb-i Rabbanî kendine geldi. Oğlunu yanında buldu. “Madem ki, burada kaldın, gel beraber gidelim” buyurdu. Hemen kalktılar. “Oğlum, ayağını ayağımın üzerine koy, gözlerini kapa” buyurdu. Öyle yaptı. Bir saat geçmemişti ki, “Gözünü aç” buyurdu. Gözünü açtı. Babası ile birlikte Dehlî’de idiler. Seyyid Celâleddîn Mahdûm Cihâniyân’ın (kuddise sirruh) olduğu yere vardılar. Hazret-i Cihâniyân sekerât halindeydi. Son anlarını yaşıyordu. Seyyidin talebesi olan Dehli pâdişâhı Sultan Fîrûz, abdest için çıkmıştı. Hazret-i Kutb-i Rabbanî teşrîf edip, hazret-i Seyyid’in yatağının başı ucunda durdu. Selâm verdi. Seyyid Celâl, hemen gözünü açtı, selâmını aldı. Hazret-i Kutb-i Rabbanî, onu kucakladı ve kalk buyurdu. Seyyid kalktı. Hazret-i Kutb-i Rabbanî; “Abdest al ve iki rek’at namaz kıl” buyurdu. Öyle yaptı. Bitirince iltica elini Kutb’un tarafına uzatınca, o hazret iki elini tutup kaldırdı. On parmağı iz bıraktı ve ömründen on senesini ona bağışladı. Selâm verip, geldiği yolla Pânî-püt’e döndü. Seyyid Celâl, tam sıhhate kavuştu. Fîrûzşâh abdest alıp, hemen hocasının yanına geldi. Ne olduğunu sordu. “Kardeşim Şeyh Celâleddîn Pâni-püti geldi. Bana duâ etti ve ömründen birkaç sene bağışladı. Sıhhate kavuştum. O da memleketine döndü” buyurdu. Sultan; “Ben ne talihli insanım ki, Allahü teâlâ bizim zamanımızda böyle büyük evliyâ verdi” dedi ve hocasından, Kutb-i Rabbânî ile görüşmek ve duâlarını almak için izin istedi. Seyyid izin verdi. Ve; “Ne mutlu sana ki, öyle bir ârif-i kâmili ve vaktin kutbunu ziyâret edeceksin. Elini, öpmek şerefiyle şerefleneceksin” buyurdu. Dehlî pâdişâhı Fîrûzşâh yola çıktı ve o hazretin huzûruna gitti. Emrine hazır oldu. Bir saat oturdu. “Ey Şeyh, Allahü teâlâyı gördün mü?” diye sorunca, Kutb-i Rabbanî; “Allahü teâlâyı bu dünyâda bu gözle görmek, dînimize göre muhaldir. Lâkin Hak teâlânın zillini gördüm” buyurdu. Sultan bu söze çok sevindi, hâli hoş oldu ve; “Evini mal ve para ile doldurun” diye adamlarına işâret etti. Bunun üzerine sultânın adamları pekçok mal getirdiler. Fakat Kutb-i Rabbanî kabûl buyurmadı ve; “Biz dervişleriz, kapıcımız, bekçimiz yoktur. Bunları nasıl muhafaza edelim. Birisi bunlar için gelir de helak olur. Kendi üzerine belâ almak akıl kârı değil, Allahü teâlâ bunları size verdi. Muhafazasını siz daha iyi bilirsiniz” dedi. Pâdişâh ne kadar ısrar ettiyse de, kabûl etmedi. Sultân bunları hazretin en fakir oğluna götürdü. Hazretin oğlu bunları görünce, işâretle ne olduklarını sordu, “Neye yararlar” dedi. İnsanlar işâretle,

“Bunlarla karın doyar” dediler. Bu ifâdeden o mahdûm tebessüm etti ve; “Bunlar bizim işimize yaramaz. Canı veren, ağzı ve mi’deyi yaratan, insanlara minnete hacet bırakmadan rızkı da gönderir. Ondan başkasına ihtiyâç arz etmem” dedi. Sultân hayretler içinde kalıp, ağlayarak dışarı çıktı. Para ve malların, Kutb-i Rabbânî’nin kapısı önünde saçılmasını emr etti. Öyle oldu. Oraya gelene gidene verdiler. Sonra sultan, gözü yaşlı olduğu hâlde, izin isteyip Dehlî’ye döndü.

Ârif-i Rabbânî hazret-i Mahdûm Cihâniyân, o hazretin duâsıyla yeniden sıhhate kavuşunca, bir zaman sonra şevk ve muhabbetinin çokluğundan, hazret-i Kutub’la görüşmek için Pâni-püt’e gitti. Görüştüler. Bir müddet orada kaldı. Çile çekti, ni’mete kavuştu. Sonra Kutb-i Rabbânî’nin izni ile Mahdûm Cihâniyân, Üçe’ye gitti ve orda 785 (m. 1384) senesinde Zilhicce’nin onbirinci günü Hakkın rahmetine kavuştu.

Kutb-i Rabbânî Celâleddîn Pâni-püti hazretleri pekçok talebe yetiştirdi. Kırk tane kâmil halîfesi vardı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: Kendi oğlu Hâce Abdülkâdir, Seyyid Mahmûd’un türbesi yanında medfûndur. Yüksek anneleri de oradadır. Yine kendi oğlu Hâce İbrâhim, babasının türbesinde sol tarafında yatmaktadır. Yine kendi oğlu seccade sahibi Şiblî de aynı yerde Kutb-i Rabbânî’nin sağında yatmaktadır. Hâce Kerîmeddîn, Seyyid Mahmûd’un kabri yanında, yüksek anneleri ve büyük kardeşleri Abdülkâdir ile birlikte yatmaktadır. Hâce Abdülvâhid, ravdanın dışında o hazretin büyük penceresine bitişik yatmaktadır. Şeyh-ül-meşâyih mahdûm Şeyh Zeynâ-ki büyük dedesi, Kutb-i Rabbânî’nin büyük dedesi ile Kâzrûn’dan gelmiş olup, bahçıvanlık yapardı. Enderi kasabasındadır. Şeyh Ahmed Kalender, Mültan kalesi arkasındadır. Kıdvet-ül-evliyâ Şeyh Ahmed Abdülhak, Rudlevî kasabasındadır. Çeştî silsile-i âliyyesi ondan istikâmet bulmuştur. Hazret-i Şeyh Behrâm, Beytûlî kasabasındadır. Hazret-i Şeyh Şehâbeddîn Cihencânevî, Cihencâne kasabasındadır. Seyyid Mûsâ Behârî, Behâr yöresindedir. Kâdı Muhammed evliyâ Sultânpûrî, Kirnâl’ın Sultanpûr’undadır. Kâdı Muhammed’in torunu Şeyh Şuayb, Sûlîbeyt’te medfûndur. Yüksek oğulları uzun yıllar Kutb-i Rabbânî hazretlerinin postnişîni olarak talebe yetiştirdiler. Şeyh Hasen, Perkene’nin Nebhere’sindedir. Şeyh Abdüssamed Senamî, Senam’dadır. Hazret-i Şeyh Nizâm Senâmî, Senâm’dadır. Şeyh Perpenûrî, Senam’dadır. Seyyid Mahmûd, Kutb-i ebdâl’in ravdası bitişiğindedir. Şeyh Sirâceddîn, Kutb-i ebdâl’in kabrinin kuzeyinde eski pencere bitişiğindedir. Şeyh Kinyâoğlu, şehrin bitişiğinde Rânî mahalline yakın yerdedir. Kim bir ihtiyâç ve sıkıntısı için ondan toprak alsa, götürse, Hakkın lütfu ile isteği hâsıl olmaktadır.

Büyük oğulları Hâce Abdülkâdir (kuddise sirruh), babası sağ iken vefât etti. Bu yüzden Hâce İbrâhim bir müddet seccade sahibi oldu. Sonra kendi rızâsıyla, Kıdvet-ül-evliyâ Hâce Şiblî hazretlerini sâhib-i seccade eyledi. O, Kutb-i Rabbânî’ye lâyık bir halef olduğundan ve yüksek babası tarafından dergâh ve misâfirlik masrafları kendisinin uhdesine verildiğinden ve herkesi güzel ahlâkı ile bağladığından, babasının halifeliği ve postnişînliği onda kalıp, kararlı, güzel ve faydalı oldu. Torunlarından “Siyer-ül-aktâb” kitabının yazan, Hidâye bin Abdürrahîm bin Bina Hakîm bin Hasen bin Abdüssamed bin Ebû Ali bin Hâce Yûsuf bin Hâce Abdülkâdir bin Kutb-ül-aktâb Celâleddîn Muhammed Kebîr-i evliyâ Osmânî Pânî-pütî Çeştî Sâbirî, yüksek dedesini öven birçok şey yazdıktan sonra, şu kıt’ayı ilâve eder:

“Bu ne söz, bu ne dil, bu ne bilgidir,
Diyen de, demeyen de pişmandır.
Gönül nerde, bu kol kanat nerede,
Ben kimim, Celâl’i ta’zîm nerede.”

Uzun zaman Hindistan’ı nûrları ile aydınlatan ve insanları ebedî saadet iksirine kavuşturmak için uğraşan Kebîr-ül-evliyâ, Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-püti (radıyallahü anh), birçok kıymetli eserler de yazdı. “Fevâid-ül-füâd” ve “Zâd-ül-ebrâr” adlı eserleri çok ince bilgileri ihtivâ etmekte, severek okuyanların kalblerini serinletmekte ve gönüllere huzûr ve sürûr vermektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Siyer-ül-aktâb sh. 197

2) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 163

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 993, 1064

4) “The big five of India in sufism”, National Press, India, 1972 sh. 124, 126

CELÂLEDDÎN TEBRÎZÎ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Tebrîz taraflarında doğduğu için Tebrîzî nisbet edildi. Celâleddîn lakabı verildi. İlim tahsiline hocası Ebû Sa'îd Tebrîzî'nin yanında başladı. Hocasının vefâtından sonra, Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinden ilim öğrenip feyz aldı.

Ferîdüddîn-i Attâr hazretlerinin nazarlarından istifâde etti. Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin vefâtından önce Hindistan taraflarına gitti. Onun sohbetleriyle de şereflendi. Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî ve Behâüddîn Zekeriyyâ ile sohbet etti. Bedâyin şehrine gitti. 747 (m. 1346) yılından önce Bengal bölgesinde vefât etti. Yaşı yüzelliye yaklaşmıştı.

Şihâbüddîn Sühreverdî'nin (radıyallahü anh) yanında zâhirî ve bâtınî, maddî ve ma'nevî ilimleri öğrenen Celâleddîn Tebrîzî (radıyallahü anh) hocasına kimsenin yapamayacağı hizmetleri yaptı. Şihâbüddîn hazretleri, her sene hacca giderdi. Sonunda yaşlandı. Zaîf ve güçsüz oldu. Onun için bulundurulan yiyecekler, bünyesine pek uygun değildi. Bu sebepten Şeyh Celâleddîn Tebrîzî, hocası için bir tencere ile tencere altı yapıp başının üzerinde taşırdı. Bunu öyle yapmıştı ki, başını yakmazdı. Hocası yemek isteyince, hemen önüne sıcak yemek koyardı. O mübârek kimsenin duâsı bereketiyle çok yüksek makamlara kavuştu. Şihâbüddîn Sühreverdî (radıyallahü anh) birgün hacdan dönmüştü. Bağdadlılar, huzûruna geldiler. Herbiri fakirlere verilmesi için para ve diğer hediyeler getirdiler. Bu arada bir ihtiyâr geldi ve eski elbisesinin cebinden bir gümüş çıkarıp verdi. Şeyh Şihâbüddîn, o bir gümüşü aldı, hediyelerin en üstüne koydu. Sonra orada bulunanlara; "Kime ne lazımsa bunlardan alsın" buyurdu. Her biri kalkıp, para kesesi ve elbiseleri aldılar. Şeyh Celâleddîn Tebrîzî de orada idi. Ona işâret edip; "Sen de birşey al" buyurdu. Şeyh Celâleddîn kalktı, ihtiyârın getirmiş olduğu bir gümüşü aldı. Şeyh Şihâbüddîn bunu görünce; "Bunların hepsini sen aldın" buyurdu.

Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin yanında kemâl mertebesine kavuşan Celâleddîn Tebrîzî hazretlerinin kerâmetleri meşhûr oldu. Hülâgü'nün işgal ettiği Bağdad'da, halîfe olan Mu'tasım'ın katledileceğini, Allahü teâlânın izniyle, bir gün önceden işâretle haber verdi. Ertesi sabah halîfe hunharca katledildi.

Celâleddîn Tebrîzî (radıyallahü anh), kırk sene gündüzleri hep oruç tuttu. On günde bir kendi ineğinden sağdığı sütten bir miktar içer, başka hiçbirşey yemezdi. Bütün gecelerini namazla geçirirdi. Gecede bin rek'at namaz kıldığı olurdu.

Allahü teâlânın dînini yaymak ve O'nun kullarını ebedî olan Cehennem azâbından kurtarmak için çalışırdı.

Mü'înüddîn Çeştî hazretlerinin hizmetinde bulunmak ve feyzlerinden istifâde etmek için Hindistan taraflarına gitti. Dehlî'de bulundu. Onun yüksek derecesi, hâllerinin açıklığı, ba'zı kimselerin kıskançlığına sebep oldu. Bunlar arasında zamanın Dehlî Şeyh-ül-İslâmı da vardı. Necmeddîn Sugrâ adındaki bu kimse, onu çirkin bir suçla itham eyledi. Sonunda onu Bengal tarafına sürdürdü. Bengal'e gelince, birgün bir su kenarında oturuyordu. Kalktı, yeniden abdest aldı ve orada olanlara, "Gelin, Dehlî Şeyh-ül-İslâmının cenâze namazını kılalım. Zîrâ bu saatte vefât etmiştir" dedi. Gerçekten böyle söylediği an vefât etmişti. Namazdan sonra yüzünü insanlara çevirip: "Dehlî Şeyh-ül-İslâmı bizi şehirden çıkardıysa, Rabbimiz de onu dünyâdan çıkardı" buyurdu.

Celâleddîn Tebrîzî hazretleri, Bedâyin şehrine vardığı sıralardaydı. Birgün evin önünde otururken, sokakta bir yoğurtçu göründü. O, yoğurt satmak behânesiyle eşkiyalık yapıp milleti soyan bir adamdı. Celâleddîn (radıyallahü anh), ona acıdı. Merhametinden keskin nazarlarla bakıp; "Muhammed aleyhisselâmın dîninde, böyle adamlar da olur" buyurdu. Adam, hemen tövbe etti. Şeyh, ismini Ali koydu. Evine gidip yüzbin gümüş getirdi. Celâleddîn Tebrîzî hediyesini kabûl etti ve buyurdu ki: "Bu gümüşleri yine sen sakla, söylediğimiz yere harcarsın." Vel-hâsıl bu gümüşleri herkese, her muhtaca, verdiriyordu. Kimine yüz, kimine elli, kimine daha az, kimine daha çok verin diyordu. En az verdiği beş gümüş idi. Bu dağıtma işi bir müddet devam etti. Bütün gümüşleri verdi. Sâdece bir gümüş kaldı. Tövbekâr olan bu talebesi, bundan sonrasını şöyle anlatır: Kalbimden; "Bende bir gümüş kaldı. Hocamın en az ikramı ise beş gümüştür, bir kimseye daha verin derse, ben ne yapacağım" diye düşünüyordum. Böyle düşünürken, bir dilenci çıka geldi. Şeyh bana: "Bir gümüşü de ona ver" buyurdu.

Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker (kuddise sirruh), çocukken çok zikr eder ve kendinden geçmiş bir hâlde bulunurdu. Öyle ki, ona insanlar; "Kâdı dîvâne çocuk" derdi. Bir defa Celâleddîn

Tebrîzî oraya geldi. “Burada bir derviş var mıdır?” dedi. “Bir çocuk vardır. Dîvâne şeklindedir. Büyük mescidde düşmüş hâldedir” dediler. Şeyh Celâleddîn onu görmeye gitti ve eline bir nar verdi. Çocuk oruçlu idi. O narı oradakilere taksim ettiler. Nardan bir tane yere düşüp kaldı, iftar vaktinde, çocuk yaştaki Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, o bir tane ile orucunu açtı. O gün derecesi pek yükseldi. Kendi dedi ki: “Eğer o narı tamamen yeseydim, kim bilir ne fâidelere kavuşurdum.” Şeker-Genc, Şeyh Kutbüddîn’e bu hikâyeyi anlattı. Şeyh buyurdu ki: “Baba Celâleddîn ne verdiyse, senin için olan, yediğin o bir nar tanesinde verdi.”

Bir vakitler Çin taraflarına gitti. Oranın insanlarının da huzûr ve saadete kavuşmaları için çalıştı. Bir dağ köyünde ikâmet etti. O köylüler ve çevre sakinleri hep kâfir idi. Onun bereketiyle, bulunduğu köy ve çevresindekiler müslüman olmakla şereflendiler. Bir dergâh inşâ ettiler. Yıllarca orada insanlara feyz menbaı oldu. Devlet ileri gelenleri ve diğer kimselerden birçok talebeleri oldu. Tayy-i mekân ve tayy-i zaman sahibi olup, gitmek istediği yere Allahü teâlânın izniyle kısa zamanda varırdı. Dünyâ sanki ayağının altındaydı. Her gün sabah namazını Mekke’de kılardı. Her sene Arefe ve bayram günü insanların gözünden kaybolur. Hacca giderdi. Kimse onun nereye gittiğini bilmezdi.

Meşhûr seyyah ve âlim İbn-i Batûta, Seyahatnamesinde anlatır: “Çin taraflarında Celâleddîn hazretlerinin ziyâretine gittim. Onun ikâmet ettiği yere iki gün mesafe kala, talebelerine misâfir oldum. Akşamleyin bana, nereden gelip nereye gittiğimi sordular. Onlara; “Ben Acem memleketinden gelip, Çin memleketine Celâleddîn hazretlerinin ziyâretine gidiyorum” deyince, onlar da onun talebeleri olduklarını söylediler. Bana; “Her gece yatsı namazından sonra Celâleddîn hazretleri yanımıza gelir, bir saat yanımızda kalır ve ondan sonra gider” dediler. Ben bu hâle çok sevindim ve hakîkaten yatsı namazından sonra talebeler bir telâş içine girdiler ve Celâleddîn hazretleri geldi. Biz orada onunla müşerref olduk, bir saat sohbet ettiler ve kalkıp gittiler. Sabah olunca, ben yine onun bulunduğu dağ köyüne hareket ettim. Yanına vardığım zaman elini öptüm. Benim memleketimi suâl etti. Ben de, Acemistan olduğunu söyledim. Sonra şehrimi suâl etti. Bulunduğum şehri de ona söyledim. Sonra talebelerine; “Bu, benim bir Arab misâfirimdir. Ona çok izzet ve ikramda bulunun” buyurdu. Ben de; “Efendim! Ben Arab değilim, ben Acemim” dedim. Bana; “Yâ İbn-i Batûta! Senin falan deden Bağdad’dan oraya gitmiştir. Onun için senin aslın Arabdır. Ben de ona istinaden size Arab dedim” buyurdu. Daha önce, benim öyle birşeyden haberim yoktu. Memleketime döndükten sonra araştırdım. Baktım, hakîkaten o hazretin buyurduğu gibi dedem, Bağdad’dan oraya hicret etmiş ve bizim esas soyumuz Arab imiş.

Celâleddîn hazretlerinin yanında bir müddet kaldım. Birçok kimsenin onu ziyâret için geldiklerini gördüm. Onların içinde inanmıyanlar da vardı. Onun sohbetinde bulunan bu inançsızlar, Allahü teâlânın izni ile hidâyete kavuşurlar, müslüman olurlardı. Öyle kalabalık olurdu ki, gelen misâfirleri evi almaz, mağarada yatarlardı.

Celâleddîn hazretlerinin üzerinde güzel bir elbise vardı. Kalbimden; “Keşke, şu elbiseyi bana verse de bereketlensem” diye geçirdim. Başka birgün huzûruna vardığımda, bana; “Ey İbn-i Battûta, bu elbiseler bana hocamdan yadigârdır. Buna rağmen iki parçadan birini sana vereceğim” deyip, elbisenin şal olan parçasını bana verdi. Ben onun bu söz ve hareketine hayret ettim. Çünkü ben, bu isteğimi yalnız kalbimden geçirmiş, kimseye söylememiştim.

Gideceğim zaman, onun bulunduğu yere vardım ve vedalaşmak istedim. Yanında edeble oturan bir şahıs gördüm. O anda beni yanına almadı. Bir müddet sonra beni huzûruna çağırdı. Talebelerine suâl edip, yanında bulunan şahsın kim olduğunu sordum. Yanında edeble oturan şahıs, kâfir olan, bu beldelerin pâdişâhı idi. Kısa bir zaman sonra yine Celâleddîn Tebrîzî’nin yanına gittiğimde, o pâdişâhın müslüman olduğunu öğrendim.

Ertesi sene yine Çin tarafına seyahat edip Hanbalık’a (Pekin’e) gittim. Sagurcî zaviyesine vardım. Orada Burhâneddîn isminde büyük bir zât vardı. Onun ziyâretine gittim. Üzerime Celâleddîn hazretlerinin hediyesi olan şalı almıştım. O mübârek zâtın elini öpmek istedim. O benim yüzüme bakıp elini öptürmedi. Tutup, benim elimi kendisi öptü. Sebebini sorduğumda; “Ben, senin elini üzerindeki şal için öptüm. İlkönce şalı tanıdım. Ancak nereden elde edebileceğinizi düşündüm. Hocama rabıta ettim. Kendisinin hediye ettiğini söyledi. Ben de hocamın şalına hürmeten senin elini öptüm” dedi. Burhâneddîn hazretlerinin yanında bir müddet kaldım. Sohbetlerinde hep Celâleddîn hazretlerinden bahseder, onun çok büyük bir âlim ve evliyâ olduğunu

söylerdi. Bu durumdan sonra Celâleddîn hazretlerinin büyüklüğü kalbime daha çok yerleşti. Buradan yine onun bulunduğu dağlık bölgeye gittim ve onu ziyâret ettim. Beni görür görmez; “Yâ İbn-i Batûta! Şimdi de benim kardeşim olan Burhâneddîn’den anlat, onun durumu nasıldır acaba?” dedi. Ben de iyi olduğunu ve selâmlar gönderdiğini söyledim. Sonra; “O, çok mübârek bir zâttır. Üzerinde hocasının şalı bulunan kimseye elini öptürmez ve o onun elini öper” dedi. Ben bu hâle çok hayret ettim ve şaşırdım. Bir müddet sonra yine ziyâretine gittiğimde; “Bundan birkaç ay evvel vefât etti” dediler.”

Celâleddîn-i Tebrîzî (radıyallahü anh) vefât etmeden önce, vefâtını haber verdi. Vefâtından bir gün önce yanına gelen talebelerine; “Yarın öğle vakti, inşâallah ebedî sefere çıkacağım, onun için vedalaşmak isterim. Zîrâ, bu dünyâda bir daha birbirimizi görmeyeceğiz” buyurdu. Hakîkaten, ertesi gün öğle vakti, namaz kılarken, son rek’atin son secdesinde rûhunu teslim etti. Talebelerine vasıyyetinde; “Benim size nasihatim, Allahü teâlâdan korkarak, O’nun emir ve yasaklarına riâyet etmenizdir” buyurdu.

Celâleddîn-i Tebrîzî (radıyallahü anh) Behâeddîn Zekeriyyâ’ya (radıyallahü anh) yazdığı bir mektûbunda; “Allahü teâlâdan başka şeye gönül bağlamak, dünyâya tapmak demektir” buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 382

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 50

3) Rıhletü İbn-i Battûta, Beyrut 1960, sh. 612

CELÂLÜDDÎN-İ TEBBÂNÎ

Hanefî mezhebi, fıkıh, hadîs, edebiyat ve usûl âlimi. İsmi, Celâl (Resûl) bin Ahmed bin Yûsuf er-Rûmî es-Sîrî el-Kâhirî et-Türkmânî olup, lakabı Celâlüddîn’dir. Aslen Anadolu’da bulunan Sîre isimli bir beldeden olup, sonraları Kâhire’ye gelerek, Kâhire dışında bulunan Tebbân mahallesinde yerleşti. Buraya nisbetle kendisine et-Tebbânî denilmiş ve daha çok bu isimle tanınmıştır. Kaynak eserlerde doğum târihi tesbit edilemeyen Tebbânî, 793 (m. 1391) senesi Receb ayının 23. günü Kâhire’de vefât etti.

750 (m. 1349) senesinden önce Kâhire’ye gelen Tebbânî ilim tahsiline başladı. Alâüddîn-i Türkmânî’den Buhârî-i şerîfi dinledi ve ders aldı. Ayrıca Lütfullah İtkânî, İbn-i Akîl, İbn-i Ümmî Kâsım, İbn-i Hişâm en-Nahvî ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup onlardan ilim öğrendi. Başta fıkıh ve hadîs olmak üzere, çeşitli ilimlerde yükselip, zamanında bulunan Hanefî mezhebindeki âlimlerin en üstünlerinden oldu. Oğlu Serefüddîn, İzzeddîn el-Hâdırı el-Halebi ve başka zâtlar da ondan ilim öğrendiler.

İlim öğrenmek ve öğretmek husûsunda çok gayretli, akidesi güzel (i’tikâdı düzgün), Ehl-i sünnete ve bu yola sarılanlara muhabbeti çok fazla olan, çok kıymetli bir zât idi. Bid’at ve dalâlet fırkalarında bulunanlara, İslâmiyete düşmanlık etmek isteyenlere karşı çok şiddetli idi. Kendisine birçok defa kadı olması teklif edildi ise de, bu vazîfeyi kabûl etmemekte ısrar etti ve; “Bu kadılık vazîfesi öyle bir iştir ki, bu vazîfeyi yapabilmek için geniş ilim sahibi olmak yetmez. Ayrıca kadılığa âit ıstılâhları bilmek, bu husûsta tecrübe ve mehâret sahibi olmak da lâzımdır” buyurdu. Sargatmeşiyye ve Elceyhiyye medreselerinde ders verdi. Yazmış olduğu kıymetli kitaplardan ba’zılarının isimleri şunlardır. Manzûmetün fil-fıkh ve şerhuhâ (4 cild), Şerhu Menâr-ül-envâr, İhtisaru şerhu Sahîh-il-Buhârî li Moğoltay, Şerhu muhtasarı İbn-i Hâcib, Tercîhu mezhebi Ebû Hanîfe, El-İnâye bişe’n-il-hidâye ve fetvâlarının toplandığı 4 cildlik Fetvâ kitabıdır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 545

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 488

3) Şezerât-üz- zeheb cild-6, sh. 327

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 152

5) El-A’lâm cild-2, sh. 132

6) Keşf-üz-zünûn sh. 841, 1221, 1826

CEMÂLEDDÎN AKSARÂYÎ (Muhammed bin Muhammed Râzî)

Fıkıh ve tefsîrde, aklî ve naklî ilimlerde âlim. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Fahreddîn Râzî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Babası, Fahreddîn-i Râzî hazretlerinin torunlarından, vâ'iz Muhammed bin Muhammed idi. Anadolu'da huzûrun yeniden te'min edilmesi için gelen âlimler arasında yer alan Cemâleddîn Aksarâyî, babasından ve zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Bir ara Amasya kadılığı ve Dâr-ül-ilm müderrisliği yaptı. O zaman Karamanoğullarının elinde bulunan Aksaray'a gelip yerleşti. Zinciriyye veya Müselsile Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bu medresede talebelerini üç sınıfa ayırarak okuturdu. Bir kısmına, evinden medreseye varıncaya kadar at Üstünde ders verirdi. Bunlara "Yürüyenler" denirdi. İkinci kısmı, medresenin kapısında beklerler, orada ders alırlardı. En üst seviyedeki talebeleri, medresenin içinde ders görürlerdi. Bu medresede ve diğer yerlerde pekçok talebe yetiştirdi. Bunlardan en meşhûru, Osmanlı Devleti'nin ilk şeyh-ül-İslâmı Molla Fenârî hazretleri idi. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri de onu ziyâret edip, ilim ve feyzinden istifâde için Anadolu'ya geldi. Daha o Aksaray'a gelmeden, Cemâleddîn-i Aksarâyî 771 (m. 1369) senesinde vefât etti. Bunun üzerine Seyyîd Şerîf Cürcânî (radıyallahü anh), Molla Fenârî hazretleri ile birlikte Mısır'a gidip Ekmelüddîn Babertî'den (radıyallahü anh) ilim öğrendiler.

Zamanın en büyük âlimlerinden olan Cemâleddîn Aksarâyî, pekçok kitabı şerhetmiş, bir kısım eserlere haşiyeler yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Şerh-ül-İzâh lil-Kazvînî", "Haşiye alâ şerh-i İbn-is-Sâ'âtî li-mecma'ul Bahreyn ve mülteka'n-nehreyn fil-fürû'-ıl-fıkh-il-Hanefî", "Şerh-ül-gâyet-il-kasavî fî dirâyet-il-fetâvâ lil-Beydâvî", "Şerh-ü Mevcez-il-Kânûn li-İbn-in-Nefîs fit-tıb", "İ'tirâzât alel-Keşşâf liz-Zemahşerî".

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 191

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 192

3) El-A'lâm cild-7, sh. 40

4) Şakâyik-i Nu'mâniyye tercümesi sh. 40

5) Keşf-üz-zünûn sh. 36, 210, 1192, 1478, 1900

6) Keşf-üz-zünûn Zeyli cild-2, sh. 433

7) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 166

8) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1832

CEMÂLEDDÎN HANSEVÎ

Hindistan ulemâ ve evliyâsından. İsmi, Ahmed, lakabı Cemâleddîn'dir. Hindistan'ın Pencab bölgesinin Hansi şehrinde doğdu ve orada yetişti. Hanefî mezhebine göre fetvâ verir, câmide hatîblik yaparak, müslümanlara va'z ve nasihatlerde bulunurdu. Ferîdüddîn Şeker-Genc'le (radıyallahü anh) tanışınca, herşeyi terk etti. Dili söylemez, eli tutmaz, ayağı gitmez oldu. O şeker hazînesinin elinde işlenip, maddî ve ma'nevî olgunluğa kavuştu. Üstün derecelere yükseldi. Şeker-Genc'in (radıyallahü anh) sevgi ve muhabbetine mazhar oldu. Şeker-Genc (radıyallahü anh); "Cemâl, cemâlimizdir" buyururdu. Cemâleddîn Ahmed Hansevî'ye (radıyallahü anh) olan muhabbetinden dolayı oniki sene Hansi'de kaldı. "Cemâl, devamlı senin başının etrâfında dolaşmak istiyorum" buyururdu. Kime hilâfet verse, Cemâleddîn Hansevî'ye gönderir, o kabûl etmedikçe hilâfeti geçerli olmazdı. Onun reddettiği kimse, bir daha kabûl görmezdi. Şeker-Genc; "Cemâl'in yırttığını Ferîd dikemez" buyururdu. Cemâleddîn-i Hansevî (radıyallahü anh), hicri sekizinci asrın başlarında Hansi kasabasında vefât etti. Hansi'de bugün ziyâret mahalli olan türbesine defnedildi.

Birgün Hansi'den biri, Şeker-Genc'in huzûruna vardı. Ferîdüddîn Şeker-Genc, ona; "Bizim Cemâl nasıldır?" diye sordu. O kimse; "Size bağlandığı günden beri, arazi ve mal ile meşgûliyeti ve hatîbliği tamamen bıraktı. Açlık ve sıkıntılar çekerek nefsini terbiye etmeye çalışmaktadır" deyince, Şeyh Ferîd neş'elendi. Rahatlayıp; "Elhamdülillah, iyidir" buyurdu.

Cemâleddîn Hansevî'nin (radıyallahü anh), "Mülhemat" adlı Arabca bir eseri vardır. Eser, belagat ilmi yönünden bir şaheserdir.

"Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, yahut Cehennem çukurlarından bir çukurdur" hadîs-i şerîfini işittiği günden beri çok üzülür, bu va'îd (tehdid) sebebiyle çok huzûrsuz ve kararsız olurdu. Hakkın rahmetine kavuştuktan bir zaman sonra, kabrinin üzerine türbe yapmak istediler. Kazıcı tuttular. Lahde erişince, kıble tarafından bir oda bulunduğunu, oradan Cennet kokusu geldiğini gördüler. Hemen bırakıp, kabrin üstünü kapadılar, düzeltip tamir ettiler.

Vefâtından sonra kendisini rü'yâda gördüler. Hâlini sordular. "Beni kabre koydukları zaman, iki azap meleği geldi. Arkalarından iki melek daha geldi. "O, akşam namazından sonra kıldığı iki rek'at namaz ve farz namazdan sonra okuduğu Ayet-el-kürsî hürmetine bağışlandı" dediler" buyurdu.

Pek güzel şiirlerle süslediği "Mülhemat"ında buyurdu ki: "Fakr, şerefli bir huydur. Ondan salah, iffet, zühd, vera', takvâ, tâat, ibâdet, açlık, yoksulluk, kanâat, mürüvvet, fütüvvet, dirayet, siyânet, emânet, seher vaktinde kalkmak, teheccüd, hudû', huşû', tezellül, tevâzu, tahammül, kızgınlığı yenmek, afv, haramdan gözünü yummak, şefkat, infâk, İsrâr, it'âm, ikram, ihsân, irâz, ihlâs, inkıta', infisâl, sıdk, sabr, sükût, hilm, rızâ, haya, bezl, cüd, sehâvet, haşyet, korku, recâ, riyâzet, mücâhede, murâkabe, muvafakat, murâfakat, müdâvemet, muâmele, tevhîd, tehzîb, tecrid, tefrîd, vekar, müdâra, müvâsat, inâyet, riâyet, şefkat, şefaat, lütf, kerem, şükr, fikr, zikr, hürmet, edeb, i'tisâm, ihtiram, taleb, rağbet, gayret, ibret, basiret, uyanıklık, hikmet, hasbet, himmet, ma'rifet hakîkat, hizmet, teslim, tefviz, tevekkül, tebettül, yakîn, güven, ihtiyâçsızlık istikâmet ve güzel ahlâk doğar. Hangi fakirde bu sıfatlar bulunursa, ona kâmil (olgun) fakir denir. Bu sıfatlara sahip olmayana fakir denmez."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 73

CEMÂLÜDDÎN ZEYLEÎ

Hadîs ve Hanefî mezhebi usûl-i fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Yûsuf bin Muhammed olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Cemâlüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 762 (m. 1360) senesinde vefât etti.

Abdullah Zeyleî fıkıh ilminde yetişti. Bu ilimde yüksek derecelere kavuştu. Hadîs-i şerîf ilmin de yükselerek, bu ilimde de söz sahibi oldu. Çok hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs-i şerîf dinlediği âlimlerden ba'zıları şunlardır: Necîb Harrânî'nin talebeleri, Mesned-i İskenderiyye Şihâbüddîn Ahmed et-Ticîbî, Fakîh-ül-Kâhire Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed el-Ensârî, Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed, Celâlüddîn Ebi'l-Fütûh Ali bin Abdülvehhâb, Takıyyüddîn bin Abdürrezzâk el-Lahmî, Tâcüddîn Muhammed bin Osman, Cemâlüddîn Abdullah bin Ahmed el-İskenderî.

Takıyyüddîn Ebû Bekr Temîmî onun hakkında: "Abdullah Zeyleî; Kenz kitabının açıklayıcısı Fahrüddîn Zeyleî, Kâdı Alâüddîn Türkmânî ve birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs kitaplarını mütâlâa ile meşgûl olduktan sonra, meşhûr fıkıh kitabı Hidâye'nin ve Keşşâf tefsîrinin hadîs-i şerîflerini tahric (kaynaklarını tesbit) etti" demektedir.

İbn-i Hacer onun hakkında şöyle der: "Hocam Irâkî bana: Abdullah Zeyleî ile beraber ba'zı kitapların hadîs-i şerîflerini tahric için çalışırken, kendisinin İhyâ-i Ulûmiddîn'in hadîs-i şerîflerini, Zeyleî'nin ise Hidâye ve Keşşâfın hadîs-i şerîflerini tahric ettiğini, bu husûsta birbirlerine yardımcı olduklarını, Zerkeşî'nin de Râfiî'nin hadîs-i şerîflerini tahric ederken Abdullah Zeyleî'nin bu eserinden faydalandığını söyledi."

Büyük âlim Muhammed Zâhid-ül-Kevserî, İbn-i Fihd'in zeyline yaptığı haşiyelerde şöyle der: "İbn-i Hacer, hadîs-i şerîf tahrîclerinde Abdullah Zeyleî'nin, Hidâye adlı eserden yaptığı hadîs-i şerîf tahrîclerinden faydalanmıştır. Abdullah Zeyleî, derece bakımından Irâkî'den üstündür. Fakat Zeyleî'nin Irâkî ile hadîs-i şerîfleri tahrîc ederken arkadaşlık etmesi, beraber çalışması, onun güzel ahlâk ve tevâzuunu göstermektedir. Zaten yapmış olduğu hadîs-i şerîf tahrîcleri; onun ilminin derinliğine hadîs-i şerîflerin ma'nâsına, râvîlerinin isimlerine, hadîs metinlerine, hadîs-i şerîflerin geldiği yollara ne kadar muttalî ve âşinâ olduğunu gösterir. Abdullah Zeyleî'nin bu eseri (Hidâye'nin hadîs-i şerîflerinin tahrîci) asırlar boyunca ilim ehli arasında çok i'tibâr görmüş ve elden ele dolaşmıştır."

Abdülhay Lüknevî, "El-Fevâid-ül-behiyye" ismindeki kitabında: "Abdullah Zeyleî'den sonra gelen "Hidâye" adlı eser üzerine

açıklama yapan âlimler, onun Hidâye üzerine yaptığı tahricinden faydalanmışlardır. İbn-i Hacer de, Veciz şerhinin ve daha başka kitapların hadîs-i şerîflerini tahric ederken ondan faydalanmıştır, demektedir.

Büyük âlim Muhammed Enver Şah Kişmiri ise, onun hakkında şöyle der: “Cemâlüddîn Zeyleî, tasavvuf büyüklerinden ve hadîs âlimlerinin ileri gelenlerindendir. Hadîs ilminde çok derin bir âlim idi.”

Cemâlüddîn Zeyleî’nin “Nasb-ur-Râye li tahrîci Ehâdîs-il-Hidâye” kitabının husûsiyetleri: Bu kitap Hanefî mezhebi için çok kıymetli bir müracaat eseridir. Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî mezhebleri için de çok fâidelidir. Bu kitap, Hanefîler için sağlam bir delîl olduğu gibi, diğer üç mezheb de bu kitaptan uzak kalamaz. Bu kıymetli eser, aynı zamanda Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfleri için büyük bir hizmettir. Bu esere bir fıkıh âlimi ihtiyâç duyduğu gibi, hadîs âlimi de ihtiyâç duyar. Bu eser, fıkıh ve hadîs âlimleri için sağlam bir ölçüdür. Yine bu eser, hadîs-i şerîfler husûsunda müslümanlara çok fâideli bilgiler vermektedir. Hadîs ilmi ile alâkalı bilgileri kendinde toplamaktadır. Fıkıh âlimi olan, onda ahkâm hadîslerini, muhaddis olan ise, râvîlerin ahvâlini ve hadîs-i şerîflerdeki inceliklere dâir bilgileri bulur. Ayrıca bu eserde, elimizdeki eserlerde bulunmayan cerh ve ta’dil ve hadîs ilmi ile alâkalı husûslarda, hadîs âlimlerinin sözlerini bildirmektedir.”

Bu eseri, Hâfız İbn-i Hacer kısaltmış ve ona, “Ed-Dirâye fî telhisi nasb-ir-Râye” ismini vermiştir. Hadîs âlimlerinden Kâsım bin Kutlubuga da, Zeyleî’nin bu eserine zeyl yaptı; buna “Münyet-ül-elmeî fimâ fâte min tahrîci ehâdîs-il-Hidâye” ismini verdi.

Hidâye haşiyesi Feth-ül-Kadîr’in müellifi, büyük âlim İbn-i Hümâm da, Hanefî mezhebine dâir hükümlerin delîllerinde birkaç mes’ele hâricinde, Zeyleî’nin tahrîcinden fazla birşey bildirmemiştir.

Abdullah Zeyleî’nin diğer bir eseri de, Tahricü ehâdîs-ül-Keşşâf’dır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 165

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 310

3) Nasb-ur-Râye mukaddimesi sh. 5

CENABEZÎ (Abdülgaffâr bin Muhammed)

Hadîs âlimi. İsmi, Abdülgaffâr bin Muhammed bin Abdülkâfî es-Sa’dî olup, künyesi Ebü’l-Kâsım’dır. Lakabı Tâcüddîn’dir. 650 (m. 1252) senesi Muharrem ayında doğdu. 732 (m. 1331) senesi Rebî’ul-evvel ayı başında Mısır’da vefât etti.

Abdülgaffâr es-Sa’dî; el-Muîn Ahmed bin Ali ed-Dımeşkî, Abdullah bin Allak, Ahmed bin Abdullah bin Nahhâs, en-Necîb Abdüllatîf, Abdülazîz İbni Abdülmün’im el-Harrânî, Abdülhâdî el-Kaysî, İbn-i Hatîb el-Mizze, Osman bin Avf, Abdülvehhâb bin Furât ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Dımeşk’da Ahmed bin Abdüddâim ve İbn-i Ebi’l-Yüsr’dan icâzet (diploma) aldı.

Abdülgaffâr es-Sa’dî, Mısır’da hadîs dersleri verdi. Şam’da “El-Medreset-üs-Sâhibiyye”de hadîs kürsüsü başkanı oldu. Tâcüddîn es-Sa’dî, aynı zamanda Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden idi. Mısır’da fetvâlar verdi. Üç cild hâlinde bir lügat hazırladı. Fıkıh ve hadîs ilmine dâir eserler yazdı.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: “Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) vefâtına yakın; “Benden sonra Ebû Bekr hakkında ihtilâf olunmaması için bir şeyler yazdıracağım. Yazmak için birşey getiriniz” buyurarak, getirilen kâğıda şunları yazdırdı: “Allahü teâlâ ve mü’minler, Ebû Bekr hakkında ihtilâf edilmesinden râzı değildir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 85

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 158

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 394

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 386

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 102

6) El-A'lâm cild-4, sh. 32

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 587

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 269

DÂVÛD BİN SEYYİD EL-HÜSEYNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Dâvûd bin Seyyid Bedr el-Hüseynî'dir. 701 (m. 1301) senesinde Beyt-i Makdis civarında vefât etti. Doğum târihi ve hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur. Kerâmetleri çoktur.

Seyyid Dâvûd, Beyt-i Makdis civarında bir köyde yaşadı. Oradakilerin çoğu hıristiyan olup, bağ ve bahçelerinden elde ettikleri üzümleri şarap yapıp, oradaki müslümanlardan fâsık (günahkâr) olanlara da satmaya başlayınca, Seyyid Dâvûd buna çok üzüldü. Allahü teâlâya duâ edip, yalvardı. Hıristiyanların ellerindeki şarapların sirke hâline döndüğü görüldü. Hıristiyanlar bu durum karşısında Seyyid Davud'a "Sihirbaz" deyip, oradan başka yerlere gittiler. Seyyid Dâvûd, oranın vâlisine müracaat edip, bir dergâh yapmak istediğini bildirdi. Daha sonra vâli tarafından onun için bir dergâh inşâ edildi. Çok kimseler orada ilim ve ahlâk öğrendiler. Seyyid Dâvûd bu dergâhda vefât etti. Hayatta iken yaptırdığı, üzeri kubbe ile örtülü türbesine defnedildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 7

DÂVÛD-İ İSKENDERÎ

İskenderiyye'de yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Dâvûd bin Ömer bin İbrâhim eş-Şâzilî el-İskenderî olup, künyesi Ebû Süleymân'dır. Kaynak eserlerde doğum târihine rastlanamayan Ebû Süleymân, 733 (m. 1333) senesinde İskenderiyye'de vefât etti. Vefâtı için kaynaklarda başka târihler de bildirilmiştir. Tasavvufta Şâzilî tarikatına mensûp idi. Bu yolun büyüklerinden Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî ve onun hâlifesi olan Tâcüddîn İbn-i Atâullah İskenderî hazretlerinin sohbetlerinde yetişerek kemâle geldi. Mâlikî mezhebi âlimlerinin önde gelenlerinden ve Kur'ân-ı kerîmde medhedilen Râsih ilimli âlimlerin imamlarından (büyüklerinden) oldu. Bilhassa fıkıh, tefsîr, hadîs, nahiv, beyân ve diğer ilimlerde ve evliyâlık yolunda derecesi çok yüksek idi. Çeşitli ilimlere dâir çok kıymetli eserler tasnif etmiş olup, ba'zılarının isimleri şunlardır.

İzâh-ul-mesâlik, er-Risâlet-ül-merdıyye fî şerhi düâ-iş-Şâziliyye, Şerh-ut-telkîn, Uyûn-ül-hakâik, Keşf-ül-belâga ve Şerh-ül-cümel liz-Zücâcî.

Ebû Süleymân Dâvûd-i İskenderî hazretleri, "Ameller (in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise, eline geçecek olan ancak odur" hadîs-i şerîfinde geçen niyet hakkında buyurdu ki: "Bâtındaki derecenin yüksekliği, niyetin yüksekliği nisbetindedir. Ya'nî niyetindeki üstünlüğün ne kadar ise, bâtınî âlemdeki derece ve yüksekliğin de o nisbette üstündür."

Dâvûd-i İskenderî'nin buyurduğu diğer kıymetli sözlerinden ba'zıları da şunlardır.

"Dünyâda en çok şaşılacak şey, kişinin sevdiğini bırakıp başka birinin kapısına sığınması ve ondan birşey beklemesidir."

"Mürşid (yol gösterici, rehber) sana ilâcı, tedâvi olmak yolunu gösteren değil, tedâvi eden, ma'nevî olarak terbiye edip, yetiştiren zâttır. Böyle olmıyana mürşid denmez."

"Allahü teâlânın muhabbetinden bir zerreyi, bin yıllık ibâdete değişme! Çünkü, "Kişi sevdiği ile beraberdir" buyurulmuştur.

"Şehvetler, bitmeyen arzu ve ihtirâslar, üstü örtülü azaptırlar."

"Bir velîde, iki çeşit nûr bulunur. Birincisi; rahmet ve şefkat nûru olup, bu nurla, evliyâlık yolunda bulunmaya müsait olanları kendisine cezbeder, çeker. İkincisi ise; feyz, izzet ve kahr nûru olup, bu nurla da, Allah yolunda bulunmaktan uzak, taşkın kimseleri kendisinden uzaklaştırır."

"Kulun ilmi arttıkça, ilim talebi, daha çok öğrenmek arzu ve ihtiyâcı da artar. Himmeti de yükselir. Çünkü kişi, cehâlet hâlinde, sâdece ilim öğrenmeyi, daha çok ilim sahibi olmayı

ister ve buna kendisini çok muhtaç hisseder. İlmin çok dereceleri vardır. Onun sonu yoktur.”

“Âlimler, zâhirî ve bâtınî âlimler olarak ikiye ayrılır. Zâhirî âlim; ilmi arttıkça, zuhuru, ortaya çıkması, tanınması artan kimsedir. Fakat bâtınî âlim bunun zıddıdır. O gizlidir. Ma’nâlar âleminde ilerledikçe, kendisi, kendisini ve ilmini anlamaktan, idrâk etmekten âciz kalır. İlmi de kendisi ile birlikte gizlidir. Zâhirde, (görünüşte) onun ilminin ve kendi hâlinin bir belirtisi olmaz. Ancak ehli olanlar tarafından tanınabilirler.”

“Allahü teâlânın ihsânları içinde, Allahü teâlâya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine îmândan sonra, ihsânların en büyüğü vilâyet (evliyâlık) nûruna inanmaktır.”

“İnsanlar iki kısımdır. Birinci kısım, dünyâ ile uğraşanlar olup, onu i’mâr etmeye çalışır. Onun yolunun esâsı dünyâ ile uğraşmaktır, ikinci kısım insanlar ise, ma’nâ âlemi ile, ma’nevî işlerle uğraşan kimseler olup, bunlar, matlûba (Allahü teâlâya) kavuşmak, O’nu taleb etmek (istemek) arzusuyla yanarlar. Bütün gayretleri bunun içindir.”

“Yaptığın bütün ibâdetlerde gayen, sâdece kendisine ibâdet ettiğin Allahü teâlâya yakınlık olsun. Hattâ bu gaye, ecir ve sevâbtan daha önce olmalı! Allahü teâlâya yakın olmak ni’meti ele geçince, öyle sevâblar, öyle ecirler gelir ki, anlamak, hesâb etmek mümkün olmaz.”

“Kalbin tam bir ihlâs ile “La ilahe illallah (Allahü teâlâdan başka hiçbir ilâh yoktur)” diyerek bir defa Allahü teâlâya yönelmesi, Allahü teâlâdan gâfil olarak yapılan yer dolusu ibâdetten hayırlıdır.”

“Mü’min kulların kalbleri, evliyânın kalblerinin gölgeleri altındadır. Evliyânın kalbleri, enbiyânın (peygamberlerin) kalblerinin gölgesi altındadır. Enbiyânın kalbleri de, Allahü teâlânın inâyet ve yardım nûrları altındadır.”

“Gizlilik hâlinde bir şeyin saklı ve gizli kalması, mühim değildir. Asıl mühim olan, zuhur (açıklık) hâlinde o şeyin gizli kalabilmesidir.”

“Gönül kapılarının açılmasında elde edilebilecek en büyük nasîb, gaflet hâlinden kurtulabilmektir.”

“Bir kimse, sahibi olan Allahü teâlâyı bırakır, O’ndan başka birine kalb gözünü çevirip, ona bakar ve ona gönül verirse, başına şu üç şey gelir: 1-Kalbinde, ilâhî nûrları müşâhede etmesine, hakkı ve hakîkati görmesine mâni olan perde hâsıl olur. 2- Kalbini hangi sebeple mahlûklara kaptırdığına dâir hesaba çekilir. 3- Allahü teâlâdan başka birşeye gönül verdiği ve niyeti bozuk olduğu için azap görür.”

“Bir kimsenin dünyâ ve âhıretine fâideli olan bir hâli yoksa, o kimse, cansız maddelerden farksızdır. Şayet bir kimsenin işi gücü şer, kötü işler ve ma’sıyet (günah) olursa, bu durumda o, bir şeytandan farksız olur. Bir kimse hem dünyâ ve hem de âhıret işlerini birlikte yürütmeye çalışıp, dünyalık işlere daha fazla önem verirse, o kimsenin hayvandan farkı kalmaz. Düşüncesi, işi, meşgûliyeti yalnız Allahü teâlâ için olan kimse ise, sanki bir melek gibidir.”

“Amelin ve ilmin hâlis olanını iste! Hâlis niyetle Allahü teâlâya ibâdet ederken, insanlık hâli ba’zı kusurların olursa, onlar için de derhâl tövbe et!”

“Eğer, insanlar velî zâtların kadrini, kıymetini bilip iyice anlayacak derecede olsalardı, herkes karşılaştığı bütün insanlara karşı edebli olurdu. Çünkü, görünüş i’tibâriyle velî de bizim gibi bir insandır ve karşılastığımız bir kimse de, Allahü teâlânın bir velî kulu olabilir. Velî, şekil ve şemail bakımından, giyinip kuşanma bakımından ve diğer birçok beşeri sıfatlarla, diğer insanlardan farklı olmayan bir kimse gibi görünür. Hâlbuki, haddizatında o, diğer insanlardan tamamen farklı, apayrı bir insandır. Her ân gönlü Allahü teâlâ iledir ve O’nun muhabbeti ile yanmaktadır. İşte velînin asıl hâlini bildiren bu husûsiyetini, ancak onun gibi olanlar anlar. Diğer insanlar ise, onu kendileri gibi bir kimse zannederler.”

“Âbidde (Allahü teâlâya çok ibâdet edende) ve ârifde nefse düşmalık vardır. Fakat ikisinin düşmanlıkları farklıdır. Âbid, nefsinin yaptıklarının kendisi için zararlı olduğunu bildiği için, nefsin yaptığı işlere düşmandır. Ârif ise, işleriyle birlikte, nefsin kendisine de düşmandır. Çünkü nefs, Allahü teâlâya düşmandır.”

“Bir kimse birini severse, onun bu sevgisi, bu sevgiye kavuşmasına sebep olanı da sevmeyi gerektirir.”

“İnsanoğlu dünyâya etten bir kanat ile gelir. Üstünde çeşit çeşit ni’metlerin bulunduğu yükseklikler, altta ise Cehennem ateşi vardır. İnsanoğlu bu kanadını iyi besleyip, damarlarını iyi kuvvetlendirmeli ki, kanat zayıf olup, vazîfesini yapamayacak hâle gelmesin ve sahibini ateşe düşürmesin.”

“Kalb üç çeşittir. Birincisi; a’razî, ya’nî yeryüzüne bağlı olan kalb ki, her an şeytanın aldatması ve azdırmasına karşı tehlikededir. İkincisi; semâvî kalb ki, bu kalb, a’razî kalb kadar olmamakla beraber, yine de şeytan, zayıf hâlini yakalayıp buna da saldırabilir. Üçüncüsü; arşî kalb olup, şeytan ve diğer mahlûklardan hiçbirisi buna zarar veremez.”

“Kur’ân-ı kerîmi hakikî olarak dinliyebilmenin, böylece onun ma’nevî lezzetinden haz alabilmenin ilk mertebelerinden birisi, fânî olan mahlûkların hepsini, gözünden ve gönlünden silerek dinlemektir.”

“Allahü teâlâ bir kulu için hayır murâd edince, onun kalbine hakîkî ilimleri yerleştirir.”

“Sen, şu anda bulunduğun dünyâda ebedî kalacak değilsin. Bakî olan âhıret yurduna da henüz ulaşmış değilsin. Bu hâl karşısında sana düşen odur ki, kendisine çok yakın olduğun, senin her hâlini gören duyan ve bilen zâta (Allahü teâlâya) yönelesin.”

“Bir talebe, kendisine ilim ve edeb öğreten ve hakîkî âlim olan hocasına edeb ve muhabbetle nazar edince (bakınca), Hak yoluna girmiş olur.”

“Mahlûklar arasında hilekârlık, düzenbazlık olmadığı zaman, Allahü teâlânın tevfîk, yardım ve başarı ihsânları yağmur misâli yağmağa başlar.”

“Bir kul kalbini Allahü teâlâya tevcih edebildiği (döndürebildiği) müddetçe, Allahü teâlâ onun bütün dağınık işlerini toparlar, bir araya getirir. Fakat kul, Allah korusun, kalbini bir kula tevcih eder, kendisi gibi âciz bir mahlûktan medet umarsa, bütün işleri darmadağınık olur.”

“Allahü teâlâyı tanıyan ârif zâtların, dünyâya düşkün olanlardan kaçmaları, onlardan uzaklaşmaları, onların üzerinde dünyâ cifesinin pis kokusu duyulup, etrâfı rahatsız ettiği içindir.”

“Bakış durumlarına göre gözler dört kısımdır. Birincisi; peygamberlerin gözleridir ki, görüşü kuvvetli ve keskindir. Te’sîrini ilk bakışta gösterir. Bu gözlerin sıhhati tamdır. İkincisi; velî zatların gözü olup, bunların da sıhhatleri tam olmakla beraber görüşleri birinci kısımdakiler kadar kuvvetli değildir. Üçüncüsü; mü’minlerden gâfil olanların gözüdür ki, görünüşte var olduğu hissedilir ve görülür. Fakat görüşü zayıftır, te’sîr etmez. Ya’nî perdelidir. Dördüncüsü ise; kâfirlerin gözü olup, kördür ve hiçbir hakîkati göremezler.”

Evliyâ, bütün gizliliğine ve tanınmamasına rağmen bir lâmba gibidir. Etrâfını aydınlatır, insanlar, kendilerine gelen birçok fâideli şeyin onun sebebi ve hürmetine geldiğini anlıyamazlar. Bunun böyle olduğunu, çoğu zaman velînin kendisi dahî bilmez”

“Peygamberler, peygamberlere tâbi olup izlerinde yürüyenler, muhabbet ehli olup, Allahü teâlâyı ve O’nun “Seviniz” buyurduklarını sevenler, ziyandan kurtulup, ni’metlere kavuşmuşlardır.”

“Velîlerden bir zât, şarkta Allahü teâlânın dînine âit birşey konuşsa, garbda da bir kimse o velînin sözlerini duyup kabûl etse ve bunlara tâbi olsa, uysa, nasîbi kadar o velînin nûrundan istifâde eder. Aradaki uzaklık istifâdeye mâni olmaz.”

“Senin, az amel, nurlu ve parlak bir kalb ile Allahü teâlânın huzûruna çıkman; çok amel, fakat nursuz bir kalb ile çıkmandan daha hayırlıdır.”

“Âlimler ve velîler, dünyâ hayâtında hakîkî hâlleri ile zuhur eylemez (meydana çıkmaz). Ancak ilmî hüviyeti ile zuhur eyler. Ama Allahü teâlâ, âhırette onları hakîkî hâllerinde gösterecektir.”

“Ey Âdemoğlu! Kendi kendine ne kadar insafsız davranıyorsun. Hayâtın boyunca, hergün dünyâ ile meşgûl olursun, onun geçici ve aldatıcı güzellikleri ile oyalanırsın. Fakat hergün bakî olan, hakîkî saadet ve sonsuz ni’metler yeri olan Cennete da’vet olunursun. Cennete hiç i’tibâr etmezsin. Dünyâyı bir tarafa itip, âhırete yönelmedin. Hiç olmazsa ikisini aynı seviyede tutup ona göre hareket etseydin. Sen ise âhıreti sanki unutmuş gibisin.”

“Allahü teâlâ, nefsiyle mücâdele eden mü’mini, son nefesinde muhafaza eder. İslâm üzere ölmeyi ona nasîb eder.”

“Hakîkî irfan sahibi makbûl bir zâta tâbi olarak peşinden bir adım gitmen, kendi boş arzunla, nefsine uyarak ve güya hak yol zannederek, kendine göre tuttuğun yolda yüz bin fersah yürümenden çok fâideli ve hayırlıdır.”

“Öyle bir kimse ile arkadaş ol ki, onda maddeye temayül edecek bir kalb bulunmasın.”

“Gönlünden dünyâ sevgisini silip atan kimse, âbid ve zâhiddir.”

“Kendisinden ilim ve edeb öğrendiğin üstada hizmet, babaya hizmetten önce gelir. Çünkü baba, senin, bu birkaç günlük keder ve sıkıntı âlemine gelmene vesile oldu. O kıymetli üstâd ise, seni safa âlemine, yüce âleme yükseltmekte, ebedî saadetine vesile olmaktadır.”

“Dünyâya gelip, kâmil bir mürşidin (yol göstericinin) ma’nevî terbiyesi ile yetişmeden ölen bir kimse, mülevves olarak ölür. İsterse, insanların ve cinlerin sayısı kadar ibâdet yapmış olsun.”

“Allahü teâlânın, kullarına ihsân ettiği ni’metlerin en büyüklerinden birisi, aralarında irfan sahibi velî bir zâtı bulundurmasıdır. İsterse insanlar onu tanımasınlar ve bilmesinler.”

“Kâmil kişi odur ki, dış cephesi ile iç âlemini örtmesini bilir.”

“Âriflerden bir zâtın yanında ve sohbetinde bir an bulunmanın faydası, babanın terbiyesinden, öğretmenin zâhirî mes’eleleri öğretmesinden çok daha fazladır. Onun bir anlık terbiyesi, öbürlerinin yirmi yıllık terbiyesinden daha fazla ve daha te’sîrlidir. Çünkü onlar dış görünüşü terbiye etmeye uğraşırlar. Ârif zât ise, insanın bâtınını, rûh yapısını terbiye eder, yetiştirir.”

“Cehennem ehli için azapların en şiddetlisi, Cennet ni’metlerinden mahrûm olmaktır. Bu mahrûm olmanın sıkıntısı, onlara azapların hepsinden daha acı gelir.”

“Bir kimse sana, nefsânî hazînesinden birşeyler vermek isterse, onu sakın kabûl etme! Bir kimse ki, sana akıl hazînesinden birşey vermek isterse, bunu, içindeki hikmet nûru ile mukayese et! Arzuna göre ister kabûl et, istersen reddet! Bir kimse ki, sana kalb hazînesinden birşey vermek dilerse, sakın ola ki onu reddetme! Hemen kabûl et! Hattâ fazla vermesini, arttırmasını iste! Şayet birgün gayb âlemi hazînesinden birşey dağıtana rastlarsan, sakın onu kaçırma! İyi bil ki, en büyük hazîne odur.”

“Kadir gecesi, o senenin kalbidir, îmân dolu bir kalb de, içinde bulunduğu cesedin kadir gecesidir.”

“Nefse, Kelime-i tevhîd anahtarının “La: Hayır, yok, olamaz” kelimesi ile öyle bir gem vurulmuştur ki, böylece bâtıl olan da’vâlarından ve isteklerinden vazgeçip, ümidini kessin.”

“Cömertlik ve yardım etme bakımından en ileri kul, Allahü teâlânın kullarına rızık te’minine vesile olan kimsedir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 8

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 188

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 562

4) Mu’cem-at müellifîn cild-4, sh. 140

5) El-A’lâm cild-2, sh. 333

6) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 100

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 360

8) İzah-ul-meknûn cild-1, sh. 557, 569 cild-2 sh. 133

9) Keşf-üz-zünûn sh. 481, 661, 890

10) Neyl-ül-İbtihâc sh. 116

DÂVÛD-İ KAYSERÎ (Dâvûd bin Mahmûd Karamânî)

Tasavvuf, hadîs ve tefsîr âlimi, aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs idi. İsmi, Dâvûd bin Mahmûd bin Muhammed’dir.

Aslen Kayserili olduğu için Kayseri ve Karamânî nisbet edildi. Şerefüddîn lakabı verildi. Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi olan İznik'teki Orhâniye Medresesi'ne ilk olarak müderris ta'yin edilen bu zâttır. 751 (m. 1350) yılında İznik'de vefât edip, oraya defnedildi.

İlk önce Kayseri ve çevresinde ilim tahsil eden Dâvûd-i Kayserî, ilmini ilerletmek maksadıyla Mısır'a gitti. Kâhire'de hadîs-i şerîf, tefsîr ve diğer naklî ve aklî ilimleri tahsîl etti. Arkadaşları arasında zekâsı, çalışkanlığı ve ilmi ile çok parladı. Sadrüddîn-i Konevî hazretlerinin talebelerinden "Füsûs-ül-hikem" şarihi Kemâlüddîn Kâşânî'nin talebeleri arasına katıldı. Onun yüksek ilminden istifâde edip, feyzlerine mazhar oldu. Tasavvuf yolunda ilerleyip, yüksek derecelere kavuştu. Onun ilmindeki üstünlüğü, derecesinin yüksekliği, Anadolu'da meşhûr oldu. Bu sırada Osmanlı Devleti Sultanı olan Orhan Gazi, İznik'i alıp, ilim sahiplerine durak ve ilim taliplerine mekân olması için bir medrese inşâ etti. Dâvûd-i Kayserî'yi de da'vet edip, bu medreseye müderris ta'yin etti. Burada vefâtına kadar vazîfe görüp, nice âlimler yetiştirdi. İlk Osmanlı medresesinin ilk müderrisi olması dolayısıyla, Osmanlı devletinin ilmiye hey'etini teşkil eden ilk kadrolar onun talebeleri arasında yetişti.

Sâlih, zâhid, çok ibâdet eden, insanlara karşı çok merhametli ve güzel ahlâk sahibi bir zât olan Dâvûd-i Kayserî'nin şöhreti. Muhyiddîn-i Arabî'nin "Füsûs-ül-hikem"ini şerhederek "Matla-ı husûs-il-kelâm fî meânî Füsûs-ül-hikem" adını verdiği eseriyle daha çok duyuldu. Bu kıymetli eser, Hindistanda basılmıştır. Dâvûd-i Kayserî'nin bu şerhinden başka; "Tahkîk-ı mâ-il-hayât ve keşf-i esrâr-iz-zulâm", "Nihâyet-ül-beyân fî dirâyet-iz-zemân,", "Şerh-it-Teiyye li İbn-il-Fârid" ve daha birçok eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyik tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 27

2) Keşf-üz-zünûn sh. 266, 888, 1038, 1262, 1338, 1720, 1987

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2112

4) Rehber Ansiklopedisi "Dâvûd-i Kayserî" maddesi

DİMYÂTÎ (Abdülmü'min bin Halef)

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Abdülmü'min bin Halef bin Ebü'l-Hasen bin Şeref bin Hıdır bin Mûsâ ed-Dimyâtî et-Tûnî olup, künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Ahmed'dir. Lakabı ise Şerefüddîn'dir. 613 (m. 1217) senesinde Dimyat'ta doğdu. 705 (m. 1306) senesi Zilka'de ayının onbirinde Kâhire'de vefât etti. Bâb-ün-Nasr kabristanına defnedildi.

Abdülmü'min ed-Dimyâtî, önce; fıkıh, usûl, ferâiz bilgilerini Dimyat kadısı İbn-i Halîl ve Ebi'l Mekârim Abdullah ile Ebû Abdullah el-Hüseyn bin Mensûr es-Sa'dî'den öğrendi. Bunlardan ayrıca hadîs-i şerîf de dinledi.

Ebû Abdullah Muhammed bin Mûsâ bin Nu'mân'ın teşviki ile hadîs-i şerîf öğrenmeye başladı. Daha sonra Kâhire'ye gitti. Orada Hâfız Zekiyyüddîn Abdülazîm el-Münzirî ile görüştü. Uzun zaman onun derslerine devam etti. Hadîs ilminde üstün dereceye yükseldi. Bundan başka İskenderiyye, Mekke, Medine, Bağdad, Mardin, Harran, Dımeşk ve Haleb'de birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Haleb'de Hâfız Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin Halîl'in derslerinde bulundu.

Abdülmü'min ed-Dimyâtî'den ise; Şeyh Ebü'l-Feth Muhammed bin Muhammed el-Ebyurdî, Hâfız Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin ez-Zekiyy-il-Müzzî, Hâfız Ebû Abdullah ez-Zehebî, Hâfız Ebü'l-Feth Muhammed bin Muhammed bin Seyyidinnâs, Hâfız Ebû Abdullah bin Şâme et-Tâî, el-Hâfız-ül-Vâlid ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Abdülmü'min ed-Dimyâtî, Kâhire'de Medreset-ül-Mensûriyye'de hadîs dersleri verdi. İlk defa orada ders veren âlim oldu. Abdülmü'min bin Halef, Mısır'da sünnet-i seniyyenin yayılması için çok çalıştı. Fitnelerden uzak olarak sünnet-i seniyyenin hizmetçisi oldu.

Ez-Zehebî onun hakkında: "Abdülmü'min ed-Dimyâtî'nin cismi de, ahlâkı da güzel idi. Güzel konuşurdu. Lügat ve kırâat âlimi idi. Kitapları doğru ve çok faydalı idi. Maddî ve ma'nevî rızkı boldu. Herkesten hürmet ve saygı gördü" demektedir.

El-Müzzî ise onun hakkında şöyle demektedir: "Ondan daha fazla hadîs-i şerîf bilen görmedim."

Abdülmü'min ed-Dimyâtî birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Kitâb-üs-salât-ül-vüstâ, 2-Kitâb-ül-hayl, 3-

Kabâil-ül-hazrec, 4-El-Akdül-müsmin fîmen ismühü Abdülmü'min 5-El-Erbeûn el-Mütebâyine, 6-El-İsmâd fî hadîs-i ehl-i Bağdad, 7-Meşîhat, 8-Muhtasar-üs-sîretin Nebeviyyeti.

Abdülmü'min Dimyâtî, Süleymâniye Kütüphânesi'nin Reîs-ül-küttâb Mustafâ Efendi kısmı, 491 numarada kayıtlı "Kitâb-ül-metcer-ur-râbih fî sevâb-i amel-is-sâlih" adlı eserinde; münâkaşa ve cidali terketmenin sevâbı hakkındaki hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Kim, haksız olduğu hâlde münâkaşayı terk ederse, onun için Cennet bahçelerinde ev yapılır. Kim de haklı olduğu hâlde münâkaşayı terkederse, onun için Cennetin ortasında bir ev yapılır."

"Ahlâkını güzelleştirene Cennetin en yüksek yerinde bir ev yapılır."

"Münâkaşayı bırakın. Çünkü ben; bahçesinde, ortasında ve en yükseğinde olmak üzere, haklı olduğu hâlde münâkaşayı terkeden kimse için üç ev biliyorum. Münâkaşayı terkedin. Çünkü Rabbimin beni putlara tapmaktan sonra ilk nehyettiği şey münâkaşadır."

> "Kimse ile mücâdele etmeyen, haklı olsa bile, dili ile kimseyi incitmeyen müslümanın, Cennete gireceğine size söz veriyorum. Şaka yapmak için ve yanındakileri güldürmek için de olsa yalan söylemiyenin, Cennete gireceğini size söz veriyorum. İyi huylu olanın, Cennetin yüksek derecelerine kavuşacağını size söz veriyorum."

"Allahü teâlânın onunla hatâları mahvedip dereceleri yükselttiği şeyi size bildireyim mi? Şiddet ve melâlet anlarında, âdabına riâyet ederek güzelce abdest almak, câmilere gitmek ve bir namazı kıldıktan sonra diğer namaz vaktini beklemektir. (Sonra üç defa) İşte bu ribâttır."

Hadîs-i şerîfin şerhi: Burada, "Şiddet ve melâlet anlamından murâd; şiddetli soğuk, sahibini, hareketten alıkoyan hastalık ve insanın abdest almasını zorlaştıran daha başka hâllerdir. Hadîs-i şerîfte bildirilen amellere devam eden kimse, Allahü teâlâdan; günahlarının af ve mağfiret edilmesini, sevâblarının arttırılmasını ve Cennete konulmasını ümit edip beklediği için, Resûlullah (aleyhisselâm), bu kimseyi düşmana karşı nöbet (ribât) tutan ve nöbet tutarken şehîd olmayı bekleyen kimseye benzetmiştir. Ba'zı âlimler de; "Yukarıdaki amellere ribât buyurulması, bu amellerin, sahibini günâh işlemekten alıkoymasından dolayıdır" demişlerdir. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Misvak kullanınız. Çünkü misvak ağzı temizler, Allahü teâlânın rızâsını kazandırır. Cebrâil bana misvakı öyle tavsiye etti ki, bana ve ümmetime misvakın farz olmasından korktum."

"Şayet ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, her namaz için misvak kullanmalarını emrederdim."

"Kur'ân'ın yollarını misvak ile temizleyiniz."

"Ağız misvâklanmış olarak kılınan iki rek'at, misvâklanmadan kılınan yetmiş rek'atten daha üstündür."

"Doğru olunuz. Biliniz ki, amellerinizin en hayırlısı namazdır. Elbette namaza sâdece mü'min olanlar devam eder."

"Bir kimse, güzelce abdest aldıktan sonra üç defa "Eşhedü en lâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerîkeleh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü" derse, Allahü teâlâ onun için Cennetin sekiz kapısını açar, o kimse istediğinden Cennete girer."

"Müezzin; "Allahüekber, Allahüekber" dediği zaman, sizden biriniz; "Allahüekber, Allahüekber" der, sonra müezzin; "Eşhedü enlâ ilahe illallah" dediği vakit, o da; "Eşhedü enlâ ilahe illallah" derse sonra müezzin; "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" dediği vakit, o da; "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" der, müezzin; "Hayye ales-salâh" dediği vakit, o da; "La havle velâ kuvvete illâ billah" der, sonra müezzin; "Hayye alel-felâh dediği vakit, o da; "La havle velâ kuvvete illâ billah" derse, sonra "Allahüekber, Allahüekber" dediğinde, o da; "Allahüekber, Allahüekber" derse, sonra müezzin; "La ilahe illallah" dediği vakit, o da bütün kalbiyle; "La ilahe illallah" derse, Cennete girer."

Resûlullaha (aleyhisselâm) amellerin hangisinin daha faziletli olduğu sorulunca; "İlk vaktinde kılınan namazdır" buyurdu.

"Namazı ilk vaktinde kılmanın, namazı son vaktinde kılmaya üstünlüğü, âhiretin dünyâya üstünlüğü gibidir."

"Namazın ilk vakti Allahü teâlânın rızâsı, son vakti ise affıdır."

“Cemâatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmiyedi derece daha üstündür.”

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kim yatsı namazını cemâatle kılarsa, sanki gecenin yarısını ibâdetle geçirmiş gibi olur. Kim de sabah namazını cemâatle kılarsa, bütün geceyi ibâdetle geçirmiş olur.”

“Münâfıklara en ağır gelen namaz, yatsı ve sabah namazıdır.”

“Benim bu mescidimde kılınan namaz, başka mescidde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Mescid-i haram bundan müstesnadır. Mescid-i haramda kılınan bir namaz, bunda (benim mescidimde) kılınan yüz namazdan daha faziletlidir.”

“(Kudüs’te) Beyt-i Makdis mescidinde kılınan bir namaz, başka mescidde kılınan beşyüz namazdan daha faziletlidir.”

“Allahü teâlânın rızâsı için bir mescid yapan kimseye, Allahü teâlâ Cennette bir ev yaptırır.”

Resûlullah (aleyhisselâm); “Kim Allahü teâlâya kavuşmayı isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı ister. Kim Allahü teâlâya kavuşmayı istemezse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı istemez” buyurunca, Âişe (radıyallahü anha); “Biz hiçbirimiz ölümü istemeyiz” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm); “Bu o değildir. Lâkin mü’min, Allahü teâlânın rahmeti, rızâsı ve Cenneti ile müjdelenince, Allahü teâlâya kavuşmak ister. Allahü teâlâ da ona kavuşmak ister. Kâfir ise, Allahü teâlânın azâbı ve gadabı ile korkutulunca; Allahü teâlâya kavuşmak istemez. Allahü teâlâ da ona kavuşmak istemez” buyurdu.

“Kimin son sözü Lâ ilahe illallah olursa, Cennete girer.”

“Cennetin Reyyân isminde bir kapısı vardır. Buradan ancak oruç tutanlar girecektir.”

“Bir kimse, Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazîfe bilir ve orucun sevâbını Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur.”

“Kim Ramazân-ı şerîf ve Kurban Bayramı gecelerini ihyâ ederse; kalblerin öldüğü gün, onun kalbi ölmez.”

“Kim şu beş geceyi ihyâ ederse, Cennet ona vâcibdir. (Bu beş gece): Tevriye, Arefe, Kurban Bayramı, Ramazân-ı şerîf Bayramı ve Şa’bân’ın onbeşinci geceleridir.”

“Kim kardeşinin ihtiyâcını görmek için yürürse, onun için on sene i’tikâftan daha hayırlıdır. Kim bir gün Allahü teâlânın rızâsı için i’tikâf ederse; Allahü teâlâ, onunla Cehennem ateşi arasında üç hendek kor. Her bir hendek iki ufuk arasından daha geniştir.”

“Kim benim kabrimi ziyâret ederse, ona şefaatim vâcib olur.”

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 207. âyet-i kerîmede meâlen; “İnsanlardan bir kısmı da vardır ki, Allahü teâlânın rızâsını isteyerek nefsini Allahü teâlâya ibâdet yolunda sarf eder. Allahü teâlâ kullarına çok merhamet edicidir” buyurdu.

Aynı sûrenin 216. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Ey mü’minler!(insan tabiatı icâbı) hoşunuza gitmediği hâlde, din düşmanları ile savaşmak üzerinize farz kılındı. Olur ki, birşey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve birşeyi de sevdiğiniz hâlde o, hakkınızda şer olur. Allahü teâlâ bilir, siz bilemezsiniz” buyuruldu.

Nisa sûresi 95. âyet-i kerîmede meâlen; “Mallarını, canlarını feda ederek din düşmanları ile, Allahü teâlânın rızâsı için cihâd, muharebe eden müslümanlar, oturup, kapanıp ibâdet edenlerden daha üstündür. Hepsine de Cenneti söz veriyorum” buyuruldu.

Allahü teâlâ, Tevbe sûresi 111. âyet-i kerîmede meâlen; “Allah yolunda savaşıp düşmanları öldüren ve öldürülen mü’minlerin canlarını ve mallarını, Allahü teâlâ, Cennet kendilerinin olmak karşılığında satın almıştır” buyurdu.

Resûlullaha (aleyhisselâm) “Hangi amel daha faziletlidir?” diye sorulunca; “Allaha ve Resûlüne imân etmek” buyurdular. “Sonra nedir?” diye sorulunca; “Allah yolunda cihâddır” buyurdular. “Sonra nedir?” denilince de; “Kabûl olan hacdır” buyurdular.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 154. âyet-i kerîmede meâlen; “Allah yolunda öldürülenlere, “Onlar ölülerdir” demeyin. Hakîkatte onlar diridirler. Fakat siz anlayıp bilemezsiniz.”

Âl-i İmrân sûresi 195. âyet-i kerîmede meâlen; “Dinlerini korumak için hicret edenlerin yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkenceye, hakarete, ziyana uğrayanların, muharebe edenlerin ve öldürülenlerin günâhlarını elbette örteceğim. Onları altından nehirler akan Cennetlere koyacağım” buyuruldu.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 152. âyet-i kerîmede meâlen; “Beni tâatle zikredin ki, ben de sizi mağfiretle yâd edeyim. Tâatle ni’metlerime şükredin ve ma’siyetle küfrân etmeyin”, Âl-i İmrân sûresi 191. âyet-i kerîmede meâlen; “Akl-ı kâmil sahibleri Allahü teâlâyı ayakta, otururken ve yatarken (ya’nî dâima) zikrederler”, Ra’d sûresi 28. âyet-i kerîmede meâlen; “Bunlar, îmân edenlerdir, Allahü teâlânın zikriyle gönülleri huzûr ve sükûna kavuşanlardır. Haberiniz olsun ki, kalbler ancak zikrullah ile mutmain olur”, Ahzâb sûresi 41. âyet-i kerîmede meâlen; “Ey îmân edenler! Allahü teâlâyı (diliniz ve kalbinizle türlü tesbihler yaparak) çok zikredin” buyuruldu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Rabbini zikr eden ile Rabbini zikretmeyenin durumu, diri ile ölünün durumu gibidir.”

“Cennet ehli, sâdece (Dünyâda iken) Allahü teâlâyı zikretmeden geçirdiği ânına tahassür eder, üzülür.”

“İnsanların yaptıklarını yazan meleklerden başka melekler de vardır. Yollarda, sokakbaşlarında dolaşırlar. Allahü teâlâyı zikr edenleri ararlar. Zikr edenleri bulunca, birbirlerine seslenirler. Buraya geliniz, buraya geliniz derler. Kanadları ile, onları sararlar. O kadar çokturlar ki, göke varırlar. Kullarının her işini bilici olan Allahü teâlâ, meleklere sorarak; “Kullarımı nasıl buldunuz?” buyurur. “Yâ Rabbî! Sana hamd ve sena ediyorlar ve senin büyüklüğünü söylüyorlar ve senin ayıplardan ve kusurlardan temiz olduğunu söylüyorlar” derler. “Onlar beni gördüler mi?” buyurur. “Hayır görmediler” derler. “Görselerdi, nasıl olurlardı?” buyurur. “Daha çok hamd ederlerdi ve daha çok tesbih ederlerdi ve daha çok tekbîr söylerlerdi” derler. “Onlar, benden ne istiyorlar?” buyurur. “Yâ Rabbî! Cennetini istiyorlar” derler. “Onlar Cenneti gördüler mi?” buyurur. “Görmediler” derler. “Görselerdi, nasıl olurlardı?” buyurur. “Daha çok yalvarırlardı, daha çok isterlerdi. Yâ Rabbî! Bu kulların Cehennemden korkuyorlar. Sana sığınıyorlar” derler. “Onlar Cehennemi gördüler mi?” buyurur, “Hayır görmediler” derler. “Görselerdi, nasıl olurlardı?” buyurur. “Görselerdi, daha çok yalvarırlardı ve ondan kurtulmak yoluna daha çok sarılırlardı” derler. Allahü teâlâ, meleklere; “Şâhid olunuz ki, onların hepsini affeyledim” buyurur. “Yâ Rabbî! O zikr edenlerin yanında, filân kimse zikr etmek için gelmemişti. Dünyâ çıkarı için gelmişti” derler. “Onlar benim misâfirlerimdir. Beni zikr edenlerle beraberim. Onların yanında bulunanlar da zarar etmezler” buyurur.”

“Ey insanlar! Şüphesiz ki Allahü teâlânın gizli melekleri vardır. Onlar, Allahü teâlânın zikredildiği, anıldığı yerlere girer ve orada dururlar. O hâlde Cennet bahçelerinde rızıklanınız” buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anhüm); “Cennet bahçeleri neredEdir?” diye sordular. Resûlullah da (aleyhisselâm):

“(Cennet bahçeleri;) zikir meclisleri, Allahü teâlânın anıldığı yerlerdir. Allahü teâlâyı zikretmek için çalışınız. Nefslerinize Allahü teâlâyı zikrettiriniz” buyurdu.

“Allahü teâlâyı anmak için oturan kimseleri melekler kuşatırlar. Onları Allahü teâlânın rahmeti kaplar. Onlara sekine iner. Allahü teâlâ, onları kendi katında olanlar arasında anar.”

“Sübhânallahi velhamdülillâhi velâ ilahe illallahü vallahü ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billah de! Çünkü bunlar, el-Bakıyyât-üs-sâlihât’tır. Ağaç yaprağını döktüğü gibi, onlar da hatâ ve günahları dökerler. Bunlar, Cennet hazînelerindendir.”

“Çarşıya giren kimse, “La ilahe illallahü vahdehü lâ şerîkeleh lehülmülkü velehülhamdü yuhyî ve hüve hayyün lâ yemût bi-yedihilhayr vehüve alâ külli şey’in kadîr” derse, Allahü teâlâ ona bin kere bin sevâb yazar ve bin kere bin günâhı ondan siler. Onu bin kere bin yükseltir.”

Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 135. âyet-i kerîmesinde, meâlen; “Ve bir günah işledikleri veya nefslerine zülm ettikleri zaman, Allahü teâlânın va’îd ve ıkâbını anarak günahlarından tövbe ederler (ve günahları ancak Allahü teâlânın bağışlayacağını bilirler), hem de yaptıkları günâha bile bile ısrar etmezler (ve onlar, ısrârın cezasının, günahın cezasından daha çok olduğunu bilirler)” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) de; “Kim sahifesinin kendisini sevindirmesini isterse, çok istiğfar etsin” buyurdu.

Allahü teâlâ, İbrâhim sûresi 24. âyet-i kerîmede meâlen; (Yâ Muhammed!) Gördün ya, Allahü teâlâ nasıl bir temsil yaptı:

Kelîme-i tayyibe olan tevhîd ve şehâdet (îmân), kökü yerde sabit ve dal-budağı semâda olan tayyib bir ağaca benzer" buyurdu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti: "Yâ Resûlallah! Kıyâmet günü senin şefaatinle insanların en mes'ûdu kim olacak?" diye sordum. Resûlullah (aleyhisselâm); "Yâ Ebâ Hüreyre, bunu bana senden başka kimse sormadı. Ancak sen sordun. Kıyâmet gününde halk içinde şefaatime en çok kavuşacak kimse, kalbinden hâlis olarak "La ilahe illallah" diyendir."

"En faziletli zikir, "La ilahe illallah", en faziletli duâ "Elhamdülillah"dır."

"Her kim; Allahü teâlâdan başka hiçbir ilâh olmadığına, yalnız Allahü teâlânın var olduğuna, O'nun şeriki olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın O'nun kulu ve Resûlü olduğuna, Îsâ aleyhisselâmın da Allahü teâlânın kulu ve Resûlü olduğuna, Meryem (in rahmin)e bırakılan, kelimesi ve Allahü teâlâ tarafından (hayat verilen) bir rûh olduğuna, Cennetin ve Cehennemin hak olduğuna, şehâdet ederse, hangi amel üzere olursa olsun Allahü teâlâ onu Cennete kor."

"Kim, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın Allahü teâlânın Resûlü olduğuna şehâdet ederse, Allahü teâlâ ona Cehennemi haram kılar."

Allahü teâlâ, Kehf sûresinin 46. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Mal ve çocuklar, dünyâ hayâtının süsleridir. Sonsuz kalıcı olan iyi işlerin sevâbları, Rablerinin yanında daha iyidir." buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm); "Bakıyyât-ı sâlihâtı çok söyleyiniz" buyurdu. Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anhüm); "Bakıyyât-ı sâlihât nedir yâ Resûlallah?" diye sordular. Resûlullah (aleyhisselâm); "Tekbîr, tehlîl, tesbih, elhamdülillah, lâ havle velâ kuvvete illâ billah'dır" buyurdu.

Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin 23. âyet-i kerîmesine meâlen; "Anaya ve babaya güzellikle muâmele edin. Onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyârlık hâline ulaşırsa, sakın onlara "Öf' bile deme, onları azarlama, yüksek sesle hitâb edip onlara bağırma, ikisine de iyi ve yumuşak söyle" ve Ankebût sûresi sekizinci âyet-i kerîmede meâlen; "Biz, insana, ana ve babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik. Bununla beraber, hakkında bilgi sahibi olmadığın birşeyi bana ortak koşman için sana emrederlerse, artık onlara (bu husûsta) itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. Vakt-i cezada size yaptığınızı (amellerinizin karşılığını) haber vereceğim" buyurdu.

Allahü teâlânın katında hangi amelin daha sevgili olduğu sorulunca, Resûlullah (aleyhisselâm); "Vaktinde kılınan namaz" buyurdu. "Sonra hangisidir?" diye sorulunca da; "Ana-babaya iyilik etmektir" buyurdu.

Allahü teâlâ, Ra'd sûresi 21. âyet-i kerîmede meâlen; "Ve onlar ki Allahü teâlânın gözetilmesini emrettiği hakları gözetirler. (Akrabalık bağını kırmazlar, mü'minlere dostluk gösterir, birlik olurlar, kul haklarını gözetirler, Allahü teâlânın bütün kitap ve peygamberlerine îmân ederler.) Rablerinden korkarlar (nehyedilen şeylerden sakınırlar ve) fenâ hesaptan korkarlar" buyurdu.

Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 196. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allah yolunda şehîd olanları ölü sanmayınız! Onlar diridirler!" buyurdu.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 121. âyet-i kerîmede meâlen; "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, o kitabı, hak olduğunu bilerek okurlar. İşte onlar, tahrif yapmaksızın kitaplarına îmân edenlerdir. Her kim de kitabı inkâr eder ve değiştirirse, onlar dinlerinde ziyan edenlerdir" ve İsrâ sûresinin 45. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Sen Kur'ân-ı kerîmi okuduğun zaman, biz, seninle âhırete inanmayanların arasına görünmez bir perde çekeriz." (Böylece seni göremezler ve sana bir zarar yapamazlar) buyurdu.

Aynı sûrenin 82. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Biz Kur'ân-ı kerîmde öyle âyet-i kerîmeler indirmekteyiz ki, mü'minler için şifâ ve rahmettir (ki, dinlerine kuvvet ve menfâat verir). Zâlimlerin de ancak sapıklığını arttırır" buyuruldu.

Fâtır sûresi 29. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Gerçekten Allahü teâlânın kitabını (Kur'ân-ı kerîmini, hükümleriyle amel etmek ve başkalarına da öğretmek sûretiyle devamlı) okuyanlar, namazı gereği üzere kılanlar, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve aşikâr harcayanlar, asla ziyan etmeyecek bir ticâret umabilirler. Çünkü Allahü teâlâ, onlara mükâfatlarını tamamen verdikten sonra, fadlından onlara ziyâdesini ihsân edecektir. Muhakkak ki, O Gafûr'dur (çok

bağışlayıcıdır), Şekûr'dur (az amele karşılık çok mükâfat verir)" buyuruldu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz. Çünkü o, kıyâmet gününde eshâbına şefaatçi olarak gelecektir."

"Oruç ve Kur'ân-ı kerîm, kula şefaat eder. Oruç; "Yâ Rabbî! Ben onu, gündüz yemekten içmekten menettim. Beni onun hakkında şefaatçi kıl" der, Kur'ân-ı kerîm; "Yâ Rabbî! Ben onu geceleyin uykudan menettim. Beni onun hakkında şefaatçi kıl" der. İkisi de ona şefaat ederler."

"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğretenlerinizdir."

Haysem (radıyallahü anh) anlattı: Resûlullah (aleyhisselâm) Eshâbından bir grup cemâat arasında bulunuyordu. Bu sırada Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrlarına uğradım. "Allahın Resûlü olduğunu söyleyen sen misin?" dedim. Resûlullah (aleyhisselâm); "Evet" buyurdular. O zaman; "Ey Allahın Resûlü! Hangi amel Allahü teâlâya daha sevgilidir?" dedim. Resûlullah (aleyhisselâm); "Allahü teâlâya îmân etmektir" buyurdular. "Sonra nedir yâ Resûlallah?" dediğimde; "Sıla-i Rahm" buyurdular. Sonra; "Yâ Resûlallah! Allahü teâlânın en sevmediği amel nedir?" diye sordum. Resûlullah (aleyhisselâm); "Allahü teâlâya ortak koşmaktır" buyurdular. "Sonra nedir yâ Resûlallah?" dedim. "Sıla-i Rahmi kesmektir" buyurdular. "Sonra nedir yâ Resûlallah?" dedim. "Kötülüğü emretmek, iyilikten men etmektir" buyurdular.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kendine yedirdiğin şey, senin için sadakadır. Zevcene yedirdiğin şey, senin için sadakadır. Hizmetçine yedirdiğin şey, senin için sadakadır."

"Her iyilik sadakadır. Kişinin ehli için harcadığı şey, ona sadaka olarak yazılır."

Resûlullah (aleyhisselâm); "Allahü teâlânın rızâsı için bir yetimin başını okşayan kimsenin elinin değdiği her kılda, onun için sevâblar vardır. Kim kendi yetimine veya yanında bulunan yetime iyilikte bulunsa, ben ve o, Cennette şu ikisi gibi oluruz" buyurdu ve işâret parmağı ile orta parmağını birbirinden ayırarak gösterdi.

Bir kimse kalbinde katılık bulunduğundan şikâyet edince, Resûlullah (aleyhisselâm); "Yetimin başını okşa ve miskini doyur" buyurdu.

"Kim müslüman kardeşini istediği bir şeyle karşılayarak onu sevindirirse, Allahü teâlâ da kıyâmet gününde onu sevindirir."

"Farzlardan sonra amellerin en faziletlisi, müslümanı sevindirmektir."

"Müslüman kardeşini sevindirmek, Allahü teâlânın af ve mağfiretine sebep olur."

"Hastaları ziyâret ediniz. Cenâzeleri ta'kib ediniz. Size âhıreti hatırlatır."

Resûlullah (aleyhisselâm); "Bir kimse, bir hastayı ziyâret ederse, Allahü teâlânın rahmetine dalar. Hastanın yanına oturduğu zaman, onu Allahü teâlânın rahmeti kaplar" buyurdu. Bunun üzerine "Ey Allahın Resûlü! Bu, hastayı ziyâret eden sağlam ve sıhhatte olan kimse içindir. Hasta için ne vardır?" denilince, Resûlullah (aleyhisselâm); "Hastanın (da) günâhları dökülür" buyurdular.

Fetih sûresi 29. âyet-i kerîmede buyuruldu ki: "Muhammed (aleyhisselâm) Allahü teâlânın peygamberidir ve O'nunla birlikte bulunanların (ya'nî Eshâb-ı Kirâmın) hepsi kâfirlere karşı şiddetlidirler. Fakat, birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Rıdvânı, ya'nî Allahü teâlânın kendilerini beğenmesini de isterler. Çok secde ettikleri yüzlerinden belli olur. Onların hâlleri, şerefleri, böylece Tevrât'da ve İncîl'de bildirilmiştir. İncîl'de de bildirildiği gibi onlar, ekine benzer. İnce bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, az zamanda etrâfa yayıldılar. Her tarafı îmân nûru ile doldurdular. Herkes filizin hâlini görüp, az zamanda nasıl büyüdü diyerek şaşırdıkları gibi, hâl ve şânları dünyâya yayılıp görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar."

Kalem sûresi 1-4. âyet-i kerîmelerde meâlen; "Nûn, Kalem ve onunla yazılanlara hamd olsun ki, ey Muhammed, sen deli değilsin, Rabbinin ni'metlerine kavuşmuş bir insansın. Doğrusu sana kesintisiz ecir vardır. Şüphesiz sen, büyük bir ahlâka sahipsin" buyuruldu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Îmânı en kuvvetli olanınız, ahlâkı en güzel ve zevcesine karşı en yumuşak olanınızdır.”

“Doğruluğa yapışınız. Çünkü doğruluk, iyilikle beraberdir. İkisi de Cennettedir. Yalandan sakınınız. Çünkü o, fücur (kötülük) ile beraberdir, ikisi de Cehennemdedir.”

“Kim Allahü teâlâ için tevâzu ederse; Allahü teâlâ, onu yükseltir. Kim de mü’min kardeşinden kendisini üstün tutarsa, Allahü teâlâ onu alçaltır.”

“İnsan, yumuşaklığı, tatlı dili sebebiyle, gündüzleri oruç tutanların ve geceleri namaz kılanların derecelerine kavuşur.”

“Kızdığı zaman, öfkesini yenerek yumuşak davranan kimseyi Allah sever.”

“Cennetin yüksek derecelerine kavuşmak isteyen, saygısızlık yapana yumuşak davransın! Zulmedeni affetsin! Malını esirgeyene ihsânda bulunsun! Kendisini aramıyan, sormıyan ahbabını, akrabasını gözetsin!”

“Allahü teâlânın en sevdiği iş, elbise vererek veya doyurarak veya başka ihtiyâcını karşılayarak, bir mü’mini sevindirmektir.”

“Yerde olanlara merhamet ediniz ki, gökte olanlar da size merhamet etsin.”

“Merhamet ediniz ki, merhamet olunasınız. Affedip bağışlayınız ki, siz de bağışlanasınız.”

“Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, dünyâ ve âhıret iyilikleri verilmiştir.”

“Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, hayır verilmiş olur. Yumuşaklıktan mahrûm olan, hayırdan da mahrûmdur.”

“Allahü teâlâ refîktir. Yumuşaklığı sever.”

Allahü teâlâ, Hucurât sûresi onuncu âyet-i kerîmede meâlen; “Mü’minler, birbirleriyle kardeştir. Kardeşleriniz arasında sulh yapınız” buyurdu. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki:

“En faziletli sadaka, insanların arasını ıslâh etmektir.”

“Kişi sevdiği ile beraberdir.”

Ebû Zer (radıyallahü anh); “Yâ Resûlallah! Bir kimse, bir kavmi seviyor, fakat onların yaptığını yapmaya gücü yetmiyorsa durumu nasıldır?” diye suâl edince, Resûlullah (aleyhisselâm); “Ey Ebû Zer! Sen sevdiğinle berabersin” buyurdu. Ebû Zer de (radıyallahü anh); “Ben Allah ve Resûlünü seviyorum” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm); “Sen sevdiğinle berabersin” buyurdu.

Bir kimse gelip, Resûlullahtan (aleyhisselâm) kıyâmetin ne zaman kopacağını sordu. Resûlullah (aleyhisselâm); “Onun için ne hazırladın?” buyurdu. O zât; “Allah ve Resûlünü sevmekten başka birşeyim yok” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm); “Sen sevdiğinle berabersin” buyurdu. Enes (radıyallahü anh), bu hadîs-i şerîfle ilgili olarak, buyurdu ki: “Resûlullahın (aleyhisselâm); “Sen sevdiğin ile berabersin” buyurmasına sevindiğimiz kadar hiçbir şeye sevinmedik. Ben, Resûlullahı (aleyhisselâm), Ebû Bekr ve Ömer’i (radıyallahü anhümâ) seviyorum. Onları sevdiğim için, onlarla beraber olacağımı ümîd ediyorum.”

“Kim bir kimseyi Allah için sever ve; “Ben seni Allah için seviyorum” derse, ikisi de Cennete girer. Allah için seven kimse, sevdiği kimseden derece bakımından daha yüksektir.”

“Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir, Allah için mâni olursa, onun îmânı kemâle ermiştir.”

“Birbirinize selâm veriniz! Birbirinize yiyecek ikram ediniz! Akrabanızın haklarını gözetiniz! Gece herkes uyurken namaz kılınız! Bunları yaparak, selâmetle Cennete giriniz.”

“Ey Allahın Resûlü! Cennete girmeme vesile olacak birşey söyler misiniz?” diye soran bir Sahâbîye, Resûlullah (aleyhisselâm); “Hoş sözlü olmak, selâm vermek ve yemek yedirmek” buyurdu.

“Ey oğlum! Ehlinin yanına geldiğin zaman selâm ver. Böyle yaparsan, sana ve ev halkına bereket olur.”

“İki müslüman karşılaşıp müsâfeha ederlerse, Allahü teâlâ, onlar ayrılmadan önce günahlarını af ve mağfiret buyurur.”

“İki müslüman karşılaşıp, biri diğerine selâm verdiği zaman, ikisinden Allahü teâlânın en sevdiği, arkadaşına daha güleryüzlü olanıdır. Müsâfeha ettikleri zaman ikisinin üzerine Allahü teâlânın rahmeti iner. (inen yüz rahmetten) doksan

tanesi müsâfehaya başlayana, on tanesi, kendisiyle müsâfeha edilenedir.”

“Her iyilik sadakadır. Kardeşini güler yüzle karşılaman, kovandaki suyu kardeşinin kovasına boşaltman da iyiliktendir.”

“Kardeşini güleryüzle karşılamak şeklinde bile olsa, hiçbir iyiliği aşağı görme.”

“Kardeşine güleryüz göstermen sadakadır, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyman sadakadır. Dalâlet üzere bulunan birisine doğru yolu göstermen senin için sadakadır. Taş ve diken (gibi eziyet veren şeyleri) yoldan uzaklaştırman sadakadır. Kovandaki suyu, kardeşinin kovasına doldurman sâdakadır.”

“Hiç kimse, kendi kazandığından daha hayırlı bir yiyecek yememiştir.”

“Doğru ve emîn tacir, Peygamberler, sıddîkler ve şehîdlerle beraberdir.”

“Her göz kıyâmet günü ağlayacaktır. Şu üç göz bunlardan müstesnadır: Haramlara bakmayan göz, Allah yolunda uyumayan göz, Allah korkusundan sinek başı kadar bile olsa yaş akan göz.”

“Kadın, beş vakit namazını kıldığı, namusunu koruduğu ve kocasına itaat ettiği zaman, Cennete istediği kapıdan girer.”

“Kadın üzerinde hakkı ençok olan kimdir?” diye sorulunca, Resûlullah (aleyhisselâm); “Kadının hocasıdır” buyurdu. Yine “Bir kimse üzerinde hakkı ençok olan kimdir?” denilince de; “Annesidir” buyurdu.

“Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden kimse ya hayır söylesin, yahut sussun.”

“Ey Allahın Resûlü! Müslümanlardan hangisi daha üstündür?” diye sorulunca, Resûlullah (aleyhisselâm); “Müslümanların, elinden ve dilinden sâlim olduğu, zarar görmediği kimsedir” buyurdu.

Allahın Resûlüne (aleyhisselâm), “En üstün amel hangisidir?” diye soruldu. Resûlullah (aleyhisselâm); “Vaktinde kılınan namazdır” buyurdu. “Sonra hangisidir yâ Resûlallah?” denilince; “İnsanların senin dilinden sâlim olmaları, eziyet görmemeleridir” buyurdu.

Âl-i İmrân sûresi 104. âyet-i kerîmede meâlen; “İçinizden, insanları hayra çağıracak, iyiliği emredecek, kötülükten alıkoyacak bir topluluk bulunsun, işte onlar, kurtuluşa erenlerdir.” aynı sûrenin 110. âyet-i kerîmesinde de meâlen; “Siz, insanlar için hayırlı ümmetsiniz! İyi şeyleri emreder, fenâ şeyleri menedersiniz” buyuruldu.

Lokman sûresi 17. âyet-i kerîmesinde, Lokman Hakîm’in oğluna nasihatlerinden bahisle meâlen şöyle buyurulmaktadır: “Yavrum, namazı gereği gibi kıl, iyiliği emret ve fenâlıktan alıkoy. Bu husûsta sana isâbet edecek eziyete katlan; çünkü bunlar, kesin olarak farz kılınan işâretlerdir.”

Şûra sûresi 30. âyet-i kerîmede meâlen; “Size gelen belâlar, musibetler, kabahatlerinizin, günahlarınızın cezasıdır. Bununla beraber, Allahü teâlâ, bir çoğunu da affederek musibete ma’rûz bırakmaz” buyuruldu.

Nisa sûresi 79. âyet-i kerîmede meâlen; “Ey insan, sana gelen her iyilik, Allahü teâlânın ihsânı olarak, ni’meti olarak gelmektedir. Her dert ve belâ da, kötülüklerine karşılık olarak gelmektedir. Hepsini yaratan, gönderen Allahü teâlâdır” buyuruldu.

Nahl sûresi 34. âyet-i kerîmede meâlen; “Allahü teâlâ, kullarına zulmetmez, haksızlık etmez, onları azâba, acılara sürükleyen bozuk düşünceleri, çirkin işleridir. Böylece kendilerine zulüm ve işkence ediyorlar” buyuruldu.

Resûlullaha (aleyhisselâm); “İnsanlar arasında en fenâ belâ ve musibete düçâr olan kimdir?” diye sorulunca; “Peygamberlerdir. Sonra onlara daha benziyen, sonra onlara daha benziyenlerdir” buyurdu. Resûlullah (aleyhisselâm) devam ederek; “İnsanlar, dinlerindeki durumlarına göre imtihan olunurlar. Eğer dinlerinde kuvvetli iseler, onlara verilen belâ ve musibet daha şiddetli olur” buyurdu.

Ebû Zer Gıfâri (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullaha (aleyhisselâm) birçok suâller sorduktan sonra; “Yâ Resûlallah! Bana nasihat et” dedim. “Sana Allahtan korkmayı tavsiye ederim. İşin başı budur” buyurdu. “Yâ Resûlallah biraz daha” dedim. “Sana Kur’ân-ı kerîmi okumayı tavsiye ederim. O senin için yeryüzünde nûr, gökte meleklerin övgüsüdür” buyurdu.

“Biraz daha” dedim. “Çok gülmeyi terket, çok gülmek kalbi öldürür, yüzün nûrunu giderir” buyurdu. “Biraz daha nasihat buyur yâ Resûlallah” dedim. “Susmayı tercih et, sâdece hayır söyle, bu şeytanı senden uzaklaştırır, dine uymakta sana yardımcı olur” buyurdu.

“Biraz daha yâ Resûlallah” dedim. “Cihâd et, çünkü cihâd, ümmetimin zühdüdür” buyurdu. “Biraz daha” dedim. “Miskinleri (fakirleri) sev, onlarla bulun” buyurdu. “Biraz daha yâ Resûlallah” dedim. “Kendinden aşağı olanlara bak, senden üstün olanlara bakma, çünkü içinde bulunduğun hâl, senin için ni’mettir” buyurdu. “Biraz daha yâ Resûlallah” dedim. “Akrabanı ziyâret et, onlar seni ziyâret etmeseler de” buyurdu. “Biraz daha yâ Resûlallah” dedim. “Allahü teâlâya itaat et, kınayanların kınamasına aldırma” buyurdu. “Biraz daha nasihat et yâ Resûlallah” dedim. “Acı da olsa hakkı söyle” buyurdu. Biraz daha istedim, elini göğsüme koydu ve şöyle buyurdu: “Tedbir almak gibi akıllılık yoktur. Haramlardan el çekmek gibi vera’ yoktur. Güzel ahlâk gibi de soyluluk yoktur.” buyurdu.

Tahrîm sûresi, sekizinci âyetinde meâlen; “Ey îmân eden seçilmişler! Allahü teâlâya dönünüz! Hâlis tövbe edin! Ya’nî tövbenizi bozmayın! Böylece tövbe edince, Rabbiniz, sizi belki affeder ve ağaçlarının, köşklerinin altından sular akan Cennetlere sokar” buyuruldu.

Resûlullah (aleyhisselâm); “Günâhından tövbe eden kimse, günâhı olmayan kimse gibidir” buyurdu.

Hûd sûresi 114. âyet-i kerîmede meâlen; “Doğrusu bu hasenat (beş vakit namazın sevâbı) küçük günahları mahveder” buyuruldu.

Rersûlullah (aleyhisselâm); “Nerede olursan ol, Allahü teâlâdan kork! Kötülüğün peşinden iyilik yap ki; o iyilik, o kötülüğü silsin, gidersin. İnsanlara güzel ahlâk ile muâmele et!” buyurdu.

Mu’âz bin Cebel (radıyallahü anh), yolculuğa çıkacaktı. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûr-i saadetlerine gelip nasihat istedi. Resûlullah (aleyhisselâm); “Allahü teâlâya ibâdet et! O’na hiçbir şeyi ortak koşma. Kötülük yaptığın zaman peşinden iyilik yap. Ahlâkını güzelleştir” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) Eshâbına (r.anhüm) buyurdu ki: “Siz, öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helak olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle müslümanlar gelecek ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler, Cehennemden kurtulurlar.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6 sh. 197

2) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 409

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 40

4) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 417

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 102

6) Tezkiret-ül-huffâz sh. 1477

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 357

8) Tabakât-ül-huffâz sh. 512

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 552

10) Ma’rifet-ül-kurrâ-il-kibâr cild-2, sh. 582

11) Kitâb-ül-metcer-ur-râbih fî sevâb-ı amel-is-sâlih, Süleymâniye Kütüphânesi. Reîsülküttâb Mustafâ Efendi kısmı, No. 491

DURSUN FAKÎH (Tursun Fakîh)

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi. Şeyh Edebâlî hazretlerinin dâmâdı. Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’in bacanağıdır. Osman Bey devrinin meşhûr âlimlerindendir. Aslen Karamanlı olup, hocası Edebâlî’nin (radıyallahü anh) hemşehrîsidir. Çeşitli ilimleri, Edebâlî’den tahsil edip, tefsîr, hadîs ve fıkıh bilgilerinde âlim, tasavvufta yüksek derecelere sahip oldu. Kalbi, kötülüklerin pisliklerinden temizlendi. Zühd ve takvâda, güzel ahlâkta, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta,

insanlara doğru yolu göstermekte çok ileri idi. Osman Bey zamanında, gazâ ve fetihlere iştirâk eder, gazilere imamlık yapar va'z ve nasihatlerde bulunurdu. Karahisar'da ilk Cum'a namazını , Eskişehir'de ilk bayram namazını o kıldırdı.

Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı'nın, İlhanlı Gazân Hân tarafından İran'a götürülmesi üzerine devlet parçalandı. Her önüne gelen bey, herkes, sığınacak yer arar oldu. Haber Osman Bey'in meclisine ulaştı. Mecliste hazır bulunan Osman Bey'e, hatîb ve va'izi Dursun Fakîh şu teklifi yaptı: "Beyim! Cenâb-ı Hak size, sığınacak yer arayan müslümanları bir araya toplayıp idâre etmek basiretini ve gücünü ihsân etmiştir. Allahü teâlânın inâyeti, duâ ordusunun himmet ve bereketi, gazâ ordusunun kuvvet ve kudretleriyle çevrenizdeki tekfurları dize getirip, birçoklarının topraklarını mülkünüze dâhil ettiniz. Şimdi sıra Anadolu topraklarını ehil olmayanların elinden kurtarıp, ahâlisini huzûra kavuşturmaya gelmiştir. Müsâade buyurun da, adınıza hutbe okuyup, sizi sultan ilân edelim" dedi. Sultan düşünüp, istişâre etti. Dursun Fakîh'e hak verdi. O gün Dursun Fakîh, Osman Gazi adına hutbe okuyup, beyinin sultanlığını ilân etti. Dursun Fakîh okuduğu hutbelerde, va'z ve nasihatlerinde gazilerin gazâ şevkini artırıcı sözler söylerdi. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) ve O'nun mübârek Eshâbının (radıyallahu anhüm), güzel ahlâk ve örnek yaşayışını anlattı. Osman Gâzî'nin seçme yiğitleri, Allahü teâlânın dînini yaymağa, insanlara merhametli davranıp zarar vermemeye çok gayret ettiler. Herkese iyilik edip, hayırlı amel işlediler. Nefislerini terbiye edip, ebedî saadete kavuşmak için gayret gösterdiler. Bu husûslarda Dursun Fakîh'in askerler üzerinde çok büyük te'sîrleri oldu.

Dursun Fakîh, hocası Edebâlî'nin vefâtından sonra, onun dergâhında tâliblerine ders verdi. Hocasına sorulan suâllere o cevap verdi. Mühim devlet işlerinde onunla istişâre edildi. Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'in en yakın müşaviri oldu. Her işinde onunla istişâre edip, "İstişare eden pişman olmaz" hadîs-i şerîfi mu'cibince, devletin devamlı ilerlemesini, altıyüz yıllık Osmanlı Devleti'nin temellerinin sağlam olarak atılmasını te'min etti. Sekizinci asrın ilk yarısında vefât etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 21

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3020

EBÛ AFFÂN OSMAN EL-YEMENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Osman bin Ebî Kâsım bin Ahmed bin İkbâl el-Yemenî olup, künyesi Ebû Affân'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 776 (m. 1374) senesinde vefât etti. Ebû Affân Osman, fakîh, vera' ve zühd sahibi bir zât idi. Dünyâ malına hiç önem vermezdi. Kendisine Zebid'de Hanefî Mensûriyye Medresesi'nin müderrisliği teklif edildi ise de, o bu vazîfeyi kabûl etmedi. Ebû Affân Osman el-Yemenî'nin birçok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: "Osman el-Yemenî'nin bulunduğu köye Iraklı biri geldi. Osman el-Yemenî'yi görünce, onun talebelerine; "Bu sene bu zât hacca gitmiş midir?" diye sordu. Talebesi o zâta; "Hocam bu sene hacca gitmediler" dedi. O bunun üzerine; "Vallahi ben onu hac mevsiminde Harem-i şerîfte beş vakit namaz kılarken gördüm" dedi. Daha sonra o, Osman el-Yemenî hazretlerinin yanına gitti ve ondan duâ istedi."

Yine şöyle anlatılır: "Osman el-Yemenî'nin bulunduğu köyde bir zengin kimse vefât etti. Zamanın sultânı köyde bulunanlara; "O kimsenin evinin kapısını mühürleyin ve onun bütün mallarını iki kişinin huzûrunda tesbit edin. Daha sonra buraya gönderin" diye bir emir yazarak, elçi ile gönderdi. Elçi, Osman el-Yemenî'nin iki talebesinin yanına gelerek, durumu onlara anlattı. Onlar da, hocamızdan izin alalım dediler. Osman el-Yemenî talebelerine bu işe karışmamalarını söyledi. Elçi, yanında bulunan muhafızlar ile Osman el-Yemenî'nin sohbetini bastı ve onlara sultânın verdiği vazîfeyi yaptırdı. Sonra da çok eziyet etti. Bu arada, durumu bildiren bir mektûbu da sultâna gönderdi. Duruma çok kızan sultan, askerleri ile birlikte Zebîd beldesine gitmek üzere yola çıktı. Akşam oldu. Çok iyi bildikleri Zebîd köyünün yolunu bir türlü bulamadılar. Bu duruma çok şaşırdılar. Sabaha kadar buluruz ümidiyle dolandılar. Yine de köyün yolunu bulamadılar. Sabah olunca, bütün gece aynı yerin çevresinde dolandıklarının farkına vardılar. Sultan, bütün bunların Osman el-Yemenî hazretlerinin kerâmetlerinden olduğunu anladı. Derhâl cân-ı gönülden tövbe etti. Sonra Osman el-Yemenî'nin yanına gitti. Ondan af ve özür diledi. Osman el-Yemenî de onu affetti."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 144

EBÛ BEKR BİN İSMÂİL EZ-ZÜNKELÛNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Lakabı Mecdüddîn'dir. 679 (m. 1280) senesinde doğdu. 740 (m. 1339)'da Mısır'da vefât etti. Aslen Mısırlıdır. Mısır'ın doğu beldelerinden birine bağlı olan Zünkelûn köyündendir. Bu köyün ismi, önce Sünkelûm iken, sonradan halk dilinde Sünkelûn ve Zünkelûn şeklinde değişmiştir. Ebû Bekr bin İsmâil, fıkıh, usûl, hadîs, nahiv ilimlerinde âlim olup, çeşitli eserler yazmıştır. Fıkıh ve hadîs ilmini zamanının âlimlerinden öğrendi. Zamanının meşhûr âlimlerinden olup, sâlih, zâhid ve mütevâzî bir zât idi. Baybarsiyye dergâhında Meşîhat-üs-Sûfiyye vazîfesini yürüttü ve hadîs dersleri verdi. Ayrıca Hâkimî Câmii'nde de ders verdi. Gece-gündüz talebelere ders verirdi. Derslerini anlatırken, talebelere nasihat ederdi. Derslerinde evliyâ menkıbeleri ve hayat hikâyelerini çok anlatırlardı. Bu sûretle dersleri ilgi ile ta'kib edilip, çok fâideli ve bereketli olurdu. Sohbeti tatlı ve fâideli idi. Meclisinde asla kimsenin gıybeti yapılmazdı. Tasavvufda yükselmiş, kerâmet sahibi bir zât idi. Eserleri şunlardır: "Tuhfet-ün-Nebîh fî şerh-it-tenbîh"; dört cild olup, "Tenbîh" şerhidir. "Şerhu minhâc-üt-tâlibîn", "Şerh-üt-ta'cîz", "El-Lem-ül-ârıda fî mâ vakaa beyn-er-Râfiî ven-Nevevî minel-Muârıda."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 58

2) Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 441

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 17

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 125

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 426

6) Keşf-ül-zünûn sh. 418, 490, 1560

EBÛ HÂMİD BEHÂÜDDÎN SÜBKÎ

Fıkıh ve lügat âlimi. İsmi, Ahmed bin Ali bin Abdülkâfi bin Ali bin Temâm es-Sübkî'dir. Künyesi, Ebû Hâmid olup, lakabı Behâüddîn'dir. 719 (m. 1319) senesinde doğup, 773 (m. 1371) târihinde vefât etmiştir. Babası Şeyhülislâm Takıyyüddîn Ebü'l-Hasen'den, Ebû Hayyân Reşîdî ve İsfehânî'den ilim aldı. Yûnus Debbûsî, el-Vânî, Bedr İbni Cemâa ve başka âlimlerden, Şam'da; Cezerî, Müzzî ve başkalarından ders aldı. Büyük âlim Takıyyüddîn Sâig'den birkaç kırâat dinlemiştir. Mecal Zenkelûnî, İbn-i Kammâh ve başka âlimlerden fıkıh ilmi okudu. Daha gençliğinde ilimde pek yükseldi. Kardeşi Şam kadılığı vazîfesini üzerine alınca, Mensûriyye ve Tûlûn Câmii'nin medresesinde ders verdi. Meşhed-i Şafiî, Hâkim Câmii ve ilk açılışında Şeyhünniyye'de ders verdi. Yine 763 (m. 1361) senesinde kardeşinin yerine Şam kadılığı yaptı. Sonra, Asker şehrinin kadılığına ta'yin edildi. Adeliye'de fetvâ işlerini yürüttü.

Kâdı Takıyyüddîn Zebîrî onun hakkında şöyle der: "Behâüddîn Sübkî büyük âlimlerdendir. Babası, Şam kadısı idi. Zengin idi. Babası, Şam kadısı olunca, daha önce yaptığı vazîfelerin oğluna verilmesini istedi. Bunlar; Mensûriyye, Şeyhıyye ve Kehâriyye, İbn-i Tûlûn ve Zâhir medreselerinde ders vermek vazîfelerinden ibâretti. İbn-i Lebbân vefât edince, Meşhed-i Şafiî medresesinde ders verdi. Sonra Şam'da bir medresede vazîfe aldı. Bu işte bir müddet devam etti. Sonra Adeliye'de fetvâ işlerine baktı. Sonra Asker şehri kadılığını yaptı. Daha sonra İbn-i Tûlûn Câmii'nin hatîbi İbn-i Cevzî vefât edince, Şehiriyye Medresesi'nde fıkıh dersi verdi. Bundan sonra, büyük âlim Cemâlüddîn Esnevî'den sonra, İbn-i Tûlûn Medresesi'nde tefsîr dersi verdi."

Ebû Hâmid Behâüddîn Sübkî, fazîlet sahibi, çok ibâdet eden, çok sadaka veren bir zât idi. O pekçok defalar hacca gitti. Kalbinin merhamet ve inceliğinden, gözlerinden yaşlar hemen boşanıverirdi. Ebû Hâmid Behâüddîn (radıyallahü anh), istediğini elde etmede pek azîmli idi.

Eserleri: 1- Arûs-ül-efrât fî şerh-i telhîs-il-miftâh: İbn-i Hâcib'in usûle dâir yazdığı muhtasarı üzerine uzun bir şerhdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 189

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 226

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 210

EBÛ HAYYÂN

Tefsîr, kırâat, hadîs, târih ve lügat âlimi. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Ali bin Hayyân el-Gırnâtî el-Ceyyânî el-Endülüsî'dir. Künyesi Ebû Hayyân olup, lakabı Esîrüddîn'dir. Künyesi ile meşhûr oldu. 654 (m. 1256) senesi Şevval ayında, Gırnata'ya bağlı Matahşâraş denilen yerde doğdu. 745 (m. 1344) senesinde Kâhire'de vefât etti. Kâhire'nin dışında bulunan Sâfiyye kabristanına defnedildi.

Ebû Hayyân, Gırnata'da büyüdü. Burada; kırâat, nahiv ve lügat ilimlerini okudu. Gırnata'da; Ebû Ca'fer bin Zübeyr, Ebû Ca'fer bin Beşîr, Ebû Ca'fer bin Tabbâ', Ebû Ali bin Ebi'l-Ahmer, Ebû Hasen bin Sâig ve birçok âlimden ilim öğrendi. İlim öğrenmek için Mâleka, Mirye, Cezîre, Hadrâ, Cebel-ül-feth, Sebte, Becâye, Tunus, İskenderiyye, Mekke ve daha başka yerlere gitti. Mâleka'da; Ebû Ali bin Ebi'l-Ahves, Hatîb Abdülhak bin Ali, Ebû Abdullah Muhammed bin Abbâs Kurtubî'den, Becâye'de; Ebû Abdullah Muhammed bin Sâlih Kenânî'den, Tunus'ta; Ebû Muhammed Abdullah bin Hâru, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin İbrâhim'den, İskenderiyye'de; Abdülvehhâb bin Hasen bin Furât ve Ali Abdülbasîr İsmâil bin Abdullah Müleycî, İbn-i Hatîb Mızze, Behâüddîn bin Nahhâs, Gâzî Hâlâvî'den, Mekke'de; Ebû Hasen Ali bin Sâlih Hüseynî, Yûsuf bin İshâk Taberî'den hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Ebû Hayyân, kırâat ilmini Ebû Ca'fer bin Tabbâ'dan, nahiv ilmini; Ebû Hasen Übbezî, Ebû Ca'fer bin Zübeyr, İbn-i Ebî Ahves Radıyy ve İbn-i Sâig'den öğrendi. Ayrıca Ebû Hüseyn bin Rebî', Şâtıbî, Kutbüddîn Kastalânî, İzzüddîn Harranî, Vedh bin Burhan, İbn-ül-Enmâtî, Muhammed bin Abdullah bin Elben'in derslerini de dinledi. Doğuda ve batıda birçok âlim ona icâzet (diploma) verdi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Şerefüddîn Dimyatî, Takıyyüddîn İbni Dakîk-ül-Iyd, Takıyyüddîn İbni Rezzîn, Ebü'l-Yemen bin Asâkir. Kendisi şöyle demektedir: "İlim aldığım hocalarımın sayısı dörtyüzellidir. İcâzet aldıklarımın sayısı da pek çoktur."

Ebû Hayyân; nahiv, tefsîr, kırâat, edebiyat, târih ilimlerinde yüksek derecelere kavuştu, İlimlerdeki yüksek derecesi her tarafa yayıldı, ilimdeki yüksekliğinde asrının âlimleri ittifâk etmiştir. Sözünde ve yaptığı nakillerde güvenilen, i'timâd edilen ve araştırıcı bir âlim idi. Âlimler, talebeler ve insanlar ondan çok istifâde ettiler. Kendisinden; Takıyyüddîn Sübkî, Tâcüddîn Sübkî, Behâüddîn Ebî Hâmid Ahmed, Cemâlüddîn Esnevî, İbn-i Kâsım, İbn-i Akil, Semin, İbn-i Mektûm, es-Seffâkusî, Nâzır-ül-Ceyş ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendi. O, büyük âlim İbn-i Mâlik'in kitaplarını okumavı teşvik ederdi.

Talebelerine, İbn-i Mâlik'in eserlerinin kapalı taraflarını açıklardı, ömrünün çoğunu ders okutmak ve eser yazmakla geçiren Ebû Hayyân, Tûlûn, Mensûriyye, Hâkimi ve Akmer câmilerinde ilim öğretti ve Mensûriyye Medresesi'nde hadîs kürsüsü müderrisliği yaptı.

Tâcüddîn Sübkî onun hakkında: "Hocalarımızın ve arkadaşlarımızın çoğu Ebû Hayyân'dan ilim öğrendi. Babam Takıyyüddîn Sübkî de ondan ilim öğrenenler arasındadır. Babam ona çok hürmet ederdi. Eserlerinde ondan birçok nakiller yapmıştır. Bizi, sultan tekrar Şam'a gönderince, babam sultandan benim için birkaç gün izin aldı. Bu süre içerisinde, Ebû Hayyân'ın yanında okuduğum kitabı tamamladım. Babam bana: "Oğlum! Bu senin için bir ganîmettir. Belki bir dahaki gelişimizde Ebû Hayyân'ı bulamıyacaksın" dedi. Nitekim dediği gibi oldu" demektedir.

Meşhûr âlimlerden Safdî ise onun hakkında şöyle demektedir: "Ebû Hayyân, ya ders dinler, ya bir ilmî mes'ele ile meşgûl olur, ya birşeyler yazar veya bir kitabı mütâlâa ederdi. Onun bunlardan başka birşey ile meşgûl olduğunu görmedim. O, zekî talebelere iltifât eder, onları sever ve methederdi. Onun pekçok şiirleri vardır. Yaptığı nakillere güvenilirdi. Lügat ilmini gayet iyi bilirdi. Sarf ve nahiv ilimlerinde çok yüksek dereceye ulaşmıştı. Ömrünün çoğunu bu ilimlere verdi."

Safdî onun hakkında: "Ebû Hayyân, uzun boylu, güzel sesli, sûreti hoş bir zât idi. Minhâc kitabını ders olarak okuturdu. Minhâc kitabından az bir kısmı müstesna hepsini ezberledi ve kendi elyazısıyla yazdı" demektedir.

Edfevî de onun hakkında şöyle demektedir "Ebû Hayyân nakillerinde güvenilir ve huccet idi. İtikâdı sağlam olup, mu'tezîlî ve mücessime'ye âit bid'atlerden uzak idi. Çok cömerd idi. Allahü teâlânın emirlerine çok bağlı olup, yasaklarından çok sakınırdı. Kur'ân-ı kerîm okurken ağlardı."

Ebû Hayyân birçok eser yazmıştır. Eserlerinin sayısının elliye ulaştığı söylenmektedir. Eserlerinden ba'zıları şunlardır, 1- El-Bahr-ül-Muhît: Tefsîr kitabıdır. Bu tefsîr, sekiz cild hâlinde olup, basılmıştır. İlim ehli arasında mu'teber ve yaygın olarak müracaat edilen bir eserdir. Kur'ân-ı kerîmin lafızlarının i'râb şekillerine vâkıf olmak isteyen kimse için bu tefsîr çok mühimdir. Çünkü nahvi mevzûların Kur'ân-ı kerîm âyetleri için ehemmiyeti büyüktür. Ebû Hayyân tefsîrinde âyet-i kerîmelerin izahını nahiv yönünden derinlemesine ele almış ve nahiv âlimleri arasındaki ihtilâflara geniş yer vermiştir. Bununla beraber Ebû Hayyân, ahkâm ile alâkalı husûsları da ihmâl etmemiştir. O, kelimelerin lügat ma'nâlarından bahsetmiş, nüzûl sebeplerini nâsih ve mensûh muhtelif kırâatleri, Kur'ân-ı kerîmin belagat yönünü, ahkâm ile ilgili âyet-i kerîmelere geldikçe fıkhî hükümleri, mütekaddimîn ve kendisinden önceki müteahhirîn âlimlerinden gelen rivâyetleri de bildirmiştir. Bütün bunları kendisine hâs bir üslûpla ifâde etmiştir.

Ebû Hayyân bu husûsu tefsîrinin mukaddimesinde şöyle anlatır: "Bu kitabımdaki tertîbim şöyledir, önce lügata ihtiyâç olan yerlerde, tefsîr ettiğim âyet-i kerîmenin kelimelerinden söze başlıyorum. Sonra, o lafza âit nahiv ilmine dâir hükümleri bildiriyorum. Eğer bir kelimenin iki veya daha fazla ma'nâsı varsa, o kelimenin ilk geçtiği yerde bu ma'nâları zikrediyorum. Böylece, daha sonra bu kelime tekrar geçtiğinde, orada daha önce geçen münâsip ma'nâlardan birisi verilip, sonra âyet-i kerîmenin tefsîrine başlıyorum. Eğer varsa, âyet-i kerîmenin nüzûl sebebini, nesh durumunu, önceki âyet-i kerîme ile olan alâkasını ve âyet-i kerîme hakkındaki kırâatleri, âyet-i kerîmenin Arabca ilmi bakımından durumuna, Selef-i sâlihîn ve halef (sonra gelen âlimlerin) buyurduklarını zikrediyorum. Kısaca, o âyet-i kerîme hakkında söylenmesi gereken ne varsa söylüyorum. Orada geçen meşhûr kelimeleri asla ihmâl etmiyorum. Onda i'râb bakımından kapalı husûsları açıklıyor, beyân ve bedî' ilimleri yönünden de açıklamalarda bulunuyorum. Daha önce bahsettiğim bir kelime, bir cümle ve tefsîr ettiğim bir âyet-i kerîme hakkındaki açıklamayı tekrarlıyorum. Ba'zan da, böyle yerlerde o kelime cümle veya âyet-i kerîmenin açıklamasının geçtiği yere havale ediyorum. Şayet tekrar edersem, bu, daha fazla bilgi ve fâide içindir. Kur'ân-ı kerîmin lafzına teallûk eden dînî hükümlerde, dört mezhebe göre hükümleri bildiriyorum. Delîlleri için fıkıh kitaplarına havale ediyorum. Aynı şekilde nahiv ilmi ile ilgili hükümlerin delîlleri ve geniş ma'lûmât için de, nahiv kitaplarına müracaat edilmesini tavsiye ediyorum. Fakat, ba'zan bir hüküm, garîb veya ekseriyetin bildirdiği meşhûr hükme muhalif bir hüküm olduğunda, o hükmün delîllerini bildiriyorum. Âyet-i kerîmelerin i'rabını yaparken, Kur'ân-ı kerîmin münezzeh olduğu i'rab şekillerinden uzak duruyorum. Böyle mahzurlu i'rab şekillerini bildirip, bundan sakınmak gerektiğini de, Kur'ân-ı kerîmin i'rab ve terkibinin en güzel i'rab ve terkib sekline hamledilmesinin icab ettiğini beyan ediyorum. Çünkü Allahü teâlânın kelamı, en fasih kelamdır. Onda, nahiv âlimlerinin caiz kıldığı, uzak takdîrler, zaif terkipler, kapalı mecazlar gibi husûsların hepisini caiz kılmak, caiz değildir. Son olarak kelime ve terkib olarak tefsîr ettiğim âyet-i kerîmenin beyan ve bedî' ilmi ile ilgili durumunu bildirerek söze son veriyorum. Âyet-i kerîmelerin sonunda ma'nalarını şerh ediyorum. Ba'zan munasip oldukça tasavvuf ehlinin sözlerine de yer verdim."

Ebû Hayyân tefsîrinde, nahiv ve i'rab şekillerinde Keşşâf ve İbn-i Atıyye tefsîrinden çok nakiller yapmaktadır. Fakat çok defa bu nakillerin peşinden, onlara nahiv mes'elelerinde i'tirazlar yapmaktadır. Yine Ebu Hayyan tefsîrinin ikinci cildinin 276 ve yedinci cildinin 85. sahifelerinde Zemahşerî'ye mu'tezili i'tikâdından dolayı alaylı ve sert hücumlar yapmaktadır, Bununla beraber, onun Kur'ân-ı kerîmin belagatini, ortaya koymaktaki yüksek meharetini de takdîr etmektedir.

Ebû Hayyân bu tefsîrinde yaptığı nakillerin çoğunda, "Kitab-üt-tahrir vet-tahbir li akvâl-i eimmet-it-tefsîr" kitabını kaynak almış, bu kitaba i'timâd etmiştir. Bu kitab, Ebû Hayyan'ın hocası Cemalüddîn Ebu Abdullah Muhammed bin Süleymân el-Makdisî'nindir. Bu kitab, tefsîr ilmine dair yazılmış en büyük eser olup, yüz cilde yakındır.

Kısaca, Ebu Hayyan'ın tefsîrinde, ömrünün büyük bir kısmını verdiği ve çok yükseldiği nahiv yönü ağırlıktadır. 2- En-Nehr: Bahr-ül-muhit'in kısaltılmış şeklidir. Bu eserde İbn-i Teymiyye'nin hataları da gösterilmiştir. 3- İthaf-ül-eribbima fil-Kur'ân-ı minel-Garîb, 4- Et-Tezyîl vet-tekmil, 5-Mutavvel-ül-irtisâf ve Muhtasarı: Celaleddîn Süyuti; "Arabcada bu iki kitapdan daha büyük kitap yazılmadı" demektedir. 6- Tenhil-ül-mulahhas min şerh-üt-teshîl, 7- İsfar-ül-mülehhas, 8- Et-Tecridü li ahkam-i kitabı Sibeveyh, 9- Et-Tezkiretü fil-Arabiyye (dört büyük cildlik bir eser), 10- Et-Takrib, 11- Muhtasar-ul-mukrib, 12- Et-Tedrib fî şerhihi, 13- El-Mebda'fit-Tasrif, 14- Gayet-ül-ihsân fin-nahv, 15- El-İrtidaü fid-dadi vez-zai, 16- Ikd-

ül-lâlî fil-kırâat, 17- El-Halel-ül-haliyye fî esanid-il-Kur'ân-il-Aliyye, 18- Nuhat-ül-Endülüs, 19- El-Ebyat-ül-vafiyye, 20-Mantık-ül-hürs fî lisân-il-fürs, 21-El-İdrak lil-lisân-il-etrâk, 22-Zehv-ül-mülk fî nahv-it-Türk, 23- El-Efsal fî lisân-it-Türk, 24-En-Nuket-ül-hisan, 25- En-Nafi', 26- El-Mevrid-ül-Gümer, 27-Er-Ravd-ül-Basim, 28- Ez-Zümre, 29- Nihâyet-ül-İ'rab.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 130

2) Tabakat-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 286

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 280

4) Zeyl-i Tezkiret-ül-huffâz sh. 23

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 276

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 145

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 457

8) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 71

9) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 302

10) Et-Tefsîr vel-müfessirîn cild-1, sh. 317

11) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 534

12) Tabakât-ül-kurrâ cild-2, sh. 285

13) Nücûm-üz-zâhire cild-10, sh. 111

14) Nefh-ut-tayyib cild-2, sh. 535

15) El-Vâfî bil-vefeyât cild-5, sh. 267

16) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 152

17) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 49, 61, 153, 688, cild-2, sh. 1194, 1580, 1818,

18) De Slane Catalogue des manuserits arabes cild-1, sh. 145

19) Ahlwardt, Verzelchniss der arabischen Handschriften cild-1, sh. 349

20) Brockelmann Gal-2 sh. 109 Sup-2 sh. 135

EBÛ İMRÂN (Mûsâ)

İslam âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Abdülvehhab-ı Şa'ranî hazretlerinin beşinci batından dedesidir. Mısır'da Sa'îd-i Mısır olarak bilinen bölgenin aşağı kısmında ve Nil nehrinin batı sahilinde bulunan Behensa beldesindendir. Doğum tarihi tesbit edilemiyen Ebû İmran (radıyallahü anh), 707 (m. 1307) senesinde vefât etti. Benî Zugla diye tanınmış olan kabileye mensûp, Tilmsan Sultânı Ebû Abdullah ez-Zuglâ'nın evlâdındandır. Ebû İmrân, sultan olan babasının yanında yetişip büyüyünce, Allah yolunda bulunmayı, kendisini tasavvufa vermeyi saltanata tercih etti: Babası ilk zamanlarda onun bu hâlini garip karşıladı ise de, daha sonra işinde kendisini serbest bıraktı. Ebû İmrân Mûsâ, talebe olmak üzerek Şeyh-ül-Magrib olarak tanınan Ebû Midyen et-Tilmsânî hazretlerinin huzûruna vardı. Ebû Midyen (radıyallahü anh) buna; "Kime mensûbsun?" diye sordu. O da; "Sultan Ebû Abdullah'a" dedi. "Nesebin (soyun) kime kadar ulaşır?" diye sorunca, "Muhammed bin Hânefiyye bin Ali bin Ebî Tâlib'e (radıyallahü anhümâ)" dedi. Ebû Midyen, "Fakirlerin (tasavvuf yolunda bulunanların) yolu ile saltanat ve neseb (soy) asâleti bir arada bulunmaz" dedi. O da; "Ey efendim! siz şâhid olun ki, şu andan i'tibâren sizden başkasına bağlı bulunmayı terkettim. Başka şeylerin hepsinden ayrıldım. Soyumla anılmayı değil, sizinle anılmayı şeref kabûl ettim" dedi. Bunun üzerine Ebû Midyen hazretleri bunu talebeliğe kabûl etti. Gayret ve isti'dâdının fazlalığı sebebiyle, kısa zamanda ilimde ve ma'nevî hâllerde yükselerek, o büyük zâtın talebelerinin önde gelenlerinden oldu. Birçok kerâmeti görüldü. Vahşi hayvanlar ile konuştuğu herkes tarafından bilinirdi. Arslanlar bile bu zâtın Allaha bağlılığından hâsıl olan heybetinden korkup çekinirlerdi. Halktan, bizzat bunları görenler az değildi.

Ebû Midyen et-Tilmsânî hazretlerinin huzûrunda, yetişerek, üstün derecelere, yüksek makamlara kavuşan Ebû İmrân, kendisi gibi yetişen ba'zı arkadaşları ile birlikte, hocaları Ebû Midyen tarafından, insanları irşâd etmek, onlara saadet yolunu göstermek üzere, Mısır'da değişik beldelere gönderildi Yola çıkacakları zaman, Ebû Midyen hazretleri; Ebû İmrân'a; "Mısır'a ulaştığında, Sa'îd bölgesinde bulunan Hûr nahiyesine

git! Senin kabrin orada olacaktır” buyurdu. O da; “Başüstüne efendim” diyerek, bildirilen yere vardı. Hocasından öğrendiği yüksek din bilgilerini, talebelerine, ilim âşıklarına anlatmaya, öğretmeye başladı. Birçok talebe yetiştirdi. Çok kerâmeti görüldü. Bir talebesine nidâ ettiği, seslendiği zaman, o talebe bir senelik mesafede de olsa, Allahü teâlânın izni ile hocasının sesini duyar ve cevap verirdi. Yine talebelerinden birisi bir sıkıntıya düşse ve ondan yardım istese, ona seslense, Allahü teâlânın izni ile o talebesinin hâlini anlar, sesini duyar, bir senelik mesafede de bulunsa, Allahü teâlânın izni ile derhâl o talebesinin imdâdına yetişirdi Ona yardım edip, sıkıntıdan kurtarırdı. Ebû İmrân Mûsâ hazretleri burada, aşk ve şevk ile uzun yıllar hizmet etti. Birçok kimse ondari ilim öğrenip, istifâde ettiler. Hocası Ebû Midyen’in işâret ettiği gibi o beldede vefât etti. Kabri oradadır.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 20

EBÜ’L-ABBÂS KONEVÎ (Ahmed bin Mes’ûd)

Kelâm, lügat, nahiv ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Mes’ûd bin Abdürrahmân’dır. Künyen Ebü’l-Abbâs olup, Cemâ-lüddîn lakabı verildi. Konevî nisbet edildi. Celâlüddîn Ömer Habbâzî’den fıkıh ve kelâm bilgilerini öğrendi. Allâme Muhyiddîn Esmer’den fıkıh ilmi tahsil etti. Şam’da ikâmet edip, orada 732 (m. 1332) yılında vefât etti. Birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. En meşhûr talebesi, Şam kadılarından olan oğlu Ebü’l-Mehâsin Cemâlüddîn Mahmûd Konevî idi. Ebü’l-Mehâsin Konevî, babasının vefâtından sonra, müsvedde hâlinde olan eserlerini tamamladı. Ebü’l-Abbâs Konevî’nin eserlerinden ba’zıları şunlardır: “Câmi’-ül-kebîr” şerhi “Takrir” ve “Akîdet-it-Tahtavî” şerhi “Kalâid” meşhûrdur. “Kalâid”in bir nüshası Süleymâniye Kütüphânesi Esad efendi kısmında mevcûttur.

---

1) Tabakât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye cild-2, sh. 106

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 42, 107

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 176

4) Osmanlı müellifleri

EBÜ’L-BEREKÂT EN-NESEFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Abdullah bin Ahmed bin Mahmûd en-Nesefî olup; künyesi Ebü’l-Berekât’dır. Lakabı ise Hâfızüddîn’dir. 710 (m. 1310) senesinde Bağdad’da vefât etti.

Ebü’l-Berekât en-Nesefî, fıkıh ilmini; Şemsüleimme Muhammed bin Abdüssettar el-Kerderî, Hamîdüddîn ed-Darir, Bedrüddîn Hâherzâde gibi büyük âlimlerden öğrendi. Ebü’l-Berekât en-Nesefî, müteahhirîn diye isimlendirilen zühd sahibi âlimlerden olup, fıkıh, usûl, tefsîr, hadîs ve başka ilimlerde emsalsiz idi. Fıkıh ve usûlde üsdâd idi. Çok kimseler ondan fıkıh ve ahlâk ilmini öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Es-Sefnâkî bunlardandır. Abdullah en-Nesefî pek yüksek bir âlim idi. Tefsîrde, hadîste, fıkıhda, usûlde büyük bir ilmî gücü vardı. Zamanında emsalsiz idi. Çok kıymetli ve faydalı eserleriyle. İsmi ve nâmı her yere yayıldı.

En-Nesefî “Kâfi” kitabında buyurdu ki: “Bir kimse, hüzünden, sıkıntıdan kurtulmak için, Allahü teâlâya kalbinden yalvararak, ondört secde âyetini (ezberden, ayakta) okuyup, herbirinden sonra, hemen yatıp secde ederse, Allahü teâlâ, o kimseyi o dert ve belâdan korur.”

Ebü’l-Berekât en-Nesefî, yazmış olduğu tefsîrin önsözünde buyurdu ki: “Arzusunu kıramıyacağım çok sevdiğim bir zât, benden “Te’vilât-i Kur’âniyye”ye dâir bir kitap yazmamı rica etmişti. Şöyle ki: Bu kitap kırâat vecihlerini, i’râbı, bedi’ ilimlerin inceliklerini, işâretlerini içinde toplayan, Ehl-i sünnet ve cemâatin sözleriyle süslenmiş, bid’at ve dalâlet sahiplerinin söz ve işlerinden uzak, ne okuyucularına usanç verecek derece uzun, ne de maksadı ihlâl edecek tarzda kısa bulunacak.

Ben, bir müddet yazmakta tereddüt ettim. Fakat bilâhare birçok mânilere rağmen bunu yazmağa karar verdim ve cenâb-ı Hakkın yardımıyla az bir zaman içinde yazıp bitirdim.”

Ebü’l-Berekât en-Nesefî birçok eser yazdı. Vâfi ve bunun şerhi “Kâfi” ve “Kenz” fıkıh kitapları ve “Medârik” tefsîri ile “Menâr” adındaki usûl-i fıkıh kitabı meşhûrdur. Ömer Nesefî’nin “Manzûmesi”ni şerh edip, “Müstesfâ” adını verdi. “Umdet-ül-akâid” kitabı William Courton tarafından 1259 (m. 1843) senesinde Londra’da basıldı. Yazmış olduğu “Medârik” tefsîrine birçok haşiyeler yazıldı. El-İklil alâ Medârik-it-Tenzîl bunlardandır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 32

2) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 247

3) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 270

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 101

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 464

6) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 108

7) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 58

8) Et-Tefsîr vel-müfessir cild-1, sh. 304

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 119; cild-2 sh. 1168, 1274, 1867

10) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 202, 977, 999, 1053

EBÜ’L-HASEN ALİ BİN MÛSÂ EL-HÂMÎLÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Çeşitli eserlerin sahibi olan meşhûr âlim Sirâc’ın babası. İsmi, Ali bin Mûsâ el-Hâmîlî olup, künyesi Ebü’l-Hasen’dir. Harrâniyye’de tanınmış kabilelerden olan Ehmûl’a mensûp olmakla, “Hâmilî” diye nisbet olunmuştur. Doğum târihi, bilinemiyen Ebü’l-Hasen Ali hazretleri, 720 (m. 1320) senesinde vefât etti. Zamanında bulunan âlimler için büyük bir önder, çeşitli ilimlerde âlim, şânı yüce, herkes tarafından bilinen, hatırlanan, iyilik, ihsân, cömertlik sahibi, çok kıymetli bir zât idi. İlminin çokluğu yanında, çok ibâdet etmesi ve çok kerâmetlerinin görülmesi ile de tanınmıştır. Zamanının sultânı dâhil, bütün insanlar tarafından sevilip sayılır, hürmet edilirdi.

Ebü’l-Hasen Ali bin Mûsâ hazretlerinin oğlu büyük âlim Ebû Bekr es-Sirâc (radıyallahü anh) şöyle anlatır: “Rü’yâmda Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi gördüm. Yanlarında Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer vardı. Harrâniye’de babamın ders verdiği câmide kalabalık bir cemâat arasında oturuyorlardı. 714 senesi, Ramazân-ı şerîf ayının 27. gecesi idi. Nebî sallallahü aleyhi ve sellem; “Yâ Ebâ Bekr ve yâ Ömer! Kalkınız fakîh Ali bin Mûsâ el-Hâmilî’nin başını (alnını) öpünüz!” buyurdu. Bunu söylerken, mübârek elleri ile babamı işâret ediyorlardı. Onlar derhâl kalkıp, babamın alnını öptüler. Sonra, Resûlullah (aleyhisselâm) babamın yanında durup; “Ben bunu seviyorum, ben bunu seviyorum” buyurdu. Bundan sonra Resûlullah efendimiz, Kudûrî kitabını istedi. Getirdiler. Huzûrlarında bir miktar okundu.” İmâm-ı Şircî diyor ki: “Ben bunu, Sirâc’ın el yazısından naklediyorum.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 183

EBÜ’L-HASEN TEVÂŞÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Abdullah et-Tevâşi olup, künyesi Ebü’l-Hasen’dir. 748 (m. 1347) senesinde Halî denilen yerde vefât etti. Burada kabri meşhûrdur. Onu tanıyanlar ve ismini duyanlar, uzak yerlerden ziyâret ve istifâde için buraya gelirler. İmâm-ı Şircî Zebîdî şöyle demektedir: “Kabrini ziyârete gitmiştim. Orada nûr ve bereket gördüm. Ancak bunu ifâde etmek mümkün değildir.”

Ebü’l-Hasen Tevâşî, bir Cum’a günü namaza gitmişti. Yanında talebelerinden bir cemâat vardı. Bu sırada yanına felsefe ile meşgûl olmakla tanınan birisi geldi. Ebü’l-Hasen Tevâşî’ye dil uzattı. Ebü’l-Hasen kendisini sevenlerden birisinin onun yakasına yapışacağını anlayınca; “Onu bırakınız. Onda, kendisine kâfi gelecek şey mevcûttur” buyurdu. O anda dil uzatan felsefecinin üzerinde bir ateş parladı. Orada hazır

bulunanlardan birisi onun üzerine su dökmeye başladı. Yanan ateş söndü. Buna rağmen adamın vücûdunun bir kısmı yandı. Bu hâdise, o beldede yayılıp, herkes tarafından duyuldu.

Ahmed bin Mûsâ bin Acil, bir kâfile ile Mekke-i mükerremeye gidiyordu. Halî şehrine gelince, yolda tehlike olduğu haberi kâfileye ulaştı. Bunun üzerine Ahmed bin Mûsâ bin Acil, Ebü'l-Hasen Tevâşî'ye, istişârede bulunması için birini gönderdi. O şahıs ona, yolculuğu karayoluyla mı, yoksa deniz yoluyla mı yapmalarını soracaktı. O şahıs, Ebü'l-Hasen ile görüşüp durumu anlatınca, Ebü'l-Hasen Tevâşî; "Ahmed bin Mûsâ bin Acil'e söyle, yolculuğunu dilediği taraftan yapabilir. Ona hiçbir zarar gelmeyecektir" dedi. Dediği gibi Ahmed bin Mûsâ bin Acil sağ-sâlim Mekke-i mükerremeye gitti.

Büyük âlim Yâfiî şöyle anlatır: Birgün Ebü'l-Hasen Tevâşî ile beraber bulunuyordum. O anda hatırımdan, Ebü'l-Hasen mi, yoksa falanca zât mı daha üstün olduğu düşüncesi geçti. O anda Ebü'l-Hasen bana, Resûl ile Nebî arasındaki farkı sordu. Ben, bildiğim kadar anlatmaya çalışırken, gayet güzel, veciz ve şümûllü bir ifâde ile ikisinin arasındaki farkı benden önce îzâh. Etti. Daha sonra evliyâ arasında da fark bulunduğunu, bir kısmının talebe yetiştirdiğini ve kerâmet gösterdiğini, bir kısmının ise fazîlet sahibi bir zât olduğu ve talebe yetiştirmeyip kerâmet göstermediğini anlattı. Onun yaptığı bu izahlardan sonra, onunla, hatırıma gelen diğer zâtın arasındaki farkı anladım."

Menâyî şöyle anlatır. "Onun zamanında devlet ileri gelenlerinden ba'zıları halka zulüm yapıyordu. Ebü'l-Hasen Tevâşî; "Eğer zulümden vazgeçmezlerse, onlara ateş gelecektir" diye bildirildi. Ne zaman geleceğini sorduklarında: "Cum'a gecesi" dedi. Cum'a gecesi müezzin ezan okumaya çıkınca, devlet ileri gelenleri kendilerine doğru yavaş yavaş yaklaşmakta olan bir ateş gördüler. Korku ile Ebü'l-Hasen Tevâşî hazretlerinin huzûruna koştular. Yüzlerini topraklara sürerek yalvardılar ve zulümden vazgeçtiklerini bildirdiler. Ebü'l-Hasen onların dileğini kabûl edince, Allahü teâlânın izni ile o ateş ortadan kayboldu."

Birisine, şeytan devamlı musallat olur ve onu rahatsız ederdi. Bu durumu gelip, Ebü'l-Hasen hazretlerine anlattı. O da; "Şayet yine sana musallat olursa, benim ismimle bağır" dedi. Şeytan kendisine tekrar musallat olmuştu. Ebü'l-Hasen Tevâşî ismini söyler söylemez, şeytan ondan uzaklaştı ve bir daha yanına yaklaşmadı. Büyük âlim Yâfiî, târihinde şöyle demektedir: "Son olarak onun yanına gittiğimde, bir kitaba sığmayacak şekilde, ondan zâhir olan kerâmetlere, ma'rifetlere ve sırlara şâhid oldum."

Ebü'l-Hasen Tevâşî'nin üç oğlu vardı. Bunlar, Abdullah, Muhammed Sünnî ve Ebû Bekr'dir. Abdullah isimli oğlu, babası gibi Allahü teâlânın sevdiği kullarından idi. Onun birçok kerâmetleri görülmüştür. Zaman zaman onunla, akideleri bozuk olan kimseler arasında ba'zı münâzaralar olurdu. Bozuk akide sahiblerine, yanlış yolda olduklarını çok güzel îzâh ederdi.

Birgün Abdullah hazretleri, bozuk akîde sahiblerine; "Benim ile, sizin âlimim diye geçinen büyüğünüzü bir eve koyun ve o evi ateşleyin. Kim hak üzerine ise onu ateş yakmaz. Yolu bozuk olan ise yanar. Kimin hak üzere olduğu o zaman belli olur" dedi. Fakat onlar bu işi yapmayı kabûl etmediler. Çünkü onlar, onun sözündeki doğruluğu ve velilikteki kemâlâtını biliyorlardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 183

EBÛ MUHAMMED HASEN BİN ÖMER EL-HIMYERÎ

Endülüste yetişen fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ömer el-Hımyerî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Endülüs'te Atlas Okyanusu kenarında bulunan Lüb kasabasında yetişti. Doğum târihi kat'î olarak bilinemiyen Hasen bin Ömer, 767 (m. 1365) senesinde vefât etti.

İlim öğrenmeye çalışmaktaki gayret ve azmi ile tanınan Ebû Muhammed hazretleri, ibâdet ve tâatte ve Allahü teâlâyı zikretmekte zamanında bulanan âlim ve velilerin önde gelenlerinden idi. Ba'zen uzun zaman ilim öğrenmekle kitap mütâlaa etmekle çok meşgûl olur, gece-gündüz ilimle uğraşırdı. Kendisini o kadar ilme verirdi ki, evindekilerle ve çocukları ile meşgûl olamazdı. Geceleri uyumadığı çok olurdu. Bir sene müddetle, devamlı olarak yatsı namazından sonra uyumadı. Yatsı namazı abdestiyle sabah namazını kıldı. Uzun

zaman, yemeden ve içmeden devamlı ilim öğrenmekle meşgûl olur, tanıyanlar, bu sıkıntılı hâllere nasıl tahammül edebildiğine çok hayret ederlerdi.

Rivâyet edilir ki, fakîh Muhammed Hermel el-Fahrî isminde bir zât, Ebû Muhammed el-Hımyerî hazretlerinin bulunduğu beldeye geldi ve onun derslerine devam etmeye başladı. Bu fakîh de yüksek âlimlerden idi. Burada birbirlerinden ilim öğrenmeye, birbirlerinin ilimlerinden istifâde etmeye başladılar. Bir ara, fakîh İbn-i Hermel, beyân ilmi okumak istediğini bildirdi. Ebû Muhammed Hâsen de kabûl etti. İbn-i Hermel'e beyân dersi okutmaya başladı. Birgün ders esnasında, başını yukarıya kaldırdığında, bir yılanın başını uzatmış dersi dinlemekte olduğunu gördü. Ders bittikten sonra, İbn-i Hermel'e bu gördüğü hâli bildirdi ve; "Bu gördüğün, cin taifesinden fıkıh âlimi bir kimsedir ki, bizden Tenbîh ve Mühezzeb kitaplarını okuyor. Senin okuduğun beyân derslerini de dinlemek istiyor" buyurdu. İbn-i Hermel ise, kendisinden ders okuduğu zâtın cinlere de ders vermekte olduğunu anlayıp, ona olan muhabbet ve bağlılığı daha çok arttı.

Ebû Muhammed Hasen bin Ömer el-Hımyer! hazretleri, bir gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Yanlarında Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları ve İslâm âlimlerinin büyüklerinden İmâm-ı Şafiî hazretleri vardı. Hasen bin Ömer'in memleketinde bulunuyorlardı. Ebû Muhammed Hasen Bin Ömer; "Yâ Resûlallah! Buraya teşrîf etmenizin hikmeti nedir?" diye suâl edince, Resûlullah (aleyhisselâm); "İlim taleb etmek husûsundaki çalışman ve gayretin sebebiyle seni ziyâret ettik" buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 397

EBÛ MUHAMMED TALHÂ BİN ÎSÂ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Talhâ bin Îsâ bin İbrâhim bin Ebî Bekr bin eş-Şeyh-ül-kebîr Îsâ bin İkbâl el-Hetâr el-Yemenî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. 780 (m. 1378) senesinde vefât etti. Bâb-i Sihâm denilen yere defn olundu. Üzerine çok büyük bir türbe inşâ edildi.

Çok kerâmet ve hârikaları görüldü. Bereketli sözleri vardı. Gençliğini ilim öğrenmekle geçirdi. Çok Kur'ân-ı kerîm okur, geceleri de devamlı ibâdet ederdi. Allahü teâlâya olan aşk ve muhabbetinin çokluğu sebebiyle, ma'nevî hâllere ve kerâmetlere kavuştu.

Ebû Muhammed Talhâ, rü'yâsında Resûlullahın (aleyhisselâm) işâretiyle, Hazreti Ebû Bekrin elinden tasavvuf hırkasını giydi. Tasavvuf yolunda üstün derecelere kavuştu. Allahü teâlâ ona İsm-i a'zamı öğretti. Kendisi; "İsm-i a'zamı kimseden öğrenmedim. Onu, havada nûrdan yazılmış harflerle görerek öğrendim" buyurdu. Bir kere de buyurdu ki: "Hangi velî zâtın kabri başında dursam, Allahü teâlâ, o zâtın rûhâniyyetinden beni haberdâr eder." Şöyle anlatılır: "Birgün kendisine Abdullah Yâfiî'nin oğlu gelip, bir mes'ele için onu hakem yapmak istedi. O, bunu kabûl etmedi Ona niçin kabûl etmediği sorulunca, şöyle cevap verdi. "Bana kendi mes'elesi için hakemlik yapmamı teklif edince, babası bana göründü ve; "O benim oğlumdur, fakat boynumda bir yüktür" dedi. Babasının ondan râzı olmadığını bildiğim için, onun teklifini kabûl etmedim." Yine birgün Mekke-i mükerremede iken, aynı zâtın bir başka oğlu kendisine gelip duâ istedi. O zaman yine babası göründü ve; "Efendim, bu oğlumu gözetmenizi istiyorum" dedi. Ebû Muhammed Talhâ da o gence dönüp; "Evlâdım, şunu bil ki, hoca talebesini gözetir ve korur" buyurdu. Daha sonra Ebû Muhammed Talhâ yanındakilere; "Ben, Abdullah Yâfiî gibi evlâdını bu derece gözetip kollayan başka birini görmedim" dedi."

Şöyle anlatılır: "Birgün talebeleriyle sohbet ederken, biri Bağdad'da, diğeri Mısır'da iki talebesinin ismi geçti. Onların hâlinden haberdâr olmayı arzu etti. Derhâl onların hâli, Ebû Muhammed Talhâ'nın gözleri önüne geldi. Yanındakilere; "Bağdad"daki Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin soyundan olan talebem, şu anda ayakta kıbleye dönmüş, Ka'be-i muazzamanın şark rüknüne isâbet eder vaziyette ibâdete hazır bir hâlde Mısır'daki talebem de, etrâfında birçok kişilerle beraber, onlara İslâmiyeti anlatıyor" dedi."

Kızkardeşinin oğlu Hibetullah Sücâf şöyle anlatır: "Hanımımın bir elbiseye ihtiyâcı vardı. Param olmadığı için alamadım. Üzüntülü halimle Ebû Muhammed Talhâ'nın kabrine gidip yalvardım. Beni hafif bir uyku hâli kapladı. O anda karşımda onu gördüm. Bana buyurdu ki: "Falan yerdeki filan kişiye git Benden selâm söyle ve benim şu sözümü bildir. O sana

ihtiyâcını verecektir.” Derhâl uyandım. Buyurduğu köye gidip, o kişiyi buldum. Selâmını söyledim ve Ebû Muhammed Talhâ’nın; “Senin her biri çeşitli yerlerde olan beş küp altının var. Birisi de falan ağaç altındadır. Senden kırk dirhem istiyorum” sözünü naklettim. O kişi; “Evet, Ebû Muhammed Talhâ bin Îsâ’nın dediği doğrudur. Hoş geldiniz. Bundan sonra ne ihtiyâcınız olursa ben karşılayacağım” dedi ve ihtiyâcım olan şeyleri verdi.”

Şöyle anlatılır: “Ebû Muhammed Talhâ, uyanık iken karşısında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) görürdü. Birgün birisi Zebid Hâkimi Kâdı Ahmed et-Tihâmî’ye gelip bu husûsu söyledi. O da bu duruma inanmadığı hâlde; “Gel beraberce ona gidip konuşmasını dinliyelim” dedi. Huzûruna gittiklerinde, Ebû Muhammed onlara hiç bakmadı. Fakat; “Ba’zı kimseler, uyanık iken Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) görüleceğini kabûl etmiyorlar. Böyle inanmaktan Allahü teâlâya sığınırız” buyurdu. Gelenler hatâlarını anlayıp özür dilediler. Başka bir rivâyette ise; kadı, Ebû Muhammed Talhâ’nın huzûrunda hiç konuşmadan edeble bir müddet oturdu. Hiçbir şey konuşmadan da ayrıldı. Yanındaki kişi; “Niçin birşey sormadın?” dediğinde, kadı; “Yemîn ederim ki, onun yanına girer girmez, Resûlullahı (aleyhisselâm) orada gördüm” dedi.”

Yine anlatılır ki: “Zebid şehrinde bir karışıklık oldu. Sultan şehirden çıktı. Herkes malını ve kıymetli şeylerini bir yere sakladılar. Ebû Muhammed Talhâ o vakitte hasta idi. Talebesi gelip durumu söylediklerinde; “Bu insanlara birşey olmayacak. Ancak bir âlim vefât edecek. Âlimin ölümü, âlemin ölümü demektir” buyurdu. Çok geçmeden kendisi vefât etti.”

Şöyle anlatılır: “Ebû Muhammed Talhâ bin Îsâ, bir defasında hacca giderken, büyük fıkıh âlimi Ahmed bin Ömer ez-Zeylaî’nin türbesine uğrayıp ziyâret etti. Onu, başında çiçeklerden bir taç demeti olduğu hâlde gördü ve onunla konuştu.”

Ebû Muhammed Talhâ bin Îsâ’nın kerâmetleri çok olup, sahili olmayan bir deniz gibidir. Talebeleri onun kerâmetlerini bir kitapta topladılar. Hakîkat ilmine vâkıf bir zât idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 47

EDEBÂLÎ (Üdebâlî)

Osmanlı devlenin büyük İslâm âlimi. Osman Gâzî’nin kayınpederi ve hocası. Karaman civarında doğdu. Memleketinde ilim öğrendikten sonra Şam taraflarına gitti. Hadîs-i şerîf, tefsîr ve fıkıh ilimleri tahsil etti. Tasavvuf yoluna meyletti. Zamanının büyük âlimlerinden feyz aldı. Memleketine döndü. Bir rivâyette Bâbâ İlyâs-i Horasânî’nin halifelerinin ileri gelenlerinden idi. İlim ve âmelde yüksek, mal ve mülkte zengin bir kimse idi. Eskişehir yakınlarında İtburnu denilen bir köyde ikâmet eder, tâliblerine ilim öğretmek, insanlara huzûr dağıtmakla meşgûl olurdu. Dînî mes’elelerde herkes ona müracaat eder, dünyâ ve devlet mes’eleleri için onunla istişâre edilirdi. İslâm dünyâsında eskidenberi mevcût olan “Fütüvvet ehli” ve Anadolu’da mühim bir yeri olan “Ahîler” ile irtibâta vardı. Anadolu Selçuklu Devleti sultânı tarafından, devletin Batı Anadolu sınırındaki Söğüt yöresine yerleştirilmiş olan, Kayı boyu mensûplarının reîsi Ertuğrul Bey’in oğlu Osman Bey, bu büyük âlimi sık sık ziyâret eder, ilim ve feyzinden istifâde ederdi. Edebâlî hazretlerinin kendi parasıyla yaptırıp talebelerine ders verdiği Bilecik’deki zaviyesini ziyâretlerinden birinde, Osman Bey bir rü’yâ gördü. Rü’yâsını hocası Edebâlî hazretlerine anlattı. Osman Bey’in rü’yâsında, Edebâlî hazretlerinin koltuk altından çıkan bir nûr, gelip Osman Bey’in koltukaltına girdi. O nûrun girmesiyle, Osman Bey’in karnından bir ağaç peyda oldu. Birden dallanıp budaklandı. Dalları çok yükseklere ulaştı. Altındaki nice dağlar ve nehirleri gölgeledi. Onun gölgesindeki dağ ve nehirlerden birçok insan gelip istifâde etmeye başladığı sırada, Osman Bey uyandı. Edebâlî hazretleri, çok sevdiği Osman Bey’in böyle bir rü’yâ görmesine çok sevindi.

Onun yapacağı büyük hizmetlerde, kendisinin de nasîbi olmasına çok şükretti. Osman Bey’in bu güzel rü’yâsını şöyle tabir etti: “Sen, Ertuğrul Gâzî oğlu Osman, babandan sonra “Bey” olacaksın, kızım Mal Hâtun’la evleneceksin. Benden çıkıp sana gelen nûr budur. Sizin asil ve temiz soyunuzdan nice pâdişâhlar gelecek. Onlar, nice devletleri bir çatı altında toplayacaklar. Allahü teâlâ, nice insanın huzûr ve saadete kavuşmasına, dîn-i İslâmla şereflenmesine senin soyunu vesile edecek” dedi. Osman Bey’i tebrik etti. Gözünün nûru kızını, bu mübârek insana nikâh etti.

Osman Bey'in Mal Hâtun'la izdivacından Orhan Bey dünyâya geldi. Edebâlî (radıyallahü anh), dâmâdı tarafından kurulan Osmanlı Devleti'ne ma'nevî güç verdi. Sultan Osman Gâzî'nin hürmet ettiği, her husûsta istişâre edip danıştığı en yakın yardımcılarından oldu. Edebâlî hazretlerine ve diğer ulemâ ve evliyâya hürmetin ve onlara danışmanın faydalarını görüp, âlimlere ve evliyâya yakın olmanın ehemmiyetini çok iyi anlayan Osman Gâzî, kendisinden sonra gelecek Osmanlı sultanlarına bıraktığı vasıyyetnamesinde; İslâm âlimlerine hürmet edilmesini, onlara her türlü kolaylığın gösterilmesini ve her işte kendilerine danışılmasını tavsiye ederek şöyle dedi:

"Allahü teâlânın emirlerine muhalif bir iş işlemiyesin! Bilmediğini, dinimizin ulemâsından sorup anlıyasın! iyice bilmeyince bir işe başlamıyasın! Sana itaat edenleri hoş tutasın! Askerine in'âmı, ihsânı eksik etmiyesin ki, insan ihsânın kulcağızıdır. Zâlim olma! Âlemi adâletle şenlendir ve Allah için cihâdı terk etmiyerek beni şad et! Ulemâya ri'âyet eyle ki, Şeriat işleri nizâm bulsun! Nerede bir ilim ehli duyarsan, ona rağbet, ikbâl ve hilm göster! Askerine ve malına gurûr getirip, dînimizin âlimlerinden uzaklaşma! Bizim mesleğimiz Allah yoludur ve maksadımız Allahın dinini yaymaktır. Yoksa, kuru kavga ve cihangirlik da'vâsı değildir. Sana da bunlar yaraşır. Dâima herkese ihsânda bulun! Memleket işlerini noksansız gör! Hepinizi Allahü teâlâya emanet ediyorum." Osmanlı sultanları, bu vasıyyetnameye candan sarıldı. Bu vasıyyetname, devletin altıyüz sene hiç değişmiyen anayasası oldu.

Altı asır, insanlara huzûr ve saadet, onların eli, onların yardımı ile dağıtıldı. Allahü teâlâ, o büyük devleti bu mübârek insanlara nasîb etti.

Birçok evliyâ ve ulemâya önderlik edip, birçok kimseyi Allah dostlarının yollarına kavuşturan Edebâlî hazretleri, 125 yaşlarında iken, 726 (m. 1326) yılında Bilecik'de vefât edip, yıllarca huzûr saçarak, insanları irşâd ettiği zaviyenin yanına defnedildi. Eskişehir'de de adına bir türbe yapıldı. Yerine dâmâdı Dursun Fakîh geçip, insanlara doğru yolu göstermeye devam etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 20

2) Kâmûs-ul-a'lâm cild-2, sh. 817

3) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 330

4) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1056

5) Tâc-üt-tevârih

EKMELÜDDÎN-İ BÂBERTÎ (Muhammed bin Mahmûd el-Mısrî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Mahmûd bin Ahmed el-Bâbertî el-Mısrî'dir. İsminin, "Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd" şeklinde olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. "Ekmelüddîn" lakabı ile meşhûr oldu. 710 (m. 1310) senesinde, Bağdad'ın Bâbertâ kasabasında doğdu. Doğum yerinin Bayburt olduğunu zikredenler de vardır. Önce kendi memleketinde ilimle meşgûl oldu. Sonra Haleb'e gidip oradaki âlimlerden ilim tahsil etti. Kâdı Asruddîn İbni Adîm onu Sâzciyye Medresesi'nde görevlendirdi. Bir müddet orada kaldı. 740 (m. 1339) senesinden sonra Kâhire'ye gidip, Mevlânâ Kutbüddîn-i Râzî ile beraber asrının âlimlerinin İmâmı, en büyüğü kabûl edilen Ebû Hayyân Muhammed bin Yûsuf el-Endülûsî'den ve Şemseddîn-i İsfehânî'den ilim öğrendi. İbn-i Abdülhâdî'nin ve Delâsî'nin derslerini dinleyip, hadîs-i şerîf ve çeşitli ilimler elde etti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, lügat, nahiv, sarf, me'ânî ve beyân ilimlerinde parmakla gösterilenlerden oldu. Seyhûniyye Medresesi meşihatına (başmüderrisliğine, rektörlüğüne) ta'yin edildi. Derslerin ve işlerin yürütülmesi, medresenin idâresi, kendisine verildi Bu hizmeti en güzel şekilde yürüttü. Çok gayretli idi. Hânekâhın vakanı îmâr edip, gelirlerini arttırdı. Çok defa kendisini kadı (hakim) yapmak istediler ise de, bundan imtina edip, kabûl etmedi Arab dili ve edebiyatında derin bilgiye sahipti. Tefsîr ve usûl-i fıkıh ilimlerinde çok kıymetli telif ve şerhleri vardır. İsmi ve eserleri çok meşhûr oldu. Kendisinden çok istifâde edilen âlimlerdendir. 786 (m. 1384) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Fıkıh ilmini Kıvâmüddîn Muhammed bin Muhammed el-Kâkî'den öğrendi. Onun hocaları silsilesi ise, üstadı Hüsâmeddin Hasen-i Sığnâkî vâsıtası ile İmâm-ı Ebû Yûsuf ve oradan da İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerine

ulaşmaktadır. Fıkıhta istifâde ettiği âlimlerin başında; muhakkiklerin seyyidi, büyüğü, Ebü'l-Hasen Seyyid Şerîf Ali Cürcânî, Şemüddîn Muhammed bin Hamza el-Fenârî, Bedreddîn Mahmûd bin İsrâil de vardır. Fıkıh ilmine dâir yazdığı "Hidâye Şerhi" çok kıymetlidir. Başka şerhleri ve tefsîri de vardır.

Ekmelüddîn-i Bâbertî, bedenen kuvvetli güçlü bir zât olup, himmet ve gayret sahibiydi. Heybetli idi. Her ilme vakıftı. Sözleri ve yazıları herkes tarafından beğenilir, asla red olunmazdı. Kendisinden bir şey taleb etmek için gelenleri güleryüz ve tatlı söz ile, iyi muâmele ederek karşılar, işlerini görür, lütuf, tevâzu ve insaf ile hareket ederdi. Makam, mevki sahiplerinin yanına gitmekten kaçınırdı. Bilakis mevki sahipleri kapısından eksilmez, dâima ona gelirler. Emîr ve işâretini gözetirler, her arzusunu yerine getirirlerdi. Sultan Zâhir de ona çok hürmet ve saygı gösterirdi.

Ekmelüddîn-i Bâbertî, allâme (her ilimde derin bir âlim) ve fâzîlet ehli bir zât idi. Akıllı ve zekî olup, güç ve kuvvet sahibi idi. Heybetli bir görünüşü vardı. Melik Şeyhûn, onu, yaptırdığı Şeyhûniyye Medresesi'nin Şeyhliğine (baş müderrisliğine) ta'yin etti. Sultan, ona çok saygı gösterir, i'tibâr ederdi. Ondan sonra gelen meliklerin yanında da çok i'tibâr gördü. Melik Zâhir Berkûk, Şeyhûniyye Medresesi'nin odalarına kadar onu ziyârete gelir ve onunla konuşur, sohbet ederdi. Ne zaman Şeyh Bâberti'nin kapısından geçse, hayvanının üstünde olduğu hâlde hânekâhın kapısında durur, şeyhin evinden çıkıp ata binmesine kadar bekler, sonra Şeyh Bâberti hazretleriyle beraber yanyana gidip sohbet ederlerdi. 786 (m. 1384) senesi Ramazan ayının ondokuzuncu Cum'a gecesinde vefât edinceye kadar hep böyle yaptı. Cenâzesine, Sultan ve erkânı hâzır oldular. Sultan, cenâzesini taşımak istedi. Kumandanlar ve âmirler engel oldular. Fakat Etmeş, Ahmed bin Yelbuga, Sevd, Nâib gibileri onu taşıdılar. Namazını, İzzeddîn-i Râzî kıldırdı. Şeyhûniyye Medresesi'nde defnedildi.

Eserleri çok kıymetlidir, Başlıcaları Şunlardır: 1-Tefsîr-ül-Kur'ân, 2-Hâşiyetün alel-Keşşâf: Zemahşerî'nin eserine haşiyedir. 3-El-İnâye fî şerh-il-Hidâye: "Hidâye"nin en kıymetli şerhlerinden olup, Sa'dî Çelebî'nin bu "Hidâye"ye olan haşiyesi çok kıymetlidir. 4-Şerhu Meşârık-il-envâr-in-Nebeviyye min Sihâh-il-ahbâr-il-Mustafâviyye: Bu eser, Sagânî'nin eserinin şerhi olup, ona "Tuhfet-ül-ebrâr fî şerhi meşârık-il-envâr" ismini vermiştir. 5-Şerhu ferâiz-i Sirâciyye, 6-Şerh-ül-Fıkh-ıl-ekber. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin eserinin şerhi olup, buna "El-İrşâd" ismini vermiştir. 7-Et-Takrir fî usûl-il-Pezdevî, 8-Envâr fî şerh-il-Menâr, 9-Et-Takrîr fî şerhi usûl-il-Pezdevî, 10-Es-Sadfet-ül-milliyyeti bid-Dürret-il-Elfiyeti li İbn-i Muayt. 11-Elmaksadu fil-kelâm, 12-En-Nüket-üs-sarîfeti fî tercihi mezhebi İmâm-ı Ebî Hanîfe.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 208

2) Ed-Dürer-ül-Kâmine cild-4, sh. 250

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 293

4) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 195, 199

5) Esmâ-ül-Müellifîn cild-2, sh. 171

6) Tabakât-ül-Fukahâ (Taşköprüzâde) sh. 126

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 251

8) El-A'lâm cild-7, sh. 42

9) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 269

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 991, 1003, 1042

EMÎR HASEN SENCERÎ

Hâce Nizâmûddîn-i Evliyâ'nın yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Mîr Muhammed es-Sencerî ed-Dehlevî olup, Allâme-i Hindî diye tanınır. Doğum târihi bilinmiyen Emîr Hasen, 738 (m. 1337) senesinde vefât etti. 736'da vefât ettiği de bildirilmiştir.

Asrında bulunan fazilet sahibi âlim ve evliyâ zâtlar arasında husûsi bir yeri bulunan Allâme-i Hindi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymadaki gayreti, kalbinin temizliği, bütün iyi huyları kendinde toplaması ile tanınırdı. Diğer talebe arkadaşlarından Emîr Hüsrev Dehlevî gibi, bu da hocalarının husûsi sohbet ve iltifâtlarına kavuşmuş idi. Hocasına olan bağlılığı fevkalâde idi. O büyük zâtın huzûr ve sohbetlerinde

bulunmakla çok yüksek derecelere, ma’nevî olgunluklara kavuştu. Hocasının sözlerini toplayıp bir araya getirdi. Meydâna gelen esere Fevâid-ül-füâd ismini verdi. Bu kitap, Hâce Nizâmüddîn’in talebeleri ve daha sonra gelenler arasında çok beğenilip, okunmuştur.

Emîr Hasen’in doğup büyüdüğü yer Dehlî’dir. Kendi hâlinde yaşadı. Hiç evlenmedi, ömrünün sonlarına doğru Divgir’e gitti. Orada vefât etti. Kabri oradadır. “Şaşarım o kimseye ki, Allah adamlarından bir velî zâtın sohbetlerine kavuşur da, daha sonra dünyâ ile meşgûl olur” buyururdu.

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 285

2) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 208

3) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 107

EMÎR HÜSREV DEHLEVÎ

Hindistanda yetişen evliyânın büyüklerinden. Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın yetiştirdiği Türk asıllı bir velîdir. Künyesi Ebü’l-Hasen ve lakabı Azîmüddîn’dir. Babası, Seyfeddîn Emîr Mahmûd Şemsî, o devrin mühim sîmâlarındandır. 651 (m. 1253) senesinde Hindistan’da Mü’minâbâd şehrinde doğdu. 725 (m. 1325) senesinde 74 yaşlarında olduğu hâlde vefât edip, Dehlî’nin Gıyâspûr mahallesinde, Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın türbesi yakınında defn olundu.

Emîr Hüsrev Dehlevî’nin dedeleri, Türkistan’da Lâçin beylerinden idi. Babası Seyfeddîn Mahmûd da, Cengiz’in müslümanlara yaptığı zulüm ve katliâm sırasında Mâverâün-nehr bölgesinden Hindistan’a göç eden Lâçin isimli Türk Kabilesine mensûb idi. Seyfeddîn Mahmûd, göçten sonra Ganj nehri kenarında bulunan ve şimdiki ismi Patıyalı olan Mü’minâbâd kasabasında yerleşti. Dehlî sarayındaki devlet adamlarından îmâdülmülk’ün kızı ile evlendi. Üç oğlu olup, ortancası Emîr Hüsrev Dehlevî idi. Zamanın usûlüne göre en güzel şekilde tahsîl yaparak yetişti. Hâfızası fevkalâde kuvvetli, zekâsı ve anlayışı çok güzel olan Emîr Hüsrev’in şiir söyleme kabiliyeti de fazla idi. Daha o küçük yaşta çok güzel şiirler söylerdi. Babası saray erkânı arasına girip, Dehlî hükümdârı Şah Muhammed Tuğluk’un komutanlarından olmuştu. Babasının sarayda ve ilim, irfan meclislerindeki geniş çevresinden çok iyi istifâde eden Emîr Hüsrev, keskin anlayışı ve parlak kabiliyeti ile dikkatleri üzerinde topladı. Daha sekiz yaşında iken babası vefât edince, yetim kaldı. Bundan sonra onu, annesi tarafından dedesi olan îmâdülmülk himâyesine aldı. Dedesinin yanında devrin ileri gelen âlim, edîb ve şâirleri ile tanıştı. Daha oniki yaşlarında iken, anlıyanlar tarafından şiirleri takdîr ediliyordu. 794 (m. 1292)’de dedesinin de vefât etmesi üzerine Dehlî sarayındaki Türk sultan ve kumandanlarının himâyesine girdi. Tam yedi sultandan sevgi ve alâka gördü. Sultan Mübârek Şah Hallâcî, 720 (m. 1320)’de vefât edince, Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın hizmet ve sohbetine koştu ve hakîkî devlet ve saadete kavuştu, öteden beri hâlis bir müslüman idi. Kırk yıl süreyle haram olan bayram günleri hâriç, devamlı oruç tuttuğu rivâyet edilmektedir. Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretlerinin işâretiyle, Hızır aleyhisselâmın sohbetiyle de şereflendi. Tam 99 eser yazdı, şiirleri pekçoktur. Gençliğinde meşhûr velî ve şâir Şeyh Sa’dî ile de görüştüğünü kaynaklar yazmaktadır. Hüsrev Dehlevî bununla iftihar ederdi. 725 (m. 1324) senesinde Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şah ile sefere çıkan Emîr Hüsrev, sefer dönüşünde hocasının vefâtı haberini alınca, ızdıraptan kendini kaybetti. Herşeyini fukaraya dağıttı. Hocasının kabri yanında yerleşerek, nihâyet altı ay sonra 725 (m. 1325) senesinde vefât etti. Çok derin bir aşkla sevdiği hocasının ayak ucu tarafına defnedildi. Vefâtında 74 yaşındaydı.

Hüsrev Dehlevî, dinimizin emir ve yasaklarına tam uyan, cömert, samimî ve âşık biri idi. Şiir ve nesirlerinde dile ve ma’nâya hâkimiyeti, âhenkliği, tasvîrlerindeki güzellik ve derin kültür seviyesi açıkça görülür. Bu sebeple, hemen bütün doğu İslâm âleminde sevilip takdîr görmüştür. Kısa zamanda Anadolu’ya ulaşan eserleri zevkle okunmuş, Dîvân Edebiyatı Şâirleri tarafından üstâd olarak kabûl edilmiştir.

Bilinen eserleri dört kısım altında incelenmiştir:

1) Dîvânları: Tuhfet-üs-sıgan, Vasat-ül-hayat, Gurret-fil-kemâl, Bakıyye-i nakıyye, Nihâyet-ül-kemâl.

2) Hamsesi: Matla’ul-envâr, Şirîn-ü Hüsrev, Mecnûn u Leylâ, Âyine-i İskenderî, Hişt behişt.

3) Târihî mesnevîleri: Kırân-ı Sa'deyn, Hıdır Han, Duvalrânî, Tuğluknâme, Nûh Sihpir.

4) Mensûr eserleri: İ'câz-ı Hüsrevî. Târih-i Alâî, Efâl-ül-fevâid.

Bu eserlerinin hemen hepsi Hindistan'ın çeşitli matbaalarında basılmıştır. Eserlerinin yazma nüshaları, İstanbul, Bursa, Konya, Kayseri kütüphânelerinde mevcûttur.

Bu zikredilen eserlerinden başka, Cevâhir-ül-bahr, Bahr-ül-ebrâr, Enîs-ül-kulûb, Mir'ât-üs-safâ, Menâkıb-ı Hind, Dehlî Târihi ve Makâlât-ı Çihâr-ı yâr isimli eserleri de vardır.

Emîr Hüsrev Dehlevî (radıyallahü anh), şâirlerin sultânı, fazilet sahiplerinin önderi, sözleri kuvvetli olan yüksek bir zat idi. Konuşma san'at ve tavırlarındaki ma'na ve işâretlerde, önceki ve sonraki şâirlerden çoğu ona yetişememiştir. Konuşma tarzında, hocasının kendisine buyurduğu; "İsfehanlılar gibi konuş!" emrine uyardı. Gayet fasih ve beliğ olarak, açık, anlaşılır ve net bir şekilde konuşurdu. Bu edebi yönü yanında, tasavvufî hâli de pek yüksek idi. Evliyâlık yolunda üstün derece sahibi idi. Pâdişâhlarla, âmirlerle görüşmesi, kalbinin dünyâ işlerine meyletmesine sebep olmazdı. Bu güzel hâli, eserlerinden daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü günah işleyenlerin kalblerinde bereket pek az bulunur. Belki de hiç bulunmaz. Bunun için, yazdıkları eserlerde bereket olmaz. Ya'nî böylelerinin yazdığı eserler, gönüllerde kabûl görmez ve kalblere te'sîr etmez.

Emîr Hüsrev hazretleri, vakitlerinin çoğunu ibâdet ile geçirirdi. Geceleri sabaha doğru uyanık olur, teheccüd (gece namazı) kılardı. Teheccüd için kalktığında, hergün Kur'ân-ı kerîmden 7 cüz (140 Sayfa) okurdu. Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretlerinin en önde gelen talebderindendir.

Emîr Hüsrev'in Hâce Nizâmüddîn'e talebe olması şöyle anlatılır: Emîr Hüsrev'in babası Seyfeddîn Mahmûd, bu çok zeki ve çok akıllı olan oğlunun ma'nevî terbiyesi ve yetişmesi için birgün onu alarak, Hâce Nizâmüddîn hazretlerine götürdü. Emîr Hüsrev çok iyi yetişmiş olmasına rağmen, Hâce Nizâmüddîn'i tanımıyordu. O sırada daha, sekiz veya dokuz yaşlarında idi. Hazreti Hâce'nin dergâhına yaklaştıklarında, kapıdan girecekleri sırada, Hüsrev, kendisinden beklenilmeyen birşey söyledi "Babacığım, kendimi yetiştirecek bir mürşid seçip ona bağlanmak benim mes'elem olduğuna göre, bu mes'elede beni serbest bırakamaz mısın?" dedi. Babası hayret etti ve onu kapının dışında bırakıp, sohbette bulunmak üzere kendisi içeri girdi. Bu sırada Hüsrev çok güzel bir rubai söyledi Kendi kendisine de düşündü ki: "Eğer bu zât, hakîkaten yüksek, evliyâ bir zât ise, mutlaka bu rubaiyi ve benim durumumu Allahü teâlânın izni ile bilir ve bu rubaime tatmin edici şekilde karşılık verir." Hüsrev'in bu düşünceler ile söylediği rubaisi şu meâlde idi.

"Öyle bir şâhsın ki, sarayının kubbesine,
Farzet ki bir güvercin kondu ve geri döndü.
Bu garîb âşık kapınızdadır.
Girsin mi, yoksa geri mi dönsün?"

O zamanda Hindistan'da bulunan evliyânın en büyüklerinden olan Sultan-ül-meşâyıh Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri, Hüsrev'in durumunu Allahü teâlânın izni ile anlayıp, hizmetçisini çağırdı. Dışarıda, kapının dışında bekleyen gence, düşüncesine cevap olmak üzere şu rubaiyi okumasını emretti:

"Hemen içeri gir! Ey doğru sözlü insan,
Olalım birbirimize yakîn, teknefes.
Eğer câhil bir insan, hem de ahmak isen,
Hiç durma! Geldiğin yoldan hemen geri dön."

Hizmetçi gidip Hüsrev'e rubaiyi okudu. Arzu ettiği cevâba fazlasıyla kavuşan Hüsrev, gayet neş'elendi Derhâl içeri girip, Hazreti Hâce'ye talebe oldu. Tam bir teslimiyet içerisinde hocasına bağlandı. Oğlunun geri kalmasındaki inceliği daha sonra anlayan Seyfeddîn Mahmûd, bu hâdiseden sonra onu daha çok sevmeye başladı.

Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı pekçok idi. Tam bir teslimiyet ile hocasının sohbetlerinde bulunur ve çok istifâde ederdi. Hocası da bunu çok sever, ona ayrıca husûsen teveccüh eder, yakınında bulundururdu. Diğer talebeler içinde, hocalarına en yakın olan bu idi. Her gece yatsı namazından sonra hocasının husûsi odasına girer, orada husûsi sohbette bulunurdu. Talebe arkadaşlarından birinin bir arzusu var ise, onu arzederdi.

Emîr Hüsrev'in hocasına olan sınırsız sevgi ve bağlılığını gösteren çok güzel menkıbeleri olup, bunlardan biri şöyle anlatılır: "Bir defasında, Hâce Nizâmüddîn'in her tarafa yayılan

cömertliğini duyan fakir bir adam, Hindistan'ın uzak bir yerinden yola çıkıp, mâlî sıkıntısını hâlletmek için, ondan çok miktarda yardım almak ümidiyle Dehlî'ye geldi Fakat, tesâdüfen o gün hazret-i Hâce'nin, bir çift eski ayakkabısından başka verebilecek birşeyi yoktu. Zavallı adam, bu yüce şahsiyetten asla böyle bir hediye beklemiyordu; fakat onu reddetmeye de cesâret edemedi Bununla beraber, içinden, çok rahatsız oldu ve bu büyük zâttan böyle kıymetsiz bir hediye aldığı için, büyük bir hayâl kırıklığına uğradı. Aşırı bir kederle ve bu mevzû üzerinde düşünceye dalarak ayrıldı. Geri dönüşünde, yol üstünde gece dinlenmek için bir handa kaldı. Yine tesadüfen aynı gece Emîr Hüsrev, Bengal'den bir iş gezisinden, Dehlî'ye dönüyordu, ihtişamlı ma'iyet, hizmetçiler ve zenginliklerle oraya varıp, aynı handa kaldı. Emîr Hüsrev, mücevher ve kıymetli taşların ticâretini yapıyor ve Dehlî'nin en zengin kişisi olarak biliniyordu. Ertesi sabah Emîr Hüsrev kalktığında, hayret edip; "Şeyhimin kokusunu duyuyorum" diye bağırdı. Han didik didik arandı ve sonunda tenhâ bir köşede, geceleyin Dehlî'den gelen fakir bir yolcu bulundu. Dehlî'de kaldığı zaman hazret-i Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın yanına gidip gitmediği sorulduğunda, adam üzüntülü bir şekilde; "Evet, hakîkatte ben bu uzun seyahati, sâdece o büyük velîyi görmek ve sıkıntılarımı hâlletmesi, onun cömertlik ve ihsânından fâidelenmek için yaptım. (Eski ayakkabıları göstererek) Fakat üzgünüm ki, beni sâdece kendisinin bu kıymetsiz ayakkabıları ile gönderdi" diye cevaplandırdı. Aşk ve muhabbetle yanan Hüsrev, derhâl adamdan; bütün bu büyük servet, köleler ve sahip olduğu herşey karşılığında ayakkabıları kendisine vermesini istedi. Nakledildiğine göre, o zaman Emîr Hüsrev, diğer kıymetli eşyalarından başka 500.000 gümüş para taşıyordu. Zavallı adam, tabii bunu bir şaka olarak kabûl etti. Fakat Hüsrev, üzerinde durarak, yemînle teklifini tekrarladı ve hemen, sevgili hocasının ayakkabıları karşılığında bütün servetini vererek pazarlığı bitirdi.

Fakir adamın nasıl memnun olduğunu uzun uzun anlatmaya lüzum olmadığı açıkça bellidir. O, hazret-i Nizâmüddîn'in hayırseverliğinden hayâl ettiğinin yüzlerce katını, yine onun hürmetine başka biri vasıtasıyla almıştı. Bu, Hindistan tasavvuf târihinde, zengin bir talebenin hocasına karşı gösterdiği gerçek bağlılığın çok nâdir bulunur misâllerinden biridir.

Emîr Hüsrev, Dehlî'ye vâsıl olduğunda, hocasının ayakkabılarını, büyük bir hürmetle el üstünde taşıyarak, hazret-i Nizâmüddîn'in huzûruna çıktığında, yolda olan hâdiseyi kendisine arzedip ayakkabıları satın aldığını söyledi. Hazret-i Hâce; "Ona ne kadar para verdin?" dedi. O da; "Benim bir şeye yaramaz servetimin hepsini" diye cevap verdi. Hâce hazretleri tebessüm edip; "Onları ucuza almışsın" buyurunca, Emîr Hüsrev; "Efendim, çok şükür ki, onlara sahip olan adam, yalnız servetimi teklif etmekle tatmin oldu. Hürriyetimi de isteseydi, benim sevgili hocamın bu mukaddes ve paha biçilmez hâtırasına sahip olmak için memnuniyetle onu da verirdim" dedi.

Hiçkimse, aynı zamanda iki ata binemez. Fakat Hüsrev, zenginlik getiren bir mesleğe sahip olmasına rağmen, sâdık bir sûfi olarak, ilâhî bir ihsânla, çok güzel bir sûrette bir imtihanı başardı. Hocasının muhabbeti uğruna zenginliğini feda etti. Kendi zamanındaki birkaç Dehlî sultanının sarayında en çok ihsâna mazhar olup, baş şair olarak en yüksek mevkide bulunduğu gibi, hocasının en kıymetli talebesi olarak kalmayı da başaran Hüsrev'in dehâsı takdîre şayandır.

Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri, Hüsrev'e yazdığı mektûplardan birisinde buyuruyor ki: "Bedenin a'zâlarını koruduktan, onların sıhhatli olmalarını te'min ettikten sonra İslâmiyetin beğenmediği herşeyden sakınmalı, haram ve mekrûhlara kat'iyyen yanaşmamalıdır". Allahü teâlâ herşeyi kıymetli yaratmıştır. Ama birşeyi en kıymetli yaratmıştır. O da vakittir. Bunun için vakitleri en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmalı, en kıymetli şeyi âhıret saadetini elde etmekte kullanmalıdır. Her an geçip gitmekte olan bu kıymetli ömrü ganîmet bilmeli, zamanı boş ve uygunsuz şeyler ile geçirmemelidir. Bir iş yapacağı zaman, istihâre ve istişâre etmeli, bilenlere danışmalıdır. Bir iş yaparken, kalbinde inşirah (açılma, genişleme, rahatlık) bulunmazsa o işi yapmamalı, vaz geçmelidir. Kalbinde inşirah bulunmayarak yapılan işin neticesinin dâima sıkıntı olacağını iyi düşünmelidir."

Siyer-ül-evliyâ'da bildirildiğine göre, Emîr Hüsrev hazretleri, hocasından kendisine gelen husûsi iltifâtları yazıp toplamıştır. Sultân-ül-meşâyıh Hâce Nizâmüddîn hazretleri, bir defasında Emîr Hüsrev'e hitaben; "Seni o kadar çok seviyorum ki, başka herkesten daralabilirim. Fakat senden daralmam" buyurdu. Başka bir defa da buyurdu ki: "Herkesten daralabilirim, hattâ kendimden bile. Fakat senden daralmam."

Birgün diğer talebelerden birisi cür’et edip hazret-i Hâce’ye; “Efendim! Hüsrev’e yaptığınız nazarlarınızdan birini, benim için de yapın!” dedi. Hazreti Hâce buna cevap vermedi. “Kabiliyet getir! istidâdın onun gibi olursa, aynı teveccüh sana da yapılır” demek istedi.

Hâce Nizâmüddîn birgün, Emîr Hüsrev’e; “Bana duâ et! Seni benim yan tarafıma defnederler.” buyurdu. Bu söz, daha sonra birçok defa kendisine hatırlatılmış, o da; “İnşâallah öyle olacaktır” buyurmuştur. Bir defasında Emîr Hüsrev buyurdu ki: “Hocam bu talebesi ile (ya’nî Emîr Hüsrev ile) ahd etti, sözleşme yaptı ve Cennete giderse, beni de beraberinde götüreceğini söyledi”

Birgün Hâce Nizâmüddîn, gördüğü bir rü’yâyı talebesi Emîr Hüsrev’e şöyle anlattı: “Şeyh Necibüddîn Mütevekkil’in evinin önünde, pencerenin altından temiz, berrak bir su akıyordu. Bu fakir de (ya’nî Hâce Nizâmüddîn) yüksek bir yerde oturuyordum. Çok hoş ve ümidli bir hâl beni kapladı, öyle bir vakitte kalbimden sen geçtin. Kendim için ihsân ettiği ni’meti, sana da vermesi için Allahü teâlâya duâ ettim. Biliyorum ki, duâm kabûl oldu ve o hâl inşâallah sende peyda olacak, meydana gelecektir.”

Hazreti Hâce, yine birgün Emîr Hüsrev’i yanına çağırarak, gördüğü bir rü’yayı şöyle anlattı: “Cum’a gecesi rü’yâmda; Şeyh-ül-İslâm Behâüddîn-i Zekeriyya hazretlerinin oğlu Şeyh Sadreddîn’i gördüm. Bana doğru geliyordu. Ben de tevâzu ile yanına vardım. O daha çok tevâzu eyledi. Bu sırada uzaktan sen göründün. Yanımıza geldin. Ba’zı kıymetli bilgiler anlatmaya başladın. Bu sırada müezzin ezan okumaya başladı. Ben de uyandım. Gör ki, bu (senin için) ne yüksek mertebedir.” Emîr Hüsrev diyor ki: “Hâce hazretleri böyle anlatınca, ben mahcubiyet ve çaresizlik içinde arzettim ki: “Efendim! O yüksek mertebede bulunmak bu hizmetçinin ne haddîne. Neyim varsa, hepsi sizin ihsânınızdır.” Bu sözler üzerine, hocam içlerini çeke çeke ağlamaya başladılar. Onların bu hâli karşısında ben de kendimi tutamayıp ağladım. Bundan sonra Hazreti Hâce emretti. Husûsi bir külah getirdiler. Mübârek eliyle bu hizmetçisine (Emîr Hüsrev’e) giydirdi ve “Büyüklerin sözlerini her zaman kalbinde bulundur. Hiçbir zaman hatırından çıkarma!” buyurdu.

Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri şu meâldeki iki beyti, çok sevdiği talebesi Emîr Hüsrev için söylemiştir:

“Hüsrev ki nazm ve nesr de misli pek azdır,
Söz mülkü melikliği bizim Hüsrev’e hasdır.

Bu bizim Hüsrev’imizdir, Nasır Hüsrev değildir,
Zira Nâsır’ın üstadı bizim Hüsrev’ imizdir.”

Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri, bir defasında buyurdu ki: “Eğer mümkün olsaydı, Hüsrev’le birlikte uyumayı ve aynı mezarda olmayı tercih ederdim.”

Yine buyurdu ki: “Şayet testereyi boğazıma dayayıp, talebem Hüsrev’den vazgeçmemi isteseler, başımı verip Hüsrev’i terketmemeyi tercih ederdim.”

Hazret-i Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ Cennet yolcusu olduğa zaman, Emîr Hüsrev orada yoktu. Tuğluk Şâh’ın berâberinde Luknov taraflarına gitmişti. O yolculuktan dönüp acı haberi öğrenince, şaşkına döndü. Üzerine yıldırım düşmüş gibi oldu. Yanıyor, yanıyordu. Ayakta duramıyordu. “Sübhânallah! Güneş batmış. Hüsrev hayatta!” diye haykırdı. Mal mülk nâmına nesi varsa, sevâbı hocasının rûhuna olmak üzere hepsini fakirlere sadaka olarak verdi. Çok ağlıyordu. Bir defâsında; “Ben kendim için ağlıyorum. Hocamdan sonra ben çok yaşayamam” dedi. Hâce hazretleri, 725 (m. 1325) senesi Rebî’ul-âhır ayının 18. günü vefât efmiş idi. Emîr Hüsrev de, altı ay sonra Şevval ayının 18. günü vefât edip sevdiklerine kavuştu.

Zamanında Hindistan’ın ma’nevî sultânı olarak bilinen Emîr Hüsrev, birçok güzel vasıfların kendisinde toplandığı çok nâdir rastlanan simalardan biri idi.

Emîr Hüsrev, birkaç lisanın ustasıydı ki, bu lisanlarda övülecek derecede mümtâz idi. Ana dili Türkçe ve Farsça olmakla birlikte, Arabîde, Arablarla müsabakaya girecek derecede kendisini yetiştirmiş idi. Aynı zamanda çok iyi bir Sanskrit âlimi idi. Sanskritce lisânını da çok iyi bilirdi.

Şiirdeki mehâret ve dehâsı yanında o, aynı derecede bir nesir üstadı idi. Düzyazı yazmanın kaideleri ve prensipleri üzerine bir şaheser olan meşhûr Nûh Sihpir’i o yazmıştı.

Edebi bakımdan bu kadar üstün, meşhûr ve zengin olmasına rağmen Emîr Hüsrev (radıyallahü anh), Hazreti Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın sohbetlerinde, huzûrlarında tatmış olduğu ma’nevî âb-ı hayat karşılığında, bütün dünyevi

zenginliklerden seve seve memnuniyetle yüz çevirip, bütün servetini mübârek hocasının bir çift ayakkabısı karşılığına gönül rahatlığı ile feda edebilen çok yüksek bir veli idi.

Bütün evliyâ zâtlar gibi, Hâce Nizâmüddîn de, Hindistan'da yaşayan her tabakadan insanlar arasında, karşılıklı muhabbet ve i'timâdın geliştirilmesine çok alâka göstermişti idâre edenler (âmirler) ile idâre edilenler arasında sevgi bağının kurulmasını tavsiye eder ve bunun için gayret gösterirdi. Bu husûsta ilk şart, konuşarak anlaşmak idi ve Hindistan'da çok çeşitli lisanlar konuşuluyordu. Bunun için, bu çeşitli lisanlara tam bir vukûfiyeti bulunan Emîr Hüsrev'den, bütün Hind halkının aralarında anlaşmayı sağlayacak ve kolaylaştıracak yeni bir lisan bulmasını istediler. Bunun üzerine Emîr Hüsrev çalışmaya başlayarak, kuzey bölgesinde konuşulan mahallî dil ile Fârisî karışımı bir dil meydana getirdi ve bu karışım Urducanın esâsını teşkil etti. Zamanla ve daha sonra gelen nesiller tarafından kullanılarak, bu yeni karışım, daha ince ve kültürel bir dil olan Urdu lisânı hâline geldi Emîr Hüsrev'in Fârisî ve Hintçe karışımı hazırladığı bu yeni lisanda ilk şiir söyleyen yine kendisi oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 105

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 3045

3) Siyer-ül-evliyâ sh. 98

4) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 108

5) Nefehât-ül-üns tercümesi sh. 677

EMÎR KÜLÂN VÂŞÎ

Buhârâ'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Emîr Külân Vâşî olup, Buhârâ yakınlarında bulunan Vâş köyünde doğduğu için Vâşî diye nisbet edilmiştir ve böyle tanınmıştır. Seyyid Emîr Külâl'in (radıyallahü anh) en yüksek talebelerindendir. Sekizinci asrın ikinci yarısında vefât etti.

Alâüddîn-i Attâr (radıyallahü anh) anlatır: "Ben onaltı yaşlarında iken, Emîr Külân Vâşî'ye yetiştim. Gizli, sessiz zikir yolunda idi. Bana da, gizli zikir ile meşgûl olmamı tavsiye etti. Gizli zikir esnasında, hâlimi gizli tutmamı, benimle, yanyana, dizdize oturanların bile hâlimden birşey anlamamaları, lâzım geldiğini bildirdi. Bu tavsiyelerde çok ısrar etti. Nice zaman bu şekilde zikre devam ettim. Nefsin arzularını yapmamakta ve nefisimin gıdasını kesmekte, ya'nî az yemekte o kadar ileri gittim ki, yüzüm sararıp soldu.

Birgün annem bu hâlimi gördü. Rengimin sararıp solmasını, hasta olduğuma bağladı ve saklamadan söylememi istedi. "Hasta değilim" dedim. Yine ısrar etti. "Eğer bu hâlinin sebebini söylemezsen, verdiğim sütü helâl etmem" dedi. Ben de vaziyeti olduğu gibi anlattım. Bu işin büyüklerin yoluna girmek olduğunu söyledim.

Annem, fevkalâde sevindi Kelime-i tevhîd okumakla meşgûl oldu. Ben, bu gizli sırrı açıklamak zorunda kaldığım için çok üzüldüm. Durumu Emîr Kulan Vâşî'ye arz ettim. Emîr Kulan Vâşî hazretleri tebessüm edip; "Annene de bu yolda çalışmak izni verildi" buyurdu. Annem bir müddet bu zikre devam etti. Birgün erkek kardeşim sahraya gitmişti. Annem beni çağırdı. "Oğlum, kazanı yıka ve temiz su doldur. Bu sana vasıyetimdir" dedi. "Peki" deyip, söylediğini yapmaya başladım. Ben bu işi yaparken, annem abdest alıp iki rek'at namaz kıldı. Beni karşısına alıp zikre devam etmemi söyledi. Okumaya başladım. Kendisi de içinden zikre başladı. Bu vaziyette bir saat ya geçmiş veya geçmemişti ki, annem birden sustu ve öylece kaldı. Baktım rûhunu teslim etmiş idi.

Emîr Külân Vâşî (radıyallahü anh), zâhirî ve bâtınî ilimlerde zamanının en ileri gelenlerinden idi. Zühd, vera' ve takvâ üzere idi. Allahü teâlâdan korkması, O'nun emir ve yasaklarına riâyet etmesi fevkalâde idi. Güzel sıfatlarla kendini süslemişti Haram ve şüphelilerden çok sakınır, dünyâ malına kıymet vermezdi. Çok cömert idi. Devamlı zikr, ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu, İslâmın vekarını korur, bundan tâviz vermezdi. Her haliyle örnek alınacak çok yüksek bir zât idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 48

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmânlıca) sh. 75

ERGÛN DEVÂDÂR EN-NÂSIRÎ

Haleb vâlisi ve Hanefî fıkıh âlimi. İsmi Ergûn'dur. Sultan Mensûr'un satin aldığı esîrlerden olup, oğlu Nasır Muhammed ile beraber terbiye edildi. Sultan ona ilim öğretip, büyük bir âlim olarak yetiştirdi. Doğum târihi belli değildir. Hanefî mezhebinde büyük bir âlimdir. Kitaplarla çok meşgûl olurdu. Kerek şehrine gidinceye kadar sultânın hizmetinden ayrılmadı. 712 (m. 1312) senesinden itibâren dört sene orada hükümrân oldu. Altı sene Mısır diyarında sultan nâibliği yaptı. Çok güzel idâre etti. 715 senesinde hacca gitti. 719 (m. 1319)'da sultan hacca gidince, ona vekîllik yaptı. 720 senesinde tekrar hacca gitti. Mekke'den evine yaya olarak döndü. Divânında hıristiyanların hizmet görmesini yasak etti. 726 senesinde Nasır Muhammed sultan olunca, onun hacca gitmesini te'hir etti. 727 (m. 1326) senesinde, Nasır Muhammed bin Kâlâvûn tarafından Haleb vâliliğine ta'yin edildi Vâliliği sırasında ilimle çok meşgûl oldu. Hanefî mezhebinde mütehassıs bir âlim oldu. Fetvâ makâmına yükseldi Her mes'elede, kendisine suâl sorulur, fetvâsı istenirdi Kitaplarla meşgûl olmaktan büyük zevk duyardı. Kütüphânesinde çok kitap topladı. Herkes, onun bu merakını öğrenmişti. Güzel bir ahlâka sahipti. Mısır'da ve Haleb'de idâreciliği zamanında kimseye zulüm, haksızlık etmedi iyilikleri her yere yayıldı. 731 (m. 1330) senesinde Haleb'de vefât etti.

Ebü'l-Fadl Muhibbüddîn İbni Şıhne diyor ki: "Ergûn Devâdâr, büyük bir emir, reîs olup, devlet işlerini idâre etmekte üstün bir mehârete sahipti. Herkes tarafından sevilir, hürmet ve saygı görürdü. Vekar ve heybet sahibiydi Görüşleri ve tedbirleri isâbetliydi. Hüküm ve işlerinde İslâmiyetin emirlerinden ve yasaklarından hiç ayrılmazdı. Çok okudu ve her husûsta ilim sahibi oldu."

"Ravd-ül-menâzır" adındaki eserin sahibi diyor ki: "O, büyük bir Hanefî fakîhi idi. Vera'dan hiç ayrılmaz, haramlardan çok sakınır ve şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk ederdi. Bu mezhebde, fetvâ vermek için kendisine izin verildi "Sahîh-i Buhârî" adındaki hadîs kitabını, Mısır'da iken Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Şıhne el-Haccâr'dan dinledi. Şeyh Ebû Hayyân'dan da ilim öğrendi."

Zehebî diyor ki: "Ergûn, Türk olup, tatlı ve sevimli bir yüze sahipti. Gayet fasih bir lisân ile konuşurdu. Çok azîmli, gayretli idi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 351

2) Tabakât-üs-seniyye cild-2, sh. 146

ESNEVÎ (Abdürrahîm bin Hasen)

Mısır'da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi. Abdürrahim bin Hasen bin Ali bin Ömer bin Ali bin İbrâhim Esnevî el-Ermevî el-Kuraşî'dir. Lakabı Cemâlüddîn ve künyesi Ebû Muhammed olup, Esnevî diye meşhûrdur. Şafiî mezhebi âlimlerinden olan Esnevî (radıyallahü anh), 704 (m. 1305) senesi Zilhicce ayında, aşağı Mısır'da bulunan Esna şehrinde doğdu. 772 (m. 1370) senesi Cemâzil-evvel ayında Kâhire'de vefât etti. Sûfîler kabristanı yakınında bulunan türbeye defn olundu. Vefâtı, yıkanması, techizi tekfini ve defnedilmesi, öyle muhteşem oldu ki bunların herbiri onun velî bir zât olduğuna alâmet idi.

Asrında bulunan âlimlerin önde gelenlerinin derslerinde ve sohbetlerinde yetişen Esnevî, 721 (m. 1321) senesinde ilim öğrenmek arzusuyla memleketinden ayrılıp Kâhire'ye geldi Orada Takıyyüddîn-i Sübkî, Kutbüddîn es-Sinbâtî, Celâlüddîn-i Kazvînî, Konevî, Bedrüddîn-i Tüsterî, Debbûsî, Abdülmuhsin es-Sâbûnî, Abdülkâdir İbn-ül-Mülûk, İbn-ül-Esîr (Hasen bin Esed), Ebü'l-Hasen en-Nahvî, Ebû Hayyân el-Endülüsî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi.

Zamanında bulunan Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Fıkıh, tefsîr, hadîs, usûl, kelâm, târih, nahiv, edebiyat, Arabca, münâzara ve diğer ilimlerde yükseldi. Kendisine Şeyh-üş-Şâfiiyye denildi. Zamanında bulunan Şâfiî mezhebi âlimlerinin müftîsi, müderrisi, musannifi (en çok kitap yazanı) idi. Fâdıliyye. Fârisiyye, Nâsıriyye ve Mensûriyye gibi medreselerde müderrislik (öğretim üyeliği, profesörlük) yaptı. Yüzlerce âlim zâtın yetişmesine vesile oldu. İbn-ül-Mülakkin, Hâfız-ül-Irâkî, İbn-i Zâhire el-Cemâl ondan ilim öğrenenlerin en başta gelenlerindendir.

İnce yapılı, güzel görünüşlü bir zât olan Esnevî hazretleri, iyilik ve ihsân sahibi, misâfiri çok seven bir zât idi.

Bilhassa fıkıh ilminde mahir, nasihat veren bir muallim, kibirden uzak, tevâzu sahibi yüksek bir âlim idi.

İmâm-ı Süyûtî Tabakât-ün-nühât isimli eserinde buyuruyor ki "İmâm-ı Esnevî, Mısır'da Şafiî âlimlerinin reîsi idi. Ders öğretmesi çok güzel olup, gayet müşfik ve mahir idi. Zayıflara, düşkünlere, yardıma muhtaç hâlde olanlara çok acır, iyilik ve yardımda bulunurdu. Gayet fasîh konuşurdu. Sözleri gayet açık ve anlaşılır bir şekilde idi. Sözleri insanlara te'sîr ederdi. Bunun için insanlar bunun sohbetine çok rağbet ederlerdi, ilmi çok ve idrâki geniş idi."

Genç yaşta, talebe okutmaya ve fetvâ vermeye başlayan İmâm-ı Esnevî, suâl edilen meseleleri, kaynaklarını bildirerek cevaplandırırdı. Böylece hiç kimse onun," kendi düşüncesi ile konuştuğunu iddia edemezdi.

Hocalarından Ebû Hayyân (radıyallahü anh) ona; "Senin yaşında ilim öğretmeye başlayan başka birini daha görmedim" demiştir.

Ondan birçok kimse istifâde etmiştir. Sohbetinde bulunmak istiyenlerin çokluğundan büyük bir kalabalık meydana gelirdi. Vakitlerinin tamâmını, talebeleriyle meşgûl olmak ve eser yazmakla geçirirdi Çok emîn ve güvenilir bir zât olduğu için, ona devlet kademelerinde ba'zı mühim vazîfeler verilmiş, o da bir müddet hisbe (belediye teşkilâtı) ve Beyt-ül-mâl vekîlliği gibi vazîfelerde bulunmuştur.

Çeşitli ilimlere dâir yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zılarının isimleri şunlardır. El-Mühimmât vet-tenkîh fimâ yerüddü alet-tashîh, el-Kevkeb-üd-dürrî, Nihâyet-ür-râgıb, Cevâhir-ül-bahreyn, Tarrâz-ül-mehâfil, Kâfi el-muhtâc ilâ şerh-ül-minhâc, Metâli-üt-dekâik, Tezkiret-ün-nebiyye, İzâh-ul-müşkil, en-Nasîhat-ül-câmia vel-huccet-ül-kâtıa, el-Hidâye ilâ evhâm-il-kifâye, Zâid-ül-usûl, el-Eşbâh ven-Nezâir, Telhîs-ur-Râfi-is-sagîr. Telhîs-ur-Râfi-il-kebîr, El-Büdûr-Üt-tavâli, el-Cem'u vel-fark, el-Câmî, el-Cevâhir-ul-mudıyye fî şerh-ıl-mukaddimet-ir-Rahbiyye, Şerh-ut-teshîl, Şerhu Envâr-üt-tenzîl lil-Beydâvî, Nüzhet-ün-nevâzır fî riyâd-in-nezâir, Tabakât-ül-fukahâ, Tabakâtü fukahâ-iş-Şâfiiyye.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 203

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 429

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 354

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 571

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 223

6) El-A'lâm cild-3, sh. 344

7) Busyet-ül-vuât cild-2, sh. 92

8) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 186

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) 1. cild mukaddimesi.

10) Keşf-üz-zünûn sh. 18, 100, 150, 153, 484, 485, 577, 613, 930, 1101, 1109, 1134, 1258, 1498, 1523, 1599, 1718, 1778, 1874, 1879, 1914, 1950, 1957

FÂKİHÂNÎ (Ömer bin Ali)

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Ebil-Yemen Ali bin Sâlim bin Sadaka el-İskenderî el-Lahmî el-Fâkihânî olup, künyesi Ebû Hafs ve lakabı Tâcüddîn'dir. Mısır'da İskenderiyye'de yetişmiştir. 654 (m. 1256) senesinde doğdu. 731 (m. 1331)'de Cemâzil-evvel ayında vefât etti. Vefât târihinin 734 (m. 1334) senesi olduğu da bildirilmiştir.

Fıkıh ilmini İbn-i Münir'den öğrendi. Ali İbni Tarhan, İbn-i Dakîk-ıl-Iyd, Bedrüddîn bin Cemâ'a, Ebü'l-Hasen Ahmed el-Karafî'den ve başka hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Kırâat ilmini de Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah el-Mâzûnî'den okudu. İlmi çok idi. Fıkıh, hadîs, usûl, nahiv, edebiyat ve diğer ilimlerde çok yüksek idi. El-Bidâye ven-nihâye sahibi İbn-i Kesir, bundan ilim öğrendiğini bildirmektedir. Sâlih bir zât olup, Selef-i sâlihînin yolu olan Ehl-i sünnet i'tikâdına son derece bağlı idi. Evliyâ ve sâlih zâtlarla buluşur, onlarla sohbet ederdi. Onların ahlâkı ile ahlaklanmış idi. Birkaç defa hacca gitti. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmek yolunda harcadı. Kıymetli eserler yazdı. Hadîs

ilminde benzeri çok az bulunan ve çok fâideli olan “Şerh-ül-umde” isimli eser onundur.

Saîd-üs-süedâ hânegâhında sufi olan hadîs âlimi Cemâleddîn Abdullah bin Muhammed el-Ensârî şöyle anlatmıştır; “Bir defâsında Tâcüddîn el-Fâkihânî ile Dımeşk’a gittik. Maksadımız, Peygamberimizin (aleyhisselâm) emaneten saklanan nalınlarını ziyâret etmek idi. Nalınlar, Dımeşk’da Eşrefiyye Medresesi’nin Dâr-ül-hadîs kısmında muhafaza edilmekte idi. Onları görünce alıp, yüzüne, gözüne sürdü. Öpüp ağlamaya başladı ve göz yaşları dökülürken şiir söyledi Bu şiirin tercümesi şöyledir: “Eğer Mecnûn’a denseydi ki: “Leylâ’ya mı yoksa dünyâya ve dünyâda bulunan şeylere mi kavuşmak istersin?” Cevap olarak derdi ki O’nun na’lınının toprağından bir toz parçası, bana kendi nefsimden daha sevimli O, nefsimin hastalıkları, sıkıntıları için daha şifâlıdır.”

Vefâtı yaklaştığında, akrabâlarından biri yanına gelip, ona Kelime-i şehâdeti hatırlattı. Gözlerini açıp; “Hastalık bana bunu hatırlatıyor. Şimdiye kadar ne zaman unuttum da hatırlayayım? Aslâ hatırımdan çıkmaz” ma’nâsında bir beyt okudu. Sonra Kelime-i şehâdeti söyleyerek vefat etti. İskenderiyye’de Bâb-ül-bahr denilen yerde defnedildi.

Yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba’zılarının isimleri şunlardır: El-işâret fil-Arabiyye, Şerh-ül-işâre, el-Mevrîd fil-mevlîd, el-Menhec-ül-mübîn fî şerhi Erba’în, (İmâm-ı Nevevî’nin Hadîs-i Erba’în isimli eserinin şerhidir.), et-Tahrîr vet-tahbîr, Riyâd-ül-efhâm fî şerhi umdet-il-ahkâm-el-Fecr-ül-münîr fis-salâti alel Beşîr-in-Nezir, el-Lüm’a fî vakfet-il-Cum’a.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 299

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 178

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 186

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 96

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 221

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 789

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 168

8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 261

9) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 599 cild-2, sh. 545

10) Keşf-üz-zünûn sh. 98, 841, 1170, 1883

FEREC EL-GIRNÂTÎ

Tefsîr, hadîs, kelâm, fıkıh, kırâat, usûl ve nahiv âlimi. İsmi, Ferec bin Kâsım bin Ahmed bin Lübb es-Sa’lebî el-Gırnâtî olup, künyesi Ebû Sâ’îd’dir. 701 (m. 1301) senesinde doğdu. 782 (m. 381) senesinde vefât etti. Ebû Saîd Ferec, Mâlikî mezhebi âlimlerinden olup, Gırnata’da yaşadı.

Ebû Saîd Ferec, kırâat ilmini ve çeşitli ilimleri Hasen Kaycati’den öğrendi. Hasen Kaycatî vefât edinceye kadar yanından ayrılmadı ve ondan icâzet (diploma) aldı. Ebû Abdullah bin Bekr, Ebû Muhammed Selmûn ve Ebû Abdullah el-Hâşimî’den fıkıh ilmini öğrendi ve onlardan Buhârî’yi, Akîdet-el-muktereh kitabını, İrşâd ve Tehzîb’in bir kısmını dinledi. Ayrıca Nâsırüddîn Mirzâlî, İbn-i Abdûrrefî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ebû Kâsım el-Lebîdî, Râviye Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed, İbn-i Abdünnûr et-Tâc Fâkihânî, Fahrüddîn bin Munîr ve Ebû Hayyân’dan icâzet (diploma) aldı.

Ebû Zekeriyyâ Serrâc onun hakkında: “Ferec el-Gırnâtî büyük bir âlim idi. Gırnatada muhtelif ilimlere dâir müşkilâtlar ona sorulur ve verdiği cevaplar i’tirâzsız kabûl edilirdi” demektedir.

İbn-i Ferhûn, Dîbâc’ında onun hakkında şöyle demektedir: “Ebû Saîd Ferec, Mâlikî mezhebinin sonra gelen âlimlerinin büyüklerinden ve derin bilgi sâhiplerindendi Çeşitli ilimler üzerinde söz sahibi idi. Birçok âlim onun vermiş olduğu fetvâlara uymuşlardır.”

İbn-ül-Hatîb, İhata adlı eserinde onun hakkında: “Ferec el-Gırnâtî, sâlih kimselerden olup, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok gayretli idi. Güzel ahlâk sahibiydi. Zekâsı keskin, Hâfızası kuvvetli idi. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Büyük, küçük, herkes ona hürmet ederdi. O, fıkıh, kırâat, tefsîr, usûl-i fıkıh, ferâiz, edebiyat ilimlerinde mütehassıs idi” demektedir.

Ferec el-Gırnâtî çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Cemel liz-Zeccâcî, 2-Şerhu ta’rîf-it-teshîl, 3-El-Fetâvâ, 4-Kitâbün fil-bâil-muvahhedeti, 5- El-Kasîdet-ün-nûniyyeti fîl-Ehâci vel-Elgâz-in-Nahviyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-mtellifîn cild-8, sh. 58

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 220

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 219

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 280

5) Bugyet-ül-vuât cild-2 sh. 243

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dûvûdî) cild-2 sh. 25

7) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1348

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 816

9) Brockelmann Gal-2, sh. 259 Sup-2, sh. 371

GEYİKLİ BABA

Bursa’nın fethine katılan, Orhan Gâzî devri Osmanlı evliyâsından. İran’da Hoy şehrinde doğdu. Şeyh Ebü’l-Vefâ’nın yolundan feyz aldı. Baba İlyâs Horasânî’den ilim öğrendi. Keşiş dağı ormanlarındaki dergâhında kalıp, geyiklerle haşır-neşir olduğu için Geyikli Baba adı verildi. Gideceği yerlere bir geyiğe binmiş olarak giderdi Sultan Orhan Gâzî zamanında kerâmetleriyle meşhûr oldu. Geyik sırtında Bursa’nın fethine katıldı. Bursa’yı kuşatan ordunun önünde, elinde altmış okkalık bir kılıçla küffâra karşı harb etti. Orhan Gazi zamanında Uludağ’ın doğu eteklerinde, İnegöl yakınlarında vefât edip, oraya defnedildi. Orhan Gazi tarafından kabri üzerine türbe yaptırıldı. Sonradan yine Orhan Gazi tarafından türbe yanına bir câmi ve dergâh ilâve edildi Sevenleri, çevresinde bir köy meydana getirdiler. Kurdukları bu köye Baba Sultan köyü adını verdiler. Geyikli Baba külliyesi, 1369 (m. 1950)’den sonra yeniden restore edilip, ta’mir edildi.

Geyikli Baba, Keşiş dağındaki dergâhında kendi hâlinde yaşar, gelenlere dinini öğretir, şehre inmezdi. Orhan Gazi, Bursa’yı fethettikten sonra, Bursa’nın fethinde yardıma gelen evliyânın gönlünü almak, onların bereketli duâlarına kavuşmak için bir imâret yaptırdı. Onları Bursa’ya da’vet etti. Orhan Bey’e yakınları Geyikli Baba’dan da bahsettiler. “İnegöl civarındaki, Keşiş dağında birçok derviş yerleşmiş, içlerinden bir derviş onlardan ayrılır, ormana gider, geyiklerle arkadaşlık eder. Sizin dostlarınızdan Turgut Alp, onun da dostudur. Sık sık onun ziyâretine gider, beraber sohbet ederler” dediler.

Orhan Gazi de haber gönderip, onun kim ve neci olduğunu öğrenmek istedi. Bursa’ya da’vet etti. “Eğer gelmezse, ben varıp elini öpeyim” dedi. Geyikli Baba’yı arayıp buldular. Sultânın sözünü arzettiler. “Baba ilyâs mürîdiyim, Seyyid Ebü’l-Vefâ Bağdâdî tarîkatındanım” diye cevap verdi. Bursa’ya da’vet ettiler, rızâ göstermedi. “Sakın Orhan da gelmesin. Dervişler gönül ehli olurlar, gözetirler.

Öyle bir vakitte varırlar ki, vardıkları zamanda ettikleri duânın kabûl olmasını arzu ederler” buyurdu. “Bari Orhan Gâzî’ye duâ et!” dediklerinde; “Biz onu hatırımızdan çıkarmıyoruz. Her zaman devletine duâ ile meşgûlüz. Onun İslâmiyete hizmeti sebebiyle, sevgi ve muhabbeti kalbimizde taht kurmuştur” diye haber gönderdi.

Aradan zaman geçti. Geyikli Baba, dergâhının yanından bir ağaç dalı keserek omuzuna alıp yola revân oldu. Doğru Bursa hisarına vardı. Pâdişâh sarayına girip, avlu kapısının iç tarafına, getirdiği dalı dikmeye başladı. Sultan Orhan Gâzî’ye haber verdiler. “Bir derviş gelmiş, saray avlusuna ağaç diker” dediler. Sultan çıkıp hâli gördü. Bu dervişin Geyikli Baba olduğunu bildi. Ağacı dikince doğrulup, Orhan Gâzî’ye: “Bu hatıramız burada kaldığı müddetçe, dervişlerin duâsı senin ve neslinin üzerinedir. Senin neslin ve devletin bu ağaç gibi kök salacak, dalları çok uzaklara ulaşacak. Evlâtların dîn-i İslama çok hizmet edecekler” deyip; “Kökü sâbit, dalları ise göktedir” meâlindeki, İbrâhim sûresi 24. âyet-i kerîmesini okudu. Az sonra da geldiği gibi gitti. Diktiği ağaç ulu bir çınar oldu. O ağacın bugün bile mevcût olduğu, Bursa’da Üftâde’ye giden Kavaklı caddedeki çınar ağacı olduğu söylenmektedir.

Bir zaman sonra Orhan Gazi, Geyikli Baba'ya iâde-i ziyârette bulundu. Ona; "İnegöl ve çevresi senin tasarrufunda olsun" dedi. "Mülk ve mal cenâb-ı Haktandır, ehline verir, biz O'nun ehli değiliz. Mal, mülk ve sebeplere meyletmek, emîr ve sultanlara gerektir. Bizim gibi fukara kısmına, Allah adamlarına "yakışmaz" diye cevap verdi. Pâdişâh ısrar edince, kendisine hibe edilen yerlere bedel olarak, dergâhının çevresinden az bir miktarını dervişlere odunluk olarak kabûl edip, Sultanın gönlünü aldı. Orhan Gâzî de kabûl etti, râzı olup, çok duâlar aldı.

Taşköprüzâde merhum, "Şakâyık-ı Nu'mâniyye"sinde, Osmanlının gülbahçesinde yetişen, Nu'mân'ın (İmâm-ı a'zamın) bülbüllerini anlatırken, Geyikli Baba'dan da bahs eder ve kabrini ziyâretle şereflendiğini söyler. "Kabrini ziyâret ettim. Kabrin yakınında bir mezar daha gördüm. Türbedârdan bu mezarın kime âit olduğunu sordum. Germiyanoğullarından saltanat sahibi bir kimse iken saltanatı terk edip, Geyikli Baba'nın hizmetine giren ulu bir kimsenin mezarı oluduğunu söyledi" demekte ve zamanında Geyikli Baba'ya gösterilen i'tibârı ifâde etmektedir.

1) Âşık Paşazâde târihi (İstanbul: 1332) sh. 196

2) Şakâyık tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 31

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3943

4) Nefehât-ül-üns sh. 690

HÂCE İBRÂHİM

Evliyânın büyüklerinden. Hâce Azîzân ve Pîr-i Nessâc diye meşhûr Hâce Ali Râmîtenî hazretlerinin ikinci oğludur. Ali Râmîtenî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden ve halîfelerindendir. Buhârâ'da Râmîten kasabasında doğup büyüdü. Kaynaklarda doğum ve vefât târihleri zikredilmeyen Hâce İbrâhim, 8. asrın sonlarında vefât etmiştir. Mübârek babasının yüksek huzûr, sohbet ve hizmetleri ile şereflenerek yetişti. Büyük kardeşi Hâce Hord da bu şekilde yetişerek, zâhirî ve Bâtınî ilmlerde kemâle gelmişti. Rivâyet edilir ki, Hâce Ali Râmitenî vefâtına yakın insanları irşâd etmek (doğru yola kavuşturmak) için bu ikinci oğluna icâzet verdi. Talebelerinden ba'zılarının kalblerine; "Hâce hazretlerinin büyük oğlu daha âlim olduğu halde, icâzeti küçük oğluna vermesinin hikmeti acaba nedir?" düşüncesi geldi Kalb gözleri ile bu düşüncelerini anlayan Ali Râmîtenî; "Hâce Hord, bizden sonra çok az yaşar. Kısa zaman sonra bize kavuşur." buyurdu. Buradaki hikmeti ve inceliği anlayan talebeler, önceki düşüncelerinden vazgeçtiler. İşin aslını böylece öğrenmiş oldular. Hakîkaten de Ali Râmîtenî hazretlerinin vefâtından ondokuz gün sonra, büyük oğlu Hâce Hord da vefât etti. Hâce İbrâhim ise, daha çok uzun yıllar yaşayıp, Allahü teâlânın dînini O'nun kullarına anlatarak çok hizmet etti. Mübârek babasına lâyık sâlih bir evlât, faziletler ve kerâmetler sahibi çok kıymetli bir zât idi. Hâce Azîzân Ali Râmîtenî'nin, burada hâl tercümesi verilen oğlu Hâce İbrâhim'den başka; Hâce Muhammed Külâhdûz, Hâce Muhammed Hallâc-ı Belhî, Hâce Muhammed Bâverdî ve Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî isimlerinde dört halîfesi daha olup, bunların da en yükseği ve Hâce Azîzân'ın en büyük halîfesi Hâce Muhammed Bahâ Semmâsî hazretleridir.

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 41

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 61

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 122

HÂCE MU'ÎNÜDDÎN HORD (Küçük)

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Şeyh Hüsâmeddîn Suhte'nin büyük oğludur. Kendisine Mu'înüddîn Hord (ya'nî Küçük) denmesi, dedesi büyük velî Mu'înüddîn'e nisbet iledir. Bu isimle tanınıp meşhûr olmuştur. Sultân-ül-meşâyih Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'dan feyz alırdı. Kaynak eserlerde hâl tercümesi hakkında fazla bir bilgi bulunamıyan Hâce Hord, sekizinci asrın sonlarında vefât etmiştir.

Hocası Hâce Nizâmüddîn'in emri ve işâreti ile, Nâsıreddîn Mahmûd hazretlerinden de ilim öğrenip hilâfet aldı. Zamanının evliyâsından oldu.

Hâce Mu’înüddîn’in evlâdı çok olup, hepsi, son derece güzel, yiğit, azametli ve heybetli kimseler idi. Bunlara Çeşt hân denilmiştir. Merdev şehrinde bulunurlardı.

Hâce Mu’înüddîn, çok talebe yetiştirip, bu yola çok hizmet etmiştir. Kendisi, riyâzet ve mücâhedede çok ileri idi. Nefsin arzularına uymaz, ona zor gelen, istemediği ibâdetleri pekçok yapardı. Devamlı olarak ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu. Her ân gönlü Allahü teâlâ ile idi. O’nun muhabbet ateşiyle yanmakta idi. Tasavvuf yolunda bulunmak için, çok gayretli olmak lâzım geldiğini bildirirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 120

HACI BEKTÂŞ-I VELÎ

Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında yaşıyan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Muhammed bin İbrâhim Atâ olup, lakabı Bektâş’tır. Horasan’ın Nişâbur şehrinde 680 (m. 1281) senesinde doğdu. Hacı Bektâş-ı Velî’nin nesebi Hazreti Ali’ye dayanır. 738 (m. 1338) senesinde Kırşehir’e yakın bir yerde vefât etti. Vefâtı hakkında başka rivâyetler de vardır. Türbesinin bulunduğu kasabaya sonradan Hacı Bektaş ismi verildi.

Bektâş-ı Velî, daha çocukken ilim öğrenmesi için ailesi tarafından Şeyh Lokmân-ı Perende’ye teslim edildi. Lokmân-ı Perende, Ahmed-i Yesevî hazretlerinin halîfelerinden olup, zâhir ve bâtın ilimlerinde çok derinleşmiş idi. Bektâş-ı Velî’nin daha çocukken birçok kerâmetleri görüldü. Birgün Lokmân-ı Perende onun yanına girdiği zaman, odayı nûr ile dolu görünce şaşırdı. Bektâş-ı Velî’nin iki yanında, Kur’ân-ı kerîm okuyan iki nûrânî zât duruyor idi. Lokmân-ı Perende onun yanına girince, bunlar kayboldu. Lokmân-ı Perende, Bektâş-ı Velî’ye onların kim olduğunu sordu. O da; “Birisi Server-i âlem efendimiz (aleyhisselâm), diğeri ise Hazreti Ali idi” dedi.

Yine birgün Hacı Bektâş-ı Velî, hocasından ders dinlerken, namaz vakti geldi. Hocası hizmetçisinden abdest almak için su istedi. Bektâş-ı Velî hocasına; “Bir nazar etseniz de, su buradan aksa, dışarıya gitmeye gerek olmasa” dedi. Hocası; “Benim kudretim bunu yapmaya yetmez” dedi. Hacı Bektaş, derhâl Allahü teâlâya duâ etti. Hocası da “Âmin” dedi. O anda medresenin ortasında latif bir su çıkıp, kapıya doğru akmaya başladı. Pınarın başında çok güzel çiçekler açtı.

Bu olaydan bir süre sonra, Lokmân-ı Perende hacca gitti. Arafat’da kıbleye doğru döndükleri esnada, talebelerine; “Yârenler! Bu gün Arefe günüdür. Şimdi bizim evde yemekler pişirilir” dedi. Bu söz, Allahü teâlânın kudretiyle, Bektâş-ı Velî’ye ma’lûm oldu. Tam o sırada hocasının evinde yemekler pişiyordu. Bektâş-ı Velî hemen bir tepsi yemeği aldığı gibi, bir anda hocasına sundu. Hocası Nişâbûr’a dönünce, Bektâş-ı Velî’nin bu kerâmetini herkese anlattı. Ona Hacı lakabını verdi. Bu esnada Horasan’da bulunan âlimler, Lokmân-ı Perende’ye hac mübârekesine geldiklerinde, medresede akan suyu görünce şaşırdılar. Bunun sebebini sordular. Lokmân-ı Perende; “Bu kerâmet, Hacı Bektâş’ındır” dedi. Sonra onun gösterdiği kerâmetlerini gelen âlimlere anlattı.

Onlar bu kadar çok şeyin bir çocuktan zuhur etmesini tuhaf karşıladılar. Orada bulunan Hacı Bektaş-ı Velî, âlimlere; “Ben, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) soyundanım. Bana bunları çok görmeyiniz. Bunlar, Allahü teâlânın bana bir ihsânıdır” dedi. Onlar, Hacı Bektâş-ı Velîye; “Eğer sır sahibi iseniz, nişanınız nerededir?” diye sordular. Hacı Bektâş-ı Velî, elinin ayasındaki ve alnındaki iki yeşil beni gösterdi Hepsi bu duruma hayret ettiler ve onun büyüklüğüne işâret olan benleri tasdik ettiler.

Hacı Bektâş-ı Velî, tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu’ya geldi Halka doğru yolu göstermeye başlayan ve kıymetli talebeler yetiştiren Hacı Bektâş-ı Velî, kısa zamanda tanınarak büyük rağbet gördü. Bu sırada Anadolu’da dînî, iktisâdi, askerî ve sosyal teşekkül olan ve kendisinin de bağlı olduğu “Ahîlik teşkilâtı” ile büyük hizmetler yapan Hacı Bektâş-ı Velî ve talebeleri, ilk Osmanlı sultanları tarafından da sevildi ve hürmet gördü. Bu sıralarda kuruluş devrinde olan Osmanlı devletinin sağlam temeller üzerine oturmasında büyük hizmetleri ve himmetleri oldu. Sultan Orhan zamanında teşkil edilen Yeniçeri ordusuna duâ ederek, askerlerin sırtlarını sıvazladı. Onlara İslâmiyetten ayrılmamalarını nasihat etti. Böylece Hacı Bektâş-ı Velî’yi kendilerine ma’nevî pir olarak kabûl eden Yeniçeri ordusu, ma’nevî hayâtını ve disiplinini ona

bağladı. Hacı Bektâş-ı Velî, asırlarca Yeniçeriliğin piri, üstadı ve ma'nevî hâmisi olarak bilindi Bu bağlılık ve muhabbet, Yeniçerilerin sulh zamanındaki tâlimleri ve harplerdeki gayret ve kahramanlıklarında çok müsbet neticeler verdi. Bütün bunlar, halk ile Yeniçeriler arasındaki yakınlığı kuvvetlendirdi Yeniçeriler, dervişler gibi cihâd azmiyle dolu ve görülmemiş derecede kahraman ve fedakâr oluşlarında, bu hâdiseler müsbet te'sîrler gösterdi Yeniçerilerin;

"Allah, Allah! illallah!
Baş Uryan, sine püryân, kılıç al kan,
Bu meydanda nice başlar kesilir.
Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyân!
Kulluğumuz pâdişâha ayan!
Üçler, yediler, kırklar!
Gülbang-i Muhammedî, Nûr-i Nebî, Kerem-i Ali...
Pîrimiz, sultânımız Hacı Bektâş-ı Velî..."

diyerek savaşa başlamaları, bunun manidar bir ifadesidir.

Şöyle anlatılır: "Hacı Bektâş-ı Velî, sık sık Hızır aleyhisselâm ile buluşurdu. Birgün Kayseri'nin yukarı tarafındaki Saklan kalesinin batısında, Hacı Bektâş-ı Velî, Hızır (aleyhisselâm) ile buluştu. Orada bir kişinin kavun ve karpuz ektiğini gördüler. Hızır (aleyhisselâm) ile Hacı Bektâş-ı Velî, o bostanın kıyısında bir taşın dibine oturdular. Hacı Bektâş-ı Velî. İsmi Behâeddîn Çelebi olan bostan sahibine; "Kardeş!" diye hitâb etti. Bostan sahibi de ona; "Ne buyurursunuz?" dedi. Hacı Bektâş-ı Velî de; "Bostandan bir kavun koparıp getir, yiyelim" dedi. Bostan sahibi Behâeddîn Çelebi; "Başüstüne, inşâallah olunca getiririm" deyince, Hacı Bektâş-ı Velî; "Diktiğin yeri bir kere kontrol et. Belki olmuştur" dedi. Bostan sahibi yine; "İnşâallah" diyerek önceki cevâbı verdi. Bunun üzerine Hızır (aleyhisselâm) da; "Bir kere dolaş gör" buyurdu. Behâeddîn Çelebi kendi kendine; "Bir kere dolaşayım" dedi ve bostana girdi. Birden burnuna kavun kokusu geldiğini fark etti. Birinin kökünde, üç tane iri kavunun büyüyerek olgunlaşmış olduğunu gördü. Bunların ikisini koparıp, birisini Hızır'a (aleyhisselâm), diğerini de Hacı Bektâş-ı Velî'ye verdi ve; "Ey erenler! O birisini de çoluk-çocuğumuza götürelim" dedi. Hacı Bektâş-ı Velî de bu durumu kabûl etti. Onlar kavunları alıp Kayseri'ye döndüler. Bostancı, işiyle meşgûl olurken, birden aklına; "Bostan daha ekilirken kavun bittiğini cihanda kim gördü? O azîzler kerâmet ehli zâtlardanmış. Bu iş onların kerâmetiyle zâhir oldu. Bana yazıklar olsun ki, mübârek ellerini öpmedim" diye geldi ve bir hayli üzüldü. Bostan ekmekten vaz geçip, bir süre onları aradı. Kendi kendine; "Son pişmanlık fayda vermez" deyip, kalan o bir kavunu koparıp evine gitti. Evinin kapısından içeri girince, Hızır (aleyhisselâm) ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin misâfir odasında oturduklarını gördü. Selâm vererek odaya girdi. Elindeki o kavunu getirip ortaya koydu. Hemen onların mübârek ellerini öptü. Hacı Bektâş-ı Velî bostan sahibine; "Kavunları kes de yiyelim" dedi. Onlara vermiş olduğu iki kavun da duruyordu. Behâeddîn Çelebi hemen kavunları kesti, bir kısmını ailesine gönderdi. Kalanını misâfirleriyle birlikte yediler ve Allahü teâlâya şükrettiler. Ellerini yıkadıktan sonra, Behâeddîn Çelebi misâfirlerine; "Size kim derler? Bu fakire himmet edin" dedi. Hacı Bektâş-ı Velî; "Bana Bektâş-ı Velî derler. Bu azîze ise Hızır aleyhisselâm derler" dedi. Daha sonra Hacı Bektâş-ı Veli, Behâeddîn Çelebi'yi yanına çağırdı. Hacı Bektâş-ı Velî, onun gözlerini sığayıp, sırtını sıvazladı. Ona hayır duâ etti. Sonra Hızır aleyhisselâm ile Hacı Bektâş-ı Velî, Behâeddîn Çelebi'ye veda edip evden çıktılar. Kapının önünde ikisi de gayb oldular.

"Velîlerin bir nazarı kimyadır, Karataş, nazar ile yakut olur." O saatte Behâeddîn Çelebi, yüksek merhaleler katedip, velîlik mertebesine ayak bastı. Kalb gözü açıldı. Bir anda şarktan garba olan yerleri seyr eyledi. Kendisine Bostancı baba dendi. Birçok kerâmetler gösterdi. Türbesi Kayseri'de olup ziyâret yeridir."

Şöyle anlatılır: "Hacı Bektâş-ı Velî, hergün gelip, şimdiki dergâhının bulunduğu yere otururdu. Onu sevenler, "Galiba Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri burada bir dergâh bina edilmesini istiyor, o yüzden gelip buraya oturuyor" dediler. Daha sonra Hacı Bektâş-ı Velî'nin hizmetini gören Sarı İsmâil'e, Hacı Bektâş'ı sevenlerden biri, buraya bir dergâh yaptırmaya niyet ettiğim söyledi. Sarı İsmâil de, gelip durumu hocasına arz etti. Hacı Bektâş-ı Velî; "Ona söyle. Bir usta getirsin. Biz istediğimiz büyüklükte bir dâire çizelim. Ayrıca yeterli miktarda taş getirtip, yonttursun, hazır etsin dedi. Sarı İsmâil, bu durumu o şahsa bildirince, çok sevindi ve hemen bir mimar getirdi. Hacı Bektâş-ı Velî de kalkıp, mübârek eliyle şimdiki dergâhın bulunduğu yeri çizdi. O mimar da, dergâhın inşâsı için yetecek kadar taş getirtip, yontturdu. Taşların yontulma işinin bittiği gecenin sabahı, herkes, dergâhın yapılmış olduğunu gördü. Dergâhı yaptıracak olan kimse, derhâl Sarı

İsmâil'in yanına gelip; "Ben bu binanın yaptırılması için usta getirdim, taş getirdim ve yaptırma sevâbına kavuşmak istedim. Fakat her kimse bir gecede yaptırmış" diyerek üzüntülerini belirtti Sarı İsmâil, durumu derhâl hocası Hacı Bektâş-ı Velî'ye bildirdi Bunun üzerine Hacı Bektâş-ı Velî; "Ey İsmâil! O beni sevene söyle, bu dergâhı zâhirden birisi gelip yaptırmadı. Allahü teâlânın izni ile bir anda yapıldı. Sevâbı yine onun amel deflerine yazılmıştır" dedi. İsmâil durumu derhâl o kimseye bildirdi. O zât da Allahü teâlâya şükür secdesi yaptı."

Şöyle anlatılır: "Hacı Bektâş-ı Velî'nin medhini ve kerâmetlerini işiten kimseler, onu görmek için dergâhına gelirdi. Akşehir'de bir velî zât vardı. İsmi Mahmûd Hayran Sultan idi. Hacı Bektâş-ı Velî'nin üstünlüğünü duyunca, bir aslanın üstüne binip, eline kamçı olarak bir yılan alıp, üçyüz talebesi ile Hacı Bektâş-ı Velî'yi görmek ve ziyâret etmek için yola çıktı. Bu durumu Hacı Bektâş-ı Velî'ye haber vererek; "Akşehir'den bir aslana binip, eline yılanı kamçı olarak almış bir zât, üçyüz talebesi ile geliyor" dediler. Bunun üzerine Hacı Bektâş-ı Velî, "O, canlıya binip bize geliyor ise, biz de cansıza binip, onu karşılamaya gidelim" dedi ve hemen dergâhından çıktı. Dergâha yakın bulunan taşın üzerine seccadesini sererek üzerine oturdu ve; "Allahü teâlânın izniyle bizi ziyârete gelenlerden yana yürü" buyurdu. Bu söz üzerine taş, derhâl yerinden ayrılıp, kuş gibi görülüp, yürümeye başladı. Mahmûd Hayran Sultân ve talebeleri, Hacı Bektâş-ı Velî'nin taş üzerine binip karşıdan geldiğini görünce, hayretler içinde kaldılar. Mahmûd Hayran Sultan, derhâl aslandan inip, yılanı serbest bıraktı. Bu durumu gören Hacı Bektâş-ı Velî, taşa; "Dur" diyerek işâret etti. Taş şimdiki bulunduğu yerde durdu. Hacı Bektâş-ı Velî, taşın üzerinden aşağıya indi. Seyyid Mahmûd Hayran hemen Hacı Bektâş-ı Velî'nin elini öptü. Taşın dibine, ikisi beraber yan yana oturdular. Etrâflarını talebeleri sardı. Bir hafta süreyle sohbet ettiler. Daha sonra Seyyid Mahmûd Hayran Sultan, izin istiyerek Akşehir'e döndü. Hâlâ Hacı Bektâş-ı Velî'nin bindiği taş, "Tekin Kaya" ismiyle meşhûrdur."

Hacı Bektâş-ı Velî'nin derslerini ve sohbetlerini ta'kib ederek onun tarikatına bağlananlara, tasavvuftaki usûle uyularak "Bektaşî" denildi. Bu temiz, i'tikâdları düzgün olan ve ibâdetlerini yapan Bektâşîler zamanla azaldı. Daha sonra yapılan bir takım değişiklikler sebebiyle, hakîkî Bektaşîlik unutuldu ve zamanımızdan yüz sene önce ise hiç kalmadı. Herkes tarafından sevilen, hürmet ve i'tibâr edilen bu isim, Hurûfî denilen sapık kimseler tarafından da siper olarak kullanıldı. İslâmiyeti yıkmak için kurulan bozuk yollardan biri olan Hurufîliğin kurucusu olan Fadlullah Hurûfî, Timur Hân tarafından öldürülünce, dokuz yardımcısı kaçarak Anadolu'ya geldiler. Bunlardan Aliyyül-A'lâ ismindeki kimse, bir Bektaşî tekkesine geldi "Câvidân" adlı kitaplarını gizlice yaymaya, câhilleri aldatmaya başladı. Hacı Bektâş-ı Velî'nin yolu budur dedi. Hâlbuki Hacı Bektâş-ı Velî'nin yolundan ayrılmayan hakîkî Bektâşîler, bunlardan tamamen ayrıldılar. Hurûfîlik, haramlara helâl, nefsin arzu ettiği kötü arzulara, serbesttir dediği için, bozuk rûhlu insanlar arasında çabucak yayıldı. Sözlerine "Sır" deyip, çok gizli tutulmasını emrederlerdi. Sırları yabancılara açanları öldürdükleri bile vâki olurdu. Sırları "Câvidân" kitabında a, c, v, z,... gibi harflerle işâret edilmektedir. Hurûfiler, Bektaşîlik ismini kendilerine perde yaparak, bu perde arkasında çalışmışlardır.

Bektaşî tarikatı adı altında saklanan Hurûfîler, müslümanları aldatmak için, birkaç yoldan saldırıyorlardı:

1- Fadl-ı Hurûfî'ye, ilâh, tanrı diyorlardı. "Tanrılık, ezelde görünmez bir kuvvet idi. Önce harfler şeklinde, sonra Peygamberler şeklinde, nihâyet Fadl'da açığa çıktı" derler.

2- Hazret-i Ali'nin sözleri diyerek uydurduktan sözler ve düzdükleri uydurma hadîsler ile; "Ali'yi sevenlere günah zarar vermez, ibâdete lüzum yoktur, haramlar helâldir" derler.

3- Bütün dinlerin bir olduğunu, Fadl-ı Hurûfî'nin, Muhammed aleyhisselâmdan ve Hazreti Ali'den (hâşâ) üstün olduğunu söylerler.

4- Bunlara göre namazı bir kerre kılmak, orucu bir kerre tutmak ve guslü de ömründe bir kerre yapmak farzdır.

"Gusl edip vücûdunuzu hırpalamayın" derler.

Hurûfîlerin zikirleri, ibâdetleri okumaları yoktur. Her sabah pirin evinin meydan odasında toplanırlar, birisi, bir elinde tepsi içinde adam sayısınca şarap kadehi ve birer dilim ekmek, peynir alarak odaya girer. Bu gelen, gülbank okuyarak karşılanır. Herkes saygı ile bunları alıp yer ve içer, bütün ibâdetleri bundan ibârettir.

Bektaşî deyince, iki türlü insan anlaşılır. Birincisi; hakîkî, doğru Bektaşî olup, Hacı Bektâş-ı Velî'nin gösterdiği yolda, hak yolda giden temiz müslümanlardır. Bektâşîlerin ikincisi; sahte, yalancı Bektâşîlerdir. Bunlar, bozuk yolda olan hurûfilerdir. Halk arasında anlatılan Bektaşî fıkraları, bu sahte ve yalancı Bektâşîlere âittir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin "Makâlât" adlı Arapça bir eseri vardır. Sonradan nefes adıyla yazılan ve ona nisbet edilen şiirler onun değildir.

Makâlât'tan ba'zı bölümler:

Alemlerin Rabbi olan Allaha hamd, yaradılmışların en iyisi olan Muhammed'e, O'nun Ehl-i beytine ve Eshâbına salât ve selâm olsun. Bilesin ki Allahü teâlâya giden yollar, yarattıklarının nefesleri sayısıncadır. Gerçeğe ulaşmış kişiler, bunların arasından şu dört mertebede bulunan bir yolu tercih edip seçmişlerdir. Birincisi dîn-i İslâm, ikincisi tarikat, üçüncüsü ma'rifet, dördüncüsü hakîkat. Bu mertebeler, ancak İslâm dînine uygun olduğu müddetçe tamam olur.

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İslâm dîni bir ağaçtır. Tarikat onun dalları, ma'rifet yaprakları, hakîkat de meyvalarıdır." Ağaç mevcût olmazsa, dalları ve meyvaları da var olmaz. Bu sûretle anlaşılır ki, İslâm dîni asıl, diğerleri kısımlarıdır. Kısımların varlığı, ancak aslın varlığının sayesinde olur. Asıl olmayınca, kısım da olmaz. Bu, kulun, belirtilen merhalelerin hiçbirinde İslâm dîninden ayrı olamayacağına işârettir. İslâm dîninin sınırından dışarı çıktığı hâlde, kendisini hâlâ doğru yolda sanırsa, ziyana uğrayan, helak olan mülhidlerden olur. Aynı zamanda, hem sapık, hem de insanları yoldan saptırıcı olanlardan olur. Kazananlardan ve Allahü teâlâya ulaşanlardan olmaz da, şeytanın teb'asından olur. Bu da apaçık bir hüsranın ta kendisidir.

Bu dört mertebe, kırk tane makam ihtivâ eder. Kul, Allahü teâlâya ancak bu makamları geçerek ulaşır. Bunların on tanesi İslâm dîninde, on tanesi tarîkatte, on tanesi ma'rifette, on tanesi de hakîkattedir.

Üçüncü bâb: Bu bâbda İslâm dîninin makamları anlatılır. İslâm dîninin birinci makamı îmân etmektir.

Îmân; Allaha, O'nun meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, kıyâmet gününe, hayır ve şerrin Allahü teâlâdan geldiğine inanmaktır, inanmak; dil ile söylemek, kalb ile bu söylemeyi doğrulamaktır. Çünkü, Allahü teâlânın varlığını ve birliğini dil ile söylemeyen kimse imansızdır. Dili ile söylediği hâlde, kalbi ile tasdik etmeyen ise münâfıktır ve Allahü teâlânın buyurduğu gibi, Cehennemin en alt tabakasındadır.

Îmân, akıl üzeredir. Çünkü akıl, bedenin hükümdârı, îmân da onun vekîli ve yardımcısıdır. Hükümdâr gitse, yardımcısı da kalmaz. Meselâ, îmân bir hazinedir. Şeytan hırsız, akıl ise bu hazinenin bekçisidir. Bekçi giderse, hırsız hazinenin içindekileri çalar. Denilmiştir ki, imân kuzu, akıl çoban, şeytan ise kurttur. Çoban gitse, kurt kuzuyu yer.

Allahü teâlânın her bir Âdemoğlu için üçyüzdoksan melek görevlendirdiğini tasdik etmek imândandır. Ey insanoğlu! Kendi cinsinden birisi yanında kötü bir iş yapmaktan utanıyorsun da, kendi cinsinden bir kimse olmayınca kötü iş yapmaktan çekinmiyor ve görevli meleklerden hiç utanmıyorsun. Onlara inanıp tasdik ettiğin nerede kalıyor?

Yine Allahü teâlânın kitaplarına inanmak îmândandır. O kitaplardaki emirler ve yasaklar da gerçektir. Sen bunu kabûl ediyorsun, ama içindeki emirlere uymuyor ve yasaklarından sakınmıyorsun. Böylece Allahü teâlânın azâblarından ve cezalarından korkmadığını ortaya koyuyorsun. Kalbin, büyüklenmek, kıskanmak, gazâb, gıybet, kahkaha, alay, söz taşımak gibi kötü huylarla dolu. Bunlar, Allahü teâlânın Kitâbı'ndaki yasaklar arasındadır. O hâlde senin o Kitâb'a inandığın nerede kaldı?

Allahü teâlânın dostlarını ve kerâmetlerini tasdik etmek imândandır. Zira onlar, kendi nefslerinin arzularını, dünyâyı sevmeyi, yemek ve giyinmekten zevk almayı bıraktılar. Fakirliği, sıkıntıyı, zorluğu, açlığı, sessizlik ve düşkünlüğü tercih ettiler. Allahü teâlâya yaklaştıkça, Rablerinden korkuları ve saygıları daha çok oldu. Allahü teâlâ, o velilerin hatâlarını yüzlerine vurmadı. Sen ise, hergün türlü türlü günahlar işliyorsun da, hesaba ve sorguya çekilmiyeceğini, kıyâmetin kopmıyacağını veya mezardakilerin tekrar dirilmiyeceğini veya sa'îdlerin şakilerden ayrılmıyacağını mı sanıyorsun? Haramdan kaçınmıyor, bulduğunu yiyip, giyiyorsun.

Yaradanının ni'metlerini yiyor, ama emirlerine uyup, yasaklarından kaçınmıyorsun. Hiç Allahü teâlânın kızmasından ve cezalandırmasından korkmuyor musun ki, kötü olan işleri yapmaya devam ediyorsun?

Allahü teâlâ buyuruyor ki: "Ben, cömert, günah örtücü, ni'metler bağışlayıcı, yardım edici, kendinden yardım umulan Allahım. Her kulumun işlediği günahları görürüm, fakat yüzüne çarpmam, tövbe edinceye kadar sabrederim. Tövbe etmeden ölse bile, işi bana kalmıştır, istek ve dileğin, onun bağışlanmasından yana olursa, affeder ve ona şefkat gösteririm, aksi takdîrde ise onu ateşe sokar ve elem verici azâbla azâblandırırım. Ama beni isteyen, seven, ömrünü bana hizmetle geçiren, benden ayrıldığına ağlayan, bana kavuşmayı dileyen kimseye gelince; ben de onu ister, sever, ona lütufta bulunur, ayrılıktan kurtarır, kendime ulaştırırım. Nihâyet onda aynılık meydana gelir, gayrılık kaybolur. Çünkü kendi varlığını aradan silmiş, yok etmiştir. Her şeyde beni görür. Ama istemesi riya ile olursa, onu hem dünyâdan, hem de âhıretten mahrûm kılarım."

İslâm dininin ikinci makamı; ilim öğrenmektir. Üçüncü makamı; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, gücü yeterse hacca gitmek, gazâya katılmak ve gusl abdesti almaktır. Dördüncü makamı; helâl rızık kazanmak ve faizi haram bilmektir. Beşinci makamı; evlenmektir. Altıncı makamı; hayz ve nifas bilgilerini öğrenmektir. Yedinci makamı; Ehl-i sünnet ve cemâat ehlinden olmaktır. Sekizinci makamı; şefkat ve merhamettir. Dokuzuncu makamı; temiz giyinmek ve temiz yemektir. Onuncu makamı; emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerdir.

Dördüncü bâb: Bu bâbda, tasavvuf yolunun makamları anlatılır. Tasavvuf yolunun ilk makamı, bir âlime cân-ı gönülden bağlanıp, tövbe etmektir. Tövbe, cân-ı gönülden ve pişmanlık içinde yapılmalıdır. Tövbe ederken gözyaşı dökmelidir. Tövbeyi kabûl edecek olan Allahü teâlâdır. Tövbe ettikten sonra O'na tevekkül etmelidir, ikinci makâmı, talebe olmaktır. Üçüncü makamı, mücâhededir. Dördüncü makamı, hocaya hizmettir. Beşinci makamı, korkudur. Altıncı makamı, ümidli olmaktır. Yedinci makamı, şevktir ve fakirliktir.

Beşinci bâb: Bu bâbda ma'rifetin makamları anlatılır. Ma'rifetin birinci makamı, edebdir. İkinci makâmı, korkudur. Üçüncü makamı, az yemektir. Dördüncü makamı, sabır ve kanâattir. Beşinci makamı, utanmaktır. Altıncı makamı, cömertliktir. Yedinci makamı, ilimdir. Sekizinci makamı, ma'rifettir. Dokuzuncu makamı, kendi nefsini bilmektir.

Onuncu bâb: Bu bâbda, Adem aleyhisselâmın yaratılışı anlatılır. Haberde şöyle gelmiştir. Biz Âdem aleyhisselâmın zürriyetinden yayıldık. Cenâb-ı Hak, Âdem'i yaratmak istedi ve meleklerine bildirdi. "(Ey Habîbim), o vakti hatırla ki, Rabbin meleklere: "Ben yeryüzünde (hükümlerimi yerine getirecek) bir halîfe (bir insan) yaratacağım" demişti. Melekler de; "Biz seni hamdinle tesbih ve noksanlıklardan tenzih etmekte olduğumuz hâlde, orada fesad çıkaracak ve kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi. Allah; "Ben sizin bilemiyeceğiniz şeyleri bilirim" buyurdu" meâlindeki, Bekâra sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesi bu durumu açıklamaktadır.

Allahü teâlâ, Âdem'in özünü Medine toprağından, başını Beyt-ül-makdis toprağından, yüzünü Kâ'be toprağından, kulağını Tûr-i Sina toprağından, gözlerini Beyt-ül-Haram toprağından, alnını Medine'nin doğu tarafının toprağından, burnunu Şam toprağından, ağzını Medine'nin batı tarafının toprağından, dudaklarını, Tunus toprağından, dilini Buhârâ toprağından, dişlerini Hârezm toprağından, boynunu Çin toprağından, kollarını Yemen toprağından, sağ elini Mısır toprağından, sol elini İran toprağından, tırnaklarını Hitay toprağından, parmaklarını Bistam toprağından, göğsünü Irak toprağından, karnını Kuzistan toprağından, arkasını Hemedan toprağından, uyluklarını Türkistan toprağından, dizlerini Kırım toprağından, topuklarını Rum toprağından, ayaklarını Firengistan toprağından yarattı.

Ve dahî, hadîs ile vârid olmuştur ki, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyuruyor ki: "Allahü teâlâ, Âdem'i altmış türlü topraktan yarattı. Eğer bir topraktan yaratsa idi, bütün insanlar aynı sûret ve vasıf üzere olurlar, birini diğerinden ayırd etmek mümkün olmazdı."

Allahü teâlâ, Âdem'in başını kudret nûru ile, gözlerini ibret nûruyla, alnını sücûd nûruyla, dilini zikir nûruyla, dişlerini Muhammed Mustafâ'nın (aleyhisselâm) nûru ile, dudaklarını tesbih nûru ile, ensesini kuvvet nûru ile, arkasını yiğitlik nûru ile, göğsünü ilim nûru ile, karnını hilm nûru ile, bağrını hoşnudluk nûru ile, dizini rükû' nûru ile, ayağını tâat nûru ile, dalağını üns nûru ile, ellerini sehâvet nûru ile, tırnağını şefaat

nûru ile, gönlünü tevhîd ve îmân nûru ile bezedi, ta'zim nûru ile düzeltti, vuslat nûru ile götürdü ve Âdem'in toprağını Azrail aleyhisselâmın eline verdi. Rahmet suyu ile yoğurdu, mağfiret suyu ile sıvadı.

Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâma rûh vermek istediğinde, rûha onun bedenine girmesini emretti. Rûh önce dimağına girip, yüz sene kadar kaldı. Daha sonra gözlerine indi. O gözlerle bakıp, kendi bedeninin, pişmiş gibi kurumuş toprak olduğunu gördü. Kulaklarına indiğinde, meleklerin tesbihini işitti. Sonra genzine indi. O zaman aksırdı. Aksırdıktan sonra rûhu ağzına ve diline indi. O zaman Allahü teâlâ ona Elhamdülillah demesini bildirdi. O da söylediğinde; "Yerhamüke yâ Adem!" diye Allahü teâlâ mukâbelede bulundu. Rûh daha sonra göğsüne indi. Hemen ayağa kalkmak istedi. Fakat kalkamadı. Allahü teâlânın, meâlen; "İnsan pek aceleci olmuştur" buyurduğu tecellî etmiş oldu. Rûh, Âdem aleyhisselâmın karnına indiğinde, canı yemek içmek istedi. Daha sonra da rûh, bütün cesedine dağıldı. O zaman et ve kemik hâline geldi.

Daha sonra Allahü teâlâ, bütün meleklerine, Âdem aleyhisselâma secde etmelerini emretti. Bütün melekler Âdem'e secde ettiler. Sâdece İblîs secde etmedi. "Allahü teâlâ, İblîs'e; "Niçin Âdem'e secde etmedin?" diye suâl edince, o da; "Ben Âdem'den hayırlıyım, çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" dedi" (A'râf-12). Bunun, üzerine Allahü teâlâ, onu dergâhından sürdü. Daha sonra Allahü teâlâ, Âdem'e buyurdu ki, "Yâ Âdem! Yukarı bak!" Âdem aleyhisselâm yukarı bakınca, Arş'ı a'lâda "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" kelime-i tayyibesinin yazılı olduğunu gördü. Bunun üzerine Âdem aleyhisselâm; "Yâ ilâhî! Lâ ilahe illallah, senin birliğindir. Ya Muhammed kimin adıdır?" diye sordu. Allahü teâlâ; "O benim Habîbimdir ve senin oğlundur" buyurdu. Âdem aleyhisselâm çok sevinerek, şükür secdesi yaptı. Sonra Âdem aleyhisselâm sağ yanına baktı, üç latîf şahıs gördü. Onlara; "Adınız nedir ve makamınız neredir?" diye sordu. Birisi; "Adım akıldır ve makamım başda ve beynin üstündedir" dedi. Birisi; "Adım hayadır ve makamın yüz üstündedir" dedi. Diğeri de; "Adım ilimdir ve makamın göğüs içindedir" dedi. Bunun üzerine Âdem aleyhisselâm onlara; "Gelin yerli yerinize girin" dedi. Onlar da derhâl yerlerine girdiler. Sonra Âdem aleyhisselâm sol yanına baktı. Üç şahıs gördü ve onlardan ürktü. Onlara; "Adınız nedir ve makamınız neredendir?" diye sordu. Onlardan ilki; "Adım öfkedir. Makamım başla beyin arasındadır" deyince, Âdem aleyhisselâm; "Baş, aklın yeridir. Başta senin yerin yok dedi. O da; "Ben gelince akıl gider" dedi. Diğeri; "Adım tama'dır. Makamım yüzün üstündedir" deyince, yine Âdem aleyhisselâm; "Orası hayanın yeridir. Orada senin yerin yoktur" dedi. O da; "Ben gelince haya gider" dedi. Sonuncusu; "Adım haseddir. Makamım göğüs içindedir" deyince, Âdem aleyhissdâm buna da; "Orası ilim yeridir. Orada senin yerin yok" dedi. O da; "Ben gelince ilim gider" dedi.

Şimdi şöyle bilmek gerek, imân Rahmânîdir. Zan ise şeytânîdir. Zan gelirse, imân gider. Îmân gelirse, zan gider. Tevhîd kelimesini hurma ağacına benzettiler. Onun için hurma ağacı her yerde olmaz. Ma'rifet o ağacın köküne benzer. Köksüz ağacın yemişi olmaz. Ma'rifetsiz gönlün ise hiç hayrı olmaz. Yer üzerinde ağacı kâim tutan köktür. Tevhîd kelimesini dil üzerinde kâim tutan ise, gönül içindeki ma'rifettir. Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur: "Ağaçlardan bir ağaç vardır. Mü'minin gönlüne benzer ve onun yaprağı dökülmez" Eshâb-ı Kirâm, çeşitli ağaç isimlerini saydılar. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Onlar değil! O ağaç, hurma ağacıdır. Hiçbir zaman onun yaprağı dökülmez" buyurdu.

1) Şakâyık-ı Nu'maniyye zeyli (Mecdî Efendi) sh. 44

2) Rehber Ansiklopedisi cild-7 sh. 8

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 452, 456, 1008

4) Makâlât Süleymâniye Kütüphânesi. Denizli kısmı. No: 313/4

5) Mir'ât-ül-mekâsıd sh. 42

6) Tiryâk-ül-Muhibbîn sh. 47

7) Künh-ül-ahbar cild-5, sh. 53

8) Tıbyân-ül-vesâil cild-1, sh. 129

9) Ed-Devlet-il-Osmaniyye min fütûhât-il-İslâmiyye cild-2, sh. 117

10) Kâşif-ül-esrâr sh. 3

HALÎL BİN İSHÂK CÜNDÎ (Şeyh Halîl)

Hadîs, tasavvuf ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Halîl bin İshâk bin Mûsâ bin Şuayb'dır. Künyesi Ebü'l-Mevedde, lakabı Ziyâüddîn'dir. Babası Abdullah Menûfî hazretlerinin arkadaşlarından idi. Mısır'ın Akdeniz'deki kıyı şehirlerine korsanların hücuma geçmeleri üzerine, halktan teşkil edilen Halka-i Mensûre isimli milis teşkilâtına, talebeleriyle birlikte katıldı. Asker elbisesi giydi ve bir daha çıkarmadı. Bu yüzden Cündî lakabı verildi. Zamanında Mâlikî mezhebinin İmâmlarından oldu. Vefât târihi ihtilaflı olup, 767 (m. 1365)'den sonra 776 (m. 1374)'den önce vefât ettiği bildirilmektedir, İbn-i Teymiyye ve yolunda gidenlere verdiği güzel cevapları ile meşhûrdur.

Küçük yaştan i'tibâren, İmâm-ı Şafiî, Ahmed-i Bedevî, Seyyidet Nefise ve Şerâfeddîn Kürdî'den sonra Mısır'da yetişen evliyânın en büyüğü olan Abdullah Menûfî'nin (radıyallahü anh) terbiyesine verildi. Babası, Hanefî mezhebinde olmasına rağmen, Mâlikî mezhebi âlimi ve arkadaşı olan Abdullah Menûfî'ye çocuğunu teslim edip, onun ilminden ve feyzinden istifâde etmesini te'min etti. Reşîdî'den Arabî ilimler ve usûl bilgilerini, İbn-i Abdülhâdî'den hadîs-i şerîf ilimlerini öğrendi. İbn-i Abdüsselâm da hocaları arasında idi. Kâhire, Mekke ve Medine gibi zamanın belli başlı ilim merkezlerindeki âlimlerden ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf ilminde, fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verdi. Pekçok talebe yetiştirip, faydalı eserler yazdı. Zamanında Mısır'ın en büyük medresesi olan Şeyhûniyye Medresesi'nde taliplerine ilim öğretti. İbn-i Mezrûk, Tâcüddîn İshâkî gibi âlimler onun talebeleri arasında idi.

Ziyâüddîn Cündî, din ve diyanette, zühd ve salahta, ibâdet ve tâatte, ilim ve amelde yüksek bir mevkiye sahipti. Onun yüksekliğine, eserleri delîl oldu. Allahü teâlânın düşmanlarına karşı çok çetin mücâdeleler verdi. Hıristiyan Avrupa kavimlerinin soyundan olan Kıbrıs krallığı ve çapulcu şövelyeleri, zaman zaman Mısır kıyılarını yağmalayıp, müslümanlara zulmediyorlardı. Ziyâüddîn Halîl Cündî, halktan ve talebelerinden milis kuvvetleri teşkil etti. Bu kuvvetin adına da, "Halka-i mensûre" adı verildi. Onlarla beraber İskenderiyye'nin müdâfaası için Kâhire'den gidip savaştı. Allahü teâlânın rızâsı için küfür ehline karşı cihâd ederken giydiği askerî elbiseyi bir daha çıkarmadı. Bu yüzden Cündî (Askeriye mensûbu) lakabı verildi. Askeriyeden maaş alır, zarurî ihtiyâcından fazlasını fakirlere dağıtırdı. Kendisi az yer, az uyur ve çok ibâdet ederdi. Az mala kanâat eder, eline geçenleri talebesinin ihtiyâcına harcederdi. Geceleri hiç uyumaz, kaylûle vaktinde vücûdunu dinlendirmek için çok az bir miktar uyurdu. Çok merhametli, gurûr ve kibirden arınmış, mütevâzi bir kimse idi. Kalbi her türlü zulmet pisliklerinden uzaklaşmış, Allahü teâlânın ni'metlerini ve O'nun rızâsını kazanmaktan başka birşey düşünmez olmuştu, İşi, insanlara emr-i ma'rûf yapıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekten başka birşey değildi.

Onun büyüklüğünün delîllerinden biri de, yazmış olduğu eserleridir. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: İbn-i Hâcib'in usûl-i fıkha dâir "Muhtasar" adlı eserini, altı cild hâlinde şerhedip "Et-Tevdîh" adını verdi. Pek kıymetli olan bu eser, ihtivâ ettiği konularda müracaat kitabı hüviyetini kazandı. Metni şerhederken, çeşitli âlimlerden nakiller yapmış, bilhassa, hocası İbn-i Abdüsselâm'dan gelen haberleri tercih etmiştir. Mâlikî mezhebinin fıkıh bilgilerini ihtivâ eden "Muhtasar" adlı eseri çok meşhûrdur. Cündî, üzerinde yirmibeş sene çalıştığı Muhtasar'ını hayâtında "Nikâh" bahsine kadar yazmış ve tertîb etmişti. Ondan sonraki bölüm, ölümünde terekesinde müsvedde hâlinde bulunmuş ve talebeleri, kitabın tertîb tarzına uygun olarak önceki kısma ekleyip, bütün hâline getirmişlerdir. "Bustân" müellifi, onun hayâtını anlatırken, bu iki kıymetli eserinden bahisle; "Allahü teâlâ, Halîl'in açık ve muhtasar bütün ifâdelerini, o günden bugüne kadar bütün insanların kabûllenmelerini ihsân buyurmuştur. Halîl'in açık ifâdesinden kasdettiğimiz, onun İbn-i Hâcib'in "Muhtasarına yaptığı şerhidir. "Muhtasar ifâdesi"nden kasdımız da, onun fıkha dâir yazdığı eseridir. Bu iki kitabı, ilim tahsil edenlerce, her tarafta kaynak eser olarak kabûl edilmektedir. Özellikle fıkha dâir yazdığı "Muhtasar" adlı kitabı, Kuzey Afrika memleketlerinde, Merrâkûş ve Fas'da kısaltılarak müteaddit baskıları yapılmıştır, İbn-i Gazi ise; fıkha dâir yazdığı Muhtasar kitabını şöyle medhetmektedir. "Muhtevâsı ile, gönlü çeken eserlerinin en güzellerindendir. Gözün okumağa en lâyık olduğu kitaplardandır. Mütehassıs âlimler, bu kitaba

gayret ve himmetlerini sarfetmişlerdir. Hakîkaten ikramı büyük, ma'nâsı açık bir kitaptır. Fetvâlar ve tercih edilen görüşler bu kitapta açıklanmıştır. En sağlam ve parlak ifâdelerle özlü olarak yazılmıştır. Tertîb ve tanzimi en güzel şekildedir. Bu kitabın benzerini hiçbir kimse ortaya koyamamıştır. Hiçbir zekâ böyle bir kitabı tanzim etmiş değildir." Bundan dolayı, bu kitaba birçok şerh ve ta'likler, ya'nî şerhin açıklaması yazılmıştır. Şerhlerinin sayısı 60'a varmaktadır. "Bustân" kitabının yazarı, kendisinin de bu kitaba bir şerh yazdığını, bu şerhini, "Muhtasar"a şerh yazan 10'dan fazla âlimin kitaplarından seçtiğini, ifâdelerin özüne dokunmayıp, hattâ mümkün oldukça ifâdelerine de dokunmadığını bildirmekte, şerhinin Mâlikî fıkhında yeterli bir kitap olabileceğini söylemektedir.

İbn-i Hâcib'in eserine yaptığı şerh; bu eserin şerhlerinin içinde en meşhûr ve en faydalı olanıdır. Kuzey Afrika'da bütün müslümanlar, İbn-i Arafe ve İbn-i Nâcî ve diğer âlimlerin talebelerinin, kaynak olarak kullandığı temel kitaplardan biridir. Bu durum Halîl'in (radıyallahü anh) büyüklüğünün açık bir delîlidir.

Hocası Abdullah Menûfî'nin (radıyallahü anh) hayâtını, menkıbelerini ve kerâmetlerini "Menâkıb-ı Abdullah Menûfî" adlı eserinde topladı. Hacla ilgili bilgileri ihtivâ eden "Menâsik-ül-hac"ı, "Müdevvene"ye yaptığı şerhi "Muhadderât-ül-fühûm fimâ yetealleku bitterâcim vel-ulûm" adlı eserleri meşhûrdur.

İbn-i Gâzi anlatır: "Halîl bin İshâk Cündî, lüzumsuz işlerle uğraşmaz, ibâdet ve ilimden başka şeyle meşgûl olmazdı. Yirmi sene Kâhire'de kaldı. Çok meşhûr olan Nil nehri ve kıyısını görmek için gittiği görülmedi. Müderrislik yaptığı sıralarda, birgün hocası Abdullah Menûfî'nin ziyâretine gitti. Evinde bulamadı. Evin helasında bir arıza olduğunu, tamir için işçi aramaya gittiğini söylediler. O da hiç tereddüt etmeden; "Ona en münâsip işçi benim" deyip, helayı temizlemeye başladı. Çevredeki insanlar başına toplanıp, böyle namlı ve şanlı bir kimsenin hela temizliği yapmasını hayretle seyrediyorlardı. Bu sırada Abdullah Menûfî hazretleri geldi. Onu gördü. Çevredekilere, "Bu kim?" diye sordu. Onlar da; "Halîl!" diye cevap verdiler. O zaman, Mısır'ın en büyük beş evliyâsından beşincisi olduğu bildirilen Abdullah Menûfî hazretleri, öyle bir duâ etti ki, Halîl bin İshâk Cündî, bu duânın bereketiyle bir anda çok yüksek derecelere kavuştu. Allahü teâlâ ömrüne bereket ihsân etti. Allahü teâlânın dinine çok hizmetleri oldu."

Şeyh Kûrî anlatır: "Halîl Cündî, birgün bir aşçı dükkânına uğradı. Orada bozuk et satılır. İnsanlara haram yedirilir, insanlar kandırılırdı. Dükkân sahibine emr-i ma'rûf yaptı. Bu işin kötülüğünü anlattı. Dükkân sahibi de pişman olup, bir daha böyle birşey yapmıyacağına söz verdi ve tövbe etti."

İbn-i Fırat anlatır: "Halîl bin İshâk Cündî, vefâtından sonra rü'yâda görüldü. Onu gören kimse, Allahü teâlânın nasıl muâmele ettiğini sordu. Cündî hazretleri de; "Allahü teâlâ, beni ve benim namazımı kılanları affetti" diye cevap verdi"

Allâme Şeyh Nâsıreddîn Lekânî anlatır: "Ondan sonra gelen âlimler, ona uymakta o kadar hırslı, ona emniyet etmekte o kadar sâdıktılar ki, Halîl Cündî'nin ifâdesi ile başka birinin ifâdesi arasında bir ayrılık olduğunda; "Biz, Halîl'e uyarız. O bu mes'elede yanılmış olsa bile, ona olan hüsn-i zannımız, bizi ondan ayrılmaktan men eder" derlerdi"

Halîl bin İshâk Cündî (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Velî olgunlaşınca kendisine Allahü teâlâ tarafından çeşitli şekillerde görünme kuvveti verilir. Bu da olmayacak birşey değildir. Çünkü, başka başka görünen şekiller rûhâniyettir. Bedeni, cismi görünmemektedir. Rûhlar, madde değildirler, boşlukta yer kaplamazlar."

"Allahü teâlâ, evliyânın rûhlarına öyle bir kuvvet verir ki, çeşitli şekillerde görünebilirler. Bedenleri mezardan çıkmaz. Rûhları şekil alıp görünürler."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Bustân sh. 96

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 460

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 112

4) Ed-Dîbâc-ül-mühezzeb sh. 115

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 86

6) Tam İlmihâl Se'adet-i Ebediyye sh. 409, 578, 934, 1010

7) El-A'lâm cild-2, sh. 315

8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 258

HASEN BİN MUHAMMED ET-TÎYBÎ

Meşhûr âlimlerden. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Abdullah et-Tîybî'dir. Lakabı Şerefüddîn olup, doğum târihi belli değildir. Arab dili ve edebiyatı ilimleri ile, tefsîr ve hadîs ilimlerinde meşhûr bir âlimdir. Aklî ilimlerde de pek mahirdi. Tevâzu sahibi ve cömert bir zât idi. Hayâtının başlangıcında, ticâret ve mirastan eline geçen malı çoktu. Hepsini Allah yolunda infâk etti, dağıttı, ihtiyârlığında fakirdi. Ömrünü ilim öğrenmekle ve öğretmekle geçirdi. Tefsîr ve hadîs ilimleriyle çok meşgûl oldu. 743 (m. 1342) senesi Şa'bân ayının onüçüncü Salı günü, tefsîr dersini tamamlayıp, hadîs ilmini okutacağı meclisine gitmişti. Namazın sünnetini kılıp, farzını kılmak için ikâmeti beklerken, eceli vâki oldu ve orada rûhunu teslim etti.

Kur'ân-ı kerîmin ve sünnet-i seniyyenin ince bilgilerine vâkıf olan yüksek bir âlimdir. İlim öğretmekteki gayreti çoktu. Talebeliğine herkesi kabûl ederdi. Mütevâzi bir kimse olup, i'tikâdı, îmânı çok sağlam ve doğru idi. Felsefecilere ve bid'at ehline karşı çok şiddetli idi. Onların yazılarına ve sözlerine, sağlam, vesîkalı reddiyelerde bulunur, hatâ ve kusurlarını ortaya koyardı. Allahü teâlâyı ve Resûlünü (aleyhisselâm) çok severdi. Hayası, utanması çoktu. Hiçbir karşılık beklemeksizin dînî ilimleri öğretmeye devam etmesi şaşılacak hâldeydi. Öyle ki, talebelerine hem hizmet eder, hem de maddî yardımda bulunurdu. Elindeki kitapları, okumaları için tanıdığı ve tanımadığı herkese âriyet olarak verirdi. Kendisinden İslâmiyeti öğrenmeye gelenlere çok ta'zim eder, onları çok severdi. Miras ve ticâret yolu ile eline geçen bütün servetini, hayır ve hasenata harcadı, ömrünün sonlarına doğru çok fakîrleşti Gözleri de görmez oldu. "Sahîh-i Buhârî" kitabını okutmak için bir ilim meclisi kurmuştu. Sabah namazından zeval vaktine kadar tefsîr ile meşgûl olurdu. Bundan sonra ikindiye kadar "Buhârî"yi okuturdu, ölümüne kadar buna devam etti. Başlıca eserleri şunlardır: 1- Şerh-ül-Keşşâf Zemahşerî'nin tefsîrine yaptığı çok güzel bir şerhtir. 2- Et-Tıbyân: Meânî ve beyân ilimlerine dâir bir eserdir. 3- Şerhu Tıbyân: Kendi eserinin şerhidir. 4- Tefsîr-ül-Kur'ân, 5- Şerhu mükâşefet-ül-mesâbih, 6- Mukaddime: Hesab ilmine dâirdir. 7- Esmâ-ür-ricâl, 8- Fütûh-ül-gayb fil-keşf an Kanâ-ır-rayb.

Süyûtî, Keşşâf şerhinde şöyle anlatır: "O, tefsîr ilmini Ebû Hafs es-Sühreverdî'den öğrendi. Keşşâfın şerhine başlamadan biraz önce, Resûlullahı (aleyhisselâm) rü'yâsında gördü. Resûlullah ona süt dolu bir kâse uzattı. O da, bu sütten içti."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 522

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 143

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 101

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 137

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 53

6) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 67

7) Keşf-üz-zünûn sh. 341, 720

HASEN İBNİ ÜMMÜ KÂSIM

Mâlikî mezhebi fıkıh, tefsîr, usûl ve kırâat âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Kâsım bin Abdullah bin Ali el-Murâdî olup, lakabı Bedrüddîn'dir. İbn-i Ümmü Kâsım diye bilinir. Mısır'da doğdu. 749 (m. 1348) senesi Ramazan Bayramında vefât etti. Ümmü Kâsım (Kâsım'ın annesi) babaannesi olup, onun ismi Zehrâ'dır.

Arabî bilgileri; Ebû Abdullah et-Tancî, Serrâc Demnehûrî, Ebû Zekeriyyâ el-Gumârî ve Ebû Hayyân'dan tahsil etti. Fıkıh ilmini Şeref el-Makîlî el-Mâlikî'den, usûl-i fıkhı Şemsüddîn bin el-Lebbân'dan öğrendi. Arabî ve kırâat bilgilerini Mecdüddîn İsmâil Tüsterî'nin yanında sağlamlaştırdı. Muhtelif ilimlere dâir, kıymetli güzel eserler yazdı. Bilhassa Mâlikî fıkhını ve usûl-i fıkhı gayet iyi bilirdi.

Takvâ sahibi, sâlih bir zât idi. Çok kerâmetleri görüldü. Bir defasında Resûlullah efendimizi rü'yâsında görmüştü. Resûlullah efendimiz ona: "Ey Hasen! Mısır'ın eski câmisinde mihrâbda otur. Orada insanlara fâideli ol!" buyurmuştu. Yazdığı eserlerden birkaçı şunlardır, 1- Şerh-ül-Mufassal, 2- Şerh-üş-Şâtıbiyye, 3- Şerh-ut-Teshîl, 4- Tefsîr-ül-Kur'ân-il-

azîm, 5- Şerh-ül-Elfiye, 6- Şerh-ül-İstiâze bil-Besmele, 7-İ'râb-ül-Kur'ân.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 271

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 139

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 32-33

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 160

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 517

HASEN-İ TÜSTERÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Yûsuf-i Acemî hazretlerinin kardeşi, talebesi ve halîfesidir. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmeyen Hasen-i Tüsterî, 797 (m. 1394) senesinde vefât etti. Dergâhının bahçesinde defn olundu.

Hasen-i Tüsterî hazretleri, bilhassa büyük ağabeyi Yûsuf-i Acemî'nin ve zamanında bulunan diğer âlimlerin sohbetlerinde bulunarak, zâhirî ve batınî ilimlerde büyük derece sahibi olunca, yakın ve uzak yerlerden birçok kimse ondan ilim öğrenmek, sohbetinde bulunmakla şereflenmek üzere huzûruna gelmeye başladılar. Zamanın sultânı bile onu ziyârete gelir, sohbetlerinde bulunurdu. Vekar ve heybet sahibi, ağırbaşlı, ilmi çok yüksek, ilmi ile amel edip, böylece üstün derecelerin sahibi olan çok kıymetli bir zât idi. Allahü teâlânın kulları saadete kavuşsunlar, Cehennem ateşinde yanmasınlar diye çok gayret eder, bu yolda gece-gündüz-hizmet ederdi. Diğer büyük zâtlardan birçoğuna olduğu gibi, bu zâta karşı da hased edenler, onu çekemeyenler oldu. Sohbetine koşanlar ve kendisinden istifâde edenler çoğaldıkça hasedcilerin kıskanmaları artıyor, zamanın sultânının dahî buna hürmet etmesine, ziyâretine ve sohbetlerine gitmesini bir türlü çekemiyorlardı. Devlet adamlarından ve diğer kimselerden olan hasedciler, türlü hileler, oyunlar ve iftiralarla sultânı aldatmayı başardılar. Öyle ki, sultan bunların sözlerine aldanarak, Hasen-i Tüsterî hazretlerini talebe okutmaktan men etmeyi, başka memlekete sürgün etmeyi ve onu hapsetmeyi bile düşündü. Nihâyet sultan, bu hasedcilerin önde gelenlerinden olan ve kendi veziri olan bir kimseyi, Hasen-i Tüsterî hazretlerinin dergâhını kapatmak üzere gönderdi. O da gidip dergâhın kapısını kapattı. O sırada Mısır'ın hâricinde Matariyye denilen yerde bulunan Hasen-i Tüsterî, talebeleriyle birlikte dergâha döndüklerinde, kapıyı kapalı bulup sebebini sordular. "Filân vezir kapattı" dediler, "Öyleyse biz de onun bedenindeki kapıları kapatırız" buyurdu. Bundan sonra o vezirin gözleri görmez, kulakları duymaz oldu. Ağzı, burnu kapandı. Bir şey yiyemez, nefes alamaz duruma geldi Büyük ve küçük abdestini bozamadı. Nihâyet fecî şekilde can verdi. Bu kimsenin bu hâlini görenler, Allahü teâlânın dostları olan bu büyüklere karşı gelmenin ne büyük sıkıntılara sebep olduğunu iyice anladılar. Bu büyüklere düşmanlık edenlerin âhirette çekeceği sıkıntılar o kadar çoktur ki, tahammül etmek mümkün değildir. Hasen-i Tüsterî hazretlerinin dergâhının kapısını kapatma cezası olarak vezirinin uğradığı bu korkunç hâli haber alan sultan, derhâl dergâhın kapısını açtı. Bundan sonra sultânın askerleri, Hasen-i Tüsterî'ye o kadar bağlı ve itaatkâr oldular ki, adetâ sultâna itaatten ayrılıp ona itaat eder, onun sözlerini dinler oldular.

İbn-i Ebi'l-Ferec isminde birisi, kendisi için büyük bir kasr (köşk) yaptırmak istemişti. Kasrı bina edeceği yer, Hasen-i Tüsterî hazretlerinin (radıyallahü anh) kabrinin, dergâhının bulunduğu yerin yanı idi. Yapacağı binanın daha geniş ve rahat olması için yerini genişletmeyi ve Hasen-i Tüsterî'nin kabrini başka yere nakletmeye karar verdi. Kabri nakletmesi için mimara emir verdi. Mimar o gece rü'yâsında, Hasen-i Tüsterî hazretlerini gördü. Hasen-i Tüsterî (radıyallahü anh) ona; "İbn-i Ebi'l-Ferec'e söyle ve bizim kabrimizi nakletmeye kalkma! Aksi hâlde biz seni naklederiz" buyurdu. Mîmâr, rü'yâsını İbn-i Ebi'l-Ferec'e anlatınca, o da; "Bunlar karışık rü'yâlardır, te'vili zordur. Bunlara i'tibâr olunmaz. Sen kabrin nakline başla!" dedi. Bu sırada yan tarafına bir nüzûl isâbet etti ve belini hiç doğrultamadı. Bu hâlde iken rûhunu teslim etti. Böylece kabir nakledilmedi.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 398

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 67

HASEN NABLÛSÎ (Hasen bin Muhammed)

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Sâlih bin Muhammed bin Muhammed bin Abdülmuhsin bin Ali el-Kuraşî en-Nablûsî, lakabı Bedrüddîn'dir. Hicrî sekizinci asrın başlarında doğdu. 772 (m. 1370) yılında vefât etti.

Ömrü boyunca devamlı ilimle meşgûl oldu. Güzel yazı (hüsn-i hat) yazardı. Kâhire'de; Yûnus ed-Debbûsî ve başka âlimlerden, Nablus'da; Abdullah bin Muhammed bin Ni'me'den, Dımeşk'da bir grup âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İlmî kitapları kendi kendine mütâlâa edip, onlardan birçok şeyler yazdı. Zehebî, Mu'cem'inde ondan bahsederek; "O, âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi ve bunları yazdı. Dımeşk'a gitti. Nahiv ilminden bir miktar okuttu. Hattâ ben de onun açıklamalarından notlar aldım. Dâmâdı Fahreddîn Ömer, Bârnebârî Hasen Nablûsî'nin adliye dâiresinde fetvâ işlerini yürüttü. Tübânet denilen yerde Ümmü Eşref Medresesi'nde Hanbelîlere ders verdi" demiştir.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şem'at-ül-ebrâr ve Nüzhet-ül-ebsâr, 2-Şerh-ül-lümhâ, 3- Sevâbu Iyâdet-il-marîz, 4-Tahrîm-ül-gıybeti, 5-Ahbâr-ül-Mehdî, 6- El-Gays-üs-Sükâb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 283

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 36, 37

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 223

HATÎB-İ DÂRAYÂ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Süleymân bin Hilâl bin Şiblî bin Felah bin Hasib olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı ise Sadrüddîn'dir. Ca'fer-i Tayyâr'ın (radıyallahü anh) soyundandır. 642 (m. 1244) senesinde doğdu. 725 (m. 1325) senesi Zilka'de ayında vefât etti. Hocası Tâcüddîn'in medfûn olduğu Bab-üs-sagîr kabristanında, onun yanına defnedildi.

Hatîb-i Dârayâ, bülûğ çağına girdiği zaman Dımeşk'a geldi. Ebî Ömer Medresesi'nde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şeyh Muhyiddîn en-Nevevî ve Şeyh Tâcüddîn el-Fezârî'den, hadîs ve fıkıh ilmini öğrendi. Fıkıh ve hadîs ilminde üstün bir dereceye kavuştu. Ayrıca İbn-i Ebi'l-Yüsr, Mikdâd el-Kaysî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Sasra'nın yerine vekâleten kadılık yaptı. Dârayâ'da hatîblik yaptı. Bu yüzden Hatîb-i Dârayâ diye meşhûr oldu. Câmi-i Ukaybe'de ders verdi.

Hatîb-i Dârayâ, zâhid ve vera' sahibi olup, çok mütevâzî idi. Bulunduğu beldede, bir sene kuraklık oldu. İnsanlarla birlikte yağmur duâsına çıktı. Allahü teâlâ onun duâsı bereketi ile o beldeye yağmur ihsân etti.

Zehebî onun hakkında; "Hatîb-i Dârayâ, zâhid olup, pamuktan yapılmış bir elbise giyerdi. Aza kanâat ederdi. Çok tevâzu sahibi idi. Herkese yumuşak muâmele ederdi. İbn-i Ebi'l-Yüsr ve el-Mikdâd'dan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Fıkıh ilminin inceliklerini iyi bilirdi. Hatîb-i Dârayâ, birgün bineğine binmiş yolda giderken, sırtına odun yüklemiş bir fakir gördü. Derhâl bineğinden inip, o fakirin odunlarını bineğine yükledi. O fakirin istediği yere kadar götürdü. Herkese yardım ve iyilik ederdi. El-Eşrefiye Hadîs Medresesi'nde rektörlük yaptı" demektedir.

El-Berzâlî de onun hakkında; "Hatîb-i Dârayâ, fazilet sahibi idi. En-Nevevî İbn-ül-Ferkâh onu medhetti" demektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 165

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 40

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 120

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 67

HUBEYŞÎ (Abdürrahmân bin Ömer)

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ömer bin Muhammed

bin Abdullah bin Seleme el-Hubeyşî el-Yemenî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmiyen Hubeyşî, 780 (m. 1378) senesinde vefât etti. Zamanında bulunan İslâm âlimlerinin önde gelenlerinden, yüksek bir zât idi. Devamlı olarak ibadet ve tâat ile meşgûl olurdu. Hep oruç tutardı. Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu. Talebe yetiştirirdi. Birçok kimse ondan istifâde edip, ilim öğrendi. Bir ara kadı oldu. Doğruluk ve takvâ üzere hareket ederdi. Verdiği kararlarda çok isâbet etmekle tanınmıştır. Ahâli, onun gibi hâli, yaşayışı güzel olan bir kadıları olduğu için Allahü teâlâya hamd ederlerdi. Hubeyşî (radıyallahü anh), hiçbir şeyden ve hiçbir kimseden çekinmeden, hakkı, hakîkati söyleyen ve söylediğiyle amel eden, iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün yasak edilmesi için çalışan, bunları yaparken kınayan olursa, onların kınamalarına aldırmadan vazîfesine devam eden çok yüksek bir zât idi.

İmâm-ı Şircî (radıyallahü anh) diyor ki: "Ebû Muhammed el-Hubeyşî (radıyallahü anh), sâlih rü'yâlar görmekle de tanınmıştır." Bu rü'yâlardan birisini kendisi şöyle anlatır: "Bir sene hacca gitmiştim. Kendi kendime kadılığı terk etmeye niyet ettim. Bu niyetimi Harem-i şerîfte tekrarladım. Bu kararımda sabit olup, sekiz ay kadar iki kişi arasında hüküm vermedim. Bir gece rü'yâmda Resûlullah efendimizi gördüm. Benim hüküm vermek için oturduğum yerde oturuyordu. Etrâfında da Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları vardı. Onlardan Hazreti Ebû Bekr'i tanıdım. Resûlullaha (aleyhisselâm) yakın bir yere oturdum. Benim o sırada ba'zı müşkil mes'elelerim vardı. Kendi kendime; "Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz bu müşkil mes'eleleri hâlleder" diye düşündüm. Daha sonra bu mes'eleleri Resûlullaha (aleyhisselâm) sormaya başladım. Bana, bu mes'elelerin cevâbını tek tek açıklıyordu. Sonra ben huzûrunda diz üstü oturduğum hâlde, başımı eğdim. Bu arada kadılığı bırakmak niyetimin uygun olup olmadığını onlara anlatmaya çalışıyordum. Ben bu şekilde otururken, iki kişi bana geldi Onlardan biri diğerinden da'vâcı oldu. O iki kimseye; "Ben uzun zamandır hüküm Vermeyi (kadılığı) bıraktım. Hem burada, her şeyin kendisinde son bulduğu asıl vardır. Niçin O'na değil de bana soruyorsunuz?" diyerek, Resûlullahı işâret edip, gösterdim. Resûlullah (aleyhisselâm) bana; "Aralarında hüküm ver!" buyurdu. Bu durum bana çok ağır geldi Huzûrlarında birşey söylemekten, hele hüküm vermekten çok utanıyor ve sıkılıyordum. Bununla beraber, Resûlullahın (aleyhisselâm) emrine itaat ettim. Aralarında hüküm verdim. Sonra uyandım. Bu rü'yâdan, Resûlullah efendimizin, benim kadılığa devam etmemi arzu ettiklerini anladım ve kadılığa devam ettim.

Yine bir başka gece rü'yâmda fıkıh âlimlerinin meclisinde idim. Birden bana, Resûlullah efendimizden açık bir mektûp geldi Mektûbu aldım. Mektûpta beş satır yazı olup, hüküm vermeye devam etmemi ve bu işte sebat göstermemi emrediyordu. Ben mektûbu okurken, Resûlullah efendimiz sanki yakınımızda bir yerde idi ve sanki ben O'na bakıyor gibiydim."

Hubeyşî hazretlerine, vefâtından iki sene önce, rü'yâsında, vefât edeceği yer ve zaman bildirilmiştir. 780 (m. 1378)'de vefât ettiği zaman, cenâzesinde hazır bulunanlardan bazıları; "Biz onun cenâzesinde bulunmakla, çok nûrlar, apaçık işâretler, hayra alâmetler ve güzel hâller gördük demişlerdir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmat-il-evliyâ cild-2, sh. 58

2) El-A'lâm cild-3, sh. 319

HÜSÂMEDDÎN-İ SIĞNAKÎ (Hasen bin Alî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali bin Haccâc bin Ali es-Sığnakî'dir. Ba'zı kaynak eserlerde. İsminin Hasen olmayıp Hüseyn olduğu zikredilmektedir. Lakabı "Hüsâmeddîn"dir. Sığnak, Türkistan'da bir beldedir. Doğum tarihi belli değildir. Fıkıh, nahiv ve cedel ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Daha küçük yaşlarda fetvâ vermeye başladı ve kadı olarak ta'yin edildi. Hanefî fıkhını, birçok âlimden öğrendi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerine dâir çok kıymetli eserleri vardır. "Hidâye" adındaki eseri şerh etti. Ayrıca Pezdevî'nin "Usûl"ünü de şerh etmişti. Başka şerhleri ve te'lîf eserleri de vardır. 711 (m. 1311) senesinde vefât etti. Kabri Haleb'dedir.

Hanefî mezhebinin en büyük fakîhlerinden olan Hüsâmeddîn-i Sığnakî, fıkıh ilmini birçok âlimden aldı. Hâfızüddîn Kebîr Muhammed bin Nasr el-Buhârî, Allâme Abdülcelîl bin Abdülkerîm, "Hidâye"nin sahibi Burhâneddîn-i Mergınânî, Fahreddîn Muhammed bin Muhammed bin İlyâs Maymerâgî

gibi âlimler, fıkıh ilmini tahsil ettiği hocalarından ba’zılarıdır. Nahiv ilmini Goncdüvânî ve başka âlimlerden öğrendi. Bağdad’a gelip, orada İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hazretlerinin kabri yanındaki medresede müderrislik yaptı. Sonra hacca giderken, 710 (m. 1310) senesinde Şam’a uğradı. Haleb’de Kâdı’l-kudât Nâsırüddîn Muhammed bin Ömer bin Adûn ile birlikte bulundu. O, bütün merviyyât ve mermû’âtından (rivâyet ettiklerinden ve dinlediklerinden) ona icâzet (diploma) verdi. Kâdı’l-kudât, bu icâzetini, onun “Hidâye”ye yaptığı şerhinin evveline ve sonuna bizzat eliyle yazdı. Ondan fıkıh öğrenenlerden biri, “Hidâye” şerhi olan “Mi’râc-üd-dirâye” adındaki eserin sahibi Kıvâmüddîn Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el-Kâkî’dir. Biri de, “Kifâye” sahibi Seyyid Celâleddîn Kerlânî’dir. Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1- En-Nihâye: Hidâye kitabının ilk şerhi olup, en mufassalı, en genişi olan bir eserdir. Birçok mes’eleleri içine almaktadır. Bu eserini 700 (m. 1300) senesinde tamamladı. 2-Şerh-ut-temhîd fî kavâid-it-tevhîd: Ebû Mâîn el-Mekhûlî’nin eserinin şerhidir. 3- El-Kâfî: Pezdevî’nin “Usûl”ünün şerhidir. 4- Şerh-ül-Mufassal, 5- En-Necâh: Sarf ilmine dâir bir eseridir. 6-Şerhu Müntehâb-ı Ahseykesî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 28

2) Tabakât-üs-seniyye cild-3, sh. 150

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 537

4) Tabakât-ül-fukahâ sh. 119

5) El-Fevaid-ül-behiyye sh. 62

6) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 205, 266

HÜSÂMEDDÎN MÜLTÂNÎ

Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın halîfelerinden. Hindistan’da yetişen evliyânın büyüklerindendir. Hüsâmeddîn Mültânî’nin doğum târihi tesbit edilememiştir. 735 (m. 1334) senesinde vefât etti.

Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın sohbetlerinde bulunarak yetişti. İslâmiyetin emirlerini yerine getirmekte, hocasına olan muhabbet ve bağlılıkta, diğer arkadaşlarından ileride idi. Hâce hazretleri bu talebesi hakkında; “Dehlî onun himâyesindedir” buyururdu.

Gönlü her ân Allahü teâlâ ile olan Hüsâmeddîn Mültânî, başka şeylerle pek igilenmezdi. Düşüncesi yalnız bu olduğundan, kendinden geçmiş hâlde bulunurdu.

Şöyle anlatılır: “Hüsâmeddîn Mültânî birgün, omzunda seccâdes ile bir yerden geçiyordu. Bir ara seccadesi omuzundan düştü. Fakat o bunu farkedemedi. Bunu gören birisi, ikâz etmek maksadıyla, “Şeyh! Şeyh!” diye seslendi O ise, kendisinde şeyhlik sıfatı görmediği için, bu sesin kendisine hitâb ettiğini dahî düşünmemişti. Nihâyet o kimse, koşarak arkasından yetişti: “Kaç defadır size sesleniyorum, duymadınız mı?” dedi. Buna cevaben: “Sesinizi duydum. Fakat kendimde şeyhlik sıfata görmediğim için cevap vermedim. Kusura bakmayın. Alâkanız, ikâzınız için teşekkür ederim” dedi.

“Tasavvuf yolunda ilerliyebilmek için, Ehl-i sünnet i’tikâdında olmak, haramlardan sakınmak ve ibâdetlerde gevşeklik göstermemek şarttır” kaidesini çok iyi bilen Hüsâmeddîn Mültânî, her hâlinin dîne uygun olmasına çok dikkat ederdi. Haramlarla birlikte şüphelilerden de uzak durur, devamlı ihtiyâtlı hareket ederdi. Fıkha âit mevzûlarda Hidâye ve Pezdevî’nin usûlünü, tasavvufda da Kût-ül-kulûb ve İhyâ-ül-ulûm isimli eserleri sanki ezbere bilirdi.

Hüsâmeddîn Mültânî hazretlerinin hocası Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ, bu yüksek talebesine bir nasihatinde buyurdu ki: “Evliyâlık yolunda bulunanların meşgûliyeti şu altı şeydir: 1- Nefsin arzularını kırıp, kötülüklerini yok etmek. 2- Devamlı abdestli bulunmak. Tamamen uyku bastırmadıkça uyumamak ve uyanınca derhâl abdest almak. 3- Çok oruç tutmak. 4- Söylediği bütün sözler doğru olmak. Hak teâlânın zikri olmayan sözü söylemeyip sükût etmek. 5- Kendisini ma’nevî olarak terbiye edip yetiştiren hocasını düşünmek, ona bağlılığı devamlı artması ve devamlı olarak Allahü teâlâyı zikretmek. Yaptığı bütün işlerinde O’nun rızâsını düşünmek. 6- Hak teâlâyı düşünmekten başka her hâtırayı (kalbe gelen düşünceyi) söküp atmak.”

Hüsâmeddîn Mültânî, Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'dan icâzet ve hilâfet almakla şereflendiği zaman, hocasından nasihat etmesini istedi. O da; "Dünyâyı terk, dünyâyı terk, dünyâyı terk" diye üç defe tekrar etti, sonra da buyurdu ki: "Kırda bir yere gidip orada yalnız kalmayı tercih etme! Şehirde insanlar arasında bulun ki, senden istifâde etsinler ve insanlardan birşey bekleme."

Bundan sonra Gücerat (Ahmedâbâd) beldesine giden Hüsâmeddîn Mültânî, orada insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl olup, vefâtına kadar orada kaldı. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edilmektedir.

1) Ahbâr-ul-ahyâr sh. 95

HÜSÂMEDDÎN SUHTE

Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın sohbetlerinde yetişen evliyâdan. Fahrüddîn bin Şeyh-ül-İslâm Mu'înüddîn Sencerî'nin oğludur. Allahü teâlâya olan muhabbet ateşinin kendisini yaktığı bir zât idi. Bunun için kendisine Suhte denilmiştir. Suhte, yanmış demektir.

Hayâta hakkında ma'lûmât bulunamıyan Hüsâmeddîn Suhte, sekizinci asrın başlarında vefât etmiş olup, Ecmir yolu üzerinde bulunan Sencer kasabasında medfûndur.

Hüsâmeddîn Suhte'nin babası Mu'înüddîn, yaşı ilerlemiş olduğu hâlde evlenmemişti Bir gece rü'yâsında Peygamber efendimiz kendisine; "Mu'înüddîn! Sen benim yolumun mu'îni ya'nî yardım edicisisin. Fakat sünnetlerimden birini (evlenmek sünnetimi) şu âna kadar yerine getirmedin" buyurdu. Rü'yâdaki bu işâret üzerine hemen uygun birisi ile evlendi.

Seyyid Veciheddîn Meşhedî, Hâce Mu'înüddîn Hasen Sencerî'nin talebelerinden idi. Bu seyyid zâtın, Ismet hanım isminde, haya ve iffet sahibi, sâliha bir kerîmesi vardı. Seyyid Veciheddîn rü'yâsında İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretlerini gördü. İmâm hazretleri buna; "Oğlum Veciheddîn, Resûlullahın (aleyhisselâm) işâreti şudur ki, bu kızını Hâce Mu'înüddîn Hasen Sencerî'ye nikâh edesin" buyurdu. O da gelip durumu Hâce'ye arzedince; "Baba Veciheddîn, benim yaşım ilerledi ömrümün sonuna geldim. Ama madem ki Resûlullah efendimizin emridir, ne yapayım, kabûl ediyorum" dedi. Böylece iki hanımı oldu. Bunlardan çocukları olup, üç erkek evlâdı oldu. Bunlar, Ebû Sa'îd, Fahreddîn ve Hüsameddîn'dir. Burada hâl tercümesi verilen Hâce Hüsâmeddîn hazretleri, işte bu seyyide olan ikinci hanımından doğdu. Birinci hanımından olduğu da rivâyet edilmiştir.

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 120

HÜSEYN BİN ALİ EL-MISRÎ (Cemaleddîn-i Sübkî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Ali bin Abdülkâfî bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf bin Mûsâ bin Temmâm el-Ensârî el-Hazrecî es-Sübkî'dir. Künyesi Ebû Tayyib olup, lakabı Cemâleddîn'dir. 722 (m. 1322) senesi Receb ayında doğdu. Babası, Takıyyüddîn-i Sübkî, onu birçok âlimin derslerinde ve sohbetlerinde bulundurdu. Başta babasından olmak üzere, Şemseddîn-i İsfehânî, Zenkelûmî ve Ebû Hayyân gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Mısır'a varınca, Yûnus-i Debâbisî'den ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini Şeyh Mecdüddîn-i Senkelûnt'den öğrendi. Ebû Hayyân'dan nahiv ilmini okudu. "Tahsil" adındaki eseri onunla mütâlâa edip tamamladı. Şeyh Şemseddîn-i İsfehânî'den, kelâm ve usûl-i fıkıh ilimlerini öğrendi. Abdullah bin Sâig'den, Arab edebiyatının arûz bilgilerini okudu. Çok şiir yazdı. Aruzu çok iyi bilirdi. Daha babası hayatta iken, 755 (m. 1354) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Cemâleddîn-i Sübkî, 739 (m. 1338) senesinde babası ile birlikte Şam'a gelmişti. Oradaki âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Mezzî ve Zehebî'den çok ilim öğrendi. Sonra Mısır'a döndü. Sonra tekrar Şam'a geldi. Orada fetvâ verdi ve birçok ilmi münâzaralarda bulundu. 745 (m. 1344) senesinde, kadılık işlerinde babasına yardımcılık etti. Şâmiyye-i Benâniyye, Azrâviyye ve başka medreselerde ders okuttu.

İbn-i Kesîr diyor ki: "O, hakîkaten çok iyi hüküm bildirirdi Bu husûsta ortaya koydukları gayet isâbetli idi. Kimseden bir

karşılık kabûl etmezdi. Kâdılığı müddetince, böyle birşeyi kimse işitmedi. Fetvâ verirdi. Yüksek bir ahlâka sahip olup, herkes tarafından hürmet ve saygı görürdü.”

Kâdı Selâhaddîn es-Safedî, “A’yân-ül-asr” adındaki eserinde diyor ki, “Onun zihni bir yıldız gibi parlak, idraki, anlayışı çok yüksekti. İbn-i Mâlikî’nin “Tehsîl” kitabını ezberledi. Nahiv ve edebiyat ilimlerinin ince bilgilerine sahip oldu. “Tenbîh” kitabını da ezbere bilirdi. Bu kitaplar üzerine yapılan şerhleri ezberlemede bir eşi yoktu.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakat-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 411

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 251

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 436

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 61

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 177

HÜSEYN BİN MUİZ BELHÎ

Tasavvuf mütehassısı ve Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Adı Hüseyn bin Muiz, nisbeti Belhî’dir. Babası Muiz-i Belhî diye bilinirdi. Amcası Şeyh Muzafferin terbiyesinde yetişti. Onun halifesi oldu. Şeyh Serâfeddîn’in sohbetlerine kavuştu. Önceleri Delhi’de ilim öğrenmek ve ilim öğretmekle meşgûl idi. Amcası Muzaffer’le birlikte hac yolculuğuna çıkması, onun hayâtını değiştirdi iki cihanın efendisini (aleyhisselâm) ziyâretle şereflendi. O mübârek toprakların bereketiyle, nice yüksek derecelere kavuştu. Böyle üstün bir şerefe nail olduktan sonra, asıl vatanına döndü. Sekizinci asrın, ortalarında vefât etti.

Yüksek ilim sahibi birçok talebe yetiştirdi. İnsanlara, Allahü teâlânın dinini öğretmek, kalblere Allah aşkını yerleştirmek için çalıştı. Talebelerine yazdığı, inceliklerle, dolu mektûpları toplandı. “Mektûbât” adı verildi Bu mektûplarında tevhîd sırlarını seçmenin ve Allahü teâlâdan başkasından uzaklaşmanın sebeplerini bildirdi. Dili güzel, beyânı fevkalâde olan bu eserdeki mektûplardan birkaçı aşağıdadır:

Bu fakîr, gençtik çağını, ilim öğrenme zamanını hevâ ve heves kötülük ve isyan içinde, İsrâiloğulları kavmi gibi şaşkın ve hayretler içerisinde geçirdi Birgün Şeyh Muzaffer merhum hacca gidiyordu. Bu fakîri de birlikte götürdü. Beş sene, gece-gündüz terbiye ve irşâd eyledi. Ma’rifet ve hakîkatleri, gözü, yarasa gözü gibi olan bu zavallıya gösterdi Gerçi bu çaresizin kabiliyeti yoktu, ama Peygamberlere zaman bakımından yakın olmanın te’sîri büyük olduğu gibi, mekân bakımından da yakın olmanın büyük bir te’sîri vardır. Onun te’sîriyle kabiliyet hâsıl oldu. Öyle şeyler gördü ki; “Benim bildiğimi siz bilseydiniz, çok ağlar, az gülerdiniz” hadîs-i şerîfinden başka sözle ifâdesi mümkün değildir. Sonra ilâhî takdîrle Hindistan’a geldim. O ma’nâya bir gevşeklik geldi Tam bir yıldır içime, aradığını bulamama hasreti doldu, ayrılık ateşi körüklendi. Yâ Rabbî, hangi vesîle, hangi behâne ile o devlete kavuşsam diyorum. Bu diyarda dünyâ bana verilse, kâinâttakiler emrimde olsa, uzaklık sarayında dosttan ayrı yaşamak ve yabancılığa alışmakla rahata kavuşmak, muhabbetin şartı, sevginin vefası olamaz. Beyt:

Çaresiz kalbim ne güne dek kırık duracak,
Ayrılık yarasından hastalığı ne kadar sürecek?

Üstadımdan, Mekke’de iken işittim: “Hindistan’da Allah adamı yoktur” buyurdu. “Diyorlar ki, hiçbir yer yoktur ki, orada bir merd bulunmasın. Her yer böyle zâtların bereketi ile durmaktadır” diye arz ettim. “Onlar sahillerdir. Allah adamları başkadır. Eğer ben Hindistan’da birini görseydim, kapısında mücavir olurdum” buyurdu.

Başka bir mektûp:

Kâdı Emced’in oğluna nasihatlerini bildirir: “Bir şeyler gönderin ve birşeyler yazın da, sizinle olmadığım zamanlar onları okumakla rahatlayayım” diye istekte bulunuyorsunuz. Yolumuzun büyükleri, konuşacak ve yazacak birşey bırakmadılar. Size nasihatim şudur ki; dâima nefsinize karşı olun, her zaman gayretinizi, hevâ ve heveslerinize muhalif yapın. Ameli ganîmet bilin. Bu amel, yapılacak iş, dâima kalbinizi kontroldür. Kalbinizde O varsa, O’nun zikri duruyorsa, onu İslâm bilin, gaflet varsa küfr sayın. A’zâlarınızı, bedeninizi küçük ve büyük günahlardan temiz tutun. Gece-gündüz

tövbenizi ve îmânınızı yenileyin. Kalbinizi iyi yoklayın. Bu fakirden almış olduğunuz vazîfelere devam edin. Her işin başı tövbedir. Tövbe makamlarının sonu yoktur. Makamlar için tövbe, bina için toprak gibidir. Toprağı olmayanın binası da yoktur. Bizim ve sizin için en önemli şey, gözünü, kulağını, elini, dilini, günahlardan ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uygun olmayan şeylerden temiz tutmamız, gece-gündüz; "Bugün dilim temiz kaldı mı?" düşünce ve araştırmasında olmamızdır. Bunun gibi a'zâlarımızdan hangisi temiz kaldı, hangisi kirlendi diye incelememiz, kirlenenler için tövbeyi ve imânı yenilememiz lâzımdır. Bu derdle, bu üzüntü ile meşgûl olursanız, bütün cihanın ibâdeti sizin isminize yazılır. Bu zamanda kime; temiz ve helâl yemek, a'zâlarını günahlardan temiz tutmak ni'meti verilmişse, o, vaktimizin Cüneyd'idir. Eğer insaf edilirse, sözün özü budur. İşin esâsı da budur. Diğerleri akarsu üzerindeki yazı gibidir. Bu ma'nâ ve devlet ele geçerse, yahut arada bir elverirse, o zaman şükür vâcib olur. Elvermediği zamanlarda da tövbe lâzım olur. Bugün İslâm sıratında, köprüsünde yürüyen, yarın hakîkî sırattan da selâmetle geçer. Dînin emir ve yasaklarında ayağı kayanın, şüphesiz orada da ayağı kayar. Beyt:

Cennet ve Cehennem buradan götürülür,
Rahatlık ve sıkıntı buraya göre olur.

Elden geldiği kadar adımı, dînimizin dâiresi içinde bulundurup, sağlam durmalı, dışarı çıkmamalıdır. Böylece sûret ve ma'nâ'nın saadetini tatmalıdır. Koskoca ömür fısk ve fücurla geçti. Bir ömürde, Allahü teâlânın beğeneceği on rek'at namaz müyesser olmadı. Hakîkaten oruç denilebilecek birgün oruç ele geçmedi. Bizim hâlimiz, sabahleyin müslüman kalkmak, bütün günü günahlarla geçirmek ve yatarken tekrar müslüman olmaktır. Rubâî:

Fısk ve fücurdur bizim hergün işimiz,
Haramla doldu bizim tabağımız bardağımız,
Zaman bize gülüyor, ömürse ağlamakta,
Tâat, namaz, orucumuz hep yas tutmakta.

Bugün tâat ve ibâdet üzüntüsü ile karşılaşma yoktur. Gün be gün, saat be saat düşmekte olan îmânın tamamen elden gitmemesi için, Kelime-i şehâdetle yenilemek lâzımdır. Eğer bu îmân dilde, tevhîd lisânda ise, tevfîk, kolaylık olmaz ve son nefeste saadet elden kaçırılır.

Ömür sona erişti. Yaş yetmişbir oldu. Ay ve yıl ümîdi kalmadı. Hocamıza olan sevginizle bu fakiri ne zaman hatırlarsanız, îmân, tevhîd, iyilik ve afiyetimize duâ buyurunuz."

Bir başka talebesine yazdığı mektûbunda buyurdu ki: "Haktan başka yol tutan, boşuna sıkıntı çekmiş olur. Ona evrâd, namaz, Kur'ân-ı kerîm okumak ve zâhir ibâdetleri yapmak yoluna girmek faydalı olur. Adamların işi başkadır, adam kılığına girenlerin işi başkadır. Seni Haktan alıkoyan şey, senin taptığın şeydir" buyurulmuştur.

İşin esası, âdetleri ve kötü huyları değiştirmektir. Bu abdest gibidir. Bu olmazsa, namaz da, oruç da işe yaramaz. Bu işte esas taharettir, temizliktir. Bu ele geçmemişse, hiçbir şey elde edilmemiştir. Yazıyorsunuz ki: "Soğuk dokunuyor, emredilirse pirâhen, gömlek giyeyim" diyorsunuz. Gömlek, hırka ve benzeri şeyler, âdetle ilgili şeylerdir. Bu fakîr, yüksekleri ister olduğumdan, giyme husûsunda tercihde bulunmamın bir ma'nâsı olmaz. Hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ sûretlerinize bakmaz" buyuruldu. Ne icâbediyorsa, giyersiniz. Bizim talebeye irşâdımız, nasihatimiz; az yemek elbisesine bürünmeleridir. Mi'denin yarısı dolu, yarısı boş olmalıdır. Daha fazlası, tecrübe ve terbiyeye bağlıdır. Ama ba'zan aç, ba'zan tok olursa, senelerce de olsa, fayda vermez. Mi'de, dediğimiz gibi boş olur, yahut gece kalkıp, gönül rahatlığı ile meşgûl olunabiliyorsa, bu faydalıdır ve kalbin safâsına sebeptir. Ama az yemek, az içmek, az konuşmak, rabıta ve zikr beraber olursa, kalbin cila ve parlaklığını arttırır, inlemek, ağlamak, birşey değildir. Esas olan, kalb bağını korumaktır. Bu, yüksek ve mühim bir hâldir."

Başka bir mektûpları: "Allahü teâlâ, himmetleri, arzuları yüksek olanları sever. Himmetin yüksek olması demek, hergün emrolunanları daha çok yapmak, himmet kuşunu rubûbiyet fezasından başka yerde uçurmamak demektir. Abdullah-i Tüsterî hazretleri, kendini muhâtab alır: "Ey Abdullah! Nefsin isteklerine muhalefet gibi kıymetli birşey yoktur" derdi. Bu büyükler, kendileri ile mücâdele ettiler. Nefisleri ile barışmadılar. Öyle ki, bir zaman ona uyarak bir adım atmış olsalar, i'tikâd olarak değil, hâl olarak bellerinde zünnâr görürlerdi. Dışlarını içlerine uydururlardı, böylece nifaktan kurtulurlardı. Câsiye sûresi 45. âyetinde meâlen; "Nefsinin isteklerini, zevklerini ilâh edineni gördün ya!" buyuruldu. Gönlünü halkdan çevirip, Hakka bağlamak, evliyânın ve enbiyânın işidir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 128

ÂŞIK PAŞA (Ali bin Muhlis)

Anadolu'da yetişen Türk şâir ve mutasavvıflarının meşhûrlarından. İsmi, Ali bin Muhlis bin İlyâs bin Ali Horasanî'dir. 670 (m. 1272) târihinde Kırşehir'de doğdu. Babası Muhlis Paşa, Osman Gâzi'nin maiyetinde, âlim, faziletler sahibi ve Ehl-i sünnet i'tikâdında bir zât idi. Sultan Osman Gâzî ve Sultan Orhan Gazi zamanında yaşadı. Din ve tasavvuf bilgilerini Kırşehirli Süleymân Efendi'den öğrendi. Zamanının zâhirî ve bâtınî ilimlerini çok iyi tahsil etti. Çocukluğundan beri, tasavvuf ehli olan kimselerin yanlarından ayrılmadı. Dolayısıyle, hayâtı hep evliyâ ile sohbet ederek geçti. Âşık Paşa, kibar, zarif idi. Dünyâ malına meyl etmez, haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahları dahî terkederdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Paşa lakabı, babasının ilk evlâdı olduğundan olup, resmî bir rütbe değildir. Devlet işlerinde ehliyet sahibi olan Âşık Paşa, bir süre Mısır'da elçi olarak bulundu. Mısır dönüşü, 733 (m. 1333)'de Kırşehir'de vefât etti. Türbesi, Kırşehir'de müslümanların ziyâretgâhı olup, mîmârî bir şaheserdir.

Orhan Gazi zamanında şöhret sahibi olmuştur. En meşhûr eserlerinden olan "Garîbnâme", muhabbet, ma'rifet, ya'nî Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında bilgi sahibi olmak, rûhun vasıfları ve hasletleri, dînî ve tasavvufî konulara dâir on bâb (kısım) üzerine tertîb ettiği kıymetli bir kitaptır. Garîbnâme, Türk tasavvuf edebiyatının büyük eserlerindendir. Coşkun bir şiir kitabından çok, mantık ve düşünceye sevk eden öğretici bir eserdir. Dili oldukça sâdedir. Bu eser, 12.000 beyite yakındır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'si gibi, arûzun "Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâi'lün" kalıbıyla yazılmıştır.

Ayrıca "Ma'rifetnâme" isminde, Türkçe 24.000 mısraya yakın, henüz basılmamış, çeşitli manzûmelerden müteşekkil bir büyük eseri daha vardır ki, her babı onar fasıl olarak tertîb edilmiştir. Bu eser, Osmanlı Edebiyat târihi bakımından da mühimdir.

"Risâle-i fî Beyân-is-semâ" isimli mensûr bir eseri de Manisa'da Muradiye Kütüphânesi'nde mevcûttur.

"Garîbnâme" isimli eserinden:

Dünyâda beş kapı vardır ey safa!
Herbirine can ile kılgıl vefa.

Her kim ol beş kapıdan alkış ala,
Şeksüzin anda hoşnut ola.

İşit imdi her birinin adını,
Kim bilesin iş bu sözün tadını.

Birisi ata ile anadürür,
Biri üstadın değil mü ne dürür?

Biri ahîdir, biri şeyh kapısı,
Olsa gerek her birinin tapısı.

Bir hot hazret durur belli beyân,
Beş kapı bunlar durur bilgil ıyân.

Her birine ne gerekir bilesin,
Ana lâyık kulluğunu kılasın.

Cümle âlem bir işârettir hemân,
Nice yüzbin mülkü var Hakkın nihân

İns-ü cinden kimseler görmüş değil,
Kimse ol yerden haber vermiş değil.

Fikr-ü aklın eremez ol menzile,
Adı o mülkün dahî gelmez dile.

Allah adın idelim ibtidâ,
K'ondan oldu ibidî vü intiha.

Cümle âlem yoğ iken ol var idi,
Şöyle eksüksüz Ganî, Cebbâr idi.

Çünki bu hazîneyi bilesin, bilki sen!
Hükmüne küllî tutarsın mülkü sen!

Ayra Şarktan garba hükmün Hak ile,
Kande sen olsan seninle Hak bile (beraber).

Yeryüzü, gök altı bir evdir tamam,
Ol sana küllî ola, mülk-ü makam.

Belki yer ve gök sana hep bir ola,
Ol ıraktan baktığın yakın gele.

Her ne istersen bulasın sende sen.
Bilesin kim, şah sen, hem bende sen.

Beylik-ü kulluk kamu yeksan ola,
Ne ırak yakın, ne în-ü-ân ola.

Cümle varlık, sarf ola, ol birliğe,
Kamu ölmek denşirile dirliğe.

Kalmaya hiç ön ve son ve kîl-ü kâl,
Pes ola ol dem bize mutlak visal (kavuşmak).

Orta yerden köyürünle sen ve ben,
Ol denizde garka var cân-ü-ten.

Âşık-ü mâşuk çün bir harf ola.
Girû kendi mânisinde sarf ola.

Mahvola bu harf-ü-savt-ü-can-ü-saz,
Liteliksiz görüne ol bî niyaz.

Kendûyu kendi göre, kendu bile,
Bakısın eydemezsem, gelmez dile.

Söz tükendi, bunda coş dil oldu mat,
Garka vardı cism-ü cân-ü âkl-ü zât.

Kaldı ol Hayy-ü Kadîm-i lemyezel.
Hem ebeddir ol hakîkat hem ezel.

Aşk anındır, âşık olur, maşuk ol,
Âhır andan varır ana cümle yol.

Kendüsünden kendüye kendi delîl,
Kendüsüne kendüsü olmuş halîl.

Âşık, imdi varlığın ver yokluğa,
Yokluk içinde sana varlık doğa.

Tut anı sermâye peştir ol sana,
Gündüzün sarf eyle küllî ana!

Kul iken sultan olasın tâ ebed,
Vâvı kendi evhadin kaldı ehâd.

Bunda eser maksada her âdemi,
Rûzi kılsın dostlara Hak bu demi.

Âşık Paşa, garîbnâme isimli eserinde dîni üstâddan öğrenmek lâzım geldiğini şu beyitlerle ifâde etmektedir:

Bu şerîatdur kim üstâd öğredür,
Resm-ü erkân-ü-nişân ad öğredür.

Farz-u sünnet bildürür nefse ayan,
Da’vet eyler tâata bellü beyân.

Pes bilün üstâd âlimler dürür,
Kim şeriat neydüğüni bildürür.

Eyle olsa anda key izzet gerek,
Hem edeb erkânu hem hizmet gerek.

Kimse kim üstadına hizmet kıla,
Hiç güman dutman kim ol alkış ala.

Hem Çalap hoşnut ola andan ayan,
Kirtü bilgil bu sözü bellü beyân.

Bu dînin emir ve yasaklarını üstâddan öğrenmek lâzımdır. O üstâd ki, âdet, usûl ve esaslan öğretir. Allahü teâlânın emrettiği farzları ve Resûlullahın sünnetini bildirir. Nefsi ibâdet etmeye açıkça da’vet eder. Şunu iyi biliniz ki, İslâmiyeti en doğru olarak anlatan, âlim olan üstâdlardır. Bu sebeple onlara karşı çok edebli olmalı, izzet, ikram ve hizmette bulunmalıdır. Bir talebe hocasına hizmet ederse, şüphesiz çok duâ alır. Onun duâsı bereketiyle cenâb-ı Hak da, o talebeyi sever. Bu sözümüzün hakîkat olduğunu kabûl etmelidir.

Gör ki âlem bir kitabdur mu’teber,
Mâni gencinden virür her dem haber.

Yazlıdur zerrât-ı âlem harf-ü-harf,
Zi kitâb-ü-zi lügat zi nahv-ü-sarf.

Değme bir zerrât içinde bir hüner,
Pür maânîdür bu âlem pür hüner.

Göz göre kim göre vü akl anlaya
Anlayanlar lâcirem kim tanlaya.

Âlemin mu'teber bir kitap olduğunu gör. O kitap ki, ma'nâ hazînesinden dâima haber verir. O öyle bir kitaptır ki, içinde lügat, nahiv, sarf ve ma'rifetler (Allahü teâlânın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili bilgilerz vardır. Âlemde bulunan bütün zerreler harf harf yazılıdır. Bu âlem, görebilenlerin görmesi, aklı olanların anlayıp hayrette kalmaları için ma'nâlar ve hünerlerle dolu olarak yaratıldı.

Dünyâya girmekliğün pes aybı yok,
Gam değil bu dünyalık olursa çok.

İlle dünyâ gönüle yol bulmasun,
Key sakın kim gemiye su dolmasın.

Dünyâ ile meşgûl olmak ayıp değildir. Dünyâ malının çok olması üzüntüye sebep olmamalıdır. Ancak dünyâ sevgisini gönle doldurmak doğru değildir. Bu sevgiden çok sakınmalı ki, kalbi öldürmemelidir.

Kanı ol sıdkı bütün mü'min eren,
Hak yolında cân-u-baş terkin uran.

Dinlesün key sıdkıla vü cânile,
Şerh-i takrîr-ü-beyân kıldan kıla.

Mustafâ medhin ayan aydur ayan.
Aydayum bir bir beyân ender beyân.

Ten kulağı işidümez bu sözi,
Göremez mâni yüzin bu ten gözi.

Can kulağı işidür mâni sözin,
Hem gören can gözidür mâni yüzin.

Anlattıklarımı can kulağı ile dinleyebilen, Allahü teâlânın yolunda, canını ve başını feda edebilen, sâdık olan evliyâ kul nerede? Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın medhini açıkça anlatmaya çalışacağım. Ancak bunu, şu görünen ten kulağı işitemez, ma'nâ yüzünü ten gözü de göremez. Zîrâ bu anlattıklarımı can kulağı ile dinlemek, ma'nâ yüzünü gönül gözü ile görmek lâzımdır.

Aşık Paşa, Garîbnâme isimli eserini şu şekilde bitirmektedir:

Bu kitabun hatmi uş oldı tamam,
Toptolu yüz dâsıtan geldi tamam.

Yediyüzotuz yılında hicretün,
Sözi irdi hatmine bu fikretün.

Mâniyi hod kimsene hatm itmedi,
Bu sözi kat'eyleyüben gitmedi.

Bildiğince söyledi her bir kişi,
İletmedi kimse kemâle bu işi.

Söz içinde artuk eksük varise,
Bitürüvirsin anı kim yârise.

Hak katında Âşık'ın eksüği çok,
Allahun eksüklüye eylüği çok.

Fazl-u, rahmet ol işikde çokdurur,
Oldurur, ümmîd ayruk yokdurur.

Hüdâvendâ senün fazlun delim,
Sensin âhır hem hakîmü hem alîm.

Rahmetünle yarlıga kullarunı,
Sen esîrge kendü yoksullarunu.

Her ki dinlerse bu sözi-i Celîl,
Rehmetün olsun ana her dem delîl.

Bu kitap, yüz kısımdan meydana gelecek şekilde tamamlandı. Kitabımızı hicretin yediyüzotuz yılında bitirerek, sözümüzü sona erdirdik. Ma'nâyı kimse yalnız başına anlıyamadı. Herkes bildiği kadar söyledi. Kimse bu işi tam olarak olgunlaştırıp, kemâle erdiremedi. Eğer sözümüz için de bir eksiklik, fazlalık varsa, bizi sevenler onu bitiriversin. Âşık'ın, Allahü teâlâ katında eksiği çok fazladır. Fakat cenâb-ı Hakkın, kendi eksikliğini bilen kuluna merhameti pekçoktur. Rabbimizin ihsânı ve merhameti boldur. Hepimizin ümidi. budur, başka bir ümid edeceğimiz yer yoktur. Ey yüce Allahım! Sen fadl, ihsân sahibisin, herşeyden önce mevcûd olan evvelsin, herşey helak olduktan sonra geriye kalacak âhirsin, hem hakim ve hem de âlimsin. Kullarını rahmetinle yarlığa, onları merhametinle koru. Ey Celîl! Her kim bu sözü kabûl ederse, rahmetin ona her zaman delîl olsun.

1) Kâmûs-ül-a’lâm cild-4, sh. 3044

2) Şakâık-ı Nu’mâniyye Zeyli (Mecdî Efendi) sh. 22

3) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 44

BEHÂEDDÎN MUHAMMED BİN MUHAMMED BUHÂRÎ (Şâh-ı Nakşibend)

Evliyânın büyüklerinden ve müslümanların gözbebeği olan yüksek âlimlerden. İnsanları Hakka da’vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine “Silsile-i âliyye” denilen büyük âlim ve velîlerin onbeşincisidir. Muhammed Bâbâ Semmâsî’nin ve Emîr Külâl’in talebesidir. İsmi, Muhammed bin Muhammed’dir. Bahâeddîn ve Şâh-ı Nakşibend gibi lakabları vardır. Allahü teâlânın sevgisini kalblere nakşettiği için, “Nakşibend” denilmiştir. Seyyid olup, soyu şöyledir: Babası Seyyid Muhammed Buhârî, onun babası Seyyid Muhammed Celâl Burhâneddîn, onun babası Seyyid Abdullah, onun babası Zeynel’âbidîn, onun babası, Seyyid Kâsım, onun babası Seyyid Şa’bân, onun babası Seyyid Burhâneddîn, onun babası Seyyid Tâkî, onun babası İmâm-ı Mûsâ Kâzım, onun babası İmâm-ı Ca’fer-i Sâdık hazretleridir. Behâüddîn Şâh-ı Nakşîbend hazretleri, 718 (m. 1318) senesinde Buhârâ’ya beş kilometre kadar uzakta bulunan Kasr-ı ârifân’da doğdu. 791 (m. 1389)’de Kasr-ı ârifân’da Rebî’ul-evvel ayının üçüncü günü olan Pazartesi günü vefât etti. Kabri oradadır, İslâm âlimlerinin en meşhûrlarından olup, tasavvufda en yüksek derecelere ulaşmıştır. Hem zamanında, hem de kendinden sonraki asırlarda onun sebebi ile pekçok insan hidâyete kavuşmuştur.

Zamanının büyük evliyâsı olan Muhammed Bâbâ Semmâsî, henüz o doğmadan, doğduğu yer olan Kasr-ı ârifân’a gelmişti. Bu gelişinde, burada bir büyük zâtın kokusu geliyor. Bu beldede büyük bir evliyâ yetişecek diyerek işâret etmiş, tarikatın İmâmı olacak emsalsiz bir zâtın buradan zuhur edeceğini talebelerine ve sevenlerine müjdelemişti. Babası şöyle anlatmıştır: “Oğlum Bahâeddîn’in doğmasından üç gün sonra, Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretleri, bütün talebeleri ile Kasr-ı ârifân’a gelmişti. Ben onu çok sever ve muhabbet beslerdim. Kasr-ı ârifân’a teşrîf edince, yeni doğmuş olan oğlum Behâeddîn’i alıp huzûruna götüreyim ve himmet isteyeyim, böylece feyze kavuşur dedim. Bu niyetle Behâeddîn’i kucağıma alıp, Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin huzûruna götürdüm. Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî, Behâeddîn’i elimden alıp, bağrına bastı ve buyurdu ki: “Bu yavru, benim oğlumdur. Ben bunu, ma’nevî evlâtlığa kabûl ettim.” Sonra yüzünü talebelerine çevirip, talebeleri arasında en meşhûr talebesi olan Seyyid Emîr Külâl’e şöyle dedi: “Size, bu yerde bir büyük zâtın kokusu geliyor derdim. Bu defa bu tarafa gelirken de, buraya yaklaştığımızda size demiştim ki, daha önce duyduğum koku iyice arttı. Hakîkat şudur ki, size bahsettiğim mübârek zât doğmuştur. İşte o mübârek koku, bu melek yavrunun kokusudur. Bu yavru, büyük bir zât olsa gerektir” buyurdu. Böylece henüz daha üç günlük çocuk iken, zamanının en büyük evliyâsı ve mürşid-i kâmili olan Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin müjdesine, himmetine ve feyzine kavuştu. Henüz daha küçük yaşta iken, evliyâlığa âit yüksek nûrlar ve eserler temiz alnında açıkça görünür, hidâyet ve irşâd nişanları yüksek simasından belli olurdu.

Annesi şöyle anlatmıştır: “Oğlum Behâeddîn dört yaşında iken, evimizde yavruluyacak bir inek vardı. Behâeddîn, doğumuna bir müddet daha olan o ineği göstererek, öyle anlıyorum ki, bu inek beyaz başlı bir buzağı doğuracaktır dedi. Birkaç ay sonra inek, dediği gibi bir buzağı doğurdu.”

Tahsili: Behâeddîn Buhârî hazretlerinin ilk hocası, daha doğar doğmaz kendisini ma’nevî evlâtlığa kabûl eden ve hakkında çok müjdeler veren Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî’dir. Önce ondan istifâde etti. Daha sonra bu hocası, onun yetiştirilmesini en meşhûr talebesi Seyyid Emîr Külâl’e havale etti. Yedi sene Seyyid Emîr Külâl’in sohbetine devam etti. Sonra da onun izni ile Mevlânâ Ârif Dikgirâ’nın sohbetine devam etti. Yedi sene de onun yanında kaldı. Bundan sonra Kusam Şeyh ve Halîl Atâ’nın sohbetlerinde bulundu. Bir müddet de Halîl Atâ’nın yanında kaldı. Ayrıca Mevlânâ Behâeddîn Kışlâkî’den hadîs ilmini öğrendi. Ayrıca Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerinin rûhâniyetinden de feyz aldı. Üveysî olarak yetiştirildi. Böylece tasavvufda ve diğer ilimlerde çok iyi yetişti.

Kendisi şöyle anlatmıştır: “Çocukluk çağından bülûğ çağına kadar, büyük hocam Muhammed Baba Semmâsî’nin

sohbetinde bulundum. Onsekiz yaşına girdiğim sırada, dedem beni evlendirmek istedi. Hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî'yi düğünüme da'vet etmek için beni Semmas'a gönderdi. Semmas'a varıp hocamı görmekle şereflendim ve elini öptüm. Sohbetinin bereketinden bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, hocamın sohbetine can atıyordum. O gece kalbimdeki bu arzu ve istek ile gece yarısından sonra kalkıp abdest aldım ve hocamın mescidine gidip, iki rek'at namaz kıldım. Başımı secdeye koyup çok duâ ettim.

Dilimden şu duâ çıktı: "Allahım, bana belâ yükünü çekmeye kuvvet ver. Mihnet ve muhabbetini çekmeye takat, güç ver." Sabah olunca hocamın huzûruna vardım. Bana bakıp, gece olup bitenleri söyledikten sonra; "Ey evlâdım duâda şöyle demek lâzımdır (Yâ Rabbî, râzı olduğun şeyi bu zaîf kuluna fazlın ve kereminle ihsân et.) Çünkü Allahü teâlânın rızâsını kazanan kimseye belâ gelmez. Eğer Allahü teâlâ, hikmet-i ezelîsiyle sevdiği bir kuluna belâ gönderirse, yine kendi inâyetiyle o sevgili kuluna kuvvet ve tahammül ihsân eder ve o belâya tutulmasının hikmetini bildirir. Belâ istemekde güçlük vardır." Daha sonra sofra kurulup, yemek yendi. Hocam, sofradan bir somun ekmeği alıp bana verdi. Ekmeği çekinerek aldım. Bu çekingenliğimi görüp; "Bu ekmeği almakta çekiniyorsun. Fakat bu ekmek, yolda lâzım olacaktır" buyurdu. Nihâyet da'vetimiz üzerine talebeleriyle birlikte köyümüz Kasr-ı ârifân'a gitmek üzere yola çıktık. Ben, hocamın bindiği hayvanın üzengileri yanında yürüyordum. Rûhum öylesine zevkle dolu idi ki, kalbimde hiçbir dünyâ düşüncesi yoktu. Kalbim, aşk ve şevkle dolu olarak heyecanla çarpıyordu. Allah sevgisinden başka herşey kalbimden çıkmıştı. Bu sırada kalbim dünyâya meyledecek olsa, hocam hemen; "Kalbini ayrılıktan koru" buyururdu. Hocamın bu kerâmetini ve keşfini gördükçe, muhabbetim kat kat artıyordu. Yolumuz bir köye uğradı. O köyde hocamın dostlarından biri bizi karşılayıp evine da'vet etti. Hocam da bu da'veti kabûl edip, o zâtın evine indi. Ev sahibinin, mahcubiyetinden ızdırap içinde yüzü kızardı. Bu hâlini gören hocam, o kişiye, "Senin ızdırabının sebebi nedir?" dedi. O da; "Efendim, size yemek ikram etmek istiyorum, fakat sütten başka birşeyim yoktur" dedi. Bunun üzerine hocam bana; "Behâeddîn, sana verdiğim ekmeğe ihtiyâç hâsıl oldu. O ekmeği ver" dedi. Ekmeği çıkarıp verdim. Ev sahibi de sütü getirip sofraya koydu. Ekmeği süte batırarak yedik ve hepimiz doyduk. Bu kerâmeti karşısında hocamıza hayranlığımız arttı. Sonra kalkıp Kasr-ı ârifân'a gitmek üzere yola devam ettik."

"Hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî vefât edince, dedem beni Semerkand'a götürdü. Orada bulunan büyük âlimleri ve evliyâ zâtları ziyâret edip, benim için duâ ve himmet istedi. Sonra Kasr-ı ârifân'a döndük. O günlerde Ali Râmîtenî hazretlerinden gelip, emaneten saklanmakta olan taç bana verildi. O anda kalbim Allahü teâlânın muhabbeti ile dolup, taştı. Sonra hocam Seyyid Emîr Külâl, Kasr-ı ârifân'a geldi. Bana çok iltifâtta bulunup; "Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî, bana; "Oğlum Behâeddîn'in yetişmesi ile ilgilen. Ondan şefaatini esirgeme! Eğer onun yetişmesinde kusur edersen, sana hakkımı helâl etmem" buyurdu. Ben de bu vasıyyeti üzerine senin yetişmen ile ilgileneceğime söz verdim" dedi. Seyyid Emîr Külâl hazretleri Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yetişmesi ile titizlikle meşgûl olup, onu tasavvufta yüksek derecelere ulaştırdı. Hattâ birgün ona şöyle buyurdu: "Yüce mürşidim Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin sizin terbiyeniz ile ilgili vasıyyetini yerine getirdim. Sizi istenilen şekilde yetiştirdim. Hem hâl bakımından, hemde ilim bakımından yüksek bir himmete sahib bulunuyorsun. Şimdi nereye gitmeyi arzu edersen gidebilirsin. Herkimden olursa olsun, sohbetinde bulunmak ve istifâde etmek husûsunda serbestsin. Tarafımızdan size izin ve ruhsat verilmiştir. Bizde olan hâl ve makamları size fazlasıyla verdim. Bostanı senin için kuru ettim. Ya'nî göğsümde, kalbimde olanların hepsini sana verdim. Rûhâniyet kuşunu, insanlık yumurtasından (dar nefs çerçevesinden; çıkardım. Ama senin himmet kuşun, yükseklerde uçuyor. Şimdiden sonra icâzetlisin" buyurmuştur.

Bunun üzerine Mevlânâ Ârifin sohbetine gidip, yedi sene de onun yanında bulundu. Sonra Halîl Atâ hazretlerinin yanına gidip, oniki sene de onun sohbetinde bulundu. İki defa hacca gitti, ikinci haccında Herat'a gidip, Mevlânâ Zeynüddîn hazretleriyle üç gün sohbet etti. İkinci hacca gidişinde Hicaz'dan dönüp, bir müddet Merv şehrinde ikâmet etti. Daha sonra Buhârâ'ya dönüp orada yerleşti. Emîr Külâl hazretlerinin vefâtından sonra, insanlara doğru yolu gösterip, rehberlik vazîfesini yaptı.

Şâh-ı Nakşibend hazretleri şöyle anlatmıştır: "Bir gece rü'yâmda, Türk âlimlerinden Hâkim Atâ, beni yetiştirmesi için talebelerinden birine havale etti. Sâliha bir ninem var idi. Bu rü'yâmı ona anlattım. "Oğlum, senin Türk âlimlerinden nasîbin vardır" dedi. Bunun üzerine rü'yâda gördüğüm o dervişin simasını hatırımda tuttum ve karşılaşacağım günü bekledim. Birgün Buhârâ pazarında, Hâkim Atâ'nın rü'yâmda beni

yetiştirmesi için kendisine havale ettiği zât ile karşılaştım. İsmi Halîl Atâ idi. Ben onu derhâl hatırlayıp, tanıdım. Fakat bir türlü yanına yaklaşıp sohbet edemedim. Bundan dolayı üzgün bir hâlde eve döndüm. Akşam bir kimse evime gelip, Halîl Atâ seni çağırıyor dedi. Bu habere çok sevindim ve bir miktar hediye bulup, hemen huzûruna gittim.

Sohbetiyle şereflendim. Bana çok iltifât etti. Daha önce gördüğüm rü'yâmı anlatmak isteyince; "Senin hatırında olanı biz biliyoruz, anlatmana gerek yok" buyurdu. Bundan sonra uzun zaman sohbetine devam ettim. Çok feyz alıp, istifâde ettim. Bir müddet sonra Mâverâünnehr Sultânı'nın vefât etmesi üzerine, oranın halkı, Halîl Atâ'yı sultanlık yapması için Buhârâ'dan Mâverâünnehr'e da'vet ettiler. O da bunu kabûl etti, ben de onunla beraber gittim. O tahta oturdu. Ben de onun hizmetine devam ettim. Kendisinde çok kerâmetler görülüyordu. Bana şefkat ve muhabbet gösterip yetiştirdi. Böylece orada altı sene süren sultanlığı sırasında da hizmetinde bulundum. Kendisine o kadar yakın oldum ki, her sırrına vâkıf olup, işlerinde idâreci oldum. Görünüşte diğer hizmetçiler gibi çalışırdım. Hâlimi bildirmezdim. Altı sene sonra bu büyük âlim tahttan indi. Sultanlığı sona erdi. Bundan sonra -Zeyvertûn köyüne yerleştim."

Yine şöyle anlatmıştır: "Tasavvuf hâllerinden cezbeye tutulduğum ilk günlerde, mübârek bir zât ile yakınlığım oldu. Bu zât bana; "Seni Hakkın âşinâlarından görüyorum" deyince, "Umarım ki, sizin teveccühünüz ve yardımınızla âşinâlardan olurum" dedim. Dedi ki; "Arzular karşısında nefsin ile ne hâldesin?" "Bulursam şükrederim, bulamazsam sabrederim" dedim. "Bu kolay bir iştir. Asıl iş, nefsini bir yerde hapsedip, ekmek ve su vermeyeceksin ve nefsin o hâle gelmiş olacak ki, sana serkeşlik etmesin, boyun eğsin" buyurdu. Bunun üzerine o zâta yalvardım. Bu hâle kavuşmam için teveccüh etmesini istedim. Buyurdu ki: "Nefsinin, başkalarından ümitsiz ve yalnız kalacağı bir sahraya gideceksin, Allahü teâlâya ibâdet ile meşgûl olacaksın ve orada üç gün kalacaksın, dördüncü gün ta'rîf edeceğim bir dağa gideceksin, karşına çıplak ata binmiş bir kimse çıkacak. Sen o zâta selâm verip geç. Üç adım geçtiğin zaman sana o; "Ey genç! Dur sana ekmek vereyim" diyecek. Sen hiç aldırmayıp, ekmeği almadan geçip gideceksin. Bu zâtın emri üzerine, söylediği gibi üç gün sahrada yalnız kalıp ibâdet ile meşgûl oldum. Dördüncü gün ta'rîf ettiği dağın eteğine gittim. Giderken ta'rîf ettiği gibi ata binmiş bir zât karşıma çıktı. Selâm verip, geçtim. Bana; "Delikanlı sana ekmek vereyim" dedi. Ben asla aldırmadım ve ekmeği almadan geçip gittim. Sonra, bana bunları yapmamı tavsiye eden zâtın huzûruna gittim. Buyurdu ki: "Behâeddîn! Bundan sonra insanların hatır ve gönüllerini alıp, düşkünlerin hizmetinde bulunup, zayıflara ve gönlü kırık olanlara ikram ve hürmette bulunacaksın! ilim öğrenme husûsunda gayret ederek, kimsesizlere yoldaş olup, onlara karşı tevâzu göstereceksin!" Bu zâtın bu emirlerini de yerine getirdim. Uzun zaman bu yolda devam ettim. Sonra tekrar huzûruna çıktım. Buyurdu ki: "Behâeddîn! Bundan sonra da hayvanlara bakacaksın. Onlar, seni yaratan Rabbinin mahlûklarıdırlar. Eğer yük çeken hayvanların vücutlarında yara görürsen tedâvi edeceksin." Bu emre de uyarak çok gayret gösterdim. Yolda eğer önüme bir hayvan gelse, o geçinceye kadar dururdum. Hayvanın önüne geçmezdim ve geceleri izlerine yüzümü sürüp, Allahü teâlâya yalvarırdım. Bütün bunlar, içimdeki nefs düşmanının kırılması, ıslâh olması için idi. Yedi sene böyle devam ettim. Sonra tekrar o zâtın huzûruna gittim. Buyurdu ki: "Behâeddîn! Bundan sonra yolların hizmetiyle meşgûl ol, yolları süpürüp temizle, yollarda gelip geçenlere eziyet veren şeyleri kaldır. İğrenç şeyleri yollardan alıp, görünmez bir yere at. Yollardan gelip geçenler zahmet çekmesinler ve rahatsız olmasınlar." Bu emrine de uyarak, bir müddet de bu işle meşgûl oldum. Bu zât ne emretmişse, büyük bir bağlılık ile her emrini yerine getirdim. Bu hizmetleri yaparken, Allahü teâlânın nice ni'metleri ve ihsânları bana göründü. Nefsim iyice ezildi. Nefsâniyetten ve mâsivâdan (Allahü teâlâdan başka herşeyden) kurtulup, rûhâniyet derecesine eriştim. Bu sırada bana Allahü teâlâdan pekçok sırlar tecellî etti."

Behâeddîn Buhârî Şâh-ı Nakşibend hazretleri, tasavvuftaki ilk hâllerini şöyle anlatmıştır: "Tasavvuf hâllerinden cezbe hâli çoğalıp kararsız düştüğüm günlerde, geceleri ay ışığında kabristanda dolaşırdım. Bir gece, devamlı ziyâret edilmekte olan üç büyük zâtın mezarını gördüm. Her birinin kabrinde yanmakta olan birer kandil vardı. Kandillerin yağı ve fitilleri olduğu hâlde çok sönük yanıyorlardı.

Fitillerini hareket ettirmek lâzımdı ki, parlak yanıp, çok ışık versinler. O kandilleri öylece bırakıp, Hâce Muhammed Vâsî'nin kabrinin başına gittim. Bana orada Hâce Ahmed Eçkarnevî'nin kabrine gitmem işâret olundu, oraya gittim. Onun kabrinin başına, bellerinde kılıç takılı olan iki kişi geldi. Beni tutup, bir hayvana bindirdiler. Hayvanın yönünü Mezdâhin tarafına çevirip, gittiler. O gece sabaha doğru

Mezdâhin mezarlığına ulaştım. Orada da diğer kabirlerdeki gibi bir kandil yanıyordu. Fakat o da sönük yanmaktaydı. Kıbleye karşı dönüp oturdum. Bu sırada bana kendimden geçme hâli geldi. Kıble tarafında bir duvar gördüm. Duvar yarılıp, yeşil örtüler ile süslenmiş bir taht ve bu taht üzerinde bir zât oturmuş idi. Etrâfında ise kalabalık bir cemâat vardı. İçlerinde Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretleri de vardı. Sâdece onu tanıyordum. Anladım ki, kürsünün etrâfında bulunanlar, vefât etmiş olan ve bu yolun büyüklerinden olan zâtlardır. Fakat kürsünün üzerinde oturan kimdir diye merak ediyordum. Ben böyle düşünürken, kürsü etrâfında bulunan cemâatten biri bana şöyle dedi: "Kürsü üzerinde oturan mübârek zât, Hâce Abdülhâlık Goncdüvânî'dir. Etrâfındaki cemâat ise, onun halîfeleri; Hâce Ahmed Sıddîk, Hâce Evliyâ Gülân, Hâce Ârif Rîvegerî, Hâce Muhammed İncîrfagnevî, Hâce Ali Râmîtenî'dir." Onları ve hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî'yi göstererek; "Sen bunların zamanında yetiştin, bunları bilirsin, bunlar sana icâzet ve tâc verdiler" dedi. "Onları tanırım, fakat bıraktıkları tacın nerede olduğunu bilmiyorum" dedim. "O senin evindedir. Onu sana kerâmet olarak verdiler ki, bir belâ gelecek olsa, onun bereketiyle belâ def edilir" buyurarak müjdeledi. Cemâatten bana dediler ki: "Dikkat et, kulak ver, şimdi sana Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri nasîhat edecek! O nasihatten başka birşeyle Hak yolunda ilerlenemez. Hâce hazretlerinin elini öpmek için izin istedim. Bana izin verildi. Kalkıp yaklaştım. Selâm verip, edeble elini öptüm. Sonra huzûrunda edeble ayakta durdum. Tasavvufda ilerlemek husûsunda buyurdu ki: "Kabirlerin başında kandillerin sana öyle gösterilmesi, senin bu yolda kabiliyet sahibi olduğuna alâmettir. Fakat, fitil gibi olan kabiliyeti hareketlendirmek lâzımdır ki, bu kabiliyet ortaya çıksın. Hakkın gizli sırları sana açık olsun. Her durumda dînimizin caddesinde yürümek, azîmet ve sünnet-i seniyye üzere olmak lâzımdır. Emîrlere ve yasaklara uymak husûsunda istikâmet üzere olacaksın. Bid'atlerden ve ruhsatla amel etmekten uzak duracaksın. Hadîs-i şerîfleri öğrenip, amel edersin" buyurdu. Sonra cemaattan bana dediler ki: "Yarın acele Nesef tarafına gideceksin. Seyyid Emîr Külâl'in hizmetinde bulunacaksın. Oraya giderken yolda ihtiyâr bir zât ile karşılaşacaksın. O sana sıcak bir çörek verecektir. Ekmeği al, fakat onunla hiç konuşma. O ihtiyârı geçtikten sonra bir kervana, sonra da ata binmiş olan bir kimseye rastlayacaksın, o kimse senin önünde tövbe edecek. Sen, o evindeki mübârek tacını al, Emîr Külâl'e götür."

Bu konuşmalardan sonra bendeki o hâl gidip, eski hâlime döndüm. Derhâl başında bulunduğum kabrin yanından ayrılıp, Zeyvertûn tarafına gittim. Evime varıp, bana bırakılmış olan tacı istedim. Getirip verdiler. Onu giyince hâlim değişti. Bambaşka bir hâle girdim. Tacı alıp yola çıktım. Sabah namazı vaktinde Mevlânâ Şemseddîn'in mescidine ulaştım. Sabah namazını orada kılıp, o gün Eyne adındaki köyde kaldım. Ertesi gün güneş doğarken Nesef tarafına hareket ettim. Yolda daha önce büyüklerin işâret ettiği gibi bir ihtiyâra rastladım. Bana bir ekmek verdi. Ekmeği alıp, hiç birşey söylemeden geçip gittim. Sonra bir kervana rastladım. Kervanın başları bana; "Ey yiğit, nereden geliyorsun?" dediler. Ben de; "Eyne köyünden geliyorum" dedim. Ne zaman yola çıktığımı sordular. "Güneş doğarken yola çıktım" dedim. Kervana rastladığım vakit kuşluk vakti idi. Kervandakiler bu sözümü işitince hayret edip; "Eyne köyü buraya dört fersah (yaklaşık 24 km.) mesafededir. Sabah vakti çıkılsa, ancak buraya ikindiden sonra gelinebilir" dediler. Kervanı da geçip gittim. Kervanı geçtikten sonra bir atlıya rastladım. Bana; "Sen kimsin? Seni görünce içime bir korku düştü" dedi. "Ben öyle bir kimseyim ki, sen benim önümde tövbe edeceksin" dedim. O atlı yanıma gelip tövbe etti. Şarap yüklü bir beygiri vardı. Beygirin üzerindeki şarabı yere döktü. Onu da geçip yoluma devam ettim. Nesef taraflarında bir köye uğradım. Seyyid Emîr Külâl'in orada olduğunu öğrendim. Hâcegân büyüklerinin mübârek tacını çıkarıp arz ettim. Bir müddet sükût etti, sonra; "Bu tâc, Hâcegân büyüklerinin mübârek taçlarıdır" buyurdu. "Evet efendim" dedim. Bu tâc-ı şerîfi almakta iki şart vardır. Birinci şart; bunu korumak, ikincisi; icâbını yerine getirmek. Bu iki şart, büyüklerin (Hâcegân'ın) yolunda bulunmak ve bize hizmettir. Bundan sonra ben de bu şartlara uymak üzere tacı alıp kabûl ettim."

Yine şöyle anlatmıştır: "Tasavvufda ilerlemek için çalıştığım ilk günlerde, bir yerde iki kişinin konuşup sohbet ettiğim görsem, gider onlara katılırdım. Onları dinlerdim. Eğer Allahü teâlâdan, Resûlullahtan, Kur'ân-ı kerîmden konuşup, hayır olan işlerden bahsederlerse, memnun olur ferahlık duyardım. Boş şeyler konuşanlardan ise, keder ve üzüntü duyarak uzaklaşırdım." Yine şöyle anlatmıştır: "Hak yolda ilerleyip, günahlardan arınmağa ve olgunlaşmağa çalıştığım günlerde, birgün yolum bir kumarhâneye uğradı. İnsanların toplanıp kumar oynamakta olduklarını gördüm. Bunlardan iki kişi kumara öylesine dalmışlardı ki, hiçbir şeyin farkında değildiler. Böylece bir

müddet devam ettiler. Nihâyet birisi kaybettikçe kaybetti. Neyi varsa ortaya koydu, onları da kaybetti. Dünyalık neyi varsa hepsi bitti. Buna rağmen, kumar oynadığı kimseye şöyle diyordu: “Bu kadar kaybıma rağmen, bu oyunda başımı dahî versem oyundan vazgeçmem.” Kumarbazın, kumar oynayıp bu kadar zarar ve ziyan görmesine rağmen, o oyuna olan hırsı bana ibret oldu. Hak yolunda yürüyüp daha da olgunlaşabilmek için, bende öyle bir gayret hâsıl oldu ki, o günden i’tibâren Hak yolunda talebim hergün biraz daha arttı.”

Yine şöyle anlatmıştır: “Tövbe edip, tasavvufa yönelişim şöyle olmuştur: “Aileme ve çocuklarıma karşı kalbimde sevgi ve muhabbetim çok fazla idi. Birgün evimde otururken, aileme ve çocuklarıma pek fazla iltifât ve muhabbet gösterdim. Bu sırada aniden kulağıma gizli bir ses geldi. “Herşeyi bırakıp Allaha dönme zamanı daha gelmedi mi?” denildi. Bu sesi duyunca hâlim değişiverdi. Oturduğum yerde duramaz oldum. Hemen yakındaki nehre gidip, elbisemi yıkadım ve gusl ettim. Sonra iki rek’at namaz kıldım. Bir daha günah işlememek üzere tam bir tövbe yaptım. Herşeyden el çekip, Allahü teâlâya döndüm. Nice seneler kıldığım o iki rek’at namazın arzusundayım. Bu yola girdikten sonra Zeyvertûn köyünde oturdum. Beş vakit namazımı bu köyün câmisinde kılıyordum. Birgün nasıl olduysa, bir vakit namazı cemâatle kılmayı kaçırmışım. Câminin, âlim ve takvâ sahibi bir İmâmı vardı. Bana dedi ki: “Ben seni, ibâdet meydanının safını dolduran erlerinden zannederdim. Meğer sen, saf dolduran er değil, saf kıran imişsin.” İmâma dedim ki: “Zât-ı âliniz benim hakkımda böyle düşünüyorsunuz, fakat ben yaldızlı ve parlak bir tuncum.” Ben böyle deyince, İmâm efendi bana şu beyti okuyarak cevap verdi:

“Kalbinin yönünü aşk pazarına çevir,
Demirin hâlis olması ateş iledir.”

Bu söz kalbime öyle te’sîrli oldu ve içime öyle bir dert salıp, beni öyle bir aşka düşürdü ki, ben bu aşk ile kararsız kaldım. Bundan sonra Allahü teâlâ bana lütuf ve kereminden kapılar açtı. Önceki dostlarımdan birkaçı, bir gece yoluma çıktılar. Bana her biri bir şeyler söyledi. Böylece benim kendilerine uymam için çok uğraştılar. Onlara tâbi olmak isterken, Allahü teâlânın inâyeti ile bir âyet-i kerîme de bildirildiği gibi, Allahü teâlânın açmış olduğu kapıyı kapatmaya ve kapamış olduğu kapıyı açmaya kimsenin gücü yetmez dedim. Bu söz, eski dostlarıma çok te’sîr etti. Onlar da benim bulunduğum yola girdiler. Benim bütün gayretim, Allahü teâlâdan başka herşeyi bırakıp, Allahü teâlâya (rızâsına) kavuşmaktı. Allahü teâlâya sonsuz hamdü senalar olsun ki, bana inâyet-i Rabbânî erişerek maksadıma kavuşturdu.”

Şâh-ı Nakşibend hazretleri şöyle anlatmıştır: “Talebeliğimin ilk günlerinde, büyük hocam Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin emrettiği şeylerin hepsini yerine getirdim. Bunların fâidelerini ve te’sîrlerini kendimde gördüm. Hocam bana, Resûlullahın (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı Kirâmın yolunda bulunmamı söylemişti. Ben bu vasıyyeti tuttum. Bu husûsta son derece dikkat ve gayret gösterdim. Âlimlerin meclisine devam edip, nasihatlerini dinledim. Âlimlerin eserlerini okuyup, bildirilenlere göre amel ettim. Allahü teâlânın ihsanıyla bunların fâidesini gördüm. Tasavvufda en faydalı ve maksada çabuk kavuşturan şey, Allahü teâlâya cân-ı gönülden, kendinden geçerek duâ ve niyaz etmek, yalvarmak ve Allahü teâlânın rızâsını istemek, nefsi ezmek, onu mağlup etmektir. İşte bizi bunun için bu kapıdan içeri aldılar. Her ne bulduksa, bu sebeble bulduk. Bu mekânda sarı yüz ve eski elbise ararlar. Atlas ve ipeğin pazarı buradan başka yerdedir. Bir sâlih, hakîkat yolunda kendi nefsini Fir’avn’ın nefsiyle mukayese etmeli ve kendi nefsini onun nefsinden yüzbin defa daha aşağı görmeli. Eğer böyle olmazsa, o sâlih hakîkat yolunun ehli olamaz. O yolda yokluk, nefse tezkiye kolay değildir. Fakat bu, yolda maksada ulaşmak için bir ipucudur. İşte ben de bunun için, nefsimi varlıkların her tabakasına nisbet edip, bu yolda yürüdüm. Nefsimi kâinattaki her şey ile karşılaştırdım. Hakîkatte herşeyi, her varlığı, her mahlûku daha üstün ve daha hoş gördüm. O hâle geldi ki, nefsim ile varlıklardan herhangi biri arasında kıyâs yaparak düşündüm. Kendimi aşağı ve âciz gördüm. Bu, benim içimdeki her türlü kir ve pası temizledi. Kâinatta ne varsa hepsinden fâide gördüm. Fakat nefsimden hiçbir fâide görmedim. Nefsimin önüne geçmemiş olsaydım, onu terbiye etmeseydim ve kendi isteği ile başbaşa bıraksaydım, beni bu kapıdan içeri almadıkları, bu makama koymadıkları gibi, nefsimin daha bana nice zararları olacaktı.”

Yine şöyle anlatmıştır: “Bir kış günüydü. Beni bir cezbe hâli kapladı. Kendimden geçip, kırlarda, sahra ve dağlarda, yalın ayak, başı açık gezip, dolaşmaya başladım. Ayaklarım yarılıp, parçalandı. Bu hâlde iken bir gece hocam Emîr Külâl ile sohbet etmek arzusu uyandı. Bu arzu ile huzûruna gittim. Talebeler etrâfında toplanmış, hocam da baş tarafta

oturuyordu, içeri girdim, aralarına katıldım. Emîr Külâl; “Bu kimdir?” dedi. “Behâeddîn’dir” dediler. Talebelerine beni meclisten dışarı çıkarmalarını söyledi. Onlar da beni dışarı çıkardılar. O zaman nefsim son derece azdı ve taşkınlık yapmak istedi. Az kalsın nefsim irâdeme galip geliyordu. Fakat Allahü teâlânın ihsânıyla, nefsimi serkeşlikten ve i’tirazdan menederek; “Ey Nefis! Ben bu horlanmayı Allah için kabûl ettim. Beni, Allahü teâlâ elbette bundan dolayı mükâfatlandırır” dedim. Sonra başımı Emîr Külâl hazretlerinin kapısının eşiğine koydum. Sabaha kadar öyle kaldım. Üzerime kar yağdığı hâlde kalkmadım. Sabah namazı vakti Emîr Külâl dışarı çıkarken, ayağını kapının eşiğine atınca karlar arasında kalan başıma bastı. Beni o hâlde görünce teveccühte bulunup müjde verdi. Beni içeri alıp teselli ederek ayaklarımdaki dikenleri mübârek elleriyle çıkardı. Yaralarıma ilâç sürdü. “Oğlum! Bu saadet libâsı ancak sana lâyıktır” buyurdu. Rûhanî feyz, işte bende o zaman hâsıl oldu. Ben de şimdi, her sabah evimden mescide çıkarken, bir talebemi o hâlde görmek isterim, fakat şimdi talebe kalmadı. Hepsi şeyh oldu.”

Yine şöyle anlatmıştır: “Gençliğimde Allahü teâlâya yalvarıp; “Yâ Rabbî! Bana yardımını ihsân et. Bu yolun ağırlığını çekmeye kuvvet ver. Bu yolda ne kadar riyâzet ve mücâhede varsa yapayım” diye duâ ettim. Allahü teâlâ duâmı kabûl buyurup, bana öyle bir kuvvet ve kudret ihsân etti ki, bu yolun ne kadar zahmeti ve meşakkati varsa hepsine katlandım. Ne yapmak lazımsa, Allahü teâlâya hamd olsun yaptım. Şimdi ihtiyâr hâlinde, riyâzetten ve nefsimle mücâdeleden kurtulmuş bulunuyorum... Evliyâ-i Kirâmın rûhlarına teveccüh eder, hepsinin rûhâniyetlerinin eserini görürdüm.”

Menkıbeleri: Behâeddîn Buhârî hazretleri, bir defasında Şeyh Seyfeddîn adlı bir zâtın ırmak kenarında bulunan kabri karşısında kalabalık bir cemâatle sohbet ediyordu. O cemâatte bulunanlardan bir kısmı Behâeddîn Buhârî hazretlerinin tasavvufdaki yüksek derecesini bilmiyorlardı. Söz evliyâ zâtların hâllerinden açılmıştı. Bir hayli süren bu konuşmada, evliyânın meşhûrlarından olan Şeyh Seyfeddîn ile Şeyh Hasen Bulgari arasında geçen kerâmetler anlatıldı. İçlerinden biri dedi ki: “Eskiden velilerin tasarrufu, kerâmeti çok olurdu. Acaba bu zamanda da onlar gibi tasarruf ehli var mıdır? “Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: “Bu zamanda öyle zâtlar vardır ki, şu ırmağa yukarı ak dese ırmak tersine akmaya başlar.” Bu sözler Behâeddîn Buhârî hazretlerinin mübârek ağzından çıkar çıkmaz, önlerinde akmakta olan ırmak ters akmaya başladı. Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî hazretleri; “Ey su! Ben sana yukarı ak demedim” buyurdu. Irmak tekrar eski yöne akmaya başladı. Bu kerâmetini o kadar çok kimse gördü ki, bu sebeple çokları Behâeddîn Buhârî hazretlerinin büyüklüğünü anlayıp, tam bir teslimiyetle ona bağlandılar ve saadete kavuştular.

Bir defasında Nesef de büyük bir kuraklık oldu. Sıcaktan toprak çatlayıp, muhsûller kurumaya başladı. Halk, günlerce yağmur beklediler. Fakat bir damla yağmur düşmedi. Nesef halkı, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin duâsını almak için aralarından birini huzûruna gönderdiler. O da gelip durumu arz etti. Nesef ahâlisi kuraklıktan dolayı mahzûn ve kederlidir, dedi. Bunun üzerine, Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: “Üzülmesinler, Allahü teâlâ onlara yağmur gönderecek.” Aradan kısa bir zaman geçmişti ki, Nesef’e yağmur yağmaya başladı. Bir gün ve bir gece devam etti. Kuraklık kalkıp bolluk oldu.

Bir talebesi şöyle anlatmıştır: “Ben küçük yaşta Cenânyan denilen yerden Buhârâ’ya geldim. Âlimlerin derslerine devam ettim. Sonra kalbime Kâ’be’yi ziyâret etme arzusu doğdu. Mekke’ye gidip, Kâ’be’yi ziyâret etmek şerefine kavuştum. Buhârâ’ya döndüm. Fakat nefsim çok azgındı. Hattâ eşkiyalık yapacak kadar kötü bir hâlde idi. Ben bu hâlde iken, bende bir çekilme hâli hâsıl oldu. Bu hâl, beni ister istemez. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna sürükledi. Huzûruna varınca, beni yanına yaklaştırdı. Sonra enseme öyle bir vurdu ki, yediğim sillenin te’sîrinden neye uğradığımı bilemedim. İstemeyerek bağırdım. Behâeddîn Buhârî hazretleri bu hâlime öfkelenip; “Sus” dedi. Sonra da; “Eğer sabredip o narayı atmasaydın, bir sohbetle işin tamâm olurdu” buyurdu.

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerinden Şeyh Ömer Taşkendî şöyle anlatmıştır: “Benim Behâeddîn Buhârî’ye muhabbetim ve talebe olmam şöyledir: önce Taşkend’de talebelerinden bir kısmını tanımıştım. Onlar ile sohbet eder, hizmetlerinde bulunurdum. Sohbet sırasında bana, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin faziletini, hâllerini anlatırlardı. Böylece görmediğim hâlde ona karşı içimde bir muhabbet hâsıl oldu. Birgün Taşkend’deki talebelerinden birinin evine gittim. Hocasını hatırlıyor ve ona rabıta ediyordu. Bir müddet oturduktan sonra yemek getirdi. O anda Behâeddîn Buhârî hazretleri gözüme göründü ve kulağıma; “Senin Horasan’a gitmen gerekir” diye söyledi. Yemekten sonra Horasan’a

gitmek üzere yola çıktım. Horasan'a, oradan da Behâeddîn Buhârî'nin yakın talebelerinden Mevlânâ Celâleddîn'in bulunduğu yere gittim. Evine varıp kapıda durdum, kendisi tarafından çağrılmamı bekledim. Bir saat sonra evinden bir cemâat çıktı. Beni çağırıp huzûruna kabûl ettiler ve; "Sen geldiğin sırada, gelişinden haberim var idi. Fakat seninle başbaşa görüşmek istedim. Onun için beklettim" dedi. Bundan sonra ben hâlimi ona anlattım ve çok ağladım, bana yardımcı olmasını istedim. Yemîn ederek dedi ki: "Behâeddîn Buhârî sana kâfidir, teveccühüne kavuşursun." Sonra onun faziletinden, menkıbelerinden bahsedip, huzûruna kavuşmak için hemen yola çıkmamı söyledi. Yolculukta başıma ba'zı hâdiselerin geleceğini de işâret etti. Derhâl Nesef tarafına doğru yola çıktım. Oradan da Horasan'a hareket etmek üzere bir gemiye bindim. Gemi bir müddet yol aldıktan sonra, sabah namazının vakti girdi. Gemide bir ezan okudum. Fakat yolcular namaza kalkmadılar. Bu duruma üzülüp, onlara nasihat ettim. Fakat bana kızdılar. Bu durum karşısında bende öyle bir hâl oldu ki, kendimi suya atmak istedim. Ayaklarımı suya uzatip gemiden ayrıldım, fakat suya batmadım. Öyle bir hâl oldu ki, suyun üzerinde yürümeye başladım. Gemidekiler bu hâlimi görünce ağlamaya başladılar. "Biz yanlış bir iş yaptık, yaptığımıza tövbe ettik. Gemiye gel, sen ne dersen onu yapacağız" dediler. Bunun üzerine tekrar bindim. Sabah namazını , gemideki yolcular ile cemâat olup kıldık. Bir müddet yolculuktan sonra Âmûre kal'asına vardık. Orada da acâib hâdiseler oldu. Behâeddîn Buhârî hazretlerine iltica ettim. Şîrmüşter denilen bir dergâha vardım. Yola devam ederken bir kervana rastladım. Bana dediler ki: "Bu çöle dalma, çok büyük bir çöldür, yolunu şaşırırsın. Burada dur, şayet yola devam edecek olursan sağ tarafa yönel, sol tarafdan gidersen sonunu bulamazsın ve helak olursun." Kervan geçip gittikten sonra, kendi kendime; "Ben, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna gitmek üzere yola çıkmış bulunuyorum. Ona tâbi olup, hak yola gireceğim için bana tehlike gelmez" dedim. Çöle dalıp yürümeye başladım. Bir müddet yürüdükten sonra aç olduğumu hatırladım. Kendi kendime ba'zı nefis yemekleri düşünerek; "Âh o yiyecekler olsa da yesem" dedim. Ben böyle düşünürken, o anda önüme birdenbire bir sofra geldi. Üzerinde tam arzu ettiğim yemekler vardı. Bu durum karşısında hâlim değişti. Ağlamaya başladım. "Ey Allahım, senin rızânı arayan kimseye her ne lâzım olursa ihsân ediyorsun. Ben de senin rızândan başka birşey asla taleb etmeyeceğim" dedim. O yemekleri yiyip, çölde yola devam ettim. Yolda karşıma bir ceylan sürüsü çıktı. beni görünce sağa sola kaçışmaya başladılar. "Eğer ben bu yoldaki arzum ve isteğimde samimî isem, ceylanlar benden kaçmazlar" dedim. Ben böyle der demez, ceylanlar yanıma toplanıp bana yüzlerini sürmeye başladılar. Bu durum karşısında da hâlim değişti ve çok ağladım. Behâeddîn Buhârî hazretlerine karşı muhabbetim o kadar arttı ki, huzûruna bir an evvel kavuşmak için can atıyordum. Ehan denilen yere vardığımda, yine Behâeddîn Buhârî hazretlerinin bereketi ile acâib hâllere kavuştum. Oradan Serahs'a vardım. Kendi kendime; "Her yerde Allahü teâlânın dostları, sevgili kulları bulunur. Bu civarda da vardır. Onlardan müsâade almadıkça bu şehre girmeyeyim" dedim. Ben böyle düşünürken, karşıma divâne hâlde bir kimse çıktı. Halk onu görünce; "Divâne Dâvûd geliyor" dediler. Benim yanıma yaklaşınca, onu karşılayıp, selâmün aleyküm diyerek selâm verdim. "Ve aleykesselâm" deyip selâmımı aldı. "Hoş geldin Türkistanlı derviş" dedi. Beni yanına yaklaştırıp, koynundan bir ekmek çıkardı. Ekmeği parçalayıp yarısını bana verdi. "Ey derviş, bu ekmeğin yarısını sana verdiğim gibi, bu mülkün yarısını da sana verdim" dedi. Bu hâdiseden sonra Serahs şehrine girdim. Çarşıya girince, bir başka divâne gördüm. Çocuklar taşa tutuyorlardı. "Bu divânenin adı nedir?" diye sordum. "Câvâdâr'dır. Bu beldenin divânelerindendir" dediler. Kendi kendime; "Bundan da izin alayım" dedim. Bir tarafdan da çocuklar onu taşa tutuyorlardı. Bana bakıp; "Ey Türkistanlı derviş, söz divâne Davud'un söylediği gibidir" diyerek ilk karşılaştığım kimse ile görüşüp kavuştuğumuz şeylere işâret etti. Bundan sonra bende güzel bir hâl, cem'ıyyet hâsıl oldu. Yemek arzu ettim ve; "Her hâlde bu şehirde Behâeddîn Buhârî hazretlerinin sevenlerinden bir kimse bulunur ve ben ilk lokmayı onun elinden yerim" dedim. Bu sırada yanıma birisi gelip; "Ben Behâeddîn Buhârî hazretlerinin hizmetçilerindenim. Evime buyur" dedi. Beni evine götürdü. Üç çeşit yemek getirdi. Sonra bana; "Behâeddîn Buhârî hazretleri Behrâb denilen yere gitmişler, oradan da buraya teşrîf edecekler. Buraya teşrîf edinceye kadar sen bizde kalacaksın, senin yerin burasıdır" dedi. Birkaç gün sonra Behâeddîn Buhârî hazretlerinin oraya teşrîf etmek üzere oldukları haberini aldık. Karşılamak üzere derhâl dışarı çıktık. Behâeddîn Buhârî hazretleri bir merkeb üzerinde ve etrâfında talebeleri olduğu hâlde teşrîf ettiler. Bir mezarlığa yöneldiler. Ziyâretinde o kadar insan toplanmıştı ki, kalabalıkdan yanlarına yaklaşmak mümkün olmadı. Kendi kendime; "Çok uzaklardan geldim. Çok zahmetlere katlandım.

Acaba bana neden hiç iltifât etmediler? Artık ben kendi başıma kaldım" diye düşündüm. Bu düşünceler hatırımdan geçtiği sırada, Behâeddîn Buhârî hazretleri merkebden inip, yanına yaklaşmamı istediler. Bana; "Hoş geldin ey Taşkendli Derviş Ömer, yanlış anlama, daha sen buraya geldiğin saatte haberdâr oldum. Şimdi şu gördüğün kalabalık ile bir müddet meşgûlüm" buyurdu. Sonra eve gittiler ve kalabalık da dağıldı. Beni huzûruna kabûl edip; "Başından geçen hâdiselerin hepsini bilmekteyiz. Gemide iken denize inince sana biz yardım ettik. Çölde önüne sofra bizim tasarrufumuzla geldi. Ceylanların sana yaklaşması ve iki divâne ile karşılaşman ve vukû' bulan diğer hâdiseler hep bizim teveccühümüz ile oldu" buyurdu. Bu sohbeti sırasında bana öyle teveccüh ve tasarrufda bulundular ki, bambaşka bir hâle girip, çok ağladım. "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Ben de; "Şimdiye kadar geçen ömrümü zayi etmişim" dedim, "Öyle söyleme; yalnız bundan evvel bunu bilmiş olsaydım diyebilirsin. Şu andaki müşâheden ve teslimiyetin ondan daha büyüktür" buyurdu. Sonra; "Şimdi sen, bulunduğun hâli mi, yoksa geçen hâlini mi istersin?" diye sordu. Ben de; "Bu hâlimi isterim" dedim. "Bu iş tâbi olmadan olmaz" buyurdu. "Ne işâret buyurursanız, ne emrederseniz yerine getiririm" dedim. Ben böyle deyince; "Huyunuz mübârek olsun!" buyurdu.

Talebelerinden Emîr Hüseyn de şöyle anlatmıştır: "Benim evim Kasr-ı ârifân'da idi. Yirmi yaşına kadar çiftçilik ile uğraştım. Namazdan ve niyazdan uzak idim. Yiyip içip yatmaktan başka işim yok idi. Tam gençlik cehâleti içinde idim. Behâeddîn Buhârî hazretleri câmiye giderken, gelip geçtikçe beni görüp tebessüm ederdi. Nihâyet bir gece rü'yâmda Behâeddîn Buhârî hazretlerini gördüm. Mübârek elinde bir ayna vardı. Aynayı bana verdi. Aynaya baktım, kendimi gördüm. Uyanınca, beni bambaşka hâller kaplamıştı. Aniden Behâeddîn Buhârî hazretleri evime geldi. Bana dedi ki; "Aynayı sana kim verdi?" "Siz verdiniz efendim" dedim. "Niçin namaz kılıp, Kur'ân-ı kerîm okumazsın?" dedi. "Kur'ân-ı kerîm okumayı bilmiyorum" dedim. "Ben sana namazı ve Kur'ân-ı kerîmi öğretirim" buyurdu. Bundan sonra beni yetiştirip, terbiye etti. Pekçok ihsâna ve ni'mete gark etti."

Nakledilir ki, Şeyh Şâdî adında bir zât, Kasr-ı ârifân'a gelip, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna girerek, ziyâretlerine gelmekte kusur ettiğini söyleyip affetmelerini istedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri ona şaka yaparak; "Bedava özür kabûl edilmez" buyurdu. Gelen zât; "Bir öküzüm vardır. Onu size vereyim" dedi. "Onu kabûl etmeyiz, köyünde uzun zamandan beri biriktirip, duvar arasında bir kap içinde gizlediğin kırk altının var, onları getirirsen kabûl edilir" buyurdu. Şeyh Şâdî; "Sakladığım altınları başka kimse bilmiyordu. Nasıl bildiler?" diye hayretler içinde kaldı, sonra köyüne gidip altınlarını getirdi. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin önüne koydu. Behâeddîn Buhârî altınları sayıp, içinden bir tanesini ayırdı. Diğerlerini zâta geri verdi. "Bunlarla öküz satın alıp çiftçilik yap, kaldırdığın mahsûlü Allahü teâlânın kullarına dağıt" buyurdu. Sonra ayırdığı bir altını göstererek; "Bu altın haramdır" buyurdu. Daha sonra o zâta; "Hâce hazretlerinin ayırdığı o bir altını nereden almıştın?" dediler. Behâeddîn Buhârî hazretlerini tanıyıp, ona talebe olmadan Önce bir kumarda kazanmıştım dedi.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, talebelerinden birini, bir işi için bir yere göndermişti. Talebesi işi görüp dönerken, yolda havanın çok sıcak olması sebebiyle, dinlenmek için bir ağacın gölgesine oturdu. Dinlenirken uykusu gelip, ağacın gölgesinde uyudu. Uyur uyumaz rü'yâsında hocası Behâeddîn Buhârî'yi gördü. Elinde bir asa ile yanına yaklaşıp; "Uyan, kalk, burası uyuyacak yer değildir" dedi. Bunun üzerine hemen uyanıp gözlerini açtı ve ayağa kalktı. Birde gördü ki, iki kurt, kendisine doğru yaklaşmış, hücum etmek üzeredirler. Hemen oradan uzaklaşıp yoluna devam etti. Kasr-ı ârifân'a varınca, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yola çıkmış, kendisini karşılamakta olduğunu gördü. Yanına yaklaşınca; "Hiç öyle korkulu ve tehlikeli yerlerde istirahat edilir mi?" buyurdu.

Behâeddîn Buhârî hazretleri birgün bir yere gitmekte iken, yolları bir akarsuya rastladı. Yanında bulunan talebelerinden Emîr Hüseyn'e; "Kendini bu suya at" buyurdu. Daha böyle derdemez, Emîr Hüseyn hiç tereddüt etmeden kendini akan suya attı ve suyun içinde kayboldu. Aradan bir müddet geçti. "Ey Emîr Hüseyn, çık gel!" buyurdu. Emîr Hüseyn derhâl sudan dışarı çıktı. Elbisesinden en ufak bir yer bile ıslanmamıştı. Behâeddîn Buhârî hazretleri ona; "Ey Emîr Hüseyn, kendini suya atınca ne gördün?" diye sordu. Emîr Hüseyn dedi ki; "Emriniz üzerine kendimi size feda ederek suya atınca, bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, kendimi birden bire gayet güzel döşenmiş bir odada buldum. Bu odanın hiç kapısı yoktu. Kapı aradım, orada zât-ı âlinizi gördüm. Bana bir kapı gösterdiniz, İşte bu kapıdan çık buyurdunuz. Eliniz ile kapıyı açtınız, ben de kapıdan çıktım. İşte huzûrunuza geldim" dedi.

Behâeddîn Buhârî hazretlerine birgün hediye olarak bir miktar balık getirilmişti. Balığın getirildiği sırada, o mecliste hazır bulunan talebeleri ile beraber balığı yemek arzu ettiler. Bunun üzerine balık hazırlanıp, sofra kuruldu. Talebeler, Behâeddîn Buhârî ile birlikte sofraya oturdular. İçlerinden biri, gelip sofraya oturmadı. Behâeddîn Buhârî ona; "Niçin gelip oturmuyorsun?" dedi. O da oruçluyum diyerek, nafile oruç tutmakta olduğunu bildirdi. Ona; "Gel bize uy!" dedi. Fakat gelmedi. Tekrar; "Gel bize uy! Sana Ramazan günlerinden bir günde tutulan oruç sevâbı kadar hediye edeyim" dedi. Fakat o kimse söz tutmayıp, inadında ısrar etti. Bunun üzerine talebelerine; "Bu adam, Allahü teâlâdan uzaktır. Siz onu terkediniz" buyurdu. O oruçlu kimse, son derece zâhid bir kimse idi. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretlerinin sözüne peki demeyip, muhalefet göstermesi sebebiyle, zâhidliğini kaybetti, ne namaz, ne niyaz kaldı. Tamamen dünyâya tapmağa başladı ve felâkete düştü.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, bir defasında Buhârâ'da Gülâbâd mahallesinde bir dostunun evinde, talebeleri ile sohbet ediyordu. Talebelerinden Molla Necmeddîn'e dönüp; "Sana ne söylersem, sözümü tutup söylediğimi yapar mısın?" dedi. Molla Necmeddîn, "Elbette yaparım efendim" dedi. "Eğer bir günah işlemeni söylesem yapar mısın? Meselâ hırsızlık yap desem yapar mısın?" dedi. Bunun üzerine Molla Necmeddîn; "Ma'zur görünüz efendim, hırsızlık yapamam" dedi. "Madem ki bu husûsdaki isteğimizi kabûl etmiyorsun, meclisimizi terket" buyurdu. Molla Necmeddîn bunu duyunca, dehşet içinde kalıp, olduğu yere düştü ve bayıldı. Orada bulunanlar Behâeddîn Buhârî hazretlerine yalvarıp, onun affedilmesini istediler. Kabûl edip affetti. Molla Necmeddîn de kendine gelip kalktı. Bundan sonra hep beraber o evden dışarı çıktılar. Dervâzeyi Semerkand denilen tarafa doğru gittiler. Behâeddîn Buhârî hazretleri yolda giderlerken, bir ev duvarı gösterip talebelerine dedi ki: "Bu duvarı delin, evin içinde falan yerde bir çuval kumaş vardır. Onu alıp getirin." Talebeleri bu emre uyup, duvarı yardılar. Kumaş dolu çuvalı buldular ve çıkarıp getirdiler. Sonra bir köşeye çekilip bir müddet oturdular. Bu sırada bir köpek sesi işitildi. Behâeddîn Buhârî hazretleri, talebesi Molla Necmeddîn'e dedi ki: "Bir arkadaşınla gidip evin etrâfına bakın ne vardır?" Gidip baktılar ki, eve hırsızlar gelmiş, başka bir duvarı yarıp evde ne varsa almışlar Gidip bu durumu Behâeddîn Buhârî hazretlerine haber verdiler. Talebeler bu hâle şaştılar. Sonra tekrar talebeleri ile birlikte önceki misâfir oldukları eve döndüler. Sabahleyin, gece o evden aldırdığı kumaş dolu çuvalı sahibine gönderdi. Talebelerine, "Gece buradan geçerken, bu malınızı alarak hırsızların çalmasına mâni olduk, bu malınızı hırsızlardan kurtardık" demelerini tehbih etti. Onlar da götürüp sahibine teslim ederek durumu anlattılar. Behâeddîn Buhârî, bundan sonra talebesi Molla Necmeddîn'e dönüp; "Eğer sen emrimize uyup da bu hizmeti yapsaydın, sana çok sırlar açılacak ve çok şey kazanacakdın. Neyleyelim ki, nasîbin yokmuş" dedi. Molla Necmeddîn ise, yaptığına çok pişman olup, yanıp yakındı.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, Buhârâ köylerinden bir köye gitmişti. Şeyh Hüsrev adında bir zâtın evinde misâfir oldu. O akşam Şeyh Hüsrev, o köyde bulunan bütün âlimleri ve ileri gelenleri evine da'vet etti. Hep birlikte yemek yediler. Yemekten sonra Behâeddîn Buhârî hazretleri, ev sahibi Şeyh Hüsrev'e; "Git kapıya bak kim var?" buyurdu. Gidip baktı ki, köy halkından Yûsuf adında biri, bir kap içinde armut getirmiş kapıda bekliyordu, içeri girmesine müsâade edildi. O da içeri girip, elindeki armut dolu kabı Behâeddîn Buhârî hazretlerinin önüne koydu. Behâeddîn Buhârî; "Bu armutları nereden aldın?" dedi, o da aldığı yeri söyledi. Behâeddîn Buhârî hazretleri bir müddet susup, sonra ev sahibine; "Bu armutları büyük bir kaba boşalt gel" dedi. Ev sahibi armutları büyük bir kaba boşaltıp ortaya koydu. Behâeddîn Buhârî, armutlardan birini alıp getiren kimseye verdi. Sonra diğer armutların orada bulunanlara dağıtılmasını emretti. Dağıtıldıktan sonra; "Hiç kimse kendine verilen armudu yemesin, beklesin" buyurdu. Sonra armutları getiren Yûsuf adlı köylüye dönüp; "Armutları getirmekteki maksadın nedir bilir misin?" dedi. Getiren kimse; "Efendim, bana köyümüze keşf ve kerâmet sahibi bir zât geldi dediler. Ben de sizi görmekle şereflenmek için, bu armutları satın alıp, size hediye getirdim. Fakat küstahlık edip, armutların içinden birine bir işâret koydum ve en alta yerleştirdim. Eğer o zât evliyâ ise, bu armudu bulup bana verir diye düşündüm" dedi. "Öyleyse elindeki armuda bak, o işâret koyduğun armut mu?" buyurdu. "Evet efendim. O armuttur" dedi. Bundan sonra Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlânın evliyâ bir kulunu, bir kimsenin denemesi uygun değildir. Fakat işâretlediğin armudu bulup sana vermeseydik, sen bizden uzak kalır ve çok zarar görürdün. Resûlullahın (aleyhisselâm) bildirdiği yolda bulunan kimseyi imtihana hacet yoktur." Armutları getiren kimse, yaptığı işten

dolayı çok pişman olup, Behâeddîn Buhârî hazretlerinden af ve özür diledi.

Talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: “Ben Semerkand’da oturuyordum. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin keşf ve kerâmet sahibi büyük bir zât olduğunu duyunca, ona karşı muhabbetim iyice arttı. Sabrım kalmadı ve sohbetine kavuşmak için Buhârâ’ya gitmeye karar verdim. Yola çıkarken annem hırkamın bir yerine harçlık olarak dört tane altın dikti. Buhârâ’ya varınca, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin sohbetine katıldım. Sohbeti sırasında beni öyle bir hâl kapladı ki, sabrım kalmadı. Orada bulunanlardan birine, Behâeddîn Buhârî hazretlerine beni talebeliğe kabûl etmesini söylemesi için rica ettim. O da durumumu arz etti. Bunun üzerine bana çok iltifât edip, kabûl ederiz. Fakat senden altın alırız buyurdu. “Ben fakirim, altınım yoktur” dedim. Talebelerine dönüp; “Bunun hırkası içinde dört altını var, yok diyor” dedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri bunu söyleyince, hayretler içinde kaldım. Hemen hırkamı söküp, içindeki dört altını çıkarıp önlerine koydum. O mecliste bir çocuk vardı. Talebelerinden birine; “Al şu altınları bu çocuğa ver” buyurdu. O talebe alıp çocuğa verdi. Fakat çocuk asla almadı. Ne kadar zorladılarsa da çocuk almayınca, tekrar bana verdiler. Çok utanıp mahcub oldum. Bu hâdiseden sonra, Behâeddîn Buhârî hazretleri, talebeleri ile birlikte başka bir köye gitmek üzere yola çıktı. Ben de onlara katıldım. O köyde büyük bir sohbet meclisi kuruldu. Bir ara talebeleri, beni de talebeliğe kabûl etmesini arzettiler. Bu sefer yanımdaki altınları, o mecliste bulunan başka bir çocuğa vermemi söylediler. Verdim fakat, o çocuk da almadı. O kadar mahcub oldum ki, utancımdan sanki ölecektim. Talebeleri, beni talebeliğe kabûl buyurmaları için bir daha arz ettiler. O zaman buyurdu ki: “Hasislik, cimrilik, herkes için sevimsiz ve iğrenç bir sıfattır. Bilhassa Hak yolunda ilerlemek isteyen bir kimsenin hasislik etmesi çok kötü bir iştir.” Bundan sonra beni de talebeliğe kabûl etti. Beni irşâd ederek, dünyâ sevgisini kalbimden çıkardı. Hamdolsun tevekkül sıfata böylece kalbime yerleşti.”

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerinden biri, bir yere gitmek istediği zaman kerâmetiyle havada uçarak gider, gideceği yere hemen varırdı. Diğer talebeleri onu bir iş için Kasr-ı âri-fân’dan Buhârâ’ya gönderdiler. Bu talebe havada uçarak giderken, Behâeddîn Buhârî hazretleri onun üzerinden tasarrufunu çekti. Talebe uçamaz oldu. Bu hâdise üzerine Behâeddîn Buhârî Hazretleri buyurdu ki: “Allahü teâlâ bana talebelerimin gizli açık bütün hâllerini bilmek ve onlar üzerinde tasarruf etme kudreti verdi. Arzu edersem, Allahü teâlânın izniyle talebelerime çeşitli hâller veririm ve yine ellerinden hâllerini alırım. Onları kabiliyetlerine göre terbiye ederim. Çünkü yetiştirici ve terbiye edici, yetiştirmek istediği kimseye yarayan ve en çok faydası olan şeyi yapar.”

Yine bir talebesi, Emîr Hüseyn şöyle anlatmıştır: Birgün hocam beni bir iş için Kasr-ı ârifân’dan Buhârâ’ya göndermişti. Bu gece Buhârâ’da kal, sabaha doğru geri dönersin dedi. Ben hemen yola çıktım. Yolda nefsimle mücâdele edip, “Ey nefsim! Acaba sen birgün ıslâh olacak mısın ve ben senin elinden kurtulur muyum?” diyordum. Ben nefsimi böyle azarlarken, karşıma nûr yüzlü bir zât çıktı. Bana dedi ki: “Sen bu yolda ne mihnet, ne meşakkat çektin ki, nefsini ayıplıyorsun? Bu yolda gelip geçen büyükler öyle mihnet ve meşakkat çekmişlerdir ki, senin bir zerresini bile çekmeğe tahammülün yoktur.” Sonra vefât etmiş olan büyüklerin isimlerini ve çektikleri meşakkatleri bir bir anlatıp, ta’rîf etti. Ben kusurlarımı kabûl edip, özür diledim. Bundan sonra karşı çıkan o zât, bana dağarcığından bir miktar hamur çıkarıp verdi. “Bu hamuru Buhârâ’da pişirip, yersin” dedi. Hamuru alıp yoluma devam ettim. Buhârâ’ya varınca, hamuru fırıncıya verdim. Fırıncı hamuru görünce hayret edip, “Şimdiye kadar böyle hamur görmedim” dedi. Bana kim olduğumu ve hamuru kimin verdiğini sordu. Ben de Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebesi olduğumu söyledim. Fırıncı hürmetle hamuru pişirip bana verdi. Bir parça koparıp ona verdim. Sonra hocamın emir buyurduğu işi bitirip, o gece Buhârâ’nın Gülâbâd mahallesindeki mescidde akşam ve yatsı namazını kıldıktan sonra, kıbleye karşı oturdum. Bu sırada canım elma istedi. O anda mescidin penceresinden birkaç elma attılar. Elmaları alıp ekmekle yedim. Gece yarısına kadar o mescidde kaldım. Sonra kalkıp yola çıktım. Sabaha doğru Kasr-ı ârifân’a vardım. Sabah namazını hocam Behâeddîn Buhârî ile kıldım. Hocam bana; “Sana hamuru veren kimdi bildin mi?” diye sordu. Bilemediğimi arz ettim. “O, Hızır (aleyhisselâm) idi” buyurdu. Sonra mescidin penceresinden bana atılan, elmalardan bahsetti. “O fırıncıya ne büyük saadet ki, senin verdiğin hamuru pişirdi ve ondan yemek nasîb oldu” buyurdu.

Behâeddîn Buhârî, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sünnetine tam uyar, Peygamberimizin (aleyhisselâm) yaptığı şeyleri yapmağa çok gayret ederdi. Resûlullahın (aleyhisselâm) işlediği her sünneti işlerdi. Bir defasında

Peygamberimiz (aleyhisselâm) Eshâb-ı Kirâm ile ekmek pişirmişlerdi. Şöyle ki, Eshâb-ı Kirâmdan bir grup, her biri bir parça hamuru alıp tandıra koymuştu. Peygamber efendimiz de mübârek eline bir parça hamur alıp tandıra koydular. Bir müddet sonra baktılar ki, Eshâb-ı Kirâmın koyduğu hamurlar pişmiş, fakat Peygamberimizin (aleyhisselâm) koyduğu hamur pişmemiş, olduğu gibi duruyordu. Ateş Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek elinin dokunduğu hamura te’sîr etmedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri, Resûlullaha uymak için, talebeleriyle aynı şekilde ekmek pişirdiler. Talebelerinin koyduğu hamurlar pişti. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretlerinin koyduğu hamur aynen kaldı. Onun da mübârek elinin dokunduğu hamura ateş te’sîr etmedi. Resûlullaha (aleyhisselâm) uymaktaki derecesi bu kadar çok idi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu husûsta şöyle buyurmuştur: “Her husûsta tâbi olana, tâbi olunanın kemâlâtından büyük pay vardır.”

Mevlânâ Abdullah-i Hâcendî, Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî’ye talebe olmasını şöyle anlatır: “Bir ara içime öyle bir ateş düştü ki, yerimde duramıyordum. Bana yol gösterecek bir âlim zâta talebe olabilmenin istek ve arzusuyla yanıyordum. İçimdeki arzu dayanılmaz duruma gelince, bulunduğum Hâcend’den ayrıldım ve Tirmiz’e kadar hep bunu düşündüm. Oradan Ârif-i kebîr Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî’nin kabrini ziyârete gittim. Sonra Ceyhun nehri kenarında bulunan mescide geldim. Orada namazı kıldıktan sonra, bir ara uyuya kalmışım. Rü’yâmda heybetli iki zât gördüm. Onlardan biri bana; “Ben Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî’yim, yanımdaki de Hızır aleyhisselâmdır. Sen hoca aramak için şimdilik zahmet çekme. Çünkü hem kimseyi bulamazsın, hem de istifâde edemezsin. Oniki sene sonra Buhârâ’ya gidip orada bulunan ve zamanın kutbu olan Behâeddîn Buhârî’ye talebe olur, ondan istifâde edersin” buyurdu. Bunun üzerine Tirmiz’den Hâcend’e geri döndüm. Aradan epey bir zaman geçtikten sonra, birgün çarşıda iki Türk gördüm. Gayr-i ihtiyâri peşlerinden gittim. Bir mescide girdiler. Namazdan sonra, aralarında bir hocaya bağlanmanın kıymeti ile ilgili husûslar konuşuyorlardı. Onlar böyle konuşurlarken, onlara karşı çok fazla ilgi duydum. Hemen acele ile dışarı çıkıp, çarşıdan birşeyler alıp yanlarına geldim. Beni yanlarında görünce, biri; “Bu, iyi bir insana benzer, bizim hocamızın oğlu İshâk’a talebe olabilir” dedi. Bu durum karşısında çok merak ettim ve o zâtın kim olduğunu sordum. Hâcend’e bağlı bir köyde olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine o köye gittim, zâtı buldum. Fakat bana hiç yakınlık göstermedi ve iltifât etmedi. Bu hocanın herhâliyle temizliği yüzünden belli olan bir de oğlu vardı. Bu durum karşısında, bu temiz yüzlü çocuk, babasına dedi ki: “Babacığım, bu zât, sana talebe olmak ümidiyle buraya gelmiş, sen ise ona hiç yakınlık göstermiyorsun. Neden ilgilenmiyorsun, sebep nedir?” Bunun üzerine ağladı ve dedi ki: “Ey evlâdım, bu, Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerindendir. Bizim onun üzerinde hiç bir hükmümüz yoktur.” Bunun üzerine ben tekrar Hâcend’e, memleketime döndüm ve hocamla ilgili bir işâretin çıkmasını bekledim.

Aradan bir zaman geçti, kalbim, beni Buhârâ’ya gitmeğe zorladı. O isteği bir an dahî te’hir etmeğe kadir değildim. Ben de hemen kalkıp Buhârâ’ya doğru yola çıktım. Bir zaman sonra Buhârâ’ya vardım ve Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yerini öğrenip yanına gittim. Ne zamanki huzûr-i şerîfleri ile şereflendim, bana buyurdu ki: “Yâ Abdullah-i Hâcendî, senin daha üç günün vardır. Ya’nî sana bildirilen oniki senenin tamam olmasına daha üç günün vardır. Bunu unuttun mu?” Ben duyunca, adetâ kendimden geçtim. Sohbetinin muhabbeti benim kalbimin ufuklarına yerleşti. Artık hep onlara olan bağlılık ateşi ile yanıyordum.

Bir müddet sonra himmet istedim. Behâeddîn Buhârî: “Himmetin zamanı var” buyurdu. Bunun üzerine bir müddet daha sohbete devam etti. Birgün diğer talebeler ile birlikte sohbette bulunduğu bir sırada, Mevlânâ Muhammed Hirevî’ye; “Bana yaklaş, himmetin vakti geldi” buyurdu. Kalkıp Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yanına yaklaştı. “Dikkat et de nasîbine kavuşasın” buyurarak, onu önüne oturttu. Sonra şehâdet parmağıyla Mevlânâ Muhammed Hirevî’nin dizine dokundu. Mevlânâ Muhammed Hirevî, birden bire kendinden geçti. Sonra onu tekrar eski hâline getirdi. “Haberin olsun ki, vakit geçiyor” buyurdu. Parmağını tekrar dizine dokundurdu. Tekrar kendinden geçti ve yere düştü. Yine eski hâline döndürüp; “Dikkatli ol, fırsat az kaldı” buyurdu. Mevlânâ Muhammed Hirevî ağlayıp, feryâd etmeğe, üstünü başını yırtmağa başladı. O bu hâlde iken, Behâeddîn Buhârî hazretleri; “Bu vakit, Bağ-ı zagan vakti değildir” buyurdu. Bu sözden de gayet mahzûn oldu. Sonra onu yine eski hâline döndürdü. Böylece onu, himmetiyle büyük ni’metlere kavuşturdu. O mecliste bulunanlar; “Bu vakit, Bağ-ı zagan vakti değildir” buyurmasının hikmetini merak edip sordular.

Mevlânâ Muhammed Hirevî şöyle dedi: “Bağ-ı zagan, Hirat’da bir yer ismidir. Birgün bir dostum ile orada sohbet ederken, o zât bana demişti ki, günün birinde bir himmet sahibinin sohbetine kavuşursan, o gün beni unutma! Behâeddîn Buhârî hazretleri bana himmet edip, ihsânda bulununca, o arkadaşım hatırıma geldi. Hâce hazretlerinin “Bu vakit Bağ-ı zagan vakti değildir” buyurmasının hikmeti budur. Sonra o zât şöyle dedi: “Ben bu kadar yer gezip dolaştım, nice keşf ve kerâmet erbâbının sohbetinde bulundum. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretleri gibi gizli sırlara vâkıf bir zâta rastlamadım. Zannederim ki, zamanımızda onun gibi keşf ve kerâmet sahibi bir zât yoktur.”

Büyük âlimlerden birisi anlatır: Gençlik zamanında, Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerini çok severdim. Himmetleri ile bende şaşılacak hâller meydana geldi. Bana dâima; “Beni hatırından çıkarma!” derdi. Ben de dâima onları düşünür, hatırlardım. Bu hâl üzere iken babam hacca gitti. Beni de beraberinde götürdü. Giderken Hirat’a uğradık. Hirat şehrini seyrederken, Hâce hazretlerini unuttum, bağlılık hatırımdan çıktı. O anda bendeki hâller gitti. Sonra İsfehan’a gittim. Orada bir büyük âlim var idi. Bütün İsfehanlılar ondan himmet ve duâ isterlerdi. O zâttan çok kerâmetler meydana gelmişti. Babam beni alıp, o zâtın huzûruna getirdi ve benim için ondan himmet istedi. Fakat ben Hâce hazretlerinden çok korktuğumdan, o zâtın huzûrundan dışarı çıktım. Sonra hacca gittik. Beytullah’ı ziyâret ettik. Dönüşte Hâce hazretlerinin ziyâreti ile şereflendiğim zaman, onu unuttuğum için çok çekiniyordum. Korktuğumu anlayıp; “Korkma, biz kusuru affederiz. Sen benim oğlumsun. Benim oğullarıma kimsenin tasarruf etmeye haddi yoktur” buyurup latife yollu; “Hirat’a gidince niçin beni unuttun?” deyip; “Unutmak kat’iyyen dostluğa sığmaz” mısra’ını okudular.”

Talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: “Birgün Nesef’de bir kimse ile kavga ettim. O kimse benden çok incindi. Bir müddet sonra Buhârâ’ya gidip Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerini ziyâret ettim. Bana hiç iltifât etmediler. Birçok kimseleri araya koyup affetmelerini istedim, fayda vermedi. Fakat çok yalvardım. Buyurdu ki: “Nesefe gidip, incittiğin kimsenin hatırını hoş etmedikçe seni sohbetimizde bulundurmayız.”

Gayet üzüntülü olarak Nesef’e gittim. Dâima hazret-i Hâce’nin gelmesini beklerdim. Birgün geldiklerini işittim. Ve nihâyet evime geldiklerini gördüm. Hiç oturmayıp, kavga ettiğim o kimsenin evine gitti. Yüksek alınlarını, temiz yüzlerini o kimsenin kapısının eşiğine sürüp, ondan özür dilediler ve: “O günâhı ben ettim. Beni affeyle” buyurdu. O kimse, cihanın, yüzünü görmek şerefine kavuşmak için can feda etmeye hazır olduğu, zamanın kutbu, devrânın merkezi, evliyânın önderi bir zâtın böyle yalvarma ve özür dilemesini duyunca, şaşkına döndü, aklı başından gitti. Sonra kendine gelip, çok ağladı, inledi. Benim kusurumu affettikten sonra, kendisi böyle bir hâdiseye muhatab olduğu için özür dilemeye başladı. Hazret-i Hâce’nin ayaklarına kapanıp, tövbe ve inâbe edip, talebesinden oldu. Hâce hazretlerinin güzel ahlâkını duyanlar, kendisini sevip, ona bağlanıp, yoluna girip kurtuluşa erdiler.”

Behâeddîn Buhârî, Tûs şehrine gidip, birkaç gün kaldı. Birgün talebe ve ahbâbıyla Şeyh Mâşuk-ı Tûsî’nin kabrini ziyârete gittiler. Mezarın yanına gelince: “Esselâmü aleyke, yâ Mâşuk-ı Tûsî, nasılsın? Iyimisin?” buyurdu. Kabirden şöyle bir ses duyuldu: “Ve aleykesselâm. İyiyim, çok rahatım. “Yanında olanların hepsi de, bu cevâbı duydular. Orada bulunanlardan biri, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin büyüklüğüne inanmazdı. Bu kerâmeti görünce, tövbe etti. Bundan sonra talebelerinden ve sevdiklerinden oldu.

Hâce Behâeddîn Buhârî’ye, talebelerinden biri bir miktar elma hediye getirdi. O elmaları hazır bulunanlara bölüştürdü ve buyurdu ki: “Bir saate kadar, kimse kendi elmasını yemesin. Çünkü bu elmalar, şimdi tesbih ediyorlar.” Hâce hazretlerinin mübârek ağzından bu söz çıkar çıkmaz, orada bulunanlar, elmaların tesbih seslerini duymaya başladılar.

Talebesinden Emîr Hüseyn anlatır: “Hâce hazretleri bir gece; “Yarın filân dostumu ziyârete gideceğim, inşâallah onbeş güne kadar gelirim” demişti. Sabahleyin talebesi ile yola koyulup gittiler. O gün Hâce hazretlerinin ayrılığına dayanamayıp, onu görmek isteği beni kapladı. Hânekâhda benimle bir kişi daha kalmış idi. Akşam olunca ona: “Korkarım Hâce hazretleri kendilerine olan bu aşırı sevgimi keşf eder ve şefkat edip, bana acıyıp döner” dedim. Ertesi sabah gördüm ki, hazret-i Hâce dönüp geldi ve bana heybetle bakıp; “Ben sana demedim mi ki, onbeş gün sonra geleceğim. Sen ise önüme muhabbet dağını sed çektin. Ben o dağı nasıl aşıp gideyim?” buyurdu. Sonra mübârek yüzünü yanımızdaki talebesine çevirip, buyurdu ki: “Emîr Hüseyn sana; “Korkarım Hâce hazretleri yoldan döner gelir” demedi mi?” O da; “Evet” dedi. Hâce hazretleri buyurdu ku: “İşte o muhabbet ve arzulardır ki,

önümüze sed çekti.” Bunun üzerine Hâce hazretlerinin celâlini müşâhede ettiğimde, kalbimde büyük bir ürperme zâhir olup, ayaklarına düşüp af diledim. Onlar da bu âciz hizmetçileri merhamet edip affetti ve: “Eğer maksadın benden ayrılmamak ise, beni seninle düşün. Çünkü ben, senden ayrı değilim. Bundan sonra, sakın beni senden ayrı sanma” buyurdular. Beyt:

“Nerede olursan seninleyim ben,
Kendini sakın, yalnız sanma sen.”

Birgün Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna bir kimse gelip, selâm verdi. Selâmını aldılar ve ne için geldiğini sordular. Yüksek huzûrlarından bereketlenmeğe geldiğini söyledi. Hâce hazretleri de hâzır bulunan talebesine hitaben: “Ne dersiniz, vereyim mi?” buyurdu. Talebeler, “Hocamızın lütuf ve keremlerinin sonu yoktur, siz bilirsiniz” dediler. Bunun üzerine o kimseye şöyle bir baktı. Hemen o kimsede, acâib ve üstün hâller meydana geldi. Onu gören herkes ona âşık olur, kalbini ona verirdi.

Mevlânâ Necmeddîn anlattı: “Birgün Hâce hazretleriyle Buhârâ’nın etrâfında bir sahrada giderken, iki ceylanın gezdiğini gördük. Hâce hazretleri bana hitaben: “Hak teâlânın kulları yanına, bu ceylanlar gibi vahşî hayvanlar gelir. Sen de bunların yanına gelmesini dile” buyurdu. Ben: “Benim ne haddime ki, sizin huzûrunuzda kerâmet dileyeyim” dedim. Hâce hazretleri buyurdu ki: “Sen onlara teveccüh eyle. Onlar senin yanına gelirler.” Ben de onlara doğru iki adım gittim. O ceylanlar, koşarak yanıma gelip durdular. Hâce hazretleri buyurdu ki: “Hangisini tutarsan tut!” Ben hangisini tutmak istedimse, diğeri beni tut diye geldi ve onu tutayım dedim. Diğeri geldi. Ben hayretler içerisinde kalıp, birini tutamadım. O esnada Hâce hazretleri bir ceylanın sırtına mübârek elini koyup: “Sana lüzum kalmadı, ben tuttum” buyurdular. Sonra o ceylanları orada bırakıp gittik. Onlar ise arkamızdan bakıp durdular.”

Talebesinden biri şöyle anlatmıştır: Kasr-ı ârifân’da bir bostan ektim. Sulama vakti geldi. Fakat sular kesildiğinden, bostanı sulayamadım. Hâce hazretleri o günlerde bostanıma geldi ve buyurdu ki: “Bostanın sulama zamanı geldi” Ben dedim ki: “Sulama vakti geldi ama, sular kesildi.” Hâce hazretleri buyurdu ki: “Yer ve gökleri yaratan, sana su vermeğe kâdirdir. Sen su yollarını aç.” Ben de acele ile su yollarını açtım. O gece sabah oluncaya kadar suyu bekledim. Sabah vaktinde su geldi. Bostanı suladım. Hattâ bir miktar soğan ve sarımsak var idi. Onları da suladım. Su da kesildi. Dağlara yağmur mu yağdı diye düşündüm. Gittim, ırmak tarafına su akıyor mu diye baktım. Asla sudan bir nişan görmedim. Acaba bu su nereden geldi, diye şaştım kaldım. Sonra Hâce hazretlerinin ziyâretine gittim. Buyurdu ki: “Bostanı suladın mi?” “Evet, suladım” dedim. “Su kesildikten sonra ne yaptın?” buyurdu. “Irmağa gittim ve hiç su görmedim. Şaştım kaldım. Suyun nereden geldiğini anlıyamadım” dedim. Hâce hazretleri buyurdu ki: “Bunu sen gördün, kimseye söyleme.”

Talebesinden biri şöyle anlatmıştır: “Hâce hazretleri birgün bu fakirin hânesini şereflendirdi. Çok sevindim. Pazardan bir çuval un aldım, geldim. O unu Behâeddîn Buhârî hazretleri görünce; “Bu unu, çoluk çocuğun ile pişirip yiyin ve bunun sırrını kimseye söylemeyin” buyurdu. Hâce hazretleri o zaman evimde iki ay misâfir oldu. Talebelerinden bir kısmı da onun yanında idi. Çoluk çocuk ve diğer ahbâblarım, hepimiz, hatta Hâce hazretleri gittikten sonra, o undan çok zaman yedik. Un hâlâ ilk aldığımız gibi duruyordu. Asla eksilmedi. Sonra Hâce hazretlerinin mübârek sözünü unutup, o sırrı çoluk çocuğuma anlattım. Bunun üzerine o undan bereket kesilip, un tükendi.”

Seyyid Emîr Külâl hazretlerinin oğlu Emîr Bürhâneddîn şöyle anlatmıştır: “Birgün Buhârâ’da Hâce hazretleri hânekâhımıza teşrîf ettiler. Sohbet esnasında bast hâlinde olduğunu hissedip; “Efendim, Mevlânâ Ârifi çok özledim. Ona teveccüh edip, Nesef’den gelmesini sağlayınız da görüşelim” dedim. Hazret-i Hâce, hânekâhın avlusuna çıktı. Üç kere; “Mevlânâ Ârif!” diye seslendi ve sonra; “Mevlânâ Ârif, çağırdığımı duydu. Acele kalktı, geliyor” buyurdu. Bir gün sonra, Mevlânâ Ârif, Nesef’den Buhârâ’ya geldi ve doğruca hânekâha girdi. Ben de durumu ona anlattım. O dedi ki: “Dünkü gün filân saatte, eshâbımla mecliste sohbet ederken, Hâce hazretlerinin gel sesi, kulağıma geldi. Ben de acele ile kalktım geldim.”

Behâeddîn Buhârî hazretleri, birgün İshâk isminde bir talebesinin evine teşrîf etmişlerdi. Orada bulunan talebeler, yemek pişirmek için tandıra çok odun koyup, ateş yakmışlardı. Her biri bir işle meşgûl oldukları sırada, tandırın ateşi alevlenip, tandırdan dışarı çıktı. Bunun üzerine hazret-i Hâce mübârek ellerini tandıra sokunca, Allahü teâlânın inâyeti ile tandırın ateşi sakin oldu. Mübârek ellerini tandırdan çıkardığı

zaman, ne elbisesine birşey olmuş, ne de ellerinden bir tüyleri yanmış idi.

Derviş Muhammed Zâhid şöyle anlatmıştır: “İlk zamanlarımda, Hâce hazretleri ile birgün sahrada gidiyorduk. Bahar günlerinden bir gün idi. Canım karpuz yemek istedi. Hâce hazretlerinden bir karpuz istedim. Bunun üzerine Hâce hazretleri bana; “Muhammed, çay kenarına git” buyurdu. Ben de, o sahrada akan bir çayın kenarına gittim. Suyun üzerinde, Baba Şeyh karpuzu denilen sulu karpuzları gördüm. Su üzerinde yüzen karpuzlardan biri, kenara yanaşıp durdu. Aldım, henüz bostandan kopmuş gibi olduğunu gördüm. Hâce hazretlerinin huzûruna bıraktım. Buyurdu ki: “Bu karpuzu kes de yiyelim.” Ben de kestim. Hâce hazretleri ile yedik. Bu büyük kerâmeti hazret-i Hâce’den gördüğümde, onun, vilâyet ve tasarrufun en yüksek derecesinde olduğuna i’tikâdım arttı. Bu yüzden de çok şeylere kavuştum.”

Hâce hazretlerinin talebelerinden birisi şöyle anlatmıştır: “Birgün Hâce hazretlerinin sohbetlerine kavuşma arzusu içime doğdu. O arzu ile Taşkend vilâyetinden Buhârâ’ya hareket ettim. Hanımım bir miktar altın getirip bana verdi ve; “Bu altınları Hâce hazretlerine ver” dedi. Niçin gönderiyor diye merak ettim. Sordum, fakat söylemedi. Hazret-i Hâce’nin sohbeti ile şereflendiğim zaman, o altınları önüne koydum. Görünce, tebessüm ederek buyurdu ki: “Bu altınlardan çocuk kokusu geliyor. Ümîd ederim ki, cenâb-ı Hak sana bir çocuk verecektir.” Hâce hazretlerinin bereket ve himmetlerinden Hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri bana bir sâlih oğul ihsân etti.”

Alâüddîn-i Attâr (kuddise sirruh) anlatır: “Dervişlerden biri birgün bana, kalbin nasıl olduğunu sordu. “Nasıl olduğunu bilmiyorum” dedim. “Ben kalbi, üç günlük ay gibi görüyorum” dedi. Bunu üstadım ve efendim Şâh-ı Nakşibend hazretlerine anlattım. “Bu, onun kalbine göredir.” buyurdu. Ayakta duruyorduk. Ayağını ayağımın üzerine koydu. Birden kendimden geçtim. Bütün mevcûdâtı kalbimde bir arada gördüm. Kendime gelince: “Kalb böyle olunca, onu bir kimse nasıl anlıyabilir. Bunun için hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ; “Yere ve göğe sığmam, mü’min kulumun kalbine sığarım” buyurdu dedi. Bu derin sırlardandır. Anlıyan anladı.”

Talebelerinden biri anlatır: “Merv’de, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûrunda idim. Buhârâ’daki ehlimi, akrabamı çok göresim geldi. Kardeşim Şemsüddîn’in vefât haberi geldi. Hazret-i Hâce’den izin istemeğe cesâret edemedim. Yakınlarından olan Emîr Hüseyn’e, bana izin almasını rica ettim. Cum’a namazını kılıp mescidden çıkınca, Emîr Hüseyn, kardeşimin ölüm haberini hazret-i Hâce’ye arz etti. “Bu nasıl haberdir! Onun kardeşi sağdır. Onun kokusunu alıyorum, hem de pek yakından” buyurdu. Sözleri biter bitmez, kardeşim Buhârâ’dan çıkageldi. Behâeddîn Buhârî’ye selâm verdi. Bunun üzerine hocam; “Ey Emîr Hüseyn! işte Şemsüddîn!” buyurdu.

Alâüddîn-i Attâr anlatır: Hazret-i Hâce (kuddise sirruh) Buhârâ’da idi. Eshâbının ileri gelenlerinden Mevlânâ Ârif, Hârezm’de idi. Birgün eshâbı ile, görme sıfatı üzerinde konuşuyordu. Söz arasında; “Mevlânâ Ârif, şu anda Hârezm’den Serâ’ya doğru yola çıktı ve filân yere ulaştı” buyurdu. Bir müddet sonra; “Kalbime geldi ki, Mevlânâ Ârif, Serâ’ya gitmekten vaz geçti. Şu anda Hârezm istikâmetine doğru geri döndü” buyurdu. Talebeleri, bu konuşmanın olduğu gün, saat ve târihi bir yere yazdılar. Bir zaman sonra, Mevlânâ Ârif, Hârezm’den Buhârâ’ya geldi. Behâeddîn Buhârî’nin buyurduklarını ona anlattılar. “Tam buyurduğu gibi olmuştur” dedi. Talebeleri hayretler içinde kaldı.

Talebelerinin büyüklerinden Şeyh Hüsrev anlattı: Birgün hazret-i Hâce’yi ziyârete gittim. Onu bahçede buldum. Havuzun yanında duruyor, tanımadığım bir kimse ile beraberdi. Ona selâm verince, o şahıs ayrılıp, bahçenin bir kenarına doğru gitti. Hazret-i Hâce, bana; “Bu gördüğün Hızır’dır, iki defadır geliyor. Kendisiyle konuşmuyorum, susuyorum. Ve Allahü teâlânın yardımı ile, zâhir ve bâtında ona karşı bir meyil, yakınlık bulmuyorum” buyurdu. İki-üç gün sonra, yine onu, bahçede hocam ile beraber gördüm. Bir ay sonra, Buhârâ çarşısında ona rastladım. Bana güldü. Ona selâm verdim. Boynuma sarılıp beni kucakladı ve hâlimi sordu. Kasr-ı ârifân’a gittiğimde, hocam Behâeddîn Buhârî bana; “Buhârâ çarşısında Hızır’la buluştun değil mi?” buyurdu.

Âlimlerden biri, Behâeddîn Buhârî’nin talebelerinden bir grupla Irak’a gitti. O anlatır: “Yolda Semnân şehrine varınca, burada ismi Seyyid Mahmûd olan, mübârek bir kimsenin bulunduğunu ve hocamızı çok sevenlerden olduğunu duyduk. Topluca onun ziyâretine gidip, hocamıza bağlılığının sebebini sorduk. Dedi ki: Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâda gördüm. Çok güzel bir yerde idi. Yanında heybetli bir zât var idi. Ben, Resûlullaha, yahut o kadri yüce zâta, tevâzu ile, edeb ile yaklaşıp;

“Sohbetinizle şereflenemedim, bereketli zamanınızda ve huzûrunuzda bulunamadım, bu büyük ve eşsiz saadeti kaçırdım, şimdi ne yapayım?” diye arz ettim. Bana; “Bereketime ve beni görmek faziletine kavuşmak istersen, Behâeddîn’e mütâbeat eyle, ya’nî ona uy” buyurdu ve yanında duran mübârek zâtı işâret etti. Bundan önce Behâeddîn Buhârî’yi görmemiş idim. Uyanınca ismini ve şeklini, şemâlini bir kitabın üstüne yazdım. Uzun zaman sonra, bir manifaturacı dükkânında oturuyordum. Nûrlu ve heybetli bir zât gördüm. Geldi ve dükkânda oturdu. Yüzünü görünce, o simayı hatırladım. Birden bende büyük bir hâl ve değişme oldu. Kendimi toparlayınca, evime gelip şereflendirmesini rica ettim. Kabûl buyurdu. Kalktık, o önde ben arkalarında yürüdük. Bizim eve gelinceye kadar, hiç dönüp bana bakmadı. Ondan gördüğüm ilk kerâmet buydu. Çünkü o, bizim evin nerede olduğunu, daha önceden bilemezdi. Doğruca bizim eve gitti. Sonra kütüphânemin bulunduğu odaya girdi. Çok kitabım vardı. Elini uzatıp bir kitap çıkardı. Bana uzattı ve; “Bu kitabın üzerine ne yazdın?” buyurdu. Bir de ne göreyim, Yedi sene önce gördüğüm ve târihini yazdığım rü’yâ orada yazılı idi. Bu kerâmetlerinden, daha ilk anda bende büyük bir hâl hâsıl oldu. Kendime gelince, bana lutf ile mukâbele edip, beni talebeliğe kabûl buyurdu ve kapısında hizmet edenlerin saadeti ile şereflendirdi.”

Talebelerinden biri anlatır: “Hazret-i Hâce’nin sohbeti ile şereflendiğimde, talebelerinin büyüklerinden olan Şeyh Şâdî, bana çok nasihat etti ve edebden bahsetti. Bana emrettiklerinden biri; hazret-i Hâce’nin bulunduğu yere doğru hiçbirimiz ayağımızı uzatmayız nasihati idi. Birgün hava çok sıcaktı. Gazyût’tan Kasr-ı ârifân’a Hâce hazretlerini ziyârete geliyordum. Bir ağacın gölgesinde dinlenmek için yattım. Bir hayvan gelip, ayağımı iki kere kuvvetlice tekmeledi. Fırladım kalktım. Ayağım çok fazla ağrıyordu. Tekrar yattım. Yine o hayvan gelip beni tekmeledi. Kalkıp oturdum ve sebebini düşünmeğe başladım. Nihâyet Şeyh Şâdî’nin nasihatim hatırladım ve ayaklarımı, hocamızın o anda bulunduğu Kasr-ı ârifân’a doğru uzatarak yatmış olduğumu anladım.”

Alâüddîn-i Attâr şöyle anlatmıştır: “Hocamız, Emîr Hüseyn’e, kış mevsiminde çok odun toplamasını emr etti. Odun toplama işi bittiğinin ertesi günü, kırk gün devam eden kar yağmağa başladı. Sonra Hâce hazretleri, Hârezm’e gitmek için yola çıktı. Şeyh Şâdî de hizmetinde idi. Hırâm nehrine geldiklerinde, suyun üzerinden yürümesini ona emr etti. Şeyh Şâdî korktu, çekindi. Bir defa daha emr etti. Yine yapamadı. O zaman büyük bir teveccühle ona baktı. Bununla kendinden geçti. Kendine gelince, ayağını suyun üzerine koyup yürüdü. Suya batmadı. Hocamız da arkasından yürüdü. Suyun üzerinden karşıya geçince, Hocam; “Bak bakalım, pabucun hiç ıslandı mı?” buyurdu. Baktığında, Allahü teâlânın kudreti ile, en küçük bir ıslaklık yoktu.”

Talebelerinden biri anlatır: “Hâce hazretlerini sevmem ve sohbetinde bulunmamın sebebi şudur: Birgün Buhârâ’da dükkânımda idim. Gelip dükkânıma oturdu ve Bâyezîd-i Bistâmî’nin ba’zı menkıbelerini anlatmağa başladı. Anlattığı menkıbelerden biri şu idi: “Bâyezîd-i Bistâmî buyurdu ki: “Elbisemin eteğine bir kimse dokunsa, bana âşık olur ve ardımdan yürür.” Ve sonra buyurdu ki: “Ben derim ki, eğer kaftanımın kolunu hareket ettirsem, Buhârâ’nın büyükleri, küçükleri bana âşık ve hayran olup, ev ve dükkânlarını bırakarak bana tâbi olurlar.” O sırada elini yeni üzerine koydu. O anda gözüm yenine daldı. Beni bir hâl kapladı. Kendimi kaybettim. Uzun zaman öyle kalmışım. Kendime gelince, muhabbeti beni kapladı. Ev ve dükkânı terk edip, hizmetini canıma minnet bildim.”

Şeyh Ârif-i Dîkerânî, Seyyid Emîr Külâl’in halîfelerinin büyüklerindendi. O anlatır: Birgün, Behâeddîn Buhârî hazretlerini, Kasr-ı ârifân’da ziyârete gittik. Buhârâ’ya döndüğümüzde, oranın fakirlerinden bir grup da bizimle beraberdi. Onlardan biri, Behâeddîn Buhârî (radıyallahü anh) aleyhinde konuştu. Sen onu tanımıyorsun, Allahın evliyâsına karşı sû-i zan ve sû-i edebde bulunman uygun değildir dedik. Susmadı. Bir eşek arısı gelip, ağzına girdi ve dilini soktu. Dayanamıyacak kadar canı yandı. Bu, o büyük zâta edebsizliğinin cezasıdır dedik. Çok ağladı, pişman oldu, tövbe etti. Ona karşı i’tikâdını düzeltti ve hemen ağrısı geçti.

Bir defasında Kıpçak çölü askerleri, Buhârâ’yı bir müddet kuşattılar. Buhârâlılar çok zor günler yaşadı. Birçok insan öldü. Buhârâ vâlisi, husûsî adamlarından birini hazret-i Hâce’ye gönderip; “Düşmana karşı koyacak gücümüz yok. Her çâremiz tükendi, plânlarımız bozuldu. Sizin yüksek kapınıza sığınmaktan başka çâremiz kalmadı. Bizi bu zâlimlerden siz kurtarırsınız. Müslümanların onların elinden kurtulması için Allahü teâlâya yalvarınız, duâ ediniz. Şimdi yardım zamanıdır” deyip, ricada bulundu. Hazret-i Hâce; “Bu gece Allahü teâlâya yalvarırız. Bakalım Allahü teâlâ ne yapar”

buyurdu. Sabah olunca, altı gün sonra bu belânın kalkacağı müjdesini onlara verdi ve; “Vâlinize böyle müjde verin!” buyurdu. Buhârâlılar bu müjdeye son derece sevindiler. Buyurduğu gibi oldu. Altı gün sonra, şehri kuşatan düşman askerleri çekilip gitti.

Kendisi anlatır: “Sâdık talebe Muhammed Zâhid’le kıra çıkmıştık. Ellerimizde baltalar vardı. Bizde bir hâl zâhir oldu. Baltaları bırakıp, konuşmağa daldık. Sonunda söz; “Kulluk ve feda” ya geldi. “Feda; eğer dervişe öl derlerse, hemen ölmesidir” dedim. Bunu derken, bende öyle bir sıfat göründü ki, Muhammed Zâhid’e dönerek; “Öl!” dedim. O anda düşüp öldü. Çok üzüldüm. Hava çok sıcakti. Bir ağacın gölgesine gittim oturdum. Hayret içindeydim. Geri dönüp yanına geldim. Gördüm ki, sıcaktan yüzü kararmaya başlamıştı. Hayretim arttı. Bu hayrette iken, ansızın gönlüme ilham geldi. Üç kere; “Muhammed, diril!” dedim. Dirilip kalktı.”

Hazret-i Hâce, Herat melîkinin arzusuyla Tûs’dan Herat’a geldiklerinde, Pâdişâhın sarayına girdi. Her uğradığına dikkatle baktı. Kapıcıdan vezirlere kadar, herkeste bir hâl ve değişiklik oldu. Hâlden hâle girdiler. Kendilerinde olmayan mertebelere kavuştular.

Ya’kûb-i Çerhî (kuddise sirruh) anlatır: Buhârâ’nın âlimlerinden ilim öğrenip fetvâ vermeğe icâzet aldıktan sonra, memleketime dönmeği düşündüm. Hazret-i Hâce’ye uğrayıp; “Beni hâtırınızdan çıkarmayın” dedim ve çok yalvardım. “Gideceğin zaman mı, yanımıza geldiniz?” buyurdu. “Hizmetinize müştakım” dedim. “Hangi bakımdan?” buyurdu. “Siz büyüklerdensiniz ve herkesin makbûlüsünüz” dedim. “Bu kabûl şeytanî olabilir, daha sağlam delîlin var mı?” buyurdu.

Sahih hadîsde; “Allahü teâlâ bir kulunu severse, onun sevgisini kullarının kalbine düşürür” buyuruluyor dedim. Tebessüm edip; “Biz azîzânız” buyurdu. Bunu duyunca, birden hâlim değişti. Bir ay önce rü’yâda birisi bana: “Git, Azîzân’ın talebesi ol” demişti. Onu unutmuştum. Onlardan duyunca, bu rü’yâyı hatırladım. Yine devam ederek anlatır: “Hazret-i Hâce,ye, beni şerefli hatırınızdan çıkarmayın” dedim. Bunun üzerine; “Bir kimse Azîzân hazretlerinden, beni unutmayın diye ricada bulundu. O da Allahtan başka hâtırımda birşey kalmaz. Yanımda birşey bırak ki, görünce hâtırıma gelsin buyurdu” diye anlattıktan sonra, mübârek takyelerini bana verip: “Senin bana bırakacak bir şeyin yoktur. Bari bu takyeyi sakla! Bunu gördüğün zaman beni hatırlarsın, beni hatırladığın zaman yanında bulunsun” buyurdu. Ayrılırken: “Bu yolculukta, muhakkak Mevlânâ Tâcüddîn Deşt-i Gülekî’yi gör! O evliyâullahdandır” buyurdu. Hâtinma; “Ben Belh’e gidip, oradan vatanıma varırım; Belh nerede, Deşt-i Gülek nerede?” diye geldi. Sonra Belh yolunu tuttum. Ama öyle bir zarûret hâsıl oldu ki, yolum Deşt-i Gülek’e düştü. Hazret-i Hâce’nin işâreti aklıma gelip, şaştım kaldım.

En büyük halîfesi ve yerine irşâd makamına geçen Hâce Alâüddîn-i Attâr (radıyallahü anh) buyurdu: “Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerinin bereketi ile kendisinden ettiğim istifâdeyi beyân edip, ifşa etsem, bütün dünyâyı evliyâlık makamına ulaştırırım. Ama Allahü teâlânın âdet ve irâdesi böyle değildir.” Hazret-i Azîzân, ya’nî Ali Râmîtenî (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Bu büyükler, bütün dünyâyı, önlerindeki sofra gibi görürler. Biz deriz ki, belki tırnağın yüzü gibidir. Onların nazarından bir şey örtülü değildir.”

Alâüddîn-i Attâr (kuddise sirruh) anlatır: “Şâh-ı Nakşibend hazretleri beni kabûl edince, kendilerini o kadar sevdim ki, sohbetlerinden ayrılmıyacak hâle geldim. Bu hâlde iken, birgün bana dönüp; “Sen mi beni sevdin, ben mi seni sevdim?” buyurdu. “İkram sahibi zâtınız, âciz hizmetçisine iltifât etmelisiniz, hizmetçiniz de sizi sevmelidir” diyerek cevap verdim. Bunun üzerine; “Bir müddet bekle, işi anlarsın!” buyurdu. Bir müddet sonra, kalbimde, onlara karşı muhabbetten eser kalmadı. O zaman; “Gördün mü, sevgi benden midir, senden midir?” buyurdu. Beyt:

“Eğer ma’şûktan olmazsa muhabbet âşıka,
Âşığın uğraşması ma’şûka kavuşturamaz aslâ.”

Bir kimse hazret-i Hâce’nin ziyâretine geliyordu. Yolunda nehir vardı. Suya girmeden üzerinden yürüyüp geçsem dedi. Dediği gibi oldu. Hazret-i Hâce’nin huzûruna gelince; “Evden çıktığından beri seni gözetiyorum. Ayağını suya koyunca, elimi ayağının altına koydum. İstersem, kalbindeki bütün hâlleri alırım” buyurup, o zâtın bütün hâllerini aldılar. Tekrar kalbine verdiler. Tekrar aldılar ve tekrar hepsinden yüksek hâl ve feyzler verip, onu yükseklere çıkardılar.

Seyyid Bürhâneddîn, Hâce hazretlerine bir mikdâr balık getirdi. Hâce hazretleri bağda idi. Balıkları da bağda pişirmek istediler. İlkbahar mevsimiydi. Hâce hazretleri balıkları

pişirirken, gök yüzünü büyük bir bulut kapladı. Yağmur yağmaya başladı. Hâce hazretleri Seyyid Emîr Bürhâneddîn'e; "Duâ et, benim olduğum yere yağmur yağmasın!" buyurdu. Bürhâneddîn; "Efendim, benim ne haddime?" dedi. Hâce hazretleri; "Benim dediğimi yap" buyurdu. Seyyid Bürhâneddîn emre uyarak duâ etti. Kudret-i ilâhî ile Hâce hazretlerinin olduğu yere yağmur yağmadı. Diğer yerlere o kadar yağdı ki, suları, sel gibi yanımızdan akıyordu. Bu hâli görenler hayretler içinde kaldı. Bu kerâmetten çokları istifâde ettiler.

Mevlânâ Ârif anlatır: "Kış günü idi. Hâce hazretleri ile bir yolda gidiyorduk. Ayağımda ne çizme, ne de ayakkabı vardı. Yolda büyük bir kar fırtınasına tutulduk. İşim çok zorlaştı. Kalbimden Hâce hazretlerine; "Biz ne hâle düştük, ne olacağız?" dedim. O anda Hâce hazretlerinde bir başka hâl zuhur edip, heybetle gökyüzüne doğru baktı. Hemen kar dindi. Gök yüzü açılıp, güneş çıktı ve hava çok güzel oldu. Rahatça gideceğimiz yere vardık.

Bir defasında Gadiret köyünde, Şeyh Şâdî'nin evinde dervişler toplanıp sütlâç pişirdiler. Tencereyi sofraya getirdiler. Hepsi oturup yemeğe başlayacakları zaman, hiçbiri elini uzatıp, bir kaşık yemek yiyemedi. Yemeği kaldırıp tekrar tencereye koydular ve bunda bir hikmet var dediler. Bir saat sonra, Hâce hazretleri oraya teşrîf etti ve buyurdu ki: "Ben Kasr-ı ârifân'dan çıkıp buraya doğru gelirken, siz tencereyi ocağa koydunuz. Biraz yürüdüm, gördüm ki, pişirip sofraya getirdiniz, yemek istediniz. Ben de ellerinizi ve ağzınızı tuttum ki, ben gelmeyince yemeyesiniz!" Dervişler, Hâce hazretlerinin kerâmetini görünce, neş'elenip, sütlâcı sahana koyup getirdiler. Hep beraber, zevk ve şevkle oturup yediler.

Hâce hazretleri, talebeleri ile bir kimsenin evinin terasında otururlarken, gönülleri yakan, kalblere te'sîr eden bir sohbet ettiler. Sohbet esnasında talebelerine; "Siz mi beni buldunuz, ben mi sizi buldum?" dediler. Talebeleri; "Biz sizi bulduk" dediler. "Madem ki, siz beni buldunuz, bu terasta beni bulun" buyurup, talebelerinin gözünden kayboldu. Talebeleri her tarafı arayıp, bulamadılar. Söyledikleri söze pişman olup; "Sizin cazibeniz olmasa, siz lutf etmeseniz, kim sizin sohbetinize kavuşabilir?" deyip özür dilediler. Bunun üzerine Hâce hazretleri kendisini gösterdi. Biraz önce oturdukları yerde, aynı şekilde oturuyordu.

Bir defa buyurdu ki: "Bizim yolumuz Urvet-ül-Vüskâ'ya çıkar. Ya'nî Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnetine uymak ve Eshâb-ı Kirâmın hâllerine bakmaktır. Bunun için bu yolda az bir amel, büyük fütuhatlara, neticelere sebep olur. Sünnete uymak çok büyük bir iştir. Bu yoldan yüz çeviren, dînini tehlikeye atmış olur."

Talebelerinin en meşhûru olan Alâeddîn-i Attâr hazretleri şöyle anlatmıştır: "Birgün Behâeddîn Buhârî'nin huzûrunda bulunuyordum. O gün hava kapalı idi. Bana; "Öğle namazı vakti girdi mi?" dedi. "Hayır" dedim. "Semâya bir bak" buyurdu. Gök yüzüne bir baktım ki, melekler toplanmış öğle namazı ile meşgûl oluyorlardı. Gözlerimdeki perde kalkıp bu hâli görünce bana; "Sen hâlâ öğle vakti olmamış diyorsun" buyurdu. Hocama verdiğim cevaptan dolayı çok utandım, bir müddet bu hâdisenin ezikliğim duydum."

Behâeddîn Buhârî hazretleri Buhârâ'da, yaz mevsiminde bir akşam, talebeleriyle birlikte Atâullah adında bir zâtın evinin damında oturmuş sohbet ediyordu. Mübârek ağzından inci gibi güzel sözler dökülüyor, dinleyenlere feyz saçıyordu. Evin yakınında Buhârâ vâlisinin sarayı vardı. O akşam vâli de, sarayının damında adamlarıyla birlikte def ve çalgı çalıp, eğleniyordu. Ses her tarafa yayılıyordu. Behâeddîn Buhârî; "Bizim bu sesleri işitmemiz caiz değildir, kulağımıza pamuk tıkamak lâzımdır" dedi. Böyle söyledikten sonra, sohbet meclisinde bulunan talebeleri ve kendisi, çalgı sesini işitmez oldular. Hâlbuki vâli ve adamları sabaha kadar çalgı çalmışlardı. Sabahleyin komşular, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerine; "Biz çalgı sesinden sabaha kadar uyuyamadık, siz nasıl durabildiniz?" dediler. Talebeler; "Hocamız bu sesi dinlememiz uygun olmaz, kulağımıza pamuk tıkamamız lâzımdır" buyurdu. O andan i'tibâren sabaha kadar hiç çalgı sesi işitmedik" dediler. Bu durum, o vâliye anlatıldı. Vâli durumu öğrenince, yaptığı işe pişman olup, tövbe etti. Bu hâdise Buhârâ'da günlerce anlatıldı. Herkes Behâeddîn Buhârî'nin büyüklüğünü gördü. Ona muhabbetleri daha çok arttı.

Behâeddîn Buhârî hazretleri Kâ'be'yi ziyârete giderken, Horasan'a uğramıştı. Orada Hâce Mueyyiddîn adında bir zâtın evinde misâfir olup, birkaç gün kaldı. Bu sırada birgün, Kârubanî saray mesiresine gitmişlerdi. Orada huzûruna bir derviş geldi. Dervişe iltifât edip; "Bunlar bizim sevdiklerimizdendir, fakat bizi tanımazlar" dedi. Sonra o

dervişi yanına alıp, misâfir kalmakta olduğu eve götürdü. Ev sahibi yemek koyunca, ev sahibine; “Bugün şehrimizdeki Allah dostlarından birini bulup getirdim. Müsâade ederseniz bizimle birlikte yemek yesin” dedi. Ev sahibi; “Hay hay efendim, emrediniz sofraya gelsin” dedi. Bunun üzerine o derviş de sofraya oturdu. Yemekten sonra sohbete başladılar. O derviş ile tarikat hâllerinden ve hakîkat sırlarından bahsettiler. Bir müddet sohbetten sonra, o derviş müsâade isteyip, gitmek üzere kalktı. Oradan, havada uçarak ayrılıp gitti. Behâeddîn Buhârî, dervişin bu hâline tebessüm edip; “Bu kolay işdir” buyurdu. Yatsı namazı vaktinde, o derviş tekrar geldi. Behâeddîn Buhârî ona uçarak ayrılıp gitmesini sorarak; “Allah dostlarının yanında böyle işler mu’teber değildir. Allahü teâlâ, ba’zı kullarına öyle sırlar ihsân etti ki, bu sırlardan birini insanlara gösterse, halk perişan ve mahv olur” buyurdu. Derviş zât; “Ben, kırkbeş seneden beri denizlerde ve karada dolaşırım, söylediğiniz gibi tasarruf sahibi bir zât bulamadım. On defa Kâ’be’yi ve on defa Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret ettim. Bahsettiğiniz sırlardan birisinin kokusunu bile duymadım” dedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri o dervişe dedi ki: “Bir an bana teslim olursan, sana nice sırları koklamak nasîb olur ve âlemde öyle kimse olup olmadığına anlarsın.” Derviş; “Peki” deyip teslim oldu. Yanına oturdu. Behâeddîn Buhârî şehâdet parmağı ile dervişe dokundu. Derviş kendinden geçip yere yıkılıverdi. Nefesi dahî kesildi. Bir müddet öylece kaldı. Sonra şehâdet parmağım dervişin alnına dokundurdu. Derviş kendine gelip Kelime-i şehâdet getirerek kalktı, özür ve af dileyerek şöyle dedi: “Cahillik ettim. Sizin gibi Allahın sevgili bir kulunun huzûrunda edebsizlik ettim. Uygunsuz sözler söyledim. Kerem ve ihsân ediniz, küstahlığıma bakmayıp, beni bağışlayınız ve terbiye ediniz. Bunca zamandır gezip dolaştım ve hep sizin gibi kemâl ehli bir büyük âlim aradım. Şimdi himmetiniz bereketiyle aradığımı buldum.” Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî buyurdu ki: “Bu mertebeye erişmek için, Allahü teâlânın rızâsına uygun amel işlemek ve O’nun sevgili bir kuluna teslim olmak lâzımdır.” Derviş dedi ki: “Emriniz başım üstüne, emir buyurun, hizmetinizde Kâ’be’ye gideyim.” “Sen on defa Kâ’be’ye gitmişsin” buyurunca; “Sizinle gitmeyi arzu ediyorum” dedi. Dervişe dedi ki: “Senin için hayırlı olan şudur: Sen Herat’a git ve bize bağlılığını sürdür. Derviş söz dinleyip, Herat’a gitti. Behâeddîn Buhârî hazretleri de, talebeleriyle birlikte Kâ’be’ye gitmek üzere misâfir olduğu evden ayrılıp, Horasan’dan yola çıktılar.

Hâce Behâeddîn Nakşibend hazretleri, Buhârâ’nın Gülâbâd semtinde bir talebesinin evinde bulunuyordu. Bu sırada kapının önüne bir atlı gelip durdu. İçerden Hâce hazretleri atlıya seslenip; “İçeri gel! Aradığın buradadır” buyurdu. Atlı bu da’veti işitip, atından indi. Kapıyı açtı ve içeri girdi. Gelen zâta; “Gördün mü, seni buraya çektik. Tirmiz’e hakîkati aramak için gidiyordun” buyurdu. İçeri giren o yolcu, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin elini öptü ve şöyle dedi: “Buyurduğunuz gibi, Tirmiz’e bana doğru yolu gösterecek birini aramaya gidiyordum. Fakat yolda bir yere vardım, artık atım yürümez oldu. Ne kadar zorladıysam da bir türlü yürütemedim. Bir adım bile atmadı. Anladım ki, bunda bir sır vardır. Atın dizginlerini serbest bıraktım. At dönüp Buhârâ yoluna düştü. Hiç dokunmayıp, kendi hâline bıraktım. Nereye gidecek diye merak ediyordum. Nihâyet geldi, bu evin kapısının önünde durdu. Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî o kimseye iltifât edip, yetiştirmek üzere talebeliğe kabûl etti.

Behâeddîn Buhârî hazretleri hacda iken hacılar Mina’da kurban kesiyorlardı. “Bizim de kurban kesmemiz lâzım, fakat biz oğlumuzu kurban edeceğiz” buyurdu. Talebeleri bu sözde bir hikmet vardır diyerek, o günün târihini kaydettiler. Hacdan sonra Buhârâ’ya döndüklerinde, Behâeddîn Buhârî’nin o sözü söylediği gün, oğlunun vefât etmiş olduğunu öğrendiler. Oğlunun vefâtı üzerine buyurdu ki: “Allahü teâlânın ihsânı ile oğlumun vefât etmesi husûsunda da Resûlullaha (aleyhisselâm) uymuş oldum. Çünkü Resûlullahın da (aleyhisselâm) oğlu vefât etti. Resûlullahın başından geçen işlerin hepsi benim başımdan da geçti. Resûlullahın (aleyhisselâm) yapmış olduğu her işle amel ettim. Hiçbir sünneti terketmedim. Hepsini yerine getirdim ve neticesini buldum.

Bir başka talebesi şöyle anlatmıştır: Behâeddîn Buhârî hazretlerini tanımadan önce yüz altınım vardı. Bir sandıkta saklı idi. Birgün bu altınlarla ticâret yapma hevesine kapıldım. Altınları alıp, Buhârâ’ya gittim. Hazır elbise alıp, köylerde satmaya başladım. Buhârâ köylerinden birinde bulunduğum sırada, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin oraya teşrîf ettiğini duydum. Eşyamı bir yere emânet bırakıp, ziyâretine gittim. Huzûruna girince, elini öpüp bir kenara oturdum. Bir müddet sonra Behâeddîn Buhârî hazretleri bana baktılar. Bir an için bu bakışlar karşısında erir gibi oldum. Bana; “Bu köye niçin geldin?” diye sordu. Bir miktar elbise aldım, onları satmak için geldim “Elbiselerini getir göreyim” buyurdu. Gidip getirdim.

Baktıkdan sonra karşıdaki dağı göstererek; “Eğer benden dünyalık istersen, şu dağı sana altın yaparım” buyurdu. Böylece dünyâya düşkün olmamayı, asıl maksadın ebedî saadete kavuşmak olduğunu bildirdi. Ben de bunun üzerine dünyâ sevgisini kalbimden çıkarıp, varımı yoğumu Allah yolunda harcadım. Behâeddîn Buhârî hazretlerine talebe oldum. Ondan sonra hiç geçim kaygusu ve sıkıntısı çekmedim.

Behâeddîn Buhârî hacda iken, Kâ’be’yi tavaf sırasında, aksakallı bir ihtiyârın Kâ’be’nin örtüsüne sarılarak ağladığını ve gözyaşları ile orayı ıslattığını gördü. İmrenilecek bir hâlde olan ihtiyârın, bir de kalbine teveccüh etti. Keşfiyle gördü ki, ihtiyârın kalbi tamamen dünyalık şeylerle meşgûl. Minâ pazarında ise genç bir tüccâr gördü. Bu genç tüccâr, aşağı yukarı ellibin altın değerinde alış veriş yapıyordu. Görünüşte tamamen dünyâya dalmış gözüken gencin kalbine teveccüh ettiğinde, kalbini hep Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl bir hâlde gördü.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, asrının en meşhûr âlimi ve mürşid-i kâmili idi. Tasavvufda en yüksek dereceye ulaşmıştır. İnsanları hidâyete kavuşturmuş, nice gönüller onun feyzleriyle nurlanmıştır. Tasavvuf; bir müslümanın, İslâm ahlâkı ile ahlâklanması için lâzım olan bilgileri öğreten ilimdir.

Tıb ilmi, beden sağlığına âit bilgileri öğrettiği gibi, tasavvuf ilmi de, kalbin, rûhun kötü huylardan kurtulmasını öğretir. Kalb hastalığının alâmetleri olan kötü işlerden uzaklaşdırıp, Allah rızâsı için güzel iş ve ibâdet yapmayı sağlar. Zâten dînimiz, önce ilim öğrenmeyi, sonra öğrendiklerine uygun iş ve ibâdet yapılmasını ve bütün bunların da Allah rızâsı için olmasını emrediyor. Kısaca din; ilim, amel ve ihlâstan ibârettir, insanın ma’nen yükselmesi, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşması, bir uçağın uçmasına benzetilirse, îmân ile ibâdet, bunun gövdesi ve motorları gibidir. Tasavvuf yolunda ilerlemek de, bunun enerji maddesi ya’nî benzinidir. Maksada ulaşmak için, uçak elde edilir. Ya’nî îmân ve ibâdet kazanılır. Harekete geçmek için de, kuvvet, ya’nî tasavvuf (ahlâk) ilminin yolunda ilerlemek gerekir. Tasavvufun iki gayesi vardır. Birincisi; îmânın vicdânîleşmesi, ya’nî kalbe yerleşmesi ve şüphe getiren te’sîrlerle sarsılmaması içindir. Akıl ile, delîl ve isbât ile kuvvetlendirilen îmân böyle sağlam olmaz. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde Ra’d sûresi 28. âyet-i kerîmede meâlen buyurdu ki: “Kalblere îmânın sinmesi, yerleşmesi, ancak ve yalnız zikr ile olur.” Zikr; her işte ve her harekette Allahü teâlâyı hatırlamak, O’nun rızâsına uygun iş yapmak demektir. Ahlâk ilminin ikinci gayesi; fıkıh ilmi ile bildirilen ibâdetlerin seve seve kolaylıkla yapılmasını ve nefs-i emmâreden doğan tembelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir. İbâdetlerin kolaylıkla seve seve yapılması ve günah olan işlerden nefret ederek uzaklaşılması, ancak ahlâk ilmini öğrenip, bu yolda ilerlemek ile mümkündür. Tasavvufa sarılmak, herkesin bilmediklerini görmek, gaybden haber vermek, nûrlar, rûhlar ve kıymetli rü’yâlar görmek için değildir. Tasavvuf ile ele geçen bilgilere, ma’rifetlere, bilgilere ve hâllere kavuşmak için, önce îmânı düzeltmek, İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğrenip, bunlara uygun iş ve ibâdet yapmak lâzımdır. Zâten bu üçünü yapmadıkça, kalbin tasfiyesi kötü huylardan temizlenmesi, nefsin tezkiyesi, terbiye edilmesi mümkün değildir. Ahlâk ilminin bilgileri mürşid-i kâmiller tarafından öğretilir. Mürşid-i kâmil; yol gösteren, rehberlik eden, yetişmiş ve yetiştirebilen âlimdir. Böyle olan âlimlerin, belli usûllerle gösterdikleri bu yollara tarikat denilmiştir. Behâeddîn Buhârî Şâh-ı Nakşibend hazretleri de büyük bir mürşid-i kâmil olup, onun insanları saadete kavuşturmak için tasavvufta ta’kib ettiği usûllere ve gösterdiği yola, “Nakşibendiyye tarikatı” denilmiştir.

Tarîkatların çeşitli isimler alması, başka başka olmalarından değildir. Aynı hocanın talebeleri, birbirlerini tanımak ve hocaları ile tanınmak, öğünmek için, bulundukları yola hocalarının ismini vermişlerdir. Tarikatlar başlıca iki kısma ayırırlar:

1. Sessiz zikr (Zikr-i hafî) yapan tarikatlar: Bu yol, Hazreti Ebû Bekr’den gelmiş olup, yol gösterici rehberlerinin adına göre (Tayfuriyye), (Yeseviyye) (Medâriyye), hakîkî olan (Bektâşiyye) (Nakşibendiyye), (Ahrâriyye) (Ahmediyye-i Müceddidiyye) ve (Hâlidiyye) gibi isimler almışlardır.

2. Yüksek sesle zikr (Zikr-i cehrî) yapan tarikatlar: Bu yol da, Hazreti Ali’den oniki İmâm vasıtasıyla gelmiştir. Oniki İmâmın sekizincisi olan İmâm-ı Ali Rızâ’dan Ma’rûf-i Kerhî almış ve Cüneyd-i Bağdadî’nin çeşitli talebelerinin yolunda bulunan meşhûr mürşidlerin adı verilerek, kollara ayrılmışlardır. Böylece Ebû Bekr-i Şiblî yolundan; (Kadirî) ile (Şâzilî), (Sa’dî) ve (Rıfâî), Ebû Ali Rodbârî yolundan, Ahmed Gazâlî ve Ziyâüddîn Ebû Nesîb-i Sühreverdî vâsıtaları ile (Kübrevî) meydana gelmiştir. İmâm-ı Ali’den Hasen-i Basrî vâsıtası ile

(Edhemî) ve bundan (Çeştî) hâsıl olmuştur. (Bedeviyye), Rıfâiyye'den hâsıl olmuştur.

Tarikat, zikir ile Allahü teâlâya kavuşma yoludur. Zikir, Allahü teâlâyı hatırlamak demektir. Her sözünde ve her işinde O'nun emirlerine ve yasaklarına sarılmaktır. Yaklaşık olarak, son yüz seneden beri tarikat diyerek birçok şeyler uyduruldu. Hakîkî İslâm âlimlerinin, Eshâb-ı Kirâmın, Peygamberimizden (aleyhisselâm) alıp bildirdikleri doğru yol unutuldu. Dinde câhil olanlar, hattâ İslâmiyetin emirlerine açıkça uymayanlar, şeyh ve tarikatçı ünvanı alarak, zikir ve ibâdet adı altında, dînimizin yasak ettiği birçok günahları ve bid'atleri işlediler. Bugün sahte, yalancı mürşidlere, müslümanları sömüren tarikatçılara, dîni siyâsete âlet edenlere çok rastlanmaktadır. Şeyh-ül-İslâm Ahmed İbni Kemâl efendinin Risâle-i Münîre adlı eserinde yeralan bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyuruyor ki: "Bir kimsenin havada, uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü, yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu görseniz, fakat İslâmiyete uymayan bir iş yapsa, kerâmet sahibiyim derse de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan saptırıcı biliniz"

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mektûbât adlı eserinin üçüncü cildi 123. mektûbunda, bu husûsla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"İnsanı, Allahü teâlâya kavuşturan yollar ikidir. Birincisi, (Nübüvvet yolu) olup, insanı aslın aslına ulaştırır. Peygamberler "aleyhimüsselevâtü vetteslîmat" ve bunların sahâbîleri bu yoldan kavuşmuşlardır. Ümmetlerinden sahâbî olmıyanlar arasından dilediklerini de bu yoldan kavuşmakla şereflendirirler. Fakat bunlar pek azdır. Bu yolda vâsıta, aracı yoktur. Ya'nî vâsıl olduktan sonra doğrudan doğruya asıldan feyz alırlar. Hiçbiri ötekine vâsıta olmaz, perde olmaz, ikinci yol, (Vilâyet yolu)'dur. Kutblar, evtâd, büdelâ ve nücebâ ve bütün evliyâ hep bu yoldan kavuşmuşlardır. Bu yol, (sülûk) yoludur. Evliyânın cezbeleri de, bu yolun cezbeleridir. Bu yoldan kavuşanlar, birbirlerine vâsıta ve perde olurlar. Bu yoldan vâsıl olanların önderi ve en üstünleri ve ötekilere vâsıta olanı, hazret-i Ali Mürtedâ "Kerremallahü teâlâ vecheh-ül-kerîm"dir. Bu yolda gelen feyzlerin kaynağı odur. Resûlullahtan (aleyhisselâm) gelen feyzler, ma'rifetler, hep onun vasıtasıyla gelir. Fâtımet-üz-zehrâ ve hazret-i Hasen ve hazret-i Hüseyn (r.anhüm) bu makamda, hazret-i Ali ile ortaktırlar. Öyle sanıyorum ki, hazret-i Ali, dünyâya gelmeden önce de, bu makamda idi. Vefât etdikten sonra da, bu yolda her velîye gelen feyzler, hidâyetler, yine onun vâsıtası ile gelmektedir. Çünkü kendisi, bu yolun en yüksek noktasında bulunuyor. Bu makamın sahibi odur. Hazret-i Ali vefât edince, ondan yayılan feyzler, hazret-i Hasen ve sonra hazret-i Hüseyn vâsıtası ile geldi. Daha sonra oniki İmâmdan, sağ olanları da vâsıta oldular. Bunlardan sonra gelen evliyâya feyzler, bu oniki İmâm vâsıtası ile geldi. Kutblara, nücebâya da, hep bunlardan geldi. Abdülkâdir-i Geylânî "kuddise sirruh" dünyâya gelip, velî oluncaya kadar hep böyle idi. Sonra, o da bu vazîfeye kavuştu. Ondan sonraki kutblara ve nücebâya ve bütün Evliyâya oniki İmâmdan gelen feyzler ve bereketler, bunun vâsıtası ile geldi. Başka hiçbir velî bu makama kavuşamadı. Bunun içindir ki, "Önceki Velîlerin güneşleri battı. Bizim güneşimiz ufuk üzerinde sonsuz kalacak, hiç batmıyacaktır" buyurmuştur. Hidâyet, irşâd feyzinin akmasını güneş ışıklarının yayılmasına benzetmiştir. Feyzin kesilmesine, güneşin batması demiştir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine oniki İmâmın vazîfeleri verilmiştir. Rüşd ve hidâyete vâsıta olmuştur. Kıyâmete kadar, her velîye feyzler onun vâsıtası ile gelecektir."

Her asırda gelen müceddidler, onun vekîlleridir. (Hazret-i Îsâ "aleyhisselâm" ve hazret-i Mehdî ve İmâm-ı Rabbânî "kuddise sirruh" (Nübüvvet yolu) ile vâsıl olduğundan, vâsıtaya ihtiyâçları yoktur. Ebû Bekr-i Sıddîk "radıyallahü anh" nübüvvet yolunda Resûlullahın (aleyhisselâm) vekîlidir.

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin binlerce talebesi arasında en meşhûr talebesi, Alâeddîn-i Attâr ve Muhammed Pârisâ'dır. Behâiyye, Tuhfe ve Hediyye adlı üç eseri olup, çok kıymetlidir.

Vefâtı: Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yaşadığı asrın meşhûr ve büyük âlimlerinden Mevlânâ Muhammed Miskîn şöyle anlatmıştır: "Buhârâ'da Şeyh Nûreddîn Halvetî adında, sâlih ve meşhûr bir zât vefât etmişti. Behâeddîn Buhârî hazretleri talebeleriyle birlikte vefât eden o zâtın yakınlarına ta'ziyeye gitmişlerdi. Ta'ziyeye gelenlerden bir kısmı ve o evin halkı, yüksek sesle ağlayıp feryâd ediyorlardı. Behâeddîn Buhârî hazretleri bu hâli görüp, onları yüksek sesle ağlamaktan men etti. Orada bulunanlardan her biri bu husûsta birşeyler söyledi. Bu arada Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: "Benim ömrüm sona erince, ölmek nasıl olurmuş dervişlere öğreteyim!" Mevlânâ Muhammed Miskin yine şöyle demiştir: "Bu sözü dâima benim hatırımda kaldı. Behâeddîn Buhârî hazretleri hastalandılar. Bu hastalığı ölüm hastalığı olup,

ömrünün son günleri idi. Husûsî odasına çekildi. Vefâtına kadar orada kaldılar. Hergün talebeleri oraya giderler huzûrunda bulunurlardı. Talebelerinin herbirine şefkat gösterip, iltifâtta bulunurdu. Vefât etmek üzere iken, ellerini kaldırıp duâ etmeye başladı. Ellerini uzatıp uzun müddet duâ etti. Sonra ellerini yüzüne sürüp vefât etti."

Hâce Alâeddîn Goncdüvânî de şöyle anlatmıştır: "Ben Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerinin son hastalıklarında, vefâtından önce huzûrunda idim. Ölüm hâlinde iken huzûruna girmiştim. Beni görünce; "Âlâ! Sofrayı getir yemek ye!" buyurdu. Bana hep "Âlâ" diye hitâb ederlerdi. Ben emrine uymak için sofrayı getirip, birkaç lokma yedim. Hocam o hâlde hasta iken benim yemek yiyecek takatim yoktu. Sofrayı kaldırdım. Mübârek gözlerini açıp, sofrayı kaldırmış olduğumu gördü. Tekrar; "Âlâ! Sofrayı getir yemek ye!" buyurdu. Sofrayı getirip, birkaç lokma daha yiyip kaldırdım. Yine sofranın kalkmış olduğunu görünce; "Sofrayı getir yemek ye! Yemeği iyi yiyip, işi de iyi yapmak lâzımdır" buyurdu. Dört defa böyle oldu."

Talebelerinin en büyüklerinden ve dâmâdı olan Alâeddîn-i Attâr hazretleri de şöyle anlatmıştır: Behâeddîn Buhârî hazretleri ömrünün son günlerinde bana kabrini kazmamı emr buyurdu. Gidip, emredildiği gibi kabri kazdıktan sonra huzûruna geldim. Bu sırada, acaba kendilerinden sonra irşâd emrini kime verecekler diye hatırımdan geçmişti. O anda mübârek başını kaldırıp; "Söyleyeceğimi, Hicaz yolunda söylemiştim. Her kim bizi arzu ederse, Hâce Muhammed Pârisâ'ya nazar etsin" buyurdu. Bu sözü söyledikleri günden sonraki gün vefât etti.

Yine Alâeddîn-i Attâr şöyle anlatmıştır: "Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerinin vefâtı sırasında Yâsîn-i şerîfi okuyorduk. O da bizimle okuyordu. Yarısına gelince, nûrlar gözükmeye başladı. Kelime-i tevhîdi söyleyerek son nefeslerini verdiler."

Zamanın büyüklerinden Abdülkuddüs şöyle anlatmıştır: Behâeddîn Buhârî hazretlerini kabrine koyduk. Gördüm ki, mübârek yüzleri tarafından "Mü'minin kabri Cennet bahçelerinden bir bahçedir" hadîs-i şerîfinde buyurulduğu gibi, Cennetten bir kapı, kabr-i şerîflerine açıldı. O kapıdan iki hûrî gelip, ona selâm verdi ve; "Allahü teâlâ bizi, sizin için yarattığı vakitten beri sizi bekliyoruz" dediler. Hâce hazretlerinin onlara; "Ben Hak teâlâ hazretleri ile ahdettim ki, O'nun hiçbir şeye benzemeyen, nasıl olduğu anlatılamayan dîdârını görmedikçe, benim yolumda bulunanlara ve benden hakkı işitip amel edenlere şefaat etmedikçe, hiçbir şey ve hiçbir kimse ile meşgûl olmam" dedi vefâtından sonra sevenlerinden biri onu rü'yâsında görmüş ve; "Ne amel işleyelim ki kurtuluşa erelim?" diye sormuştur. "Son nefeste ne ile meşgûl olmak gerekirse, onunla meşgûl olunuz" buyurmuştur.

Behâeddîn Buhârî hazretleri orta boylu olup, mübârek yüzü değirmi olup, yanakları kırmızıya yakın idi. İki kaşı arası açık, gözleri sarı ile ela renk karışımı olan kestane renginde idi. Sakalının beyazı siyahından çok idi. Ne hızlı, ne de yavaş yürürdü. Konuşmaları Peygamberimizin (aleyhisselâm) konuşması gibi tane tane idi. Konuştuğu kimseye yönünü dönmüş olarak konuşurdu. Kahkaha ile gülmez, tebessüm ederdi. Hergün kendini yirmi kere ölmüş ve mezara konmuş olarak düşünürdü. Kimseyi küçük ve hakîr görmez, dâima güleryüzle karşılardı. Ancak celallendiği zaman kaşlarını çatardı. Bu zamanda heybetinden karşısında durulmaz olurdu. Şemâli birçok bakımdan Resûlullah efendimize benzediği gibi, sözleri, işleri ve bütün hareketleri sünneti seniyyeye uygun idi.

En başta gelen talebelerinden Alâeddîn-i Attâr şöyle anlatmıştır: "Hâce Behâeddîn Nakşibend hazretleri o derece fakir idi ki, evlerinde kış günleri namaz kılmak için yere serecek birşey bulunmadığından, eski bir kilim serip, onun üzerinde namaz kılarlardı. Maişetlerine bir çekirdek bile haram karıştırmazlardı. Kendilerinin ve aile efradının helâl yemesine çok dikkat ederdi. Şüphelendiği herhangi birşeyden uzak dururlardı, "İbâdet on kısımdır. Dokuzu helâl rızık aramaktır. Diğer kısmı sâlih ameller ve ibâdetlerdir" buyurulan hadîs-i şerîfi bildirirlerdi. Fakir olmalarına rağmen, lütuf ve keremleri bol olup, cömert idiler. Bir kimse bir hediye getirse, mümkünse getirilen hediyenin iki misli kıymetinde bir hediye verirlerdi. Tanıdığı veya tanımadığı bir kimse evlerine ziyârete gelse, güleryüzle karşılar, nezâketle yol gösterir, evde ne bulunursa ikram ederlerdi. Misâfirlerine bizzat kendisi hizmet ederdi. Eğer ev soğuk olursa, kendi giyeceğini ve yatağını misâfire verirdi. Misâfirin hayvanı varsa, hayvanın yemîni ve suyunu verirdi. Nafakasını çalışarak te'min ederdi. Bunun için eker, biçerdi. Bir miktar arpa, biraz da hayvan yemi eker kaldırır, bununla geçinirdi. İşinde bizzat kendisi çalışır, bütün işlerini görürdü. Zamanında âlim ve sâlih kimseler ziyâretine gelip, hâlis ve helâl yemek yiyelim diye onun yemeklerini yerlerdi. Her zaman ve her işte sünnet-i seniyyeye uyar ve bilhassa

yemek husûsunda Peygamberimize (aleyhisselâm) uymaya çok dikkat ederdi. Çoğu zaman ekmeği kendi pişirir ve sofra hizmetini kendi yapardı. Yemek yerken; “Sofra başında kendinizi Allahü teâlânın huzûrunda biliniz. O’nun verdiği ni’meti yediğimizi unutmayınız” buyururdu. Cemâat ile toplu hâlde yemek yerken, içlerinden biri gaflet ile ağzına bir lokma alsa; “Önündeki yemeği, Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu unutmadan ye! Allahü teâlâyı hatırla, başka şeyler düşünme. Allahü teâlâ, sana senden yakındır. O’nu düşün” buyururdu. Bir yemek gafletle, öfkeyle veya zorla pişirilse, o yemekten kendisi yemez, yedirmezdi.

Rivâyet edilir ki, bir zaman Şâh-ı Nakşibend hazretleri Gazyut denilen bir yere gitti. Orada talebelerinden birisi onlara yemek getirdi. Şâh-ı Nakşibend hazretleri buyurdu ki: “Bu hamuru yoğuran ve yemekleri pişiren kimse, başlamasından bitirmesine kadar gadab hâlinde idi, kızmış hâlde idi. Biz ondan hiçbir şey yiyemeyiz. Zîrâ böyle yapılan yemeklerde hiçbir hayır ve hiçbir bereket yoktur. Belki de şeytan yemek yaparken hep onunla bulunmuştur. Bizler böyle bir yemeği nasıl yiyebiliriz?”

Nakledilir ki, Behâeddîn Buhârî hazretleri Herat’a gittiğinde, Melik Hüseyn büyük bir ziyâfet hazırlamış ve Behâeddîn Buhârî’yi, meşhûr âlimleri ve zamanın ileri gelenlerini da’vet etmişti. Sofrayı kurup; “Bu yemeklerden yiyiniz. Bunların hepsi helâldir. Babamdan kalan mîrâs para ile bunları hazırlattım” dedi. Herkes yemeğe başladı. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretleri yemeklerden hiç yemiyordu. Zamanın meşhûr âlimi Şeyh-ül-İslâm Kutbüddîn; “Niçin yemiyorsunuz?” diye sordu. Bunun üzerine buyurdu ki: “Benim bir hâkimim var, bana der ki: Sana bu husûsda iki yol vardır. Eğer yiyince senden hesap sorulmazsa ye, hesap sorulacaksa yeme! Sen olsan hangisini tercih edersin?” Bu söz, Şeyh-ül-İslâm Kutbüddîn’e çok te’sîr etti. Bu te’sîrle acâip hâllere girdi ve yemek yemeyi bıraktı. Melik’e, hâlini hoş görmesini söyledi. Bunu, Behâeddîn Buhârî hazretlerine sormasını istedi. Durum Behâeddîn Buhârî’ye (radıyallahü anh) sorulunca, buyurdu ki: Melikin yemekleri helâlden idiler. Şüphe bile yok idi. Fakat Herat’ta öyle fakirler vardır ki, tek bir lokmaya muhtaçtırlar. Bu yemekler bir lokmaya muhtaç olanlara verilmeliydi. Orada bulunanlar bu sözleri çok beğenip takdîr ettiler.

Buyurdu ki: “Yenilecek bir gıda, bir yiyecek, her ne olursa olsun gaflet içinde, gadabla veya kerahatle hazırlansa, tedârik edilse, onda hayır ve bereket yoktur. Zîrâ ona nefs ve şeytan karışmışdır. Böyle bir yiyeceği yiyen kimsede, mutlaka bir çirkin netice meydana gelir. Gaflete dalmadan yapılan ve Allahü teâlâyı düşünerek yenen helâl ve hâlis yiyeceklerden hayır meydana gelir. İnsanların hâlis ve sâlih ameller işlemeye muvaffak olamamalarının sebebi; yemede ve içmede bu husûsa dikkat etmediklerinden ve ihtiyâtsızlıktandır. Herne hâl olursa olsun, bilhassa namazda huşû’ ve hudû’ hâlinde bulunmak, zevkle ve gözyaşı dökerek namaz kılabilmek, helâl lokma yemeye, Allahü teâlâyı hâtırlıyarak yemeği pişirmek ve yemeği Allahü teâlânın huzûrunda imiş gibi yemeğe bağlıdır. Vücûdu haram lokma ile hallolmuş olan bir kimse, namazdan tad duymaz.”

Tasavvufdaki hâllerinin kaybolduğunu söyleyen bir talebesine; “Yediğin lokmaların helâlden olup olmadığını araştır” buyurmuştur. Talebesi araştırdığında, yemeğini pişirirken ocakta helâl olup olmadığı şüpheli bir parça odun yakmış olduğunu tesbit ederek tövbe etmiştir.

Namazda hûdû’ ve huşû’ nasıl elde edilir? diye sorulunca, buyurdu ki: “Huzûrlu bir hâlde helâl lokma yiyeceksiniz. Huzûr ile abdest alacaksınız ve namaza başlarken iftitah tekbirini, kimin huzûruna durduğunuzu bilerek, düşünerek söyleyeceksiniz.”

Behâeddîn Buhârî hazretleri, kendisine karşı edebsizlik yapan birine kızmayıp, tebessümle karşıladı. Fakat edebsizlik yapan kimse büyük bir derde düşüp, helak olacak hâle geldi. Hatâsını anlayıp tövbe etti. Behâeddîn Buhârî hazretleri bir ara o adamın evinin önünden geçerken, içeri girip hâlini sordu. “Allahü teâlâ şifâ vericidir, korkma iyileşirsin” dedi. O kimse bu söz üzerine kalkıp; “Efendim, size karşı edebsizlik ettim, hatırınızı incittim, beni affediniz” dedi. Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: “Kalbimiz o zaman incindi. Fakat şu anda gönül aynası tertemiz. İyi bil ki, mürşidlerin kılıcı kınından çıkmış yalın bir kılıçtır. Ama mürşid merhamet sahibidir. Kimseye kılıç vurmaz, insanlar (belâsını arayanlar) gelip kendilerini o kılıca vururlar.”

Buyurdu ki: “Nefsinizi dâima töhmet altında tutunuz (ona uymayınız). Her kim bu işde muvaffak olursa, Allahü teâlâ ona bu işinin mükâfatını, karşılığını verir, sâlih amel işlemeye muvaffak olur, buna tahammül ve güç bulur. Bu sebeple

kurbet ve saadete nail olur. Bütün işler de niyeti düzeltmek çok mühimdir."

Buyurdu ki: "Namaz mü'minin mi'râcıdır" buyurulan hadîs-i şerîfte, hakîkî namazın derecelerine işâret vardır. Namaza duran kimsenin, iftitah tekbîrini söylerken, Allahü teâlânın azametini, yüceliğini düşünerek, hudû' ve huşû' hâlinde olması gerekir. Öyle ki, bu hâlini istiğrak, kendinden geçme hâline eriştirmelidir. Bu sıfatın kemâl derecesi, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemde vardı. Rivâyet edilmiştir ki, Resûlullah (aleyhisselâm) namazda iken, mübârek göğsünden öyle bir ses gelirdi ki, bu ses, Medîne-i münevverenin dışından işitilirdi. Namazda kalb huzûru nasıl elde edilir? diye sorulunca da; "Helâl lokma yemek ve yerken gaflet içinde olmamak, abdest alırken, iftitah tekbirini söylerken, tam bir agâhlık (gafletten uzak olma) içinde bulunmakla kalb huzûru elde edilir" buyurdu.

Buyurdu ki: "Oruç bana mahsûstur. Onun karşılığını ben veririm" buyurulan kudsî hadîs-i şerîfte, hakîkî oruca işâret vardır. Bu ise, Allahü teâlâdan başka herşeyi (Mâsivâyı) terketmektir." Yine buyurdu ki: "Allahü tealânın doksandokuz ismi vardır. Kim anları sayarsa, Cennete girer" buyurulan bu hadîs-i şerîfteki "Ahsa" kelimesinin bir ma'nâsı saymaktır. Diğer bir ma'nâsı ise, bu ism-i şerîfleri öğrenip, bilmektir. Bir ma'nâsı da, bu esmâ-i şerîfin mucibince amel etmektir. Meselâ "Rezzak" ismini söylediği zaman, rızkı için asla endişe etmemeli. "Mütekebbîr" ismini söyleyince, Allahü teâlânın azametini ve kibriyâsını düşünmelidir."

Behâeddîn Buhârî hazretlerine bu dereceye nasıl ulaştınız? diye suâl olununca; "Resûlullah sallallahü aleyhi ve selleme tâbi olmakla ulaştım" buyurdu. Yine buyurdu ki: "Bizim yolumuz sohbettir. Halvette (yalnızlıkta) şöhret vardır. Şöhret ise âfettir. Hayır ve bereket cemiyyette, bir araya gelmektedir. Bu da sohbet ile olur. Sohbet, bir kimsenin arkadaşında fânî olmasıyla, arkadaşını kendine tercih etmesiyle hâsıl olur. Bizim sohbetimizde bulunan kimseler arasında, ba'zılarının kalblerindeki muhabbet tohumu başka şeylere bağlılığı sebebiyle gelişmez, büyümez. Biz böyle kimselerin kalblerini başka şeylere olan bağlılıktan temizleriz. Bizim sohbetimizde bulunanlardan ba'zılarının da kalblerinde muhabbet tohumu yoktur. Biz böyle olanların kalblerinde muhabbet hâsıl etmek için çok himmet ederiz, yardımcı oluruz."

"İnsanlara rehber olan, onları irşâd eden âlim zâtlar, usta bir avcıya benzerler. Usta avcılar, ince maharetlerle vahşî bir canavarı tuzağa düşürüp yakalarlar, sonra da avladıkları o vahşî hayvanı terbiye edip, ehlileştirirler. Bunun gibi, Allahü teâlânın evliyâsı olan zâtlar da hikmet ehli olup, güzel tedbirler ile, huylarına göre tâliblere öyle muâmele ederler ki, teslimiyyet makamına ulaştırırlar. Sonra sünnet-i seniyyeye tâbi olmalarını sağlayarak, maksada ulaştırırlar." Yine buyurdu ki: "İnsanlara rehber olan zâtlar, herkesin kabiliyetine ve istidâdına göre muâmele ederler. Eğer tâlib yeni ise, onun yükünü çekip, ona hizmet ederler. Dâvûd aleyhisselâma; "Ey Dâvûdî Beni taleb eden birini gördüğün zaman, ona hizmetçi ol!" buyurulduğu gibi, çok hizmet ve himmet göstermek gerekir ki, tâlib de bu yola girme kabiliyeti peyda olsun. Bizim yolumuzda olan kimse, bu yola tam uyup, bunun aksine bir iş yapmamalıdır ki, işin neticesi meydana çıksın. Sünnet-i seniyyeye uymaktan ibâret olan yolumuza uyarak, işlerde ve amellerde dikkatli davranmalıdır ki, kendinde ehlullahın tam bir ma'rifetine kavuşma saadeti nail olsun."

Buyurdu ki: "Bizim yolumuzda olan kimselerin şu üç edebi gözetmesi gerekir: Birincisi; Allahü teâlâya karşı edebdir. Ya'nî, zâhirî ve batınî ile tamamen kulluk içinde olmalı. Allahü teâlânın bütün emirlerini yerine getirip, yasaklarından sakınması ve Allahü teâlâdan başka herşeyi, mâsivâyı terketmesidir. İkincisi; Resûlullaha (aleyhisselâm) karşı edeb: Bu da iş ve hâllerde O'na uymaktır. Üçüncüsü; hocasına karşı edeb: Çünkü kendisinin Resûlullaha (aleyhisselâm) uymasına, hocası vâsıta olmuştur. Bu bakımdan, hocasını hiçbir zaman unutmamalıdır."

Yine buyurdu ki: "Resûlullahın (aleyhisselâm), benim ümmetim buyurduğu ümmet, İbrâhim aleyhisselâmın Nemrud'un ateşinden kurtulduğu gibi Cehennem ateşinden kurtulurlar. Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm); "Benim ümmetim, dalâlet üzerinde birleşmez" buyurdu. Buradaki ümmetten maksad, hakîkî ümmettir. Ya'nî Resûlullaha (aleyhisselâm) tâbi olan ümmettir. Bunun için Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Benim ümmetim üç kısımdır. Birincisi da'vet ümmeti (müslüman olmayanlar), ikincisi icabet ümmeti (müslüman olanlar), üçüncüsü de müteâbât (tam uyanlar) ümmetidir."

Buyurdu ki: "Bir kimse nefsine muhalefet etmeye muvaffak olursa, ameli az da olsa, nefsine muhalefet etmeye (nefsinin

isteklerine boyun eğmemeye) muvaffak olduğu için şükretmesi lâzımdır. Ebdâllerin makamını isteyen kimsenin, hâlini değiştirmesi, ya'nî nefsine muhalefet etmesi lâzımdır buyurulmuştur."

Buyurdu ki: "Bizim yolumuz, Allahü teâlânın gösterdiği kurtuluş yoludur. Çünkü bu yol, sünnete uymak ve Eshâb-ı Kirâma tâbi olmaktır, işte bu sebeple, bizim yolumuzda az zamanda çok kazanç elde edilir. Fakat sünnete uymak ve riâyet etmek, sabır ve tahammül ister. Biz, bizim yolumuza girenleri, istersek cezbe ile, dilersek bir başka usûlle terbiye ederiz. Çünkü rehber olan âlim bir tabibe benzer. Hastanın hastalığını, derdini tesbit eder ve ona göre ilâç verir. Bizim yolumuzda yalnız kalmak değil, sohbet esastır. Sohbetin de şartları vardır. İki kişi sohbet etmek isterse, birbirinden emîn olmaları gerekir. Böyle olmazsa, sohbetten fâide hâsıl olmaz. Bizim sohbetimize girenlerin kalblerinde, muhabbet tohumu yer almıştır. Kısaca bu yola, Ehl-i sünnet ve cemâat yolu denir. Bizim sohbetimize dâhil olanların kalbine muhabbet tohumu atılmıştır. Fakat Allahü teâlâdan başka herşeyden alâkasını kesmemiş olabilir. Bu durumda sohbetimize katılan kimsenin kalbinde, Allahü teâlânın sevgisinden başka neye bağlılık varsa, onu kalbinden temizleriz. Kalbinde bize karşı meyli ve muhabbeti olanlara muhabbet tohumu ekip, gece-gündüz onu terbiye etmemiz bizim vazîfemizdir. Muhabbet için uzakta olmak farketmez."

Behâeddîn Buhârî hazretlerine siz nasıl bir yolda bulunuyorsunuz? diye suâl sorulunca, buyurdu ki: "Ancak ârif olanların istifâde edebileceği bir yolda bulunuyoruz. Bu yol da üç şeyden ibârettir. Bunlar; murâkabe, müşâhede ve muhâsebedir. Murâkabe: Bu yola giren kimsenin, herşeyi bırakıp Allahü teâlâya dönmesidir. Murâkabe ehli pek azdır. Olanlar da gizlidir. Biz şu neticeye vardık ki, murâkabeyi elde etmenin yolu, nefse muhalefet etmektir. Müşâhede: Gayb âleminden gelir ve kalb üzerine işlenen bir tecellîdir. Celâli veya cemâli olmak üzere ikiye ayrılmışdır. Muhâsebe: Bizim yolumuzda olan kimse, düşünüp araştırır. Kendini hesaba çekip bakar. Geçmiş olan zamanı gaflet ile mi, huzûr ile mi geçti? Eğer huzûr ile geçmişse, o kimsenin vakti değerlendirilmiştir. Allahü teâlâya hamd etsin. Eğer geçen zamanı gaflet ile geçmişse, o kimse vaktini zayi etmiştir. Yapacağı iş, geleceği için tedbirli olup, tövbe etmektir. Ârif olanlar, bu üç husûsa riâyet ettikleri için pekçok fayda elde ederler. Ârif olmadan istifâde edemezler. Bizler, maksada ulaşmakta vâsıtayız. Allahü teâlânın inâyeti olmadan ve rehber olmadan maksada erişmek mümkün olmaz. Şu hâlde bu yolda ilerleyen kimse, kıyâmete kadar yaşasa, kendisine rehber olan zâtın terbiye ni'metinin, lütuf ve himmetinin şükrünü yerine getiremez."

Behâeddîn Buhârî, Allahü teâlânın kullarına şefkat ve acımalarının çokluğundan, oniki gün başını secdeye koyup, Allahü teâlâdan, tasavvufta kolay ilerlenen, kolay ele geçen ve elbette kavuşturucu olan bir yol istedi. Duâsı kabûl edildi. Bu yol; yeme, içme, giyimde, oturmada ve âdetlerde orta derecede olmaktır. Kalbi çeşitli düşüncelerden korumaktır. Her ân güzel ahlâkla ahlâklanmaktır.

Kendisinden kerâmet isteyenlere buyurdu ki: "Bizim kerâmetimiz açıktır. Bu kadar çok günah ile yeryüzünde yürümemizden büyük kerâmet olur mu?" Bir defasında da buyurdu ki: "Biz Allahü teâlânın fadlına, ihsânına kavuştuk. Bizi murâdlardan, çekip götürülenlerden eyledi."

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yolunun esaslarından olan; "Biz sonda ele geçecek şeyleri başa yerleştirdik" buyurması, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin daha ilk sohbetinde bulunan bir kimsenin kalbine hikmet ve feyz akmasına ve bir sohbetle nihâyete kavuşmasına benzetilmiştir.

Buyurdu ki: "Yolun esâsı, kalbe teveccühdür. Kalb ile de, Allahü teâlâya teveccühtür. Kalb ile çok zikretmektir. Farz ve sünnetleri eda etmektir. Yeme, içme, giyme ve oturmada, işlerde ve âdetlerde orta derecede olmaktır. Kalbi kötü düşüncelerden, vesveseden korumaktır. Kendisine rehber olan âlimin sohbetini ganîmet bilmektir. Hocasının huzûrunda iken ve yanında yok iken edebe uymaktır. Bu yoldan maksad ve ele geçen şey; Allahü teâlânın devamlı huzûrunda olmaktır. Eshâb-ı Kirâm zamanında buna İhsân ismi verilmişti. (Ya'nî her ân Allahü teâlânın gördüğünü bilmek ve Allahü teâlâyı görüyormuş gibi ibâdet etmek hâline ihsân denilmiştir,) Bu yolda ilerleme esnasında; nefsin arzularını yok etmek, nûrlara ve hâllere gömülmek, fenâ ve bekâ makamlarına ulaşmak, üstün ahlâk ile ahlâklanmak gibi on makam ele geçer."

Buyurdu ki: "La ilahe illallah kelimesini söylemenin hakîkati, Allahü teâlâdan başka ne varsa hepsini yok bilmektir."

Yine buyurdu ki: “İslâm dîninin hükümlerini yapmak, ya’nî emirleri yapıp yasaklardan sakınmak, haramları, şüpheli şeyleri, hattâ mübahların fazlasını terketmek, ruhsatlardan uzak durmak, mübahları zarûret miktârınca kullanmak, tamamen nûr ve safadır. Aynı zamanda evliyâlık derecelerine kavuşturan bir vâsıtadır. Vilâyet derecelerine bunlarla ulaşılır. Uzak kalanların hepsi, bunlara dikkat etmediklerinden uzak kalırlar ve kendi arzularına uyarlar. Yoksa cenâb-ı Hakkın feyzi her ân gelmektedir.”

Bir kimse sizin yolunuzun esâsı ne üzere kurulmuştur? deyince; “Zâhirde halk ile, bâtında Hak ile olmak üzere kurulmuştur” buyurdu ve şu beyti okudu:

“İçerden âşinâ ol, dışdan yabancı,
Az bulunur cihanda böyle yürüyüş.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Makâmât-ı Muhammed Behâeddîn Nakşibendî (Selâhüddîn İbni Mübârek el-Bûhârî)

2) Reşahât sh. 78

3) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 44

4) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 144

5) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 990

6) Mu’cem-ül-müellifîn sh.

7) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2, sh. 1412

8) Hadâik-ül-verdiyye sh. 125

9) Mektûbat (İmâm-ı Rabbânî) cild-3, 123. mektûb

10) Nefehât-ül-üns sh. 418

11) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 33

BERZÂLÎ

Fıkıh, hadîs ve târih âlimi. İsmi, Kâsım bin Muhammed bin Yûsuf bin Muhammed bin Yûsuf İbni Muhammed el-Berzâlî el-İşbilî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. Lakabı ise Alemüddîn’dir. 665 (m. 1267) senesi Cemâzil evvel ayında Dımeşk’da doğdu. 713 (m. 1339) senesi Zilhicce ayının dördünde hacca giderken yolda vefât etti. Halis denilen yere defn edildi.

Berzâlî, İbn-i Abdüddâim, İbn-i İzz, en-Necîb ve İbn-i Alâk’dan hadîs ilmini öğrendi ve icâzet (diploma) aldı. Ayrıca babasından, Kâdı İzzüddîn İbn-i Sâig, İbn-i Ebi’l-Hayr, Müslim bin Âlân, İbn-i Şeybân, el-Fahr, el-Mikdâd el-Kaysî’den ilim tahsil etti. Kur’ân-ı kerîmi, “Tenbîh” ve “Muhtasar-ı İbn-i Hacîb” adlı fıkıh kitaplarını ezberledi. 685 (m. 1286) senesinde ilim öğrenmek için Haleb’e oradan Ba’lebek, Mısır, Mekke, Medine ve birçok yerleri dolaştı. Bu seyahatleri sırasında, fıkıh ilmini Şeyh Tâcüddîn el-Fezârî, kırâat ilmini er-Rıdâ bin Debûka’dan öğrendi. Ayrıca birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Hocalarının sayısı ikibin kişiye ulaştı. Bu hocaların bin adedinden icâzet (diploma) aldı.

Berzâlî, 688 (m. 1289) senesinde Şam’a gelerek, oraya yerleşti. Burada el-Eşrafiyye dârülhadîsinde müderris oldu. 713 (m. 1313) senesinde Zâhiriyye Medresesi’nde müderris oldu. Daha sonra Nûriyye, Nefîsiyye ve Nafsiyâ medreselerinde baş müderrislik yaptı.

Zehebî onun hakkında; “Berzâlî, sünnet-i seniyyeye bağlı, mütevâzi, sâlih, kırâati düzgün bir zât idi. Çok kitap okudu. Yumuşak huylu, çok sabırlı ve faziletler sahibi olup, zamanındaki âlimlerin önde geleni idi” demektedir.

Halk tarafından çok sevilen Berzâlî’nin hattı, yazısı çok güzel idi. Birçok kitabı yazarak çoğalttı. Onun yetiştirdiği ve yirmi yaşında vefât eden kızı Fâtıma da, babası gibi birçok kitabı ve Sahîh-i Buhârî’yi yazarak çoğaltmıştı. Berzâlî ilm-i şürûtta, noterlik bilgilerinde çok derin bilgiye sâhib idi. Babasından kalan miras ile, dört oda dolusu kitap aldı. Kaydettiği bilgileri, yirmidört büyük cildde topladı. Bu kitabında, beraber hadîs-i şerîf öğrendiği kimseleri de anlattı.

Berzâlî’nin yazmış olduğu en mühim eser, Ebû Şâme tarafından yazılan Şam târihinin, 738 (m. 1338) senesine kadar devamı olan ve Târih-i Mısr ve Dımeşk veya Kitâb-ül-vefeyât adını taşıyan eserdir. Bu eseri talebesi Muhammed

bin Râfi’ devam ettirdi. Berzâlî ayrıca, büyük zâtların vefât târihlerini, siyâsî vak’aları ve mühim hâdiseleri gösteren Muhtasar el-Mi’a. El-Sâbi’a ünvanı altında 601-736 (m. 1204-1335) senelerinin muhtasar bir vak’a-i nâmesini yazdı. “El-Mu’cem-ül-kebîr” ve “El-Erbeûn-el-Büldâniyye” yazmış olduğu eserlerindendir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 124

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 237

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 381

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 185

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 122

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1501

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-1, sh. 292

8) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 196

9) Tabakât-ül-huffâz sh. 522

10) Zeyl-i Tabakât-ül-huffâz sh. 18

11) Brockelmann Gal-2, sh. 36 Sup-2, sh. 34

CÂBİR BİN MUHAMMED HÂREZMÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Câbir bin Muhammed bin Muhammed bin Abdülazîz bin Yûsuf el-Hârezmî el-Kâsî el-Mısrî’dir. Kâse, Hârezm’de büyük bir köydür. Lakabı Îftihâruddîn olup, Ebû Abdullah künyesi ile tanınırdı. 667 (m. 1268) senesi Şevval ayının sonunda doğdu. Daha küçük iken, dayısı Ebü’l-Mekârim bin Muhammed bin Ebi’l-Mefâhir’den Kur’ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. “Mufassal” ve “Keşşâf adındaki eserleri de; Ebû Âsım el-İskenderi’den, Seyfeddîn Abdullah bin Mahmûd Hârezmî’den, Ebû Abdullah el-Basrî’den okudu. Memleketinde bir müddet ilimle meşgûl olup yükseldikten sonra, Kâhire’ye geldi. Dimyâtî’den hadîs-i şerîf dinledi. Orada bulunan Câviliyye Medresesi’nin meşihatına (baş müderrisliğine) ta’yin edildi. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Fetvâ verir ve çeşitli yerlerde ders okuturdu. Çok güzel şiirleri vardır. 741 (m. 1340) senesi Muharrem ayında Kâhire’de vefât etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 532

2) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 56

3) Tabakât-üs-seniyye cild-2, sh. 271

ÇANDARLI KARA HALÎL HAYREDDÎN PAŞA

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Osmanlı devletinin ilk vezirlerinden ve kadılarından. İsmi Halîl bin Ali’dir. Sultan Orhan Gâzî’ye vezîr olunca, “Hayreddîn” lakabı ve “Paşa” ünvanı verildi. Aslen Eskişehir’de, Sivrihisar yakınlarında Cendere köyünden olduğu için Cenderi ve Çandarlı diye nisbet edildi. Osman Gâzî’nin kayınpederi Edebâlî’nin akrabâlarındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. Ordusu ile birlikte Vardar Yenicesi’nde bulunduğu sırada, 789 (m. 1387) yılında hastalanıp Serez’e nakledildi. Serez’de aynı yıl vefât edip, İznik’teki türbesine defnedildi Fâtih zamanında katledilen Vezîr Çandarlı Halîl Paşa başka olup, Kara Halîl Hayreddîn Paşa’nın oğlu İbrâhim’in oğludur.

Çandarlı Kara Halîl, İznik’de Orhan Gâzî tarafından açılan Orhâniye Medresesi talebeleri arasında idi. Orhan Gâzî, 731 (m. 1331) yılında İznik’i fethedince, orada bir medrese yapıp, bir imâret inşâ etti. İmârette ilk olarak bizzat kendisi aş dağıtıp, kandil yaktı. Zamanın büyük âlimlerini medresede ders vermeye da’vet etti. İlk önce Dâvûd-i Kayserî’yi baş müderris ta’yin etti. Ondan sonra Tâcüddîn Kürdî baş müderris oldu. Üçüncü olarak baş müderris olan Alâüddîn Esved Ali bin Ömer isminde, Kara Hoca diye bilinen bir mübârek zât idi. Çandarlı Kara Halîl, bu medresede ilim öğrenip, zamanın din ve fen bilgilerine sahip oldu. Muhtemelen Edebâlî hazretlerinden de ilim öğrendi. Ahîlerle de yakından irtibâtı vardı. Orhan Bey zamanında ilk önce Bilecik kadılığına, daha sonra İznik kadılığına, bilâhare Bursa kadılığına ta’yin edildi.

Hocası Tâcüddîn Kürdî'nin kızı ile evlendi. Murâd-ı Hüdâvendigâr sultan olunca, Osmanlılarda ilk olarak kâdaskerlik makamını ihdas edip, Kara Halîl'i de ilk kâdasker (kazasker) olarak ta'yin etti. Kara Halîl Efendi, bütün bilgi ve tecrübesini, genç Osmanlı Devleti'nin teşkilâtlanmasında seferber etti. Orhan Bey zamanında, ilk muntazam askerî teşkilâtın teşkilinde mühim vazîfeler gördü. Yaya ve müsellem adları ile müslüman Türk cengâverlerinden piyade ve süvari kuvvetlerini teşkilâtlandırdı. Bu teşkilâtın nizâmnâmesini hazırlayıp, ilk asker ocağını kurdu. Bu ocak, daha sonra, yine Kara Halîl'in himmet ve gayreti ile, Birinci Murâd zamanında Yeniçeri ocağının kurulmasına kadar Osmanlı Devleti'nin yegâne muntazam ordusu olarak kaldı. Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın zamanında kâdaskerlik de kendisine verildi. Rumeli'de yeni şehirler fethedilip, cephe genişleyince; Çandarlı, üçbuçuk asırdan fazla devam edecek olan Yeniçeri ve Acemî ocaklarını kurmaya me'mûr edildi. Bu işi başarı ile halletti. Molla Rüstem Karamanî ile birlikte bir devlet hazinesi ve devletin mâlî teşkilâtını kurup, çeşitli düzenlemeler yaptı. Daha sonra Halîl Hayreddîn Paşa ünvanıyla vezîr oldu. Çandarlı'ya kadar, Osmanlılarda vezirler, yalnız idâri ve mâlî işlere bakarlardı. Çandarlı'ya, bunlar yanında askerî kumandanlık da verildi. Devletin bütün idârî, mâlî ve askerî işlerini elinde topladı. 787 (m. 1385) yılında ordunun başında Rumeli'ye sefere çıktı. Karaferye, Serez ve Selânik'i aldı. Tesalya ve Manastır'a girdi. Arnavutluk içlerine kadar ilerledi. Ordusu ile beraber Vardar Yenicesi'nde fetih hareketlerine devam etmekte iken hastalanıp, Serez'e nakledildi. 789 (m. 1387) yılında orada vefât etti. Vefâtı sırasında yanında; Ali, İlyâs ve İbrâhim adlarında üç oğlu vardı. Oğlu Ali Paşa, babasının yerine vezîr oldu. Yaklaşık yüzelli sene, Çandarlı soyundan gelen kimseler Osmanlı devletine en üst seviyede hizmet ettiler.

Çandarlı Halîl Hayreddîn Paşa, ilim ve amelde eşsiz, vera' ve takvâda nâdirdi. Devlet idâresinde muktedir, kumandanlıkta üstündü. Tevâzu ve cömertlik sahibi bir kimse olup, işlerini yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. Dünyâya düşkün değildi. Dünyâ malına bağlılığı zarûret miktârı idi. O, yalnız âhıreti kazanmanın yollarını arar, dünyâ işleri ile zarûret miktârı ilgilenirdi. Bütün fakir fukaranın yükü onun üzerinde idi. Yolda ağlayan bir çocuk, cenkte tökezleyen bir at ondan sorulurdu. Âhıret günü bunların hesabını nasıl vereceğini düşünür, elinden geldiğince hatâ yapmamaya, kimsenin kalbini kırmamaya çalışırdı. Nitekim, kendisine sultânın emrine girmesi teklif edilince geri durmuş, ancak hocası emredince, emre itaat etmişti. Sultânın hizmetine de, Allahü teâlânın dînine hizmet edip, O'nun rızâsını kazanabilmek arzusuyla hocasının emriyle girmişti. Bu husûsta "Şakâyık-ı Nu'mâniye" müellifi şöyle anlatır: Sultan Orhan Gâzî, âlimleri, evliyâyı görüp gözeten bir zât-ı muhterem idi. O mübârek kimse, birgün Alâüddîn-i Esved hazretlerini ziyârete gitti. Onun bulunduğu yere varınca, Alâüddîn-i Esved (radıyallahü anh) nafile namaz kılmakta idi. Orhan Gâzî, avluda bekledi. Bu sırada farz namaz vakti geldi. Orhan Gâzî ve orada bulunan Alâüddîn-i Esved'in talebeleri namaz için hazırlandılar. Namazın sünnetini kıldılar. İkâmet okununca, talebeler arasında bulunan Kara Halîl imamete geçti. Hazır olan cemâate namaz kıldırdı. Alâüddîn-i Esved de odasından çıkıp geldi. Bir müddet sohbet ettiler. Orhan Gâzî edeble dinledi. Daha sonra başını kaldırıp; "Seferde ve hazerde, ehâli arasında vâki olacak hâdiselerde hükmedip, hak ile bâtılı ayırmak, şer'î hükümleri beyân etmek için bir hâkim-i samedânî lâzımdır. Talebenizden birini benim ile sefere gitmek için ta'yin etseniz" deyip, meramını erzetti. Alâüddîn-i Esved (radıyallahü anh), Orhan Gâzî'nin bu arzusunu kabûl ettikten sonra, talebelerine baktı. Her birinin; "Ne olur beni gönderme!" diye yalvarır bir hâli vardı. Çünkü onlar, sultanla beraber olan ulemâyı dünyâya düşkün olur biliyorlardı. Sultânın kötülüklerine ulemânın ilimlerini âlet etmelerinden korkuyorlardı. Ancak Sultan Orhan, öyle bir kimse değildi. Yanına ulemâyı emretmek için değil, Allahü teâlânın emirlerini onun ağzından dinlemek için, kendisini Allahü teâlânın yasaklarına kaymaktan sakındırması için istiyordu. Kendisine kul değil, başına sultan arıyordu. Devlet sultansız, sultan ulemâsız olmuyordu. Devletin bekâsı için sultâna, sultânın yanlış yola sapmaması için ulemâya ihtiyâç vardı. Alâüddîn-i Esved namlı Kara Hoca'nın talebelerinden birinin de bu işi yapması lâzımdı. İş başa düşmüştü.

Kara Hoca da en gözde talebesi Çandarlı Kara Halîl'i Sultan Orhan Gâzî'ye verdi. Kara Halîl (radıyallahü anh) de, "Me'mûr ma'zûrdur." hükmünce, hocasının emrine tâbi olup, Orhan Gâzî ile birlikte gitti. Seferde ve hazerde, sultâna müşavirlik, anlaşmazlıklarda hâkimlik yaptı. Yanlış yola sapanları terbiye edip, dîn-i İslâmın emir ve yasaklarının tatbikinin, Devlet-i âliye-i Osmaniye içerisinde Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği şekilde icrasına gayret eyledi.

Çandarlı Kara Halîl Hayreddîn Paşa, Serez'de bir câmi, İznik'de Yeşil Câmiyi, Gelibolu'da Eski câmiyi, İznik'de eski ve yeni imâreti yaptırdı. Bunca hizmetleri arasında, ilm-i belagatta Celâleddîn-i Kazvînî'nin "Telhîs-ül-miftâh" adlı eserini şerhetti.

1) Şakâyik tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 30

2) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 287

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2072

4) Tâc-üt-tevârîh cild-1, sh. 91

5) Nuhbet-üt-tevârîh vel-ahbâr cild-3, sh. 305

6) Hadîkât-ül-vüzerâ

7) Tevârih-i Âl-i Osman sh. 56

8) Neşrî sh. 220

ÇÂRPÛRTÎ (Ahmed bin Hasen)

Büyük fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Hasen bin Yûsuf'dur. Künyesi Ebü'l-mekârim olup, lakabı Fahrüddîn'dir.

Doğum târihi bilinmemektedir. 746 (m. 1345) senesinde vefât etmiştir. Tebrîz'de yerleşmiş, aklî ilimlerde mütehassıs olmuştur. İbn-i Sübkî Tabakât'ında, onun için şöyle der: "Ahmed Çârpûrti, büyük bir âlim, fazilet sahibi, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok dikkatli, vekar sahibi olup, devamlı ilim ile meşgûl olur, talebe okuturdu. Bir müddet Kâdı Nâsırüddîn Beydâvî'nin yanında kaldı. Bu zaman zarfında ondan istifâde etti. İbn-i Kâdı Şühbe de, Nûreddîn Erdebîlî ve başkalarının, Ahmed Çârpûrti'den ilim aldıklarını, onun meşhûr eserlerinin olduğunu söyler.

Eserleri: 1. Şerh-ül-Hâvî: Fıkha dâirdir. 2. Şerh-üş-Şâfiiyye li İbn-il-Hâcib: Sarf ilmine dâirdir. 3. Haşiye alâ şerh-il-Mufassal İbn-il-Hâcib: Nahiv ilmine dâirdir. 4. El-Havâşî alâ tefsîr-il-Keşşâf, 5. Şerh-i minhâc-il-Beydâvî: Usûl-i fıkha dâirdir.

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 68

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 123, 124

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 148

4) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 307

5) Bugyet-ül-vuat cild-1, sh. 303

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 169

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 119

8) Keşf-üz-zünûn sh. 112, 222, 626, 1021, 1478,

CELÂLEDDÎN-İ HİNDÎ (Kutb-i Rabbânî, Kebîr-ül-evliyâ)

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Zamanında Çeştî yolunun önderi idi. İsmi, Muhammed bin Mahmûd'dur. Aslen Kâzrûn şehrinden olduğu için Kâzrûnî, Hindistan'da Pâni-püt şehrinde yerleştiği için Pâni-pütî, Hazreti Osman soyundan olduğu için Osmânî nisbet edildi. Celâleddîn, Kebîr-ül-evliyâ, Kutb-i Rabbanî lakabları verildi. Hindistan'da Celâl Pâni-pütî diye tanındı. Yüzyetmiş senelik bir ömürden sonra, 765 (m. 1363) yılında vefât edip, Pâni-püt şehrinde defnedildi. Mezarının üstüne büyük bir türbe yapıldı.

Küçük yaşta babası vefât etti. Amcasının terbiyesinde yetişti. Temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrendi. Asrın büyüklerinden yüksek din bilgilerini tahsil etti. Şerefüddîn Ebû Ali Kalender hazretlerinin terbiyesine verildi. Yıllarca ilim tahsil edip, riyâzetler çekti. Çöllerde, sahralarda dolaşıp nefsini terbiye etti. Çöllere düşmesine, Ebû Ali Kalender hazretlerinin bir sözü vesile oldu. Birgün Şerefüddîn Ebû Ali Kalender (radıyallahü anh) bir yolun kenarında oturuyordu. Kutb-i Rabbanî de güzel bir ata binmiş olarak uzaktan geldi. Ebû Ali Kalender hazretleri, atlı yanına yaklaşınca; "Ne güzel at, ne güzel binici" buyurdu. Bu sözü duyan Celâleddîn (radıyallahü anh) birden değişip, bambaşka bir hâle geldi. Hocasının önüne varıp attan düştü. Yakasını yırtıp elbisesini parçaladı. Kalkıp yola revân oldu. Kırk yıl çöllerde, ıssız yerlerde dolaştı.

Çok âlim ve evliyâ ile sohbet etti. Herbirinden çeşitli ni'metlere kavuştu. Fakat yine de aradığını bulamayıp memleketine doğru yola çıktı. Herkes aradığını onda buluyor, fakat o, aradığını kimsede bulamıyordu. Bir kervandaki dervişlerle birlikte memleketine doğru giderken, Hansî şehrine vardılar. Zamanın büyüklerinden Sultân-ül-meşâyıh Şeyh Cemâl Hansevî'ye (radıyallahü anh), rü'yâsında Celâleddîn'i (radıyallahü anh) karşılamak için emir verilip; "Şeyh Celâl Kebîr-ül-Evliyâ Pâni-pütî geliyor, ona hizmet etmekte acele et. Senin silsilenin devamı, onun senin hakkındaki hayırlı duâlarına bağlıdır" denildi. Daha kervan şehre girmeden, gelenleri karşılamaya çıktı. Hizmetçisine de tarif edip; "Şöyle şöyle dervişler göreceksin, onların hepsini al gel" diyerek gönderdi. Dervişler, eşyâlarını taşıttıkları Celâleddîn'i (radıyallahü anh) eşyaların başında bırakıp geldiler. Cemâl Hansevî, onları görünce; "İçinizden kimse ayrıldı mı?" diye sorup, Celâleddîn'in (radıyallahü anh) kaldığını öğrendi. Gidip onu da evine da'vet etti. Hepsine çok izzet ve ikramda bulundu. Dervişleri gönderdikten sonra, Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-pütî hazretlerinden duâ istedi. Aczini ortaya koyup, onun duâsına çok ihtiyâcı olduğunu söyledi.

Çok ısrar etti. Hazreti Kutb-i Rabbanî, Cemâl Hanzevî'ye (radıyallahü anh) duâ edip, Fâtiha okudu. Onun bu duâsı bereketiyle, Cemâl Hansevî hazretlerinin silsilesi, oğlu Nûreddîn vasıtasıyla devam etti. Kutb-i Rabbanî, derviş arkadaşlarının yanına döndü. Dervişler, onun büyüklüğünü anlayıp, çok edeb gösterdiler. Eşyâları alıp kendileri taşımak istediler. Ancak Celâleddîn (radıyallahü anh) râzı olmadı. Yine zorla eşyâları yüklendi. Yola koyuldular. Onlardan önde yürüyen Celâleddîn'in (radıyallahü anh), eşyâları taşımasına hayret edip baktıklarında, eşyaların, başının üstünde asılı olduğunu ve devamlı onu ta'kib ettiğini gördüler. Ona olan bağlılıkları daha da kuvvetlenip, eşyâları alarak özür dilediler. Affedilmelerini istediler. Hazret-i Kutb-i Rabbanî; "Ey azîzler, bize sizden hiçbir sıkıntı gelmedi. Belki sizin sohbetinizde, aranızda mahfûz kaldım. Bir kusur olmuşsa bile, affedilmiştir" buyurdu.

Bu arada Şeyh Cemâl, henüz oradan fazla uzaklaşmıyan kâfileye tekrar adamlar gönderip, evine da'vet etti. Dönmek istemediyse de, çok yalvardılar. Birkaç gün daha onda misâfir oldu. O günler, hazretin muhabbetinin coştuğu ve sarhoş olduğu zamanlar idi. Vatanına dönmek istemiyordu. Şeyh Cemâl, nasihatler edip râzı etti. "Baba, Sen Allahın sevgilisisin. İnsanların olgunlaşmasını sana verdi. Senin böyle hayran durman uygun değildir. Memleketinize gidip oturmanız iyi olur. Bu günlerde oraya bir kemâl sahibi gelecek. Sizin fütuhatınız onun elinde olacaktır. Onun hizmetinde muradınıza kavuşacaksınız. Bana da izin olsa, ben de gelir feyzlenirdim. Bugün hangi yoldan olursa, Pâni-püt'a gidiniz dedi. O, Sultân-ül-evliyâ Kutb-i âlem Cemâl Hansevî'nin ısrarına dayanamayıp memleketine döndü. O kemâl sahibi bir kimse olarak bildirilen zât, Şems-ül-evliyâ Hâce Şemsüddîn Türk Pâni-püü'den başkası değildi. Sonunda o mübârek zâtın sohbetine kavuşmakla şereflendi.

Bir başka rivâyete göre ise; birgün yukarıda bildirilen Kutb-i ebdâl, Şeyh Şerâfeddîn Ebû Ali Kalender'den, irşâd etmesini çok yalvardı. Kutb-i ebdâl; "Ey azîz oğlum! Senin kalbinin açılması, başkasının eliyle olur. O da bugün yarın bu şehre gelir" dedi. Bekledi. Birkaç gün sonra vilâyet sahibi, hidâyet semâsının güneşi Şems-ül-evliyâ Hâce Şemseddîn Türk (kuddise sirruh), üstadının izni ile Pâni-püt'e teşrîf etti. O beldeyi vilâyet nûrları ile aydınlattı. Celâleddîn-i Hindî, ilâhî bir ilhamla onun huzûruna gitti. Talebeliğe kabûl edildi. Çetin riyâzet ve mücâhedeler çekti, hilâfetle şereflendi, yüksek derecelere kavuştu. Hocasından hiç ayrılmak istemedi. Hâce Şemseddîn buyurdu ki: "Sen benim oğlumsun. Allahü teâlâdan, benden sonra benim yerime senin oturmanı istedim. Senin rehberliğin ile çok insanlar maksadlarına kavuşurlar. Yalnız Resûlullahın sünnetini, ya'nî evlenmeyi yerine getirmek, iki dünyâ saâdetlerindendir. Tâ ki, yarın Resûlullaha (aleyhisselâm) karşı mahcûb olmayasın." Kutb-i Rabbanî; "Buyurduklarınız doğrudur. Tekrar özür dilemem yakışık almaz. Ancak çocuklarımın, kıyâmette beni mahcûb edecek ameller işlemesinden korkuyorum" diye arz etti. Şems-ül-evliyâ; "Buna üzülme! Allahü teâlânın emri ile sana söz veriyorum ki, iyileri sana, kötüleri bana âittir. Onların cevâbını yarın ben vereceğim. Dünyâda da kimin bir müşkülü olursa, gelsin, bana hatırlatsın, ona yardım ederim. Sana bu işte bu kadar yüklenmemin sebebi şudur ki, ben Levh-i mahfûzda gördüm. Senden çok sayıda evlâd dünyâya gelecek. Bu husûsta bir şüphen varsa, gel, başını kaftanımın altına sok ve gör" buyurdu. Emre uydu. Başını kaftanının altına soktu ve gözü Levh-i mahfûzu gördü. Orada evlâdının sayılamıyacak kadar çok olduğunu gördü. Onları silmek için elini uzattı. Birden görmesi durdu. Şems-ül-evliyâ, o anda elini tuttu ve; "Ey azîz oğlum, Allahü teâlânın irâdesine karışma. O kudret

ve kudsiyet sahibi, senin amel defterine evlâd yazınca, sen onu silemezsin” buyurdu. Kutb-i Rabbanî, hocasının ayaklarına kapandı. İstiğfar etti ve; “Emîr, hazret-i pîrin emridir. Onun rızâsı nede ise, bu kul onu kendi saadeti bilir” dedi ve evlenmeye râzı oldu. Lâkin bir şart koştu. “Sağır, kör, topal ve benzeri kadın olursa, benim nikâhıma onu verin” dedi. Araştırmalardan sonra, Kirnâl şeyhzâdelerinde onun aradığı gibi temiz, afif, zahide ve benzeri üstün vasıflarda bir kız bulundu. Şems-ül-evliyâ, Kutb-i ebdâl, akrabalar, ileri gelenler, Kutb-i Rabbanî ile birlikte Kırnâl’e gittiler, düğün yapıp, Pâni-püt’e döndüler. Kutb-i Rabbânî’nin hanımına ilk sözü; “Ey hanım, bana bak, kalk bana abdestsuyu getir” oldu. Hanım hemen yüzünü açıp, kalktı ve abdest suyu getirdi. Abdest aldırdı ve emir gereği kendisi de abdest aldı. Sonra o hazret, ağzının temiz suyunu o afîfenin ağzına sürdü, Kur’ân-ı kerîmi önüne koydu ve “Oku!” buyurdu. Hemen okudu. Bu hanım, mücâhede ve riyâzetle meşgûl oldu. İşte bu hanımdan, beş oğlu ve iki kızı dünyâya geldi.

Rabbanî ilhamla, Şems-ül-evliyâ Hâce Şemseddîn Türk’ün sohbet ve hizmetini seçen, onun teveccühü ile kısa zamanda kemâl mertebelerine ulaşan ve kutb-ül-aktâb olan Kutb-i Rabbanî, dünyâya hidâyet sunup, insanları yakınlık mertebelerine kavuşturdu. Üstadı Şems-ül-evliyâ Hâce Şemseddîn Türk Pâni-pütî, Şeyh Celâleddîn Kebîr-ül-evliyâ’ya (radıyallahü anh) icâzet verip, kendi yerine ta’yin etti. İcâzetnamesinde, talebelerine onun hizmetinde bulunmalarını, duâlarına kavuşmak için çırpınmalarını bildirdi. Hocası, icâzetnamede onun silsilesini şöyle açıkladı: “Resûlullah (aleyhisselâm), Hazreti Ali, Hasen-i Basrî, Abdülvâhid bin Zeyd, Fudayl bin Iyâd, İbrâhim-i Edhem, Hüzeyfe-i Mer’aşî Hübeyret-il-Basrî, Mimşâd-i Dîneverî, Kutbüddîn Ebu İshâk Şâmî, Kudveddîn Ebû Ahmed Çeştî, Ebû Muhammed, Nâsıreddîn Ebû Yûsuf, Hâce Mevdûd, Hacı Şerîf Zendânî, Osman Hârûnî, Mu’înüddîn-i Çeştî Sencerî Ecmîrî, Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî Dehlî, Feridüddîn Mes’ûd Şeker-Genc, Alâeddîn Ali Ahmed Sâbir Kalyânî, o da fakîre hilâfet vermiştir. Ben de, hırka, asa, makas ve kâseyi, maddî ve ma’nevî irşâdlarımla, halîfem Muhammed bin Mahmûd bin Ya’kûb’a verdim. Ona, Çeştî isimlerinden olan Celâleddîn ile hitâb ettim. Onu şu anda makamına oturttum. Bundan sonra kimseyi bu görevle vazîfelendirmem. Bendeki her vazîfeyi ona teslim eyledim Ona icâzet verdim ve hepinizi ona ısmarladım” buyuran yüksek hocası Şemseddîn Türk Pâni-pütî, talebelerini de, kimsenin erişemeyeceği üstün derecelere yükselmiş olan talebesi Celâleddîn Pâni-pütî’ye teslim etti. Onun üstünlüğünü, zamanın büyükleri i’tirâzsız kabûl ederlerdi. Kutb-i Rabbanî Celâleddîn hazretlerinin hizmetlerine koşarlar, pekçok ni’metlere kavuşurlardı. Duâsı kabûl olunanlardandı. Her sözü söylemez, dilinden çıkan birçok şey, Allahü teâlânın izniyle arzusuna uygun vâki olurdu.

Şemseddîn Türk Pâni-pütî hazretlerine çok hizmetler etti, dayanılmayacak riyâzet ve mücâhedelere girişti. Sonunda kalbden kalbe gelen halifeliğe ve İsm-i a’zama kavuştu. Evlâd yerine post-nîşîn oldu. Hânekâh ve münevver-i ravda hizmetleri ona âit oldu. Dünyalığı da çok görünürdü. Mutfağında hergün çeşit çeşit yemekler hazırlanır, yemek sofrasında bin kişi hâzır bulunurdu. Binden aşağı düşse; hizmetçiler, emre uyarak sokak ve çarşılardan eksik olan kadar adam getirirlerdi. Canı ava çıkmak istese, ava giderdi. Ba’zan onbeş, ba’zan bir ay avda kalır, orada da o miktar yemek gâibden mevcûd olur, o kadar insan da sofrada hazır olur ve yemek yerdi. Bu yol ve tasarrufu ile birlikte, evinde fakirlik hâkim olup, bir günlük yiyecek bulunmazdı. Bu hâli bilenler; “Aman yâ Rabbî, bu ne ev, bu ne ikram, bu ne büyük bir tasarrufdur” derlerdi.

Tayy-i zaman ve tayy-i mekân sahibi idi. Allahü teâlânın izniyle, kendisine uzaklar yakın olur, zaman uzar ve kısalırdı. Çok zaman, Cum’a namazlarını Kâ’be-i şerîfte kıldığı halk arasında meşhûrdu.

Nice büyük kimseler, Celâleddîn hazretlerinin büyüklüğünü daha küçük yaştan i’tibâren anlayarak, onun yetişmesine yardımcı olmak için zaman zaman ziyâretine giderlerdi. Bunlardan biri de Kutb-i ebdâl Şeyh Şerâfeddîn Ebû Ali Kalender idi. Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-pütî’yi çocuk iken de çok sever, hergün ziyâretine gider, ona teveccüh ederdi. Eğer evde bulamazsa, hemen gittiği yeri öğrenir, oraya giderdi. Yine birgün onun ziyâretine gitti. Bağa gittiğini söylediler. O da atına binip bağa vardı. Onun geldiğini gören Şeyh Celâleddîn, bir kap içinde bir miktar yem getirdi. Ebû Ali Kalender (radıyallahü anh); “Evlâdım, bu nedir?” diye sordu. Celâleddîn de; “Atınız için yem getirdim” dedi. “Öyleyse, önce ata bir sor, bakalım aç mı, tok mu?” buyurunca, ata döndü. Daha birşey sormadan at konuşmaya başlayıp; “Tokum, efendim, yem yedirdikten sonra sırtıma bindi” dedi. Çocuk yaştaki Celâleddîn (radıyallahü anh), bu hâle çok hayret etti.

Kap elinde kaldı. Kutb-i ebdâl Ebû Ali Kalender (radıyallahü anh); “Ey evlâd! Kapta getirdiğiniz hediyeyi, biz de size bağışladık ve Allahü teâlâdan, bu kaptaki taneler kadar sana evlât vermesini diledik” buyurdu. Gerçekten de Celâleddîn hazretlerinin sayılamayacak kadar çok çocukları, torunları oldu. Bundan dolayı kendisine ikinci Nûh (aleyhisselâm) dahî diyenler oldu.

Sevenleri anlatır: Şeyh Ahmed Kalender adında bir derviş, kemâl sahibi bir kimse bulabilmek için Hindistan’a gitti. Lüki-Çengel denilen yerde ikâmet etti. Âlim ve talebe bulunduğunu duyduğu her yere mektûp yazıp, onları da’vet etti. Onun da’veti üzerine, oraya çok kimse gelip toplandı. Kutb-i Rabbanî de gitti. Bir sofra yayıp herkesi sofranın başına da’vet etti. Sofradaki kazan kapakları açılınca, yemeklerin haram ve şüpheli şeyler oldukları görüldü. Her kazanın içinde, eti pişirilen hayvanın başı da vardı. Orada bulunanlar bu hâli görünce, ellerini yemeklere uzatmadılar. Uzun zaman hayrette kaldılar. Hepsi Kutb-i Rabbânî’ye döndüler ve; “Ne yapmak lâzım?” diye arz ettiler. “Dostlar! Niye şaştınız. “Hak teâlâ, kullarını koruduğu şeylerden kulları yemesin diye, onlara, onları haram eyledi” diyen siz değil miydiniz? Şimdi emredin de, o gibi şeyler bu sofradan çıksın gitsin” dedi. Bu söz ağızlarından çıkmakla, eti pişen ve kellesi kazanda bulunan bütün hayvanlar, canlanıp yerinden fırladı ve doğru kapıya koştu. Kazanlar boş kaldı. Ahmed Kalender bu büyük kerâmeti görünce, kalktı, Kutb-i Rabbânî’nin ellerine sarıldı ve; “Ey hazret, fakir bunun için bu ziyâfeti tertîb etmiştim. Kemâl sahibi arıyordum. Allahü teâlâ benim istediğimi verdi. Bu ni’metin şükrünü hangi dille yapayım” dedi. Sonra ziyâfeti tertîb eden Ahmed Kalender, bütün âlimleri hürmetle uğurladı. Kutb-i Rabbanî orada bir müddet kaldı. O sâdık tâlib, dilediğine hazretin hizmetinde bir defada kavuştu ve kâmil evliyâdan oldu. Kutb-i Rabbanî ona hilâfet verdi ve Mültân’a gönderdi. Kendisi de Pâni-püt’e geldi.

Pâni-püt müftüsü Şeyh Abdüssemî’ anlatır: Bir gün Kutb-i Rabbanî hazretleri oturuyordu. Bu sırada ihtiyâr bir kadın, elinde boş bir ibrikle, güç belâ su taşımaya gidiyordu. Kutb-i Rabbanî kıymetli bakışlarını ona çevirdi ve hâline acıdı; “Anacağım, sana yetecek kadar suyu taşıyacak kimsen yok’ mu?” buyurdu. “Efendim, bir kimsem olsaydı, yahut ücretle su taşıtacak kadar param olsaydı, bu sıkıntıyı hiç çekermiydim?” dedi. Kutb-i Rabbanî, hemen kalktı, ibriği elinden aldı, kuyunun başına gidip, doldurdu. Omuzuna alıp, kadının evine götürdü ve; “Yâ Rabbî, bu suya bereket ihsân et” diye duâ etti. O günden sonra, o ihtiyâr kadın bu sudan ne kadar harcadıysa, hiç eksilmedi ve yaşadıkça su taşımak zahmeti çekmedi.”

Birgün bir kimyager, Kutb-i Rabbânî’nin oğullarından birine gelip, fakir hâlde görünce, ona; “Kimyâyı benden öğrenin” dedi. Oğlu babasının huzûruna gidip mes’eleyi söyledi. Hazret-i Kutb-i Rabbanî odanın duvarına doğru tükürdü. Bütün oda altınla doldu. Sonra: “Ey oğlum, o kimya benim ne işime yarar, onda can tehlikesi vardır. Bu kimyâ-i saadeti öğrenin ki, ağzınızın suyu, düştüğü yerde altın olsun” buyurdu.

Bir zaman doğu tarafına sefere çıkmıştı. Birgün bir yere indi. Gördü ki, o köyün halkı, mallarını toplamış, kaçmak üzereler. Halkın ne için kaçtığını sordu. Onlardan biri; “Sultan çok vergi istiyor. Biz de veremiyoruz. Başka çâremiz kalmadı. Köyü terk edeceğiz” dedi. “Reîsinizi bana çağırın” buyurdu. Gidip reîsi çağırdılar. Reîs geldi. “Ey reîs, eğer şu kadar altın bulunur, sultânın istediğini verdikten sonra, sizin için de bir miktar kalırsa burada kalır mısınız?” buyurdu. Reîsleri; “Bu iş, bizim için imkânsız, lâkin Allah dostlarının teveccühüyle çok kolaydır” dedi. Bunun üzerine Kutb-i Rabbanî; “Önce köyü bana sat, benim olsun, sen rahat et” buyurdu. O bunu canına minnet bilip kabûl etti. Sonra, “Köyünüzde ne kadar âlet varsa, toplayın” buyurdu. Hemen toplandı. “Bunların hepsini, içine tezek konmuş tandıra atın ve tandırı yakın” buyurdu. Öyle yaptılar. “Şimdi gidin, sabahleyin gelin bunları alın” buyurdu. Kendisi uyudu. Gecenin yansı geçince ve insanlar uykuya dalınca, oradan kalktı ve memleketine döndü. Sabah olunca, köylü tandırın yanına geldiler. Atılan her âleti, saf altın olarak buldular ve bozdurup vergi borçlarını ödediler ve rahata kavuştular. Öyle ki, çocukları bile zengin olup, o günden sonra sıkıntı çekmediler.

Nakl olunur ki, birgün dağbaşında bir yere gitti. Bir cûkî (Hind fakiri) gördü. Oturmuş, gözü kapalı duruyordu, önüne vardı. Cûkî gözünü açtı. Baktı ki, karşısında bir fakir durur. Cebinden bir taş parçası çıkarıp ona uzattı ve “Buna “Fâris” derler. Hangi demire sürsen, onu altın yapar” dedi. Hazret onu aldı ve yanlarındaki pınarın havuzuna attı. Cûkî bu hâli görünce, şaşaladı. Kalktı ve hazreti hırpaladı, ağır lâflar söylemeye başladı ve: “Ağam, bu taş parçasını binlerce gayret ve mihnetle buldum. Yazık ki, kıymetini bilmedin. Ben sana acıdım da, onu verdim. Fakirlikten, darlıktan kurtulmanı

istedim. Şimdi senin kurtuluşun, ne yapıp yapıp o taşı bulup bana vermendedir. Senin işine yaramadı ise, niçin bana iade etmedin?" dedi. Hazret; "Ey Cûkî! Mademki o taşı sen bana bağışladın, o benim malım oldu. Ne istersem yaparım" buyurdu. Cûkî: "Doğru söylersin, ama gözümün önünden gitseydin, istediğin gibi yapardın. Sen tutup benim yanımda onu suya attın, beni çok kızdırdın. Sen taşımı vermezsen, yakanı bırakmam" dedi. Adamın istediği olmazsa, rahat edemiyeceğini anlayıp: "Ey kıt düşünceli! O pınara git ve taş parçanı al! Ancak şu şartla ki, orada o cinsten birçok taş görebilirsin. Seninkinden başkasına tama' edip, el uzatmayacaksın" buyurdu. Cûkî kabûl etti. Pınara geldi. Orada milyonlarca Fâris taşının olduğunu gördü. En üst taraflarında onun taş parçası duruyordu. Hayran ve şaşkınlığından ne yapacağını şaşırdı. Kendi taşına aldı. Kendi taşına kanâat etmeyip, bir taş daha aldı. İkinci aldığını gizlemek istedi. Kutb-i Rabbanî, kalb nûru ile onun hâlini anladı ve; "Ey taş yürekli, kör kalbli (basiretsiz)! Sana öyle yapmayacaksın demedim mi? Sözünde durmadın" buyurdu. Cûkî pişman oldu. Hemen gelip taşların ikisini de hazret-i Kutb'un önüne koydu ve yüzünü Kutb-i Rabbanî'nin mübârek ellerine sürdü ve; "Ey hazret! Seni bu ihtiyâçsız hâle getiren ilim ve marifetten bana da bir parça ver ve teveccüh eyle" dedi. Kalb gözü ile, cûkînin saadet vaktinin geldiğini anladı. Önce ona İslâmı anlattı. O da sıdk ve ihlâsla Kelime-i tayyibeyi söyledi ve müslüman oldu. Sonra hazret-i Kutb'un talebesi olmakla şereflendi, hizmetinde ve sohbetinde bulundu. Mücâhede edip, kısa zamanda kâmil bir velî oldu.

Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-putî hazretlerinin, ilk evlendiği hanımından beş oğlu iki kızı olmuştu. Oğulları; Hâce Abdülkâdir, Hâce İbrâhim, Hâce Şiblî, Hâce Kerîmüddîn, Hâce Abdülvâhid idi. Temiz, afif ve zahide iki kızları Kirnâl şehzâdeleriyle evlendi. Onikinci torunu, Senâullah-i Pâni-pütî, pek kıymetli "Tefsîr-i mazharî" kitabının yazarıdır.

Kutb-i Rabbanî son zamanlarda hep istiğrak hâlinde idi. Şöyle ki, namaz vaktinde hizmetçiler mübârek kulağına yüksek sesle; "Hak, Hak, Hak" diye bağırırlar, kendine gelir, abdest alıp namaz kılar, tekrar istiğrak hâline girer, kendinden geçerdi. Birgün beş oğlu da yanında idi. O hazret, hizmetçinin işâreti olmadan, gözünü açtı ve büyük oğlu Hâce Abdülkâdir'e doğru baktı ve; "Ömrümden bir kısmını, bugün ömrü sona ermiş olan adaşım Seyyîd Celâl Mahdûm Cihâniyân Buhârî'ye bağışlayacağım. Bu husûsta ne dersiniz?" buyurdu. Şeyh Abdülkâdir: "Babamın ömrü uzun olsun, ben bütün ömrümü ona vermeyi saadet bilirim. Babamın ömrü niçin başkasına nasîb olsun, ben buna râzı olamam" dedi. Hazret diğer oğlu Şeyh İbrâhim'e sordu. O da böyle cevâb verdi. Sonra diğer oğlu Şiblî'ye sordu. O hemen: "Babamın ömrü uzun olsun, ama Hak teâlânın hükmü, hazretinizin buyurduğu gibi ise, hiç düşünmemek ve emir red olunmamak gerek ki, yarın mahcubiyet olmasın. Bin sene dünyâda kalınsa da, ihtiyâr ve irâdesini sevdiğine ısmarlamaktan daha iyi ne vardır?" dedi. Hazret, bu sözden çok memnun oldu ve "Aferin" dedi. Sonra hepsine gitmeleri için izin verdi. Kendisi istiğrak hâline döndü. Oğulları emre uyup gittiler. Ancak Abdülkâdir yanından kalkmadı. Bir ân geçmişti ki, Kutb-i Rabbanî kendine geldi. Oğlunu yanında buldu. "Madem ki, burada kaldın, gel beraber gidelim" buyurdu. Hemen kalktılar. "Oğlum, ayağını ayağımın üzerine koy, gözlerini kapa" buyurdu. Öyle yaptı. Bir saat geçmemişti ki, "Gözünü aç" buyurdu. Gözünü açtı. Babası ile birlikte Dehlî'de idiler. Seyyid Celâleddîn Mahdûm Cihâniyân'ın (kuddise sirruh) olduğu yere vardılar. Hazret-i Cihâniyân sekerât halindeydi. Son anlarını yaşıyordu. Seyyidin talebesi olan Dehli pâdişâhı Sultan Fîrûz, abdest için çıkmıştı. Hazret-i Kutb-i Rabbanî teşrîf edip, hazret-i Seyyid'in yatağının başı ucunda durdu. Selâm verdi. Seyyid Celâl, hemen gözünü açtı, selâmını aldı. Hazret-i Kutb-i Rabbanî, onu kucakladı ve kalk buyurdu. Seyyid kalktı. Hazret-i Kutb-i Rabbanî; "Abdest al ve iki rek'at namaz kıl" buyurdu. Öyle yaptı. Bitirince iltica elini Kutb'un tarafına uzatınca, o hazret iki elini tutup kaldırdı. On parmağı iz bıraktı ve ömründen on senesini ona bağışladı. Selâm verip, geldiği yolla Pânî-püt'e döndü. Seyyid Celâl, tam sıhhate kavuştu. Fîrûzşâh abdest alıp, hemen hocasının yanına geldi. Ne olduğunu sordu. "Kardeşim Şeyh Celâleddîn Pâni-püti geldi. Bana duâ etti ve ömründen birkaç sene bağışladı. Sıhhate kavuştum. O da memleketine döndü" buyurdu. Sultan; "Ben ne talihli insanım ki, Allahü teâlâ bizim zamanımızda böyle büyük evliyâ verdi" dedi ve hocasından, Kutb-i Rabbânî ile görüşmek ve duâlarını almak için izin istedi. Seyyid izin verdi. Ve; "Ne mutlu sana ki, öyle bir ârif-i kâmili ve vaktin kutbunu ziyâret edeceksin. Elini, öpmek şerefiyle şereflenceksin" buyurdu. Dehlî pâdişâhı Fîrûzşâh yola çıktı ve o hazretin huzûruna gitti. Emrine hazır oldu. Bir saat oturdu. "Ey Şeyh, Allahü teâlâyı gördün mü?" diye sorunca, Kutb-i Rabbanî; "Allahü teâlâyı bu dünyâda bu gözle görmek, dînimize göre muhaldir. Lâkin Hak teâlânın zillini gördüm" buyurdu. Sultan bu söze çok sevindi, hâli hoş

oldu ve; “Evini mal ve para ile doldurun” diye adamlarına işâret etti. Bunun üzerine sultânın adamları pekçok mal getirdiler. Fakat Kutb-i Rabbanî kabûl buyurmadı ve; “Biz dervişleriz, kapıcımız, bekçimiz yoktur. Bunları nasıl muhafaza edelim. Birisi bunlar için gelir de helak olur. Kendi üzerine belâ almak akıl kârı değil, Allahü teâlâ bunları size verdi. Muhafazasını siz daha iyi bilirsiniz” dedi. Pâdişâh ne kadar ısrar ettiyse de, kabûl etmedi. Sultân bunları hazretin en fakir oğluna götürdü. Hazretin oğlu bunları görünce, işâretle ne olduklarını sordu, “Neye yararlar” dedi. İnsanlar işâretle, “Bunlarla karın doyar” dediler. Bu ifâdeden o mahdûm tebessüm etti ve; “Bunlar bizim işimize yaramaz. Canı veren, ağzı ve mi’deyi yaratan, insanlara minnete hacet bırakmadan rızkı da gönderir. Ondan başkasına ihtiyâç arz etmem” dedi. Sultân hayretler içinde kalıp, ağlayarak dışarı çıktı. Para ve malların, Kutb-i Rabbânî’nin kapısı önünde saçılmasını emr etti. Öyle oldu. Oraya gelene gidene verdiler. Sonra sultan, gözü yaşlı olduğu hâlde, izin isteyip Dehlî’ye döndü.

Ârif-i Rabbânî hazret-i Mahdûm Cihâniyân, o hazretin duâsıyla yeniden sıhhate kavuşunca, bir zaman sonra şevk ve muhabbetinin çokluğundan, hazret-i Kutub’la görüşmek için Pâni-püt’e gitti. Görüştüler. Bir müddet orada kaldı. Çile çekti, ni’mete kavuştu. Sonra Kutb-i Rabbânî’nin izni ile Mahdûm Cihâniyân, Üçe’ye gitti ve orda 785 (m. 1384) senesinde Zilhicce’nin onbirinci günü Hakkın rahmetine kavuştu.

Kutb-i Rabbânî Celâleddîn Pâni-püti hazretleri pekçok talebe yetiştirdi. Kırk tane kâmil halîfesi vardı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: Kendi oğlu Hâce Abdülkâdir, Seyyid Mahmûd’un türbesi yanında medfûndur. Yüksek anneleri de oradadır. Yine kendi oğlu Hâce İbrâhim, babasının türbesinde sol tarafında yatmaktadır. Yine kendi oğlu seccade sahibi Şiblî de aynı yerde Kutb-i Rabbânî’nin sağında yatmaktadır. Hâce Kerîmeddîn, Seyyid Mahmûd’un kabri yanında, yüksek anneleri ve büyük kardeşleri Abdülkâdir ile birlikte yatmaktadır. Hâce Abdülvâhid, ravdanın dışında o hazretin büyük penceresine bitişik yatmaktadır. Şeyh-ül-meşâyih mahdûm Şeyh Zeynâ-ki büyük dedesi, Kutb-i Rabbânî’nin büyük dedesi ile Kâzrûn’dan gelmiş olup, bahçıvanlık yapardı. Enderi kasabasındadır. Şeyh Ahmed Kalender, Mültan kalesi arkasındadır. Kıdvet-ül-evliyâ Şeyh Ahmed Abdülhak, Rudlevî kasabasındadır. Çeştî silsile-i âliyyesi ondan istikâmet bulmuştur. Hazret-i Şeyh Behrâm, Beytûlî kasabasındadır. Hazret-i Şeyh Şehâbeddîn Cihencânevî, Cihencâne kasabasındadır. Seyyid Mûsâ Behârî, Behâr yöresindedir. Kâdı Muhammed evliyâ Sultânpûrî, Kirnâl’ın Sultanpûr’undadır. Kâdı Muhammed’in torunu Şeyh Şuayb, Sûlîbeyt’te medfûndur. Yüksek oğulları uzun yıllar Kutb-i Rabbânî hazretlerinin postnişîni olarak talebe yetiştirdiler. Şeyh Hasen, Perkene’nin Nebhere’sindedir. Şeyh Abdüssamed Senamî, Senam’dadır. Hazret-i Şeyh Nizâm Senâmî, Senâm’dadır. Şeyh Perpenûrî, Senam’dadır. Seyyid Mahmûd, Kutb-i ebdâl’in ravdası bitişiğindedir. Şeyh Sirâceddîn, Kutb-i ebdâl’in kabrinin kuzeyinde eski pencere bitişiğindedir. Şeyh Kinyâoğlu, şehrin bitişiğinde Rânî mahalline yakın yerdedir. Kim bir ihtiyâç ve sıkıntısı için ondan toprak alsa, götürse, Hakkın lütfu ile isteği hâsıl olmaktadır.

Büyük oğulları Hâce Abdülkâdir (kuddise sirruh), babası sağ iken vefât etti. Bu yüzden Hâce İbrâhim bir müddet seccade sahibi oldu. Sonra kendi rızâsıyla, Kıdvet-ül-evliyâ Hâce Şiblî hazretlerini sâhib-i seccade eyledi. O, Kutb-i Rabbânî’ye lâyık bir halef olduğundan ve yüksek babası tarafından dergâh ve misâfirlik masrafları kendisinin uhdesine verildiğinden ve herkesi güzel ahlâkı ile bağladığından, babasının halifeliği ve postnişînliği onda kalıp, kararlı, güzel ve faydalı oldu. Torunlarından “Siyer-ül-aktâb” kitabının yazan, Hidâye bin Abdürrahîm bin Bina Hakîm bin Hasen bin Abdüssamed bin Ebû Ali bin Hâce Yûsuf bin Hâce Abdülkâdir bin Kutb-ül-aktâb Celâleddîn Muhammed Kebîr-i evliyâ Osmânî Pânî-pütî Çeştî Sâbirî, yüksek dedesini öven birçok şey yazdıktan sonra, şu kıt’ayı ilâve eder:

“Bu ne söz, bu ne dil, bu ne bilgidir,
Diyen de, demeyen de pişmandır.
Gönül nerde, bu kol kanat nerede,
Ben kimim, Celâl’i ta’zîm nerede.”

Uzun zaman Hindistan’ı nûrları ile aydınlatan ve insanları ebedî saadet iksirine kavuşturmak için uğraşan Kebîr-ül-evliyâ, Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-püti (radıyallahü anh), birçok kıymetli eserler de yazdı. “Fevâid-ül-füâd” ve “Zâd-ül-ebrâr” adlı eserleri çok ince bilgileri ihtivâ etmekte, severek okuyanların kalblerini serinletmekte ve gönüllere huzûr ve sürûr vermektedir.

1) Siyer-ül-aktâb sh. 197

2) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 163

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 993, 1064

4) "The big five of India in sufism", National Press, India, 1972 sh. 124, 126

CELÂLEDDÎN TEBRÎZÎ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Tebrîz taraflarında doğduğu için Tebrîzî nisbet edildi. Celâleddîn lakabı verildi. İlim tahsiline hocası Ebû Sa'îd Tebrîzî'nin yanında başladı. Hocasının vefâtından sonra, Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinden ilim öğrenip feyz aldı.

Ferîdüddîn-i Attâr hazretlerinin nazarlarından istifâde etti. Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin vefâtından önce Hindistan taraflarına gitti. Onun sohbetleriyle de şereflendi. Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî ve Behâüddîn Zekeriyyâ ile sohbet etti. Bedâyin şehrine gitti. 747 (m. 1346) yılından önce Bengal bölgesinde vefât etti. Yaşı yüzelliye yaklaşmıştı.

Şihâbüddîn Sühreverdî'nin (radıyallahü anh) yanında zâhirî ve bâtınî, maddî ve ma'nevî ilimleri öğrenen Celâleddîn Tebrîzî (radıyallahü anh) hocasına kimsenin yapamayacağı hizmetleri yaptı. Şihâbüddîn hazretleri, her sene hacca giderdi. Sonunda yaşlandı. Zaîf ve güçsüz oldu. Onun için bulundurulan yiyecekler, bünyesine pek uygun değildi. Bu sebepten Şeyh Celâleddîn Tebrîzî, hocası için bir tencere ile tencere altı yapıp başının üzerinde taşırdı. Bunu öyle yapmıştı ki, başını yakmazdı. Hocası yemek isteyince, hemen önüne sıcak yemek koyardı. O mübârek kimsenin duâsı bereketiyle çok yüksek makamlara kavuştu. Şihâbüddîn Sühreverdî (radıyallahü anh) birgün hacdan dönmüştü. Bağdadlılar, huzûruna geldiler. Herbiri fakirlere verilmesi için para ve diğer hediyeler getirdiler. Bu arada bir ihtiyâr geldi ve eski elbisesinin cebinden bir gümüş çıkarıp verdi. Şeyh Şihâbüddîn, o bir gümüşü aldı, hediyelerin en üstüne koydu. Sonra orada bulunanlara; "Kime ne lazımsa bunlardan alsın" buyurdu. Her biri kalkıp, para kesesi ve elbiseleri aldılar. Şeyh Celâleddîn Tebrîzî de orada idi. Ona işâret edip; "Sen de birşey al" buyurdu. Şeyh Celâleddîn kalktı, ihtiyârın getirmiş olduğu bir gümüşü aldı. Şeyh Şihâbüddîn bunu görünce; "Bunların hepsini sen aldın" buyurdu.

Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin yanında kemâl mertebesine kavuşan Celâleddîn Tebrîzî hazretlerinin kerâmetleri meşhûr oldu. Hülâgü'nün işgal ettiği Bağdad'da, halîfe olan Mu'tasım'ın katledileceğini, Allahü teâlânın izniyle, bir gün önceden işâretle haber verdi. Ertesi sabah halîfe hunharca katledildi.

Celâleddîn Tebrîzî (radıyallahü anh), kırk sene gündüzleri hep oruç tuttu. On günde bir kendi ineğinden sağdığı sütten bir miktar içer, başka hiçbirşey yemezdi. Bütün gecelerini namazla geçirirdi. Gecede bin rek'at namaz kıldığı olurdu.

Allahü teâlânın dînini yaymak ve O'nun kullarını ebedî olan Cehennem azâbından kurtarmak için çalışırdı.

Mü'înüddîn Çeştî hazretlerinin hizmetinde bulunmak ve feyzlerinden istifâde etmek için Hindistan taraflarına gitti. Dehlî'de bulundu. Onun yüksek derecesi, hâllerinin açıklığı, ba'zı kimselerin kıskançlığına sebep oldu. Bunlar arasında zamanın Dehlî Şeyh-ül-İslâmı da vardı. Necmeddîn Sugrâ adındaki bu kimse, onu çirkin bir suçla itham eyledi. Sonunda onu Bengal tarafına sürdürdü. Bengal'e gelince, birgün bir su kenarında oturuyordu. Kalktı, yeniden abdest aldı ve orada olanlara, "Gelin, Dehlî Şeyh-ül-İslâmının cenâze namazını kılalım. Zîrâ bu saatte vefât etmiştir" dedi. Gerçekten böyle söylediği an vefât etmişti. Namazdan sonra yüzünü insanlara çevirip: "Dehlî Şeyh-ül-İslâmı bizi şehirden çıkardıysa, Rabbimiz de onu dünyâdan çıkardı" buyurdu.

Celâleddîn Tebrîzî hazretleri, Bedâyin şehrine vardığı sıralardaydı. Birgün evin önünde otururken, sokakta bir yoğurtçu göründü. O, yoğurt satmak behânesiyle eşkiyalık yapıp milleti soyan bir adamdı. Celâleddîn (radıyallahü anh), ona acıdı. Merhametinden keskin nazarlarla bakıp; "Muhammed aleyhisselâmın dîninde, böyle adamlar da olur" buyurdu. Adam, hemen tövbe etti. Şeyh, ismini Ali koydu. Evine gidip yüzbin gümüş getirdi. Celâleddîn Tebrîzî hediyesini kabûl etti ve buyurdu ki: "Bu gümüşleri yine sen sakla, söylediğimiz yere harcarsın." Vel-hâsıl bu gümüşleri herkese, her muhtaca, verdiriyordu. Kimine yüz, kimine elli, kimine daha az, kimine daha çok verin diyordu. En az verdiği beş gümüş idi. Bu dağıtma işi bir müddet devam etti. Bütün

gümüşleri verdi. Sâdece bir gümüş kaldı. Tövbekâr olan bu talebesi, bundan sonrasını şöyle anlatır: Kalbimden; “Bende bir gümüş kaldı. Hocamın en az ikramı ise beş gümüştür, bir kimseye daha verin derse, ben ne yapacağım” diye düşünüyordum. Böyle düşünürken, bir dilenci çıka geldi. Şeyh bana: “Bir gümüşü de ona ver” buyurdu.

Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker (kuddise sirruh), çocukken çok zikr eder ve kendinden geçmiş bir hâlde bulunurdu. Öyle ki, ona insanlar; “Kâdı dîvâne çocuk” derdi. Bir defa Celâleddîn Tebrîzî oraya geldi. “Burada bir derviş var mıdır?” dedi. “Bir çocuk vardır. Dîvâne şeklindedir. Büyük mescidde düşmüş hâldedir” dediler. Şeyh Celâleddîn onu görmeye gitti ve eline bir nar verdi. Çocuk oruçlu idi. O narı oradakilere taksim ettiler. Nardan bir tane yere düşüp kaldı, iftar vaktinde, çocuk yaştaki Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, o bir tane ile orucunu açtı. O gün derecesi pek yükseldi. Kendi dedi ki: “Eğer o narı tamamen yeseydim, kim bilir ne fâidelere kavuşurdum.” Şeker-Genc, Şeyh Kutbüddîn’e bu hikâyeyi anlattı. Şeyh buyurdu ki: “Baba Celâleddîn ne verdiyse, senin için olan, yediğin o bir nar tanesinde verdi.”

Bir vakitler Çin taraflarına gitti. Oranın insanlarının da huzûr ve saadete kavuşmaları için çalıştı. Bir dağ köyünde ikâmet etti. O köylüler ve çevre sakinleri hep kâfir idi. Onun bereketiyle, bulunduğu köy ve çevresindekiler müslüman olmakla şereflendiler. Bir dergâh inşâ ettiler. Yıllarca orada insanlara feyz menbaı oldu. Devlet ileri gelenleri ve diğer kimselerden birçok talebeleri oldu. Tayy-i mekân ve tayy-i zaman sahibi olup, gitmek istediği yere Allahü teâlânın izniyle kısa zamanda varırdı. Dünyâ sanki ayağının altındaydı. Her gün sabah namazını Mekke’de kılardı. Her sene Arefe ve bayram günü insanların gözünden kaybolur. Hacca giderdi. Kimse onun nereye gittiğini bilmezdi.

Meşhûr seyyah ve âlim İbn-i Batûta, Seyahatnamesinde anlatır: “Çin taraflarında Celâleddîn hazretlerinin ziyâretine gittim. Onun ikâmet ettiği yere iki gün mesafe kala, talebelerine misâfir oldum. Akşamleyin bana, nereden gelip nereye gittiğimi sordular. Onlara; “Ben Acem memleketinden gelip, Çin memleketine Celâleddîn hazretlerinin ziyâretine gidiyorum” deyince, onlar da onun talebeleri olduklarını söylediler. Bana; “Her gece yatsı namazından sonra Celâleddîn hazretleri yanımıza gelir, bir saat yanımızda kalır ve ondan sonra gider” dediler. Ben bu hâle çok sevindim ve hakîkaten yatsı namazından sonra talebeler bir telâş içine girdiler ve Celâleddîn hazretleri geldi. Biz orada onunla müşerref olduk, bir saat sohbet ettiler ve kalkıp gittiler. Sabah olunca, ben yine onun bulunduğu dağ köyüne hareket ettim. Yanına vardığım zaman elini öptüm. Benim memleketimi suâl etti. Ben de, Acemistan olduğunu söyledim. Sonra şehrimi suâl etti. Bulunduğum şehri de ona söyledim. Sonra talebelerine; “Bu, benim bir Arab misâfirimdir. Ona çok izzet ve ikramda bulunun” buyurdu. Ben de; “Efendim! Ben Arab değilim, ben Acemim” dedim. Bana; “Yâ İbn-i Batûta! Senin falan deden Bağdad’dan oraya gitmiştir. Onun için senin aslın Arabdır. Ben de ona istinaden size Arab dedim” buyurdu. Daha önce, benim öyle birşeyden haberim yoktu. Memleketime döndükten sonra araştırdım. Baktım, hakîkaten o hazretin buyurduğu gibi dedem, Bağdad’dan oraya hicret etmiş ve bizim esas soyumuz Arab imiş.

Celâleddîn hazretlerinin yanında bir müddet kaldım. Birçok kimsenin onu ziyâret için geldiklerini gördüm. Onların içinde inanmıyanlar da vardı. Onun sohbetinde bulunan bu inançsızlar, Allahü teâlânın izni ile hidâyete kavuşurlar, müslüman olurlardı. Öyle kalabalık olurdu ki, gelen misâfirleri evi almaz, mağarada yatarlardı.

Celâleddîn hazretlerinin üzerinde güzel bir elbise vardı. Kalbimden; “Keşke, şu elbiseyi bana verse de bereketlensem” diye geçirdim. Başka birgün huzûruna vardığımda, bana; “Ey İbn-i Battûta, bu elbiseler bana hocamdan yadigârdır. Buna rağmen iki parçadan birini sana vereceğim” deyip, elbisenin şal olan parçasını bana verdi. Ben onun bu söz ve hareketine hayret ettim. Çünkü ben, bu isteğimi yalnız kalbimden geçirmiş, kimseye söylememiştim.

Gideceğim zaman, onun bulunduğu yere vardım ve vedalaşmak istedim. Yanında edeble oturan bir şahıs gördüm. O anda beni yanına almadı. Bir müddet sonra beni huzûruna çağırdı. Talebelerine suâl edip, yanında bulunan şahsın kim olduğunu sordum. Yanında edeble oturan şahıs, kâfir olan, bu beldelerin pâdişâhı idi. Kısa bir zaman sonra yine Celâleddîn Tebrîzî’nin yanına gittiğimde, o pâdişâhın müslüman olduğunu öğrendim.

Ertesi sene yine Çin tarafına seyahat edip Hanbalık’a (Pekin’e) gittim. Sagurcî zaviyesine vardım. Orada Burhâneddîn isminde büyük bir zât vardı. Onun ziyâretine

gittim. Üzerime Celâleddîn hazretlerinin hediyesi olan şalı almıştım. O mübârek zâtın elini öpmek istedim. O benim yüzüme bakıp elini öptürmedi. Tutup, benim elimi kendisi öptü. Sebebini sorduğumda; “Ben, senin elini üzerindeki şal için öptüm. İlkönce şalı tanıdım. Ancak nereden elde edebileceğinizi düşündüm. Hocama rabıta ettim. Kendisinin hediye ettiğini söyledi. Ben de hocamın şalına hürmeten senin elini öptüm” dedi. Burhâneddîn hazretlerinin yanında bir müddet kaldım. Sohbetlerinde hep Celâleddîn hazretlerinden bahseder, onun çok büyük bir âlim ve evliyâ olduğunu söylerdi. Bu durumdan sonra Celâleddîn hazretlerinin büyüklüğü kalbime daha çok yerleşti. Buradan yine onun bulunduğu dağlık bölgeye gittim ve onu ziyâret ettim. Beni görür görmez; “Yâ İbn-i Batûta! Şimdi de benim kardeşim olan Burhâneddîn’den anlat, onun durumu nasıldır acaba?” dedi. Ben de iyi olduğunu ve selâmlar gönderdiğini söyledim. Sonra; “O, çok mübârek bir zâttır. Üzerinde hocasının şalı bulunan kimseye elini öptürmez ve o onun elini öper” dedi. Ben bu hâle çok hayret ettim ve şaşırdım. Bir müddet sonra yine ziyâretine gittiğimde; “Bundan birkaç ay evvel vefât etti” dediler.”

Celâleddîn-i Tebrîzî (radıyallahü anh) vefât etmeden önce, vefâtını haber verdi. Vefâtından bir gün önce yanına gelen talebelerine; “Yarın öğle vakti, inşâallah ebedî sefere çıkacağım, onun için vedalaşmak isterim. Zîrâ, bu dünyâda bir daha birbirimizi görmeyeceğiz” buyurdu. Hakîkaten, ertesi gün öğle vakti, namaz kılarken, son rek’atin son secdesinde rûhunu teslim etti. Talebelerine vasıyyetinde; “Benim size nasihatim, Allahü teâlâdan korkarak, O’nun emir ve yasaklarına riâyet etmenizdir” buyurdu.

Celâleddîn-i Tebrîzî (radıyallahü anh) Behâeddîn Zekeriyyâ’ya (radıyallahü anh) yazdığı bir mektûbunda; “Allahü teâlâdan başka şeye gönül bağlamak, dünyâya tapmak demektir” buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 382

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 50

3) Rıhletü İbn-i Battûta, Beyrut 1960, sh. 612

CELÂLÜDDÎN-İ TEBBÂNÎ

Hanefî mezhebi, fıkıh, hadîs, edebiyat ve usûl âlimi. İsmi, Celâl (Resûl) bin Ahmed bin Yûsuf er-Rûmî es-Sîrî el-Kâhirî et-Türkmânî olup, lakabı Celâlüddîn’dir. Aslen Anadolu’da bulunan Sîre isimli bir beldeden olup, sonraları Kâhire’ye gelerek, Kâhire dışında bulunan Tebbân mahallesinde yerleşti. Buraya nisbetle kendisine et-Tebbânî denilmiş ve daha çok bu isimle tanınmıştır. Kaynak eserlerde doğum târihi tesbit edilemeyen Tebbânî, 793 (m. 1391) senesi Receb ayının 23. günü Kâhire’de vefât etti.

750 (m. 1349) senesinden önce Kâhire’ye gelen Tebbânî ilim tahsiline başladı. Alâüddîn-i Türkmânî’den Buhârî-i şerîfi dinledi ve ders aldı. Ayrıca Lütfullah İtkânî, İbn-i Akîl, İbn-i Ümmî Kâsım, İbn-i Hişâm en-Nahvî ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup onlardan ilim öğrendi. Başta fıkıh ve hadîs olmak üzere, çeşitli ilimlerde yükselip, zamanında bulunan Hanefî mezhebindeki âlimlerin en üstünlerinden oldu. Oğlu Serefüddîn, İzzeddîn el-Hâdırı el-Halebi ve başka zâtlar da ondan ilim öğrendiler.

İlim öğrenmek ve öğretmek husûsunda çok gayretli, akidesi güzel (i’tikâdı düzgün), Ehl-i sünnete ve bu yola sarılanlara muhabbeti çok fazla olan, çok kıymetli bir zât idi. Bid’at ve dalâlet fırkalarında bulunanlara, İslâmiyete düşmanlık etmek isteyenlere karşı çok şiddetli idi. Kendisine birçok defa kadı olması teklif edildi ise de, bu vazîfeyi kabûl etmemekte ısrar etti ve; “Bu kadılık vazîfesi öyle bir iştir ki, bu vazîfeyi yapabilmek için geniş ilim sahibi olmak yetmez. Ayrıca kadılığa âit ıstılâhları bilmek, bu husûsta tecrübe ve mehâret sahibi olmak da lâzımdır” buyurdu. Sargatmeşiyye ve Elceyhiyye medreselerinde ders verdi. Yazmış olduğu kıymetli kitaplardan ba’zılarının isimleri şunlardır. Manzûmetün fil-fıkh ve şerhuhâ (4 cild), Şerhu Menâr-ül-envâr, İhtisaru şerhu Sahîh-il-Buhârî li Moğoltay, Şerhu muhtasarı İbn-i Hâcib, Tercîhu mezhebi Ebû Hanîfe, El-İnâye bişe’n-il-hidâye ve fetvâlarının toplandığı 4 cildlik Fetvâ kitabıdır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 545

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 488

3) Şezerât-üz- zeheb cild-6, sh. 327

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 152

5) El-A’lâm cild-2, sh. 132

6) Keşf-üz-zünûn sh. 841, 1221, 1826

CEMÂLEDDÎN AKSARÂYÎ (Muhammed bin Muhammed Râzî)

Fıkıh ve tefsîrde, aklî ve naklî ilimlerde âlim. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Fahreddîn Râzî’dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Babası, Fahreddîn-i Râzî hazretlerinin torunlarından, vâ’iz Muhammed bin Muhammed idi. Anadolu’da huzûrun yeniden te’min edilmesi için gelen âlimler arasında yer alan Cemâleddîn Aksarâyî, babasından ve zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Bir ara Amasya kadılığı ve Dâr-ül-ilm müderrisliği yaptı. O zaman Karamanoğullarının elinde bulunan Aksaray’a gelip yerleşti. Zinciriyye veya Müselsile Medresesi müderrisliğine ta’yin edildi. Bu medresede talebelerini üç sınıfa ayırarak okuturdu. Bir kısmına, evinden medreseye varıncaya kadar at Üstünde ders verirdi. Bunlara “Yürüyenler” denirdi. İkinci kısmı, medresenin kapısında beklerler, orada ders alırlardı. En üst seviyedeki talebeleri, medresenin içinde ders görürlerdi. Bu medresede ve diğer yerlerde pekçok talebe yetiştirdi. Bunlardan en meşhûru, Osmanlı Devleti’nin ilk şeyh-ül-İslâmı Molla Fenârî hazretleri idi. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri de onu ziyâret edip, ilim ve feyzinden istifâde için Anadolu’ya geldi. Daha o Aksaray’a gelmeden, Cemâleddîn-i Aksarâyî 771 (m. 1369) senesinde vefât etti. Bunun üzerine Seyyîd Şerîf Cürcânî (radıyallahü anh), Molla Fenârî hazretleri ile birlikte Mısır’a gidip Ekmelüddîn Babertî’den (radıyallahü anh) ilim öğrendiler.

Zamanın en büyük âlimlerinden olan Cemâleddîn Aksarâyî, pekçok kitabı şerhetmiş, bir kısım eserlere haşiyeler yazmıştır. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: “Şerh-ül-İzâh lil-Kazvînî”, “Haşiye alâ şerh-i İbn-is-Sâ’âtî li-mecma’ul Bahreyn ve mülteka’n-nehreyn fil-fürû’-ıl-fıkh-il-Hanefî”, “Şerh-ül-gâyet-il-kasavî fî dirâyet-il-fetâvâ lil-Beydâvî”, “Şerh-ü Mevcez-il-Kânûn li-İbn-in-Nefîs fit-tıb”, “İ’tirâzât alel-Keşşâf liz-Zemahşerî”.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 191

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 192

3) El-A’lâm cild-7, sh. 40

4) Şakâyik-i Nu’mâniyye tercümesi sh. 40

5) Keşf-üz-zünûn sh. 36, 210, 1192, 1478, 1900

6) Keşf-üz-zünûn Zeyli cild-2, sh. 433

7) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 166

8) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 1832

CEMÂLEDDÎN HANSEVÎ

Hindistan ulemâ ve evliyâsından. İsmi, Ahmed, lakabı Cemâleddîn’dir. Hindistan’ın Pencab bölgesinin Hansi şehrinde doğdu ve orada yetişti. Hanefî mezhebine göre fetvâ verir, câmide hatîblik yaparak, müslümanlara va’z ve nasihatlerde bulunurdu. Ferîdüddîn Şeker-Genc’le (radıyallahü anh) tanışınca, herşeyi terk etti. Dili söylemez, eli tutmaz, ayağı gitmez oldu. O şeker hazînesinin elinde işlenip, maddî ve ma’nevî olgunluğa kavuştu. Üstün derecelere yükseldi. Şeker-Genc’in (radıyallahü anh) sevgi ve muhabbetine mazhar oldu. Şeker-Genc (radıyallahü anh); “Cemâl, cemâlimizdir” buyururdu. Cemâleddîn Ahmed Hansevî’ye (radıyallahü anh) olan muhabbetinden dolayı oniki sene Hansi’de kaldı. “Cemâl, devamlı senin başının etrâfında dolaşmak istiyorum” buyururdu. Kime hilâfet verse, Cemâleddîn Hansevî’ye gönderir, o kabûl etmedikçe hilâfeti geçerli olmazdı. Onun reddettiği kimse, bir daha kabûl görmezdi. Şeker-Genc; “Cemâl’in yırttığını Ferîd dikemez” buyururdu. Cemâleddîn-i Hansevî (radıyallahü anh), hicri sekizinci asrın başlarında Hansi kasabasında vefât etti. Hansi’de bugün ziyâret mahalli olan türbesine defnedildi.

Birgün Hansi’den biri, Şeker-Genc’in huzûruna vardı. Ferîdüddîn Şeker-Genc, ona; “Bizim Cemâl nasıldır?” diye sordu. O kimse; “Size bağlandığı günden beri, arazi ve mal ile

meşgûliyeti ve hatîbliği tamamen bıraktı. Açlık ve sıkıntılar çekerek nefsini terbiye etmeye çalışmaktadır” deyince, Şeyh Ferîd neş’elendi. Rahatlayıp; “Elhamdülillah, iyidir” buyurdu.

Cemâleddîn Hansevî’nin (radıyallahü anh), “Mülhemat” adlı Arabca bir eseri vardır. Eser, belagat ilmi yönünden bir şaheserdir.

“Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, yahut Cehennem çukurlarından bir çukurdur” hadîs-i şerîfini işittiği günden beri çok üzülür, bu va’îd (tehdid) sebebiyle çok huzûrsuz ve kararsız olurdu. Hakkın rahmetine kavuştuktan bir zaman sonra, kabrinin üzerine türbe yapmak istediler. Kazıcı tuttular. Lahde erişince, kıble tarafından bir oda bulunduğunu, oradan Cennet kokusu geldiğini gördüler. Hemen bırakıp, kabrin üstünü kapadılar, düzeltip tamir ettiler.

Vefâtından sonra kendisini rü’yâda gördüler. Hâlini sordular. “Beni kabre koydukları zaman, iki azap meleği geldi. Arkalarından iki melek daha geldi. “O, akşam namazından sonra kıldığı iki rek’at namaz ve farz namazdan sonra okuduğu Ayet-el-kürsî hürmetine bağışlandı” dediler” buyurdu.

Pek güzel şiirlerle süslediği “Mülhemat”ında buyurdu ki: “Fakr, şerefli bir huydur. Ondan salah, iffet, zühd, vera’, takvâ, tâat, ibâdet, açlık, yoksulluk, kanâat, mürüvvet, fütüvvet, dirayet, siyânet, emânet, seher vaktinde kalkmak, teheccüd, hudû’, huşû’, tezellül, tevâzu, tahammül, kızgınlığı yenmek, afv, haramdan gözünü yummak, şefkat, infâk, İsrâr, it’âm, ikram, ihsân, irâz, ihlâs, inkıta’, infisâl, sıdk, sabr, sükût, hilm, rızâ, haya, bezl, cüd, sehâvet, haşyet, korku, recâ, riyâzet, mücâhede, murâkabe, muvafakat, murâfakat, müdâvemet, muâmele, tevhîd, tehzîb, tecrid, tefrîd, vekar, müdâra, müvâsat, inâyet, riâyet, şefkat, şefaat, lütf, kerem, şükr, fikr, zikr, hürmet, edeb, i’tisâm, ihtiram, taleb, rağbet, gayret, ibret, basiret, uyanıklık, hikmet, hasbet, himmet, ma’rifet hakîkat, hizmet, teslim, tefviz, tevekkül, tebettül, yakîn, güven, ihtiyâçsızlık istikâmet ve güzel ahlâk doğar. Hangi fakirde bu sıfatlar bulunursa, ona kâmil (olgun) fakir denir. Bu sıfatlara sahip olmayana fakir denmez.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 73

CEMÂLÜDDÎN ZEYLEÎ

Hadîs ve Hanefî mezhebi usûl-i fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Yûsuf bin Muhammed olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. Lakabı Cemâlüddîn’dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 762 (m. 1360) senesinde vefât etti.

Abdullah Zeyleî fıkıh ilminde yetişti. Bu ilimde yüksek derecelere kavuştu. Hadîs-i şerîf ilmin de yükselerek, bu ilimde de söz sahibi oldu. Çok hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs-i şerîf dinlediği âlimlerden ba’zıları şunlardır: Necîb Harrânî’nin talebeleri, Mesned-i İskenderiyye Şihâbüddîn Ahmed et-Ticîbî, Fakîh-ül-Kâhire Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed el-Ensârî, Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed, Celâlüddîn Ebi’l-Fütûh Ali bin Abdülvehhâb, Takıyyüddîn bin Abdürrezzâk el-Lahmî, Tâcüddîn Muhammed bin Osman, Cemâlüddîn Abdullah bin Ahmed el-İskenderî.

Takıyyüddîn Ebû Bekr Temîmî onun hakkında: “Abdullah Zeyleî; Kenz kitabının açıklayıcısı Fahrüddîn Zeyleî, Kâdı Alâüddîn Türkmânî ve birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs kitaplarını mütâlâa ile meşgûl olduktan sonra, meşhûr fıkıh kitabı Hidâye’nin ve Keşşâf tefsîrinin hadîs-i şerîflerini tahric (kaynaklarını tesbit) etti” demektedir.

İbn-i Hacer onun hakkında şöyle der: “Hocam Irâkî bana: Abdullah Zeyleî ile beraber ba’zı kitapların hadîs-i şerîflerini tahric için çalışırken, kendisinin İhyâ-i Ulûmiddîn’in hadîs-i şerîflerini, Zeyleî’nin ise Hidâye ve Keşşâfın hadîs-i şerîflerini tahric ettiğini, bu husûsta birbirlerine yardımcı olduklarını, Zerkeşî’nin de Râfiî’nin hadîs-i şerîflerini tahric ederken Abdullah Zeyleî’nin bu eserinden faydalandığını söyledi.”

Büyük âlim Muhammed Zâhid-ül-Kevserî, İbn-i Fihd’in zeyline yaptığı haşiyelerde şöyle der: “İbn-i Hacer, hadîs-i şerîf tahrîclerinde Abdullah Zeyleî’nin, Hidâye adlı eserden yaptığı hadîs-i şerîf tahrîclerinden faydalanmıştır. Abdullah Zeyleî, derece bakımından Irâkî’den üstündür. Fakat Zeyleî’nin Irâkî ile hadîs-i şerîfleri tahrîc ederken arkadaşlık etmesi, beraber çalışması, onun güzel ahlâk ve tevâzuunu göstermektedir. Zaten yapmış olduğu hadîs-i şerîf tahrîcleri; onun ilminin derinliğine hadîs-i şerîflerin ma’nâsına, râvîlerinin isimlerine,

hadîs metinlerine, hadîs-i şerîflerin geldiği yollara ne kadar muttalî ve âşinâ olduğunu gösterir. Abdullah Zeyleî'nin bu eseri (Hidâye'nin hadîs-i şerîflerinin tahrîci) asırlar boyunca ilim ehli arasında çok i'tibâr görmüş ve elden ele dolaşmıştır."

Abdülhay Lüknevî, "El-Fevâid-ül-behiyye" ismindeki kitabında: "Abdullah Zeyleî'den sonra gelen "Hidâye" adlı eser üzerine açıklama yapan âlimler, onun Hidâye üzerine yaptığı tahricinden faydalanmışlardır. İbn-i Hacer de, Veciz şerhinin ve daha başka kitapların hadîs-i şerîflerini tahric ederken ondan faydalanmıştır, demektedir.

Büyük âlim Muhammed Enver Şah Kişmiri ise, onun hakkında şöyle der: "Cemâlüddîn Zeyleî, tasavvuf büyüklerinden ve hadîs âlimlerinin ileri gelenlerindendir. Hadîs ilminde çok derin bir âlim idi."

Cemâlüddîn Zeyleî'nin "Nasb-ur-Râye li tahrîci Ehâdîs-il-Hidâye" kitabının husûsiyetleri: Bu kitap Hanefî mezhebi için çok kıymetli bir müracaat eseridir. Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî mezhebleri için de çok fâidelidir. Bu kitap, Hanefîler için sağlam bir delîl olduğu gibi, diğer üç mezheb de bu kitaptan uzak kalamaz. Bu kıymetli eser, aynı zamanda Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfleri için büyük bir hizmettir. Bu esere bir fıkıh âlimi ihtiyâç duyduğu gibi, hadîs âlimi de ihtiyâç duyar. Bu eser, fıkıh ve hadîs âlimleri için sağlam bir ölçüdür. Yine bu eser, hadîs-i şerîfler husûsunda müslümanlara çok fâideli bilgiler vermektedir. Hadîs ilmi ile alâkalı bilgileri kendinde toplamaktadır. Fıkıh âlimi olan, onda ahkâm hadîslerini, muhaddis olan ise, râvîlerin ahvâlini ve hadîs-i şerîflerdeki inceliklere dâir bilgileri bulur. Ayrıca bu eserde, elimizdeki eserlerde bulunmayan cerh ve ta'dil ve hadîs ilmi ile alâkalı husûslarda, hadîs âlimlerinin sözlerini bildirmektedir."

Bu eseri, Hâfız İbn-i Hacer kısaltmış ve ona, "Ed-Dirâye fî telhisi nasb-ir-Râye" ismini vermiştir. Hadîs âlimlerinden Kâsım bin Kutlubuga da, Zeyleî'nin bu eserine zeyl yaptı; buna "Münyet-ül-elmeî fimâ fâte min tahrîci ehâdîs-il-Hidâye" ismini verdi.

Hidâye haşiyesi Feth-ül-Kadîr'in müellifi, büyük âlim İbn-i Hümâm da, Hanefî mezhebine dâir hükümlerin delîllerinde birkaç mes'ele hâricinde, Zeyleî'nin tahrîcinden fazla birşey bildirmemiştir.

Abdullah Zeyleî'nin diğer bir eseri de, Tahricü ehâdîs-ül-Keşşâf'dır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 165

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 310

3) Nasb-ur-Râye mukaddimesi sh. 5

CENABEZÎ (Abdülgaffâr bin Muhammed)

Hadîs âlimi. İsmi, Abdülgaffâr bin Muhammed bin Abdülkâfî es-Sa'dî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Lakabı Tâcüddîn'dir. 650 (m. 1252) senesi Muharrem ayında doğdu. 732 (m. 1331) senesi Rebî'ul-evvel ayı başında Mısır'da vefât etti.

Abdülgaffâr es-Sa'dî; el-Muîn Ahmed bin Ali ed-Dımeşkî, Abdullah bin Allak, Ahmed bin Abdullah bin Nahhâs, en-Necîb Abdüllatîf, Abdülazîz İbni Abdülmün'im el-Harrânî, Abdülhâdî el-Kaysî, İbn-i Hatîb el-Mizze, Osman bin Avf, Abdülvehhâb bin Furât ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Dımeşk'da Ahmed bin Abdüddâim ve İbn-i Ebi'l-Yüsr'dan icâzet (diploma) aldı.

Abdülgaffâr es-Sa'dî, Mısır'da hadîs dersleri verdi. Şam'da "El-Medreset-üs-Sâhibiyye"de hadîs kürsüsü başkanı oldu. Tâcüddîn es-Sa'dî, aynı zamanda Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden idi. Mısır'da fetvâlar verdi. Üç cild hâlinde bir lügat hazırladı. Fıkıh ve hadîs ilmine dâir eserler yazdı.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: "Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) vefâtına yakın; "Benden sonra Ebû Bekr hakkında ihtilâf olunmaması için bir şeyler yazdıracağım. Yazmak için birşey getiriniz" buyurarak, getirilen kâğıda şunları yazdırdı: "Allahü teâlâ ve mü'minler, Ebû Bekr hakkında ihtilâf edilmesinden râzı değildir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 85

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 158

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 394

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 386

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 102

6) El-A'lâm cild-4, sh. 32

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 587

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 269

DÂVÛD BİN SEYYİD EL-HÜSEYNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Dâvûd bin Seyyid Bedr el-Hüseynî'dir. 701 (m. 1301) senesinde Beyt-i Makdis civarında vefât etti. Doğum târihi ve hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur. Kerâmetleri çoktur.

Seyyid Dâvûd, Beyt-i Makdis civarında bir köyde yaşadı. Oradakilerin çoğu hıristiyan olup, bağ ve bahçelerinden elde ettikleri üzümleri şarap yapıp, oradaki müslümanlardan fâsık (günahkâr) olanlara da satmaya başlayınca, Seyyid Dâvûd buna çok üzüldü. Allahü teâlâya duâ edip, yalvardı. Hıristiyanların ellerindeki şarapların sirke hâline döndüğü görüldü. Hıristiyanlar bu durum karşısında Seyyid Davud'a "Sihirbaz" deyip, oradan başka yerlere gittiler. Seyyid Dâvûd, oranın vâlisine müracaat edip, bir dergâh yapmak istediğini bildirdi. Daha sonra vâli tarafından onun için bir dergâh inşâ edildi. Çok kimseler orada ilim ve ahlâk öğrendiler. Seyyid Dâvûd bu dergâhda vefât etti. Hayatta iken yaptırdığı, üzeri kubbe ile örtülü türbesine defnedildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 7

DÂVÛD-İ İSKENDERÎ

İskenderiyye'de yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Dâvûd bin Ömer bin İbrâhim eş-Şâzilî el-İskenderî olup, künyesi Ebû Süleymân'dır. Kaynak eserlerde doğum târihine rastlanamayan Ebû Süleymân, 733 (m. 1333) senesinde İskenderiyye'de vefât etti. Vefâtı için kaynaklarda başka târihler de bildirilmiştir. Tasavvufta Şâzilî tarikatına mensûp idi. Bu yolun büyüklerinden Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî ve onun hâlifesi olan Tâcüddîn İbn-i Atâullah İskenderî hazretlerinin sohbetlerinde yetişerek kemâle geldi. Mâlikî mezhebi âlimlerinin önde gelenlerinden ve Kur'ân-ı kerîmde medhedilen Râsih ilimli âlimlerin imamlarından (büyüklerinden) oldu. Bilhassa fıkıh, tefsîr, hadîs, nahiv, beyân ve diğer ilimlerde ve evliyâlık yolunda derecesi çok yüksek idi. Çeşitli ilimlere dâir çok kıymetli eserler tasnif etmiş olup, ba'zılarının isimleri şunlardır.

İzâh-ul-mesâlik, er-Risâlet-ül-merdıyye fî şerhi düâ-iş-Şâziliyye, Şerh-ut-telkîn, Uyûn-ül-hakâik, Keşf-ül-belâga ve Şerh-ül-cümel liz-Zücâcî.

Ebû Süleymân Dâvûd-i İskenderî hazretleri, "Ameller (in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise, eline geçecek olan ancak odur" hadîs-i şerîfinde geçen niyet hakkında buyurdu ki: "Bâtındaki derecenin yüksekliği, niyetin yüksekliği nisbetindedir. Ya'nî niyetindeki üstünlüğün ne kadar ise, bâtınî âlemdeki derece ve yüksekliğin de o nisbette üstündür."

Dâvûd-i İskenderî'nin buyurduğu diğer kıymetli sözlerinden ba'zıları da şunlardır.

"Dünyâda en çok şaşılacak şey, kişinin sevdiğini bırakıp başka birinin kapısına sığınması ve ondan birşey beklemesidir."

"Mürşid (yol gösterici, rehber) sana ilâcı, tedâvi olmak yolunu gösteren değil, tedâvi eden, ma'nevî olarak terbiye edip, yetiştiren zâttır. Böyle olmıyana mürşid denmez."

"Allahü teâlânın muhabbetinden bir zerreyi, bin yıllık ibâdete değişme! Çünkü, "Kişi sevdiği ile beraberdir" buyurulmuştur.

"Şehvetler, bitmeyen arzu ve ihtirâslar, üstü örtülü azaptırlar."

"Bir velîde, iki çeşit nûr bulunur. Birincisi; rahmet ve şefkat nûru olup, bu nurla, evliyâlık yolunda bulunmaya müsait olanları kendisine cezbeder, çeker. İkincisi ise; feyz, izzet ve

kahr nûru olup, bu nurla da, Allah yolunda bulunmaktan uzak, taşkın kimseleri kendisinden uzaklaştırır.”

“Kulun ilmi arttıkça, ilim talebi, daha çok öğrenmek arzu ve ihtiyâcı da artar. Himmeti de yükselir. Çünkü kişi, cehâlet hâlinde, sâdece ilim öğrenmeyi, daha çok ilim sahibi olmayı ister ve buna kendisini çok muhtaç hisseder. İlmin çok dereceleri vardır. Onun sonu yoktur.”

“Âlimler, zâhirî ve bâtınî âlimler olarak ikiye ayrılır. Zâhirî âlim; ilmi arttıkça, zuhuru, ortaya çıkması, tanınması artan kimsedir. Fakat bâtınî âlim bunun zıddıdır. O gizlidir. Ma’nâlar âleminde ilerledikçe, kendisi, kendisini ve ilmini anlamaktan, idrâk etmekten âciz kalır. İlmi de kendisi ile birlikte gizlidir. Zâhirde, (görünüşte) onun ilminin ve kendi hâlinin bir belirtisi olmaz. Ancak ehli olanlar tarafından tanınabilirler.”

“Allahü teâlânın ihsânları içinde, Allahü teâlâya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine îmândan sonra, ihsânların en büyüğü vilâyet (evliyâlık) nûruna inanmaktır.”

“İnsanlar iki kısımdır. Birinci kısım, dünyâ ile uğraşanlar olup, onu i’mâr etmeye çalışır. Onun yolunun esâsı dünyâ ile uğraşmaktır, ikinci kısım insanlar ise, ma’nâ âlemi ile, ma’nevî işlerle uğraşan kimseler olup, bunlar, matlûba (Allahü teâlâya) kavuşmak, O’nu taleb etmek (istemek) arzusuyla yanarlar. Bütün gayretleri bunun içindir.”

“Yaptığın bütün ibâdetlerde gayen, sâdece kendisine ibâdet ettiğin Allahü teâlâya yakınlık olsun. Hattâ bu gaye, ecir ve sevâbtan daha önce olmalı! Allahü teâlâya yakın olmak ni’meti ele geçince, öyle sevâblar, öyle ecirler gelir ki, anlamak, hesâb etmek mümkün olmaz.”

“Kalbin tam bir ihlâs ile “La ilahe illallah (Allahü teâlâdan başka hiçbir ilâh yoktur)” diyerek bir defa Allahü teâlâya yönelmesi, Allahü teâlâdan gâfil olarak yapılan yer dolusu ibâdetten hayırlıdır.”

“Mü’min kulların kalbleri, evliyânın kalblerinin gölgeleri altındadır. Evliyânın kalbleri, enbiyânın (peygamberlerin) kalblerinin gölgesi altındadır. Enbiyânın kalbleri de, Allahü teâlânın inâyet ve yardım nûrları altındadır.”

“Gizlilik hâlinde bir şeyin saklı ve gizli kalması, mühim değildir. Asıl mühim olan, zuhur (açıklık) hâlinde o şeyin gizli kalabilmesidir.”

“Gönül kapılarının açılmasında elde edilebilecek en büyük nasîb, gaflet hâlinden kurtulabilmektir.”

“Bir kimse, sahibi olan Allahü teâlâyı bırakır, O’ndan başka birine kalb gözünü çevirip, ona bakar ve ona gönül verirse, başına şu üç şey gelir: 1-Kalbinde, ilâhî nûrları müşâhede etmesine, hakkı ve hakîkati görmesine mâni olan perde hâsıl olur. 2- Kalbini hangi sebeple mahlûklara kaptırdığına dâir hesaba çekilir. 3- Allahü teâlâdan başka birşeye gönül verdiği ve niyeti bozuk olduğu için azap görür.”

“Bir kimsenin dünyâ ve âhıretine fâideli olan bir hâli yoksa, o kimse, cansız maddelerden farksızdır. Şayet bir kimsenin işi gücü şer, kötü işler ve ma’sıyet (günah) olursa, bu durumda o, bir şeytandan farksız olur. Bir kimse hem dünyâ ve hem de âhıret işlerini birlikte yürütmeye çalışıp, dünyalık işlere daha fazla önem verirse, o kimsenin hayvandan farkı kalmaz. Düşüncesi, işi, meşgûliyeti yalnız Allahü teâlâ için olan kimse ise, sanki bir melek gibidir.”

“Amelin ve ilmin hâlis olanını iste! Hâlis niyetle Allahü teâlâya ibâdet ederken, insanlık hâli ba’zı kusurların olursa, onlar için de derhâl tövbe et!”

“Eğer, insanlar velî zâtların kadrini, kıymetini bilip iyice anlayacak derecede olsalardı, herkes karşılaştığı bütün insanlara karşı edebli olurdu. Çünkü, görünüş i’tibâriyle velî de bizim gibi bir insandır ve karşılastığımız bir kimse de, Allahü teâlânın bir velî kulu olabilir. Velî, şekil ve şemail bakımından, giyinip kuşanma bakımından ve diğer birçok beşeri sıfatlarla, diğer insanlardan farklı olmayan bir kimse gibi görünür. Hâlbuki, haddizatında o, diğer insanlardan tamamen farklı, apayrı bir insandır. Her ân gönlü Allahü teâlâ iledir ve O’nun muhabbeti ile yanmaktadır. İşte velînin asıl hâlini bildiren bu husûsiyetini, ancak onun gibi olanlar anlar. Diğer insanlar ise, onu kendileri gibi bir kimse zannederler.”

“Âbidde (Allahü teâlâya çok ibâdet edende) ve ârifde nefse düşmalık vardır. Fakat ikisinin düşmanlıkları farklıdır. Âbid, nefsinin yaptıklarının kendisi için zararlı olduğunu bildiği için, nefsin yaptığı işlere düşmandır. Ârif ise, işleriyle birlikte, nefsin

kendisine de düşmandır. Çünkü nefs, Allahü teâlâya düşmandır.”

“Bir kimse birini severse, onun bu sevgisi, bu sevgiye kavuşmasına sebep olanı da sevmeyi gerektirir.”

“İnsanoğlu dünyâya etten bir kanat ile gelir. Üstünde çeşit çeşit ni’metlerin bulunduğu yükseklikler, altta ise Cehennem ateşi vardır. İnsanoğlu bu kanadını iyi besleyip, damarlarını iyi kuvvetlendirmeli ki, kanat zayıf olup, vazîfesini yapamayacak hâle gelmesin ve sahibini ateşe düşürmesin.”

“Kalb üç çeşittir. Birincisi; a’razî, ya’nî yeryüzüne bağlı olan kalb ki, her an şeytanın aldatması ve azdırmasına karşı tehlikededir. İkincisi; semâvî kalb ki, bu kalb, a’razî kalb kadar olmamakla beraber, yine de şeytan, zayıf hâlini yakalayıp buna da saldırabilir. Üçüncüsü; arşî kalb olup, şeytan ve diğer mahlûklardan hiçbirisi buna zarar veremez.”

“Kur’ân-ı kerîmi hakikî olarak dinliyebilmenin, böylece onun ma’nevî lezzetinden haz alabilmenin ilk mertebelerinden birisi, fânî olan mahlûkların hepsini, gözünden ve gönlünden silerek dinlemektir.”

“Allahü teâlâ bir kulu için hayır murâd edince, onun kalbine hakîkî ilimleri yerleştirir.”

“Sen, şu anda bulunduğun dünyâda ebedî kalacak değilsin. Bakî olan âhıret yurduna da henüz ulaşmış değilsin. Bu hâl karşısında sana düşen odur ki, kendisine çok yakın olduğun, senin her hâlini gören duyan ve bilen zâta (Allahü teâlâya) yönelesin.”

“Bir talebe, kendisine ilim ve edeb öğreten ve hakîkî âlim olan hocasına edeb ve muhabbetle nazar edince (bakınca), Hak yoluna girmiş olur.”

“Mahlûklar arasında hilekârlık, düzenbazlık olmadığı zaman, Allahü teâlânın tevfîk, yardım ve başarı ihsânları yağmur misâli yağmağa başlar.”

“Bir kul kalbini Allahü teâlâya tevcih edebildiği (döndürebildiği) müddetçe, Allahü teâlâ onun bütün dağınık işlerini toparlar, bir araya getirir. Fakat kul, Allah korusun, kalbini bir kula tevcih eder, kendisi gibi âciz bir mahlûktan medet umarsa, bütün işleri darmadağınık olur.”

“Allahü teâlâyı tanıyan ârif zâtların, dünyâya düşkün olanlardan kaçmaları, onlardan uzaklaşmaları, onların üzerinde dünyâ cifesinin pis kokusu duyulup, etrâfı rahatsız ettiği içindir.”

“Bakış durumlarına göre gözler dört kısımdır. Birincisi; peygamberlerin gözleridir ki, görüşü kuvvetli ve keskindir. Te’sîrini ilk bakışta gösterir. Bu gözlerin sıhhati tamdır. İkincisi; velî zatların gözü olup, bunların da sıhhatleri tam olmakla beraber görüşleri birinci kısımdakiler kadar kuvvetli değildir. Üçüncüsü; mü’minlerden gâfil olanların gözüdür ki, görünüşte var olduğu hissedilir ve görülür. Fakat görüşü zayıftır, te’sîr etmez. Ya’nî perdelidir. Dördüncüsü ise; kâfirlerin gözü olup, kördür ve hiçbir hakîkati göremezler.”

Evliyâ, bütün gizliliğine ve tanınmamasına rağmen bir lâmba gibidir. Etrâfını aydınlatır, insanlar, kendilerine gelen birçok fâideli şeyin onun sebebi ve hürmetine geldiğini anlıyamazlar. Bunun böyle olduğunu, çoğu zaman velînin kendisi dahî bilmez”

“Peygamberler, peygamberlere tâbi olup izlerinde yürüyenler, muhabbet ehli olup, Allahü teâlâyı ve O’nun “Seviniz” buyurduklarını sevenler, ziyandan kurtulup, ni’metlere kavuşmuşlardır.”

“Velîlerden bir zât, şarkta Allahü teâlânın dînine âit birşey konuşsa, garbda da bir kimse o velînin sözlerini duyup kabûl etse ve bunlara tâbi olsa, uysa, nasîbi kadar o velînin nûrundan istifâde eder. Aradaki uzaklık istifâdeye mâni olmaz.”

“Senin, az amel, nurlu ve parlak bir kalb ile Allahü teâlânın huzûruna çıkman; çok amel, fakat nursuz bir kalb ile çıkmandan daha hayırlıdır.”

“Âlimler ve velîler, dünyâ hayâtında hakîkî hâlleri ile zuhur eylemez (meydana çıkmaz). Ancak ilmî hüviyeti ile zuhur eyler. Ama Allahü teâlâ, âhırette onları hakîkî hâllerinde gösterecektir.”

“Ey Âdemoğlu! Kendi kendine ne kadar insafsız davranıyorsun. Hayâtın boyunca, hergün dünyâ ile meşgûl olursun, onun geçici ve aldatıcı güzellikleri ile oyalanırsın. Fakat hergün bakî olan, hakîkî saadet ve sonsuz ni’metler yeri olan Cennete da’vet olunursun. Cennete hiç i’tibâr etmezsin.

Dünyâyı bir tarafa itip, âhırete yönelmedin. Hiç olmazsa ikisini aynı seviyede tutup ona göre hareket etseydin. Sen ise âhıreti sanki unutmuş gibisin.”

“Allahü teâlâ, nefsiyle mücâdele eden mü’mini, son nefesinde muhafaza eder. İslâm üzere ölmeyi ona nasîb eder.”

“Hakîkî irfan sahibi makbûl bir zâta tâbi olarak peşinden bir adım gitmen, kendi boş arzunla, nefsine uyarak ve güya hak yol zannederek, kendine göre tuttuğun yolda yüz bin fersah yürümenden çok fâideli ve hayırlıdır.”

“Öyle bir kimse ile arkadaş ol ki, onda maddeye temayül edecek bir kalb bulunmasın.”

“Gönlünden dünyâ sevgisini silip atan kimse, âbid ve zâhiddir.”

“Kendisinden ilim ve edeb öğrendiğin üstada hizmet, babaya hizmetten önce gelir. Çünkü baba, senin, bu birkaç günlük keder ve sıkıntı âlemine gelmene vesile oldu. O kıymetli üstâd ise, seni safa âlemine, yüce âleme yükseltmekte, ebedî saadetine vesile olmaktadır.”

“Dünyâya gelip, kâmil bir mürşidin (yol göstericinin) ma’nevî terbiyesi ile yetişmeden ölen bir kimse, mülevves olarak ölür. İsterse, insanların ve cinlerin sayısı kadar ibâdet yapmış olsun.”

“Allahü teâlânın, kullarına ihsân ettiği ni’metlerin en büyüklerinden birisi, aralarında irfan sahibi velî bir zâtı bulundurmasıdır. İsterse insanlar onu tanımasınlar ve bilmesinler.”

“Kâmil kişi odur ki, dış cephesi ile iç âlemini örtmesini bilir.”

“Âriflerden bir zâtın yanında ve sohbetinde bir an bulunmanın faydası, babanın terbiyesinden, öğretmenin zâhirî mes’eleleri öğretmesinden çok daha fazladır. Onun bir anlık terbiyesi, öbürlerinin yirmi yıllık terbiyesinden daha fazla ve daha te’sîrlidir. Çünkü onlar dış görünüşü terbiye etmeye uğraşırlar. Ârif zât ise, insanın bâtınını, rûh yapısını terbiye eder, yetiştirir.”

“Cehennem ehli için azapların en şiddetlisi, Cennet ni’metlerinden mahrûm olmaktır. Bu mahrûm olmanın sıkıntısı, onlara azapların hepsinden daha acı gelir.”

“Bir kimse sana, nefsânî hazînesinden birşeyler vermek isterse, onu sakın kabûl etme! Bir kimse ki, sana akıl hazînesinden birşey vermek isterse, bunu, içindeki hikmet nûru ile mukayese et! Arzuna göre ister kabûl et, istersen reddet! Bir kimse ki, sana kalb hazînesinden birşey vermek dilerse, sakın ola ki onu reddetme! Hemen kabûl et! Hattâ fazla vermesini, arttırmasını iste! Şayet birgün gayb âlemi hazînesinden birşey dağıtana rastlarsan, sakın onu kaçırma! İyi bil ki, en büyük hazîne odur.”

“Kadir gecesi, o senenin kalbidir, îmân dolu bir kalb de, içinde bulunduğu cesedin kadir gecesidir.”

“Nefse, Kelime-i tevhîd anahtarının “La: Hayır, yok, olamaz” kelimesi ile öyle bir gem vurulmuştur ki, böylece bâtıl olan da’vâlarından ve isteklerinden vazgeçip, ümidini kessin.”

“Cömertlik ve yardım etme bakımından en ileri kul, Allahü teâlânın kullarına rızık te’minine vesile olan kimsedir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 8

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 188

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 562

4) Mu’cem-at müellifîn cild-4, sh. 140

5) El-A’lâm cild-2, sh. 333

6) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 100

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 360

8) İzah-ul-meknûn cild-1, sh. 557, 569 cild-2 sh. 133

9) Keşf-üz-zünûn sh. 481, 661, 890

10) Neyl-ül-İbtihâc sh. 116

DÂVÛD-İ KAYSERÎ (Dâvûd bin Mahmûd Karamânî)

Tasavvuf, hadîs ve tefsîr âlimi, aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs idi. İsmi, Dâvûd bin Mahmûd bin Muhammed'dir. Aslen Kayserili olduğu için Kayseri ve Karamânî nisbet edildi. Şerefüddîn lakabı verildi. Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi olan İznik'teki Orhâniye Medresesi'ne ilk olarak müderris ta'yin edilen bu zâttır. 751 (m. 1350) yılında İznik'de vefât edip, oraya defnedildi.

İlk önce Kayseri ve çevresinde ilim tahsil eden Dâvûd-i Kayserî, ilmini ilerletmek maksadıyla Mısır'a gitti. Kâhire'de hadîs-i şerîf, tefsîr ve diğer naklî ve aklî ilimleri tahsîl etti. Arkadaşları arasında zekâsı, çalışkanlığı ve ilmi ile çok parladı. Sadrüddîn-i Konevî hazretlerinin talebelerinden "Füsûs-ül-hikem" şarihi Kemâlüddîn Kâşânî'nin talebeleri arasına katıldı. Onun yüksek ilminden istifâde edip, feyzlerine mazhar oldu. Tasavvuf yolunda ilerleyip, yüksek derecelere kavuştu. Onun ilmindeki üstünlüğü, derecesinin yüksekliği, Anadolu'da meşhûr oldu. Bu sırada Osmanlı Devleti Sultanı olan Orhan Gazi, İznik'i alıp, ilim sahiplerine durak ve ilim taliplerine mekân olması için bir medrese inşâ etti. Dâvûd-i Kayserî'yi de da'vet edip, bu medreseye müderris ta'yin etti. Burada vefâtına kadar vazîfe görüp, nice âlimler yetiştirdi. İlk Osmanlı medresesinin ilk müderrisi olması dolayısıyla, Osmanlı devletinin ilmiye hey'etini teşkil eden ilk kadrolar onun talebeleri arasında yetişti.

Sâlih, zâhid, çok ibâdet eden, insanlara karşı çok merhametli ve güzel ahlâk sahibi bir zât olan Dâvûd-i Kayserî'nin şöhreti. Muhyiddîn-i Arabî'nin "Füsûs-ül-hikem"ini şerhederek "Matla-ı husûs-il-kelâm fî meânî Füsûs-ül-hikem" adını verdiği eseriyle daha çok duyuldu. Bu kıymetli eser, Hindistanda basılmıştır. Dâvûd-i Kayserî'nin bu şerhinden başka; "Tahkîk-ı mâ-il-hayât ve keşf-i esrâr-iz-zulâm", "Nihâyet-ül-beyân fî dirâyet-iz-zemân,", "Şerh-it-Teiyye li İbn-il-Fârid" ve daha birçok eseri vardır.

1) Şakâyik tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 27

2) Keşf-üz-zünûn sh. 266, 888, 1038, 1262, 1338, 1720, 1987

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2112

4) Rehber Ansiklopedisi "Dâvûd-i Kayserî" maddesi

DİMYÂTÎ (Abdülmü'min bin Halef)

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Abdülmü'min bin Halef bin Ebü'l-Hasen bin Şeref bin Hıdır bin Mûsâ ed-Dimyâtî et-Tûnî olup, künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Ahmed'dir. Lakabı ise Şerefüddîn'dir. 613 (m. 1217) senesinde Dimyat'ta doğdu. 705 (m. 1306) senesi Zilka'de ayının onbirinde Kâhire'de vefât etti. Bâb-ün-Nasr kabristanına defnedildi.

Abdülmü'min ed-Dimyâtî, önce; fıkıh, usûl, ferâiz bilgilerini Dimyat kadısı İbn-i Halîl ve Ebi'l Mekârim Abdullah ile Ebû Abdullah el-Hüseyn bin Mensûr es-Sa'dî'den öğrendi. Bunlardan ayrıca hadîs-i şerîf de dinledi.

Ebû Abdullah Muhammed bin Mûsâ bin Nu'mân'ın teşviki ile hadîs-i şerîf öğrenmeye başladı. Daha sonra Kâhire'ye gitti. Orada Hâfız Zekiyyüddîn Abdülazîm el-Münzirî ile görüştü. Uzun zaman onun derslerine devam etti. Hadîs ilminde üstün dereceye yükseldi. Bundan başka İskenderiyye, Mekke, Medine, Bağdad, Mardin, Harran, Dımeşk ve Haleb'de birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Haleb'de Hâfız Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin Halîl'in derslerinde bulundu.

Abdülmü'min ed-Dimyâtî'den ise; Şeyh Ebü'l-Feth Muhammed bin Muhammed el-Ebyurdî, Hâfız Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin ez-Zekiyy-il-Müzzî, Hâfız Ebû Abdullah ez-Zehebî, Hâfız Ebü'l-Feth Muhammed bin Muhammed bin Seyyidinnâs, Hâfız Ebû Abdullah bin Şâme et-Tâî, el-Hâfız-ül-Vâlid ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Abdülmü'min ed-Dimyâtî, Kâhire'de Medreset-ül-Mensûriyye'de hadîs dersleri verdi. İlk defa orada ders veren âlim oldu. Abdülmü'min bin Halef, Mısır'da sünnet-i seniyyenin yayılması için çok çalıştı. Fitnelerden uzak olarak sünnet-i seniyyenin hizmetçisi oldu.

Ez-Zehebî onun hakkında: "Abdülmü'min ed-Dimyâtî'nin cismi de, ahlâkı da güzel idi. Güzel konuşurdu. Lügat ve kırâat âlimi idi. Kitapları doğru ve çok faydalı idi. Maddî ve ma'nevî rızkı boldu. Herkesten hürmet ve saygı gördü" demektedir.

El-Müzzî ise onun hakkında şöyle demektedir: “Ondan daha fazla hadîs-i şerîf bilen görmedim.”

Abdülmü’min ed-Dimyâtî birçok eser yazdı. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Kitâb-üs-salât-ül-vüstâ, 2-Kitâb-ül-hayl, 3-Kabâil-ül-hazrec, 4-El-Akdül-müsmin fîmen ismühü Abdülmü’min 5-El-Erbeûn el-Mütebâyine, 6-El-İsmâd fî hadîs-i ehl-i Bağdad, 7-Meşîhat, 8-Muhtasar-üs-sîretin Nebeviyyeti.

Abdülmü’min Dimyâtî, Süleymâniye Kütüphânesi’nin Reîs-ül-küttâb Mustafâ Efendi kısmı, 491 numarada kayıtlı “Kitâb-ül-metcer-ur-râbih fî sevâb-i amel-is-sâlih” adlı eserinde; münâkaşa ve cidali terketmenin sevâbı hakkındaki hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“Kim, haksız olduğu hâlde münâkaşayı terk ederse, onun için Cennet bahçelerinde ev yapılır. Kim de haklı olduğu hâlde münâkaşayı terkederse, onun için Cennetin ortasında bir ev yapılır.”

“Ahlâkını güzelleştirene Cennetin en yüksek yerinde bir ev yapılır.”

“Münâkaşayı bırakın. Çünkü ben; bahçesinde, ortasında ve en yükseğinde olmak üzere, haklı olduğu hâlde münâkaşayı terkeden kimse için üç ev biliyorum. Münâkaşayı terkedin. Çünkü Rabbimin beni putlara tapmaktan sonra ilk nehyettiği şey münâkaşadır.”

> “Kimse ile mücâdele etmeyen, haklı olsa bile, dili ile kimseyi incitmeyen müslümanın, Cennete gireceğine size söz veriyorum. Şaka yapmak için ve yanındakileri güldürmek için de olsa yalan söylemiyenin, Cennete gireceğini size söz veriyorum. İyi huylu olanın, Cennetin yüksek derecelerine kavuşacağını size söz veriyorum.”

“Allahü teâlânın onunla hatâları mahvedip dereceleri yükselttiği şeyi size bildireyim mi? Şiddet ve melâlet anlarında, âdabına riâyet ederek güzelce abdest almak, câmilere gitmek ve bir namazı kıldıktan sonra diğer namaz vaktini beklemektir. (Sonra üç defa) İşte bu ribâttır.”

Hadîs-i şerîfin şerhi: Burada, “Şiddet ve melâlet anlamından murâd; şiddetli soğuk, sahibini, hareketten alıkoyan hastalık ve insanın abdest almasını zorlaştıran daha başka hâllerdir. Hadîs-i şerîfte bildirilen amellere devam eden kimse, Allahü teâlâdan; günahlarının af ve mağfiret edilmesini, sevâblarının arttırılmasını ve Cennete konulmasını ümit edip beklediği için, Resûlullah (aleyhisselâm), bu kimseyi düşmana karşı nöbet (ribât) tutan ve nöbet tutarken şehîd olmayı bekleyen kimseye benzetmiştir. Ba’zı âlimler de; “Yukarıdaki amellere ribât buyurulması, bu amellerin, sahibini günâh işlemekten alıkoymasından dolayıdır” demişlerdir. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Misvak kullanınız. Çünkü misvak ağzı temizler, Allahü teâlânın rızâsını kazandırır. Cebrâil bana misvakı öyle tavsiye etti ki, bana ve ümmetime misvakın farz olmasından korktum.”

“Şayet ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, her namaz için misvak kullanmalarını emrederdim.”

“Kur’ân’ın yollarını misvak ile temizleyiniz.”

“Ağız misvâklanmış olarak kılınan iki rek’at, misvâklanmadan kılınan yetmiş rek’atten daha üstündür.”

“Doğru olunuz. Biliniz ki, amellerinizin en hayırlısı namazdır. Elbette namaza sâdece mü’min olanlar devam eder.”

“Bir kimse, güzelce abdest aldıktan sonra üç defa “Eşhedü en lâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerîkeleh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü” derse, Allahü teâlâ onun için Cennetin sekiz kapısını açar, o kimse istediğinden Cennete girer.”

“Müezzin; “Allahüekber, Allahüekber” dediği zaman, sizden biriniz; “Allahüekber, Allahüekber” der, sonra müezzin; “Eşhedü enlâ ilahe illallah” dediği vakit, o da; “Eşhedü enlâ ilahe illallah” derse sonra müezzin; “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” dediği vakit, o da; “Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” der, müezzin; “Hayye ales-salâh” dediği vakit, o da; “La havle velâ kuvvete illâ billah” der, sonra müezzin; “Hayye alel-felâh dediği vakit, o da; “La havle velâ kuvvete illâ billah” derse, sonra “Allahüekber, Allahüekber” dediğinde, o da; “Allahüekber, Allahüekber” derse, sonra müezzin; “La ilahe illallah” dediği vakit, o da bütün kalbiyle; “La ilahe illallah” derse, Cennete girer.”

Resûlullaha (aleyhisselâm) amellerin hangisinin daha faziletli olduğu sorulunca; “İlk vaktinde kılınan namazdır” buyurdu.

“Namazı ilk vaktinde kılmanın, namazı son vaktinde kılmaya üstünlüğü, âhıretin dünyâya üstünlüğü gibidir.”

“Namazın ilk vakti Allahü teâlânın rızâsı, son vakti ise affıdır.”

“Cemâatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmiyedi derece daha üstündür.”

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kim yatsı namazını cemâatle kılarsa, sanki gecenin yarısını ibâdetle geçirmiş gibi olur. Kim de sabah namazını cemâatle kılarsa, bütün geceyi ibâdetle geçirmiş olur.”

“Münâfıklara en ağır gelen namaz, yatsı ve sabah namazıdır.”

“Benim bu mescidimde kılınan namaz, başka mescidde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Mescid-i haram bundan müstesnadır. Mescid-i haramda kılınan bir namaz, bunda (benim mescidimde) kılınan yüz namazdan daha faziletlidir.”

“(Kudüs’te) Beyt-i Makdis mescidinde kılınan bir namaz, başka mescidde kılınan beşyüz namazdan daha faziletlidir.”

“Allahü teâlânın rızâsı için bir mescid yapan kimseye, Allahü teâlâ Cennette bir ev yaptırır.”

Resûlullah (aleyhisselâm); “Kim Allahü teâlâya kavuşmayı isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı ister. Kim Allahü teâlâya kavuşmayı istemezse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı istemez” buyurunca, Âişe (radıyallahü anha); “Biz hiçbirimiz ölümü istemeyiz” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm); “Bu o değildir. Lâkin mü’min, Allahü teâlânın rahmeti, rızâsı ve Cenneti ile müjdelenince, Allahü teâlâya kavuşmak ister. Allahü teâlâ da ona kavuşmak ister. Kâfir ise, Allahü teâlânın azâbı ve gadabı ile korkutulunca; Allahü teâlâya kavuşmak istemez. Allahü teâlâ da ona kavuşmak istemez” buyurdu.

“Kimin son sözü Lâ ilahe illallah olursa, Cennete girer.”

“Cennetin Reyyân isminde bir kapısı vardır. Buradan ancak oruç tutanlar girecektir.”

“Bir kimse, Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazîfe bilir ve orucun sevâbını Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur.”

“Kim Ramazân-ı şerîf ve Kurban Bayramı gecelerini ihyâ ederse; kalblerin öldüğü gün, onun kalbi ölmez.”

“Kim şu beş geceyi ihyâ ederse, Cennet ona vâcibdir. (Bu beş gece): Tevriye, Arefe, Kurban Bayramı, Ramazân-ı şerîf Bayramı ve Şa’bân’ın onbeşinci geceleridir.”

“Kim kardeşinin ihtiyâcını görmek için yürürse, onun için on sene i’tikâftan daha hayırlıdır. Kim bir gün Allahü teâlânın rızâsı için i’tikâf ederse; Allahü teâlâ, onunla Cehennem ateşi arasında üç hendek kor. Her bir hendek iki ufuk arasından daha geniştir.”

“Kim benim kabrimi ziyâret ederse, ona şefaatim vâcib olur.”

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 207. âyet-i kerîmede meâlen; “İnsanlardan bir kısmı da vardır ki, Allahü teâlânın rızâsını isteyerek nefsini Allahü teâlâya ibâdet yolunda sarf eder. Allahü teâlâ kullarına çok merhamet edicidir” buyurdu.

Aynı sûrenin 216. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Ey mü’minler!(insan tabiatı icâbı) hoşunuza gitmediği hâlde, din düşmanları ile savaşmak üzerinize farz kılındı. Olur ki, birşey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve birşeyi de sevdiğiniz hâlde o, hakkınızda şer olur. Allahü teâlâ bilir, siz bilemezsiniz” buyuruldu.

Nisa sûresi 95. âyet-i kerîmede meâlen; “Mallarını, canlarını feda ederek din düşmanları ile, Allahü teâlânın rızâsı için cihâd, muharebe eden müslümanlar, oturup, kapanıp ibâdet edenlerden daha üstündür. Hepsine de Cenneti söz veriyorum” buyuruldu.

Allahü teâlâ, Tevbe sûresi 111. âyet-i kerîmede meâlen; “Allah yolunda savaşıp düşmanları öldüren ve öldürülen mü’minlerin canlarını ve mallarını, Allahü teâlâ, Cennet kendilerinin olmak karşılığında satın almıştır” buyurdu.

Resûlullaha (aleyhisselâm) “Hangi amel daha faziletlidir?” diye sorulunca; “Allaha ve Resûlüne imân etmek” buyurdular. “Sonra nedir?” diye sorulunca; “Allah yolunda cihâddır” buyurdular. “Sonra nedir?” denilince de; “Kabûl olan hacdır” buyurdular.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 154. âyet-i kerîmede meâlen; “Allah yolunda öldürülenlere, “Onlar ölülerdir” demeyin. Hakîkatte onlar diridirler. Fakat siz anlayıp bilemezsiniz.”

Âl-i İmrân sûresi 195. âyet-i kerîmede meâlen; “Dinlerini korumak için hicret edenlerin yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkenceye, hakarete, ziyana uğrayanların, muharebe edenlerin ve öldürülenlerin günâhlarını elbette örteceğim. Onları altından nehirler akan Cennetlere koyacağım” buyuruldu.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 152. âyet-i kerîmede meâlen; “Beni tâatle zikredin ki, ben de sizi mağfiretle yâd edeyim. Tâatle ni’metlerime şükredin ve ma’siyetle küfrân etmeyin”, Âl-i İmrân sûresi 191. âyet-i kerîmede meâlen; “Akl-ı kâmil sahibleri Allahü teâlâyı ayakta, otururken ve yatarken (ya’nî dâima) zikrederler”, Ra’d sûresi 28. âyet-i kerîmede meâlen; “Bunlar, îmân edenlerdir, Allahü teâlânın zikriyle gönülleri huzûr ve sükûna kavuşanlardır. Haberiniz olsun ki, kalbler ancak zikrullah ile mutmain olur”, Ahzâb sûresi 41. âyet-i kerîmede meâlen; “Ey îmân edenler! Allahü teâlâyı (diliniz ve kalbinizle türlü tesbihler yaparak) çok zikredin” buyuruldu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Rabbini zikr eden ile Rabbini zikretmeyenin durumu, diri ile ölünün durumu gibidir.”

“Cennet ehli, sâdece (Dünyâda iken) Allahü teâlâyı zikretmeden geçirdiği ânına tahassür eder, üzülür.”

“İnsanların yaptıklarını yazan meleklerden başka melekler de vardır. Yollarda, sokakbaşlarında dolaşırlar. Allahü teâlâyı zikr edenleri ararlar. Zikr edenleri bulunca, birbirlerine seslenirler. Buraya geliniz, buraya geliniz derler. Kanadları ile, onları sararlar. O kadar çokturlar ki, göke varırlar. Kullarının her işini bilici olan Allahü teâlâ, meleklere sorarak; “Kullarımı nasıl buldunuz?” buyurur. “Yâ Rabbî! Sana hamd ve sena ediyorlar ve senin büyüklüğünü söylüyorlar ve senin ayıplardan ve kusurlardan temiz olduğunu söylüyorlar” derler. “Onlar beni gördüler mi?” buyurur. “Hayır görmediler” derler. “Görselerdi, nasıl olurlardı?” buyurur. “Daha çok hamd ederlerdi ve daha çok tesbih ederlerdi ve daha çok tekbîr söylerlerdi” derler. “Onlar, benden ne istiyorlar?” buyurur. “Yâ Rabbî! Cennetini istiyorlar” derler. “Onlar Cenneti gördüler mi?” buyurur. “Görmediler” derler. “Görselerdi, nasıl olurlardı?” buyurur. “Daha çok yalvarırlardı, daha çok isterlerdi. Yâ Rabbî! Bu kulların Cehennemden korkuyorlar. Sana sığınıyorlar” derler. “Onlar Cehennemi gördüler mi?” buyurur, “Hayır görmediler” derler. “Görselerdi, nasıl olurlardı?” buyurur. “Görselerdi, daha çok yalvarırlardı ve ondan kurtulmak yoluna daha çok sarılırlardı” derler. Allahü teâlâ, meleklere; “Şâhid olunuz ki, onların hepsini affeyledim” buyurur. “Yâ Rabbî! O zikr edenlerin yanında, filân kimse zikr etmek için gelmemişti. Dünyâ çıkarı için gelmişti” derler. “Onlar benim misâfirlerimdir. Beni zikr edenlerle beraberim. Onların yanında bulunanlar da zarar etmezler” buyurur.”

“Ey insanlar! Şüphesiz ki Allahü teâlânın gizli melekleri vardır. Onlar, Allahü teâlânın zikredildiği, anıldığı yerlere girer ve orada dururlar. O hâlde Cennet bahçelerinde rızıklanınız” buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anhüm); “Cennet bahçeleri nerededir?” diye sordular. Resûlullah da (aleyhisselâm):

“(Cennet bahçeleri;) zikir meclisleri, Allahü teâlânın anıldığı yerlerdir. Allahü teâlâyı zikretmek için çalışınız. Nefslerinize Allahü teâlâyı zikrettiriniz” buyurdu.

“Allahü teâlâyı anmak için oturan kimseleri melekler kuşatırlar. Onları Allahü teâlânın rahmeti kaplar. Onlara sekine iner. Allahü teâlâ, onları kendi katında olanlar arasında anar.”

“Sübhânallahi velhamdülillâhi velâ ilahe illallahü vallahü ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billah de! Çünkü bunlar, el-Bakıyyât-üs-sâlihât’tır. Ağaç yaprağını döktüğü gibi, onlar da hatâ ve günahları dökerler. Bunlar, Cennet hazînelerindendir.”

“Çarşıya giren kimse, “La ilahe illallahü vahdehü lâ şerîkeleh lehülmülkü velehülhamdü yuhyî ve hüve hayyün lâ yemût bi-yedihilhayr vehüve alâ külli şey’in kadîr” derse, Allahü teâlâ ona bin kere bin sevâb yazar ve bin kere bin günâhı ondan siler. Onu bin kere bin yükseltir.”

Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 135. âyet-i kerîmesinde, meâlen; “Ve bir günah işledikleri veya nefslerine zülm ettikleri zaman, Allahü teâlânın va’îd ve ıkâbını anarak günahlarından tövbe ederler (ve günahları ancak Allahü teâlânın bağışlayacağını bilirler), hem de yaptıkları günâha bile bile ısrar etmezler (ve onlar, ısrârın cezasının, günahın cezasından daha çok olduğunu bilirler)” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) de; “Kim sahifesinin kendisini sevindirmesini isterse, çok istiğfar etsin” buyurdu.

Allahü teâlâ, İbrâhim sûresi 24. âyet-i kerîmede meâlen; (Yâ Muhammed!) Gördün ya, Allahü teâlâ nasıl bir temsil yaptı: Kelîme-i tayyibe olan tevhîd ve şehâdet (îmân), kökü yerde sabit ve dal-budağı semâda olan tayyib bir ağaca benzer” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti: “Yâ Resûlallah! Kıyâmet günü senin şefaatinle insanların en mes’ûdu kim olacak?” diye sordum. Resûlullah (aleyhisselâm); “Yâ Ebâ Hüreyre, bunu bana senden başka kimse sormadı. Ancak sen sordun. Kıyâmet gününde halk içinde şefaatime en çok kavuşacak kimse, kalbinden hâlis olarak “La ilahe illallah” diyendir.”

“En faziletli zikir, “La ilahe illallah”, en faziletli duâ “Elhamdülillah”dır.”

“Her kim; Allahü teâlâdan başka hiçbir ilâh olmadığına, yalnız Allahü teâlânın var olduğuna, O’nun şeriki olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın O’nun kulu ve Resûlü olduğuna, Îsâ aleyhisselâmın da Allahü teâlânın kulu ve Resûlü olduğuna, Meryem (in rahmin)e bırakılan, kelimesi ve Allahü teâlâ tarafından (hayat verilen) bir rûh olduğuna, Cennetin ve Cehennemin hak olduğuna, şehâdet ederse, hangi amel üzere olursa olsun Allahü teâlâ onu Cennete kor.”

“Kim, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın Allahü teâlânın Resûlü olduğuna şehâdet ederse, Allahü teâlâ ona Cehennemi haram kılar.”

Allahü teâlâ, Kehf sûresinin 46. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Mal ve çocuklar, dünyâ hayâtının süsleridir. Sonsuz kalıcı olan iyi işlerin sevâbları, Rablerinin yanında daha iyidir.” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm); “Bakıyyât-ı sâlihâtı çok söyleyiniz” buyurdu. Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anhüm); “Bakıyyât-ı sâlihât nedir yâ Resûlallah?” diye sordular. Resûlullah (aleyhisselâm); “Tekbîr, tehlîl, tesbih, elhamdülillah, lâ havle velâ kuvvete illâ billah’dır” buyurdu.

Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin 23. âyet-i kerîmesine meâlen; “Anaya ve babaya güzellikle muâmele edin. Onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyârlık hâline ulaşırsa, sakın onlara “Öf’ bile deme, onları azarlama, yüksek sesle hitâb edip onlara bağırma, ikisine de iyi ve yumuşak söyle” ve Ankebût sûresi sekizinci âyet-i kerîmede meâlen; “Biz, insana, ana ve babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik. Bununla beraber, hakkında bilgi sahibi olmadığın birşeyi bana ortak koşman için sana emrederlerse, artık onlara (bu husûsta) itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. Vakt-i cezada size yaptığınızı (amellerinizin karşılığını) haber vereceğim” buyurdu.

Allahü teâlânın katında hangi amelin daha sevgili olduğu sorulunca, Resûlullah (aleyhisselâm); “Vaktinde kılınan namaz” buyurdu. “Sonra hangisidir?” diye sorulunca da; “Ana-babaya iyilik etmektir” buyurdu.

Allahü teâlâ, Ra’d sûresi 21. âyet-i kerîmede meâlen; “Ve onlar ki Allahü teâlânın gözetilmesini emrettiği hakları gözetirler. (Akrabalık bağını kırmazlar, mü’minlere dostluk gösterir, birlik olurlar, kul haklarını gözetirler, Allahü teâlânın bütün kitap ve peygamberlerine îmân ederler.) Rablerinden korkarlar (nehyedilen şeylerden sakınırlar ve) fenâ hesaptan korkarlar” buyurdu.

Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 196. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Allah yolunda şehîd olanları ölü sanmayınız! Onlar diridirler!” buyurdu.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 121. âyet-i kerîmede meâlen; “Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, o kitabı, hak olduğunu bilerek okurlar. İşte onlar, tahrif yapmaksızın kitaplarına îmân edenlerdir. Her kim de kitabı inkâr eder ve değiştirirse, onlar dinlerinde ziyan edenlerdir” ve İsrâ sûresinin 45. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Sen Kur’ân-ı kerîmi okuduğun zaman, biz, seninle âhirete inanmayanların arasına görünmez bir perde çekeriz.” (Böylece seni göremezler ve sana bir zarar yapamazlar) buyurdu.

Aynı sûrenin 82. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Biz Kur’ân-ı kerîmde öyle âyet-i kerîmeler indirmekteyiz ki, mü’minler için şifâ ve rahmettir (ki, dinlerine kuvvet ve menfâat verir). Zâlimlerin de ancak sapıklığını arttırır” buyuruldu.

Fâtır sûresi 29. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Gerçekten Allahü teâlânın kitabını (Kur’ân-ı kerîmini, hükümleriyle amel etmek ve başkalarına da öğretmek sûretiyle devamlı) okuyanlar,

namazı gereği üzere kılanlar, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve aşikâr harcayanlar, asla ziyan etmeyecek bir ticâret umabilirler. Çünkü Allahü teâlâ, onlara mükâfatlarını tamamen verdikten sonra, fadlından onlara ziyâdesini ihsân edecektir. Muhakkak ki, O Gafûr'dur (çok bağışlayıcıdır), Şekûr'dur (az amele karşılık çok mükâfat verir)" buyuruldu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz. Çünkü o, kıyâmet gününde eshâbına şefaatçi olarak gelecektir."

"Oruç ve Kur'ân-ı kerîm, kula şefaat eder. Oruç; "Yâ Rabbî! Ben onu, gündüz yemekten içmekten menettim. Beni onun hakkında şefaatçi kıl" der, Kur'ân-ı kerîm; "Yâ Rabbî! Ben onu geceleyin uykudan menettim. Beni onun hakkında şefaatçi kıl" der. İkisi de ona şefaat ederler."

"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğretenlerinizdir."

Haysem (radıyallahü anh) anlattı: Resûlullah (aleyhisselâm) Eshâbından bir grup cemâat arasında bulunuyordu. Bu sırada Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrlarına uğradım. "Allahın Resûlü olduğunu söyleyen sen misin?" dedim. Resûlullah (aleyhisselâm); "Evet" buyurdular. O zaman; "Ey Allahın Resûlü! Hangi amel Allahü teâlâya daha sevgilidir?" dedim. Resûlullah (aleyhisselâm); "Allahü teâlâya îmân etmektir" buyurdular. "Sonra nedir yâ Resûlallah?" dediğimde; "Sıla-i Rahm" buyurdular. Sonra; "Yâ Resûlallah! Allahü teâlânın en sevmediği amel nedir?" diye sordum. Resûlullah (aleyhisselâm); "Allahü teâlâya ortak koşmaktır" buyurdular. "Sonra nedir yâ Resûlallah?" dedim. "Sıla-i Rahmi kesmektir" buyurdular. "Sonra nedir yâ Resûlallah?" dedim. "Kötülüğü emretmek, iyilikten men etmektir" buyurdular.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kendine yedirdiğin şey, senin için sadakadır. Zevcene yedirdiğin şey, senin için sadakadır. Hizmetçine yedirdiğin şey, senin için sadakadır."

"Her iyilik sadakadır. Kişinin ehli için harcadığı şey, ona sadaka olarak yazılır."

Resûlullah (aleyhisselâm); "Allahü teâlânın rızâsı için bir yetimin başını okşayan kimsenin elinin değdiği her kılda, onun için sevâblar vardır. Kim kendi yetimine veya yanında bulunan yetime iyilikte bulunsa, ben ve o, Cennette şu ikisi gibi oluruz" buyurdu ve işâret parmağı ile orta parmağını birbirinden ayırarak gösterdi.

Bir kimse kalbinde katılık bulunduğundan şikâyet edince, Resûlullah (aleyhisselâm); "Yetimin başını okşa ve miskini doyur" buyurdu.

"Kim müslüman kardeşini istediği bir şeyle karşılayarak onu sevindirirse, Allahü teâlâ da kıyâmet gününde onu sevindirir."

"Farzlardan sonra amellerin en faziletlisi, müslümanı sevindirmektir."

"Müslüman kardeşini sevindirmek, Allahü teâlânın af ve mağfiretine sebep olur."

"Hastaları ziyâret ediniz. Cenâzeleri ta'kib ediniz. Size âhıreti hatırlatır."

Resûlullah (aleyhisselâm); "Bir kimse, bir hastayı ziyâret ederse, Allahü teâlânın rahmetine dalar. Hastanın yanına oturduğu zaman, onu Allahü teâlânın rahmeti kaplar" buyurdu. Bunun üzerine "Ey Allahın Resûlü! Bu, hastayı ziyâret eden sağlam ve sıhhatte olan kimse içindir. Hasta için ne vardır?" denilince, Resûlullah (aleyhisselâm); "Hastanın (da) günâhları dökülür" buyurdular.

Fetih sûresi 29. âyet-i kerîmede buyuruldu ki: "Muhammed (aleyhisselâm) Allahü teâlânın peygamberidir ve O'nunla birlikte bulunanların (ya'nî Eshâb-ı Kirâmın) hepsi kâfirlere karşı şiddetlidirler. Fakat, birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Rıdvânı, ya'nî Allahü teâlânın kendilerini beğenmesini de isterler. Çok secde ettikleri yüzlerinden belli olur. Onların hâlleri, şerefleri, böylece Tevrât'da ve İncîl'de bildirilmiştir. İncîl'de de bildirildiği gibi onlar, ekine benzer. İnce bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, az zamanda etrâfa yayıldılar. Her tarafı îmân nûru ile doldurdular. Herkes filizin hâlini görüp, az zamanda nasıl büyüdü diyerek şaşırdıkları gibi, hâl ve şânları dünyâya yayılıp görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar."

Kalem sûresi 1-4. âyet-i kerîmelerde meâlen; “Nûn, Kalem ve onunla yazılanlara hamd olsun ki, ey Muhammed, sen deli değilsin, Rabbinin ni’metlerine kavuşmuş bir insansın. Doğrusu sana kesintisiz ecir vardır. Şüphesiz sen, büyük bir ahlâka sahipsin” buyuruldu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Îmânı en kuvvetli olanınız, ahlâkı en güzel ve zevcesine karşı en yumuşak olanınızdır.”

“Doğruluğa yapışınız. Çünkü doğruluk, iyilikle beraberdir. İkisi de Cennettedir. Yalandan sakınınız. Çünkü o, fücur (kötülük) ile beraberdir, ikisi de Cehennemdedir.”

“Kim Allahü teâlâ için tevâzu ederse; Allahü teâlâ, onu yükseltir. Kim de mü’min kardeşinden kendisini üstün tutarsa, Allahü teâlâ onu alçaltır.”

“İnsan, yumuşaklığı, tatlı dili sebebiyle, gündüzleri oruç tutanların ve geceleri namaz kılanların derecelerine kavuşur.”

“Kızdığı zaman, öfkesini yenerek yumuşak davranan kimseyi Allah sever.”

“Cennetin yüksek derecelerine kavuşmak isteyen, saygısızlık yapana yumuşak davransın! Zulmedeni affetsin! Malını esirgeyene ihsânda bulunsun! Kendisini aramıyan, sormıyan ahbabını, akrabasını gözetsin!”

“Allahü teâlânın en sevdiği iş, elbise vererek veya doyurarak veya başka ihtiyâcını karşılayarak, bir mü’mini sevindirmektir.”

“Yerde olanlara merhamet ediniz ki, gökte olanlar da size merhamet etsin.”

“Merhamet ediniz ki, merhamet olunasınız. Affedip bağışlayınız ki, siz de bağışlanasınız.”

“Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, dünyâ ve âhıret iyilikleri verilmiştir.”

“Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, hayır verilmiş olur. Yumuşaklıktan mahrûm olan, hayırdan da mahrûmdur.”

“Allahü teâlâ refîktir. Yumuşaklığı sever.”

Allahü teâlâ, Hucurât sûresi onuncu âyet-i kerîmede meâlen; “Mü’minler, birbirleriyle kardeştir. Kardeşleriniz arasında sulh yapınız” buyurdu. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki:

“En faziletli sadaka, insanların arasını ıslâh etmektir.”

“Kişi sevdiği ile beraberdir.”

Ebû Zer (radıyallahü anh); “Yâ Resûlallah! Bir kimse, bir kavmi seviyor, fakat onların yaptığını yapmaya gücü yetmiyorsa durumu nasıldır?” diye suâl edince, Resûlullah (aleyhisselâm); “Ey Ebû Zer! Sen sevdiğinle berabersin” buyurdu. Ebû Zer de (radıyallahü anh); “Ben Allah ve Resûlünü seviyorum” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm); “Sen sevdiğinle berabersin” buyurdu.

Bir kimse gelip, Resûlullahtan (aleyhisselâm) kıyâmetin ne zaman kopacağını sordu. Resûlullah (aleyhisselâm); “Onun için ne hazırladın?” buyurdu. O zât; “Allah ve Resûlünü sevmekten başka birşeyim yok” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm); “Sen sevdiğinle berabersin” buyurdu. Enes (radıyallahü anh), bu hadîs-i şerîfle ilgili olarak, buyurdu ki: “Resûlullahın (aleyhisselâm); “Sen sevdiğin ile berabersin” buyurmasına sevindiğimiz kadar hiçbir şeye sevinmedik. Ben, Resûlullahı (aleyhisselâm), Ebû Bekr ve Ömer’i (radıyallahü anhümâ) seviyorum. Onları sevdiğim için, onlarla beraber olacağımı ümîd ediyorum.”

“Kim bir kimseyi Allah için sever ve; “Ben seni Allah için seviyorum” derse, ikisi de Cennete girer. Allah için seven kimse, sevdiği kimseden derece bakımından daha yüksektir.”

“Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir, Allah için mâni olursa, onun îmânı kemâle ermiştir.”

“Birbirinize selâm veriniz! Birbirinize yiyecek ikram ediniz! Akrabanızın haklarını gözetiniz! Gece herkes uyurken namaz kılınız! Bunları yaparak, selâmetle Cennete giriniz.”

“Ey Allahın Resûlü! Cennete girmeme vesile olacak birşey söyler misiniz?” diye soran bir Sahâbîye, Resûlullah (aleyhisselâm); “Hoş sözlü olmak, selâm vermek ve yemek yedirmek” buyurdu.

“Ey oğlum! Ehlinin yanına geldiğin zaman selâm ver. Böyle yaparsan, sana ve ev halkına bereket olur.”

“İki müslüman karşılaşıp müsâfeha ederlerse, Allahü teâlâ, onlar ayrılmadan önce günahlarını af ve mağfiret buyurur.”

“İki müslüman karşılaşıp, biri diğerine selâm verdiği zaman, ikisinden Allahü teâlânın en sevdiği, arkadaşına daha güleryüzlü olanıdır. Müsâfeha ettikleri zaman ikisinin üzerine Allahü teâlânın rahmeti iner. (inen yüz rahmetten) doksan tanesi müsâfehaya başlayana, on tanesi, kendisiyle müsâfeha edilenedir.”

“Her iyilik sadakadır. Kardeşini güler yüzle karşılaman, kovandaki suyu kardeşinin kovasına boşaltman da iyiliktendir.”

“Kardeşini güleryüzle karşılamak şeklinde bile olsa, hiçbir iyiliği aşağı görme.”

“Kardeşine güleryüz göstermen sadakadır, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyman sadakadır. Dalâlet üzere bulunan birisine doğru yolu göstermen senin için sadakadır. Taş ve diken (gibi eziyet veren şeyleri) yoldan uzaklaştırman sadakadır. Kovandaki suyu, kardeşinin kovasına doldurman sâdakadır.”

“Hiç kimse, kendi kazandığından daha hayırlı bir yiyecek yememiştir.”

“Doğru ve emîn tacir, Peygamberler, sıddîkler ve şehîdlerle beraberdir.”

“Her göz kıyâmet günü ağlayacaktır. Şu üç göz bunlardan müstesnadır: Haramlara bakmayan göz, Allah yolunda uyumayan göz, Allah korkusundan sinek başı kadar bile olsa yaş akan göz.”

“Kadın, beş vakit namazını kıldığı, namusunu koruduğu ve kocasına itaat ettiği zaman, Cennete istediği kapıdan girer.”

“Kadın üzerinde hakkı ençok olan kimdir?” diye sorulunca, Resûlullah (aleyhisselâm); “Kadının hocasıdır” buyurdu. Yine “Bir kimse üzerinde hakkı ençok olan kimdir?” denilince de; “Annesidir” buyurdu.

“Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden kimse ya hayır söylesin, yahut sussun.”

“Ey Allahın Resûlü! Müslümanlardan hangisi daha üstündür?” diye sorulunca, Resûlullah (aleyhisselâm); “Müslümanların, elinden ve dilinden sâlim olduğu, zarar görmediği kimsedir” buyurdu.

Allahın Resûlüne (aleyhisselâm), “En üstün amel hangisidir?” diye soruldu. Resûlullah (aleyhisselâm); “Vaktinde kılınan namazdır” buyurdu. “Sonra hangisidir yâ Resûlallah?” denilince; “İnsanların senin dilinden sâlim olmaları, eziyet görmemeleridir” buyurdu.

Âl-i İmrân sûresi 104. âyet-i kerîmede meâlen; “İçinizden, insanları hayra çağıracak, iyiliği emredecek, kötülükten alıkoyacak bir topluluk bulunsun, işte onlar, kurtuluşa erenlerdir.” aynı sûrenin 110. âyet-i kerîmesinde de meâlen; “Siz, insanlar için hayırlı ümmetsiniz! İyi şeyleri emreder, fenâ şeyleri menedersiniz” buyuruldu.

Lokman sûresi 17. âyet-i kerîmesinde, Lokman Hakîm’in oğluna nasihatlerinden bahisle meâlen şöyle buyurulmaktadır: “Yavrum, namazı gereği gibi kıl, iyiliği emret ve fenâlıktan alıkoy. Bu husûsta sana isâbet edecek eziyete katlan; çünkü bunlar, kesin olarak farz kılınan işâretlerdir.”

Şûra sûresi 30. âyet-i kerîmede meâlen; “Size gelen belâlar, musibetler, kabahatlerinizin, günahlarınızın cezasıdır. Bununla beraber, Allahü teâlâ, bir çoğunu da affederek musibete ma’rûz bırakmaz” buyuruldu.

Nisa sûresi 79. âyet-i kerîmede meâlen; “Ey insan, sana gelen her iyilik, Allahü teâlânın ihsânı olarak, ni’meti olarak gelmektedir. Her dert ve belâ da, kötülüklerine karşılık olarak gelmektedir. Hepsini yaratan, gönderen Allahü teâlâdır” buyuruldu.

Nahl sûresi 34. âyet-i kerîmede meâlen; “Allahü teâlâ, kullarına zulmetmez, haksızlık etmez, onları azâba, acılara sürükleyen bozuk düşünceleri, çirkin işleridir. Böylece kendilerine zulüm ve işkence ediyorlar” buyuruldu.

Resûlullaha (aleyhisselâm); “İnsanlar arasında en fenâ belâ ve musibete düçâr olan kimdir?” diye sorulunca; “Peygamberlerdir. Sonra onlara daha benziyen, sonra onlara daha benziyenlerdir” buyurdu. Resûlullah (aleyhisselâm) devam ederek; “İnsanlar, dinlerindeki durumlarına göre

imtihan olunurlar. Eğer dinlerinde kuvvetli iseler, onlara verilen belâ ve musibet daha şiddetli olur” buyurdu.

Ebû Zer Gıfâri (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullaha (aleyhisselâm) birçok suâller sorduktan sonra; “Yâ Resûlallah! Bana nasihat et” dedim. “Sana Allahtan korkmayı tavsiye ederim. İşin başı budur” buyurdu. “Yâ Resûlallah biraz daha” dedim. “Sana Kur’ân-ı kerîmi okumayı tavsiye ederim. O senin için yeryüzünde nûr, gökte meleklerin övgüsüdür” buyurdu. “Biraz daha” dedim. “Çok gülmeyi terket, çok gülmek kalbi öldürür, yüzün nûrunu giderir” buyurdu. “Biraz daha nasihat buyur yâ Resûlallah” dedim. “Susmayı tercih et, sâdece hayır söyle, bu şeytanı senden uzaklaştırır, dine uymakta sana yardımcı olur” buyurdu.

“Biraz daha yâ Resûlallah” dedim. “Cihâd et, çünkü cihâd, ümmetimin zühdüdür” buyurdu. “Biraz daha” dedim. “Miskinleri (fakirleri) sev, onlarla bulun” buyurdu. “Biraz daha yâ Resûlallah” dedim. “Kendinden aşağı olanlara bak, senden üstün olanlara bakma, çünkü içinde bulunduğun hâl, senin için ni’mettir” buyurdu. “Biraz daha yâ Resûlallah” dedim. “Akrabanı ziyâret et, onlar seni ziyâret etmeseler de” buyurdu. “Biraz daha yâ Resûlallah” dedim. “Allahü teâlâya itaat et, kınayanların kınamasına aldırma” buyurdu. “Biraz daha nasihat et yâ Resûlallah” dedim. “Acı da olsa hakkı söyle” buyurdu. Biraz daha istedim, elini göğsüme koydu ve şöyle buyurdu: “Tedbir almak gibi akıllılık yoktur. Haramlardan el çekmek gibi vera’ yoktur. Güzel ahlâk gibi de soyluluk yoktur.” buyurdu.

Tahrîm sûresi, sekizinci âyetinde meâlen; “Ey îmân eden seçilmişler! Allahü teâlâya dönünüz! Hâlis tövbe edin! Ya’nî tövbenizi bozmayın! Böylece tövbe edince, Rabbiniz, sizi belki affeder ve ağaçlarının, köşklerinin altından sular akan Cennetlere sokar” buyuruldu.

Resûlullah (aleyhisselâm); “Günâhından tövbe eden kimse, günâhı olmayan kimse gibidir” buyurdu.

Hûd sûresi 114. âyet-i kerîmede meâlen; “Doğrusu bu hasenat (beş vakit namazın sevâbı) küçük günahları mahveder” buyuruldu.

Rersûlullah (aleyhisselâm); “Nerede olursan ol, Allahü teâlâdan kork! Kötülüğün peşinden iyilik yap ki; o iyilik, o kötülüğü silsin, gidersin. İnsanlara güzel ahlâk ile muâmele et!” buyurdu.

Mu’âz bin Cebel (radıyallahü anh), yolculuğa çıkacaktı. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûr-i saadetlerine gelip nasihat istedi. Resûlullah (aleyhisselâm); “Allahü teâlâya ibâdet et! O’na hiçbir şeyi ortak koşma. Kötülük yaptığın zaman peşinden iyilik yap. Ahlâkını güzelleştir” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) Eshâbına (r.anhüm) buyurdu ki:

“Siz, öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helak olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle müslümanlar gelecek ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler, Cehennemden kurtulurlar.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6 sh. 197

2) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 409

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 40

4) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 417

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 102

6) Tezkiret-ül-huffâz sh. 1477

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 357

8) Tabakât-ül-huffâz sh. 512

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 552

10) Ma’rifet-ül-kurrâ-il-kibâr cild-2, sh. 582

11) Kitâb-ül-metcer-ur-râbih fî sevâb-ı amel-is-sâlih, Süleymâniye Kütüphânesi. Reîsülküttâb Mustafâ Efendi kısmı, No. 491

DURSUN FAKÎH (Tursun Fakîh)

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi. Şeyh Edebâlî hazretlerinin dâmâdı. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in bacanağıdır. Osman Bey devrinin meşhûr âlimlerindendir. Aslen Karamanlı olup, hocası Edebâlî'nin (radıyallahü anh) hemşehrîsidir. Çeşitli ilimleri, Edebâlî'den tahsil edip, tefsîr, hadîs ve fıkıh bilgilerinde âlim, tasavvufta yüksek derecelere sahip oldu. Kalbi, kötülüklerin pisliklerinden temizlendi. Zühd ve takvâda, güzel ahlâkta, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta, insanlara doğru yolu göstermekte çok ileri idi. Osman Bey zamanında, gazâ ve fetihlere iştirâk eder, gazilere imamlık yapar va'z ve nasihatlerde bulunurdu. Karahisar'da ilk Cum'a namazını , Eskişehir'de ilk bayram namazını o kıldırdı.

Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı'nın, İlhanlı Gazân Hân tarafından İran'a götürülmesi üzerine devlet parçalandı. Her önüne gelen bey, herkes, sığınacak yer arar oldu. Haber Osman Bey'in meclisine ulaştı. Mecliste hazır bulunan Osman Bey'e, hatîb ve va'izi Dursun Fakîh şu teklifi yaptı: "Beyim! Cenâb-ı Hak size, sığınacak yer arayan müslümanları bir araya toplayıp idâre etmek basiretini ve gücünü ihsân etmiştir. Allahü teâlânın inâyeti, duâ ordusunun himmet ve bereketi, gazâ ordusunun kuvvet ve kudretleriyle çevrenizdeki tekfurları dize getirip, birçoklarının topraklarını mülkünüze dâhil ettiniz. Şimdi sıra Anadolu topraklarını ehil olmayanların elinden kurtarıp, ahâlisini huzûra kavuşturmaya gelmiştir. Müsâade buyurun da, adınıza hutbe okuyup, sizi sultan ilân edelim" dedi. Sultan düşünüp, istişâre etti. Dursun Fakîh'e hak verdi. O gün Dursun Fakîh, Osman Gazi adına hutbe okuyup, beyinin sultanlığını ilân etti. Dursun Fakîh okuduğu hutbelerde, va'z ve nasihatlerinde gazilerin gazâ şevkini artırıcı sözler söylerdi. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) ve O'nun mübârek Eshâbının (radıyallahu anhüm), güzel ahlâk ve örnek yaşayışını anlattı. Osman Gâzî'nin seçme yiğitleri, Allahü teâlânın dînini yaymağa, insanlara merhametli davranıp zarar vermemeye çok gayret ettiler. Herkese iyilik edip, hayırlı amel işlediler. Nefislerini terbiye edip, ebedî saadete kavuşmak için gayret gösterdiler. Bu husûslarda Dursun Fakîh'in askerler üzerinde çok büyük te'sîrleri oldu.

Dursun Fakîh, hocası Edebâlî'nin vefâtından sonra, onun dergâhında tâliblerine ders verdi. Hocasına sorulan suâllere o cevap verdi. Mühim devlet işlerinde onunla istişâre edildi. Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'in en yakın müşaviri oldu. Her işinde onunla istişâre edip, "İstişare eden pişman olmaz" hadîs-i şerîfi mu'cibince, devletin devamlı ilerlemesini, altıyüz yıllık Osmanlı Devleti'nin temellerinin sağlam olarak atılmasını te'min etti. Sekizinci asrın ilk yarısında vefât etti.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 21

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3020

EBÛ AFFÂN OSMAN EL-YEMENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Osman bin Ebî Kâsım bin Ahmed bin İkbâl el-Yemenî olup, künyesi Ebû Affân'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 776 (m. 1374) senesinde vefât etti. Ebû Affân Osman, fakîh, vera' ve zühd sahibi bir zât idi. Dünyâ malına hiç önem vermezdi. Kendisine Zebid'de Hanefî Mensûriyye Medresesi'nin müderrisliği teklif edildi ise de, o bu vazîfeyi kabûl etmedi. Ebû Affân Osman el-Yemenî'nin birçok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: "Osman el-Yemenî'nin bulunduğu köye Iraklı biri geldi. Osman el-Yemenî'yi görünce, onun talebelerine; "Bu sene bu zât hacca gitmiş midir?" diye sordu. Talebesi o zâta; "Hocam bu sene hacca gitmediler" dedi. O bunun üzerine; "Vallahi ben onu hac mevsiminde Harem-i şerîfte beş vakit namaz kılarken gördüm" dedi. Daha sonra o, Osman el-Yemenî hazretlerinin yanına gitti ve ondan duâ istedi."

Yine şöyle anlatılır: "Osman el-Yemenî'nin bulunduğu köyde bir zengin kimse vefât etti. Zamanın sultânı köyde bulunanlara; "O kimsenin evinin kapısını mühürleyin ve onun bütün mallarını iki kişinin huzûrunda tesbit edin. Daha sonra buraya gönderin" diye bir emir yazarak, elçi ile gönderdi. Elçi, Osman el-Yemenî'nin iki talebesinin yanına gelerek, durumu onlara anlattı. Onlar da, hocamızdan izin alalım dediler. Osman el-Yemenî talebelerine bu işe karışmamalarını söyledi. Elçi, yanında bulunan muhafızlar ile Osman el-Yemenî'nin sohbetini bastı ve onlara sultânın verdiği vazîfeyi yaptırdı. Sonra da çok eziyet etti. Bu arada, durumu bildiren bir mektûbu da sultâna gönderdi. Duruma çok kızan sultan, askerleri ile birlikte Zebîd beldesine gitmek üzere yola çıktı.

Akşam oldu. Çok iyi bildikleri Zebîd köyünün yolunu bir türlü bulamadılar. Bu duruma çok şaşırdılar. Sabaha kadar buluruz ümidiyle dolandılar. Yine de köyün yolunu bulamadılar. Sabah olunca, bütün gece aynı yerin çevresinde dolandıklarının farkına vardılar. Sultan, bütün bunların Osman el-Yemenî hazretlerinin kerâmetlerinden olduğunu anladı. Derhâl cân-ı gönülden tövbe etti. Sonra Osman el-Yemenî'nin yanına gitti. Ondan af ve özür diledi. Osman el-Yemenî de onu affetti."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 144

EBÛ BEKR BİN İSMÂİL EZ-ZÜNKELÛNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Lakabı Mecdüddîn'dir. 679 (m. 1280) senesinde doğdu. 740 (m. 1339)'da Mısır'da vefât etti. Aslen Mısırlıdır. Mısır'ın doğu beldelerinden birine bağlı olan Zünkelûn köyündendir. Bu köyün ismi, önce Sünkelûm iken, sonradan halk dilinde Sünkelûn ve Zünkelûn şeklinde değişmiştir. Ebû Bekr bin İsmâil, fıkıh, usûl, hadîs, nahiv ilimlerinde âlim olup, çeşitli eserler yazmıştır. Fıkıh ve hadîs ilmini zamanının âlimlerinden öğrendi. Zamanının meşhûr âlimlerinden olup, sâlih, zâhid ve mütevâzî bir zât idi. Baybarsiyye dergâhında Meşîhat-üs-Sûfiyye vazîfesini yürüttü ve hadîs dersleri verdi. Ayrıca Hâkimî Câmii'nde de ders verdi. Gece-gündüz talebelere ders verirdi. Derslerini anlatırken, talebelere nasihat ederdi. Derslerinde evliyâ menkıbeleri ve hayat hikâyelerini çok anlatırlardı. Bu sûretle dersleri ilgi ile ta'kib edilip, çok fâideli ve bereketli olurdu. Sohbeti tatlı ve fâideli idi. Meclisinde asla kimsenin gıybeti yapılmazdı. Tasavvufda yükselmiş, kerâmet sahibi bir zât idi. Eserleri şunlardır: "Tuhfet-ün-Nebîh fî şerh-it-tenbîh"; dört cild olup, "Tenbîh" şerhidir. "Şerhu minhâc-üt-tâlibîn", "Şerh-üt-ta'cîz", "El-Lem-ül-ârıda fî mâ vakaa beyn-er-Râfiî ven-Nevevî minel-Muârıda."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 58

2) Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 441

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 17

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 125

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 426

6) Keşf-ül-zünûn sh. 418, 490, 1560

EBÛ HÂMİD BEHÂÜDDÎN SÜBKÎ

Fıkıh ve lügat âlimi. İsmi, Ahmed bin Ali bin Abdülkâfi bin Ali bin Temâm es-Sübkî'dir. Künyesi, Ebû Hâmid olup, lakabı Behâüddîn'dir. 719 (m. 1319) senesinde doğup, 773 (m. 1371) târihinde vefât etmiştir. Babası Şeyhülislâm Takıyyüddîn Ebü'l-Hasen'den, Ebû Hayyân Reşîdî ve İsfehânî'den ilim aldı. Yûnus Debbûsî, el-Vânî, Bedr İbni Cemâa ve başka âlimlerden, Şam'da; Cezerî, Müzzî ve başkalarından ders aldı. Büyük âlim Takıyyüddîn Sâig'den birkaç kırâat dinlemiştir. Mecal Zenkelûnî, İbn-i Kammâh ve başka âlimlerden fıkıh ilmi okudu. Daha gençliğinde ilimde pek yükseldi. Kardeşi Şam kadılığı vazîfesini üzerine alınca, Mensûriyye ve Tûlûn Câmii'nin medresesinde ders verdi. Meşhed-i Şafiî, Hâkim Câmii ve ilk açılışında Şeyhünniyye'de ders verdi. Yine 763 (m. 1361) senesinde kardeşinin yerine Şam kadılığı yaptı. Sonra, Asker şehrinin kadılığına ta'yin edildi. Adeliye'de fetvâ işlerini yürüttü.

Kâdı Takıyyüddîn Zebîrî onun hakkında şöyle der: "Behâüddîn Sübkî büyük âlimlerdendir. Babası, Şam kadısı idi. Zengin idi. Babası, Şam kadısı olunca, daha önce yaptığı vazîfelerin oğluna verilmesini istedi. Bunlar; Mensûriyye, Şeyhıyye ve Kehâriyye, İbn-i Tûlûn ve Zâhir medreselerinde ders vermek vazîfelerinden ibâretti. İbn-i Lebbân vefât edince, Meşhed-i Şafiî medresesinde ders verdi. Sonra Şam'da bir medresede vazîfe aldı. Bu işte bir müddet devam etti. Sonra Adeliye'de fetvâ işlerine baktı. Sonra Asker şehri kadılığını yaptı. Daha sonra İbn-i Tûlûn Câmii'nin hatîbi İbn-i Cevzî vefât edince, Şehiriyye Medresesi'nde fıkıh dersi verdi. Bundan sonra, büyük âlim Cemâlüddîn Esnevî'den sonra, İbn-i Tûlûn Medresesi'nde tefsîr dersi verdi."

Ebû Hâmid Behâüddîn Sübkî, fazîlet sahibi, çok ibâdet eden, çok sadaka veren bir zât idi. O pekçok defalar hacca gitti.

Kalbinin merhamet ve inceliğinden, gözlerinden yaşlar hemen boşanıverirdi. Ebû Hâmid Behâüddîn (radıyallahü anh), istediğini elde etmede pek azîmli idi.

Eserleri: 1- Arûs-ül-efrât fî şerh-i telhîs-il-miftâh: İbn-i Hâcib'in usûle dâir yazdığı muhtasarı üzerine uzun bir şerhdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 189

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 226

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 210

EBÛ HAYYÂN

Tefsîr, kırâat, hadîs, târih ve lügat âlimi. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Ali bin Hayyân el-Gırnâtî el-Ceyyânî el-Endülüsî'dir. Künyesi Ebû Hayyân olup, lakabı Esîrüddîn'dir. Künyesi ile meşhûr oldu. 654 (m. 1256) senesi Şevval ayında, Gırnata'ya bağlı Matahşâraş denilen yerde doğdu. 745 (m. 1344) senesinde Kâhire'de vefât etti. Kâhire'nin dışında bulunan Sâfiyye kabristanına defnedildi.

Ebû Hayyân, Gırnata'da büyüdü. Burada; kırâat, nahiv ve lügat ilimlerini okudu. Gırnata'da; Ebû Ca'fer bin Zübeyr, Ebû Ca'fer bin Beşîr, Ebû Ca'fer bin Tabbâ', Ebû Ali bin Ebi'l-Ahmer, Ebû Hasen bin Sâig ve birçok âlimden ilim öğrendi. İlim öğrenmek için Mâleka, Mirye, Cezîre, Hadrâ, Cebel-ül-feth, Sebte, Becâye, Tunus, İskenderiyye, Mekke ve daha başka yerlere gitti. Mâleka'da; Ebû Ali bin Ebi'l-Ahves, Hatîb Abdülhak bin Ali, Ebû Abdullah Muhammed bin Abbâs Kurtubî'den, Becâye'de; Ebû Abdullah Muhammed bin Sâlih Kenânî'den, Tunus'ta; Ebû Muhammed Abdullah bin Hâru, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin İbrâhim'den, İskenderiyye'de; Abdülvehhâb bin Hasen bin Furât ve Ali Abdülbasîr İsmâil bin Abdullah Müleycî, İbn-i Hatîb Mızze, Behâüddîn bin Nahhâs, Gâzî Hâlâvî'den, Mekke'de; Ebû Hasen Ali bin Sâlih Hüseynî, Yûsuf bin İshâk Taberî'den hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Ebû Hayyân, kırâat ilmini Ebû Ca'fer bin Tabbâ'dan, nahiv ilmini; Ebû Hasen Übbezî, Ebû Ca'fer bin Zübeyr, İbn-i Ebî Ahves Radıyy ve İbn-i Sâig'den öğrendi. Ayrıca Ebû Hüseyn bin Rebî', Şâtıbî, Kutbüddîn Kastalânî, İzzüddîn Harranî, Vedh bin Burhan, İbn-ül-Enmâtî, Muhammed bin Abdullah bin Elben'in derslerini de dinledi. Doğuda ve batıda birçok âlim ona icâzet (diploma) verdi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Şerefüddîn Dimyatî, Takıyyüddîn İbni Dakîk-ül-Iyd, Takıyyüddîn İbni Rezzîn, Ebü'l-Yemen bin Asâkir. Kendisi şöyle demektedir: "İlim aldığım hocalarımın sayısı dörtyüzellidir. İcâzet aldıklarımın sayısı da pek çoktur."

Ebû Hayyân; nahiv, tefsîr, kırâat, edebiyat, târih ilimlerinde yüksek derecelere kavuştu, İlimlerdeki yüksek derecesi her tarafa yayıldı, ilimdeki yüksekliğinde asrının âlimleri ittifâk etmiştir. Sözünde ve yaptığı nakillerde güvenilen, i'timâd edilen ve araştırıcı bir âlim idi. Âlimler, talebeler ve insanlar ondan çok istifâde ettiler. Kendisinden; Takıyyüddîn Sübkî, Tâcüddîn Sübkî, Behâüddîn Ebî Hâmid Ahmed, Cemâlüddîn Esnevî, İbn-i Kâsım, İbn-i Akil, Semin, İbn-i Mektûm, es-Seffâkusî, Nâzır-ül-Ceyş ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendi. O, büyük âlim İbn-i Mâlik'in kitaplarını okumavı teşvik ederdi.

Talebelerine, İbn-i Mâlik'in eserlerinin kapalı taraflarını açıklardı, ömrünün çoğunu ders okutmak ve eser yazmakla geçiren Ebû Hayyân, Tûlûn, Mensûriyye, Hâkimi ve Akmer câmilerinde ilim öğretti ve Mensûriyye Medresesi'nde hadîs kürsüsü müderrisliği yaptı.

Tâcüddîn Sübkî onun hakkında: "Hocalarımızın ve arkadaşlarımızın çoğu Ebû Hayyân'dan ilim öğrendi. Babam Takıyyüddîn Sübkî de ondan ilim öğrenenler arasındadır. Babam ona çok hürmet ederdi. Eserlerinde ondan birçok nakiller yapmıştır. Bizi, sultan tekrar Şam'a gönderince, babam sultandan benim için birkaç gün izin aldı. Bu süre içerisinde, Ebû Hayyân'ın yanında okuduğum kitabı tamamladım. Babam bana: "Oğlum! Bu senin için bir ganîmettir. Belki bir dahaki gelişimizde Ebû Hayyân'ı bulamıyacaksın" dedi. Nitekim dediği gibi oldu" demektedir.

Meşhûr âlimlerden Safdî ise onun hakkında şöyle demektedir: "Ebû Hayyân, ya ders dinler, ya bir ilmî mes'ele ile meşgûl olur, ya birşeyler yazar veya bir kitabı mütâlâa ederdi. Onun bunlardan başka birşey ile meşgûl olduğunu görmedim. O, zekî talebelere iltifât eder, onları sever ve methederdi. Onun pekçok şiirleri vardır. Yaptığı nakillere güvenilirdi. Lügat ilmini

gayet iyi bilirdi. Sarf ve nahiv ilimlerinde çok yüksek dereceye ulaşmıştı. Ömrünün çoğunu bu ilimlere verdi."

Safdî onun hakkında: "Ebû Hayyân, uzun boylu, güzel sesli, sûreti hoş bir zât idi. Minhâc kitabını ders olarak okuturdu. Minhâc kitabından az bir kısmı müstesna hepsini ezberledi ve kendi elyazısıyla yazdı" demektedir.

Edfevî de onun hakkında şöyle demektedir "Ebû Hayyân nakillerinde güvenilir ve huccet idi. İtikâdı sağlam olup, mu'tezîlî ve mücessime'ye âit bid'atlerden uzak idi. Çok cömerd idi. Allahü teâlânın emirlerine çok bağlı olup, yasaklarından çok sakınırdı. Kur'ân-ı kerîm okurken ağlardı." Ebû Hayyân birçok eser yazmıştır. Eserlerinin sayısının elliye ulaştığı söylenmektedir. Eserlerinden ba'zıları şunlardır, 1- El-Bahr-ül-Muhît: Tefsîr kitabıdır. Bu tefsîr, sekiz cild hâlinde olup, basılmıştır. İlim ehli arasında mu'teber ve yaygın olarak müracaat edilen bir eserdir. Kur'ân-ı kerîmin lafızlarının i'râb şekillerine vâkıf olmak isteyen kimse için bu tefsîr çok mühimdir. Çünkü nahvi mevzûların Kur'ân-ı kerîm âyetleri için ehemmiyeti büyüktür. Ebû Hayyân tefsîrinde âyet-i kerîmelerin izahını nahiv yönünden derinlemesine ele almış ve nahiv âlimleri arasındaki ihtilâflara geniş yer vermiştir. Bununla beraber Ebû Hayyân, ahkâm ile alâkalı husûsları da ihmâl etmemiştir. O, kelimelerin lügat ma'nâlarından bahsetmiş, nüzûl sebeplerini nâsih ve mensûh muhtelif kırâatleri, Kur'ân-ı kerîmin belagat yönünü, ahkâm ile ilgili âyet-i kerîmelere geldikçe fıkhî hükümleri, mütekaddimîn ve kendisinden önceki müteahhirîn âlimlerinden gelen rivâyetleri de bildirmiştir. Bütün bunları kendisine hâs bir üslûpla ifâde etmiştir.

Ebû Hayyân bu husûsu tefsîrinin mukaddimesinde şöyle anlatır: "Bu kitabımdaki tertîbim şöyledir, önce lügata ihtiyâç olan yerlerde, tefsîr ettiğim âyet-i kerîmenin kelimelerinden söze başlıyorum. Sonra, o lafza âit nahiv ilmine dâir hükümleri bildiriyorum. Eğer bir kelimenin iki veya daha fazla ma'nâsı varsa, o kelimenin ilk geçtiği yerde bu ma'nâları zikrediyorum. Böylece, daha sonra bu kelime tekrar geçtiğinde, orada daha önce geçen münâsip ma'nâlardan birisi verilip, sonra âyet-i kerîmenin tefsîrine başlıyorum. Eğer varsa, âyet-i kerîmenin nüzûl sebebini, nesh durumunu, önceki âyet-i kerîme ile olan alâkasını ve âyet-i kerîme hakkındaki kırâatleri, âyet-i kerîmenin Arabca ilmi bakımından durumuna, Selef-i sâlihîn ve halef (sonra gelen âlimlerin) buyurduklarını zikrediyorum. Kısaca, o âyet-i kerîme hakkında söylenmesi gereken ne varsa söylüyorum. Orada geçen meşhûr kelimeleri asla ihmâl etmiyorum. Onda i'râb bakımından kapalı husûsları açıklıyor, beyân ve bedî' ilimleri yönünden de açıklamalarda bulunuyorum. Daha önce bahsettiğim bir kelime, bir cümle ve tefsîr ettiğim bir âyet-i kerîme hakkındaki açıklamayı tekrarlıyorum. Ba'zan da, böyle yerlerde o kelime cümle veya âyet-i kerîmenin açıklamasının geçtiği yere havale ediyorum. Şayet tekrar edersem, bu, daha fazla bilgi ve fâide içindir. Kur'ân-ı kerîmin lafzına teallûk eden dînî hükümlerde, dört mezhebe göre hükümleri bildiriyorum. Delîlleri için fıkıh kitaplarına havale ediyorum. Aynı şekilde nahiv ilmi ile ilgili hükümlerin delîlleri ve geniş ma'lûmât için de, nahiv kitaplarına müracaat edilmesini tavsiye ediyorum. Fakat, ba'zan bir hüküm, garîb veya ekseriyetin bildirdiği meşhûr hükme muhalif bir hüküm olduğunda, o hükmün delîllerini bildiriyorum. Âyet-i kerîmelerin i'rabını yaparken, Kur'ân-ı kerîmin münezzeh olduğu i'rab şekillerinden uzak duruyorum. Böyle mahzurlu i'rab şekillerini bildirip, bundan sakınmak gerektiğini de, Kur'ân-ı kerîmin i'rab ve terkibinin en güzel i'rab ve terkib sekline hamledilmesinin icab ettiğini beyan ediyorum. Çünkü Allahü teâlânın kelamı, en fasih kelamdır. Onda, nahiv âlimlerinin caiz kıldığı, uzak takdîrler, zaif terkipler, kapalı mecazlar gibi husûsların hepisini caiz kılmak, caiz değildir. Son olarak kelime ve terkib olarak tefsîr ettiğim âyet-i kerîmenin beyan ve bedî' ilmi ile ilgili durumunu bildirerek söze son veriyorum. Âyet-i kerîmelerin sonunda ma'nalarını şerh ediyorum. Ba'zan munasip oldukça tasavvuf ehlinin sözlerine de yer verdim."

Ebû Hayyân tefsîrinde, nahiv ve i'rab şekillerinde Keşşâf ve İbn-i Atıyye tefsîrinden çok nakiller yapmaktadır. Fakat çok defa bu nakillerin peşinden, onlara nahiv mes'elelerinde i'tirazlar yapmaktadır. Yine Ebu Hayyan tefsîrinin ikinci cildinin 276 ve yedinci cildinin 85. sahifelerinde Zemahşerî'ye mu'tezili i'tikâdından dolayı alaylı ve sert hücumlar yapmaktadır, Bununla beraber, onun Kur'ân-ı kerîmin belagatini, ortaya koymaktaki yüksek meharetini de takdîr etmektedir.

Ebû Hayyân bu tefsîrinde yaptığı nakillerin çoğunda, "Kitab-üt-tahrir vet-tahbir li akvâl-i eimmet-it-tefsîr" kitabını kaynak almış, bu kitaba i'timâd etmiştir. Bu kitab, Ebû Hayyan'ın hocası Cemalüddîn Ebu Abdullah Muhammed bin Süleymân el-Makdisî'nindir. Bu kitab, tefsîr ilmine dair yazılmış en büyük eser olup, yüz cilde yakındır.

Kısaca, Ebu Hayyan'ın tefsîrinde, ömrünün büyük bir kısmını verdiği ve çok yükseldiği nahiv yönü ağırlıktadır. 2- En-Nehr: Bahr-ül-muhit'in kısaltılmış şeklidir. Bu eserde İbn-i Teymiyye'nin hataları da gösterilmiştir. 3- İthaf-ül-eribbima fil-Kur'ân-ı minel-Garîb, 4- Et-Tezyîl vet-tekmil, 5-Mutavvel-ül-irtisâf ve Muhtasarı: Celaleddîn Süyuti; "Arabcada bu iki kitapdan daha büyük kitap yazılmadı" demektedir. 6- Tenhil-ül-mulahhas min şerh-üt-teshîl, 7- İsfar-ül-mülehhas, 8- Et-Tecridü li ahkam-i kitabı Sibeveyh, 9- Et-Tezkiretü fil-Arabiyye (dört büyük cildlik bir eser), 10- Et-Takrib, 11- Muhtasar-ul-mukrib, 12- Et-Tedrib fî şerhihi, 13- El-Mebda'fit-Tasrif, 14- Gayet-ül-ihsân fin-nahv, 15- El-İrtidaü fid-dadi vez-zai, 16- Ikd-ül-lâlî fil-kırâat, 17- El-Halel-ül-haliyye fî esanid-il-Kur'ân-il-Aliyye, 18- Nuhat-ül-Endülüs, 19- El-Ebyat-ül-vafiyye, 20- Mantık-ül-hürs fî lisân-il-fürs, 21-El-İdrak lil-lisân-il-etrâk, 22- Zehv-ül-mülk fî nahv-it-Türk, 23- El-Efsal fî lisân-it-Türk, 24- En-Nuket-ül-hisan, 25- En-Nafi', 26- El-Mevrid-ül-Gümer, 27- Er-Ravd-ül-Basim, 28- Ez-Zümre, 29- Nihâyet-ül-İ'rab.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 130

2) Tabakat-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 286

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 280

4) Zeyl-i Tezkiret-ül-huffâz sh. 23

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 276

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 145

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 457

8) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 71

9) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 302

10) Et-Tefsîr vel-müfessirîn cild-1, sh. 317

11) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 534

12) Tabakât-ül-kurrâ cild-2, sh. 285

13) Nücûm-üz-zâhire cild-10, sh. 111

14) Nefh-ut-tayyib cild-2, sh. 535

15) El-Vâfî bil-vefeyât cild-5, sh. 267

16) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 152

17) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 49, 61, 153, 688, cild-2, sh. 1194, 1580, 1818,

18) De Slane Catalogue des manuserits arabes cild-1, sh. 145

19) Ahlwardt, Verzelchniss der arabischen Handschriften cild-1, sh. 349

20) Brockelmann Gal-2 sh. 109 Sup-2 sh. 135

EBÛ İMRÂN (Mûsâ)

İslam âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Abdülvehhab-ı Şa'ranî hazretlerinin beşinci batından dedesidir. Mısır'da Sa'îd-i Mısır olarak bilinen bölgenin aşağı kısmında ve Nil nehrinin batı sahilinde bulunan Behensa beldesindendir. Doğum tarihi tesbit edilemiyen Ebû İmran (radıyallahü anh), 707 (m. 1307) senesinde vefât etti. Benî Zugla diye tanınmış olan kabileye mensûp, Tilmsan Sultânı Ebû Abdullah ez-Zuglâ'nın evlâdındandır. Ebû İmrân, sultan olan babasının yanında yetişip büyüyünce, Allah yolunda bulunmayı, kendisini tasavvufa vermeyi saltanata tercih etti: Babası ilk zamanlarda onun bu hâlini garip karşıladı ise de, daha sonra işinde kendisini serbest bıraktı. Ebû İmrân Mûsâ, talebe olmak üzerek Şeyh-ül-Magrib olarak tanınan Ebû Midyen et-Tilmsânî hazretlerinin huzûruna vardı. Ebû Midyen (radıyallahü anh) buna; "Kime mensûbsun?" diye sordu. O da; "Sultan Ebû Abdullah'a" dedi. "Nesebin (soyun) kime kadar ulaşır?" diye sorunca, "Muhammed bin Hânefiyye bin Ali bin Ebî Tâlib'e (radıyallahü anhümâ)" dedi. Ebû Midyen, "Fakirlerin (tasavvuf yolunda bulunanların) yolu ile saltanat ve neseb (soy) asâleti bir arada bulunmaz" dedi. O da; "Ey efendim! siz şâhid olun ki, şu andan i'tibâren sizden başkasına bağlı bulunmayı terkettim. Başka şeylerin hepsinden ayrıldım. Soyumla anılmayı değil, sizinle anılmayı şeref kabûl ettim" dedi. Bunun üzerine Ebû Midyen hazretleri bunu talebeliğe kabûl etti. Gayret ve isti'dâdının fazlalığı sebebiyle, kısa zamanda ilimde ve

ma'nevî hâllerde yükselerek, o büyük zâtın talebelerinin önde gelenlerinden oldu. Birçok kerâmeti görüldü. Vahşi hayvanlar ile konuştuğu herkes tarafından bilinirdi. Arslanlar bile bu zâtın Allaha bağlılığından hâsıl olan heybetinden korkup çekinirlerdi. Halktan, bizzat bunları görenler az değildi.

Ebû Midyen et-Tilmsânî hazretlerinin huzûrunda, yetişerek, üstün derecelere, yüksek makamlara kavuşan Ebû İmrân, kendisi gibi yetişen ba'zı arkadaşları ile birlikte, hocaları Ebû Midyen tarafından, insanları irşâd etmek, onlara saadet yolunu göstermek üzere, Mısır'da değişik beldelere gönderildi Yola çıkacakları zaman, Ebû Midyen hazretleri; Ebû İmrân'a; "Mısır'a ulaştığında, Sa'îd bölgesinde bulunan Hûr nahiyesine git! Senin kabrin orada olacaktır" buyurdu. O da; "Başüstüne efendim" diyerek, bildirilen yere vardı. Hocasından öğrendiği yüksek din bilgilerini, talebelerine, ilim âşıklarına anlatmaya, öğretmeye başladı. Birçok talebe yetiştirdi. Çok kerâmeti görüldü. Bir talebesine nidâ ettiği, seslendiği zaman, o talebe bir senelik mesafede de olsa, Allahü teâlânın izni ile hocasının sesini duyar ve cevap verirdi. Yine talebelerinden birisi bir sıkıntıya düşse ve ondan yardım istese, ona seslense, Allahü teâlânın izni ile o talebesinin hâlini anlar, sesini duyar, bir senelik mesafede de bulunsa, Allahü teâlânın izni ile derhâl o talebesinin imdâdına yetişirdi Ona yardım edip, sıkıntıdan kurtarırdı. Ebû İmrân Mûsâ hazretleri burada, aşk ve şevk ile uzun yıllar hizmet etti. Birçok kimse ondari ilim öğrenip, istifâde ettiler. Hocası Ebû Midyen'in işâret ettiği gibi o beldede vefât etti. Kabri oradadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 20

EBÜ'L-ABBÂS KONEVÎ (Ahmed bin Mes'ûd)

Kelâm, lügat, nahiv ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Mes'ûd bin Abdürrahmân'dır. Künyen Ebü'l-Abbâs olup, Cemâ-lüddîn lakabı verildi. Konevî nisbet edildi. Celâlüddîn Ömer Habbâzî'den fıkıh ve kelâm bilgilerini öğrendi. Allâme Muhyiddîn Esmer'den fıkıh ilmi tahsil etti. Şam'da ikâmet edip, orada 732 (m. 1332) yılında vefât etti. Birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. En meşhûr talebesi, Şam kadılarından olan oğlu Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Mahmûd Konevî idi. Ebü'l-Mehâsin Konevî, babasının vefâtından sonra, müsvedde hâlinde olan eserlerini tamamladı. Ebü'l-Abbâs Konevî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Câmi'-ül-kebîr" şerhi "Takrir" ve "Akîdet-it-Tahtavî" şerhi "Kalâid" meşhûrdur. "Kalâid"in bir nüshası Süleymâniye Kütüphânesi Esad efendi kısmında mevcûttur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye cild-2, sh. 106

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 42, 107

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 176

4) Osmanlı müellifleri

EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Abdullah bin Ahmed bin Mahmûd en-Nesefî olup; künyesi Ebü'l-Berekât'dır. Lakabı ise Hâfızüddîn'dir. 710 (m. 1310) senesinde Bağdad'da vefât etti.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî, fıkıh ilmini; Şemsüleimme Muhammed bin Abdüssettar el-Kerderî, Hamîdüddîn ed-Darir, Bedrüddîn Hâherzâde gibi büyük âlimlerden öğrendi. Ebü'l-Berekât en-Nesefî, müteahhirîn diye isimlendirilen zühd sahibi âlimlerden olup, fıkıh, usûl, tefsîr, hadîs ve başka ilimlerde emsalsiz idi. Fıkıh ve usûlde üsdâd idi. Çok kimseler ondan fıkıh ve ahlâk ilmini öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Es-Sefnâkî bunlardandır. Abdullah en-Nesefî pek yüksek bir âlim idi. Tefsîrde, hadîste, fıkıhda, usûlde büyük bir ilmî gücü vardı. Zamanında emsalsiz idi. Çok kıymetli ve faydalı eserleriyle. İsmi ve nâmı her yere yayıldı.

En-Nesefî "Kâfi" kitabında buyurdu ki: "Bir kimse, hüzünden, sıkıntıdan kurtulmak için, Allahü teâlâya kalbinden yalvararak, ondört secde âyetini (ezberden, ayakta) okuyup, herbirinden

sonra, hemen yatıp secde ederse, Allahü teâlâ, o kimseyi o dert ve belâdan korur.”

Ebü’l-Berekât en-Nesefî, yazmış olduğu tefsîrin önsözünde buyurdu ki: “Arzusunu kıramıyacağım çok sevdiğim bir zât, benden “Te’vilât-i Kur’âniyye”ye dâir bir kitap yazmamı rica etmişti. Şöyle ki: Bu kitap kırâat vecihlerini, i’râbı, bedi’ ilimlerin inceliklerini, işâretlerini içinde toplayan, Ehl-i sünnet ve cemâatin sözleriyle süslenmiş, bid’at ve dalâlet sahiplerinin söz ve işlerinden uzak, ne okuyucularına usanç verecek derece uzun, ne de maksadı ihlâl edecek tarzda kısa bulunacak.

Ben, bir müddet yazmakta tereddüt ettim. Fakat bilâhare birçok mânilere rağmen bunu yazmağa karar verdim ve cenâb-ı Hakkın yardımıyla az bir zaman içinde yazıp bitirdim.”

Ebü’l-Berekât en-Nesefî birçok eser yazdı. Vâfi ve bunun şerhi “Kâfi” ve “Kenz” fıkıh kitapları ve “Medârik” tefsîri ile “Menâr” adındaki usûl-i fıkıh kitabı meşhûrdur. Ömer Nesefî’nin “Manzûmesi”ni şerh edip, “Müstesfâ” adını verdi. “Umdet-ül-akâid” kitabı William Courton tarafından 1259 (m. 1843) senesinde Londra’da basıldı. Yazmış olduğu “Medârik” tefsîrine birçok haşiyeler yazıldı. El-İklil alâ Medârik-it-Tenzîl bunlardandır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 32

2) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 247

3) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 270

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 101

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 464

6) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 108

7) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 58

8) Et-Tefsîr vel-müfessir cild-1, sh. 304

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 119; cild-2 sh. 1168, 1274, 1867

10) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 202, 977, 999, 1053

EBÜ’L-HASEN ALİ BİN MÛSÂ EL-HÂMÎLÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Çeşitli eserlerin sahibi olan meşhûr âlim Sirâc’ın babası. İsmi, Ali bin Mûsâ el-Hâmîlî olup, künyesi Ebü’l-Hasen’dir. Harrâniyye’de tanınmış kabilelerden olan Ehmûl’a mensûp olmakla, “Hâmilî” diye nisbet olunmuştur. Doğum târihi, bilinemiyen Ebü’l-Hasen Ali hazretleri, 720 (m. 1320) senesinde vefât etti. Zamanında bulunan âlimler için büyük bir önder, çeşitli ilimlerde âlim, şânı yüce, herkes tarafından bilinen, hatırlanan, iyilik, ihsân, cömertlik sahibi, çok kıymetli bir zât idi. İlminin çokluğu yanında, çok ibâdet etmesi ve çok kerâmetlerinin görülmesi ile de tanınmıştır. Zamanının sultânı dâhil, bütün insanlar tarafından sevilip sayılır, hürmet edilirdi.

Ebü’l-Hasen Ali bin Mûsâ hazretlerinin oğlu büyük âlim Ebû Bekr es-Sirâc (radıyallahü anh) şöyle anlatır: “Rü’yâmda Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi gördüm. Yanlarında Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer vardı. Harrâniye’de babamın ders verdiği câmide kalabalık bir cemâat arasında oturuyorlardı. 714 senesi, Ramazân-ı şerîf ayının 27. gecesi idi. Nebî sallallahü aleyhi ve sellem; “Yâ Ebâ Bekr ve yâ Ömer! Kalkınız fakîh Ali bin Mûsâ el-Hâmilî’nin başını (alnını) öpünüz!” buyurdu. Bunu söylerken, mübârek elleri ile babamı işâret ediyorlardı. Onlar derhâl kalkıp, babamın alnını öptüler. Sonra, Resûlullah (aleyhisselâm) babamın yanında durup; “Ben bunu seviyorum, ben bunu seviyorum” buyurdu. Bundan sonra Resûlullah efendimiz, Kudûrî kitabını istedi. Getirdiler. Huzûrlarında bir miktar okundu.” İmâm-ı Şircî diyor ki: “Ben bunu, Sirâc’ın el yazısından naklediyorum.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 183

EBÜ’L-HASEN TEVÂŞÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Abdullah et-Tevâşi olup, künyesi Ebü’l-Hasen’dir. 748 (m. 1347) senesinde Halî denilen yerde vefât etti. Burada kabri meşhûrdur. Onu tanıyanlar ve

ismini duyanlar, uzak yerlerden ziyâret ve istifâde için buraya gelirler. İmâm-ı Şircî Zebîdî şöyle demektedir: “Kabrini ziyârete gitmiştim. Orada nûr ve bereket gördüm. Ancak bunu ifâde etmek mümkün değildir.”

Ebü’l-Hasen Tevâşî, bir Cum’a günü namaza gitmişti. Yanında talebelerinden bir cemâat vardı. Bu sırada yanına felsefe ile meşgûl olmakla tanınan birisi geldi. Ebü’l-Hasen Tevâşî’ye dil uzattı. Ebü’l-Hasen kendisini sevenlerden birisinin onun yakasına yapışacağını anlayınca; “Onu bırakınız. Onda, kendisine kâfi gelecek şey mevcûttur” buyurdu. O anda dil uzatan felsefecinin üzerinde bir ateş parladı. Orada hazır bulunanlardan birisi onun üzerine su dökmeye başladı. Yanan ateş söndü. Buna rağmen adamın vücûdunun bir kısmı yandı. Bu hâdise, o beldede yayılıp, herkes tarafından duyuldu.

Ahmed bin Mûsâ bin Acil, bir kâfile ile Mekke-i mükerremeye gidiyordu. Halî şehrine gelince, yolda tehlike olduğu haberi kâfileye ulaştı. Bunun üzerine Ahmed bin Mûsâ bin Acil, Ebü’l-Hasen Tevâşî’ye, istişârede bulunması için birini gönderdi. O şahıs ona, yolculuğu karayoluyla mı, yoksa deniz yoluyla mı yapmalarını soracaktı. O şahıs, Ebü’l-Hasen ile görüşüp durumu anlatınca, Ebü’l-Hasen Tevâşî; “Ahmed bin Mûsâ bin Acil’e söyle, yolculuğunu dilediği taraftan yapabilir. Ona hiçbir zarar gelmeyecektir” dedi. Dediği gibi Ahmed bin Mûsâ bin Acil sağ-sâlim Mekke-i mükerremeye gitti.

Büyük âlim Yâfiî şöyle anlatır: Birgün Ebü’l-Hasen Tevâşî ile beraber bulunuyordum. O anda hatırımdan, Ebü’l-Hasen mi, yoksa falanca zât mı daha üstün olduğu düşüncesi geçti. O anda Ebü’l-Hasen bana, Resûl ile Nebî arasındaki farkı sordu. Ben, bildiğim kadar anlatmaya çalışırken, gayet güzel, veciz ve şümûllü bir ifâde ile ikisinin arasındaki farkı benden önce îzâh. Etti. Daha sonra evliyâ arasında da fark bulunduğunu, bir kısmının talebe yetiştirdiğini ve kerâmet gösterdiğini, bir kısmının ise fazîlet sahibi bir zât olduğu ve talebe yetiştirmeyip kerâmet göstermediğini anlattı. Onun yaptığı bu izahlardan sonra, onunla, hatırıma gelen diğer zâtın arasındaki farkı anladım.”

Menâyî şöyle anlatır. “Onun zamanında devlet ileri gelenlerinden ba’zıları halka zulüm yapıyordu. Ebü’l-Hasen Tevâşî; “Eğer zulümden vazgeçmezlerse, onlara ateş gelecektir” diye bildirildi. Ne zaman geleceğini sorduklarında: “Cum’a gecesi” dedi. Cum’a gecesi müezzin ezan okumaya çıkınca, devlet ileri gelenleri kendilerine doğru yavaş yavaş yaklaşmakta olan bir ateş gördüler. Korku ile Ebü’l-Hasen Tevâşî hazretlerinin huzûruna koştular. Yüzlerini topraklara sürerek yalvardılar ve zulümden vazgeçtiklerini bildirdiler. Ebü’l-Hasen onların dileğini kabûl edince, Allahü teâlânın izni ile o ateş ortadan kayboldu.”

Birisine, şeytan devamlı musallat olur ve onu rahatsız ederdi. Bu durumu gelip, Ebü’l-Hasen hazretlerine anlattı. O da; “Şayet yine sana musallat olursa, benim ismimle bağır” dedi. Şeytan kendisine tekrar musallat olmuştu. Ebü’l-Hasen Tevâşî ismini söyler söylemez, şeytan ondan uzaklaştı ve bir daha yanına yaklaşmadı. Büyük âlim Yâfiî, târihinde şöyle demektedir: “Son olarak onun yanına gittiğimde, bir kitaba sığmayacak şekilde, ondan zâhir olan kerâmetlere, ma’rifetlere ve sırlara şâhid oldum.”

Ebü’l-Hasen Tevâşî’nin üç oğlu vardı. Bunlar, Abdullah, Muhammed Sünnî ve Ebû Bekr’dir. Abdullah isimli oğlu, babası gibi Allahü teâlânın sevdiği kullarından idi. Onun birçok kerâmetleri görülmüştür. Zaman zaman onunla, akideleri bozuk olan kimseler arasında ba’zı münâzaralar olurdu. Bozuk akide sahiblerine, yanlış yolda olduklarını çok güzel îzâh ederdi.

Birgün Abdullah hazretleri, bozuk akîde sahiblerine; “Benim ile, sizin âlimim diye geçinen büyüğünüzü bir eve koyun ve o evi ateşleyin. Kim hak üzerine ise onu ateş yakmaz. Yolu bozuk olan ise yanar. Kimin hak üzere olduğu o zaman belli olur” dedi. Fakat onlar bu işi yapmayı kabûl etmediler. Çünkü onlar, onun sözündeki doğruluğu ve velilikteki kemâlâtını biliyorlardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 183

EBÛ MUHAMMED HASEN BİN ÖMER EL-HIMYERÎ

Endülüste yetişen fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ömer el-Hımyerî olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. Endülüs’te Atlas Okyanusu kenarında bulunan Lüb kasabasında yetişti. Doğum târihi kat’î olarak

bilinemiyen Hasen bin Ömer, 767 (m. 1365) senesinde vefât etti.

İlim öğrenmeye çalışmaktaki gayret ve azmi ile tanınan Ebû Muhammed hazretleri, ibâdet ve tâatte ve Allahü teâlâyı zikretmekte zamanında bulanan âlim ve velilerin önde gelenlerinden idi. Ba'zen uzun zaman ilim öğrenmekle kitap mütâlaa etmekle çok meşgûl olur, gece-gündüz ilimle uğraşırdı. Kendisini o kadar ilme verirdi ki, evindekilerle ve çocukları ile meşgûl olamazdı. Geceleri uyumadığı çok olurdu. Bir sene müddetle, devamlı olarak yatsı namazından sonra uyumadı. Yatsı namazı abdestiyle sabah namazını kıldı. Uzun zaman, yemeden ve içmeden devamlı ilim öğrenmekle meşgûl olur, tanıyanlar, bu sıkıntılı hâllere nasıl tahammül edebildiğine çok hayret ederlerdi.

Rivâyet edilir ki, fakîh Muhammed Hermel el-Fahrî isminde bir zât, Ebû Muhammed el-Hımyerî hazretlerinin bulunduğu beldeye geldi ve onun derslerine devam etmeye başladı. Bu fakîh de yüksek âlimlerden idi. Burada birbirlerinden ilim öğrenmeye, birbirlerinin ilimlerinden istifâde etmeye başladılar. Bir ara, fakîh İbn-i Hermel, beyân ilmi okumak istediğini bildirdi. Ebû Muhammed Hâsen de kabûl etti. İbn-i Hermel'e beyân dersi okutmaya başladı. Birgün ders esnasında, başını yukarıya kaldırdığında, bir yılanın başını uzatmış dersi dinlemekte olduğunu gördü. Ders bittikten sonra, İbn-i Hermel'e bu gördüğü hâli bildirdi ve; "Bu gördüğün, cin taifesinden fıkıh âlimi bir kimsedir ki, bizden Tenbîh ve Mühezzeb kitaplarını okuyor. Senin okuduğun beyân derslerini de dinlemek istiyor" buyurdu. İbn-i Hermel ise, kendisinden ders okuduğu zâtın cinlere de ders vermekte olduğunu anlayıp, ona olan muhabbet ve bağlılığı daha çok arttı.

Ebû Muhammed Hasen bin Ömer el-Hımyer! hazretleri, bir gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Yanlarında Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları ve İslâm âlimlerinin büyüklerinden İmâm-ı Şafiî hazretleri vardı. Hasen bin Ömer'in memleketinde bulunuyorlardı. Ebû Muhammed Hasen Bin Ömer; "Yâ Resûlallah! Buraya teşrîf etmenizin hikmeti nedir?" diye suâl edince, Resûlullah (aleyhisselâm); "İlim taleb etmek husûsundaki çalışman ve gayretin sebebiyle seni ziyâret ettik" buyurdu.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 397

EBÛ MUHAMMED TALHÂ BİN ÎSÂ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Talhâ bin Îsâ bin İbrâhim bin Ebî Bekr bin eş-Şeyh-ül-kebîr Îsâ bin İkbâl el-Hetâr el-Yemenî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. 780 (m. 1378) senesinde vefât etti. Bâb-i Sihâm denilen yere defn olundu. Üzerine çok büyük bir türbe inşâ edildi.

Çok kerâmet ve hârikaları görüldü. Bereketli sözleri vardı. Gençliğini ilim öğrenmekle geçirdi. Çok Kur'ân-ı kerîm okur, geceleri de devamlı ibâdet ederdi. Allahü teâlâya olan aşk ve muhabbetinin çokluğu sebebiyle, ma'nevî hâllere ve kerâmetlere kavuştu.

Ebû Muhammed Talhâ, rü'yâsında Resûlullahın (aleyhisselâm) işâretiyle, Hazreti Ebû Bekrin elinden tasavvuf hırkasını giydi. Tasavvuf yolunda üstün derecelere kavuştu. Allahü teâlâ ona İsm-i a'zamı öğretti. Kendisi; "İsm-i a'zamı kimseden öğrenmedim. Onu, havada nûrdan yazılmış harflerle görerek öğrendim" buyurdu. Bir kere de buyurdu ki: "Hangi velî zâtın kabri başında dursam, Allahü teâlâ, o zâtın rûhâniyyetinden beni haberdâr eder." Şöyle anlatılır: "Birgün kendisine Abdullah Yâfiî'nin oğlu gelip, bir mes'ele için onu hakem yapmak istedi. O, bunu kabûl etmedi Ona niçin kabûl etmediği sorulunca, şöyle cevap verdi. "Bana kendi mes'elesi için hakemlik yapmamı teklif edince, babası bana göründü ve; "O benim oğlumdur, fakat boynumda bir yüktür" dedi. Babasının ondan râzı olmadığını bildiğim için, onun teklifini kabûl etmedim." Yine birgün Mekke-i mükerremede iken, aynı zâtın bir başka oğlu kendisine gelip duâ istedi. O zaman yine babası göründü ve; "Efendim, bu oğlumu gözetmenizi istiyorum" dedi. Ebû Muhammed Talhâ da o gence dönüp; "Evlâdım, şunu bil ki, hoca talebesini gözetir ve korur" buyurdu. Daha sonra Ebû Muhammed Talhâ yanındakilere; "Ben, Abdullah Yâfiî gibi evlâdını bu derece gözetip kollayan başka birini görmedim" dedi."

Şöyle anlatılır: "Birgün talebeleriyle sohbet ederken, biri Bağdad'da, diğeri Mısır'da iki talebesinin ismi geçti. Onların hâlinden haberdâr olmayı arzu etti. Derhâl onların hâli, Ebû

Muhammed Talhâ'nın gözleri önüne geldi. Yanındakilere; "Bağdad"daki Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin soyundan olan talebem, şu anda ayakta kıbleye dönmüş, Ka'be-i muazzamanın şark rüknüne isâbet eder vaziyette ibâdete hazır bir hâlde Mısır'daki talebem de, etrâfında birçok kişilerle beraber, onlara İslâmiyeti anlatıyor" dedi."

Kızkardeşinin oğlu Hibetullah Sücâf şöyle anlatır: "Hanımımın bir elbiseye ihtiyâcı vardı. Param olmadığı için alamadım. Üzüntülü halimle Ebû Muhammed Talhâ'nın kabrine gidip yalvardım. Beni hafif bir uyku hâli kapladı. O anda karşımda onu gördüm. Bana buyurdu ki: "Falan yerdeki filan kişiye git Benden selâm söyle ve benim şu sözümü bildir. O sana ihtiyâcını verecektir." Derhâl uyandım. Buyurduğu köye gidip, o kişiyi buldum. Selâmını söyledim ve Ebû Muhammed Talhâ'nın; "Senin her biri çeşitli yerlerde olan beş küp altının var. Birisi de falan ağaç altındadır. Senden kırk dirhem istiyorum" sözünü naklettim. O kişi; "Evet, Ebû Muhammed Talhâ bin Îsâ'nın dediği doğrudur. Hoş geldiniz. Bundan sonra ne ihtiyâcınız olursa ben karşılayacağım" dedi ve ihtiyâcım olan şeyleri verdi."

Şöyle anlatılır: "Ebû Muhammed Talhâ, uyanık iken karşısında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) görürdü. Birgün birisi Zebid Hâkimi Kâdı Ahmed et-Tihâmî'ye gelip bu husûsu söyledi. O da bu duruma inanmadığı hâlde; "Gel beraberce ona gidip konuşmasını dinliyelim" dedi. Huzûruna gittiklerinde, Ebû Muhammed onlara hiç bakmadı. Fakat; "Ba'zı kimseler, uyanık iken Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) görüleceğini kabûl etmiyorlar. Böyle inanmaktan Allahü teâlâya sığınırız" buyurdu. Gelenler hatâlarını anlayıp özür dilediler. Başka bir rivâyette ise; kadı, Ebû Muhammed Talhâ'nın huzûrunda hiç konuşmadan edeble bir müddet oturdu. Hiçbir şey konuşmadan da ayrıldı. Yanındaki kişi; "Niçin birşey sormadın?" dediğinde, kadı; "Yemîn ederim ki, onun yanına girer girmez, Resûlullahı (aleyhisselâm) orada gördüm" dedi."

Yine anlatılır ki: "Zebid şehrinde bir karışıklık oldu. Sultan şehirden çıktı. Herkes malını ve kıymetli şeylerini bir yere sakladılar. Ebû Muhammed Talhâ o vakitte hasta idi. Talebesi gelip durumu söylediklerinde; "Bu insanlara birşey olmayacak. Ancak bir âlim vefât edecek. Âlimin ölümü, âlemin ölümü demektir" buyurdu. Çok geçmeden kendisi vefât etti."

Şöyle anlatılır: "Ebû Muhammed Talhâ bin Îsâ, bir defasında hacca giderken, büyük fıkıh âlimi Ahmed bin Ömer ez-Zeylaî'nin türbesine uğrayıp ziyâret etti. Onu, başında çiçeklerden bir taç demeti olduğu hâlde gördü ve onunla konuştu."

Ebû Muhammed Talhâ bin Îsâ'nın kerâmetleri çok olup, sahili olmayan bir deniz gibidir. Talebeleri onun kerâmetlerini bir kitapta topladılar. Hakîkat ilmine vâkıf bir zât idi.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 47

EDEBÂLÎ (Üdebâlî)

Osmanlı devlenin büyük İslâm âlimi. Osman Gâzî'nin kayınpederi ve hocası. Karaman civarında doğdu. Memleketinde ilim öğrendikten sonra Şam taraflarına gitti. Hadîs-i şerîf, tefsîr ve fıkıh ilimleri tahsil etti. Tasavvuf yoluna meyletti. Zamanının büyük âlimlerinden feyz aldı. Memleketine döndü. Bir rivâyette Bâbâ İlyâs-i Horasânî'nin halifelerinin ileri gelenlerinden idi. İlim ve âmelde yüksek, mal ve mülkte zengin bir kimse idi. Eskişehir yakınlarında İtburnu denilen bir köyde ikâmet eder, tâliblerine ilim öğretmek, insanlara huzûr dağıtmakla meşgûl olurdu. Dînî mes'elelerde herkes ona müracaat eder, dünyâ ve devlet mes'eleleri için onunla istişâre edilirdi. İslâm dünyâsında eskidenberi mevcût olan "Fütüvvet ehli" ve Anadolu'da mühim bir yeri olan "Ahîler" ile irtibâta vardı. Anadolu Selçuklu Devleti sultânı tarafından, devletin Batı Anadolu sınırındaki Söğüt yöresine yerleştirilmiş olan, Kayı boyu mensûplarının reîsi Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey, bu büyük âlimi sık sık ziyâret eder, ilim ve feyzinden istifâde ederdi. Edebâlî hazretlerinin kendi parasıyla yaptırıp talebelerine ders verdiği Bilecik'deki zaviyesini ziyâretlerinden birinde, Osman Bey bir rü'yâ gördü. Rü'yâsını hocası Edebâlî hazretlerine anlattı. Osman Bey'in rü'yâsında, Edebâlî hazretlerinin koltuk altından çıkan bir nûr, gelip Osman Bey'in koltukaltına girdi. O nûrun girmesiyle, Osman Bey'in karnından bir ağaç peyda oldu. Birden dallanıp budaklandı. Dalları çok yükseklere ulaştı. Altındaki nice dağlar ve nehirleri gölgeledi. Onun gölgesindeki dağ ve nehirlerden birçok insan

gelip istifâde etmeye başladığı sırada, Osman Bey uyandı. Edebâlî hazretleri, çok sevdiği Osman Bey'in böyle bir rü'yâ görmesine çok sevindi.

Onun yapacağı büyük hizmetlerde, kendisinin de nasîbi olmasına çok şükretti. Osman Bey'in bu güzel rü'yâsını şöyle tabir etti: "Sen, Ertuğrul Gâzî oğlu Osman, babandan sonra "Bey" olacaksın, kızım Mal Hâtun'la evleneceksin. Benden çıkıp sana gelen nûr budur. Sizin asil ve temiz soyunuzdan nice pâdişâhlar gelecek. Onlar, nice devletleri bir çatı altında toplayacaklar. Allahü teâlâ, nice insanın huzûr ve saadete kavuşmasına, dîn-i İslâmla şereflenmesine senin soyunu vesile edecek" dedi. Osman Bey'i tebrik etti. Gözünün nûru kızını, bu mübârek insana nikâh etti.

Osman Bey'in Mal Hâtun'la izdivacından Orhan Bey dünyâya geldi. Edebâlî (radıyallahü anh), dâmâdı tarafından kurulan Osmanlı Devleti'ne ma'nevî güç verdi. Sultan Osman Gâzî'nin hürmet ettiği, her husûsta istişâre edip danıştığı en yakın yardımcılarından oldu. Edebâlî hazretlerine ve diğer ulemâ ve evliyâya hürmetin ve onlara danışmanın faydalarını görüp, âlimlere ve evliyâya yakın olmanın ehemmiyetini çok iyi anlayan Osman Gâzî, kendisinden sonra gelecek Osmanlı sultanlarına bıraktığı vasıyyetnamesinde; İslâm âlimlerine hürmet edilmesini, onlara her türlü kolaylığın gösterilmesini ve her işte kendilerine danışılmasını tavsiye ederek şöyle dedi:

"Allahü teâlânın emirlerine muhalif bir iş işlemiyesin! Bilmediğini, dinimizin ulemâsından sorup anlıyasın! iyice bilmeyince bir işe başlamıyasın! Sana itaat edenleri hoş tutasın! Askerine in'âmı, ihsânı eksik etmiyesin ki, insan ihsânın kulcağızıdır. Zâlim olma! Âlemi adâletle şenlendir ve Allah için cihâdı terk etmiyerek beni şad et! Ulemâya ri'âyet eyle ki, Şeriat işleri nizâm bulsun! Nerede bir ilim ehli duyarsan, ona rağbet, ikbâl ve hilm göster! Askerine ve malına gurûr getirip, dînimizin âlimlerinden uzaklaşma! Bizim mesleğimiz Allah yoludur ve maksadımız Allahın dinini yaymaktır. Yoksa, kuru kavga ve cihangirlik da'vâsı değildir. Sana da bunlar yaraşır. Dâima herkese ihsânda bulun! Memleket işlerini noksansız gör! Hepinizi Allahü teâlâya emanet ediyorum." Osmanlı sultanları, bu vasıyyetnameye candan sarıldı. Bu vasıyyetname, devletin altıyüz sene hiç değişmiyen anayasası oldu.

Altı asır, insanlara huzûr ve saadet, onların eli, onların yardımı ile dağıtıldı. Allahü teâlâ, o büyük devleti bu mübârek insanlara nasîb etti.

Birçok evliyâ ve ulemâya önderlik edip, birçok kimseyi Allah dostlarının yollarına kavuşturan Edebâlî hazretleri, 125 yaşlarında iken, 726 (m. 1326) yılında Bilecik'de vefât edip, yıllarca huzûr saçarak, insanları irşâd ettiği zaviyenin yanına defnedildi. Eskişehir'de de adına bir türbe yapıldı. Yerine dâmâdı Dursun Fakîh geçip, insanlara doğru yolu göstermeye devam etti.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 20

2) Kâmûs-ul-a'lâm cild-2, sh. 817

3) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 330

4) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1056

5) Tâc-üt-tevârih

EKMELÜDDÎN-İ BÂBERTÎ (Muhammed bin Mahmûd el-Mısrî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Mahmûd bin Ahmed el-Bâbertî el-Mısrî'dir. İsminin, "Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd" şeklinde olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. "Ekmelüddîn" lakabı ile meşhûr oldu. 710 (m. 1310) senesinde, Bağdad'ın Bâbertâ kasabasında doğdu. Doğum yerinin Bayburt olduğunu zikredenler de vardır. Önce kendi memleketinde ilimle meşgûl oldu. Sonra Haleb'e gidip oradaki âlimlerden ilim tahsil etti. Kâdı Asruddîn İbni Adîm onu Sâzciyye Medresesi'nde görevlendirdi. Bir müddet orada kaldı. 740 (m. 1339) senesinden sonra Kâhire'ye gidip, Mevlânâ Kutbüddîn-i Râzî ile beraber asrının âlimlerinin İmâmı, en büyüğü kabûl edilen Ebû Hayyân Muhammed bin Yûsuf el-Endülûsî'den ve Şemseddîn-i İsfehânî'den ilim öğrendi. İbn-i Abdülhâdî'nin ve Delâsî'nin derslerini dinleyip, hadîs-i şerîf ve çeşitli ilimler elde etti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, lügat, nahiv, sarf, me'ânî ve beyân ilimlerinde parmakla

gösterilenlerden oldu. Seyhûniyye Medresesi meşihatına (başmüderrisliğine, rektörlüğüne) ta'yin edildi. Derslerin ve işlerin yürütülmesi, medresenin idâresi, kendisine verildi Bu hizmeti en güzel şekilde yürüttü. Çok gayretli idi. Hânekâhın vakanı îmâr edip, gelirlerini arttırdı. Çok defa kendisini kadı (hakim) yapmak istediler ise de, bundan imtina edip, kabûl etmedi Arab dili ve edebiyatında derin bilgiye sahipti. Tefsîr ve usûl-i fıkıh ilimlerinde çok kıymetli telif ve şerhleri vardır. İsmi ve eserleri çok meşhûr oldu. Kendisinden çok istifâde edilen âlimlerdendir. 786 (m. 1384) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Fıkıh ilmini Kıvâmüddîn Muhammed bin Muhammed el-Kâkî'den öğrendi. Onun hocaları silsilesi ise, üstadı Hüsâmeddin Hasen-i Sığnâkî vâsıtası ile İmâm-ı Ebû Yûsuf ve oradan da İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerine ulaşmaktadır. Fıkıhta istifâde ettiği âlimlerin başında; muhakkiklerin seyyidi, büyüğü, Ebü'l-Hasen Seyyid Şerîf Ali Cürcânî, Şemüddîn Muhammed bin Hamza el-Fenârî, Bedreddîn Mahmûd bin İsrâil de vardır. Fıkıh ilmine dâir yazdığı "Hidâye Şerhi" çok kıymetlidir. Başka şerhleri ve tefsîri de vardır.

Ekmelüddîn-i Bâbertî, bedenen kuvvetli güçlü bir zât olup, himmet ve gayret sahibiydi. Heybetli idi. Her ilme vakıftı. Sözleri ve yazıları herkes tarafından beğenilir, asla red olunmazdı. Kendisinden bir şey taleb etmek için gelenleri güleryüz ve tatlı söz ile, iyi muâmele ederek karşılar, işlerini görür, lütuf, tevâzu ve insaf ile hareket ederdi. Makam, mevki sahiplerinin yanına gitmekten kaçınırdı. Bilakis mevki sahipleri kapısından eksilmez, dâima ona gelirler. Emîr ve işâretini gözetirler, her arzusunu yerine getirirlerdi. Sultan Zâhir de ona çok hürmet ve saygı gösterirdi.

Ekmelüddîn-i Bâbertî, allâme (her ilimde derin bir âlim) ve fâzîlet ehli bir zât idi. Akıllı ve zekî olup, güç ve kuvvet sahibi idi. Heybetli bir görünüşü vardı. Melik Şeyhûn, onu, yaptırdığı Şeyhûniyye Medresesi'nin Şeyhliğine (baş müderrisliğine) ta'yin etti. Sultan, ona çok saygı gösterir, i'tibâr ederdi. Ondan sonra gelen meliklerin yanında da çok i'tibâr gördü. Melik Zâhir Berkûk, Şeyhûniyye Medresesi'nin odalarına kadar onu ziyârete gelir ve onunla konuşur, sohbet ederdi. Ne zaman Şeyh Bâberti'nin kapısından geçse, hayvanının üstünde olduğu hâlde hânekâhın kapısında durur, şeyhin evinden çıkıp ata binmesine kadar bekler, sonra Şeyh Bâberti hazretleriyle beraber yanyana gidip sohbet ederlerdi. 786 (m. 1384) senesi Ramazan ayının ondokuzuncu Cum'a gecesinde vefât edinceye kadar hep böyle yaptı. Cenâzesine, Sultan ve erkânı hâzır oldular. Sultan, cenâzesini taşımak istedi. Kumandanlar ve âmirler engel oldular. Fakat Etmeş, Ahmed bin Yelbuga, Sevd, Nâib gibileri onu taşıdılar. Namazını, İzzeddîn-i Râzî kıldırdı. Şeyhûniyye Medresesi'nde defnedildi.

Eserleri çok kıymetlidir, Başlıcaları Şunlardır: 1-Tefsîr-ül-Kur'ân, 2-Hâşiyetün alel-Keşşâf: Zemahşerî'nin eserine haşiyedir. 3-El-İnâye fî şerh-il-Hidâye: "Hidâye"nin en kıymetli şerhlerinden olup, Sa'dî Çelebî'nin bu "Hidâye"ye olan haşiyesi çok kıymetlidir. 4-Şerhu Meşârık-il-envâr-in-Nebeviyye min Sihâh-il-ahbâr-il-Mustafâviyye: Bu eser, Sagânî'nin eserinin şerhi olup, ona "Tuhfet-ül-ebrâr fî şerhi meşârık-il-envâr" ismini vermiştir. 5-Şerhu ferâiz-i Sirâciyye, 6-Şerh-ül-Fıkh-ıl-ekber. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin eserinin şerhi olup, buna "El-İrşâd" ismini vermiştir. 7-Et-Takrir fî usûl-il-Pezdevî, 8-Envâr fî şerh-il-Menâr, 9-Et-Takrîr fî şerhi usûl-il-Pezdevî, 10-Es-Sadfet-ül-milliyyeti bid-Dürret-il-Elfiyeti li İbn-i Muayt. 11-Elmaksadu fil-kelâm, 12-En-Nüket-üs-sarîfeti fî tercihi mezhebi İmâm-ı Ebî Hanîfe.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 208

2) Ed-Dürer-ül-Kâmine cild-4, sh. 250

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 293

4) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 195, 199

5) Esmâ-ül-Müellifîn cild-2, sh. 171

6) Tabakât-ül-Fukahâ (Taşköprüzâde) sh. 126

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 251

8) El-A'lâm cild-7, sh. 42

9) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 269

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 991, 1003, 1042

EMÎR HASEN SENCERÎ

Hâce Nizâmûddîn-i Evliyâ'nın yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Mîr Muhammed es-Sencerî ed-Dehlevî olup, Allâme-i Hindî diye tanınır. Doğum târihi bilinmiyen Emîr Hasen, 738 (m. 1337) senesinde vefât etti. 736'da vefât ettiği de bildirilmiştir.

Asrında bulunan fazilet sahibi âlim ve evliyâ zâtlar arasında husûsi bir yeri bulunan Allâme-i Hindi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymadaki gayreti, kalbinin temizliği, bütün iyi huyları kendinde toplaması ile tanınırdı. Diğer talebe arkadaşlarından Emîr Hüsrev Dehlevî gibi, bu da hocalarının husûsi sohbet ve iltifâtlarına kavuşmuş idi. Hocasına olan bağlılığı fevkalâde idi. O büyük zâtın huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla çok yüksek derecelere, ma'nevî olgunluklara kavuştu. Hocasının sözlerini toplayıp bir araya getirdi. Meydâna gelen esere Fevâid-ül-füâd ismini verdi. Bu kitap, Hâce Nizâmüddîn'in talebeleri ve daha sonra gelenler arasında çok beğenilip, okunmuştur.

Emîr Hasen'in doğup büyüdüğü yer Dehlî'dir. Kendi hâlinde yaşadı. Hiç evlenmedi, ömrünün sonlarına doğru Divgir'e gitti. Orada vefât etti. Kabri oradadır. "Şaşarım o kimseye ki, Allah adamlarından bir velî zâtın sohbetlerine kavuşur da, daha sonra dünyâ ile meşgûl olur" buyururdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 285

2) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 208

3) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 107

EMÎR HÜSREV DEHLEVÎ

Hindistanda yetişen evliyânın büyüklerinden. Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın yetiştirdiği Türk asıllı bir velîdir. Künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı Azîmüddîn'dir. Babası, Seyfeddîn Emîr Mahmûd Şemsî, o devrin mühim sîmâlarındandır. 651 (m. 1253) senesinde Hindistan'da Mü'minâbâd şehrinde doğdu. 725 (m. 1325) senesinde 74 yaşlarında olduğu hâlde vefât edip, Dehlî'nin Gıyâspûr mahallesinde, Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın türbesi yakınında defn olundu.

Emîr Hüsrev Dehlevî'nin dedeleri, Türkistan'da Lâçin beylerinden idi. Babası Seyfeddîn Mahmûd da, Cengiz'in müslümanlara yaptığı zulüm ve katliâm sırasında Mâverâün-nehr bölgesinden Hindistan'a göç eden Lâçin isimli Türk Kabilesine mensûb idi. Seyfeddîn Mahmûd, göçten sonra Ganj nehri kenarında bulunan ve şimdiki ismi Patıyalı olan Mü'minâbâd kasabasında yerleşti. Dehlî sarayındaki devlet adamlarından îmâdülmülk'ün kızı ile evlendi. Üç oğlu olup, ortancası Emîr Hüsrev Dehlevî idi. Zamanın usûlüne göre en güzel şekilde tahsîl yaparak yetişti. Hâfızası fevkalâde kuvvetli, zekâsı ve anlayışı çok güzel olan Emîr Hüsrev'in şiir söyleme kabiliyeti de fazla idi. Daha o küçük yaşta çok güzel şiirler söylerdi. Babası saray erkânı arasına girip, Dehlî hükümdârı Şah Muhammed Tuğluk'un komutanlarından olmuştu. Babasının sarayda ve ilim, irfan meclislerindeki geniş çevresinden çok iyi istifâde eden Emîr Hüsrev, keskin anlayışı ve parlak kabiliyeti ile dikkatleri üzerinde topladı. Daha sekiz yaşında iken babası vefât edince, yetim kaldı. Bundan sonra onu, annesi tarafından dedesi olan îmâdülmülk himâyesine aldı. Dedesinin yanında devrin ileri gelen âlim, edîb ve şâirleri ile tanıştı. Daha oniki yaşlarında iken, anlıyanlar tarafından şiirleri takdîr ediliyordu. 794 (m. 1292)'de dedesinin de vefât etmesi üzerine Dehlî sarayındaki Türk sultan ve kumandanlarının himâyesine girdi. Tam yedi sultandan sevgi ve alâka gördü. Sultan Mübârek Şah Hallâcî, 720 (m. 1320)'de vefât edince, Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın hizmet ve sohbetine koştu ve hakîkî devlet ve saadete kavuştu, öteden beri hâlis bir müslüman idi. Kırk yıl süreyle haram olan bayram günleri hâriç, devamlı oruç tuttuğu rivâyet edilmektedir. Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretlerinin işâretiyle, Hızır aleyhisselâmın sohbetiyle de şereflendi. Tam 99 eser yazdı, şiirleri pekçoktur. Gençliğinde meşhûr velî ve şâir Şeyh Sa'dî ile de görüştüğünü kaynaklar yazmaktadır. Hüsrev Dehlevî bununla iftihar ederdi. 725 (m. 1324) senesinde Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şah ile sefere çıkan Emîr Hüsrev, sefer dönüşünde hocasının vefâtı haberini alınca, ızdıraptan kendini kaybetti. Herşeyini fukaraya dağıttı. Hocasının kabri yanında yerleşerek, nihâyet altı ay sonra 725 (m. 1325) senesinde vefât etti. Çok derin bir aşkla sevdiği hocasının ayak ucu tarafına defnedildi. Vefâtında 74 yaşındaydı.

Hüsrev Dehlevî, dinimizin emir ve yasaklarına tam uyan, cömert, samimî ve âşık biri idi. Şiir ve nesirlerinde dile ve ma’nâya hâkimiyeti, âhenkliği, tasvîrlerindeki güzellik ve derin kültür seviyesi açıkça görülür. Bu sebeple, hemen bütün doğu İslâm âleminde sevilip takdîr görmüştür. Kısa zamanda Anadolu’ya ulaşan eserleri zevkle okunmuş, Dîvân Edebiyatı Şâirleri tarafından üstâd olarak kabûl edilmiştir.

Bilinen eserleri dört kısım altında incelenmiştir:

1) Dîvânları: Tuhfet-üs-sıgan, Vasat-ül-hayat, Gurret-fil-kemâl, Bakıyye-i nakıyye, Nihâyet-ül-kemâl.

2) Hamsesi: Matla’ul-envâr, Şirîn-ü Hüsrev, Mecnûn u Leylâ, Âyine-i İskenderî, Hişt behişt.

3) Târihî mesnevîleri: Kırân-ı Sa’deyn, Hıdır Han, Duvalrânî, Tuğluknâme, Nûh Sihpir.

4) Mensûr eserleri: İ’câz-ı Hüsrevî. Târih-i Alâî, Efâl-ül-fevâid.

Bu eserlerinin hemen hepsi Hindistan’ın çeşitli matbaalarında basılmıştır. Eserlerinin yazma nüshaları, İstanbul, Bursa, Konya, Kayseri kütüphânelerinde mevcûttur.

Bu zikredilen eserlerinden başka, Cevâhir-ül-bahr, Bahr-ül-ebrâr, Enîs-ül-kulûb, Mir’ât-üs-safâ, Menâkıb-ı Hind, Dehlî Târihi ve Makâlât-ı Çihâr-ı yâr isimli eserleri de vardır.

Emîr Hüsrev Dehlevî (radıyallahü anh), şâirlerin sultânı, fazilet sahiplerinin önderi, sözleri kuvvetli olan yüksek bir zat idi. Konuşma san’at ve tavırlarındaki ma’na ve işâretlerde, önceki ve sonraki şâirlerden çoğu ona yetişememiştir. Konuşma tarzında, hocasının kendisine buyurduğu; “İsfehanlılar gibi konuş!” emrine uyardı. Gayet fasih ve beliğ olarak, açık, anlaşılır ve net bir şekilde konuşurdu. Bu edebi yönü yanında, tasavvufî hâli de pek yüksek idi. Evliyâlık yolunda üstün derece sahibi idi. Pâdişâhlarla, âmirlerle görüşmesi, kalbinin dünyâ işlerine meyletmesine sebep olmazdı. Bu güzel hâli, eserlerinden daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü günah işleyenlerin kalblerinde bereket pek az bulunur. Belki de hiç bulunmaz. Bunun için, yazdıkları eserlerde bereket olmaz. Ya’nî böylelerinin yazdığı eserler, gönüllerde kabûl görmez ve kalblere te’sîr etmez.

Emîr Hüsrev hazretleri, vakitlerinin çoğunu ibâdet ile geçirirdi. Geceleri sabaha doğru uyanık olur, teheccüd (gece namazı) kılardı. Teheccüd için kalktığında, hergün Kur’ân-ı kerîmden 7 cüz (140 Sayfa) okurdu. Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretlerinin en önde gelen talebderindendir.

Emîr Hüsrev’in Hâce Nizâmüddîn’e talebe olması şöyle anlatılır: Emîr Hüsrev’in babası Seyfeddîn Mahmûd, bu çok zeki ve çok akıllı olan oğlunun ma’nevî terbiyesi ve yetişmesi için birgün onu alarak, Hâce Nizâmüddîn hazretlerine götürdü. Emîr Hüsrev çok iyi yetişmiş olmasına rağmen, Hâce Nizâmüddîn’i tanımıyordu. O sırada daha, sekiz veya dokuz yaşlarında idi. Hazreti Hâce’nin dergâhına yaklaştıklarında, kapıdan girecekleri sırada, Hüsrev, kendisinden beklenilmeyen birşey söyledi “Babacığım, kendimi yetiştirecek bir mürşid seçip ona bağlanmak benim mes’elem olduğuna göre, bu mes’elede beni serbest bırakamaz mısın?” dedi. Babası hayret etti ve onu kapının dışında bırakıp, sohbette bulunmak üzere kendisi içeri girdi. Bu sırada Hüsrev çok güzel bir rubai söyledi Kendi kendisine de düşündü ki: “Eğer bu zât, hakîkaten yüksek, evliyâ bir zât ise, mutlaka bu rubaiyi ve benim durumumu Allahü teâlânın izni ile bilir ve bu rubaime tatmin edici şekilde karşılık verir.” Hüsrev’in bu düşünceler ile söylediği rubaisi şu meâlde idi.

“Öyle bir şâhsın ki, sarayının kubbesine,
Farzet ki bir güvercin kondu ve geri döndü.
Bu garîb âşık kapınızdadır.
Girsin mi, yoksa geri mi dönsün?”

O zamanda Hindistan’da bulunan evliyânın en büyüklerinden olan Sultan-ül-meşâyıh Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri, Hüsrev’in durumunu Allahü teâlânın izni ile anlayıp, hizmetçisini çağırdı. Dışarıda, kapının dışında bekleyen gence, düşüncesine cevap olmak üzere şu rubaiyi okumasını emretti:

“Hemen içeri gir! Ey doğru sözlü insan,
Olalım birbirimize yakîn, teknefes.
Eğer câhil bir insan, hem de ahmak isen,
Hiç durma! Geldiğin yoldan hemen geri dön.”

Hizmetçi gidip Hüsrev’e rubaiyi okudu. Arzu ettiği cevâba fazlasıyla kavuşan Hüsrev, gayet neş’elendi Derhâl içeri girip, Hazreti Hâce’ye talebe oldu. Tam bir teslimiyet içerisinde

hocasına bağlandı. Oğlunun geri kalmasındaki inceliği daha sonra anlayan Seyfeddîn Mahmûd, bu hâdiseden sonra onu daha çok sevmeye başladı.

Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı pekçok idi. Tam bir teslimiyet ile hocasının sohbetlerinde bulunur ve çok istifâde ederdi. Hocası da bunu çok sever, ona ayrıca husûsen teveccüh eder, yakınında bulundururdu. Diğer talebeler içinde, hocalarına en yakın olan bu idi. Her gece yatsı namazından sonra hocasının husûsi odasına girer, orada husûsi sohbette bulunurdu. Talebe arkadaşlarından birinin bir arzusu var ise, onu arzederdi.

Emîr Hüsrev'in hocasına olan sınırsız sevgi ve bağlılığını gösteren çok güzel menkıbeleri olup, bunlardan biri şöyle anlatılır: "Bir defasında, Hâce Nizâmüddîn'in her tarafa yayılan cömertliğini duyan fakir bir adam, Hindistan'ın uzak bir yerinden yola çıkıp, mâlî sıkıntısını hâlletmek için, ondan çok miktarda yardım almak ümidiyle Dehlî'ye geldi Fakat, tesâdüfen o gün hazret-i Hâce'nin, bir çift eski ayakkabısından başka verebilecek birşeyi yoktu. Zavallı adam, bu yüce şahsiyetten asla böyle bir hediye beklemiyordu; fakat onu reddetmeye de cesâret edemedi Bununla beraber, içinden, çok rahatsız oldu ve bu büyük zâttan böyle kıymetsiz bir hediye aldığı için, büyük bir hayâl kırıklığına uğradı. Aşırı bir kederle ve bu mevzû üzerinde düşünceye dalarak ayrıldı. Geri dönüşünde, yol üstünde gece dinlenmek için bir handa kaldı. Yine tesadüfen aynı gece Emîr Hüsrev, Bengal'den bir iş gezisinden, Dehlî'ye dönüyordu, ihtişamlı ma'iyet, hizmetçiler ve zenginliklerle oraya varıp, aynı handa kaldı. Emîr Hüsrev, mücevher ve kıymetli taşların ticâretini yapıyor ve Dehlî'nin en zengin kişisi olarak biliniyordu. Ertesi sabah Emîr Hüsrev kalktığında, hayret edip; "Şeyhimin kokusunu duyuyorum" diye bağırdı. Han didik didik arandı ve sonunda tenhâ bir köşede, geceleyin Dehlî'den gelen fakir bir yolcu bulundu. Dehlî'de kaldığı zaman hazret-i Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın yanına gidip gitmediği sorulduğunda, adam üzüntülü bir şekilde; "Evet, hakîkatte ben bu uzun seyahati, sâdece o büyük velîyi görmek ve sıkıntılarımı hâlletmesi, onun cömertlik ve ihsânından fâidelenmek için yaptım. (Eski ayakkabıları göstererek) Fakat üzgünüm ki, beni sâdece kendisinin bu kıymetsiz ayakkabıları ile gönderdi" diye cevaplandırdı. Aşk ve muhabbetle yanan Hüsrev, derhâl adamdan; bütün bu büyük servet, köleler ve sahip olduğu herşey karşılığında ayakkabıları kendisine vermesini istedi. Nakledildiğine göre, o zaman Emîr Hüsrev, diğer kıymetli eşyalarından başka 500.000 gümüş para taşıyordu. Zavallı adam, tabii bunu bir şaka olarak kabûl etti. Fakat Hüsrev, üzerinde durarak, yemînle teklifini tekrarladı ve hemen, sevgili hocasının ayakkabıları karşılığında bütün servetini vererek pazarlığı bitirdi.

Fakir adamın nasıl memnun olduğunu uzun uzun anlatmaya lüzum olmadığı açıkça bellidir. O, hazret-i Nizâmüddîn'in hayırseverliğinden hayâl ettiğinin yüzlerce katını, yine onun hürmetine başka biri vasıtasıyla almıştı. Bu, Hindistan tasavvuf târihinde, zengin bir talebenin hocasına karşı gösterdiği gerçek bağlılığın çok nâdir bulunur misâllerinden biridir.

Emîr Hüsrev, Dehlî'ye vâsıl olduğunda, hocasının ayakkabılarını, büyük bir hürmetle el üstünde taşıyarak, hazret-i Nizâmüddîn'in huzûruna çıktığında, yolda olan hâdiseyi kendisine arzedip ayakkabıları satın aldığını söyledi. Hazret-i Hâce; "Ona ne kadar para verdin?" dedi. O da; "Benim bir şeye yaramaz servetimin hepsini" diye cevap verdi. Hâce hazretleri tebessüm edip; "Onları ucuza almışsın" buyurunca, Emîr Hüsrev; "Efendim, çok şükür ki, onlara sahip olan adam, yalnız servetimi teklif etmekle tatmin oldu. Hürriyetimi de isteseydi, benim sevgili hocamın bu mukaddes ve paha biçilmez hâtırasına sahip olmak için memnuniyetle onu da verirdim" dedi.

Hiçkimse, aynı zamanda iki ata binemez. Fakat Hüsrev, zenginlik getiren bir mesleğe sahip olmasına rağmen, sâdık bir sûfi olarak, ilâhî bir ihsânla, çok güzel bir sûrette bir imtihanı başardı. Hocasının muhabbeti uğruna zenginliğini feda etti. Kendi zamanındaki birkaç Dehlî sultanının sarayında en çok ihsâna mazhar olup, baş şair olarak en yüksek mevkide bulunduğu gibi, hocasının en kıymetli talebesi olarak kalmayı da başaran Hüsrev'in dehâsı takdîre şayandır.

Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri, Hüsrev'e yazdığı mektûplardan birisinde buyuruyor ki: "Bedenin a'zâlarını koruduktan, onların sıhhatli olmalarını te'min ettikten sonra İslâmiyetin beğenmediği herşeyden sakınmalı, haram ve mekrûhlara kat'iyyen yanaşmamalıdır". Allahü teâlâ herşeyi kıymetli yaratmıştır. Ama birşeyi en kıymetli yaratmıştır. O da vakittir. Bunun için vakitleri en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmalı, en kıymetli şeyi âhıret saadetini elde etmekte kullanmalıdır. Her an geçip gitmekte olan bu kıymetli ömrü ganîmet bilmeli,

zamanı boş ve uygunsuz şeyler ile geçirmemelidir. Bir iş yapacağı zaman, istihâre ve istişâre etmeli, bilenlere danışmalıdır. Bir iş yaparken, kalbinde inşirah (açılma, genişleme, rahatlık) bulunmazsa o işi yapmamalı, vaz geçmelidir. Kalbinde inşirah bulunmayarak yapılan işin neticesinin dâima sıkıntı olacağını iyi düşünmelidir."

Siyer-ül-evliyâ'da bildirildiğine göre, Emîr Hüsrev hazretleri, hocasından kendisine gelen husûsi iltifâtları yazıp toplamıştır. Sultân-ül-meşâyıh Hâce Nizâmüddîn hazretleri, bir defasında Emîr Hüsrev'e hitaben; "Seni o kadar çok seviyorum ki, başka herkesten daralabilirim. Fakat senden daralmam" buyurdu. Başka bir defa da buyurdu ki: "Herkesten daralabilirim, hattâ kendimden bile. Fakat senden daralmam."

Birgün diğer talebelerden birisi cür'et edip hazret-i Hâce'ye; "Efendim! Hüsrev'e yaptığınız nazarlarınızdan birini, benim için de yapın!" dedi. Hazreti Hâce buna cevap vermedi. "Kabiliyet getir! istidâdın onun gibi olursa, aynı teveccüh sana da yapılır" demek istedi.

Hâce Nizâmüddîn birgün, Emîr Hüsrev'e; "Bana duâ et! Seni benim yan tarafıma defnederler." buyurdu. Bu söz, daha sonra birçok defa kendisine hatırlatılmış, o da; "İnşâallah öyle olacaktır" buyurmuştur. Bir defasında Emîr Hüsrev buyurdu ki: "Hocam bu talebesi ile (ya'nî Emîr Hüsrev ile) ahd etti, sözleşme yaptı ve Cennete giderse, beni de beraberinde götüreceğini söyledi"

Birgün Hâce Nizâmüddîn, gördüğü bir rü'yâyı talebesi Emîr Hüsrev'e şöyle anlattı: "Şeyh Necibüddîn Mütevekkil'in evinin önünde, pencerenin altından temiz, berrak bir su akıyordu. Bu fakir de (ya'nî Hâce Nizâmüddîn) yüksek bir yerde oturuyordum. Çok hoş ve ümidli bir hâl beni kapladı, öyle bir vakitte kalbimden sen geçtin. Kendim için ihsân ettiği ni'meti, sana da vermesi için Allahü teâlâya duâ ettim. Biliyorum ki, duâm kabûl oldu ve o hâl inşâallah sende peyda olacak, meydana gelecektir."

Hazreti Hâce, yine birgün Emîr Hüsrev'i yanına çağırarak, gördüğü bir rü'yayı şöyle anlattı: "Cum'a gecesi rü'yâmda; Şeyh-ül-İslâm Behâüddîn-i Zekeriyya hazretlerinin oğlu Şeyh Sadreddîn'i gördüm. Bana doğru geliyordu. Ben de tevâzu ile yanına vardım. O daha çok tevâzu eyledi. Bu sırada uzaktan sen göründün. Yanımıza geldin. Ba'zı kıymetli bilgiler anlatmaya başladın. Bu sırada müezzin ezan okumaya başladı. Ben de uyandım. Gör ki, bu (senin için) ne yüksek mertebedir." Emîr Hüsrev diyor ki: "Hâce hazretleri böyle anlatınca, ben mahcubiyet ve çaresizlik içinde arzettim ki: "Efendim! O yüksek mertebede bulunmak bu hizmetçinin ne haddîne. Neyim varsa, hepsi sizin ihsânınızdır." Bu sözler üzerine, hocam içlerini çeke çeke ağlamaya başladılar. Onların bu hâli karşısında ben de kendimi tutamayıp ağladım. Bundan sonra Hazreti Hâce emretti. Husûsi bir külah getirdiler. Mübârek eliyle bu hizmetçisine (Emîr Hüsrev'e) giydirdi ve "Büyüklerin sözlerini her zaman kalbinde bulundur. Hiçbir zaman hatırından çıkarma!" buyurdu.

Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri şu meâldeki iki beyti, çok sevdiği talebesi Emîr Hüsrev için söylemiştir:

"Hüsrev ki nazm ve nesr de misli pek azdır,
Söz mülkü melikliği bizim Hüsrev'e hasdır.

Bu bizim Hüsrev'imizdir, Nasır Hüsrev değildir,
Zira Nâsır'ın üstadı bizim Hüsrev' imizdir."

Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri, bir defasında buyurdu ki: "Eğer mümkün olsaydı, Hüsrev'le birlikte uyumayı ve aynı mezarda olmayı tercih ederdim."

Yine buyurdu ki: "Şayet testereyi boğazıma dayayıp, talebem Hüsrev'den vazgeçmemi isteseler, başımı verip Hüsrev'i terketmemeyi tercih ederdim."

Hazret-i Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ Cennet yolcusu olduğa zaman, Emîr Hüsrev orada yoktu. Tuğluk Şâh'ın berâberinde Luknov taraflarına gitmişti. O yolculuktan dönüp acı haberi öğrenince, şaşkına döndü. Üzerine yıldırım düşmüş gibi oldu. Yanıyor, yanıyordu. Ayakta duramıyordu. "Sübhânallah! Güneş batmış. Hüsrev hayatta!" diye haykırdı. Mal mülk nâmına nesi varsa, sevâbı hocasının rûhuna olmak üzere hepsini fakirlere sadaka olarak verdi. Çok ağlıyordu. Bir defâsında; "Ben kendim için ağlıyorum. Hocamdan sonra ben çok yaşayamam" dedi. Hâce hazretleri, 725 (m. 1325) senesi Rebî'ul-âhır ayının 18. günü vefât efmiş idi. Emîr Hüsrev de, altı ay sonra Şevval ayının 18. günü vefât edip sevdiklerine kavuştu.

Zamanında Hindistan'ın ma'nevî sultânı olarak bilinen Emîr Hüsrev, birçok güzel vasıfların kendisinde toplandığı çok nâdir rastlanan simalardan biri idi.

Emîr Hüsrev, birkaç lisanın ustasıydı ki, bu lisanlarda övülecek derecede mümtâz idi. Ana dili Türkçe ve Farsça olmakla birlikte, Arabîde, Arablarla müsabakaya girecek derecede kendisini yetiştirmiş idi. Aynı zamanda çok iyi bir Sanskrit âlimi idi. Sanskritce lisânını da çok iyi bilirdi.

Şiirdeki mehâret ve dehâsı yanında o, aynı derecede bir nesir üstadı idi. Düzyazı yazmanın kaideleri ve prensipleri üzerine bir şaheser olan meşhûr Nûh Sihpir'i o yazmıştı.

Edebi bakımdan bu kadar üstün, meşhûr ve zengin olmasına rağmen Emîr Hüsrev (radıyallahü anh), Hazreti Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın sohbetlerinde, huzûrlarında tatmış olduğu ma'nevî âb-ı hayat karşılığında, bütün dünyevi zenginliklerden seve seve memnuniyetle yüz çevirip, bütün servetini mübârek hocasının bir çift ayakkabısı karşılığına gönül rahatlığı ile feda edebilen çok yüksek bir veli idi.

Bütün evliyâ zâtlar gibi, Hâce Nizâmüddîn de, Hindistan'da yaşayan her tabakadan insanlar arasında, karşılıklı muhabbet ve i'timâdın geliştirilmesine çok alâka göstermişti idâre edenler (âmirler) ile idâre edilenler arasında sevgi bağının kurulmasını tavsiye eder ve bunun için gayret gösterirdi. Bu husûsta ilk şart, konuşarak anlaşmak idi ve Hindistan'da çok çeşitli lisanlar konuşuluyordu. Bunun için, bu çeşitli lisanlara tam bir vukûfiyeti bulunan Emîr Hüsrev'den, bütün Hind halkının aralarında anlaşmayı sağlayacak ve kolaylaştıracak yeni bir lisan bulmasını istediler. Bunun üzerine Emîr Hüsrev çalışmaya başlayarak, kuzey bölgesinde konuşulan mahallî dil ile Fârisî karışımı bir dil meydana getirdi ve bu karışım Urducanın esâsını teşkil etti. Zamanla ve daha sonra gelen nesiller tarafından kullanılarak, bu yeni karışım, daha ince ve kültürel bir dil olan Urdu lisânı hâline geldi Emîr Hüsrev'in Fârisî ve Hintçe karışımı hazırladığı bu yeni lisanda ilk şiir söyleyen yine kendisi oldu.

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 105

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 3045

3) Siyer-ül-evliyâ sh. 98

4) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 108

5) Nefehât-ül-üns tercümesi sh. 677

EMÎR KÜLÂN VÂŞÎ

Buhârâ'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Emîr Külân Vâşî olup, Buhârâ yakınlarında bulunan Vâş köyünde doğduğu için Vâşî diye nisbet edilmiştir ve böyle tanınmıştır. Seyyid Emîr Külâl'in (radıyallahü anh) en yüksek talebelerindendir. Sekizinci asrın ikinci yarısında vefât etti.

Alâüddîn-i Attâr (radıyallahü anh) anlatır: "Ben onaltı yaşlarında iken, Emîr Külân Vâşî'ye yetiştim. Gizli, sessiz zikir yolunda idi. Bana da, gizli zikir ile meşgûl olmamı tavsiye etti. Gizli zikir esnasında, hâlimi gizli tutmamı, benimle, yanyana, dizdize oturanların bile hâlimden birşey anlamamaları, lâzım geldiğini bildirdi. Bu tavsiyelerde çok ısrar etti. Nice zaman bu şekilde zikre devam ettim. Nefsin arzularını yapmamakta ve nefisimin gıdasını kesmekte, ya'nî az yemekte o kadar ileri gittim ki, yüzüm sararıp soldu.

Birgün annem bu hâlimi gördü. Rengimin sararıp solmasını, hasta olduğuma bağladı ve saklamadan söylememi istedi. "Hasta değilim" dedim. Yine ısrar etti. "Eğer bu hâlinin sebebini söylemezsen, verdiğim sütü helâl etmem" dedi. Ben de vaziyeti olduğu gibi anlattım. Bu işin büyüklerin yoluna girmek olduğunu söyledim.

Annem, fevkalâde sevindi Kelime-i tevhîd okumakla meşgûl oldu. Ben, bu gizli sırrı açıklamak zorunda kaldığım için çok üzüldüm. Durumu Emîr Kulan Vâşî'ye arz ettim. Emîr Kulan Vâşî hazretleri tebessüm edip; "Annene de bu yolda çalışmak izni verildi" buyurdu. Annem bir müddet bu zikre devam etti. Birgün erkek kardeşim sahraya gitmişti. Annem beni çağırdı. "Oğlum, kazanı yıka ve temiz su doldur. Bu sana vasıyetimdir" dedi. "Peki" deyip, söylediğini yapmaya başladım. Ben bu işi yaparken, annem abdest alıp iki rek'at namaz kıldı. Beni karşısına alıp zikre devam etmemi söyledi. Okumaya başladım. Kendisi de içinden zikre başladı. Bu vaziyette bir

saat ya geçmiş veya geçmemişti ki, annem birden sustu ve öylece kaldı. Baktım rûhunu teslim etmiş idi.

Emîr Külân Vâşî (radıyallahü anh), zâhirî ve bâtınî ilimlerde zamanının en ileri gelenlerinden idi. Zühd, vera' ve takvâ üzere idi. Allahü teâlâdan korkması, O'nun emir ve yasaklarına riâyet etmesi fevkalâde idi. Güzel sıfatlarla kendini süslemişti Haram ve şüphelilerden çok sakınır, dünyâ malına kıymet vermezdi. Çok cömert idi. Devamlı zikr, ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu, İslâmın vekarını korur, bundan tâviz vermezdi. Her haliyle örnek alınacak çok yüksek bir zât idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 48

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmânlıca) sh. 75

ERGÛN DEVÂDÂR EN-NÂSIRÎ

Haleb vâlisi ve Hanefî fıkıh âlimi. İsmi Ergûn'dur. Sultan Mensûr'un satin aldığı esîrlerden olup, oğlu Nasır Muhammed ile beraber terbiye edildi. Sultan ona ilim öğretip, büyük bir âlim olarak yetiştirdi. Doğum târihi belli değildir. Hanefî mezhebinde büyük bir âlimdir. Kitaplarla çok meşgûl olurdu. Kerek şehrine gidinceye kadar sultânın hizmetinden ayrılmadı. 712 (m. 1312) senesinden itibâren dört sene orada hükümrân oldu. Altı sene Mısır diyarında sultan nâibliği yaptı. Çok güzel idâre etti. 715 senesinde hacca gitti. 719 (m. 1319)'da sultan hacca gidince, ona vekîllik yaptı. 720 senesinde tekrar hacca gitti. Mekke'den evine yaya olarak döndü. Divânında hıristiyanların hizmet görmesini yasak etti. 726 senesinde Nasır Muhammed sultan olunca, onun hacca gitmesini te'hir etti. 727 (m. 1326) senesinde, Nasır Muhammed bin Kâlâvûn tarafından Haleb vâliliğine ta'yin edildi Vâliliği sırasında ilimle çok meşgûl oldu. Hanefî mezhebinde mütehassıs bir âlim oldu. Fetvâ makâmına yükseldi Her mes'elede, kendisine suâl sorulur, fetvâsı istenirdi Kitaplarla meşgûl olmaktan büyük zevk duyardı. Kütüphânesinde çok kitap topladı. Herkes, onun bu merakını öğrenmişti. Güzel bir ahlâka sahipti. Mısır'da ve Haleb'de idâreciliği zamanında kimseye zulüm, haksızlık etmedi iyilikleri her yere yayıldı. 731 (m. 1330) senesinde Haleb'de vefât etti.

Ebü'l-Fadl Muhibbüddîn İbni Şıhne diyor ki: "Ergûn Devâdâr, büyük bir emir, reîs olup, devlet işlerini idâre etmekte üstün bir mehârete sahipti. Herkes tarafından sevilir, hürmet ve saygı görürdü. Vekar ve heybet sahibiydi Görüşleri ve tedbirleri isâbetliydi. Hüküm ve işlerinde İslâmiyetin emirlerinden ve yasaklarından hiç ayrılmazdı. Çok okudu ve her husûsta ilim sahibi oldu."

"Ravd-ül-menâzır" adındaki eserin sahibi diyor ki: "O, büyük bir Hanefî fakîhi idi. Vera'dan hiç ayrılmaz, haramlardan çok sakınır ve şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk ederdi. Bu mezhebde, fetvâ vermek için kendisine izin verildi "Sahîh-i Buhârî" adındaki hadîs kitabını, Mısır'da iken Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Şıhne el-Haccâr'dan dinledi. Şeyh Ebû Hayyân'dan da ilim öğrendi."

Zehebî diyor ki: "Ergûn, Türk olup, tatlı ve sevimli bir yüze sahipti. Gayet fasih bir lisân ile konuşurdu. Çok azîmli, gayretli idi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 351

2) Tabakât-üs-seniyye cild-2, sh. 146

ESNEVÎ (Abdürrahîm bin Hasen)

Mısır'da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi. Abdürrahim bin Hasen bin Ali bin Ömer bin Ali bin İbrâhim Esnevî el-Ermevî el-Kuraşî'dir. Lakabı Cemâlüddîn ve künyesi Ebû Muhammed olup, Esnevî diye meşhûrdur. Şafiî mezhebi âlimlerinden olan Esnevî (radıyallahü anh), 704 (m. 1305) senesi Zilhicce ayında, aşağı Mısır'da bulunan Esna şehrinde doğdu. 772 (m. 1370) senesi Cemâzil-evvel ayında Kâhire'de vefât etti. Sûfîler kabristanı yakınında bulunan türbeye defn olundu. Vefâtı, yıkanması, techizi tekfini ve defnedilmesi, öyle muhteşem oldu ki bunların herbiri onun velî bir zât olduğuna alâmet idi.

Asrında bulunan âlimlerin önde gelenlerinin derslerinde ve sohbetlerinde yetişen Esnevî, 721 (m. 1321) senesinde ilim öğrenmek arzusuyla memleketinden ayrılıp Kâhire'ye geldi

Orada Takıyyüddîn-i Sübkî, Kutbüddîn es-Sinbâtî, Celâlüddîn-i Kazvînî, Konevî, Bedrüddîn-i Tüsterî, Debbûsî, Abdülmuhsin es-Sâbûnî, Abdülkâdir İbn-ül-Mülûk, İbn-ül-Esîr (Hasen bin Esed), Ebü'l-Hasen en-Nahvî, Ebû Hayyân el-Endülüsî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi.

Zamanında bulunan Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Fıkıh, tefsîr, hadîs, usûl, kelâm, târih, nahiv, edebiyat, Arabca, münâzara ve diğer ilimlerde yükseldi. Kendisine Şeyh-üş-Şâfiiyye denildi. Zamanında bulunan Şâfiî mezhebi âlimlerinin müftîsi, müderrisi, musannifi (en çok kitap yazanı) idi. Fâdıliyye. Fârisiyye, Nâsıriyye ve Mensûriyye gibi medreselerde müderrislik (öğretim üyeliği, profesörlük) yaptı. Yüzlerce âlim zâtın yetişmesine vesile oldu. İbn-ül-Mülakkin, Hâfız-ül-Irâkî, İbn-i Zâhire el-Cemâl ondan ilim öğrenenlerin en başta gelenlerindendir.

İnce yapılı, güzel görünüşlü bir zât olan Esnevî hazretleri, iyilik ve ihsân sahibi, misâfiri çok seven bir zât idi.

Bilhassa fıkıh ilminde mahir, nasihat veren bir muallim, kibirden uzak, tevâzu sahibi yüksek bir âlim idi.

İmâm-ı Süyûtî Tabakât-ün-nühât isimli eserinde buyuruyor ki "İmâm-ı Esnevî, Mısır'da Şafiî âlimlerinin reîsi idi. Ders öğretmesi çok güzel olup, gayet müşfik ve mahir idi. Zayıflara, düşkünlere, yardıma muhtaç hâlde olanlara çok acır, iyilik ve yardımda bulunurdu. Gayet fasîh konuşurdu. Sözleri gayet açık ve anlaşılır bir şekilde idi. Sözleri insanlara te'sîr ederdi. Bunun için insanlar bunun sohbetine çok rağbet ederlerdi, ilmi çok ve idrâki geniş idi."

Genç yaşta, talebe okutmaya ve fetvâ vermeye başlayan İmâm-ı Esnevî, suâl edilen meseleleri, kaynaklarını bildirerek cevaplandırırdı. Böylece hiç kimse onun," kendi düşüncesi ile konuştuğunu iddia edemezdi.

Hocalarından Ebû Hayyân (radıyallahü anh) ona; "Senin yaşında ilim öğretmeye başlayan başka birini daha görmedim" demiştir.

Ondan birçok kimse istifâde etmiştir. Sohbetinde bulunmak istiyenlerin çokluğundan büyük bir kalabalık meydana gelirdi. Vakitlerinin tamâmını, talebeleriyle meşgûl olmak ve eser yazmakla geçirirdi Çok emîn ve güvenilir bir zât olduğu için, ona devlet kademelerinde ba'zı mühim vazîfeler verilmiş, o da bir müddet hisbe (belediye teşkilâtı) ve Beyt-ül-mâl vekîlliği gibi vazîfelerde bulunmuştur.

Çeşitli ilimlere dâir yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zılarının isimleri şunlardır. El-Mühimmât vet-tenkîh fimâ yerüddü alet-tashîh, el-Kevkeb-üd-dürrî, Nihâyet-ür-râgıb, Cevâhir-ül-bahreyn, Tarrâz-ül-mehâfil, Kâfi el-muhtâc ilâ şerh-ül-minhâc, Metâli-üt-dekâik, Tezkiret-ün-nebiyye, İzâh-ul-müşkil, en-Nasîhat-ül-câmia vel-huccet-ül-kâtıa, el-Hidâye ilâ evhâm-il-kifâye, Zâid-ül-usûl, el-Eşbâh ven-Nezâir, Telhîs-ur-Râfi-is-sagîr. Telhîs-ur-Râfi-il-kebîr, El-Büdûr-Üt-tavâli, el-Cem'u vel-fark, el-Câmî, el-Cevâhir-ul-mudıyye fî şerh-ıl-mukaddimet-ir-Rahbiyye, Şerh-ut-teshîl, Şerhu Envâr-üt-tenzîl lil-Beydâvî, Nüzhet-ün-nevâzır fî riyâd-in-nezâir, Tabakât-ül-fukahâ, Tabakâtü fukahâ-iş-Şâfiiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 203

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 429

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 354

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 571

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 223

6) El-A'lâm cild-3, sh. 344

7) Busyet-ül-vuât cild-2, sh. 92

8) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 186

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) 1. cild mukaddimesi.

10) Keşf-üz-zünûn sh. 18, 100, 150, 153, 484, 485, 577, 613, 930, 1101, 1109, 1134, 1258, 1498, 1523, 1599, 1718, 1778, 1874, 1879, 1914, 1950, 1957

FÂKİHÂNÎ (Ömer bin Ali)

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Ebil-Yemen Ali bin Sâlim bin Sadaka el-İskenderî el-Lahmî el-Fâkihânî olup, künyesi

Ebû Hafs ve lakabı Tâcüddîn'dir. Mısır'da İskenderiyye'de yetişmiştir. 654 (m. 1256) senesinde doğdu. 731 (m. 1331)'de Cemâzil-evvel ayında vefât etti. Vefât târihinin 734 (m. 1334) senesi olduğu da bildirilmiştir.

Fıkıh ilmini İbn-i Münir'den öğrendi. Ali İbni Tarhan, İbn-i Dakîk-ıl-Iyd, Bedrüddîn bin Cemâ'a, Ebü'l-Hasen Ahmed el-Karafî'den ve başka hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Kırâat ilmini de Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah el-Mâzûnî'den okudu. İlmi çok idi. Fıkıh, hadîs, usûl, nahiv, edebiyat ve diğer ilimlerde çok yüksek idi. El-Bidâye ven-nihâye sahibi İbn-i Kesir, bundan ilim öğrendiğini bildirmektedir. Sâlih bir zât olup, Selef-i sâlihînin yolu olan Ehl-i sünnet i'tikâdına son derece bağlı idi. Evliyâ ve sâlih zâtlarla buluşur, onlarla sohbet ederdi. Onların ahlâkı ile ahlaklanmış idi. Birkaç defa hacca gitti. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmek yolunda harcadı. Kıymetli eserler yazdı. Hadîs ilminde benzeri çok az bulunan ve çok fâideli olan "Şerh-ül-umde" isimli eser onundur.

Saîd-üs-süedâ hânegâhında sufi olan hadîs âlimi Cemâleddîn Abdullah bin Muhammed el-Ensârî şöyle anlatmıştır; "Bir defâsında Tâcüddîn el-Fâkihânî ile Dımeşk'a gittik. Maksadımız, Peygamberimizin (aleyhisselâm) emaneten saklanan nalınlarını ziyâret etmek idi. Nalınlar, Dımeşk'da Eşrefiyye Medresesi'nin Dâr-ül-hadîs kısmında muhafaza edilmekte idi. Onları görünce alıp, yüzüne, gözüne sürdü. Öpüp ağlamaya başladı ve göz yaşları dökülürken şiir söyledi Bu şiirin tercümesi şöyledir: "Eğer Mecnûn'a denseydi ki: "Leylâ'ya mı yoksa dünyâya ve dünyâda bulunan şeylere mi kavuşmak istersin?" Cevap olarak derdi ki O'nun na'lının toprağından bir toz parçası, bana kendi nefsimden daha sevimli O, nefsimin hastalıkları, sıkıntıları için daha şifâlıdır."

Vefâtı yaklaştığında, akrabâlarından biri yanına gelip, ona Kelime-i şehâdeti hatırlattı. Gözlerini açıp; "Hastalık bana bunu hatırlatıyor. Şimdiye kadar ne zaman unuttum da hatırlayayım? Aslâ hatırımdan çıkmaz" ma'nâsında bir beyt okudu. Sonra Kelime-i şehâdeti söyleyerek vefat etti. İskenderiyye'de Bâb-ül-bahr denilen yerde defnedildi.

Yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: El-işâret fil-Arabiyye, Şerh-ül-işâre, el-Mevrîd fil-mevlîd, el-Menhec-ül-mübîn fî şerhi Erba'în, (İmâm-ı Nevevî'nin Hadîs-i Erba'în isimli eserinin şerhidir.), et-Tahrîr vet-tahbîr, Riyâd-ül-efhâm fî şerhi umdet-il-ahkâm-el-Fecr-ül-münîr fis-salâti alel Beşîr-in-Nezir, el-Lüm'a fî vakfet-il-Cum'a.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 299

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 178

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 186

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 96

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 221

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 789

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 168

8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 261

9) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 599 cild-2, sh. 545

10) Keşf-üz-zünûn sh. 98, 841, 1170, 1883

FEREC EL-GIRNÂTÎ

Tefsîr, hadîs, kelâm, fıkıh, kırâat, usûl ve nahiv âlimi. İsmi, Ferec bin Kâsım bin Ahmed bin Lübb es-Sa'lebî el-Gırnâtî olup, künyesi Ebû Sâ'îd'dir. 701 (m. 1301) senesinde doğdu. 782 (m. 381) senesinde vefât etti. Ebû Saîd Ferec, Mâlikî mezhebi âlimlerinden olup, Gırnata'da yaşadı.

Ebû Saîd Ferec, kırâat ilmini ve çeşitli ilimleri Hasen Kaycati'den öğrendi. Hasen Kaycatî vefât edinceye kadar yanından ayrılmadı ve ondan icâzet (diploma) aldı. Ebû Abdullah bin Bekr, Ebû Muhammed Selmûn ve Ebû Abdullah el-Hâşimî'den fıkıh ilmini öğrendi ve onlardan Buhârî'yi, Akîdet-el-mukteréh kitabını, İrşâd ve Tehzîb'in bir kısmını dinledi. Ayrıca Nâsırüddîn Mirzâlî, İbn-i Abdûrrefî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ebû Kâsım el-Lebîdî, Râviye Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed, İbn-i Abdünnûr et-Tâc Fâkihânî, Fahrüddîn bin Munîr ve Ebû Hayyân'dan icâzet (diploma) aldı.

Ebû Zekeriyyâ Serrâc onun hakkında: “Ferec el-Gırnâtî büyük bir âlim idi. Gırnatada muhtelif ilimlere dâir müşkilâtlar ona sorulur ve verdiği cevaplar i’tirâzsız kabûl edilirdi” demektedir.

İbn-i Ferhûn, Dîbâc’ında onun hakkında şöyle demektedir: “Ebû Saîd Ferec, Mâlikî mezhebinin sonra gelen âlimlerinin büyüklerinden ve derin bilgi sâhiplerindendi Çeşitli ilimler üzerinde söz sahibi idi. Birçok âlim onun vermiş olduğu fetvâlara uymuşlardır.”

İbn-ül-Hatîb, İhata adlı eserinde onun hakkında: “Ferec el-Gırnâtî, sâlih kimselerden olup, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok gayretli idi. Güzel ahlâk sahibiydi. Zekâsı keskin, Hâfızası kuvvetli idi. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Büyük, küçük, herkes ona hürmet ederdi. O, fıkıh, kırâat, tefsîr, usûl-i fıkıh, ferâiz, edebiyat ilimlerinde mütehassıs idi” demektedir.

Ferec el-Gırnâtî çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Cemel liz-Zeccâcî, 2-Şerhu ta’rîf-it-teshîl, 3-El-Fetâvâ, 4-Kitâbün fil-bâil-muvahhedeti, 5- El-Kasîdet-ün-nûniyyeti fîl-Ehâci vel-Elgâz-in-Nahviyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-mtellifîn cild-8, sh. 58

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 220

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 219

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 280

5) Bugyet-ül-vuât cild-2 sh. 243

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dûvûdî) cild-2 sh. 25

7) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1348

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 816

9) Brockelmann Gal-2, sh. 259 Sup-2, sh. 371

GEYİKLİ BABA

Bursa’nın fethine katılan, Orhan Gâzî devri Osmanlı evliyâsından. İran’da Hoy şehrinde doğdu. Şeyh Ebü’l-Vefâ’nın yolundan feyz aldı. Baba İlyâs Horasânî’den ilim öğrendi. Keşiş dağı ormanlarındaki dergâhında kalıp, geyiklerle haşır-neşir olduğu için Geyikli Baba adı verildi. Gideceği yerlere bir geyiğe binmiş olarak giderdi Sultan Orhan Gâzî zamanında kerâmetleriyle meşhûr oldu. Geyik sırtında Bursa’nın fethine katıldı. Bursa’yı kuşatan ordunun önünde, elinde altmış okkalık bir kılıçla küffâra karşı harb etti. Orhan Gazi zamanında Uludağ’ın doğu eteklerinde, İnegöl yakınlarında vefât edip, oraya defnedildi. Orhan Gazi tarafından kabri üzerine türbe yaptırıldı. Sonradan yine Orhan Gazi tarafından türbe yanına bir câmi ve dergâh ilâve edildi Sevenleri, çevresinde bir köy meydana getirdiler. Kurdukları bu köye Baba Sultan köyü adını verdiler. Geyikli Baba külliyesi, 1369 (m. 1950)’den sonra yeniden restore edilip, ta’mir edildi.

Geyikli Baba, Keşiş dağındaki dergâhında kendi hâlinde yaşar, gelenlere dinini öğretir, şehre inmezdi. Orhan Gazi, Bursa’yı fethettikten sonra, Bursa’nın fethinde yardıma gelen evliyânın gönlünü almak, onların bereketli duâlarına kavuşmak için bir imâret yaptırdı. Onları Bursa’ya da’vet etti. Orhan Bey’e yakınları Geyikli Baba’dan da bahsettiler. “İnegöl civarındaki, Keşiş dağında birçok derviş yerleşmiş, içlerinden bir derviş onlardan ayrılır, ormana gider, geyiklerle arkadaşlık eder. Sizin dostlarınızdan Turgut Alp, onun da dostudur. Sık sık onun ziyâretine gider, beraber sohbet ederler” dediler.

Orhan Gazi de haber gönderip, onun kim ve neci olduğunu öğrenmek istedi. Bursa’ya da’vet etti. “Eğer gelmezse, ben varıp elini öpeyim” dedi. Geyikli Baba’yı arayıp buldular. Sultânın sözünü arzettiler. “Baba ilyâs mürîdiyim, Seyyid Ebü’l-Vefâ Bağdâdî tarîkatındanım” diye cevap verdi. Bursa’ya da’vet ettiler, rızâ göstermedi. “Sakın Orhan da gelmesin. Dervişler gönül ehli olurlar, gözetirler.

Öyle bir vakitte varırlar ki, vardıkları zamanda ettikleri duânın kabûl olmasını arzu ederler” buyurdu. “Bari Orhan Gâzî’ye duâ et!” dediklerinde; “Biz onu hatırımızdan çıkarmıyoruz. Her zaman devletine duâ ile meşgûlüz. Onun İslâmiyete hizmeti sebebiyle, sevgi ve muhabbeti kalbimizde taht kurmuştur” diye haber gönderdi.

Aradan zaman geçti. Geyikli Baba, dergâhının yanından bir ağaç dalı keserek omuzuna alıp yola revân oldu. Doğru Bursa hisarına vardı. Pâdişâh sarayına girip, avlu kapısının iç tarafına, getirdiği dalı dikmeye başladı. Sultan Orhan Gâzî'ye haber verdiler. “Bir derviş gelmiş, saray avlusuna ağaç diker” dediler. Sultan çıkıp hâli gördü. Bu dervişin Geyikli Baba olduğunu bildi. Ağacı dikince doğrulup, Orhan Gâzî'ye: “Bu hatıramız burada kaldığı müddetçe, dervişlerin duâsı senin ve neslinin üzerinedir. Senin neslin ve devletin bu ağaç gibi kök salacak, dalları çok uzaklara ulaşacak. Evlâtların dîn-i İslama çok hizmet edecekler” deyip; “Kökü sâbit, dalları ise göktedir” meâlindeki, İbrâhim sûresi 24. âyet-i kerîmesini okudu. Az sonra da geldiği gibi gitti. Diktiği ağaç ulu bir çınar oldu. O ağacın bugün bile mevcût olduğu, Bursa'da Üftâde'ye giden Kavaklı caddedeki çınar ağacı olduğu söylenmektedir.

Bir zaman sonra Orhan Gazi, Geyikli Baba'ya iâde-i ziyârette bulundu. Ona; “İnegöl ve çevresi senin tasarrufunda olsun” dedi. “Mülk ve mal cenâb-ı Haktandır, ehline verir, biz O'nun ehli değiliz. Mal, mülk ve sebeplere meyletmek, emîr ve sultanlara gerektir. Bizim gibi fukara kısmına, Allah adamlarına “yakışmaz” diye cevap verdi. Pâdişâh ısrar edince, kendisine hibe edilen yerlere bedel olarak, dergâhının çevresinden az bir miktarını dervişlere odunluk olarak kabûl edip, Sultanın gönlünü aldı. Orhan Gâzî de kabûl etti, râzı olup, çok duâlar aldı.

Taşköprüzâde merhum, “Şakâyık-ı Nu'mâniyye”sinde, Osmanlının gülbahçesinde yetişen, Nu'mân'ın (İmâm-ı a'zamın) bülbüllerini anlatırken, Geyikli Baba'dan da bahs eder ve kabrini ziyâretle şereflendiğini söyler. “Kabrini ziyâret ettim. Kabrin yakınında bir mezar daha gördüm. Türbedârdan bu mezarın kime âit olduğunu sordum. Germiyanoğullarından saltanat sahibi bir kimse iken saltanatı terk edip, Geyikli Baba'nın hizmetine giren ulu bir kimsenin mezarı oluduğunu söyledi” demekte ve zamanında Geyikli Baba'ya gösterilen i'tibârı ifâde etmektedir.

1) Âşık Paşazâde târihi (İstanbul: 1332) sh. 196

2) Şakâyık tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 31

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3943

4) Nefehât-ül-üns sh. 690

HÂCE İBRÂHİM

Evliyânın büyüklerinden. Hâce Azîzân ve Pîr-i Nessâc diye meşhûr Hâce Ali Râmîtenî hazretlerinin ikinci oğludur. Ali Râmîtenî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden ve halîfelerindendir. Buhârâ'da Râmîten kasabasında doğup büyüdü. Kaynaklarda doğum ve vefât târihleri zikredilmeyen Hâce İbrâhim, 8. asrın sonlarında vefât etmiştir. Mübârek babasının yüksek huzûr, sohbet ve hizmetleri ile şereflenerek yetişti. Büyük kardeşi Hâce Hord da bu şekilde yetişerek, zâhirî ve Bâtınî ilmlerde kemâle gelmişti. Rivâyet edilir ki, Hâce Ali Râmitenî vefâtına yakın insanları irşâd etmek (doğru yola kavuşturmak) için bu ikinci oğluna icâzet verdi. Talebelerinden ba'zılarının kalblerine; “Hâce hazretlerinin büyük oğlu daha âlim olduğu halde, icâzeti küçük oğluna vermesinin hikmeti acaba nedir?” düşüncesi geldi Kalb gözleri ile bu düşüncelerini anlayan Ali Râmîtenî; “Hâce Hord, bizden sonra çok az yaşar. Kısa zaman sonra bize kavuşur.” buyurdu. Buradaki hikmeti ve inceliği anlayan talebeler, önceki düşüncelerinden vazgeçtiler. İşin aslını böylece öğrenmiş oldular. Hakîkaten de Ali Râmîtenî hazretlerinin vefâtından ondokuz gün sonra, büyük oğlu Hâce Hord da vefât etti. Hâce İbrâhim ise, daha çok uzun yıllar yaşayıp, Allahü teâlânın dînini O'nun kullarına anlatarak çok hizmet etti. Mübârek babasına lâyık sâlih bir evlât, faziletler ve kerâmetler sahibi çok kıymetli bir zât idi. Hâce Azîzân Ali Râmîtenî'nin, burada hâl tercümesi verilen oğlu Hâce İbrâhim'den başka; Hâce Muhammed Külâhdûz, Hâce Muhammed Hallâc-ı Belhî, Hâce Muhammed Bâverdî ve Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî isimlerinde dört halîfesi daha olup, bunların da en yükseği ve Hâce Azîzân'ın en büyük halîfesi Hâce Muhammed Bahâ Semmâsî hazretleridir.

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 41

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 61

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 122

HÂCE MU’ÎNÜDDÎN HORD (Küçük)

Hindistan’da yetişen evliyânın büyüklerinden. Şeyh Hüsâmeddîn Suhte’nin büyük oğludur. Kendisine Mu’înüddîn Hord (ya’nî Küçük) denmesi, dedesi büyük velî Mu’înüddîn’e nisbet iledir. Bu isimle tanınıp meşhûr olmuştur. Sultân-ül-meşâyih Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ’dan feyz alırdı. Kaynak eserlerde hâl tercümesi hakkında fazla bir bilgi bulunamıyan Hâce Hord, sekizinci asrın sonlarında vefât etmiştir.

Hocası Hâce Nizâmüddîn’in emri ve işâreti ile, Nâsıreddîn Mahmûd hazretlerinden de ilim öğrenip hilâfet aldı. Zamanının evliyâsından oldu.

Hâce Mu’înüddîn’in evlâdı çok olup, hepsi, son derece güzel, yiğit, azametli ve heybetli kimseler idi. Bunlara Çeşt hân denilmiştir. Merdev şehrinde bulunurlardı.

Hâce Mu’înüddîn, çok talebe yetiştirip, bu yola çok hizmet etmiştir. Kendisi, riyâzet ve mücâhedede çok ileri idi. Nefsin arzularına uymaz, ona zor gelen, istemediği ibâdetleri pekçok yapardı. Devamlı olarak ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu. Her ân gönlü Allahü teâlâ ile idi. O’nun muhabbet ateşiyle yanmakta idi. Tasavvuf yolunda bulunmak için, çok gayretli olmak lâzım geldiğini bildirirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 120

HACI BEKTÂŞ-I VELÎ

Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında yaşıyan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Muhammed bin İbrâhim Atâ olup, lakabı Bektâş’tır. Horasan’ın Nişâbur şehrinde 680 (m. 1281) senesinde doğdu. Hacı Bektâş-ı Velî’nin nesebi Hazreti Ali’ye dayanır. 738 (m. 1338) senesinde Kırşehir’e yakın bir yerde vefât etti. Vefâtı hakkında başka rivâyetler de vardır. Türbesinin bulunduğu kasabaya sonradan Hacı Bektaş ismi verildi.

Bektâş-ı Velî, daha çocukken ilim öğrenmesi için ailesi tarafından Şeyh Lokmân-ı Perende’ye teslim edildi. Lokmân-ı Perende, Ahmed-i Yesevî hazretlerinin halîfelerinden olup, zâhir ve bâtın ilimlerinde çok derinleşmiş idi. Bektâş-ı Velî’nin daha çocukken birçok kerâmetleri görüldü. Birgün Lokmân-ı Perende onun yanına girdiği zaman, odayı nûr ile dolu görünce şaşırdı. Bektâş-ı Velî’nin iki yanında, Kur’ân-ı kerîm okuyan iki nûrânî zât duruyor idi. Lokmân-ı Perende onun yanına girince, bunlar kayboldu. Lokmân-ı Perende, Bektâş-ı Velî’ye onların kim olduğunu sordu. O da; “Birisi Server-i âlem efendimiz (aleyhisselâm), diğeri ise Hazreti Ali idi” dedi.

Yine birgün Hacı Bektâş-ı Velî, hocasından ders dinlerken, namaz vakti geldi. Hocası hizmetçisinden abdest almak için su istedi. Bektâş-ı Velî hocasına; “Bir nazar etseniz de, su buradan aksa, dışarıya gitmeye gerek olmasa” dedi. Hocası; “Benim kudretim bunu yapmaya yetmez” dedi. Hacı Bektaş, derhâl Allahü teâlâya duâ etti. Hocası da “Âmin” dedi. O anda medresenin ortasında latif bir su çıkıp, kapıya doğru akmaya başladı. Pınarın başında çok güzel çiçekler açtı.

Bu olaydan bir süre sonra, Lokmân-ı Perende hacca gitti. Arafat’da kıbleye doğru döndükleri esnada, talebelerine; “Yârenler! Bu gün Arefe günüdür. Şimdi bizim evde yemekler pişirilir” dedi. Bu söz, Allahü teâlânın kudretiyle, Bektâş-ı Velî’ye ma’lûm oldu. Tam o sırada hocasının evinde yemekler pişiyordu. Bektâş-ı Velî hemen bir tepsi yemeği aldığı gibi, bir anda hocasına sundu. Hocası Nişâbûr’a dönünce, Bektâş-ı Velî’nin bu kerâmetini herkese anlattı. Ona Hacı lakabını verdi. Bu esnada Horasan’da bulunan âlimler, Lokmân-ı Perende’ye hac mübârekesine geldiklerinde, medresede akan suyu görünce şaşırdılar. Bunun sebebini sordular. Lokmân-ı Perende; “Bu kerâmet, Hacı Bektâş’ındır” dedi. Sonra onun gösterdiği kerâmetlerini gelen âlimlere anlattı.

Onlar bu kadar çok şeyin bir çocuktan zuhur etmesini tuhaf karşıladılar. Orada bulunan Hacı Bektaş-ı Velî, âlimlere; “Ben, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) soyundanım. Bana bunları çok görmeyiniz. Bunlar, Allahü teâlânın bana bir ihsânıdır” dedi. Onlar, Hacı Bektâş-ı Velîye; “Eğer sır sahibi iseniz, nişanınız nerededir?” diye sordular. Hacı Bektâş-ı Velî, elinin ayasındaki ve alnındaki iki yeşil beni gösterdi Hepsi bu

duruma hayret ettiler ve onun büyüklüğüne işâret olan benleri tasdik ettiler.

Hacı Bektâş-ı Velî, tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu'ya geldi Halka doğru yolu göstermeye başlayan ve kıymetli talebeler yetiştiren Hacı Bektâş-ı Velî, kısa zamanda tanınarak büyük rağbet gördü. Bu sırada Anadolu'da dînî, iktisâdi, askerî ve sosyal teşekkül olan ve kendisinin de bağlı olduğu "Ahîlik teşkilâtı" ile büyük hizmetler yapan Hacı Bektâş-ı Velî ve talebeleri, ilk Osmanlı sultanları tarafından da sevildi ve hürmet gördü. Bu sıralarda kuruluş devrinde olan Osmanlı devletinin sağlam temeller üzerine oturmasında büyük hizmetleri ve himmetleri oldu. Sultan Orhan zamanında teşkil edilen Yeniçeri ordusuna duâ ederek, askerlerin sırtlarını sıvazladı. Onlara İslâmiyetten ayrılmamalarını nasihat etti. Böylece Hacı Bektâş-ı Velî'yi kendilerine ma'nevî pir olarak kabûl eden Yeniçeri ordusu, ma'nevî hayâtını ve disiplinini ona bağladı. Hacı Bektâş-ı Velî, asırlarca Yeniçeriliğin piri, üstadı ve ma'nevî hâmisi olarak bilindi Bu bağlılık ve muhabbet, Yeniçerilerin sulh zamanındaki tâlimleri ve harplerdeki gayret ve kahramanlıklarında çok müsbet neticeler verdi. Bütün bunlar, halk ile Yeniçeriler arasındaki yakınlığı kuvvetlendirdi Yeniçeriler, dervişler gibi cihâd azmiyle dolu ve görülmemiş derecede kahraman ve fedakâr oluşlarında, bu hâdiseler müsbet te'sîrler gösterdi Yeniçerilerin;

"Allah, Allah! illallah!
Baş Uryan, sine püryân, kılıç al kan,
Bu meydanda nice başlar kesilir.
Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyân!
Kulluğumuz pâdişâha ayan!
Üçler, yediler, kırklar!
Gülbang-i Muhammedî, Nûr-i Nebî, Kerem-i Ali...
Pîrimiz, sultânımız Hacı Bektâş-ı Velî..."

diyerek savaşa başlamaları, bunun manidar bir ifadesidir.

Şöyle anlatılır: "Hacı Bektâş-ı Velî, sık sık Hızır aleyhisselâm ile buluşurdu. Birgün Kayseri'nin yukarı tarafındaki Saklan kalesinin batısında, Hacı Bektâş-ı Velî, Hızır (aleyhisselâm) ile buluştu. Orada bir kişinin kavun ve karpuz ektiğini gördüler. Hızır (aleyhisselâm) ile Hacı Bektâş-ı Velî, o bostanın kıyısında bir taşın dibine oturdular. Hacı Bektâş-ı Velî. İsmi Behâeddîn Çelebi olan bostan sahibine; "Kardeş!" diye hitâb etti. Bostan sahibi de ona; "Ne buyurursunuz?" dedi. Hacı Bektâş-ı Velî de; "Bostandan bir kavun koparıp getir, yiyelim" dedi. Bostan sahibi Behâeddîn Çelebi; "Başüstüne, inşâallah olunca getiririm" deyince, Hacı Bektâş-ı Velî; "Diktiğin yeri bir kere kontrol et. Belki olmuştur" dedi. Bostan sahibi yine; "İnşâallah" diyerek önceki cevâbı verdi. Bunun üzerine Hızır (aleyhisselâm) da; "Bir kere dolaş gör" buyurdu. Behâeddîn Çelebi kendi kendine; "Bir kere dolaşayım" dedi ve bostana girdi. Birden burnuna kavun kokusu geldiğini fark etti. Birinin kökünde, üç tane iri kavunun büyüyerek olgunlaşmış olduğunu gördü. Bunların ikisini koparıp, birisini Hızır'a (aleyhisselâm), diğerini de Hacı Bektâş-ı Velî'ye verdi ve; "Ey erenler! O birisini de çoluk-çocuğumuza götürelim" dedi. Hacı Bektâş-ı Velî de bu durumu kabûl etti. Onlar kavunları alıp Kayseri'ye döndüler. Bostancı, işiyle meşgûl olurken, birden aklına; "Bostan daha ekilirken kavun bittiğini cihanda kim gördü? O azîzler kerâmet ehli zâtlardanmış. Bu iş onların kerâmetiyle zâhir oldu. Bana yazıklar olsun ki, mübârek ellerini öpmedim" diye geldi ve bir hayli üzüldü. Bostan ekmekten vaz geçip, bir süre onları aradı. Kendi kendine; "Son pişmanlık fayda vermez" deyip, kalan o bir kavunu koparıp evine gitti. Evinin kapısından içeri girince, Hızır (aleyhisselâm) ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin misâfir odasında oturduklarını gördü. Selâm vererek odaya girdi. Elindeki o kavunu getirip ortaya koydu. Hemen onların mübârek ellerini öptü. Hacı Bektâş-ı Velî bostan sahibine; "Kavunları kes de yiyelim" dedi. Onlara vermiş olduğu iki kavun da duruyordu. Behâeddîn Çelebi hemen kavunları kesti, bir kısmını ailesine gönderdi. Kalanını misâfirleriyle birlikte yediler ve Allahü teâlâya şükrettiler. Ellerini yıkadıktan sonra, Behâeddîn Çelebi misâfirlerine; "Size kim derler? Bu fakire himmet edin" dedi. Hacı Bektâş-ı Velî; "Bana Bektâş-ı Velî derler. Bu azîze ise Hızır aleyhisselâm derler" dedi. Daha sonra Hacı Bektâş-ı Veli, Behâeddîn Çelebi'yi yanına çağırdı. Hacı Bektâş-ı Velî, onun gözlerini sığayıp, sırtını sıvazladı. Ona hayır duâ etti. Sonra Hızır aleyhisselâm ile Hacı Bektâş-ı Velî, Behâeddîn Çelebi'ye veda edip evden çıktılar. Kapının önünde ikisi de gayb oldular.

"Velîlerin bir nazarı kimyadır, Karataş, nazar ile yakut olur." O saatte Behâeddîn Çelebi, yüksek merhaleler katedip, velîlik mertebesine ayak bastı. Kalb gözü açıldı. Bir anda şarktan garba olan yerleri seyr eyledi. Kendisine Bostancı baba dendi. Birçok kerâmetler gösterdi. Türbesi Kayseri'de olup ziyâret yeridir."

Şöyle anlatılır: “Hacı Bektâş-ı Velî, hergün gelip, şimdiki dergâhının bulunduğu yere otururdu. Onu sevenler, “Galiba Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri burada bir dergâh bina edilmesini istiyor, o yüzden gelip buraya oturuyor” dediler. Daha sonra Hacı Bektâş-ı Velî’nin hizmetini gören Sarı İsmâil’e, Hacı Bektâş’ı sevenlerden biri, buraya bir dergâh yaptırmaya niyet ettiğim söyledi. Sarı İsmâil de, gelip durumu hocasına arz etti. Hacı Bektâş-ı Velî; “Ona söyle. Bir usta getirsin. Biz istediğimiz büyüklükte bir dâire çizelim. Ayrıca yeterli miktarda taş getirtip, yonttursun, hazır etsin dedi. Sarı İsmâil, bu durumu o şahsa bildirince, çok sevindi ve hemen bir mimar getirdi. Hacı Bektâş-ı Velî de kalkıp, mübârek eliyle şimdiki dergâhın bulunduğu yeri çizdi. O mimar da, dergâhın inşâsı için yetecek kadar taş getirtip, yontturdu. Taşların yontulma işinin bittiği gecenin sabahı, herkes, dergâhın yapılmış olduğunu gördü. Dergâhı yaptıracak olan kimse, derhâl Sarı İsmâil’in yanına gelip; “Ben bu binanın yaptırılması için usta getirdim, taş getirdim ve yaptırma sevâbına kavuşmak istedim. Fakat her kimse bir gecede yaptırmış” diyerek üzüntülerini belirtti Sarı İsmâil, durumu derhâl hocası Hacı Bektâş-ı Velî’ye bildirdi Bunun üzerine Hacı Bektâş-ı Velî; “Ey İsmâil! O beni sevene söyle, bu dergâhı zâhirden birisi gelip yaptırmadı. Allahü teâlânın izni ile bir anda yapıldı. Sevâbı yine onun amel deflerine yazılmıştır” dedi. İsmâil durumu derhâl o kimseye bildirdi. O zât da Allahü teâlâya şükür secdesi yaptı.”

Şöyle anlatılır: “Hacı Bektâş-ı Velî’nin medhini ve kerâmetlerini işiten kimseler, onu görmek için dergâhına gelirdi. Akşehir’de bir velî zât vardı. İsmi Mahmûd Hayran Sultan idi. Hacı Bektâş-ı Velî’nin üstünlüğünü duyunca, bir aslanın üstüne binip, eline kamçı olarak bir yılan alıp, üçyüz talebesi ile Hacı Bektâş-ı Velî’yi görmek ve ziyâret etmek için yola çıktı. Bu durumu Hacı Bektâş-ı Velî’ye haber vererek; “Akşehir’den bir aslana binip, eline yılanı kamçı olarak almış bir zât, üçyüz talebesi ile geliyor” dediler. Bunun üzerine Hacı Bektâş-ı Velî, “O, canlıya binip bize geliyor ise, biz de cansıza binip, onu karşılamaya gidelim” dedi ve hemen dergâhından çıktı. Dergâha yakın bulunan taşın üzerine seccadesini sererek üzerine oturdu ve; “Allahü teâlânın izniyle bizi ziyârete gelenlerden yana yürü” buyurdu. Bu söz üzerine taş, derhâl yerinden ayrılıp, kuş gibi görülüp, yürümeye başladı. Mahmûd Hayran Sultân ve talebeleri, Hacı Bektâş-ı Velî’nin taş üzerine binip karşıdan geldiğini görünce, hayretler içinde kaldılar. Mahmûd Hayran Sultan, derhâl aslandan inip, yılanı serbest bıraktı. Bu durumu gören Hacı Bektâş-ı Velî, taşa; “Dur” diyerek işâret etti. Taş şimdiki bulunduğu yerde durdu. Hacı Bektâş-ı Velî, taşın üzerinden aşağıya indi. Seyyid Mahmûd Hayran hemen Hacı Bektâş-ı Velî’nin elini öptü. Taşın dibine, ikisi beraber yan yana oturdular. Etrâflarını talebeleri sardı. Bir hafta süreyle sohbet ettiler. Daha sonra Seyyid Mahmûd Hayran Sultan, izin istiyerek Akşehir’e döndü. Hâlâ Hacı Bektâş-ı Velî’nin bindiği taş, “Tekin Kaya” ismiyle meşhûrdur.”

Hacı Bektâş-ı Velî’nin derslerini ve sohbetlerini ta’kib ederek onun tarikatına bağlananlara, tasavvuftaki usûle uyularak “Bektaşî” denildi. Bu temiz, i’tikâdları düzgün olan ve ibâdetlerini yapan Bektâşîler zamanla azaldı. Daha sonra yapılan bir takım değişiklikler sebebiyle, hakîkî Bektaşîlik unutuldu ve zamanımızdan yüz sene önce ise hiç kalmadı. Herkes tarafından sevilen, hürmet ve i’tibâr edilen bu isim, Hurûfî denilen sapık kimseler tarafından da siper olarak kullanıldı. İslâmiyeti yıkmak için kurulan bozuk yollardan biri olan Hurufîliğin kurucusu olan Fadlullah Hurûfî, Timur Hân tarafından öldürülünce, dokuz yardımcısı kaçarak Anadolu’ya geldiler. Bunlardan Aliyyül-A’lâ ismindeki kimse, bir Bektaşî tekkesine geldi “Câvidân” adlı kitaplarını gizlice yaymaya, câhilleri aldatmaya başladı. Hacı Bektâş-ı Velî’nin yolu budur dedi. Hâlbuki Hacı Bektâş-ı Velî’nin yolundan ayrılmayan hakîkî Bektâşîler, bunlardan tamamen ayrıldılar. Hurûfîlik, haramlara helâl, nefsin arzu ettiği kötü arzulara, serbesttir dediği için, bozuk rûhlu insanlar arasında çabucak yayıldı. Sözlerine “Sır” deyip, çok gizli tutulmasını emrederlerdi. Sırları yabancılara açanları öldürdükleri bile vâki olurdu. Sırları “Câvidân” kitabında a, c, v, z,... gibi harflerle işâret edilmektedir. Hurûfiler, Bektaşîlik ismini kendilerine perde yaparak, bu perde arkasında çalışmışlardır.

Bektaşî tarikatı adı altında saklanan Hurûfîler, müslümanları aldatmak için, birkaç yoldan saldırıyorlardı:

1- Fadl-ı Hurûfî’ye, ilâh, tanrı diyorlardı. “Tanrılık, ezelde görünmez bir kuvvet idi. Önce harfler şeklinde, sonra Peygamberler şeklinde, nihâyet Fadl’da açığa çıktı” derler.

2- Hazret-i Ali’nin sözleri diyerek uydurduktan sözler ve düzdükleri uydurma hadîsler ile; “Ali’yi sevenlere günah zarar vermez, ibâdete lüzum yoktur, haramlar helâldir” derler.

3- Bütün dinlerin bir olduğunu, Fadl-ı Hurûfî'nin, Muhammed aleyhisselâmdan ve Hazreti Ali'den (hâşâ) üstün olduğunu söylerler.

4- Bunlara göre namazı bir kerre kılmak, orucu bir kerre tutmak ve guslü de ömründe bir kerre yapmak farzdır.

"Gusl edip vücûdunuzu hırpalamayın" derler.

Hurûfîlerin zikirleri, ibâdetleri okumaları yoktur. Her sabah pirin evinin meydan odasında toplanırlar, birisi, bir elinde tepsi içinde adam sayısınca şarap kadehi ve birer dilim ekmek, peynir alarak odaya girer. Bu gelen, gülbank okuyarak karşılanır. Herkes saygı ile bunları alıp yer ve içer, bütün ibâdetleri bundan ibârettir.

Bektaşî deyince, iki türlü insan anlaşılır. Birincisi; hakîkî, doğru Bektaşî olup, Hacı Bektâş-ı Velî'nin gösterdiği yolda, hak yolda giden temiz müslümanlardır. Bektâşîlerin ikincisi; sahte, yalancı Bektâşîlerdir. Bunlar, bozuk yolda olan hurûfilerdir. Halk arasında anlatılan Bektaşî fıkraları, bu sahte ve yalancı Bektâşîlere âittir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin "Makâlât" adlı Arapça bir eseri vardır. Sonradan nefes adıyla yazılan ve ona nisbet edilen şiirler onun değildir.

Makâlât'tan ba'zı bölümler:

Alemlerin Rabbi olan Allaha hamd, yaradılmışların en iyisi olan Muhammed'e, O'nun Ehl-i beytine ve Eshâbına salât ve selâm olsun. Bilesin ki Allahü teâlâya giden yollar, yarattıklarının nefesleri sayısıncadır. Gerçeğe ulaşmış kişiler, bunların arasından şu dört mertebede bulunan bir yolu tercih edip seçmişlerdir. Birincisi dîn-i İslâm, ikincisi tarikat, üçüncüsü ma'rifet, dördüncüsü hakîkat. Bu mertebeler, ancak İslâm dînine uygun olduğu müddetçe tamam olur.

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İslâm dîni bir ağaçtır. Tarikat onun dalları, ma'rifet yaprakları, hakîkat de meyvalarıdır." Ağaç mevcût olmazsa, dalları ve meyvaları da var olmaz. Bu sûretle anlaşılır ki, İslâm dîni asıl, diğerleri kısımlarıdır. Kısımların varlığı, ancak aslın varlığının sayesinde olur. Asıl olmayınca, kısım da olmaz. Bu, kulun, belirtilen merhalelerin hiçbirinde İslâm dîninden ayrı olamayacağına işârettir. İslâm dîninin sınırından dışarı çıktığı hâlde, kendisini hâlâ doğru yolda sanırsa, ziyana uğrayan, helak olan mülhidlerden olur. Aynı zamanda, hem sapık, hem de insanları yoldan saptırıcı olanlardan olur. Kazananlardan ve Allahü teâlâya ulaşanlardan olmaz da, şeytanın teb'asından olur. Bu da apaçık bir hüsranın ta kendisidir.

Bu dört mertebe, kırk tane makam ihtivâ eder. Kul, Allahü teâlâya ancak bu makamları geçerek ulaşır. Bunların on tanesi İslâm dîninde, on tanesi tarîkatte, on tanesi ma'rifette, on tanesi de hakîkattedir.

Üçüncü bâb: Bu bâbda İslâm dîninin makamları anlatılır. İslâm dîninin birinci makamı îmân etmektir.

Îmân; Allaha, O'nun meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, kıyâmet gününe, hayır ve şerrin Allahü teâlâdan geldiğine inanmaktır, inanmak; dil ile söylemek, kalb ile bu söylemeyi doğrulamaktır. Çünkü, Allahü teâlânın varlığını ve birliğini dil ile söylemeyen kimse imansızdır. Dili ile söylediği hâlde, kalbi ile tasdik etmeyen ise münâfıktır ve Allahü teâlânın buyurduğu gibi, Cehennemin en alt tabakasındadır.

Îmân, akıl üzeredir. Çünkü akıl, bedenin hükümdârı, îmân da onun vekîli ve yardımcısıdır. Hükümdâr gitse, yardımcısı da kalmaz. Meselâ, îmân bir hazinedir. Şeytan hırsız, akıl ise bu hazinenin bekçisidir. Bekçi giderse, hırsız hazinenin içindekileri çalar. Denilmiştir ki, imân kuzu, akıl çoban, şeytan ise kurttur. Çoban gitse, kurt kuzuyu yer.

Allahü teâlânın her bir Âdemoğlu için üçyüzdoksan melek görevlendirdiğini tasdik etmek imândandır. Ey insanoğlu! Kendi cinsinden birisi yanında kötü bir iş yapmaktan utanıyorsun da, kendi cinsinden bir kimse olmayınca kötü iş yapmaktan çekinmiyor ve görevli meleklerden hiç utanmıyorsun. Onlara inanıp tasdik ettiğin nerede kalıyor?

Yine Allahü teâlânın kitaplarına inanmak îmândandır. O kitaplardaki emirler ve yasaklar da gerçektir. Sen bunu kabûl ediyorsun, ama içindeki emirlere uymuyor ve yasaklarından sakınmıyorsun. Böylece Allahü teâlânın azâblarından ve

cezalarından korkmadığını ortaya koyuyorsun. Kalbin, büyüklenmek, kıskanmak, gazâb, gıybet, kahkaha, alay, söz taşımak gibi kötü huylarla dolu. Bunlar, Allahü teâlânın Kitâbı'ndaki yasaklar arasındadır. O hâlde senin o Kitâb'a inandığın nerede kaldı?

Allahü teâlânın dostlarını ve kerâmetlerini tasdik etmek imândandır. Zira onlar, kendi nefslerinin arzularını, dünyâyı sevmeyi, yemek ve giyinmekten zevk almayı bıraktılar. Fakirliği, sıkıntıyı, zorluğu, açlığı, sessizlik ve düşkünlüğü tercih ettiler. Allahü teâlâya yaklaştıkça, Rablerinden korkuları ve saygıları daha çok oldu. Allahü teâlâ, o velilerin hatâlarını yüzlerine vurmadı. Sen ise, hergün türlü türlü günahlar işliyorsun da, hesaba ve sorguya çekilmiyeceğini, kıyâmetin kopmıyacağını veya mezardakilerin tekrar dirilmiyeceğini veya sa'îdlerin şakilerden ayrılmıyacağını mı sanıyorsun? Haramdan kaçınmıyor, bulduğunu yiyip, giyiyorsun. Yaradanının ni'metlerini yiyor, ama emirlerine uyup, yasaklarından kaçınmıyorsun. Hiç Allahü teâlânın kızmasından ve cezalandırmasından korkmuyor musun ki, kötü olan işleri yapmaya devam ediyorsun?

Allahü teâlâ buyuruyor ki: "Ben, cömert, günah örtücü, ni'metler bağışlayıcı, yardım edici, kendinden yardım umulan Allahım. Her kulumun işlediği günahları görürüm, fakat yüzüne çarpmam, tövbe edinceye kadar sabrederim. Tövbe etmeden ölse bile, işi bana kalmıştır, istek ve dileğin, onun bağışlanmasından yana olursa, affeder ve ona şefkat gösteririm, aksi takdîrde ise onu ateşe sokar ve elem verici azâbla azâblandırırım. Ama beni isteyen, seven, ömrünü bana hizmetle geçiren, benden ayrıldığına ağlayan, bana kavuşmayı dileyen kimseye gelince; ben de onu ister, sever, ona lütufta bulunur, ayrılıktan kurtarır, kendime ulaştırırım. Nihâyet onda aynılık meydana gelir, gayrılık kaybolur. Çünkü kendi varlığını aradan silmiş, yok etmiştir. Her şeyde beni görür. Ama istemesi riya ile olursa, onu hem dünyâdan, hem de âhiretten mahrûm kılarım."

İslâm dininin ikinci makamı; ilim öğrenmektir. Üçüncü makamı; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, gücü yeterse hacca gitmek, gazâya katılmak ve gusl abdesti almaktır. Dördüncü makamı; helâl rızık kazanmak ve faizi haram bilmektir. Beşinci makamı; evlenmektir. Altıncı makamı; hayz ve nifas bilgilerini öğrenmektir. Yedinci makamı; Ehl-i sünnet ve cemâat ehlinden olmaktır. Sekizinci makamı; şefkat ve merhamettir. Dokuzuncu makamı; temiz giyinmek ve temiz yemektir. Onuncu makamı; emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerdir.

Dördüncü bâb: Bu bâbda, tasavvuf yolunun makamları anlatılır. Tasavvuf yolunun ilk makamı, bir âlime cân-ı gönülden bağlanıp, tövbe etmektir. Tövbe, cân-ı gönülden ve pişmanlık içinde yapılmalıdır. Tövbe ederken gözyaşı dökmelidir. Tövbeyi kabûl edecek olan Allahü teâlâdır. Tövbe ettikten sonra O'na tevekkül etmelidir, ikinci makâmı, talebe olmaktır. Üçüncü makamı, mücâhededir. Dördüncü makamı, hocaya hizmettir. Beşinci makamı, korkudur. Altıncı makamı, ümidli olmaktır. Yedinci makamı, şevktir ve fakirliktir.

Beşinci bâb: Bu bâbda ma'rifetin makamları anlatılır. Ma'rifetin birinci makamı, edebdir. İkinci makâmı, korkudur. Üçüncü makamı, az yemektir. Dördüncü makamı, sabır ve kanâattir. Beşinci makamı, utanmaktır. Altıncı makamı, cömertliktir. Yedinci makamı, ilimdir. Sekizinci makamı, ma'rifettir. Dokuzuncu makamı, kendi nefsini bilmektir.

Onuncu bâb: Bu bâbda, Adem aleyhisselâmın yaratılışı anlatılır. Haberde şöyle gelmiştir. Biz Âdem aleyhisselâmın zürriyetinden yayıldık. Cenâb-ı Hak, Âdem'i yaratmak istedi ve meleklerine bildirdi. "(Ey Habîbim), o vakti hatırla ki, Rabbin meleklere: "Ben yeryüzünde (hükümlerimi yerine getirecek) bir halîfe (bir insan) yaratacağım" demişti. Melekler de; "Biz seni hamdinle tesbih ve noksanlıklardan tenzih etmekte olduğumuz hâlde, orada fesad çıkaracak ve kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi. Allah; "Ben sizin bilemiyeceğiniz şeyleri bilirim" buyurdu" meâlindeki, Bekâra sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesi bu durumu açıklamaktadır.

Allahü teâlâ, Âdem'in özünü Medine toprağından, başını Beyt-ül-makdis toprağından, yüzünü Kâ'be toprağından, kulağını Tûr-i Sina toprağından, gözlerini Beyt-ül-Haram toprağından, alnını Medine'nin doğu tarafının toprağından, burnunu Şam toprağından, ağzını Medine'nin batı tarafının toprağından, dudaklarını, Tunus toprağından, dilini Buhârâ toprağından, dişlerini Hârezm toprağından, boynunu Çin toprağından, kollarını Yemen toprağından, sağ elini Mısır toprağından, sol elini İran toprağından, tırnaklarını Hitay toprağından, parmaklarını Bistam toprağından, göğsünü Irak toprağından, karnını Kuzistan toprağından, arkasını Hemedan toprağından,

uyluklarını Türkistan toprağından, dizlerini Kırım toprağından, topuklarını Rum toprağından, ayaklarını Firengistan toprağından yarattı.

Ve dahî, hadîs ile vârid olmuştur ki, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyuruyor ki: “Allahü teâlâ, Âdem’i altmış türlü topraktan yarattı. Eğer bir topraktan yaratsa idi, bütün insanlar aynı sûret ve vasıf üzere olurlar, birini diğerinden ayırd etmek mümkün olmazdı.”

Allahü teâlâ, Âdem’in başını kudret nûru ile, gözlerini ibret nûruyla, alnını sücûd nûruyla, dilini zikir nûruyla, dişlerini Muhammed Mustafâ’nın (aleyhisselâm) nûru ile, dudaklarını tesbih nûru ile, ensesini kuvvet nûru ile, arkasını yiğitlik nûru ile, göğsünü ilim nûru ile, karnını hilm nûru ile, bağrını hoşnudluk nûru ile, dizini rükû’ nûru ile, ayağını tâat nûru ile, dalağını üns nûru ile, ellerini sehâvet nûru ile, tırnağını şefaat nûru ile, gönlünü tevhîd ve îmân nûru ile bezedi, ta’zim nûru ile düzeltti, vuslat nûru ile götürdü ve Âdem’in toprağını Azrail aleyhisselâmın eline verdi. Rahmet suyu ile yoğurdu, mağfiret suyu ile sıvadı.

Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâma rûh vermek istediğinde, rûha onun bedenine girmesini emretti. Rûh önce dimağına girip, yüz sene kadar kaldı. Daha sonra gözlerine indi. O gözlerle bakıp, kendi bedeninin, pişmiş gibi kurumuş toprak olduğunu gördü. Kulaklarına indiğinde, meleklerin tesbihini işitti. Sonra genzine indi. O zaman aksırdı. Aksırdıktan sonra rûhu ağzına ve diline indi. O zaman Allahü teâlâ ona Elhamdülillah demesini bildirdi. O da söylediğinde; “Yerhamüke yâ Adem!” diye Allahü teâlâ mukâbelede bulundu. Rûh daha sonra göğsüne indi. Hemen ayağa kalkmak istedi. Fakat kalkamadı. Allahü teâlânın, meâlen; “İnsan pek aceleci olmuştur” buyurduğu tecellî etmiş oldu. Rûh, Âdem aleyhisselâmın karnına indiğinde, canı yemek içmek istedi. Daha sonra da rûh, bütün cesedine dağıldı. O zaman et ve kemik hâline geldi.

Daha sonra Allahü teâlâ, bütün meleklerine, Âdem aleyhisselâma secde etmelerini emretti. Bütün melekler Âdem’e secde ettiler. Sâdece İblîs secde etmedi. “Allahü teâlâ, İblîs’e; “Niçin Âdem’e secde etmedin?” diye suâl edince, o da; “Ben Âdem’den hayırlıyım, çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın” dedi” (A’râf-12). Bunun, üzerine Allahü teâlâ, onu dergâhından sürdü. Daha sonra Allahü teâlâ, Âdem’e buyurdu ki, “Yâ Âdem! Yukarı bak!” Âdem aleyhisselâm yukarı bakınca, Arş’ı a’lâda “La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah” kelime-i tayyibesinin yazılı olduğunu gördü. Bunun üzerine Âdem aleyhisselâm; “Yâ ilâhî! Lâ ilahe illallah, senin birliğindir. Ya Muhammed kimin adıdır?” diye sordu. Allahü teâlâ; “O benim Habîbimdir ve senin oğlundur” buyurdu. Âdem aleyhisselâm çok sevinerek, şükür secdesi yaptı. Sonra Âdem aleyhisselâm sağ yanına baktı, üç latîf şahıs gördü. Onlara; “Adınız nedir ve makamınız nerededir?” diye sordu. Birisi; “Adım akıldır ve makamım başda ve beynin üstündedir” dedi. Birisi; “Adım hayadır ve makamın yüz üstündedir” dedi. Diğeri de; “Adım ilimdir ve makamın göğüs içindedir” dedi. Bunun üzerine Âdem aleyhisselâm onlara; “Gelin yerli yerinize girin” dedi. Onlar da derhâl yerlerine girdiler. Sonra Âdem aleyhisselâm sol yanına baktı. Üç şahıs gördü ve onlardan ürktü. Onlara; “Adınız nedir ve makamınız nerededir?” diye sordu. Onlardan ilki; “Adım öfkedir. Makamım başla beyin arasındadır” deyince, Âdem aleyhisselâm; “Baş, aklın yeridir. Başta senin yerin yok dedi. O da; “Ben gelince akıl gider” dedi. Diğeri; “Adım tama’dır. Makamım yüzün üstündedir” deyince, yine Âdem aleyhisselâm; “Orası hayanın yeridir. Orada senin yerin yoktur” dedi. O da; “Ben gelince haya gider” dedi. Sonuncusu; “Adım haseddir. Makamım göğüs içindedir” deyince, Âdem aleyhissdâm buna da; “Orası ilim yeridir. Orada senin yerin yok” dedi. O da; “Ben gelince ilim gider” dedi.

Şimdi şöyle bilmek gerek, imân Rahmânîdir. Zan ise şeytânîdir. Zan gelirse, imân gider. Îmân gelirse, zan gider. Tevhîd kelimesini hurma ağacına benzettiler. Onun için hurma ağacı her yerde olmaz. Ma’rifet o ağacın köküne benzer. Köksüz ağacın yemişi olmaz. Ma’rifetsiz gönlün ise hiç hayrı olmaz. Yer üzerinde ağacı kâim tutan köktür. Tevhîd kelimesini dil üzerinde kâim tutan ise, gönül içindeki ma’rifettir. Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur: “Ağaçlardan bir ağaç vardır. Mü’minin gönlüne benzer ve onun yaprağı dökülmez” Eshâb-ı Kirâm, çeşitli ağaç isimlerini saydılar. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Onlar değil! O ağaç, hurma ağacıdır. Hiçbir zaman onun yaprağı dökülmez” buyurdu.

1) Şakâyık-ı Nu’maniyye zeyli (Mecdî Efendi) sh. 44

2) Rehber Ansiklopedisi cild-7 sh. 8

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 452, 456, 1008

4) Makâlât Süleymâniye Kütüphânesi. Denizli kısmı. No: 313/4

5) Mir'ât-ül-mekâsıd sh. 42

6) Tiryâk-ül-Muhibbîn sh. 47

7) Künh-ül-ahbar cild-5, sh. 53

8) Tıbyân-ül-vesâil cild-1, sh. 129

9) Ed-Devlet-il-Osmaniyye min fütûhât-il-İslâmiyye cild-2, sh. 117

10) Kâşif-ül-esrâr sh. 3

HALÎL BİN İSHÂK CÜNDÎ (Şeyh Halîl)

Hadîs, tasavvuf ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Halîl bin İshâk bin Mûsâ bin Şuayb'dır. Künyesi Ebü'l-Mevedde, lakabı Ziyâüddîn'dir. Babası Abdullah Menûfî hazretlerinin arkadaşlarından idi. Mısır'ın Akdeniz'deki kıyı şehirlerine korsanların hücuma geçmeleri üzerine, halktan teşkil edilen Halka-i Mensûre isimli milis teşkilâtına, talebeleriyle birlikte katıldı. Asker elbisesi giydi ve bir daha çıkarmadı. Bu yüzden Cündî lakabı verildi. Zamanında Mâlikî mezhebinin İmâmlarından oldu. Vefât târihi ihtilaflı olup, 767 (m. 1365)'den sonra 776 (m. 1374)'den önce vefât ettiği bildirilmektedir, İbn-i Teymiyye ve yolunda gidenlere verdiği güzel cevapları ile meşhûrdur.

Küçük yaştan i'tibâren, İmâm-ı Şafiî, Ahmed-i Bedevî, Seyyidet Nefise ve Şerâfeddîn Kürdî'den sonra Mısır'da yetişen evliyânın en büyüğü olan Abdullah Menûfî'nin (radıyallahü anh) terbiyesine verildi. Babası, Hanefî mezhebinde olmasına rağmen, Mâlikî mezhebi âlimi ve arkadaşı olan Abdullah Menûfî'ye çocuğunu teslim edip, onun ilminden ve feyzinden istifâde etmesini te'min etti. Reşîdî'den Arabî ilimler ve usûl bilgilerini, İbn-i Abdülhâdî'den hadîs-i şerîf ilimlerini öğrendi. İbn-i Abdüsselâm da hocaları arasında idi. Kâhire, Mekke ve Medine gibi zamanın belli başlı ilim merkezlerindeki âlimlerden ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf ilminde, fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verdi. Pekçok talebe yetiştirip, faydalı eserler yazdı. Zamanında Mısır'ın en büyük medresesi olan Şeyhûniyye Medresesi'nde taliplerine ilim öğretti. İbn-i Mezrûk, Tâcüddîn İshâkî gibi âlimler onun talebeleri arasında idi.

Ziyâüddîn Cündî, din ve diyanette, zühd ve salahta, ibâdet ve tâatte, ilim ve amelde yüksek bir mevkiye sahipti. Onun yüksekliğine, eserleri delîl oldu. Allahü teâlânın düşmanlarına karşı çok çetin mücâdeleler verdi. Hıristiyan Avrupa kavimlerinin soyundan olan Kıbrıs krallığı ve çapulcu şövelyeleri, zaman zaman Mısır kıyılarını yağmalayıp, müslümanlara zulmediyorlardı. Ziyâüddîn Halîl Cündî, halktan ve talebelerinden milis kuvvetleri teşkil etti. Bu kuvvetin adına da, "Halka-i mensûre" adı verildi. Onlarla beraber İskenderiyye'nin müdâfaası için Kâhire'den gidip savaştı. Allahü teâlânın rızâsı için küfür ehline karşı cihâd ederken giydiği askerî elbiseyi bir daha çıkarmadı. Bu yüzden Cündî (Askeriye mensûbu) lakabı verildi. Askeriyeden maaş alır, zarurî ihtiyâcından fazlasını fakirlere dağıtırdı. Kendisi az yer, az uyur ve çok ibâdet ederdi. Az mala kanâat eder, eline geçenleri talebesinin ihtiyâcına harcederdi. Geceleri hiç uyumaz, kaylûle vaktinde vücûdunu dinlendirmek için çok az bir miktar uyurdu. Çok merhametli, gurûr ve kibirden arınmış, mütevâzi bir kimse idi. Kalbi her türlü zulmet pisliklerinden uzaklaşmış, Allahü teâlânın ni'metlerini ve O'nun rızâsını kazanmaktan başka birşey düşünmez olmuştu, İşi, insanlara emr-i ma'rûf yapıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekten başka birşey değildi.

Onun büyüklüğünün delîllerinden biri de, yazmış olduğu eserleridir. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: İbn-i Hâcib'in usûl-i fıkha dâir "Muhtasar" adlı eserini, altı cild hâlinde şerhedip "Et-Tevdîh" adını verdi. Pek kıymetli olan bu eser, ihtivâ ettiği konularda müracaat kitabı hüviyetini kazandı. Metni şerhederken, çeşitli âlimlerden nakiller yapmış, bilhassa, hocası İbn-i Abdüsselâm'dan gelen haberleri tercih etmiştir. Mâlikî mezhebinin fıkıh bilgilerini ihtivâ eden "Muhtasar" adlı eseri çok meşhûrdur. Cündî, üzerinde yirmibeş sene çalıştığı Muhtasar'ını hayâtında "Nikâh" bahsine kadar yazmış ve tertîb etmişti. Ondan sonraki bölüm, ölümünde terekesinde

müsvedde hâlinde bulunmuş ve talebeleri, kitabın tertîb tarzına uygun olarak önceki kısma ekleyip, bütün hâline getirmişlerdir. “Bustân” müellifi, onun hayâtını anlatırken, bu iki kıymetli eserinden bahisle; “Allahü teâlâ, Halîl’in açık ve muhtasar bütün ifâdelerini, o günden bugüne kadar bütün insanların kabûllenmelerini ihsân buyurmuştur. Halîl’in açık ifâdesinden kasdettiğimiz, onun İbn-i Hâcib’in “Muhtasarına yaptığı şerhidir. “Muhtasar ifâdesi”nden kasdımız da, onun fıkha dâir yazdığı eseridir. Bu iki kitabı, ilim tahsil edenlerce, her tarafta kaynak eser olarak kabûl edilmektedir. Özellikle fıkha dâir yazdığı “Muhtasar” adlı kitabı, Kuzey Afrika memleketlerinde, Merrâkûş ve Fas’da kısaltılarak müteaddit baskıları yapılmıştır, İbn-i Gazi ise; fıkha dâir yazdığı Muhtasar kitabını şöyle medhetmektedir. “Muhtevâsı ile, gönlü çeken eserlerinin en güzellerindendir. Gözün okumağa en lâyık olduğu kitaplardandır. Mütehassıs âlimler, bu kitaba gayret ve himmetlerini sarfetmişlerdir. Hakîkaten ikramı büyük, ma’nâsı açık bir kitaptır. Fetvâlar ve tercih edilen görüşler bu kitapta açıklanmıştır. En sağlam ve parlak ifâdelerle özlü olarak yazılmıştır. Tertîb ve tanzimi en güzel şekildedir. Bu kitabın benzerini hiçbir kimse ortaya koyamamıştır. Hiçbir zekâ böyle bir kitabı tanzim etmiş değildir.” Bundan dolayı, bu kitaba birçok şerh ve ta’likler, ya’nî şerhin açıklaması yazılmıştır. Şerhlerinin sayısı 60’a varmaktadır. “Bustân” kitabının yazarı, kendisinin de bu kitaba bir şerh yazdığını, bu şerhini, “Muhtasar”a şerh yazan 10’dan fazla âlimin kitaplarından seçtiğini, ifâdelerin özüne dokunmayıp, hattâ mümkün oldukça ifâdelerine de dokunmadığını bildirmekte, şerhinin Mâlikî fıkhında yeterli bir kitap olabileceğini söylemektedir.

İbn-i Hâcib’in eserine yaptığı şerh; bu eserin şerhlerinin içinde en meşhûr ve en faydalı olanıdır. Kuzey Afrika’da bütün müslümanlar, İbn-i Arafe ve İbn-i Nâcî ve diğer âlimlerin talebelerinin, kaynak olarak kullandığı temel kitaplardan biridir. Bu durum Halîl’in (radıyallahü anh) büyüklüğünün açık bir delîlidir.

Hocası Abdullah Menûfî’nin (radıyallahü anh) hayâtını, menkıbelerini ve kerâmetlerini “Menâkıb-ı Abdullah Menûfî” adlı eserinde topladı. Hacla ilgili bilgileri ihtivâ eden “Menâsik-ül-hac”ı, “Müdevvene”ye yaptığı şerhi “Muhadderât-ül-fühûm fimâ yetealleku bitterâcim vel-ulûm” adlı eserleri meşhûrdur.

İbn-i Gâzi anlatır: “Halîl bin İshâk Cündî, lüzumsuz işlerle uğraşmaz, ibâdet ve ilimden başka şeyle meşgûl olmazdı. Yirmi sene Kâhire’de kaldı. Çok meşhûr olan Nil nehri ve kıyısını görmek için gittiği görülmedi. Müderrislik yaptığı sıralarda, birgün hocası Abdullah Menûfî’nin ziyâretine gitti. Evinde bulamadı. Evin helasında bir arıza olduğunu, tamir için işçi aramaya gittiğini söylediler. O da hiç tereddüt etmeden; “Ona en münâsip işçi benim” deyip, helayı temizlemeye başladı. Çevredeki insanlar başına toplanıp, böyle namlı ve şanlı bir kimsenin hela temizliği yapmasını hayretle seyrediyorlardı. Bu sırada Abdullah Menûfî hazretleri geldi. Onu gördü. Çevredekilere, “Bu kim?” diye sordu. Onlar da; “Halîl!” diye cevap verdiler. O zaman, Mısır’ın en büyük beş evliyâsından beşincisi olduğu bildirilen Abdullah Menûfî hazretleri, öyle bir duâ etti ki, Halîl bin İshâk Cündî, bu duânın bereketiyle bir anda çok yüksek derecelere kavuştu. Allahü teâlâ ömrüne bereket ihsân etti. Allahü teâlânın dinine çok hizmetleri oldu.”

Şeyh Kûrî anlatır: “Halîl Cündî, birgün bir aşçı dükkânına uğradı. Orada bozuk et satılır. İnsanlara haram yedirilir, insanlar kandırılırdı. Dükkân sahibine emr-i ma’rûf yaptı. Bu işin kötülüğünü anlattı. Dükkân sahibi de pişman olup, bir daha böyle birşey yapmıyacağına söz verdi ve tövbe etti.”

İbn-i Fırat anlatır: “Halîl bin İshâk Cündî, vefâtından sonra rü’yâda görüldü. Onu gören kimse, Allahü teâlânın nasıl muâmele ettiğini sordu. Cündî hazretleri de; “Allahü teâlâ, beni ve benim namazımı kılanları affetti” diye cevap verdi”

Allâme Şeyh Nâsıreddîn Lekânî anlatır: “Ondan sonra gelen âlimler, ona uymakta o kadar hırslı, ona emniyet etmekte o kadar sâdıktılar ki, Halîl Cündî’nin ifâdesi ile başka birinin ifâdesi arasında bir ayrılık olduğunda; “Biz, Halîl’e uyarız. O bu mes’elede yanılmış olsa bile, ona olan hüsn-i zannımız, bizi ondan ayrılmaktan men eder” derlerdi”

Halîl bin İshâk Cündî (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Velî olgunlaşınca kendisine Allahü teâlâ tarafından çeşitli şekillerde görünme kuvveti verilir. Bu da olmayacak birşey değildir. Çünkü, başka başka görünen şekiller rûhâniyettir. Bedeni, cismi görünmemektedir. Rûhlar, madde değildirler, boşlukta yer kaplamazlar.”

“Allahü teâlâ, evliyânın rûhlarına öyle bir kuvvet verir ki, çeşitli şekillerde görünebilirler. Bedenleri mezardan çıkmaz. Rûhları şekil alıp görünürler.”

1) Bustân sh. 96

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 460

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 112

4) Ed-Dîbâc-ül-mühezzeb sh. 115

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 86

6) Tam İlmihâl Se’adet-i Ebediyye sh. 409, 578, 934, 1010

7) El-A’lâm cild-2, sh. 315

8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 258

HASEN BİN MUHAMMED ET-TÎYBÎ

Meşhûr âlimlerden. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Abdullah et-Tîybî’dir. Lakabı Şerefüddîn olup, doğum târihi belli değildir. Arab dili ve edebiyatı ilimleri ile, tefsîr ve hadîs ilimlerinde meşhûr bir âlimdir. Aklî ilimlerde de pek mahirdi. Tevâzu sahibi ve cömert bir zât idi. Hayâtının başlangıcında, ticâret ve mirastan eline geçen malı çoktu. Hepsini Allah yolunda infâk etti, dağıttı, ihtiyârlığında fakirdi. Ömrünü ilim öğrenmekle ve öğretmekle geçirdi. Tefsîr ve hadîs ilimleriyle çok meşgûl oldu. 743 (m. 1342) senesi Şa’bân ayının onüçüncü Salı günü, tefsîr dersini tamamlayıp, hadîs ilmini okutacağı meclisine gitmişti. Namazın sünnetini kılıp, farzını kılmak için ikâmeti beklerken, eceli vâki oldu ve orada rûhunu teslim etti.

Kur’ân-ı kerîmin ve sünnet-i seniyyenin ince bilgilerine vâkıf olan yüksek bir âlimdir. İlim öğretmekteki gayreti çoktu. Talebeliğine herkesi kabûl ederdi. Mütevâzi bir kimse olup, i’tikâdı, îmânı çok sağlam ve doğru idi. Felsefecilere ve bid’at ehline karşı çok şiddetli idi. Onların yazılarına ve sözlerine, sağlam, vesîkalı reddiyelerde bulunur, hatâ ve kusurlarını ortaya koyardı. Allahü teâlâyı ve Resûlünü (aleyhisselâm) çok severdi. Hayası, utanması çoktu. Hiçbir karşılık beklemeksizin dînî ilimleri öğretmeye devam etmesi şaşılacak hâldeydi. Öyle ki, talebelerine hem hizmet eder, hem de maddî yardımda bulunurdu. Elindeki kitapları, okumaları için tanıdığı ve tanımadığı herkese âriyet olarak verirdi. Kendisinden İslâmiyeti öğrenmeye gelenlere çok ta’zim eder, onları çok severdi. Miras ve ticâret yolu ile eline geçen bütün servetini, hayır ve hasenata harcadı, ömrünün sonlarına doğru çok fakîrleşti Gözleri de görmez oldu. “Sahîh-i Buhârî” kitabını okutmak için bir ilim meclisi kurmuştu. Sabah namazından zeval vaktine kadar tefsîr ile meşgûl olurdu. Bundan sonra ikindiye kadar “Buhârî”yi okuturdu, ölümüne kadar buna devam etti. Başlıca eserleri şunlardır: 1- Şerh-ül-Keşşâf Zemahşerî’nin tefsîrine yaptığı çok güzel bir şerhtir. 2- Et-Tıbyân: Meânî ve beyân ilimlerine dâir bir eserdir. 3- Şerhu Tıbyân: Kendi eserinin şerhidir. 4- Tefsîr-ül-Kur’ân, 5- Şerhu mükâşefet-ül-mesâbih, 6- Mukaddime: Hesab ilmine dâirdir. 7- Esmâ-ür-ricâl, 8- Fütûh-ül-gayb fil-keşf an Kanâ-ır-rayb.

Süyûtî, Keşşâf şerhinde şöyle anlatır: “O, tefsîr ilmini Ebû Hafs es-Sühreverdî’den öğrendi. Keşşâfın şerhine başlamadan biraz önce, Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâsında gördü. Resûlullah ona süt dolu bir kâse uzattı. O da, bu sütten içti.”

1) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 522

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 143

3) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 101

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 137

5) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 53

6) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 67

7) Keşf-üz-zünûn sh. 341, 720

HASEN İBNİ ÜMMÜ KÂSIM

Mâlikî mezhebi fıkıh, tefsîr, usûl ve kırâat âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Kâsım bin Abdullah bin Ali el-Murâdî olup, lakabı

Bedrüddîn'dir. İbn-i Ümmü Kâsım diye bilinir. Mısır'da doğdu. 749 (m. 1348) senesi Ramazan Bayramında vefât etti. Ümmü Kâsım (Kâsım'ın annesi) babaannesi olup, onun ismi Zehrâ'dır.

Arabî bilgileri; Ebû Abdullah et-Tancî, Serrâc Demnehûrî, Ebû Zekeriyyâ el-Gumârî ve Ebû Hayyân'dan tahsil etti. Fıkıh ilmini Şeref el-Makîlî el-Mâlikî'den, usûl-i fıkhı Şemsüddîn bin el-Lebbân'dan öğrendi. Arabî ve kırâat bilgilerini Mecdüddîn İsmâil Tüsterî'nin yanında sağlamlaştırdı. Muhtelif ilimlere dâir, kıymetli güzel eserler yazdı. Bilhassa Mâlikî fıkhını ve usûl-i fıkhı gayet iyi bilirdi.

Takvâ sahibi, sâlih bir zât idi. Çok kerâmetleri görüldü. Bir defasında Resûlullah efendimizi rü'yâsında görmüştü. Resûlullah efendimiz ona: "Ey Hasen! Mısır'ın eski câmisinde mihrâbda otur. Orada insanlara fâideli ol!" buyurmuştu. Yazdığı eserlerden birkaçı şunlardır, 1- Şerh-ül-Mufassal, 2- Şerh-üş-Şâtıbiyye, 3- Şerh-ut-Teshîl, 4- Tefsîr-ül-Kur'ân-il-azîm, 5- Şerh-ül-Elfiye, 6- Şerh-ül-İstiâze bil-Besmele, 7-İ'râb-ül-Kur'ân.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 271

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 139

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 32-33

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 160

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 517

HASEN-İ TÜSTERÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Yûsuf-i Acemî hazretlerinin kardeşi, talebesi ve halîfesidir. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmeyen Hasen-i Tüsterî, 797 (m. 1394) senesinde vefât etti. Dergâhının bahçesinde defn olundu.

Hasen-i Tüsterî hazretleri, bilhassa büyük ağabeyi Yûsuf-i Acemî'nin ve zamanında bulunan diğer âlimlerin sohbetlerinde bulunarak, zâhirî ve batınî ilimlerde büyük derece sahibi olunca, yakın ve uzak yerlerden birçok kimse ondan ilim öğrenmek, sohbetinde bulunmakla şereflenmek üzere huzûruna gelmeye başladılar. Zamanın sultânı bile onu ziyârete gelir, sohbetlerinde bulunurdu. Vekar ve heybet sahibi, ağırbaşlı, ilmi çok yüksek, ilmi ile amel edip, böylece üstün derecelerin sahibi olan çok kıymetli bir zât idi. Allahü teâlânın kulları saadete kavuşsunlar, Cehennem ateşinde yanmasınlar diye çok gayret eder, bu yolda gece-gündüz-hizmet ederdi. Diğer büyük zâtlardan birçoğuna olduğu gibi, bu zâta karşı da hased edenler, onu çekemeyenler oldu. Sohbetine koşanlar ve kendisinden istifâde edenler çoğaldıkça hasedcilerin kıskanmaları artıyor, zamanın sultânının dahî buna hürmet etmesine, ziyâretine ve sohbetlerine gitmesini bir türlü çekemiyorlardı. Devlet adamlarından ve diğer kimselerden olan hasedciler, türlü hileler, oyunlar ve iftiralarla sultânı aldatmayı başardılar. Öyle ki, sultan bunların sözlerine aldanarak, Hasen-i Tüsterî hazretlerini talebe okutmaktan men etmeyi, başka memlekete sürgün etmeyi ve onu hapsetmeyi bile düşündü. Nihâyet sultan, bu hasedcilerin önde gelenlerinden olan ve kendi veziri olan bir kimseyi, Hasen-i Tüsterî hazretlerinin dergâhını kapatmak üzere gönderdi. O da gidip dergâhın kapısını kapattı. O sırada Mısır'ın hâricinde Matariyye denilen yerde bulunan Hasen-i Tüsterî, talebeleriyle birlikte dergâha döndüklerinde, kapıyı kapalı bulup sebebini sordular. "Filân vezir kapattı" dediler, "Öyleyse biz de onun bedenindeki kapıları kapatırız" buyurdu. Bundan sonra o vezirin gözleri görmez, kulakları duymaz oldu. Ağzı, burnu kapandı. Bir şey yiyemez, nefes alamaz duruma geldi Büyük ve küçük abdestini bozamadı. Nihâyet fecî şekilde can verdi. Bu kimsenin bu hâlini görenler, Allahü teâlânın dostları olan bu büyüklere karşı gelmenin ne büyük sıkıntılara sebep olduğunu iyice anladılar. Bu büyüklere düşmanlık edenlerin âhirette çekeceği sıkıntılar o kadar çoktur ki, tahammül etmek mümkün değildir. Hasen-i Tüsterî hazretlerinin dergâhının kapısını kapatma cezası olarak vezirinin uğradığı bu korkunç hâli haber alan sultan, derhâl dergâhın kapısını açtı. Bundan sonra sultânın askerleri, Hasen-i Tüsterî'ye o kadar bağlı ve itaatkâr oldular ki, adetâ sultâna itaatten ayrılıp ona itaat eder, onun sözlerini dinler oldular.

İbn-i Ebi'l-Ferec isminde birisi, kendisi için büyük bir kasr (köşk) yaptırmak istemişti. Kasrı bina edeceği yer, Hasen-i Tüsterî hazretlerinin (radıyallahü anh) kabrinin, dergâhının bulunduğu yerin yanı idi. Yapacağı binanın daha geniş ve

rahat olması için yerini genişletmeyi ve Hasen-i Tüsterî'nin kabrini başka yere nakletmeye karar verdi. Kabri nakletmesi için mimara emir verdi. Mimar o gece rü'yâsında, Hasen-i Tüsterî hazretlerini gördü. Hasen-i Tüsterî (radıyallahü anh) ona; "İbn-i Ebi'l-Ferec'e söyle ve bizim kabrimizi nakletmeye kalkma! Aksi hâlde biz seni naklederiz" buyurdu. Mîmâr, rü'yâsını İbn-i Ebi'l-Ferec'e anlatınca, o da; "Bunlar karışık rü'yâlardır, te'vili zordur. Bunlara i'tibâr olunmaz. Sen kabrin nakline başla!" dedi. Bu sırada yan tarafına bir nüzûl isâbet etti ve belini hiç doğrultamadı. Bu hâlde iken rûhunu teslim etti. Böylece kabir nakledilmedi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 398

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 67

HASEN NABLÛSÎ (Hasen bin Muhammed)

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Sâlih bin Muhammed bin Muhammed bin Abdülmuhsin bin Ali el-Kuraşî en-Nablûsî, lakabı Bedrüddîn'dir. Hicrî sekizinci asrın başlarında doğdu. 772 (m. 1370) yılında vefât etti.

Ömrü boyunca devamlı ilimle meşgûl oldu. Güzel yazı (hüsn-i hat) yazardı. Kâhire'de; Yûnus ed-Debbûsî ve başka âlimlerden, Nablus'da; Abdullah bin Muhammed bin Ni'me'den, Dımeşk'da bir grup âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İlmî kitapları kendi kendine mütâlâa edip, onlardan birçok şeyler yazdı. Zehebî, Mu'cem'inde ondan bahsederek; "O, âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi ve bunları yazdı. Dımeşk'a gitti. Nahiv ilminden bir miktar okuttu. Hattâ ben de onun açıklamalarından notlar aldım. Dâmâdı Fahreddîn Ömer, Bârnebârî Hasen Nablûsî'nin adliye dâiresinde fetvâ işlerini yürüttü. Tübânet denilen yerde Ümmü Eşref Medresesi'nde Hanbelîlere ders verdi" demiştir.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şem'at-ül-ebrâr ve Nüzhet-ül-ebsâr, 2-Şerh-ül-lümhâ, 3- Sevâbu Iyâdet-il-marîz, 4-Tahrîm-ül-gıybeti, 5-Ahbâr-ül-Mehdî, 6- El-Gays-üs-Sükâb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 283

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 36, 37

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 223

HATÎB-İ DÂRAYÂ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Süleymân bin Hilâl bin Şiblî bin Felah bin Hasib olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı ise Sadrüddîn'dir. Ca'fer-i Tayyâr'ın (radıyallahü anh) soyundandır. 642 (m. 1244) senesinde doğdu. 725 (m. 1325) senesi Zilka'de ayında vefât etti. Hocası Tâcüddîn'in medfûn olduğu Bab-üs-sagîr kabristanında, onun yanına defnedildi.

Hatîb-i Dârayâ, bülûğ çağına girdiği zaman Dımeşk'a geldi. Ebî Ömer Medresesi'nde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şeyh Muhyiddîn en-Nevevî ve Şeyh Tâcüddîn el-Fezârî'den, hadîs ve fıkıh ilmini öğrendi. Fıkıh ve hadîs ilminde üstün bir dereceye kavuştu. Ayrıca İbn-i Ebi'l-Yüsr, Mikdâd el-Kaysî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Sasra'nın yerine vekâleten kadılık yaptı. Dârayâ'da hatîblik yaptı. Bu yüzden Hatîb-i Dârayâ diye meşhûr oldu. Câmi-i Ukaybe'de ders verdi.

Hatîb-i Dârayâ, zâhid ve vera' sahibi olup, çok mütevâzî idi. Bulunduğu beldede, bir sene kuraklık oldu. İnsanlarla birlikte yağmur duâsına çıktı. Allahü teâlâ onun duâsı bereketi ile o beldeye yağmur ihsân etti.

Zehebî onun hakkında; "Hatîb-i Dârayâ, zâhid olup, pamuktan yapılmış bir elbise giyerdi. Aza kanâat ederdi. Çok tevâzu sahibi idi. Herkese yumuşak muâmele ederdi. İbn-i Ebi'l-Yüsr ve el-Mikdâd'dan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Fıkıh ilminin inceliklerini iyi bilirdi. Hatîb-i Dârayâ, birgün bineğine binmiş yolda giderken, sırtına odun yüklemiş bir fakir gördü. Derhâl bineğinden inip, o fakirin odunlarını bineğine yükledi. O fakirin istediği yere kadar götürdü. Herkese yardım ve iyilik ederdi. El-Eşrefiye Hadîs Medresesi'nde rektörlük yaptı" demektedir.

El-Berzâlî de onun hakkında; "Hatîb-i Dârayâ, fazilet sahibi idi. En-Nevevî İbn-ül-Ferkâh onu medhetti" demektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 165

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 40

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 120

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 67

HUBEYŞÎ (Abdürrahmân bin Ömer)

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ömer bin Muhammed bin Abdullah bin Seleme el-Hubeyşî el-Yemenî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmiyen Hubeyşî, 780 (m. 1378) senesinde vefât etti. Zamanında bulunan İslâm âlimlerinin önde gelenlerinden, yüksek bir zât idi. Devamlı olarak ibadet ve tâat ile meşgûl olurdu. Hep oruç tutardı. Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu. Talebe yetiştirirdi. Birçok kimse ondan istifâde edip, ilim öğrendi. Bir ara kadı oldu. Doğruluk ve takvâ üzere hareket ederdi. Verdiği kararlarda çok isâbet etmekle tanınmıştır. Ahâli, onun gibi hâli, yaşayışı güzel olan bir kadıları olduğu için Allahü teâlâya hamd ederlerdi. Hubeyşî (radıyallahü anh), hiçbir şeyden ve hiçbir kimseden çekinmeden, hakkı, hakîkati söyleyen ve söylediğiyle amel eden, iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün yasak edilmesi için çalışan, bunları yaparken kınayan olursa, onların kınamalarına aldırmadan vazîfesine devam eden çok yüksek bir zât idi.

İmâm-ı Şircî (radıyallahü anh) diyor ki: "Ebû Muhammed el-Hubeyşî (radıyallahü anh), sâlih rü'yâlar görmekle de tanınmıştır." Bu rü'yâlardan birisini kendisi şöyle anlatır: "Bir sene hacca gitmiştim. Kendi kendime kadılığı terk etmeye niyet ettim. Bu niyetimi Harem-i şerîfte tekrarladım. Bu kararımda sabit olup, sekiz ay kadar iki kişi arasında hüküm vermedim. Bir gece rü'yâmda Resûlullah efendimizi gördüm. Benim hüküm vermek için oturduğum yerde oturuyordu. Etrâfında da Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları vardı. Onlardan Hazreti Ebû Bekr'i tanıdım. Resûlullaha (aleyhisselâm) yakın bir yere oturdum. Benim o sırada ba'zı müşkil mes'elelerim vardı. Kendi kendime; "Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz bu müşkil mes'eleleri hâlleder" diye düşündüm. Daha sonra bu mes'eleleri Resûlullaha (aleyhisselâm) sormaya başladım. Bana, bu mes'elelerin cevâbını tek tek açıklıyordu. Sonra ben huzûrunda diz üstü oturduğum hâlde, başımı eğdim. Bu arada kadılığı bırakmak niyetimin uygun olup olmadığını onlara anlatmaya çalışıyordum. Ben bu şekilde otururken, iki kişi bana geldi Onlardan biri diğerinden da'vâcı oldu. O iki kimseye; "Ben uzun zamandır hüküm Vermeyi (kadılığı) bıraktım. Hem burada, her şeyin kendisinde son bulduğu asıl vardır. Niçin O'na değil de bana soruyorsunuz?" diyerek, Resûlullahı işâret edip, gösterdim. Resûlullah (aleyhisselâm) bana; "Aralarında hüküm ver!" buyurdu. Bu durum bana çok ağır geldi Huzûrlarında birşey söylemekten, hele hüküm vermekten çok utanıyor ve sıkılıyordum. Bununla beraber, Resûlullahın (aleyhisselâm) emrine itaat ettim. Aralarında hüküm verdim. Sonra uyandım. Bu rü'yâdan, Resûlullah efendimizin, benim kadılığa devam etmemi arzu ettiklerini anladım ve kadılığa devam ettim.

Yine bir başka gece rü'yâmda fıkıh âlimlerinin meclisinde idim. Birden bana, Resûlullah efendimizden açık bir mektûp geldi Mektûbu aldım. Mektûpta beş satır yazı olup, hüküm vermeye devam etmemi ve bu işte sebat göstermemi emrediyordu. Ben mektûbu okurken, Resûlullah efendimiz sanki yakınımızda bir yerde idi ve sanki ben O'na bakıyor gibiydim."

Hubeyşî hazretlerine, vefâtından iki sene önce, rü'yâsında, vefât edeceği yer ve zaman bildirilmiştir. 780 (m. 1378)'de vefât ettiği zaman, cenâzesinde hazır bulunanlardan bazıları; "Biz onun cenâzesinde bulunmakla, çok nûrlar, apaçık işâretler, hayra alâmetler ve güzel hâller gördük demişlerdir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmat-il-evliyâ cild-2, sh. 58

2) El-A'lâm cild-3, sh. 319

HÜSÂMEDDÎN-İ SIĞNAKÎ (Hasen bin Alî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali bin Haccâc bin Ali es-Sığnakî'dir. Ba'zı kaynak eserlerde. İsminin Hasen olmayıp Hüseyn olduğu

zikredilmektedir. Lakabı “Hüsâmeddîn”dir. Sığnak, Türkistan’da bir beldedir. Doğum tarihi belli değildir. Fıkıh, nahiv ve cedel ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Daha küçük yaşlarda fetvâ vermeye başladı ve kadı olarak ta’yin edildi. Hanefî fıkhını, birçok âlimden öğrendi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerine dâir çok kıymetli eserleri vardır. “Hidâye” adındaki eseri şerh etti. Ayrıca Pezdevî’nin “Usûl”ünü de şerh etmişti. Başka şerhleri ve te’lîf eserleri de vardır. 711 (m. 1311) senesinde vefât etti. Kabri Haleb’dedir.

Hanefî mezhebinin en büyük fakîhlerinden olan Hüsâmeddîn-i Sığnakî, fıkıh ilmini birçok âlimden aldı. Hâfızüddîn Kebîr Muhammed bin Nasr el-Buhârî, Allâme Abdülcelîl bin Abdülkerîm, “Hidâye”nin sahibi Burhâneddîn-i Mergınânî, Fahreddîn Muhammed bin Muhammed bin İlyâs Maymerâgî gibi âlimler, fıkıh ilmini tahsil ettiği hocalarından ba’zılarıdır. Nahiv ilmini Goncdüvânî ve başka âlimlerden öğrendi. Bağdad’a gelip, orada İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hazretlerinin kabri yanındaki medresede müderrislik yaptı. Sonra hacca giderken, 710 (m. 1310) senesinde Şam’a uğradı. Haleb’de Kâdı’l-kudât Nâsırüddîn Muhammed bin Ömer bin Adûn ile birlikte bulundu. O, bütün merviyyât ve mermû’âtından (rivâyet ettiklerinden ve dinlediklerinden) ona icâzet (diploma) verdi. Kâdı’l-kudât, bu icâzetini, onun “Hidâye”ye yaptığı şerhinin evveline ve sonuna bizzat eliyle yazdı. Ondan fıkıh öğrenenlerden biri, “Hidâye” şerhi olan “Mi’râc-üd-dirâye” adındaki eserin sahibi Kıvâmüddîn Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el-Kâkî’dir. Biri de, “Kifâye” sahibi Seyyid Celâleddîn Kerlânî’dir. Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1- En-Nihâye: Hidâye kitabının ilk şerhi olup, en mufassalı, en genişi olan bir eserdir. Birçok mes’eleleri içine almaktadır. Bu eserini 700 (m. 1300) senesinde tamamladı. 2-Şerh-ut-temhîd fî kavâid-it-tevhîd: Ebû Mâîn el-Mekhûlî’nin eserinin şerhidir. 3- El-Kâfî: Pezdevî’nin “Usûl”ünün şerhidir. 4- Şerh-ül-Mufassal, 5- En-Necâh: Sarf ilmine dâir bir eseridir. 6-Şerhu Müntehâb-ı Ahseykesî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 28

2) Tabakât-üs-seniyye cild-3, sh. 150

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 537

4) Tabakât-ül-fukahâ sh. 119

5) El-Fevaid-ül-behiyye sh. 62

6) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 205, 266

HÜSÂMEDDÎN MÜLTÂNÎ

Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın halîfelerinden. Hindistan’da yetişen evliyânın büyüklerindendir. Hüsâmeddîn Mültânî’nin doğum târihi tesbit edilememiştir. 735 (m. 1334) senesinde vefât etti.

Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın sohbetlerinde bulunarak yetişti. İslâmiyetin emirlerini yerine getirmekte, hocasına olan muhabbet ve bağlılıkta, diğer arkadaşlarından ileride idi. Hâce hazretleri bu talebesi hakkında; “Dehlî onun himâyesindedir” buyururdu.

Gönlü her ân Allahü teâlâ ile olan Hüsâmeddîn Mültânî, başka şeylerle pek igilenmezdi. Düşüncesi yalnız bu olduğundan, kendinden geçmiş hâlde bulunurdu.

Şöyle anlatılır: “Hüsâmeddîn Mültânî birgün, omzunda seccâdes ile bir yerden geçiyordu. Bir ara seccadesi omuzundan düştü. Fakat o bunu farkedemedi. Bunu gören birisi, ikâz etmek maksadıyla, “Şeyh! Şeyh!” diye seslendi O ise, kendisinde şeyhlik sıfatı görmediği için, bu sesin kendisine hitâb ettiğini dahî düşünmemişti. Nihâyet o kimse, koşarak arkasından yetişti: “Kaç defadır size sesleniyorum, duymadınız mı?” dedi. Buna cevaben: “Sesinizi duydum. Fakat kendimde şeyhlik sıfata görmediğim için cevap vermedim. Kusura bakmayın. Alâkanız, ikâzınız için teşekkür ederim” dedi.

“Tasavvuf yolunda ilerliyebilmek için, Ehl-i sünnet i’tikâdında olmak, haramlardan sakınmak ve ibâdetlerde gevşeklik göstermemek şarttır” kaidesini çok iyi bilen Hüsâmeddîn Mültânî, her hâlinin dîne uygun olmasına çok dikkat ederdi. Haramlarla birlikte şüphelilerden de uzak durur, devamlı ihtiyâtlı hareket ederdi. Fıkha âit mevzûlarda Hidâye ve Pezdevî’nin usûlünü, tasavvufda da Kût-ül-kulûb ve İhyâ-ül-ulûm isimli eserleri sanki ezbere bilirdi.

Hüsâmeddîn Mültânî hazretlerinin hocası Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ, bu yüksek talebesine bir nasihatinde buyurdu ki: “Evliyâlık yolunda bulunanların meşgûliyeti şu altı şeydir: 1- Nefsin arzularını kırıp, kötülüklerini yok etmek. 2- Devamlı abdestli bulunmak. Tamamen uyku bastırmadıkça uyumamak ve uyanınca derhâl abdest almak. 3- Çok oruç tutmak. 4- Söylediği bütün sözler doğru olmak. Hak teâlânın zikri olmayan sözü söylemeyip sükût etmek. 5- Kendisini ma’nevî olarak terbiye edip yetiştiren hocasını düşünmek, ona bağlılığı devamlı artması ve devamlı olarak Allahü teâlâyı zikretmek. Yaptığı bütün işlerinde O’nun rızâsını düşünmek. 6- Hak teâlâyı düşünmekten başka her hâtırayı (kalbe gelen düşünceyi) söküp atmak.”

Hüsâmeddîn Mültânî, Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ’dan icâzet ve hilâfet almakla şereflendiği zaman, hocasından nasihat etmesini istedi. O da; “Dünyâyı terk, dünyâyı terk, dünyâyı terk” diye üç defe tekrar etti, sonra da buyurdu ki: “Kırda bir yere gidip orada yalnız kalmayı tercih etme! Şehirde insanlar arasında bulun ki, senden istifâde etsinler ve insanlardan birşey bekleme.”

Bundan sonra Gücerat (Ahmedâbâd) beldesine giden Hüsâmeddîn Mültânî, orada insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl olup, vefâtına kadar orada kaldı. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edilmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ul-ahyâr sh. 95

HÜSÂMEDDÎN SUHTE

Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın sohbetlerinde yetişen evliyâdan. Fahrüddîn bin Şeyh-ül-İslâm Mu’înüddîn Sencerî’nin oğludur. Allahü teâlâya olan muhabbet ateşinin kendisini yaktığı bir zât idi. Bunun için kendisine Suhte denilmiştir. Suhte, yanmış demektir.

Hayâta hakkında ma’lûmât bulunamıyan Hüsâmeddîn Suhte, sekizinci asrın başlarında vefât etmiş olup, Ecmir yolu üzerinde bulunan Sencer kasabasında medfûndur.

Hüsâmeddîn Suhte’nin babası Mu’înüddîn, yaşı ilerlemiş olduğu hâlde evlenmemişti Bir gece rü’yâsında Peygamber efendimiz kendisine; “Mu’înüddîn! Sen benim yolumun mu’îni ya’nî yardım edicisisin. Fakat sünnetlerimden birini (evlenmek sünnetimi) şu âna kadar yerine getirmedin” buyurdu. Rü’yâdaki bu işâret üzerine hemen uygun birisi ile evlendi.

Seyyid Veciheddîn Meşhedî, Hâce Mu’înüddîn Hasen Sencerî’nin talebelerinden idi. Bu seyyid zâtın, Ismet hanım isminde, haya ve iffet sahibi, sâliha bir kerîmesi vardı. Seyyid Veciheddîn rü’yâsında İmâm-ı Ca’fer-i Sâdık hazretlerini gördü. İmâm hazretleri buna; “Oğlum Veciheddîn, Resûlullahın (aleyhisselâm) işâreti şudur ki, bu kızını Hâce Mu’înüddîn Hasen Sencerî’ye nikâh edesin” buyurdu. O da gelip durumu Hâce’ye arzedince; “Baba Veciheddîn, benim yaşım ilerledi ömrümün sonuna geldim. Ama madem ki Resûlullah efendimizin emridir, ne yapayım, kabûl ediyorum” dedi. Böylece iki hanımı oldu. Bunlardan çocukları olup, üç erkek evlâdı oldu. Bunlar, Ebû Sa’îd, Fahreddîn ve Hüsameddîn’dir. Burada hâl tercümesi verilen Hâce Hüsâmeddîn hazretleri, işte bu seyyide olan ikinci hanımından doğdu. Birinci hanımından olduğu da rivâyet edilmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 120

HÜSEYN BİN ALİ EL-MISRÎ (Cemaleddîn-i Sübkî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Ali bin Abdülkâfî bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf bin Mûsâ bin Temmâm el-Ensârî el-Hazrecî es-Sübkî’dir. Künyesi Ebû Tayyib olup, lakabı Cemâleddîn’dir. 722 (m. 1322) senesi Receb ayında doğdu. Babası, Takıyyüddîn-i Sübkî, onu birçok âlimin derslerinde ve sohbetlerinde bulundurdu. Başta babasından olmak üzere, Şemseddîn-i İsfehânî, Zenkelûmî ve Ebû Hayyân gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Mısır’a varınca, Yûnus-i Debâbisî’den ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini Şeyh Mecdüddîn-i Senkelûnt’den öğrendi. Ebû Hayyân’dan nahiv ilmini okudu. “Tahsil” adındaki eseri onunla mütâlâa edip tamamladı. Şeyh Şemseddîn-i İsfehânî’den, kelâm ve usûl-i fıkıh ilimlerini öğrendi. Abdullah bin Sâig’den,

Arab edebiyatının arûz bilgilerini okudu. Çok şiir yazdı. Aruzu çok iyi bilirdi. Daha babası hayatta iken, 755 (m. 1354) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Cemâleddîn-i Sübkî, 739 (m. 1338) senesinde babası ile birlikte Şam'a gelmişti. Oradaki âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Mezzî ve Zehebî'den çok ilim öğrendi. Sonra Mısır'a döndü. Sonra tekrar Şam'a geldi. Orada fetvâ verdi ve birçok ilmi münâzaralarda bulundu. 745 (m. 1344) senesinde, kadılık işlerinde babasına yardımcılık etti. Şâmiyye-i Benâniyye, Azrâviyye ve başka medreselerde ders okuttu.

İbn-i Kesîr diyor ki: "O, hakîkaten çok iyi hüküm bildirirdi Bu husûsta ortaya koydukları gayet isâbetli idi. Kimseden bir karşılık kabûl etmezdi. Kâdılığı müddetince, böyle birşeyi kimse işitmedi. Fetvâ verirdi. Yüksek bir ahlâka sahip olup, herkes tarafından hürmet ve saygı görürdü."

Kâdı Selâhaddîn es-Safedî, "A'yân-ül-asr" adındaki eserinde diyor ki, "Onun zihni bir yıldız gibi parlak, idraki, anlayışı çok yüksekti. İbn-i Mâlikî'nin "Tehsîl" kitabını ezberledi. Nahiv ve edebiyat ilimlerinin ince bilgilerine sahip oldu. "Tenbîh" kitabını da ezbere bilirdi. Bu kitaplar üzerine yapılan şerhleri ezberlemede bir eşi yoktu."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakat-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 411

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 251

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 436

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 61

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 177

HÜSEYN BİN MUİZ BELHÎ

Tasavvuf mütehassısı ve Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Adı Hüseyn bin Muiz, nisbeti Belhî'dir. Babası Muiz-i Belhî diye bilinirdi. Amcası Şeyh Muzafferin terbiyesinde yetişti. Onun halifesi oldu. Şeyh Serâfeddîn'in sohbetlerine kavuştu.

Önceleri Delhi'de ilim öğrenmek ve ilim öğretmekle meşgûl idi. Amcası Muzaffer'le birlikte hac yolculuğuna çıkması, onun hayâtını değiştirdi iki cihanın efendisini (aleyhisselâm) ziyâretle şereflendi. O mübârek toprakların bereketiyle, nice yüksek derecelere kavuştu. Böyle üstün bir şerefe nail olduktan sonra, asıl vatanına döndü. Sekizinci asrın, ortalarında vefât etti.

Yüksek ilim sahibi birçok talebe yetiştirdi. İnsanlara, Allahü teâlânın dinini öğretmek, kalblere Allah aşkını yerleştirmek için çalıştı. Talebelerine yazdığı, inceliklerle, dolu mektûpları toplandı. "Mektûbât" adı verildi Bu mektûplarında tevhîd sırlarını seçmenin ve Allahü teâlâdan başkasından uzaklaşmanın sebeplerini bildirdi. Dili güzel, beyânı fevkalâde olan bu eserdeki mektûplardan birkaçı aşağıdadır:

Bu fakîr, gençtik çağını, ilim öğrenme zamanını hevâ ve heves kötülük ve isyan içinde, İsrâiloğulları kavmi gibi şaşkın ve hayretler içerisinde geçirdi Birgün Şeyh Muzaffer merhum hacca gidiyordu. Bu fakîri de birlikte götürdü. Beş sene, gece-gündüz terbiye ve irşâd eyledi. Ma'rifet ve hakîkatleri, gözü, yarasa gözü gibi olan bu zavallıya gösterdi Gerçi bu çaresizin kabiliyeti yoktu, ama Peygamberlere zaman bakımından yakın olmanın te'sîri büyük olduğu gibi, mekân bakımından da yakın olmanın büyük bir te'sîri vardır. Onun te'sîriyle kabiliyet hâsıl oldu. Öyle şeyler gördü ki; "Benim bildiğimi siz bilseydiniz, çok ağlar, az gülerdiniz" hadîs-i şerîfinden başka sözle ifâdesi mümkün değildir. Sonra ilâhî takdîrle Hindistan'a geldim. O ma'nâya bir gevşeklik geldi Tam bir yıldır içime, aradığını bulamama hasreti doldu, ayrılık ateşi körüklendi. Yâ Rabbî, hangi vesîle, hangi behâne ile o devlete kavuşsam diyorum. Bu diyarda dünyâ bana verilse, kâinâttakiler emrimde olsa, uzaklık sarayında dosttan ayrı yaşamak ve yabancılığa alışmakla rahata kavuşmak, muhabbetin şartı, sevginin vefası olamaz. Beyt:

Çaresiz kalbim ne güne dek kırık duracak,
Ayrılık yarasından hastalığı ne kadar sürecek?

Üstadımdan, Mekke'de iken işittim: "Hindistan'da Allah adamı yoktur" buyurdu. "Diyorlar ki, hiçbir yer yoktur ki, orada bir merd bulunmasın. Her yer böyle zâtların bereketi ile durmaktadır" diye arz ettim. "Onlar sahillerdir. Allah adamları başkadır. Eğer ben Hindistan'da birini görseydim, kapısında mücavir olurdum" buyurdu.

Başka bir mektûp:

Kâdı Emced'in oğluna nasihatlerini bildirir: "Bir şeyler gönderin ve birşeyler yazın da, sizinle olmadığım zamanlar onları okumakla rahatlayayım" diye istekte bulunuyorsunuz. Yolumuzun büyükleri, konuşacak ve yazacak birşey bırakmadılar. Size nasihatim şudur ki; dâima nefsinize karşı olun, her zaman gayretinizi, hevâ ve heveslerinize muhalif yapın. Ameli ganîmet bilin. Bu amel, yapılacak iş, dâima kalbinizi kontroldür. Kalbinizde O varsa, O'nun zikri duruyorsa, onu İslâm bilin, gaflet varsa küfr sayın. A'zâlarınızı, bedeninizi küçük ve büyük günahlardan temiz tutun. Gece-gündüz tövbenizi ve îmânınızı yenileyin. Kalbinizi iyi yoklayın. Bu fakirden almış olduğunuz vazîfelere devam edin. Her işin başı tövbedir. Tövbe makamlarının sonu yoktur. Makamlar için tövbe, bina için toprak gibidir. Toprağı olmayanın binası da yoktur. Bizim ve sizin için en önemli şey, gözünü, kulağını, elini, dilini, günahlardan ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uygun olmayan şeylerden temiz tutmamız, gece-gündüz; "Bugün dilim temiz kaldı mı?" düşünce ve araştırmasında olmamızdır. Bunun gibi a'zâlarımızdan hangisi temiz kaldı, hangisi kirlendi diye incelememiz, kirlenenler için tövbeyi ve imânı yenilememiz lâzımdır. Bu derdle, bu üzüntü ile meşgûl olursanız, bütün cihanın ibâdeti sizin isminize yazılır. Bu zamanda kime; temiz ve helâl yemek, a'zâlarını günahlardan temiz tutmak ni'meti verilmişse, o, vaktimizin Cüneyd'idir. Eğer insaf edilirse, sözün özü budur. İşin esâsı da budur. Diğerleri akarsu üzerindeki yazı gibidir. Bu ma'nâ ve devlet ele geçerse, yahut arada bir elverirse, o zaman şükür vâcib olur. Elvermediği zamanlarda da tövbe lâzım olur. Bugün İslâm sıratında, köprüsünde yürüyen, yarın hakîkî sırattan da selâmetle geçer. Dînin emir ve yasaklarında ayağı kayanın, şüphesiz orada da ayağı kayar. Beyt:

Cennet ve Cehennem buradan götürülür,
Rahatlık ve sıkıntı buraya göre olur.

Elden geldiği kadar adımı, dînimizin dâiresi içinde bulundurup, sağlam durmalı, dışarı çıkmamalıdır. Böylece sûret ve ma'nâ'nın saadetini tatmalıdır. Koskoca ömür fısk ve fücurla geçti. Bir ömürde, Allahü teâlânın beğeneceği on rek'at namaz müyesser olmadı. Hakîkaten oruç denilebilecek birgün oruç ele geçmedi. Bizim hâlimiz, sabahleyin müslüman kalkmak, bütün günü günahlarla geçirmek ve yatarken tekrar müslüman olmaktır. Rubâî:

Fısk ve fücurdur bizim hergün işimiz,
Haramla doldu bizim tabağımız bardağımız,
Zaman bize gülüyor, ömürse ağlamakta,
Tâat, namaz, orucumuz hep yas tutmakta.

Bugün tâat ve ibâdet üzüntüsü ile karşılaşma yoktur. Gün be gün, saat be saat düşmekte olan îmânın tamamen elden gitmemesi için, Kelime-i şehâdetle yenilemek lâzımdır. Eğer bu îmân dilde, tevhîd lisânda ise, tevfîk, kolaylık olmaz ve son nefeste saadet elden kaçırılır.

Ömür sona erişti. Yaş yetmişbir oldu. Ay ve yıl ümîdi kalmadı. Hocamıza olan sevginizle bu fakiri ne zaman hatırlarsanız, îmân, tevhîd, iyilik ve afiyetimize duâ buyurunuz."

Bir başka talebesine yazdığı mektûbunda buyurdu ki: "Haktan başka yol tutan, boşuna sıkıntı çekmiş olur. Ona evrâd, namaz, Kur'ân-ı kerîm okumak ve zâhir ibâdetleri yapmak yoluna girmek faydalı olur. Adamların işi başkadır, adam kılığına girenlerin işi başkadır. Seni Haktan alıkoyan şey, senin taptığın şeydir" buyurulmuştur.

İşin esası, âdetleri ve kötü huyları değiştirmektir. Bu abdest gibidir. Bu olmazsa, namaz da, oruç da işe yaramaz. Bu işte esas taharettir, temizliktir. Bu ele geçmemişse, hiçbir şey elde edilmemiştir. Yazıyorsunuz ki: "Soğuk dokunuyor, emredilirse pirâhen, gömlek giyeyim" diyorsunuz. Gömlek, hırka ve benzeri şeyler, âdetle ilgili şeylerdir. Bu fakîr, yüksekleri ister olduğumdan, giyme husûsunda tercihde bulunmamın bir ma'nâsı olmaz. Hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ sûretlerinize bakmaz" buyuruldu. Ne icâbediyorsa, giyersiniz. Bizim talebeye irşâdımız, nasihatimiz; az yemek elbisesine bürünmeleridir. Mi'denin yarısı dolu, yarısı boş olmalıdır. Daha fazlası, tecrübe ve terbiyeye bağlıdır. Ama ba'zan aç, ba'zan tok olursa, senelerce de olsa, fayda vermez. Mi'de, dediğimiz gibi boş olur, yahut gece kalkıp, gönül rahatlığı ile meşgûl olunabiliyorsa, bu faydalıdır ve kalbin safâsına sebeptir. Ama az yemek, az içmek, az konuşmak, rabıta ve zikr beraber olursa, kalbin cila ve parlaklığını arttırır, inlemek, ağlamak, birşey değildir. Esas olan, kalb bağını korumaktır. Bu, yüksek ve mühim bir hâldir."

Başka bir mektûpları: "Allahü teâlâ, himmetleri, arzuları yüksek olanları sever. Himmetin yüksek olması demek, hergün emrolunanları daha çok yapmak, himmet kuşunu

rubûbiyet fezasından başka yerde uçurmamak demektir. Abdullah-i Tüsterî hazretleri, kendini muhâtab alır: “Ey Abdullah! Nefsin isteklerine muhalefet gibi kıymetli birşey yoktur” derdi. Bu büyükler, kendileri ile mücâdele ettiler. Nefisleri ile barışmadılar. Öyle ki, bir zaman ona uyarak bir adım atmış olsalar, i’tikâd olarak değil, hâl olarak bellerinde zünnâr görürlerdi. Dışlarını içlerine uydururlardı, böylece nifaktan kurtulurlardı. Câsiye sûresi 45. âyetinde meâlen; “Nefsinin isteklerini, zevklerini ilâh edineni gördün ya!” buyuruldu. Gönlünü halkdan çevirip, Hakka bağlamak, evliyânın ve enbiyânın işidir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 128

HÜSEYN BİN YÛSUF ED-DECÎLÎ (El-Bağdâdî)

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Yûsuf bin Muhammed bin Ebî Sırrî ed-Decîlî’dir. Sonra Bağdadî nisbeti ile anıldı. Künyesi Ebû Abdullah olup, Sirâcüddîn lakabı ile tanınırdı. 664 (m. 1265) senesinde doğdu. Hanbelî fıkhında, kırâat, fıkıh, ferâiz, nahiv ve edebiyat ilimlerinde yetişti.

Kur’ân-ı kerîmi daha küçük yaşta iken ezberledi. Hattâ denilir ki, Bekâra sûresini iki günde ve (Hâmîm) sûrelerine kadar da yedi günde ezberlemişti. Bağdad’da; İsmâil bin Battal, Müfidüddîn el-Harbî. İbn-i Devâlîbî ve daha başka âlimlerin, Dımeşk’da da; Ebü’l-Feth el-Ba’lî, Hâfız Müzzî ve diğer âlimlerin derslerinde bulundu. Kemâleddîn Bezzâr, Abdülhamîd bin Züccâc ve önceki âlimlerden birçoğu; ona icâzet (diploma) vermişlerdi. Çeşitli ilimlere âit birçok kitabı ezberledi. Fıkıhta “Muknî”, nahivde “Şâtıbiyye” ve iki “Elfiyye”, ayrıca “Makâmât-ı Harirî”, “Arûz-ı İbn-i Hâcib” ve “Dürriyye” adındaki eserler, ezberlediği kitaplardan ba’zılarıdır. Kelâm ve usûl-i fıkıh. İlimlerini de tahsîl etti. Arab dili ve edebiyatı ilimlerinin herbirinde pek yüksek bir âlim olarak yetişti. Fıkıh ilmini Zerîrâtî’den öğrendi. Dünyâya hiç düşkün değildi. Çok ibâdet ederdi. Fıkıh ilmine dâir yazdığı “El-Vecîz” adındaki eseri, hocası Zerirâtî’den duydukları olup, ona arz etti. Hocası bu eserini beğenip çok medhetti. 732 (m. 1331) senesi Rebî’ul-evvel ayında vefât etti. Sirâcüddîn Decîlî, hayır ve hasenat sahibi olup, birçok üstünlüklerle sıfatlanmıştı. Sünnet-i seniyyeye sımsıkı bağlı idi. Herşeyi ile güzeldi Yumuşak huylu olup, mütevâzi bir hâli vardı. Birçok kimse ona gelir, ilim öğrenirlerdi. Fıkıh ve ferâiz bilgilerinde ondan çok istifâde ettiler. Yûsuf bin Muhammed es-Sermerî, Şeref bin Selûm, Kâdı Harrî gibi âlimler bu zâtın ilminden çok faydalandılar. Derslerinde bulundular.

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1- El-Vecîz: Hanbelî mezhebini anlatan bir fıkıh kitabıdır. Hocası bunu çok övmüştür. 2- Nüzhet-Ün-Nâzirîn: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 3- Tenbîh-ül-gâfılîn, 4- Kasîde-tül-lâmiyye: Ferâiz bilgilerini anlatan güzel bir kasidedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 68

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 417

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 99

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 48, 49

HÜSEYN (Ebû Ali)

Mısır’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Hüseyn, künyesi Ebû Ali’dir. Doğum tarihi ve hâl tercümesi hakkında kaynaklarda malûmat bulunamıyan Ebû Ali, 790 (m. 1388) senelerinde vefât etmiş olup, Nil nehri sahilinde bulunan Bulak kasabasında, talebelerine ders okuttuğu dergâhının bahçesinde defn olundu. Zamanında bulunan büyük velilerin önde gelenlerinden idi.

Garîb hâller ve kerâmetler sahibi idi. Ba’zı zaman yanına varıldığında, huzûrunda askerlerin bulunduğu, ba’zı zaman varıldığında huzûrunda yedi tane âlim olup onlara ders verdiği görülürdü. Ba’zan huzûrunda bir fil bulunduğu görülürdü. Ba’zan da sohbetinde çocuklar bulunurdu. Buna benzer daha değişik hâlleri görülürdü. Huzûruna girenler, gördükleri bu kimseleri tanımazlardı. Çünkü hiç görmedikleri, bilmedikleri kimseler idi. Kendisinde dünyalık birşey bulunmazdı. Birşey istemek için gelen olursa, yerden taş toprak parçalarını alırdı.

Bu şeyler, Allahü teâlânın izni ile onun elinde altın ve gümüş haline gelirdi. Altın ve gümüşleri o ihtiyâç sahibine verir, kendisinde birşey bulundurmazdı. Bu halini görenler, “Siz evliyâ mısınız?” diye sorarlardı. Bunlara karşılık olarak kendi halini gizlerdi ve; “Bunlar, Allahü teâlânın izni ile oluyor” derdi.

Rivâyet edilir ki, Hüseyn Ebû Ali hazretlerinin talebelerine ders verdiği dergâhı, ihtiyâca cevap veremiyecek hâle gelince, kendisini tanıyıp seven ve bu işten anlayan birisini çağırarak, şimdikinden daha büyük ve geniş bir bina inşâ etmesini emredip, şeklini ve plânını da ta’rîf etti. Mimar olan o kimse; “Efendim! Çok güzel ta’rîf ediyorsunuz ve pek alâ bir plân söylüyorsunuz. Lâkin bunun çok masrafı olur. Masrafı karşılayamamamızdan korkarım” dedi. Hüseyn Ebû Ali de; “Siz bildiğiniz şekilde yapmaya başlayın. Masrafı düşünmeyin, İnşâallah biz onu te’min ederiz” buyurdu. Hakîkaten pek şahâne bir bina yapıldı. Müslümanların kuvvetlenmesini, çoğalmasını, İslâmiyetin yükselmesini istemeyenler, bu binayı gördükçe, kendi kendilerine kahroluyorlar, mâni olamadıkları için de adetâ kendi kendilerini yiyorlardı. Nihâyet aralarında çirkin bir karar alıp, Ebû Ali’yi öldürmeye niyet ettiler. Bir gece Ebû Ali hazretlerinin evine girdiler. Bir odada yalnız başına oturmakta olduğunu gördüler. Hemen, o gördükleri kimseyi, kılıçlarıyla parça parça ederek öldürdüler. Sonra götürüp bilinmeyen bir yere attılar. Bu işleri karşılığında, kendilerini bu işe teşvik edenlerden bin dinar (altın) ücret aldılar. Bundan sonra, bir de ne görsünler. Hüseyn Ebû Ali hazretleri karşılarında! Hepsi hayretler içinde, ne yapacaklarını şaşırdılar. Onlara; “Ay sizi aldattı. Ya’nî siz, ben zannederek bana çok benzeyen ve başka bir âlemden olan bir kimseyi öldürdünüz. Karanlıkta iyi seçemediniz buyurdu. O kimseler birbirlerine bakıştılar ve “İyi ama, biz bu işi çok gizli yapmıştık. Hiç kimse bizi görmemişti” diyerek, hayretlerini bildirdiler. Sonra, bu zâtın, kalb gözü açık, kerâmet sahibi, Allahü teâlânın veli kullarından biri olduğunu kabûl ederek, ondan özür dilemeye mecbûr oldular. Hattâ daha sonra bu zâtı sevenlerden ve talebelerinden oldular. Ebû Ali hazretleri, kendisine sorulan bir suâle hemen cevap vermezdi.

Suâli dinledikten sonra, havadan birşey alır gibi yapardı. Elini açtığında, üzerinde, sorulan suâlin cevâbı yazılı bir kâğıt bulunurdu. O kâğıdı suâl sahibine verir, o da suâlinin cevâbını böylece öğrenmiş olurdu. Hüseyn Ebû Ali’den bana benzer daha nice kerâmetler ve hârikalar görülmüştür.

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 404

İBN-İ ABDİLBERR (Muhammed bin Abdilberr es-Sübkî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve meşhûr kadılardan. İsmi, Muhammed bin Abdilberr bin Yahyâ bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf bin Mûsâ bin Temmâm bin Hâmid es-Sübkî’dir. Künyesi Ebü’l-Bekâ, lakabı da Behâüddîn idi. “İbn-i Abdilberr” diye meşhûr oldu. 707 (m. 1307) senesi Rebî’ul-evvel ayında doğdu. Birçok âlimden ders aldı. Tefsîr, fıkıh, usûl, edebiyat, lügat ve nahiv ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Dımeşk, Trablus ve Mısır diyârı kadılıklarına ta’yin edildi. Kadıaskerlik vazîfesinde de bulundu. Bir aralık, Beyt-ül-mâl işlerine vekâlet vazîfesini de yürüttü. Kıymetli eserler te’lîf etti. 777 (m. 1375) senesi Rebî’ul-âhır ayının onüçüncü günü Dımeşk’da (Şam’da) vefât etti.

İbn-i Abdilberr, asrındaki âlimlerin arasında en üstün ilme sahip olanı idi. Yüksek bir zekâya ve çok derin bir tefekküre sahipti. Her mes’eleye vâkıf olup, delîlleri çok sağlam ve kuvvetli idi.

İbn-i Hacer diyor ki “O, Şeyhülislâm kabûl edilen büyük âlimlerden olup, herkes tarafından kadrü kıymeti bilinirdi. Kâdılık işlerini yürütürken verdiği hükümler çok sağlam, kuvvetli idi. Sanki o, âdil karar vermek husûsunda bir sabah yıldızı gibiydi. Dinde bir güneş ve ay mesabesinde idi. Her türlü ilimde büyük bir âlim olup, sanki ilim denizi idi. Şafiî mezhebindeki âlimlerin İmâmı kabûl edildi. Zamanındaki âlimlerin reîsliği kendisine verilmişti. Mezhebinin nakkaşı sayıldı. Tefsîr, lügat, nahiv ve edebiyat ilimlerinde tam bir huccet, kaynak idi. Usûl ve fıkıhda kendisine tâbi olunan bir âlimdi. Çok ibâdet edenlerdendi. Her memlekette ve her şehirde meşhûr olmuştu. Selef-i sâlihînin, kendisinden önce yaşayan doğru yoldaki âlimlerin yolundan hiç ayrılmadı. Ders verir ve herkese faydalı olmaya çalışırdı. Fetvâları ile herkese doğru yolu gösterirdi. Mısır ve Şam’daki kadılık vazîfesini en güzel şekilde yürüttü.”

Zehebî, “Mu’cem”inde diyor ki “İbn-i Abdilberr, ilimde derya gibi olan bir âlimdir. Her ilimde basireti, ince ve derin bilgisi

çok olup, münâzaralarda karşısında duran kimse olmazdı. Arab dili ve edebiyatına tam hâkimdi. Din bilgilerine vâkıf ve tasavvufda da yüksek idi.”

Yine İbn-i Hacer diyor ki: “O, büyük bir âlim ve münâzara ehli idi. Çeşitli ilimleri kendisinde toplamıştı. Birçok eserler tasnif etti. Fıkıh ilmini; Kutb-üs-Sinbâtî’den, Mecd-üz-Zenkelûnî’den, Allâme Konevî’den, Zeyn-ül-Ketnânî’den öğrendi. Ayrıca yakını, akrabası olan Takıyyüddîn-i Sübkî’den, Ebü’l-Hasen eh-Nahvî’den, Vâlid İbni Mülakkîn’den, Celâl-ül-Kazvînî’den ilim tahsîl etti. Ebû Hayyân’dan hiç ayrılmazdı. O, Sitt-ül-vüzerâ, Haccâr, Hatanî, Vânî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. O, Dımeşk’a geldiğinde, akrabası Takıyyüddîn-i Sübkî’ye kadılık işlerinde yardımcılık yaptı. Onun oğlu Tâcüddîn’in kadılıktan ayrılmasından sonra, tek başına kadılığa (hâkimliğe) ta’yin edildi. Sonra Trablus kadılığına getirildi. Bir müddet sonra Kâhire’ye döndü ve Kadıasker (Kazasker) olarak ta’yin edildi. Ayrıca Beyt-ül-mâl işlerini de vekâleten yürüttü, İbn-i Cemâ’a’dan sonra kâdı’l-kudâtlığa getirildi. Bundan sonra da Dımeşk kadılığına ta’yin edildi. Şeyh Cemâlüddîn el-Esnevî, onu, zamanının âlimlerinin önünde tutuyor ve yükseltiyordu.”

İbn-i Abdilberr, cedel ilminde de mehâret sahibi idi. Sık sık latife yapardı. Bilhassa fıkıh derslerinde ayrı bir tatlılık ve güzellik vardı.

Ebû Hâmid bin Zâhire, onun oğlu Bedreddîn’den rivâyet ederek diyor ki: “İbn-i Abdilberr’in çok çeşitli ilimlerden elde ettiğine, asrında hiç kimse sahip olamamıştı. Çok zeki olup, sağlam bir zihne sahipti. Çok dikkatli idi. Her mes’eleyi anlatması çok güzel olup, muarızlarını sustururdu. Aleyhinde ve lehinde konuşanlar hep böyle söylerdi.

Başlıca eserleri şunlardır: 1-Muhtasar-ül-matlab: Şerh-ül-Vesît’in muhtasarı olup, Şafiî fıkhı hakkındadır. 2- Şerh-ul-Hâviy-is-sagîr: Kazvînî’nin filan ilmine dâir eserinin şerhidir. 3-Kıt’atün min şerhi muhtasar-ı İbn-i Hâcib.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 125

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 152

3) El-A’lâm cild-6, sh. 184

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 490

5) Keşf-üz-zünûn sh. 625

İBN-İ ABDÜSSELÂM

Fıkıh, usûl, kelâm ve beyân âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdüsselâm bin Yûsuf’dur. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şeyh-ül-İslâm ve Kâdı-ül-Cemâa’dır. Aslen Tunusludur. 676 (m. 1277) senesinde doğdu. 749 (m. 1348) senesinde vefât etti.

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan İbn-i Abdüsselâm, Ebü’l-Abbâs Batrînî ve Abdullah bin Muhammed el-Kurtubî’den hadîs-i şerîf dinledi. Zamanın birçok âliminden ilim öğrendi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik yapmaya başladı. Vergamî ve Ebû Abdullah İbni Arefe yetiştirdiği âlimlerdendir. Hadîs âlimlerinden Rahhâle Muhammed bin Sa’îd el-Endüsî el-Fâsî’ye icâzet (diploma) verdi. İlim talibleri, onun derslerine çok rağbet ederdi. Zira, ilmi tahkîki çok olup, güzel konuşurdu. İlimdeki üstünlüğü her tarafa yayıldı. Sultan Ebû Hasen Mürînî, Tunus’a gelince, onun derslerini dinledi. Sultânın yanında da Fas’ın büyük âlimleri vardı. Onlar İbn-i Abdüsselâm ile ilmî sohbetlerde bulundular, İbn-i Abdüsselâm teker teker herbirinin suâllerine doyurucu cevaplar verdi.

İbn-i Abdüsselâm, umûmî derslerine ilâveten, evinde ikindi vaktinde Muvatta’gibi ba’zı eserleri okuturdu. Bu şekildeki ikindi vaktindeki dersler, ba’zı âlimlerin umûmî derslerinin haricinde, yapageldikleri bir âdetti. İbn-i Abdüsselâm, umûmî derslerini Balgâciyye çarşısında bulunan Şemâiyye Medresesi’nde veriyordu.

Emine Fatıma binti Emîr Ebû Zekeriyyâ Hafsî, Unuk-i Cemel denilen bir medrese yaptırmıştı. Kardeşi Sultan Ebû Yahyâ’dan, bu medresenin müderrisliğini İbn-i Abdüsselâm’a vermesini istedi. Sultan, kızkardeşinin bu isteğini yerine getirdi. Bunun üzerine İbn-i Abdüsselâm, haftanın bir kısmında Şemâiyye Medresesi’nde, bir kısmında da Unuk-i Cemel Medresesi’nde ders veriyordu.

İbn-i Abdüsselâm, 734 (m. 1334) senesinde büyük âlim Ömer bin Kaddâh el-Hevvârî'nin vefât etmesi üzerine, Cemâa kadılığına ta'yin edildi. Kâdılığı sırasında hak olandan asla ta'viz vermedi. Hakkın yerini bulması husûsunda asla çekinmedi Bu husûstaki cesâreti ile bilinirdi. İbn-i Arefe, onun kadı ta'yin edilmesini şöyle nakleder: "Sözüne çok i'timâd ettiğim birisi bana anlattı. Tunus'ta Kâdı İbn-i Kaddâh vefât edince, sultânın meclisinde bu mevzû konuşuldu. Mecliste bulunanlardan birisi, İbn-i Abdüsselâm'ı tavsiye etti. Bunun üzerine İbn-i Kaddâh'ın yerine kadı ta'yin edildi."

İbn-i Abdüsselâm, bilhassa fıkıh ilminde söz sahibi olup, âlimlerin fetvâları arasında tercih yapabilme derecesinde bulunuyordu. Onun yaptığı tercihlere, aynı asırda yaşıyan âlimlerden Halîl bin İshâk ve başkaları i'timâd ederdi. İbn-i Abdüsselâm, aklî ve naklî ilimlerde çok yüksek derecelere sâhib idi. Dînin emir ve yasaklarına uymakta ve bunları yerine getirmekte çok dikkatli idi. Bu husûsta kınamalara asla i'tibâr etmezdi. Büyük, küçük herkes ona hürmet ederdi.

İbn-i Abdüsselâm'ın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu Tenbîh-it-tâlîb li fehmi el-fâzi Câmi-ül-ümmehât li İbn-il-Hâcib: Dördüncü cüz'ü Mâlikî fıkhına dâirdir. Birkaç cildlik bir eserdir. 2- Dîvânü Fetâvâ.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 171

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 336

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 155

4) El-A'lâm cild-6, sh. 205

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 242

6) Terâcim-ül-müellifîn et-Tunûsiyyin cild-3, sh. 325

7) Ed-Dürret-ül-hicâb cild-2, sh. 123

8) Brockemann Gal-2, sh. 246

İBN-İ ADLÂN

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Osman bin İbrâhim bin Adlan bin Mahmûd bin Lâhık olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 663 (m. 1264) senesinde Mısır'da doğdu. 749 (m. 1349) senesinde Tâ'ûndan (vebadan) Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Adlân; el-İzz-ül-Harranî Hâfız Ebî Muhammed ed-Dimyâtî, Nazzâm bin el-Halîlî, Ebi'l-Hasen Ali bin Nasrullah, İbn-üs-Savvâf ve İbn-i Dakîk-ıl-Iyd'den hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini, Şeyh Vecîhüddîn el-Behensî'den, usûl-i fıkhı, Şemsüddîn Muhammed bin Mahmûd el-İsfehânî'den, nahvi, Şeyh Behâüddîn bin en-Nahhâs'dan okudu. Fıkıh ilminde ince bilgilere sahip olup, fetvâlar verdi. Takıyyüddîn İbni Dakîk-ıl-Iyd'den sonra yerine geçerek hüküm verdi. Daha sonra Nâsıriyye Devleti hükümdârı Muhammed bin Kâlâvûn tarafından Yemen'e elçi olarak gönderildi.

İbn-i Adlân, mezhebinin fıkıh bilgilerini iyi bilirdi. İlim sahibleri arasında önde gelen ve kendisine danışılan, istişâre edilen bir zât idi. Ayrıca kırâat, usûl ve Arab dilinide çok iyi bilirdi. Fıkıh ilminde darb-ı mesel hâline gelmişti Zeki olup, çok güzel konuşurdu. Çok hızlı ve veciz bir şekilde mühim mes'eleleri açıklardı. Herkese karşı iyi davranırdı. Nâsıriyye Medresesi'nde ders verirken, Hâfız Kur'ân-ı kerîmde bir âyet okur, o da âyet-i kerîme hakkında, Ehl-i sünnet âlimlerinin bu husûstaki uzun açıklamalarını anlatırdı. El-Celâl el-Kazvinî hacca gittiğinde, onun yerine vekâleten ders verdi. Sultan Nâsır'ın ölümünden sonra kadıaskerlik yaptı.

Birgün İbn-i Adlân'a kasıtlı olarak; "Ebû Bekr es-Sıddîk mı, yoksa Ali bin Ebî Tâlib mi daha üstündür?" diye sorulduğunda, cevap olarak; "Sahabe olma bakımından Ebû Bekr, Peygamberimizin (aleyhisselâm), akrabası olma bakımından da Ali bin Ebî Tâlib daha üstündür" diyerek fitne çıkmasına mâni oldu.

İbn-i Adlân, Muhtasar-ül-Müzenî'yi şerh etti. Fakat bu şerhi tamamlayamadı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 97

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 428

3) Ed-Dürer-ül-kamine cild-3, sh. 333

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 164

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 137

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 288

İBN-İ AKÎL

Tefsîr, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Abdürrahmân bin Akîl bin Abdullah'tır. Künyesi, Ebû Muhammed olup, lakabı Behâüddîn'dir. 698 (m. 1298) senesi Muharrem ayında doğdu. 769 (m. 1367) senesi Rebî'ul-evvel ayında Kâhire'de vefât etti. İmâm-ı Şâfiî'in kabri yanında defnedildi.

İbn-i Akil, Mısır'da yetişen büyük âlimlerden ve Kâdı'l-kudâtlardandır. Aslen Hemedanlı olup, daha sonra ilim öğrenmek için Mısır'a gidip yerleşti. Ebû Hayyân'dan ders aldı ve onun en büyük talebelerinden oldu. Ebû Hayyân onu; "Gök kubbesi altında nahiv ilmini İbn-i Akil'den daha iyi bilen birisi yoktur" diye medhetti. İbn-i Akil, kırâat ilmini Takıyyüddîn Sâig'den, fıkıh ilmini Kettânî'den, kelam, usûl-i fıkıh, hılâf, tefsîr ve edebiyat ilimlerini Alâüddîn Konevî'den öğrendi. İmâm-ı Gazâlî'nin Bidâyet-ül-Hîdâye isimli eserini Ebü'l-Hudâ Ahmed bin Muhammed'den dinledi. Hasen bin Kürdî, İbn-i Sa'îd, İbn-i Şehne Celâl Kazvini, Hasen bin Ömer Kürdî, Şeref İbni Sâbûnî, el-Vânî ve birçok âlimin derslerine devam etti. İbn-i Akil, muhtelif ilimlerde mütehassıs olduktan sonra Kutbiyye-i Atîka, Haşşâbiyye medreselerinde ve Tûlûn Câmii'nde ders verdi. Hocası Ebû Hayyan vefât ettikten sonra, Tûlûn Câmii'nde tefsîr hocalığı yaptı.

İbn-i Akil, talebesi olan Şeyh-ül-İslâm Sirâcüddîn Berkinî ile kızını evlendirdi. Berkinî'nin bu evlenmeden iki çocuğu dünyâya geldi. Birisi, dedesi gibi Kâdı'l-kudât olan Celâlüddîn, diğeri ise Bedrüddîn'dir. Cemâlüddîn İbni Zâhire ve Veliyyüddîn Irakî, İbn-i Akîl'den hadîs-i şerîf dinlediler ve rivâyette bulundular.

İbn-i Akil, Hüseyniyye'de Celâlüddîn Kazvînî'den, Kâhire'de İzzüddîn İbni Cemâa'dan sonra kadılık yaptı. Vazifesinden herkes memnun idi. Devlet adamları ona çok hürmet eder ve severlerdi.

İbn-i Şuhbe, Tabakât'ında onun hakkında; "İbn-i Akil, Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini yaparak, talebelerine yirmiüç senede hatmettirdi. Kur'ân-ı kerîmi bu şekilde okutmaya tekrar başladığı zaman vefât etti" demektedir.

Esnevî de onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Akil, nahiv ve beyân ilimlerinde derin bir âlim idi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini çok güzel izah eder ve anlatırdı. Cömert ve heybetli bir zât idi."

İbn-i Akil, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır; 1- Tefsîr-ul-Kur'ân, 2- Et-Ta'lik-ül-vecîz. 3- Muhtasar-uş-şerh-il-kebîr, 4- El-Câmi-un-Nefîs: Fıkıh ilmine dâir bir eser olup, altı cilddir. 5-El-Müsâadü fî şerh-ıt-teshîl, 6- Şerh-ül-elfiye, 7- Mes'eletü Ref-ül-yedeyn, 8-Resâil. 9-Teysîr-ül-isti'dâd, 10-El-Evhâm-ül-vûkia, 11- El-Fetâvâ.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 70

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 47

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 537

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 266

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 215

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 239

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 109

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 233

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 467

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 152, 203, 406 cild-2, sh. 1219, 2003

11) Brockelmann Gal-2, sh. 88 Sup-2, sh. 104

İBN-İ AKÛLÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Ali bin Hammâd bin Sabit el-Vâsıtî el-Bağdâdî eş-Şâfiî olup, künyesi Ebü'l-Mekârim'dir. Lakabı ise Gıyâsüddîn'dir. 733 (m. 1333) senesi Receb ayında Bağdad'da doğdu. 797 (m. 1395) senesi Safer ayında Bağdad'da vefât etti. Mâ'rûf-i Kerhî'nin (radıyallahü anh) yanına defn edildi.

İbn-i Akûli, ilk önce babasından ilim öğrendi. Es-Sirâc el-Kazvînî'den hadîs-i şerîf dinledi. Meydûmî ve birçok âlimden icâzet (diploma) aldı. Fıkıh, beyân, meâni, hadîs, nahiv ve edebiyat ilimlerinde söz sahibi âlimlerden oldu. Kendi beldesinin Şeyh-ül-hadîsi idi. Mekke, Medine ve Şam'a ilim öğrenmek için gitti.

El-Hâfız Şihâbüddîn bin Hacer onun hakkında; "Muhammed el-Âkûlî, babası ve dedesi gibi Mustansıriyye Medresesi'nde müderris olup, onlar gibi ders verdi. Yine babası gibi Nizâmiyye Medresesi'nde de ders verdi. Babası, dedesi ve kendisi Bağdad'ın büyük âlimlerinden idi" demektedir.

Hâfız Burhânüddîn el-Halebî de onun hakkında; "İbn-i Akûlî, büyük âlim olup, birçok ilimde derin bilgi sahibi idi. Zekâsı çok keskin idi. Her sene 100.000 (yüz bin) dirhemden fazla kazancı vardı. Bu kazancının hepsini Allah rızâsı için harcardı" demektedir.

İbn-i Akûlî birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Mişkât-il-mesâbih lil-Begavî, 2- Er-Reddü aler-râfidati, 3- Erbeûne hadîsen, 4- Şerhu Minhâc-il-usûl lil-Beydâvi, 5-Şerh-ül-gâyet-il-Kusvâ fî dirâyet-il-fetvâ.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 240

2) Bugyet-ül-vuat cild-1, sh. 225

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 351

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 175

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1192, 1699, 1879

6) Brockelmann Gal-2, sh. 162 Sup-2, sh. 203

İBN-İ ASKER (Abdürrahmân bin Muhammed)

Bağdad'da yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Asker el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Zeyd veya Ebû Muhammed'dir. Lakabı Şihâbüddîn'dir. İbn-i Asker diye tanınmıştır. 644 (m. 1246) senesi Muharrem ayında Bağdad'da Bâb-ül-Ezc'de dünyâya gelen İbn-i Asker (radıyallahü anh), 732 (m. 1332) senesi Şevval ayında orada vefât etti.

Zamanında bulunan büyük âlimlerin sohbetlerinde yetişen İbn-i Asker hazretleri; Muhammed bin Eşref el-Alevî, Muhammed bin Sa'îd İbn-ül-Hâzin, Ali bin Muhamed el-İsterâbâdi, İmâdüddîn İbn-ül-Battal, İzzeddîn el-Fârûsî, Zeynüddîn İbn-ül-Münîr ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Fıkıh, hadîs ve diğer birçok ilimde derin âlim oldu. Tasavvuf yolunda da yüksek derece sahibi idi. Dünyâya düşkün olmaktan uzak, zühd ve salâh (doğruluk) sahibi bir zât idi. Devamlı ibâdet ederdi. İlim öğrenmek ve öğretmek maksadıyla çok yolculuk yaptı. Yemen, Mekke ve başka yerlere gitti. Müstensıriyye Medresesi'nin müderrislerinden (öğretim üyelerinden) idi. Kendisinden ilim öğrenenlerin en önde gelenlerinden birisi oğlu Şerefüddîn Ahmed bin Abdürrahmân olup, babasından sonra aynı medresede müderris oldu.

İbn-i Asker hazretlerinin tasnif ettiği eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Câmi-ül-hayrât, el-Mu'temed, el-Iddetü fî şerh-ül-umde, el-Mukteber fî fevâid-i Mâlik bin Enes.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 344

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 176

3) El-A'lâm cild-3, sh. 329

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 151

İBN-İ BÂRİZÎ

Fıkıh, hadîs ve tefsîr âlimi. İsmi, Hibetullah bin Abdürrahîm bin İbrâhim bin Hibetullah bin Müslim bin Hibetullah el-Cüheynî el-Hamevi olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Lakabı Şerâfüddîn'dir. 645 (m. 1247) senesi Ramazân-ı şerîf ayının beşinde Hama şehrinde doğdu. 728 (m. 1328) senesi Zilka'de ayının yirmidördünde yatsı namazından sonra Hama'da vefât etti.

İbn-i Barizî, önce baba ve dedesinden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Daha sonra İzzüddîn el-Fârûsî, Cemâlüddîn bin Mâlik ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. İzzüddîn bin Abdüsselâm, Necmüddîn el-Bâderâi, Reşîdüddîn el-Attâr, Ebû Şâme ve başka âlimlerden icâzet (diploma) aldı. Kendisinden; ez-Zehebî ve başkaları ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

İbn-i Barizî, Şam bölgesinde kendisine danışılan, söz ve davranışları vesîka (senet) olan bir zât idi. Şafiî mezhebinde olup, mezhebinin bilgileri ondan sorulurdu. Ayrıca çeşitli ilimlerde, fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl, nahiv, lügat ve fen ilimlerinde mütehassıs oldu. Kırâat ilminde de âlim idi. Hama şehrinin kadısı oldu. Fetvâ ve dersler verdi. Dımeşk ve Hama'da hadîs-i şerîf öğretti. Çok kimseler ondan istifâde ettiler. Son zamanlarda gözleri görmez oldu.

Zehebî onun hakkında; "İbn-i Barizî, Şeyh-ül-ulemâ (âlimlerin büyüğü) idi. İlim öğretmesi ve çok ibâdet etmesi yanında, çok da eserler yazdı. Yumuşak, alçak gönüllü, güzel ahlâklı ve tabiatında (huyunda) zerre kibir yoktu. Sâlih kimseleri çok ziyâret ederdi" demektedir.

Esnevî de onun hakkında: "İlimde derin bir İmâm idi. Sâlih, hayırlı, ilme ve ilmi yaymaya âşık idi. Talebeye çok güzel muâmelede bulunurdu. Çok kimseler ilim öğrenmek için ona koştu" demektedir.

İmâm-ı Sübkî ise onun hakkında şöyle demektedir: "Şam civarındaki Şafiî mezhebi reîsliği, İbn-i Barizî ile son buldu, ilmi çok severdi. Fıkıhda mütehassıs ve derin bilgi sahibi idi. Babasının lakabı Necmüddîn, dedesinin ki de Şemsüddîn idi."

İbn-i Bariz! çok sayıda eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Ravdât-ül-cinân fî tefsîr-il-Kur'ân (on cild), 2- El-Ferîdet-ül-Bâriziyye fî hall-ış-Şâtıbıyye, 3- El-Müctebâ, 4- El-Vefâ fî ehâdîs-il-Mustafâ (iki cild), 5- El-Mücerred min Müsned-il-İmâm-iş-Şâfiî, 6- Dabtü garîb-il-hadîs (iki cild), 7- Teysîr-ül-Fetâvâ fî tahrîr-il-Hâvî, 8- Şerh-ül-Behce (iki cild), 9- Temyîz-üt-ta'cîz, 10- Ez-Zebed, 11- Ed-Dürratü fî sıfat-il-haccı vel-umrati, 12- El-Mübtekiru fil-cem-i beyne mesâil-il-mahsûl vel-muhtasar.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 139

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 401

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 182

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 224

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 507

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 119

7) Tabakât-üş-Şâfiîyye (Sübkî) cild-10, sh. 387

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 350

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 282

İBN-İ BATTÛTA (Ebû Abdullah Muhammed Tancî)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, seyyah. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrâhim'dir. Ebû Abdullah künyesini aldı. 703 (m. 1303) yılında Kuzey-Batı Afrika (Fas) şehirlerinden Tanca'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Tancî denildi. Yirmiiki yaşına kadar ilim tahsili ile meşgûl oldu. Daha sonra yirmidokuz sene dünyânın çeşitli yerlerine seyahatlerde bulundu. Memleketine dönüp bir müddet yaşadıktan sonra, doğum yeri olan Tanca'da 770 (m. 1368) senesinde vefât etti.

İbn-i Battûta, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrendi. Arabî ilimler ve Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Tanca'da tahsilini tamamladıktan sonra, yirmiiki yaşında iken hac yapmak maksadıyla memleketinden ayrıldı. Bu yolculuğunda, uğradığı yerlerdeki câmileri, medreseleri ve türbeleri ziyâret edip halka va'z ve nasihat etti. Gittiği her beldenin ileri gelenleriyle ve meşhûr kimselerle tanışıp, alâka ve iltifât gördü. Böylece

onda, İslâm memleketlerini gezmek hevesi uyandı. Bu maksadla yirmidokuz yıl süren üç ayrı seyahate çıktı. İlk seyahatinde Mısır, Suriye, Anadolu, İran, Irak, Hicaz, Türkistan, Orta Asya, Çin, Hindistan, Sumatra ve daha birçok ülkeleri gezdi ve yirmibeş yıl sonra, vatanı olan Tanca'ya döndü. Bir süre sonra ikinci seyahatine çıkarak, İspanya'daki Endülüs İslâm ülkelerini ve Fransa'nın ba'zı yerlerini gezdi. Daha sonra üçüncü seyahatine çıkıp, Büyük Sahra, Sudan, Orta ve Kuzey Afrika ülkelerini dolaştı. Bütün ömrünü seyahatle geçirip, o vakitteki vâsıtalarla yapılması imkânsız sayılacak kadar uzun seyahatler yaparak, müslümanlar ve müslümanlıkla irtibâtı olan bütün memleketleri gezdi. Oraların târihî, coğrafi, etnik ve kültürel durumları hakkında ma'lûmat ve bilgi sahibi oldu. Gittiği yerlerde; kadılık, elcilik gibi vazîfeler de îfâ etti.

İbn-i Battûta, dolaştığı her yerde ülkenin hekimleri, ileri gelenleri ve her tabakadan kimse ile tanıştı. Onların âdetlerini, törelerini, yaşayışlarını yediklerini, içtiklerini çok ince bir şekilde tesbit etti. Hükümdârların, makam sahiplerinin anlaşmazlıklarına, mücâdele ve savaşlarına âit önemli bilgileri not etti. Seyahatleri sonunda vatanı Tanca'ya döndüğünde, tuttuğu notları, görüp işittiği mühim hâdiseleri, Fas Merinî Sultânı Ebû İnan'ın arzusu üzerine, kâtib İbn-i Cevzî'ye anlattı. İbn-i Cevzî, ba'zı târihî eksiklikleri de ilâve ederek, eseri 756 (m. 1355) yılında tamamladı. “Tuhfet-ün-nüzâr fî garâib-il-emsâl ve acâib-il-esfâr” adı verilen ve kısaca “Rıhle” veya “Seyahatname” diye bilinen eser, Sultan Ebû inan'a takdim edildi.

Memleketimizde İbn-i Battûta Seyahatnamesi adıyla da tanınan bu eser, yazıldığı asrın İslâm ülkeleri ve diğer ülkelerin târihi, coğrafyası, folklor ve etnolojisi, dinî, içtimaî ve ilmî durumu hakkında kıymetli, sağlam ve aydınlatıcı bilgiler vermiş, Hint fakirlerinden, Anadolu ahilerinden, İran'daki Bâtınîlik hareketinden bahsetmiştir. Ayrıca, görüp işittiği ba'zı âlim ve velîler, meşhûr ziyâretgâhlar hakkında menkıbeler ve kısa biyografik bilgiler de vermiştir. Bütün bu özellikleri sebebiyle, Seyahatname'si, ortaçağ İslâm dünyâsının sosyokültürel seviye ve yapısına büyük ölçüde ışık tutan mühim eserlerden biri olarak kabûl edilmiştir.

İbn-i Battûta'nın Seyahatnâme'si, Osmanlı sultanlarından Beşinci Mehmed Reşâd Hân'ın kâtiplerinden Muhammed, Şerîf Paşa tarafından Türkçeye çevrilerek, iki cild hâlinde basılmıştır. Fransızcaya çevrilerek, Arabca metni ile birlikte dört cild hâlinde Paris'de yayınlanan bu eser, Arabca metni esas alınarak Mısır'da da bastırılmıştır.

İbn-i Battûta, eserinin çeşitli bölümlerinde, gezmiş olduğu İslâm memleketlerinde görüp işittiği evliyânın kerâmetlerinden de bahsetmektedir. Bunlardan biri şöyledir:

“Ebü'l-Hasen Şâzilî (radıyallahü anh), her sene hac ibâdetini yapmak için Mekke'ye gider, Peygamber efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret ederdi. Yine böyle bir seferinde, Mısır üzerinden Mekke'ye gitti. Hac ibâdetini yaptı. Peygamber efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Her ân için ölüme hazır olduğundan, öldüğü zaman lâzım olacak eşyayı da yanında taşırdı. Bu seferinde de yanında; cenâzesi yıkanırken su dökmek için bir ibrik, kefenine sürülmek için güzel koku ve mezarını kazmak için küçük bir kazma vardı. Hizmetçisi, dayanamayıp birgün; “Efendim, bunları ne için kendine yük edersin?” diye suâl etti. Tebessüm buyurup; “Humeysira'da göreceksin” dedi. Mısır'da Humeysira'ya vardıkları zaman, Ebü'l-Hasen Şâzilî (radıyallahü anh) gusl abdesti alıp iki rek'at namaz kıldı. Namazının son secdesinde, temiz rûhunu Mevlasına teslim eyledi. Yanında taşıdığı ibrikten istifâde ile cenâzesi yıkandı. Kokular kullanıldı. Kazmasıyla da mezarı kazılıp, vefât ettiği yerde hiç kimseye muhtaç olmadan defnedildi Humeysira'dan geçerken, o mübârek zâtın kabr-i şerîfini ziyâret etmekle şereflendim.

Mekke-i mükerremede kalıp ibadet etmekle şereflendiğim günlerde, Muzafferiyye Medresesi'nde ikâmet ettim. Bir gece rü'yâmda Resûlullahı (aleyhisselâm) gördüm. Resûlullah (aleyhisselâm), Muzafferiyye Medresesi'nin Kâ'be-i muazzamaya bakan bir penceresinde oturmuş, insanlar da tek tek gelerek onunla müsâfeha edip, ona bi'at ediyorlardı. Ebû Abdullah Halîl isminde bir âlim de O'na (aleyhisselâm) bf'at edenler arasındaydı. O zâtın üzerinde pamuklu bir kumaştan yapılmış, nisbeten kısa ve beyaz bir elbise vardı. Elini Resûlullahın (aleyhisselâm) elinin içine koymuş, Resûlullaha hitaben! “Sana, şu şu husûslarda bi'at ediyorum” diye saydıktan sonra, en son olarak; “Evime sığınan hiçbir miskini (bir günlük yiyeceği olmayanı) ve hiçbir kimseyi red etmemek üzere sana bî'at ediyorum” dedi. Ben onun bu sözüne; “Bunu nasıl söyler? Mekke, Yemen, Irak, Acemistan, Mısır ve Şam memleketlerinde birçok miskin var. Bunların hepsine bakmayı nasıl taahhüt edebiliyor?” diye düşünüp, hayret ettim. Ertesi

gün sabah namazından sonra, Ebû Abdullah Halîl ismindeki o âlimi görüp rü'yâmı anlattım. Üstünde rü'yâda gördüğüm elbise vardı. Benim anlattıklarımı duyunca çok sevinip, sevincinden ağladı. Sonra; “Bu elbiseyi, sâlih bir zât, dedeme hediye etmiş, ben de bereketlenmek için giyiyorum” dedi. Bu hâdiseden sonra o zâtın, kendisinden birşey isteyeni geri çevirdiği, kendisine sığınanı reddettiği görülmedi. O, hizmetçilerine hergün ikindi namazından sonra sofra kurdurur, gelen herkese yemek yedirip, ekmek vermelerini emrederdi. Zâten Mekkeliler günde bir vakit, ya'nî ikindi vakti yemek yerler, başka zaman canları birşey istediği zaman hurma ile yetinirlerdi. Bunun için de, bedenleri sıhhatli olur, hastalıkları az olurdu.

Makâm-ı İbrâhim: Kâ'be-i muazzamanın kapısı ile Rükn-i Irâkî arasında; uzunluğu 12 karış, genişliği bunun yarısı kadar, yerden yükseldiği iki karış kadar olan bir yerdir. İbrâhim aleyhisselâm zamanında konulmuştur. Resûlullah efendimiz, şimdi namaz kılınan yere yerleştirdi. Böylece havuza benzer bir yer kaldı. İnsanların namaz kılmak için birbirleri ile yarıştığı bir yerdir.

Makâm-ı İbrâhim'in yeri, Kâ'be-i muazzamanın kapısı ve Rükn-i Irakî arasındadır. Kâ'be-i muazzama yıkandığı zaman, suyu bu makamdan dökülürdü. O makâm, Kâ'be-i muazzamanın kapısına meyillidir. Üzerinde bir kubbe ve altında bir muhafaza vardır. Muhafaza, içine insanın eli girdiği zaman parmaklarının ulaşabileceği bir boşluk bulunan demir bir kafestir. Kafes kilitlidir. Tavaf yapılınca, iki rek'at namaz kılınacak bir yer vardır. Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem Mescidi harama girdiği zaman, Kâ'be-i muazzamaya geldi. Yedi defa tavaf etti. Sonra Makâm-ı İbrâhim'e geldi, selâm verdi ve; “Vettehizû min makâm-ı İbrâhîme musalla” (Bekâra-125) okudu. Arkasından iki rek'at namaz kıldı. Biz de O'nun gibi yaptık.

Zemzem kuyusu: Zemzem kuyusunun kubbesi Hacer-ül-Esved hizasına tekabül eder. Hacer-ül-Esved ile Zemzem arasında 24 adım mesafe vardır. Makâm-ı İbrâhim, Zemzem kuyusunun sağında, köşesine 10 adım uzaklıktadır. Zemzem kuyusunun kubbesinin içi beyaz mermerlerle döşenmiş ve kubbenin ortasından Zemzem kuyusu aydınlatılmıştır. Kâ'be-i muazzama duvarı tarafına meyillidir. Kuyu kurşunla kaplanmış, mermerden örülmüştür. Çevresi 40 karış, yerden yüksekliği 4,5 karıştır. Kuyunun derinliği onbir adam boyudur. Anlatıldığına göre, kuyunun suyu her Cum'a gecesi ziyâdeleşir. Zemzem kuyusunun kubbesinin kapısı doğu taraftadır. Kubbenin içinde, genişliği bir karış ve derinliği bir karış, yerden yüksekliği beş karış olan bir şadırvan vardır. Oradan abdest için su doldurulur, etrâfında abdest alan kişilerin oturabileceği oturaklar vardır.

Zemzem kuyusundan su içirme vazîfesi Abbâs'a (radıyallahü anh) verilmişti. Su içilen yerinin kapısı kuzeye bakar, orada Zemzem suyunun doldurulduğu “Devrak” denilen kulplu testiler vardır. O testilerde soğutulan sular, su içmek için gelen müslümanlara ikram edilmektedir.

Zemzem kuyusu yakınlarında, Harem-i şerîfe âit kitaplar ve Mushaf-ı şerîflerin saklandığı bir yer de vardır. Orada Resûlullah efendimizin vefâtından onsekiz sene sonra Zeyd bin Sabit (radıyallahü anh) tarafından yazılmış olan Mushaf-ı şerîf de vardır. Mekkeliler, şiddetli bir kuraklık veya kıtlık olduğu zaman bu Mushaf-ı şerîfi çıkarırlar, Kâ'be-i muazzamanın kapısını açarlar, onu Kâ'be-i muazzamanın eşiğine, makâm-ı İbrâhim'e koyarlar, insanlar, boyunları bükük, duâ hâli ve tazarru içerisinde Mushaf-ı şerîf ve Makâm-ı şerîf ile tevessül ederlerdi. Ya'nî, bu Mushaf-ı şerîfler ve Kâ'be-i muazzama hürmetine Allahü teâlâdan yağmur isterlerdi. Allahü teâlâ duâlarını kabûl edip, isteklerine kavuşuncaya kadar oradan ayrılmazlardı.

Mekke-i mükerremede ziyâret etmekle şereflendiğimiz dağlardan biri Ebû Kubeys dağıdır. Mekke'nin kuzeydoğusunda olup, şehre en yakın dağdır. Kâ'be-i şerîfteki Hacer-ül-Esved köşesinin karşısına tekabül eder. Ebû Kubeys dağının en yüksek yerinde bir mescid, imâret ve tekke vardır. Memlûklu sultânı Melik Zâhir zamanında Harem-i şerîf çevresi tamir ve imâr edilirken, buradaki binalar da tamir edilip güzelleştirildi.

Ebû Kubeys dağı, Allahü teâlânın ilk yarattığı ve Nûh tufanı esnasında, üzerine Hacer-ül-Esved'i emânet ettiği dağdır. Kureyşliler, İslâmiyetten önceki câhiliyet zamanlarında oraya, “Emin” adını vermişlerdi. Çünkü o, kendisine emânet edilen Hacer-ül-Esved'i, İbrâhim aleyhisselâma teslim etmişti Hatta Adem aleyhisselâmın kabrinin de bu dağda olduğu rivâyet edilmektedir. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm), şakk-ül-kamer (Ayın ikiye ayrılıp bir müddet sonra birleşmesi) mu'cizesi de bu dağda vukû' bulmuştu.

Kuaykıân ve Kızıldağ ve Hirâ dağını da ziyâret etmekle şereflendik. Hirâ dağı, Mekke-i mükerremenin kuzeyinde, beş-altı kilometre kadar uzaktadır. Resûlullah (aleyhisselâm), Peygamberlik gelmeden önce hep orada ibâdet ederdi. Cebrâil (aleyhisselâm), Resûlullaha (aleyhisselâm) ilk vahyi orada getirdi Vahyin ilk gelişi esnasında, Resûlullahın (aleyhisselâm) altında Hira dağı titredi Resûlullah (aleyhisselâm), “Sabit ol! Sana ne oluyor?” buyurdu.

Sevr dağını da ziyâret etmekle şereflendik. Sevr dağı, Yemen yolu üzerinde, Mekke’den beş-altı kilometre uzaklıkta bir dağdır. Resûlullah (aleyhisselâm) ile Ebû Bekr-i Sıddîk’in (radıyallahü anh), Mekke’den Medine’ye hicretleri esnasında kaldıkları mağara, Sevr dağındadır. Ezrakî, eserinde Sevr dağının, Resûlullaha (aleyhisselâm); “Bana gel! Ey Muhammed bana! Senden önce yetmiş peygamberi ben misâfir ettim” diye nidâ ettiğini bildirmektedir. Resûlullah (aleyhisselâm) ve Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) mağaraya girince, dağ sâkinleşti. Örümcek gelip, mağaranın ağzını ördü. Güvercin, hemen bir yuva yaptı. Allahü teâlânın izniyle oraya yumurtladı. Müşrikler, iz sürücülerinin yardımıyla mağaraya kadar geldiler, örümceği ve güvercin yuvasını gördüler, izler burada bitiyor, fakat bu mağaraya da kimse girmiş olamaz” dediler. Daha sonra da geri dönüp gittiler. Müşriklerin, mağaranın ağzına geldikleri sırada, onların kendi aralarındaki konuşmalarını duyan Ebû Bekr (radıyallahü anh); “Yâ Resûlallah! Bizi görürler” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm); “Buradan çıkarız” buyurup, mübârek eliyle diğer tarafı gösterdi Allahü teâlânın izniyle işâret buyurulan yerde bir kapı açıldı.

Müslümanlar, bu mübârek yeri ziyâret için geliyorlar. Mağaranın içine, Resûlullahın (aleyhisselâm) girdiği kapıdan girip ziyâret ederek bereketleniyorlar. Ziyâretçilerden biri içeri girince, bir diğeri dışarda hazırlanıyor, öbürü çıkmadan içeri girmiyor. Çünkü mağaraya, bir kişinin bile belini bükmeden girmesi mümkün değil, içeri girmek için bekleyenler, daha önce mağaranın önünde namaz kılıyorlar.

Medîne-i münevveredeki ziyâretlerimiz: Mescid-i Nebevî’ye girip, Bâbüsselâm’da Resûlullah’a (aleyhisselâm) selâm vererek durduk. Resûlullahın minberi ile kabri şerîfi arasındaki Ravda-i mütahharaya ulaştık. Resûlullaha (aleyhisselâm) inleyen ağacın parçasını selâmladık. Daha sonra günahkâr ve isyankârların şefaatçisi, evvelkilerin ve sonrakilerin efendisi Resûlullahı (aleyhisselâm) selâmladık. En yakın dostu ve arkadaşı Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer’e selâm verdik. Bu ziyâretten içimize öyle bir mutluluk ve saadet doldu ki, bu büyük ni’metleri veren Allahü teâlâya şükr ettik.

Kâsiyûn’da gördüklerimden ba’zıları: Kâsiyûn, Şam şehrinin kuzeyinde bir dağdır. O dağın eteğinde Sâlihiyye şehri vardır. Sâlihiyye, peygamberler beldesi olduğu için, mübârek bir şehirdir. Gördüklerimden biri, İbrâhim aleyhisselâmın doğduğu mağaradır. O mağara, uzun, dar ve üzerinde büyük bir mescid bulunan bir yerdir. Orada büyük bir manastır vardır. Bu mağaradan, yıldız, ay ve güneş görünür. O mağaranın üst taraflarında, İbrâhim’in (aleyhisselâm) çıktığı makam vardır.

Garbda gördüklerimden birisi de, “Kan mağarası”dır. O mağaranın bulunduğu dağın üzerinde, Adem’in (aleyhisselâm) oğlu Hâbil’in kanı vardır. Allahü teâlâ, onu taş üzerinde kırmızı bir iz olarak muhafaza buyurdu. Orası, Kabil’in Habil’i öldürüp sakladığı mağaradır. Nakl olunur ki: Bu mağarada; İbrâhim (aleyhisselâm), Mûsâ (aleyhisselâm), Îsâ (aleyhisselâm), Eyyûb (aleyhisselâm) ve Lût (aleyhisselâm) namaz kılmışlardır. Onun üzerinde merdivenle çıkılan sağlam bir mescid vardır. Orada her Perşembe ve Pazartesi günleri açılan, misâfirlerin kalabileceği evler ve mağarada yakılan kandil ve lâmbalar vardır.

Orada gördüklerimden biri de, dağın en yüksek noktasındaki mağaradır. Âdem’e (aleyhisselâm) nisbet edilir. Açlık mağarası olarak bilinir. Üzerine bir mescid yapılmıştır. Yetmiş Peygamberden (aleyhisselâm) herbiri, kuru ekmek yiyerek bu mağarada kalmışlar. Biri vefât edince, bir diğeri yerine geçmiştir. Buradaki mescidde mağarada, gece-gündüz yakılan kandiller vardır. Buranın bakılması ve gelip gidenlere hizmet için çeşitli vakıflar vardır.

Ferâdis kapısı ile Kasiyun dağı arasında yediyüz veya yetmişbin Peygamberin medfûn olduğu söylenir. Ayrıca şehrin dışında, sâlihlerin ve Peygamberlerin medfûn olduğu eski bir mezarlık vardır.”

İbn-i Battûta, Seyahatnamesinde, Anadolu’daki ahilerden şöyle bahsetmektedir. “Ahî; kardeş, Ahîlik de kardeşlik ma’nâsındadır. Ahîler, Anadolu’ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları heryerde; şehir, kasaba ve köylerde

bulunmaktadırlar. Bunlar san'at sahibi kimseler olup, geçimlerini te'min etmek üzere bir meslekte çalışanlardan meydana gelen ve birbirleriyle yardımlaşan bir topluluktur. Memleketlerine gelen yabancıları karşılayan, onlarla ilgilenerek bütün ihtiyâçlarını te'min eden ve haksızlıkları önleyen kimselerdir. Bunların eş ve örneklerine dünyânın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir. Anadolu'da bir şehre girdiğimiz sırada, çarşıdan geçerken dükkânlardan çıkan bir kısım insanlar, bindiğimiz hayvanları çevirerek yularlarından asıldılar. Bir başka grup ise, bunları durdurarak, onlar da hayvanlarımızın yularından tuttular. Birbirleriyle çekişmeye başladılar. Aralarında çekişme uzayınca, konuştuklarını da anlıyamadığımızdan korkmaya başlayıp, malımıza ve canımıza kasdettiklerini zannettik. Nihâyet Arabca bilen, hacca gitmiş bir adam yanımıza geldi. Ona, bu adamların bizden ne istediklerini ve aralarında niçin anlaşmazlık çıktığını sordum. "Bunlar Ahîlerdir" dedi. Bizimle ilk karşılaşan Ahî Sinân'ın yoldaşları, sonra gelenler de Ahî Tuman'ın yoldaşları imiş. Meğer bizi misâfir etmek için çekişmişler. Nihâyet işi kur'a çekmek yoluyla halletmeye karar verip, kur'a çektiler. Kur'a, Ahî Sinân takımına düşünce, bizi misâfir etmek üzere tekkelerine götürdüler. Çok izzet ve ikramda bulundular. Ertesi akşam da, Ahî Tuman'ın adamları gelip bizi misâfirliğe götürerek ikramda bulundular. Her iki tarafla da Kur'ân-ı kerîm okundu, hoş sohbetler oldu. Tekkelerinde bir müddet kaldıktan sonra, büyük bir memnuniyetle ayrılıp seyahatimize devam ettik." bir kargaşalığı da anlatmakta, kargaşalığa sebep olan İbn-i Teymiye'den; "İbn-i Teymiye'nin ilmi çoktu. Fakat aklında bozukluk vardı" şeklinde bahsederek, hâdiseyi şöyle anlatmaktadır: "Şam'da Cum'a namazındaydım. İbn-i Teymiye hutbe okudu. Minberden inerken; "Benim şimdi indiğim gibi, cenâb-ı Allah dünyâ göktine iner" diyerek merdivenlerden indi. Orada bulunan Mâlikî mezhebi âlimlerinden İbn-i Zehrâ, İbn-i Teymiye'nin söylediği bu sözün kötülüğünü cemâate uzun uzun anlattı. Cemâatin çoğu, İbn-i Teymiye'nin bozuk sözlerinin yanlışlığını anlayabilecek seviyede değildi. Cahillikleri sebebiyle İbn-i Teymiye'yi hak yolda sanıyor, onun yaldızlı sözlerine inanıyorlardı, İbn-i Zehrâ, cemâate doğruyu söyleyip gerçeği isbât edince, İbn-i Teymiye'nin sapıklığını anladılar. Hepsi İbn-i Teymiye'nin üstüne yürüdü. Elleri ve na'lınları ile onu dövdüler. İbn-i Teymiye yere yıkıldı. Başından sarığı düştü. Sarığın altındaki ipek takkesi meydana çıktı. Erkeklere haram olan ipeği, en câhili bile kullanmazken, insanlara din öğreten bir kimse, ipek takke giyiyordu. Alıp kadıya götürdüler. Kâdı onu hapsedip azarladı, ta'zîr etti. Diğer kadılar, kadı efendinin onu hapisle ta'zîr etmesine i'tirâz ettiler. Durum Memlûklü Sultânı Melik Nâsır'a intikâl etti. Âlimlerden meydana gelen bir heyet teşkil edildi. Bu âlimler heyeti, İbn-i Teymiye'nin fitne çıkardığına karar verdi. Sultanın emri ile İbn-i Teymiye, Şam'da hapsedildi."

---

1) Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 480

2) Mu'cem-ul-müellifîn cild-10, sh. 235

3) El-A'lâm cild-6, sh. 235

4) Fâideli Bilgiler sh. 308, 314

5) "Tuhfet-ün-nüzzâr" (İstanbul: 1335) sh. 9

6) Rıhletü İbn-i Battûta Beyrut 1960

7) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 24

İBN-İ BELBÂN (Ali bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Belbân bin Abdullah el-Fârisî el-Mısrî, lakabı Alâüddîn ve künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 675 (m. 1276) senesinde doğdu. 739 (m. 1339) senesinde Şevval ayının 7. günü Kâhire'de vefât etti. Hanefî mezhebi âlimlerinden olan İbn-i Belbân, ilim tahsiline küçük yaşta başladı. Dimyatî, Muhammed bin Ali bin Sa'd, Behâüddîn İbni Asâkir, Alâüddîn-i Konevî, Ebü'l-Abbâs es-Serûcî, Fahrüddîn İbni Türkmânî, Ebû Hayyân en-Nahvî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh, tefsîr, usûl, hadîs, nahiv, nazm (şiir) ve daha birçok ilimde yükseldi. Fetvâ makamına geldi. Talebelerine, ders verirdi.

İmâm-ı Zehebî diyor ki: "İbn-i Belbân (radıyallahü anh), anlayışı kuvvetli, müzâkeresi güzel bir zât idi. Şekil ve şemail bakımından da yakışıklı ve devamlı güleryüzlü bir zât idi. Herkese iyilik etmeye çalışır, hiç kimseyi üzmezdi. İnsanlık icâbı birisi hatâ yapıp kendisini üzse ve sıkıntı verse, onları affedip iyilikle mukâbelede bulunurdu. Fakat Allahü teâlâya

karşı gelenlere, dîn-i İslama düşmanlık edenlere karşı gayet şiddetli ve celalli idi. Din gayreti denilen bu sıfat kendisinde çok açık bir şekilde görülürdü. İslamiyetin kıymet verdiği, üstün tuttuğu mukaddes değerlere saldırılmasına, onların kötülenmesine, din düşmanları tarafından tahkir edilmesine tahammül edemezdi. Kendisini sevenlere de, din düşmanlarına karşı böyle olunmasını tavsiye ederdi. Her hâli İslâmiyete uygun idi. İslâmiyetin ahkâmına uyarak günah işlemediği gibi, yine onun bir emri olduğu için kanunlara da karşı gelmez, böylece suç da işlemezdi. Bu hâlleri ile herkes tarafından pek sevilir, hürmet edilir ve sözleri, dinleyenlere te'sîrli olurdu. Birkaç kişi arasında bir gerginlik, anlaşmazlık meydana gelse, ilmi ve sükûnu ve doğru sözlü bilinmesiyle bu anlaşmazlığı hâlleder, sulhu ve sükûneti te'min ederdi. Türk idi. Ağırbaşlı ve heybetli bir zât idi. Yazmış olduğu kıymetli kitaplardan ba'zılarının isimleri şunlardır: El-İhsân fî takrîb-i İbn-i Hibbân, Tuhfet-ül-harîs fî şerh-ıt-telhîs, Tuhfet-üs-sadîk fî fedâil-i Ebî Bekr-i Sıddîk, Telhîs-ül-İmâm fî ehâdîs-il-ahkâm, Sîret-ün-Nebi (aleyhisselâm), el-Mekâsid-üs-seniyye fil-ehâdîs-il-İlâhiyye, el-Ehâdîs-ül-avâlî, Muhtasar.

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 32

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 152

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 468

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 48

5) El-A'lâm cild-4, sh. 267

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 718

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 33

8) Fevâid-ül-behiyye sh. 118

9) Keşf-üz-zünûn sh. 158, 486, 1075, 1832

İBN-İ CÂBİR

Hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Câbir bin Muhammed bin Kâsım bin Muhammed el-Kaysî el-Vâdî Aşî el-Endülüsî et-Tûnusî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı ise Şemsüddîn'dir. Aslen Vadi Âşlıdır. 673 (m. 1274) senesi Cemâzil-âhir ayında Tunus'ta doğdu. 749 (m. 1338) senesi Rebî'ul-evvel aynıda Tunus'ta tâ'ûn'dan vefât etti.

İbn-i Câbir: babasından, İbn-i Gammaz, Ebû İshâk bin Abdürrafî, Halef bin Abdülazîz, Yûnus bin İbrâhim, Ebû Muhammed bin Hârûn'dan hadîs-i şerîf dinledi. Ebü'l-Kâsım bin Îsâ el-Birî, Ahmed bin Mûsâ ve birçok âlimden kırâat ilmini öğrendi. Sonra ilim öğrenmek için seyahatler yaptı. Dımeşk'da Behâ bin Asâkir'den, Mekke'de Radî Taberî'den, Mısır'da Ca'berî'den ve Ali bin Ömer el-Vânî'den, İskenderiyye'de Abdürrahmân bin Mahluf tan hadîs-i şerîf dinledi.

Mekke'de Ebû Muhammed Abdullah bin Abdülhak'dan kırâat ilmini öğrendi. İki sefer yaptığı bu ilmî seyahatlerinin ilkinde 20 yaşında, ikincisinde ise 34 yaşında idi.

İbn-i Câbir, fıkıh, nahiv, lügat, hadîs ve kırâat ilimlerinde âlim idi. Kendisinden, İbn-i Hacer-i Askalânî'nin hocası Ebû İshâk Tenûhî hadîs ilmini öğrendi. Ayrıca Mısır, Şam, İskenderiyye'de birçok âlim İbn-i Câbir'den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Talebelerinin en meşhûrları; Lisânüddîn İbni Hatîb, İbn-i Haldûn ve İbn-i Merzûk idi.

İbn-i Hatîb onun hakkında; "İbn-i Câbir, Tunus'ta yetişti. Doğu ve batı memleketlerini dolaştı. Çok rivâyetlerde bulundu. O kadar çok rivâyette bulundu ki, "Zamanın râvîsi" diye anıldı" demektedir.

İbn-i Haldûn, İbn-i Câbir'i Tunus'ta hadîs âlimlerinin önderi olarak vasıflandırdı, İbn-i Câbir vakûr olup, ticaret yoluyla kazandığı az bir mal ile yetinirdi. İkinci yolculuğunda çok hadîs-i şerîf dinledi. Kırk şehri dolaştı. Kırk defa İmâm-ı Mâlik'in Muvatta' adlı eserini ve daha başka eserleri İbn-i Gammâz'dan okudu. Güzel ahlâk sahibi, kibar bir zât idi. İbn-i Merzûk onun ailesinin çok kalabalık olduğunu bildirdi.

Bedr Nablûsî onun hakkında; "İbn-i Câbir, ilmiyle âmil bir zât idi. İlmi seyahatlerden sonra memleketine döndü. 749 (m. 1338) senesi Rebî'ul-evvel ayında tâ'undan Tunus'ta vefât etti. Muhammed adında bir oğlu olup, Busta kadılığı yaptı. İbn-i

Haldûn, İbn-i Câbir'i Tunus'ta muhaddislerin İmâmı olarak vasf eder" demektedir.

İbn-i Merzûk ise şöyle demektedir: "İbn-i Câbirden ilk önce Kâhire de, sonra da Fas'ta ilim okudum. Ayrıca Becâye, Mehdiyye ve Tilmsan'da da ondan ilim öğrendim."

İbn-i Câbir'in şiirlerini topladığı bir dîvânı, "Erbeûne hâdisen", "Te'âlik" adlı eserleri ve Mâlikî mezhebi fıkıh kitaplarına yaptığı "Esânîd"leri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 149

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 413

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 311

4) El-A'lâm cild-6, sh. 68

İBN-İ CEMÂA (Muhammed bin İbrâhim)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden ve kâd'ıl-kudât. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Sa'dullah bin Cemâa bin Ali bin Cemâa bin Hâzim bin Sahr el-Kinânî el-Hamevî olup, künyesi Ebû Abdullah, lakabı Bedrüddîn'dir. İbn-i Cemâa diye tanınmıştır. 639 (m. 1241) senesi Rebî'ul-âhır ayının 4. günü Suriye'de bulunan Hama şehrinde doğdu. 733 (m. 1333) senesi Cemâzil-evvel ayının 21. gününe rastlayan Pazartesi gecesi Mısır'da, Kâhire şehrinde vefât etti. Karâfe kabristanında, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin yakınına defn olundu.

İlim tahsiline yedi yaşında başlayan İbn-i Cemâa hazretleri, ilk olarak Mısır'da Reşîd bin Müslime'nin derslerine devam etti. Ondan icâzet (diploma) aldıktan sonra, Mekkî bin Allân, Takıyyüddîn İbni Rezîn, İsmâil Irâkî, Ömer bin Berâzi'î ve başka âlimlerin derslerine devam ederek, onlardan da icâzet aldı. Daha sonra, Hama'da; Şeyh-uş-şüyûh el-Ensârî, İbn-i Ebi'l-Yüsr, İbn-i Abd, İbn-ül-Ezrak, İbn-i Dakîk-ıl-Iyd ve Tâc-ül-Kastalânî gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Özellikle fıkıh ilminde çok yükseldi Ayrıca tefsîr, hadîs, usûl, kelâm, târih, edebiyat, nesir, nazım ve diğer ilimlerde çok derin âlim oldu. Zehebî ve başka birçok âlim kendisinden ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır. Bir ara Kudüs kadılığı vazîfesine ta'yin edilen İbn-i Cemâa, daha sonra Şam'da Kaymeriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Bundan sonra Kudüs şehrine ikinci defa kadı oldu. Kudüs'de bulunduğu müddetçe, Mescid-i Aksâ'nın hatîbliğini de yürüttü. 690 (m. 1291) senesinde Mısır memleketinin başkadılığına ta'yin olundu. 693'te Şam kadısı ve Şam'daki Büyük Câmi'nin hatîbi oldu. Buradan dönüp, tekrar Mısır kadısı oldu. Çok güzel ve başarılı bir şekilde bu vazîfesini yürüttü. Mısır'da bulunduğu müddetçe boş durmadı. Sâlihiyye ve Nâsıriyye medreselerinde ve İbn-i Tûlûn Câmii'nde dersler verdi. Gayretli ve yıpratıcı çalışmaları neticesi, 727 (m. 1326) senesinde gözleri zayıfladı, göremez oldu. Bu hâlde bile vazîfesine bir müddet daha devam etti. Sonra kadılık vazîfesini bırakıp evinde ders okutmaya devam etti.

İbn-i Cemâa, çok fasih ve beliğ konuşurdu. Hitâbeti ve ikna kabiliyeti pek fazla, dinliyenlere çok te'sîrli idi. Bunun için hangi memlekette bulunsa, bulunduğu yerdeki en büyük câminin hatîbliği her zaman kendisine verilirdi. Kur'ân-ı kerîm okuması da, hitâbeti gibi çok güzel ve te'sîrli idi. Birçok fazilet ve güzel hâllerin kendisinde toplandığı çok yüksek bir zât olan İbn-i Cemâa, yaşadığı uzun hayâtı boyunca, çevresinden dâima takdîr ve i'tibâr topladı. Hiç kimse bu zât sebebiyle bir haksızlık ve sıkıntıya uğramadı. Birçok güzel hâllerin kendisinde toplandığı nâdir şahıslardan birisi idi. Ömrü, İslâmiyete, insanlara hizmet etmek, faydalı olmakla geçmiştir.

Zehebî diyor ki: "Hadîs ilminde dirayet sahibi (çok yüksek) idi. Fıkıh ve usûl-i fıkhı da iyi bilirdi. Aklı, zekâsı yüksek, ikna kabiliyeti fazla idi. Haram ve şüpheli şeylerden sakınır, takvâ üzere bulunmayı tercih ederdi. Dünyâya rağbet etmezdi. İstikâmet (dosdoğru olmak) sahibi idi. Vakitlerinin ekserisi, Allahü teâlâya ibâdet etmek ve O'nu çok zikretmekle geçerdi. Maddî durumu müsait olduğu için devletten maaş almaz, kendi imkânları ile idâre ederdi. İmkânları var iken ayrıca maaş almasını, devlete yük olmak olarak değerlendirirdi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde ma'rifet sahibi idi. Her ilimden nasîbi vardı. Her fende mahir idi. İnsanların gönüllerinde taht kurmuş idi. Herkes tarafından sevilirdi. Tatlı dilli, güler yüzlü, güzel görünüşlü, beyaz ve yumuşak benizli, yuvarlak sakallı idi. İhtiyârlığında dahî sıhhatli ve dinç bir zât idi. Allahü teâlânın ni'metlerini göstermek için güzel elbise giyerdi. Gayet sessiz, sakin, vakûr ve heybetli bir zât idi. Tasavvuf yolunda da

yüksek derece sahibi idi. Birçok defa hac etti. Bütün işlerinde, hele ibâdetlerinde gayet temkinli ve ihtiyâtlı davranırdı. Yemede, içmede, giyim kuşamda lüksden, modaya uymaktan sakınır, tasarruf ve iktisâd ile hareket ederdi. Dünyâ malından kendisine kâfi olan ile yetinir, fazlasında ve hele insanların ellerinde bulunanda kat'iyen gözü olmazdı, insanlar onun edebinden ve ilminden çok istifâde ettiler. Bir taraftan insanlara ders, fetvâ ve hüküm verirken (kadılık yaparken), diğer taraftan da, gelecek insanların istifâde etmeleri için çeşitli ilimlere dâir birçok eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şunlardır: "îzâh-ud-delîl", "Et-Tıbyân li mühimmât-il-Kur'ân", "Tecnîd-ül-ecnâd", "Tahrîr-ül-ahkâm fî tedbîr-i ceyş-il-İslâm", "Tezkiret-üs-sâmi' vel-mütekellim", "Tenkîh-ül-münâzara", "Huccet-üs-sülûk", "Er-Reddü alel-müşebbihe fî kavlihî teâlâ (Er-Rahmânü alel-arşistevâ)", "Et-Tâatü fî fadîlet-il-cemâa", "Gürer-üt-tıbyân fî tefsîr-il-Kur'ân", "El-Fevâih-ül-lâiha min sûret-il-Fâtiha", "Keşf-ül-gumme", "El-Mesâlik fî ulûm-il-menâsik", "El-Mukannes fî fevâid-i tekrâr-il-kasas", "El-Menhel-ür-revî fî ulûm-i hadîs-in-Nebevî". Bunlardan ayrıca, Kur'ân-ı kerîm âyetlerinden lafz ve ma'nâ yönüyle birbirine benzeyenlerin aralarındaki farkları çok güzel şekilde açıklayan Keşf-ül-me'ânî isimli eseri ile, astronomi ilmine dâir er-Risâle fil-kelâm alel-usturlâb isimli eseri ve başka kitapları vardır.

Keşf-ül-me'ânî isimli eserinde, Allahü teâlânın Besmele-i şerîfede bulunan Rahmân ve Rahim isimlerini açıklarken buyuruyor ki: "Rahmân" kelimesi, "fa'lân" vezninde bir kelimedir. Bu vezin, bir şeyin çokluğunda mübalağa etmek için kullanılır. Bununla beraber, devamlılık bildirmesi gerekmez. Ya'nî genellikle gelip geçici şeyler için kullanılır. Geçici bir hâli bildirir. Meselâ aynı vezinde olan "Gadbân" kelimesi, bir şeye aşırı kızmış, çok sinirlenmiş bir kimsenin hâlini bildirir. Fakat bu kızgınlığının devamlı olarak hep öyle olduğunu bildirmez. Ya'nî çok şiddetli olmakla beraber, kızgınlığının geçici olduğunu gösterir. Allahü teâlânın Rahmân sıfatı da böyledir. Rahîm ism-i şerîfi ise, "fa'îl" vezninde bir kelimedir. Bu vezinde olan kelimeler ise o sıfatın, o kelimenin ma'nâsının devamlı olduğunu gösterir. Meselâ, bir insanın, nâzik, kibar, hoş hâl sahibi olduğunu bildirmek için, fa'îl vezninde olan "Zarif kelimesi kullanılır ki, bu sıfatlarının devamlı olduğunu, geçici olmadığını ifâde eder.

Bu izahlara göre Rahmân, Allahü teâlânın rahmetinin çok bol ve geniş olduğunu, fakat bu isme bağlı olan rahmetinin bir müddet sonra son bulacağını göstermektedir. Rahmân bu ma'nâya gelmektedir. Rahim ise, Allahü teâlânın rahmetinin fevkalâde, fazla fazla, bol ve geniş olduğunu, bununla beraber, Allahü teâlânın bu isme bağlı olan merhametinin daimî ve sonsuz olacağını, hiç bitmeyeceğini ifâde etmektedir. Bu ma'nâlara bağlı olarak, Rahmân ism-i şerîfinin ma'nası; Allahü teâlâ, mü'min, kâfir ayırd etmeksizin dünyâda bütün insanlara acıyarak, fâideli şeyleri yaratıp herkese göndermektedir. Kıyâmet koptuktan sonra, bu rahmeti son bulacaktır. Rahim ism-i şerîfinin ma'nâsı ise; Allahü teâlânın sonsuz rahmetinin, âhırette mü'min olanlara, imân ile ölmüş olanlara, hiç bitmeden, devamlı olarak geleceğini, bunun nihâyeti olmayacağını göstermektedir. Rahim ismi, Rahmân ismine göre ma'nâsı daha geniş ve devamlı olduğu hâlde, Besmele-i şerîfede önce; Rahmân'in sonra Rahîm'in söylenmesinin sebebi, Rahmân'ın ma'nâsının önceye (dünyâya) Rahîm'in ma'nâsının ise sonraya (âhirete) mahsûs olduğundandır, iste bu sebepten dolayı, Allahü teâlâ için, "Rahmân-üd-dünyâ" ve "Rahîm-ül-âhıret" denir, İmâm-ı Sübkî hazretleri bu ifadeleri naklederken; "İbn-i Cemâa'dan önce bu incelikleri böyle izah eden başka bir zât bilmiyoruz" buyurmaktadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 139

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 386

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 201

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 280

5) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 48

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 163

7) Fevât-ül-vefeyât cild. 3, sh. 297

8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 425

9) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 105

10) El-A'lâm cild-5, sh. 297

11) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 148

12) Zeyl-i Tezkiret-il-huffâz sh. 107

13) Keşf-üz-zünûn sh. 155, 839, 1162, 1630, 1663, 1793, 1887, 2003,

14) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 155, 229, 231, 274, 331, 393, cild-2, sh. 76, 145, 208, 209, 362, 367, 378, 547, 627

İBN-İ DAKÎK-UL-IYD

Hadîs, usûl, nahiv, edebiyat ve Şafiî fıkıh âlimi. Şâir ve hatîb. İsmi, Muhammed bin Ali bin Vehb bin Muti bin Ebi't-Tâat'tır. Ebü'l-Feth künyesini almış, Kuşeyrî nisbet edilip, Takıyyüddîn lakabı verilmiştir. İbn-i Dakîk-ul-Iyd nâmıyla meşhûrdur. 625 (m. 1228) senesinde Kızıldeniz'le Hicaz arasındaki Yenba' şehrinde doğdu. Şam ve Mısır'a gitti. 702 (m. 1302) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd doğunca, babası Dakîk-ul-Iyd, onu Mekke-i mükerremeye götürdü. Kucağına alıp onunla beraber Kâ'be-i muazzamayı tavaf eyledi. Daha sonra da Allahü teâlâya münâcaatta bulunup, çocuğunun "Âlim ve ilmiyle âmil" olması için yalvardı. Duâsının kabûl olduğu kalbine ilham olundu. Memleketine dönüp, evlâdını en iyi şekilde yetiştirmek için gayret etti. Küçük yaştan i'tibâren ona Kur'ân-ı kerîm öğretti. Arabcayı en iyi konuşan kabileler arasına götürdü. Oğluna, dinin temel bilgilerini, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh ilmini öğretti. Kur'ân-ı kerîm kırâatinde çok ilerleyen İbn-i Dakîk-ul-Iyd, hadîs-i şerîf öğrenmek için Dımeşk, İskenderiyye ve daha başka yerlere gitti. Babasından, Behâüddîn Ebû Hasen bin Hîbetullah bin Selâme, Abdülazîm Münzirî, Ebû Hasen Muhammed bin Enceb, Ebû Abdullah bin Abdürrahmân Sûfî, Ebû Ali Hasen bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed Teymi, Ebû Abbâs Ahmed bin Abdüddâim, Ebü'l-Hasen Abdülvehhâb bin Hasen bin Muhammed bin Hasen Dımeşki, Ebû Hasen Ali bin Ahmed bin Abdülvâhid Makdisi, Kâdı'l-kudât Ebü'l-Meâlî, Muhammed bin Ali bin Muhammed Kuraşî, Ebü'l-Meâlî Ahmed bin Abdüsselâm bin Mutahhar, Ebü'l-Hasen Abdüllatîf bin İsmâil Ebü'l-Hasen Yahyâ Attâr, Necîb Ebü'l-Ferec ve daha birçok âlimin ilminden istifâde etti. Hocalarından duyduklarını yazıp ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi.

Mâlikî ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde ve usûl bilgilerinde söz sahibi oldu. Târih, Arabî bilgiler ve aklî ilimlerde çok ileri idi. Zamanındaki âlimlerden ba'zıları onun müctehidlik makamına yükseldiğini söylediler, İmâmı Sübkî, "Takayyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd'in her asırda gönderilen ve dîne karışan bid'atleri ayıklayan müceddidlerden olduğunu" söyledi. O, hiç şüphe ve tereddütsüz doğru yolun yolcusu idi. Her yönüyle üstün sıfatlara, maddî ma'nevî güzelliklere sahip idi. Dînî mes'eleleri halletmekte, suâllere uygun cevap bulmakta çok mahir idi. Bir mes'elelenin içinden çıkamayana hemen yardım eder, sıkıntılarını giderirdi. Ortaya sürdüğü delîlleri, söylediği sözleri herkes tarafından hayret ve takdîrle karşılanırdı. Çok az konuşurdu. Söylediklerini açık söyler, herkesin anlamasını te'min ederdi. Hiç kimse ile, hiçbir şekilde münâkaşa yapmaz, anlaşmazlık ve tereddütleri herkesi tatmin edecek bir şekilde hâllederdi. Meşgalesi çok olmasına rağmen hiçbir şekilde ilimden uzak kalmazdı. Hiçbir işi onu ilimden alıkoyamazdı.

Gece sabahlara kadar ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu. Hergün fecir doğuncaya kadar ilim ve tefekkürle meşgûl olmayı, zikretmeyi, kendisine aslî vazîfe kabûl etmişti.

Allahü teâlâya ulaştıran en sağlam yol olduğundan takvâya, ya'nî haram ve şüphelilerden sakınmaya yapıştı.. Zamanının âlimlerinden hiçbirinin takat getiremeyecekleri araştırma ve inceleme işini üstlendi. Elde ettiği mevki ve makamlarla oyalanmayı bırakarak ve çekişmelerden uzak kalarak, din ve ilim yolunda oldu. İlmi ve onunla amel etmeyi kendisine en üstün görev kabûl etti. İşte bundan dolayıdır ki,

yüz sene sonra, bir büyük zât onun hakkında şöyle buyurmuştur. “İnsanlar arasında onun gibisini görmedim, İlim, din ve nezâket sahibi idi. Bundan dolayı da, kadri, makam ve ünü büyük oldu. Hakîkaten kim ilim ağacı ekerse, şeref meyvesi toplar, işte bu zât, herkesin kabûl ettiği faziletlerin hepsini kendisinde topladı. Her güzel iş kendinde idi. Hakîkaten kendisi hakkında; “Zaman, onun gibisine pek rastlamadı” denilse yeridir.” Muhaddîs Fethuddîn Muhammed el-Ya’merî, onun hakkında şöyle buyurdu: “Onun gibisini görmedim. Ondan daha büyük bir başka zâttan okumadım. Bütün ilimlere sahip bir zât idi. İlimlerin bütün dallarında mütehassıs idi. Hadîs-i şerîfleri ayırmakta, râvîleri hakkında ma’lûmât sahibi olmakta akranlarından önde idi. Zamanının bir tanesi idi. Bu mes’eleyi en iyi bilendi.” Kitâb ve sünnetten hüküm çıkarmak ve çıkarılan hükmü açıklamak konusunda iyi bir derecede idi. Akılları durduran, başkalarının içinde boğulup kaldıkları konuları açıklamakta herkesi hayrette bırakacak bir akla ve fikre mâlik idi. Kâdılığı esnasında verdiği kararlarla çok iyi bir örnek olmuştu. Bu hayırlı işlerinden bir tanesi şöyle idi: O zamanda hâkimler, mahkemeye üzerlerine bir şal alarak çıkarlardı. Kâdı Takıyyüddîn, üzerine yünden yapılmış bir kumaş alarak çıktı. Bu hâl, ondan sonra diğer kadılar tarafından devam ettirildi. Zamanının idârecilerine mektûp yazarak, onlara nasîhat eder kötülüklerden sakındırır, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymalarını tavsiye ederdi. İhmîm şehri kadısı Muhlis Behnisî’ye yazdığı mektûbu meşhûrdur. Hakkı ve hakîkati her yerde kabûl ederdi. İnsaf sahibi bir kimse olup, muhatabının kendisine üstünlüğünü hiç çekinmeden söyler, onu takdîr ederdi. Devlet adamlarına da ziyâretlerde bulunur, onlara emr-i ma’rûf yapardı. Birgün Mısır sultânını ziyârete gitti. Mısır Sultanı Lâcin, kendisini makamında bekliyordu. Şeyh hazretlerinin yavaş yavaş yürümesi üzerine, görevliler, sultânın beklemekte olduğunu, acele etmesini söylediler. O da; “Hızlı yürümek borcum mu?” dedi ve sultânın yanına varınca, doğru, sultanın oturduğu tahta oturdu. Hâlbuki o tahta sultandan başkası oturamazdı. Sonra kalkıp oradan indi ve üstünü sildi ve ellerini yıkadı. Sultan ellerini öptü. Şeyh hazretleri, bunun üzerine sultana buyurdu ki: “Bu hareketinin, âlimlere karşı olan tevâzûunun bereketini görürsün” buyurup, Sultâna hayır duâda bulundu.

İbn-i Dakîk-ul-Iyd; geceleri uyumazdı. Ba’zan sabahlara kadar aynı âyetleri okuyarak, Allahü teâlânın büyüklüğüne tefekkür ederdi. Hattâ birgün Mü’minûn sûresini okurken, bu sûrenin 101. âyetini tâ güneş doğuncaya kadar tekrar etmişti. İbn-ül-Kettânî anlatır: “Birgün huzûruna çıkmıştım. Bana cildli bir kitâb verdi ve “Geçtiğimiz gece mütâlâası ile meşgûl olduğum kitaptır” buyurdu.

İmâm-ı Sübkî, İbn-i Dakîk-ul-Iyd’in ilminin, tahmin edilenden çok ileri olduğunu bildirdikten sonra buyuruyor ki: “Mısır’ın Kûs şehrindeki Necibiyye Medresesi kitaplığında, zamanın en seçme kitapları bulunurdu, İbn-ül-Kusâr’ın 30 cildlik “Uyûn-ül-edille” isimli eseri de bundan biriydi Bu kitaplarda İbn-i Dakîk-ul-Iyd’in okurken koyduğu işâretleri vardı. Sâbıkıyye Medresesi kitaplığındaki kitaplarda da aynı işâretler vardı. Vâhidî’nin “Besît’inde, “Kebîr” isimli kitapta, “Mu’cem-üt-Taberânî”de, “Târih-ül-Hatîb”de, Beyhekî’nin “Sünen-i kebîr” inin her bir cildinde aynı şekilde İbn-i Dakîk-ul-Iyd hazretlerinin bunları tetkik ederken koyduğu işâretleri gördüm.”

Kitap okumaya, bilhassa fıkıh kitaplarına çok düşkündü. Sirâcüddîn ed-Denderâvi şöyle haber verdi: “Râfi’inin “Şerh-i kebîr”i piyasaya çıkınca, 1000 dirhem vererek Takıyyüddîn hazretleri bu kitabı satın almıştı. Bu kitabı mütâlâa etmek için namazların sâdece farzlarını kılıyordu. Kitabın mütâlâasını bitirinceye kadar böyle yaptı.”

Kitaplarında zikrettiği garîb olaylar, değişik yorumlar ve nakiller, diğer birçok kitabda yoktur. Araştırma ve incelemesi fevkalâde yüksek idi. Bu konuda kendisine denk hiçbir araştırıcı yoktu.

Bunu, kendisini sevmeyenler, kusur bulanlar da kabûl etmiştir. Kâdı Zeynüddîn anlattı: “Şeyh, bir defasında Mısır’a geldi. Sonra Kâhire’ye gitmeyi isteyince; “Yanında Vesît isimli kitap bulunanız var mı?” diye sordu. Birisi cildli şekilde “Vesîf’i ona verdi. O da bir sayfasını açtı. Sonra biz, onunla derse gittik. Derste, o sayfayı açıkladı. Esîrüddîn; “O kadar geniş açıklıyordu ki, herbir lafzına bir cüz (20 sayfa kadar) açıklama yapıyordu. Birçok hadîsleri rivâyet silsilesi ile beraber okuyordu. Bu açıklamalında, birçok maddî ve ma’nevî konular bildiriyordu. Ben öyle anladım ki, o, ictihâd derecesinde bir ilme sahipti” dedi.

Açıklamaları, çok geniş ve ilmî hazînelerdi. Ba’zan konusu ağır olan husûsları açıklamak için birçok faydalı bilgileri bildirir, konu anlaşılabilir hâle getirmek için, mes’elenin en ince teferruatına kadar dalardı. Bunu belirtmek için, Şemseddîn Muhammed bin el-Kammâh şöyle bildirmiştir “Biz birçok dersinde bulunduk. O, “İlmâm” isimli eserini açıklardı. Bir kelimesi için çok uzun açıklamalarda bulunurdu.”

Şihâbüddîn Ahmed bin İdrîs el-Karâfî el-Mâlikî; “Şeyh Takıyyüddîn hazretleri, kırk sene sabah namazına kadar hiç uyumadı. Kuşluk vaktinde bir miktar yatar, böylece dinlenirdi” derdi. Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd, her zaman kendisini hesaba çeker, nefis muhâsebesi yapardı. Kıyâmet günü hesabını vermek mecbûriyetinde kalacağı hiçbir söz söylememeğe, hiçbir işi yapmamağa gayret ederdi. Ömrünün sonlarına doğru, 695 (m. 1295) yılında Kûs kadılığını kabûl etmesi ve kadılık yapması sebebiyle ba’zı kimselerin dedikodusuna hedef oldu. Bu yüzden sıkıntılara ma’rûz kaldı. Bu sıkıntılara, sabırla ve teslimiyetle göğüs gerdi. İnsanlara karşı olan affı ve merhameti herkesin takdîrini kazandı.

Burhâneddîn el-Mısrî anlatır: “Kûs şehrinde uzun zaman ikâmet ettim. Bir vakfın mütevellisi idim. Takıyyüddîn’in kardeşi Şemseddîn, bunu elimden alıp bir başkasına verdi. Bu olay benim bir hayli ağırıma gitti. Şeyh Takıyyüddîn hakkında bir hiciv yazdım. Bir defasında arkasında gidiyordum, birden bana döndü ve “Ey fakîh! Bana gelen haberlere göre, beni hicvetmişin” dedi. Ben bunun üzerine bir müddet sustum. O devam ederek; “Hicvini oku” dedi ve ısrar etti. Ben de; “Yazıklar olsun zühd senden tamamen gitmiş. Anladım ki, sen göründüğün gibi değilsin. Dünyâya yöneldin, dünyâ adamları ile oturup kalkıyorsun. Eğer bunda cebr olsaydı, o zaman ma’zur olurdun” dedim. Bu hicvi dinledikten sonra bir müddet sustu. Sonra; “Seni böyle söylemeğe teşvik eden nedir?” dedi. Ben de; “Ben fakir bir adamım. Bir vakfın işlerini yürütüyordum. Bunu benden falan kişi aldı” dedim. “Bu durumu bilmiyordum. Sen yine eski işindesin” dedi. Ben de eski işime yine bir müddet devam ettim. Bu esnada hacca gitmeyi arzu ettim, izin istemek için yanına gittim. Arkasında durdum. Bana dönerek; “Başka hicivlerin var mı?” buyurdu. Ben de; “Yok, yalnız hacca gitmek istiyorum. Müsâadenizi almak için geldim” dedim. “Selâmetle git. Sana kızgın değiliz” buyurdu.

Çok cömert bir zât idi. Değişik vakitlerde, çeşit çeşit mal ve parayı sadaka verirdi.

Hadîs öğrettiği talebelerinden Muhammed bin Havâsibî anlatır: “Hocam bana her zaman bir şeyler verirdi. Birgün hiçbir şeyim kalmamıştı. Bunun üzerine bir kâğıda; “Hizmetçiniz Muhammed el-Kûsî çok ihtiyâç içinde kalmıştır” diye yazdım. Kendisine gönderdim. O da benim için birşey yazdı. Sonra ikinci günü ben tekrar; “Hizmetçiniz İbn-ül-Havâsibî” diye yazdım. O da benim için birşey yazdı. Sonra üçüncü gün oldu, ben tekrar, “Hizmetçiniz Muhammed” diye yazdım. Bunun üzerine beni çağırıp; “İbn-ül-Havâsibî kimdir?” dedi. “Bendenizim” diye cevap verdim. O, tekrar; “Kûdsî kimdir?” diye sordu. Ben de yine; “Bendenizim” dedim. Bunun üzerine; “Farklı isim kullanmak sûretiyle beni kandırmış oluyorsun?” buyurdu. Ben de; “Zarûret durumu efendim” dedim. Bu cevâbıma tebbessüm etti ve

yine birşeyler verdi. Sonra: “Benden birşey istemenin usûlü şudur istemek, dînimizin müsâadesi dâhilinde olursa; ben cimri olamam” buyurdu.

İbn-i Dakîk-ul-Iyd, 701 (m. 1302) senesinde vefât ettiği zaman bütün insanlar ona karşı vazîfelerini yapmak için koştular. Mısır askerî birlikleri, bölükler hâlinde namazını kıldılar. Zamanın meşhûr şâirleri, onun için mersiyeler yazdılar. Herbiri, bu büyük âlimin ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirmeye çalıştı.

Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd, pekçok talebe yetiştirdi. Allahü teâlânın dînini daha çok kimsenin öğrenmesi için gayret sarfeyledi. Kendisinden; Kâdı’l-kudât Şemseddîn Muhammed bin Ebi’l Kâsım Tûnusî, Kâdı’l-kudât Şemseddîn Muhammed bin Ahmed, Kâdı’l-kudât Alâüddîn Ali bin İsmâil Konevî, Esîrüddîn Ebû Hayyân Muhammed Gırnâtî, İbn-i binti Ebû Sa’îd, Tâcüddîn Muhammed bin Düşnâvî, Fethuddîn İbni Seyyidinnâs Ya’murî, Şerâfüddîn Muhammed bin Kâsım İhmîmî, Kutbüddîn Abdülkerîm bin Abdünnûr Halebî ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf ve diğer ilimleri tahsil etti. İbn-i Dakîk-ul-Iyd, Mısır’ın belli başlı medreselerinden olan, Fâzıliyye, Kâmiliyye, Salâhiyye ve Kûs Dâr-ül-hadîsi gibi medreselerde taliplerine ilim öğretti.

Câmi’u kerâmât-il-evliyâ kitabının müellifi olan Yûsuf bin İsmâil Nebhânî (radıyallahü anh), İbn-i Daldk-ul-Iyd’in kerâmetlerinden ve yüksek hâllerinden şöyle bahseder:

Moğolların İslâm memleketlerine doğru gelmesi üzerine, sultânın, ulemânın toplanıp “Buhârî-i şerîfi okumalarına dâir mektûbu Mısır bölgesine geldi. Bunun üzerine “Buhârî-i şerîf okunmaya başlandı. “Buhârî-i şerîfin büyük bir kısmı okunduktan sonra, geriye kalan bir oturumluk okuma Cum’a gününe te’hîr edildi. Cum’a günü olunca, Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd, “Buhârî-i şerîfi okuyanlardan birisine; “Buhârî-i şerîfi okuma işini ne yaptınız?” diye sorunca; “Bir miktar kaldı. Onu da, bugün tamamlayacağız.” Onlara; “Dün ikindi vakti işin neticesi belli oldu. Şöyle şöyle oldu” dedi. Nitekim, Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd’in dediği gibi oldu. Mısır’da savaş durumunda olan Moğol askerleri geri çekildi. Onların tehlikesi, Allahü teâlânın izni ve Buhârî-i şerîfin bereketiyle uzaklaştırıldı.

Büyüklerin hâlini anlamıyan bir kimse, Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd’e karşı edepsizlik yaptı. Uygun olmıyan sözler söyledi. Takıyyüddîn (radıyallahü anh), onun fazla Yaşamayıp, üç gün sonra vefât edeceğini söyledi ve yanındakileri teskin etti. Dediği gibi, o edepsiz kimse, üç gün sonra vefât etti.

İbn-i Dakîk-ul-Iyd’in kardeşine eziyet edildi. Takıyyüddîn, bu hâdiseyi duyunca çok üzüldü. Gâibden bir ses, o kötülüğü yapan kimsenin helak olacağını söyledi. Çok geçmeden o kimse vefât etti.

Bir kimse, Takıyyüddîn’den (radıyallahü anh) para istemeye gelmişti. Takıyyüddîn (radıyallahü anh) kendisinde para kalmadığını, bittiğini söyleyince, o şahıs; “Sen insan kayırıyorsun. Eğer senin şehrinden, Kûs halkından olsaydım, bana istediğim parayı verirdin” dedi. Takıyyüddîn (radıyallahü anh), onun sözüne çok üzüldü. Biraz sonra o şahsın katırı, tekmesiyle sahibinin ölümüne sebep oldu.

Yine bir kimse, Takıyyüddîn’i çok üzdü. Yüzüne karşı çok kötü şeyler söyledi Takıyyüddîn hiç cevap vermedi. O şahıs, vefâtına kadar başını belâdan kurtaramadı.

İbn-i Dakîk-ul-Iyd’in en büyük kerâmeti, Allahü teâlânın dînine sarılması. Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfine tâbi olması, Selef-i sâlihînin yolunda olması idi. “Yaptığım bir iş ve söylediğim bir söz olmasın ki, yarın kıyâmet gününde huzûr-i ilâhîde cevâbını hazırlamamış olayım” buyurur, böylece diğer insanlara örnek olurdu.

Emîr Seyfeddîn Hussâmî anlatır. “Birgün sahraya çıkmıştım, İbn-i Dakîk-ul-Iyd’i, titrer ve korkulu bir vaziyette, kabir başında okuyor, duâ ediyor ve

ağlıyor bir vaziyette buldum. Sebebini sordum. O da buyurdu ki: “Bu, şu anda yanında bulunduğum kabirdeki zât, dostlarımdandı. Benden ders alırken öldü. Dün gece rü’yâmda gördüm. Hâlini sordum. Dedi ki: “Beni niçin bu kabre koydunuz? Kaplan gibi yırtıcı, benekli bir köpek kabrime geldi. Beni korkutmaya başladı. Çok korktum. Bu esnada sevimli yumuşak bir zât geldi ve köpeği kovdu. Bana arkadaşlık ederek yanıma oturdu. Bunun üzerine ona; “Sen kimsin?” dedim. O da; “Her Cum’a günü okuduğun Kehf sûresinin mükâfatıyım” dedi.”

Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Kâdı o kimsedir ki, her işe kıymetine göre değer verir. Herbir duruma da ancak lâyık olduğu hakkı verir.”

Buyurdu ki: “Allahü teâlâ, Tahrîm sûresi 6. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: “Ey îmân edenler! Kendilerinizi ve evlerinizde olanları Cehennem ateşinden koruyunuz. O ateşin odunları insanlar ve taşlardır. Orada görevli, sert ve acımasız kızgın melekler vardır. Onlar, Allahın emirlerine isyan etmezler. Ne ile emrolundularsa onu yaparlar.” işte bu âyet-i kerîme, din sahiplerine bildirilen bir emirdir. Allahü teâlâ, bu nasihati kabûle bizi muvaffak eylesin. Bu nasihati kabûl edene, kendisine her yönüyle yaklaştıracak faziletleri ihsân buyursun.”

Yazılarından en meşhûru, zamanının kadılarından İhmîm şehri kadısı el-Behnisî’nin “El-Muhallâ”sına yazdığı mukaddimedir. Burada, Besmele’den sonra şöyle buyurmaktadır:

“Kitabıma Allahü teâlâya hamd ettikten sonra başlıyorum. Rabbimiz, gözlerin hainliğini ve kalblerin gizlediklerini bilir. Dünyâ lezzet ve zevklerine dalıp âhıreti unutarak aldanan kimseler, işledikleri günahların hemen peşinden cezalandırılmadıklarını görerek, Allahü teâlânın kendilerini cezasız bırakacağını zannederler. Hâlbuki, Allahü teâlâ, âhıretin sıkıntıları ile insanları uyarıyor ve Hac sûresi 43. âyet-i kerîmede meâlen buyuruyor ki: “Rabbinin katında bir gün, sizin saydığınız bin sene gibidir.” işte bu âyetle, düyâyı âhırete tercih edenlerin pazarlıklarının yanlışlığına dikkat çekiyor. Allahü teâlâ, bu ikâzına dikkat etmemizi ve faydalanmamızı nasîb eylesin. Bu nasihatleri, Cehennem ateşine karşı siper edinmeliyiz. Bu tehlikeye düşmekten ve orada kalmaktan korkuyorum. Bu durumdan Allahü teâlâya sığınırız. Bu âyetin bildirilmesinin maksadı; kalblere yerleşmiş olan gafletten kurtulmamızı, Rabbimize karşı mes’ûl olduğumuz vazîfeleri yapmaktan çeşitli düşüncelerle geri kalmamamızı, bizi kendisinden uzaklaştıracak bu dünyâya bağlanmamamızı bildirerek bizi uyarmakta, ibret almamızı istemektedir, özellikle zayıf insanlara hüküm verme görevini alan hâkimler daha da dikkatli olmalıdır. Bu kimseler halkın nazarında büyük görünürler. Allaha yemîn olsun ki, durum mühim, vaziyet vahimdir. Allahım bizi şaşırtma! Bir kimse, şayet âhıreti arkasına atar, arzu ve isteklerine boyun eğer, bütün gayret ve düşüncelerini dünyalık işine teksif ederse, bu kimsenin isteğinin sonu makam sevgisidir. İnsanların gönlünde yer etmekdir. Şık gözükmek, iyi giyinmek ve insanların kendisine saygı duymalarını sağlamaktır. Bu durumda, hiçbir şekilde aşağılık hâllerini ve maksadlarının bozukluğunu hissetmezler, işte, bunlara söylenecek söz yoktur.

Nitekim Rabbimiz, Nemi sûresi sekseninci âyet-i kerîmede meâlen; “Sen ölülere birşey işittiremezsin” ve Fâtır sûresi yirmiikinci âyet-i kerîmede meâlen; “Kabirde olanlara sen duyurucu değilsin” buyurdu. İşte böyle olanlar, hakîkî ölülerdir. Allahtan kork! Şuarâ sûresi ikiyüzonsekizinci âyet-i kerîmede meâlen; “Kalktığın vakit Allah seni görmektedir.” buyuruldu. Bütün isteklerini Allahın rızâsına muvafık eyle. Allahın ihsânından mahrûm olan kimse merhamet olunmuş değildir. Ben ve siz, Habîb-i Acemî’nin dediği gruptanız. Nitekim ona birisi şöyle demişti: “Keşke yaratılmasaydık.” O da, buna cevaben buyurdu ki: “Madem ki yaratıldınız, size emredilenleri yapıp kurtulun.” Eğer bütün bunlardan sonra hâlâ işin tehlikesini anlamadıysan ve bu tehlikeyi idrâk etmekten dünyâ seni meşgûl ediyorsa, şu emri düşün: Peygamberimiz (aleyhisselâm) “İki kişiye emir olma, yetimin malına elini sürme” buyurdu. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhîl aliyyilazîm. Heyhat! Kalem yazmaz oldu. Allahın emri vâki olur ve hükmüne mâni hiçbir şey de yoktur. İşte bundan dolayı insanlar, hazret-i Ebû Bekr’den yanık ciğer kokusu hissettiler. (Ya’nî hazret-i Ebû Bekr, bu durumları düşünerek “Ah!” demişti de nefesi yanık ciğer gibi kokmuştu.) Hazret-i Ömer de; “Keşke, anası Ömer’i doğurmasaydı.” Hazret-i Osman da bunu kabûl ederek; “Kılıcını kınına sokan kişi hürdür” buyurmuşlardır, önünde dolu hazineler bulunan hazret-i Ali de;

“Bu kılıcımı benden kim satın alacak? Eğer bir gömlek satın alacak birşey bulabilseydim, bu kılıcımı satmazdım” buyurmuştur. Bu korkudan hazret-i Ömer bin Abdülazîz’in aort damarı çatlamış ve bu korku sebebiyle vefât etmişti. Selef-i sâlihînden ba’zıları gevşekliğe düştüğü zaman, evlerinde bulundurdukları sopa ile kendilerini döverlerdi. Bilmiyorum, bu başı boşluğu görüyor musun? Ya’nî biz Allaha yakın insanlarız da, onlar mı uzak idiler? Evet değerli kardeşim, bütün bu yüksek kalbi hâllere, huşû’ ve hudû’ ile, açlığa ve susuzluğa tahammül etmek, geceleri uykudan uzak kalmakla ulaşabilirsiniz. Benim seni da’vet ettiğim bu yüceliğe ulaşma ve bu hâlleri kazanma yolculuğunda sana yardım edecek şey, özel bir vakit ta’yin edip bu vakitte zikir ve tefekkürle meşgûl olmandır. Kalbinin parlaması için sana hazırlanma imkânı verecek zamanlar tesbit etmen gerekir. Dünyalık işler kalbe yerleşirse, bunları söküp atmak zor olur. Bunları en iyi bilen kişi, dünyalıktan yüz çevirir. Öyle ise bütün gayretini âhırete hazırlamağa ve kabirde suâl soracak meleklere cevap hazırlamağa gayret et! Nitekim, Allahü teâlâ, Hicr sûresi döksanüçüncü âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyuruyor: “Rabbine yemîn ederim ki, onları mutlaka yaptıkları şeyden hesaba çekeceğiz.”

Gayretinde bir gevşeklik görürsen, kendinde bu yüksek hâllere kavuşmaktan uzaklaşma gibi bir hâl hissedersen, Allahü teâlâdan yardım dile! Huzûruna el kaldır. Çünkü O, kendisine gelenleri boş çevirmez. Ve O’nun ilminde kalblerin gizlilikleri saklı değildir. Çünkü Mülk sûresi ondördüncü âyet-i kerîmede meâlen buyuruyor ki: “Yaratan hiç bilmez mi?” işte bu benim sana nasîhatimdir. Eğer sen taşkınlık gösterirsen, Rabbine karşı senin için görevimi yaptığıma delîlim olacaktır. Kendim ve senin için Rabbimden; nasihat kabûl eden bir kalb, zikreden bir lisân ve keremine, ihsânına râzı olmuş bir kalb istiyorum.”

> Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd, İbn-i Hâdb’in “Muhtasar’ına yaptığı şerhin mukaddimesinde buyurdu ki:
>
> “Kur’ân-ı kerîmi bizlere indiren, doğruyu bildiren, doğru kapıları açan, sevâb yollarını bizlere gösteren Allahü teâlâya hamdolsun. Ben şehâdet ederim ki O’ndan başka ilâh yoktur. O’nun ortağı ve benzeri yoktur.
>
> Yine şehâdet ederim ki, Muhammed (aleyhisselâm), Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. Uzun müddet bir peygamberin gelmediği, doğru yolun unutulduğu, insanların nefislerinin arzu ve isteklerini beğenip, bunlara daldıkları, sâdece dünyâya i’tibâr edildiği, putlara tapıldığı bir sırada, Allahü teâlâ, en şerefli ve temiz soyluların arasından Muhammed aleyhisselâmı seçti. O’nu, azâbı ile korkutucu, hakkı kabûl edip, ona itaat edene müjdeleyici yaptı. O’nu mu’cizelerle te’yid eyledi (destekledi). Bu mu’cizelerle O’nun Peygamberliği hakkındaki şüpheleri hakîkat nûrları ile aydınlattı. Kalbler mutmain oldu.
>
> Bu eser, hükümleri, helâli ve haramı bildirir. Bu esere çok ihtiyâç olduğundan, böyle bir eseri meydana getirmek için bütün gayreti, gücü ve imkânları bunun için safretmeyi icâb ettirir. Çünkü, bu bilgilerin mühim mes’elelerden olması, onlardan bahsetmenin, onları anlatmanın ne kadar zor olduğunu gösterir ve Allahü teâlânın rızâsına uygun hüküm vermek için çok dikkatli olmayı, bu husûsta düşülecek hatâlardan korkulmayı gerektirir.

İşte hükümleri, doğru ve dînin sahibinin muradı üzere verebilmek gerçekten pek zordur. Sonra, insanın yaratılışında var olan noksanlık, devamlı çalışma ve çeşitli düşünceler sebebiyle, zihinde meydana gelen yorgunluk ve insanın şahsî ve umûmî muhtelif mes’eleler üzerinde düşünmesi sebebiyle, zihin meşgûliyeti de nazar-ı i’tibâra alınırsa, hükümler ile ilgili husûslar hakkında doğru olarak söz söyleyebilmenin ağır bir iş olduğu açıkça görülür.

Selef-i sâlihîn bu korkulu yola girmişler, ancak; onlar, bu yolda çok dikkatli olarak herhangi bir hatâya düşmekten, yanlış bir iş yapmaktan korkarak yürümüşlerdir. Bu husûsa o kadar titizlik göstermişler ki, takvâlarının çokluğundan dolayı, sorulan fetvâları birbirlerine havale etmişler, sorulan birçok suâlden sâdece birkaçına cevap vermişler, diğerlerini bilmediklerini söylemişler, sorulan suâllere yanlış cevap verdilerse, yarın âhırette hâllerinin ne olacağını düşünerek göz yaşları dökmüşler, bu mes’eleyi iyice araştırmadan, üzerinde konuşmamışlar.

Fakat onlardan sonra iş, bu husûslarda müsamahalı hareket etmeye döndü. Kalemlerden ipler çözüldü. Yanlış sözler söylendi Selef-i sâlihînin fetvâ verirken yaptıkları sakınma ve korkmaları ortadan kalktı. Eğer birisine bir mes’ele sorulur da, o da yanlış cevap vermekten korkarak duraklama gösterirse, câhil veya vesveseci olarak kabûl edildi. Sür’atli ve çabuk cevap vermek; ilmin çokluğu olarak, cevap vermekten çekinmek ve geri durmak ise; bilginin azlığına delîl olarak kabûl edildi Bu husûsta söz sahibi olanlar için iki hâl ortaya çıktı; ya onlar Selef-i sâlihînden daha âlim olduklarını iddia edecekler, yahut da kalblerine Selef-i sâlihînin kalblerine gelen Allah korkusunun gelmediğini kabûl edecekler. Bu ise, yarın kıyâmet gününde perişan olmayı icâb ettiren birşeydir.”

Gece sabahlara kadar ibâdet etmek, Kur’ân-ı kerîm okumak ve kitap mütâlâa etmekle meşgûl olan İbn-i Dakîk-ul-Iyd, gecede bir veya iki cild kitabı mütâlâa ederdi. Ömrü boyunca birçok kitap yazdı, İslâm âleminde meşhûr olmuş kitaplara, pek faydalı şerhler ve ilâveler yaptı. Şiir ve nesirin her dalında eser yazdı. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: “İhkâm-ül-ahkâm” (Hadîs-i şerîflere dâirdir. Basılmıştır.), “El-İlmâm bi-ehâdîs-il-ahkâm” (Matbûdur.), “El-İmâm fî şerh-il-İlmâm”, “El-İktirâh fî beyân-il-ıstılâh”, “Tuhfet-ül-lebîb fî şerh-ıt-takrîb” (Matbûdur.), “Şerh-ül-erba’în hadîsen lin-Nevevî”, “İktinâs-us-Sevânih”, “Şerh-i Mukaddimât-il-Matrizî” (Usûl-i fıkha dâirdir.), “Şerh-i Muhtasar li-İbn-i Hâcib”. Akaide dâir bir kitabı ve daha birçok kitap ve hutbeleri vardır. Bilhassa hadîs-i şerîflerle ilgili tamamlanmamış yirmi cildlik bir eser olan “İlmâm bi-ehâdîs-il-ahkâm” adlı kitabı İslâm âleminde çok takdîr toplamıştır. Kendisinden başka hiç kimseyi görmeme hastalığına yakalanmış olan İbn-i Teymiyye bile, bu eseri takdîr edip, İslâm âlimleri karşısında aczini i’tirâf etmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 209

2) Tabakat-üş-Şafiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 227

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 91

4) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 442

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1481

6) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 219

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-4, sh. 317

8) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 324

9) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 80

10) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 136

11) İhkâm-ül-ahkâm şerhi. Umdet-ül-ahkâm, Kâhire 1953

12) Tam İlmihâl Se’âdeti Ebediyye sh. 578

13) Fâideli Bilgiler sh. 145

İBN-İ DÜREYHİM (Ali bin Düreyhim)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ismi, Ali bin Muhammed bin Abdülazîz bin Fütûh es-Sa’lebî olup, lakabı Tâcüddîn’dir. İbn-i Düreyhim veya İbn-i Ebil-Hayr diye bilinir. 712 (m. 1312) senesi Şa’bân ayında Musul’da doğdu. 762 (m. 1360) senesi Safer ayında Kûs’da vefât etti.

Ali bin ed-Düreyhim, kırâat ilmini Ebû Bekr bin Sencer el-Mûsulî’den, fıkıh ilmini Şeyh Nûreddîn Ali bin Şeyh-ül-Uyeyne’den öğrendi. El-Hâvî kitabını ve İbn-i Mu’tî’nin Elfiye kitabını ezberledi. Alâüddîn İbni Türkmânî ve Şemsüddîn el-İsfehânî’den ilim öğrendi. Nûreddîn el-Hemedânî’den Sahîh-i Buhârî’yi dinledi. Ebû Hayyân ve birçok âlime âit çok sayıda kitap okudu.

İbn-i Düreyhim daha küçük yaşta iken babası vefât etti. Geriye babasından çok mal kaldı. Yabancı kimseler onun malını gasb ettiler. O yetim olarak yetişti. Fakat çok çalıştı ve muvaffak oldu. Büyüdüğünde malının bir kısmını geriye verdiler. Kendisine verilen mal ile Dımeşk’a gitti. Oradan Kâhire’ye geçti. Allahü teâlâ orada ona çok mal ihsân etti. Oradan kendi memleketine geri döndü.

Bir ara İbn-i Düreyhim'in evi basılıp kitapları alındı. Şam'dan çıkarıldı. Oradan Mısır'a gitti. Elinden alınan malını ve kitaplarını kurtarmak için tekrar Dımeşk'a geri döndü. Bu sırada Şam'daki Emevî Câmii'nde müderrislik vazîfesi verildi. Daha sonra tekrar Mısır'a gitti. Mısır Sultânı Nasır onu elçi olarak Habeşistan'a gönderdi. Kûs şehrine vardığında hastalandı ve orada vefât etti.

İbn-i Düreyhim; fıkıh, hadîs, usûl-i fıkıh, kırâat, tefsîr, fen ilimlerinde ve vakıf konularında üstün derecelerde âlim idi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Hitâbeti ve konuşması çok güzel olup, birçok eser yazdı.

İbn-i Düreyhim'in yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-İnsâf bid-delîl fî evsâf-in-Nîl, 2- Selîm-ül-Hırâse fî ilm-il-firâse, 3-Iknâ-ül-hazzâk fî envâ-il-evfâk, 4-Bast-ül-fevâid fî hisâb-il-kavâid, 5-Tenâ-il-Münâzir fî merâî vel-münâzır, 6- Risâlet-üt-terâdî beyn-el-emr vel-kâdı, 7- İkâz-ül-Musîb fimâ fis-Satranc min-el-Menâsîb, 8- Kenz-üd-dürer fî Hurûfi evâil-is-süver, 9- Gâyet-ül-İ'câz fil-ehâci vel-elgâz, 10- Gâyet-ül-mugnam fil-ism-il-a'zam, 11- Menhec-üs-Savâb fî kubhi İstiktâbı ehl-il-kitâb, 12- El-Mübhem fî Hall-il-Mütercim, 13- Nef-ül-Cederi fil-cem'i beyne ehâdîs-il-Adevi.

Gâyet-ül-mugnam adlı eserinden ba'zı bölümler: İbn-i Düreyhim bu eserinde Allahü teâlâya hamd, Resûlüne (aleyhisselâm), âline ve Eshâbına salât-ü selâm ettikten sonra şöyle demektedir.

İsm-i a'zam, Allahü teâlânın kullarından gizlediği sırdır. Onu yarattıklarının en üstünü Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) emânet etti. Onu, diğer ism-i şerîfleri arasında gizledi. Onu, Peygamberlerine (aleyhimüsselâm) zamanın diline göre indirdiği kitaplara koydu. Onu, Peygamberlerine ve evliyânın büyüklerine öğretti. Ehlinden başkası bilmemesi için, onu büyük bir sır yaptı. İsm-i a'zam ma'nevî ilimlerin en büyüklerindendir. Bu sebeple, İsm-i a'zam hakkında bildirilen hadîs-i şerîfleri kısa olarak toplamak istedim. Hadîs-i şerîflerden sonra âlimlerin bu husûstaki söylediklerini bildirdim. Sonra harflerin sırrından bahsettim. Bu kitabıma Gâyet-ül-mugnam fil-ism-il-a'zam ismini verdim. Allahü teâlâdan bu eserimi, sırf rızâsı için yazılmış bir eser kılmasını dilerim.

Âlimler, Allahü teâlânın isimlerinin ba'zısının ba'zısından üstün olduğunu söylemişlerdir.

İsm-i a'zamla ilgili, Resûlullah efendimizden bildirilen hadîs-i şerîfler Ebû Umâme'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "İsm-i a'zam, Kur'ân-ı kerîmde üç sûrededir. Bunlar; Bekâra, Âl-i İmrân ve Tâhâ sûreleridir." buyurdu.

Esma binti Yezîd'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (aleyhisselâm); "İsm-i a'zam şu iki âyet-i kerîme arasındadır" buyurduktan sonra; "Sizin ilâhınız, (zâtında ve sıfatlarında asla benzeri bulunmayan) tek Allahdır. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. O, hem Rahmândır, hem Rahimdir" (Bekâra-163) ve "Allah (o Allahdır ki), kendinden başka hiçbir ilâh yoktur. (O) Hayy ve Kayyûmdur. O'nu ne bir uyuklama, ne de bir uyku tutabilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan, nezdinde kim şefaat edebilir? O (yaratıkların) önlerindeki ve arkalarındaki gizli ve aşikâr herşeyi bilir. Mahlûkâtı, O'nun ilminden yalnız kendisinin dilediğinden başka hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kaplamıştır. Bunların (yerin ve göğün) koruyuculuğu O'na ağır da gelmez. O, çok yüce, çok büyüktür" (Bekâra-255) âyet-i kerîmelerini okudu.

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); "Allahü teâlânın doksandokuz ismi vardır. Bu isimleri her kim (tamamen) sayarsa, Cennete girer" buyurdu.

Yine Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Dile hafif, fakat mizanda, ağır ve Rahmâna sevgili iki kelime vardır. (Bunlar) "Sübhânallahi ve bihamdihî, Sübhânallahilazîm"dir."

Büreyde (radıyallahü anh), birgün mescide Resûlullahın yanına girmişti. Bu sırada Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), "Allahümme innî es'elüke bi ennî eşhedü enneke entellâh lâ

ilahe illâ ente el-Ehad es-Samed ellezî lem yelid velem yûled velem yekûn lehû küfüven Ehad” diye duâ eden birisini görünce; “Nefsim Yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o şahıs Allahü teâlâdan onunla istenildiğinde verdiği ve onunla duâ edildiğinde kabûl ettiği Allahü teâlânın ism-i a’zamı ile duâ etti” buyurdu.

Ebüdderdâ (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: “Resûlullah (aleyhisselâm) bize ikindi namazını kıldırmıştı. Bu sırada oradan bir köpek geçti. Çok kısa bir müddet sonra köpek öldü. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm) bize dönüp; “Az önce köpeğe kim bedduâ etti?” buyurdu. Cemâatte bulunanlardan birisi; “O köpeğe ben bedduâ ettim yâ Resûlallah! Allahü teâlânın kendisiyle duâ edilince kabûl ettiği, onunla istenilince verdiği, ism-i şerîfi ile bedduâ ettim” dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), “Keşke bütün ümmet-i Muhammed’in af ve mağfiret olması için duâ etseydin. Peki nasıl duâ ettin?” buyurdu. O zât da; “Allahümme innî es’elüke bienne lekelhamdü lâ ilâhe illâ ente elmennân bedî-üs-semâ vâti vel erdı yâ zelcelâli vel-ikrâm. Ükfünâ hâzelkelb bimâ şi’te” dedim köpek o anda öldü” dedi.

Hazreti Ali (radıyallahü anh) şöyle anlattı: “Resûl-i ekrem bana, bir sıkıntı ve güç bir durumla karşılaşınca, “La ilahe illallah el-Halîm el-Kerîm Sûbhânallahi ve tebârekallâhü Rabb-ül-arşilazîm vel-hamdü lillâhi Rabbilâlemîn” dememi emretti.”

> Abdullah İbni Mes’ûd şöyle rivâyet etti: “Resûl-i ekrem, bir gam ve düşünce geldiği zaman, “Yâ Hayyü, yâ Kayyûm birahmetike estegîsü” demeyi emretti.

Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (aleyhisselâm); “Kim, lâ havle velâ kuvvete illâ billah derse, doksandokuz derde deva olur. Bunların en aşağısı düşüncedir” buyurdu.

Sehl bin Hanîf şöyle rivâyet etti: “Birgün Resûl-i ekremin huzûrunda bulunuyordum. Bu sırada Resûlullahın (aleyhisselâm) yanına a’mâ birisi geldi. Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) gözünün görmediğini arz etti ve “Yâ Resûlallah! Benim, yolumu gösterecek kimsem yok. Bu durum bana çok ağır ve zor gelmektedir” dedi. Bunun üzerine Server-i âlem; “Git güzelce abdest al. Sonra ta’dîl-i erkânına uygun iki rek’at namaz kıl! Sonra “Allahümme innî es’elüke ve eteveccehü ileyke bi Muhammedin sallallahü aleyhi ve sellem Nebiyy-ir-rahmeti yâ Muhammed eteveccehü bike ilâ Rabbî” de!” buyurdu. O zât da Resûl-i ekremin buyurduğu gibi yapınca, gözü görmeğe başladı.

Hâkim, “Müstedrek” adlı eserinde, Ebû Ca’fer Muhammed bin Ali’den şöyle nakletti: “Kimin kalbinde kasvet varsa, Yâsîn-i şerîfi za’feranla cama yazıp, içsin.”

Kuşeyrî şöyle anlattı: “Oğlum çok hastalanmıştı. Rü’yâmda Resûl-i ekremi (aleyhisselâm) gördüm. Bana; “Neyin var?” buyurunca, oğlumun hastalık durumunu arz ettim. O zaman bana, şifâ âyet-i kerîmelerini okumamı tavsiye etti. Ben de şifâ âyetlerini bilmediğimi arzettim. Sonra uyandım. Bir hatm-i şerîf okudum. Şifâ âyetlerine geldikçe onları topladım. Onlar Kur’ân-ı kerîmin altı sûresinde bulunuyordu. Onları bir kaba yazdım. Oğluma içirdiğim zaman, oğlumun hiçbir şey olmamış gibi ayağa kalktığını gördüm.

İhyâ-i ulûmiddîn kitabında İmâm-ı Gazâlî şöyle bildirdi: Cum’a namazından sonra, kim “Allahümme! Yâ Bâniyyü, yâ Hamîdü, yâ Mübdiü, yâ Muîd, yâ Vedûd egnini bi halâlike an harâmike ve bi tâatike an ma’siyyetike ve bi fadlike ammen sivâke” der ve buna da devam ederse, Allahü teâlâ onu başkasına muhtaç etmez. Onu, ummadığı yerden rızıklandırır.

Ka’b-ül-Ahbâr buyurdu ki: “Kim Cum’a gününde bulunur, iki ayrı şeyi sadaka olarak verir, sonra rükû’una ve huşû’una tam olarak riâyet ederek iki rek’at namaz kılar ve sonra “Allahümme innî es’elüke bismike Bismillâhirrahmânirrahim ve bismike ellezî lâ ilahe illâhû el-Hayyül Kayyûm lâ te’huzühü sinetün velâ nevm” diye duâ eder ve Allahü teâlâdan birşey isterse, Allahü teâlâ o isteğini ona verir.

İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) İsm-i a’zamın “Allah” lafza-i celali olduğunu söylemiştir. Tasavvuf büyüklerinin ve âriflerin ekserisi bunu kabûl eder. Çünkü onlara göre, makam sahibini, sırf ismi ile zikrin fevkinde bir zikr yoktur. Nitekim Allahü teâlâ, Resûlüne En’âm sûresinin doksanbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: “Yahudiler, Allahın kadrini gereği gibi tanıyâmadılar. Çünkü; “Allah hiçbir insana, hiçbir şey indirmedi” dediler. (Vahyi ve kitâpları inkâr ettiler.) Onlara de ki, “Mûsâ’nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar hâline koyup (işinize geleni) açıkladığınız; fakat çoğunu

gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin bilmediğiniz ve atalarınızın da bilmediği şeyler, size (Peygamber diliyle Kur'ân'da) öğretilmiştir. Ey Resûlüm, sen, Allah (o kitabı indirdi) de. Sonra onları bırak daldıkları batakta oynaya dursunlar."

Âlimlerden bir cemaat bu husûsta İmâm-ı a'zama (radıyallahü anh) uymuştur, İmâm-ı a'zamın talebelerinden bir kısmı bunun için ba'zı delîller de getirmişlerdir. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1- Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma; "Şüphesiz ki ben Allahım" diye hitâb buyurdu. Eğer Allahü teâlânın ondan daha büyük ismi olsa idi, onunla hitâb buyururdu.

2- Allah, lafza-i celâlinde bulunan husûsiyet, Allahü teâlânın diğer isimlerinde bulunmaz. Meselâ "Allah" lafza-i celâlinin evvelinde bulunan elif çıkarılınca "lillah" kalır. Bundan sonra bulunan lâ atılınca "lehü" kalır. Sonra lam da atılınca geriye "Hû (Hüve)" kalır. Bunların hepsi de Allahü teâlânın ismi şerîfine delâlet etmektedir.

3- "Allah" lafza-i celâli ile, Allahdan başkası isimlendirilmemiştir. Bu, meâlen; "Allah, bütün göklerle yerin ve aralarındakilerin Rabbidir. O hâlde, O'na ibâdet et ve O'na ibâdet etmekte sabret. Hiç sen Allahın ismini taşıyan başka birini bilirmisin?" Meryem sûresi altmışbeşinci âyet-i kerîmesinin te'villerinden birisidir.

4- "Allah" lafza-ı celâli tesniyye ve Cem' (çoğul) olmaz.

5- "Allah" lafza-i celâline mahsûs olmak üzere "Yâ Allah" derken nidâ edatı olan ye harfi ile harfi ta'rîf olan elif ve lam harfleri birlikte gelmiştir. Bu durum Allahü teâlânın diğer ism-i şerîflerinde olmaz. Meselâ "Yâ er-Rahmân, yâ er-Rahîm" denmez. Fakat elif-lamsız olarak yâ Rahmânü, yâ Rahîmü denir.

6- "Allah" lafza-ı celâline sıfat getirilir, fakat Allah lafza-i celâli başkasına sıfat olarak getirilemez!. Meselâ "Allahüssamed, Allahülazîm" denir. Fakat "Eş-Şey'ü Allahü" denmez.

İsm-i a'zamın "Hüve, lâ ilahe illallah" olduğu da söylenmiştir. Ebû Hafs Dimeşki, İsm-i a'zamın "Hüvel Hayyül Kayyûm" olduğunu söylemiştir. Ebû Umâme'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfi delîl olarak getirmiştir. Zirâ "El-Hâyyül Kayyûm", Bekâra, Âl-i İmrân ve Tâhâ sûrelerinde zikredilmiştir.

Yine ba'zı âlimler İsm-i a'zamın şunlar olduğunu söylemişlerdir "El-Ehad, Es-Samed, Erhamürrâhimîn, El-Vehhâb, Hayrulvârisîn, El-Gaffâr, Es-Semi'ul-alîm. Bunların herbirinin ayrı ayrı delîlleri vardır.

Yine denilir ki, İsm-i a'zam Yâsîn suresidir. Hâkim Nişâbûrî, "Müstedrek" adlı eserinde, Ebû Ca'fer'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz şöyle buyurmaktadır "Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'ân-ı kerîmin de kalbi Yâsîn-i şerîftir."

Ebû Abbâs İklîşî şöyle anlattı: Muhammed bin Hânefiyye'ye Kâf, Hâ, Yâ Ayn Sâd âyet-i kerîmesi hakkında sorulunca şöyle cevap verdi: "Eğer sana onun tefsîrini söylemiş olsaydım. Su üzerinde ayakların batmadan yürürdün."

Sehl bin Abdullah Tüsterî şöyle anlatır: "Birisi İbrâhim Edhem'e gelerek Yâsîn-i şerîf hakkında ne dediğini sordu, İbrâhim Edhem ona; "Yâsîn-i şerîfte bir isim vardır ki, kim onu bilir ve o isimle Allahü teâlâya duâ ederse, o kimsenin duâsı kabûl olur" dedi.

Yine İsm-i a'zamın; "Allah tarafından (melekler vasıtasıyla) bir söz olarak onlara selâm vardır" meâlindeki Yasin sûresi ellisekizinci âyet-i kerîmesi ve Ayet-el-kürsî'nin tamâmı olduğu da bildirilmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 106

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 210

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 723

4) El-A'lâm cild-5, sh. 6

5) Gâyet-ül-mugnam; Süleymâniye Kütüphânesi. Murâd Buhârî kısmı, No: 238

İBN-İ EBİ'L-VEFÂ (Abdülkâdir bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh, hadîs ve usûl âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Muhammed bin Nasrullah bin Sâlim (Sellâm) bin Ebi'l-Vefâ el-Kuraşî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Muhyiddîn olup, daha ziyâde İbn-i Ebi'l-Vefâ diye tanınır. 696 (m. 1297) senesi Şa'bân ayında Kâhire'de doğdu. 775 (m. 1373) senesi Rebî'ul-evvel ayının 7. günü orada vefât etti.

Radıyyüddîn et-Taberî, Ebü'l-Hasen İbn-üs-Savâf, hasen bin Ömer el-Kurdî, Reşîdüddîn İbn-ül-mu'allim, Şerîfüddîn Ali bin Abdülazîm er-Ressî, Hibetullah et-Türkistânî, Alâüddîn-i Türkmânî, Abdullah bin Ali es-Sanhâcî ve daha birçok âlimin sohbetlerinde bulunarak yetişen İbn-i Ebi'l-Vefâ hazretleri, Dimyâtî ve başka âlimlerden icâzet aldı. Başta fıkıh ve hadîs olmak üzere, usûl, târih, lügat ve başka ilimlerde büyük âlim oldu. Talebelerine ders okutur ve fetvâ verirdi. Birçok ilimleri kendinde toplamış olan, kerâmetler ve faziletler sahibi, ârif, âbid ve sâlih bir zât idi. Yazısı da çok güzel idi. Te'lîf ettiği kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: El-İnâye fî tahric-i ehâdîs-il-Hidâye, el-Cevâhir-ül-Mudiyye fî tabakât-il-Hânefiyye (Hanefî mezhebi âlimlerinin hâl tercümelerini anlatan ilk Tabakât kitabıdır.), Şerhu Me'ân-il-âsâr lit-Tahâvî (Hülâsat-üd-delâil), Tezhib-ül-esmâ-il-vâkıa, el-Muhtasar fî ilm-il-hadîs.

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 392

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 471

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 302

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 238

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 469, 470; cild-2, sh. 505

6) Tabakât-ül-fukahâ sh. 128

7) Fevâid-ül-behiyye sh. 99

8) Keşf-üz-zünûn sh. 244, 616, 750, 1097, 1629, 1630, 1632, 1837, 2024

İBN-İ FASÎH (Ahmed bin Ali bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve şâir. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ahmed olup, nisbeti el-Kûfî ve el-Bağdâdî ve el-Hemedânî'dir. Künyesi Ebû Tâlib, lakabı Fahrüddîn'dir. İbn-i Fasih diye meşhûrdur. Aslen Kûfeli olan İbn-i Fasih (radıyallahü anh), 680 (m. 1281) senesinde orada doğdu. 755 (m. 1354)'de Şa'ban ayının 26. günü Dımeşk'da vefât etti.

Bilhassa Irak beldelerinde çok tanınmış olan İbn-i Fasih hazretleri, İsmâil bin Tabbâl'den icâzet aldı. Ayrıca, İbn-üd-Devâlî Sâlih bin Abdullah bin es-Sabbâg ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Fıkıh, ferâiz, edebiyat, nazım, nesir, nahiv ve diğer ba'zı ilimlerde âlim oldu. Bilhassa fıkıh ilminde çok ilerleyip, fetvâ makamına yükseldi. Abdülvehhâb bin Ahmed bin Vehbân ed-Dımeşkî ve başka zâtlar ondan ilim öğrendiler. Irak'ta iyice tanınıp meşhûr olan İbn-i Fasih hazretleri, daha sonra Şam'a geldi. Şam Vâlisi Tanbuğa kendisini karşılayıp çok hürmet ve ikramlarda bulundu. Kassâ'în'de ve Reyhâniyye'de ders verdi. Faziletler sahibi, güleryüzlü, gayet sevimli, hoş sohbet bir zât idi. Yüzünde, âlimlere ve evliyâya mahsûs olan güzellik ve nûr bulunduğundan, görenlerin muhabbetini celbederdi. Maddî ve ma'nevî olarak talebelerine pekçok ihsânlarda bulunurdu. Sohbetleri çok tatlı, kendisi çok yüksek bir zât olduğundan, insanlar hep bunun sohbetine rağbet ederlerdi. Daha sonra, Kûfe'de Ebû Hanîfe hazretlerinin kabrinin yakınında bulunan bir medresede ve Müstensıriyye Medresesi'nde de ders verdi.

Öğrendiği yüksek ilimleri talebelerine öğretmekle kalmayıp, çeşitli kıymetli kitaplar da yazan İbn-i Fasih hazretlerinin eserlerinden birkaçının isimleri şöyledir: Müstahsin-üt-tarâik (Ebü'l-Berekât Abdullah en-Nesefî hazretlerinin Kenz-üd-Dekâik isimli eserinin nazım hâline çevirilmis şekli olup, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini anlatmaktadır.), Nazm-üs-Sirâciyye (Ferâize dâirdir) ve Nazm-ül-menâr (Usûl-i fıkha dâirdir).

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 204

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 339

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 318

4) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 26

5) Keşf-üz-zünûn sh. 649, 1248, 1249, 1516, 1825

İBN-İ FERHÛN (Ali bin Muhammed)

Tûnus'da yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ebi'l-Kâsım bin Muhammed bin Ferhûn et-Tûnusî el-Medenî el-Amrî olup, künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı Nûreddîn'dir. Aslen Tunusludur. Doğum yeri Medine olup, 698 (m. 1298) senesi Rebî'ul-evvel ayının 20. günü doğdu. 746 (m. 1345) senesi Cemâzil-âhır ayının 23. günü vefât etti. Doğumu bir Cum'a gecesi, vefâtı da yine bir Cum'a günü vukû' bulmuştur.

Daha çocuk iken evde babasından ders almaya, ilim tahsiline başlayan İbn-i Ferhûn, ilim öğrenmek aşkı ve gayreti ile Şam ve Kâhire gibi ilim merkezlerine gitti. Buralarda birçok âlim ile buluşup sohbetlerinde bulundu. Ebû Abdullah-i Kasrî İbrâhim es-Sürûrî, Ebû Abdullah bin Haris, Hatîb-i Tilmsân, İzzeddîn Yûsuf bin Hasen, Cemâleddîn-i Mutrî, Ebû Abdullah bin Câbir el-Vâdâşî, Zeynüddîn-i Taberî, Şerefüddîn Zübeyr el-Esvânî, Sirâc ed-Dimnehûrî, Kâdı Şerefüddîn el-Emyâtî, İbn-i Mükerrem el-Mısrî, Şerefüddîn el-Huşenî, Selâhaddîn-i Alâî, Cemâleddîn el-Müzenî, Şemsüddîn ez-Zehebî, Ebû Süleymân Dâvûd bin Attâr, Şemsüddîn bin el-Habbâs, Sadrüddîn Ebü'r-Rebî, Süleymân bin Abdülhakîm, Şemseddîn Muhammed el-Hemedânî, Cemâleddîn bin Gavîre ve daha başka birçok âlimden ilim öğrendi. İlim öğrenmek için çok seyahat yaptı ve sıkıntılara katlandı. Bu gayretleri neticesinde, fıkıh, hadîs, va'z, ferâiz, nahiv, edebiyât, lügat, me'anî, beyân, cedel, mantık, münâzara, tasavvuf ve başka birçok İlimde derin âlim oldu. Aynı zamanda şâir idi. Kıymetli şiirleri vardır. Dinin emirlerini yerine getirmekte son derece hassas ve gayretli olan İbn-i Ferhûn hazretleri, hafızası kuvvetli, âbid, ârif ve sâlih bir zât idi. Öğrendiği hadîs-i şerîfleri ve bunları rivâyet eden zâtların isimlerini yazar ve ezberlerdi. İlimde o kadar yükseldi ki, Medine-i münevvere'de kaldığı zamanlarda, Mescid-i Nebî'de bulunur, suâllere cevap verirdi. Arzu edenlere fıkıh ve Arabca dersleri okuturdu. Diğer insanların yanında olduğu gibi, âmir ve idârecilerin yanında da büyük bir kıymeti vardı, idârecilere bir işi düşen kimseler İbn-i Ferhûn'a gelerek, aracı olmasını, bu işlerinin halledilebilmesi için, idârecilere ricada bulunmasını istirhâm ederlerdi. O da bunları reddetmez, onlara yardımcı olmaktan zevk alırdı. Yüzlerce kişiye ilim öğretti. Ebü'l-Abbâs el-Kıbâb bunlardandır.

İbn-i Ferhûn hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: "Nüzhet-ün-nazar", "Ez-Zâhir fil-Mevâız", "Dîvân" şiir, "Tevârîh-ül-ahbâr vet-ta'rîfü bi-nesebi Seyyid-il-muhtâr".

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 115

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 709

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 269

4) El-A'lâm cild-5, sh. 6

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 226

6) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 214

7) Keşf-üz-zünûn sh. 767, 848

İBN-İ FERKÂH

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdürrahmân bin İbrâhim bin Sibâ bin Ziya olup, künyesi Ebû İshâk'dır. Lakabı Burhânüddîn'dir. 660 (m. 1262) senesinde doğdu. 729 (m. 1329) senesinde Dımeşk Bâderâiye Medresesi'nde vefât etti. Aslen Mısırlı idi.

İbn-i Ferkâh, Arab dili ve edebiyatının inceliklerini amcasından, fıkıh ilmini ise babasından öğrendi. Fıkıh ilminde söz sahibi oldu. Zamanın âlimlerinden ilmî yönden çok ileride idi. Fıkıh ilmindeki üstünlüğü husûsunda âlimler ittifâk etti. İbn-i Abdüddâim, İbn-i Ebi'l-Yüsr, Yahyâ bin Sayrâfî'den ve başka birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Babasının vefâtından sonra Bâderâiyye Medresesi'nde. babasının yerine müderris oldu. Emeviyye Câmii'nde talebelere ders verdi. Müslümanlar ondan çok istifâde ettiler. Ona yüksek makam ve mevkiler teklif edildiği hâlde kabûl etmedi Amcası Şerefüddîn'den bir müddet sonra hatîblik yaptı. Daha sonra bu vazîfeyi bıraktı. Tekrar Bâderâiyye Medresesi'ndeki görevine döndü. Büyük âlim Sarsarî'den sonra, Şam kâdıl-kudâtlığı ona teklif edildi. Bizzat Şam naibi ve diğer devlet ileri gelenleri bu iş üzerinde durdular. Buna rağmen İbn-i Ferkâh bu vazîfeyi yine kabûl etmedi ve vazîfeyi kabûl etmemekte ısrar etti.

Zamanında Şafiî mezhebi reîsliği kendisinde bulunuyordu. Yanında büyük âlimler yetişti. Yazı ve konuşmalarında ifâdesi çok düzgündü. Dili çok tatlı idi. Devamlı ders vermekten bıkıp usanmazdı. Derslerini çok kolay verirdi. Çok namaz kılar, oruç tutar ve Allahü teâlâyı zikrederdi. Tevâzu sahibi, hayır işlerinde çok gayretli idi. Gıybetten ve başkasına sıkıntı vermekten son derece sakınırdı. Cömert idi. Vermeyi, ihsânda bulunmayı severdi. Başkasını ziyâret etmeye ve cenâzelerde bulunmaya ehemmiyet verirdi. Talebelerin dertlerini anlamaları için bütün gücü ile çalışırdı. Onlara karşı şefkatli ve merhametli idi. Talebeleri arasında ilim ve fazilet sahibi olanları medhederdi.

İbn-i Ferkâh, zarif ve orta boylu idi. Nûr yüzlü bir zât olup, kalbe sevinç ve ferahlık verirdi. Hattâ onun bu durumu, kana ve rûha işlerdi. O, Şam'ın büyük âlimi ve bereketi idi. Çok ecir ve sevâblara kavuştu. Allahü teâlânın lütfuna ve insanların medhine mazhar oldu.

Zehebî onun hakkında: "İbn-i Ferkâh, heybetli olmakla beraber, merhametli ve yumuşak tabiatlı idi. Fitne ve kötülüklerden hiç hoşlanmazdı. Ba'zı işittiklerini yazdı. Hadîs ilmini çok iyi bilirdi. Vera' ve vakar sahibi idi" demektedir. Kemâlüddîn Ca'fer de onun hakkında şöyle demiştir: "İbn-i Ferkâh bir ara Beytr-ül-mâl vekîlliği yaptı. Sonra bu vazîfeden ayrıldı. Kendisine lâzım olan işlerle uğraştı. Makam ve mevkı'ye i'tibâr etmedi Güzel bir hayat sürdü. "Ben ne zaman, minberde hutbe, va'z ve nasihat için ayağa kalksam, Allahü teâlâdan haya ediyorum. Zîrâ va'z ve nasihati, ancak ehli ve lâyık olanlar yapar" diyerek tevâzu ederdi."

İbn-i Ferkâh birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır. 1- Şerhün-alet-tenbîh': Yirmi cildlik bir eserdir. 2- Ta'lîk-ün-alâ muhtasar-ı İbn-i Hâcib: Usûl-i fıkha dâir bir eserdir. 3- El-İ'lâm bi fedâil-iş-Şâm, 4- Fetâvâ, 5- Fedail-i aşere-i mübeşşere, 6- El-Menâih li tâlib-is-saydi vez-zebâih.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 43

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 146

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 34

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 88

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 312

6) Tabakât-üş-şafiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 290

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 127, 218, 489; cild-2 sh. 1237

8) Brockelmann Gal-2, sh. 130 Sup-2, sh. 161

İBN-İ FÛTÎ

Hadîs, kelâm, târih ve edebiyat âlimi. İsmi Abdürrezzâk bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ömer bin Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü’l-Fadl’dır. Lakabı Kemâlüddîn’dir. 642 (m. 1244) senesi Muharrem ayının onyedinci günü Bağdad’da doğdu. 723 (m. 1323) senesi Muharrem ayında vefât etti. Eş-Şünûziyye kabristanına defnedildi.

İbn-i Fûtî, birçok ilim kollarında mütehassıs idi. Çok üstün bir zekası vardı. Gördüğü ve duyduğu bir şeyi unutmazdı. Hadîs ilmine çok önem verdi. Birçok hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyetlerde bulundu.

Kendisi şöyle der: “Ben beşyüz âlimden ilim öğrendim.” Es-Sâhib Muhyiddîn bin el-Cevzî, el-Mübârek bin Mu’tasımbillah, Muhammed bin Ebî Rîniyye, Ali bin es-Sâî el-Bağdâdî hadîs dinlediği hocalarıdır.

İbn-i Fûtî, Bağdad’daki el-Müstensıriyye Medresesinin kütüphânesine müdür oldu. Vefâtına kadar bu vazîfeyi yürüttü. Nâzik, mütevâzi, güzel ahlâk sahibi bir zât olan İbn-i Fûtî’den; oğlu Ebü’l-Meâlî Muhammed ve Mahmûd bin Halife hadîs rivâyetinde bulundu. İbn-i Fûtî, ömrünün sonlarına doğru felç hastalığına tutuldu. Târih ve edebiyat ilimlerinde de söz sahibi idi.

İbn-i Fûtî, birçok eser yazdı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1. Ed-Dürer-ün-nâsia fî şi’r-il-miet-is-sâbia, 2. Mecmû-ül-âdâb fî mu’cem il-esmâi vel-elkâb: Elli cildlik bir eserdir. 3. Dürer-ül-esdâf fî gurer-il-evsâf: Yirmi cildlik bir eser. 4. Telkîh-ül-efham fil-muhtetif vel-mü’telifi, 5. El-Havâdis-ül-câmiati vet-Tecârüb-in nâfîati fil-miet-is-sabra.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 215

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 106

3) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 10

4) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 319

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 364

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1493

7) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 60

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 566

9) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 374

İBN-İ HABÎB EL-HALEBÎ

Hadîs ve târih âlimi. İsmi, Hasen bin Ömer bin Hasen bin Habîb bin Ömer ed-Dımeşkî el-Halebî olup, künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Tâhir’dir. Lakabı ise Bedrûddîn’dir. 710 (m. 1310) senesi Şa’bân ayında Haleb’de doğdu. 779 (m. 1377) senesi Rebî’ul-âhır ayının onbirinde vefât etti.

İbn-i Habîb, babasının muhtesib vazîfesinde bulunduğu Haleb’de ilim öğrendi. Birçok

zâtlardan ilim öğrenen İbn-i Habîb, birçok beldeleri ilim öğrenmek için dolaştı. Kâhire'de Muhammed bin Mu'dâd, Muhammed bin Gali, Abdülmuhsin İbn-üs-Sâbûnî, Yahyâ bin Mısrî'den ilim öğrendi. 733 (m. 1332) senesinde ilk defa, 739 (m. 1338) senesinde de ikinci defa hacca gitti. Bu seyahatler esnasında Mısır ve Suriye'nin çeşitli şehirlerinde ikâmet etti. İbrâhim bin Sâlih ve onun babası Ömer'den ve Fahrüddîn İbni Hatîb'den hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden de; İbn-i Aşâir, İbn-i Zâhire, İbn-ül-Acemin'in torunu, Muhibbüddîn İbn-üş-Şıhne, Alâüddîn İbni Hatîb en-Nâsıriyye ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinlediler ve rivâyette bulundular.

İbn-i Habîb daha sonra Trablus'a gitti. Oradan Şam'a ve sonra da Haleb'e geri döndü. Vefâtına kadar orada ikâmet etti.

İbn-i Habîb birçok eserler yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Nesim-üs-Sabâ: Bu eser manzûm ve nesir ile karışık yazılmış bir eserdir. 2- Dürrat-ül-eslâk fî devlet-il-etrâk: Bu eserde Mısır'da hüküm sürmüş olan Memlûklü hükümdârları ve Memlûklü târihi anlatılmaktadır. 3-Cüheynet-ül-ahbâr fî esmâ-il-Hulefâi mülük-il-emsâr, 4- Tezkirât-ün-nebîh fî eyyâm-il-Mensûr ve benîhi, 5- En-Necm-üs-Sâkıb, 6- El-Muktefâ fî zikri fedâil-il-Mustafâ, 7- Keşf-ül-Mürût: Şâfiî mezhebi fıkhına dâir bir eserdir. 8- Füsûl-ür-Rabî' ve usûl-ül-Bedî, 9-Makâmât-ül-Vuhûş.

En-Necm-üs-Sâkıb adlı eserinden ba'zı bölümler:

Resûlullahın (aleyhisselâm), Allahü teâlâ indindeki derecesi: Resûlullah (aleyhisselâm) beşerin en üstünüdür. Allahü teâlâya en yakın ve derecesi en yüksektir. Allahü teâlâ, O'na pek çok faziletler ihsân buyurdu. Her iki dünyâda makamını, zikrini pek yüksek kıldı. En kâmil güzellikleri O'nda topladı. Kendisine yakın kulları arasında da O'nu üstün tuttu. Kur'ân-ı kerîmde O'nu övdü. Yeri, O'nun için temiz yaptı ve mescid kıldı. O'nun, mu'cizesini kıyâmete kadar bâki eyledi. O'nu bütün insanlara Peygamber olarak gönderdi. Ona şefâat-i kübrâyı ihsân eyledi. O'nu âhır zaman Peygamberi kıldı. Onun ismini Arş-ı a'lâya ve Cennetin birçok yerine yazdı. O'nun vasfını pek geniş bildirdi. O'nun sözlerini hikmetler ve derin ma'nâlar ile dolu kıldı. O'nun emrine uyulup, yasakladığı şeylerden sakınılmasını irâde eyledi. Mahlûkuna, O'na itaat eylemesini emreyledi O'nun sünneti seniyyesine ve O'nun yolunda gidenlere uymak için kullarını teşvik buyurdu. O'nun kadrinin ve kıymetinin kendi katında pek yüksek olduğunu bildirdi O'nun kendi resûlü ve kulu olduğuna imân etmeyi bütün insanlara farz kıldı. O'nun vasıtasıyla pekçok hayırlar yarattı. O'nu kendisine yakın kıldı. O'nun vasıtasıyla pekçok hayırlar yarattı. O'nu kendisine yakın kıldı. O'na vahy gönderdi. O'nu hem dünyâda hem de âhırette azîz kıldı. O'nun dinini diğer dinlerden üstün kıldı. O'nu ayıplardan ve eksiklerden muhafaza eyledi. O'nu en güzel şekilde terbiye etti. O'na bilmediklerini öğretti. O'na her müşkil ve mübhem olan şeyin hâllini ve nasıl çözüleceğini gösterdi. O'nu kendisine habîb (sevgili) ve dost yaptı.

Allahü teâlâ, Habîbine ta'zim ve hürmeti emretti. O'nun nasihatlerine yapışmayı, O'nun kadrini ve kıymetini yüksek tutmayı emretti. Allahü teâlâ diğer Peygamberlere verdiği faziletlerin benzerlerini ve daha fazlasını ona ihsân etmiştir. Cebrâil aleyhisselâm; "Şarkı ve garbı dolaştım. Fakat Muhammed aleyhisselâm gibisini görmedim" diyerek, Resûlullahın (aleyhisselâm) üstünlüğünü beyân etmiştir.

Resûlullah (aleyhisselâm), en şerefli belde olan Mekke-i mükerremede doğdu. Mekke-i mükerreme, gerek Allahü teâlânın indinde ve gerekse kullarının yanında pek kıymetlidir. O dürr-i yetim oradan çıktı. O güneş, Mekke-i mükerreme semâsının ufkundan doğdu. Muhammed aleyhisselâm, İbrâhim aleyhisselâmın duâsı, Îsâ aleyhisselâmın müjdesi, Kureyş soyunun en temizi, Hâşimoğullarının incisidir. O, Arabların en şereflisi, en üstünü ve en fazfletlisidir.

Resûlullahın (aleyhisselâm) vasıfları: Resûlullahın mübârek başı büyük idi. Teni beyaz idi. Mübârek sakalı şerîfleri sık olup, yaradılıştan saçları gibi ondüle idi. Mübârek alınları açık idi. Mübârek dişleri beyaz idi. Mübârek ön dişleri seyrek idi. Söz söylediği zamanda, sanki dişleri arasından nûr, çıkardı.

Mübârek bedeni, hem yumuşak, hem de kuvvetli idi. Mübârek kaşları ince idi. Kaşlarının arası açık idi. Mübârek kirpikleri uzun idi. Mübârek kolları etli idi. Mübârek kolları, ayakları ve parmakları uzun idi. Mübârek yüzü, bir miktar yuvarlak idi. Neş'eli olduğu zamanda, mübârek yüzü ay gibi nurlanırdı. Allahü teâlânın kulları arasında ondan daha fasih ve tatlı sözlü kimse görülmedi. Mübârek sözleri gayet kolay anlaşılır, gönülleri alırdı ve rûhları cezb ederdi. Mübârek bedenleri gayet temiz idi. Kokusu amberden daha hoş idi. Çocuklar arasında kokusu ile tanınırdı. O'nun geçtiği yerden geçenler, kokusundan O'nun geçtiğini anlarlardı. Mübârek göz, kulak ve diğer uzuvları gayet kuvvetli idi. Melekleri ve şeytanları görürdü. Aydınlıkta gördüğü gibi karanlıkta da görürdü, önünde olanları gördüğü gibi, arkasında olanları dahi görürdü. Fahri âlem (aleyhisselâm) güleryüzlü idi. Tebessüm ederek gülerdi. Gülerken, mübârek dişleri görünürdü. Güldüğü zaman, nûru duvarlar üzerine ziya verirdi. Yavaş ve vekarla yürür idi. Yana ve geri bakacağı zaman, bütün bedeni ile dönüp bakardı. Resûlullahın (aleyhisselâm) sükût hâli uzun idi. Devamlı tefekkür ederdi. Eshâbı ile dâima görüşürdü. Adâlet ve ihsân üzere idi.

Resûlullahın (aleyhisselâm) fesahati ve hilmi: Resûlullah (aleyhisselâm) Arab lehçelerini gayet güzel bilirdi. Her kabileye kendi lehçesi ile hitâb ederdi. Fesahat ve belagatı, akıl sahiplerini hayrette bırakırdı.

> Resûlullah (aleyhisselâm), yüksek bir ahlâk üzere bulunuyordu. O'nun ahlâkı, Kur'ân-ı kerîmin bildirdiği ve öğrettiği ahlâk idi. Zâten O, yüksek ahlâkı tamamlamak için gönderilmişti. Resûlullahın (aleyhisselâm) hilmi pekçok idi. Kendisine gelmiyenlere, O giderdi. Vermeyene verirdi. Kendisine zulmedenleri ve haksızlık yapanları affederdi. Gücü yettiği hâlde, kimseden intikam almazdı. Kendisine meşakkat olan ve istemediği durumlara karşı sabırlı idi. İnsanlardan gelen eziyet ve sıkıntılar O'nda sabırdan başka birşeyi arttırmaz idi.
>
> Münâfıkların kendisi hakkındaki kötü söz ve işlerini görmemezlikten gelirdi. Kendisine dil uzatanlara kötülük ile mukâbele etmezdi. Allahü teâlâ, O'nu onlara karşı muzaffer kılıncaya kadar, onlardan gelen sıkıntı ve eziyetlere sabreyledi.

Resûlullahın (aleyhisselâm) başkalarına karşı muâmelesi ve şefkati: Resûlullah (aleyhisselâm) hediye kabûl eder ve verene hediye ile mukâbele buyururlardı. Dâima başkalarına yardım ederdi. Fakirlerin da'vetini de kabûl eder, onlara teşrîf ederlerdi. Medîne-i münevverenin en uzak yerlerinde bulunan hastaları ziyâret ederdi. İhtiyâç sahibi ve âciz kimseler olabileceği ihtimâli üzerine, namazları fazla uzatmazdı. Kendisinden özür diliyenlerin özürlerini kabûl ederdi. Kendisini ziyârete gelenlere pekçok ikramda bulunurdu. Eshâbından ve Ehl-i beytinden herkese terbiye ile "Buyurun" diyerek cevap verirdi. Yanında bulunanlara aynı sevgiyi gösterirlerdi. Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Resûlullaha on sene hizmet ettim. Bana, yaptığım birşeyden dolayı, bunu niçin böyle yaptın veya yapmadığım birşey için de, bunu niçin yapmadın" buyurmadı.

> Resûlullah (aleyhisselâm) çok şefkatli idi. Dâima iyiliği emreder ve iyilik sahiblerine yakın dururdu. Kötülüğe, kötülük ile muâmele etmezdi. Kötülük sahibine müsamaha gösterirler, onu affederlerdi, iyilikten gücünün yettiğini yapardı. İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Resûlullah (aleyhisselâm) ümmetine meşakkat olacak ve güç gelecek şeyleri emir buyurmamış, onlara dâima kolay şeyleri emretmiştir."

Resûlullahın tevâzu ve adâleti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) yüksek bir tevâzuya sahipti. Kibirden herkesi çok sakındırırdı. Fakirlere ve muhtaçlara iyilikte bulunurdu. Hizmetçilerle beraber yerdi. Huzûrlarına gelenlere hizmet ederlerdi. Arpa ekmeği için bile olsa, yapılan da'vete icabet ederdi. Kum ve çakıl taşları üzerine yatardı. Çarşıdan almış oldukları şeyleri bizzat kendileri taşırlardı. Eshâbına (r.anhüm) en güzel ve en mükemmel şekilde muâmele ederdi. Bir meclise teşrîf buyurduklarında, meclisin son bulduğu yere otururlardı. Kul ve peygamber olmayı, sultan olmaya tercih etti.

> Dostu da, düşmanı da, O'nun adâletine, ilmine ve yüksek bir ahlâka sahip olduğuna şehâdet etmektedir.
>
> Resûlullahın (aleyhisselâm) susması çok olup, vekar sahibi idi. Az konuşurdu. Güzel olmayan sözlerden yüz çevirirdi. Meclisi, hidâyet, ilim,

hilm ve hayır meclisi idi. O’nun bulunduğu mecliste, gürültü olmaz, her kafadan bir ses çıkmazdı. Adâlet ve edeb yolunda asla ta’viz vermezdi.

Resûlullahın (aleyhisselâm) zühdü, kanâati ve ibâdeti: Resûlullahın (aleyhisselâm) zühdü pekçok idi. Bu husûsta en yüksek mertebede bulunuyordu. Dünyânın parlaklığına ve yaldızına ehemmiyet vermezdi. O, her zaman tâat üzere idi. Kanaatkar idi. İşlerinde pek temiz ve nezîh idi. İşlerinde ve hâllerinde, kifâyet miktarını tercih buyururdu. Yiyecek ve giyeceklerinde zarûret miktârı ile yetinirdi. Kalın giyeceklerden giyerlerdi. Fazla yemezdi. Eve gelince yemek istemezdi. Onlara açlığını, susuzluğunu belli etmezdi. Eğer yemek getirirlerse yerdi Su verirlerse içerdi. Ahırete teşrîf ettiklerinde, geriye hiçbir şey bırakmadı. Kendisinden sâdece silâhı, katırı ve bir parça arazi kaldı. Hâlbuki kendisine yerdeki hazinelerin anahtarı verilmişti. Resûlullahın (aleyhisselâm) ibâdeti pekçok idi. Allahü teâlâdan korkması, Rabbini tanıması derecesinde idi.

Resûlullah (aleyhisselâm), kıyâmet gününde ilk önce kabirden çıkacaktır, insanlar ümidsiz hâle düştükleri zaman, onlara O müjde verecektir, onların şefaatçisi olacaktır. Onlar sustuktan zaman, O konuşacaktır. En önce Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) Cennete girecektir. O, Kevser havuzunun sahibidir. Kevser havuzunun kokusu, miskden daha hoştur. Onun suyu, baldan daha tatlı ve sütten daha beyazdır. Resûlullah (aleyhisselâm) hem ilk şefaat eden, hem de şefaati ilk kabûl olandır. Yerdeki ağaçlardan daha çok kimseye şefaat eder.

Resûlullahın (aleyhisselâm) mu’cizeleri: Mekkeliler, Resûlullahtan (aleyhisselâm) kendilerine bir mu’cize göstermesini istemişlerdi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm) onlara, ayın ikiye bölünmesi mu’cizesini gösterdi. Mekke müşrikleri bu mu’cizeyi görünce üzüldüler. Eshâb-ı Kirâm ise sevindi Ebû Cehl ahmaklığından dolayı, ayın bu şekilde bölünmesinin sihir olduğunu söyledi ve inanmadı. Gerçekten ayın ikiye bölünüp bölünmediğini anlamak için, uzaklara insanlar gönderdiler. Uzakta bulunanlar da o saatte ayın bölündüğünü söyleyince, bu mu’cizenin sihir olmadığı ortaya çıktı.

Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) su istenmesi: Bir gazâ sırasında Eshâb-ı Kirâm susuz kalınca, Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) su istediler. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) mübârek sağ elini, bulunan çok az suya soktu. Parmaklarının arasından, pınarlar gibi su akarak suyun bulunduğu kap devamlı taştı. Herkes bu sudan abdest aldı. Onlar binbeşyüz kişi idiler. Yüzbin kişi olsa, Resûlullahın bereketi ile o su onlara yine kâfi gelirdi.

Resûlullaha (aleyhisselâm) yeni doğmuş bir çocuk getirilmişti. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrlarında konuşup, Resûlullahın Peygamberliğine şehâdet getirdi.

Katâde’nin (radıyallahü anh) gözü, Uhud muharebesinde elmacık kemiği üzerine akmıştı. Resûlullah (aleyhisselâm) onu, tekrar yerine koydu. Ondan sonra o gözü, Resûlullahin (aleyhisselâm) bereketiyle en iyi ve sağlam gözü oldu.

Bedr muharebesinde, İslâm düşmanı Ebû Cehl, Mufiz bin Afra’nın elini kesmişti. Resûlullah (aleyhisselâm) onun kesik elini yapıştırdı. Allahü teâlânın izni ile kolu eskisinden daha sağlam oldu.

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), Eshâb-ı Kirâmdan birisine duâ buyurmuşlardı. Resûlullahın mübârek duâlarının bereketi tâ torunlarına kadar ulaştı.

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), Abdürrahmân bin Avf’a bereket ile duâ buyurmuşlardı. Bu duânın bereketiyle, Abdürrahmân bin Avf’ın (radıyallahü anh) evinin etrâfı mallarla doldu. Hattâ bir defasında, yediyüz deveyi fakirlere sadaka olarak verdi.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mu’cizelerinden birisi de, Allahü teâlânın O’na gayb ile ilgili ba’zı şeyleri bildirmesidir. Resûlullah efendimiz vukû’ bulacağını haber verdiği şeyler olmuştur. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) kendisinden sonra fitnelerin çıkacağını, Hazreti Osman’dan sonra, Hazreti Ali’nin de şehid

olacağını, Emevîlerin emir olacaklarını, Kıyâmet alametlerini, Hazreti Mehdî'nin çıkacağını, Ammâr'ı (radıyallahü anh) âsilerin şehîd edeceklerini, hâricilerin zuhur edeceğini, yüzlerinin traşlı olacağı bozuk kaderiyyenin ve Eshâb-ı Kirâma dil uzatanların çıkacağını ve doğru yoldan ayrılacaklarını bildirmiştir.

Mekke müşrikleri, putlarını inkâr ettiği için, Resûlullahı (aleyhisselâm) öldürmek üzere ittifâk etmişlerdi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) evinden çıkarken, onlara doğru toprak serpti. Onlar, Server-i âlem (aleyhisselâm) yanlarından geçtiği hâlde, farkında bile olmadılar. Onlar, hâlâ Resûlullahı (aleyhisselâm) evinden çıkması için beklediler.

Eshâb-ı Kirâmdan ve Resûlullahın (aleyhisselâm) ümmetinden sâlih kimselerden zuhur eden kerâmetler de Resûlullahın (aleyhisselâm) mu'cizelerindendir.

Resûlullahı tasdik etmek, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına inandıktan sonra, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm), Allahü teâlânın kulu ve resûlü olduğuna inanmak da farzdır. Resûlullaha îmân; O'nun peygamberliğine şehâdet etmek, Allahü teâlâdan getirdiklerinin hepsini ve buyurduklarını tasdik etmektir. Kalb ile tasdik ve dil ile ikrâr bir arada bulununca Îmân tamâm olur. Resûlullahın (aleyhisselâm) peygamberliğine ve bildirdiklerine imân ettikten sonra, O'na itaat etmek de lâzımdır. Çünkü O'na itaat, Allahü teâlâya itaatla beraberdir. Server-i âleme itaat edip, O'nun sünnet-i seniyyesi üzere yürüyen kimse, doğru yoldadır. O'nun emirlerine uyan, en büyük sevâba ve mükâfatlara kavuşur. O'na muhalefet edip, emirlerine karşı gelenler, en büyük azâba ve cezaya uğrarlar. Resûlullaha itaat etmek, O'nun sünnet-i seniyyesine uymak, O'nun getirdiklerini kabûl etmek, O'nun bildirdiklerini her tarafa yaymaktır.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine yapışan Cehennemden kurtulur. Ahırette iyilerle beraber haşr olunur. Sünnet-i seniyyeye uyan, Kur'ân-ı kerîme de uyar. Herkesin bozulduğu zamanda, sünnet-i seniyyeye yapışana yüz şehîd sevâbı vardır. Sünnet-i seniyyeden yüz çeviren, Resûlullahın yolundan ayrılmış olur. Kim nefsini sünnet-i seniyyeye uymaya mecbûr ederse, mes'ûd ve bahtiyar kimselerden olur. Sünnet-i seniyyeye muhalefet edip, karşı çıkan, hüsrana uğrar. Dinden olmayıp, sonradan ortaya çıkan bid'atlerden çok sakınmalı. Çünkü her bid'at dalâlettir, sapıklıktır. Sünnet-i seniyyeyi bilip ona uymak sûretiyle, kalbleri uyanık bulundurmalıdır. Sünnet-i seniyye iyi bilinirse, neyin dalâlet ve sapıldık olduğu kolayca anlaşılır.

Resûlullaha (aleyhisselâm) sevgi ve hürmet: Her mü'minin Resûl-i ekremi (aleyhisselâm) sevmesi lâzımdır. Bir kimse Resûlullahı canından, malından, evlâdından, ana ve babasından ve dostlarından daha çok sevmedikçe imânı kâmil bir mü'min olamaz. Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) seven, içinde imânın tadını duyar, Resûlullaha sevenler arasına katılır. Allahü teâlânın kendilerine lütuf ve ihsânda bulunduğu kimselerle arkadaş olur. Çünkü kişi, sevdiği ile beraberdir. Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anhüm), Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) canlarından daha çok seviyorlardı. O'na kavuşmayı, O'na yakın olmayı, herşeye tercih ediyorlardı. O'na hürmette kusur etmemek için bütün güçleri ile çalışıyorlardı. O'na çok salât ve selâm okuyorlardı. Hele Ebû Bekrin (radıyallahü anh) Resûlullaha (aleyhisselâm) olan sevgi ve muhabbeti pek meşhûrdur. Hazreti Ömer, Resûlullahı canından daha çok sevdiğini yemîn ile söylemiştir. Hazreti Osman ve Hazreti Ali'nin de Resûlullaha olan sevgi ve muhabbetleri ma'lûmdur. Hazreti Ali'den şöyle bildirilmiştir "Vallahi, Resûlullah. (aleyhisselâm) bize, mallarımızdan, çocuklarımızdan, babalarımızdan ve analarımızdan, hararetten yanan ciğerlerin serin suya olan iştiyâklarından daha sevgilidir ve kıymetlidir." Amr bin As (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kimse bana Resûlullahtan daha sevgili olmamıştır." İbn-i Ömer'e bize en sevdiğin kimseyi söyler misin? denince, yetiş ey Muhammed (aleyhisselâm) demekten kendini alamadı. Ashâb-ı Kirâmın bir kısmı da, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) tâbi olmaları ve sevmelerinden dolayı Bedr'de, Uhud'da ve Hendek

muharebelerinde müşrik olan oğlu ve akrabaları ile muharebe etti.

> Resûlullah efendimize sevginin alâmeti, Resûlullaha (aleyhisselâm) hürmet ve ta'zim, O'nun ümmetine şefkat, sâlihlerine iyilik etmek, onlara nasîhatta bulunmak, onlara faydalı olup, zararları onlardan def etmektir. Resûlullahı (aleyhisselâm) sevenlerden olanlara, O'nun emirlerine uyup, yasaklarından kaçanlara, gerek sıkıntı ve gerekse genişlik zamanlarında O'nun âdabı ile edeblenenlere, O'nun emrettiklerini nefsinin arzu ve isteklerine tercih edenlere, Allah için sevinip, Allah için sevenlere, O'nun sünneti ile amel etmeye devam edenlere, şehvetinin isteğinin aksine, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesi istikâmetinde gidenlere, O'nun sünnet-i seniyyesinin (dinin emir ve yasaklarını) öğrenen ve onlarla amel edenlere, O'nun ahlâkı ile ahlâklananlara, O'nun sevdiklerini sevenlere, Resûlullahın Ehl-i beytine ve Eshâb-ı Kirâma hürmet edip onları sevenlere, bid'atlerden ve bid'at ehlinden uzak kalanlara ne mutlu.

Resûlullah efendimize hürmet ve ta'zim: Allahü teâlâ, Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) hürmet ve ta'zimi farz kıldı. Onun huzûrunda, O'ndan önce konuşmayı, O'na karşı edebe uymayan işlerde bulunmayı yasakladı. Eshâb-ı Kirâma, Resûlullahın (aleyhisselâm) ağzından çıkanları dikkatle dinlemelerini emretti. Herhangi bir şekilde muhalefet etmekten seslerini O'nun sesinden fazla çıkarmaktan menetti. O'na hayatta iken de, vefâtından sonra da hürmet etmelerini emretti. O'nu, birbirlerini çağırdıkları gibi çağırmamalarını emretti. O'na, sevdiği isimler arasında en güzeli ile hitâb etmelerini emretti. O'nun yanında sesini alçaltarak konuşanları övdü ve onları af ve mağfiret buyuracağını ve büyük mükâfata kavuşturacağını va'detti. Bu sebeple Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Server-i aleme (aleyhisselâm) çok hürmet ve ta'zimde bulunurlardı. Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ), Resûlullaha (aleyhisselâm) gözlerini kaldırıp bakamazlardı. Etrâfında otururlarken sanki başlarının üzerinde kuş varmış gibi otururlardı. Resûl-i ekrem abdest aldığı vakit, Resûl-i ekremin abdest suyunu alabilmek için birbirleri ile yarış ederlerdi. Resûlullahın (aleyhisselâm) saçından bir kıl düşünce, onu alabilmek için çok gayret gösterirlerdi. O'nun emirlerine uyabilmek için canla başla çalışırlardı. Resûlullahın (aleyhisselâm) kapısını parmakları ile değil, tırnakları ile çalarlardı. Bir şey soracakları vakit, Resûlullaha hayâlarından dolayı onu sormaya cesâret edemezlerdi.

> Resûlullaha (aleyhisselâm) hayatlarında olduğu gibi, velâtlarından sonra da hürmet ve saygı lâzımdır. Selef-i sâlihîn, Resûlullahın (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfini duydukları zaman, derhâl onu alırlar, ezberler ve ma'nâsına göre amel ederlerdi. O'nun "hadîs-i şerîfi okunduğu zaman, hürmetle dinlerlerdi. Bir kısmı, Resûlullaha (aleyhisselâm) dâir birşey işittiği zaman, olduğu hâlde kalır, pür dikkat dinlerdi. Bir kısmı, huşû' ve hudû' hâline bürünürdü. Bir kısmının gözlerinden yaşlar akardı. Bir kısmı, anlatılandan dolayı hayran kalırdı. Bir kısmının rengi atıp, sapsarı olurdu. Bir kısmı, abdestsiz asla hadîs-i şerîf yazmazdı. Bir kısmı, yatarak veya ayakta hadîs-i şerîf okumayı hoş görmezdi. Bir kısmı, kendisinden hadîs-i şerîf okuması istendiği zaman, derhâl gusl abdesti alır, temizliğini yapar ve yeni elbiselerini giyerdi.

> Ey insanoğlu! Resûlullaha, huzûrda imişsin gibi hürmet ve ta'zimde bulun. Resûlullah (aleyhisselâm), yanında anıldığı zaman edebli ol. Günahlarının af ve mağfireti için O'nun şefaatini iste.

Resûlullahın (aleyhisselâm) Âline ve Eshâbına sevgi: Resûlullahın (aleyhisselâm) temiz Ehl-i beytine, akrabasına, O'nun seçkin soyuna, Eshâb-ı Kirâma, mü'minlerin anneleri durumunda olan mübârek zevcelerine hürmet ve ta'zim, Resûlullaha olan, hürmet ve ta'zimdendir.

> Ey Âdemoğlu! Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) Ehl-i beytine, âlimlere hürmet ve ta'zimde bulunduğun gibi, hürmet ve ta'zimde bulun. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) Ehl-i beytini ve Hazreti Ali, Ca'fer bin Ebî Tâlib, Ukayl bin Ebî Tâlib, Hazreti Abbâs'ı (r.anhüm) sevenleri sev. Onlara buğz edenleri sevme. Onları sevmeyi ni'met bil. Bu sevgi, îmâna delîldir. Kureyşe iyilikle muâmele et.

> Resûlullah (aleyhisselâm), Eshâb-ı Kirâmı sevmeyi emretti. Onların Allahü teâlâ katındaki derecelerinin pek yüksek olduğunu bildirdi.

> Ey insanoğlu! Server-i âlemin Eshâbı hakkında her zaman hüsn-i zanda bulun. Onların aralarında meydana gelen hâdiselerden dolayı, hiçbirisinin şânına yakışmayacak söz söylemekten çok sakın. Dâima onların güzel hâllerinden bahset. Faziletlerini anlat. Onlara düşmanlık eden, onları sevmeyen bid'at ehli kimselerden uzak kal.

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), Eshâbı hakkında şöyle buyurdu: "Benden sonra Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e uyunuz!, "Sizden biriniz, Uhud dağı kadar sadaka verse, Eshâbımdan birisinin verdiği yarım sa' sadaka sevâbına ulaşamaz."

Eshâb-ı Kirâmı mehd ve senada bulunan kimse, nifaktan uzaktır. Onlara uyan, doğru yolu bulur. Çünkü Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); "Eshâbım, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtulursunuz" buyuruyor. Onlara hürmet ve ta'zimde bulunan, ebedi âhıret yurdunda kerâmet elbiseleri giyer. Onlar hakkında, Resûlullahın hakkına riâyet edeni, Allahü teâlâ, hem dünyâ, hem de âhırette muhafaza eder.

> Allahü teâlâ, Eshâb-ı Kirâmı, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) yüksek sohbetlerinde bulunmalarının hürmetine üstün kıldı. Onları, nebiler ve resûller hariç, bütün insanlardan üstün kıldı.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîflerini ziyâret: Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîflerini ziyâret güzel bir sünnettir. Resûl-i ekremin kabri şerîflerinin ziyâret edilmesi husûsunda müctehid âlimler icmâ' etmişler, pek büyük fazilet ve sevâbın olduğunu bildirmişlerdir. Resûlullahı (aleyhisselâm) vefâtından sonra ziyâret eden kimse, sanki hayâtında ziyâret etmiş gibidir. Server-i âlemin (aleyhisselâm) kabr-i şerîflerini ziyâret eden, O'nun yakınları arasına girer, Resûlullahın (aleyhisselâm) şefaatine kavuşur. Medîne-i münevverede ikâmet eden kimse, Resûl-i ekremin bulunduğu o mübârek topraktan nasîbini alır. Orada vefât eden, O'nun şefaatine kavuşur. Medîne-i münevverede, Resûlullahın (aleyhisselâm) mescidine gitmeli, kabr-i şerîfi ziyâret etmeli, Resûlullaha ve O'nun iki mübârek halifesi Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e selâm vermeli, gerekli olanlar yapılmalı, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mescidinde sesi yükseltmemeli, edebi asla terketmemeli, Resûlullaha olan hürmet ve ta'zimde Selef-i sâlihîn gibi olmalıdır. Resûlullahın (aleyhisselâm) Ravda-i mutahharasından, minberinden ve mübârek ayaklarının bastığı o yerlerin bereketlerinden istifâde etmelidir. Cebrâil aleyhisselâmın vahy getirdiği o yerlere bakmakla, oraları görmekle gözleri şereflendirmelidir.

> Mescid-i Nebevî, takvâ üzere kurulmuş ve yapılmış bir mesciddir. Orada Ravda-i mutahhara vardır. Burası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir. Kur'ân-ı kerîm ve sünnet-i nebeviyye nûrları dünyânın her tarafına buradan yayıldı. Burada bir yer vardır ki, burası Mescid-i haramdan sonra yeryüzünün en kıymetli yeridir. Çünkü orada, Fahr-i âlemin (aleyhisselâm) mübârek vücûdu bulunmaktadır. Bu mescidde çok namaz kılmalıdır. Bu sebeble çok ni'metlere kavuşulur. Burada kılınan namaz, başka yerlerde kılınan bin namazdan üstündür.

Resûl-i ekreme salât ve selâm okumak: Server-i âleme salât ve selâm getirmenin fazileti pek büyüktür. Salât ve selâma devam etmeli ondan gafil olmamalıdır. Bilhassa Cum'a günleri çok salât ve selâm okumalıdır. Allahü teâlâdan birşey istiyen kimse, önce Allahü teâlâya hamd ve sena ettikten sonra, Resûlullaha (aleyhisselâm) salât okumalıdır. Böyle bir duâ kabûle pek lâyıktır. İki salât ile (duânın başında ve sonunda olmak üzere) yapılan duâ geri çevrilmez. Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) bir salât okuyana, Allahü teâlâ on rahmet eder. O kimsenin on hatâsı affolur. On derece yükseltilir. On sevâb yazılır. Melekler de ona salât okurlar, ya'nî o kimse için istiğfar okurlar, o kimsenin af ve mağfiretini Allahü teâlâdan isterler. Server-i âleme (aleyhisselâm) çok salât okuyan kimsenin günahları af ve mağfiret olunur. Bir kitapta Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) salât yazan kimse çok sevâba kavuştuğu gibi, Resûlullahın (aleyhisselâm) ismi bu kitapta kaldığı müddetçe, melekler o kimse için istiğfar okurlar. Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) on kere salât ve selâm okuyan kimse, bir köle azâd etmiş gibi olur. Resûlullah (aleyhisselâm), kabri yanında salât okuyan kimsenin okuduğu salâtı duyar. Allahü teâlânın yeryüzünde dolaşan melekleri

vardır. Bunlar, ümmetinin okudukları salâtı Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) iletirler.

“Muktefâ fî zikri fedâil-il-Mustafâ” adlı eserinden ba’zı bölümler:

Allahü teâlâya hamd, Resûlüne, O’nun Âline ve Eshâbına salât olsun. Sözlerin en güzeli; Allahü teâlânın kitabı Kur’ân-ı kerîm, en doğru yol; Resûlullahtan (aleyhisselâm) bildirilen yoldur. Me’sûd o kimsedir ki, Allahü teâlânın kitabı Kur’ân-ı kerîme ve Resûlullahın (aleyhisselâm) emirlerine uyar.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) babası Abdullah bin Abdülmuttalib’dir. Annesi Vehb bin Abdi Menâf bin Zühre bin Kilâb’ın kızı Âmine’dir. Hazreti Âmine, Resûlullah efendimize hâmile iken O’nun ağırlığını hiç hissetmedi. Resûlullaha hamile olması sebebiyle, Kendisinde usanma bıkkınlık meydana gelmedi. Hazreti Amine’ye birgün uyku ile uyanıklık arasında iken güzel ve tatlı sözlü birisi gelip, ona, insanların ve kâinatın efendisine hâmile olduğunu bildirdi.

Resûlullah efendimizin babası Abdullah, Kureyş ticâret kervanı ile Şam’a ticâret için gitmişti. Artık işlerini bitirmişler, dönüyorlardı. Medîne-i münevvereye gelince, hastalandı ve burada vefât etti.

Resûlullah (aleyhisselâm), Rebî’ul-evvel ayının ikinci Pazartesi günü fecir doğarken dünyâya teşrîf buyurdu. Resûlullahın (aleyhisselâm) dünyâya teşrîf buyurması ile, şeytanın semâdan haber çalması engellendi. O’nun doğması ile, her yer sarsıldı. Resûlullahın annesi Âmine ve dedesi Abdülmuttalib, O’nun dünyâya teşrîf etmesine çok sevindiler. O’nun bereketinin ve kıymetinin çok yüksek olacağının farkına vardılar.

Resûlullah efendimize ilk süt emziren Ebû Leheb’in azâdlısı Süveybe Hâtun’dur. Resûlullahın bereketiyle azâd edildi. Resûlullah efendimiz daha sonra ona ikramlarda bulunmuş, ziyâret etmiştir. Süveybe Hâtun’dan sonra Resûlullahı (aleyhisselâm) Halime Hâtun emzirmiştir. Resûlullah (aleyhisselâm) Halime Hâtun’un yanında, Sa’d kabilesinin bulunduğu yerde kaldılar. Resûlullahın (aleyhisselâm) hürmetine pekçok bereketler ve bolluklar görüldü. Resûlullah (aleyhisselâm) Halime Hâtun’un yanında dört yaşına kadar kaldı. Sonra annesi Âmine Hâtun’a teslim edildi.

Resûlullah (aleyhisselâm) altı yaşına gelince, annesi Âmine ile beraber Medîne-i münevverede bulunun dayılarına ziyârete gittiler. Beraberlerinde Ümmü Eymen de vardı. Anneleri, bütün gücü ile Resûlullah efendimizin rahatını te’min etmek için gayret gösterirdi. Medîne-i münevverede bir ay kaldıktan sonra dönerlerken, yolda Ebvâ denilen yerde, Resûlullah efendimizin annesi vefât etti. Buraya defnedildi.

Resûlullah efendimizin annesi vefât edince, dedesi Abdülmuttalib’in yanında kaldı. Abdülmuttalib, Peygamber efendimizi kendisine çok yakın tutardı. O’nun sözlerini dinlerdi. O’nun muhafaza ve hizmetine çok ehemmiyet verirdi. Vefât edeceği zaman, Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) bakması için oğlu Ebû Tâlib’e vasıyyette bulundu.

Amcası Ebû Tâlib, Server-i âlemi (aleyhisselâm) çok severdi. O’nun bereketini farkeder ve görürdü. Resûlullahı (aleyhisselâm) çocuklarına tercih ederdi. Bir defasında Kureyşin ileri gelenleri ile sefere çıkmıştı. Beraberinde Resûl-i ekremi de götürmüştü. Onlar bu yolculukları sırasında Resûlullah (aleyhisselâm) ile sohbet edip konuşurlarken yorgunlukları giderdi. Resûl-i ekremin bereketi ile bu yolculukları gayet güzel ve sıkıntısız geçmiştir. Kâfile, Bahira denilen bir papazın yanına uğradı. Bahira, Resûlullah efendimizin mübârek ellerini tuttuktan sonra; “Bu, Allahü teâlânın âlemlere rahmet olarak gönderdiği peygamberdir” dedi. O’nun gelişi ile ağaçların ve taşların secdeye vardıklarını, bir bulutun onu gölgelendirdiğini, O’nda, geleceği bildirilen peygambere dâir kitaplarda yazılı

sıfatları gördüğünü söyledi. Resûlullah (aleyhisselâm), bu sırada daha oniki yaşında bulunuyordu. O'nu, Allahü teâlâ muhafaza ediyordu. O, kavminin mürüvvet bakımından en üstünü, ahlâken iyisi, hilm ve emânet bakımındanda en büyüğü idi. Asla münâkaşa etmez, yalan söylemezdi. Çok yüksek hasletleri kendisinde bulundurduğu için "Muhammed-ül-emîn" denirdi.

Resûlullah (aleyhisselâm) yirmibeş yaşında iken, Hazreti Hadîce vâlidemizin adına ticâret yapmak için Şam'a yolculuk yaptı. Beraberinde, Hazreti Hadîce'nin hizmetçisi Meysere de var idi. Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) bu yolculuk sırasında iki melek gölgelendiriyordu.

Resûlullah (aleyhisselâm) kırk yaşına geldiği zaman, peygamberlik vazîfesi verildi. Her taraf nübüvvet nûru ile aydınlandı. Resûlullaha (aleyhisselâm) vahy, önce doğru rü'yâlar şeklinde gelmeye başladı. Resûl-i ekrem, Hirâ dağına gider, orada yalnız kalırdı. Nihâyet O'na Cebrâil (aleyhisselâm) göründü. O'nu, peygamber olduğu haberi ile müjdeledi. O'na; "Oku! Herşeyi yaratan Rabbinin ismiyle ki, O, insanı pıhtılaşmış kandan yarattı. Oku, senin Rabbin kalemle yazı yazmayı öğreten, insana bilmediğini öğreten, bol kerem ve ihsân sahibidir" meâlindeki Alâk sûresinin ilk beş âyetini okudu. Ayağı ile yere vurdu. Çıkan su ile O'na abdest almasını öğretti. İki rek'at namaz kılmasını söyledi. Sonra gitti. Cebrâil (aleyhisselâm) O'na geldiği gün, Ramazân-ı şerîfin onyedisi ve Pazartesi günü idi. Resûlullaha (aleyhisselâm) Peygamberliği bildirilip, Cebrâil (aleyhisselâm) O'na gelmeye başlayınca, yanından geçtiği ağaçlar ve taşlar O'na selâm verirdi. **"En yakın akrabalarını âhiret azâbı ile korkut"** meâlindeki Şuarâ sûresi ikiyüzondördüncü âyet-i kerîmesi nâzil oluncaya kadar, üç sene gizli olarak insanları İslama da'vet etti. Bundan sonra, İslâma da'veti açıktan yaptı. Allahü teâlâ tarafından kendisine bildirilenleri insanlara tebliğ etti. Ümmetine nasîhat eyledi. Emâneti yerine getirdi. Resûlullah (aleyhisselâm), insanları Allahü teâlâya imâna da'vet ediyordu, imân edenlerin âhirette ebedi azaptan kurtulacağını, Allahü teâlânın rızâsına kavuşacağını bildiriyordu. Onları kendisini tasdik etmeye ve kendisine tâbi olmaya çağırıyordu. Kureyş müşrikleri ise, insanlara Resûl-i ekreme itaat etmemelerini emrediyorlar, Resûlullahı ve O'na imân edenleri dinlememelerini söylüyorlardı. Resûlullah (aleyhisselâm), onların arasında on sene tebliğ vazîfesini yaptı.

Hazreti Hadîce ve Hazreti Ali'den sonra, azâdlı kölesi Zeyd bin Harise, eski dostu ve yakın arkadaşı Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Osman, Abdürrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Zübeyr bin Avvâm, Talhâ bin Ubeydullah ilk müslüman olanlardır. Hazreti Hadîce'den sonra müslüman olan bu sekiz kişiye "Sâbikûn-i İslâm", ya'nî ilk müslümanlar denir.

Hazreti Ömer'in müslüman oluşu: Hazreti Ömer'in, müslüman olmadan önce İslâma olan düşmanlığı çok şiddetli idi. Hattâ birgün kılıcını kuşanıp, Resûlullah efendimizi öldürmek için yola çıkmıştı. Yolda Nuaym bin Abdullah'a rastladı. Nuaym'dan, kızkardeşi Fâtıma ile eniştesi Sa'îd'in müslüman olduğunu, Habbâb bin Eret'in de onlara Kur'ân-ı kerîm öğretmekte olduğunu öğrendi. Buna çok kızan Ömer, doğru kızkardeşinin evine gitti. Onların Kur'ân-ı kerîm okuduklarını işitti, içeriye girince, kızkardeşine ve eniştesine vurdu. Daha sonra okudukları Kurân-ı kerîm sahifesini istedi. Ve eline alıp okudu. O anda Ömer'in kalbi yumuşadı. Yumuşak bir sesle; "Bu ne güzel ve yüksek sözler" dedi. Onlara, Resûlullahın nerede bulunduğunu sordu. Onlar da Resûlullahın (aleyhisselâm) Safa'da Eshâbdan birinin evinde olduğunu söylediler. Hazreti Ömer oraya doğru yola çıktı. Resûlullahın bulunduğu eve gelince, içeri girmek için izin istedi. İzin verilip içeri girince, orada bulunanlara selâm verdi. Resûlullah efendimizin huzûrunda müslüman oldu. Hazreti Ömer'in müslüman olması, müslümanlar için bir fetih oldu. O gün İslâmın kuvvetlenmesinde çok te'sîrli oldu.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) peygamberliği artık her tarafa yayılmıştı. Bu haber tâ İran İmparatoru Kisrâ'ya kadar varmıştı. Bunun üzerine Kisrâ, Yemen Vâlisi Bâzân'a şöyle haber gönderdi: "Kureyş'in arasından birisinin çıkıp, peygamberlik iddiasında bulunduğunu duydum. O'nun bulunduğu yere git. Eğer bu iddiasından vazgeçmezse, başını bana gönder." Bâzân, Kisrâ'nın bu haberinin bulunduğu mektûbu, Resûlullaha gönderdi. O zaman Resûl-i ekrem Bâzân'a şu cevâbı verdi: "Şüphesiz, Allahü teâlâ, onun katlini, öldürüleceğini va'd etti." Bâzân bir müddet bekledi. Durumun nasıl olacağına baktı. Bir süre sonra Kisrâ, oğlu tarafından

öldürüldü. Bunun üzerine Bâzân, kendisinin ve arkadaşlarının müslüman olduğunu bildirdi.

Hicret-i şerîf: Mekke müşrikleri müslümanlara karşı eziyet ve sıkıntılarını arttırmışlardı. Müslümanlar, bu durumu Resûlullaha (aleyhisselâm) arz ettiler. Hicret için izin istediler. Genç, ihtiyâr, müslümanlar gizlice Medîne-i münevvereye gitmeye başladılar. Medîne-i münevvereye varan Mekkeli muhacir kardeşlerine, Medîneli müslümanlar her türlü yardımı yapıyorlardı. Birgün Resûlullahın da (aleyhisselâm) Mekke-i mükerremeden çıkıp, hicret eden müslümanlarla buluşacağını, bu sûretle müslümanların daha rahat hareket ederek kuvvet bulacağından korkan Mekkeli müşrikler, Dârunnedve denilen konakta toplandılar. Resûlullahı (aleyhisselâm) öldürmeye karar verdiler. Ancak Allahü teâlâ onlara bu fırsatı vermedi. Resûl-i ekrem, Hazreti Ebû Bekr ile beraber Mekke-i mükerremeden ayrıldılar. Sevr mağarasına vardılar. Resûlullahın (aleyhisselâm) Mekke'den ayrıldığı haberini alan Mekke müşrikleri, her tarafı aramaya başladılar. Hattâ Sevr mağarasının yanına kadar geldiler. Resûl-i ekremle (aleyhisselâm), Hazreti Ebû Bekr, mağarada üç gece kaldılar. Sonra Allahü teâlânın izni ile yola çıktılar. Yollarına devam ederken, peşlerinden Sürâka bin Mâlik'in gelmekte olduğunu gördüler. Fakat Resûlullah efendimizin bir mu'cizesi olarak, Sürâka'nın atının ayakları kuma battı. Sonra Resûlullahtan af dilemesi üzerine, Resûl-i ekremin duâlarının bereketi ile bu durumdan kurtuldu. Resûlullahın (aleyhisselâm) peşinden aramaya gelenleri geri çevireceğine dâir söz verdi. Nihâyet Resûlullahın (aleyhisselâm) hicret-i şerîfleri Medîne-i münevverede son buldu. Resûlullah (aleyhisselâm) Medine'ye teşrîf buyurunca, şimdi Mescid-i Nebevî'nin olduğu yer, son durağı oldu. Herkes Resûlullahı kendi evlerine da'vet ediyorlardı. Medine'deki müslümanlar Resûlullahın teşrîfi ile çok sevindiler.

Resûl-i ekrem burada, Mekkeli Muhacirler ile Medîneli Ensârı birbirine kardeş yaptı.

Müslümanlar Medine'de kuvvetlenmişlerdi. Beş vakit namaz kılıyorlardı. Yalnız namaz vakitlerinde, sâdece "Essalâtü Câmia" deniyordu. Resûlullah, namaz vaktinin bildirilmesi konusunda, Eshâb-ı Kirâm arasında meşveret yaptı. Eshâbdan ba'zıları namaz vakitlerini bildirmek için çan çalınması teklifinde bulundular. Bu fısk ve isyan ehlinin şiârı olduğu için, Server-i âlem bunu hoş görmedi. Nihâyet Abdullah bin Zeyd'e rü'yâsında şimdi okunan ezan öğretildi. Abdullah bin Zeyd, rü'yâsında öğretilen ezanı Fahr-i âleme arz edince, Resûlullah (aleyhisselâm) bu ezanı Hazreti Bilâl'e okumasını emretti. Aynı rü'yâyı Hazreti Ömer de görmüştü. Server-i âlem bundan dolayı Allahü teâlâya hamd etti. Hazreti Ömer'in ve Abdullah bin Zeyd'in rü'yâlarının birbirine muvafık gelmesine de sevindi. Hazreti Bilâl-i Habeşî sabah ezanında "Es-Salâtü hayrun minen-nevm" ilâve etti. Resûlullah efendimiz ise buna mâni olmadı. Hazreti Bilâl-i Habeşî'ye yüksek derecesinden dolayı sevinmesini lisân-ı hâl ile söyledi.

Ehl-i Suffe; maddî durumları zaîf müslümanlardı. Medîne-i münevverede onların kabileleri, evleri ve malları yoktu. Mescid-i Nebevî'de kalıyorlardı. Resûlullah efendimiz onlarla yakından ilgilenir, ihtiyâçlarını te'min ederdi. Onları yemeğe da'vet eder, Eshâb-ı Kirâma, onlara ikram ve ihsânda bulunmaları için tavsiyede bulunurdu.

Resûlullahın (aleyhisselâm) ba'zı vasıfları: Resûlullah (aleyhisselâm), yüksek bir ahlâk üzere bulunuyordu. Karşılaştığı kimseye selâm verirdi. Gülme yerine tebessüm ederlerdi. Konuştukları zaman, çok derin ve geniş ma'nalı konuşurlardı. İyiyi görür ve onu te'yid eder, çirkini çirkin görürdü. Birşey isteyene verirdi. Ekseriyetle sükût hâli üzere bulunurdu. Allahü teâlâyı zikri pekçok idi. Dâima hüzün ve tefekkür hâli üzere bulunurdu. Eshâbını arayıp sorardı. Her kavmin durumuna göre ikramda bulunurdu, insanların ihtiyâçlarını giderir, onlara sevgi gösterirdi. Onlara ba'zan müjde verir, ba'zan korkuturdu. Onlara yakınlık gösterirdi. Onları kendinden asla nefret ettirmezdi.

Resûlullah efendimizin meclisleri, haya ve hilm, sabır, emânet ve ilim meclisi idi. Orada büyüğe saygı ve hürmet, küçüğe şefkat ve merhamet gösterilir, garîb olana yardımcı olunur, sesler yükseltilmezdi. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) konuşurken, orada bulunanlar, sanki başlarında bulunan bir kuşu, ufak bir hareket ve sesle kaçırmamak için nasıl sessiz ve

hareketsiz dururlarsa, öyle dururlardı. Resûlullah (aleyhisselâm) sustuğu zaman, sâdece fayda ve hayır olan şeyi konuşurlardı. Server-i âlem, kimseyi zemmetmez ve ayıplamazdı. Kimsenin ayıbını açmazdı. Bir ihtiyâç için gelenin, ihtiyâcını görürdü. Onun ihtiyâcını görecek şey kendisinde yoksa, tatlı ve güzel sözlerle onu gönderirdi. Dili, boş ve günah olan şeyleri söylemekten men etmeyi emrederdi. Namaz onun gözünün nûru idi.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 266

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 29

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 262

4) El-A'lâm cild-2, sh. 208

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 26, 277, 379, 554, 623, cild-2, sh. 1495, 1524, 1810, 1951,

6) Brockelmann Gal-2, sh. 36

7) En-Necm-üs-sâgıb

8) Muktefâ fi zikri fedâil-il-Mustafâ, Süleymâniye Kütüphânesi Lâleli kısmı. No: 2101

İBN-İ HÂC

Hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin el-Hâc olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Nisbeti, el-Absesî el-Fâsî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 737 (m. 1336) senesinde seksen yaşından büyük olduğu hâlde Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Hac, memleketinde ilim tahsil ettikten sonra Mısır'a gitti. Buradaki âlimlerden de ilim öğrendi. Daha sonra hac farizasını yerine getirmek için Mekke'ye gitti, İmâm-ı Mâlik hazretlerinin Muvattâ kitabını Hâfız Takıyyüddîn Ubeyd bin Si'ridî'den dinledi. Büyük âlim Ebû Muhammed bin Ebî Hamza'nın derslerine uzun zaman devam etti. Bu zâtın sohbetlerinin bereketiyle büyük bir âlim olan İbn-i Hâc'ın, ömrünün sonlarına doğru gözleri rahatsızlandı ve görmez oldu. Buna rağmen talebelere ders okutmakla meşgûl oldu.

İbn-i Hac, çok kıymetli eserler yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1- Şümûs-ül-envâr ve kunûz-ül-esrâr,

2- Bulüg-ül-kasd vel-Mennâ fî havvâssı esmâ-illâh-il-husnâ, 3- Medhal-üş-Şer'-iş-şerîf: Bu eser üç cilddir. İbn-i Hac bu eserinde, insanların yaptığı uygunsuz işleri, bid'atları anlatmaktadır. Ayrıca insanların terk ettikleri veya bilmedikleri, tenbellik ve ihmalkârlık ile yapamadıkları ba'zı dinî husûsları yazmaktadır, İstanbul'daki Süleymâniye Kütüphânesi Hekimoğlu kısmı 542 numarada kayıtlı olan bu eserden ba'zı bölümler:

Evliyâ ve sâlihleri ziyâret: İnsanın evliyâ ve sâlih kimseleri ziyâretten uzak kalmaması gerekir. Allahü teâlâ, yağmur damlaları ile yeri diriltip canlandırdığı gibi, böyle zâtlar hürmetine de ölü kalbleri diriltir. Katı gönüller onların vâsıtası ile yumuşar, zor işler kolaylaşır. Zira onlar, Allahü teâlânın kapısında, O'nun rızâsı üzerinde bulunan kimselerdir. Onlara gelen geri çevrilmez. Onlarla beraber olan, onlarla tanışan ve onların sevgisini kazanan kimse asla zarara uğramaz. Çünkü onlar, Allahü teâlânın kullarına açılmış olan rahmet kapıları gibidirler. Böyle sâlih ve evliyâ bulununca, onların bereketinden istifâde etmeyi ganîmet bilmelidir. Onları görmek ni'meti ile şereflenen kimselerde, anlayış ve zihin açıklığı hâsıl olur. Bunu anlatan, anlatmaktan âciz kalır, işte insan, böyle büyük bir bereket ve hayırdan kendini mahrûm etmemelidir. Ancak burada önemli bir şart vardır ki, o da her zaman sünnet-i seniyyeden kıl payı olsun ayrılmamaktır. Bid'at ve dalâlet ehlinden çok sakınmalıdır. Onların ziyâretine dahî gitmemelidir.

İşlerde niyetin doğru olması: Allahü teâlâ, Beyyine sûresinin beşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Hâlbuki onlar, ancak

Allaha, O'nun dininde ihlâs sahibleri olarak, diğer bütün dinlerden İslama yönelerek ibâdet etsinler, namazı gereği üzre kılsınlar ve zekâtı versinler diye emrolunmuşlardı. İşte bu emredildikleri şey dosdoğru hak dindir" buyuruluyor. Âlimler de şöyle buyurdular. "İhlâs, niyet ile olur. Âdemoğlunun bir zâhirî bir de batınî a'zâları vardır. Zâhirî olarak ibâdet etmek ve Allahü teâlânın emirlerine uymak gerekir. Batınî olarak ise, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın, Allahü teâlânın Resûlü olduğuna samîmi olarak inanmak gerekmektedir, ibâdetler için de asıl olan, ihlâs ile yapmaktır. Bu ise, kalb ile olmaktadır. Buna göre zâhirî a'zâlar, bâtına tâbidir. Batın doğru olursa, zâhir de ona bağlı olarak doğru olur. Bâtında bozukluk olursa, bu bozukluk zâhirde kendisini gösterir, öyleyse mü'minin, bâtınını doğru yapmak, onu düzeltmek husûsunda çok gayret sarf etmesi gerekir. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. Bu iyi olursa, bütün uzuvları iyi olur. Bu kötü olursa, bütün organlar bozuk olur. Bu kalbtir." Yine Resûl-i ekrem buyurdu: "Ameller, niyetlere göredir."

Büyük âlim Ebû Abdullah Nazrî şöyle buyurur: "Görülmüyor mu ki; iki kişiden birisi Allahü teâlâya, diğeri puta secde etmektedir. Bu ise niyetlerin birbirinden farklı olmasından ileri gelmektedir. Zira birisi Allahü teâlâya diye secde ediyor. Bu ibâdettir. Diğeri ise puta diye secde ediyor. Bu da küfürdür."

O hâlde mü'minin, baştan niyetini iyi ve doğru yapması gerekir. Mü'min şayet çok hayırlı amel yapmak istiyorsa, niyetini iyi ve doğru yapması lâzımdır, insanlar umûmiyetle fiilleri bakımından birbirlerine benzerler, aynı şeyleri yaparlar. Fakat niyetlerine ve maksadlarına göre birbirlerinden ayrılırlar.

Sâlim bin Abdullah, Ömer bin Abdülazîz'e şöyle yazdı: "Ey Ömer! Allahü teâlânın kuluna yardımı, kulun niyetine göredir. Eğer kulun niyeti tam ve doğru ise, Allahü teâlânın ona ihsânı tam olur. Eğer kulun niyeti noksan ise, Allahü teâlânın ihsânı da, o derecede olur."

Yine sâlihlerden birisi, bir zâta şöyle yazdı: "Amellerinde niyetini düzelt. İhlâs üzere ol. Böyle yaparsan, az amelin sana kâfi gelir."

Ebû Hamîd Gazâlî "Erbeîn" adlı eserinde şöyle buyurdu: "İbâdet, niyet ve amelden meydana gelir. Niyet ibâdetin iki parçasından birisidir. Niyet, diğer parçasından daha üstündür. Zira a'zâlarla yapılan amellerden maksad, hayra yönelip, şerden uzaklaşması husûsunda kalbe te'sîr etmektir. Bu sebeble ibâdet ederken alnı yere koymaktan murâd, sâdece alnı yere koymak değil, bilakis kalbin hudû'udur (boyun eğmesidir). Kalbin hudû'unu te'min etmek de ise, a'zâların, meselâ alnı yere koymak te'sîrli olur. Yine zekâtı vermekten murâd, elindeki malı yok etmek değil, bilakis cimrilik hastalığını gidermektir. Bütün amellerinin niyetini devamlı yap. Bir amel için gerekirse birkaç niyet yap."

Âlimlerden bir zât şöyle buyurdu: "Cennete, Cenneti uman girer, Allahü teâlâ, Cehennemden korkup, oraya girmemek için lâzım gelen işleri yapmaya çalışanı Cehennemden uzak kılar. Merhamet edene merhamet olunur."

Lokman Hakîm oğluna şöyle vasıyyette bulundu: "Ey oğlum! Allahü teâlâdan çok kork. Fakat rahmetinden ümid kesme. Allahü teâlânın rahmetinden çok ümitli ol, fakat azâbından emîn olma. Bunun üzerine Lokman Hakîm'in oğlu babasına; "Ey babacığım! Benim bir kalbim var. Bu dediğini nasıl yaparım" deyince, Lokman Hakim; "Ey oğlum! Eğer mü'minin kalbi yarılsa idi, onda bir Allahü teâlânın rahmetinden ümit nûru, bir de Allahü teâlânın azâbından korku nûru bulunurdu. Eğer bu ikisi tartılsa idi, biri diğerinden ağır gelmez idi. Birbirine müsavî oldukları görülürdü."

Abdullah bin Dinar şöyle anlattı: Lokman Hakim oğluna şöyle dedi: "Ey oğul! Ateş gelirken ondan nasıl emîn olunur. Dünyânın insandan ayrılması muhakkak iken, dünyâya nasıl meyledilir. Ölümden nasıl gaflette olunur, ölümün

geleceğinden asla şüphe yoktur. Sen uyuduğun gibi öleceksin. Ey oğul! İnsanın üç şeyi vardır. Rûhunu Azrail aleyhisselâm alır. Hayır veya şer, ameli kendisine âittir. Bedenini ise kurtlar yer ve toprak çürütür."

Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Ölüm zamanında Ademoğlundan şeytanın çaldığı şey imândır. Şeytan şöyle der: "Ademoğlundan şu üç şeyi elde ettiğim zaman, daha başka birşey istemem. Bu üç şey şunlardır: Ademoğlunun kendisini beğenmesi, yaptığı amelleri çok görmesi ve günâhlarını unutması."

İbn-i Kâsım, bir zâtın şöyle anlattığını nakleder: "Îsâ aleyhisselâma arkadaşlarından birisi; "Sen su üzerinde nasıl batmadan yürüyorsun?" diye sordu. Îsâ aleyhisselâm; "Günah işlemezsen, sen de yürürsün" buyurdu. Bunun üzerine Îsâ aleyhisselâmın arkadaşı; "Hiç günah işlemedim" dedi. Îsâ aleyhisselâm da; "Öyleyse su üzerinde sen de yürürsün" dedi. Sonra arkadaşı su üzerinde yürümeye başladı ve bir süre yürüdükten sonra, geri döndü. Yine birgün Îsâ aleyhisselâmın arkadaşı, su üzerinde yürürken batmaya başladı. O sırada Îsâ aleyhisselâmdan yardım istedi. Îsâ aleyhisselâm onu sudan çıkardı ve ona; "Sen daha önce su üzerinde gidip gelmiştin de birşey olmamıştı. Şimdi sana ne oldu? Hem sen hiç günah işlemediğini iddia etmiştin" dedi. O zaman Îsâ aleyhisselâmın arkadaşı; "Evet hiç günah işlemedim. Fakat kalbime, benim de senin gibi olduğum düşüncesi geldi de, onun için bu duruma düştüm" dedi.

Riyâ: Bir talebenin başlangıçta dikkat edeceği en önemli şey, nefsini muhafaza etmesi, başına gelecek olan âfetlerden sakınmasıdır. Çünkü, zâhirî ve batınî mâniler pekçoktur. İlk sakınılacak şeyler; riya, ucb, şöhret ve kibirdir. Bunlar öldürücü zehirdir. Zîrâ bunlardan az birşey amellerin gitmesine sebep olur. Bunlar insanda, karıncanın yürüyüşünden daha sessiz ve gizli, fakat ortaya çıkardığı ve görünen âfeti çok büyüktür. Kişide riya, dünyâya olan meyl ve dünyâyı âhirete tercih etmesinden ve nefs muhâsebesini ihmâl etmesinden meydana gelir. Kişide nefs muhâsebesi azalınca, riyadan kurtulamaz. Yaptıklarını Allah için değil de, dünyalık elde etmek için yapar. Allahü teâlâ, nefs muhâsebesini ihmâl etmeyi ve amelleri zayi etmeyi yasaklamıştır. Nitekim, Muhammed sûresinin otuzüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; "Ey îmân edenler! Allaha ve Peygambere itaat edin. (Küfür ve nifak gibi şeylerle) amellerinizi boşa çıkarmayın" buyuruluyor. İnsan, Allahü teâlânın emri olan amelde ihlâsı terkedince, riya ile ihlâsı birbirinden ayıramaz. Aklına geldiği gibi yapar. Ameller, ancak ihlâsla, samimî olarak yapılınca kıymet kazanır. Kişi amellerini samimiyetle yapıp yalanı terk edince; riya, ucb ve diğer şerre sebep olan şeyleri görme husûsunda basîret sahibi olur. Âlimlerden birisi şöyle buyurdu: "Şeytan, Âdemoğluna günah işletmek için çalışır. Bunu yaptıramazsa, onu aldatıp derece derece kötülüğe yaklaştırmak için, ona nasîhat eder. Sonra bunda başarılı olamazsa, onu bid'atlere düşürmek için çok gayret sarfeder. Buna da muvaffak olamazsa, ona bir helâli haram, bir haramı da helâl saydırmak için uğraşır. Bunda da muvaffak olamazsa, ona abdestinde yaklaşmak ister. Onu, abdestinde, namazında ve orucunda şüpheye düşürmeye çalışır."

Kula lâyık olan, amelini sırf Allah için yapmasıdır. Riya; yapılan bir işin, insanlar tarafından medhedil-mesini veya o iş sebebiyle, insanlar arasında kendisi için bir mertebe ve bir i'tibâr sahibi olmayı istemektir.

Amel bakımından insanlar üç kısımdır: 1- Hayırlı bir amel yaparken kendilerini unutanlar. Bunlar, yaptıkları iyilik ile bilinmeleri, için yaparlar. Bunlar helak olanlardır. 2-Allahü teâlâdan korkarlar ve Allahü teâlânın katında makbûl olana i'tibâr ederler. Amellerini ihlâsla yapmaya çalışırlar. Amellerin bozuk olmasından sakınırlar, insanlardan medh ve övgü beklemezler. Onlardan makam ve mevki istemezler. Bir işi ne insanlar için yaparlar, ne de terkettikleri birşeyi insanların rızâsı için terk ederler. 3- Bunların ihlâsları kuvvetli olup, içleri ve dışları birbirine uyar. Yaptıklarını Allah için yaparlar. Dünyâyı iyi tanımışlardır. Ona i'tibâr etmezler."

Sohbet **(Beraber olmak)**: Ebû Abdürrahmân Sülemî, "Adâb-üs-sohbet" adlı eserinde, sohbetin birkaç şekli bulunduğu, herbirinin de ayrı ayrı âdabı olduğunu anlatırken buyurur ki:

“Allahü teâlâya karşı vazîfelerimiz: Emîrlerine uyup, yasak ettiği şeylerden uzak olmak, O’nu hiç hatırımızdan çıkarmamak, Kur’ân-ı kerîmi çok okumak, O’nun kazasına rızâ göstermek, O’ndan gelen belâ ve musibetlere sabretmek, yarattıklarına şefkat ve merhamet göstermektir.

Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) karşı vazîfelerimiz şunlardır: O’nun sünneti seniyyesine uymak, bid’atlerden sakınmak, O’nun Ehl-i beytine, mübârek zevcelerine, mübârek soyundan gelenlere ve onun Eshâbına ta’zim ve hürmette bulunmak ve O’na karşı muhalefetten çok sakınmaktır.

Evliyâya karşı vazîfelerimiz şunlardır: Onlara hürmet etmeli, hizmetlerinde bulunmalı, sözlerini tasdik etmeli, onlara muhalefet etmemelidir. Zira hadîs-i kudsî’de buyuruldu ki: “Bir velî kuluma düşmanlık eden, benimle harb etmiş olur.” Ana-babaya karşı vazîfelerimiz şunlardır: Onlara malla ve canla iyilikte bulunmalı, sağlıklarında onların hizmetlerini görmeli. Onlar için duâ etmeli, vefâtlarından sonra, vasıyyetlerini yerine getirmelidir. Ebû Useyd Saîdî (radıyallahü anh) şöyle anlatır: “Birgün Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) huzûrunda idik. Beni Seleme kabilesinden bir kişi geldi ve; “Yâ Resûlallâh! Annem ve babam vefât ettikten sonra, onlar için yapacağım bir iyilik kaldı mı?” dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Evet, onların cenâze namazını kılman, onlar için istiğfar etmen, verdikleri sözleri yerine getirmen, ahbâblarına hürmet edip akrabalarını ziyâret etmen ve sıla-i rahm yapman, öldükten sonra haklarında yapacağın iyiliklerdendir” buyurdu.

Arkadaşlarımıza karşı vazîfelerimiz şunlardır: Onlara güleryüzlü olmalı, iyilikte bulunmalı, kusurlarını örtmelidir. Onların yaptığı az bir iyiliği çok, bizim onlara yaptığımız iyilikleri ise az görmelidir. Onlara kin beslemekten, hasedden, taşkınlık ve sıkıntı vermekten, kısaca onların hoşlanmayacağı her işten ve hareketten sakınmalıdır.

Aile ve çoluk-çocuğumuza karşı vazîfelerimiz şunlardır. Onları güzel terbiye etmeli, ahlâken iyi yetişmelerini te’min etmeli, Kur’ân-ı kerîmi ve lâzım olan din bilgilerini öğretmeli, onlara yumuşak davranmalıdır. Allahü teâlâ, Tahrîm sûresinin altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; “Ey îmân edenler! Kendinizi ve aile efradınızı öyle bir ateşten koruyun ki, onun tutuşturucusu insanlar ve taşlardır. (O ateşin) üzerinde öyle melekler vardır ki, çok sert ve çok kuvvetlidirler. Allahü tealâ onlara ne emretti ise, ona isyan etmezler ve emredildikleri şeyi yaparlar” buyuruyor.

Âlimlere karşı vazîfelerimiz şunlardır: “Her zaman onlara hürmette bulunmalı, sözlerini kabûl etmeli, mühim işlerde onlara müracaat etmelidir. Allahü teâlâ onları, Nebisinin (aleyhisselâm) vekîlleri ve vârisleri kılmıştır. Resûlullah efendimiz de (aleyhisselâm) bu husûsta; “Âlimler Peygamberlerin varisleridir” buyuruyor.

Misâfire karşı vazîfelerimiz şunlardır: Misâfire, tatlı sözlü ve güleryüzlü olmalı. Ona karşı sevinçli ve neş’eli durmalı. Emrine hazır olduğunu ifâde eden bir hâlde olmalı. Yemek yedirmelidir.

Kabir ziyâreti: Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Kabir ziyâreti, ölümü hatırlatır” buyurdu. Kabristana girdiği vakit, ölülere şöyle selâm verilir: “Esselâmu aleyküm yâ ehleddiyâr min-el-mü’minîne vel-müslimîn, yerhamullahü müstekdimîne minnâ vel-müste’hırîne. Ve innâ inşâallahü ankarîbin biküm lâhikûne. Es’elullahe lenâ ve leküm-ül-âfiyete.” Sonra “Allahümmegfir lenâ ve lehüm” denir. Az veya çok duâ edilir. Maksad onlara duâ etmektir, ölüler duâya çok muhtaçtırlar. Çünkü onların amelleri artık kesilmiştir. Tekrar amel yapma imkânları yoktur. Sonra kabrin kıble tarafında, meyyite dönerek oturulur. Oturduktan sonra, Allahü teâlâya hamdü sena ve Resûlullah efendimize salât ve selâmdan sonra, meyyit için, bildiği kadarıyla duâ eder.

Eğer ziyâret edilen meyyit, bereketi umulan mübârek bir zât ise, dileklerinin kabûl edilmesi için onu vesile ederek, onun hürmetine dileklerimi kabûl eyle diye Allahü teâlâya duâ eder. Tevessüle, Resûlullah efendimizle başlamalıdır. Zîrâ Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) tevessülde esastır. Resûlullah efendimiz ile ve kıyâmete kadar Resûlullah efendimize tâbi olan âlim ve evliyâya tevessül edilir. İmâm-ı Buhârî, Enes bin Mâlik’den şöyle rivâyet etti: “Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh), kuraklık zamanında, Peygamber efendimizin amcası Hazreti Abbâs’ı

vesile ederek Allahü teâlâdan yağmur istedi ve şöyle duâ etti: “Yâ Rabbî! Resûlullahın amcasını vesile ederek senden yağmur istiyoruz.” Bir süre sonra yağmur yağmaya başladı.

İhtiyâçların giderilmesi, günahların af ve mağfiret olunması husûsunda meyyitlerden salih olanlar vasıtasıyla tevessül edilebilir. Ya’nî onlar vesile edilerek, onların hürmetine Allahü teâlâdan dilekler istenir. Sonra, kendisine, ana-babasına, hocalarına, akrabalarına, o kabristanda bulunanlara, müslümanlardan vefât etmiş ve hayatta kalanlara, kıyâmet gününe kadar onların soylarından gelecek olanlara, orada hazır bulunmıyan müslümanlara duâ edilir. Sâlih kimseleri vesile ederek, Allahü teâlâya çok duâ etmelidir. Allahü teâlâ onları dünyâda seçtiği ve ikram ettiği gibi, âhırette de onlara çok derece verecek, lütuf ve ihsânda bulunacaktır, ihtiyâcı olan kimse, böyle sâlih kimselerin kabrine gidip, onları vesile ederek duâ etmelidir. Zira onlar, Allahü teâlâ ile kulları arasında vâsıtadırlar. Büyük zâtlar ve âlimler, asırlarca, sâlih kimselerin kabirlerini ziyâret etmek sûretiyle bereketlenmişlerdir. Bu ziyâretin bereketini madden ve ma’nen görmüşlerdir.

Ebû Abdullah bin Nu’mân (radıyallahü anh), “Sefînet-ün-necât li ehl-il-ilticâ” adlı eserinde, Şeyh Ebü’n-Necâ’nın kerâmetlerini anlatırken şöyle der: “Sâlih kimselerin kabirlerini ziyâret, hem ibret almak, hem de bereketlenmek için makbûldür. Hayatlarında olduğu gibi, vefâtlarından sonra da sâlih kimselerin bereketinden istifâde edilmesi mümkündür. Sâlih kimselerin kabirlerinin yanında duâ etmek ve onların şefaatini istemek, âlimlerce de tatbik edilmiştir.”

Haceti olan, sâlih kimselerin kabirlerine gitsin ve onları vesile ederek Allahü teâlâdan ihtiyâcının giderilmesini istesin. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm); “Yalnız üç mescide ziyâret için gidilir” hadîs-i şerîfi ile i’tirâz olunamaz. Zîrâ, büyük âlim İmâm-ı Gazâlî, “İhyâ-i ulûmuddîn” adlı kitabının sefer bahsinde şöyle buyurmaktadır “İbâdet için sefere çıkılırsa, bu ibâdet ya cihâd olur veya hac olur. Peygamberlerin (aleyhisselâm), Sahâbe-i Kirâmın (r.anhüm), Tabiînin, diğer âlimlerin ve evliyânın kabirlerini ziyâret etmek de bunlar arasına girer. Hayatta iken sohbetlerine, meclislerine gitmek sûretiyle bereketinden istifâde edilen kimselerin, vefâtlarından sonra da, kabirleri ziyâret edilmek sûretiyle onların rûhâniyetlerinden istifâde edilir. Bu maksad için sefere çıkmak caizdir. “Yalnız üç mescide ziyâret için gidilir” hadîs-i şerîfi buna mâni değildir. Çünkü bu hadîs-i şerîf, mescidler hakkındadır.

İbn-i Ebû Zeyd’in, bir risalesine yapmış olduğu şerhinde Abdî şöyle der: “Mescid-i harama ve Mekke-i mükerremeye kadar yürümek için nezretmenin dinde bir aslı vardır. Bu asıl da, hac ve umredir.”

İbn-i Hubeyre, “İttifâk-ül-eimme” adlı eserinde şöyle demektedir: “İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şafiî ve Ahmed bin Hanbel (r.aleyhim), Resûlullah efendimizin kabrini ziyâretin müstehâb olduğunu söylemişlerdir.”

Büyük âlim Abdülhak, “Tehzîb-üt-tâlib” kitabında, Ebû İmrân Fâsî’den şöyle nakleder: “Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret vâcibdir.” Abdülhâk, buradaki vacibi, müekked sünnet olarak açıklamıştır. Âlimlerin sözünün hülâsası; Resûlullah efendimizin kabr-i şerîfini ziyâretin, kıymetli bir kurbet olduğudur. Sırf Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret kasdedilerek sefere çıkılır. Bu en büyük ibâdetlerdendir. Bu niyetle sefere çıkan kimseye çok afiyetler olsun. Yâ Rabbî! Resûlullahı (aleyhisselâm) ziyâret ni’metinden bizi mahrûm etme. Âmin.

Hocam Ebû Muhammed’den şöyle duydum: “Resûlullahın (aleyhisselâm) Mekke-i mükerremeden, Medîne-i münevvereye hicret edip, orada âhırete teşrîf buyurmalarının hikmetine bakınız. Allahü teâlânın hikmeti, O’nun eşya ile şereflenmesi değil, eşyanın O’nunla şereflenmesi seklindedir. Şayet Resûlullah efendimiz Mekke-i mükerremede kalıp, burada Rabbine kavuşmuş olsa idi, belki Resûlullahın (

aleyhisselâm) Mekke-i mükerreme ile şereflendiği, Mekke-i mükerremenin Resûlullah efendimizden üstün olduğu hatıra gelebilirdi. Allahü teâlâ, Resûlullah efendimizin, mahlûkların hepsinden daha üstün olduğunu kullarına beyân etmeyi murâd edince, Resûlullah efendimizin Medîne-i münevvereye hicreti meydana geldi. Böylece Medîne-i münevvere, Resûlullah efendimizle şereflenmiş oldu. Âlimlerin icmâ'ı ile sabittir ki, Mescid-i haramdan sonra en üstün yer, Resûlullah efendimizin mübârek bedenini içinde bulunduran yerdir. Şu iyi bilinmelidir ki; Resûlullah efendimizin üzerinde gezip dolaştığı ve Resûlullah efendimiz ile ilgisi olan herşey, Resûlullah efendimizle olan durumunun miktarına göre şeref kazanacaktır. Resûl-i ekrem, Medîne-i münevverenin şifâ olduğunu buyurmuşlardır. Bu, Resûlullah efendimizin Medîne-i münevverede hasta ziyâreti ve muhtaçlara yardım için dolaşmalarından dolayıdır.

Bu sebeble Resûlullah (aleyhisselâm), mescidinde daha çok dolaştıkları için, buranın şerefi ve kıymeti daha fazladır. Orada kılınan namaz, bin namaz yerindedir. Aynı şekilde Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek evleri ile minber arasındaki dolaşması, oraya basması, mescidin diğer yerlerine nazaran daha fazla olduğu için, buraya Cennet bahçelerinden bir bahçedir buyurulmuştur. Resûl-i ekrem: "Beytim ile minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir" buyurdu.

Buraya kadar zikrettiğimiz, âlimlerin ve sâlihlerin kabirlerini ziyâret âdabı idi. Peygamberlerin (aleyhisselâm) kabirlerini ziyâretin âdabına gelince; Onları ziyâret için gelen kimse, zillet, kırıklık, muhtaç ve boynu bükük bir vaziyette olmalıdır. Kalbi onlarla meşgûl olmalı ve kalb gözü ile onları görüyormuş durumunda olmalıdır. Zira Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) bedenleri çürümez ve değişikliğe uğramaz. Ziyâret eden, önce Allahü teâlâya hamdü sena, sonra Resûlullah efendimize salât ve selâm okur. Sonra Allahü teâlâdan, Eshâb-ı Kirâm için rızâsını, sonra kıyâmete kadar onlara tâbi olanlara rahmetini diler. Sonra ihtiyâcının giderilmesi, günahlarının af ve mağfiret olması husûsunda, Allahü teâlâya, onları vesile ederek duâ eder. Bu dileklerinin kabûl olması husûsunda onlardan yardımlarını ister. Fakat, onların bereketi ile bu dileğinin kabûl olacağından şüphe etmez. Bu husûstaki hüsn-i zannını tam ve sağlam yapar. Çünkü onlar, Allahü teâlânın kullarına açılmış rahmet kapıları durumundadır. Onların yanına gitmek imkânı olmıyanlar, onlara selâm gönderirler. Muhtaç oldukları şeyleri, af ve mağfiret olunmalarını istedikleri ve daha başka dileklerini söylerler.

Âlimler buyurdular ki; "Resûlullah efendimizi ziyâret eden kişi, kendisini, hayatta iken Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrunda imiş gibi düşünür. Resûlullahın (aleyhisselâm) hayatta olması ile, vefât etmiş olması arasında fark yoktur. Ya'nî, Resûlullah (aleyhisselâm), vefâtından sonra da ümmetini görür, onların hallerini, niyetlerini bilir. Böyle bilmek ve görmek, Allahü teâlâya mahsûs denirse, cevap olarak şöyle deriz: "Ahırete giden mü'minler, ekseriyetle dünyâdakilerin hâllerini bilirler. Buna dâir pekçok şey anlatılmıştır. Onların, dirilerin hâlini bilmesinin, dirilerin amellerinin kendilerine arz edilmesi şeklinde olması muhtemeldir. Başka şekilde de olabilir. Bunlar gayb ile ilgili şeylerdir. Resûlullah (aleyhisselâm), amellerin arz olunma mes'elelerini haber vermişdir. Bunun olması kesin, fakat ne şekilde olduğu belli değildir. Herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir. Bu husûsta Resûlullah efendimizin şu hadîs-i şerîfi bize açıklama olarak kâfidir "Mü'min, Allahü teâlânın nûru ile bakar. Allahü teâlânın nûruna hiçbir şey mâni olamaz."

Ebû Abdullah Kurtubî'nin Tezkire'sinde, şöyle bildirilir Sa'îd bin Müseyyib buyurdu ki: "Hiçbir gün yoktur ki, o gün sabah ve akşam, ümmetinin amelleri Resûlullaha (aleyhisselâm) arzedilmesin, Resûlullah (aleyhisselâm), ümmetini sîmâlarıyla tanımasın. Bu sebeble, Resûlullah efendimiz ümmeti hakkında şâhiddir. Çünkü Allahü teâlâ, Nisa sûresinin kırkbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Her ümmetten peygamberlerini birer şâhid getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şâhid yaptığımız zaman bakalım kafirlerin hâli ne olacak!" buyuruyor.

Ameller, Cum'a günü Peygamberlere, ana ve babalara arzolunur. Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) ümmetinin

amelleri hergün, Cum’a günü ise, diğer Peygamberlere arz olunur. Resûlullah efendimizi vesile ederek Allahü teâlâya duâ etmek, yalvarmak, günahların affına sebep olur. Zîrâ Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) şefaatinin bereketi ile, pekçok ve büyük günahlar af ve mağfiret olunur. Kim böyle inanmazsa, Resûlullah efendimizin şefaatından mahrûm kalır. Zira Allahü teâlâ, Nisâ sûresinin altmışdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; “Biz her peygamberi, ancak Allahın izni ile kendisine itaat olunmak için gönderdik. Eğer onlar, nefslerine zulmettikleri zaman sana gelseler de, günahlarına Allahdan mağfiret dileseler, Peygamber de kendileri için af isteseydi, elbette Allahı, tövbeleri ziyâde kabûl edici, çok bağışlayıcı bulacaklardı” buyuruyor.

> Kim, Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfine gelir, kapısında durur, O’nu vesile ederek Allahü teâlâya duâ eder, Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilerse, Allahü teâlâ o kimseyi af ve mağfiret eder. Allahü teâlâ böyle va’d buyurmuştur. Buna inanmayan, Allah ve Resûlüne (aleyhisselâm) karşı gelmiş olur.
>
> Ba’zı büyük zâtlar, Resûlullah efendimizin ziyâretine geldikleri hâlde, Resûlullaha (aleyhisselâm) olan edeblerinden dolayı, Resûl-i ekremin huzûruna girmemiş, dışarıdan ziyâret edip gitmişlerdir. Bunlardan birisine, niçin Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna girmediği sorulunca; “İki cihanın efendisinin huzûruna benim gibiler nasıl girer? Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna girmeye kendimde güç bulamıyorum” diye cevap vermiştir.
>
> Halîfe, İmâm-ı Mâlik’e (radıyallahü anh) yanına gelmesi için binek gönderdiği zaman, bineğe binmeyi kabûl etmeyerek;
>
> “Resûlullah efendimizin mübârek ayakları ile bastığı yere, katırın tırnakları ile nasıl basarım” dedi, İmâm-ı Mâlik (radıyallahü anh) halifenin yanına gidince, halife ona; Mescid-i Nebiye girince, kıbleye mi, yoksa Resûlullaha mı (aleyhisselâm) dönüleceğini sorunca, İmâm-ı Mâlik (radıyallahü anh); “Yönünü Resûlullaha dönersin” buyurdu.
>
> Kâdı Ebü’l-Fadl Iyâd şöyle der: “Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret, müslümanlara sünnettir. Bu husûsta icmâ’ meydana gelmiş olup, faziletli ve teşvik olunan bir iştir.”

İbn-i Ömer’den bildirilen hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur: “Kabrimi ziyâret edene, şefaatim vâcib oldu.”

Enes bin Mâlik’in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfte; “Medîne-i münevvereye, sırf Allah rızâsı için beni ziyâret etmeye gelen kimse, kıyâmet günü bana komşu olur ve ona şefaat ederim” buyuruluyor. Başka bir hadîs-i şerîfte ise; “Kim beni vefâtımdan sonra ziyâret ederse, beni diri iken ziyâret etmiş gibi olur” buyurulmuştur.

> İmâm-ı Mâlik (radıyallahü anh), Resûlullaha (aleyhisselâm) selâm vereceği ve duâ edeceği zaman kabr-i şerîfe yaklaşır, Resûl-i ekreme selâm verirdi. Eli ile kabr-i şerîfe dokunmazdı.
>
> Nâfiî şöyle anlatır: “İmâm-ı Mâlik, Resûl-i ekremin kabr-i şerîfine gelir, şöyle selâm verirdi. “Esselâmü alen-Nebiyyi! Esselâmü alâ Ebî Bekr! Esselâmü alâ Ebî Hafs!” Sonra giderdi Onu böyle selâm verirken yüz defadan fazla gördüm.”
>
> İbn-i Kasûn da şöyle demektedir: “Medînelileri, Medîne-i münevverenin dışına çıktıkları veya dışarıdan geldikleri zaman, Kabr-i şerîfe gelip selâm verdiklerini gördüm. Ben de böyle yaparım.”
>
> Ahmed bin Sa’îd el-Hindî, eserinde şöyle demektedir: “Kabr-i şerîfin yanında duran kimse, ona dokunmaz, yapışmaz, uzun müddet de orada kalmaz. Hücre-i se’âdet, parmaklıkların içerisindedir. Buraya gelip, uzun müddet orada durulduğu zaman izdiham meydana gelir ve başkası rahatsız edilmiş olur. Uygun olanı, parmaklıkların iç kısmına girmemektir. Burada işlenen bid’atlerden müslümanları men etmelidir. Ba’zı kimseler, Kâ’be-i muazzamayı tavaf eder gibi, Hücre-i se’âdetin etrâfını dolaşıyorlar, tavaf ediyorlar, öpüyorlar, yüz ve gözlerini sürüyorlar;

Oraya mendillerini ve elbiselerini atıyorlar, böyle yapmakla kendilerine bereket hâsıl olacağını sanıyorlar. Bunlar, tamamen bid'attir. Çünkü, Resûlullah efendimizden bereketlenmek ve ma'nevî yönden istifâde etmek, ancak O'na tâbi olmakla olur. Bunun için âlimler, Kâ'be-i muazzamanın duvarlarını, mescidlerin duvarlarını, Mushaf-ı şerîfi v.b. şeyleri mesh etmek (el sürmek) sünnete muhalif olduğu için, bu işleri mekrûh görmüşlerdir. Çünkü, Kabr-i şerîf ziyâret edilirken, hürmet ve ta'zim Resûlullah efendimizedir. Resûl-i ekreme ta'zim ise, sünnet-i seniyyeye uymakla olur. Aynı şekilde Mushaf-ı şerîfe ta'zim, onu öpmekle değil, onu okumak ve onunla amel etmekle olur. Yine mescide ta'zim, onun duvarlarına el sürmekle değil, onda namaz kılmakla olur. İçerisinde Allahü teâlânın veya Resûl-i ekremin ism-i şerîfi bulunan bir kâğıt, yolda görüldüğünde, ona ta'zim, onu öpmekle değil, onu şânına uygun olmayan yerden alıp, yüksekçe ve ayak altında kalmıyacak biryere kaldırmakla olur. Bir veliye ta'zim ve hürmet, onun elini ayağını öpmekle değil, onun sözünü dinlemek ve dediklerini yapmakla olur. Aynı şekilde, Resûlullah efendimize ta'zim, O'nun huzûrunda bir bid'ati yapmakla değil, onun sünnet-i seniyyesine uymakla olur."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-A'lâm cild-7, sh. 35

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 237

3) Medhal-üş-Şer'-iş-şerîf

İBN-İ HATÎB CİBRÎN (Osman bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh ve kırâat âlimi. Kâdı'l-kudât. İsmi, Osman bin Ali bin Osman (diğer bir rivâyette İsmâil) bin İbrâhim et-Tâî el-Halebî'dir. Künyesi Ebû Amr ve lakabı Fahrüddîn olup, İbn-i Hatîb Cibrîn diye tanınır. 662 (m. 1263) senesi Rebî'ul-evvel ayında Mısır'da, Kâhire'de doğdu. 739 (m. 1338) senesi Muharrem ayında orada vefât etti. Sûfîler kabristanına defn olundu.

Haleb kadısı Şemsüddîn bin Behrâm, Kâdı Şerefüddîn el-Bârizî, İzzüddîn el-Esnâî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Fıkıh, usûl, kırâat, ferâiz, lügat, mantık, nahiv, beyân ve diğer ilimlerde yüksek âlimlerden oldu. Ders ve fetvâ verecek dereceye geldi.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, talebelere ders okutmaya başlayan İbn-i Hatîb Cibrîn, çok talebe yetiştirdi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler. Birara Haleb şehrine Kâdı'l-kudât olarak ta'yin edildi. Bu vazîfeyi yürütürken, ilim ile meşgûl olmayı da ihmâl etmedi.

Faziletler sahibi çok yüksek bir zât olan İbn-i Hatîb, haramlardan ve şüphelilerden kaçmakla birlikte, şüphelilere düşmek korkusu ile mübahların fazlasından da çok sakınırdı. Bir ara Beyt-ül-mâl vekîlliği vazîfesinde de bulundu. Fahrüddîn İbn-i Hatîb hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: Şerh-üş-Şâmil-üs-sagîr, Şerhu Muhtasar-ı İbn-i Hâcib, Şerh-ül-bedi li-İbn-is-Sâ'âti, Şerh-ut-ta'cîz li-İbn-i Yûnus, Ferâiz (Nesir halindedir), Ferâiz, (Manzûm hâldedir), Mecmû (lügate dâirdir).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 262

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 126

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 393

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 184

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 93

6) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 443

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 655

8) El-A'lâm cild-4, sh. 210

9) Keşf-üz-zünûn sh. 236, 418

İBN-İ HİŞÂM (Abdullah bin Yûsuf)

Nahiv ve fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Yûsuf bin Ahmed bin Abdullah İbni Hişâm el-Ensârî'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Cemâleddîn olup, İbn-i Hişâm ismiyle tanınmıştır. 708 (m. 1309)'de doğdu. 761 (m. 1360)'de Mısır'da vefât etti. Sûfiyye kabristanına defn edildi. Nahiv ve fıkıh ilminden başka, me'ânî, beyân, arûz ve diğer ba'zı ilimlerde de âlimdir. İlim tahsiline, önce Arabcayı öğrenmekle başladı. Bir müddet Mekke'de kaldı. Şihâbüddîn Abdüllatîf İbn-ül-Merhal ve İbn-i Sirâc'dan ilim aldı. Züheyr bin Ebî Sülemî'nin dîvânını Ebû Hayyân'dan dinledi. Şeyh Tâcüddîn et-Tebrîzî'nin derslerine devam etti. Bundan sonra Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. Daha sonra da Hanbelî mezhebine geçip el-Hırakî'nin Muhtasar'ını dört ay kadar bir zaman içinde ezberledi. Arabcayı bilmek ve inceliklerine vâkıf olmak husûsunda akranlarını geçmiştir. Ayrıca İbn-i Cemâa'dan hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etti. Kıymetli eserler yazmıştır. **Eserleri:** "Mugnillebîb": Bu eseri Arabcadaki edatlar ve harfler ile ilgili olup, sahasında benzeri az bulunan bir eserdir. İbn-i Mâlik'in sarf ve nahiv ile ilgili bin beyitlik meşhûr eseri "Elfiye" üzerine bir ta'lîk (inceleme) yazmıştır. Bir diğer eseri "Umdet-üt-tâlib fî tahkîki İbn-i Hâcib": Şâfiiyye şerhi olup, iki cilddir. "Ref'ül-hasâsa an kurrâ-il-hulâsa": Dört cilddir. "Et-Tahsîl vet-tafsîl li kitâb-it-tezlîl vet-tekmîl", "Şüzür-üz-zeheb", "Katr-un-nedâ" ve bunun şerhi "El-Kevâkıb-üd-dürriyye", "Bânet suâd kasidesi şerhi", "Şerhi Câmi-üs-sagîr": İmâm-ı Muhammed'in Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinin fürûuna dair eserinin şerhidir. Ayrıca beş cild civarında bir tezkire kitabı vardır. Nahiv ilmindeki şöhreti ve eserleri ile her tarafta tanınmıştır. Ba'zı beytlerinin tercümesi şöyledir: "Kim ilmi öğrenmek için sabır gösterirse, ona kavuşur. Kim güzeli, iyiyi isterse, ona kavuşmak için sabır gösterir." Kim yükseklere kavuşmak için nefsini birazcık zillete sokmazsa, ömrü boyunca zillet içinde yaşar." "Ahırette en çetin hesap, kişinin dünyâda yaptıklarının hiçbirinin affedilmeden herşeyden tek tek sorulması, hesaba çekilmesidir."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 163

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 308

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 191

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 68

İBN-İ KAMMÂH (Muhammed bin Ahmed)

Şâfii mezhebi fıkıh ve hadîs Âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin İbrâhim bin Haydar bin Ali bin Akîl el-Mısrî'dir. Lakabı Şemseddîn İbni Kammâh, künyesi Ebû Abdullah'dır. 656 (m. 1258) yılı Zilka'de ayında doğdu. 741 (m. 1340) yılında Kâhire'de vefât etti.

İlk tahsilini tamamladıktan sonra, Radıyyüddîn bin Burhân'dan "Sahîh-i Müslim"i dinledi. Bu âlimin ölümünden sonra Necîb el-Harrânî ve kardeşi İzzeddîn'den, İbn-i Hatîb el-Mizze'den, Takıyyüddîn bin Rezîn ve bunlardan başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Abdüddâim ve Şam âlimlerinden ba'zıları ona icâzet verdiler. Birçok âlimden ilim tahsil ederek bilgisini arttırdı. Fıkıh ilminde meşhûr oldu. Sorulan suâllere fetvâlar vererek, insanların müşkillerini halletti. Dînî ilimlerde çok geniş bilgiye sahip olan İbn-i Kammâh, dersler vererek birçok talebe yetiştirdi. Hocalarından öğrendiği, dilediği hadîs-i şerîfleri rivâyet etti. Kâdılık vazîfesi vekâletinde bulundu. Kâdı Bedreddîn bin Cemâa'nın oğlu İzzeddîn bin Cemâa zamânında bu vazîfeden ayrıldı. İlim müzâkere etmek, ders okutmak ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Ömrünün son zamanlarında, vefâtına kadar Karâfe'de ders okuttu. Tûlûn Câmiinde imamlık vazîfesinde de bulundu.

Bedreddîn Nablûsî der ki: "Zamanının hayret edilecek âlimlerinden biri idi. Ona bir âyet-i kerîme hakkında suâl sorulsa, o âyetten bir önceki ve bir sonraki âyet-i kerîmeyi okurdu."

Çeşitli ilimlerde ilim sahibi idi. Faydalı eserleri vardır. İlmi, ilimle meşgûl olmayı ve ilimle meşgûl olanları severdi. Hadîs ilmi ile meşgûl olanları daha çok severdi. Ders okutması, îzâh etmesi gayet hoş olup, derslerine gelenler ondan çok istifâde ederlerdi. Devlet büyükleri de ona hürmet eder, saygı gösterirlerdi. Okuduğu, duyduğu şeyleri çok çabuk ezberlerdi. Kuvvetli bir zekâ ve hafızası vardı, öğrendiklerini ve ezberlediklerini unutmazdı.

Mısır târihini çok iyi bilirdi. Ondan Sa'deddîn el-Kummî ve daha başka âlimler rivâyette bulundular. Sirâceddîn Bulkınî, ondan "Sahîh-i Müslim" kitabını nakleder ve Irâkî ve İbn-i Mülakkın gibi akranlarına onunla iftihar ederdi. Fıkıh bilgilerini Şafiî mezhebine göre anlatan "Silsilet-ül-Vâsıl" adında bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8 sh. 225

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3 sh. 303

3) Keşf-üz-zünün sh. 996

İBN-İ MENFELÛTÎ

Şafiî mezhebi fıkıh, tefsîr, usûl âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Ahmed bin İbrâhim bin Yûsuf el-Osmânî ed-Dîbâcî'dir. Lakabı Veliyyüddîn ve künyesi Ebû Abdullah'dır. İbn-i Menfelûtî ve İbn-i Hatîb el-Melevî diye tanınmıştır. 713 (m. 1313) senesinde doğdu. 774 (m. 1372) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti. Dımeşk'da yetişen İbn-i Menfelûti, ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Doğruluk ve iyilik üzere, ibâdet içerisinde yetişti. Zamanındaki çeşitli âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Fıkıh, tefsîr, hadîs ve başka ilimlerde derin âlim oldu. Sultan Nasır zamanında Mısır'a gitti. Orada çeşitli medreselerde ders verdi. Çok talebe yetiştirdi. Çok ibâdet ederdi. Çok mütevâzi idi. Va'zları çok güzel ve te'sîrli idi.

Veliyyüddîn-i Irakî diyor ki: "Ebû Abdullah Veliyyüddîn hazretleri, bilhassa tefsîr, fıkıh, usûl ve tasavvufda çok yüksek idi. Bu ilimlerde mütehassıs idi. İbâreleri çok tatlı ve fasih (açık ve net) idi. Ondan çok insanlar istifâde ettiler."

Hâfız Şihâbüddîn İbni Haccî diyor ki "Veliyyüddîn hazretleri, fizikî yönden ve ahlâkının güzelliği bakımından, sanki zamanında bulunan insanların latif ve zarif olanı idi."

İlim öğrenmek ve öğretmek niyetiyle Haleb'e, Anadolu'ya ve başka yerlere gitti. Sonra Kâhire'de yerleşti. Daha çok Mensûriyye Medresesi'nde ders verirdi.

Rivâyet edilir ki, Veliyyüddîn hazretlerinin vefâtı yaklaşınca; ba'zı kimseler kendisine selâm vermiş gibi; "Ve aleyküm selâm" diyerek selâmlarını aldı ve; "Bunlar, Rabbimin melekleridir. Geldiler. Beni Cennette bir köşk ile müjdelediler" buyurdu. Bunun üzerine orada bulunanlar, oraya meleklerin geldiğini ve Ebû Abdullah'ın onların selâmlarına cevap verdiğini anlatır. Ebû Abdullah ondan sonra; "Üzerimde bulunan elbiselerimi soyunuz. Melekler Cennet elbiselerinden getirdiler" buyurdu ve kendisinde bir sürûr (neş'e, sevinç) hafi meydana geldi Bu hâl üzere rûhunu teslim etti. Cenâze namazında takriben otuzbin kişi bulundu. Emîr Nâsıruddîn'in türbesine defn olundu.

İrşâd-üt-taif ilâ ilm-il-Letâif onun eserlerindendir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 58

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 306

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 277

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 233

İBN-İ MENZÛR

Arab dili ve edebiyâtı âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Mükerrem bin Ali bin Ahmed bin Ebü'l-Kâsım bin Menzûr el-Ensârî el-Ifrikî olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı Cemâlüddîn'dir. 630 (m. 1232) senesi Muharrem ayında Mısır'da doğdu. Trablusgarb'da doğduğunu söyleyenler de vardır. 711 (m. 1311) senesi Şa'bân ayında yine Mısır'da vefât etti.

İbn-i Menzûr hakkında kaynaklarda fazla bilgi verilmemektedir. İbn-i Mâkir, Yûsuf bin Mâhilî, Mürteza bin Hatim, Abdürrahmân bin Tufeyl ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Kendisinden ise; İmâm-ı Sübkî ve Zehebî hadîs-i şerîf dinlediler ve rivâyet ettiler.

İbn-i Menzûr, edebiyat ve lügat ilmiyle ilgili, daha önce yazılmış uzun kitapları kısalttı. Onun kısalttığı kitapların sayısının beşyüz cild olduğu söylenir. Bu sebeble ona "İbn-i kütüb" (Kitapların oğlu) derlerdi.

Safdî onun hakkında; "Edebiyâtla ilgili ne kadar uzun kitap varsa hepsini kısalttı" demektedir.

İbn-i Menzûr, Trablus kadılığında bulundu. Daha sonra Mısır'a döndü. Âlimler topluluğunun reîsi idi. Edebiyat ilminde çok bilgi sahibi idi. Çok güzel yazı yazardı. Nahiv, lügat ve târih ilimlerinde mahir idi.

İbn-i Menzûr'un yazmış olduğu eserlerin ekserisi, edebiyat ve lügat ilmi ile ilgilidir. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Lisân-ül-Arab: Arabca yazılmış en büyük ve kıymetli lügat kitaplarından biridir. Bu kitabını yazarken "Tehzîb," "Muhkem", "Sihâh" ve Sihâh'ın haşiyelerinden, ayrıca Cemhere ve Nihâye kitaplarından istifâde etmiştir. Bu eser Mısır'da yirmi cild olarak basılmıştır. 2-Muhtasar-ül-Egâni: Matbû' olup, oniki cilddir. 3- Muhtasaru Müfredât-ı İbn-i Baytar, 4- Sürûr-un-nefs bi-medârik-il-havvâs-il-hams (iki cild), 5- Letâif-üz-zahire, 6- Muhtasaru Târîh-i Dımeşk li-İbn-i Asâkir, 7- Muhtasaru Târîh-i Bağdâd lis-Sem'ânî, 8- İhtisaru kitâb-il-Hayvân lil-Câhız, 9- Ahbâru Ebî Nüvâs, 10- El-Müntehab vel-Muhtâr fin-nevâdiri vel-eş'âr, 11- Tehzîb-ül-havvâs min dürret-il-gavvâs, 12-Zeylü alâ târihi İbn-i Neccâr, 13- Nisâr-ül-ezhâr fil-leyli ven-Nehâr.

Lisân-ül-Arab'dan ba'zı bölümler:

İslâm ve İstislâm: İnkiyâd, boyun eğmek demektir. Dindeki İslâmın ma'nâsı: Boyun eğmek ve İslâm dînini açıklamak ve Resûlullahın (aleyhisselâm) Allahü teâlâdan getirdiklerini kabûl etmektir. Sa'lebî bu husûsta ne güzel söylemiştir: "İslâm dil ile, imân kalb iledir."

Tehzib kitabında, İslâm hakkında Ebû Bekr Muhammed bin Beşşâr şöyle demektedir: "Falanca müslümandır" denilince, bunda iki ma'nâ vardır. Birisi; Allahü teâlânın emrini istislâm eden (boyun eğen), diğeri; ibâdeti sırf Allah için yapan demektir.

Resûlullah (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Müslüman, müslümanların onun dilinden ve elinden emîn olduğu kimsedir" buyuruyor. Ezherî, bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı hakkında şöyle demektedir: "Mü'min, selâmet kapısına girmiştir. Mü'minler de onun kötülüğünden korunmuşlardır."

Diğer bir hadîs-i şerîfte; "Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu düşmana teslim etmez" buyuruluyor.

Resûlullah (aleyhisselâm) birgün; "Herkesin bir şeytanı vardır" buyurunca, Eshâb-ı Kirâm; "Senin de var mı yâ Resûlallah?" diye sordular. O da; "Evet! Fakat Allahü teâlâ, ona karşı bana yardım etti. O müslüman oldu" buyurdu. Bir rivâyete göre de; "Allahü teâlâ, benimle beraber olan şeytan müslüman oluncaya kadar bana yardım etti" buyurdu. Ya'nî şeytan boyun eğip, bana vesvese vermekten vazgeçinceye kadar, Allahü teâlâ bana yardım etti.

İslâm: Resûlullahın (aleyhisselâm) getirdiklerini kabûl etmektir. Zâhiren bunu kabûl etmekle beraber, kalb ile de inanılır ve tasdik edilirse, buna îmân denir. Îmân, islâmın

sıfatıdır. Eğer bir kimse zâhiren Resûlullahın bildirdiklerini kabûl eder görünür de, kalben bunlara inanmazsa, bu kimse zâhiren müslüman muâmelesi görür. Bu kimse, sadece dil ile müslümanım diyen kimsedir. Zîrâ, imân sâhibi kimsenin çok doğru olması lâzımdır. Çünkü îmân tasdiktir. Bu bakımdan mü'min, Resûlullah efendimizin bildirdiklerini zâhiren kabûl ettiği gibi, kalb ile de bunları tasdik edendir. Gerçek müslüman, Allah ve Resûlüne itaatini, inanarak izhâr edendir. Fakat inanmayıp, sâdece kendisine gelecek zararlardan korunmak için, müslümanmış gibi görünen, müslümanım diyen kimse, hakîkatte mü'min değildir. Ancak, zâhiren müslüman hükmündedir.

Sünnet: Dinde sünnet: Resûlullahın (aleyhisselâm) emrettiği ve nehyettiği, gerek sözle, gerekse fiille teşvik buyurduğu şeylerdir. Sünnet kelimesinin dinimizde üç ma'nâsı vardır. "Kitâb ve sünnet" birlikte söylenince, kitâb Kur'ân-ı kerîm, sünnet de hadîs-i şerîfler demektir. "Farz ve sünnet" denilince, farz, Allahü teâlânın emirleri, sünnet ise Peygamberimizin (aleyhisselâm) sünneti ya'nî emirleri demektir. "Sünnet" kelimesi yalnız olarak söylenince, bütün ahkâm-ı İslâmiyye demektir.

Bid'at: Arabca bir kelimedir. Önceden olmayıp, sonradan ortaya çıkarılan herşey demektir. Bu bakımdan, hem âdette, hem de ibâdette yapılan değişiklikler, reformlar bid'at olur. Peygamberimizin (aleyhisselâm) ve O'nun dört halifesi (r.anhüm) zamanlarında bulunmayıp da, dinde sonradan meydana çıkarılan, uydurulan inanışlar, sözler, işler, şekiller ve âdetler bid'attir. Bunların hepsini din diye, ibâdet diye uydurmak veya dînin önem verdiği şeyleri, dinden ayrıdır, din buna karışmaz demek bid'attir. Bid'atlerin bazıları küfürdür. Ba'zıları da büyük günahtır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 39

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 26

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 262

4) El-Vâfî bil-vefeyât cild-5, sh. 54

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 219

6) El-A'lâm cild-7, sh. 108

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 123

8) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 248

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 46

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 142

11) Nüket-ül-himyân sh. 27

12) Zerkeşî sh. 307

13) Bedr-üs-sâfir sh. 167

14) Brockelman Sup-2, sh. 14

İBN-İ MERZÛK (Muhammed bin Ahmed bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Merzûk el-Acîsî et-Tilmsânî, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şemsüddîn'dir. 711 (m. 1311)'de Tilmsân'da doğdu. 781 (m. 1379) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Tilmsân beldesinde yetişip büyüyen İbn-i Merzûk hazretlerinin, büyük dedeleri Medyen ahâlisindendir. Abded'de otururlardı. Orada dedelerinden miras olarak kalan toprakları, arazileri vardı. Beşinci dedesine nisbetle İbn-i Merzûk diye tanınmıştır. Bu Merzûk, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed'in dedeleri arasında, vilâyet sahibi, evliyâ bir zât olarak tanınır. Çok küçük yaşlarda ilim tahsiline başlayan İbn-i Merzûk, ilk olarak Tilmsân'da Ebû Bedreddîn bin Ebî Abdullah ve onun kardeşi olan Ebû Mûsâ hazretlerinden ilim öğrendi. 718 senesinde babası ile birlikte doğuya doğru göç etti. Bicâye'de Nâsıruddîn'den ders aldı. Babası Mekke-i mükerremede yerleşti. İbn-i Merzûk ise, ilim tahsili için Kâhire'ye döndü ve orada yerleşti.

Burada Burhâneddîn es-Safâkusi ve kardeşinden ders okudu. Hadîs-i şerîfin taleb ve rivâyet dallarında, tefsîr, fıkıh, usûl, nahiv ve başka ilimlerde büyük âlimlerden oldu. 733 (m. 1332) senesinde asıl memleketi olan Kuzey Afrika'ya, Tilmsân'a döndü. Buranın vâlisi onu çok iyi karşıladı. Abdâd'da çok büyük bir câmi yaptırdı. Câminin hatîbliğine, İbn-i Merzûk'un amcasını getirdi. Onun vefâtından sonra, buranın hatîbliği İbn-i Merzûk'a verildi. İbn-i Merzûk'un hitâbeti (konuşma kâbiliyeti) pek fazla idi. Bu vazîfesi esnasında, sultan ile olan münâsebeti ve yakınlığı da bir hayli arttı. Sultânın iki oğlunu da okutuyordu. Bir taraftan çok güzel bir şekilde vazîfesini yürütürken, diğer taraftan da, orada bulunan meşhûr âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulunuyor, onlardan ilim öğreniyordu. Birara sultan, onu sefir (elçi) olarak Endülüs'e gönderdi. Kayravân harbinden sonra, Fas Sultânı Ebû Enan'a elçi olarak geri döndü. Oradan da Tilmsân'a geçti ve Abdâd'da yerleşti. Bu sırada, Ebû Saîd Osman bin Abdürrahmân ile kardeşi Ebû Sabit, Tilmsân'a hâkim idiler. Zamânın sultânı Sultan Ebü'l-Hasen ise Cezayir'de bulunuyordu. Burada büyük bir asker toplanmıştı. Ebû Sa'îd, kardeşine haber vermeden, İbn-i Merzûk'u sulh yapmak üzere, elçi olarak Ebü'l-Hasen'e gönderdi. Kardeşi Ebû Sabit bunu duyunca, hiç hoş karşılamadı. Bunun üzerine İbn-i Merzûk'u yakalamak üzere adam gönderdiler. Sonra Endülüs'e geçmesine müsâade ettiler. İbn-i Merzûk Endülüs'e vardığında, Gırnata Sultânı Ebü'l-Haccâc'ın sarayında misâfir edildi ve kendisine çok hürmet ve ikramda bulunuldu. Sultan bunu kendi himâyesine alıp, Mescid-i hamrâ'nın hatîbliğine ta'yin etti.

Burada 754 (m. 1353) senesinde, Tilmsân ve civarının da hâkimiyetini eline alan Ebû İnân'ın kendisini da'vet etmesine kadar kaldı. Sultan onu meclisinin ileri gelenleri arasına kattı. Bir yerde yalan söylemesini istedi. O da söylemedi. Söylemediği için sultan kızdı ve onu hapsetti. Daha sonra serbest bırakılan İbn-i Merzûk (radıyallahü anh), Ebû Sâlim isminde birisinin saltanatı eline almasıyla, devlet kademelerinde çok yüksek makamlara getirildi Sultan, birçok işini buna bıraktı. 764 (m. 1362) senesinde Tunus'a gitti. Burada çok iyi karşılanıp, kendisine Muvahhidîn Câmii'nin hatîbliği vazîfesi verildi Sultan Ebû Yahyâ, 769 (m. 1367)'da vefât edince, Kâhire'ye gitti. Orada kendisini âlimler ve devlet adamları hürmet ve ikram ile karşıladılar. Sultan Eşref ile görüştü. O da buna ba'zı mühim vazîfeler verdi. Vazifeleri esnasında ve diğer zamanlarda, fazilet sahibi, yüksek ve kıymetli bir zât olarak bilinip tanınmıştır. Hayatı boyunca güzel ahlâk üzere bulunmuştur. Kendisiyle iş görülmesi kolay, beraberliği iyi, sevgisi çok, kalbi temiz, iyilik sever, güzel bir ev sahibi, tatlı dilli, güler yüzlü, açık ve doğru sözlü bir zât idi. İfâdesi düzgün olup, devlet ileri gelenleri ile birlikte bulunduğunda, onlara dînimizin emirlerini bildirir, hak yoldan ayrılmamaları için nasihat ederdi. Vekarını, ağır başlılığını sarsmadan, uygun olan şekilde şaka ve latife yapardı. Dost ve sevenlerine yardım ve bağlılığı çok, mütevâzî, iyilik yapmayı seven bir zât idi. Evi, sohbetine gelip kendisinden istifâde etmek isteyen talebeleri ile dolup taşar, kendisi de, yine bu şekilde sohbet için yapılan da'vetleri kabûl ederdi. Hattat idi. Yazı yazması çok güzel idi. Kur'ân-ı kerîm okuması da fevkalâde idi. Nesirde de, şiirde de mahir ve becerikli idi. Doğruluktan ayrılmazdı. Bir taraftan, o günkü durumların icâbı olarak sultanlarla beraber olup çeşitli vazîfelerde bulunurken, diğer taraftan ilim ile meşgûl olmayı, ilim öğrenip öğretmeyi de ihmâl etmezdi. Hacca gittiği sene, hacdan sonra orada bir miktar kaldı. Orada bulunan büyük âlimlerle görüşüp sohbetlerinde bulundu. Kendilerinden ilim öğrenip rivâyette bulunduğu ve icâzet aldığı hocalarının sayısı pekçoktur. Mısır'a döndüğünde, Necmiyye, Dâr'atmeşiyye ve Şeyhûniyye medreselerinde ders verdi. Çok yakışıklı, heybetli, herkese fâideli olmaya çalışan, kadri yüce bir zât idi. Tam yetişmiş, mükemmel bir zât olup, sözleri ve hareketleri insanlarda çok te'sîrli olduğundan, bulunduğu beldenin en büyük câmisinin imâm ve

hatîbliği devamlı olarak buna verildi. Çok talebe yetiştirdi. İbn-ül-Hatîb, İbn-i Merzûk'dan çeşitli ilim meclislerinde, Buhârî'yi ve diğer hadîs kitaplarından ba'zılarını dinlediğini, onun bulunduğu meclislerin ayrı bir tatlılık ve güzellikte olduğunu haber vermektedir, İbn-i Merzûk hazretleri, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazmış olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: "Şerhu umdet-ül-ahkâm", "Şerh-üş-Şifâ", "Şerh-ül-ahkâm-üs-sugrâ", "İzâh-ül-merâşid", "El-İmâme", "Mefâtih-ül-Merzûkiyye", "Akîdetü Ehl-it-tevhîd", "Müsnedü sahîh-ül-Hasen", "Şerhu câmi-ül-Sahîh-il-Buhârî", "İzâh-us-sâlih".

İbn-i Merzûk Muhammed bin Ahmed bin Muhammed hazretleri, yazmış olduğu kıymetli risalelerinden, birisinde buyuruyor ki:

"Her hâlimizde Allahü teâlâya hamd ederiz. Eshâb-ı Kirâmın meşhûrlarından, Abdullah bin Amr bin Âs ve Abdullah bin Ömer bin Hattâb'ın (r.anhümâ) bildirdikleri bir haber şöyledir: "Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), Mekke'nin yüksek bir yerinde bulunan Seniyye tepesinde durdular. O zaman orada hiçbir kabir yoktu. Buyurdular ki: "Allahü teâlâ, yetmişbin kişiyi hesapsız olarak Cennete koyacaktır. Bunlardan herbiri de yetmişbin kişiye şefaat edecekler ve onlar da hesaba çekilmeden Cennete gireceklerdir. Herhangi bir cezaya da uğramayacaklardır. Yüzleri de, ondördüncü gecesindeki ay gibi parlaktır." Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekr, "Yâ Resûlallah! Onlar kimlerdir?" diye suâl edince, Peygamber efendimiz; "Onlar, ümmetimin garîblerinden, işte buraya defnedilecek olanlardır" buyurdu. İbn-i Merzûk hazretleri anlatmaya devam ederek buyuruyor ki Benim babam da, bu hadîs-i şerîfi işittikten bir hafta sonra vefât etti ve buraya defn olundu. Allahü teâlâ ona rahmet eylesin. (Hadîs-i şerîfte bildirilen müjdeye kavuştuğuna göre,) acaba çocuğunun (İbn-i Merzûk'un hatâlarının affı için şefaat etmez mi? doğuda, batıda, ilim ve din yolunda ömür tüketmiş olan, İskenderiyye şehrinden Kuzey Afrika memleketlerinde sahih hadîs-i şerîfleri nakleden ve ilim öğrenip bu ilimleri yaymaya çalışan Resûlullahın (aleyhisselâm) minberinde oturup O'nun (aleyhisselâm) sünnetini ihyâ İçin gayret eden, 12 seneye yakın Harâmeynde kalan, Kâ'be-i muazzama içinde hatim okuyan ve Mekke'de ilim öğreten (bu oğlu) için acaba şefaat etmez mi? Estağfirullah yâ Rabbi! Günahlarım çok büyük. Günahlarımı Rabbim de biliyor. Fakat ben tövbe ediyorum. O'na güveniyorum. Rabbim rahmet sâhibidir. Vesselâm."

Bu ifâdeler, İbn-i Merzûk'un yüceliğini, din ve dünyâdaki yerini, yüksekliğini göstermektedir, İbn-i Merzûk (radıyallahü anh) yazdığı başka bir risalede de buyuruyor ki: "Seyyid Muhammed el-Mürşidî babamın hocalarından idi. Bu zâtla, babamla doğuya yaptığımız seyahatte karşılaştık. Ben o zamanlar ondokuz yaşında idim. Cum'a namazı vaktinde huzûrlarına vardık. Âdetleri üzere mescidde İmâmlık yapacak husûsi birisi bulunmaz, hazır olan cemâatten birisi imâm olurdu. O gün de orada fıkıh âlimlerinden birçok zât vardı, öyle ki, cemâatinin tamâmı âlimler olan câmi, belki de bundan başka yoktu. Namaz vakti yaklaştıkça, herkesin heyecanı artıyor, acaba imamete kim geçecek diye meraklanıyorlardı. Nihâyet Seyyid Muhammed hazretleri göründü. Sağına soluna baktı. Ben onu ilk defa görüyordum ve babamın arkasında kendimi gizliyerek oturuyordum. Gözü bana ilişince. İsmimi söyliyerek bana hitâb etti ve; "Buraya gel" dedi. Yanına vardım. Yalnız bir yere çekildik. Beni farz, vâcib ve sünnetlerden imtihan etti. Abdestim olduğu hâlde, tekrar ihlâs ile güzel bir abdest aldım. Bu abdestim, onun çok hoşuna gitmiş, beraberce mescide girdik. İmâm olmam için beni öne itti ve âdetlerince hatîb efendinin hutbe okurken dayandığı kılıncı bana kuşattı. Ben hiç hazırlıklı olmadığım için, ne okuyacağım diye düşünüyordum. Bana; "Kalk! Bismillah de!" buyurdu. Ben de kalktım. Hutbeye çıktığımda, hiç hazırlanmadığın şeyleri rahatça söyleyebiliyordum. Ara sıra cemâate bakıyordum. Herkes, sözlerimin te'sîri ile sanki kendilerinden geçmiş bir hâlde dinliyorlardı. Namazdan sonra bana; "Güzel hutbe okudun. Hutbeyi senin okuman, bize göre sana yaptığımız bir ikramdır. Bizi ihyâ ettin" buyurdu. Sonra biz hac yaptık. Mekke-i mükerremede yerleştik. Bir müddet sonra babam bana, amcam ve akrabalarım ile beraber olmam için Tilmsân'a dönmemi, yolda giderken, hocası Seyyid Mürşidî'ye uğramamı

emir ve tenbîh etti. Yolda o zâtın yanına uğradım. Bana babamı sordu. Selâm ve hürmetlerini bildirip; “Ellerinizden öpüyor” dedim. Bunun üzerine bana; “Öne doğru gel! Şu hurma ağacına dayan! Ebû Midyen Magribî hazretleri bu ağacın altında üç sene kaldı” buyurdu. Daha sonra bana; “Ey Muhammed! Baban bizim kardeşlerimizden ve sevdiklerimizdendir. Fakat sen” dedi ve bu kelimeyi üç defa tekrarladı. Bu, benim için, devlet adamlarına fazla yakınlık kurduğumu, bunun ise mahzurlarının bulunduğunu bildirmek için bir îkâz idi. Daha sonra da; “Ey Muhammed! Sen babanı düşünüyorsun. Kendisi hasta olduğu için, şimdilerde hâlinin nasıl olduğunu merak ediyorsun. Memleketini de düşünüyorsun. Baban iyidir ve sıhhat üzeredir. Şu anda Resûlullahın (aleyhisselâm) minberinin yanında, sağında Halîl el-Mekkî ve solunda Mekke-i mükerreme kadısı Ahmed efendi oldukları hâlde oturuyorlar. Babanı merak etme! Memleketine gelince, Allahü teâlâ orada bulunanların ihtiyâçlarını (sıkıntılarını) giderdi” buyurdu. “(Orada bulunan) hocam nasıl?” dediğimde; “Allahü teâlâ, senin hocan hürmetine Tilmsân’ı büyük bir belâdan korudu. Orası muhâsara edilmiş idi. Şu anda gâlib olan kumandan, orada bulunanlar için daha iyidir” dedi. Sonra oturdu. Ben de oturdum. Bana; “Ey hatîb! Sen hatîb ol! Sen hakîkaten hatîbsin. Kuzey Afrika’da, İskenderiyye’deki büyük câmide hatîb olman gerekir” dedi. Bana küçük küçük ekmekler verdi. Sonra beni uğurladı. O küçük ve az görünen ekmekler, o büyük zâtın bir kerâmeti olarak yol boyunca bana yetti. Hiç açlık çekmedim.”

Baba ve dedelerinin olduğu gibi, İbn-i Merzûk hazretlerinin de evi, bir ilim ve irfan yuvası idi. Çocuklarından ve torunlarından da çok âlim ve veli yetişmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dârer-ül-kâmine cild-3, sh. 360

2) Şezerât-üz-Zeheb cild-6, sh. 271

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 16

4) El-A’lâm cild-5, sh. 328

5) Ta’rîf-ül-halef bi-ricâli ehl-is-selef cild-1, sh. 141

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 170

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 155, 344, cild-2, sh. 93, 482, 510, 521, 650

8) El-Büstân sh. 184

9) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 305

10) Neyl-ül-ibtihâc sh. 267

11) Keşf-üz-zünûn sh. 104, 105, 406, 550, 1164, 1170, 1333, 1628

12) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1019

İBN-İ NÛH (Abdülgaffâr bin Ahmed)

Mısır’da yetişen evliyânın büyüklerinden. Kelâm âlimi ve şâir. İsmi, Abdülgaffâr bin Ahmed bin Abdülmecîd bin Nûh bin Hatim bin Abdülhamîd ed-Derevi (Ed-Devrî) el-Aksurî el-Kûsi el-Ensârî olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. Daha çok İbn-i Nûh diye tanınmıştır. Mısır’ın Saîd bölgesinde bulunan Aksur kasabasında doğdu. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmeyen İbn-i Nûh (radıyallahü anh), 708 (m. 1309)’de Zilka’de ayında Mısır’da, Kâhire’de vefât etti. Uzun müddet Mısır’da, Sa’îd bölgesinde bulunan Kûs şehrinde ikâmet etti ve orada meşhûr oldu. Soyu Eshâb-ı Kirâmın meşhûrlarından olan Sa’d bin Ubâde hazretlerine ulaşır.

İbn-i Nûh, ilim tahsili için çok gayret gösterdi. O zamanda “Hâfızayn” olarak bilinen Ebû Muhammed ed-Dımyâtî ile Muhibb-üt-Taberî ve

“Şeyhâyn” olarak bilinen, Ebü’l-Abbâs el-Mülessem ile Abdül’azîz el-Menüfî’nin ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Onlardan ilim öğrendi. Kendisinden ise; Kutb-ül-Halebî, Alâüddîn-i Konevî, Ebû Hayyâh ve başkaları ilim öğrenip, rivâyetlerde bulundular. Kûs şehrinde talebeleri için güzel bir dergâh yaptırdı. Orada talebelere ders verirdi. Gayr-i müslimler tarafından rahatsız edilince, Kâhire’ye taşındı ve orada yerleşti. Vefât edinceye kadar orada ikâmet etti.

Kerâmetler, hârikalar, faziletler sahibi olan İbn-i Nûh (radıyallahü anh), dînî ve edebî ilimleri kendisinde toplanmıştı. Devamlı emri ma’rûf ve nehy-i münker yapardı. (İyiliği emreder, kötülükten sakındırırdı.) Kendisini Allahü teâlâya ibâdet ve tâate vakfetmişti. Başta Resûlullah (aleyhisselâm) olmak üzere, bu yolun büyüklerine olan muhabbet ve bağlılığı pekçok idi. Peygamber efendimize olan bağlılığı, muhabbeti, evlâdına olan muhabbet ve şefkatinden çok daha fazla idi.

İbn-i Nûh Abdülgaffâr bin Ahmed hazretlerinin kıymetli şiirleri ve güzel sözleri vardır. Bir defasında buyurdu ki: “Allahü teâlâhın evliyâsının büyüklüğünü inkâr edenlerin, bu büyükler hakkında uygun olmayan, ileri geri sözler söylemeleri, küçük bir sivrisineğin, bir dağ üzerine üflemesine, üfürmesine benzer. Nasıl ki, o dağın o üfleme ile yerinden ayrılması mümkün değil ise, inkarcıların sözleri sebebiyle, büyüklerde bir değişiklik olması da böyle imkânsızdır.”

İbn-i Nûh’un el-Vahid fî sülûk-i ehl-it-tevhîd isimli kıymetli bir kitabı vardır. Bu kitaptan ba’zı kısımlar özetlenerek aşağıya yazılmıştır.

Her zaman şu husûslara riâyet et 1- Evini temiz tut! 2- Gıybeti terket! 3-Âhıret işlerine sarıl! 4-Dâima Allahü teâlâyı an, O’nu hatırından çıkarma! Bunlardan sonra şunları yap: Senden ayrılacak olan şeyden, o senden ayrılmadan önce, sen ondan ayrıl.

Sana lâzım olacak şeye, o şey sana lâzım olmadan önce, sen o şeye sahip ol! Takvâya sarıl! Her şeyi Allah için yap!

Bütün hayırlar şu beş şeydedir: 1- Allah için sevmek. 2- Allahü teâlâya kulluk vazîfelerini samimî ve doğru olarak yapmak. 3- Allahü teâlânın emirlerine uymak. 4- Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden sakınmak. 5- Allahü teâlâdan uzaklaştıracak işleri bırakıp, O’nun rızâsını kazandıracak işleri yapmak.

Bunlardan sonra şu beş şeyi yapmalıdır 1- Allahü teâlânın sevdiğini sevmek. 2- Allahü teâlânın buğzettiğine buğzetmek. 3- Allah için sabretmek. 4- Allahü teâlânın hükmüne rızâ göstermek. 5- Her işini Allahü teâlâya havale etmek. Allahü teâlânın dilediği ve takdîr ettiğini güzel görmek.

Şu hasletleri kendinde bulundur Ahlâkını iyi yap. Vakitlerinin kıymetini bil. Kaçırdığın şeye üzülme. Gelenden memnun ol. Allahü teâlânın bütün mahlûkâtına karşı şefkatli ol.

İnsanlarla arkadaşlık ederken şunlara riâyet et Onlardan gelen eziyet ve sıkıntılara sabret. Fakat sen onlara kat’iyyen eziyet etme. İyi olsun, kötü olsun, bütün herkese iyilik yap. Onlara adâletle muâmele et Onlara Allah için nasihatta bulun.

İnsanlara karşı kendinde şu vasıfları bulundur 1- İnsanların arasında selâmı yay. 2- Onlardan aç olanları doyur. 3- Onlara karşı yumuşak konuş. 4- Herkese güleryüz göster. 5- İnsanlarla münâkaşa ve münâzara yapma!

İnsanlar arasında şunlara da riâyet et 1- Onlara düşmanlık yapma. 2-Onlarla münâkaşa yapma. 3- Onlar arasında lüzumsuz konuşma. 4- Onların kusur ve eksiklerini ortaya koyma!

Yine insanlara karşı dikkat edilecek husûslardan ba’zıları da şunlardır: Kişinin kendisini, insanların

en aşağısından bile daha üstün, görmemesi gerekir. Çünkü kişi, Allahü teâlâ katında durumunun ne olacağını bilemez. Hiç kimseyi küçümsememeli, hiç kimse ile alay etmemelidir. Çünkü Allahü teâlâ, insanı en güzel şekilde yaratmıştır.

Yine kişiye, insanlar arasında şunlar gerekir. İnsanların arasını ıslah etmeli. Onların arasındaki ihtilâf ve anlaşmazlıklara girmemelidir. Onların ufak tefek hatâ ve kusurlarını görmezlikten gelmeli, onları örtmelidir. İkâz edilmesi gerekiyorsa, uygun bir şekilde söylemelidir. Gücünün yettiği nisbette iyilikle emredip, kötülükten men etmelidir. Onlara yumuşaklıkla muâmele etmelidir.

Büyüklere hürmet etmeli, küçüklere şefkat göstermelidir. Yardım istiyene yardım etmeli, fakirlerin ihtiyâcını gidermelidir. İnsanlara karşı işleri kolaylaştırmalı, gözü görmiyene yolunu göstermeli, istişâre edene nasihati esirgememeli, insanlara helâl ve haram olan şeyleri öğretmeli, günâhlardan uzak durmalıdır. Yetimlerin mallarına dokunmamalıdır.

Takvâya sarılmalı, nefsin arzu ve isteklerini terketmelidir. Bozuk ve insanı yoldan çıkaracak kimselerden uzak durmalı, gizlide ve açıkta Allahü teâlânın emirlerine uymalıdır.

Konuşurken doğru konuşmalı, bir işi yaparken Allah için yapmalıdır. Her hâlde, her şartta mu'tedil olmalı azgınlık ve taşkınlık yapmamalıdır. Her zaman sapıklığa ve bozuk fikirlere düşman olmalıdır.

Hakka göre hareket etmeli, doğruluk sahiplerini sevmelidir.

Allahü teâlânın velî kullarını sevmeli Allahü teâlânın düşmanlarına düşmanlık etmelidir.

Fakirleri sevmeli, mazlûma yardım etmelidir. Dîne hizmet etmeli, müslümanlığın emri olan şeyleri yapmalıdır. Bâtıl yolda olanların sözlerini bozmalı, onları dinlememelidir.

Mü'minlere sevgi göstermelidir. İnkarcılardan üstün olmalıdır. Bid'at sahiplerine lâzım olan cevâbı vermelidir. Câhillerden yüz çevirmelidir.

Sözlerde ve fiillerde adâleti elden bırakmamalıdır. Güzel huyları ve sıfatları taşımalı, dedikoduyu terketmelidir.

Bütün bu söylenilenlere her zaman riâyet etmelidir. Bunlara riâyet etmenin alâmeti: Edebli olmak. Rızâ ve gadab hâlinde hakkı söylemekten ayrılmamak. Doğru söyleyeni tasdik, yalan söyleyeni tekzib etmektir (yalanlamaktır).

Ölüm ve hayat: ölüm ve hayat, insanlardan ayrılmıyan hâllerdendir. Ölüm, hayâtın içidir. Nitekim, gece de gündüzün içi durumundadır. Gündüz, onda geçim te'min edildiği, çeşitli işler ile meşgûl olunduğu için hayat gibidir. Gece ise, sükûn hâli olduğu için, ölüm gibidir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Nebe' sûresi 10 ve 11. âyet-i kerîmelerde meâlen buyurdu ki: "Geceyi size libas kıldık (karanlığı size bir örtü yaptık ki, o gece vaktinde, yalnızlık hâlinde isti'dâdınız kadar ibâdet ile meşgûl olursunuz). Gündüzü ise, geçim vakti kıldık (ki, o gündüz vaktinde ma'işet te'mini için çalışırsınız)."

Mülk sûresinin 2. âyet-i kerîmesinde de meâlen buyuruldu ki: "Amelce hanginiz daha güzeldir diye, sizi imtihan etmek için, hem ölümü hem de hayâtı halk eden Allahü teâlâ, Azîzdir (Gâlibdir, sâlih ameller işlemekten yüz çevirenlerden intikam alır), Gafûrdur (Sâlih amel işleyenlerin hatâlarını mağfiret eder)."

Uyku da, iki uyanıklık arasında bir berzah alemidir, ölüm de, dünyâ ile âhıret arasında bir berzah âlemidir.

Kabir, âhıret âleminin ilk konağıdır. Fakat kabir de, âhıret âlemine giden bir yoldur. Esas konak burası değildir. Kabir, dünyâ konaklarının sonudur.

Dünyâ ile âhıret arasındaki berzah âlemine, ölüm şerbetini içtikten sonra girilir, ölüm şerbeti, mutlaka içilecektir, öncekiler ve sonrakiler bu şerbeti hep içmişlerdir. Ölümden, hiçbir mahlûk,

hiçbir sultan, hiçbir nebi ve hiçbir resûl kurtulamamıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 87

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 386

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 524

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 267

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 161

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 587

7) El-A'lâm cild-4, sh. 31

8) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1406, 2005

9) Tabakât-ül-evliyâ sh. 448

İBN-İ ÖMER MELÎKEŞÎ (Muhammed bin Ömer)

Fıkıh, hadîs, tasavvuf ve edebiyat âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Ali bin Muhammed bin İbrâhim'dir. "İbn-i Ömer" diye tanındı. Melîkeşî. Becânî, sonra Tûnusî ve Cezâirî nisbetleriyle bilinirdi. Künyesi Ebû Abdullah olup, "İbn-i Ömer" diye meşhûr oldu. İlim öğrenmek ve yazmak husûslarında önde gelenlerden oldu. Eseri bulunan bir fakîh, güzel şiirleri bulunan bir edîb olup, fazilet sahibi bir mutasavvıf idi. Tunus'ta güzel hat san'atında meşhûr olmuştu. Tevâzu, Îsâr ve hüsn-i kabûl sahibi olup, herkese karşı alçak gönüllü, eli açık ve güleryüzlü idi. İlim öğrenmek için birçok yeri dolaştı ve hac yaptı. Hicaz, Mısır ve İskenderiyye'de iken birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bu âlimlerden birisi Radıyyüddîn-i Taberî olup, ondan beş hadîs-i şerîf kitabını okudu. Medine kadısı ve hatîbi Sirâcüddîn Muhammed bin Tarrâd, Ebû Muhammed Dallâsî, Necmeddîn-i Taberî ve daha başka âlimler, onun hadîs-i şerîf rivâyet ettiği zâtlardandır. Şiirleri, ince ve derin ma'nâlar ifâde etmektedir. Nesirleri üstün ve kıymetli, hat eserleri çok güzel olup, yazdığı eserler her yere yayılmıştır. 740 (m. 1339) senesi Muharrem ayında Tunus'ta vefât etti.

"Nefh-ut-Tayyib" adındaki eserin sahibi diyor ki: "İbn-i Ömer, hilâfet merkezinin kâtibi ve edebiyatta, güneş gibiydi, ilim sahasının kahramanıydı. Tunus'a gelip vatan edindi. Memleket, onunla ilim ve irfan yuvasına döndü. Onun kaldığı müddette, çok büyük olaylar cereyan etti. Kendi memleketini tercih edip, başka yerlere gitmeyi düşünmedi. Yaşadığı devirde, herkes ondan çok istifâde etti. Hat san'atı ile çok meşgûl ve meşhûr oldu. Doğru yoldan hiç ayrılmadı. Çok yer dolaştı. Tasavvuf ve tahkîk ehli idi. Hicaz'a olan seferinde, çok hayırlar yaptı. Nesebi (soyu) hep sâlih, temiz kimselerdendi. Şiirleri çok güzeldir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ta'rîf-ül-halef bi-ricâl-is-selef cild-1, sh. 176

İBN-İ RÂŞİD

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Râşid el-Bekrî el-Kafsî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum târihi bilinmemekle beraber, Kafsa'da doğdu. 735 (m. 1335) senesinde Tûnus'da vefât etti. 685 (m. 1286) senesinde vefât ettiği de söylenmekte ise de, 731 (m. 1330) senesinde hayatta olduğu, kaynaklarda yazılıdır. Ebû Abdullah, din ve fen bilgilerinde mahir, faziletler sahibi, fakih bir zât idi.

İbn-i Râşid, ilim tahsiline memleketinde başladı. Bir müddet Tunus'ta ikâmet edip ilim tahsil ettikten sonra, Mısır'a gitti. İskenderiyye'de Kâdı Nâsıruddîn el-Ebyûrdî ve daha sonra da, onun talebesi Ebî Amr bin el-Hâcib'den fıkıh ilmini

öğrendi. Ayrıca Ziyâüddîn bin el-Alâfdan da fıkıh okudu. Arab dili ve edebiyatını İbn-i Muhyiddîn'den öğrendi. Kâhire'ye gidip, İmâm el-Allâme Şihâbüddîn el-Karâfî ile görüşüp onun fıkıh derslerine katıldı. Ondan çok istifâde etti ve fıkıh, usûl-i fıkıh ilminde selâhiyetli olduğuna dâir icâzet (diploma) aldı. Bunun yanında İmâm Takıyyüddîn bin Dakîk-ül-Iyd, İbn-i Gammaz, Hâzim, Kemâl İbn-ül-Tenisî, Muhyiddîn Hafî Re'sihî, Şems-ül-İsfehânî ve Şemsüddîn el-İsfehânî'nin derslerinde de bulundu.

Ebû Abdullah el-Kafsî, 680 (m. 1281) senesinde hacca gitti. Hac vazîfesini îfâ ettikten sonra, birçok ilimleri kendinde toplamış olarak Tunus'a döndü. Doğduğu yerde kadılık vazîfesi yapmaya başladı.

İbn-i Râşid, çok kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Eş-Şihâb-üs-sâkıb fî şerhi muhtasarı İbn-i Hâcib, 2- Ez-Zeheb fî dabtı kavâid-il-mezheb: Ebû Abdullah bin Mezrûk, bu eserin Mâlikî mezhebi fıkhında emsali olmadığını söyledi. 3- En-Nazm-ül-Bedî' fî ihtisâr-it-tefrî', 4-Lübâb-ül-Lübâb fî beyân mâ tedammenehü ebvâbi kitâb minel erkân veş-Şürût vel-esbâb, 5- El-Mertebet-üs-seniyye fî ilm-il-Arabiyye, 6- El-Mertebet-ül-ulyâ fî ta'bîr-ir-rü'yâ, 7- Kitâbü Tuhfet-il-lebîb fî ihtisâri Kitabı İbn-il-Hatîb, 8- Nûhbet-il-vâsıl fî şerh-il-Hâsıl.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 213

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 334

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 134

4) Terâcim-i müellifîn Tûnusiyyîn cild-3, sh. 329

5) İthâfu ehl-il-zaman cild-1, sh. 172

6) Dürret-ül-hicâl cild-2, sh. 112

7) Şezerât-üz-zekiyye sh. 207

8) El-A'lâm cild-7, sh. 111

9) Neyl-ül-ibtihâc sh. 235

İBN-İ RECEB (Abdürrahmân bin Ahmed)

Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Ahmed bin Receb bin Hasen bin Muhammed bin Mes'ûd el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Ferec'tir. Lakabı ise, Zeynüddîn ve Cemâlüddîn'dir. 736 (m. 1336) senesinde Bağdad'da doğdu. 795 (m. 1393) senesinde babası ile gelip yerleştiği Dımeşk'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr denilen kabristana defnedildi.

Dımeşk'a yerleşen İbn-i Receb, burada Muhammed bin İsmâil bin İbrâhim, İbrâhim bin Dâvûd el-Attâr ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti. İlim öğrenmek için gittiği Mısır'da Ebü'l-Feth el-Midûmî, Ebü'l-Hâzım el-Kalânisî'den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezbere bilen) idi. Fıkıh ilminde de söz sahibi olan İbn-i Receb, Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden idi.

İbn-i Receb hazretleri, vefâtı yaklaşınca, bir kimseye; "Benim için falan yerde bir kabir kaz" dedi. O kişi de dediği yere gidip bir kabir kazdı, İbn-i Receb, o kişi kabri kazdıktan sonra gidip kabrine baktı, içine girip yattı ve; "Tamam, güzel olmuş" diyerek kazılan kabri beğendi. Bundan birkaç gün sonra da vefât etti. Kazdığı o kabre defnedildi.

İbn-i Receb birçok eser yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-İstihrâc li ahkâm-il-harâc, 2- El-İstignâ bil-Kur'ân, 3- İstinşâku nesîm-ül-üns min nefehâti riyâz-il-kudsi, 4- Ehvâl-ül-kubûr: Kabir azâbını, kıyâmet ve âhıret hâllerini anlatan bir eserdir. Süleymâniye Kütüphânesi Reşid

Efendi kısmı 159 numarada kayıtlıdır. 5- Et-Tahvîf mınennâr vet-ta'rîf bi hâli dâr-il-bevâr, 6-Takrir-ül-Kavâid ve tahrir-ül-ferâid, 7-Câmi-ül-ulûm vel-Hikem fî şerhi erbeîne hadîsen min cevâmi-il-kelîm, 8- Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile: Kâdı Ebû Ya'lâ'nın yazmış olduğu Tabakât-ı Hanâbile'nin zeylidir. Kâdı Ebû Ya'lâ'nın yazmadığı Hanbelî mezhebi âlimlerinin hayâtını yazmıştır. 9- Riyâd-ül-üns, 10- Şerh-i Sahîh-i Tirmizî, 11- Mecmûat-ür-resâil, 12- El-Kavâid-ül-kübrâ, 13- Letâif-ül-meârif fîmâ lil-mevsimi minel-vazâif: Dînî ve ahlâkî bilgiler hakkında İslâm âlimlerinin güzel sözlerinin toplandığı bir eserdir. Süleymâniye Kütüphânesi Molla Çelebi kısmı 138 numarada kayıtlıdır. 14- Melidât fî fazâil-üş-şühûr, 15- El-İlmâm fî fedâil-il-Beytillah-il-haram.

Letâif-ül-meârif adlı eserinden bölümler:

Mutarrif bin Abdullah (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Ölüm, ni'met sahiblerinin ni'metlerini ellerinden alır. Öyleyse devamlı olan, kaybolmayacak ni'meti (Cennet ni'metini) arayın!" Selef-i sâlihînden bir zât şöyle buyurmuştur. "Dünyâyı hakkıyla tanıyan kimse, onu hakîr ve önemsiz görür."

Büyük âlimlerden birisi buyurdu ki: "Amellerin üstünü, nefsin beğenmediğidir." Yapılan tâatin kabûl olduğunun alâmeti, tâata devam edilmesidir. Kabûl olmadığının alâmeti ise, o tâattan sonra bir günâhın yapılmasıdır. Hasen-i Basrî (radıyallahü anh) buyurdu ki: "İstiğfarı çok yapınız. Çünkü Allahü teâlânın rahmetinin ne zaman ineceğini bilemezsiniz. "Lokman Hakîm oğluna şöyle nasîhatta bulundu: "Oğlum! Kendini istiğfara alıştır. Çünkü öyle anlar vardır ki, o zaman Allahü teâlâdan dilekte bulunanların dilekleri red olunmaz." Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmin Muhammed sûresi ondokuzuncu âyet-i kerîmesinde, tevhîd ile istigfârı birarada bildirmektedir. Bir haberde şöyle bildirilmiştir "Şeytan şöyle der: Ben insanları günahlarla helak ettim. Onlar da beni "La ilahe illallah" ve istiğfar ile helak ettiler.

Evzâî, Yahyâ İbni Ebû Kesîr'den şöyle rivâyet etti: "Kim de şu altı şey bulunursa, imânı kemâle erer 1- Allahü teâlânın düşmanları ile harb etmek. 2- Yazın oruç tutmak. 3- Kışın, abdesti güzel almak. 4- Bulutlu günde namazı ilk vaktinde kılmak, 5- Haklı olduğunu bildiği hâlde münâkaşa ve mücâdeleyi terk etmek. 6- Belâ ve musibetlere sabretmek."

İbn-i Ömer'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Allahü teâlâ, rûh gargaraya gelmediği müddetçe, kulun tövbesini kabûl eder" buyurdu. Allahü teâlâ, Nisa sûresinin onyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Ancak Allahın kabûl edeceğini va'd buyurduğu tövbe, o kimseler içindir ki, bir cahillikle bir kabahat yaparlar da sonra çok geçmeden tövbe ederler, işte Allah, bunların tövbelerini kabûl buyurur. Allah, ihlâsla tövbe edenleri hakkıyla bilicidir" buyurdu. Âyet-i kerîmede cehâletten murâd, kötü amele yönelmektir. Çünkü Allahü teâlâya isyan eden kimse câhildir. Allahü teâlâya itaat eden ise âlimdir. Şöyle ki: Allahü teâlâyı, O'nun azametini ve kibriyâsını bilen kimse, Allahü teâlâya asla âsi olmaz. Denilmiştir ki, insanlar Allahü teâlânın azameti hakkında tefekkür etselerdi, asla isyanda bulunmazlardı.

Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâbı ile beraber olduğu meclisleri, tamamen Allahü teâlâyı anıp, hatırlamak, Allahü teâlânın emirlerine teşvik, yasaklarından sakındırmaktan ibâretti. Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek meclislerinde Kur'ân-ı kerîm okunurdu. Kendisine gelen vahiyleri Eshâb-ı Kirâma bildirirdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını Eshâb-ı Kirâma anlatır, onları güzel va'z ve nasihatlerle Rabbinin yoluna da da'vet ederdi. Allahü teâlâ, Ra'd sûresinin yirmisekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Bunlar, Allahın zikri ile kalbleri huzûra kavuşarak îmân edenlerdir. Evet, bilin ki, ancak Allahı anmakla kalbler yatışır ve huzûr bulur" buyuruyor. Yine Enfâl sûresinin ikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Gerçek mü'minler yalnız o kimselerdir ki, Allahü teâlâ (Allahü teâlânın azâbı) zikr olunduğu zaman (Allahü teâlânın, azametinden ve celâlinden) kalbleri korkar, âyetleri onlara okunduğunda imanları artar. Bütün işlerinde Allahü teâlâya tevekkül ederler" buyuruluyor.

İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki; "İçerisinde hikmetlerden bahsedilen, Allahü teâlânın rahmetinin umulmasına vesile olan zikir

meclisleri (Allahü teâlânın anıldığı meclisler), ne iyi meclislerdir.”

Birgün birisi Hasen-i Basrî’ye (radıyallahü anh) kalbinin katılığından şikâyette bulununca, Hasen-i Basrî ona, Allahü teâlâyı anmasını tavsiye buyurdu. Zikir meclisleri, kalblerde huşû’ meydana getirir. Yer yağmurla canlandığı gibi, ölü kalbler de, Allahü teâlânın zikrinin yapıldığı meclisler ve fâideli ilim ile hayat bulur. Dünyâya gönül bağlamamak ve âhırete hazırlık için gayretli olmak, ilim meclislerinde dünyânın gerçek yüzünün ve ayıplarının, Cennet ni’metleri ve onların üstünlüğü, Cehennem ve azâbının şiddetinin anlatılması ile hâsıl olur. Allahü teâlânın anıldığı yere rahmet iner. Orasını sekînet ve vekar kaplar. Melekler burayı kuşatırlar. Selef-i sâlihînin çoğu, böyle bir meclisten, ma’nevî huzûr içinde kendilerini vekar kaplamış olarak çıkarlardı. Hattâ onlardan bir kısmı, böyle bir meclisten çıktıktan sonra yemek yiyemezlerdi. Ba’zıları da o mecliste ne duymuşlar ise, derhâl o duydukları ile amel ederlerdi.

Va’z ve nasihatler öyle kamçılardır ki, onlarla kalblere vurulur. Nasıl, gözümüzle gördüğümüz kamçılar, bedene vurulduğu zaman te’sîr ederse, nasihatler de öyle kalbe te’sîr ederler, Büyüklerden birisi şöyle buyurdu: “Ancak, temiz bir kalbden çıkan nasihatler te’sîr eder. Çünkü kalbden gelerek yapılan nasihat, kalbe gider. Sâdece dil ile yapılan nasihatler, bir kulaktan girip, diğerinden çıkar, te’sîrli olmaz.” İlmiyle amel etmiyen âlim mum gibidir. İnsanları aydınlatır, fakat kendisini yakıp bitirir.

Muharrem ayının ve ilk on gününün fazileti: Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Ramazân-ı şerîf ayındaki oruçlardan sonra en faziletli oruç, Muharrem ayının orucudur. Farz namazlardan sonra en faziletli namaz, gece namazıdır” buyurdu.

Kurre bin Hâlid, Hasen-i Basrî’den (radıyallahü anh) şöyle nakletti: “Allahü teâlâ, yeni yıla mübârek bir ay ile başladı. Sene içerisinde Allahü teâlâ indinde, Ramazân-ı şerîf ayından sonra Muharrem ayından daha kıymetli bir ay yoktur.”

Oruç tutmak: Oruç, Rabbi ile kul arasında bir sırdır. Bu sebeble Allahü teâlâ, hadîs-i kudsîde şöyle buyuruyor: “Her iyiliğin mükâfatı, on mislinden yediyüz misline kadardır. Yalnız oruç bana mahsûstur. Onun mükâfatını da ancak ben veririm. Çünkü, kulum benim için; yeme, içme ve cima arzularını terketti. Benim için gözünü haramlara kapadı, dilini muhafaza etti.” Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Cennette bir kapı vardır ki, ona Reyyân denir. Ondan oruç tutanlar girer. En sonuncu girince, bu kapı kapatılır. Artık oradan kimse giremez” buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; “Kim Allah rızası için bir gün oruç tutarsa, Allahü teâlâ onu Cehennemden uzaklaştırır” buyurdu.

Rivâyet edilir ki: “Kıyâmet günü oruçlular için Arş’ın altında sofra kurulur, insanlar hesap verirken, onlar o sofradan yerler. Bunun üzerine insanlar; “Bunlara ne oluyor? Biz hesap vermekle meşgûlüz, onlar ise yemekle meşgûller” derler. Bunun üzerine onlara; “Siz dünyâda yerken, onlar oruç tutuyorlardı” denir. Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin otuzbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; “Oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkek ve kadınlar, Allahı çok zikr eden erkekler ve kadınlar (var ya), Allah bunlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”

Yine Allahü teâlâ, Hâkka sûresinin yirmidördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; “Yeyin, için, afiyet olsun; (dünyâdaki) geçmiş günlerde takdim ettiğiniz sâlih amellere karşılık olarak” buyuruluyor. Mücâhid (radıyallahü anh) ve daha birçok âlim; “Bu âyet-i kerîme, oruç tutanlar hakkında nâzil olmuştur” demişlerdir. Allah için yemesini, içmesini ve şehvetini bırakıp oruç tutanlara, Allahü teâlâ hiç bitmeyen yiyecek ve içecek, ebedî saadet nasîb edecektir.

Sâlihlerden birisi, o kadar çok oruç tuttu ki, artık beli bükülüp sesi çıkmaz oldu. Vefât edince rü’yâda gördüler. Kendisine ne hâlde olduğu sorulunca; “Bana çok kıymetli giyecekler giydirdiler” dedi. Ebû Bekr bin Ebû Meryem, son anlarını yaşıyordu. Hem de oruçlu idi. Kendisine orucunu açacak birşey vermek istediler. “Güneş battı mı?” diye sordu. “Evet” dedikten sonra

ağzına birkaç damla su damlattılar. Daha sonra’vefât etti.

Oruç, Allahü teâlâ ile kul arasında bir sır olduğu için ihlâs sahibleri, nafile oruçlarını başkalarından gizleme husûsunda çok gayret gösterirlerdi.

Gece ibâdetinin fazileti: İbn-i Mes’ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Gece namazının, gündüz namazına üstünlüğü; gizli sadakanın, açıktan verilen sadakaya üstünlüğü gibidir.”

Amr bin As da (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: “Gece kılınan bir rek’at namaz, gündüz kılınan on rekattan daha hayırlıdır.”

İbn-i Ebiddünyâ şöyle buyurdu: “Gece namazının gündüz kılınan namaza üstün olması sırlar bakımından daha çok olması ve ihlâsa daha yakın olmasındandır.”

Allahü teâlâ, gece kendisini zikr için, duâ ve istiğfar için, münâcat için uyananları secde sûresinin onaltıncı âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle medh buyurmuştur. “Onlar, o kimselerdir ki, (geceleyin namaz kılmak için) yataklarından kalkarlar. Rablerine azâbından korkarak ve rahmetinden ümîdvar olarak duâ ederler. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da hayır yollarına harcarlar.”

Ahvâl-ül-kubûr adlı eserinden ba’zı bölümler:

Allahü teâlâ Ademoğlunu yarattı. Hangisinin daha güzel amel işlediğini denemek için onları dünyâya yerleştirdi. Sonra onları kabir âlemine nakletti. Onları burada, kıyâmet gününe kadar tuttu. Onlar kabir âleminde olmakla beraber, amellerinin iyi veya kötü olmasına göre karşılık görürler. Ameli iyi olanlar, kabirlerinde ikrama ve ni’metlere kavuşurlar. Amelleri kötü olanlar ise, hor ve hakîr olurlar. Allahü teâlâ, Mü’minûn sûresinin yüzüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; “(Kâfirler der ki:) “Tâ ki, ben terk ettiğim imânı yerine getirip, sâlih bir amelde bulunayım. Hayır (artık dünyâya dönülmez), müşriklerden herbirinin söylediği bu sözler, söyleyene âit faydasız bir lâftır, önlerinde ise bir mezar vardır. Diriltilecekleri güne kadar oradadırlar” buyuruyor.

Hasen-i Basrî (radıyallahü anh), birgün kabirleri göstererek; “Bunlar, sizin ile âhıret arasında bulunan kabirlerdir” buyurdu.

Atâ Horasânî de; “Kabir, dünyâ ile âhıret arasındaki vakittir” demiştir. Ebû Umâme el-Bâhilî, bir şahsın cenâze namazını kılıp cenâze kabre konunca; “Bu andan i’tibâren, meyyit için mahlûkâtın diriltileceği güne kadar devam edecek bir kabir hayâtı başladı” demiştir.

Şa’bî’ye (radıyallahü anh), falanca kimse vefât etti denilince; “O, ne dünyâda ne de âhırettedir. O, kabir âlemindedîr” dedi.

Yine Şa’brî (radıyallahü anh), birisinin; “Falanca vefât etti, âhıret âleminden oldu” dediğini duyunca, o kimseye; “Ahıret ehlinden oldu deme, kabir ehlinden oldu de!” buyurmuştur.

Kabir hayâtı: Ba’zı sâlih kardeşlerim, benden, kabir hayâtına dâir haberleri, vefât edenlerin karşılaşacakları hâlleri yazmamı istemişlerdi. Çünkü böyle şeyleri dinlemek, kalblere te’sîr eder, fâide verir. Gaflet uykusunda olanları, bu uykudan uyandırır. Bunun üzerine bu husûsta Kur’ân-ı kerîm, hadîs-i şerîf ve Selef-i sâlihînden gelen haberleri, kabirlerden ibret ve nasihat olmaya dâir bildirilenleri, Allahü teâlâdan hayır diliyerek kısaca topladım. Çünkü uzun uzun anlatmak bıkkınlık ve usanma hâsıl eder. Allahü teâlâdan bizi, ölümü her ân bekleyip, ona hazırlıklı olan, duyup işittiklerinden ibret alıp, istifade edenlerden eylesin. Amin.

Birinci Bölüm: ölünün kabre konması, Münker ve Nekir meleklerinin suâl için gelmesi, kabrin genişlemesi veya daralması, ölünün Cennette veya Cehennemdeki yerini görmesi hakkındadır.

Allahü teâlâ, İbrâhim sûresinin yirmiyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen;

“Allah, îmân edenleri hem dünyâda, hem âhırette (kabirde) sabit söz olan şehâdet kelimesi ile tesbit eder, tevhîde bağlı kılar. Allah, zâlimleri (kafirleri) şaşırtır ve dilediğini yapar” buyuruyor.

Berâ bin Âzib'den (radıyallahü anh) şöyle nakledildi: "Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), İbrâhim sûresinin yirmiyedinci âyet-i kerîmesini okudu. "Bu âyet-i kerîme, kabir azâbı hakkında nâzil oldu" buyurdu. Müslim, kitabında şu hadîs-i şerîfi de bildirdi: "Ölüye; "Rabbin kimdir?" denir. Ölü, "Rabbim Allahü teâlâ" der. "Peygamberin kimdir?" diye sorulunca; Peygamberim Muhammed aleyhisselâmdır cevâbını verir."

Berâ bin Âzib'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm):

"Kâfire, "Rabbin kim?" diye suâl olunur. O da; "Bilmiyorum" der. O zaman kâfire demir bir topuz ile vurulur. Eğer bununla bir dağa vurulmuş olsa idi, o dağ toprak olurdu. Kâfir, o topuz ile vurulunca öyle bir bağırır ki sesini insan ve cinden başka herşey işitir" buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte; "Ölü kabre konulunca, yanına iki melek gelir. Onu tutarlar. "Rabbin kimdir?" diye suâl ederler. Ölü; "Rabbim Allahü teâlâdır" der. "Size gönderilen o zât kimdir?" diye suâl ederler. Ölü; "O, Allahü teâlânın Resûlüdür" der. "Bunu nereden biliyorsun?" derler. Ölü; "Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîmde okudum. O'na îmân ettim ve O'nu tasdik ettim" der."

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i şerite, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); "Meyyit mezara konup, mezar başındakiler dağılırken, onların ayak seslerini işitir" buyurmuştur.

Yine Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Ölü kabre konulunca, yanına yüzleri siyah ve gök gözlü iki melek gelir. Birine Nekir, diğerine Münker denir. O kimseye; "Muhammed hakkında ne dersin?" dediklerinde, eğer mü'min ise, bu iki meleğin suâllerine cevap olarak; "Muhammed, Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlühü" der. Bu iki melek; "Biz elbette biliyoruz ki, sen dünyâda da böyle derdin" derler. Sonra o kimsenin kabri her tarafından kırkar metre genişler ve aydınlanır. Bundan sonra o kimseye uyu denildiğinde, o kimse; "Beni bırakın, çoluk çocuğuma gidip bu hâli haber vereyim" der. Melekler ona; "Kendisini ancak, çok sevdiği hanımı uyandıran yeni dâmâd gibi rahat uyu" derler. Böylece, Allahü teâlâ onu yattığı yerden uyandırıncaya kadar, rahat ve huzûr içerisinde uyur. O kimse kâfir ise, bu iki meleğe cevap olarak; "Ben bilmem, insanlardan işitirdim, bir şeyler söylerlerdi, ben de onu söylerdim" der. Bu iki melek; "Biz elbette biliyoruz ki, sen öyle derdin" derler. Sonra toprağa; "Sıkış!" diye emrolunur. Toprak o kimse üzerine sıkışır, kaburga kemiklerini birbiri üzerine geçirir ve Allahü teâlâ onu bu yattığı yerden kaldırıncaya kadar, dâima azâbda bulunur" buyurmuştur.

Câbir bin Abdullah'ın (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Her kul, ne hâl üzere öldü ise, o hâl üzere diriltilir. Mü'min îmân üzere, münâfık ise nifak üzere diriltilir." Câbir bin Abdullah'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Meyyit kabrine konduğu zaman, güneş batma vakti kendisine gösterilir. Ölü oturur, iki gözünü siler ve; "Beni bırakın namaz kılayım" der."

Kabrin meyyitle konuşması: Hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Ölüyü mezara koyduklarında, mezar der ki: "Yazıklar olsun sana ey insanoğlu, ben var iken niye gurûrlandın? Benim sıkıntı, karanlık, yalnız ve böceklerle, kurtlarla dolu bir yer olduğumu bilmiyor muydun? Üzerimden geçerken, bir ayağın geride, bir ayağın ileride şaşkınca durduğun zaman neye aldanmıştın?" Eğer o kimse sâlihlerden ise,:bir ses der ki: "Ey Mezar! Neler söylüyorsun? O doğruluk üzere idi ve emr-i ma'rûf, nehy-i münker yapardı. Ona elbette yeşil bahçeler hazırladım," Sonra bedeni nûra çevrilir, rûhu göğe çıkarılır" buyurdu.

Berâ bin Âzib'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz; "Kabirde mü'mine, güzel yüzlü, güzel kokulu ve güzel elbiseli bir genç gelir. "Bugün, senin iyi şeyler va'd olunduğun gündür" der. Meyyit, ona kim olduğunu sorunca; "Senin (dünyâda iken yaptığın) iyi amelinim" der. Kâfir olana ise, çirkin suratlı, çirkin kokulu ve çirkin elbiseli bir genç gelir. "Bugün senin korkutulduğun ve tehdid olunduğun gündür" der. Meyyit, ona kim olduğunu sorunca, o da; "Senin (dünyâda iken yaptığın) kötü amelinim" der." buyurdu.

Kâ'b'ın (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "İyi bir kul mezara konunca, iyi amelleri etrâfını sarar onu muhafaza ederler. Azâb melekleri ayak tarafından gelince, namaz karşılarına çıkar ve Allah için çok kıyâmda durmuştur, derler. Baş ucundan gelince, oruç karşılarına çıkar. Dünya da çok susuzluk çekti, derler. Bedeni tarafından gelince, hac ve Allah

yolunda yaptığı cihâd karşılarına çıkar ve hayır, bu beden çok eziyet çekmiştir, derler. Eli tarafından gelince, verdiği zekât ve sadakalar der ki, bana dokunmayın. Bu el ile çok zekât ve sadakalar vermiştir. Melekler, çok güzel, mübârek olsun derler ve geri dönerler ve rahmet melekleri gelirler. Ona Cennetten bir yatak getirir ve yayarlar. Mezar ona gözünün görebildiği kadar geniş ve ferah olur. Cennetten bir kandil getirip, kıyâmete kadar onun nûru altında durur."

Yezîd Rakkâşî dedi ki: "Bana şöyle ulaştı. Meyyit kabre konduğu zaman, amelleri onun etrâfını sararlar. Allahü teâlâ, o amelleri konuşturur. Ve şöyle derler: Ey bu kabirde yapayalnız kalan kul! Dostların, çoluk-çocuğun senden ayrılıp gittiler. Bugün senin benden başka bir arkadaşın ve yakının yok," Kur'ân-ı kerîmin, kendisini okuyana şefaat edeceğine, kabir azâbını ondan def edeceğine dâir haberler gelmiştir. Bu husûsta Mülk sûresi (Tebareke) bildirilmiştir. İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: "Kim Mülk sûresini her gece okursa, Allahü teâlâ o kimseyi kabir azâbından korur. Biz Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) zamanında bu sûreye "Mania: kabir azâbından koruyan" derdik"

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Mülk sûresini okuyun ve ezberleyin. Onu, ailenize, Çoluk-çocuğunuza ve komşularınıza öğretin. O kendisini ezberleyen kimse için Allahü teâlâdan, onu kabir azâbından kurtarmasını diler. Allahü teâlâ, onun hürmetine, onu ezberlemiş olanı kabir azâbından kurtarır."

Muhammed bin Semmâk şöyle anlatır: "Bir kimse kabre konulup azap edilmeye başlayınca, komşuları bağırıp; "Ey kötü kişi, sen bizden geç kaldın. Biz buraya daha önce geldik. Niçin bizden ibret almadın. Bizim gittiğimizi ve amellerimizin kesildiğini görmedin mi? Sen daha bir müddet yaşadın. Bizim kaçırdığımızı kendin için niye tedârik etmedin?" Bunun gibi, yeryüzünün her köşesindekiler feryâd edip der ki: "Ey dünyâya aldananlar niçin bizden önce gidenlerden ve sizin gibi dünyâya aldananlardan ibret almazsınız!"

Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir mü'min vefât ederken, bir rahmet meleği bunun rûhunu alır. Meyyitler, dünyâda müjde isteyenlerin toplandığı gibi bunun etrâfında toplanırlar. Ona sormağa başlarlar. İçlerinden birkaçı da, kardeşinizi bırakınız, dinlensin. Çok sıkıntılı yerden geliyor derler. Etrâfına üşüşürler. Dünyadaki tanıdıklarını sorarlar, filân adam ne yapıyor? filanca kadın evlendimi? derler."

Hasen-i Basrî (radıyallahü anh) şöyle anlattı: "Mü'mine ölüm hali geldiğinde, ona beşbin melek gelir. Onun rûhunu alırlar. Onu dünyâ semâsına çıkarırlar. Onu, daha önce vefât etmiş olan mü'minlerin rûhları karşılar. Ona ba'zı haberler sormak isterler. Melekler onlara: "Ona arkadaşlık ediniz. Çünkü o, büyük bir sıkıntıdan kurtuldu derler. Kendisine arkadaşlık eden birisi ona, kardeşini, arkadaşını sorar. O da, bildiğin gibi der. Nihâyet kendisinden önce vefât eden birisini sorunca, yeni ölen kimse; "O size gelmedi mi?" der. Onlar; "O öldü mü?" derler. O da; "Evet" der. Bunun üzerine onlar; "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn, o havîyeyi (Cehennemi) boylamıştır" derler."

Allahü teâlâ ba'zı kabir ehline, kabirde de, dünyâda iken yapmış olduktan sâlih amelleri yapmasına izin verir. Ancak kabirde yaptıkları amellerden dolayı sevâb ve karşılık verilmez. Çünkü ölüm ile artık insanoğlunun amelleri kesilmiştir. Fakat bu yaptıkları ibâdetler, onların Allahü teâlânın zikri ve tâati ile ni'metlenmeleri içindir.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle anlattı: "Eshâb-ı Kirâmdan birisi, bir yere çadır kurmuştu. O, orasının kabir olduğunu bilmiyordu. Burada Mülk sûresini (Tebâreke) okuyan birisi ile karşılaştı. Daha sonra Resûl-i ekremin (s.a.v) yanına geldi. "Yâ Resûlallah! Bir yere çadır kurmuştum. Orasının kabir olduğunu bilmiyordum. Bu sırada Mülk sûresini okuyan birisine rastladım. Bu sûreyi sonuna kadar okudu" dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); "Mülk sûresi, onu kabir azâbından korur" buyurdu.

Hammâd-i Haffâr dedi ki: “Cum’a günü kabristana gitmiştim, bir kabrin yanına varınca, orada Kur’ân-ı kerîm’ okunduğunu duydum.

İbrâhim Haffâr şöyle anlattı: “Bir kabri kazmıştım. Bu sırada ondan bir kerpiç düştü. Kerpiç parçalanıp, açıldığı sırada, misk kokusu duydum. Bu sırada kabirde, Kur’ân-ı kerîm okuyan yaşlı bir zâtı gördüm.”

Şeyban bin Cisr, babasının şöyle anlattığını nakletti: Sabit el-Bennânî’yi mezara koyduk. Hamîd-üt-tavîl de yanımda idi. Kabrin kerpici düştü. Sâbit’in kabirde namaz kıldığım gördüm. Sabit diri iken, her zaman; “Yâ Rabbî! Bir kuluna kabirde namaz kılmak kerâmetini ihsân edersen, bana da ihsân et!” diyerek duâ ederdi.

Yahyâ bin Maîn şöyle anlattı: “Bana kabir kazan birisi şöyle dedi: Ben şu kabirlere hayret ediyorum. Kabrin birisinden hasta iniltisi gibi bir inilti duydum. Birisinden de bir müezzinin ezan okuduğunu duydum.”

Hadîs âlimi Ebû Bekr Hatîb, Îsâ bin Muhammed Tûmârî’nin şöyle anlattığını nakletti: “Bir gece rü’yâmda Ebû Bekr bin Mücâhid Mukrî’yi gördüm. Kur’ân-ı kerîm okuyordu. Ben ona; “Sen vefât etmiş olduğun hâlde, Kur’ân-ı kerîm okuyorsun” dedim. O da bana; “Ben her kıldığım namazın peşinden ve her Kur’ân-ı kerîmi hatmettikten sonra: Yâ Rabbî! Beni, kabrinde Kur’ân-ı kerîm okuyanlardan eyle diye duâ ederdim, işte şimdi ben, kabrinde Kur’ân-ı kerîm okuyanlardanım” dedi.”

Kabirdekilere sabah akşam Cennet veya Cehennem’deki yerlerinin gösterilmesi: “Allahü teâlâ, Mü’min sûresinin kırkaltıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; “Fir’avn’a ve adamlarına, her sabah ve akşam gidecekleri Cehennem ateşi gösterilir. Kıyâmet koptuğu günde: “Fir’avn kavmini en şiddetli azâba sokun” denilecektir” buyuruyor.

İbn-i Mes’ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Fir’avn ailesinin rûhları, siyah kuşların kursaklarında, hergün iki kere Cehenneme arz olunurlar. Onlara; “İşte burası sizin eviniz” denir.”

İbn-i Ömer’in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Her meyyite, her sabah ve her akşam, âhıretteki yeri gösterilir. Cennetlik olana, Cennetteki yeri, Cehennemlik olana, Cehennemdeki yeri gösterilir” buyurdu.

Kabir azâbı: Kabir azaplarından birisi dövmedir. Ebû Ümâme (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: “Birgün Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) Bakî kabristanına geldi. İki kabrin yanında durdu. “Buraya falan erkekle, falan kadını mı defnettiniz?” buyurdu. Orada bulunanlar. “Evet, yâ Resûlallah!” dediler. Sonra Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm):

“Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim. Falancaya öyle vuruldu ki, bütün uzuvları, paramparça oldu. Öyle bağırdı ki, insan ve cinlerin dışındaki bütün mahlûk sesini duydu. Eğer gizli tutabilmeydiniz, kabir azâbını benim işittiğim gibi, size de işittirmesi için Allahü teâlâya duâ ederdim. Şimdi şu anda dövülüyor” buyurdu. Orada bulunanlar, “Yâ Resûlallah! Onun günâhı ne idi?” diye sordular. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Falanca erkek, idrardan sakınmadığı için azâba düçâr oldu. Falan kadın ise, insanlar hakkında gıybet ettiği için azâba düştü” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle anlattı: “Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Biliyor musunuz, “Her kim benim zikrimden yüz çevirirse, ona maişetten bir dank vardır ve onu kıyâmet günü, kör olarak haşrederiz” (meâlindeki) Tâhâ sûresinin yüzyirmidördüncü âyet-i kerîmesi niçin indirildi biliyormusunuz? Maişetten dank nedir?” Eshâb-ı Kirâm; “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” dediler. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Maişetten dank, kafirin kabirde azâb görmesidir. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, kafirin mezardaki azâbı, doksandokuz ejderha iledir. Ejderhanın ne olduğunu bilir misiniz? Her birinin doksandokuz başı olan, doksandokuz yılandır. Onu sokarlar, emerler ve üflerler. Kıyâmete kadar böyle devam eder” buyurdu.

Ebû Sa’îd-i Hudrî’nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Kâfire kabrinde doksandokuz yılan musallat kılınır. Bunlar, kafiri kıyâmet kopuncaya kadar

sokarlar. Eğer bu yılanlardan birisi, yeryüzüne üfürse idi. Yeryüzünde yeşil birşey bitmezdi” buyurdu.

Ubâde bin Sâmit’in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (aleyhisselâm); “Kim Allahü teâlâya kavuşmak isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmak ister. Kim bunu istemezse, Allahü teâlâ da onu istemez” buyurdu. Bunun üzerine biz; “Yâ Resûlallah! Hepimiz ölümü istemeyiz” dedik. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şöyle cevap verdi: “Bu, ölümü istememek değildir. Mü’min dünyâdan ayrılacağı zaman, akıbetinin iyi olacağına dâir müjdeler kendisine verilir. Böylece Allahü teâlâya kavuşmak ister. Bu kavuşma, onun en çok istediği şeydir. Fakat kâfir ve fâcir, son nefesinde, sonunun iyi olmadığını görür ve cenâb-ı Hakka kavuşmağı istemez. Allahü teâlâ da ona kavuşmayı istemez.”

Berâ bin Âzib şöyle anlattı: “Resûlullah (aleyhisselâm) ile beraber Ensârdan birisinin cenâzesine gittik. Meyyit kabre konup üzeri toprakla kapatılınca, Resûlullah (aleyhisselâm) oturdu. Biz de etrâfına oturduk. Sanki başlarımızın üzerinde kuş vardı. (O derece sessiz, saygılı ve dikkatli dinliyorduk.) Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) elinde bir çubuk vardı. Onunla yeri kazıyordu. Sonra mübârek başını kaldırıp; “Kabir azâbından Allahü teâlâya sığınırız” diye iki veya üç sefer buyurdu.

> Ebû Meysere Amr bin Şerahbîl şöyle anlattı: “Birisi vefât etmişti. Kabrine konunca, yanına melekler geldi. Ona, “Biz sana yüz sopa vuracağız. Bu sana Allahü teâlâlanın azâbındandır” dediler. Bunun üzerine o şahıs meleklere, namazını, orucunu ve diğer hayır ve hasenatını saydı. Melekler, ona vuracakları sopa sayısını, Allahü teâlânın izni ile on sopaya indirdiler. O şahıs tekrar onlardan, bu on tane sopayı da hafifletmelerini istedi. Onlar da Allahü teâlânın izni ile sonunda bir sopaya indirdiler. Melekler bir sopa vurduklarında, o kişi bayıldı. Aradan epeyce bir zaman geçip kendisine geldiği zaman niçin bu sopayı kendisine vurduklarını meleklere sordu. Onlar da ona; “Sen birgün bevl etmiştin. Üzerine bevl sıçratmıştın. Fakat sen onu yıkamamıştın. Yine, yardım istiyen bir mazlûmun sesini duymuştun da, ona yardım etmemiştin. Bundan dolayı sana bu sopayı vurduk” dediler.”

> Avn bin Abdullah şöyle nakletti: “Kul kabre girdiği zaman, ona önce namazdan sorulur. Eğer onu geçebilirse, diğer amellerine bakılır. Eğer namazı gecemezse, başka hiçbir ameline bakılmaz.”

İbn-i Abbâs’ın (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadis-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Bevlden çok sakınınız. Muhakkak kabir azâbının çoğu bundandır” buyurdu.

Enes bin Mâlik’in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Kabir azâbı şu üç şeydendir: Gıybet, koğuculuk ve bevl” buyurdu.

> Âlimlerden bir zât, üzerine bevl sıçratmak, gıybet ve koğuculuğun kabir azâbına sebep olmasındaki sırrı şöyle açıkladı: Kabir, âhıret konaklarının ilkidir. Onda, kıyâmet gününde kulun karşılaşacağı mükâfat ve azâba dâir bir nümûne vardır. Kıyâmet gününde, azap görmeye sebep olan günahlar iki çeşittir. Bunlar; Allahü teâlânın hakkı ve kullara âit haklardır. Kıyâmet gününde, Allahü teâlâya âit haklardan ilk istenecek ve suâle çekilecek olan namazdır. Kul haklarından ise ilk suâl edilecek, olan, kan dökmektir. Kabirde bu iki hakkın mukaddimeleri hakkında hüküm olunur, ya’nî suâl olunur. Namazın sahih olabilmesinin şartlarının başında, necâsetten temizlik gelir. Necâsetten temizlenmedikçe namaz olmaz. Kan dökmenin başlangıcı, koğuculuk ve namuslara tecâvüz etmektir. Bu ikisi, kullara karşı yapılan eziyetlerin en hafifidir. Ve büyük eziyetlere başlangıçtır. Bu sebeble, kabir âleminde hesaba ve cezaya bu ikisinden başlanır.

Ebû Sa’îd’in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Kabir, kafire öyle daraltılır ki, dimağı, parmaklarından ve etinden çıkar” buyurdu.

Kabir ni’meti: “Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i alem (aleyhisselâm); “Muhakkak ki mü’min, kabrinde yeşil bir bahçededir. Kabri ona, enine ve boyuna olmak üzere yetmiş arşın genişletilir. Ayın ondördündeki ay gibi kabri ona aydınlatılır” buyurdu.

Ubâde bin Sâmit (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Devamlı Kur’ân-ı kerîm okuyan mü’mine ölüm gelince, Kur’ân-ı kerîm onun yanına gelir ve baş ucunda durur. Bu sırada o yıkanmaktadır. Yıkanma işi bittikten sonra, göğsü ile kefeni arasına girer. Kabrine konduğu zaman, ona Münker ve Nekîr ismindeki iki suâl meleği gelir. O zaman Kur’ân-ı kerîm, meyyitin göğsü ile kefeni arasından çıkıp, meyyit ile Münker ve Nekîr isimli meleklerin arasına girer. Münker ve Nekîr, Kur’ân-ı kerîme; “Sen önümüzden çekil, biz ona suâl soracağız” derler. O zaman Kur’ân-ı kerîm onlara; “Vallahi ben ondan ayrılmam. Eğer onun hakkında birşey ile emr olundu iseniz, siz bilirsiniz” der. Sonra meyyite bakar ve; “Beni tanıyor musun?” diye sorar. Meyyit; “Hayır” cevâbını verince, Kur’ân-ı kerîm ona; “Ben senin, okumak için gecelerini uykusuz, gündüzlerini susuz geçirdiğin, şehvetlerine uymadığın, gözlerini başka şeye bakmaktan, kulaklarını başka şeyleri dinlemekten menettiğin Kur’ân-ı kerîmim. Beni sâdık bir dost olarak bulacaksın. Seni müjdelerim. Sana Münker ve Nekîrin suâlinden sonra, artık bir düşünce ve hüzün yoktur” der. Sonra Münker ve Nekîr isimli melekler meyyitin yanından çıkar. Kur’ân-ı kerîm ise, Rabbinin huzûruna varır. Allahü teâlâdan, döşek ve yaygı diler. Allahü teâlâ, Cennetten döşek, yaygı, kandil ve yasemin verilmesini emreder. Onları bin tane melek taşır. Kur’ân-ı kerîm, o meleklerden önce meyyitin yanına gelir. Ona; “Benden sonra yalnızlık duydun mu? ben Rabbimin huzûrunda idim. Rabbim senin için Cennetten döşek, yaygı, bir kandil ve yasemin verilmesini emr buyurdu” der. Bu sırada melekler, onun yanına girerler. Getirdikleri döşeği altına sererler. Yaygıyı ayaklarının altına, yasemini de göğsünün üstüne koyarlar. Kandili de meyyitin sağ tarafına koyarlar. Kabri, Allahü teâlânın dilediği kadar genişletilir.”

Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) “Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur” buyurdu.

Allahü teâlâ, kabir ehlinin azâbını ve onların gördükleri iyi durumları, kullarından dilediğine göstermektedir. Bu gibi hâdiseler, hem Server-i âlem (aleyhisselâm) zamanında, hem de O’ndan sonra pekçok vâki olmuştur.

Abdullah bin Ömer (r.anhümâ), babasının şöyle anlattığını bildirdi: “Müşrik kabirlerinden birisine uğramıştım. Bu sırada kabirden, ateşler içerisinde ve boynunda ateşten zincir bulunan bir kişinin çıktığını gördüm. Yanımda bir su kabı vardı. O kişi beni görünce; “Ne olur bana su ver, üzerime su dök” diyordu. Bu sırada kabirden bir kişi daha çıktı ve; “Ona su verme, Çünkü o kâfirdir” dedi. Boynundaki zinciri alıp, onu çekerek kabre götürdü. Sür’atle ben Resûlullahın (aleyhisselâm) yanına geldim. Durumu kendilerine arzettim. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “O gördüğün Ebû Cehl’dir. Kıyâmete kadar böyle azâb çeker” buyurdu. Amr bir Dînâr şöyle anlatır: “Bir kişinin kız kardeşi vefât etmişti. Yıkanıp, namazı kılındıktan sonra, kabre götürülüp defnedildi Vefât eden kadının erkek kardeşi eve gelince, para kesesini kabirde unuttuğunu hatırladı. Arkadaşlarından birisini alarak, kabrin yanına gitti. Biraz aradıktan sonra keseyi buldu. Bu sırada arkadaşına; “Sen biraz bana müsâade et, ötede beni biraz bekle. Ben, kızkardeşimin ne hâlde olduğuna, kabrinde herhangi birşeyin olup olmadığına bir bakayım” dedi. Kabrinin üzerindeki toprağın bir kısmını aldı. Bir de ne görsün, kabir tutuşmuş yanmakta! Hemen üzerini tekrar kapatıp, düzeltti. Hemen annesinin yanına, gitti. Kızkardeşinin, dünyâda iken herhangi kötü bir hâlinin olup olmadığını sordu. Annesi ona şöyle dedi: “O, namazlarını hep sonraya bırakır, geciktirirdi Zannederim, abdestsiz olarak namaz kılardı.”

Abdullah bin Muhammed, bir arkadaşının şöyle anlattığım nakletti: “Kaybettiğim bir eşyamı aramaya çıkmıştım. Bir kabrin yanında iken, akşam namazı vakti girdi O kabrin yakınında bir yerde akşam namazını kıldım.” Namaz kıldıktan, sonra, o kabirden bir inilti geldiğini duydum. Kabre yaklaştığımda, o iniltinin; “Ah ne olaydı, dünyâda iken orucumu tutup, namazımı kılaydım” dediğini duydum. Bu bana çok te’sîr etti. Orada bulunan birini çağırdığımda, o da benim

duyduğum gibi duydu. Sonra evime gittim. Ertesi gün akşam vakti tekrar buraya geldiğimde, o kabirden aynı sözleri duydum. Evime dönünce, bu olayın te'sîrinden iki ay kadar hasta yattım."

Ölünün, kabrinde ölüm acısını duyması: Ka'b-ül-Ahbâr (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Ölü, kabrinde olduğu müddetçe, ölüm acısı ondan gitmez. Ölüm acısı, mü'minin duyduğu acıların en şiddetlisi, kafire isâbet eden acıların ise en hafifidir."

Evzâî (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Ölü, kabrinden diriltilinceye kadar ölüm acısını duyar."

Kabir ehline dâir güzel hâlleri: Ebû Sa'îd-i Hudrî şöyle anlattı: "Bakî' kabristanında Sa'd bin Muâz'ın (radıyallahü anh) kabrini kazanlar arasında ben de vardım. Kabir kazma işi bitinceye kadar misk kokusu duyduk."

Mugîre bin Habîb anlatır: "Abdullah bin Gâlib vefât etmişti. Defnedilirken, kabrinden misk kokusu duyuldu. Yakınlarından birisi, o zâtı rü'yâsında görünce, ona, kabrinde duydukları misk kokusunun ne olduğunu sordu. O da; "O koku, Kur'ân-ı kerîmi çok okumamdan dolayı hasıl olan kokudur" dedi.

Ebü'l-Ferec İbni Cevzî anlattı: "Şerîf Ebû Ca'fer bin Ebû Mûsâ, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in kabrinin bitişiğine defnediliyordu. Bu sırada Ahmed bin Hanbel'in kefeni görüldü, hâlbuki, Ahmed bin Hanbel yüz sene önce vefât etmişti."

Allahü teâlâ, ba'zı sâlih kimselere lütuf ve ihsân ederek, onlara, civarlarında bulunan mevtalara şefaat ettirir. Civarında bulunanlar, o sâlih kişi ile komşuluklarından dolayı fâide görürler.

Abdullah bin Nâfi' Medînî şöyle anlatır: "Medîneli bir kişi vefât etti ve defnedildi Birisi onu rü'yâsında gördü. Sanki onun, Cehennem ehlinden imiş gibi bir hâli vardı. Bu sebeple, onu rü'yâsında gören şahıs çok üzüldü. Aradan yedi veya sekiz gün geçince, onu rü'yâsında tekrar gördü. Bu sefer Cennet ehlinden olduğu anlaşılan bir, hâli vardı. Ona şimdiki bu iyi hâle nasıl kavuştuğu sorulunca, vefât etmiş olan şahıs ona şöyle cevap verdi: Yanımıza sâlihlerden bir zât defnedildi. Civarında bulunan komşularından kırk kişiye şefaatçi oldu. Ben de onların arasında idim."

Ebü'l-Ferec İbni Cevzî anlatır: "Birisi rüyasında Ma'rûf-i Kerhî'nin kabrini ve etrâfını gördü. Ma'rûf-i Kerhî'nin, defn edildikten sonra, etrâfındaki kırkbin kişiye şefaat edip, onların ateşten kurtulmalarını sağladığını anladı."

Kabir âleminde, ölülerin birbirleri ile buluşup birbirlerini ziyâret etmeleri: Ebû Katâde'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Biriniz, din kardeşinin cenâze işlerini görürse, kefenini güzel yapsın! Çünkü onlar, kabirleri içinde birbirlerini ziyâret ederler" buyurdu. Râşid bin Sa'd anlattı: "Birisinin hanımı vefât etmişti Rü'yâsında ba'zı kadınları gördü. Fakat aralarında kendi hanımı yoktu. O kadınlara hanımını sorunca, onlar; "Siz onun kefenini kısa yaptınız. Bu sebeple o, bizim yanımıza çıkmaktan utanıyor" dediler."

İbn-i Ebiddünyâ anlattı: "Âsım el Cuhderî'nin ailesinden birisi, Âsım el-Cuhderî'yi vefâtından altmış gün sonra rü'yâsında gördü. Ona; "Sen vefât etmedin mi?" diye sordu. Âsım el-Cuhderî; "Evet" dedi ve şunlara söyledi. "Vallahi ben, Cennet bahçelerinden bir bahçedeyim. Ben ve arkadaşlarımdan bir cemâat, her Cum'a gecesi ve sabahı, Ebû Bekr bin Abdullah'ın yanında toplanıyoruz." O zaman akrabası olan zât ona; "Rûhlarınız mı, yoksa bedenleriniz mi toplanıyor?" diye sorunca, o; "Bedenlerimiz çürüdü, rûhlarımız toplanıyor" dedi. Yine Âsım el-Cuhderî'nin akrabası ona; "Bizim sizi ziyâret ettiğimizi biliyor musunuz?" diye sorunca, o; "Bütün Cum'a günü ve akşamı, Cumartesi günü güneş doğuncaya kadar biliyoruz" dedi. Akrabası, Âsım el-Cuhderî'ye; "Niçin diğer günlerde bilmiyorsunuz?" diye sorunca, Âsım el-Cuhderî; "Cum'a gününün fazileti ve şânının, kıymetinin büyüklüğünden dolayı" dedi.

Mevtaların, dirilerin sözlerini işitmeleri, kendilerine selâm veren ve ziyâret edenleri tanımaları, öldükten sonra onların ve dünyadaki akrabalarının hâllerini bilmeleri: ölülerin işitmelerine ve görmelerine gelince; şehidlerin, kabirlerinde diri oldukları, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilmiştir. Veliler, Allahü teâlânın kerâmet olarak ihsân etmesi ile işitir ve görürler. Allahü teâlâ, sevdiği kulları için, âdetinin, kânunlarının dışında şeyler yaratır, önce Peygamberlerin ve hele bunların en yükseği olan Muhammed aleyhiaselâmın, şehidlerin ve velîlerin, mezarlarında işittiklerine ve görmelerine inanmıyan câhilleri susturmak için, kafirlerin bile mezarda duyduklarını ve işittiklerini bildireceğiz. Buhârî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Meyyit mezara konulup, mezar başındakiler dağılırken, onların ayak seslerini işitir" buyuruldu. Buhârî ve Müslim'de yazılı olan hadîs-i şerîfte, Bedr'de öldürülen kâfirlerin, birkaç gün sonra, bir çukura konulması emr olundu. Bundan birkaç gün sonra, Resûlullah (aleyhisselâm) çukurun başına gelip durdu. Çukurdakilere, isimlerini ve babalarının isimlerini birer' birer söyliyerek; "Rabbinizin, size söz verdiğine kavuştunuz mu? Ben, Rabbimin söz verdiği zafere kavuştum" buyurdu. Hazreti Ömer bunu işitince; "Yâ Resûlallah! Leş olmuş kimselere mi söylüyorsun?" deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v); "Beni hak peygamber olarak gönderen Rabbim Hakkı için söylüyorum ki, siz beni onlardan daha çok işitmiyorsunuz. Fakat cevap veremezler" buyurdu. Buhârî'nin ve Müslim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfte; "Meyyit, yakınlarının kendisine bağırarak ağlamasından azap duyar" buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; "Ey müslümanlar! Mezardaki kardeşlerinize yüksek sesle ağlıyarak onları incitmeyiniz!" buyuruldu.

Ebû Zer (radıyallahü anh) birgün Resûlullah efendimize (aleyhisselâm); "Yâ Resûlallah! Yolum mevtaların olduğu yerden geçiyor. Acaba onlara birşey söyliyecek miyim?" diye sordu. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şöyle söylemesini buyurdu: "Esselâmü aleyküm! Yâ ehlelkubûr min-el-müslimine vel-mü'minîn entüm lenâ selefün ve nahnü leküm tebeün ve innâ inşâallah biküm lâhikûn." Ebû Zer (radıyallahü anh);

"Yâ Resûlallah! Onlar işitirler mi?" diye sorunca, Server-i âlem (aleyhisselâm); "Onlar işitirler, fakat cevap veremezler" buyurdu.

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Bir kimse, tanıdığının mezarı başına gidip, selâm verince meyyit onu tanır ve selâmına cevap verir. Tanımadığı kimsenin kabrine gidip, selâm verince, meyyit selâmına cevap verir" buyuruldu.

Ölülerin definden önceki hâllerini bilmeleri: Ebû Saîd-i Hudrî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, "Şüphesiz meyyit, kendisini yıkayanı, taşıyanı ve kabre indireni bilir" buyuruldu.

> Huzeyfe (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Cesed yıkanırken, rûh bir meleğin elindedir. O melek, cesed ile beraber kabre kadar gider."
>
> Mücâhid (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Kişi öldüğü zaman, bir melek onun rûhunu tutar. Meyyit, yıkanmasından ve taşınmasından, kabre kadar olan şeyleri görür."
>
> Bekr el-Müzenî buyurdu ki: "Bana şöyle ulaştı: Vefât eden herkesin rûhu, bir meleğin elindedir, insanlar onu yıkar ve kefenlerler. Meyyit bu sırada ehlinin yaptıklarını görür. Elinden gelse idi, onları, ağlayıp inlemekten men ederdi"

Meyyitlerin, kabirde iken, hayattaki akraba ve yakınlarının hâllerini bilmeleri: Hadîs âlimi Abdürrezzâk'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Yaptığınız işler, kabirde olan yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza bildirilir. İyi işlerinizi görünce sevinirler. Böyle olmıyan işleriniz için; "Yâ Rabbi! Bizi doğru yola kavuşturduğun gibi, bu kardeşimizi de kavuştur. Ondan sonra rûhunu al!" derler" buyuruldu.

Diğer bir hadîs-i şerîfte; "Yaptığınız işler, mezardaki yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza gösterilir. İşleriniz iyi ise, sevinirler. İyi değilse, "Yâ Rabbî! Bunlara, iyi iş yapmalarını kalblerine ilham eyle" derler" buyuruldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 118

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 321

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 339

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 527

5) Letâif-ül-meârif. Süleymâmye Kütüphânesi Molla Çelebi kısmı, No: 138

6) Ehvâl-ül-kubûr. Süleymâniye Kütüphânesi Reşîd Efendi kısmı, No: 159

7) Kıyâmet ve Âhıret sh. 227,

İBN-İ REZÎN (Abdüllatîf bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh Âlimlerinin büyüklerinden. Müftî, kadı ve hatîb. İsmi, Abdüllatîf bin Muhammed bin Hüseyn bin Rezîn bin Mûsâ bin Îsâ el-Hamevî el-Mısrî el-Amirî olup, künyesi Ebü'l-Berekât'dır. Lakabı Bedrüddîn ve Takıyyüddîn olup, İbn-i Rezîn diye meşhûr olmuştur. Aslen Hamalı olan İbn-i Rezîn (radıyallahü anh), 649 (m. 1251) senesinde Şam'da doğdu. 710 (m. 1310)'da Cemâzil-âhır ayının 18'inde, diğer bir rivâyette 22'sinde, Mısır'da Kâhire'de vefât etti.

Küçük yaşta babasının yanında ilim tahsiline başlayan İbn-i Rezîn (radıyallahü anh), bundan sonra ilim öğrenmek maksadıyla, Mısır, Şam ve başka yerlere gitti. Osman İbni Hatîb-il-Karâfe, Abdullah bin el-Huşû'î ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup onlardan ilim öğrendi. Bilhassa tefsîr, fıkıh, hadîs, usûl ve fürû' ilimlerinde ve diğer ilimlerde çok yükseldi. İlim öğrenmekteki aşk ve gayreti, edebi, aklı, fehmi (anlayışı), zekâsı pek fazla olduğundan, ilimde çabuk yükseldi. İlim tahsilini tamamlayıp memleketine döndüğünde, daha henüz yirmi yaşında idi. Zamanında bulunan Şafiî mezhebi âlimlerinden oldu. Bu sırada babası kadı idi. Babasından sonra onun yerine geçti. Kâdı oldu ve fetvâ makamına geldi. Müftî olup, insanlara fetvâ vermeye başladı. Kadıaskerlik makamında da bulundu. Bunlar hep, genç yaşta ve daha babasının sağlığında oluyordu. Câmi'ul-Ezher'de hatîblik, Zâhiriyye, Seyfiyye ve Eşrefiyye medreselerinde müderrislik (öğretim üyeliği) yaptı. Kadıaskerlikte otuz seneden fazla bulundu. Kerâmetler, faziletler sahibi, sözleri kalblere te'sîr eden çok yüksek bir zât idi. Halkdan başka âlimlerden, fazilet sahibi zâtlardan birçoğu sohbetinde bulunmak üzere toplanırlardı, İbn-i Rezîn'in sohbetinde, başka zâtların sohbetlerinde olmayan bir kalabalık olurdu. Sohbetine gelenler, birbirlerine bu zâtın üstünlüklerini, kerâmetlerini anlatırlardı. Bu zâtın sohbeti bereketi ile, sohbette bulunanlardan hep faziletler, güzel hâller sâdır olurdu. Çeşitli ilimlerde ihtisas (araştırma, inceleme, o ilimde derinleşmek üzere çalışma) yapanlar onun sohbetine koşardı. Çünkü onun sohbetlerinde başka âlimler de bulunurdu. Takıyyüddîn Ali bin Abdülkâfi es-Sübkî Kutbüddîn es-Sünbâtî, Tâcüddîn Tuveyr-ül-leyl ve başka âlimler bunlardandır.

İbn-i Kesîr diyor ki "İbn-i Rezîn (radıyallahü anh), zamanında bulunan fıkıh âlimlerinin gözdesi, önde gelenlerin büyüğü, fazîlet sahipleri içinde bir tane idi. Bilhassa hadîs ilminde çok yüksekti. Hadîs, tefsîr, fıkıh ve fıkıh usûlü ilimlerinde çok ders aldı. Âlimlerin sohbetlerinde bulunmaya, onların derslerini dinlemeğe ve onlardan rivâyetlerde bulunmağa çok ehemmiyet verirdi. Kendisinden çok kimse istifâde etmiştir. Vefât ettiğinde, Kâhire'de kadı idi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 97

2) Tabakât-eş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 596

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 418

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 409

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 26

6) El-A'lâm cild-4, sh. 60

İBN-İ RİF’A

Büyük fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ali bin Mürtefi’ bin Hazım bin İbrâhim bin Abbâs el-Ensârî el-Buhârî’dir. Künyesi, Ebü’l-Abbâs olup, lakabı Necmüddîn’dir. 645 (m. 1247) senesinde doğdu. 710 (m. 1310) senesinde vefât etti.

İbn-i Rif’a, fıkıh ilmini; Ziyâüddîn Ca’fer İbni Şeyh Abdürrahîm Kanâî, Sedîd Ermentî İbn-i Zâhir, Tizmenti, İbn-i Rezîn, İbn-i binti Eaz, İbn-i Dakîk-ül-Iyd gibi büyük âlimlerden öğrenmiştir. Fıkıh ilmiyle çok meşgûl olduğu için, ona “Fakîh” lakabı verilmiştir. Ayrıca Abdürrahîm Demirî, Ali bin Muhammed Savvaf ve birçok âlimin derslerini dinledi. Fıkıh ilminde çok meşhûr oldu. Bu ilimde darb-ı mesel oldu. Fakîh dendiği zaman, İbn-i Rif’a kasdedilmektedir, İbn-i Rif’a, Arab dili ve edebiyatında ve usûl-i fıkıhda da çok derin bilgilere sâhib idi. İbn-i Rif’a, Ma’ziyye Medresesi’nde müderrislik yaptı. Kendisine sorulan fetvâlara çok güzel şekilde cevap verirdi. Bir müddet Mısır’da Hisbe teşkilâtı başkanlığı ve kadılık vazîfesi yaptı. Sonra bu vazîfelerden ayrıldı, İbn-i Teymiyye ile ilmî münâzaraları oldu. Münâzaradan sonra, İbn-i Teymiyye’ye İbn-i Rif’a’yı nasıl bulduğu sorulunca, Şafiî fıkhında çok derin âlim olduğunu söyledi. İbn-i Dakîk-ül-Iyd de İbn-i Rif’a’nın ilmini övdü.

İbn-i Rif’a’nın hakkında, Esnevî; “Mısır’da İbn-i Haddâd’dan sonra İbn-i Rif’a’dan daha âlim biri yetişmemiştir.” Kemâlüddîn Ca’fer; “İbn-i Rif’a, fıkıh ilminde çok derin idi. Zamanında Şafiî fıkhı reîsliği onda bulunuyordu” demişlerdir.

Kâdı Ebû Tâhir Sıftî, onun hakkında şöyle demektedir: “Benim bir işimi hâlletmek için, Kâhire’ye kadar benimle beraber gitti. İbn-i Rif’a sûreti hoş bir zât idi. Çok güzel ve fasîh konuşurdu. Zekî idi. Elinden geldiği kadar, malı ve makamı ile talebelerine ve insanlara çok yardımcı olurdu. Onların ihtiyâçlarını giderirdi. Tâcüddîn Sübkî onu çok övdü” demektedir. İbn-i Rif’a, çeşitli konulara dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1- Er-Rütbe fil-hisbe, 2- El-Kifâye fî şerh-it-Tenbîh liş-Şîrâzî, 3- Metâlib-ül-Meânî fî şerh-i Vesît lil-Gazâlî: Bu eser kırk cild olup, tamamlanamamıştır. Şâfii mezhebi fıkhına dâirdir. 4- El-İzâh vet-tibyân fî ma’rifet-il-mikyâl vel-Mîzân.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 135

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 284

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 22

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 24

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 60

6) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 320

7) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 357

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 601

9) Brockelmann Gal-2, sh. 133 Sup-1 sh. 164

İBN-İ ŞERÎF TİLMSÂNÎ (Abdullah bin Muhammed)

Kırâat, tasavvuf, mantık, usûl, tefsîr ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah bin Muhammed bin Ahmed’dir. 748 (m. 1347) yılında Tilmsân’da doğdu. Hazreti Hasen soyundan gelen babası da zamanının büyük âlimlerinden olduğu için, babasına nisbetle İbn-i şerîf denildi. Memleketine nisbetle Tilmsânî ve Hazreti Hasen’e nisbetle Hasenî denildi. 792 (m. 1390) yılında deniz yolu

ile Mâlaka'dan Tilmsân'a dönerken, denizde boğularak vefât etti. Vefâtında kırkbeş yaşında idi.

Ebû Muhammed Hasenî'nin babası Şerîf Muhammed Tilmsânî'ye rü'yâsında; "Senin bir oğlun olacak, ilimde çok ilerleyecek ve sen onun ilim sahibi olduğuna şahit olmadan ölmeyeceksin!" diye müjdelendi. Çok geçmeden bir oğlu oldu. Adını Abdullah koyup, helâl rızıkla büyüttüler. Dili dönmeye başlayınca, "Allah" demesini, aklı ermeye başlayınca, Allahın kelâmı Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrettiler. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi ezberlettiler. Kırâat ve nahivde zamanın üstâdlarından, fıkıh âlimi Ebû Abdullah İbni Hayâti'den kırâat ve nahiv bilgilerini ta'lim ettirdiler. İmâm-ı Nâfi kırâatinde ileri bir seviyeye gelen İbn-i şerîf Tilmsânî, Hatîb İbni Merzûk, Fakîh Ebû İmrân Abdûsî, Ebü'l-Abbâs Ahmed, Fakîh Hasen Venşerîsî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Hasen ve babası Muhammed Tilmsânî'den çeşitli ilimleri öğrendi. Din ve fen ilimlerinde zamanının meşhûrlarından oldu. Hendese (Geometri-mühendislik), fıkıh, tefsîr, ferâiz, kırâat ve Arabî ilimlerde söz sahibi idi. İyi bir ferâiz âlimi olmak için, ince matematik bilgilerini bilmek zarûrî lâzım olduğundan, matematik ilminde de âlim idi. Kendisinden önce yazılmış ilgilendiği ilim sahalarının meşhûr kitaplarını okudu. Fahreddîn-i Rârf, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Gazâlî, "Ahkâm-ı Sugrâ" sahibi Abdülhak, İbn-i Hâcib, Sibeveyh, Sirâcûddîn Ermevî Konevî, Kâdı Iyâd, Oklidis, İbn-i Sina ve Birûnî gibi âlimlerin kitaplarını, zamanının en ileri gelen hocalarından okudu ve kendi talebelerine okuttu. Babasının derslerinde hazır bulundu. Babasının sağlığında ders verip, kitap yazdı. Babasının vefâtından sonra yerine geçti. Onun talebelerine ders verdi. Onun derslerine devam eden büyük âlimler, ondaki ilimleri görerek tebrik ettiler. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verirdi. Daha sonra Câmi-i a'zamda ders verdi. Dışardan da talebeler gelir, derslerine iştirâk ederlerdi. Fas Sultânı Abdülazîz'e, onun üstünlükleri anlatıldı. O da, her müslüman gibi ilmin ve âlimin kıymetini takdîr ettiği ve Allahü teâlânın dinine hizmeti kolaylaştırmayı arzu ettiği için, İbn-i şerîf Tilmsânî'ye çok iltifât etti. Talebelerinin ve kendisinin erzakını te'min edip gönderdi. Hâlbuki o, kimseden birşey istemezdi. İşini, kimsenin rızâsını kazanmak için, bir kimseden menfaat te'min etmek için değil, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için yapardı. Bir ara Endülüs'e gitti. Gırnata şehrinde insanlara nasihat edip, taliplerine ilim öğretti. Mâlaka'ya geçti. Oradan memleketi Tilmsân'a gitmek için gemi ile yola çıktı. Yolda geminin batması neticesinde, boğularak şehîd oldu.

Haram ve şüpheli şeylerden sakınan, mübahların birçoğunu terk eden, dünyâ malına hiç ehemmiyet vermeyen İbn-i şerîf Tilmsânî, güzel ahlâkı, cömertliği ve merhameti ile meşhûr oldu. Herkesin sevgi ve saygısını kazandı. Ömrü boyunca Allahü teâlânın güzel dinine hizmet için çalıştı, İlim öğrendi. İlim öğretti ve emr-i ma'rûf yaptı. Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya, kullarına doğru yolu göstermeye gayret etti. Kendisinden ders almak için gelenlere, büyük kolaylıklar gösterir, onların bir kelime fazla öğrenmeleri için gece-gündüz çalışırdı.

Pekçok talebe yeştiştirdi Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Mûsâ Becâi, Ebû Bekr bin Âsım Endülüsî ve daha birçok kimse ondan ilim öğrenmekle şereflendi.

Yetiştirmiş olduğu mümtaz talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazan İbn-i şerîf Tilmsânî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Şerh-i meâlim usûlüddîn lil-Fahr-ir-Râzî" ve "Şerh-i Lumâi-edille lil-Cüveynî".

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Neyl-ül-ibtihâc sh. 150

2) El-A'lâm cild-4, sh. 127

3) Büstân fî zikr-il-evliyâ vel-ulemâ bî-Tilmsân sh. 117

İBN-İ SEYYÎDİNNÂS (Muhammed bin Muhammed Ya’merî Endülüsî)

Hadîs, nahiv, târih ve Şâfiî mezhebi fıkıh âlîmi, şâir. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Muhammed bin Yahyâ’dır. Lakabı Fethüddîn olup, künyesi Ebü’l-Feth’dir. Aslen Endülüslü olup, İşbiliyye’dendir. 671 (m. 1272) yılında Kâhire’de doğdu. Ya’merî, Endülüsî ve Mısrî nisbetleri verildi 734 (m. 1334) yılında Kâhire’de vefât etti. Karâfe kabristanında İbn-i Ebî Cemre’nin yanına defnedildi.

Dededen toruna âlim bir ailenin ferdi olan Fethüddîn İbni Seyyîdinnâs, tahsiline babasından aldığı derslerle başladı. İbn-i Dakîk-ül-Iyd’in derslerine devam edip, icâzet aldı. Kutb-ül-Kastelânî, Gâzî Halâvî, İzz-ül-Harranî, İbn-ül-Haymî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf ve hadîs-i şerîf ilimlerini öğrendi. İbn-i Nehhas’tan usûl-i fıkıh ilmini tahsîl etti. Fahr İbni Buhârî’yi gördü, İbn-i Asâkir ve İbn-i Mücâvîr’in derslerine devam etti. Taberzed ve Ebü’l-Yümn Kindî’nin talebelerinden istifâde etti. Hocalarından duyduklarını yazıp ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleri ile birlikte ezberden bilirdi. Hangi hadîs-i şerîfin hangi râvilerden geldiğini, râvîlerin hayat ve hâllerini çok iyi bilirdi. Hadîs-i şerîflerin sıhhat durumu, sahîh olup olmadığı husûsundaki bilgisi, herkes tarafından takdîr edilirdi. Binden fazla âlimden ilim öğrendi. Naklettiği hadîs-i şerîflerde huccet, hadîs âlimleri arasındaki ihtilâflarda derin bilgi sahibi idi. Arabî bilgilerde derya gibi olup lisân ilminin her sahasına hakim idi. Belagatta, güzel konuşma ve hitâbette zamanının bir tanesi idi. Fıkıh ilminde de ilerleyip, Şafiî mezhebine göre fetvâ verdi. Zâhiriyye dâr-ül-hadîsinde ve Câmi-i Hardak’da hatîblik yaptı. Câmi-i Sâlih ve Mühezzibiyye’de hadîs-i şerîf ilimlerini öğretip, müderrislik yaptı. Gece-gündüz demeyip çalıştı. Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve öğretmek için uğraştı. İlimde ve i’tikâdda güzel, din ve diyanette sebatlı, tevâzu sahibi, tatlı dilli ve güleryüzlü mübârek bir zât idi. Allahü teâlâ kullarına karşı son derece merhametli, son derece cömertti Hadîs-i şerîf dersi almak için gelen bir kimseyi çok sever, onun gelişine sevindiğini söylerdi. İnsanlara sık sık nasihatlerde bulunur, onlara, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmelerini söylerdi. Yazmış olduğu pek güzel şiirlerinde Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) över, O’nun üstün vasıflarını, O’na olan sevgi ve muhabbetini dile getirirdi. Onun bu şiirleri, dilden dile, gönülden gönüle yayıldı. Birçok insanın kalbindeki ve dilindeki Allah ve Resûlullah aşkı, onun şiirleriyle tezahür etti.

Birçok talebe yetiştirip, faydalı kitaplar yazan Fethüddîn İbni Seyyîdinnâs, güzel yazısıyla, nadide eserleri birçok defa yazdı. Çok defa Kur’ân-ı kerîmi baştan sona yazıp, okunması için müslümanlara hediye etti. Kendi te’lîf ettiği eserler de çoktur. Bunlardan ba’zıları şunlardır. “Uyûn-ül-eser fî fünûn-il-Megâzî, “Şemail”, “Siyer-ül-kübrâ”, Şerh-ut-Tirmizî” (iki cild hâlinde olup, eksiktir.), “Nûr-ül-Uyûn”, (Siyer kitabının özetidir), “Ed-Dürr-un-nesîr”, “Büşr-el-lebîb bi-zikr-il-habîb” ve “Elmakâmât-il-âliyye fil-kerâmât-il-celiyye”.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 269

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 208

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 169

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1503

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 108

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-2, sh. 510

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-9, sh. 268

8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 358

İBN-İ TÜRKMÂNÎ (Ali bin Osman el-Mârdînî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Osman bin İbrâhim bin Mustafâ bin Süleymân el-Mârdînî'dir. Lakabı "Alâüddîn" olup, "İbn-i Türkmânî" künyesi ile meşhûr oldu. 683 (m. 1284) senesinde doğdu. Fıkıh, usûl, nahiv, tefsîr, hadîs, ferâiz, hesâb, edebiyat, târih, mantık ve hey'et (astronomi) ilimlerinde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Hanefî fıkhında İmâm derecesine yükseldi. Fetvâ verir ve ders okuturdu. Kâdılık vazîfesine ta'yin edildi. Kıymetli eserleri vardır. 750 (m. 1349) senesi Muharrem ayında Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Türkmânî, aklî ve naklî ilimlerde geniş ve derin bilgiye sahipti. Hadîs ve tefsîr ilimlerinde söz sahibi olmuş, çok yükselmişti. Fıkıh ilmini, babasından ve kardeşinden öğrendi. Her iki kardeş de, zamanının en büyük âlimlerinden oldu. İlim ve fazilet meclislerinin en önde gelenlerinden idi. Dimyatî, İbn-i Savvâk, İbn-i Hicaz gibi âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi.

"Cevâhir" kitabının sahibi Abdülkâdir diyor ki: "İbn-i Türkmânî Ali bin Osman Mârdînî'den "Hidâye" kitabının bir bölümünü okudum. Hadîs ilminde de ondan çok istifâde ettim. "Hidâye" kitabını, "Kifâye" adı ile kısaltarak yazdı. Ayrıca bu kitabını şerh etmeye başladı, fakat tamamlayamadı. Bunu, oğlu Kâdı'l-kudât Kemâleddîn Abdullah, babasının kaldığı yerden i'tibâren şerh etti."

İmâm-ı Süyûtî diyor ki: "İbn-i Türkmânî, fıkıh, usûl ve hadîs ilimlerinde büyük bir âlim idi. İlimle meşgûl olmaktan ve başkalarına faydalı olmaktan hiç ayrılmadı. Onun çok kıymetli eserleri vardır. Muhtasar-ı Hidâye, Muhtasar-ı Ulûm-i hadîs ve Reddü alel-Beyhekî bunlardan başlıcalarıdır. O, Mısır diyarının kadılığına ta'yin edilmişti."

Başlıca eserleri şunlardır: 1. Behcet-ül-erîb fî beyâni mâ fî kitâbillah-il-azîzi minel-garîb, 2. El-Müntehâbbü fî ulûm-il-hadîs, 3. Ed-Dürret-üs-seniyye fil-akîdet-is-seniyye, 4. Es-Sâ'diyye fî usul-il-fıkh, 5. Şerh-ül-Hidâye fî fürû'i-fıkh-ıl-Hanefî. Bunlardan başka nazım ve nesir olarak yazılmış eserleri de vardır. İmâm-ı Fahreddîn-i Râzî'nin "Mufassal" adındaki eserine ve İbn-i Hâcib'in "Mukaddimesine yaptığı "Ta'lîka"ları da kıymetli eserleri arasındadır. "Şerh-ül-Mukarreb", "Şerhu Arûz", mantık ilmine dâir olan "Şerh-uş-şemsiyye" ve astronomiye dâir "Şerh-ül-Hey'et" adındaki eserleri de kıymetlidir.

1) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 123

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 145

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 84, 85

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 720

5) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 160

İBN-İ ÜSTÂD-ÜL-A'ZAM (Abdullah bin Alevî)

İlmi ile âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden ve âriflerin, evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Alevî İbni Üstâd-ül-a'zam'dır. Kaynak eserlerde doğum târihi ve hâl tercümesi hakkında pek ma'lûmât bulunmayan Abdullah bin Alevî (radıyallahü anh), 731 (m. 1330) senesinde doksan yaşını geçmiş olarak vefât etti. Kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır:

Abdullah bin Alevî hazretleri, bir zaman Mekke-i mükerremede şarap içen bir kimse ile karşılaştı. Böyle mübârek bir yerde, böyle çirkin bir günâhın

işlenmesini hoş karşılamadı. O kimse. Abdullah bin Alevî hazretlerine dedi ki: "Ben terzilik yapıyorum. Şarap içmeye öyle alışmışım ki, onu içmesem san'atımı, işimi yürütemiyorum. İçmezsem, çalışamıyorum. Her ne kadar bırakmak istesem de, bırakamıyorum. Bunu bırakırsam, işimi devam ettiremem" dedi. Abdullah hazretleri "Şayet Allahü teâlâ, sana içki içmeden de mesleğini devam ettirmeni nasîb ederse, içki içmeye tekrar dönmeyeceğine dâir bana söz ver!" dedi. O kimse de peki" deyince, Abdullah (radıyallahü anh), Allahü teâlâya duâ edip, bu kimseye tövbe etmeyi nasîb etmesi ve tövbesini kabûl etmesi için yalvardı. O kimse içkiyi terketti. İşini, içkisiz de yapabildiğini anladı. Önceki hâline tövbe etti ve tövbesini bozmadı. Abdullah bin Alevî hazretlerinin delâleti ile tövbesinde öyle bir sadâkat gösterdi ki; sâlihlerden kıymetli bir zât oldu. Bu hâdiseden bir müddet sonra, Abdullah bin Alevî, rü'yâsında bir münâdinin, bu kimsenin ismini söyliyerek; "Filân kimse için, filân yerde bir kabir kazınız! Kim onun cenâze namazında bulunursa, Allahü teâlâ onu mağfiret eder" diye nidâ ettiğini gördü. Uyandığında, hemen o kimsenin hâlini sordu. Vefât ettiğini bildirdiler. Bildirilen yere kabri kazıldı. Abdullah bin Alevî cenâze namazını kıldırdı. Oraya defnettiler.

Bir defasında bir kimse Abdullah bin Alevî'nin huzûrunda, yazdığı bir şiiri okudu. Şiir, öldükten sonra dirilmek ve Allahü teâlâya hesap vermek hakkında idi. Şiirin derin ma'nasının te'sîri ile Abdullah bin Alevî, kendinden geçerek bayıldı. Kendisine geldiğinde, o kimseye o beytleri tekrar okumasını söyledi O da; "Bana Cennete girmeme kefil olmanız şartı ile okurum" dedi. Abdullah bin Alevî de; "Benim buna gücüm yetmez. Lâkin istediğin miktarda mal verebilirim" dedi. O kimse, "Ben Cennetten başka birşey istemem. Mal bizim hoşlanmadığımız, kötü gördüğümüz bir şeydir" dedi. Bunun üzerine Abdullah hazretleri, o kimseye Cennet nasîb olması için duâ etti. O kimse de güzel beyitleri tekrar okudu. Bundan sonra bu kimsenin hâli güzel oldu. Abdullah hazretlerini çok sevmeye başladı. Nihâyet birgün vefât etti. Abdullah bin Alevî İbn-i Üstâd-ül-a'zam cenâzenin yıkanma ve kefenlenme hizmetlerini yerine getirdi. Defninde hazır bulundu. Definden sonra kabrin yanında bir saat kadar oturdu. Bir ara yüz şekli çok değişti. Gayet üzüntülü göründü. Birâz sonra da güldü ve sevindi. Bu nâlin sebebi suâl edildiğinde, cevaben buyurdu ki: "Vefât eden kimsenin yanına melekler gelip, Rabbinin kim olduğunu sorduklarında; "Benim üstadım Abdullah bin Alevî'dir. Suâllerinizi ona sorun, cevâbını ondan alın!" dedi. Ben, acaba ne yapacaklar diye çok endişelendim. Aynı suâli tekrar sorduklarında, o yine aynı şekilde cevap verdi. Bunun üzerine melekler ona; "Sana ve üstadın Abdullah bin Alevî'ye merhabalar, rahatlıklar olsun" dediler. Bunları duyunca, ben sevindim ve yüzüm güldü."

Ba'zı âlimler buyurmuşlardır ki: "Büyük zâtlar, işte böyle talebelerini muhafaza ederler. Hattâ öldükten sonra bile."

Ahmed bin Abdullah isminde bir zât anlatır: "Muhammed bin Ubeyd isminde birine, emânet olarak bir miktar dirhem (gümüş para) bırakmıştım. Bir zaman sonra o kimsenin evi yandı. Bizim paralar da gitti. Üzüntüyle Abdullah bin Alevî'nin yanına vardım. Durumu kendisine anlattım. Pek iltifât etmedi. Sonra hanımı vasıtasıyla tekrar rica ettim. Bunun üzerine hizmetçisini çağırdı. Ona ma'nâsını benim anlıyamadığım ba'zı şeyler söyledi sonra hizmetçi çıkıp gitti. Biraz sonra elinde bir kese ile çıkıp geldi. Bu kese benim emânet ettiğim ve yandığını zannettiğim dirhemlerin bulunduğu kese idi. Bu kesenin yanmamış olması düşünülemezdi. Fakat nasıl oldu ise aynısı bulunmuştu. Ben bunun, Abdullah bin Alevî hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladım."

Birgün İbn-i Üstâd-ül-a'zam Abdullah hazretlerinin yanına fakirlerden bir grup kimse geldi Bunların karınları aç idi. Abdullah hazretleri, İbn-i Nâfî' isimli hizmetçisine; "Filan ambara git!

Oradan bu fakirler için hurma getir! Karınlarını doyursunlar" buyurdu. Hizmetçi iyi biliyordu ki, o ambar boş idi. İçinde hurma filan yoktu. "O ambar boş" dedi. O zât, aynı emri tekrarlayınca, hizmetçi, ambarı boşalttıklarını, içinde hiçbir şey kalmadığını, tamamen boş olduğunu bildirdi O yine; "Sen ambara git! Orada hurma bulursun" deyince, hizmetçi gitti. Hakîkaten orada hurma bulunduğunu gördü ve alıp getirdi. Fakirler o hurmaları yiyip karınlarını doyurdular.

Bir sene, Abdullah bin Alevî, bir kimsenin bir miktar arazisini kiralayıp ekti. Tarla sahibi ile, Ali Ahmed isimli bir kimsenin arasında bir düşmanlık vardı. Bu sebeble bu kimse, bu tarlada bulunan ekini telef etmek istedi. Tarlanın sahibi Abdullah bin Alevî'ye gelerek bu durumu bildirdi. O da hayvanına binerek ekini telef etmek isteyenlerin yanına vardı. Bu tarlaya bir zarar vermemelerini rica etti. O kimseler bu sözlere hiç i'tibâr ve aldırış etmediler. Bunun üzerine; "Bu zirâat bize âittir" buyurdu ve yanlarından ayrıldı. Bu zât oradan ayrıldıktan sonra, o kimselerin önde gelenlerinden birisi bunlara dedi ki: "Bu zât, büyük bir kimsedir. Gelin zirâatı telef etmek düşüncesinden vaz geçelim. Sonra bize bir zarar gelebilir." Diğerleri bunu da dinlemek istemediler. O kimse bu sefer de dedi ki: "Madem sabırsızlanıyorsunuz, öyle ise, önce o mahsûlün içine bir hayvan gönderelim. Bakalım nasıl olacak. Hayvana bir zarar gelirse, siz de bu işten vaz geçersiniz. Hiçbir şey olmazsa, dilediğinizi yaparsınız." Tarlanın içine bir hayvanı soktular. O hayvan, o mahsûlden biraz yedikten sonra düşüp öldü. Diğerleri de, mahsûle zarar vermekten korkup, bu düşüncelerinden vazgeçtiler.

Ahmed bin Nu'mân isminde bir kimsenin bir hayvanı vardı. Bu hayvanını satmak üzere pazara giderken, kendi kendine; "Bu hayvanı şu kadar fiata satabilirsem, aldığım ücretin şu kadar miktarını Abdullah bin Alevî hazretlerine hediye edeceğim" diye niyet etti. Pazara vardı. Hayvanını kolaylıkla ve arzu ettiği fiata sattı. Sonra, Abdullah bin Alevî hazretlerinin bulunduğu Terîm beldesine döndü. Fakat yolda giderken yaptığı niyyeti, sadaka vermeyi unutmuştu. Abdullah bin Alevî bunu yanına çağırıp, o niyetini hatırlattı. O kimse çok hayret etti. Bu niyetini hiç kimseye söylememişti. Bunun, o zâtın bir kerâmeti olduğunu anlıyarak nezrini (adağını) yerine getirdi.

Abdullah bin Alevî hazretleri, talebelerinin evlerinde olanları, kendilerine zararlı olacak şeyleri, korktukları şeyleri onlara haber verirdi. Bir defasında yanına uzak yerlerden bir grup kimse ziyâret için gelmişlerdi. Onlar daha birşey anlatmadan, onların yolda karşılaştıkları hâdiseleri kendilerine haber verdi. Başka bir zaman yine uzak memleketlerden bir grup kimse, Terîm beldesine geldiler. Gece geç vakit olmuştu. Karınları çok acıkmıştı. Yiyecek istiyecek bir zaman değildi ve herkes uykuda idi. Tam bu sırada kendilerine yemek ve su getirildi Onların hiçbiri, bu yemekleri kimin getirdiğini ve nereden geldiğini anlıyamadılar. Bir defasında iki kişi, birlikte Abdullah bin Alevî hazretlerinin ziyâretine geldiler. Yolda gelirlerken birisi Abdullah hazretlerinin yanına vardıklarında kendisine hurma verilmesini temenni etti. Diğeri ise kendisine ekmek verilmesini arzu etti. Yanına vardıklarında her ikisine de arzu ettikleri şeyleri ikram etti. Abdullah bin Alevî hazretleri, başka memleketlerde olan bir talebesi ile görüşmek istese, yanında bulunan bir talebesine, uzak beldede bulunan arkadaşını ismi ile çağırmasını emrederdi. O talebe, uzakta bulunan arkadaşına ismi ile hitâb ederek seslenince, kendisine seslenilen kimse ne kadar uzakta bulunursa bulunsun, Allahü teâlânın izni ile bu sesi duyar ve hocasının yanına gelirdi. Hizmetçilerinden birisi şöyle anlatır: "Bir defa kendisi ile beraber bir sefere çıktık. Bir yere vardığımızda bana, yüksekçe bir yere çıkıp, uzakta Fil beldesinde bulunan Şeyh Ömer isimli bir zâtı çağırmamı söyledi. Ben de emrettiği gibi yaptım. Üçüncü defa seslendiğimde, o zâtın; "Lebbeyk (Buyurun efendim!)" diye cevap verdiğini işittim. Aradaki mesafe çok uzaktı. Abdullah hazretlerinin

çağırdığını söyledim. Biraz sonra çıka geldi Sür'atle geldiği için, çok terlemiş ve terden elbisesi ıslanmıştı. Beraberce oturup sohbete başladılar, öyle derin ma'nâlı konuşuyorlardı ki, ben yanlarında bulunup kendilerini dinlediğim hâlde birşey anlıyamadım. Bu hâlde akşam namazı vakti oldu. Namazdan sonra vedâlaştılar. Şeyh Ömer memleketine gitti. Abdullah bin Alevî, kendisi hayatta olduğu müddetçe bu hâli hiç kimseye haber vermememi emretti. Ben de bu kerâmetini onun sağlığında hiç kimseye söylemedim. Vefâtından sonra anlattım.

Abdullah bin Alevî hazretleri, her sene hac ederdi. Bunu evliyâdan çok kimse haber vermiştir, insanlar onu, memleketi olan Terîm beldesinde zannederler, fakat o hac zamanı hacılar arasında bulunurdu. Bir sene talebelerinden Müflih bin Abdullah hacca gitmeye niyet etti. Gidip, hocası Abdullah bin Alevî hazretlerinden izin istedi. O da "Minâ'ya vardığın zaman, filân oğlu filânı sor. Bizim selâmımızı söyle, o sana istediğin konuda yardım eder" buyurdu. Müflih bin Abdullah diyor ki: "Minâ'ya vardığımda, o kimseyi buldum. Bana çok yardımda bulundu. Hocamdan suâl etti. Ben de, şu anda Terim beldesinde bulunduğunu, hâlinin iyi olduğunu söyledim. O kimse hayret etti. "Daha dün, bizimle beraber Arafat'ta vakfe yaptı. Şimdi nasıl Terîm'de olur?" dedi. Benim ihtiyâçlarımı giderdi Ben Terîm'e döndüğüm zaman, hocamın yanına gittim. Benim haccımı tebrik etti. Ben de; "Asıl ben sizin haccınızı tebrik ederim" deyip, şâhid olduğum durumu anlattım. "Sen bunu gizli tut! Ama senin arzun da hâsıl oldu. Orada sıkıntı çekmedin" buyurdu. Ben bu hâlin, onun bir kerâmeti olduğunu anladım ve kendisi hayatta iken bunu kimseye anlatmadım.

Her kim hâlis niyet ve hüsn-i zan ile, Abdullah bin Alevî hazretlerini vesile ederek duâ etse, biiznillah maksadı hâsıl olurdu. Buna misâl o kadar çoktur ki, böyle duâ edip duâsı kabûl olanlar ve böyle hâdiseleri görüp şâhid olanların isimleri yazılsa, cildler doldurur.

Talebelerinden birisi baras hastalığına yakalanmıştı. Bir defasında hocasının abdest aldığı suyu alarak vücûduna sürdü. O gece uyudu. Sabah kalktığında, Allahü teâlânın izni ile rahatsızlığının geçmiş olduğunu, baras illetinden bir eser kalmadığını görüp, Allahü teâlâya şükretti.

Yine talebelerinden Müflih el-Hamîdî anlatır: "Ben bir yolculuğa çıkmıştım. Yolda eşkiyalar önümü kestiler. Beni öldürmek ve malımı almak istiyorlardı. Ben, hocam Abdullah bin Alevî hazretlerinden yardım istedim. Onu vesile ederek Allahü teâlâya duâ ettim. Tam bu sırada, bir kişinin; "Abdullah bin Alevî geliyor" dediğini işittim. Bu sözü duyan eşkiyaların her biri bir tarafa dağıldı. Bana hiçbir zarar veremediler."

Abdullah bin Alevî hazretlerinin talebelerinden birisi, bir yerde zirâat yapıp ekin ekmişti. Onun ekin ektiği bölgede, iki grup arasında muharebe oldu. Muharebede galip gelenler, orada bulunan ekinlerin kendilerine geçtiğini, dolayısıyla orada bulunan mahsûlü kendilerinin hasad edeceklerini bildirdiler. Ekinlerin sahibi olan talebe, hocası hürmetine Allahü teâlâya duâ etti. O kimseler ekinleri hasad etmek (biçmek) için tarlaya geldiklerinde, ekinlerin hasad edilmiş olduğunu görüp, üzüntüyle geri döndüler. Sonra fakirlerden biri gidip baktı. Ekinin hasad edilmemiş olduğunu gördü ve bunu onlara haber verdi. Geri dönüp baktıklarında, yine gördüler ki, ekin hasad edilmiş, kaldırılmış. Anladılar ki, bu mahsûl korunmakta, muhafaza edilmektedir. Bunu anladıktan sonra, o tarladaki mahsûl ile uğraşmaktan vaz geçtiler.

İbn-i Üstâd-ül-a'zam Abdullah bin Alevî hazretleri vefât ettikten sonra, cenâzesinin gasledildiği (yıkandığı) sudan arta kalanını, talebelerinden ba'zısı almışlardı. Bu sudan hangi yaraya sürseler, Allahü teâlânın izni ile o yara mutlaka iyileşirdi.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 116

İBN-İ ÜSTÂD-ÜL-A'ZAM (Muhammed bin Abdullah)

Yemen evliyâsının büyüklerinden. 743 (m. 1342) senesinde Hadramût'da Türeym denilen yerde vefât etti. Zenbel kabristanına defnedildi. Kerâmetleriyle meşhûrdur.

Kerâmetlerinden ba'zıları şöyledir: Yakınlarından biri anlatır: Birgün talebelerinden birisi ile oturmuş sohbet ediyordu. Sür'atle kalkıp gitti. Biraz sonra elbisesinden sular akarak geldi. Talebesi bu işin hikmetini sordu. O da şöyle cevap verdi: "Talebelerimden birinin bindiği gemi delindi. Bu sırada, talebem benden yardım istedi. Bunun üzerine, hemen oraya yetişip; elbisemi deliğe tıkadım. Geminin batmasına mâni oldum. Gemidekiler de Allahü teâlânın izniyle kurtuldu."

Birisi, Bedu denilen yerde bir eve misâfir olmuştu. Ev halkı evde yiyecek olarak yalnız yağ bulunduğunu, ancak onu da Muhammed bin Abdullah'a (radıyallahü anh) vermeyi nezr ettiklerini söylediler. Bunun üzerine, misâfir olan zât, onları dinlemeyip; "Elimle biraz alacağım" dedi. Elini yağa uzatır uzatmaz, bir yılanın kendisine doğru gelmekte olduğunu gördü. Hemen o anda tövbe ve istiğfarda bulundu, yılan da dönüp gitti. Bu şahıs Bedu'dan ayrılıp Türeym'e geldi. Muhammed bin Abdullah'ın yanına gitti. O, daha, başına geleni anlatmadan, Muhammed bin Abdullah olanları keşf yolu ile ona anlattı.

Muhammed bin Abdullah'ın (radıyallahü anh) amcasının oğullarından birisi, ona beş dînâr vermeyi adadı. O kimse, adağını unuttu. Birgün amcasının oğlunun yanına geldi. Muhammed bin Abdullah, ondan, adadığı beş dinarı istedi. Amcasının oğlu, ne zaman adak yaptığını sorunca, falanca gemide iken dedi. Amcasının oğlu; "Evet öyledir" diyerek, Muhammed bin Abdullah'ın (radıyallahü anh) sözünü tasdik etti.

Yine bir kimse, bir koç ayırıp, onu Muhammed bin Abdullah'a vermeyi adadı. Fakat, onun yerine başka bir koç getirdi. Muhammed bin Abdullah, o koçu kabûl etmedi. Bana vermeyi adadığın koç, şu, şu evsafta idi. Sen onun yerine başka koçu getirdin dedi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 141

İBN-İ VEHBÂN (Abdülvehhâb bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh ve kırâat âlimi. Edib ve şâir. İsmi, Abdülvehhâb bin Ahmed bin Vehbân ed-Dımeşkî'dir. Künyesi Ebû Muhammed ve lakabı Emînüddîn'dir. Şam'da yetişen İbn-i Vehbân'ın (radıyallahü anh), doğum târihi kat'î olarak tesbit edilememiştir. 730 (m. 1329)'dan evvel doğduğu tahmin edilmektedir. 768 (m. 1367) senesi Zilhicce ayında vefât etti.

İbn-ül-Fasîh Ahmed bin Ali gibi meşhûr zâtların sohbetlerinde bulunarak kemâle gelen İbn-i Vehbân hazretleri; fıkıh, kırâat, edebiyat ve Arabî ilimlerde yükseldi. Medreselerde ders vermeye başladı. Takriben sekiz sene Hama kadılığı yaptı. Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metlere şükreden, hâli ve yaşayışı İslâmiyete tam uygun olan çok kıymetli bir zât idi. Vakitlerini Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle ve O'nun kullarına hizmet etmekle geçirirdi. Şairliği de, fıkıh ilmine âit mes'eleleri, şiir hâlinde anlatacak kadar kuvvetli idi. Nazım ve nesir hâlinde kıymetli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şunlardır: "Ehâsin-ül-ahbâr fî mehâsin-is Seb'at-il-ahyâr", "İmtisâl-ül-emr", "Nihâyet-ül-ihtisâr", "Keşf-ül-estâr", "El-Bezzâr", "El-Ferâid fiz-Zevâid", "Hüsn-ül-mükâl alâ aşr-ı hisâl", "Kayd-üş-Şerâid". Fıkıh ilmine dâir manzûm olarak yazmış olduğu bu son

eserini, iki cild halinde kendisi şerhedip, buna da Ikd-ül-Kalâid ismini vermiştir.

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 423

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 113

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 220

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 212

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 639

6) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 123

7) El-A'lâm cild-4, sh. 180

8) Keşf-üz-zünûn sh. 649, 667, 740, 747, 757, 857, 874, 1167, 1119, 1485, 1499, 1865, 1984,

İBN-İ VEKÎL

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Ömer bin Mekkî bin Abdüssamed bin Atiyye bin Ahmed el-Osmânî ed-Dımeşkî olup, lakabı Zeynüddîn'dir. İbn-i Vekîl veya İbn-ül-Merhal Zeynüddîn diye bilinir. 690 (m. 1291) senesinde Dimyat'da doğdu. 738 (m. 1337) senesinde Dimeşk'da vefât etti.

İbn-i Vekîl, fıkıh ilminde üstün bir dereceye yükseldi Âlim bir zât olan amcasının yerini alıp, ders verdi. Amcası onun için; "Âlimin oğlu câhil, câhilin oğlu âlim oldu" dedi. İbn-i Vekîl, Kâhire'de İbn-i Dakîk-ül-Iyd'den, Dımeşk'de; Şerefüddîn el-Fezârî, İshâk en-Nüshâs, İbn-i Müşerref ve amcası Sadruddîn'den hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Kâhire'de Meşhed-ül-Hüseynî'de de ders okuttu. 725 (m. 1325) senesinde Dımeşk'a geldi. Ölünceye kadar orada ders okuttu ve fetvâlar verdi.

El-Berzâlî onu övdü ve hakkında; "Hâli ve işi düzgün, fazilet ve tevâzu sahibi idi." Başka âlimlerce de övüldü. Onun hakkında; "Birçok ilimleri kendisinde toplayan bir zât idi" denildi. İbn-i Vekîl, çok düzgün konuşurdu. İlim ve ibâdete çok düşkün olup, iffet sahibi idi. Sultan en-Nâsır onu eş-Şamiyyet-ül-Berrâniyye Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Orada fetvâlar verdi. İlim öğretmek ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu.

Zehebî onun hakkında; "Dış görünüşü ve ahlâkı güzel idi. Zeki ve tevâzu sahibi olup, münâzara ilmini iyi bilirdi." demektedir.

İbn-i Rafiî ise onun hakkında; "İbn-i Vekîl, usûl-i fıkha dâir birçok eser yazdı. 738 (m. 1337) senesi Receb ayında vefât etti. El-Azrâviyye Medresesi'nde kendisinden sonra oğlu Abdullah ders okuttu" demektedir.

İbn-i Vekîl birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır. 1-El-Ferâidü fil-farkı beyn-el-mesâil, 2-En-Nezâir, 3- Muhtasar-ür-Ravda, 4-Et-Telhîs, 5- El-Hulâsa.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 228

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 479

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 118

4) El-A'lâm cild-6, sh. 234

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 181

6) Tabakât-üt-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 157

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 462

8) Brockelmann Sup-2, sh. 102

İBN-İ VEKÎL

Fıkıh, usûl, hadîs, edebiyat ve kelâm âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Mekkî bin Ali bin Abdüssamed bin Atıyye bin Ahmed'dir. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı Sadrüddîn'dir. 666 (m. 1267) senesinde Dımyât'da doğdu. 716 (m. 1316) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Vekîl, Şam'da büyüdü. Babasından ve büyük âlim Şerefüddîn Makdisî'den fıkıh ilmini öğrendi. Kâsım Erbilî, Müslim bin Allân ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Pekçok eseri ezberledi. Meşhûr "Mufassal" kitabını yüzbir günde, "Makâmât-ı Harîrî" adlı eseri elli günde, Mütenebbî'nin dîvânını bir Cum'a'da ezberlemişti Zamanının en akıllı ve zekî âlimlerinden idi. Çok güzel ve fasih konuşurdu. Naklî ilimlerde çok derin bilgisi vardı. Aklî ilimlerde ise mütehassıs idi. Bilhassa fıkıh ve usûl-i fıkıh ilminde derin bir derya idi. Bu ilimler, artık onun tabiatı hâline gelmişti.

Meşhûr âlim Takıyyüddîn Sübkî, Sadrüddîn İbni Vekîl'e hürmet eder, onu sever, ilmini, akidesinin güzelliğini, kelâm ilminde Eş'arî usûlü üzerine gitmesini överdi. Sadrüddîn İbni Vekîl, Dımeşk'da Şâmiyye ve Azrâviyye medreselerinde ders verdi. Eşrefiyye hadîs külliyesinde müderrislik yaptı. Ömrünün sonlarına doğru bu vazîfelerden ayrılarak Kâhire'ye gitti. Orada İmâm-ı Şafiî'nin dergâhında, Meşhed-i Hüseyn'de ve Nâsıriyye Medresesi'nde ders verdi. Nâsıriyye Medresesi'nde ilk dersi veren odur.

Kâdı Şihâbüddîn Fadlullah, yazmış olduğu târih kitabında ondan şöyle bahseder "İbn-i Vekîl, büyük bir âlimdir. Onun soyu, Kureyş kabilesine ulaşmaktadır. Abdi Şems oğulları arasında, asâlet ve iyi hâl sahibi idi. Çok derin ilmi ve anlayışı vardı. Himmeti pek yüksek idi. Çok sağlam ve güvenilir idi.

Kâdı Selâhüddîn Safdî onun hakkında; "İbn-i Vekîl; tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl, nahiv, edebiyat, tıb ilimlerinde çok fazla bilgi sahibi idi. İbn-i Sina onu görse idi, tıbba dâir yazmış olduğu meşhûr "Kânun" isimli eseri onu sevindirmezdi" demektedir.

Tâcüddîn Sübkî de onun hakkında şöyle der. "Sadrüddîn İbni Vekîl pek cömert olup, çok sadaka verirdi. O sadakaların, birçok belâ ve musibetleri ondan def ettiğinde asla şüphe etmiyorum. Ne zaman sıkıntılı duruma düşse, verdiği sadakaların bereketiyle ondan kurtulurdu.

Arkadaşlarından ve dostlarından olan Şihâbüddîn Ascedî şöyle anlatır: "Bir bayram gecesi onunla beraberdim. Bu sırada bir fakir gelip, ondan bir ihtiyâcının yerine getirilmesini istedi. Bana; "Yanında birşey var mı?" diye sordu. Ben de ikiyüz dirhemim olduğunu söyledim. Benden, bu parayı gelen fakire vermemi istedi. O zaman ben; "Efendim! Bu gece bayram gecesidir. Yanımda yarın bayramda sarfedeceğim başka para yok" dedim. Bunun üzerine bana; "Kâdı Kerîmüddîn Kebîr'e git, Şeyh bayramını tebrik etmektedir de!" dedi. Oradan ayrılıp, Kerîmüddîn Kebîr'in yanına gittim. Yanına varınca, İbn-i Vekîl'in söylediğini ona bildirdim. O da; "Her hâlde Şeyh'in paraya ihtiyâcı var" deyip, bana; "Bu ikibin dirhem Şeyh efendinin, şu üçyüz dirhem de senin" dedi. Dirhemleri Sadrüddîn İbni Vekîl'e getirince; "Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şu hadîs-i şerîfinde ne güzel buyurmuş: "İyilik, on misli ile karşılık görür." Verdiğim ikiyüz dirhemin karşılığında, Allahü teâlâ ikibin dirhem nasîb etti" dedi"

Takıyyüddîn Ali Sübkî, İbn-i Vekîl'in güzel hâllerinden ve cesâretinden şöyle bahseder: "İbn-i Vekîl, dergâhında iken, ona ulaşan bir haber üzerine, merkebine binip kaleye doğru gittiği sırada, yolda Ali Bekrî isminde bir âlimin tutuklanmış olduğunu gördü. Onu götüren emniyet görevlisinden izin alarak, o zât ile beraber, kimseye uğramadan doğruca sultânın huzûruna çıktı. Sultan, yanında kadılar olduğu hâlde oturuyordu. Kimse sultânın yanında konuşamıyordu. İbn-i Vekîl, hiç çekinmeden konuşmaya, başladı ve Ali Bekrî'nin serbest bırakılmasını sultandan istirhâm etti. Sultan da onu kırmıyarak, Ali Bekrî'yi serbest bıraktı."

Sadrüddîn İbni Vekîl'in konuşması ve sohbetleri, dinleyenlere çok te'sîr ederdi. Fakat o, çok mütevâzî idi. Birçok sâlih kimselerin yanına gider ve bereketlenmek için onlardan duâ isterdi, İbn-i Vekîl, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- El-Eşbâh ven-nezâir, 2- El-Fark beyn-el-melik veh-Nebî veş-şehid vel-velî, 3- Şerh-ül-ahkâm li Abdülhak, 4- Dîvân-i şi'r.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 94

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 115

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 80

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 419

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 459

6) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 13

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 143

8) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 40

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 19, 100 cild-2, sh. 1109

İBN-İ ZEMLİKÂNÎ (Muhammed bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Abdülvâhid bin Abdülkerîm ez-Zemlikânî el-Ensârî es-Semmâkî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü'l-Me'âlî'dir. Lakabı Kemâlüddîn. Cemâl-ül-İslâm ve Kâdı'l-kudât olup, İbn-i Zemlikânî diye tanınır. Babası ve dedesi de âlim ve meşhûr zâtlar idi. Soylarının, Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Dücâne Semmâk bin Hareşe hazretlerine dayandığı, buna nisbetle Semmâkî denildiği rivâyet edilmiştir. 667 (m. 1269) senesi Şevval ayının 8. Pazartesi günü Dimeşk'da doğdu. 727 (m. 1327) senesi Ramazân-ı şerîf ayının 16. günü vefât etti. Karâfe kabristanında, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesinin civârında defn olundu.

Doğumu ve yetişmesi Dimeşk'da olan İbn-i Zemlikânî, ilim tahsiline de orada başladı. Fıkıh ilmini Tâcüddîn el-Fezârî'den, usûl ilmini; Behâüddîn bin Zekî ve Safiyyüddîn el-Hindî'den, Nahiv ilmini Bedrüddîn bin Mâlik'den öğrendi. Bunlardan başka, İbn-ül-Mücâvir Yûsuf (veya Yûnus) bin Ya'kûb bin Muhammed, Ebü'l-Ganâim bin Allân (veya Adlân) ve daha birçok âlimden ilim öğrenip rivâyetlerde bulundu. Fıkıh, hadîs, usûl, tasavvuf, münâzara, edebiyat, nazım, nesir ve diğer birçok ilimde zamanında bulunan âlimlerin büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Kırâat (okuma) ve kitabeti (yazı yazma kabiliyeti) de fevkalâde idi. Çok güzel yazı yazar ve çok sür'atli okuyabilirdi. Hazîne ve Beyt-ül-mâl vekîlliği ve sağlık bakanlığı yaptı. Adiliyyet-is-sugrâ, Türbe-i Ümm-i Sâlih, Şâmiyyet-il-Berrâniyye, Zâhiriyyet-il-Cevvâniyye, Adrâviyye, Ravâhıyye, Mesrûriyye ve başka medreselerde müderrislik (öğretim üyeliği, profesörlük) yaptı. Sonra Haleb kadılığına ta'yin olundu. Bir taraftan kadılık vazîfesine devam ederken, bir taraftan da, Haleb'de bulunan Sultâniyye, Seyfiyye, Asrûniyye ve Esediyye medreselerinde müderrislik yaptı. Burada iki sene kadar kaldıktan sonra, Sultan Nasır Muhammed bin Kalâvûn tarafından, Şam'a kadı ta'yin edilmek üzere Mısır'a istendi. Yolda gelirken, Bilbîs şehri ile Kâhire arasıda hastalandı. Orada vefât etti. Zehir içirilerek şehîd edildiği de rivâyet edilmektedir. Buradan Kâhire'ye götürülüp, Karâfe kabristanında defn olundu.

Oğlu Takıyyüddîn, babasının vefâtını şöyle anlatır: "Babam rahatsızlığında bana şöyle söyledi: "Oğlum! Vallahi ben öleceğim. Mısır'a veya diğer bir yere vâli olmayı da istemiyorum. Haleb'den başka herhangi bir yerde vazîfe yapmayacağım. Bir zamanlar sâlihlerden bir zât Şam'a gelmişti. Kendisine gidip gelirdim ve hizmetinde bulunurdum. Kendisine talebe olmayı

arzu ettim. Bana bir müddet oruç tutmamı emretti. Aradan biraz zaman geçtikten sonra, bana üç gün oruç tutmamı, üç gün içinde birşey yemememi, üçüncü günü akşamı iftarda, su ve acı bir sebze ile yetinmemi emretti. Ben de bildirdiği gibi yaptım. Üçüncü gün, Şa'bân ayının ortalarına, Berât gecesinden önceki güne denk geldi O gece (Berât gecesi) bana; "Geceleyin câmiye gelip rûhen açılmak mı istersin? Yoksa evde yalnız kalıp ibâdet ile meşgûl olmak mı istersin?" diye sordu. Ben de yalnız kalmayı tercih edip; "Yalnız başıma kalayım" dedim. "Peki, yalnız ben geri gelinceye kadar namaz kılmaya devam eti" dedi. Geç vakit olunca câmiden geldi. Ben namaz kılmaya devam ediyordum. Selâm verdikten sonra, yerle gök arasında çok büyük bir kubbe (yuvarlak birşey) gördüm. Gördüğüm kubbenin üzerinde çeşitli merdivenler, çeşitli basamaklar vardı.

İnsanlar bu merdivenlerden yukarıya tırmanmaya çalışıyordu. Ben de o insanlarla birlikte merdivenleri çıkmaya başladım. Her basamakta, "Hazine nâzırlığı, Beyt-ül-mal nâzırlığı, mühürdarlık, falan falan medreseler ve Haleb kadılığı gibi yazılar gördüm. Bundan daha yukarılara çıkamadım. O sâlih zât bana; "Gecen nasıldı? Ben yanına geldiğimde kendi hâlinle meşgûl idin. Benimle hiç ilgilenmedin" dedi. Ben de gördüklerimi kendisine anlattım. Bana; "Gördüğün o kubbe dünyâdır. O gördüğün basamaklar, oralarda gördüğün kimselerin, dünyâdaki rütbe ve makamlarıdır" buyurdu. Babam bundan sonra bana hitaben; "Ey Abdurrahmân! İşte o gece görmüş olduğum makamların hepsine kavuşmuş bulunuyorum, İyi biliyorum ki o gece orada gördüğüm mevki ve rütbelerin sonuncusu Haleb vâliliği idi. Artık mutlaka ölüm yaklaşmıştır" dedi. Hakîkaten de dediği gibi oldu ve biraz sonra vefât etti."

Zamanında bulunan ve daha sonra gelen hakiki âlimler tarafından çok medhedilen İbn-i Zemlikânî (radıyallahü anh), i'tikâd ve amel bakımından kendisine i'timâd edilir, emîn ve sağlam bir zât idi. Cemâleddîn bin Nübâte, Sec'ıl-Mutavvak isimli eserinde diyor ki: "İbn-i Zemlikânî'nin (radıyallahü anh) kaleminin yazdığı kelimeler, hidâyet meyveleri verirdi. Fetvâlarındaki satırlar, doğru yolu ve yanlışları açıklayan ifadeler idi. Hatırına (gönlüne) gelen düşünceler ve kendisinden sâdır olan (ağzından çıkan) sözler, yayılmış yıldızlar gibi idi. Hayırlı işleri, iyilik ve ihsânları, izzet ve yücelik odasını kuşatmıştı. Aydınlığın habercisi olan fecir gibiydi. Münâzarada çok kuvvetli olup, muhatablarını mutlaka sustururdu."

Yine aynı zât, başka bir defa da buyurdu ki: "İbn-i Zemlikânî (radıyallahü anh), başlı başına bir deniz idi. İlmi ise, bu denizin (kendisinin) çok kıymetli incileri idi. Her tarafta duyulan ve bilinen fetvâları, rahmet bulutları idi. O, karanlıkların kendisini gizliyemediği bir âlem (bir kavmin efendisi büyüğü) idi. İlim ve evliyâlık bakımından derecesi o kadar yüksek idi ki, insanın kendisine tırmanamıyacağı bir ulu dağ misâli idi. İslâmın yüceliğini anlatan, kalemiyle onun bekçiliğini yapan bir zât idi. Dîn-i İslama hizmet için çok gayret eden, dîne âit görüşlerinde (İ'tikâdında) hiç bir leke bulunmayan bir büyük İslâm âlimi idi."

İslâmın güzel ahlâkına uygun yaşayan İbn-i Zemlikânî, Allahü teâlânın emirlerine uyanlarda bulunan ma'nevî güzellik ve nûra sahip, gayet mütevâzi, zarif, kibar bir zât idi. Yüzünde velîlere mahsûs olan, cazibe, tatlılık ve nûr vardı. Yaşı ilerledikçe, bu nûr arttı. Yanakları gül misâli idi. İslâmın şerefini, vekarını korumak, İslâmiyet yoluna düşmanlık edenlerin alay etmelerine, hakîr, aşağı görmelerine meydan vermemek ve onlara karşı heybetli görünmek için, kıymetli elbiseler giyinirdi. Birçok fazilet ve kerâmâtın kendisinde toplandığı, himmet sahibi, çok nâzik bir kimse idi. Ufku çok geniş olup, yapacağı her işi etrâflıca düşünüp ona göre hareket eden, tedbirli ve ihtiyâtlı bir hâli vardı. Bir iş yapacağı zaman, çok uzak ve zayıf da olsa, çıkması mümkün olan mâni ve ihtimâlleri dikkate alır, ona göre kendisini ayarlardı. Bunu yaparken yorulur,

meşakkatlere katlanırdı. Bu hâlini hoş karşılamayanlar tarafından hased olunur, aleyhine iş yapılırdı. Fakat o, Allahü teâlânın lütfu ile galip olurdu.

İbn-i Zemlikânî Muhammed bin Ali hazretlerinin birçok eseri vardır. Ehl-i sünnet âlimlerinin yolundan ayrılarak bozuk bir yol tutan ve sapık fikirler ileri sürerek, müslümanları doğru yoldan kaydırmağa çalışan İbn-i Teymiyye'nin sapık görüşlerinden olan talak ve kabir ziyâreti mevzûlarında, İbn-i Zemlikânî hazretleri, İbn-i Teymiyye'ye reddiye olarak Dürret-üf Mudiyye fir-reddi alâ İbn-i Teymiyye isminde bir risale yazmak sûretiyle, onun bozukluğuna ve tuttuğu sapık yolun kötülüğüne karşı müslümanları îkâz etmiştir. Diğer eserlerinden birkaçının isimleri ise şunlardır: "Delâil-ül-acâiz", "El-Minhâc fî ta'likât-ül-îlâc", Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Füsûs-ül-hıkem isimli meşhûr eserine şerh, "Tahkîk-ül-ûlâ min ehl-ir-Refîk-ıl-a'lâ", "El-Burhân fî i'câz-il-Kur'ân", "Kitâbün fit-târih", "Acâlet-ür-Râkib fî zikri eşref-il-Menâkıb".

Kemâleddîn İbni Zemlikânî, Dürret-ül-mudiyye adlı eserinde buyuruyor ki:

Âlimler bildirmişlerdir ki, müftînin (fetvâ veren zâtın) şartı, kendilerine mütekaddimîn denilen önce gelen hakîkî İslâm âlimlerinin sözlerine uymayan fetvâ vermemesidir. Şayet müftî bu kaideye uygun olmayan bir fetvâ verirse kabûl olunmaz, red olunur. Bu hâl, Kitâb, sünnet ve ümmetin icmâ'ına muhalefet etmenin câiz olmadığına delâlet etmektir. Nisa sûresi 115. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: "Hidâyet yolunu öğrendikten sonra Peygambere uymayıp, mü'minlerin yolundan ayrılanı, saptığı yola sürükleriz ve çok fenâ olan Cehenneme sokarız." Mü'minlerin yoluna karşı çıkıp onların yolundan başkasına uyanlar bu âyet-i kerîmede şiddetli bir şekilde tehdîd edilmiştir.

Ümmetin icmâ'ına karşı gelen, mü'minlerin yolundan başkasına uymuş olur. Öyleyse, böyle bir kimsenin sözüne nasıl i'tibâr olunur? Bekâra sûresi 143. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: "(Ey müslümanlar!) Sizi seçkin ve şerefli bir ümmet kıldık ki bütün insanlar üzerine adâlet örneği ve hak şâhidleri olasınız" Âyet-i kerîmede geçen Veset, seçilmişler, Şühedâ ise insanlara karşı adâletli olanlardır. O hâlde böyle olan kimseler, hata ve bozuk iş üzerinde asla birleşmezler. Yine, Âl-i İmrân sûresinin 110. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Siz ümmetlerin en iyisi oldunuz, insanların iyiliği için yaratıldınız, iyilik yapılmasını emreder, kötülükten nehyedersiniz" buyuruldu. Bu âyet-i kerîme delâlet ediyor ki, onların hepsi, her iyiliği emrederler, her kötülüğü de men ederler.

İnsanlar iki kısımdır, 1- Kitap ve sünnetten hüküm çıkarabilen müctehid âlim. 2- Müctehidi taklid eden mukallid.

Müctehidin vazîfesi, yeni bir hâdise ortaya çıktığı zaman, o hâdiseye dâir hükm-i şer'îyi delîllerden çıkarmaktır.

Mukallidin vazîfesi ise âlimlerin sözlerine uymaktır. Mukallid olan bir kimse, bir âyet-i kerîme veya hadîs-i şerîf duyduğu zaman, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfe uymak sûretiyle, müctehidin bildirdiği hükmü terkedemez. Çünkü mukallid bir kimse bilir ki, müctehid bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfi bilmektedir. Bunlarla amel etmeyip, değişik bir hüküm vermeleri, daha kuvvetli başka delîller bulup onlara uydukları içindir.

Enbiyâ sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen; "Bilmiyorsanız, zikir ehline sorunuz. Bilmediklerinizi bilenlerden sorup öğreniniz" buyuruldu. Nisa sûresinin 83. âyet-i kerîmesinde de meâlen; "Onlardan netice çıkarmağa kâdir olanlar onu bilirler" buyuruldu.

Müfessirler bu âyet-i kerîmeler üzerinde uzun olarak beyânda bulunmuşlardır. Ancak maksad ve netice şudur ki; müctehid olmayan avamdan bir kimse, umûmî ve mutlak ma'nâlı bir âyet-i kerîme duyduğu zaman, âyet-i kerîmedeki bu umûmî ve mutlak ma'nâya değil, müctehid olan âlimlerin sözlerine uymaları, yapışmaları gerekir.

1) Tabakât-üş-Şafiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 190

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 13

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 25

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 320

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 74

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 78

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 361

8) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 2783

9) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 7

10) El-A'lâm cild-6, sh. 284

11) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 146

12) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 92, 713

13) Keşf-üz-zünûn sh. 220, 241, 377, 744, 1262, 1877

14) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 406

İBN-İ ZÜBEYR GIRNÂTÎ (Ahmed bin İbrâhim)

Tefsîr, hadîs, kırâat, târih ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin İbrâhim bin Zübeyr bin Hasen bin Hüseyn'dir. Endülüs'ün fethine iştirâk eden mücâhidlerin soyundan idi. Ebû Ca'fer künyesini aldı. Sekafî, Âsımî, Gırnâtî ve Endülüsî nisbet edildi. 627 (m. 1229) yılında Endülüs şehirlerinden Cayan'da (Jaen) doğdu. Bir müddet Mâlaka'da ikâmet ettikten sonra, Gırnata'ya gitti. 707 (m. 1307) yılında Gırnata'da vefât etti.

Zamanının en büyük âlimlerinden ilim öğrenen Ebû Ca'fer İbni Zübeyr'in hocaları arasında, Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed, Ebü'l-Hasen Haffâr, Hatîb Ebü'l-Mecd Ahmed İbn-ül-Hüseyn Hadramî, Kâdı Ebü'l-Hattâb bin Halîl, Ebü'l-Hüseyn İbn-üs-Serrâc, Ebû Ömer bin Havtıllah, Ebü'l-Abbâs bin Ferhûn Sülemî, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed İbni Seyyîdinnâs Ya'murî gibi zamanın meşhûr âlimleri vardı. Dörtyüz civârında âlimden ilim öğrenmiştir. Yedi meşhûr kırâat âliminin kırâatlerini (Kırâat-i Seb'a) Ebü'l-Hasen Ali Şârî'den okudu. İshâk bin İbrâhim Tavsî, İbrâhim bin Muhammed İbni Kemâl, tarihçi Ahmed bin Yûsuf bin Fertûn, Ebü'l-Velid İsmâil bin Yahyâ Ezdî, Ebü'l-Hüseyn İbn-üs-Serrâc, Muhammed bin Ahmed bin Halîl Sükûnî gibi âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip, hadîs-i şerîf ilimleri öğrendi. Din ve âlet (yardımcı) ilimlerinde mütehassıs oldu. Nahiv, usûl, kırâat, tefsîr ve târih ilimlerinde hadîs âlimlerinin durumlarını bilmede ve Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde zamanın en ileri gelen âlimlerindendi. Hocalarından duyup öğrendiği hadîs-i şerîfleri ezberlerdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi; Hadîs ilminde hafız oldu. Endülüs'te Arabî bilgiler, tecvîd, hadîs rivâyeti, tefsîr, usûl ve fıkıh ilminde zamanının reîsi oldu. Âlimler, Ebû Ca'fer İbni Zübeyr için; "Muhaddislerin hatimesi (sonuncusu)" dediler. Hadîs rivâyetinde ve ilim öğretmekteki sabrı, hakkı söylemekteki salâbeti (sağlamlığı), Allahü teâlâdan korkusunun çokluğu, bid'at ehline karşı şiddetli davranması, sünnete sarılması, havvâs ve avvâm herkesin yanında heybetli ve muhterem olması ile meşhûrdu. Mâlaka ve Gırnata şehirlerinde bulunduğu sıralarda, halka ve devlet adamlarına nasihatlerde bulunur, onların, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet ederek Cehennem ateşinden kurtulmalarına gayret ederdi.

Ebû Ca'fer İbn-üz-Zübeyr'in üstünlüğüne dâir âlimlerin pekçok sözü vardır. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Talebesi Ebû Hayyân: "Lügat yazardı. Gördüğüm en fasîh (en güzel konuşan) âlimdi Ondan birçok kimse fıkıh ilmi öğrendi."

İbn-i Abdülmelik, "Et-Tekmile" adlı eserinde, Ahmed bin İbrâhim İbni Zübeyr'in nesebini,

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek Eshâbından Mürre bin Ka'b'a (radıyallahü anh) kadar çıkardıktan sonra; "Allahü teâlânın kitabını okutmak, hadîs-i şerîf rivâyet etmek, Arabca öğretmek, fıkıh bilgilerini yaymakta çok çaba sarfederdi. Bundan dolayı, kendisine ilim öğrenmek için her taraftan talebe gelirdi. Tecvidi. (Kur'ân-ı kerîmi güzel okuma ilmi) bilen yedi kırâat usûlüne vâkıf, hadîs hâfızı, hadîs râvîlerinin hâl ve hayatlarını bilen, hadîste çok rivâyeti olan bir âlimdi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri kitap hâline getirdi. Endülüs âlimlerinin târihini yazdı. İbn-i Beşkuvâl'ın "Sıle"sine ilâveler yaptı." Yine onun yüksekliğini görenlerden el-Kemâl, Ebû Ca'fer Gırnâtî'yi şöyle övmektedir "Ebû Ca'fer, güvenilir bir âlim, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapan bir kimse, ehl-i bid'ate karşı çıkan, herkesin sevip saydığı, tâlim ve terbiye kabiliyeti yüksek bir zâttı" demektedirler.

Mâlaka'da ortaya çıkan Fâzârî adında bir sihirbaz, peygamberlik iddiasında bulundu. Ebû Ca'fer İbn-iz-Zübeyr onu ilmî delîllerle çürütüp, halkın ortasında rezîl etti. Hakkında fetvâ verip, katlinin vâcib olduğunu bildirdi. Daha sonra sihirbaz, Gırnata'da öldürülerek, fitnenin büyümesi önlendi.

Ebû Ca'fer Gırnâtî'den birçok âlim ilim öğrendi. Kendisinden, Ebû Hayyân hadîs ve kırâat ilimlerini öğrenerek, asrının allâmesi oldu.

Yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi âlimler yanında, pek kıymetli eserler de yazan Ebû Ca'fer Gırnâtî'nin te'lîflerinden ba'zıları şunlardır: Sibeveyh'in kitabına ta'lîk, İbn-i Beşkuvâl'ın "Kitâb-üs-sıle"sine "Sılet-üs-sıle el-Beşkuvâliyye" ismiyle bir zeyl, "Milâk-üt-te'vîl fil-müteşâbih-il-lafz fit-tenzîl garîbin ma'nâhu", "Sebîl-ür-Reşâd fî fadl-il-cihâd", "El-Bürhân fî tertîb-i süver-il-Kur'ân", "Redd-ul-câhil an i'tisâf-il-mecâhil", "El-İ'lâm bimen hâteme bih-il-Kutr-ul-Endülüsî min-el-a'lâm", "Kitâb-üz-zemân velmekân" ve "Mu'cem"dir. "Mu'cem"inde hocalarının hayat hikâyelerini, hâl tercümelerini toplamıştır.

Bunlardan ayrı olarak da, usûl ilminde el-Bâcî'nin "El-İşâre" adlı eserine de bir şerh yazmıştır.

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 42

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 84

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 16

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1484

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 138

6) El-A'lâm cild-1, sh. 86

İBRÂHİM BİN ABDÜRRAHMÂN

Hadîs âlimi, zâhid. İsmi, İbrâhim bin Abdürrahmân bin İbrâhim bin Sa'dullah bin Cemâa bin Ali bin Cemâa bin Hâzim el-Kenânî el-Hamevî el-Kudsî'dir. 708 (m. 1308) yılında doğdu. 764 (m. 1363) yılında vefât etti.

Şeref İbni Asâkir ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Yine Mekke'de İzzeddîn bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Halîl'den hadîs-i şerîf dinledi. İbrâhim bin Abdürrahmân'dan da, Mecdüddîn Fîrûzâbâdî ve daha başka birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Babasından, dedesinden ve amcası Ebü'l-Feth Nasrullah bin Cemâa'dan kendisine intikâl eden hırkayı teberrüken giyerdi. Hatîblik vazîfelerinde de bulundu.

Ondan; oğlu İsmâil, el-Hüseynî ve İbn-i Sina rivâyette bulundular.

İbrâhim bin Abdürrahmân, dünyâdan tamamen ilgisini keser, vakitlerini ibâdetle, Allahü teâlâya kulluk yapmakla geçirirdi. Ya'nî zâhid idi. Câmilerin yakınında ikâmet eder, geceleri çok ibâdet ederdi. Onun bu durumu ile ilgili bir

kerâmeti şöyle anlatılır: "İbâdet etmek için Mescid-i Aksâ'ya gece yarısı gelirdi. O geldiğinde, mescidin kapıları kendiliğinden açılırdı."

İbn-i Râfi' der ki "İlmi çoktu. Allahü teâlânın emirlerine uymak için çok dikkat eder, çok ibâdet ederdi. Kadri yüce bir zâttı."

El-Hüseynî de şöyle der: "İbrâhim bin Abdürrahmân, zamanının zahidi olup, çok ibâdet eder, haramlardan ve Şüpheli şeylerden çok sakınırdı."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 35

İBRÂHİM BİN AHMED ER-RAKKA

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Ahmed bin Muhammed bin Meâli bin Muhammed bin Abdülkerîm er-Rakka olup, künyesi Ebû İshâk'tır. Lakabı ise Burhânüddîn'dir. 647 (m. 1249) senesinde Rakka'da doğdu. 703 (m. 1303) senesi Muharrem ayının onbeşinde Şam'da vefât etti.

İbrâhim er-Rakka, Kırâat-ı aşereyi Bağdad'da Yûsuf bin Câmi' el-Kafsî'den okudu. Şeyh Abdüssamed bin Ebi'l-Ceyş ve talebelerinden hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden ise; Berzâlî, Zehebî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Zehebî onun hakkında şöyle demektedir "Burhâneddîn Ebû İshâk, tefsîr ve fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Tıb ilminde de zamanın önde gelen âlimi idi. Diğer ilimlerde de söz sahibi idi. Va'z ve nasihatleri çok te'sîrli idi. Verdiği nasihatlerle, çok kimseler Allahü teâlâyı ve O'nun yolunu tanıdılar. Hadîs ilmine âzami dikkat ve hürmet gösterdi. Çok kıymetli ve faydalı eserler yazdı. Olgun bir zât olup, talebelerini de güzel edeb ile edeblendirdi. Yiyecek ve giyecekte kanâat sahibi idi. Az ve temiz olanı ile iktifa ederdi. Zâhid, ârif ve zamanındaki insanların efendisi idi. Va'z ve Allahü teâlâya kavuşturan yola dâir çok eserler yazdı. Va'za dâir "Ehâsin-ül-mehâsin" kitabı bunlardan olup, "Safvet-üs-safve" ismiyle bu eserini kısalttı. Diğer eserleri, hadîs-i şerîf ve hutbelere dâirdir. Çok ince duyguları ifâde eden şiirler söyledi. Zaman zaman Allahü teâlânın zikrinden dolayı kendinden geçerdi. Kemâlüddîn İbn-üz-Zemlikânî onun üstünlüğünü bildirdi.

El-Berzâlî de onun hakkında şöyle der: "Burhâneddîn Ebû İshâk, sâlih ve ilim sahibi bir zât idi. Çok hayır ve hasenat yaptı. Fâideli olan işlerde vaktini geçirdi. Zâhid idi. Hayâtın zorluklarına ve insanlardan gelen sıkıntılara karşı çok sabırlı idi. Sakin ve ağır başlı olup, lüzumsuz olarak kimse ile görüşmezdi. Evinin geçimini kendisi te'min ederdi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve başka ilimlerde mahir idi. Allahü teâlâ onu güzel ifâde ile rızıklandırdı. Ya'nî, yazdıklarını çok güzel ifâde ederdi. Hazırcevap idi. Çok güzel hutbeleri, zühde dâir şiirleri ve va'zları vardı. Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini yazdı."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 9

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 349

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 14

4) Tabakat-ül-müellifîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 3

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 7

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 14, 356

İBRÂHİM BİN ALİ ED-DIMEŞKÎ (İbn-i Abdülhak)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Ali bin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Yûsuf bin İbrâhim Ali ed-Dımeşkî'dir. Kendisi, Burhânüddîn ve babası da, Kemâlüddîn lakabları ile tanınırdı. "İbn-i Abdülhak" diye meşhûr oldu. Babası "Kâdı Hüsn-ül-ekrâd" diye meşhûr olup, Ziyâüddîn Abdülhak bin Halef el-Hanbelî el-Vâsıtî'nin torunudur. O da, buna nisbetle meşhûr oldu. 669 (m. 1270) senesinde doğdu, ilk önce babasından ilim tahsil etti. Fıkıh ilmini Zâhir Ebû Rebi' Süleymân'dan ve başka âlimlerden öğrendi. Usûl ve Arab edebiyatı ilimlerini Zâhirüddîn-i Rûmi, Safiyyül-Hindî, Mecdüt-Tûnusî ve başka âlimlerden öğrendi. Kâhire'ye gelip, İbn-i Dakîk-ül-Iyd'den ilim aldı. O da, ona fetvâ vermek husûsunda izin verdi. Orada Serûcî'den ve ondan başkasından da ilim öğrendi. Birçok medreselerde ders okuttu. Kâdılık vazîfesine ta'yin edildi. Çok kitap yazdı. 744 (m. 1343) senesinde vefât etti.

Babası Kemâleddîn Ali'den, amcası Necmeddîn İsmâil'den, Şerefüddîn-i Fezâri'den, Fahr İbni Buhârî'den ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Dımeşk'daki medresenin meşihatına (baş müderrisliğine) ta'yin edildi. Hadîs-i şerîf rivâyet etti. Alemüddîn el-Berzâlî, onu bu meşihat için en güzel şekilde yetiştirmişti. Tâc İbni Mekhûn'dan kırâat (okumak) yolu ile, orada ve Kâhire'de hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Şemseddîn-i Harîrî'nin vefâtından sonra Mısır'a çağrıldı. Orada diyâri Mısır kadılığına ta'yin edildi. Bu sırada çeşitli medreselerde ders okuttu. Kâdı Celâleddîn el-Kazvînî ile beraber orada kaldı. Daha sonra Dimeşk'a (Şam'a) döndü. Yerine Hüsâm-ül-Gûri ta'yin edildi.

İbn-i Hacer diyor ki "Denilir ki, onun zamanında mezhebinin reîsliği sona erdi. O, devamlı "Hidâye" adındaki fıkıh kitabını okuturdu, 738 (m. 1337) senesinde kadılıktan ayrıldı. Şam'a dönüp, Azrâviyye ve Hâtuniyye medreselerinde ders okuttu. Vefâtına kadar ders okutmaya devam etti."

Kıymetli eserleri vardır. Başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ül-Hidâye, 2- Mes'eletü Katl-il-müslimi bil-Kâfiri, 3- Es-Sünen-ül-kebîr Beyhekî'nin eserinin 5 cild hâlindeki kısaltılmış hâlidir. 4- Et-Tahkik: İbn-ül-Cevrî'nin eserinin muhtasarıdır. 5- Nâsih-ül-hadîs vel-mensûh: Ebû Hafs İbni Şâhîn'in eserinin muhtasarıdır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 211

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 46, 47

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 212

4) Keşf-üz-zünûn sh. 10, 1852, 1920, 1981, 2037

İBRÂHİM BİN CEMÂA

Tefsîr ve fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdürrahîm bin Muhammed bin İbrâhim bin Sa'dullah bin Cemâa olup, künyesi Ebû İshâk'tır. Lakabı ise Burhânüddîn'dir. 725 (m. 1325) senesi Rebî'ul-âhır ayında doğdu. 790 (m. 1388) senesi, Şa'bân ayının onsekizinci Cum'a gecesi el-Müzze'de vefât etti. Akrabalarının medfûn olduğu türbeye defn olundu.

İbrâhim bin Cemâa, küçük yaşta iken Dımeşk'a gitti. Müzze'de bulunan akrabalarının yanında yetişti. Âlim olan dedesinin yanında bulundu. Babasından ve amcasından hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca Yahyâ el-Mısrî, Yûsuf ed-Dılâsî, Ebû Nuaym, es-Si'ridî, el-Meydûmî gibi Mısır'ın büyük âlimleriyle görüşüp hadîs dinledi ve rivâyette bulundu. Daha sonra ilim öğrenmek için Şam'a gitti. Orada Zehebî ile görüşüp derslerini dinledi. Babasından sonra Kudüs'te hatîblik yaptı. Hâfız Selâhuddîn el-Alâi'nin vefâtından sonra, Selâhiyye Medresesi'nde ders okuttu. İffet,

temizlik, üstün ahlâkı ve ilmi sebebiyle, daha sonra Mısır'a kadı olarak ta'yin edildi.

Zehebî onun hakkında; "İbrâhim bin Cemâa, İmâm, fakih ve muhaddis idi. İlim âşıkı olup, güzel ahlâklı, faziletler sahibi idi. Kudüs'te kadılık yaptı. Dedesinden, Yahyâ el-Mısrî, Ali bin Ömer Elvânî'den, Kudüs'te İbn-i Temmâm, el-Mecd bin Fadlullah, el-Müzzî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca Ebü'l-Abbâs el-Haccâr'dan icâzet (diploma) aldı" demektedir.

Kâdı Şühbe de onun hakkında; "İbrâhim bin Cemâa'yı, bütün ilimleri ve faydalı şeyleri kendisinde toplamış gördüm. Kendi eliyle on cildlik Kur'ân-ı kerîm tefsîri yazdı. Diğer bir eseri de "Fevâid-ül-kudsiyye vel-Ferâid-ül-itriyye"dir" demektedir.

İbrâhim bin Cemâa, sözü ve özü doğru bir zât olup, İslâmiyete çok bağlı ve çok saygılı idi. Hadîs ilmine ve hadîs âlimlerine sevgisi çoktu.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 47

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 38

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 12

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 437

İBRÂHİM BİN CEMÂA

Tefsîr ve fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdürrahîm bin Muhammed bin İbrâhim bin Sa'dullah bin Cemâa olup, künyesi Ebû İshâk'tır. Lakabı ise Burhânüddîn'dir. 725 (m. 1325) senesi Rebî'ul-âhır ayında doğdu. 790 (m. 1388) senesi, Şa'bân ayının onsekizinci Cum'a gecesi el-Müzze'de vefât etti. Akrabalarının medfûn olduğu türbeye defn olundu.

İbrâhim bin Cemâa, küçük yaşta iken Dımeşk'a gitti. Müzze'de bulunan akrabalarının yanında yetişti. Âlim olan dedesinin yanında bulundu. Babasından ve amcasından hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca Yahyâ el-Mısrî, Yûsuf ed-Dılâsî, Ebû Nuaym, es-Si'ridî, el-Meydûmî gibi Mısır'ın büyük âlimleriyle görüşüp hadîs dinledi ve rivâyette bulundu. Daha sonra ilim öğrenmek için Şam'a gitti. Orada Zehebî ile görüşüp derslerini dinledi. Babasından sonra Kudüs'te hatîblik yaptı. Hâfız Selâhuddîn el-Alâî'nin vefâtından sonra, Selâhiyye Medresesi'nde ders okuttu. İffet, temizlik, üstün ahlâkı ve ilmi sebebiyle, daha sonra Mısır'a kadı olarak ta'yin edildi.

Zehebî onun hakkında; "İbrâhim bin Cemâa, İmâm, fakih ve muhaddis idi. İlim âşıkı olup, güzel ahlâklı, faziletler sahibi idi. Kudüs'te kadılık yaptı. Dedesinden, Yahyâ el-Mısrî, Ali bin Ömer Elvânî'den, Kudüs'te İbn-i Temmâm, el-Mecd bin Fadlullah, el-Müzzî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca Ebü'l-Abbâs el-Haccâr'dan icâzet (diploma) aldı" demektedir.

Kâdı Şühbe de onun hakkında; "İbrâhim bin Cemâa'yı, bütün ilimleri ve faydalı şeyleri kendisinde toplamış gördüm. Kendi eliyle on cildlik Kur'ân-ı kerîm tefsîri yazdı. Diğer bir eseri de "Fevâid-ül-kudsiyye vel-Ferâid-ül-itriyye"dir" demektedir.

İbrâhim bin Cemâa, sözü ve özü doğru bir zât olup, İslâmiyete çok bağlı ve çok saygılı idi. Hadîs ilmine ve hadîs âlimlerine sevgisi çoktu.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 47

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 38

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 12

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 437

İBRÂHİM BİN MUHAMMED EL-UKAYLÎ (İbn-i Adûn)

Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Ömer bin Abdülazîz bin Muhammed bin Ahmed bin Hibetullah bin Ahmed bin Yahyâ bin Zübeyr el-Ukaylî el-Halebî'dir. Lakabı Cemâlüddîn olup, "İbn-i Nâsıruddîn ve "İbn-i Kemâleddîn" diye de tanınırdı, "İbn-i Adûn" diye meşhûr oldu. Haleb'de meşhûr bir aileye mensûbdur. 711 (m. 1311) senesi Zilhicce ayında doğdu. Birçok âlimden ilim öğrendi. Hama'da; el-Haccâr'dan, İzzeddîn İbrâhim bin Sâlih bin Acemî ve Kemâleddîn bin Nühhâs'dan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. "Dürr-ül-muhtâr" adındaki fıkıh kitabını ezberledi. Babasından sonra 752 (m. 1351) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. 787 (m. 1385) senesi Muharrem ayında vefât etti.

Hüküm vermede çok akıllı ve âdil bir kadı (hâkim) idi. Hükümleri iyi bilir ve ona göre karar verirdi. İffet sahibi bir kimse olup, vekar ve sükûnet hâli çoktu. Hanefî mezhebi fıkhını birçok medreselerde okuttu. Halâviyye ve Şâdbahtıyye medreseleri, ders verdiği yerlerdendir. O, "Muhtâr" adındaki fıkıh kitabını ezberledi. Onun "Şerh"ini de devamlı mütâlâa ederdi.

İbn-i Hacer diyor ki: "Büyük hadîs âlimi Burhân-ı Halebî'nin el yazısı ile olan bir eserinde okudum. Diyordu ki: İbn-i Adûn kadı iken, bir şahıs gelip, birisinden bir miktar alacaklı olduğunu iddia edip mahkemeye baş vurdu. Alacağını isbât için, borçlunun isim ve imzasını taşıyan ve şahitlerin huzûrunda ikrâr ettiğini gösteren bir vesîkayı da çıkarıp hâkime verdi. Borçlu, bu vesîkadaki ismin kendi babasının ismi olduğunu inkâr edip, kabûl etmedi. Bunun üzerine kadı; "Senin ismin nedir?" diye sordu. O da; "Filân kimseyim" deyip adını söyledi. Sonra; "Babanın adı nedir?" diye sordu. Onun adı da "Filân" dır diye cevap verdi. Kâdı bu işe ara verip sustu. Yanında bulunan bir talebe ile beraber hadîs-i şerîf okumakla meşgûl oldu. Bu hâl bir müddet uzadı. Talebe "Sahîh-i Buhârî'yi okumaya başladı. İlim meclisi dağılınca, kadı, borç senedindeki yazılı olan ismiyle; "Ey filânın oğlu!" diye seslendi. Aniden seslenince, da'vâlı buna cevap verdi. Kâdı da ona; "Da'vâcıya olan borcunu öde!" diye karar verdi. Orada bulunan kimse, bu çâreyi çok beğendi. Nihâyet da'vâlı borçlu da, borcunu i'tirâf etmek mecbûriyetinde kaldı."

Burhân-ı Halebî diyor ki: "O, doğru yolda olan kadılarından idi. Kâdılık vazîfesini yaparken, beş vakit namazı câmide cemâat ile kılmaya devam eder, cemâati hiç terk etmezdi."

Tatlı sözlü ve güleryüzlü idi. Faziletleri çoktu. Uzun zaman susardı. Vakûr ve heybetli bir hâli vardı. Sultanların ve emirlerin yanında kadr-ü kıymeti çoktu. Güzel ahlâk ve iyi hâl sahibiydi. Arkadaşlarının ve talebelerinin ıslâhında görüşleri güzel, isâbetli idi.

1) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 235

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 64, 65

İBRÂHİM ESNEVÎ

Fıkıh, usûl ve nahiv âlimi. İsmi, İbrâhim bin Hibetullah bin Ali el-Himyerî olup, lakabı Nûreddîn'dir. Esnevî diye de bilinir. Mısır'da İsnâ denilen yerde, yaklaşık olarak 650 (m. 1252) senesinde doğdu. 721 (m. 1321) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İbrâhim Esnevî, kendi memleketinde fıkıh ilmini Behâüddîn Kıffî'den öğrendi. Daha sonra genç yaşta olduğu hâlde, ilim öğrenmek için Kâhire'ye gitti. Burada usûl-i fıkhı Şemsüddîn-i İsfehânî'den, nahiv ilmini Behâüddîn bin

Nahhâs'dan, mukâbele ve cebir ilimlerini Necmüddîn İbni Abdürrahmân bin Yûsuf Esfûnî'den öğrendi.

İbrâhim Esnevî, Kûs, Ihmîn, Esyat ve daha başka yerlerde kadılık vazîfesi yaptı. Kûs'ta iken, devlet ileri gelenlerinden birisi, ona, zekât mallarından kendisine de verilmesini teklif etti. İbrâhim Esnevî bu teklifine karşılık ona; "Zekât, fakirin hakkıdır. O, dinimizce bildirilen kimselere verilir" dedi. O şahıs, İbrâhim Esnevî'yi kadılıktan azlettirinceye kadar aleyhinde çalıştı. Nihâyet İbrâhim Esnevî bu görevden azledildi. Sonra Kâhire'ye gelerek orada yerleşti. Vefât edinceye kadar burada kaldı. Kâhire'de talebe okutmak ve eser yazmakla meşgûl oldu. Birçok âlim ondan ilim öğrendi. İbrâhim Esnevî, i'tikâdı doğru bir âlim olup, çok temiz yaşayışı vardı.

İbrâhim Esnevî, birçok eser yazdı.

Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Muhtasar-ül-Vesît, 2- Muhtasar-ül-Vecîz, 3- Şerh-ül-Müntehab, 4- Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 5- Ner-ül-Elfiyeti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 123

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 433

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 423

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 400

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 54

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1 sh. 160

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 154, cild-2, sh. 1849, 2009

İBRÂHÎM-İ HEMEDÂNÎ

Tasavvuf büyüklerinden. İsmi, İbrâhim-i Hemedânî Irakî olup, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Sa'düddîn'dir.

Doğum târihi tesbit edilemiyen İbrâhim-i Hemedânî, 710 (m. 1310) senesinde Şam'da vefât etti. Sâlihiyye denilen mevkide. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabri yakınında defn olundu.

Ebû Abdullah İbrâhim-i Hemedânî, doğup yetiştiği Hemedan şehrinde ilim tahsili ile meşgûl olurken, birgün dervişlerden bir cemâat Hemedan'a geldi. Bu dervişler, Hemedan'da bir müddet kalarak, insanlara va'z ve nasihatlerde bulundular. Hikmetli sözler söylediler.

İbrâhim-i Hemedânî bunları çok sevdi. Hemedan'da kaldıkları müddetçe yanlarından ayrılmadı. Devamlı olarak sohbetlerinde bulundu. Nihâyet dervişlerin ayrılma zamanları geldi ve Hemedan'dan ayrıldılar. Fakat, İbrâhim-i Hemedânî onlardan ayrılmaya dayanamadı. Üç gün kadar bu acıya katlanıp, daha fazla bekliyemiyeceğini anlıyarak yola çıktı. Yolda onlara yetişti. Birlikte Hindistan'a vardılar.

Hindistan'da Hâce Behâüddîn-i Zekeriyyâ hazretleri ile buluştu. O büyük zâtın talebelerinden olup, hizmetinde bulunmaya başladı. Burada kemâle gelip, hocasından icâzet aldıktan sonra Anadolu'ya Konya'ya gelen İbrâhim-i Hemedânî, burada Sadreddîn-i Konevî ile görüşüp sohbet etti.

Bundan sonra Şam şehrine gelip, Emîr Mu'înüddîn denilen bir emîrin konağında uzun müddet kaldı, insanların doğru yolda ilerlemeleri için va'z ve nasihatlerde bulundu. Birçok kimsenin, günahlarına pişman olup tövbe etmelerine vesile oldu.

Bir zaman sonra Şam'dan Mısır'a gidip, orada tasavvuf büyükleri ile sohbetlerde bulundu. Bunlar arasında, Şihâbüddîn-i Tebrîzî hazretlerinin ba'zı talebeleri de vardı. Bu sohbetler sebebiyle, Şihâbüddîn-i Tebrîzî

hazretlerine muhabbet duymaya başladı. Bu muhabbetle Tebrîz'e gidip Şihâbüddîn'in huzûruna girdiğinde, Şihâbüddîn'in elinde bir kâse şerbet vardı. Şerbeti İbrâhim-i Hemedânî'ye ikram etti ve çok duâ etti.

Burada kısa zamanda yüksek derecelere kavuşan İbrâhim-i Hemedânî (radıyallahü anh), Şihâbüddîn-i Tebrîzî'nin de halîfelerinden oldu.

İbrâhim-i Hemedânî'nin Tebrîz'de bulunup, bir müddet kalmasına nisbetle, kendisine Tebrîzî nisbeti de verilmiş olup, İbrâhim-i Tebrîzî de denilmiştir.

Hocası Şihâbüddîn-i Tebrîzî tarafından, talebeleri ma'nevî olarak terbiye edip yetiştirmek üzere Kayseri'ye gönderilen İbrâhim-i Tebrîzî, burada kendisi için sevenleri tarafından yaptırılan dergâhta uzun müddet hizmet etti. Bir zaman sonra Tokat'a giderek orada yerleşti. Sultan Alâüddîn Keykûbâd'ın beylerinden olan Emîr Pervane bu zât için güzel bir tekke yaptırdı. Uzun seneler burada da hizmet edip; çok talebe yetiştirdi. Emîr Pervâne'nin vefâtından sonra orada durmayıp, Şam'a gitti. Vefâtına kadar orada kaldı.

Sa'düddîn Ebû Abdullah İbrâhim et-Tebrîzî el-Hemedânî el-Irâkî'nin talebelerinin en büyüğü ve kendisinden sonra halifesi, Cemâleddîn-i Aksarâyî'dir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi. Hâlet Efendi kısmı, 281 nolu kitap. Vr, 100)

İBRÂHİM ZÂHİD-İ GEYLÂNÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Ruşen Emîr bin Yâbil bin Bidâr-ül-Kürdî es-Sincâni olup, künyesi Ebü's-Safvet ve lakabı Tâcüddîn'dir. Doğum târihi tesbit edilemiyen İbrâhim Zâhid-i Geylânî, Azerbaycan'da bulunan Geylân nahiyesine bağlı Siyâverûd isimli köyde doğdu. 705 (m. 1305) senesinde Geylân yakınlarında bulunan Lenger-i Künân denilen yerde vefât etti. Kabri oradadır.

İlim tahsilini Geylân'da tamamlayan İbrâhim Geylâni'nin, baba ve dedeleri de kendisi gibi ilim ve fazilet sahibi zâtlar idi.

Nakledildiğine göre Seyyîd Cemâleddîn-i Ezheri, hocası Şihâbüddîn-i Tebrîzî'nin huzûrunda kemâle gelip, insanlara İslâmiyet bilgilerini anlatmak üzere Geylân'a gitmesi emredilince, Geylân'a gelip yerleşti.

Bu günlerde İbrâhim Zâhid çocuk idi ve kitapları koltuğunun altında mektebe gidip geliyordu. Cemâleddîn hazretleri birgün yolda, aynı şekilde mektebe gitmekte olan İbrâhim Zâhid'i gördü. Elini onun başına koyarak; "Hocam Şihâbüddîn, bizi buraya, bu ma'sûm yavruyu yetiştirmek üzere gönderdi" buyurdu.

İbrâhim Zâhid-i Geylânî, zâhirî ilimlerde tahsilini tamamlamak üzere Şîrâz'a gitti. Orada zâhirî ilimleri ikmâl ettikten sonra, bâtın yolunda da ilerlemek için, Ehl-i sünnet âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden olan Sa'di Şîrâzî hazretlerinin huzûruna vardı. Ona talebe oldu. Onun sohbetleri bereketi ile, yüce makamlara, üstün derecelere kavuştu.

Sa'di Şîrâzî hazretleri, birgün İbrâhim Zâhid'e; "Evlâdım! Bizim yanımızdaki terbiyen tamam olmuştur. Bundan sonraki yetişmen ve yükselmen ise, Seyyid Cemâleddîn'e havale edilmiştir. Geylân'a git. Cemâleddîn'in hizmetinde bulun" dedi.

Bundan sonra Geylân'a gidip, orada Lâhicân'da oturan Cemâleddîn hazretlerinin dergâhına vardı ve ona talebe oldu. Sohbet ve hizmetinden ayrılmadı. Burada, yüksek olgunluklara, üstün makamlara ulaştı. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Bir defasında, geçtiği bir yerde bulunan yabanî otlardan biraz kopardı. O otların, elinde ham gümüş olduğunu görünce hayret etti. Hâlbuki onun, böyle şeylerde gözü ve gönlü yoktu, istemezdi. Dünyalık şeylerin elde bulunmasını kabahat ve kusur sayardı. "Ne kabahat işledim ki böyle oldu?" diye ağlayarak secdeye kapandı. Tövbe ve istiğfar etti. Sonra yolunu değiştirip, başka tarafa doğru gitti. Bu defa eline aldığı otların hâlis altın olduğunu görüp, sıkıntı ve üzüntüsü daha da

arttı. Sür'atle hocası Cemâleddîn'in yanına geldi. Ağlayarak olanları anlattı. Yalvararak, bu hâlden kurtulmak istediğini, bunun için kendisine yardım etmesini hocasından istirhâm etti.

İbrâhim Geylâni'nin anlattıklarını dikkatle dinleyen hocası şöyle söyledi: "Bu öyle bir hâldir ki, tasavvuf yolunda ilerleyen sâliki, böyle şeylerle tecrübe ve imtihan ederler. Sen bu imtihanı kazandın. Bütün nebi ve velîlerin rûhları ile birlikte, yerde ve gökte olan melekler ve bütün mahlûkât, sana Zâhid dediler ve nâmını da Şeyh Zâhid koydular."

Zâhid, haram ve şüphelilere düşmek korkusuyla mübahların çoğunu da terk eden, dünyâya ve dünyalık olan şeylere muhabbeti olmayan, kalbi bunlara meyletmeyen kimsedir.

Bir defasında hocasının emri ile, tarladan bir çuval pirinci omuzlayıp dergâha getiriyordu. Bir ara çok yorulduğu için, çuvalı yere koyup birazcık dinlenmek istedi. Bu esnada, çuvaldan bir adet pirinç tanesi düştüğünü gördü. Onu alıp ağzına atmak istedi. Fakat, bir tane olmasına rağmen buna ehemmiyet verdi. Bununla imtihan edilmekte olabileceğini düşündü ve o pirinç tanesini çuvala koydu, İbrâhim Zâhid, çuvalla birlikte dergâha geldi. Hocası Cemâleddîn hazretleri onu görünce; "Ey İbrâhim! Sözünde sadakât gösterdin. Ahdine vefa eyledin. Zâhid nâmına lâyık olduğunu isbât ettin" buyurdu.

Seyyid Cemâleddîn hazretlerinin huzûrunda yetişip kemâle gelen İbrâhim Zâhid-i Geylânî, fetvâ verecek dereceye geldi. Evliyânın büyüklerinden oldu.

Hocası Seyyid Cemâleddîn, vefâtı yaklaştığında İbrâhim Zâhid-i Geylânî'ye vasıyyet edip buyurdu ki: "Vefâtımdan sonra, insanlara faydalı olmak, onların hidâyete kavuşmalarına vesîle olmak maksadıyla, memleketin olan Geylân taraflarına git Orada taşlık ve dağlık bir bölge ile karşılaşırsın. Orada, dağ içinde bulunan bir vadiye ulaşırsın. O vadide o kadar sık ağaçlar vardır ki, içine girip yol almak mümkün değildir. O ağaçların yanına vardığında, selâm verirsin. O ağaçlar, hâl lisanları ile senin selâmına cevap verirler ve ikiye ayrılıp sana yol gösterirler. Orayı da geçtikten sonra karşılaştığın yer, senin hizmet yerin olsun."

Bunları dikkatle dinleyip; "Baş üstüne" diye karşılık veren Zâhid'i Geylânî, hocasının vefâtından sonra, aynı ta'rîf edilen şekilde gitti. Herşey hocasının bildirdiği gibi oluyordu. Nihâyet bildirilen yere vardı ve orada yerleşti.

Burada uzun seneler hizmet ile meşgûl olup, insanlara çok fâideli oldu. Birçok kimsenin hidâyete kavuşmasına vesîle oldu.

Nefse uymamakda çok yüksek idi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri de namaz kılmakla, Kur'ân-ı kerîm okumakla, Allahü teâlâyı zikretmekle vakit geçirirdi. Hiç uyumazdı. Gündüzleri oruç tutmakla birlikte, tarlasında çalışır, boş durmazdı. Geceleri uyumamak için, ucu demirli bastonunun sivri demirini boğazının altına dayar, böylece uyanık kalmayı sağlardı.

Bir defasında seyahate çıkan İbrâhim Zâhid hazretlerinin yolu Erdebîl'e düştü. Orada Abdülmelik mescidi diye bilinen bir mescidde misâfir oldu. Mescidin vazîfeli müezzini o gece rü'yâsında, mescidin bânisi (inşâ ettireni) olan Abdülmelik hazretlerini gördü. Abdülmelik, müezzine; "Bu gece mescidimize bir misâfir geldi. Git bak. Onu ağırla" dedi. Müezzin de, misâfire ikram edecek birşeyi bulunmadığını söyledi Bunun üzerine Abdülmelik; "Evin falanca yerindeki yağ ile, falan kimsenin hediye ettiği pirinci ve falan yerdeki eti pişir. Mescidde bulunan misâfirimize ikram eti" dedi. Bundan sonra uyanan müezzin, rü'yâya i'timâd etmeyip tekrar yattı. Aynı rü'yâyı tekrar gördü. Uyandı. Tekrar yattı. Aynı rü'yâyı üçüncü defa görüp biraz da ikâz edilince, kalktı ve mescide geldi İbrâhim Zâhid (radıyallahü anh) mescidde oturup, Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl idi. Müezzin ona, rü'yâdan hiç bahsetmeden; "Efendim! Hoş safa geldiniz. Birşeyim yok ki size ikram edeyim" dedi. O da; "Şimdi geri git, Abdülmelik'in ta'rîf ettiği şekilde yemek yap getir! Ona i'tirâz etme! Sonra zarar görürsün" dedi. Onun bu apaçık kerâmeti karşısında hayrete düşen müezzin, karşısındaki şahsın, sıradan bir kimse olmadığını, evliyâ bir zât olduğunu anlayıp ellerine sarıldı. Hemen gidip yemeği hazırladı, İbrâhim Zâhid hazretlerine ikram etti ve onun talebelerinden oldu.

Had Ali isminde bir zât şöyle anlatır: "Şeyh Zâhid diye bilinen İbrâhim Zâhid-i Geylânî ile birlikte bir gemide yolculuk ediyorduk. O zamana kadar ben kendisini şahsen tanımıyordum. Fakat hâlinden derviş bir zât olduğu anlaşılıyordu. Gemide bir köşede oturuyor ve kimseye karışmıyordu. Bir ara bir fırtına çıktı. Gemi sallanmaya başladı. Hepimiz batacağız zannettik.

Bu hengâmede, yine bir köşede sakin sakin oturmakta olan İbrâhim Zâhid'in yanına vardım. Kendisine; "Ey şeyh, böyle tehlikeli bir anda, bir köşede oturacağınıza, birşeyler yapıp, kurtulmamıza vesile olsanız olmaz mı?" demeyi düşünüyordum. Hemen yerinden kalkıp, gemicinin yanına geldi Dümeni eline aldı ve çok güzel idâre etmeye başladı. Onun dümeni eline almasıyla fırtına sakinleşti ve gemimiz düzgün gitmeye başladı, İbrâhim Zâhid bana hitaben; "Ey Hacı Ali! Gemi böyle kullanılır değil mi?" dedi. Ben de; "Evet" dedim. Biraz sonra sâlimen karaya ulaştık. Gemide bulunanlar dışarı çaktılar. Ben de çıktım, İbrâhim Zâhid'in yanına yaklaşıp selâm verdim. "Ve aleyküm selâm ey Hacı Ali Erdebilî" dedi. Ben ellerine sarılıp; "Beni nasıl tanıdınız? ismimi ve nereli olduğumu nereden öğrendiniz?" dedim. "Allahü teâlânın izni ile gönlünden geçeni bilen. İsmini ve memleketini bilemez mi?" diye cevap verdi. Bunun üzerine, "Allahü teâlâ, evliyâsının gözlerinden perdeyi kaldırır ve gizli olan birçok şeyi onlara gösterir" sözünü hatırladım.

Şerefüddîn isimli bir zât şöyle anlatır: "Âdetimiz olduğu üzere, bir arkadaşım ile beraber İbrâhim Zâhid'i ziyârete gidiyorduk. Yanımızda, ona hediye olarak götürecek bir şeyimiz de yoktu. Bunun endişesiyle yola devam ederken, Geylân nehri kenarına geldik. O sırada nehrin sularının kabardığını, büyük bir balığın sahile vurduğunu hayretle gördük. Biz, gözümüzün önünde bir anda meydana gelen bu hâl karşısında hayrette iken, nehrin suyu tekrar sâkinleşti. Bizim hayretimiz daha da arttı. Bu balığı, hocamıza hediye olarak götürmeye karar verdik. Vardığımızda, bizi huzûruna kabûl etti. İltifât ederek hediyemizi (büyük balığı) aldı ve mutfağa gönderdi O balığı pişirdiler. Orada bulunan herkes yiyip doyduğu hâlde, balığın eti bitmemişti.

Yemekten sonra sohbete başlayan İbrâhim Zâhid hazretleri, söz sırasında buyurdu ki: "Tam bir teveccüh ile Allahü teâlânın velî kullarına yönelenler, Allahü teâlânın ve mahlûkâtın sevgilisi olurlar. Hattâ gökte ve yerde olan şeyler bile, onlara yardım, ikram ve hürmet ederler." Biz, onun bu sözünü, bizim hakkımızda söylediğini, kerâmet olarak hâlimize vâkıf olduğunu anladık."

İbrâhim Zahid-i Geylânî'nin talebelerinden olan Ahmed isimli bir zât şöyle anlatır: "Birgün hocamızla birlikte bir yerden geçiyorduk. Yanımızda ba'zı talebe arkadaşlarımız da vardı. Haddîni bilmez ba'zı kimseler, bizi görünce birbirlerine; "Hey! Bakın pilav düşmanları geçiyor. Kimbilir nereye yağlı pilav yemeye gidiyorlar. Bunlar dışarıdan sûfî görünüyorlar, ama Allah bilir, tenhâda yalnız kaldıklarında neler işliyorlar!" gibi uygunsuz ve edebsiz şeyler söylediler. Bu sözler hocamızın gayretine dokundu. Çok üzüldü. O kimselere karşı döndü: "Eğer biz, sizin dediğiniz gibi değilsek, hidâyete kavuşmuş olup, başkalarını da bu yola da'vet eden, nefsinin arzularını hakîr gören, nefsine ve şeytana uymayan, cenâb-ı Hakka şükredenlerden isek ayaklarınız dökülsün mü?" dedi. İbrâhim Zâhid hazretlerinin sözü biter bitmez, o kimselerden herbiri kötürüm oldular. Ayakda duramayıp, yere yıkıldılar ve hepsi de, binlerce elem ve sıkıntı içinde, acılarla kıvrana kaldılar. Orada bulunan herkes de, bu hâli görüp ibretle seyrettiler. Orada bulunan diğer insanlar, Allahü teâlânın veli kullarına sataşmanın, onları incitmenin ne büyük felâket olduğunu, gözleriyle görerek anlamış oldular. Bununla beraber, bu kimselerin bu acılarının, âhirette çekecekleri, azap ve sıkıntılar yanında pek hafif kalacağını da düşünüp; "Allahü teâlânın evliyâsını incitmekten Allahü teâlâya sığınırız" dediler.

Birgün İbrâhim Zâhid-i Geylânî hazretlerinin huzûruna, gözyaşları içinde bir kadıncağız gelerek, çok sıkıntıda olduğunu, duâsını almaya geldiğini, derdine hiç kimsenin çâre bulamadığını, lütfen kendisine bir çâre göstermesini rica edip, derdini şöyle anlattı: "Dünyâda bir oğlumdan başka kimsem yoktur. Oğlum bir hastalığa tutuldu. Hastalığın verdiği elem ile, kendinden geçmiş bir şekilde bir ağacın altında uyurken, bir yılan gelip, ağzından mi'desine girerek orada duruyor. Ba'zan da ısırıp çok elem veriyor. Çok yerlere müracaat ettim. Fakat bir netice alamadım. Ne olur siz yardımcı olunuz!" Kadının anlattıklarını üzüntü ile dinleyen İbrâhim Zâhid'in önde gelen talebelerinden Şeyh Safi de orada idi. İbrâhim Zâhid bu talebesine buyurdu ki: "Git, o yılana; "Şeyh Zâhid'in emri var" de. Oradan çekip gitsin ve bir daha o yiğide zarar vermesin."

Kadın biraz rahatlamış olarak evine döndü. Biraz sonra da Şeyh Safi o eve geldi. Bu hâli haber alanlar meraklanıp, acaba nasıl olacak diye o kadının evinde toplanmışlardı. Şeyh Safi, delikanlının yanına varıp, hocasının söylediklerini söyledi. Sözünü bitirir bitirmez, gencin ağzından çıkan yılan, hemen oradan uzaklaşıp gözden kayboldu. Orada bulunanların hepsi, bu hâle şâhid olup, hayretle seyrettiler. Genç ve annesi, sevinçlerinden Allahü teâlâya çok şükredip, İbrâhim Zâhid ve talebelerine çok duâ ettiler. Onlara olan muhabbetleri de kat kat arttı.

Allahü teâlânın evliyâsı için böyle işler, olamıyacak şeyler değildir. Nitekim ba'zı büyükler; "Velî olan zâta, Allahü teâlâ öyle ihsânlarda bulunur ki, bırakın başka mahlûkları, dağlar ve taşlar bile ona hizmet eder, onun emrindedir. Bir velî zât, bir dağın yerinden ayrılıp başka bir yere gitmesini istese, Allahü teâlâ o sevgili kulu hürmetine o dağın yerini değiştirir" demişlerdir.

Vefâtı yaklaştığında, yanında bulunan talebeleri ve yakınları, ona yalvararak dediler ki: "Efendim! Uzun zamandır ağzınıza bir şey koymadınız. Hep oruçlu oluyorsunuz. Bununla beraber, iftar ve sahurda da birşey yemiyorsunuz. Bu sebeple rahatsız olmanızdan, hastalığınızın artmasından endişe ediyoruz." Onların bu sözlerine karşı iltifât edip tebessümle karşılık veren İbrâhim Zâhid; "Güzel bir et olsa, suyla pişirilip yahni yapılsa.." dedi. Bildirdiği gibi güzel bir yemek pişirilip akşama hazırlandı. Akşam olup, namazdan sonra sofraya oturdular. Kendisi su ile iftar eden İbrâhim Zâhid hazretleri, o yemekten yemedi. "Efendim! Bir miktar da olsa yeseniz" diyenlere; "Siz yeyiniz. Talebelerimin yemek yemelerini, ağızlarının hareketlerini seyretmek bana ayrı bir zevk veriyor" buyurdu. Ertesi gün yine oruca niyet etti ve oruçlu olarak vefât etti. Yetiştirdiği talebelerinin sayısı pekçok olup, önde gelenleri ve kendisinden sonra halîfesi olan dört tanesinin isimleri şunlardır: Safi, Ahî Yûsuf, Pir Hikmet ve Ahî Muhammed.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi, Halet Efendi kısmı. 281 numaralı kitap.)

İBRÎ (Abdullah bin Muhammed el-Hâşimî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Seyyid Abdullah bin Muhammed bin Ganim bin Ezhar el-Ubeydelî'dir. Huzeynî, Fergânî, Tebrîzî nisbetleriyle tanınmıştır, "İbrî" nisbetiyle meşhûr oldu. Hazreti Hüseyn'in torunlarından olduğu için "Seyyid" denilirdi. Lakabı "Burhâneddîn"dir. Tebrîz şehrinde doğdu. Doğum târihi belli değildir.

Zamanının en büyük Şafiî âlimi olarak yetişti. Fıkıh, usûl ve kelâm ilimlerinde yüksek bir âlimdi. İlim öğrenmek için bir çok defa Bağdad'a gelip gitti.

Tebrîz kadılığına ta'yin edildi. Kıymetli eserleri vardır. 743 (m. 1343) senesi Receb ayında Tebrîz'de vefât etti.

Zehebî, Müştebîh adındaki eserinde diyor ki: "Abdullah bin Muhammed, zamânımızdaki en büyük âlimlerden idi. Eserleri çok yayıldı."

Esnevî Tâbakât-üş-Şâfiiyye'sinde diyor ki: "O, evvelâ Hanefî idi, sonra Şafiî oldu. İki mezhebe göre de ders okur ve okuturdu. Birçok memleketin ilim ehli, onu medheder, överdi. Sultanların yanında meşhûr bir Kâdı'l-kudât idi. Çeşitli ilimlerdeki şöhreti, her yere yayılmıştı. Zayıflara, fakirlere karşı çok tevâzu gösterir, alçak gönüllü ve insaflı davranırdı, ömrünün sonlarında dînî ilimlerle çok meşgûl oldu. Çok eseri vardır. Sultâniyye'de otururdu. Sonra Tebrîz'e yerleşti. bu şehrin kadılığına ta'yin edildi. Eserlerindeki ibâreleri gayet fasîh (açık) olup, kolay anlaşılırdı."

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. Şerhu Misbâh-ıl-ervâc: Kelâm ilmine dâirdir. 2. Şerh-ül-Misbâh: Mutrizî'nin nahiv ilmine dâir olan eserinin şerhidir. 3. Şerhu Minhâc-il-vüsûl fî ilm-il-usûl: Beydâvî'nin eserinin şerhidir. 4. Şerh-ül-kusvâ fî dirâyet-il-fetvâ: Şafiî fıkhına dâir bir eserdir. 5. Şerh-ut-tavâli.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 136

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild 2, sh. 433, 434

ÎSÂ BİN MES'ÛD EL-MENKELLÂTÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Îsâ bin Mes'ûd bin Mensûr bin Yahyâ bin Yûnus bin Yûynî bin Abdullah bin Ebî Hac el-Menkellâtî el-Himyerî ez-Züvvâvî'dir. Künyesi Ebû rûh olup, Şerefüddîn lakabı ile tanınırdı. 664 (m. 1266) senesinde Endülüs'te bulunan Züvvâve'de doğdu. Daha küçük yaşta ilim ile meşgûl olmaya başladı, ilk tahsilinden sonra Becâye'ye gidip, Ebû Yûsuf, Ya'kûb-i Züvvâvî'den fıkıh ilmini öğrendi. Oradan İskenderiyye'ye gelip, fıkıh ilmini okudu. Sonra Kâbis'e gitti. Bir müddet orada kaldı ve kadılık vazîfesini de yürüttü. Daha sonra Sugr-ul-İskenderiyye'ye geçti. Az bir zaman kalıp, Kâhire'ye geldi. Uzun zaman orada kalıp, Câmi'ul-Ezher Medresesi'nde insanlara ilim öğretmekle meşgûl oldu. "Kütüb-i Sitte" diye meşhûr olan hadîs kitaplarını dinleyip okudu. Şerefüddîn-i Dimyâtî'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Dımeşk'da iki sene kadar kadı yardımcılığında bulundu. Sonra diyâr-ı Mısır'a dönüp, orada kadı yardımcılığına ta'yin edildi. Onun zamanında Kâdı'l-kudâtlık vazîfesinde Zeynüddîn bin Mahlûf el-Mâlikî ve ondan sonra da Takıyyüddîn el-Ahnâî el-Mâlikî bulunmuştu. Sonra Mısır'da, Mâlikiyye Zâviyesi'nde Mâlikî tedrisâtını yürütmek vazîfesi kendisine verildi. Bunun üzerine kadılık (hâkimlik) ile ilgili görevlerini bırakıp, bu işle meşgûl oldu. Bundan sonra, ilim öğretmek ve eser yazma işleri ile uğraştı. Çok kıymetli eserleri şerh etti. 743 (m. 1342) senesi Receb ayının başlarında Kâhire'de vefât etti.

Fıkıh, usûl, hadîs, ferâiz, Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde büyük ve derin bir âlim olan Îsâ Menkellâtî, üç ay gibi kısa bir zamanda İbn-i Hâcib'in "Muhtasar"ını ezberlemişti. Ayrıca İmâm-ı Mâlik hazretlerinin Muvatta'ını da ezberledi. Fıkıh ilminde, zamanındaki âlimlerin İmâmı, en büyüğü sayıldı. Talâk (boşanma) mes'elesinde, İbn-i Teymiyye'nin yanlış, bozuk fikirlerini reddetti. Mısır ve Şam diyarında, Mâlikî mezhebindeki fetvâ riyaseti onunla sona erdi.

Başlıca eserleri şunlardır: 1- Şerhu Sahîh-i Müslim: Oniki cild olup, "İkmâl-ül-İkmâl" adını verdi. Bu eserinde, Mâzeri'nin Kâdı Iyâd'ın ve Nevevî'nin açıklamalarını topladı. Ayrıca İbn-i Abdilberr'den nakledilen, yüksek, faydalı bilgileri de bildirdi. 2-Şerhu Muhtasar: Ebû Amr bin Hâcib'in fıkıh ilmine dâir olan eserinin şerhidir. Yedi cilddir. 3- Muhtasar-ı Câmi-i İbn-i Yûnus, 4-Şerh-ül-Müdevvene: Mâlikî fıkhına dâir bir eserdir. 5- Menâkıb-ı Mâlik (radıyallahü anh), 6-Er-Reddü alâ İbn-i Teymiyye fî mes'elet-it-talâk.

Ayrıca onun 20 cildlik bir "Târih" kitabı da vardır. Müsvedde hâlinde hazırladığı bu eserinin yarısını temize çekmişti. Onun evvelinde, dünyânın başlangıcını, Peygamberlerin kıssalarını, Âdem aleyhisselâmdan zamanına kadarki ümmetlerin hâllerini yazdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 33

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 210, 211

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 182, 184

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 309

5) Keşf-üz-zünûn sh. 558, 1644, 1841

ÎSÂ EL-GAZZÎ (Îsâ bin Osman)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Îsâ bin Osman bin Îsâ el-Gazzî olup, lakabı Şerefüddîn'dir. 740 (m. 1339) yılından önce doğdu, 799 (m. 1397) senesi Ramazan ayında vefât etti.

759 yılında Şam'a geldi. İbn-i Kâdi Şühbe, İmâd Hüsbânî, Şemseddîn el-Gazzî ve Alâüddîn bin Bâcî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Kâdı Tâcüddîn Sübkî'nin derslerine devam etti. Trablus'ta Sadruddîn el-Hâbûrî'ye, Mısır'da Cemâlüddîn el-Esnâî'ye giderek onlardan da ilim aldı. Burada ilim ve mütâlâa ile meşgûl oldu. Fıkıh ilmine daha

çok önem verirdi. Emevî Câmii'nde ders verdi. Büyük âlim Necmüddîn İbni Cânî'nin vefâtından sonra, talebeler ders almak için onun yanına geldiler, İbn-i Süreysî ve Müzhirî'nin vefâtından sonra fetvâ makamında bulundu.

Önceleri fakir idi. Sonra evlendi. Hanımı vefât edince, mallarına vâris oldu. Evlendiği hanımların ölmesi üzerine, birkaç evlilik daha yaptı. Bunların da mallarına vâris oldu. Böylece malları çoğaldı. Mala hiç değer vermez, eline geçeni ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Eserleri şunlardır: 1) Şerh-ül-Minhâc: Bu kitaba, büyük, orta ve küçük olmak üzere üç ayrı şerh yazdı. 2) Muhtasaru Ravda, 3) Muhtasar-ul-Mühimmât-il-Esnevî, 4) Kitâbü fî âdâb-il-kazâ, 5) El-Cevâhir ved-dürer fil-fıkh, 6) Medînet-ül-ilm, 7) Muîn-ül-Hukkâm alâ gavâmid-il-Ahkâm.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 28

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 205

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 360

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 809

İSMÂİL BİN EYYÛB

Fıkıh âlimi ve sultan. İsmi, İsmâil bin Ali bin Mahmûd bin Muhammed bin Ömer bin Şehinşâh bin Eyyûb'dur. Künyesi, Ebü'l-Fidâ olup, Melik-ül-müeyyed ve İmâdüddîn lakabları vardır. 672 (m. 1273) senesinde Haleb'de doğdu. 732 (m. 1331) senesinde Hama'da vefât etti.

İsmâil bin Eyyûb, Şam'da emîr idi. Kerek denilen yerde, Sultan Nâsır'a hizmetlerde bulundu. Bu sebeble Sultan Nasır ona Hama emirliğini va'd etti. Hama naibi Kıbcak'ın vefâtı üzerine, bu va'dini yerine getirerek, ona 721 (m. 1321) senesinde Hama emirliğini verdi ve o bölgenin sultânı yaptı. Ona istediği gibi iş yapma izni de verdi. Sultan Nasır üzerinde, vezîr ve nâiblerden hiç kimsenin onun kadar te'sîri yoktu. Sözü çok geçerli idi. Emîrler bile onun hizmetinde bulunurlardı. Kâdı Kerîmüddîn onun teşrîfat ve devlet işleriyle ilgili husûslarda hizmetlerini yerine getirirdi. Lakabı önce Melik-üs-sâlih, sonra Melik-ül-Müeyyed oldu. Her sene birçok hediyelerle, Mısır'a Sultan Nâsır'ın yanına giderdi.

İsmâil bin Eyyûb; fıkıh, tefsîr, usûl-i fıkıh, nahiv, mantık, tıb ve daha birçok ilimlerde mütehassıs idi. Astronomi ilmini iyi biliyordu, ilim sahiblerini sever, onların sohbetlerinde bulunurdu. Meşhûr âlim Emînüddîn Ebherî onun yanında kaldı. Ona, yetecek miktarda maaş bağladı. Yine tanınmış âlimlerden Celâlüddîn Muhammed bin Nübâte'ye senelik altıyüz dirhem maaş bağlamıştı. Cemâlüddîn Nübâte, o zaman Dımeşk'da oturuyordu.

İsmâil bin Eyyûb, çeşitli ilim dallarında eserler yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır, 1- El-Muhtasar fî ahbâr-il-Beşer, 2-Takvîm-ül-Buldân, 3-Nazm-ül-Hâv-is-sagîr lil-Kazvînî: Şafiî fıkhının fürû'una dâir bir eserdir. 4-Manzûmet-ül-Kâfiye li İbn-il-Hâcib, 5-El-Kenâş, 6- El-Mevâzîn.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 282

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 371

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 98

4) Fevât-ül-vefeyât cild-1, sh. 183

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 158

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 403

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 455

8) Les manuscrits arabes de l'Escurial cild-3, sh. 179

9) Catalogue des manuscrits arabes cild-1, sh. 287, 393

10) Brockelmann Sup-2, sh. 44

İSMÂİL BİN MUHAMMED ED-DIMEŞKÎ

Fıkıh, hadîs, ferâiz ve cebir âlimi. İsmi, İsmâil bin Muhammed bin İsmâil bin Ferâ el-Harrânî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü'l-Fidâ'dır. Lakabı ise Mecdüddîn'dir. 645 (m. 1247) senesinde Harran'da doğdu. 729 (m. 1328) senesi Cemâzil-evvel ayının dokuzunda, Pazar gecesi el-Cevziyye Medresesi'nde vefât etti.

Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, 671 (m. 1272) senesinde ailesiyle birlikte Dımeşk'a geldi. Orada; İbn-i Ebî Ömer, İbn-üs-Sayrafî, el-Kemâl Abdürrahîm, İbn-ül-Buhârî, el-Kâsım el-Erbîlî, Ebî Hâmid bin es-Sâbûnî, Ebû Bekr el-Âmiri ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Fıkıh ilmini, Şemsüddîn İbni Ebî Ömer'den öğrendi. Uzun süre İbn-i Ebî Ömer'in derslerine devamla, fıkıhta çok bilgi sahibi oldu. Hadîs, usûl, mantık ve başka ilimlerde de üstün dereceler elde etti. Uzun zaman fetvâ verdi. Çok kimseler ondan istifâde etti. Lisânı ve konuşması çok düzgün idi.

Et-Tafi onun hakkında; "Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, fıkıh, hadîs, usûl-i fıkıh, ferâiz, cebir, mukâbele ilimlerinde âlim idi. Kuvvetli îmân sahibi idi" demektedir.

Zehebî ise onun hakkında şöyle demektedir: "Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, Hanbelî mezhebi âlimi idi. Ahkâm hadîslerini iyi bilirdi. Hâfız idi."

Ba'zı âlimler onun hakkında şöyle dediler "Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, mezhebinin ince bilgilerini bilirdi." Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, ilim ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Nakli sahih idi. Birçok fetvâlar verdi. Çok eser yazdı. Kimseye zorluk çıkarmaz, bilakis başkasının sıkıntısını çekerdi. İlimden başka ağzından söz çıkmazdı. Vakitlerini ilim ve ibâdet ile geçirirdi. Birçok fıkıh âlimi dersini dinleyip istifâde ettiler. Onun dersinde yetişen âlimler, çeşitli medreselerde ders okuttular. Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ ders okuturken, Muhammed aleyhisselâmın ism-i şerîfi geçtiği zaman, yağmur misâli gözyaşı dökerdi.

Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ buyurdu ki: "Kendimi insanlardan üstün görmedim ve kalbimden de böyle birşey hiç geçmedi."

Mecdüddîn İsmâil, hayâtı boyunca muntazaman vazîfesine devam etti. Tatil olsun olmasın, ders okuttu. Bayram gününe de rastlasa, eğer ilim öğrenmek istiyen biri varsa ona ilim öğretirdi.

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 408

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 377

İSMÂİL BİN YAHYÂ EL-FÂLÎ

Fıkıh ve usûl âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Yahyâ bin İsmâil bin Memdûd bin Nîkirûz et-Temîmî eş-Şîrâzî el-Fâlî'dir. Künyesi Ebû İbrâhim ve lakabı Mecdüddîn olan İsmâil bin Yahyâ, Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Şîrâz'a bağlı küçük bir kasaba olan Fâl'da yetişti. Bunun için Fâlî diye nisbet olunmuştur. Bu beldenin ismi, Fal yerine Bal olarak da bildirilmiştir. Mecdüddîn el-Fâlî, 662 (m. 1264) senesinde Fâl'da doğdu. 12 Receb 756 (m. 1355)'da 95 yaşında vefât etti.

Fıkıh ilmini babasından öğrenen Ebû İbrâhim el-Fâlî, et-Takrîb alel-Keşşâf isimli eserin sahibi olan Kutbüddîn Muhammed bin Mes'ûd eş-Şîrâzî'den tefsîr ilmini öğrendi. Daha başka âlimlerden de okuyarak, kısa zamanda tahsilini tamamladı. Onbeş yaşında, Fâris Kâdı'l-kudâtı oldu. Bir müddet sonra bu vazîfeden ayrıldı. Altı

ay sonra aynı vazîfe kendisine tekrar verildi. Yetmişbeş sene kadılık vazîfesi yaptı. Adâletle hüküm vermek, dînin emirlerine bağlılıkta çok gayretli olmak ve güzel ahlâk sahibi olmakla tanınırdı. Çok hayır ve hasenat sahibi idi. Kur’ân-ı kerîmi ezbere bilirdi ve çok okurdu.

Ehl-i sünnet i’tikâdında olup, Eshâb-ı Kirâmın hepsini çok severdi. Zamanında bulunan vâlilerden birisi, Eshâb-ı Kirâmdan ba’zılarına düşmanlık ma’nâsına gelen sözler söylemiş ve bunun yayılmasını emretmiş idi. Buna şiddetle karşı çıkan Mecdüddîn el-Fâlî hazretleri, böyle bir hatâya düşmeyi kat’iyyen kabûl etmedi. Bu sebeble kendisine çok eziyetler edildi. Hattâ elleri ayakları bağlanarak, yırtıcı hayvanların, arslanların bulunduğu bir yere bırakıldı. Burada yırtıcı hayvanların hücumuna uğrayıp parçalanacağı tahmin edilirken, herkesi hayrette bırakan bir hâl oldu. Hayvanlar ona saldırmadıkları gibi, koklayarak ve etrâfında dönerek, sanki sevgi gösterisinde bulunuyorlardı. Bu durumu görenler, onun Allahü teâlânın velî kullarından, seçilmiş, yüksek bir zât olduğunu anlayıp, ona eziyet vermekten vazgeçtiler. Bu hâdise üzerine, herkes onu daha çok sevmeye başladı. Herkesten i’tibâr gördü. Böylece, Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı gibi çok bozuk ve tehlikeli bir i’tikâda saplanmış olanlar yardımcısız kalmış oldular ve ba’zıları da tövbe edip hidâyete kavuştular.

Şöyle anlatılır: Bir defasında Şîrâz ahâlisi ile vâli arasında bir anlaşmazlık ve düşmanlık meydana gelmişti. Hattâ bu hâl o kadar ilerlemişti ki, vâli, ordusuyla şehrin dışına çıkıp, şehri kuşatmayı ve ahâli ile harb etmeyi istedi. Bu hassas durum karşısında Kâdı Mecdüddîn ortalığı yatıştırmak ve sükûneti te’min etmek için, herkesin toplanmış olduğu meydana geldi. Kendisi, bir taht-ı revanda bulunuyordu. Ahâli bunu, vâlinin adamı zannedip taşa tuttular. Bu sırada etrâfında bulunan herkes, canını kurtarmak için etrâfa kaçıştılar. O ise yerinden ayrılmadı. Herkes o kadar taş attıkları hâlde, ona bir taş bile isâbet etmedi. Bu, onun bir kerâmeti idi. Bunu gören insanlar, onun iyi niyetli olduğunu, maksadının hâlis olduğunu anlayıp, taşlamaktan vaz geçtiler. İnsanların yaptıkları sebebiyle, onlara iyilik yapmak, aralarında sulhu te’min etmek arzusundan vaz geçmedi. Her iki tarafın ileri gelenlerine te’sîrli sözler söyleyerek, sükûneti sağladı, insanlar, bundan sonra ona çok minnettar oldular.

Ebû İbrâhim Mecdüddîn el-Fâlî’nin üç oğlu vardı. Her üçü de ilim ile meşgûl olarak yetiştiler. Hikmet-i ilâhî, her üçü de, daha hayatlarının baharında, genç yaşta vefât ettiler. Mecdüddîn hazretleri, bütün bunlar için, tam bir teslimiyet ve rızâ gösterdi. Oğullarından her birinin, yıkanıp kefenlenme hizmetini kendisi yaptı. Namazlarını kendisi kıldırdı. Fakat, Allahü teâlânın hükmüne rızâsızlık olur endişesiyle, hiçbirinin arkasından ağlayıp sızlamadı, şikâyette bulunmadı.

Üçüncü oğlu Ahmed Efdalüddîn vefât ettiğinde, birisi; “Vefât eden oğlunuzun yaşı kaç idi?” diye suâl edince, yirmiiki olduğunu söyledi ve şöyle anlattı: “Rü’yâmda bir kimsenin bana 94, oğlum Ahmed’e de 22 dirhem verdiğini gördüm. Veren kimseye, bunların neye alâmet olduğunu sordum. O kimse; “Bunlar sizin yaşlarınıza işârettir” dedi. Ahmed 22 yaşını bitirdi. Vefât etti. Ben ise şu anda 85 yaşındayım. Herhalde 9 sene sonra ben de vefât ederim.” Aynı dediği gibi oldu. Mecdüddîn Ebû İbrâhim hazretleri, bu hâdiseden sonra dokuz sene daha yaşayıp vefât etti.

Yazdığı kitaplardan ba’zılarının isimleri şunlardır: “Fıkh-ül-kebîr”, “Şerhu muhtasar-ı İbn-ül-Hâcib”, “Ez-Zübdetü fit-tasavvuf’, “El-Karâin-ür-rükniyye”, “Muhtasarun fil-kelâm”.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 299

2) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-9, sh. 400

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 180

4) El-Müştebeh cild-2, sh. 496

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1855

İTKÂNÎ (Lütfullah bin Emîr Ömer)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Lütfullah olup, "İbn-i Habîb" ve "Emîr Kâtib" diye de bilinirdi. Babası Emîr Ömer, dedesi de Emîr Gazi idi. Künyesi Ebû Hanîfe olup, "Kıyamüddîn" lakabı ile tanınırdı, "İtkânî" nisbeti ile meşhûr oldu.

Fârâbî nisbeti ile de bilinirdi. Fârâb, Türkistan şehirlerinden büyük bir şehrin adıdır. İtkân, bu şehrin kasabalarındandır. 686 (m. 1286) senesi Şevval ayının ondokuzuncu Cumartesi gecesinde, İtkân'da doğdu. Önce memleketinde ilim tahsili ile meşgûl oldu ve çok yükseldi. 720 (m. 1320) senesinde Şam'a geldi. Burada ders okuttu ve birçok ilmî münâzaralarda bulundu. Böylece birçok faziletleri ve üstünlükleri ortaya çıktı. Oradan Mısır'a geçti. Sonra geri dönüp, Bağdad'a geldi. Şehrin kadılığına (hâkimliğine) ta'yin edildi. Sonra 747 (m. 1346) senesinde nâib olarak ikinci defa Şam'a geldi. Zehebî'nin vefâtından sonra, Dâr-ül-Hadîs-iz-Zâhiriyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Genciyye Medresesi'nde ders okuttu. 751 (m. 1350) Senesinde tekrar Dımeşk'dan (Şam'dan) ayrılıp, Mısır diyarına gitti. Mısır'a gelince, Sargatmuş adındaki Mısır Sultânı onu karşılayıp çok ta'zim ve hürmet gösterdi. Onu, inşâ ettirdiği medresesinin şeyhliğine ta'yin etti. Sultânın iyiliklerini medheden, öven bir kasîde yazdı. Medresede ders vermeye başladıktan sonra, 758 (m. 1357) senesinde vefât etti.

Zamanındaki Hanefî fakihlerinin reîsi olan İtkânî'nin, Arab dili ve edebiyatında da üstün bir yeri vardı. Münâzara ilminde pek mütehassıs idi. İbn-i Hacer hazretleri şöyle anlatır: "İtkânî, Mısır'a geldiği zaman, Nâib Yelbüga ile beraber namaz kılmıştı. İmâmın, rükû'ya inerken ve kalkarken, iki elini kulaklarına kaldırdığını gördü. Bunun Hanefî mezhebinde caiz olmadığını, Kâdı Takıyyüddîn es-Sübkî'ye bildirdi. Bunu isbât eden bir "Risale" yazdı. Bu husûstaki rivâyetini, Mekhûl-i Nesefî'ye dayandırdı. Onun da böyle söylediğini bildirdi O da İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinden nakletmişti. Nâib, bunları sonuna kadar dinledi ve İtkânî'nin sözü ile amel etti.

İbn-i Habîb diyor ki: "İtkânî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin mezhebinde, zamanının en büyük âlimi idi. Lügat ve Arabî ilimlerinde çok yükselmişti. Şaşılacak hâlleri çoktu."

İbn-i Hacer diyor ki: "İtkânî, büyük bir fakîh, faziletler sahibi ve çeşitli. İlimlerde mütehassıs bir âlimdir. Arab edebiyatını çok iyi bilirdi. Aklî ilimlerde mahirdi. Bağdad'da, İmâm-ı a'zamın kabri yanında bulunan bir medresede ders verirdi. 721 senesi Ramazan ayında Şam'a geldi. Bir sene sonra Irak'a döndü."

Ebü'l-Velîd Muhammed İbni Şâhe de şöyle anlatır: Hocamız Hâfız Ebü'l-Vefâ bize şöyle haber verdi. "Emîr Sargatmuş en-Nâsırî bir medrese yaptırmayı ve Şeyh Alâüddîn el-Akrâb'ı da oraya müderris olarak ta'yin etmeyi kararlaştırmış, fakat onun vefâtı sebebiyle bu mümkün olmamıştı. Bunun üzerine yaptırdığı medreseye Kıvamüddîn el-İtkânî'yi ta'yin etti. O, Mısır'a geldiği zaman, sultan onunla karşılaşmış, ilim ve faziletinin üstünlüğüne bizzat şahit olmuştu. Sultan, ona karşı son derece hürmet ve ta'zim gösterirdi. Medresede dersin başladığı gün, Emîr Sargatmuş, Şeyh İtkânî'nin evine kadar gidip, derse başlaması için ricada bulundu."

İtkânî'nin ilmi ve fazileti emsalsizdi. Kimse onun ilminden şüphe etmezdi. Nesir ve nazım ile yazdığı eserleri kıymetlidir. "Gâyet-ül-beyân" adındaki "Hidâye" kitabının şerhi meşhûrdur. "Tıbyân" adında bir eseri daha vardır ki, o da "Ahsîykesî"nin şerhidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üs-seniyye cild-2, sh. 221

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 414

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 459

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-6, sh. 470

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 185

6) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 50

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 137, 1026

8) Tabakât-ül-Fukahâ (Taşköprüzâde), sh. 126

KÂDI ADÛDÜDDÎN ÎCÎ

Kelâm, usûl, nahiv, fen ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Ahmed bin Abdülgaffâr olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. 700 (m. 1300) senesinde Şîrâz'da Îc kasabasında doğdu. 756 (m. 1355) senesinde vefât etti.

İmâm-ı Süyûtî'nin, Hazreti Ebû Bekr'in soyundan olduğunu bildirdiği Kâdı Adûdüddîn Îcî, devrin en meşhûr ve mümtaz âlimlerinden ilim öğrendi. Onun ençok hizmetinde bulunup istifâde ettiği hocası, Kâdı Beydâvî hazretlerinin talebelerinden Zeyneddîn Hinkî idi. Daha çok Sultaniye şehrinde tahsil ve ikâmet etti. Arabî ilimlerde çok yüksek bir dereceye ulaştı. Aklî ve naklî ilimlerde çok yükseldi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Din ve fen bilgilerinde söz sahibi idi. Şafiî mezhebine göre fetvâ verdi. İlhanlı sultânı Ebû Sa'îd Bahadır Hân'la yakınlıkları oldu. Safiyyüddîn Erdebîlî'nin sohbetinde kemâle geldi. İlhanlı Devleti'ne kâdı'l-kudât oldu. O sırada talebelerinden, Müverrih Reşîdüddîn Fadlullah'ın oğlu Gıyâseddîn Muhammed de, Ebû Sa'îd Hân'a vezir oldu. Ebû Sa'îd Hân da Safiyyüddîn Erdebîlî'nin talebelerinden idi. Kâdı Adûdüddîn Îcî, ilmi ve ahlâkı ile, memleket içinde büyük nüfuz sahibi ve şafiî mezhebinin, zamanındaki reîslerinden oldu. Müslümanların huzûr içinde yaşamalarında, dünyâ ve âhıret saadetini kazanmalarında yardımcı oldu. Vezir Gıyâseddîn Muhammed'in vefâtı yıllarında Şîrâz'a gitti. Orada kadılık ve müderrislik yaptı. Bu sırada meşhûr eseri "Mevâkıf"ı yazıp, Şîrâz sultânı Şah Ebû İshâk İncû'ye ithaf etti. Muzafferîler Devleti'nin kurucusu Mübârizeddîn Muhammed bin Muzâffer'in Şîrâz'ı almak için harekete geçmesi üzerine, barışı sağlamak için arabulucu olarak gitti. Büyük hürmet ve iltifât görmesine rağmen, iki hükümdârın anlaşmalarını te'min edemedi. Muzafferîlerin yanında bulunurken, hükümdârın oğlu Şah Şücâ'ya, "Şerh-i Muhtasar li İbn-i Hâcib"i okuttu. Tekrar tekrar yaptığı barış teklifleri kabûl görmedi. Bunun üzerine Şîrâz'a geri döndü. İki İslâm hükümdârının savaşmasına, müslümanların kanlarının dökülmesine mâni olamadığını anlattı. Şîrâz, uzun zaman muhasara edildi. Kâdı Adûdüddîn, bir fırsatını bulup Şîrâz kalesinden çıktı.

Mübâreziddîn'den büyük hürmet gördü. Ancak onun yanında kalmayıp, Şebenkâre'ye gitti. Şebenkâre meliki, onu yakalayıp Direymiyân kalesine hapsetti. Bir rivâyette hapisteyken vefât etti. Bir başka rivâyette ise, hapisten çıkıp Şah Şücâ ile görüştüğü bildirilmektedir.

Kâdı Adûdüddîn Îcî, vakitlerini yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için harcayan, din-i İslâmı öğrenmek ve öğretmek için çalışan bir âlimdi. Malı pek fazla, cömertliği de o kadar çok idi. Talebelerinin bütün masraflarını kendisi karşılardı. Onun ilimdeki yükseklik ve olgunluğu, daha kendisi hayatta iken meşhûr oldu. Âlimler onun üstünlüğünden bahsettiler. Şâirler onu öven şiirler yazdılar. Meşhûr şâir Hâfız Sa'di Şîrâzî bir şiirinde; "Şah Ebû İshâk'ın saltanatında Fars ülkesi beş tane fevkalâde kimse ile süslenmişti. Bunlardan biri ilim sultanlarının pâdişâhı Adûd idi. "Mevâkıf"ı pâdişâha ithaf etti" şeklinde

övmektedir. Sa'deddîn Teftâzânî de; "Bize, bıraktığı izlerde yürümek, eserlerindeki gizli hazîneleri meydana çıkarmak, yetiştirmiş olduğu ağaçların meyvalarını toplamak, saçtığı nûrlardan feyzlenmekten başka birşey bırakmadı" diyerek, onun ilminin kuvvetini ve eserlerinin çokluğunu ifâde etmektedir.

Pek hareketli geçen hayâtında, birçok talebe yetiştiren Kâdı Adûdüddîn; Sa'deddîn Teftâzânî, Şemseddîn Kirmanî ve Ziyâeddîn Afifî gibi âlimlerin hocası idi.

İmâm-ı Teftâzânî gibi müceddîd âlimleri yetiştiren Adûdüddîn Îcî, asırlar boyu en mümtaz âlimlerce okutulup şerhleri yapılan pek kıymetli eserler de yazdı. Bu kıymetli eserlerden ba'zıları, İslâm âleminin her tarafında medreselerin ihtisas sınıflarında okutuldu. Eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1- "Tahkîk-üt-tefsîr fî teksîr-it-tenvîr" adlı eseri, tefsîre dâirdir. Kâdı Beydâvî'nin (radıyallahü anh) "Envâr-üt-tenzîl" adlı eserinin ta'dîl ve ikmâl edilerek yeniden tertîb edilmiş şeklidir.

2- "Er-Risâlet-ül-vad'iyyet-il-Adûdiyye" adlı eseri, sahasında yazılmış olan tek eserdir. Birçok şerhi, haşiyesi ve nazma çevrilmiş şekilleri vardır.

3- "Eşref-it-tevârîh" adlı eserinde; Peygamberler (aleyhisselâm) ve peygamberlikle ilgili mes'eleler, Aşere-i mübeşşere, Sahâbe-i Kirâm (r.anhüm), mezheb İmâmları ve İmâm-ı Gazâlî'ye (radıyallahü anh) kadar hadîs âlimlerinden bahsetmektedir. Osmanlı müverrihlerinden Âli, bu eseri genişleterek "Zübdet-üt-tevârîh" adını vermiştir.

4- "Risâle-i Ahlâk" adlı eseri, ahlâka dâirdir. Taşköprüzâde tarafından da şerhedilen bu eser, Türkçeye de tercüme edilerek 1281 (m. 1864) senesinde İstanbul'da basılmıştır.

5- "El-Mevâkıf fî ilm-il-kelâm" adlı eseri, Adûdüddîn Îcî'nin en kıymetli ve en meşhûr eseridir. Kısa ve özlü bir şekilde yazılmış olan bu eser, müellifînin ifâdesine göre; "Maksadı ifâdeden âciz kalacak kadar muhtasar olmayıp, usanç verecek kadar da uzun değildir." Bu sahada hakîkati bulmak isteyenlerin ihtiyâçlarını karşılamak üzere bu eser kaleme alınmış, lüzumundan kısa ve gereğinden fazla olmamak üzere bütün mes'eleler anlatılmıştır. Bu kıymetli esere birçok şerh ve haşiyeler yapılmış, bunlardan Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinin "Şerh-i Mevâkıf"ı meşhûr olmuştur. Bu kıymetli eser, asırlar boyunca İslâm üniversitelerinde (medreselerinde) ihtisas sınıfı talebelerine okutulan bir kitaptır. Kâdı Adûdüddîn Îcî, Galile'den üçyüz sene önce yazdığı bu kıymetli eserinde, yer küresinin yuvarlak olduğunu ve batıdan doğuya doğru döndüğünü, kendisinden önceki İslâm âlimlerinin eserlerinden alarak isbât etmekte, atom, maddenin çeşitli hâlleri, kuvvetler ve psikolojik olaylar üzerinde kıymetli bilgiler vermektedir. Hicrî ikinci bin yılın yenileyicisi, fen ve din ilimlerinde mütehassıs İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî (radıyallahü anh), "Mektûbât" adlı pek kıymetli eserinin birinci cildi 266. mektûbunda, "Mevâkıf"in Seyyîd Şerîf Cürcânî (radıyallahü anh) şerhini övmektedir.

6- "El-Fevâid-ül-Gıyâsiyye" adlı eseri, Arabî ilimlere dâirdir.

7- "Akâid-ül-Adûdiyye" adlı eseri, kısa ve özlü bir şekilde îmân bilgilerini anlatmaktadır.

8- "Şerh-i Muhtasar-ı İbn-i Hâcib" adlı eseri, İbn-i Hâcib'in usûl-i fıkha dâir meşhûr eseri Muhtasar'a yaptığı bir şerhtir.

Buyurdu ki: "Kelâm ilmi, delîller getirmek ve şüpheleri kaldırmak sûretiyle dînî akideleri isbât etmek kudretini kazandıran ilimdir."

"Dînî akidelerin isbâtına uzaktan veya yakından alâkası bulunan herşey kelâm ilminin mevzûsu içine girer."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 46

2) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 169

3) Eş-Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 174

4) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1026

5) Müjdeci Mektûblar, (İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî) 266. mektûb.

6) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 115

7) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 119

8) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 322

KÂDI BEDRÜDDÎN ŞİBLÎ (Muhammed bin Abdullah)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah eş-Şiblî’dir. Sâbikî, Dımeşkî ve Trablûsî nisbetleriyle de tanınırdı. Künyesi Ebü’l-Bekâ’ olup, Kâdı Bedrüddîn Şiblî lakabı ile meşhûr oldu. Babasının lakabı da Takıyyüddîn olup, Dımeşk’da Şebliyye’de kayyımlık yapardı. 712 (m. 1312) senesinde orada doğdu. Daha küçük yaşta iken ilim öğrenmeye başladı. Babası onu, Ebû Bekr bin Ahmed bin Abdüddâim, Îsâ el-Mut’im ve daha başka âlimlerin derslerine götürüp, onları dinletti. Kendisi, 730 (m. 1329) senesinden sonra çok yeri dolaşıp, ilim tahsil etti. Kâhire’ye gidip; Ebû Hayyân, İbn-i Fadlullah ve daha başka âlimlerden ilim aldı. İlk önceki hocalarından öğrendiği ilimleri “Mesâil-ül-vesâil” adındaki eserinde, cinler hakkındaki hükümleri de, “Âkâm-ül-mercân fî ahkâm-il-cân” adındaki eserinde topladı. “Âdâb-ül-hamâm” adındaki kitabı da çok kıymetlidir. Kitaplarının herbirinde, çok kıymetli, faydalı bilgiler vardır. 755 (m. 1354) senesinde Trablus’un Hanefî kadılığına ta’yin edildi. Trablus kadısı Şemseddîn İbni Nümeyr, Bedrüddîn Şiblî Kâhire’de iken, hırsızlar tarafından şehîd edilmişti. Kâdı Şemseddîn’in, şehîd edildiği haberi buna ulaşınca Trablus’a geldi. Vak’ayı öğrenince Dımeşk’a gitti. Bir müddet sonra Trablus’a geri döndü. Vefâtına kadar orada kalıp, kadılık vazîfesini yürüttü. 769 (m. 1367) senesi Safer ayında, kadılık yaparken vefât etti.

Zehebî diyor ki: “Fıkıh ve hadîs âlimi olan Ebü’l-Bekâ’ Muhammed Şiblî, ilim taliblerinin en şereflilerinden ve gençlerin en üstünlerinden idi.

Çok hadîs-i şerîf dinledi. Rivâyetleriyle meşhûr oldu. Büyük hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf okudu. Benden de hadîs-i şerîf yazdı.”

İbn-i Hâcib diyor ki: “O, verdiği hükümlerde çok sağlamdı. Her işinde sünnete uygun hareket ederdi. Zaman zaman silâhını kuşanıp harblere katılırdı. Sohbetleri çok faydalıydı. Manzûm ve nesir olarak yazdığı eserleri vardır. Çok hadîs-i şerîf dinledi. Çok faydalı oldu. Kıymetli eserler yazdı.” Kâdı Bedrüddîn Şiblî hazretleri, “Âkâm-ül-mercân” adındaki eserinde, Allahü teâlânın ibâdet etmeleri için yarattığı kullarından olan cinler hakkında geniş bilgi vermektedir. Kitap, 140 bâbdan ibârettir. Bu eserinden ba’zı bölümler:

Cinlerin varlığı: [Cin ya’nî peri, ateşin alev kısmından yaratılmış olup, her şekle girebilirler. Cin denilen mahlûklar, gözümüzden örtülü olduğu için cin denilmiştir. Arabcada “Cim” ve “Nun” harflerinden meydana gelen kelimeler, “Örtülü” demektir. Cin kelimesi, Cinnî isminin çoğuludur. Peri, Farsçada cin demektir. Mahlûklar, görülen ve görülmeyen diye iki kısımdır. Ayrıca, mekansız, madde olmayan varlıklar da vardır. İmâm-ı Mâverdî diyor ki: “Cin, dört ana maddeden yapılmıştır. Su, toprak maddeleri, havadaki gazlar ve ateş. Bunlardan ateş; alev, ışık ve dumandır. Mâric denilen, alev kısmından yaratılan cinnîlerin mü’minleri, fâsıkları (günah işleyenleri) vardır.” Cinnîler, havadan ve nârdan, ya’nî ateşten meydana gelmiştir. Ateşin alev kısmı görülmez, İçindeki katı zerreler, sıcakta ışıklandığı için parlak görünür. Bunun için, cin de görünmez. Alev iki kısımdır: Biri zulmânî (görünmeyen), ikincisi nûrânî (bu da görünmez). Zulmânî olandan cin, nûrânî olandan ise melekler yaratılmıştır, insanlar, toprak maddelerinden yaratıldığı hâlde, Allahü teâlâ, bu maddeleri organik ve organize hâle, et ve kemiğe çevirdiği gibi,

meleklerde ve cinde alev şekli değişerek, onlara mahsûs latif, her şekle dönebilen bir hâle gelmiştir. Melekler ise, nûrânî cisimlerdir. Muhtelif şekillere girebilirler. Melek ile cin, yaratılış bakımından birbirine yakındır. Melekler, muhteremdirler, kıymetlidirler. Cin, hakîrdir, kıymetsizdir. Melekde, nûr (ışık) kısmı, cinde ise, alev maddesi fazladır. Elbette nûr, zulmetten efdâldir, daha üstündür. Meleklerin cinnîlere yakınlığı, insanın hayvanlara yakınlığı gibidir. İnsanların üstün olanları, melekten kıymetli, cin de, hayvandan kıymetlidir.)

Cinnin varlığına inanmayan dinden ayrılmış olur. İmâm-ül-Haremeyn, "Şâmil" adındaki eserinde diyor ki "Şunu iyi biliniz ki, eski felsefecilerden bir kısmı, Kaderiyye (ya'nî Mu'tezile) fırkasının çoğu ve zındıklar, cin ve şeytanlara inanmadı. Cin, zekî, dahî insan demektir. Şeytanlar da, kötü kimseler demektir, dediler. Bunların inkârları, cinlere önem vermeyişlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki, onları isbât etmek konusunda aklî bir imkânsızlık yoktur. Kaderiyye fırkasının inanmaması, şaşılacak şeydir. Çünkü bunlar, Kur'ân-ı kerîme uyduklarını söylüyor. Demek ki, bu kadar uymaktadırlar. Hâlbuki cinnin var olması, akla uymayan birşey değildir. Ya'nî aklın red edeceği birşey değildir. Çünkü Allahü teâlânın kudretinin yapamıyacağı birşey değildir. Kur'ân-ı kerîmde bildirilen şeylere, kelimenin açık ve meşhûr ma'nâlarını vermek lâzımdır. Kitâb (Kur'ân-ı kerîm) ve Sünnet (hadîs-i şerîfler), cinnin var olduğunu açıkça haber vermektedir ve bunu isbât etmektedir. [Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i A'râbî (kuddise sirruh), cinnin var olduğunu şu âyet-i kerîmeler ile gösteriyor 1- Zâriyât sûresinin ellialtıncı âyetinde meâlen; "İnsanları ve cinnîleri, ancak beni bilip itaat, ibâdet etmeleri için yarattım." buyuruluyor. 2- Errahmân sûresi, yetmişdördüncü âyetinde, cinnin Cennete gireceği bildiriliyor. 3- Errahmân sûresinin otuzbirinci âyetinde (Sekalân) buyuruluyor ki, (Ey insanlar ve cinnîler!) demektir. Resül-i sekaleyn, müftîyüssekaleyn, gavsüssekaleyn (ya'nî, insanların ve cinnin Peygamberi, müftîsî, velîsi) gibi isimler de, cinnin varlığını göstermektedir.]

Eshâb-ı Kirâm ve Tabiîn, kendi zamanlarında şeytan ve cinnîlerin varlıklarını kabûl ettikten, onların şerrinden Allahü teâlâya sığındıkları sabit olduktan sonra, bizim ayrı ayrı âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf ile bunları isbâta kalkışmamız tekellüf, zorlama olur. [Kitâblı kâfirlerin hepsi, ateşe tapanlar, puta tapanlar, budistler, müşrikler ve Yunan filezoflarının çoğu ve tasavvuf büyükleri, cinnin varolduğuna inanıyor. Süleymân aleyhisselâmın vak'ası da, cinnin varlığını göstermektedir.] öyleyse, dînine sımsıkı sarılan akıllı bir kimse, aklın kabûl ettiği, Dîn-i İslâmın varlığını haber verdiği bir şeyi inkâr etmemesi lâzımdır. Kaderiyyenin, inkâr yoluna sapmaları, cin ve şeytanları, gözle göremedikleri, elle tutamadıkları içindir. Şayet onlar mevcût olsalardı, kendilerini bize gösterirlerdi, diyorlar. Onların bu menfi (olumsuz) tutumları, insanların koruyucusu olan Allahın meleklerini inkâra dahî sürükleyebilir. İbn-i Ukayl diyor ki: "Cin; Cinnet, Cinân, Cennet ve Cenîn gibi Cim ve Nun harflerinden meydana gelen kelimeler "Örtülü" demektir. Cennet denilen yer, meyvalar, çiçekler, kokular ile örtülü olduğundan bu isim verilmiştir. Ana karnında bulunan cenin de, böyle gözle görülmediği için, bu isim verilmiştir. Delîlere mecnun denilmesi de, aklının örtülü olduğu içindir. Harplerde kullanılan koruyucu bir âlete "Cünne" denilmesi, savaşanı düşman saldırısına karşı gizleyip korumasından ileri gelmiştir. Cin denilen mahlûklar da, gözümüzden örtülü olduğu için, cin denilmiştir."

Âsi şeytanlar, cinlerdendir ve İblîs'in çocuklarıdır. "merede" ise, şeytanların en azgınları ve İblîs'in yardımcılarıdır. İblîs'in emirlerini yerine getirip, durmadan insanları aldatıp, doğru yoldan ayırmaya çalışırlar. Kötülük yapmakta son derece azgın olan her varlığa "Şeytan" ismi verilmiştir. İlk şeytan, İblîs'tir.

İmâm-ı Şiblî, yine aynı kitapta, cinlerin şerlerinden korunmakla ilgili olarak buyuruyor ki:

Ebü'l-Evsed anlattı: Mu'âz bin Cebel'den (radıyallahü anh), cinnîyi nasıl yakaladığı hakkında bilgi almak istedim. Buyurdu ki: "Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), alınan zekât mallarını muhafaza etmek için bana vazîfe vermişti. Meyveleri bir odaya koydum. Fakat hergün noksanlaşıyordu. Eksildiğini görünce, durumu Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) bildirdim. "Onu şeytan alıyor" buyurdu. Bunun üzerine odaya girip kapıyı arkadan kilitledim. Biraz sonra büyük bir karanlık

ortalığı kapladı. Hemen kapının arkasına dayandım. Birşey, kapının aralığından geçebilecek bir şekil aldı ve içeri girip meyveden yemeye başladı. Üzerine yürüyüp sıkıca yakaladım ve; “Ey Allahü teâlânın düşmanı!” diye bağırdım. O da; “Beni bırakınız zira ben çoluk çocuklu fakir bin cinniyim. Nusaybin’denim. Dostunuz (Muhammed aleyhisselâm) gönderilmeden önce bu köy bizimdi. Sonra da dostunuz gönderilince, O bizi buradan çıkardı. Ne olur beni bırak ki, bir daha buraya gelmiyeyim” deyince, ona acıdım ve salıverdim. Cebrâil (aleyhisselâm), Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûruna gelerek durumu bildirmiş. Peygamber efendimiz de bana; “Esirini ne yaptın?” diye sordular. Ben de durumu anlattım. Bunun üzerine; “O tekrar gelecektir” buyurdu. Ben tekrar meyvelerin bulunduğu odaya gittim. Kapıyı kapatıp beklemeğe başladım. Biraz sonra o yine kapının aralığından girip meyvaları yemeye başladı. Ben, tekrar üzerine atıldım ve sımsıkı tutup bağladım. Yine; “Beni bırak, bir daha gelmiyeceğim” diye yalvarıp yakarmağa başladı. Ben de; “Bir daha gelmeyeceğine daha önce de söz vermiştin. Sözünde durmayıp yine geldin?” dedim. Bunun üzerine; “Bir daha gelmiyeceğim. Şunu da belirteyim ki, sizden biriniz Bekâra sûresinin son âyet-i kerîmelerini okursa, bizden, hiç kimse, onun evine giremez” dedi.”

Ubeyy bin Ka’b (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: “Bir hurma harmanım vardı. Birgün hurmaların azaldığım gördüm ve harmanı beklemeğe karar verdim. Biraz sonra parlak yüzlü bir delikanlı çıkageldi. Selâm verdim, cevâbını verdi. Sonra ona; “Sen insan mısın, cin misin?” diye sordum. O da; “Cinlerdenim” dedi. Ben de; “Elini bana uzat da göreyim” dedim. Uzattı. Elleri köpeklerin ön ayaklarına, saçları da köpek saçına benziyordu. Bana dedi ki: “Cinlerin içinde benden daha şedidi yoktur.” Ona; “Buraya niçin geldin?” diye sorduğumda; “Senin hayırsever bir kimse olduğunu öğrendim. Bunun için yiyeceklerinden nasiplenmek istedim” dedi. Tekrar; “Peki, sizin şerlerinizden, kötülüklerinizden nasıl kurtulabiliriz?” diye sordum. Cevâbında; “Âyet-el-kürsî’yi her kim sabah okursa akşama kadar, akşam okursa sabaha kadar şerrimizden kurtulur” dedi. Sabahleyin hemen Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûr-i şerîflerine koştum. Durumu anlatınca; “Habis, doğru söylemiştir” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle anlattı: “Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) zekâtları korumak için beni ta’yin etmişlerdi. Bir kimse yanıma gelerek yiyecek maddelerini toplamaya başladı. Hemen yakaladım, ve; “Seni doğruca Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna götüreceğim” dedim. Bana; “Sana birşey öğreteyim de beni bırak” dedi, “Ne öğreteceksin?” diye sordum. “Yatağına girdiğin zaman “Âyet-el-kürsî”yi okursan, Allahü teâlâ sana bir koruyucu gönderir ve sabaha kadar şeytanı sana yaklaştırmaz” dedi. Sabahleyin, Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna gittiğimde bana; “Gece yakaladığın esîri ne yaptın?” diye sordular. Ben de; “Yâ Resûlallah! Bana birşey öğretti ve cenâb-ı Hakkın o şey sayesinde beni koruyacağını iddia etti” dedim. Resûlullah (aleyhisselâm) bana; “O yalancıdır, ama sana doğruyu söylemiş” buyurdu.

Zeyd bin Sabit (radıyallahü anh) şöyle anlattı: Bir gece evin bahçesine çıkmıştım. Bir ses duyarak, o tarafa doğru; “Kimsiniz, ne arıyorsunuz?” diye seslendim. Cevap olarak; “Cinlerden bir kimseyim. Bize kıtlık isâbet etti. Eğer helâl ederseniz, meyvelerinizden yemek istiyorum” dedi. İzin verdim, ikinci gece yine bahçeye çıkmıştım ki, aynı sesi duydum. “Ne arıyorsunuz?” diye sorduğumda; “Bize kıtlık isâbet etti. Müsâade ederseniz meyvelerinizden yemek istiyorum” deyince, ona; “Bizi sizden ne kurtarır?” dedim. Cevap olarak; “Ayet-el-kürsî” dedi.

Ebü’l-Münzir (radıyallahü anh) şöyle anlattı: “Hacca gidiyorduk. Büyük bir dağın eteğinde konakladık. Fakat, “Burası cinlerin toplandığı yerdir dediler. Biraz sonra, oradaki sudan ihtiyâr bir adam çıktı. Ona; “Bu dağ hakkında ba’zı şeyler anlatılıyor. Bu anlatılanlardan şahit olduğun bir hâdise var mı?” diye sordum. O kimse; “Birgün ok ve yayımı alıp dağa çıkmıştım. Dibinde pınar bulunan bir ağacın altına oturmuştum. Biraz sonra dağdan sürü hâlinde keçiler gelip pınardan su içtiler ve oraya yattılar. Aklıma, bunlardan birini vurup pişirmek geldi. Hemen yayıma ok yerleştirip birine nişan aldım. Hayvan kalbinden yaralandı, fakat şiddetle bağırdı. Bu ses üzerine, dağın her tarafından atına binmiş vaziyette pekçok kimseler peyda oldu. Herbirinin ellerinde kılıçları vardı. Etrâfımı sardılar, içlerinden biri, diğerine; “Haydi, çek

kılıcını da bunu öldür!” dedi. Diğeri ise; “Olmaz, bunu yapamam!” deyince, öteki; “Niçin?” diye sordu. Diğeri; “Çünkü o, bu dağa geldiği zaman Ayet-el-kürsî okuyarak kendisini garanti altına aldı” dedi.”

Cinden, geçmiş olmuş şeyleri sorup öğrenmek caizdir. Gelecekte olacak şeyleri sormak caiz değildir. Geçmiş şeyleri görüp, işitip bilirler. Sar’a hastasını ve başka cin çarpanları cinden kurtarmak için küfre sebep olan şeyleri yapmak caiz değildir. Cinden kurtulmak için en iyi on çâre, kısaca şöyledir:

1- E’ûzü Besmele ile Fâtiha sûresi okumalıdır. 2- E’ûzü Besmele ile iki Kule’ûzüyü okumalıdır. 3- E’ûzü Besmele ile Bekâra sûresini okumalıdır. 4-E’ûzü Besmele ile Âyet-el-kürsî okumalıdır. 5- E’ûzü Besmele ile Bekâra sûresinin son âyetini okumalıdır. 6- E’ûzü Besmele ile Hâ-Mîm Mü’mîn sûresinin başından (masîr) Ekadar ve Ayet-el-kürsî okumalıdır. 7- (La ilahe illallahü vahdehü lâ şerike leh, lehül-mülkû ve lehülhamdü ve hüve alâ külli şey’in kadir) okumalıdır. 8- Çok (Allah), demelidir. 9- Hep abdestli bulunmalı, farzları ve sünnetleri hiç terk etmemelidir. 10- Harama bakmaktan, çok konuşmaktan, çok yemekten ve kalabalıktan sakınmalıdır. [(Berekât) kitabında, Muhammed Sa’îd’i anlatırken, İmâm-ı Rabbânî’nin cinden korunmak için, “La havle velâ kuvvete illâ billah-il-aliyyil’azîm” okuduğunu yazıyor. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, yüzyetmişdördüncü mektûbunda, cini def için bunu okumağı tavsiye etmektedir. Buna “Kelime-i temcîd” denir.]

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 219

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 487

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 164

4) El-A’lâm cild-6, sh. 234

5) Keşf-üz-zünûn sh. 141, 1609, 1632

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 668, 989

KÂDI BURHÂNEDDÎN AHMED

Hanefî mezhebi fıkıh ve fen âlimi, kadı ve devlet adamı. İsmi Burhâneddîn Ahmed, babasının ismi Şemseddîn Muhammed’dir. Babası Kayseri kadısı idi. Dedeleri arasında da kadı ve âlimler vardı. Dedesi Kâdı Sirâceddîn Süleymân bin Kâdı Hüsâmeddîn Hüseyn bin Kâdı Celâleddîn Habîb bin Muhammed bin Resûl bin Sevinç olup, Harezmli ve Oğuzların Salur boyundandır. Anadolu’ya ilk gelen dedesi Muhammed bin Resûl, Kastamonu’da yerleşmişti Annesi de, Mevlânâ Celâleddîn Mahmûd Müstevfî’nin oğlu Abdullah Çelebî’nin kızı idi. Kâdı Burhâneddîn Ahmed, 745 (m. 1344) senesinde Kayseri’de doğdu, iyi bir tahsil ve güzel bir terbiye gördü. Kâdılık, vezirlik, atabeklik ve sultanlık yaptı. 800 (m. 1398) senesinde vefât edip Sivas’ta defnedildi.

Öteden beri ilimle uğraşan bir ailenin evlâdı olarak doğan Kâdı Burhâneddîn Ahmed, küçük yaşta annesini kaybetti. Beş yaşında iken, Kayseri kadısı olan babasından ilim öğrenmeye başladı. Ondört yaşına gelinceye kadar Türkçe, Arabca ve Farsçayı öğrendi. Temel din ve fen bilgilerini tahsil etti. Kayseri’de meydana gelen bir karışıklıktan dolayı, babasıyla birlikte Mısır’a gitti. Mısır’da tahsiline devam etti. Fıkıh, usûl, hadîs, tefsîr, ferâiz (miras taksimi ilmi), astronomi ve tıb ilimlerini tahsil etti. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinde ilim sahibi oldu. İbn-i Arabşâh’ın yazdığına göre, Şeyh Kutlu Şîr adındaki Allah dostundan feyz alıp, hükümdârlık müjdesine mazhar oldu. Şam’a giderek, meşhûr âlim Kutbüddîn Râzî’nin yazdığı “Keşşâf Haşiyesi” ve “Şerh-i Metâlî” adlı eserleri bizzat kendisinden okudu. Seyyid Muhammed Nîlî’den “Külliyât-ı Kânûn”u okudu. Ondokuz yaşında iken babası ile birlikte hacca gitti. Hac esnasında, İslâm âleminin çeşitli yerlerinden gelen âlim ve büyüklerle görüştü. Hac dönüşünde, babasının vefâtı

üzerine bir sene Haleb'de kaldı. Orada da ilimle meşgûl oldu. 766 (m. 1364) senesinde Kayseri'ye döndü. Kayseri hükümdârı Eretnaoğlu Gıyâseddîn Mehmed Bey tarafından babasının yerine Kayseri kadısı ta'yin edildi. Kâdı Burhâneddîn Ahmed, o sırada yirmibir yaşındaydı. Onun yaşının küçük ve tecrübesinin az olmasından dolayı ba'zı i'tirâzlar oldu. Ancak, kısa zamanda dirayetini gösterdi. Adâletli hükümleri, sistemli faaliyetleri ile az zamanda halka kendini sevdirdi. Mehmed Bey'in kızı ile de evlendi. Çok geçmeden Mehmed Bey vefât etti. Yerine oğlu Alâeddîn Ali Bey geçti. Alâeddîn Ali Beyin eğlenceye düşkün olması sebebiyle idâre gevşedi. Moğollar ve Türkmen aşiretlerinin baskı ve eşkiyalıkları arttı. Kanlı ayaklanmalar ve dış düşmanların hücumları karşısında devletin iktisâdi düzeni bozuldu. Konya ve Niğde gibi şehirler Karamanoğlunun eline geçti. Sivas, Moğollar tarafından kuşatıldı. Alâeddîn Ali Bey, zor durumda kaldı. Hattâ bir defasında onu, Karamanoğlu'nun eline esîr düşmekten, Kâdı Burhâneddîn Ahmed kurtardı. 777 (m. 1375) senesinde vukû' bulan bu hâdiseden sonra, Kâdı Burhâneddîn Ahmed, onun bu husûstaki dirayetini görenlerin de teşvikiyle, kendisini siyâsetin içerisinde buldu. Bir behâne ile Kayseri'deki Karamanoğlu askerlerini memleketin dışına çıkardı. Böylece askeri kabiliyetini de isbatladı. Konya'dan Erzurum'a kadar ülkenin her tarafında ondan bahsedilmeye başlandı. 780 (m. 1378) senesinde vezir ta'yin edildi. Artık siyâsetin içine girmiş, dönemeyeceği bir yolda mesafe katetmeye başlamıştı. O, bu hâllerin başına geleceğinden, hattâ hükümdâr olacağından bile haberdârdı. Kendisine bir derviş tarafından, tâ Mısır'da tahsilinin sonlarına doğru; "Burada dolaşmak, size lâyık değildir. Siz Rum (Anadolu) sultânısınız" sözü söylenmiş, Kayseri'ye gelen hocası Şeyh Kutlu Şîr tarafından da devletin bozuk olan işlerinden bahisle; "Bu işler senin vâsıtanla düzelecek" müjdesi verilmişti. Zaman zaman da hocasının "Melik" hitabına mazhar olmuş ve böyle bir duruma genç yaştan i'tibâren hazırlanmıştı. Şeyh Kutlu Şîr, talebesi Kâdı Burhâneddîn'in peşinden Kayseri'ye geldi Çevresinde toplanan derviş grubunun da yardımıyla, Eratna ülkesinde Kâdı Burhâneddîn'e karşı beslenen sevgi gün geçtikçe artmaya başladı. Hükümdâr Alâeddîn Ali Bey'in vefâtıyla, yedi yaşındaki oğlu Mehmed Çelebi sultan, Kılıç Arslan'da atabek ilân edildi. Kılıç Arslan'ın hareketlerinin halk tarafından yadırganması ve Kâdı Burhâneddîn'e karşı faaliyetleri, onun öldürülmesine sebep oldu. Kâdı Burhâneddîn, ileri gelen kimselerin teşkil ettiği bir meclis tarafından saltanat naibi seçildi. Sivas'ta, nâib olarak idâreyi ele aldı. Her tarafa haberler ve mektûplar gönderip iktidarını ilan etti. Çevresindeki herkesi memnun etti. Mehmed Çelebi'ye rağmen saltanatını ilân etti. Hükümdârlığını çevre memleketlere duyurdu. Adına para bastırıp hutbe okuttu.

Kâdı Burhâneddîn, onsekiz yıl süren hükümdârlığında; Amasya Emîrliği, Erzincan Emîrliği. Candaroğulları Beyliği, Karamanoğulları Beyliği ve Tâceddînoğulları Beyliği ile mücâdele ederek, bu beylikler üzerinde hâkimiyetini kabûl ettirmeye muvaffak oldu. Osmanlı Sultânı Murâd-ı Hûdâvendigâr Hân ve Memlûklü Sultânı Seyfeddîn Berkük ile dostâne münâsebetler kurdu.

Burhâneddîn Ahmed Bey, diğer Anadolu beyleri gibi, Osmanlılarla kısır çekişmelere girmedi. Müslümanın müslümanla çarpışmasının, müslümanları zayıflatmaktan başka bir işe yaramayacağını söylerdi. Anadolu birliğini te'min etmek için uğraşan Osmanlılarla aralarında ufak-tefek ba'zı hâdiseler olmuşsa da, önemli değildir. Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey, Akkoyunlu Karayülük Osman Bey ile de önce dost olmasına rağmen, sonra onun içişlerine karışmasıyla araları açıldı. Karayülük Osman Bey ile Sivas yakınlarında yapılan savaşta, Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey öldürüldü.

Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey'den sonra, oğlu Alâeddîn, Sivaslılar tarafından hükümdâr ilân edildi. Timur Han'ın Anadolu'ya gelme ihtimâli üzerine Sivaslılar, şehri Osmanlı Sultânı Yıldırım Bâyezîd Hân'a teslim ettiler. Kâdı Burhâneddîn Ahmed Devleti 801 (m. 1398)'de sona erince, Alâeddîn Ali Bey de Osmanlı hizmetine girdi.

Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey, ömrü boyunca, memleketinde dirlik ve düzeni te'min ederek, ahâliyi huzûra kavuşturmak için gayret etti. Memleketini imâra çalıştı. Turhal'da bir imâret ve kale, Zile'de bir medrese ve çeşitli yerlerde kaleler yaptırdı. Memleketin çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren Moğol artıklarını ve fitne çıkarmak için uğraşan Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve Ehl-i sünnet düşmanı sapıkları ortadan kaldırmak ve ülke dışına sürmek için gayret etti.

Muasırı tarihçilerin onun hakkındaki görüşleri; "Mücâdeleden yılmaz, Allah yolunda savaştan kalmaz, Allah için her tehlikeyi göze alır, âlimlerle birlikte bulunmaktan, Allah dostlarıyla sohbet etmekten çok hoşlanır, haftada üç gün ilim meclisi toplardı. Halkına karşı şefkat ve merhametli, muhaliflerine karşı yumuşak, sofrası herkese açık, cömert, askerlik, ilim ve ibâdete çok düşkün bir kimse idi" şeklinde birleşmektedir.

Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey, bütün mücâhid İslâm hükümdârları gibi "Ebü'l-Feth" ünvanına lâyık görülmüş, dost ve düşmanlarına kendisinden önceki âdil hükümdârlar gibi merhametli davranmıştır. Asker ve kumandanlarına nasihatlerinde, savaşa iştirâk etmeyen ve savaşacak kudreti olmayan, kadın, ihtiyâr, çocuk ve din adamlarının mal ve can emniyetinin sağlanmasını emrederdi. Çevresindekilere adâletle muâmele eder, suçu sabit olmayanı cezalandıramazdı. Devamlı ihtiyâtlı ve tedbirli davranan, hâdiseler karşısında güçlü irâdesiyle fevkalâde kararlar almaya muktedir bir kimse idi.

İlmi ve ilme düşkünlüğü pek fazla idi. Savaş esnasında bile kitap yazmakla, ilimle meşgûl olurdu. Sa'deddîn Teftâzânî hazretlerinin "Telvîh" adlı eserine yazdığı "Tercîh-i tevzîh" adlı usûl-i fıkha dâir haşiyeyi, Kayseri vâlisi Müeyyed'in isyanını bastırmak için savaşırken yazmıştı. Râgıb Paşa Kütüphânesi'nde 831 numarada kayıtlı bir nüshası bulunan bu eserin bir nüshası da, Millet Kütüphânesi Feyzullah Efendi kısmı 588 numaradadır. Bu son nüsha, Molla Hüsrev'in tetkikinden geçmiştir.

Arabca, Farsça ve Türkçe şiirler, yazdı. Azerî lehçesi ile yazdığı dîvânı meşhûr olup, Rusçaya ve batı dillerine tercüme edilmiştir. Kâdı Burhâneddîn'in müsveddelerinden özel hattâtlar tarafından yazılarak kendisine takdim edilen "Dîvân", bizzat yazarının kontrolünden geçmiş olması hasebiyle, orijinal nüsha olarak kabûl edilmektedir. Kâdı Burhâneddîn'in adı geçen Dîvân; gazel, rubâî, tuyuğ ve müfredlerden meydana gelmekte, kahramanlık ve ma'nevî aşkla ilgili manzûmeleri ihtivâ etmektedir. Ali Şîr Nevâî gibi meşhûrların nazireler yazdığı şiirleri de ihtivâ eden bu kıymetli eserin, Kâdı Burhâneddîn'in kontrolünden geçen mevzûbahis nüshası, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında İstanbul'a gelen bir İngiliz sefiri tarafından çalınarak, Londra'deki gayr-i resmî adı "Çalıntı eserler müzesi" olan "British muzeum"a satılmıştır. Bu eserin Türkçe ve diğer dillerde çeşitli baskıları yapılmış, hakkında birçok makaleler yazılmıştır. Kâdı Burhâneddîn'in hayâtı ve devleti hakkında da birçok eserler yazılmış ve çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en meşhûru, bizzat Kâdı Burhâneddîn'in arzusuyla yazılmış olan Azîz bin Erdeşîr Esterâbâdî'nin "Bezm-ü-Rezm" adlı eseridir.

Kâdı Burhâneddîn'in eserlerinden biri de, fıkıh ve fıkıh usûlüne dâir yazdığı ve Süleymâniye Kütüphânesi Ayasofya kısmında bir nüshası mevcût olan "İksîr-üs-se'âdet fî esrâr-il-ibâdet" adlı olanıdır.

Kâdı Burhâneddîn'in "Dîvân"ından nisbeten sadeleştirilmiş birkaç **beyt:**

Düşman eğerki hîle ve tedbîr içindedir,
Tedbîr ve hîle hem yine takdîr içindedir.

Bilirsin ki günâhım çok ilâhî,
Ümidim senden ayruk yok ilâhî.

İnayetini ilâhî, kulundan ayırma,
iki cihanda dahî beni hiç kayırma.

Ümîd hazretine tutaram ola makbûl,
Ki dürmeyince adû defterin benim dürme.

Neyiz, nedeniz ve dünyâya neye geldik,
Canımıza gelmeden ol cihâna aşırma.

Her zaman suya varıp gelmez senek (su kabı),
Kayda geçer er yerine bir zenek (kadıncağız).

Mevlâdan olsa inâyet bir kula,
Lâçini (şahini) dahî kapar bir kükenek (Baykuş).

Dünyâyı çok sınadık bir bûy imiş (koku imiş),
Kamu âlem varlığı bir Hay imiş (Hay= diri).

Kaplan, aslan, ejderhalar cümlesi,
Ecelin kaynağında âhû imiş.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Bezm ü Rezm, (İstanbul 1928)

2) Kâdı Burhâneddîn dîvânı, (İstanbul 1944)

3) Şakâyik tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 43

4) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 116

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 159

KÂDI MAHMÛD EFENDİ (Koca Efendi)

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi, Osmanlı kadıaskeri. Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerindeki kadıların meşhûrlarından olan ve uzun bir ömür sürdüğü için "Koca Efendi" lakabı verilen Kâdı Mahmûd Efendi, Sultanönü kasabasında doğdu. Babasının ismi Muhammed idi. Genç yaşta iyi bir tahsil görüp, tefsîr, hadîs ve fıkıh bilgilerinde zamanının en önde gelen âlimlerinden oldu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i şerîfini ve Selefi sâlihînin (r.anhüm) yolunu çok iyi bildiği, bu yolu yaşamak ve yaşatmak için çok gayret gösterdiği için halk tarafından çok sevildi. Orhan Gazi de, onun nâmını duydu. İlminin üstünlüğünü, ahlâkının güzelliğini takdîr ederek, Bursa'ya da'vet etti. Bursa'yı teşrîfinde kendisine şehrin kadılığı teklif edildi. Allahü teâlânın dinini yaymak, zâlimlerin elinden mazlûmları kurtarmak, karanlıklarda kalmışlara aydınlık yolları göstermek, insanlara huzûr ve saadeti yaşatmak gayreti ile çalışan, Osmanlı Devleti'nin âdil pâdişâhı Orhan Gâzî'nin bu hizmet da'vetini kabûl etmemek, ona Allahü teâlânın dinine hizmetinde yardım etmekten kaçınmak olacağından, bu vazîfeyi kabûl etti. "Âdil Osmanlı kadıları" silsilesine adını altın harflerle ilâve edip, ömrü boyunca; kalbi Allah ve Resûlullah aşkı ile yanıp tutuşan, İslâmiyeti yaymak gayretiyle coşan Osmanlı yiğitlerinin huzûr ve saadetini te'min için çalıştı. Onların ma'nevî huzûrunun te'mininde yardımcı, müşkillerinin hallinde en büyük destek oldu. Pek nâdir olarak görülen anlaşmazlıklarda; verdiği âdil hükümler, da'vâlı ve da'vâcı, her iki tarafı da memnun ederdi. Daha sonra kadıaskerlik makamına, Osmanlı devletinin en yüksek ilmi mevkisine getirilen Koca Efendi, Sultan Birinci Murâd Hân'ın şehzâdesi, istikbâlde "Yıldırım" lakabıyla meşhûr olacak olan Bâyezîd Bey'in Germiyan beyi Süleymân Şah'ın kızı Devlet Hâtun ile evlenmesinde, düğün alayına başkanlık etti. Üçbin kişilik bir askeri heyet ve birçok hediyelerle Kütahya'ya giren Koca Efendi, Devlet Hâtun'a çeyiz olarak verilen Germiyan Beyliği'nin kuzey-batısındaki şehirleri de teslim aldı. Tesis

edilen akrabalıkla, Osmanlı Devleti'nin sınırları genişleyip, gücü arttı. Bilhassa çeyiz olarak verilen şehirler arasında Germiyan Beyliği'nin başşehri olan Kütahya'nın da bulunması ve Süleymân Şah'ın teslim ettiği bu yerleri terkedip Kula taraflarına çekilmesi, kurulması plânlanan Anadolu birliğinin sağlanmasında mühim bir adım olarak görülmektedir. Bu hadîsede Koca Efendi'nin rolü çok büyüktür. Devletlerüstü bir üne sahip olan Kâdı Mahmûd Efendi'nin Anadolu'da birliğin kurulması için elinden gelen bütün gayreti gösterdiği, Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığı, târihî kaynaklarda mevcûttur.

Kâdı Mahmûd Efendi, uzun bir ömür sürüp, kırk yıl civârında kadılık ve kadıaskerlik yaptıktan sonra, sekizinci asrın sonlarında vefât etti. Torunu Mûsâ Paşa, Kâdızâde-i Rûmî diye meşhûrdur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 38

KÂDI ZEYNÜDDÎN SÜBKÎ (Abdülkâfî bin Ali)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülkâfî bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf bin Temmâm bin Hâmid bin Yahyâ bin Ömer bin Osman bin Ali bin Süvvâr bin Süleym bin Esleme'dir. Dedeleri, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) Eshâbından (r.anhüm) olmakla şereflenmiş ve Ensâr (r.anhüm) arasında yer almış Hazrec kabilesi mensûplarından bir mübârek kimseydi. 659 (m. 1261) yılı civârında Mısır'da Sübk-il-abîd denilen yerde doğdu. İlimleri ve ilme hizmetleri ile meşhûr olan Sübkî ailesi arasında yer aldı. Baba ve dedeleri de büyük âlimlerden idi. Memleketine ve ailesine nisbetle Sübkî denildi. Hazrecî, Ensârî ve Mısrî nisbet edildi. Zeynüddîn lakabı verildi. Kâdı Cemâlüddîn İbrâhim bin Hüseyn Sübkî'nin kızı Nâsriyye ile evlendi. Hanımı da kendisi gibi ilim sahibi idi. Oğullarından Ebû Hasen Takıyyüddîn Sübkî, yüzelliden fazla kitap yazdı. Eserlerinde İbn-i Teymiyye gibi doğru yoldan ayrılan kimselere güzel cevaplar verdi. Zeynüddîn Sübkî, 735 (m. 1334) yılında Mısır'da kadılığını yaptığı Mahılle denilen yerde vefât edip, orada defnedildi.

Sübk-il-abîd'de ilim sahibi bir ailenin evlâdı olarak dünyâya gelen Zeynüddîn Sübkî, ilimde belirli bir seviyeye geldikten sonra, Kâhire'ye gitti. Takıyyüddîn Ebü'l-Feth İbn-i Dakîk-ül-Iyd'den fıkıh ilmi öğrendi. Hocası kadı iken ona nâiblik yaptı. İleri gelen yardımcıları arasında yer aldı. Şihâbüddîn Ahmed bin İdrîs Karâfî'den usûl-i fıkıh ilmini, Zâhir Tizmenti'den fürû' bilgilerini öğrendi. İbn-i Hatîb Mizze, Muhammed bin İsmâil bin Enmâtî, İzz-i Harrânî, İbn-i Kastalânî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf ilimlerini tahsil edip, hadîs-i şerîf dinledi.

Hadîs ve fıkıh ilimlerinde zamanının ileri gelen âlimlerinden oldu. Mekke-i mükerreme, Medîne-i münevvere ve Kâhire'de hadîs-i şerîf dersleri verdi. Mahılle'ye kadı ta'yin edildi. Ömrünün sonuna kadar Mahılle'de kadılık yaptı. Hadîs-i şerîf ve fıkıh ilimleri öğretti. Birçok talebe yetiştirdi. Oğlu Takıyyüddîn Ebû Hasen Sübkî, torunu ve "Tabakât-üş-Şâfiiyye" yazarı Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb Sübkî ve Cemâlüddîn Esnevî, talebelerinin meşhûrlarından oldu.

Güzel şiirler yazardı. Şiirlerinde zühdü ve zâhidliği överdi. Şiirlerinin çoğunu, Resûlullaha (aleyhisselâm) methiye olarak yazan Zeynüddîn Sübkî, ömrünü Allahü teâlânın dînine hizmet ve O'nun rızâsına kavuşmak için harcadı. Bir ânını boşa geçirmez, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına muhalefet etmezdi. Her ân ölebileceğim düşünür, son ânını Allahü teâlânın râzı olacağı bir işle geçirmek için azamî gayret gösterirdi. Vakitlerinin çoğunu ilim öğrenmek, ilim öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. İnsanlara

sık sık nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın râzı olacağı şeylerle meşgûl olmalarını tenbîh ederdi.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kim bir hastanın yanında yedi kerre “Es’elüllahelazîme Rabbel-Arşil-azîm en yeşfiyeke” derse, o hasta sıhhat ve afiyet bulur.”

Bir şiirinde buyurdu ki: “Ey insan! Allahü teâlânın gazâbından rahmetine sığın. Allahü teâlâya sığın. O’nun fadlından iste! Muhakkak ki Allahü teâlâya sığınan kurtulur. Geceyi Allah için ibâdet ve tâatle geçir. Gece Allah için kalk! İbâdetle ihyâ et Bir âyet-i kerîme de olsa Kur’ân-ı kerîm oku! Böyle yaparsan, Allahü teâlâ tarafından bir nûr seni kaplar. Yüzünü Allahü teâlâ için toprağa sür ve secdeye var! Allah için eğilen baş azîzdir!”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 89

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 172

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 396

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 110

KALYÛBÎ (Muhammed bin Ahmed el-Askalânî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Îsâ bin Rıdvan el-Kalyûbî el-Askalânî el-Mısrî’dir. İsminin “Ahmed” olduğu da kaynak eserlerde zikredilmektedir. Lakabı Kâdı Fethuddîn idi. Babasının lakabı Kemâlüddîn, dedesinin ise Ziyâüddîn’dir. Dedesi ve babası da büyük âlimlerden idiler. Kendisi “Kalyûbî” nisbeti ile meşhûr oldu. Babası da “İbn-i Kalyûbî” diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. Fıkıh ilmini babasından öğrendi. Fıkıh ve edebiyat ilimlerinde pek mütehassıs bir âlimdi. Önce Üşmûm kadı yardımcılığı görevlerinde bulundu. Sonra Üşmûm kadılık vazîfesine ta’yin edildi. Daha sonra Ebyâr kadılığına getirildi. Sonra da, Safed kadılığına ta’yini yapıldı. Bir müddet sonra, oradan ayrılıp Diyâr-ı Mısır’a döndü. Orada başına birçok sıkıntılar geldi. 725 (m. 1325) senesi Cemâzil-âhır ayında vefât etti.

Fıkıh ve edebiyat ilimlerinde çok meşhûr olan Kalyûbî, Irak’a elçi olarak da gönderilmişti. Şiirleri meşhûr olup, çok güzeldir. O, sâlih ve dindar bir zât idi. Zeki ve cömertti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-9, sh. 126

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 346

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 419

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 328, 329

KARAHİSÂRÎ (Hitâb bin Ebi’l-Kâsım)

Usûl ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Hitâb bin Ebi’l-Kâsım olup, doğum yeri olan Karahisar’a nisbetle Karahisârî denildi. Anadolu’ya nisbetle de Rûmî denildi. Zeynüddîn lakabı verildi 717 (m. 1317) yılından sonra vefât etti. Karahisar’da defnedildi.

Karahisar’da doğan, Karahisârî, önce Anadolu ulemâsından ilim öğrendi. Temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri tahsil etti. Daha sonra Şam taraflarına gitti. Oradaki âlimlerden hadîs, fıkıh ve tefsîr ilimlerini öğrendi. Dört mezhebin inceliklerine vâkıf, aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs oldu. İnsanlara ilim öğretip, fetvâ verdi. Hânzüddîn Nesefî’nin (radıyallahü anh), dört mezhebin inceliklerine dâir “Manzûme”sini şerhetti. Bu güzel eserini 717 (m. 1317) yılında tamamladı. Daha sonra, Şam’dan ayrılıp, memleketi olan Karahisar’a geldi. Memleketinde

de insanlara ilim öğretip müşkillerinin halli için fetvâlar verdi. “Menâr-ül-envâr”, “Kenz-üd-dekâik” ve “Muhtâr” adlı eserleri şerhetti. Zamanındaki âlimler arasında parlayıp, ulemânın en önde gelenlerinden oldu. İlimdeki üstünlüğünü, ibâdet ve tâatta yüksekliği ta’kib etti. Tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuştu. Her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapar, her sözünü Allahü teâlânın rızâsı için söylerdi. Sık sık insanlara nasihat eder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, öğrendiklerine riâyet etmelerini, hikmetleriyle geniş olarak izah ederdi.

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 21

2) Tabakât-üs-seniyye cild-3, sh. 206

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 70

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1515, 1824, 1868

5) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 103

KİRMÂNÎ (Muhammed bin Yûsuf)

Fıkıh, hadîs, tefsîr ve kelâm âlimi. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Ali bin Sa’îd el-Kirmânî el-Bağdâdî olup, lakabı Şemsüddîn’dir. 717 (m. 1317) senesi Cemâzil-âhır ayının onaltısında Perşembe günü Kirman’da doğdu. 786 (m. 1384) senesi Muharrem ayının onaltısında hacdan dönerken vefât etti. Cenâzesi Bağdad’a getirilip, Bâb-ı Ebrez kabristanında daha önce kendisinin bizzat hazırlattığı kabrine, vasıyyeti üzerine defn edildi. Yanında Şeyh Ebû İshâk Şîrâzî medfûndur. Oğlu, babasının kabri üzerine bir türbe, yanına da bir medrese inşâ ettirdi.

Kirmanî, önce babası Behâüddîn Yûsuf’dan ve kendi memleketinde bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Sonra Şîrâz’a gitti ve orada Kâdı Adûdüddîn’in derslerine oniki sene kadar devam etti. Daha sonra ilim öğrenmek için Şam, Mısır ve Hicaz’a gitti. Oradaki âlimlerle görüştü. Buhârî’yi Ezher Câmii’nde Nâsıruddîn el-Fârûkî’den dinledi. Hicaz’da Zeynüddîn Irâkî ile görüştü. Sonra Bağdad’a yerleşti. Otuz sene burada ilim yaydı. Kendisinden ise; Kâdı Muhibbüddîn el-Bağdâdî, oğlu Şeyh Takıyyüddîn Yahyâ el-Kirmânî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Oğlu, babası hakkında şöyle demektedir: “Babam mütevâzî, ilim ehline karşı son derece iyiliksever idi.”

İbn-i Hâccî de onun hakkında; “Kirmânî, Bağdad’da otuz sene ilim yaymakla meşgûl oldu. Muhtasar-ı İbn-i Hâcib’e ve Sahîh-i Buhârî’ye meşhûr olan şerhler yazdı” demektedir.

Zeynüddîn Irâkî ise onun hakkında; “Onunla Hicaz’da karşılaştım. Kibar, aza kanâat eden, dünyâya değer vermeyen, ilim ehline ihsânlarda bulunan bir zât idi. Buhârî şerhini Tâifte tamamladı. Sonra temize çekmeye başladı. Bunu da Bağdad’da tamamladı” demektedir.

Muhammed el-Kirmânî, güzel ahlâk sahibi idi. Güleryüzlü ve tevâzu sahibi olup, dünyânın gösterişine, geçici ni’metlerine düşkün değildi. Sultanlar evine gelir, kendisinden duâ ve nasihat isterlerdi. Çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Fevâid-il-gıyâsıyye: Beyân ilmine dâir bir eserdir. 2- Hâşiyetü alâ envâr-it-tenzîh lil-Beydâvî: Tefsîre dâir dört cildlik bir eserdir. 3- Risâletü fî mes’elet-il-kuhli, 4- Şerh-ül-mevâkıf lil-Îci fî ilm-il-kelâm, 5- Enmüzec-ül-Keşşâf, 6- Şerhu Ahlâkı Adûdüddîn, 7- Şerh-ül-Levâhır, 8-Kevâkıb-üd-devârî fî şerhi Sahîh-il-Buhârî: En meşhûr eseridir, yirmibeş cild hâlinde basılmıştır. Eserde birçok tekrarlar vardır. Bilhassa râvîlerin isimlerinin tesbitinde sık sık tekrarlar yapılmıştır.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 129

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 279

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 310

4) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 170, cild-2, sh. 18

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 172

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 285

7) El-A’lâm cild-7, sh. 153

8) İnbâ-ül-gurûr cild-1, sh. 299

9) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 294

10) Keşf-üz-zünün cild-1, sh. 37, 546, cild-2, sh. 1399, 1662, 1891

11) Brockelmann Sup-2, sh. 211

KIVÂMÜDDÎN EL-KÂKÎ (Muhammed bin Muhammed Sencârî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed es-Sencârî’dir. “Kıvâmüddîn-i Kâkî” lakabı ile meşhûr oldu. Hanefî fakîhlerinin büyüklerindendir. Fıkıh ilmini, Alâüddîn Abdülazîz el-Buhârî ile, Hüsâmeddîn Hasen-i Sığnâki’den öğrendi. “Hidâye” adındaki meşhûr fıkıh kitabını, Alâüddîn-i Buhârî’nın huzûrunda okuyup mütâlâa etmişti. Fıkıh hocası olan bu iki zât da, Fahreddîn Muhammed bin Muhammed el-Mâymargî’den fıkıh öğrenmiştiler. Kâhire’ye gelip Mardin Câmii’ne yerleşti. Fetvâ verir ve ders okuturdu. Vefâtına kadar bu işlerine devam etti. 749 (m. 1348) senesinde vefât etti.

Eserleri, Hanefî mezhebinin kıymetli kitaplarından olup, başlıcaları şunlardır: 1- Mi’râc-üd-dirâye: Hidâye’nin şerhidir. 2- Uyûn-ül-mezheb: Hanefî fıkhına dâir yazılan kıymetli eserlerdendir. Ayrıca bu eserinde dört mezheb imamının ictihâdlarını da zikretmektedir. 3- Câmi’ul-esrâr fî şerh-il-menâr-il-envâr: Nesefî’nin usûl-i fıkıh ilmine dâir olan eserinin şerhidir. 4-El-Gâye fî şerh-ıl-Hidâye: Bu da Burhâneddîn-i Mergınânî’nin “Hidâye”sinin kıymetli şerhlerindendir. 5- Tıbyân-ül-vüsûl fî Şerh-ıl-usûl: Pezdevî’nin “Usûl’ünün şerhidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 182

2) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 186

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 155

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1187, 1811, 1824, 2033

KUTB-İ ZEMAN (Seyyid Celâl Buhârî)

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Çeştîye yolunun ileri gelenlerinden idi. Lakabı Bendegî Mahdûm-i Cihâniyan’dır. 707 (m. 1307) yılında doğdu, 785 (m. 1383) yılında Gücerât’ın Ahmedâbâd şehrinde vefât etti. Şeyhülislâm Rükneddîn Ebü’l-Feth Kuraşî’nin talebesi, Nâsıruddîn Mahmûd’un halîfesidir. Nâsıruddîn Mahmûd da Nizâmüddîn Evliyâ’nın halîfesi idi. Tasavvuf ehli arasına, ilk defa amcası Şeyh Sadreddîn Buhârî’den aldığı derslerle katıldı. Çok seyahat edip, birçok âlim ve evliyânın ilim ve feyzlerinden istifâde etti. İmâm-ı Abdullah Yâfiî ile Mekke-i mükerremede sohbet etti. Medine’de Sened-ül-muhaddisîn Afîfeddîn Abdullah Matari’den ilim öğrendi. İki sene onun sohbetine devam etti. Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin kitaplarını, onun huzûrunda okudu. Şeyh Emîneddîn’in kardeşi Şeyh İmâmeddîn’den kendisi için bırakılan emânetleri Kazrûn’da aldı. Onun Kazrûn’a gitmesi şöyle oldu: Şeyhülislâm Sened-ül-muhaddisîn şeyh Afifeddîn Abdullah Matari’nin Medine’de iki sene sohbetine devam

etti. Avârif ve diğer sülûk kitaplarını onun huzûrunda okudu. Ondan tarikat ve zikir telkini aldı. Şeyh Afif buyurdu ki: “Size hilâfet Kazrûn’da verilecektir.” Kazrûn’a gidince, Şeyhülislâm Emîneddîn’in kardeşi Şeyh İmâmeddîn ona dedi ki: “Şeyh Emîneddîn, vefâtı zamanında bana vasıyyet etti ve; “Seyyid Celâl Buhârî bizimle görüşmek istedi. Yazık ki, Mültan’a kadar geldi de şeytan ona yolda yalan söyledi ve Şeyh Emîneddîn âhırete göçtü dedi. Celâl Buhârî Mekke tarafına gitti. Dönüşte Kazrûn’a uğrayacak. Ona selâmımı söyle, seccademi ve makasımı ona ver. Benim icâzetlim ve halifem eyle!” buyurdu. Şeyh İmâmeddîn de öyle yaptı. Seyyid hazretleri, o pirden çeşitli istifâdelerle döndü. Gittiği her yerde, sarıldığı her büyükten alacağını tamamen alır, en yüksek seviyede istifâde ederdi.

Mahdûm Cihâniyân’ın Kadirî meşâyihı ile de büyük muhabbeti vardır. “Hızâne-i Celâlî” adlı kitabında der ki, Şeyh Muhyiddîn Abdülkâdir-i Geylânî (Kuddise sirruh) buyurur “Beni, beni göreni ve beni göreni görene müjdeler olsun.” O kutubdur ve bu sözünde doğrudur. Benim çok ümidim vardır ki, bu söz mucibince Hak teâlâ bana merhamet eder. Ondan sonra bir silsile ile Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî’ye bir vâsıta ile ulaşan Behâeddîn Zekeriyyâ silsilesinden başka bir silsile daha bildirir ve; “Ben filânı gördüm, o şeyh Şihâbüddîn-i Sühreverdî’yi, o da Muhyiddîn Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini gördü” der.

Kutb-i Zeman Dehlî’ye gitti. Dehlî Türk Sultânı Muhammed Tuğluk Şah zamanında ona şeyhülislâmlık makamı ve büyük bir dergâh verildi. Talebelerine ondört büyük evliyânın yolunu gösterir, onların silsilesinde yer alırdı. Fakat o, bir müddet sonra Kâ’be yolunu tuttu. Daha sonra tekrar Hindistan’a döndü. Uçe’de yerleşti. Pekçok talebe yetiştirdi. Hindistan hükümdârlarının büyüklerinden olan Fîrûz Şah’a zaman zaman nasihatler ederdi. Fîrûz Şah, Celâleddîn Buhârî hazretlerinin her gelişinde, ona karşı gereken edebi gösterirdi. Nasihatlerini dinler, İslâm âlimlerinin fetvâlarına göre hareket ederdi. O, büyüklere gereken hürmet ve saygıyı yaparak, onların gösterdiği doğru yolda, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uygun hareket etmek için elinden gelen bütün gayreti gösterirdi. Memleketindeki kötülükleri ortadan kaldırıp, dîn-i İslâmın yüce emirlerini hâkim kıldı. İnsanlar, müslim ve gayr-i müslim, huzûr ve kardeşlik içinde beraberce yaşadılar. Memleketin refah seviyesi yükseldi. Çeşitli hayır müesseseleri, bendler, barajlar, kale ve mektepler yaptırdı. Fakir kızların çeyizlerini te’min etmek için müesseseler kurdu. Memleketinde issiz kimse bırakmadı. Dinî vergiler hâricinde, ötedenberi vatandaştan alınan bütün vergileri kaldırdı. Devlet bütçesi zenginleşti. Halkın refah seviyesi yükseldi. Me’mûr ve askere daha fazla maaş verdi. Memlekette ucuzluk ve bolluk hüküm sürdü. Birçok yeni binalar yapılıp, yeni kasabalar kuruldu. Esîrler ve köleler, Osmanlılardaki gibi eğitilerek, maaşlı asker hâline getirildiler. Osmanlılardaki tımar sistemini de, aynı insani duygular içerisinde uygulayıp, hükümdârlığı boyunca insanlara Allahü teâlânın rızâsı için hizmet eden Fîrûz Şah, “Bir kavmin efendisi, onlara hizmet edendir” hadîs-i şerîfine uygun olarak memleketini idâre etti. Herkes ondan memnun olup, duâ etti.

Kutb-i Zeman Selâheddîn Buhârî’nin (radıyallahü anh), Fîrûz Şah’tan başka meşhûr talebeleri de vardır. Bunlardan biri de İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin altıncı ceddi olan İmâm-ı Refiüddîn’dir.

İmâm-ı Refiüddîn, hocası Seyyid Celâl Buhârî’nin hizmetinde ilim ve feyzinden istifâde ile meşgûl olurken, Samâne’de otururdu. O sırada Serhend, vahşî hayvanların ve arslanların bulunduğu ormanlık bir yer idi. Yolları ıssız ve tehlikeliydi. En yakın şehir olan Samâne’den Serhend’e, bina yapmakta kullanılabilecek malzeme getirmek de çok zordu, İmâm-ı Refiüddîn hocasının huzûruna çıkarak; “Talebeniz olan Fîrûz Şah’a rica edip, orada bir şehir kurulmasını te’min etseniz” diye arz etti. Kutb-i Zeman, Dehlî’ye gitti, iki konak mesafede sultan tarafından karşılandı. Sultan, hocasının isteklerini hemen kabûl edip, orada bir şehir kurulmasını emretti. Şehrin kurulması işi ile İmâm-ı Refiüddîn’in ağabeyi olan saray me’murlarından Hâce Fethullah’ı vazîfelendirdi. Hâce Fethullah, iki bin kişi ve lüzumlu malzemelerle o ormanlık yere geldi. Orada mevcût olan yıkık bir kaleyi tamire başladı.

Gündüz akşama kadar çıkıyorlar, yaptıkları yeri, sabahleyin yıkılmış buluyorlardı. Durumu sultâna bildirdiler. Sultan da Hazreti Seyyid Celâl Buhârî'ye havale eyledi. O mübârek zât da, talebesi ve halîfesi İmâm-ı Refîüddîn'i (radıyallahü anh) huzûruna çağınp; "Kaleye gidiniz ve güneşte kurumuş kerpişleri, tuğlaları kullanınız. Ancak bu yolla, yıkılma işini önleyebilirsiniz. Orası bir vilâyet sahibi ister. Siz oraya yerleşiniz" buyurdu. İmâm-ı Refiüddîn, hiç tereddütsüz hocasının emrine uyarak Serhend'e gitti. O günden sonra Serhend beldesi çok parladı. Bu mübârek zâtın bereketiyle, her taraf imâr edilip genişledi. Ma'mûr bir şehir kuruldu. Orada bulunanlar da, İmâm'ın sohbet ve hizmetinin bereketiyle büyük saadetlere kavuştular.

Pek kıymetli eserlerin de müellifi olan Bendegî Mahdûm-i Cihâniyân Celâl Buhârî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbât'ında okunmasını tavsiye ettiği "Hızâne-i Celâli" kitabının yazarıdır, İmâm-ı Rabbânî (radıyallahü anh), talebelerinden Seyyid Şeyh Ferîd'e yazdığı mektûbunda bu kıymetli eser hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Meclîs-i şerîfinizde, Kutb-i Zeman Bendegî Mahdûm-i Cihâniyân'ın kıymetli kitaplarından, hergün bir miktar okutulursa, Eshâb-ı Kirâmın nasıl medh ve sena edildiği, isimlerinin ne kadar edeble yazıldığı görülür. Böylece, o din büyüklerine dil uzatanlar, mahcub olur, utanır. Bu kötü yolu tutmuş olan zındıklar, bugünlerde işi azıttı. Her memlekete yayılarak, Eshâb-ı Kirâmı (r.anhüm) kendileri gibi sanıp, kötülüyorlar. Bunun için birkaç kelime yazdım ki, meclîs-i şerîfinizde böylelere yer verilmesin."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 147

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, 54. mektûb

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1031

4) Berekât-ı Ahmediyye, (İstanbul 1977) sh. 89

KUTBÜDDÎN SÜNBÂTÎ (Muhammed bin Abdüssamed)

Şâfiî fıkıh ve usûl âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Abdüssamed bin Abdülkâdir bin Sâlih olup, Kutbüddîn diye bilinir. 653 (m. 1255)'de doğup, Zilhicce ayında Kâhire'de 722 (m. 1322) yılında vefât etti. Karâfe kabristanına defnedildi. Büyük bir âlim olup, Şâfiî mezhebine ait fıkhî hükümleri çok iyi bilirdi. Usûl konularında da mütehassıs idi. Ali bin Nasrullah es-Savvâf, Ebrûkî, Dimyâtî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Zâhir Kazvinî, Takıyyüddîn ibni Rezîn'den fıkıh ilmi tahsil etti. Fıkıh ve diğer ilimlerde ileri gelen âlimlerden oldu. Hüsamiyye ve Fadılıyye medreselerinde ders vererek talebe yetiştirdi. Talebelerine karşı iltifâtlarda bulunur, onların iyi yetişmeleri için çok gayret sarfederdi. Bir müddet Beyt-ül-mâl işlerini yürüttü. Yine Kâhire'de kadılık vekâletinde de bulundu. Sübkî onun için; "Büyük bir fıkıh âlimi idi. Çok âlim yetirdi." demektedir.

Dine bağlı olup, çok hayır işleyen bir zât idi. Çok mütevazî idi. Allahü teâlânın büyüklüğünü, ni'metlerini, ahıreti düşünerek çok ağlardı. Eserleri şunlardır: 1-Tashîh-ut-ta'cîz, 2-Ahkâm-ül-ba'z, 3- İstidrâkât alâ tashîh-it-tenbîh, 4-Muhtasaru Kıt'atin min-er-Ravda.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 172

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 16

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 57

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 104, 105

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 145

6) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 423

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 164

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 72, 73

MAHMÛD BİN MES'ÛD EŞ-ŞÎRÂZÎ

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Mahmûd bin Mes'ûd bin Muslîh el-Fârisî eş-Şîrâzî olup, lakabı Kutbüddîn'dir. 634 (m. 1236) senesi Safer ayında Şîrâz'da doğdu. 710 (m. 1311) senesi Ramazân-ı Şerîf ayında Tebrîz'de vefât etti.

Kutbüddîn Şîrâzî, din ve fen bilgilerinde zamanının en büyük âlimiydi. Hâfızası çok kuvvetli olup, zeki idi. Önce babasından ilim öğrendi. Babası fen âlimi ve tabib idi. Amcası ve daha sonra Zeki el-Berkeşâî Şems-ül-Ketbî'den ilim öğrenerek tabib oldu. Daha sonra Nâsıruddîn et-Tûsî'den kozmografya ilmini öğrendi.

Sonra Anadolu'ya gitti. Sivas ve Malatya civarlarında bulundu ve kadılık yaptı. Oradan Şam'a elçi olarak gönderildi. Daha sonra Tebrîz'e yerleşti. Orada, aklî ve naklî ilimlerde ders verdi. Çok talebe yetiştirdi. Devlet adamlarıyla görüşürdü. Zarif ve lati-feci idi. Dımeşk'da da ders okuttu. Fakirleri gözetir, cemâatle namaza önem verirdi. Zamanının âlimleri ona, büyük âlim ma'nâsına gelen "Şârih-ül-allâme" dediler.

Zehebî onun hakkında: "Kutbüddîn eş-Şîrâzî'nin i'tikâdı düzgün ve kuvvetli olup, Kur'ân-ı kerîmin çok okunmasını söylerdi. Kendisi medh olunduğu zaman tevâzu gösterir ve; "Keşke ben, Resûlullahın (aleyhisselâm) yaşadığı zamanda yaşasaydım da, görmeseydim ve işitmeseydim. Belki Resûl-i ekremin (s.a.v) mübârek nazarı bana rastlardı" derdi. O, güzel huylu idi. Talebeleri ona çok hürmet ve saygı gösterirlerdi" demektedir.

Kutbüddîn eş-Şîrâzî birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-muhtasar, 2- Şerh-ül-miftâh lis-sükaki, 3- Şerh-ül-külliyât, 4- Şerh-ül-işrâk lis-Sühreverdî, 5- Gurret-üt-tâc, 6- Feth-ül-mennân fî tefsîr-il-Kur'ân (Kırk cildlik bir eser), 7- Nihâyet-ül-idrâk fî dirâyet-il-eflâk (Kozmografya ilmine dâir), 8- Şirhu metn-is-süâl.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 202

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 282

3) Tabakât-üş-Şüfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 386

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 204

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 339

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 120

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 406

8) El-Feth-ül-mübîn cild-2, sh. 109

9) Târih-i Ebi'l-Fidâ cild-4, sh. 63

MAHMÛD BİN SELMÂN EL-HALEBÎ

Fıkıh, hadîs ve lügat âlimi. İsmi, Mahmûd bin Selmân bin Fehd el-Halebî olup, künyesi Ebü's-Senâ'dır. Lakabı ise Şihâbüddîn'dir. 644 (m. 1246) senesinde Haleb'de doğdu. 725 (m. 1325) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Cenâze namazında devlet erkânı ve kalabalık bir halk topluluğu hazır bulundu.

Şihâbüddîn Mahmûd, Dımeşk'da; Rıdâ bin el-Bürhân İbni Abdüddâim, Yahyâ bin Nâsıh el-Hanbelî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Fıkıh ilmini Şeyh Şemsüddîn bin Ebî Ömer'den, nahiv ilmini Şeyh Cemâlüddîn bin Mâlik'den, edebiyat ilmini de Mecd bin ez-

Zahîr'den öğrendi. Nazım ve nesir türünde çok mahir oldu.

Şihâbüddîn Mahmûd, Dımeşk'dan Mısır'a gitti, İlmi üstünlüğünden dolayı, herkesten hürmet ve i'tibâr gördü. Çok Kur'ân-ı kerîm okur, duâ eder ve namaz kılardı. Kâdı el-Fâdıl'dan sonra onun bir benzerinin görülmediği bildirildi. Ondan farklı olarak, çok kıymetli ve güzel kasideler söyledi ve divânlar yazdı. Belagat ilminde üstün derecede idi.

Zehebî onun hakkında: "Şihâbüddîn Mahmûd, i'tikâdı sağlam, çok ibâdet eden, sohbeti tatlı, faziletleri çok bir zât idi" demektedir.

Şihâbüddîn Mahmûd, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Zeylü alel kâmil li-İbn-il-Esîr, 2- Ehnel-menâih fî esn-el-medâih, 3- Zeyl alâ zeyl kutb el-Yününî, 4-Makâmât-ül-uşşâk, 5- Menâzil-ül-ahbâb ve menâzih-ül-elbâb, 6- Hüsn-üt-tevessül ilâ sınâat-it-terassül.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 167

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 326

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 120

4) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 82

5) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 378

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 69

7) El-A'lâm cild-7, sh. 172

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 407

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 203, 666, cild-2, sh. 1786, 1827

10) Ahlwardt: Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-6, sh. 466

11) Brockelmann Gal-2, sh. 44 Sup-2 sh. 42, 877

MAHMÛD DÜKÛKÎ (Mahmûd bin Ali Bağdâdî)

Hanbelî mezhebindeki Hâfız ve vâ'izlerden. İsmi, Mahmûd bin Ali bin Mahmûd bin Mukbîl bin Süleymân bin Dâvûd ed-Dükûkî el-Bağdâdî'dir. 643 (m. 1266) senesi Cemâzil-evvel ayının son Pazartesi gününde doğdu. Babasının da yardımı ile; Abdüssamed bin Ebi'l-Ceyş, Ali bin Vaddâh, İbn-i Sâ'î, Abdullah Beldecî, Abdülcebbâr bin Akbir, Abdürrahîm İbni Züccâc, Muhammed bin Ebû Deniyye, Ebü'l-Hasen bin Vücûlî, Muhammed bin Ahmed İbni Ma'dâd, Abdullah bin Verhaz ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Şam ve Irak'daki birçok âlim ona icâzet verdi. O, kendisinin de gayretleriyle çok ilim öğrendi. Sayılamıyacak kadar çok âlimden ilim aldı. Elli seneye yakın ilim öğrenmekle meşgûl oldu. Bir müddet Dâr-ül-Hadîs-il-Müstensıriyye'de hadîs-i şerîf okuttu. Devâlîsi'nin vefâtından sonra, bu medresenin meşihatına (idâreciliğine) getirildi. Çok kıymetli eserler yazdı. 733 (m. 1332) senesinde, Muharrem ayının onuncu günü, ikindi namazından sonra vefât etti. Ertesi gün Câmi-i Kasr'da cenâze namazı kılındı. Namazında, kadılardan, âlimlerden, devlet adamlarından ve halktan çok kimse bulundu. Çok ağladılar ve övdüler. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin kabristanlığına defnettiler.

O, Mescid-i Yânis diye bilinen Dâr-ül-Hadîs'te hadîs-i şerîf okuturdu. Yanında, sayıları birkaç bine ulaşan insanlar toplanırdı. Burada, onlara ve başka kimselere va'z ve nasihat ederdi. Bağdad'da hadîs ve va'z ilmi onunla sona ermişti. Onun zamanında orada, ondan daha güzel hadîs-i şerîf okutan ve onların lügatlarını ve zabıtlarını bilen başka kimse yoktu. Nazım ve nesir de hitâbet ve mev'izelerde geniş ve derin bilgiye sahipti. Kendisinden, birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etti.

Fıkıh ve hadîs ilimlerine dâir, kendi elyazısı ile çok şey yazdı. Küçüklüğünde “El-Hırakî’yi ezberlemişti. Yazıları ve sözleri latif çok tatlı olup, nükte ile de konuşurdu. Hürmet, celâlet ve heybet sahibi idi. Büyük âlimlerin yanında i’tibâr görürdü. Muhtelif konulara âit birkaç tane “Erbe’în” adında eser hazırladı. Başlıca eserleri şunlardır: 1- Metâli’ul-envâr fil-ahbâri vel-âsâr-il-hâliyye anis-senedi ve tekrar, 2- El-Kevâkib-üd-düriyye fil-menâkıb-il-ulviyye, 3- Kitâbün fit-Târih: Bu eseri mevcût değildir. 4- El-Esmâ-ül-mübheme min ricâl-il-hadîs: Hadîs ilmine dâir bir eser olup, mevcûdu bulunmayan eserlerdendir.

Ayrıca, onun şiirleri o kadar çoktur ki, şayet toplanmış olsaydı, bir divânı olurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 186

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 421

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 106, 107

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 408

MAHMÛD İNCİRFAGNEVÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İnsanları Hakka da’vet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakiki saadete kavuşturan ve kendilerine “Silsile-i âliyye” denilen büyük âlim ve velilerin onbirincisidir. Mâverâünnehr ilinin (bölgesinin) Tûr-i Sina gibi mukaddes bir yer olmasına vesile olan, orayı nûrlandıran büyük âlim ve velîlerden olan Mahmûd-i İncirfagnevî (radıyallahü anh), Buhârâ’nın Fagne köyünde doğdu ve Akbenî nahiyesinde yerleşti. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 715 (m. 1315) senesinde Vefât etti. Mi’mârlık ile geçinirdi.

Hâce Ârif-i Rîvegerî hazretlerinin derslerinde ve sohbetlerinde yetişip, kemâle geldi. Maddî ve ma’nevî ilimlerde zamanının en büyük âlimlerinden oldu. İnsanları irşâd etmek (onlara saadet yolunu göstermek) için hocasından icâzet aldı. Birçok âlim yetiştirdi. Binlerce kimsenin, dalâletten hidâyete (doğru yola, saadete) kavuşmasına vesile oldu. Yetiştirdiği âlimlerin en büyüğü ve kendisinden sonra halîfesi Hâce Ali Râmîtenî hazretleridir.

Hocası Ârif-i Rîvegerî’den icâzet alıp, insanları doğru yola irşâd ile vazîfelendirilince, vaktin gereği olarak sesli zikre başladı. Sesli zikre ilk başlaması, hocası Hâce Ârif-i Rîvegerî’nin vefât hastalığı sırasında, Rîveger tepesi üzerinde olmuştu. Hâce Ârif bu zaman; “Şimdi vaktidir” buyurdu. Bu sözünü, kabûlüne işâret tutmuşlardır. Hâce Ârif Rîvegerî’nin vefâtından sonra, Kale Kapısı önündeki mescidde sesli zikre devam eyledi. Vaktinin büyük âlimlerinden olan Hâce Muhammed Pârisâ’nın dedelerinden Mevlânâ Hâfızuddîn, âlimlerin üstadı Şemsüleimme Hulvânî’nin işâreti ile, Buhârâ’da, o zamanın en büyük İmâm ve âlimlerinin huzûrunda, Hâce Mahmûd’a; “Siz hangi niyetle cehri (sesli) zikr ile meşgûl oluyorsunuz?” diye sordu. Cevâbında; “Uyuyanları uyandırmak, gâfillere işittirmek ve insanları dinin ana caddesi ve doğru yolu üzerinde yürütmek, hakîkate teşvik etmek, böylece insanların, bütün iyiliklerin anahtarı, her saadetin esâsı olan tövbeye ve bir büyüğe bağlanmalarına sebep olmak istiyorum” buyurdu. Bunu duyunca, Mevlânâ Hâfızuddîn ona; “Niyetiniz böyle dürüst olunca, böyle zikr etmeniz helâl olur” dedi ve hakîkatin mecazdan ayrılma hududunun olması için, sesli zikrin sınırını (şartını) rica etti. Bunun üzerine Mahmûd-i İncirfagnevî (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: “Sesli zikri ancak, dili yalandan ve gıybetten, boğazı, mi’desi haram ve şüpheliden temiz, kalbi riyadan ve gösterişten uzak, sırrı Rabbinden başka herşeye teveccühden münezzeh olan yapabilir” buyurdu.

Büyük âlim Ali Râmîtenî anlatır: “Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî zamanında, dervişlerden biri Hızır aleyhisselâmı gördü ve ona; “Bu zamanda kendisine uyulacak şeyh kimdir?” diye sordu. Hızır (aleyhisselâm); “Şimdiki hâlde, bu dediğiniz sıfatları taşıyan Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî hazretleridir” dedi. Ali Râmîtenî hazretlerinin önde gelen talebelerinden ba’zıları, Hızır aleyhisselâm ile görüşüp o suâli soran zâtın, Ali Râmîtenî hazretlerinin kendisi olduğunu bildirmişlerdir. Bir gün Hâce Ali Râmîtenî, Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî’nin bağlıları ile Râmîten sahrasında zikr ile meşgûl olurken, havada uçan büyük beyaz bir kuş gördüler. Onların başlarının üzerine gelince, açık bir dille; “Ey Ali, kâmil er ol!” sözlerini söyledi. Bu kuşu görmek, söylediklerini duymakla, arkadaşlarını bir hâl kapladı, kendilerinden geçtiler. Sonra kendilerine geldiklerinde, kuştan ve konuşmasından sordular. Ali Râmîtenî; “O, Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî idi. Allahü teâlâ ona bu kerâmeti ihsân eyledi. Evliyâlık yolundaki çok yüksek makamında, binlerce söz ve kelâm ile dâima uçmaktadır. Şimdi Hâce Dıhkân hazretleri hastadır, son anlarını yaşamaktadır. Onu ziyârete, yoklamağa gidiyor. Çünkü o, Allahü teâlâdan son nefeste, kendisine yardımcı olması için evliyâsından birini göndermesini istemişti. Hâce Mahmûd, bu sebeble onun yanına gidiyor” buyurdu.

1) Hadîkat-ül-evliyâ 1, kısım, sh. 30

2) Reşehât ayn-el-hayât (Arabî) sh. 35

3) Reşehât ayn-el-hayât (Osmanlıca) sh. 51

4) Nefehât-ül-üns (Osmanlıca) sh. 413

5) Hadâik-ül-verdiyye sh. 119

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1033

7) Rehber Ansiklopedisi cild-11 sh. 160

MAHMÛD İSFEHÂNÎ (Mahmûd bin Abdürrahmân)

Şâfiî mezhebi fıkıh, tefsîr, kelâm, usûl ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Mahmûd bin Abdürrahmân bin Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Ali’dir. Künyesi Ebü’s-Senâ olup, lakabı Şemsüddîn’dir. 17 Şa’bân 674 (m. 1275) senesinde İsfehan’da doğup, Zilka’de ayında 749 (m. 1349) senesinde Kâhire’de tâ’ûndan (vebadan) vefât etti. Karâfe kabristanına defnedildi.

Tebrîz’de, İsfehan civârında ve başka yerdeki âlimlerden ders aldı. Babasından, Celalüddîn bin Ebi’r-Recâ ve Kutbüddîn Şîrâzî’den ilim öğrendi. Hacca gidip, oradan dönüşte, Kudüs’ü ziyâret ettikten sonra Şam’a geldi. İlim okutmaya başladı, ilminin çokluğunu ve faziletlerini âlimler de takdîr ettiler. İlmi ve faziletleri her tarafa yayıldı.

Devamlı olarak, gece-gündüz Şam’da Emevî Câmii’nde kaldı. Burada talebelere ders vermekle ve Kur’ân-ı kerîm okutmakla meşgûl oldu. İbn-i Zemlikânî’den sonra, Revâhiyye Medresesi’nde müderrislik yaptı. Fazilet sahibi kimseler, bir araya geldiklerinde onu pekçok medh ve sena ettiler. Da’vet üzerine 732 (m. 1331) senesinde Mısır’a gitti. Mısır’da ona Ma’ziyye Medresesi müderrisliği ve Karâfe’de Kûsiyye dergâhı şeyhliği verildi.

Bir kere Şam’da bulunuyordu. Mahmûd İsfehâni konuşurken, orada bulunan meşhûr âlimlerden biri; “Susun! Mahmûd İsfehânî’yi dinleyin. Onun gibi faziletli bir zât bizim beldemize gelmemiştir” dedi.

Esnevî onun hakkında şöyle der: “O, aklî ilimlerde de çok yüksek idi. İ’tikâdı düzgün idi. Sâlih zâtları ve takvâ sahiblerini çok sever, yapmacık hareketlerden uzak dururdu. İlim küpü idi.”

Güzel ve çabuk yazardı. Talebelerinden biri şöyle anlatır: “O, akşamları çok az yemek yerdi “Çünkü çok yemek, çok su içmeye, çok su içmek, sık sık ihtiyâç için gitmeye, bu ise zaman kaybına sebep olmaktadır” derdi”

Safdî de şöyle anlattı: “Onu bir defa, tefsîrini hiçbir şeye müracaat etmeden ezberinden yazdığını gördüm. İnsanlar ondan çok istifâde etti. Birara o, ilim ve tefekkür ile meşgûl olduğundan, Şam’da ve Mısır’da, fetvâ vermeleri için ba’zı âlimlere izin verdi. Sorulan fetvâlara onlar cevap verdiler.”

Eserleri şunlardır: 1- Şerhu Muhtasarı İbn-i Hâcib, 2- Şerh-ül-Metali, 3- Şerh-ut-tedrîc, 4- Nâzır-ul-Ayn, 5- Şerh-ül-Bedî, 6- Şerh-ut-tavâli’, 7- Şerh-ül-Minhâc, 8- Tefsîr-ül-Kur’ân (tamamlanamamıştır).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12 sh. 173

2) Bugyet-ül-vuât cild-2 sh. 278

3) Tabakat-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2 sh. 313

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4 sh. 327

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10 sh. 383

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1 sh. 172

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1 sh. 545

MAKKÂRÎ (Muhammed bin Muhammed Tilmsânî)

Tefsîr, tasavvuf, edebiyat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, kadı, şâir. Aslen Tunus taraflarında Zâb bölgesi köylerinden Makkar’dandır. İsmi Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Ebû Bekr bin Yahyâ bin Abdürrahmân’dır. Künyesi Ebû Abdullah’tır. Tilmsân’da doğduğu için Tilmsânî, Makkar asıllı olduğu için Makkârî ve Kuraşî nisbet edildi. 759 (m. 1358) yılında Fas’ta vefât edip, Tilmsân’da defnedildi.

İlk ilim tahsiline Tilmsân’da başlayan Ebû Abdullah Makkârî; Ebû Abdullah Selâvî, Ebû Zeyd Abdürrahmân, Ebû Mûsâ Îsâ, Ebû Mûsâ İmrâh bin Mûsâ bin Yûsuf Meşdalî, Ebû İshâk İbrâhim bin Hakim Kinânî Selâvî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Abdünnûr, Ebû Muhammed Mecâsî, Ebû Ali Hüseyn Sebtî, Ebû Abdullah bin Mensûr bin Hedyet-ül-Kuraşî, Kâdı Ebû Abdullah Temimî, Ebû Abdullah Bârûni, Ebû İmrân Masmûdî, Ebû Abdullah İbni Neccâr, Ebû Abdullah Miknâsî, Ebû Muhammed Abdülmüheymin Hadramî, Üstâd Rendi, Kâdı Cezûli, İbn-i Merzûk ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Mısır ve Hicaz taraflarına seyahatlerde bulundu. Hac edip, hacca gelen âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Mısır’da, evliyânın büyüklerinden Abdullah Menûfî hazretleriyle görüşüp, sohbetinde bulundu. Onun ilim ve feyzinden çok istifâde etti. Kudüs’e gitti. Tâcüddîn Tebrîzî ve Halîl Mekkî’den ilim öğrendi. Şam’da Sadr-ül-Îmâdî Mâlikî, Ebü’l-Kâsım Yemânî Şafiî, Fakîh İbn-i Osman ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs, tefsîr, târih, edebiyat, mantık ve münâzarada yüksek âlim, tasavvufta üstün dereceler sahibi olarak Tilmsân’a döndü. Merinî Sultânı Ebû İnan İbni Ebî Paris’le birlikte, 749 (m. 1348) yılında Fas’a gitti. Fas kadılığına ta’yin edildi. 756 (m. 1355) senesinde kadılıktan ayrıldı. Endülüs’teki müslüman devletlerle, Kuzey Afrika müslümanlarının birlik hâlinde olup, günden güne güçlenen İspanya hıristiyan krallıklarını bertaraf etmeleri için diplomatik faaliyette bulundu. Müslümanların birlik hâlinde olmaları, kâfirlere karşı cihâd edip, hem kendilerini, hem de zulüm gören mazlûm insanları zâlimlerin kanlı pençelerinden kurtarmaları için gayret sarfetti. Sultan Ebû İnân’ın elçisi olarak, Gırnata’ya gitti. Benî Ahmer Sultânı Muhammed Gân”i ile görüştü. Ona nasihatlerde bulundu. Bir müddet orada kaldıktan sonra, bir heyetle beraber Fas’a döndü. Merîni devleti kadıaskerliğine ta’yin edildi.

Çok geçmeden rahatsızlanıp vefât etti. Ömrü boyunca Allahü teâlânın dinini öğrenmek, insanlara öğretmek için çalıştı. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışmaktan, ibâdet etmekten bir ân geri kalmadı. İnsanların ibâdetlerini daha iyi yapmaları için, sağlıklı yaşamaları gerektiğini, bunun için de sıhhatlerine dikkat etmelerini bildirirdi. Bu husûsta bir de kitap yazdı. Sağlık ve tababetle ilgili bilgileri orada topladı, insanların huzûr içinde yaşamaları için kadılık yaptı. Sultanların uygun olmıyan davranışlarına sabredip, onlara nasihatlerde bulundu. Sultanların çevresini kötü kimselerin sararak, müslümanlar arasında fitne çıkarmalarına mâni olmak için, sultanlara yakın oldu. Dünyâ menfaatlerine kapılıp, dînini heba eden kötü kimselere yüz vermedi. Zaman zaman sultanla arası açıldı. Ancak Allahü teâlânın rızâsı için yaptığı nasihatlerin bereketiyle, onun dünyâ menfaati gözetmeyip, Allahü teâlânın rızâsı için çalıştığı, sultanlar tarafından takdîr edildi. Yaptığı duâların kabûl olduğu halk arasında meşhûr oldu. Nasihatleri herkes tarafından dinlenirdi. Sohbetlerinde; herkesin, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, bildiklerine tâbi olmaları gerektiğini anlatırdı. Birçok maddî imkâna sahip olmasına rağmen, eline geçenleri fakirlere sadaka olarak dağıtır. Allah yolunda harcardı. Kendisi çok az bir malla yetinirdi. Müslümanların işlerini kolaylaştırır, herkese karşı merhametli davranırdı. Doğru yoldan sapanlara, zâlimlere, gereken cezayı vermekten geri durmazdı.

Birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Talebeleri arasında İbn-i Haldûn ve kırâat âlimlerinden Şâtıbî de vardı. Binikiyüz kasideyi ihtivâ eden “Kitâb-ül-kavâid”, tasavvufa dâir “Kitâb-ül-Hakâik ver-Rekâik”, “Kitâb-üt-tuhâf vet-taraf’, tıbbî bilgiler ve çeşitli hastalıkların tedâvi yollarını anlatan ve tıbla ilgili hadîs-i şerîfleri ihtivâ eden “Kitâbü amelin min tıbb”, nasihat edici hikâyelerin toplandığı “Kitâb-ül-muhâdarat”, “Rıhlet-ül-mütebettel”, “İkâmet-ül-merîdîn” gibi kıymetli eserler onun yazdıklarından ba’zılarıdır.

Ebû Abdullah Makkârî’nin hayâtı hakkında, İbn-i Merzûk el-Hafîd tarafından bir eser yazılmış ve “En-Nûr-ül-bedri fit-ta’rîf bil-fakîh el-makkârî” adı verilmiştir. Makkârî’nin eserlerindeki garip hikâyelerden ba’zıları şöyledir:

Bağdad âlimlerinden Ebü’l-Kâsım bin Muhammed Yemânî anlattı: İbrâhim aleyhisselâmın Urfa’daki makamında ikâmet eden, Şeyh Sâlih’den şunları duydum: “Birgün bize Fas’tan bir misâfir geldi. Bizim yanımızda hastalandı. Uzun zaman bu hastalığından kurtulamadı. Biz de hastalığın tedâvisine güç yetiremedik. Çok sıkıntı çekiyordu. Birgün elimi açıp onun için duâ ettim. “Yâ Rabbî, ya iyileştir veya hayırla rûhunu teslim al” diye yalvardım. O gece rü’yâmda Resûlullahı (aleyhisselâm) gördüm. “Hastaya keskeson yedir” buyurdular. Ben de hastaya keskeson yemeği yapıp yedirdim. Başka hiçbir ilâç kullanmadan hasta ayağa kalktı. Keskeson yemeği, Fas taraflarında meşhûrdur. Faslılar çok severler, sık sık ondan yerler.

Nûhbe bin Katrâl’dan nakledilir Bir yahudi, “Sirke ne güzel katıktır” hadîs-i şerîfini duyunca, bunu inkâr edip, “Böyle şey mi olurmuş?” demek cüretini göstermeye kalkıştı. Onun bu hâlini haber alan bir âlim, şehrin vâlisine müracaat etti. Vâli de, o yahudiye bir sene müddetle, sirke ve sirke yapılabilecek şeylerden mahrûmiyet cezası verdi. Daha bir yıl geçmeden, yahudi ve ailesi cüzzâm hastalığına yakalandı. Doktorlar, sirkeden başka birşeyin ona şifâ vermeyeceğini söylediler. Sirkeden mahrûmiyet cezası kaldırıldı. Sirke içerek hastalıktan kurtuldular. Yahudi ve ailesi, yaptıklarına tövbe edip müslüman oldular.”

Yine Ebû Abdullah Nûhbe bin Katrâl anlatır: “Birgün Medîne-i münevvere’de, Mescid-i Nebevî’de ibâdetle meşgûldüm. Eshâb-ı Kirâm düşmanı bir râfizî gelip, mescidin duvarına; “Kendisini yaratanın Allah olduğuna inanan kimse, Ebû Bekr’le Ömer’i sevmesin” diye yazıp gitti. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûrunda başka bir edebsizlik yapmasına vesile olmayayım diye onun gitmesini bekledim. O gittikten sonra hemen gittim, “Sevmesin”

kelimesini silip, “Sövmesin” yazdım. Ya’nî, “Kendisini yaratanın Allahü teâlâ olduğuna inanan kimse, Ebû Bekr’le Ömer’e sövmesin” yazılmış oldu. Biraz sonra râfizî geri dönüp geldi. Yazının değişmiş olduğunu gördü. Acaba kim değiştirmiş olabilir diye düşünüp, araştırdı. Ben de onu seyrettim, işin içinden çıkamadı. En sonunda düşünceli bir şekilde ayrılıp gitti.

1) Bustân sh. 154,

2) Neyl-ül-ibtihâc sh. 244

3) El-A’lâm cild-7, sh. 37

4) Tarif-ül-halef cild-2, sh. 500

5) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 181

MECDÜDDÎN İSMÂİL BİN MUHAMMED

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Muhammed bin Hüdâdâd olup, lakabı Mecdüddîn’dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 748 (m. 1347) senesi Rebî’ul-âhır ayında vefât etti. Mecdüddîn İsmâil; kadı, İmâm, evliyânın kutbu, zamanın bir tanesi olup, çok kerâmetleri görüldü.

İbn-i Battûta seyahatnamesinde şöyle anlatır: “Irak ve havâlisine Hüdâbende adlı zâlim bir hükümdâr hükmederdi. Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan biri yanına gelip, çeşitli yalan ve hîle ile, Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer ve diğer Eshâb-ı Kirâm düşmanlığını ona aşıladı ve kendi gibi inanmasını sağladı. Bu sebeble de, hükümdârın yanında kıymetli bir hâle geldi. Hükümdâr da İslâmiyeti bilmediği için, memleketindeki herkesin Eshâb-ı Kirâm düşmanı olması için, İran, Azerbaycan, İsfehan, Kirman ve Horasan’a mektûplar yazdırdı ve elçiler gönderdi. Elçiler, ilk önce Bağdad, Şîrâz, İsfehan’a doğru yola çıktılar. Bağdad’a gelen elçiler, doğruca Ehl-i sünnet ve cemâat i’tikâdında ve Hanbelî mezhebi üzere olan Bâb-ül-Ezc halkının bulunduğu yere geldiler. Eshâb-ı Kirâm hakkında kötü sözler söylediler. Onların bu söyledikleri karşısında, müslümanlar, îmânları sebebiyle galeyâne gelip; “Biz böyle sözler duymak istemeyiz ve kabûl de etmeyiz” dediler. Elçiler, Cum’a günü müslümanların toplu bulundukları câmiye silâhlı bir vaziyette tekrar gelip, minberde hutbe okuyan hocayı tehdid ettiler. Hutbede Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer ve diğer Eshâb-ı Kirâm aleyhinde konuşmasını ve câmideki yazılı olan isimlerinin de kaldırılmasını söylediler. Hatîb ve oradaki müslümanlar buna üzüldüler ve elçilere karşı geldiler. Neticede hükümdârın adamları çok olduğu için çaresiz teslim oldular. Hükümdâr, Hulefâ-i Râşidîn’in mübârek isimlerinin hutbeden çıkarılmasını, diğerlerinin de kesinlikle söylenilmemesini emretmekle birlikte, Şîrâz, İsfehan ve Bağdad kadılarının da huzûruna getirilmesini istemişti. İlk gelen Şîrâz kadısı Mecdüddîn İsmâil hazretleri oldu. Hükümdâr onun, husûsî olarak insan parçalamak için beslediği ve boyunlarında tasmalar olan vahşî köpeklere atılmasını emretti. Köpeklere bakan adam, onları çözüp, oraya getirilmiş olan Kâdı Mecdüddîn’in üzerine gönderdi. Köpekler, gürültüyle yanına geldiklerinde sâkinleştiler ve kuyruklarını sallamaya, kulaklarını oynatmaya başladılar. Hücumdan vazgeçip, uysallaştılar. Bu durum hükümdâra bildirilince, inanmayıp derhâl oraya geldi ve durumu gördü. Hemen hâli değişti. Kâdı Mecdüddîn’in ayaklarına kapandı. Elbisesini çıkarıp ona verdi ve sarayına götürdü. Geniş bir şekilde İslâmiyetin emirlerini öğrenip, sâlih bir müslüman oldu. Sonra da etrâfa mektûplar yazıp elçiler gönderdi. Bütün şehirlerde Ehl-i sünnet i’tikâdı üzere olunmasını, Hulefa-i Râşidin’in isimlerinin hutbelerde zikredilip, mübârek isimlerinin yazılmasını ve onlara ve diğer Eshâb-ı Kirâma hürmet edilmesini ferman buyurdu. Bütün

bu hayırlı işler, Kâdı Mecdüddîn’in bereketi ile oldu. Allahü teâlânın yardımı onun üzerinde idi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 357

MENÛFÎ (Abdullah bin Muhammed Magribî)

Usûl, tefsîr, nahiv ve Mâlikî, mezhebi fıkıh âlimi, evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Süleymân olup, aslen Magriblidir. 686 (m. 1287) yılında Mısır köylerinden Sâbûr’da doğdu. Menûf’a yerleşti. Magribî ve Menûfî nisbet edildi. Abdullah Menûfî diye meşhûr oldu. 748 (m. 1347) yılında Mısır’da vefât etti.

Dokuz yaşında Süleymân Tenûhî Şâzilî’nin terbiyesine verilen Abdullah Menûfî, küçük yaşta temel din bilgilerini öğrenip, Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Rükneddîn bin Kûbî, Şemsüddîn Tûnusî, Kâdı Nâsıruddîn’in babası, Serâfüddîn Zevâvî, Şihâbüddîn Merhal, Celâlüddîn İmâm-ül-Fâdıliyyet-il-Mu’ber, Mecdüddîn Akfehsî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Süleymân Tenûhî Magribî Şâzilî’nin sohbetlerinde yetişip, vilâyet derecelerinde yükseldi. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde, tefsîr ve Arabî ilimlerde âlim oldu. Evine kapandı. Evinde ibâdet ve ilimle meşgûl oldu. Yalnız Cum’a günleri, Cum’a namazı için çıkardı. Sultânın, vazîfe kabûl etmesi hakkındaki teklifini reddetti. Taliplerine devamlı ders verdi. Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından olan Halîl bin İshâk Cûndî onun talebelerinden idi. Cûndî, hocasının hayâtını ve menkıbelerini “Menâkıb-ı Abdullah Menûfî” adlı eserinde topladı.

Abdullah Menûfî hazretleri, “Kuşeyrî Risalesi”, Kâdı Iyâd’ın “Şifâ”sını, “Tefsîr-i Vahidî” gibi eserleri talebelerine okuturdu. Eline yeni aldığı en ağır kitabı, hiç mütâlâa etmeden talebeye anlatırdı. Anlatmaya başladığı zaman, ağzından nûrların yükseldiği açıkça görülürdü. Zühd ve takvâda asrının bir tanesi idi. Tevâzu ve vera’ sahibi idi. Allahü teâlânın yasakladıklarından sakınır, emirlerini yapmak için gayret ederdi. Vakitlerini yalnız Allahü teâlânın dînini öğrenmek, O’nun kullarına öğretmek ve ibâdet etmek için harcardı. Gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılardı. Kur’ân-ı kerîmi çok okurdu. İnsanlara karşı çok merhametli idi. Onlara devamlı emr-i ma’rûfta bulunur. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmeye gayret ederdi. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verirdi. “Câmi’u kerâmât-il-evliyâ”da diyor ki: “Mısır”daki evliyâ arasında, İmâm-ı Şafiî’den sonra en üstünü Ahmed-i Bedevî’dir. Ondan sonra Seyyidet Nefise’dir. Sonra Şerâfeddîn-i Kürdî, sonra Abdullah Menûfî Şâzilî’dir.”

Birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden Halîl bin İshâk Cûndî meşhûr oldu. Eserleri, vefâtından sonra talebeleri tarafından tertîb edildi. Mısır’da vefât ettiği zaman, insanlar onun cenâze namazını kılmak için sokaklara döküldü. Mısır’da onun ilminden istifâde etmeyen yok gibiydi.

Cündî’nin yazdığı “Menâkıb-ı Abdullah Menûfî” adlı eserdeki menkıbe ve kerâmetleri, güzel sözleri, dilden dile, gönülden gönüle dolaştı. Kerâmet ve menkıbelerinden ba’zıları şöyledir:

Talebeleri arasında şekli ve hâlinin güzelliği ile meşhûr olan bir genç vardı. Bir kadın, ona âşık oldu. Hile ile, o talebenin kaldığı yere girdi. Kadın kendisini kabûl etmesini isteyip, üzerine geldi. Talebe de, hocası Abdullah Menûfî’den imdâd istedi. O anda duvar yarılıp, Abdullah Menûfî hazretleri içeri girdi. Kadın korkup bayıldı. Ayılınca tövbe edip, güzel ahlâk sahibi hanımlardan oldu.

Hırsızlar, Abdullah Menûfî hazretlerinin talebelerinin kaldığı yere gidip, anbardan buğday yükleyip gittiler. Abdullah Menûfî (radıyallahü anh) hırsızlara haber gönderip; “O, fakirlerin hakkıdır, aldığınız gibi geri getirin!” dedi. Onlar

çaldıklarını inkâr ettiler. Bir günde, hırsızların bütün merkepleri öldü. Bunun, o büyük zâtı üzmelerinin cezası olduğunu anlayıp, günahlarına tövbe ettiler. Ellerindekini getirip sahiplerine geri verdiler. Hak sahipleriyle helâllaştılar.

Birgün hiç âdeti olmadığı hâlde bir kebabcı dükkânına girdi. Kebabcının yeni kızarttığı bir kuzunun tamâmını satın aldı. Dükkândan uzaklaşınca, kuzuyu köpeklere attı. Çok geçmeden, kuzunun dînimizde yenmesinin haram olduğu şekilde öldürüldüğü anlaşıldı.

Talebelerinden birine haber gelip, annesinin öldüğü bildirildi. O da hocasından, memleketine gitmek için izin istedi.” “Hiçbir yere gitme! Annen ölmedi” buyurdu. Çok geçmeden talebenin annesinin ölmediği haberi geldi.

Elini atarak sarığından altın alıp ihtiyâç sahiplerine verdiği, parmaklarının arasında sular aktığı, kısa zamanda bir yerden bir yere gittiği meşhûrdur. Hocası Süleymân Tenûhî Şâzilî’nin Menûfe’de vefâtında, oraya gidip cenâzesinde bulundu. Cenâze namazını kıldı. Aynı gün tekrar Kâhire’ye döndü.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 555

2) Neyl-ül-ibtihâc sh. 121

3) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 119

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 525

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 312

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 980

MES’ÛD BİN AHMED EL-HÂRİSÎ

Hanbelî mezhebi âlimlerindendir. Künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Abdürrahmân’dır. Lakabı Kâdı’l-kudât Sa’düddîn’dir. 652 (m. 1254)’de Bağdad’ın Hârisiyye köyünde doğdu. Bu bakımdan Harisî ve Bağdadî nisbeti verilmiştir. 711 (m. 1311) senesinde Kâhire’de vefât etti. Kabri, Karâfe kabristanındadır. Fıkıh ilmini, zamanının fıkıh âlimlerinden olan Ali bin Ebû Amr ve diğerlerinden öğrenmiştir. Mısır’da; Radî bin Burhan, Necîb el-Harrânî, İbn-i Allâf ve diğerlerinden ve Bûsîrî’nin talebelerinden ve tabakasından, İskenderiyye’de; Osman bin Avf, İbn-i Furât’dan, Dımeşk’da; Ahmed bin Ebi’l-Hayr, Ebû Zekeriyyâ bin Sayrafi ve diğerlerinden hadîs-i şerîf işitti. Ayrıca kendi kendine çok kitab okuyup bunlardan bir kısmını kendi hattı ile yazmıştır. Eserler yazmış ve ba’zı kitaplar üzerine şerhler yapmıştır. Sünen-i Ebû Davud’un bir kısmını şerh etmiştir. “El-Muknî” adlı fıkha dâir eserin de bir bölümünü şerh etmiştir. Hattı (yazısı) gayet güzel ve meşhûr idi. Hacca gitti ve Mensûriyye, Câmi-ül-Hâkim gibi değişik yerlerde ders verdi. İkibuçuk sene kadar kadılık yaptı.

İmâm-ı Zehebî, Mu’cem’inde onun için şöyle demiştir: “Fıkıh ilminde âlim, müftî, hadîs ilmi ve buna bağlı ilimlerde âlim, hoşsohbet, Arabcanın usûlüne uygun ve güzel yazı yazan bir zât idi. Hanbelî mezhebinde meşhûr ve başta gelen bir âlim olup, bu husûsta ders vermiştir.”

Kendisinden; İsmâil bin Habbaz, Ebü’l-Haccâc el-Mezî, Ebû Muhammed el-Berzâlî ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 347

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 362

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 28

MEVLÂNÂ HAMÎD

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ’nın talebelerindendir. Kalender idi. Ya’nî, dünyâdan, dünyâya âit olan işlerden elini ayağını çekmiş, kendisini âhıret hazırlığına vermiş bir zât idi. Kimseye karışmazdı. Kendi hâlinde bulunurdu. Kendisine Hamîd-i kalender de denir. Sekizinci asrın sonlarında vefât etti.

Mevlânâ Hamîd, babasıyla birlikte, hazret-i Hâce Nizâmüddîn’in sohbetlerine devam ederek, o büyük velînin, kalblere, gönüllere te’sîr eden bereketli sohbetlerinden çok istifâde etti. Ayrıca Mevlânâ Garîb ve Çerağ-ı Dehlevî Hâce Nâsıruddîn gibi evliyânın sohbetlerinde de bulundu. Hâce Nizâmüddîn ve Hâce Nâsıruddîn hazretlerinin sözlerini toplayarak bir eser meydana getirdi. 756 (m. 1355) senesinde tamamladığı bu eserine, Hayr-ül-mecâlis ismini verdi. Bu kitabında şöyle anlatır: “Bir iftar yemeğinde, Hâce Nizâmüddîn ile beraber bulunuyorduk. Hâce hazretleri bir ekmeği bölüp, yarısını bana verdi, yarısını kendisi yedi. Ben küçüktüm. O ekmeği yemedim. Birşeye sarıp, kaftanımın altına koydum. Dışarı çıktığımda, talebelerden ba’zıları yanıma gelip; “Bize birşey ver!” dediler. “Bende ne var ki, size vereyim?” dedim. “Hocamızın sana verdikleri o yarım ekmeği istiyoruz” dediler. O ekmeği çıkarıp, onlara verdim. Onlar mescidin yanında bir yere çekilip, sevinçle, şifâ niyetiyle o ekmeği yediler. Daha sonra babam geldi. Hâce’nin verdiği ekmeği kaftanımın altına koyduğumu görmüştü. Heyecanla; “Ekmeği ne yaptın?” dedi. “Ba’zı arkadaşlar istediler; Onlara verdim” dedim. Üzüldü ve; “Niçin verdin? O çok büyük bir ni’met idi. Onların elinden birşeye kavuşmak her zaman nasîb olur mu?” dedi. Tekrar Hâce’nin huzûruna vardığımızda, Allahü teâlânın izni ile babamın üzüntülü ve sıkıntılı hâlini ve sebebini anlamıştı. “Mevlânâ Tâceddîn! Üzülme! Bu çocuk kalender olacak” buyurdu. Babamı teselli etti. Daha sonra babam; “Madem ki, hocamız sana “Kalender” dedi. Artık ben de “Kalender” derim” dedi.

“Onların hürmet ve bereketleri ile, Mevlânâ Hamîd “Kalender” oldu.

“Bu yolda yürümedikçe, Allahü teâlâya yaklaşmak mümkün olmaz. Gayret etmeden oturduğu hâlde kavuşmak isteyen, maksada ulaşamaz. Bu kimsenin, kavuşmak arzusunda sâdık olmadığı anlaşılır. Dinin emirlerine uymakta gevşek davrananlar, bu yolda yürüyemez, ilerliyemez. Mücâhede etmek şarttır. Ankebût sûresi 69. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: “Bize itaat uğrunda (rızâmızı istiyerek, zâhirî ve bâtınî düşmanlarla) mücâhede edenlere gelince, elbette biz onlara, (bize vâsıl olacağı) yollarımızı gösteririz...” Mücâhededen maksad, kalbi, Allahü teâlâdan başka herşeyden ayırıp, sırf O’na itaate çevirmektir. Esas maksad, esas meşgûliyet, her ân Hak teâlâ ile olmaktır. Bundan başka herşey, bu asıl maksada yardımcı olduğu nisbette kıymetlidir. Değilse hiçbir ma’nâ ifâde etmez.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 116

MOĞOLTAY BİN KILIÇ

Hadîs ve târih âlimi. İsmi, Moğoltay bin Kılıç bin Abdullah el-Hakkârî et-Türkî el-Hanefî olup, künyesi Ebû Abdullah’dır. Lakabı ise Alâüddîn’dir. 690 (m. 1291) senesinde doğdu. 762 (m. 1361) senesi Şa’bân ayında vefât etti.

Moğoltay bin Kılıç; Tâcüddîn Ahmed bin Ali bin Dakîk-ül-Iyd, Şeyh Takıyyüddîn, el-Hüseyn bin Ömer el-Kürdî, el-Vânî, el-Hatemî, ed-Debbûsî, Ahmed bin eş Şücâ’ el-Hâşimî, Muhammed bin Muhammed bin Îsâ et-Tabbâh’dan ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Zâhiriyye hadîs külliyesinde ders verdi. Moğoltay bin Kılıç, hadîs ilminde hafız (yüz bin hadîs-i şerîfi râvîleriyle ezbere bilen) idi. Aslen Türk olan Moğoltay bin Kılıç, neseb ilmini çok iyi bilirdi.

Daha sonra Mısır'a gitti. Oradaki Muzafferiyye Medresesi'nde ders verdi.

Moğoltay bin Kılıç, yüzden fazla eser yazdı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-İşâretü ilâ sîret-il-Mustafâ ve Târihu min ba'dihi minel-Hulefâi, 2- Şerh-ül-Câmi-us-Sahîh lil-Buhârî (Yirmi cildlik bir eser), 3- Zeyl alel-mü'tetif vel-muhtelif Libni Nukta, 4-Ez-Zehr-ül-bâsim fî sîreti Ebi'l-Kâsım, 5- İkmâlü tehzîb-il-kemâlî fî esmâ-ir-ricâl (Onüç cildlik bir eser), 6-El-İ'lâm bi sünnetihi aleyhisselâm: İbn-i Mâce'nin Sünen'inin şerhidir. 7-El-İşâretü, 8- El-Vâdıh-ül-mübîn fî men üstüşhide minel Muhibbîn, 9- El-İttisâl fî muhtelif-in-nisbeti, 10- El-Hasâis-ün-Nebeviyye, 11- El-Îsâl (Lügat).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 313

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 352

3) Lisân-ül-mîzân cild-6, sh. 72

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 197

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 467

6) El-A'lâm cild-7, sh. 275

7) Zeyl-i Tabakât-ül-huffâz sh. 534

8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 359

9) Zeyl-i Tezkiret-ül-huffâz sh. 365

MUHAMMED BÂBÂ SEMMÂSÎ

Hâce Ali Râmîtenî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Kendilerine Silsile-i âliyye denilen büyük İslâm âlimlerinin onüçüncüsüdür. Râmîten ile Buhârâ arasında bulunan ve Râmîten'e iki kilometre, Buhârâ'ya ise altı kilometre uzaklıkta bulunan Semmâs köyünde doğdu. 755 (m. 1354)'de orada vefât etti. Tasavvuf ilmini büyük âlim Ali Râmîtenî'den öğrendi. Onun derslerinde ve sohbetlerinde yetişip, tasavvufda yüksek dereceye ulaştı. Hocası, kendisinden sonra irşâd makamına Muhammed Bâbâ Semmâsî'yi vekîl bıraktı. Diğer talebelerine de, ona tâbi olmalarını vasıyyet etti.

Hocasının vefâtından sonra irşâd makamına geçen Muhammed Bâbâ Semmâsî, çok talebe yetiştirdi ve içlerinden bir kısmını tasavvufda yüksek makamlara kavuşturdu. Bu talebelerinin başında, kendisinden sonra yerine geçen ve ilim deryasında sadef misâli olan Seyyid Emîr Külâl hazretleri gelmektedir. Bir talebesi de, Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretleridir. Behâüddîn Nakşibend hazretleri, Kasr-ı Hindüvân'da doğdu. Henüz o doğmadan evvel, hocası Muhammed Bâbâ Semmâsî onun doğduğu yerden geçerken; "Bu yerden büyük bir zâtın kokusu geliyor. Pek yakında Kasr-ı Hindüvân, Kasr-ı ârifân olur" buyurdu. Birgün yine oradan geçiyordu. "Şimdi o güzel koku daha çok geliyor. Ümîd ederim ki, o büyük insan dünyâya gelmiştir" buyurdu. Böyle buyurduğu zaman, Behâüddîn-i Buhârî hazretleri doğalı üç gün olmuştu. Dedesi, çocuğun göğsünün üzerine hediye koyup, Muhammed Bâbâ Semmâsî'ye getirince; "Bu bizim oğlumuzdur. Biz bunu kabûl eyledik" buyurup, talebelerine de; "Kokusunu aldığım işte bu çocuktur. Zamanının rehberi ve bir tanesi olacaktır" buyurdu. Sonra halîfesi Emîr Külâl hazretlerine, bu çocuğun iyi yetiştirilmesini tehbîh etti.

Behâüddîn Buhârî hazretleri anlatır; "Evlenmek istediğim zaman, büyük babam beni Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerine gönderdi. Ona gideceğim günün gecesi, içimde gözyaşı ve duâ isteği kabardı. Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin mescidine gidip iki rek'at namaz kıldım ve Allahü teâlâya şöyle duâ ettim: "İlâhî! Bana, belâlarına tahammül için kuvvet ve aşkın yüzünden doğacak mihnetlere (meşakkat ve sıkıntılara)

karşı güç, kuvvet ver!” Sabahleyin hocamın huzûruna varınca; “Bir daha duâ ederken, “İlâhî, senin rızân nerede ise, bu kulunu orada bulundur!” diye duâ et! Eğer Allah, dostuna belâ gönderirse, yine inâyeti ile o belâya sabır ve tahammülü de ihsân eder. Fakat, Allahtan ne geleceğini bilmeden, belâ ister gibi duâ doğru değildir” buyurdu. Muhammed Bâbâ Semmâsî’nin bir gece evvelki hâlimi keşfetmekteki kerâmetini anladım ve ona tam bağlandım.”

Yine Behâüddîn-i Buhârî hazretleri anlatır: “Bir defasında Hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî ile yemek yiyorduk. Yemek bitince, bana bir ekmek uzatıp; “Al, bunu sakla!” buyurdu. Yemek yediğimiz hâlde, bana bu ekmeği vermesinin hikmetini düşünmeye başlamıştım. Bu sırada bana; “Faydasız düşüncelerden kalbi muhafaza etmek lâzımdır!” buyurdu. Daha sonra yolculuğa çıktık ve bir tanıdığımın evinde misâfir olduk. Misâfir olduğumuz evin sahibinin sıkıntılı bir hâlde olduğu görülüyordu. Hocam ona; “Niye üzülüyorsun?” buyurdu. O da; “Bir kâse sütüm var, fakat ekmeğim yok ki, süte banıp da yiyeyim. Ona üzülüyorum” dedi. Hocam bana dönüp; “İşte acaba ne için ayırıyoruz? diye düşündüğün ekmek bu iş için idi, ver sahibine yesin” buyurdu.

Ehl-i sünnet âlimlerinin ve evliyânın en büyüklerinden olan Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin yetiştirdiği, tasavvufta yüksek derecelere kavuşmalarına vesile olduğu yüzlerce evliyâ olup, bunlar içinde dört tanesini kendisine halîfe seçmiştir. Bunlardan birincisi Hâce Sûfî Suhârî, ikincisi kendi oğlu Hâce Muhammed Semmâsî, üçüncüsü Mevlânâ Dânişmend Ali, dördüncüsü ve en büyükleri Seyyid Emîr Külâl hazretleridir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) İrgâm-ül-merid sh. 55,

2) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 153

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 122

4) Hadîkat-ül-evliyâ 1, kısım, sh. 16

5) Nefehât-ül-üns tercümesi (Osmanlıca) sh. 414

6) Reşehât Ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 41

7) Reşehât Ayn-ül-Hayât (Osmanlıca) sh. 62

8) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1041

9) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 285

MUHAMMED BÂHİLÎ

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yahyâ el-Bâhilî el-Becâî olup, künyesi Ebû Abdullah’tır. Sefirlik yaptığı için “Müsfir” lakabı verildi. Becâye’de Cemâa kadısı diye meşhûrdur. Doğum târihi bilinmeyen Bâhilî, 744 (m. 1343) senesinde vefât etti.

Muhammed Bâhilî’nin en meşhûr hocası, “Terceme” kitabının sahibi Ebû Ali Nâsıruddîn Meşeddâlî idi. Daha başka birçok âlimden de ilim öğrendi. Muhammed Bâhilî’den de Mensûr ez-Zevâvî, Hatîb bin Merzûk ve İmâm el-Mükrî gibi âlimler ilim tahsîl ettiler. “Neyl-ül-İbtihâc” adlı eserin sahibi de, onun sohbetinde bulunup ilminden istifâde edenlerden idi.

Ebû Abdullah Bâhilî, sefâretle görevli idi. Becâye’den Fas şehrine gitti. Orada Afrikalılarca Magribî diye tanınan Ebü’l-Hasen ile karşılaştı. Ebü’l-Hasen’in, “El-Müdevvene” kitabı üzerine açıklamaları vardır. Ebü’l-Hasen ile fıkhî mevzûlar üzerinde sohbet ettiler. Ebü’l-Hasen’e fıkıh konularında çok güzel cevaplar verdi. Onun fıkıh konuları üzerindeki bilgisinin çokluğu Ebü’l-Hasen’i sevindirdi. Ebü’l-Hasen ondan ayrılınca, yanındakilere; “Bu mertebeye nasıl ulaşılır?” diye sordu. Onlar da, Sa’lebî’nin “Fasîh” isimli kitabını bilmekle ulaşılır diye cevap verdiler. Bunun üzerine Ebü’l-Hasen, “Fasîh” kitabını bir gecede

ezberledi. “Müsfir” diye de bilinen Bâhilî’nin Becâye’deki meclisi, âlimlerin, sâlih kimselerin ve fazilet sahiblerinin toplanma yeri olarak bilinirdi. Becâye’de kadılık görevinde bulundu.

Bâhilî, müderrislik vazîfesinde bulunarak talebe yetiştirdi. Fetvâlar vererek, insanların suâllerini cevaplandırdı, müşkillerini halletti. Sâlih bir kimse idi. Çeşitli ilimlerdeki kitaplara açıklamaları vardır. Şiir söylemede çok kabiliyetli idi. Hat san’atında da usta idi. Çok güzel konuşurdu. Sorulan suâllere vermiş olduğu cevapları, fıkıh ilminde çok yüksek bir derecede olduğunu göstermektedir. Çok mütevâzî olup, insanlara güzel muâmele ederdi.

Eserlerinden ba’zıları şunlardır: “Fevâid-ül-cevâhir fî mu’cizâtı seyyid-il-evâil vel-evâhır”, şiir şeklinde, Peygamberimizin mu’cizelerinden bahseden bir kitaptır. “Şerhu Esmâ-il-husnâ”, “Kelâmün acîb fit-tasavvuf.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tarîf-ül-Halef cild-2, sh. 566

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 100

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 240

MUHAMMED BİN ABDULLAH EL-MÜRŞİDÎ

Evliyânın büyüklerinden, fıkıh ve kırâat âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Ebü’l-Mecd İbrâhim el-Mürşidî olup, künyesi Ebû Abdullah’dır. 738 (m. 1337) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Münye’de vefât etti. Cenâze namazı çok kalabalık oldu.

Muhammed el-Mürşidî, fıkıh ilmini Ziya bin Abdürrahîm’den, kırâat ilmini et-Takî es-Sâig’den öğrendi. Şafiî mezhebinde olan Muhammed el-Mürşidî, zühd ve takvâ sahibi idi. Ebû Abdullah el-Mürşidî’nin çok kerâmetleri görüldü. Münye’deki Benî Mürşid dergâhına çekilip, orada ibâdetle meşgûl oldu. Ziyâretine gelenlere bizzat hizmet edip, yemek ikram ederdi. Gelen az olsun, çok olsun, kimin hatırından hangi yemek geçti ise getirip önlerine koyardı. Dergâhındaki mutfağına kendisinden başka kimse girmezdi. Hizmet ve ikramı karşılığında kimseden birşey kabûl etmezdi.

Zehebî onun hakkında; “Muhammed el-Mürşidî, hâller ve kerâmetler sahibi idi. Misâfirlerine yemek ikram eder, canları ne istedi ise hemen getirirdi. Bu hizmeti kendisi yapardı. Kimseden birşey kabûl etmezdi. İ’tikâdı sağlam ve çok ibâdet ederdi” demektedir.

İbn-i Fadlullah onun hakkında: “Muhammed el-Mürşidî, sâlih, takvâ sahibi olup, şafiî mezhebi fıkhını iyi bilirdi. Yazmaksızın, sözle fetvâlar verdi” demektedir.

İbn-i Battûta şöyle anlatır: “İskenderiyye’ye uğradığımda, Muhammed el-Mürşidî’nin ziyâretine gittim. Dergâhına selâm verip girdim. Beni kucakladı. Daha sonra namaz vakti gelince, beni öne geçirip İmâm yaptı. Misâfir gelenlerden birini İmâm yapmak âdeti imiş. Yatma vakti geldiğinde, bana dergâhın damına çıkıp orada uyumamı tenbîh etti. Dama çıkıp orada uyudum. Rü’yâmda, kanatlanıp, kıble istikâmetine doğru uçtuğumu gördüm. Bu rü’yâ sebebiyle hayrete düştüm. Ebû Abdullah el-Mürşidî, sabah namazında beni tekrar imâm yaptı. Sonra da rü’yâmı şöyle ta’bir etti: “Sen hacca gideceksin, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) kabr-i şerîflerini ziyâret edip, Yemen, Irak, Horasan, Hindistan taraflarına gidip, uzun seneler oralarda kalacaksın. Dilşâr Hindî adlı kardeşin, seni ba’zı tehlikelerden koruyacak.” Daha sonra bana biraz azık ve para verip, beni yolcu etti. Aynen buyurduğu gibi oldu. Duâlarından çok istifâde ettim. O, sâlih, âbid (çok ibâdet eden) bir zât idi. İnsanlarla az görüşür ve onlara yemek ikram ederdi. Keşf ve kerâmet sahibi olup, evliyânın

önde gelenlerinden idi. Münye'de Benî Mürşid Dergâhı'nda yaşadı. Kendisinin bir hizmetçisi yoktu. Kerâmetlerini ve üstünlüğünü işitenler, ziyâretine koştu. Devlet adamları, komutanlar ve halktan birçok kimse kâfileler hâlinde onu ziyâret için dergâhına geldiler. Hergün dergâhı dolup, taştı. Her birinin hatırından geçen yemeği, önüne getirip ikram etti. Mutfağına ondan başkası girmezdi."

El-İmâm el-Münâvî şöyle anlatır: "Muhammed el-Mürşidî, Mısır'daki âlimlerin, velîlerin önderidir. Herkese iyilik eder, yemek yedirirdi. Kimseden birşey kabûl etmezdi. Bir gecede, misâfirleri için yüz dînâr kıymetinde lezzetli yemekler ikram etti. Hattâ peşi peşine üç gece, bin dînâr kıymetinde olan yemekler hazırladı. Kendisine nereden ve nasıl geldiği anlaşılmayan ve oralarda hiç olmayan yiyecek ve içeceklerle misâfirlerine ikramda bulunurdu. Onun kerâmetine inanmıyanlar, kendisini gördüklerinde, o fikirlerinden vazgeçip talebe oldular. Dergâhta namaz vakti girdiğinde, oraya gelenlerden tanımadığı birine ezan okumasını, diğerine İmâm olmasını, başkasına da va'z ve nasihat etmesini emrederdi. Yakışıklı, yüzü nurlu, heybetli, güzel ahlâk sahibi idi. Çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Hatırına geleni söyler, en küçük bir yanlış yapmazdı, İ'tikâdı düzgün olup, herkes tarafından hürmet ve saygı görürdü. Kendisinin söz ve hâlleri bir başkasında görülmedi."

Hatîb Muhammed bin Merzûk et-Tilmsânî şöyle anlatır: "Babamın hocalarından birisi de, Muhammed el-Mürşidî idi. Bir yolculuğumuzda, ondokuz yaşında iken babam beni onun dergâhına götürdü. Cum'a günü idi. Pekçok âlim, fakîh, hatîb orada toplanmıştı. Namaz vakti yaklaşınca, âlimler birbirine bakıp kim öne geçecek diye bekleştiler. O esnada Ebû Abdullah el-Mürşidî, kaldığı odadan çıkıp, sağa ve sola baktı. Babamın arkasında olduğum hâlde, nazarı bana erişti ve; "Ey Muhammed yaklaş!" buyurdu. Beni alıp kendi odasına götürdü. Orada, farz, sünnet ve namaz ile ilgili ba'zı bilgilerden anlattı. Kalkıp güzel bir abdest aldım. Beraberce mescide çıktık. Bana minberi gösterip; "Ey Muhammed, şimdi minbere çık, insanlara hutbe oku, nasihat et" buyurdu. Ben heyecanla; "Orada ne söylenir bilmem" diye arzettiğimde, "Minbere çık" buyurup, hatîblerin hutbede eline alıp dayandıkları bir kılıç verdi. Müezzin ezanı bitirinceye kadar, ben kılıca dayalı olarak ne söyliyeceğimi düşünmeye başladım. Ezan bitince, bana yüksek bir sesle; "Ey Muhammed kalk! Besmele ile başla" buyurdu. Ayağa kalkıp Besmele okudum. Arkasından fasîh bir şekilde hutbe okumaya başladım. Daha önce bilmediğim, duymadığım şeyleri söyledim. Va'zımın te'sîri ile cemaat büyük bir huşû' ve dikkat ile bana bakıyorlardı. Nihâyet, hutbemi tamamlayıp minberden indim. Ebû Abdullah el-Mürşidî bana yaklaşıp; "Çok güzel bir hutbe okudun. Tebrik ederim. Seni hutbe okumak ile vazîfelendirdim" buyurdu. Daha sonra oradan ayrılıp babamla hacca gittik. Babam Mekke'de kalarak, benim geri dönmemi ve Ebû Abdullah el-Mürşidî'ye uğrayıp duâsını almamı söyledi. Dönüşte Muhammed el-Mürşidî'nin huzûruna çıktım. O, babamı sordu. Ben de; "Efendim, size selâmı var. Ellerinizden öpüyor" dedim. Bana; "Yaklaş, şu hurma ağacına dayan, zîrâ Ebû Midyen Abdullah, onun yanında üç sene kaldı" buyurdu ve sonra özel odasına girdi. Bir müddet sonra dışarı çıktı ve bana oturmamı emretti. "Ey Muhammed! Biz senin babanı severiz. O, bizim kardeşlerimizdendir. Ancak sen. Ancak sen..." buyurdu. Onun bu sözünden, ehl-i dünyâ ile çok görüşüp bu sebeple zararda olduğumu anladım. Sonra bana; "Ey Muhammed! Şu anda babanın hasta olduğu vehmindesin. Hâlbuki baban sıhhat ve afiyettedir. O şimdi Resûlullahın (aleyhisselâm) minberi şerîflerinin sağ tarafındadır. Onun sağında Hâlil-ül-Mâlikî, solunda Mekke kadısı Ahmed bulunuyor. Memleketin Tilmsân'da da" deyip, yere bir dâire çizdi, etrâfında dönüp, "Allahü teâlâ orada, senin yakınlarını, akrabalarını tehlikeden korudu, himâye etti" dedikten sonra; "Yavrum, sen hatîblik

yap. İleride Garbî Câmii'nde hatîblik yapacaksın. O câmi, İskenderiyye'nin en büyük câmisidir" buyurdu. Daha sonra yanıma, yiyecek, içecek koyup, beni yolcu etti. Daha sonra Tilmsân'da hısım ve akrabalarımın korunduğu haberini aldım. Muhammed el-Mürşidî, tasarrufu kuvvetli, bir zât idi. Onun duâsının bereketiyle, işlerimiz buyurduğu gibi oldu."

Ebû Abdullah el-Mürşidî, birgün etrâftaki köylere haber gönderip, dergâha çağırdı. Köylülerin hepsi geldi. O, odasına girip uzun müddet kaldı. Gelenler ne olacağını merakla beklediler. Fakat o, odasından çıkmadı. Nihâyet merakla odasına girildiğinde, vefât etmiş olduğu görüldü. Hâlbuki odasına girerken hiçbir şeyi yoktu. Gelenler cenâzesini yıkayıp namazını kılıp, dergâhına defnettiler.

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 568

2) El-Vâfî bil-vefeyât cild-3, sh. 272

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 462

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-9, sh. 154

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 525

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 116

7) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 292

8) En-Nücûm-üz-zâhire cild-9, sh. 313

9) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 140

10) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 179

MUHAMMED BİN ABDÜLMUHSİN (İbn-i Devâlîbî)

Hanbelî mezhebi hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülmuhsin bin Ebi'l-Hasen bin Abdülgaffâr bin Harrât el-Bağdâdî el-Katt'î el-Ezcî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Afîfüddîn idi. "İbn-i Devâlîbî" diye meşhûr oldu. 634 (m. 1236) senesinin sonlarında doğduğu rivâyet edilmektedir. Doğum târihinin başka olduğu da bildirilmektedir. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs ilminde büyük bir âlim olarak yetişti. Va'z ve nasihatleri meşhûrdur. Bunun için "Vâ'iz" diye tanınırdı. 728 (m. 1327) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmidördüncü Perşembe günü Bağdad'da vefât etti. Cenâzesinde çok kimse bulundu. Bâb-ı Harb'ın Makbere-i Şühedâ kısmına defnedildi.

Hadîs ilminde büyük bir âlim olan İbn-i Devâlîbî; Abdülmelik bin Kayba, İbrâhim bin Hayr, E'az bin Allîk, Muhammed bin Mukbil, kardeşi Ahmed, Ali bin Meâlî er-Rasâfi, Abdullah bin Ali en-Ni'âl'den hadîs-i şerîf dinledi. Ahmed el-Bâzınî'den "Sahîh-i Müslim" kitabını, Şeyh Mecdüddîn Harrânî'den ahkâmlarla ilgili açıklamalarını ve ayrıca "Muharrer" kitabının yarısını okumuştu. Sâhib Ebü'l-Muzaffer bin Cevzî ve daha başka âlimlerden de hadîs-i şerîf dinledi. Çok hadîs âlimi, ona icâzet verdiler. Birçok âlimden "Müsned-i Ahmed İbni Hanbel"i okudu. Uzun müddet va'z ve nasihatte bulundu. Birçok ilimde yüksek mütehassıs bir âlimdi. Uzun ömrü vardı. Zamanında Irak âlimlerinin senedi her konuda dayanağı oldu.

Faradî, İbn-i Devâlîbî'den hadîs-i şerîf dinledi. Faradî, "Mu'cem" adlı eserinde onu anlatırken diyor ki: "İbn-i Devâlîbî, büyük bir hadîs âlimi ve fazilet sahibi bir fakîh idi. Zühd ve takvâ sahibi olan bir vâ'iz idi. Çok ibâdet ederdi. Rivâyetlerinde sağlam ve güvenilir olup, dindar bir zât idi. Hacca giderken, Dımeşk'a (Şam'a) geldi."

Berzâlî ve daha birçok âlim de, ondan hadîs-i şerîf dinlemişlerdi. Berzâlî, "Mu'cem" adlı eserinde diyor ki: İbn-i Devâlîbî, va'z ve nasihat

husûsunda fazilet sahibi bir üstâd idi. Uzun müddet insanlara nasihat etti. Fıkıh ilminde, “El-Hırakî” ve İbn-i Cünnî’nin “Lem” kitaplarını ezberlemişti. Birçok defalar hacca gitti. O, salâhı, iyiliği çok olanlardan idi. Kanâati ve iffeti çoktu. Emr-i ma’rûf ve nehy-i münker yapan kimselerdendi. Ona çok hürmet ve saygı gösterilir, herkesin yanında i’tibâr görürdü. 698 (m. 1298) senesinde hacca giderken, bize geldi ve Zâhir-ül-beled denilen yerde kaldı. Biz huzûruna çıkıp ziyâret ettik. Ondan hadîs-i şerîf dinledik. Bu senenin Ramazan ayı sonlarında Câmi-i Dımeşk’da va’z ve nasihat vermeye başladı. Biz onun va’z meclisinde hep hazır bulunduk ve nasihatlerini dinledik. O, zamanının bir tanesi di Müstensıriyye Medresesi’nin meşihatına (başmüderrisliğine) ta’yin edildi. Kendisi, “Kâdirî” tarikatı büyüklerine bağlı idi. Babası, Şeyh Ebû Sâlih Nasr bin Abdürrezzâk’ın talebelerinden idi”

Zehebî de “Mu’cem”inde diyor ki: “O, âlim ve vâ’iz idi. Çok güzel konuşurdu. Hac yolunda onunla çok sohbet ettik. Bağdad, Dımeşk, Medine ve Âlâ şehirlerinde çok hadîs-i şerîf rivâyet etti.”

Safiyyüddîn Abdülmü’min bin Abdülhak da “Mu’cem”inde onu şöyle anlatır. İbn-i Devâlîbî, yüksek bir âlim olup, mesmû’âtı (dinlediği hadîs-i şerîfler) çoktu. O, şehrin Ezc kapısı yanındaki Katî’a denilen yerde Rât İbni Gazâl’ın yanında kalırdı. Uzun müddet va’z ve nasihat yapmaya devam etti. Câmi-i Halîfe’de va’z verirdi. 718 (m. 1318) senesinde İbn-i Husayn’ın vefâtından sonra, Dâr-ül-hadîs-il-Müstensıriyye’de dinlediği hadîs-i şerîfleri okuttu.

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 381

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 27

MUHAMMED BİN AHMED

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Abdülkâfi bin Ali bin Temmâm es-Sübkî’dir. Künyesi Ebû Hâtem olup, lakabı Takıyyüddîn’dir. Şeyhülislâm Behâeddîn Ebû Hâmid’in oğludur. Kâhire’de 745 (m. 1344) senesinde doğup, 764 (m. 1362) senesinde, onsekiz Receb Çarşamba günü, güneş doğarken tâ’ûn hastalığından genç yaşta vefât etti. Dedesinden ve pekçok büyük âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Dımeşk’da dedesinin terbiyesinde yetişti. Ondan pek ayrıldığı olmazdı. Dedesi onu çok severdi. Muhammed bin Ahmed, Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra, dedesi yaşlandığından dolayı onu, 756 senesinde Kâhire’ye gönderdi. Muhammed bin Ahmed, dedesinin vefâtından önce onun isteği üzerine, zamanın âlimlerinin huzûrunda Medrese-i Âdiliye-i Kübrâ’da ders verdi. Dedesi, torununun bu şekilde ders vermesine çok sevindi.

Muhammed bin Ahmed, “Tenbîh” ve daha başka kitapları ezberledi. Babasının ve daha başka âlimlerin yanında ilimle meşgûl oldu. Nahiv ilmini, meşhûr âlim İbn-i Hişâm’ın yanında okudu. Yine büyük âlim Cemâlüddîn Abdürrahîm el-Esnevî’nin ders halkasında bulundu. Daha sonra babası, Mensûriyye Medresesi’nde ders verme işini ona bıraktı. Seyfiyye ve Kehhâriyye medreselerinde asâleten, Şafiî Kubbesi’nde babasına vekâleten ders verdi. Tûlûn Câmii’nde hatîblik yaptı.

Muhammed bin Ahmed, dinin emir ve yasaklarına çok bağlı, akıllı bir gençti. Medresede, gayet güzel ve başarılı ve düzenli ders verirdi.

Tâcüddîn Sübkî, onun genç yaşta vefâtıyla alâkalı olarak şöyle der: “Onun genç yaşta vefâtına hepimiz üzüldük. Allahü teâlâ, babasına ve bana sabır verdi. Onunla dokuz aya yakın beraberliğimiz oldu. Sabah akşam yanımda kalırdı. Vallahi, bu zaman zarfında kızılacak bir iş yaptığı olmamıştır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-9, sh. 124

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 301

3) El-Beyt-üs-Sübkî sh. 66

MUHAMMED BİN AHMED (İbn-i Lebbân)

Şafiî fakîhi ve tasavvuf âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Abdülmü'min es-Si'ridî ed-Dımeşkî el-Mısrî'dir. Lakabı "Şeyh Şemseddîn" olup, "İbn-i Lebbân" künyesi ile meşhûr oldu. Asıl künyesi Ebû Abdullah idi. 685 (m. 1286) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu, ilim tahsili için Mısır'a geldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf, nahiv ilimlerinde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Dımeşk'da ve Kâhire'de birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini Necmeddîn İbni Rif'a'dan öğrendi. Tasavvuf bilgilerini de, İskenderiyye şehrinde bulunan Şeyh Ya'kût'tan elde etti. Şeyh Ya'kût, Şeyh Ebü'l-Abbâs el-Mürsî ile Şeyh Ebü'l-Hasen eş-Şâzilî'nin talebesidir.

İnsanlara devamlı va'z ve nasihat ederdi. Bilhassa fıkıh, usûl, nahiv ve tasavvuf ilimlerinde, asrının âlimleri arasında çok yükseldi. Ömrünün sonuna doğru, Mücavire Medresesi'nde Şafiî fıkıh derslerini okutmaya başladı. Çok kıymetli eserler hazırladı. Arab edebiyatına vâkıftı, şiirleri çok güzeldi. 749 (m. 1348) senesi Şevval ayında tâ'ûn (veba) hastalığından vefât etti.

İbn-i Lebbân Mısır'a gelince, İbn-i Rif'a ona çok ta'zim ve ikramlarda bulundu. Onun Kâhire'de yerleşmesini te'min etti. Şafiî fıkhının öğretildiği medreseye müderris olarak ta'yin edildi. Ayrıca deniz kenarında bulunan Efrim Câmii'nin hatîblik vazîfesi de kendisine verildi. O, Mısır Câmii'nde, Selûhıyyet-ül-Mecdiyye Zaviyesi diye bilinen yerde de ders okuturdu. Daha sonra Karâfe'de İmâm-ı Şafiî'nin kabri yanında bulunan medreseye ta'yin edildi.

İbn-i Lebbân, daha Şam'da iken; Ebû Hafs Ömer bin Gadîr bin Kavvas'tan, Şerîf Hâfız Ebü'l-Hüseyn el-Yünûnî, Hâfız Dimyatî ve Fezârî'den hadîs-i şerîf dinlemişti. Liman şehri olan İskenderiyye'de ise, Şerîf Tâcüddîn el-Garrâfî'den ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Muhaddis Şihâbüddîn bin Übeyk, onun bildirdiği hadîs-i şerîfleri bir cüz' (küçük risale) hâlinde tahric etti ve onları rivâyet etti.

Fıkıh ilmini; İbn-i Rif'a, Cemâlüddîn Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Sühbân eş-Şerîsî, Ebü'l-Me'âlî Muhammed bin Ali bin Abdülvâhid el-Ensârî ve Sadrüddîn Muhammed bin Ömer bin Vekîl gibi âlimlerden okuyup tahsil etti. Fıkıh ilminde çok yükseldi. Arab dili ve edebiyatına dâir ilimleri ise, Şeyh-un-Nûhhât vel-Hanâbile vel-kurrâ kabûl edilen Şemseddîn Muhammed bin Ebü'l-Feth el-Ba'lî'den öğrendi. Kırâat-i Seb'ayı ve bu ilme dâir yazılan "Şâtıbiyye" adındaki eseri, Şeyh-ul-kurrâ ves-sülehâ diye ma'rûf ve meşhûr olan babasından okuyup öğrendi.

Eserleri çok kıymetli olup, başlıcaları şunlardır: 1- Tertîb-ül-ümm: İmâm-ı Şafiî hazretlerinin "Kitâb-ül-ümm" adındaki eserini, çeşitli mes'elelere ve bâblara ayırarak yeniden tertîb etmiştir. 2- Muhtasar-ur-ravda, 3- Kitâbün fî ulûm-il-hadîs, 4- Kitâbün fin-nahv, 5-Elfiye: Bu eserinde, ilâve edilen birçok "fâide"ler vardır. 6- Et-Teshîl, 7- El-Mukarreb ve şerhuhâ, 8- Dîvân-ı hutab, 9- Tefsîr-ül-Kur'ân: Bu eserini tamamlayamamıştır. 10- Müteşâbih-ül-Kur'ân vel-hadîs: Tasavvuf ehlinin, müteşâbih âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler hakkında buyurduğu sözleri ihtivâ etmektedir. Bu eserine, "îzâlet-üş-şübühât anil-âyâti vel-ehâdîs-il-müteşâbihât" adını vermiştir.

Esnevî diyor ki: "İbn-i Lebbân, fıkıh ve usûl-i fıkıh, kelâm ve edebiyat ilimlerini iyi bilirdi. Edîb ve şâir bir zât olup, çok zeki idi. Gayet fasih (açık) bir

lisân ile konuşurdu. Himmet ve gayret sahibi idi. Çok meşhûr olmuştu, insanların arasına fazla karışmazdı.”

Hâfız Zeyneddîn el-Irâkî diyor ki: “İbn-i Lebbân, ilim ve amelin her ikisini de kendisinde toplayan âlimlerden birisi idi. O, Amr bin As ve diğer câmilerdeki va’z ve nasihatlerinde Şâziliyye tarikatının âdab ve faziletlerini de anlatırdı.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 286

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 330-331

3) Tabakât-üş-Şâfiiye (Sübkî) cild-9, sh. 94-96

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 163

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 370

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 76-79

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 428

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 155

9) Keşf-üz-zünûn sh. 72, 153, 395, 837, 838

MUHAMMED BİN ALİ ED-DIMEŞKÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Hasen bin Hamze bin Muhammed el-Hüseynî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü’l-Mehâsin’dir. Lakabı ise Şemseddîn’dir. 715 (m. 1315) senesinde doğdu: 765 (m. 1364) senesi Şa’bân ayının sonlarında elli yaşında iken Dımeşk’da vefât etti. Muhammed ed-Dımeşkî aslen Vâsıtlı olup, Dımeşk’a giderek oraya yerleşti. Seyyid olup, Ca’fer-i Sâdık hazretlerinin torunlarındandır. Abdüddâim el-Müzzî’den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için gittiği Mısır’da ise, el-Meydûmî’den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Çok hadîs-i şerîf topladı ve bu hadîs-i şerîfleri bizzat yazdı. Zehebî’den de ilim öğrendi.

Zehebî onun hakkında; “El-Fakîh-ül-muhaddîs Muhammed bin Ali, çok hadîs-i şerîf topladı ve bunları yazdı” demektedir, İbn-i Kesîr ise onun hakkında; “Müsnedlerde adı geçen şahısları toplayıp, bu zâtların hayatlarını yazarak bir kitap meydana getirdi. Bu kitabına et-Tezkiretü fî ricâl-il-aşere adını verdi. Et-Tehzîb kitabını özetleyip, Kütüb-i Sitte’de olmayıp da Muvatta’da İmâm-ı Şafiî’nin Müsned’inde ve İmâm-ı a’zamın Müsned’inde bulunan râvîlerin hayatlarını ona ilâve etti. El-Etrâf kitabını da kısaltıp lafzlarına göre tertîb etti. Dâr-ül-hadîs-il-Behâiyye Medresesi’nde rektörlük yaptı” demektedir.

Muhammed ed-Dımeşkî, birçok eser yazdı. Yazdığı bu eserlerin ba’zıları şunlardır, 1- Zeylü alel-İber, 2- Et-Tezkiretü fî ricâl-il-aşereti 3- El-Örf-üz-zekî, 4- El-Keşşâf fî ma’rifet-il-etrâf (iki cildlik bir eser), 5- El-İkmâl bi men fî müsned-i Ahmed min ricali minmen leyse fî tehzîb-il-Kemâl, 6- El-Elmâm bi Adâbi duhûl-il-hamâm, 7- Ta’lîku alâ Mîzân-il-i’tidâl liz-Zehebî, 8- Şerhu Sünen-in-Nesâî, 9- Kitâb-ül-i’tibâr fî zikr it-tevârîhi vel-ahbâr. 10- Meşîhat-ül-hadîs.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 315

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 61

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 307

4) El-A’lâm cild-6, sh. 286

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 163

6) Brockelmann Gal-2, sh. 48 Sup-2, sh. 69

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 42, 992 cild-2, sh. 1105, 1124, 1510

MUHAMMED BİN ALİ EL-CÜZÂMÎ

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin el-Fahhâr el-Cüzâmî el-Erkeşî el-Mâlakî eş-Şerîşî olup künyesi Ebû Bekr'dir. Muhammed el-Cüzâmî, Erkeş'de doğdu ve orada büyüdü. 729 (m. 1323) senesinde Mâlaka'da vefât etti.

Muhammed el-Cüzâmî, memleketi düşman istilâsına uğrayınca, Şeriş'e hicret etti ve oraya yerleşti. Şeriş'te ilim tahsili yaptı. Orada Ebi'l-Hasen bin İbrâhim es-Sekûnî, Ebî Bekr Muhammed bin Muhammed ed-Dîbâc ve birçok âlimden dinimizin yüksek ilimlerini ve ahlâk ilmini öğrendi. Düşmanlar Şeriş'i de istilâ edince, oradan el-Cezîret-ül-Hadrâ'ya gitti. Orada Ebû Abdullah bin Hamis, Ebû Ya'kûb el-Mehâsinî, Ebü'l-Hasen Ali bin Îsâ (İbn-i Milevân diye meşhûr), Hâfız Ebû Muhammed el-Kemâd ve birçok âlimden de ilim ve ahlâk öğrendi. Ayrıca Best şehrinde Ebü'l-Hüseyn'den Gırnata'da İbn-i Sâig el-Ebzî'den, Mâlaka'da Ebî Ömer bin Havtullah'dan ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi.

Târih-i Gırnata adlı eserde onun hakkında; "Ebû Bekr el-Cüzâmî; fıkıh, kırâat, edebiyat, hadîs ilimlerinde âlim ve mütehassıs idi. Hayır sahibi sâlih bir zât olup, haramlardan ve günah işlemekten çok sakınırdı. Kalbi îmân ile dolu, ilme çok düşkün, riya ve her türlü kötü huylardan uzak, ileri görüşlü bir zât idi" yazmaktadır.

Muhammed el-Cüzâmî, sabah namazından öğle namazına kadar talebeye ders okuturdu, öğleden ikindiye kadar Kur'ân-ı kerîm okur, insanların müşkillerini hallederdi. Daha sonra Ulu Câmi'ye giderek, akşam namazından yatsı namazının son vaktine kadar fetvâ verirdi. Bu hizmetlerinin karşılığında hiçbir şey kabûl etmezdi. Herkesten saygı ve hürmet gördü.

Muhammed el-Cüzâmî, çeşitli ilimlere dâir otuz kadar eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Tahbîr-ül-cem'ân fî tefsîri ümm-il-Kur'ân, 2- İntifâ-ut-talebet-in-nebhâi fî ictimâ-is-sebât-il-kurrâi, 3- El-Ehâdîs-ül-erbe'ûn fî mâ yentefiu bihil kâriun ves-sâmiun, 4- Manzûm-ud-dürer fî şerhi kitâb-il-muhtasar, 5- Nush-ül-makâleti fî şerh-ir-risâleti, 6- El-Cevâb-ül-muhtasar, 7- İstivâ-ün-nehc, 8- Tafdîlü salât-is-subh lil-cemâati fî âhiri vaktihâ el-Muhtâr alâ salât-i sübhi lil-münferidi fî evveli vaktihâ bil ibtidâr, 9- İrşâd-üs-sâlik fî beyân-ı isnadı Ziyâd an Mâlik, 10- El-Cevâbât-ül-mücmeâ ales-süâlât-il-menûa, 11- İmlâ-üd-düveli fî ibtidâi makassıt-il-cümel, 12- Şerhu müşkilâtı Sibeveyh, 13- Menhec-üd-davâbit el-Mukassimeti fî şerhi kavânin-il-mükaddimet, 14- Et-Tekmile vet-tebriye fî i'râb-il-Besmeleti vet-tesliyeti, 15- Sehha müznet-il-intihâb fî şerhi hutbet-il-kitâb, 16- Tefsîr-ül-Fâtiha, 17- Şerh-ur-Risâle, 18- Şerh-ül-muhtasar, 19- Şerhu Müşkilâtı Sîbeveyh, 20- Et-Tevcîh-ül-esmâ fî hazf-it-tenvîhi min hadîsi Esma, 21- Cevâb-ül-Beyân alâ musâraati ehlihâ-ez zeman.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 42

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 81

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 187

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 303

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 159

6) El-A'lâm cild-6 sh. 284

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 209

MUHAMMED BİN ALİ EL-MISRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ali bin İbrâhim bin Abdülkerîm olup, künyesi Ebü'l-Fedâil'dir. Lakabı ise Fahruddîn'dir. 691 (m. 1292) senesinde Mısır'da doğdu. 751 (m. 1350) senesi Zilka'de ayında vefât etti.

Fahruddîn, daha küçük yaşta iken ilim öğrenmeye başladı, İbn-i Hâcib'in Muhtasar'ını ondokuz günde ezberledi. Babası ile beraber Şam'a gitti. Münteki kitabını hergün beşyüz satır olmak üzere ezberlerdi. Muhammed bin Müşerref ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Kırâat ilmini; Şeyh Mûsâ el-Âcemî'den, fıkıh ilmini; Kemâlüddîn İbn-i Kâdı Şühbe, Şeyh Burhânüddîn İbn-i Ferkâh, İbn-i Zemlikânî, İbn-i Vekîl, et-Tûnusî, el-Kuhfâzî'den, mantık ilmini; Şeyh Radıyüddîn ve Alâüddîn el-Konevî'den, usûl ilmini el-Hindî'den öğrendi. Usûl-i dîne dâir Muhassıl'ı, usûl-i fıkha dâir et-Tenbîh'i ve el-Müntehâb'ı, ahkâma dâir el-Münteki'yi okudu. İbn-i Ferkah'dan, daha yirmiüç yaşında iken icâzet (diploma) aldı.

Fahruddîn Ebü'l-Fedâil'in üstün bir zekâsı ve kuvvetli bir hafızası vardı. Zarif ve yumuşak huylu idi. Ticâretle meşgûl oldu. Çok hac etti. 715 (m. 1315) senesinde, ona fetvâ verme izni verildi. Mekke-i mükerremede mücavir olarak bulundu. Çeşitli yerlerden çok kimseler gelip derslerini dinledi. Fahruddîn, er-Ruhâme denilen yerde ders meclisi kurup, ilim ve ahlâk öğretti.

Zehebî onun hakkında: "Fahruddîn Ebü'l-Fedâil, fıkıh âlimi olup, bu ilimde üstün dereceye yükseldi Zamanının en zekî zâtlarından idi. Kendisine gelen sıkıntı ve eziyetlere sabretti. İbn-i Râfi', İbn-i Kesîr, es-Sübkî, el-Esnevî, el-Hüseynî ve birçok âlim onu överek, ilimdeki üstünlüğünü söylediler" demektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 51

MUHAMMED BİN EBÎ BEKR ES-SENCÂRÎ (el-Kelâbâdî)

Hanefî mezhebi fıkıh ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Ebi'l-Alâ Muhammed es-Sencârî el-Kelâbâdî'dir. Künyesi Ebü'l-Alâ olup, Farâdî ve Sûfî diye de tanınırdı. 644 (m. 1246) senesinde Buhârâ'da doğdu. Fıkıh ilmini, doğum yerindeki âlimlerden öğrendi. Burada; Ebû Reşîd-i Gazâlî'nin talebelerinden Ebû Bekr bin Muhammed bin Ahmed et-Tûbenî, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ahmed bin Nasr el-Hârisî, Ebû Nasr Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr el-Mu'asfer'den hadîs-i şerîf dinledi. Bağdad'da; Muhammed bin Ya'kûb bin Deniyye ve daha başkalarından, Musul'da; Muvaffak-ül-Lü'lüî Ahmed bin Yûsuf bin Hasen'den ve Merv'de, Ebyurd'da, Hevâmend'de, Serahs'ta, Dâmegân'da birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. 684 (m. 1285) senesinde Dımeşk'a geldi. Burada; İbn-i Seyhan'dan, İbn-i Buhârî'den, İbn-i Mü'min'den, İbn-ül-Ammâd'dan, Zeyneb binti Mekkî'den hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Mısır'a geldi. Burada da, Hatîb-ül-Müzze'den, Ebû Hayyân'dan, Kutb-ül-Halebî'den, Berzâlî'den, Zehebî'den, İbn-i Seyyid-in-Nâs'dan, İbn-ül-Mühendis'ten ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. 767 (m. 1366) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Çok güzel yazı yazardı. Kendini ilme çok verdi. Her âlimden ilim öğrenmek istemesiyle meşhûr oldu. Büyük bir fıkıh âlimi olarak yetişti. Dindar ve hayır sahibi olup, bilhassa ferâiz bilgilerinde çok derinleşmişti. En ince ferâiz hesaplarını hemen çözerdi. Bunun için "Faradî" nisbetiyle tanınırdı. Ferâiz ilmine dâir yazılan meşhûr "Sirâciyye" kitabını şerh edip "Dav-üs-Sirâc" adını verdi. Onun, nezîh, temiz bir yaşayışı vardı. Vera' ve takvâdan ayrılmazdı. Araştırıcı bir âlim olup, çok geniş bilgi sahibiydi. Âdâb-ı muaşerete çok dikkat eder, güzel konuşur ve ilim öğrenmeyi çok severdi.

Dimyatî, ondan "Mu'cem"inde hadîs-i şerîf rivâyet etti.

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 342, 343

MUHAMMED BİN EBİ'L-FETH EL-BA'LÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ebi'l-Feth bin Ebi'l-Fadl el-Ba'lî el-Hanbelî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı ise Şemsüddîn'dir. 645 (m. 1247) senesinde Ba'lebek'te doğdu. 709 (m. 1309) senesi Muharrem ayının onsekizinde Kâhire'de vefât etti.

Ebû Abdullah el-Ba'lî, Ba'lebek'te el-Fakîh Muhammed el-Yünûnî'den; Dımeşk'da İbrâhim bin Halîl, Muhammed bin Abdülhâdî, İbn-i Abdüddâim, Ömer el-Kirmânî, İbn-i Mehîr el-Bağdâdî, İbn-i Taberzed ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs ilmi üzerinde çok çalışıp, hadîs-i şerîf topladı. Topladığı bu hadîs-i şerîfleri yazdı, İbn-i Ebi Ömer'den fıkıh ilmini, İbn-i Mâlik'ten Arab edebiyatını ve lügat ilimlerini okudu..

Muhammed el-Ba'lî, Dımeşk Câmii'nde Hanbelî mezhebinde olanlara uzun süre imamlık yaptı. Sadriyye Medresi'nde hadîs dersleri okuttu. Daha sonra, Hanbelî mezhebinin fıkıh dersleri okutulan medreselerde ders verdi. Uzun süre fetvâlar verdi. Takıyyüddîn Sübkî, Ebû Abdullah el-Ba'lî'den ilim öğrenenler arasındadır.

Zehebî onun hakkında; "Muhammed el-Balî, hadîs, Arab edebiyatı ve Hanbelî mezhebi fıkhında söz sahibi idi. Faydalı birçok eser yazdı. Güvenilir ve sâlih idi. İnsanlarla çok iyi geçinirdi. Dımeşk, Balebek ve Trablus'ta hadîs-i şerîf öğretti. Güzel ahlâklı idi. Kâhire'ye gitti. Orada hastalanıp, 709 (m 1309) senesi Muharrem ayında vefât etti. Karâfe'de el-Hâfız Abdülganî'nin yanına defnedildi Böyle bir âlimin vefâtından dolayı insanlar çok üzüldüler" demektedir.

Ebû Abdullah el-Ba'lî birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu alel-Elfiyye, 2- Şerhu alel-Cürcâniyye, 3- Şerh-ul-mukaddimet-il-Cezeriyye, 4- Şerh-ur-riâye, 5- El-Matlau alâ ebvâb-il-maknar.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 116

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 356

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 140

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 20

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 207

6) Brockelmann Gal-2, sh. 100 Sup-2, sh. 119

MUHAMMED BİN HALEF EL-GAZZÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Halef bin Kâmil bin Atâullah'dır. Künyesi Ebû Abdullah olup, Şemseddîn lakabı ile tanınırdı. 716 (m. 1316) senesinde Gazze'de doğdu, ilim öğrenmek için Dımeşk'a geldi ve uzun müddet orada kalıp, ilimle meşgûl oldu. Sonra Hama kadısı Şerefüddîn el-Bârizî'nin yanına geldi. Ondan fıkıh ilmini öğrendi. Ayrıca o, fetvâ vermek için kendisine izin verdi. Sonra büyük bir âlim olarak Şam'a döndü.

739 (m. 1338) senesinin başlarından i'tibâren, Tâcüddîn-i Sübkî ile ilmî sohbetlerde bulunmaya başladı ve vefâtına kadar onunla arkadaşlık yaptı. Ebü'l-Hasen el-Bendanîcî'den ve Şemseddîn İbni Nakîb'den hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilminde çok yükseldi. Zamanının âlimleri arasında, Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini ondan daha çok ezbere bilen yoktu. İbn-i Râfiî'ye gelip, onun "Matlab" adındaki kitabını huzûrunda mütâlâa ederdi. Bununla beraber, usûl-i fıkıh,

nahiv ve hadîs ilimlerinde de pek mahirdi. Kâdı Celâleddîn'in meânî ve beyân ilimlerine dâir yazdığı "Telhis" kitabını ezberlemişti. Kendisi de çok kıymetli eserler yazdı. Fetvâ verir ve ders okuturdu. Beş cildlik "Meydân-ül-fürsân" adındaki kitabı meşhûrdur. Ayrıca onun İbn-i Râfi'î'nin eserine yaptığı ilâveleri kıymetli olup, "Ziyâdât-ül-matlab" adını vermiştir. 770 (m. 1368) senesi Receb ayında, Dımeşk'da vefât etti.

Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu ve çok ibâdet ederdi. Geceleri uyumaz, sabaha kadar ibâdet eder ve Kur'ân-ı kerîm okurdu. Dünyâya düşkün olanlarla bir yerde oturup kalkmazdı. Uzun zaman Dımeşk'da Kâdı Tâcüddîn-i Sübkî'ye hâkimlik işlerinde yardımcılık yaptı.

Tâcüddîn-i Sübkî, "Tabakât-üş-Şâfiiyye" adındaki eserinde diyor ki: "Şam'da kadı iken, onu kendime yardımcı seçtim. Takviyye Medresesi'ndeki derslere de devam etti. Ona orada bir ev tahsis ettim. Sonra Nâsırıyye Medresesi'nde ders okuttu. Takıyyüddîn Sübkî onu çok severdi. O da, onun derslerinde hazır bulunur ve sözlerini dinlerdi. Benden, birçok defalar onun huzûrunda birşeyler okuması için izin istedi. Bu husûsta her kolaylığı te'min ettim. Fakat biz onunla beraber 743 veya 744 senesinin kış gecelerinde Dâr-ül-hadîs-il-Eşrefiyye Medresesi'nde İbn-i Râfi'î'nin eserini mütâlâa ederdik. Şemseddîn-i Gazzî ve Tacüddîn-i Merrâkûşî hep beraberdik. Babam dersinden çıktıktan sonra bizimle otururdu. Ba'zan, benim kırâatimi, başka zaman da onun kırâatini dinlerdi. Böylece Şemseddîn-i Gazzî de ondan ilim öğrendi. O, Âdiliyye-i Sugrâ Medresesi'ndeki evinde oturur ve müderrisin yardımcılığını yapardı. Medresenin müderrisi Şeyh Cemâleddîn bin Kâdı Zebedânî, bu evi ona geçici olarak vermişti. Senelerce orada oturdu. Vefâtının ertesi günü Kâsiyûn tepesindeki türbeye defn edildi, ölümüne herkes müteessir olup, çok göz yaşı döktüler. Çünkü o, Dımeşk'da ondört seneye yakın insanlar arasında adâletle hüküm vermişti. Kimseyi incittiği gücendirdiği bilinmiyordu. Güzel ahlâk sahibiydi. Takvâdan ayrılmazdı. Fakirleri çok sever devamlı onlara yardım ederdi"

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-9, sh. 155

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 218

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 433

4) El-A'lâm cild-6, sh. 115

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 285

MUHAMMED BİN HASEN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Merzûk olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum târihi bilinmemektedir. 721 (m. 1321) senesinde vefât etti. Merzûkiyye'ye defn edildi. Kabri meşhûr bir ziyâretgâhtır. Ebû Abdullah, kerâmet ve hâl sahiblerinin büyüklerinden idi. Kerâmetleri çok olup, zamanında onun benzeri yok idi.

Yahyâ el-Merzûkî şöyle anlatır: "Bir gece rü'yâmda bir nûr gördüm. Direk gibi gökten indi. Sonra uyandım. Uyanık iken aynı şekilde o nûrdan olan direği görmeye devam ettim. Bir de duydum ki, Ebû Abdullah hazretlerinin dergâhından zikir sesleri geliyordu. O nûru, dergâhın tarafında görüyordum. Daha sonra dergâha gittim. O nûru, Ebû Abdullah'a bitişik vaziyette gördüm. Nûr, Ebû Abdullah ile hareket ediyordu."

Yine şöyle anlatılır. Şeyh Ebû Abdullah Muhammed, talebeleriyle birlikte birgün Allahü teâlâyı zikr ediyordu. Bu sırada bir kimsenin elbisesinin içinde bulunan paraları çalınmışdı. O kişi sıkılmış bir hâlde, Ebû Abdullah'a gelip durumu bildirdi. Şeyh Muhammed, talebelerine

Yâsîn sûresini okumalarını emir buyurdu. Sonra bir saat başını önüne eğerek hiç konuşmadı. Daha sonra talebelerinden birine; “Mescide git. Hırsız oradadır. Ona; hocam Muhammed sana selâm ediyor. Aldığın şeyleri ver dersin”. Talebe, oradan çıkıp mescide vardı. Orada kimseyi bulamadı. Hırsız ise, mescidin hasırlarından birine sarınıp saklanmıştı. O talebe şaşırıp, kendi kendine; “Hocamız olmıyacak birşeyi söylemez ama, burada kimse yok” diye düşünmeye başladığında, bir arkadaşı yanına gelerek; “Hırsız hasırın içinde saklanıyor” dedi. Hasırı kaldırınca hırsızı buldu ve hocasının söylediklerini ona bildirdi. Hırsız, aldığı paraları geri verdi. O talebe paraları alıp, hocasının huzûruna geldi. Arkadaşları hâlâ Yâsîn sûresini okuyorlardı. Paraları sahibine verdiler. İnsanlar Şeyh Muhammed’in bu kerâmetini görünce, onun elini öpmek için bir izdiham meydana getirdiler. Neredeyse birbirlerini ezeceklerdi. Talebeleri, Ebû Abdullah’ı oradan zor çıkarttılar.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 138

MUHAMMED BİN HASEN BİN ALİ EL-ESNAÎ

Fıkıh, usûl, kelâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Ali bin Ömer el-Esnaî eş-Şâfiî’dir. 695 (m. 1295) senesinde Esna’da doğdu. 764 (m. 1362)’de Kâhire’de vefât etti. Çocuk yaşında iken, babasından fıkıh, ferâiz ve hesap ilmini öğrendi. Sonra Kâhire’ye gitti. Orada Kâhire’nin âlimlerinden ders okudu. Hama’ya gitti. Kâdı Şerefüddîn el-Bârizî’den ve başkalarından ilim tahsil etti. İbn-i Dakîk-ül-Iyd’den hadîs dinledi. Orada uzun müddet kalıp, ders okuttu. Daha sonra Mısır’a döndü. Kâhire ve Münuf’da kadılık yaptı. Anlatacağını güzel ifâdelerle anlatır ve çok fasih konuşurdu. İnce kalbli, takvâ sahibi ve çok sadaka veren bir zât idi. Arabî lisânı üzerine onunla kimse boy ölçüşemezdi.

Kardeşi Esnevî, Tabakât’ında ondan şöyle bahseder O, fakîh idi. Tefsîr ve hadîs usûlünde hılâf ve cedel ilminde, tasavvuf da derin ilim sahibi, araştırıcı, fasih ve güzel konuşan hâdiseleri güzel ifâdelerle anlatan, dinin emirlerine son derece bağlı, iyilik sahibi, elinde olanları sadaka veren, ince kalbli ve eli açık idi. Bu ilimlerde o derece derinleşti ve ihtisas kazandı ki, onun bir benzeri yoktu. Çeşitli ilimlerde kıymetli eserler yazmıştır. Bu eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1) Hayât-ül-kulûb fî keyfiyet-il-vüsûl ilel-mahbûb-i tashîh-il-müzehheb fit-tasavvuf, 2) Şerhu el-Mu’teber fî ilm-in-nazar, 3) Er-Risâlet-ün-Nâsıriyye fî reddi men ya’zamü Ehl-üz-zimme ve yestekdemühüm alel müslimîne, 4) Muhtasar-üş-Şifâ lil-Kâdı Iyâd, 5) Şerhu Minhâc el-Beydâvî.

Kâhire’de vefât etti. Kardeşinin Sûfîler kabristanındaki türbesinde medfûndur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 204

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 421

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 202

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 162

5) El-A’lâm cild-6, sh. 87

MUHAMMED BİN ÎSÂ EZ-ZEYLEÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Îsâ bin Ahmed bin Ömer ez-Zeyleî olup, künyesi Ebû Abdullah’tır. Doğum târihi bilinmemektedir.

787 (m. 1385) senesinde vefât etti. Verâ' ve zühd sahibi olup, çok ibâdet ederdi. Birçok kerâmetleri görüldü. Dedesi Fakîh Ahmed bin Ömer; "Oğlum Îsâ'nın bir oğlu olursa, ismi Muhammed olsun" derdi. Doğunca, babası onun ismini Muhammed koydu. Şöyle anlatılır: "Muhammed bin Îsâ'nın bir çocuğu vardı. Çocuk, bâdiye Arablarının âdeti gibi, elindeki kılıçla karşısındakiyle oynarken, kılıç o kişinin gözünü çıkardı. Muhammed bin Îsâ bunu öğrenince, o kişiye duâ edip, gözünü yerine koydu ve üzerine mübârek tükrüğünü sürdü. O anda, Allahü teâlânın izniyle gözü eski hâlini aldı."

Şöyle anlatılır: "Muhammed ez-Zeyleî'nin bulunduğu kasabada bir mescid yapılırken, bir kişi yüksek bir yerden düştü. Diz kemiği kırıldı. O adamı, Muhammed ez-Zeyleî'ye götürdüler. Muhammed ez-Zeyleî, o kırılan yeri eliyle mesh etti ve duâ etti. Birşey olmamış gibi ayağı iyileşti. O kişi kalkıp, diğer insanlarla işe devam etti. Bu mescidin yapılması sırasında bir malı olmadığı, ticâretle ve zirâatle uğraşmadığı, fakir olduğu hâlde, Muhammed ez-Zeyleî çok para harcadı.

Yine şöyle anlatılır: "Bulunduğu beldede uzun süre yağmur yağmadı. Mahsûl kurumaya başladı. Halk, Muhammed bin Îsâ'ya gelerek, yağmur duâsı yapmasını istediler. O, yağmur duâsı yapmaya çıktı. Duâsının bereketiyle, Allahü teâlâ o beldeye bol miktarda yağmur yağdırdı."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 144

MUHAMMED BİN İSHÂK EL-MÜRTEDÂ

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin İshâk bin Muhammed el-Mürtedâ olup, lakabı İmâdüddîn'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 749 (m. 1348) senesinde tâ'ûndan. Melik-ül-Cûkendâr Medresesi yakınındaki evinde vefât etti. Kâhire dışındaki Kuştümer'deki türbesine defnedildi.

Muhammed el-Mürtedâ, fıkıh ilmini Mısır'da; Necmüddîn bin er-Rifâ, Cemâlüddîn el-Vecizî, Şerâfüddîn el-Kalkaşendî, ez-Zâhir et-Tezmentî, İzzüddîn bin Miskin'den ve birçok âlimden öğrendi. Necmüddîn el-Kamülî, Necmüddîn bin Akil el-Bâlisî ile görüştü. Dimyatî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Zamanında emsalleri arasında üstün dereceye ulaştı.

Fıkıh ilminde söz sahibi olan İmâdüddîn el-Mürtedâ, talebe yetiştirmeye başladı. Mısır'da birçok ilim sahibine icâzet (diploma) verdi. Çok kimseler ondan ilim ve ahlâk öğrendi. Fakîh Takıyyüddîn el-Bebâî, İmâdüddîn el-Mürtedâ'dan icâzet alanlardan olup, çok zeki ve anlayışlı idi. İmâdüddîn el-Mürtedâ, Kâhire yakınındaki Ersilân diye bilinen yerdeki Hankâh Medresesi'nde rektör oldu. Daha sonra İskenderiyye'de kadılık yaptı. Aksungur Câmii'nde ders okuttu. Zamanın idârecileri, ondan, yetimlere âit ba'zı malların alınmasını istediklerinde, o mâni oldu. Bu yüzden kadılık vazîfesinden alındı.

Daha sonra Kâhire'ye dönen Muhammed el-Mürtedâ, oradaki Melik-ül-Cûkendâr Medresesi'nde idârecilik yaptı. Hergün, öğleden ikindiye kadar orada ders verdi. Evi bu medreseye çok uzak olmasına rağmen, ba'zan yürüyerek, ba'zan da zayıf olan katırına binerek ders okutmaya gelirdi. Bu medreseden verilen az miktarda para ile kanâat etti. Vefâtına kadar bu hâline sabretti. Talebelerinin yetişmesi için çok çalıştı. Talebelerine açıkladığı mes'eleleri yazdırırdı. Daha sonra talebeleri bunları ezberlerlerdi.

Esnevî onun hakkında: "Muhammed el-Mürtedâ, Şafiî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden olup, hadîs ilminde hafız idi. Dînî mes'elelerin inceliklerini bilirdi" demektedir.

Zeyn-ül-Irâkî ise onun hakkında: "Mısır ve Kâhire'de çok kimseler ondan ilim ve ahlâk

öğrendi. Şa'bân ayında tâ'ûndan (vebadan) vefât etti" demektedir.

İmâdüddîn el-Mürtedâ, tasavvuf erbâbına çok hürmet ederdi. Onların sohbetine gidip, duâlarını isterdi. O, zamanın incisi idi. Onunla beraber olanlar, kendisinden ayrılmak istemezdi. Dersleri çok faydalı olup, ilim bahçesi idi. Bu bahçenin havası ile, üzüntülü olan her gönül ferahlık bulurdu.

İmâdüddîn el-Mürtedâ, misvakın fâideleri hakkında şöyle buyurdu: "Misvak kullanmanın faydalarından ba'zıları şunlardır: Birincisi, ağız temiz olur. İkincisi, Allahü teâlâ kullanandan râzı olur. Üçüncüsü, melekler kendisinden hoşnud olur. Zira ağız kokusundan melekler incinir. Dördüncüsü, şeytan gamlanır. Beşincisi, hayrı ve hasenatı (iyiliği) çok olur. Altıncısı, gözleri nurlanır. Yedincisi, saçları kuvvetlenir. Sekizincisi, diş etlerini kuvvetlendirir. Dokuzuncusu, balgamı giderir. Onuncusu, fasîh-ül-lisân olur ve konuşması düzgün olur. Onbirincisi, zekâyı kuvvetlendirir. Onikincisi, baş damarlarını kuvvetlendirir. Onüçüncüsü, rızkı bol olur. Ondördüncüsü, dişlerin sarılığını ve ağzın pis kokusunu giderir. Onbeşincisi ve en önemlisi, son nefeste imân ile gitmeğe sebep olur. (Abdestin edeblerinden ondördüncüsü, ağzı yıkarken dişleri misvak ile temizlemektir. Misvak, Arabistan'da bulunan Erak ağacının dalından, bir karış uzunlukta kesilen parçadır. Erak dalı bulunmazsa, zeytin veya başka dallardan da olabilir. Nar ağacı olmaz. Çünkü acıdır. Misvak bulunmazsa, fırça da kullanılabilir.)

İmâdüddîn el-Mürtedâ çeşitli konulara dâir eserler yazmıştır. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Et-Tenbîh, 2- El-Hâviy-üs-sagîr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 128

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 428

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 164

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 295

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 382

MUHAMMED BİN İSMÂİL EL-FAKÎH

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İsmâil bin Ebû Bekr el-Fakîh olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum târihi bilinmemektedir. 798 (m. 1395) senesinde vefât etti. Cenâzesini Şerîf Ahmed el-Rüdeynî yıkadı. Vera' ve takvâ sahibi bir zât olan Ebû Abdullah'ın hâlleri ve kerâmetleri çok idi.

Şöyle anlatılır: "Bir kişi, başka bir beldeden, Ebû Abdullah'ı ziyâret için yola çıktı. Yolda eşkiyalar önünü kesip, elbiselerini ve yanında bulunan paraları aldılar. O kişi, Ebû Abdullah el-Fakîh'in yanına gelince, durumu ona anlattı ve; "Hakkımı bana döndürünceye kadar senin yemeğini yemem" dedi. Ebû Abdullah onu, dedesi Şeyh Yûsuf'un kabrine götürdü, ihtiyâç ânında onun kabrine gitmek onun âdeti idi. Kendi yüksek derecesini böylece setrediyordu. Kabrin yanında bir saat kadar oturdular. Sonra Ebû Abdullah, misâfirine; "Kabrin arkasına bak, ne görüyorsun" dedi. Bakmak için kalktığında, elbisesini ve içindeki dirhemlerinin hiç eksilmemiş olarak durduğunu gördü."

Şeyh Sâlih Ahmed es-Sûfî şöyle anlatır: "Şeyh Ebû Abdullah'la sahrada yürüyorduk. Ben ona; "Ey efendim! Evliyâya yürüme hâlinde özel bir durum var mıdır?" diye sordum. O da; "Evet, tahyiz vardır" deyince, ben;

"Tahyiz nasıl olur?" diye sordum. Bana dönerek; "İşte böyle!" dedi ve yerinden, hareket etti. Bir de baktım ki, bilmediğimiz bir yerdeyiz. Bana dönerek; "Ey Ahmed! Bizimle, önceki bulunduğumuz yer arasında iki aylık yol var" dedi.

İkinci defa hareket etti. Bir de baktım ki, yine önceki yerimizdeyiz.”

---

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 157

MUHAMMED BİN MUHAMMED EL-MÛSULÎ

Fıkıh, lügat ve nahiv âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdülkerîm bin Rıdvan el-Mûsulî eş-Şâfiî olup, lakabı Şemsüddîn’dir. Aslen Mûsullu olduğu için Mûsulî nisbet edildi. 699 (m. 1300) senesinde Ba’lebek’te doğdu. 774 (m. 1372) senesinde Trablusşâm’da vefât etti.

Muhammed el-Mûsulî, ilim tahsiline doğduğu yer olan Ba’lebek’te başladı. Daha sonra ilim öğrenmek için Trablus’a ve Dımeşk’a gitti. Fıkıh ilmini; eş-Şeref el-Bârizî, Bedr-üt-Tebrîzî, Ba’lebek kadısından ve birçok âlimden öğrendi. Eş-Şücâ’ Abdurrahmân Hadîm-ül-Yünûnî, Kutbüddîn el-Yünûni, Şemsüddîn Muhammed bin Ebi’l-Feth el-Hanbelî, el-Mîzzî, Zehebî’den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenip rivâyette bulundu. Nahiv ilmini ise, Mecd-ül-Ba’lî ve İbn-i Mekkî’den öğrendi.

Muhammed el-Mûsulî, fıkıh, lügat ve nahiv ilminde çok büyük âlim idi. Çok güzel yazı yazardı. Şiir kabiliyeti de olup, ba’zı eserlerini nazım şeklinde yazdı. Emevî Câmii’nde hatîblik görevinde bulundu.

Birçok eser yazan Muhammed el-Mûsulî’nin ba’zı eserleri şunlardır: 1-Gâyet-ül-ihsân fî kavlihî teâlâ “İnnellâhe ye’müru bil-adli vel-ihsân”, 2- Behcet-ül-mecâlîs, 3- Revnak-ül-mecâlis (Beş cildlik bir eser), 4- Levâmi-ül-Envâr, 5- Nazmu minhâc-il-fıkh lin-Nevevî, 6- Ed-Dürer-ül-muntazam.

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 235

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 188

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 228

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 236

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 166

6) El-A’lâm cild-7, sh. 39

7) Brockelmann Gal-2, sh. 25 Sup-2, sh. 20

MUHAMMED BİN MÜSELLEM EZ-ZEYNÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Müsellem bin Mâlik bin Mezru’ bin Ca’fer ez-Zeynî es-Sâlihî’dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, Şemseddîn lakabı ile tanınırdı. Kâdı’l-kudâtlık vazîfesine kadar yükselmiş bir fıkıh âlimidir. 662 (m. 1263) senesinde doğdu. Daha altı yaşında iken babası vefât etmişti.

Yetim ve fakir olarak büyüdü, İbn-i Abdüddâim ve Ömer el-Kirmânî’nin derslerinde hazır bulundu. İbn-i Buhârî’den ve tabakasından hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Kemâl’den çok hadîs-i şerîf aldı. Hadîse dâir çok ilim öğrendi. Bunları kendi el yazısı ile kitaplara yazdı. Hadîs ilminde çok yükseldi. Fıkıh ilminde, zamanının en büyük fakîhleri arasında yer aldı ve fetvâ vermeye başladı. Arab dili ve edebiyatında da derin bilgiye sahipti. İlim öğrenmek ve öğretmekle çok meşgûl oldu ve ismi her yerde duyuldu. İlminin çokluğu yanında, zühd ve vera’ sahibi idi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Az şey ile kanâat ederdi. Kâdı Takıyyüddîn Süleymân’ın vefâtından sonra ona kadılık teklif edildi. Ağır şartlar ileri sürmesine rağmen, sultan hepsini kabûl etti. 726 (m. 1326) senesinde vefât etti.

Adâletten ayrılmayan kadılardan idi. Hak üzere karar vermekten hiç çekinmez, kimsenin ayıplamasından korkmazdı. Kendisi çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan birçok kimseler hadîs-i şerîf dinledi. Üç defa hacca gitti. Dördüncü kerre hac yaptıktan sonra, yolda hastalandı. Medîne-i münevvereye geldiği zaman, Mescid-i Nebî'ye girip, önce Resûlullah efendimizin kabrini ziyâret etti. Çok zayıf ve hasta idi. Hastalığı çok arttı. Bir eve girip yattı. Seher vaktinde vefât etti. Bakî' kabristanına defnedildi.

Zehebî, "Mu'cem" adındaki eserinde diyor ki: "O, Hanbelî mezhebinde yüksek bir âlim idi. Bir müddet insanlara ilim okutmakla meşgûl oldu. Vera' sahibi olup, iffet ve hayası çoktu. Bütün güzel huyları kendisinde toplamıştı. Kâdılık vazîfesi kendisine zorla kabûl ettirildi. Ahlâkının güzelliğinden dolayı çok övüldü. O, güzel huylarını hiç bırakmadı. Tevâzusunun çokluğundan, kadılık vazîfesini yaparken, kendi elbiselerinden başka bir elbise giymedi. Kâdılık vazîfesini kabûl ederken bu şartını da ileri sürmüştü. Binecek bir hayvanı yoktu. Bir medresede ders okutmadı. Vakıfların imârı, hayır ve hasenat işlerinde çok uğraştı."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 258

2) Zel-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 380

MUHAMMED BİN NAKKÂŞ (Muhammed bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl-i fıkıh, edebiyat ve nahiv âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdülvâhid bin Yahyâ bin Abdürrahîm ed-Dekkâlî'dir. Künyesi Ebû Ümâme olup, lakabı Şemsüddîn'dir. İbn-i Nakkaş diye bilinir. 725 (m. 1325) yılında doğduğu söylenir. 763 (m. 1361) yılı Rebî'ul-evvel ayında Kâhire'de vefât etti. Aslen Magriblidir.

Kırâat ilmini, Burhânüddîn er-Reşîdî'den, Arabî ilimleri, Ebû Hayyân Muhib Sâig ve başkalarından aldı. Hâviy-üs-Sagîr" adlı eseri ezberledi. "Mısır'da ilk önce onu ezberledim" derdi. Şihâbüddîn Ensârî, Takıyyüddîn Sübkî'nin yanında ilim ile meşgûl oldu. Çeşitli ilimlerde mütehassıs oldu. Dersler okutup, fetvâ verdi. İnsanlara va'z ve nasihat eyledi. Meşhûr hatîblerden idi. Güzel şiir ve nesir yazardı. Mısır'da büyük bir mertebeye yükselip, ilminin çokluğu insanlar arasında yayıldı. Birkaç medresede ders verdi.

Takıyyüddîn Sübkî zamanında Şam'a geldi. Orada va'z ve nasîhatla meşgûl oldu. Hiç zorluk çekmeden, çok fasîh ve güzel, konuşurdu. Va'zlarını dinlemek için çok insanlar gelirdi. İbn-i Kesîr der ki: "İbn-i Nakkaş; fakîh, nahiv âlimi, şâir ve vâ'iz idi. Çeşitli ilimlerde mütehassıs idi."

Safdî de der ki: "Şam'a geldiğinde Sübkî kendisine çok ikramda bulundu, onu övdü. Devlet ileri gelenleri yanında kıymeti vardı. Şam'dan sonra Hama'ya da gitti ve orada da hürmet ve ikram gördü, İzzeddîn bin Cemâa, ona Sâlihiyye'de görev vermiştir."

Eserleri: 1- Şerh-ut-Teshîl, 2- Şerh-ul-Umde (8 cild.), 3- Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 4- Kitâb-ün-Nezâir vel-Fürûk, 5- Tahricü Ehâdîs-ir-Râfiî, 6- Tefsîr-ül-Kur'ân (Uzun bir tefsîrdir. Bu tefsîrine es-Sâbık vel-Lâhık adını vermiştir), 7-El-Müzemme fî isti'mâli ehl-iz-Zimme, 8- İhkâm-ül-Ahkâm.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 25

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 71

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 183

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 198

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 162

6) El-A'lâm cild-6, sh. 286

7) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 200

8) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 292

9) Brockelmann Gal-2, sh. 247 sup. 2, sh. 95

MUHAMMED BİN ÖMER

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Muhammed ez-Zevkî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. 782 (m. 1380) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Muallâ kabristanında Ümm-ül-mü'minîn Hatice'nin (radıyallahü anh) yakınında bir yere defnedildi.

Ebû Abdullah ez-Zevkî, ilmi ile amel eden âlimlerden olup, fazilet, kemâl sahibi bir zât idi. Çeşitli ilimlerde çok bilgisi vardı. Güzel ahlâklı, selim tabiatlı, hayr ve duâsı ile meşhûr idi. Rü'yâsında Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kendisine; "Kim senden ilim öğrenip, mütâlâa ederse, Cennete girer" dediğini gördü. Âfimlerden çok kimse bu rü'yâ üzerine ondan ilim aldılar. Şeyh Şerîf Abdürrahmân bin Ebü'l-Hayr el-Fârisî bu âlimlerdendir. Muhammed ez-Zevkî, ömrünün sonlarında Mekke'de ikâmet etti. Mekke halkı kendisine çok hürmet ederdi. Fakîh Süleymân el-Alevî şöyle anlatır "Abdullah bin Muhammed el-Mekkî, ishal hastalığına yakalanıp çok sıkıntıya düştü. Hattâ birgün altmış defa dışarıya çıkma ihtiyâcı duydu. Şeyh Muhammed ez-Zevkî, Mekke'de duâsı ile meşhûr olduğu için, babası, Abdullah el-Mekkî'yi ona götürdü. Şeyh Ebû Abdullah ez-Zevkî, ona duâ etti. Sonra karnını açmasını söyledi. O da açtı. Ebû Abdullah eliyle karnını sıvazladı. Bunun te'sîri görülüp, Abdullah el-Mekkî'nin sıkıntısı azaldı ve kısa zaman sonra iyileşti.

Şerîf Abdürrahmân bin Ebü'l-Hayr el-Fârisî, şöyle demektedir: "Muhammed ez-Zevkî'nin rü'yâda Peygamberimizi görüp, "Senden ilim tahsil eden Cennete girer" buyurduğu bana ulaşınca, ondan ilim öğrenmek için ona gitmeye azmettim. Fakat o, bulunduğum yere geldi. Ben de ondan ilim tahsîl ettim."

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 143

MUHAMMED BİN OSMAN EL-ENSÂRÎ (Muhammed Harîrî)

Hanefî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Osman bin Ebi'l-Hasen bin Abdülvehhâb el-Ensârî el-Harîrî'dir. Kâdı Şemseddîn lakabı ile meşhûr oldu. Babasının lakabı da Safiyyüddîn-i Harîrî idi. Babası, harîr (ipek) ticâreti ile meşgûl olduğu için, "Harîrî" nisbeti ile tanınmıştı. 653 (m. 1255) senesi Safer ayında doğdu. Birçok âlimden ilim tahsil edip yükseldi. Hanefî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi idi. "Hidâye" adındaki meşhûr fıkıh kitabını şerh etti. 728 (m. 1328) senesinde, Mısır'da kadılık yaparken vefât etti.

Muhammed Harîrî; Mikdâd el-Kaysî'den, Müslim bin Allân'dan ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilminde mütehassıs bir âlim olarak yetişti ve ders verdi. Fıkıh, nahiv ve başka ilimlere dâir birçok eseri ezberledi. "Hidâye" kitabı bunlardandır. Ayrıca onunla çok alâkalanıp şerh etti. Sa'îd bin Ali el-Bursavî, fıkıh ilmini tahsil ettiği hocalarındandır. Dımeşk kadılığına ta'yin edildiğinde, Zâhiriyye ve daha başka medreselerde ders okuttu. Sonra Mısır'a gitmek isteyip, Şam'dan ayrıldı. Orada 710 (m. 1310) senesi Rebî'ul-evvel ayında diyâr-ı Mısır kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfesine ilâveten, Sâlihiyye, Nâsıriyye, Câmi-i Hâkim ve daha başka medreselerde ders de okuturdu. Kâdılık hizmetlerinde, insanların haklarını gözetmekte ve aralarındaki ihtilâfları çözmekte çok gayretli idi. Talebelerine ve derslerini takib edenlere faydalı olmaya çok çalışırdı. Nezîh, temiz bir ahlâka sahip olup, kimseden bir hediye kabûl etmezdi.

Ezberlediği kitapları unutmamak için sık sık tekrar ederdi.

Zehebî diyor ki: “O, hakkı söylemekten hiç çekinmezdi. Hükümleri çok medhedilirdi. Onun emsali azdı. Dînin emir ve yasaklarına çok bağlı idi. Makam sahiplerine iltifât etmez, hüküm vermede hiç te’sîr altında kalmazdı. Hıristiyana karşı sert davranırdı. Onların davranışlarındaki aşırılıklara hiç göz yummazdı.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 282

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 39, 40

3) Keşf-üz-zünûn sh. 2036

MUHAMMED BİN RÜŞEYD (Muhammed bin Ömer)

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin İdrîs bin Sa’îd bin Mes’ûd bin Hasen bin Muhammed bin Ömer bin Rüşeyd el-Fihrî es-Septî’dir. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı Muhibbüddîn’dir. İbn-i Rüşeyd diye bilinir. 657 (m. 1259) yılı Rebî’ul-evvel ayında Sebte’de doğdu. 721 (m. 1321) yılında Muharrem ayının 23. günü Fas’ta vefât etti.

Arabî ilimleri Ebü’l-Hüseyn bin Ebi’l-Rebî’den öğrendi. Hâzim Kartâcanî’den de ilim tahsil etti. Ebû Muhammed bin Hârûn ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Gençliğinde edebiyat ile meşgûl oldu. Hattâ bu husûsta kabiliyeti sebebiyle kısa zamanda tanındı. Sonra Fas’a gitti. Orada bir müddet kalarak hadîs-i şerîf topladı. Magribden (batıdan) doğuya olan seyahatlerini anlatan altı cildlik kitap yazdı. Bu kitabında faydalı birçok bilgiler vardır. İbn-i Zeytûn ve başka âlimlerden usûl dersleri aldı. Tunus, İskenderiyye, Kâhire şehirlerine uğrayarak, buralarda bulunan âlimlerle görüşüp onlardan ilim aldı. 685 (m. 1286) yılında hacca gitti. Mekke’de bir müddet Harem-i şerîfin civarında kaldı. Medine’de Peygamber efendimizi ziyâret etti. Hicaz âlimleriyle görüştü. Oradan Mısır’a, Mısır’dan Şam’a gitti. Bu şehirlerde İzzüddîn el-Harrânî, Gâzî Halâvî, Fahrüddîn Buhârî, Kutbüddîn Kastalânî, İbn-i Tarhân el-İskenderânî, Şerefüddîn Dimyâtî, Ebü’l-Yümn bin Asâkir gibi zamanının büyük âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Dakîk-ül-Iyd ile buluşup, ondan çok istifâde etti. Gırnata’da, Büyük Câmi’de İmâmlık ve hatîblik görevinde bulundu. Vezir, doğuya olan sayahatlerinde İbn-i Rüşeyd’e arkadaşlık yapmıştı. Kâhire, İskenderiyye, Trablusgarb, Tunus, Mâlaka üzerinden memleketi Gırnata’ya geldi. Gırnata Sultanı ona çok izzet ve ikramda bulundu. Onun doğruluğunu, insanlara hizmet aşkının çokluğunu anlayınca, kendisini sır kâtibi yaptı. İbn-i Rüşeyd sır kâtibi olunca, Sultan, devlet işlerindeki mesâisini bitirip onun yanına gelir. Allah rızâsı için bu âlime hizmet ederdi. İbn-i Rüşeyd, câmiye gider Buhârî isimli meşhûr hadîs kitabından iki hadîs-i şerîfi açıklar, hadîslerin metni ve senedi üzerinde de konuşurdu. İbn-ül-Hakîm isimli vezir 708 (m. 1308)’de öldürülünce, Muhammed bin Rüşeyd Gırnata’dan çıkarak Udve’ye geldi. Buranın vâlisi Osman bin Ebî Yûsuf el-Merînî’nin yanında, ölünceye kadar hürmet görerek yaşadı.

Zehebî, Siyerü-A’lâm-in-Nübelâ isimli eserinde der ki: “Muhammed bin Rüşeyd, doğu seferinden döndükten sonra, Sebte’ye yerleşti. Orada âlimler, devlet adamları ve halk tarafından büyük alâka gördü. 691 (m. 1292) senesinde buradan ayrıldı. Vera’ sahibi olup, her hareketinde ölçülü davranır, insanlardan uzak dururdu, insanlara faydalı olmak ve onların zarar görmemeleri için, ihtiyâçlarını hemen gidermeye çalışırdı. Talebelere, garîblere ve fakirlere yardım ederdi. Kötüleyen kimselerin kötülemesi ve kınaması onu cenâb-ı Hakkın rızâsı olan birşeyi yapmaktan alıkoyamazdı. Tam vekar sahibiydi”

Gırnata Târihi isimli kitapta da şöyle yazmaktadır “Arabca, lügat ve arûz ilimlerinde çok fazla bilgi

sahihi idi. Adâlet, büyüklük, hıfz, vekar ve insanlara doğru yolu göstermek bakımından zamanının biriciği idi. Çok hadîs-i şerîf dinledi. Senetleri yüce, nakilleri doğru olup, hadîs ilminde kuvvetliydi. Bu ilme çok önem verirdi. Yine hadîs ilminde ileri görüşlü, muhakkik idi. Hadîs âlimlerinin durumlarını çok iyi bilirdi. Fıkıh, tefsîr ve edebiyat ilimlerinde mahir idi. Târih bilgisi fazla olup, tarihî hâdiseleri iyi bilirdi. Kırâat ilminde âlim, hat san'atında çok usta idi. Güzel ahlâklı, güzel yüzlü bir zât idi"

Çeşitli ilimlere âit birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Telhîs-ül-Kavânîn fin-nahv, 2- Şerh-ut-tecnîs, 3- Hükm-ül-İstiâre, 4-İfâdet-ün-Nasîh fî rivâyet-is-Sahîh, 5- İzâh-ül-mezâhib, 6- Muhâkemetü beyn-el-İmâmeyn, 7- Tercümân-üt-terâcim alâ ebvâb-il-Buhârî, 8- Mil-ül-aybe fîmen cemea bitûl-il-gıybe fir-Rihleti ilâ Mekke ve Taybe: Bu eseri magribden doğuya gelişini ve hac yolculuğunu anlatmaktadır. Altı cilddir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 93

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 111-113

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 199

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 310

MUHAMMED BİN YA'KÛB (Nasiruddîn bin Ya'kûb)

Haleb ve Şam'da yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Ya'kûb bin Abdülkerîm bin Ebi'l-Me'âlî el-Halebî ed-Dımeşkî'dir. Kendi lakabı Nâsıruddîn, babasının lakabı da Sâhib Şerefüddîn idi. Önceleri İbn-i Sâhib diye tanınırdı. Sonra, Nâsıruddîn bin Ya'kûb adı ile meşhûr oldu. Kaynak eserlerde, 700 (m. 1300) senesinden sonra doğduğu bildirilmektedir. Küçük yaşta ilimle meşgûl olmaya başladı. Kur'ân-ı kerîmin kırâatini (okunuşunu) Tâc-ür-Rümî'den öğrendi. "Tenbîh" ve "Muhtasar-ı İbn-i Hâcib" ve "Hâcibiyye" kitaplarını ezberledi. O ayrıca, İbn-i İmâm el-Meşhed, İbn-i Hatîb Cibrîn ve Esîr-ül-Ebherî gibi âlimlerden de ilim tahsil etti. İbn-i Zemlikânî, ona fetvâ vermek husûsunda izin vermişti. Haleb'de kadılık yaptı ve buradaki Nûriyye ve Esediyye medreselerinde ders verdi. Tıb ilmine dâir yazılmış olan "Kânun" kitabı ile, me'ânî ve beyân ilimlerine âit birçok kitabı yanından ayırmazdı. İlk defa Haleb emîrinin sarayında yazı işleri kâtibliğine ta'yin edildi. Sonra, devlet işleri ile ilgili yazıların ilk defa okunup incelenmesi görevine getirildi Emîr Ergûn, ona çok yakınlık gösterir, hürmet ve saygıda kusur etmezdi. 739 (m. 1339) senesinde, Şihâbüddîn bin Kutb'dan boşalan, Haleb'de sır kâtibliğine getirildi. 740 (m. 1347) senesinde de Dımeşk'da, sır (gizli yazı) kâtibliğine ta'yin edildi. Ayrıca orada Şâmiteyn Medresesi'nde ders okuttu. Medresenin ve müderrislerin idâresi vazîfesi kendisine verildi. Çok çabuk şiir yazardı ve çok güzel hattı (yazısı) vardı. Haleb'de çok uzun süre, Esediyye'de ders verme işlerinden ayrılmadı. Daha sonra Dımeşk'da kadıasker olarak ta'yin edildi ve vefâtına kadar buradan ayrılmadı. 763 (m. 1362) senesi Zilka'de ayında vefât etti. Nâsıruddîn bin Ya'kûb, çeşitli âlimlerin yazdığı kıymetli kitaplardan çoğunu te'min etmişti Fahreddîn İbni Hatîb Cibrîn ile "Keşşâf tefsîrini beraber okudular. Tûsî'nin "Tezkire" sinin yarısına kadarını Ebherî'den okudu. Talhâ'dan nahiv ilmini öğrendi.

Sadefî diyor ki: "O, zamanın en gayretli, çalışkan, akıllı ve ilimde çınar ağacı gibi yüksek ve sağlam olan âlimlerden idi. Emîrlerin, vâlilerin, ordu kumandanlarının ve âlimlerin yanında çok i'tibâr görür, onlar tarafından çok medhedilir, övülürdü. Sakin bir hâli ve herkes tarafından sevilen, beğenilen bir ahlâkı vardı. Kimseye sevmediği birşey ile muâmele etmezdi. O bir defasında; "Ben, Allahü teâlâ ve Resûlü, Sultan ve Emîr ile Kâdı'l-kudât adına iş görüyorum" demişti. Çünkü,

insanların suâllerine fetvâ verip, onların dindeki hükmünü bildirmek, Allah ve Resûlü adına iş görmektir. Sır kâtipliği yaptığı için Sultanın ve Emîrin adına iş görmekteydi. Onun elinde kadı efendinin mührü de vardı. Uzun zaman bu işlerine devam etti. Bu kadar hasletler, ondan başka kimseler de bir araya gelememiştir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 287, 288, 289

MUHAMMED BİN YÛSUF

Hindistan'da yetişen çeştiyye evliyâsının büyüklerinden. Hazret-i Hasen evlâdından (torunlarından) olup Şerîfdir. İsmi, Muhammed bin Yûsuf Dehlevî olup, Dehlî'dendir. Sekizinci asrın sonlarında vefât etti. Çerâğ-ı Dehlî olarak bilinen Nasîreddîn-i Mahmûd hazretlerinin halîfelerinin en önde gelenlerindendir. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde âlim, evliyâlık yolunda yüksek, çok kıymetli bir zât idi. Kendisine Kîsûdirâz denilirdi. Böyle tanınmıştır. Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı pek fazla idi.

Bunun için hocası olan Nasîreddîn hazretleri;

"Seyyid Kîsûdirâz'ın kim ki müridi oldu.
Vallahi hılâf yoktur, aşk ve muhabbet buldu."

demiştir. Hâce Muhammed bin Yûsuf, hocası Çerâğ-ı Dehlî'nin 757 (m. 1356) senesinde vefâtından sonra, Dehlî'den Dekken'e gidip, orada yerleşti. Orada herkes tarafından hüsn-i kabûl gören Hazreti Hâce, o civarın insanlarına çok fâideli oldu. Herkes ondan istifâde etti. Sohbetine koştu. Birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden Muhammed isminde birisi, hocası Kîsûdirâz'ın sözlerini toplayıp, Cevâmi'ul-kelîm isimli bir melfûzât (sözler) kitabı meydana getirdi. Kîsûdirâz Muhammed bin Yûsuf hazretlerinin buyurduğu kıymetli sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Münâzarada, söz Eshâb-ı Kirâm efendilerimizin üstünlükleri mevzûuna gelince hiç söz söyleyemem. Söz esnasında farkında olmadan kullanacağım uygunsuz bir kelime ile, o büyüklerden birini incitmekten korkarım. Onlar hakkında kalbimdeki i'tikâd şöyledir ki: istisnasız Eshâb-ı Kirâmın hepsi, temiz, seçilmiş ve yüksek zâtlardır, içlerinden hiçbirisine dil uzatılmaz. En üstünleri Hulefâ-i Râşidîn'dir. Bunların da üstünlükleri halifelik sıralarına göre; Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali'dir (r.anhüm)."

"Âlimler ihtilâf ettiler ki; "Müslümana ölüm mü daha iyidir, yoksa yaşamak mı?" Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir ama, Resûlullah efendimizin devr-i se'âdetlerinde bir müslüman için yaşamak daha iyi idi. Ondan sonra ise ölüm iyidir."

"Eğer iyi bir saatte, kalb, Allahü teâlâ ile olursa, işte o Cennetlik bir iştir.

Severek bir güzele bakmak bir zaman,
Üstündür ömür boyu bir pâdişâh olmaktan."

Hâce Muhammed bin Yûsuf hazretlerinin en meşhûr tasniflerinden birisi de, Kitâb-ı esmâr'dır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 136

MUHAMMED BİN YÛSUF ER-RÛMÎ (Muhammed Konevî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin İlyâs er-Rûmî el-Konevî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, Şemseddîn lakabı ile tanınırdı. 715 veya 716 (m. 1316) senesinde Konya'da doğdu, önce

memleketinde ilimle meşgûl oldu. Fıkıh, hadîs ve daha birçok ilimde pek mahir oldu.

Genç yaşında iken Dımeşk'a (Şam'a) gitti. Uzun zaman orada kaldı. Bütün insanlar kendisiyle ilgilenip, ondan ilim öğrenmeye çalıştılar. O ise sâdece ilim ve ibâdetle meşgûl olup, başka şeylerle ilgilinmedi. Kâdılık ve tedrisat işlerinde bir vazîfe kabûl etmedi, ibâdet, zühd, vera' ve takvâ bakımlarından zamanındaki herkesten daha üstün oldu. Hilm (yumuşaklık) ve takvâdaki şöhreti, her yere yayıldı. Onun ricasını, arzusunu kimse reddetmez, geri çevirmez oldu. Zamanının emirleri, sultanları her arzusunu yerine getirirlerdi. Çok faydalı eserler hazırladı. Sultanlara emr-i ma'rûftan, nasihat etmekten asla geri durmazdı, İslâmiyetin yasak ettiği husûslarda, hiç çekinmeden nehyeder, bunları yapmamaları için çok gayret sarf ederdi. Ömrünün sonuna doğru hadîs ilmiyle meşgûl olmaya başladı.

Muhammed Konevî, süvarilik ve harp âletlerini yapmakla da çok meşgûl oldu. Saydâ ve Beyrut şehirleri arasında, sınırda nöbet tutmak niyetiyle çok gidip geldi. Beyrut'ta nöbet tutarken, düşmanla yapılan muharebeye bizzat katılmıştır. Deniz sahilinde bir kale inşâ ettirdi. Kâhire ve Kudüs'te de bir süre ikâmet etti. Sonra Dımeşk'a döndü. Şehrin biraz dışında bulunan Mizze'deki zaviyesine yerleşip, başka bir yere ayrılmadı. 788 (m. 1386) senesi Cemâzil-âhır ayının beşinde tâ'ûn (veba) salgınından vefât etti.

Muhammed Konevî hazretleri; âlim, fâzıl ve kâmil bir zât olup, aklî ve naklî ilimlerde, asrının âlimleri arasında çok yükselmişti. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerinde pek mütehassıstı. O; Tâcüddîn İsmâil bin Halîl, Fahreddîn Osman bin Mustafâ Türkmânî, Sadrüddîn Süleymân bin Ebi'l-İzz, Mahmûd-i Harîrî gibi âlimlerden ilim tahsil edip, pek yükseldi.

İbn-i Habib diyor ki' "O, ilim ve amel bakımından zamanının İmâmı, en büyük âlimi idi. Hâli, gidişatı ve âlimlik alâmetini taşıması bakımından da insanların en hayırlısı, iyisi oldu. Zühd ve takvâ sahiplerinin en önde geleni idi. İlminin çokluğunu ve anlayışının inceliğini gösteren kıymetli eserleri vardır. "Mecma'ul-bahreyn" adındaki eseri şerh etti. Zemahşerî'nin "Mufassal"ını kısalttı, "Dürer-ül-bihâr" adındaki eserine de, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebinin fıkıh bilgilerini ilâve etti. Kelâm ilmine dâir yazılan "Umdet-ün-Nesefî" adındaki eseri de şerh etti. Bundan başka eserleri de vardır."

Başlıca eserleri şunlardır: 1- Şerhu Mecma'ul-bahreyn ve mültekan-nehrayn: Hanefî fıkhına dâir yazılmış olan 10 cildlîk kıymetli bir eserdir. 2- Şerhu telhîs-il-miftâh: Kazvînî'nin me'anî ve beyân ilimlerine dâir olan eserinin şerhidir. 3- Haşiyeti Şerh-i Müslim: İmâm-ı Nevevî'nin hadîs ilmine dâir olan eserinin şerhidir. 4- Muhtasar-ül-Mufassal: Zemahşerî'nin nahiv hakkındaki eserinin şerhidir. 5- Şerhu Umdet-il-akâid: Abdullah-i Nesefî'nin kelâm (akâid) ilmi hakkındaki eserinin şerhidir.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 122

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 292, 295

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 305

4) El-Fevâid-ül-hehiyye sh. 202, 203

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 172

MUHAMMED CEMÂLEDDÎN-İ EZHERÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı Cemâleddîn'dir.. Mısır'da Câmi'ul-ezher Medresesi'nde ilim tahsilinde bulunduğu için, Ezherî diye nisbet edilmiştir. Daha çok Cemâleddîn-i Ezherî diye tanınır. Seyyid olup,

nesebi Hazreti Hüseyn'e dayanmaktadır. Şîrâz nahiyelerinden Kalincâr'a bağlı Yenkenler köyünde doğup büyüyen Cemâleddîn-i Ezherî'nin doğum târihi tesbit edilememiştir. 760 (m. 1358) senesinde Geylân şehri civarında bulunan Lenger-Künân mevkiinde vefât etmiş olup, kabri oradadır.

Çocukluğu, doğum yeri olan Yenkenler köyünde geçen Cemâleddîn Muhammed, ilim öğrenme çağına gelince, Mısır'da bulunan meşhûr Câmi'ul-ezher Medresesi'ne gitti, orada zamanın âlimlerinden dînî ilimleri okudu. Burada tahsilini tamamladıktan sonra, Tebrîz'e yerleşti. Orada, tasavvuf yolunda ilerlemek için, Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinin oğlu Şihâbüddîn-i Tebrîzî'nin talebeleri arasına girdi. O büyük zâtın huzûrunda, sohbet ve hizmetlerinde bulunarak kemâle geldikten sonra, insanlara doğru yol göstermek için, hocası tarafından Geylân taraflarına gönderildi.

Geylân yakınlarında bulunan Poteste isimli köyde yerleşen Cemâleddîn-i Ezherî için, âlimleri ve evliyâyı sevenler, bir tekke ve mescid yaptırdılar. Burada uzun seneler hizmet edip, insanların saadete kavuşmaları için çok gayret gösterdi. Çok talebe yetiştirdi.

İslâmiyetin bütün emir ve yasaklarına riâyet ettiği için, söylediği sözler insanlara çok te'sîr eden Cemâleddîn-i Ezherî, birçok kimsenin saadete kavuşmalarına vesile oldu. Riyâzet ve mücâhedede (nefsin istediği, hoşlandığı şeyleri yapmamakta ve ona zor gelen istemediği beğenmediği şeyleri yapmakta) çok ileri idi. Yemesi ve içmesi çok az idi. Ba'zan günlerce evinde yemek pişmediği olurdu. Fakat bu hâllerini kimseye bildirmez, kimsenin de bilmesini istemezdi. Hattâ bu hâllerin başkaları tarafından anlaşılmaması için, evde yemek pişiriliyormuş ve yemek yeniyormuş gibi sesler yapardı.

Ufak bir arazisi vardı. Orayı başka birine kiraya verir, geliri ile yetinirdi Oradan gelen mahsûl gayet bereketli olur ve kendilerine yeterdi, ilimdeki ve evliyâlık yolundaki derecesi pek üstün olan Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî, yüksek dedelerine lâyık bir evlât idi. Kendisi, bedenen (fizikî olarak) çok zayıf idi. Fakat, Allahü teâlânın emirlerini yapmakta hiç gevşeklik göstermezdi. Sesi pek güzel olup, Dâvûdî sesi ile çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu.

Cemâleddîn-i Ezherî'nin talabelerinden biri anlatır: "Bir sene, bir kâfile ile hacca gitmek üzere yola çıktım. Yanımda babam vardı. Haccımızı tamamlayıp geri dönerken ihtiyâç gidermek için, üzerinde bulunduğum deveden indim. Tenhâ bir yere gittim. Bu sırada bir kum fırtınası çıkıp, etrâf görünmez oldu. Nerede olduğumu şaşırdım. Kâfile gitmişti ve ben çölün ortasında yalnız başıma kalmıştım. Ağlayarak, ne yapacağımı bilmez vaziyette sağa sola koştum. Issız çölde hiç kimse yoktu. Çaresiz olarak, biraz yüksekte bulunan bir kayanın kovuğuna sığındım. Aç susuz, yorgun ve çaresiz bir hâlde idim. Burada ağlaya ağlaya uyumuşum. Uykumun arasında, kulağıma seslerin geldiğini hissettim. Hemen ayağa kalktım. Ba'zı kimselerin bulunduğum yere doğru gelmekte olduklarını anladım. Hemen aşağıya indim.

Her birisi bir arslana binmiş, heybetli ve nûrânî yüzlü yedi tane zâtın bana doğru yaklaşmakta olduğunu gördüm. Önlerine çıkıp, onlara selâm verdim. Selâmımı aldılar. Ağlıyarak onlara durumumu bildirdim. Bana yardımcı olmaları, beni de beraber götürmeleri için yalvardım, içlerinden birisi bana; "Bizim mühim bir hizmetimiz vardır. Onu görmeye gidiyoruz. Sen bizimle birlikte bulunmaya tahammül edemezsin. Fakat sabaha doğru, olgun ve kâmil bir zât buradan geçer, sen ona durumunu arzet. O, Allahü teâlânın izni ile seni dilediğin yere ulaştırır" dedi. Bundan sonra o yedi zât gözden kayboldular.

O gece orada bekledim. Sabaha kadar gözüme uyku girmedi. Hep o gelecek zâtın yolunu

gözetliyordum. Sabah namazına yakın, akşamki kimselerin bildirdiği vasıflarda, kâmil bir zâtın, yürüyerek vekar ve heybetle bulunduğum yere doğru geldiğini görüp, çok sevindim. Hemen yoluna çıktım. Hürmet ve edeble kendisine selâm verip, hâlimi ve başımdan geçenleri anlattım. Bana; "Üzülmeyin, haydi benimle geliniz" dedi. Ben de kendisini ta'kib ettim. Giderken beni bir uyku bastırdı. Uyuklamışım. Gözümü açtığımda, kendimi memleketim olan Minâyin şehrinde, kendi evimizde buldum. Hâlbuki, arada günlerce yol yürümekle bitmeyecek uzak bir mesafe vardı. Sevincimden ağlıyordum. Babam da beni kaybetmenin üzüntüsünden kurtulmuş oldu. Ona başımdan geçenleri anlattım. O da çok sevinip Allahü teâlâya şükretti.

Aradan uzun zaman geçti. Babam vefât etmiş, ben de genç yaşta kimsesiz kalmıştım. Bir yandan da senelerce önce, çölden kurtulmama vesile olan o büyük zâtı görmek arzusuyla yanıyordum. Nihâyet bir gece rü'yâmda bana; "Yârın maksadına kavuşuyorsun" denildi. Uyandığımda çok hayret ettim ve çok meraklandım. Sabah olduğunda, yakın tanıdıklarımdan biri bana; "Köyümüze evliyâdan bir zât gelmiş. Gel yanına gidelim. Sohbetinde bulunalım. Hayır duâsını alalım" dedi. Ben de onlarla birlikte o gelen zâtın bulunduğu yere gittim. Herkes; "Hoş geldiniz" diyerek müsâfeha ettiler. Sıra bana geldiğinde, müsâfeha ederken; "Hac yolunda çok sıkıntı çektin ve çok üzüldün değil mi?" dedi. Kendisine dikkatle baktığımda, onun seneler önce benim çölden kurtulmama vesile olan zât olduğunu anladım. O hâdiseyi hatırlayınca, tekrar ellerine sarılıp birşeyler söylemek istedim. Hemen beni susturdu ve; "Ben sağlam olduğum müddetçe, bunu hiç kimseye anlatma!" buyurdu. "Efendim! Benim bulunduğum yere sizden önce gelen, herbirisi bir arslanın sırtına binmiş olan ve bana sizin geleceğinizi müjdeleyen o nûrânî yüzlü zâtlar kimler idi? Ben onları anlıyamadım" dedim. Bunun üzerine; "Onlar, kendilerine yediler denilen evliyâ zâtlardır. Zamanın kutbu olan, âlim ve velî zât ile görüşmek üzere Kâ'be-i muazzamaya gidiyorlardı buyurdu. Ben, bu hâli, o hayatta olduğu müddetçe kimseye anlatmadım. Cemâleddîn-i Ezherî'ye talebe olmam böyle oldu. Bundan sonra ben Cemâleddîn-i Ezherî hazretlerinin yanından ayrılmadım. Onun talebelerinden oldum. Sohbet ve hizmetlerinde bulunmakla birçok ma'nevî ni'metlere ve olgunluk derecelerine kavuştum."

Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî hazretleri anlatır: "Bir sene hacca gitmiştim. Çölün ortasında suyum bitti, susuzluktan çok bunaldım. Susuzluğa sabrediyor, fakat gittikçe takatim kesiliyordu. Nihâyet yürüyemeyecek hâle gelip, bir ağacın altına çöktüm. Sırtımı ağaca verip, öylece kalakaldım. Gözlerimi kapamış, kendimden geçmiş vaziyette idim. Bu arada elime bir su damlası düştüğünü hissettim. Hemen gözüm açıldı. Görünürlerde hiçbir şey yoktu. Yine gözlerim kapandı ve yine kendimden geçtim. Biraz sonra, tekrar bir su damlasının elime düştüğünü hissettim. Gözümü açıp yukarıya baktığımda, bir de ne göreyim, tam üzerimde, ağacın dalında asılmış vaziyette bir su matharası vardı ve su ondan damlıyordu. Hemen doğrulup matharayı aldım, içindeki sudan içtim. O suyun tadı, şimdiye kadar iştiğim suların hepsinden daha fazla idi. Elimi yüzümü de yıkayıp serinledim ve matharayı aldığım yere tekrar astım. Bir taraftan yola devam etmek üzere hazırlanırken diğer taraftan da bu su matharasını buraya kimin bırakmış olabileceğini merak ettim. Sonra da, buradan geçen hacılardan birinin bırakmış olabileceğini düşündüm. Tam bu sırada, gizliden bir ses duydum ki; "Ey Cemâleddîn! Sen şu ânda yalnız başınasın ve bir ân Allahü teâlâyı unutmuyorsun. Her ân O'nu zikrediyor ve O'na ibâdette gevşeklik yapmıyorsun. Cenâb-ı Hak, her emrine ihlâs ile sarılıp yerine getiren kimseyi sever ve sıkıntı ve zarûret içine düşüp, hiç kimseden yardım almak ümîdi olmadığı zamanda da onun imdâdına yetişir" diyordu. Gönüllere te'sîr eden bu tatlı sözleri dikkatle dinleyip, çok sevindim. Allahü teâlâya çok şükrederek yoluma

devam ettim. Bundan sonraki yolculuğum müddetince de hiç susuzluk çekmedim.”

Bir defâsıda Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî hazretleri, meclisinde toplananlara va’z ederken uygunsuz bir kimse gelip, Seyyid Cemâleddîn’e edebsizce ba’zı sözler sarfetti. O da bu sözlere üzüldü. Fakat, cevap vermedi. O kimse, çıkıp gitmek üzere kapıdan adımını atar atmaz, dışarıda bulunan bir köpek o kimsenin ayağını öyle bir ısırdı ki, etrâftan yetişenler ne kadar uğraştılar ise de, köpek, o kimsenin ayağını bırakmadığı gibi, sürüyerek oradan uzaklaştırdı. Başı taştan taşa çarpan o edebsiz kimse, feryâd ederek fecî bir şekilde can verdi. O köpek, o kimsenin ayağını ölmedikçe bırakmadı. Bu hâdiseyi ibretle seyredenler, büyüklere dil uzatmanın ne kadar tehlikeli olduğunu daha iyi anladılar.

Bir defasında Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî (radıyallahü anh), traş olmak üzere bir berber dükkânına gidip, orada boş olan başberberin sandalyesine oturdu. Berber tam traş edeceği zaman, zengin bir müşteri geldi. Seyyid hazretleri fakir görünüşlü olduğu için, berber onun traşını bırakıp, yeni gelen müşteriyi traş etmeye başladı. Seyyid hazretleri birşey söylemeyip bekledi. O kimsenin traşı bitip, berber Hazreti Seyyid’i traş etmeye başlamıştı ki, tam o sırada bir önceki gibi zengin bir müşteri daha geldi Berber yine traşı bırakıp, yeni gelen kimseyi traş etti. Bu hâl üç defa tekrarlanınca, Seyyid hazretlerinin gayretine dokundu. Bunların paraya düşkün olduklarını, insanlara ona göre muâmele ettiklerini düşünüp üzüldü. Ortada bulunan biley taşına; “Ey taş! Altın ol ki, bu kimsenin gözü doysun ve gönlü zengin olsun” buyurdu. O taş, Allahü teâlânın izni ile o ânda som altın hâline dönüştü. O altını alıp, hayretler içinde kalan berberin avcuna koydu. Berber bunun evliyâ bir zât olduğunu ona karşı çok büyük hatâ ettiğini anlayıp, çok üzüldü. Pişman oldu. “Efendim! özür dileriz. Sizi tanıyâmadık. Sizi üzdük. Bizi affedip, hakkınızı helal ediniz” dedi. Seyyid hazretleri buna cevaben; “Ben hakkımı helâl ettim. Ama sakın ola ki bir daha, zengin biri geldi diye, traşına başladığın bir kimseyi bırakıp da yeni gelen kimseye gitme. Bir kimsenin gönlünü almak, birçok altın almaktan daha kıymetlidir. Fakirleri de hor görme ki, senin, fakir görünüşlü olduğu için hakîr gördüğün o kimse, Allahü teâlânın, hürmetine taşı altına çevirdiği makbûl ve velî bir kulu olabilir. Böylece sen de, gelip geçici olan bir parça altın için, o makbûl zât hürmetine kavuşacağın hakîkî ve ebedî birçok ni’metten mahrûm olabilirsin” diye nasihat edip, oradan ayrıldı. Berber ise, yaptığına çok pişman olup, mahcub bir şeklide Seyyid hazretlerinin arkasından bakakaldı.

Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî hazretlerinin yetiştirdiği talebelerin sayısı pekçok, olup, en büyüklerinin ve kendisinden sonra halîfesi olan dört tânesinin isimleri şöyledir: Tâcüddîn İbrâhim Zâhid-i Geylânî, kendi oğlu Seyyid Ali Seyyid Ebü’l-Kâsım ve Seyyid Muhammed el-Kesîre.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi Halet Efendi kısmı, 281 nolu kitap)

MUHAMMED EL-CEZERÎ

Tefsîr, nahiv, fıkıh, usûl ve matematik âlimi. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Abdullah el-Cezerî’dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şemsüddîn’dir. 637 (m. 1239) senesinde Musul civarında bulunan Cezîret-i İbn-i Ömer denilen yerde doğdu. 711 (m. 1312) senesi Zilka’de ayında Mısır’da vefât etti. Babası Cezîre’de sarraf idi. Haşşâş lakabı ile bilinirdi.

Muhammed el-Cezerî, doğduğu yerde büyüdü ve ilim tahsiline başladı. Sonra ilim tahsiline devam etmek için Mısır’a gitti. Mısır’da Kûs denilen yere yerleşti. Burada kadı olarak vazîfe yapan Şemsüddîn İsfehânî’nin derslerini ta’kib etti. Bu şehirde çeşitli ilimleri iyice öğrendi. Sonra buradan ayrılarak Kâhire’ye gidip, oraya yerleşti. Burada bir süre Sâhibiyye Medresesi’nde talebelere ders verdi. Daha sonra Kal’a Câmii hatîbliğini ve Şerîfiyye Medresesi müderrisliğini yaptı. Bütün gününü ilim öğretmekle geçirirdi. Yahudiler ve hıristiyanlar da ondan ders alırlardı. Zamanının sultânı Caşenkîr onu severdi. Fakat

onu sevmeyenler ve hakkında kötü sözler söyleyenler, sultanla arasını açtılarahmetullahi aleyhinde yaptıkları çalışmalar ile, Kal’a Câmii hatîbliğinden alındı. Sultan Nasır zamanında Tûlûn Câmii hatîbliğine ve Mısır’da Ma’ziyye Medresesi müderrisliğine ta’yin edildi.

Kemâlüddîn Kefevî onun hakkında şöyle demektedir: “Görünüşü hoş, ifâdesi tatlı bir zât olup, fıkıh, usûl, nahiv, mantık, edebiyat gibi ilimlerde mütehassıs idi.”

Muhammed el-Cezerî, birçok eser yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik: Nahiv ilmine dâirdir. 2- Şerh-ut-tahsîl, 3- Dîvân-üş-Şi’r, 4- Dîvân-i Hutab, 5- Şerh-ül-Minhâc lil-Beydâvî: Usûl-i fıkha dâir bir eserdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 128

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 299

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 275

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 278

5) El-A’lâm cild-7, sh. 151

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 363

7) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 42

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 142

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 92 cild-2, sh. 1616, 1879,

MUHAMMED EL-KESÎRE EL-GEYLÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî’nin önde gelen talebelerinden ve halîfelerindendir. İsmi, Muhammed olup, lakabı Burhâneddîn ve künyesi Ebû Kesîre’dir. Aslen Geylân bölgesindendir. Doğum tarihi tesbit edilemiyen Ebû Kesîre, 780 (m. 1378) senesinde vefât etti. Nekâ isimli köyde medfûndur.

Memleketi olan Geylân bölgesinde, Seyyid Cemâleddîn hazretlerinin sohbetlerinde yetişip kemâle gelen Muhammed el-Kesîre hazretleri, hocası tarafından Keştâsûf diye bilinen yere gönderildi. Orada irşâd, insanlara doğru yolu göstermek üzere vazîfelendirildi. Oraya gidip uzun yıllar hizmet etti.

İslâmın güzel ahlâkı ile ahlâklanmış olan Ebû Kesîre, sohbetinde bulunanlara, çok lüzumlu mevzûları, çok güzel bir ibâre ile anlatırdı. Sohbetlerinde ve diğer zamanlarda, insanlarla devamlı ilgilenirdi. İnsanların yardımlarına koşmak husûsunda, zengin ve fakir ayırd etmezdi. Bir ân Allahü teâlâyı unutmayan, âbid, sâlih, faziletler ve kerâmetler sahibi yüksek bir zât idi.

Bir defasında, Ebû Kesîre hazretlerine bir misâfir gelmişti. O sırada, talebeleri ile birlikte kırda bulunuyorlardı. Ebû Kesîre, biraz uzakta bulunan bir ceylanı yanına çağırdı. Onun sütünü sağarak, gelen misâfire ikram etti. Sonra nehrin kenarına geldiklerinde, nehre doğru seslenerek; “Ey mahlûklar! Bize gıda lâzım” dedi. Daha sözünü bitirir bitirmez, birkaç balık, sür’atle sudan çıkıp, kendilerini kıyıya attılar. Bu balıklar içinden birkaç tanesini alıp, diğerlerini suya bırakmalarını emretti. O balıklar pişirilip, gelen misâfire ikram edildi.

Buna benzer daha birçok kerâmetleri görülmüştür.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlid Efendi kısmı, 281 numaralı kitap.)

MUHAMMED KAZVÎNÎ

Fıkıh, hadîs ve edebiyat âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân bin Ömer bin Ahmed bin Muhammed bin Abdülkerîm bin Hasen el-Kazvînî'dir. Künyesi Ebü'l-Meâlî olup, lakabı Celâlüddîn'dir. 666 (m. 1268) senesinde Musul'da doğdu. 739 (m. 1338) senesinde vefât etti. Sûfıyye kabristanına defnedildi.

Muhammed Kazvînî, babası ve kardeşi ile birlikte Anadolu'ya gidip yerleşti. Burada ilim ile meşgûl oldu. Babasından fıkıh ilmini öğrendi. Anadolu'da, yirmi yaşına gelmeden önce kadılık yaptı. Sonra Dımeşk'a gitti. Burada bulunan birçok âlimden ders aldı. Çeşitli ilimleri tahsil etti. Usûl-i fıkıh, Arab dili ve edebiyatı, meânî ve beyân ilimlerinde mütehassıs oldu. Meşhûr âlim Eykî'den de fıkıh ilmini öğrendi. İzzeddîn Fârûkî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Berzâlî, onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bir cüz'ü tahric etti. Dımeşk'da, önce kardeşi İmâmüddîn'in, daha sonra İbn-i Sasra'nın yerine kadılık yaptı.

Muhammed Kazvînî, 724 (m. 1324) senesinde Sultân Nâsır'ın yanına gitti. O gün Cum'a idi. Kazvînî, sultânla bir müddet görüştükten sonra, sultan ona, Kal'a Câmii'nde hutbe okumasını emretti. Bunun üzerine Kazvînî hutbe okudu. Kazvînî'nin, sultânın emri üzerine hutbe okuyacağı hatırından bile geçmemişti. Cum'a namazından sonra, sultân ona, maddî durumu ve ne kadar borcu olduğunu sordu. Kazvînî, borcu olan miktârı söyleyince, Sultan Nasır, onların ödenmesini emretti. Sonra onu, Şam kadılığına ta'yin etti. Mısır bölgesi kadılığına çağırılıncaya kadar bu vazîfede kaldı. Burada, aynı zamanda hatîblik de yaptı. 727 (m. 1327) senesinde Mısır'a çağırıldı ve İbn-i Cemâa'nın yerine kadılık vazîfesine ta'yin edildi.

Muhammed Kazvînî çok cömert idi. Fakirlere ve muhtaçlara, vakıf mallarından yardım etti. İnsanlar arasında, kadri ve kıymeti çok yüksek idi. Sultân, onun sözüne çok i'tibâr ederdi. Daha sonra tekrar, Şam bölgesi kadılığına ta'yin edildi. Denilir ki, Mısır'da hiçbir Türk sultânının yanında, Muhammed Kazvînî kadar kimse i'tibâr görmemiştir.

Zehebî onun hakkında; "Muhammed Kazvînî, ifâdesi tatlı olup, çok güzel konuşurdu. Çok cömert ve yumuşak huylu bir zât idi. Vefât ettiği zaman, büyük âlimler onun cenâzesinde bulundu. Onun vefâtına herkes çok üzüldü. Onun hayâtını anlatmak istesek, cildler dolusu kitap yazılır" demektedir.

Muhammed Kazvînî, birçok eser yazdı. Onlardan ba'zıları şunlardır: 1-Telhîs-ül-miftâh: Bu esere çok şerh yapılmıştır. 2- Îzâh-üt-telhîs, 3- Süver-ül-mercânî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 145

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 158

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 3

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 185

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 123

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 209

7) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 156

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 329

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 210, 473 cild-2, sh. 1009, 1692, 1764,

10) Ahlwardt: Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-6 sh. 366

11) Brockelmann Gal-2, sh. 22 Sup-2, sh. 15,

MUHAMMED KELBÎ (Muhammed bin Ahmed)

Mâlikî mezhebi fıkıh, kelâm, hadîs, tefsîr ve usûl âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Yahyâ bin Abdürrahmân bin Yûsuf el-Kelbî el-Gırnâtî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. 693 (m. 1294) yılında doğdu. 741 (m, 1340) yılında Tarifte İspanyollarla müslümanlar arasında cereyan eden savaşta, Kâine hâdisesinde şehîd oldu.

Üstâd Ebû Ca'fer bin Zübeyr'den ilim tahsil etti. Ondan; Arabca, fıkıh, hadîs ve kırâat ilimlerini öğendi. Ebü'l-Hasen bin Sem'ûn ve Ebû Abdullah bin el-İmâd'dan da dersler aldı. El-Hatîb-ül-Fâdıl Ebû Abdullah bin Bertâl ve üstâd Ebü'l-Kâsım bin Abdullah eş-Şât el-Ensârî, el-Hatîb Ebû Abdullah bin Râşid, Ebü'l-Mecd bin Ebi'l-Ahves, Ebû Abdullah bin Ebû Âmir gibi büyük âlimlerin derslerine devam ederek ilmini arttırdı.

Zamanındaki büyük âlimlerden uzun zaman ilim öğrenen Muhammed Kelbî, gayretli çalışmaları neticesinde büyük bir âlim oldu.

Başka işlerden vazgeçerek ilimle meşgûl olma husûsunda, örnek alınacak bir durumda idi. Vaktini, ilim müzâkere etmek, kitap yazmak, ba'zı kitapları şerh etmekle geçirirdi. Büyük fıkıh âlimi ve hafız olup, devamlı ilim öğretir ve talebe yetiştirirdi. Arabca, usûl, kırâat, hadîs, edebiyat ilimlerinin hepsinde derin bilgi sahibi idi. Tefsîr ilminde de âlim olup, tefsîr âlimlerinin âyet-i kerîmeler hakkındaki sözlerini iyi bilirdi. İlme çok düşkün olan bu zâtın, çok zengin bir kütüphânesi vardı. Derslerine gelenlerle gayet güzel konuşur, güzel muâmele eder, sohbetlerinden, sözlerinden istifâde edilirdi.

Herkese karşı iyilik düşünür, herkese merhametle muâmele ederdi. Doğru i'tikâdlı idi. Yaşı genç olmasına rağmen, memleketinde Mescid-ül-a'zâmda hatîblik vazîfesini verdiler. İlminin yüksekliği, ahlâkının güzelliği, faziletlerinin çokluğu husûsunda onu tanıyanlar ittifâk halindeydiler.

Ömrünü, ilim öğrenmek, talebe yetiştirmek ve kitap yazmakla geçiren bu mübârek âlim, pek kıymetli eserler yazdı. Ba'zıları şunlardır: "Vesîlet-ül-müslim fî tehzîb-i Sahîh-i Müslim", "El-Kavânîn-ül-fıkhiyye fî telhisi mezheb-il-Mâlikiyye", "El-Muhtasar-ül-Bârî fî kırâati Nâfi", "El-Fevâid-ül-âmme fî lahn-il-âmme", "Takrîb-ül-Vüsûl ilâ ilm-il-usûl", "Usûl-ül-kırâat-is-sitte", "El-Envâr-üs-seniyye fil-kelimât-is-sünniyye", "Ed-Deavât vel-ezkâr", "Et-Tenbîh alâ mezheb-iş-Şâfiiyye vel-Hânefiyye", "Nûr-ul-mübîn fî kavâididdîn" ve "Fihrist" (Doğuda ve batıda yetişmiş büyük âlimleri bildiren bir kitaptır.)

Bunlardan Başka, tefsîr ve kırâat ilimlerine dâir notları da vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 11

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 356

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 295

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 81

MUHAMMED KURAŞÎ (Muhammed bin Ahmed)

Fas'ta yetişmiş kırâat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Adı, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Bekr bin Yahyâ bin Abdürrahmân bin Ebî Bekr bin Ali el-Kuraşî et-Tilmsânî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. Fas şehrinde 750 (m. 1349) yılında vefât etti. Tilmsân'da defnedildi.

İbn-ül-İmâm Ebî Zeyd Abdürrahmân, Ebû Mûsâ Îsâ, İbn-i Ebî İmrân Mûsâ bin Yûsuf el-Meşeddâlî, Ebû Abdullah bin Abdünnûr, İbrâhim bin Hakem es-Selvî el-Kettânî, Ebû Osman Sa'îd bin İbrâhim bin Ali el-Hayyât gibi zamanının âlimlerinden ilim

tahsil etti. Ebû İshâk et-Tayyâr ve Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed el-Karmûnî gibi âlimlerin zamanına yetişti. Yaşı küçük olduğundan, bu iki âlimden istifâde edemedi.

Devamlı ilim öğrenmek, çeşitli ilimlere dâir kitapları müzâkere etmek, dersle meşgûl olmak, talebe yetiştirmek, Kur'ân-ı kerîm kırâat etmekle (okumakla) meşgûl olurdu. Kuzey Afrika ülkelerinde parmakla gösterilen bir âlimdi, ilminin çokluğu ve kuvvetliliği ile tanınır, âdil davranması ile bilinirdi. Çok fazla ibâdet eder, hâl ve hareketlerinde dîne uymaya çok dikkat ederdi. Arabca, fıkıh, tefsîr, târih ve edebiyat ilimlerinde çok fazla bilgi sahibi idi. Bununla beraber, usûl ilimlerini, münâzara, mantık ilimlerini de iyi bilirdi. Tasavvuf ilmine de vâkıf olup, sûfîlerin hâllerinden ve makamlarından konuşurdu.

Hac ibâdetini yerine getirmek, mübârek beldeleri görmek maksadıyla Hicaz'a gitti. Hac vazîfesini ifâ ederken, dünyânın çeşitli beldelerinden gelen âlimlerle tanıştı, onlarla ilim müzâkeresinde bulundu.

Hicaz bölgesinin ve diğer İslâm ülkelerinin büyük fakîhleri, âlimleri, sâlih zâtları ile bir arada bulundu. Hac vazîfesini bitirdikten sonra memleketine dönünce, kendini tamamen ilme verdi. İlimden başka herşeyden kesildi. Ebû Înân vâli olunca, aralarında samimiyet hâsıl oldu. Ebû İnân ona, Fas'ta cemâa kadılığı vazîfesini verdi. Bu vazîfede uzun bir müddet görev yaptı.

İbn-ül-Hatîb es-Selmânî ve Muhammed Kuraşi'den ilim tahsil eden âlimlerdendir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 362

MUHAMMED LAHMÎ (Muhammed bin Ahmed)

Mâlikî mezhebi fıkıh, hadîs, kırâat ve lügat âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Dâvûd bin Mûsâ bin Mâlik el-Lahmî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, İbn-ül-Kemâl diye bilinir. Kaynaklarda doğum târihi kesin belli olmayan Muhammed el-Lahmî'nin, 640 (m. 1242) yılından önce doğduğu bildirilmektedir. 702 (m. 1302) yılında vefât etti.

Fazilet sahiblerinin büyüklerinden bir zât idi. Çok ibâdet eder, etinde bulunan yiyecek, giyecek ve eşya ile idâre ederdi. Gösterişten uzak, herkesle iyi geçinen, hâli ve gidişatı güzel bir kimse idi. Memleketinde üstâd Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Lübbüddânî'den ilim tahsil etti. Hatîb Ebü'l-Hasen Ali bin Yûsuf bin Berbâk ve Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed'den hadîs-i şerîf dinledi. Bu âlimlerden Kur'ân-ı kerîm kırâati ilmini öğrendi. Kâdı Ebû Bekr bin Yahyâ bin Mehleb, Ebû Ali bin Ebi'l-Ahves, Kâdı Ebû Bekr bin Muhammed bin İbrâhim ed-Debbâg el-Ûsî, Ebû Ca'fer et-Tabbâ ve Üstâd Ebü'l-Hüseyn bin Ebü'r-Rabî gibi âlimlerden Arabca dil bilgilerini lügat ilmini öğrendi. Kutbüddîn Kastalânî, Cârullah Ebü'l-Yünın İbni Asâkîr, İbn-i Ebi'd-Dünyâ ve daha başka doğuda yetişmiş âlimler ona icâzet verdiler.

Kırâat ilminde, çok bilgi sahibi meşhûr bir âlim oldu. Ondan ders almak ve ilminden istifâde etmek için, uzak yerlerden birçok kimseler gelirler, ilim öğrenirlerdi. Hadîs ilminde güvenilir zâtlardandı, İslâm âlimleri, hadîs-i şerîf öğrendikleri kimselerin hâllerine, ibâdetlerine, ilimlerine, hafızalarına, günlük yaşayışlarına dikkat ederlerdi. Emîn olmayanlardan hadîs-i şerîf almazlardı. Güvenilir, i'timâda şayan olanları da durumlarına göre muhtelif kelimelerle ifâde ederlerdi. Fıkıh ilminde de çok bilgiliydi. Fıkıh mes'elelerini iyi bilirdi. Hattâ akidlerin şartlarını, insanların en iyi bilenlerinden idi. Lügat ve Arabca lisânına âit dil bilgilerinden hoşlanır, edebiyattan zevk alırdı. İnce ma'nâlı çok güzel şiirleri vardır. Endülüs'te büyük âlimlerin bulunduğu beldeleri dolaşarak, çok sayıda büyük

âlimden ilim tahsil etti. Derslerinde bulunduğu âlimlerden rivâyette bulundu. Öğrendiği bilgilere dâir eserler yazdı. Talebe yetiştirmek sûretiyle insanlara faydalı olmaya çalıştı. Başta Gırnata olmak üzere değişik şehirlerde kırâat dersleri okuttu. Ondan çok kimse ilim tahsil edip yetişmiş, me'zûn olmuşlar ve ilminden çok istifâde etmişlerdir.

Pekçok kıymetli eserin de müellifi olan Muhammed Lahmî'nin, eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- "Kitâb-ül-muknî", "El-Mümti' fî tehzîb-il-Muknî" eserleri kırâat ilmine dâirdir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 259

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 316

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 298

MUHAMMED SELLÂMÎ (Muhammed bin Râfi' el-Mısrî)

Hadîs ve târih âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Râfi' bin Hecres bin Muhammed bin Şafiî bin Muhammed bin Ni'me İbni Fetyân bin Münir bin Ka'b es-Sellâmî el-Amîdî el-Mısrî'dir. Künyesi Ebü'l-Me'âlî olup, Takıyyüddîn lakabı ile tanınırdı. 704 (m. 1305) senesi Zilka'de ayında Mısır'da doğdu. Babası, onu birçok âlimin derslerinde bulundurdu. 714 senesinde daha küçük iken, babası ile birlikte Mısır'dan Şam'a geldi. Tekrar Mısır'a döndüler. Babası, 721 (m. 1321)'de vefât ettikten sonra, kendi kendine çok ilim mütâlâa etti. Şam ile Mısır arasında müteaddit kerreler gidip gelmişti. Buradaki âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinledi. Yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi, râvîleri ve metinleri ile birlikte ezberleyip, bu ilimde hafızlık payesine erişmişti. Târih ilminde de büyük bir âlimdir. 774 (m. 1372) senesi Cemâzil-evvel ayında Şam'da vefât etti. Bâb-ı Sagîr kabristanına defnedildi.

Muhammed Sellâmî, Mısır'da Takıyyüddîn Süleymân, Ebû Bekr bin Abdüddâim ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinlemiş ve Dimyâtî Osman bin el-Humsî ve daha başka âlimler ona icâzet vermişlerdir. O, Mısır ve Şam'da hadîs-i şerîf dinlediği büyük hadîs âlimlerini, kendi hocalarını dört cildlik "Mu'cem" kitabında teker teker sayıp anlattı. Şam'daki hafızlardan Mezzî, Berzâlî ve Zehebî onun hadîs şeyhlerindendir. 723 (m. 1323) senesinde hacca gitti. Burada karşılaştığı âlimlerden çok ilim öğrendi. Çok hadîs-i şerîf dinledi. Sonra memleketine döndü. Kendisinden ilim öğrenmek için gelen herkesi kabûl etti. Hepsi ondan çok faydalandı, ilim öğrendi. 729 (m. 1329) senelerinde, Hama ve Haleb şehirlerine de gidip geldi. 739 da Şam'a döndü. Ebû Hayyân'ın bir kasidesini öğrenip rivâyet etti. Sonra beşinci defa Şam'a gelip, burasını vatan-ı aslî edindi. Vefâtına kadar burada kaldı. Dâr-ül-hadîs-in-Nûriyye ve Fâdılıyye medreselerinde ders okuttu.

Hâfız Zehebî, "Mu'cem" adlı eserinde onun hakkında diyor ki: "O, herkese faydalı olan bir âlimdir. İlim öğrenmek için çok seyahat yapmıştır. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler çok sağlamdır."

Hâfız Şihâbüddîn bin Haccî diyor ki: "O, yazdığı zaman çok sağlam ve araştırıcı idi. Naklettiklerini yazarak zabt ederdi. Ben de, ondan hadîs ilmini öğrendim. Onun huzûrunda çok hadîs-i şerîf okudum. O, "Minhâc"ı ve İbn-i Mâlik'in "Elfiye" adındaki eserini ezberlemişti. Devamlı onları tekrar ederdi."

İbn-i Habîb diyor ki: "Hadîs ilminde ve bu ilmi okutmakta en önde gelen âlimlerden idi. Hadîs-i şerîflerin isnâd ve rivâyet sahiplerinin isimlerini bilmekte çok derin bilgiye sahipti. İlim öğrenmek için çok yeri dolaştı. Mısır'da, Şam'da, Haleb'de hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmekteki arzusu çok oldu. Hacca gitti. Çok okuyup yazdı. Seyyid-ül-beşer'den (Resûlullah efendimizden) rivâyet edilen hadîs-i şerîflere çok ehemmiyet verirdi. Bunları "Müsned"inde topladı. Bu eserinde,

binden fazla âlimden aldığı hadîs-i şerîf vardır. Dünyâ işleriyle meşgûl olunan yerlere girip çıkmazdı, insanlarla az görüşürdü.”

Başlıca eserleri şunlardır:

1- Mu’cem: Dört cildlik bir eser olup, kendilerinden hadîs-i şerîf dinlediği binden fazla âlimi anlatmaktadır. 2-Zeyl-i alâ zeyl-i Târih-i Bağdâd: İbn-i Neccâr’ın eserine yaptığı dört cildlik zeyl, ilâvedir. 3- Vefeyât: Târih-i Berzâlî’nin üzerine yazdığı zeylidir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 306

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 439

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 234

4) Keşf-üz-zünûn sh. 288, 1696, 2019

MUHAMMED SÜBKÎ

Fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, hadîs ve edebiyat âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdüllatîf bin Yahyâ bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf el-Ensârî es-Sübkî’dir. Künyesi Ebü’l-Feth olup, lakabı Takıyyüddîn’dir. 705 (m. 1305) senesinde Mısır’ın bir mahallesinde doğdu. 744 (m. 1344) senesinde Mısır’da vefât etti. Kasyûn eteklerinde bulunan kabristana defn edildi.

Muhammed Sübkî, daha küçük yaşta iken hadîs ilmini öğrenmeye başladı. Ahmed bin Ebî Tâlib bin Şihne, Ahmed bin Muhammed el-Abbâsî, Hasen bin Ömer el-Kürdî, Ali bin Ömer el-Irâkî, Yûsuf bin Ömer el-Hutenî, Yûnus bin İbrâhim ed-Debâbîsî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Babası onu, Ebû Hasen Ali bin Îsâ el-Kayyım, Ali bin Muhammed el-Mukrî, Ahmed bin İbrâhim el-Makdîsî ve Yûsuf bin Muzaffer el-Kerkebük gibi âlimlere de götürüp, bu âlimlerden de istifâde etmesini sağladı. Büyük hadîs âlimi Ebû Muhammed ed-Dimyâtî’den icâzet aldı. Dedesi Sadruddîn Sübkî ve büyük âlim Takıyyüddîn Ali Sübkî’den fıkıh ilmini öğrendi. Takıyyüddîn Ali Sübkî’den çok istifâde etti. Nahiv ilmini, meşhûr âlim Ebû Hayyân’dan öğrendi. Onun yanında ayrıca kırâat ilmini de öğrendi.

Muhammed Sübkî birçok hadîs-i şerîf rivâyet etti ve kendi hattı ile yazdı. Hadîs-i şerîfleri doğru olarak okur ve naklederdi. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerindeki murâd ve maksûd olan ma’nâyı da beyân ederdi. Bu husûsta zamanının en büyük âlimlerinden idi.

Takıyyüddîn Ali Sübkî, onu çok sever, dindarlığını, vera’ını (şüphelilerden kaçınmasını) ilimdeki yüksekliğini çok takdîr ederdi. Muhammed Sübkî, Kâhire’de Seyfiyye Medresesi’nde müderrislik yaptı. Buradan Şam’a gitti. Takıyyüddîn Ali Sübkî’den sonra onun yerine kadılık vazîfesine ta’yin edildi. Aynı zamanda Rükniyye Medresesi’nde müderrislik yaptı. Zehebî de, “El-Mu’cem-ül-muhtâr” adlı eserinde, Muhammed Sübkî’nin ilmini ve dînimizin emir ve yasaklarına uymadaki gayretini övdü.

Muhammed Sübkî, şu hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte kitabında nakleder Safvân bin Assal el-Murâdî (radıyallahü anh) rivâyet eder: Bir zât, Peygamberimize (aleyhisselâm); “Yâ Resûlallah! Bir kişi, bir topluluğu sevse, fakat onlara kavuşamazsa, bu kişi hakkında ne buyurursunuz?” diye sordu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “O, sevdikleri ile beraberdir” buyurdu.

Muhammed Sübkî’nin şiirlerinden birisinin tercümesi şöyledir: “Kardeşim! Şu nasihatimi iyi dinle. Hayatta olduğun müddetçe, ne bir arkadaşını, ne bir yakınını, ne de tanımadığın kimseyi kendinden uzaklaştırma. Kimsenin hatâlarını araştırma. Arkadaşını, her hatâsından dolayı ayıplama, yoksa arkadaşlarını kaybedersin, insanlara, huylarına göre muâmele et. İnsanlarla, onlara uyum göstermek sûretiyle arkadaşlık et. Onlara devamlı i’tirâz edici olma.

Eğer birisi senden bir şey isterse, ona yüzünü ekşitme. Senin böyle yapman, onun için öldürücü zehirdir.”

Muhammed Sübkî’nin “Târihun li havadisi zemânihi” adlı bir eseri ve muhtelif nazım ve nesirleri vardır.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 192

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 25

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 141

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 426

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 167

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 74

7) Brockelmann Sup-2 sh. 26

MUHAMMED ZERENDÎ

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Hasen bin Muhammed bin Mahmûd bin Hasen Zerendî el-Medenî’dir. Lakabı Şemsüddîn’dir. 693 (m. 1294) senesinde doğdu. 747 (m. 1346) yılında Şîrâz’da vefât etti.

İlim öğrenme yaşına gelince, Kur’ân-ı kerîmi ve diğer lüzumlu dînî bilgileri öğrendi. Daha sonra, memleketinin ve zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. Hâfız Şemsüddîn el-Cezerî ed-Dımeşkî’nin yanında uzun zaman tahsil görerek, ondan me’zûn oldu. Şîrâz şehrine gitti. Bir müddet orada ikâmet etti. Babasının vefât etmesi üzerine, Medine’de vazîfe yaptı. Fıkıh ve hadîs dersleri okuttu, kitaplar yazdı. Bundan sonra da tekrar Şîrâz’a gitti. Orada ölünceye kadar kadılık vazîfesinde bulundu. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır:

“Bugyet-ül-Mürtâh ilâ taleb-il-Erbâh”: Bu eserinde, 40 hadîs-i şerîfin şerhini yaptı. Hadîslerin senetlerini de gösterdi. “Mevlîd-ün-Nebî (aleyhisselâm)”, “Nazmü dürer-is-simtîn fî fedâil-il-Mustafâ vel-Murtazâ vel-Betûl ves-sıbtîn”, “Meâric-ül-Vüsûl ilâ ma’rifeti âli’r-resûl”.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 124

2) El-A’lâm cild-7, sh. 152

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 295

MUHYİDDÎN-İ DÛSTÎ

Seyyid Cemâleddîn Muhammed Ezheri’nin halîfelerinden. Evliyânın büyüklerindehdir. İsmi Muhammed, künyesi Ebü’l-Kâsım ve lakabı Muhyiddîn’dir. Nisbeti Geylânî olup, Muhyiddîn-i Dûstî diye tanınmıştır, İran’da, Hazar denizinin güneybatı sahili boyunca uzanan Geylân bölgesinde yetişti. Doğum târihi bilinmemektedir. 762 (m. 1360) senesinde yine Geylân bölgesinde bulunan Îsâr köyünde vefât etti. Oraya defnedildi, kabri oradadır.

İlk zamanlarında tasavvuf yolundan habersiz olarak yaşayan Ebü’l-Kâsım Geylânî, daha sonra Seyyid Cemâleddîn hazretlerine intisâb edip, onun talebelerinden oldu. Onun huzûrunda yetişip, talebelerinin önde gelenlerinden ve halîfelerinden oldu.

Seyyid Cemâleddîn hazretleri, vefâtı yaklaştığında, halîfesi olan talebelerine ayrı ayrı nasîhat ve vasıyyet ederek, vazîfelerini, nerelerde hizmet edeceklerini bildirdi. Bu vasıyyetinde, huzûrunda bulunan Muhyiddîn-i

Dûstî’ye hitaben buyurdu ki: “Ey Dûstî! Sen bedenen zayıf olduğun için, diyar diyar dolaşıp insanlara va’z ve nasîhat edemezsin, vücûdun buna tahammül etmez. Onun için sen, Geylân civarında bulun. Oranın nahiye ve köylerinde hizmete devam edersin. Geylân nehri kenarına vardığında, Allahü teâlânın izni ile ba’zı ilâhî sırlara kavuşursun. Oradan nehrin akışının ters istikâmetine doğru, ya’nî yukarıya doğru gidince bir düzlüğe varırsın, İşte orası senin vazîfe yerin olacak. Orada Allahü teâlânın kullarına, iki cihan saadetine kavuşturan yolu anlatacaksın, insanlar senden çok istifâde edecek. Allahü teâlâ yardımcın olsun.”

Hocası Seyyid Cemâleddîn’in vefâtından sonra yola düşüp, ta’rîf edilen şekilde hareket eden Muhyiddîn-i Dûstî, Geylân nehri kenarına geldi. Ayaklarını suya sokar sokmaz, nehir, normal istikâmetinin tersine olarak, yukarıya doğru akmaya başladı. Bu akıntıyı ta’kib ederek hocasının ta’rîf ettiği düzlüğe gelince, orada durdu. Bu sırada, Geylân nehri normal olarak akmaya başladı. Hocası tarafından kendisine bildirilen yerin burası olduğunu anladı ve Îsâr isimli bu köyde yerleşti.

Yaptığı bütün işlerde Allahü teâlânın rızâsını gözeten Dûstî, emir ve yasaklara uymakta ve başkalarının da uymasını sağlamakta çok gayretli idi. Dâima mahzûn ve düşünceli bir şekilde bulunurdu. Sebebini suâl edenlere; “Bu insanlar, bu dünyânın neyi ile sevinip neş’elenirler ki? Bu dünyâda sevinip neş’elenenler, âhırette gamlı ve sıkıntılı olacaklarını düşünmüyorlar mı? Ama biz, âhıretteki sonsuz ni’metleri ve dayanılmaz acıları düşünüyoruz ve ona göre düzgün yaşamaya gayret ediyoruz. Bunun için düşünceli ve mahzûn bir hâlimiz var. Aslında böyle olmak, iki cihan saadetinin sebeplerindendir ve bu da rahatlıktır” buyururdu.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi. Halet Efendi kısmı. 281 numaralı kitap.)

MURÂD-I HÜDÂVENDİGÂR (Sultan Murât Hân)

Osmanlı pâdişâhlarının üçüncüsü. Velî ve ahî şeyhi. Babası Orhan Gâzî, annesi Nilüfer Hâtun’dur. 726 (m. 1326) senesinde, dedesi Osman Gâzî’nin vefât ettiği ve Bursa’nın fethedildiği sene doğdu. Sultan Birinci Murâd, Murâd-ı Hüdâvendigâr ve Melik-ül-meşâyih Gazi Murâd Hân lakabları verildi. 761 (m. 1359) senesinde babası Orhan Gâzî’nin yerine Osmanlı sultânı oldu. 791 (m. 1389) senesinde Kosova savaşını kazandıktan sonra, bir Sırp asilzâdesi tarafından şehîd edildi. Vücûdunun iç organları Kosova’daki türbesine, cenâzesi de Bursa’ya getirilip, Çekirge semtindeki türbesine defnedildi. Kosova’daki türbesi hâlen mühim bir ziyâretgâh olarak ziyâret edilmekte, Balkan müslümanlarının gönüllerindeki tahtını muhafaza etmektedir.

Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr, küçük yaştan, i’tibâren emîn ellerde, tam bir ihtimâmla yetiştirildi. Sağlam bir i’tikâda, mükemmel bir bilgiye sahip olması için, elden gelen bütün ihtimâm gösterildi. Lala Şahin Paşa’nın yanına verilip, din ve harp bilgileri öğretildi. Devrin en seçme âlimlerinden hocalar ta’yin edildi. Bursa çevresinde sancak beyliği verilip, idâre tecrübesi kazandırıldı. Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr da, sultanlık için yetiştirilen bir beyzâde olmasına rağmen, veliahtlık, ağabeyi Süleymân Paşa’ya verilmişti. Herkes, Şehzâde Süleymân’in bu işe daha lâyık olduğu inancındaydı. Şehzâde Süleymân. Rumeli’de cihâd ile meşgûl iken, Şehzâde Murâd da aynı yerlerde cihâd etmekteydi. Ağabeyi Süleymân’ın, 760 (m. 1359) senesinde harp bölgesinde vefâtı üzerine, Şehzâde Murâd, ordunun kumandasını devraldı. Veliaht şehzâdenin vefâtı üzerine, Şehzâde Murâd, veliaht ta’yin edildi. Orhan Gâzî’nin 761

(m. 1359) yılında vefâtı üzerine, Şehzâde Murâd Bursa'ya da'vet edilip, Sultan ilân edildi. Sultan Murâd, Osmanlı Devleti'nin başşehri Bursa'da, lüzumlu ta'yîn ve icrââtlarda bulundu. Şehzâdeler mes'elesini halledip, önce Karadeniz Ereğlisi ve Ankara'yı fethetti. Lala Şahin Paşa'yı ilk serdar ve sadr-ı a'zam yaptı. Bursa kadısı Çandarlı Halîl Paşa'yı da Kadıasker ta'yin etti. Devletin içişlerini hallettikten sonra, Anadolu'dan Rumeliye yöneldi. 761 (m. 1360) senesinde Çorlu, Keşan, Dimetoka, Pınarhisar, Babaeski, Lüleburgaz ve 762 (m. 1361) senesinde de Edirne fethedildi. Bizans Devleti'nin, İstanbul'dan sonra ikinci önemli şehri olan Edirne'nin fethi, Türklerin Avrupa'ya kesin olarak yerleşmelerini te'min etti. Trakya'da stratejik bir mevkîide bulunan Edirne, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ndeki fetihlerinde bir askerî harekât noktası oldu. Her geçen gün, şehrin i'mâr faaliyetleri artarak genişledi. Gümülcine, Zağra, Yenice ve Filibe de fethedildi. Rumeli'nde fethedilen Avrupa topraklarına, Osmanlı iskân siyâsetince Türk-İslâm ahâlisi yerleştirildi.

Osmanlı Sultânı Murâd Hân'ın Rumeli'ndeki fetihleri, başta Papalık olmak üzere, Hıristiyan Avrupa devletlerini telâşlandırdı. Papa Beşinci Urban, haçlı rûhu ile Balkan milletlerini teşvik ederek, Osmanlılar aleyhine ittifâk kurdurdu. Haçlı ittifâkını haber alan Sultan Murâd Hân da, yerinde ve zamanında tedbir alarak, hazırlıklarını tamamladı. Fetihlerin genişlemesiyle asker ihtiyâcı arttığından, yaya ve müsellem teşkilâtlarına ilâveten, devrin âlimlerinden Karamanlı Molla Rüstem'in teklifi ve Kadıasker Çandarlı Kara Halîl'in fetvâsı ile, harpte esîr alınan gayr-i müslim çocuklarının beştebirinden istifâde edilmek üzere, Yeniçeri Ocağı adıyla bir asker ocağı kuruldu. Alınan esîrler, Anadolu'da Türk çiftçi ailelerinin yanında Türk-İslâm terbiyesiyle yetiştirilerek, Yeniçeri Ocağı'na kaynak te'min edildi. Vezîr Sinâneddîn Yûsuf Paşa'nın yerine, Sultan Murâd'ın hocası ve kadıaskeri Çandarlı Kara Halîl, Hayreddîn Paşa ünvanıyla Vezîr ta'yin edildi. Karamanlı Molla Rüstem'in tavsiyesi ve Sultan Murâd Hân'ın müsaadesiyle vezîr Hayreddîn Paşa tarafından mâlî teşkilâtlara ilâveler yapılıp, gelir artırıldı, İslâm hukukuna göre muharebelerde ele geçen ganîmetlerin beştebiri devletin hakkı olduğundan, "Pençik Kânunu" çıkarıldı. Zabtedilen yerlerde Osmanlı devlet teşkilatı te'sis edildi. Fethedilen heryerin tahrîri yapılıp, aynı gün, kimse aç ve açıkta bırakılmayıp, fakir, zengin, müslim, gayr-i müslim herkes huzûra kavuşturuldu. Rumeli'nde hızla ilerleyen Türklere mâni olmak için. Bizans Kayseri Yuannis ile Venedik Doçu seçilmiş olan Lorenzo Çelsi arasında bir ittifâk yapıldı. Müttefikler, bütün gayretlerine rağmen; Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu yerlerde başarı gösteremeyince anlaşmak mecbûriyetinde kaldılar. 764 (m. 1363) senesinde Kayser Yuannis ile yapılan andlaşmaya göre; Bizans Kayseri, Rumeli'ndeki Osmanlı fütuhatını kabûl ve tasdik edip; Osmanlı'nın Bizans'dan fethettiği toprakları doğrudan doğruya veya başkaları vasıtasıyla almaya teşebbüs etmeyeceğine, hiçbir zaman Türk düşmanlarıyla birleşmeyeceğine ve Anadolu Beylikleri'nden gelebilecek taarruzlara karşı Birinci Murâd Hân ne zaman yardımcı kuvvet isterse; asker vereceğine dâir söz verdi. (Bu andlaşmanın, Bizans'ın Osmanlı Devleti'ne tâbiliğini arz etmesi mâhiyetinde olduğu kabûl edilmektedir.) Sultan Murâd Hân'ın ilk Rumeli fütuhatı esnasında, Osmanlı öncü kuvvetleri tarafından fethedilen Filibe'nin Rum muhafızı, Sırp Kralı Beşinci Uroş'a sığınıp, Türklerin faaliyetleri hakkında geniş bilgi verdi. Osmanlı ilerleyişinin durdurulmadığı takdîrde, Avrupa devletleri ve hıristiyanlık âleminin aleyhine çok büyük hâdiselerin meydana geleceğini bildirdi. Balkan milletlerinin korkusunu değerlendiren Papa Beşinci Urban'ın da teşvikiyle; Macar Kralı Layoş, Sırp Kralı Uroş, Bosna Kralı Turtka, Eflaklılar ve Bulgarlar birleşerek bir haçlı ordusu topladılar. Sultan Murâd Hân'ın Bursa'da bulunmasından istifâde eden müttefik haçlı kuvvetleri, Osmanlı ülkesi istikâmetinde harekete geçtiler. Edirne'de

bulunan Beylerbeyi Lala Şahin Paşa, vaziyeti Sultan Murâd Hân'a arz ettiği gibi, Hacı İlbeyi kumandasında onbin kişilik bir kuvveti de keşif gayesiyle düşmana karşı gönderdi. Müttefikler, Meriç nehrini geçmelerine rağmen, hiçbir mukavemetle karşılaşmamanın verdiği sevinçle zafer şenlikleri yapıyorlardı. Osmanlı öncü kuvvetleri kumandanı Hacı İlbeyi, haçlıların zafer sevinciyle içip sarhoş olmalarını, herbirinin bir köşeye sızmasını bekledi. Beklediği zaman gelince; gece muharebe taktiğini tatbik ederek, anî bir baskın tertîb etti. Osmanlı baskınının telâşı ile neye uğradığını şaşıran müttefik haçlı askerleri, Meriç nehri sahilinde büyük bir bozguna uğradılar. Kılıç artığı haçlıların bir kısmı, Meriç sularında boğuldu. Kurtulabilenler de kaçtılar. Bu savaşın adına Osmanlılar; "Sırpsındığı Zaferi", Avrupalılar da; Sırpsındığı hezimeti dediler. Bu zafer, Balkanlar'da müttefik haçlı ordusuna indirilen ilk büyük darbe olması bakımından önemlidir. Sultan Murâd Hân, Rumeli'ye geçmeden önce, Katalanlar'ın elindeki Biga'yı fethetti. Sırpsındığı muharebesinden sonra, Osmanlı başşehri, Bursa'dan Edirne'ye nakledilerek şehirde; mescidler, câmiler, medreseler, saray dâhil, kültürel ve sosyal müesseselerin te'sisine başlandı. Türk-İslam ilim ve san'at eserleriyle süslenen Edirne, İstanbul'un fethi sonrasına kadar Osmanlı başşehri olarak kaldı. Balkanlar'da Osmanlı iskan siyâseti tatbik edilip, Anadolu ahâli'sinden müslümanlar göçürülerek, Balkanlar, müslüman nüfus ile şenlendirildi. Osmanlı'nın, müsâmahasız herkese hak ve adâlet dağıtan âdil idâresi ve hayır müesseseleri te'sis edildi. Ticârete de önem verildi. Adriyatik kıyısında küçük bir devlet olan Raguza Cumhuriyeti ile ticâret andlaşması yapılarak, Osmanlı himâyesi altına alındı.

767 (m. 1366) târihinde Gelibolu, Bizans Kayseri'nin dayısı Savua Kontu italyan Amedeo tarafından işgal edilmişse de; bir yıl sonra tekrar Osmanlıların eline geçti. Aynı yıl Sultan I. Murâd Hân'ın başlattığı Balkan fütûhâtıyla; Kırkkilise (Kırklareli), Vize, Aydos Burgaz ve Tirebolu mevkileri zaptedildi. Sultan Murâd Hân, Karadeniz'e dayanmak istiyordu. Bu gayesini gerçekleştirmek için çok muntazam bir plân tatbik etti. Batı cephesi kumandanlığına Evrenos Paşa'yı ta'yin ederek, Makedonya'nın fütûhâtıyla vazîfelendirdi. Kuzey cephesi kumandanlığını Kara Timurtaş Paşa'ya vererek, Tunca boyunun fethiyle vazîfelendirdi. Kuzey-batı cephesi kumandanlığını da Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa'ya verdi. Kara Timurtaş Paşa, Bizanslılar'dan; Kızılağaç yenicesi'ni, Bulgarlar'dan; Yanbolu ve İslimye'yi aldı. Lala Şahin Paşa, Samaka ve İhtiman'a akın tertîb etti.

Sultan Murâd Hân'ın 768 (m. 1367)'de başlattığı Harekâtla Bulgarlardan; Aydos Karinâbât ve Tirebolu'yu, 769 (m. 1368)'da Bizanslılar'dan; Hayrabolu, Pınarhisar ve Vize'yi alıp, elden çıkmış olan Kırkkilise'yi tekrar fethetti. Bulgaristan kralı Yuvan Şişman, Osmanlılara karşı duramayacağını anlayarak, andlaşma istedi. Kızkardeşi Prenses Marya'yı da Sultan Murâd Hân'a vererek, andlaşmayı akrabalık yoluyla kuvvetlendirmek niyetindeydi. Osmanlıların Balkanlar'daki başarılarından telâşa düşen Bulgar kralı Yuvan Şişman, Bizans'ın da teşvikiyle andlaşmayı bozarak Sırp kralı ile birleşti. 773 (m. 1371) senesinde Çirmen'de yapılan muharebede, Sırplılar büyük bir bozguna uğradı, iki kraldan biri Meriç'te boğulup, diğeri, kaçarken öldürüldü. Bu savaşla, Balkanlar'daki mukavemet kırılarak, Osmanlılara Makedonya kapıları açıldı.

Osmanlı akıncıları, 773 (m. 1272)'de Vardar'ı geçip; Sırbistan, Bosna, Arnavutluk ve Dalmaçya'ya kadar uzanarak, Adriyatik denizine dayandılar. Teselya geçilerek, Yunanistan'ın Atîk havâlisine kadar inen akıncılar, düşman arazisini tahrib edip zayıflatmak, anî baskınlarla düşmanı tedirgin edip moral bozmak, keşif harekâtları yapmak, düşmanın pusu kurmasına engel olmak, ganîmet ve esîr almak, yol ve köprüleri emniyet altında bulundurmak, hudud dışındaki yerli ahâlinin çağrısıyla zâlimleri ortadan kaldırmak ve

mazlûmlara Osmanlı adâletini tanıtmak gibi mühim vazîfeler icra ettiler.

Çirmen zaferi sonunda, ilk Makedonya Fütuhatı başlatılarak, vezîr-i a'zam Çandarlı Kara Halîl Hayreddîn Paşa, Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa, Gâzî Evrenos ve Deli Balaban Beyler komutasındaki Osmanlı Ordusu, İskece, Drama, Kavala, Zihne, Serez, Avrethisar, Vardar Yenicesi ve Karafırye mevkilerini fethetti. Osmanlıların Makedonya'yı zapt ederek Köstendil'e gelmeleri üzerine, Yukarı Sırbistan hükümdârı Lazar Grebliyanoviç, Sultan Murâd Hân ile anlaşmak istedi. Lazar, Osmanlılara vergiyle beraber, asker vermeyi de kabûl etti. Bizans, Bulgar ve Sırp kralları, Prens ve Despotları, Birinci Murâd Hân'a tâbiiyetlerini arz ettiler. Bu devletlerin Osmanlılar'ın hâkimiyetlerini tanıyarak; vergi vermeleri ve muharebelerde yardımcı asker vermeleri, geniş ölçüde fütuhat yapan, Osmanlı devleti için büyük faydalar ve muvaffakiyetler sağladı.

Rumeli ve Anadolu'da fetihler devam ederken, ba'zı mâlî, idarî ve askerî ihtiyâçları karşılamak için Timar teşkilâtı kurulmuştu. Kara Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle, Timar teşkilâtı, ta'dil ve ihtiyâca göre ıslâh edildi. "Yaya", "Müsellem" ve "Yeniçeri"lere ilâveten, kara Timurtaş Paşa'nın tavsiyesi ile "Kapıkulu askeri"nden maaşlı süvari ocağı kuruldu.

Seferlerde levazımın muhafazası ve süvarilerin hayvanlarının bakımı için Voynuk sınıfı teşkil olundu. Sultan Murâd Hân, 780 (m. 1378)'de oğlu Şehzâde Bâyezîd'i, Germiyan Bey'i Süleymân Şah'ın kızı Devlet Şah Hâtun ile muhteşem bir düğünle evlendirdi. Süleymân Şah, kızına çeyiz olarak; Kütahya, Tavşanlı, Emet ve Simâv'ı verdi. Hamîdoğlu Hüseyn Bey'den seksenbin altın karşılığı; Akşehir, Yalvaç, Beyşehir, Seydişehir ve Karaağaç alındı.

782 (m. 1380)'de Balkanlar'da Osmanlı fütuhatını tekrar başlatan Birinci Murâd Hân, Makedonya'da harekâta geçilmesini emretti. Rumeli Beylerbeyliği'ne ta'yin edilen Kara Timurtaş Paşa, Vardar nehri sahilindeki İştip'i fethedip, Vardar'ı geçerek, 784 (m. 1382)'de Manastır'ı ve Pirlepe'yi aldı. Manastır, Arnavutluk ve Kuzey Epir mıntıkalarına yapılacak harekât için üs oldu. 786 (m. 1384) baharında, Osmanlı akıncıları, Bosna-Hersek akınını gerçekleştirerek, pekçok esîr ve ganîmet aldılar. 787 (m. 1385)'de Vezîr-i a'zam Çandarlı Hayreddîn Paşa'nın Ohri'yi fethiyle, Osmanlılar Arnavutluk hududuna yerleştiler. Kuzey Arnavutluk prensi Balşa ile Draç ve Orta Arnavutluk dukası Şarl Topia arasında meydana gelen muharebede, Draç dükası, Hayreddîn Paşa'dan yardım istedi. Bu çağrı üzerine Hayreddîn Paşa, Draç prensine yardım ederek, Savra'da onun galibiyetini te'min etti. Bu muharebede Prens Balşa da öldürüldü. Osmanlı kuvvetleri, 788 (m. 1386)'de Kroya ve İşkodra'yı aldılar ise de, Venedik nüfuzu altında bulunan bu yerleri, Venediklileri gücendirmek istemedikleri için bırakıp çekildiler. Balabancık kalesi kumandanı İnce Balaban Bey, 787 (m. 1385)'de Bulgaristan'ın mühim merkezlerinden Sofya'yı zaptetti.

Osmanlı ordusunun Rumeli'de bulunmasından istifâde eden karamanlı Alâeddîn Bey, 788'de (m. 1386) Osmanlı hududuna taarruz ederek, Beyşehir ve havâlisini zaptetti. Tecâvüzü Edirne'de haber alan Sultân Murâd'ın, etrâfındakilere şöyle dediği rivâyet edilir:

"Şu ahmak zâlimin yaptığına bakın hele! Ben din gayretiyle Allah yolunda bir aylık mesafede kâfirler içine girdim. Ömrümü, gece-gündüz gazâya verdim; çok mihnet ve belâ çektim. Hâlbuki, o gelip müslümanları yağmaladı. Söyleyin ey gaziler!... Ben cihâdı bırakıp da ehl-i İslâma nasıl kılıç çekeyim?"

Fakat, ehl-i İslâmı kırmak bahasına da olsa, kâfirin ekmeğine yağ süren hainliği cezalandırmak ve Anadolu'daki diğer beylere esaslı bir göz dağı vermek gerekiyordu. Sultan

Murâd, Rumeli'deki kuvvetlerin başında Çandarlı Halîl Hayreddîn Paşa'yı bırakarak, Anadolu'ya geçti. Kışı Bursa'da geçirdikten sonra, Karamanoğlu'nun üzerine yürüdü. Konya önlerinde karşısına çıkan Karamanoğlu kuvvetlerini dağıttı. Alâüddîn Bey, Konya kalesine kaçtı. Kale muhasara edilince, Alâeddîn Bey, Sultan Murâd'ın kızı olan zevcesi Melek Hâtun'u şefaatçi gönderip sulh istedi. Bilâhare Osmanlı ordugâhına gelip, kayın babasının elini öpünce iş tatlıya bağlandı. Karamanoğullarının da Osmanlı hâkimiyetini tanıması, batıda olduğu gibi doğuda da Sultan Murâd Hân'ın nüfuz ve i'tibarını arttırdı. Sultan Murâd Hân'ın ve Osmanlı ordusunun Anadolu'da bulunmasından istifâde eden Balkan kral ve prensleri, Türklere karşı ittifâk kurup, taarruz plânları yaptılar. Bosna hududunda Lala Şahin Paşa kumandasındaki akıncılar, Bosna Kralı Lazar'ın otuzbin kişilik müttefik kuvvetlerini karşıladı. 781 (m. 1378)'de Ploşnik mevkiinde meydana gelen muharebede, Lala Şahin Paşa'nın yirmibin kişilik kuvveti bozularak, çoğu şehîd oldu. Ploşnik bozgunu, gizlice hazırlanmakta olan Hırvat, Leh, Macar ve bütün Balkan kral ve prenslerini Osmanlılar aleyhine harekete sevketti. Denizci bir kavim ve devlet olan Venedikliler, Osmanlıları iyi tanıyıp menfaatlendiklerinden, her ne kadar haçlı ittifâkına katılacaklarını beyân etmişlerse de, tarafsız kalmaya mecbûr oldular. Lazar ve Arnavut prensi Kastriyota'nın öncülüğünde; Hırvat, Leh, Macar, Bulgar, Sırp ve Arnavut'ların ittifâkını haber alan Sultan Murâd Hân, vekarını muhafaza ederek, muvazeneli ve plânlı bir şekilde hazırlıklarını tamamlamaya başladı. Balkan ittifâkına karşı Anadolu beylerinden yardım istedi. İttifâka dâhil olan Bulgarları büyük harbden önce saf dışı etmek gayesiyle, Vezîr-i a'zam Çandarlı Ali Paşa'yı vazîfelendirdi. Osmanlı ordusu, Balkan dağlarını aşarak; Pravadi, Şumnu ve Bulgar krallığı'nın merkezi Tırnova'yı aldı. Ali Paşa, Tuna boyu istikâmetinde harekâtı devam ettirerek; Ulah hakimiyetindeki Silistre ve Niğbolu'yu zaptetti. Bulgar kralı Şişman, Osmanlılar ile andlaşmaya mecbûr oldu. Böylece haçlı ittifâkına girmemesi te'min edildi. Osmanlı beylerinin Balkanlar'daki ileri harekâtı durduruldu. Sultan Murâd Hân, bütün kuvvetlerini kumandasında topladı. Bulgaristan harekâtını muvaffakiyetle tamamlayan Vezîr-i a'zam Ali Paşa, Yanbolu'ya gelen Sultan Murâd Hân ile görüşerek, durumu arz etti. Durum değerlendirilmesi tamamlanıp, harp dîvânında sefer kararı alınarak, Priştine hedef ta'yin edilince; Osmanlı ordusu, Büyük Balkan harekâtını başlattı. Yollarda, yerli ahâlinin; mal mülk, can ve ırzına karşı hiçbir tecâvüz yapılmadan Kosova'ya gelindi. Yağma ve tahribatın yapılmaması, Balkan milletlerini, Osmanlı'nın güzel ahlâkına ve adâletine hayran bıraktı. Üsküb ile Priştine arasındaki Kosova'da, müttefik haçlı ordusuyla karşılaşıp muharebe nizâmı alındı. Bu sırada Sırp kralı Lazar'ın elçisi geldi. Huzûra kabûl edilince, Lazar'ın ağzından; "İşte ben hazırım. Üç aydan beri eli kanda da olsa üstümüze gelmeliydi. Eğer er ise gelsin uğraşalım. Eğer gelmezse, hazır olsun. Ben varırım!" diyerek meydan okudu. Sultan Murâd Hân da cevap verip; "O mel'ûn herif hiç mi İslâm kılıcı görmemiş ki, böyle boş lâflar eder? İnşâallah ona Türk erliğini göstereyim!" dedi. Osmanlı'dan elçiye zeval olmadığını bilen elçi, Sultân'ı öfkelendirmekten çekinmeyerek edepsizliğine devam edip, sayıca üstünlüklerini söyleyerek; "Hem de bir erimiz, bin Türk'e denktir!" deyince, Gâzî Hünkâr; "Bre mel'ûnun uğursuzu, alçak!" diye bağırdı; "Eğer cihanın askeri sizinle olsa, Allahü teâlânın inâyeti, Muhammed aleyhisselâmın mu'cizâtı ile cümlesinin kanını toprağa karıp, onları karga gibi ayıklayıp, binini bir defada kırar ve o mel'ûn kralının da başını keserim!" dedi.

Elçi gittikten sonra, harp meclisi toplandı. Sultan Murâd, evvelâ Gâzî Evrenos Bey'e; "Evrenos! Bu kâfir ile nice buluşup cenk etmek gerektir? Bu işin asanı (kolayı) ne veçhile olur?" diye sordu. Gâzî Evronos Bey; "Ey Hüdâvendigâr, ben kemîn (âciz) bir hizmetcinizim! Benim fikrim ve reyim

n'ola? Süleymân'ın yanında karıncanın ne fikri ola ve ne mikdârı ola ki, söz söyleye! Asker yaşamak ve cenk ahvâlini bilmek, sultanların işidir" diye cevap vererek tevâzu gösterip, Sultânın zihninden geçenlere iştirâk ettiğini bildirdi.

Bunun üzerine Sultan Murâd, meclistekilere hitaben; "Beyler! Eğerçi Hak inâyeti ile çok çeri sürüp cenk ettim. Amma bu kalan cenk gibi değildir. Müşâveret etmek sünnet-i Resûldür. İttifâk edip gönül berkedip, gönül berkdürmek vâcibdir" dedikten sonra, tekrar Gâzî Evrenos Bey'e dönerek; "Nice zamandır ki, seni bu uçda koydum, bunların ayinini bildin ve tecrübe ettin. Senin fikrin diğerlerinin fikri gibi değildir" buyurdu. Gâzî Evrenos Bey; "Kemineye şöyle hoş gelir ki" diyerek söze başlayıp, şöyle devam etti; "Hak teâlâya tevekkül edip, erkenden varıp, yerin iyisini alıp, ol sonra gele. İveceklik etmeyelim. Evvelâ cenge o ikdam ede. Zîrâ kâfir, içtima ile çoğalıp durunca, demirden bir hisar olur. Ona zafer bulmak asan olmaz. Amma cenge ikdam edip bir birbirinden ayrılınca, savaşması gayet asandır. Kulunun bildiği bu kadardır. Kalanını Sultanım yeğ bilir." Sultan Murâd, Şehzâde Bâyezît ve Çandarlızâde Ali Paşa da bu fikri uygun bulunca, ilerleyip iyi bir yer tutabilmek için, Lazar'ın merkezi olan Priştine'ye doğru yürüyüşe geçildi. Gâzî Evrenos Bey ile Paşa Yiğit komutasındaki öncü kuvvetler, Priştine'ye üç kilometre mesafedeki Kosova ovasına vardıklarında, düşman ordusunu gördüler.

Haçlılar, gerçekten sayıca üstündüler. Altmışbin Türk askerinin karşısına, ikiyüzbin haçlı çıkmıştı. Sultan Murâd, hemen harbe girişmek niyetinde idi. Fakat, gün kızgın, asker yorgun, düşman azgın olduğundan Gâzî Evrenos Bey'in tavsiyesi ile, bir gün istirahat verdi. Tahmin ettiğinden fazla düşman askeri ile karşılaştığı için, biraz endişeli idi. Harb meclisini bir defa daha topladı. Oğlu Şehzâde Bâyezîd'e hitaben, bu endişesini şöyle dile getirdi: "Ey ciğer köşem, bu kâfir ile uğraşmak hakkında sen ne tedbir edersin? Zîrâ ben, bu kâfirin leşkerini bu kadar tasavvur etmezdim, bî-kıyâsdır. Biz leşkerîmizin önüne deve tutalım mı! Yoksa, şöyle rû-be-rû (yüzyüze) duruşalım mı?" Şehzâde Bâyezîd şu cevâbı verdi:

"Hünkâr'ın fikrine bizim tedbirimiz ermez. Amma, biçâreye şöyle gelir ki, nice yıldır kâfir ile cenk ederiz. Hiç önümüzde deve tutmadık; şimdi dahî tutmayız. Kâfirin leşkeri ne denli çoksa inâyet-i Hak, İslâmladır. Eğer Hak teâlâdan inâyet olursa, yalnız ben kulun bu kâfirin işini tamâm ederim!... Şimdiye dek, her cengde mensûr ve muzaffer olduk. Şimdiden gerû dahî gam yeme. Gene nusret Hak avnî (yardımı) ile ki, senindir. Hele ben, hiç teşviş çekmezem. Eğer öldürürsevüz sa'îd, eğer ölürsevüz şehîd oluruz!" Aynı konuda fikri sorulan Çandarlızâde Ali Paşa; "Ey saadet ıssı devletin pâdişâhı! Kâfirin azını çoğundan kayırmak reva değildir" diye söze başlayıp, gazâda aza ve çoğa i'tibâr olmadığına dâir âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler naklettikten sonra; "İmdi, devletlû Hünkâr! Gazâda hemen Hak teâlâya sığınmak gerek. Şükür Huda'ya ki, tûl-i ömrümüzde mensûr ve muzaffer ola geldik. Ümiddir ki, gene nusret bizim ola! Hâşâ Hak teâlânın kemâl-i kereminden mi ki, bu kâfir ikliminde bunca ehl-i İslâm'ı helak ede?.." dedi. Gâzî Evrenos Bey de, askerin önünde deve tutmanın mahzurlarını beyân edince, Sultan Murâd, şu karara vardı: "Pes, sevâb odur ki, evvel tirendazları (Okçuları) önde tutup, sağa ve sola ok yağdıralar. Andan gaziler dahî bir kezden "Tekbir" edip, küffâra hücum edeler. Bu gazâda ya taht ola, ya baht ola! Ve tûl-i ömrümde bunca gazâlar ettim. Gayem, bu gazâda şehîd olup, iyi adla âlemden göçem! Ve her dirliğin âhiri ölmek olduktan sonra, ne teşviş çekmek gerek!" dedi.

Birliklerin muharebe nizâmı da tesbit edildikten sonra, işin gerisi sabahın hayrına bırakıldı. O gece 15 Şa'bân 791 (m. 9 Ağustos 1389), Berât gecesi idi.

Fakat o sakin yaz gününde, akşam olup karanlık basınca, öyle bir fırtına çıktı ki, ortalığı toza dumana verdi. Kimse kimseyi seçemez oldu. Hava böyle giderse, sayıca üstün olan kâfirin işine gelecekti. Bu durum da duâ etmekten başka çâre yoktu.

Sultan Murâd, bu mübârek Berât gecesinde, abdest alıp iki rek'at hacet namazı kıldı. Sonra ellerini açıp cenâb-ı Hakka şöyle yalvardı: "Ey ilâhî! Seyyidî! Mevlâyî! Bunca kerre hazretinde duâmı kabûl ettin. Beni mahrûm etmedin. Gene benim duâmı kabûl eyle! Bir yağmur verip, bu zülûmâtı ve gubârı (tozu) defedip âlemi nûrânî kıl, tâ ki kâfir leşkerini muayene görüp, yüz yüze ceng edelim! Yâ ilâhî! Mülk ve kul senindir. Sen kime istersen verirsin. Ben dahî bir nâçiz kulunum. Benim fikrimi ve esrârımı sen bilirsin. Mülk ve mal benim maksadım değildir. Bu araya kul karavaş için gelmedim. Hemen hâlis ve muhlîs senin rızânı isterim. Yâ Rab! Beni bu Müslümanlar'a kurban eyle! Tek bu mü'minleri küffâr elinde mağlûb edip helak eyleme! Yâ ilâhî! Bunca nüfûsun katline beni sebep eyleme! Bunları mensûr ve muzaffer eyle! Bunlar için ben canımı kurban ederim. Tek sen kabûl eyle! Asâkir-i İslâm için teslîm-i rûha râzıyım. Tek bu mü'minlerin ölümünü bana gösterme! ilâhî! Beni katında mihman edip, mü'minler rûhuna benim rûhumu feda kıl! Evvel beni gâzî kıldın, âhır şehâdet rûzî (nasîb) kıl! Âmin!" Çok geçmeden rahmet bulutları peyda oldu. Gelip Kosova sahrası üzerine boşaldılar. Rüzgâr dindi. Toz sindi. Göğün yüzü açıldı.

Gâzî Hünkâr secdeye kapardı. Sabaha kadar cenâb-ı Hakka hamd ve senalar etti. O, böyle bir inâyet-i Rabbâniyeye ilk defa mazhar olmuyordu. Bir kerresinde de, Trakya'da bir kaleyi muhasara etmişti. Fakat, bir türlü zabtedemiyordu. Bir ara kendisini çaresiz kalmış hissedip; "Bu yıkılası kaleyi almak müşkildir. Meğer bunu Allah yıka!" diye yakındı. Sonra alıp başını gerilerde bir tenhâ yere gitti. Bir kavak ağacına sırtını verip oturdu. Az sonra adamlar gelip, kalenin hiçbir zor görmeden yıkıldığını haber verdiler! Gâzî Hünkâr, yaslandığı ağacı gösterip; "Bu ağaç, devletlü kaba ağaçtır!" dedi kim bilir, o ağaçta ne hikmet vardı? Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. Bugün Kırklareli'nin Kofçaz ilçesinin merkez bucağına bağlı "Devletliağaç" köyü, adını bu hâdiseden almıştır.

Sırp kaynaklarına göre, 20 Haziran, Türk kaynaklarına göre 16 Şa'ban 791 (m. 1389) günü, Kosova sahrasında cereyan eden muharebede, Osmanlı ordusunun harb nizâmı şöyle idi: Sağ cenahta, başta Şehzâde Bâyezîd olmak üzere; Kara Timurtaş Paşa ve Gâzî Evrenos Bey komutasında Rumeli gazileri, sol cenahta Şehzâde Ya'kûb ve Anadolu Beylerbeyi Saruca Paşa komutasında Anadolu askeri yer almıştı. Merkezde ise, mutâd olduğu üzere Sultan Murâd bulunuyordu.

Çandarlızâde Ali Paşa, Pâdişâhın yanında idi. Merkez kuvvetlerinin önünde Yeniçeriler, onların önünde de topçular vardı. Sağ ve sol cenahın önüne biner okçu yerleştirilmişti. Sağ cenah okçuların komutanı Hamîdoğlu Malkoç Bey, sol cenah okçularının komutanı da Malkoç Bey'in oğlu Mustafa Bey idi. Muharebe, topçuların top atışlarıyla başladı. Yaklaşık sekiz saat devam etti. Osmanlı'nın sol kanadı sarsılmaya başladı. "Yıldırım" lakablı şehzâde Bâyezid, lakabına uygun bir tarzda imdâda yetişip, durumu düzeltti. Düşman ricata mecbûr oldu. İkindiye varmadan, ikiyüzbinlik küffâr ordusunun çoğu kılıçtan geçirildi. Mağrur başkomutan Lazar da ölüler arasındaydı. İki rek'at şükür namazı kılan, Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr, bir Sırp asilzâdesi tarafından şehîd edildi. Kaçan düşmanı ta'kip etmekte olan oğlu Şehzâde Yıldırım Bâyezîd, devlet adamlarının ittifâklarıyla hükümdâr ta'yin edildi.

Sultânın nasıl şehid edildiği hakkında haberler muhteliftir. Katilin bir Sırp asilzâdesi olduğu kesindir. Adı, muhtemelen Miloş Kopila'dır. Miloş Kopilek, Miloş Kobiloviç ve Miloş Nikola olarak da gösterilmiştir.

Sultan Yıldırım Bâyezîd'in Bursa Kâdısı'na gönderdiği fermanda, vak'a şu şekilde beyân olunmaktadır: Muharebeyi müteâkib, Miloş, Otâğ-ı hümâyûna gelir, "Ben Müslüman oldum!" diyerek, Sultân'ın huzûruna girmek ister. Kabûl edildiğinde de, yenine gizlediği hançeri çekerek

Sultân'a saplar. Âşıkpaşa-zâde'nin târihinde ve Enverî'nin "Düstûrnâme"sinde, az bir fark ile, bu ifâde teyid edilir mâhiyette kayıtlar bulunmaktadır. O devirden kalan Sırp halk türkülerinde de, vak'a böyle anlatılmaktadır. Müellifi meçhûl bir Bizans kroniğinde. Miloş'un Sırp kralı Lazar, Sultân'ın hançerlenmesinden Lazar tarafından vazîfelendirildiği kaydedilmiştir. Bu doğru olabilir zîrâ Lazar, Sultân'ın hançerlenmesinden sonra esîr edilmiş ve Sultân'ın vefâtı üzerine derhâl katledilmiştir.

Oruç Bey, Sultan Murâd'ın harb sahasını at üzerinde gezerken, cesetler arasından ayağa fırlayan bir Sırplı tarafından şehîd edildiğini yazar.

Rivâyet muhtelif, fakat netice birdir. Oruç Bey, bu neticenin kaçınılmazlığını şu mısralar ile dile getirir:

"Bilmediler anı kim takdîr ola,
Defn olunmaz hîle vü tedbîr ile.

Çün mukadderdür mukarrerdür kaza,
Çâre nedür ana? Teslîm-ü rızâ.

Ger selâmet, ger melâmetdür kişi,
Görmeyince çâre yoktur her işi.

Kaçuban sınduğı yerde, hem bulur.
Ol gelecek nesne elbette gelür.

Kara Çelebizâde Abdülazîz de, "Mir'ât-üs-sefâ" adlı eserinde Sultan Murâd'ın akıbetini şöyle açıklar:

"Kosova'da şehâdet murâd etmişti.
Miloş Nikola şehîd etti."

Evet, hakîkat bu! Sultan Murâd, Kosova'da muradına erişti! Bugün, Yugoslavya'da, Kosovska Mitroviça'dan Priştinaya giden yolun 400 metre kadar batısında bulunan Mileşova köyünün yakınında, yerlilerin "Muratova Tulbe" dedikleri bir türbe vardır. Sultan Murâd'ın şehîd olduğu yer burasıdır. Bizim "Meşhed-i Hüdâvendigâr" dediğimiz bu türbede onun iç organları gömülüdür. Cesedi ise, tahnit edilerek Bursa'ya getirilmiş ve Çekirge'de yaptırdığı câminin karşısına defnedilmiştir.

Osmanlı Sultânı Birinci Murâd Hüdâvendigâr Hân, zaferden zafere koşmuş, Anadolu'da ve bilhassa Avrupa kıt'asında devletin hudutlarını çok genişletmiş ve babasından bir beylik olarak aldığı ülkeyi büyük bir devlet hâlinde oğluna bırakmıştır, İslâmın cihâd emrini yerine getirmek ve Osmanlı'nın şânını yükseltmek için yaptığı ve kazandığı gazâların en büyükleri otuzyedi tanedir. Sultan Murâd Hân; dindar, âdil, merhametli, faziletli idi. Azîm ve irâde kudreti, vekar ve ciddiyeti, ahâlisine karşı şefkatli oluşu, açık ve samîmi siyâseti, içte ve dışta istikrarı ve mühim askeri, adlî, mâlî ve idâri teşkilâtıyla Osmanlı Devleti'ni sağlam temeller üzerine oturttu. Güneydoğu Avrupa kıt'asına, Anadolu'dan Türk-İslâm nüfûsunun naklinde tatbik ettiği şuurlu sistem ve neticesi, Sultan Murâd Hân'ın dâhiyane bir siyâsetidir. Fütuhatla alınan Rumeli topraklarına iskân edilen Türk ve İslâm nüfûsu, Avrupa kıt'asında kalıcı bir hâkimiyetin ve emniyetin başlangıcıdır.

Anadolu ve Rumeli'de pekçok hayır müesseseleri ve dînî, askeri, idâri teşkilâtları kuran Sultân Murâd Hân, târihte kazandığı zaferlerle olduğu gibi, yaptırdığı eserlerlede milletinin kalbinde taht kurmuştur. Bugün bütün Balkan ülkelerinde mevcût Müslüman ve Türk ahâli, ilk Osmanlı fütuhatı ve iskân siyâsetinin neticesidir.

Sultan Murâd Hân, ihtiyâç ve lüzumunda eserler yaptırdığı gibi, zaferlerin ardından da şükran ifâdesi olarak mescid, câmii, medrese, mektep, imâret, han ve sosyal müesseseler inşâ ettirmiştir. 1364 Sırpsındığı zaferi sonunda, şükrâne olarak; Bursa ve Bilecik'te birer câmi, Yenişehir'de bir imâret, Çekirge'de bir imâret, medrese, kaplıca ve han yaptırmıştır.

Sultan Murâd'ın hükümdârlığı, devlet adamlığı ve komutanlığı, yerli ve yabancı tarihçiler tarafından kâfi derecede işlenmiştir. Fakat onun, Alperenler, Horasan erenleri ve Ahî-gâzî devrinin son mümtaz siması olduğuna pek temas edilmemiş ve derviş cephesi pek tanıtılmamıştır. 768 (m. 1366) yılında Malkara'da Yegan Reîs adlı bir dervişe vermiş olduğu icâzetnameden, Ahîler'e şeyhlik ettiğini öğreniyoruz. Duâlarının, Hak katında müstecâb olduğuna dâir iki menkıbe yukarıda nakledilmişti. Zühd ve takvâya düşkünlüğünü ve kemâlât derecesini gösteren bir menkıbe daha vardır ki, çok duygulandırır. Neşrî'nin kaydettiğine göre; Gâzî Hünkâr, birgün imamına; "Mevlânâ! Günâhımın çokluğundan mıdır ki, namaza durunca, üç kerre tekbîr etmeyince, Kâ'be-i müşerrefeyi müşâhede edemem? diye dert yanar, ve; "Sen hemen bir tekbîr ile ne hoş müşâhede edersin" diye gıbta ettiğini belirtir!.. Hey Koca Hüdâvendigâr!.. Kalbinin saflığından, herkesi tekbîr bağlayınca, kendisi gibi Kâ'be'yi görür sanırmış!..

Bu velî, gâzî ve şehîd pâdişâh, bir zamanlar Bursa'da alem olmuştu. Osmanlının son zamanlarına kadar Bursa, "Hüdâvendigâr vilâyeti"nin merkezi idi. Şimdi Bursa'da Hüdâvendigâr semti var.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tâc-üt-tevârih, muhtelif sahifeler

2) Neşrî, muhtelif sahifeler

3) Âşıkpaşa-zâde muhtelif sahifeler

4) Bezm-ü rezm, İstanbul 1928, sh. 383

5) Ed-Devlet-ül-Osmâniyye. (Zeyni Dahlan), İstanbul 1986, sh. 118

6) Münşeât-i Selâtîn (Feridun Bey), İstanbul 1283, cild-1 sh. 111

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1048

NASÎRUDDÎN MAHMÛD ÇIRAĞ

Hindistan'da yetişen Çeştiyye evliyâsının büyüklerinden. Nasîruddîn Mahmûd, Nizâmüddîn Evliyâ'dan gelen Çeştiyye yolunun son halîfesidir. Hazînet-ül-evliyâ adlı eserde, İmâm-ı Hüseyn soyundan olduğu yazılıdır. Diğer kaynaklarda ise, Ömer bin Hattâb'ın (radıyallahü anh) soyundan olduğu bildirilmektedir. Nasîruddîn Mahmûd'un doğum yeri hakkında da değişik rivâyetler vardır. Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletindeki Ayodin veya Bara Banki'de doğduğu sanılmaktadır. Nasîruddîn Mahmûd, 757 (m. 1356) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onsekizinde vefât etti.

Nasîruddîn Mahmûd, dokuz yaşında iken babasını kaybetti. Yetiştirilmesi, annesinin üzerine kaldı. Nasîruddîn Mahmûd, küçük yaştan i'tibâren ma'nevî ilimlere ve dînî vecîbelere ilgi duyar, namazlarını cemâatle ve vaktinde kılmaya titizlikle dikkat ederdi. Nasîruddîn Mahmûd, Hayr-ül-mecâlis'e göre Kâdı Muhyiddîn Kâşânî'den "Bezûdî" adlı eseri okudu. Siyer-ül-evliyâ'ya göre ise Bezûdî ve Hidâye adlı eserleri Allâme Kerîm Şirvânî'den okudu. Allâme Kerîm Şirvânî'nin vefâtından sonra, Mevlânâ İftihârüddîn Muhammed Geylânî'den ilim öğrendi. 25 yaşında, Avaz ormanlarında sekiz yıl beraberce uzlete çekildikleri arkadaşı ile nefsine karşı mücâdeleye başladı. Bu zaman zarfında gündüzleri oruç tuttu ve iftarını ormandaki otlarla yaptı. 43 yaşında iken Dehlî'ye gitti ve Nizâmüddîn Evliyâ hazretlerinin talebeleri arasına katıldı.

Birgün Nizâmüddîn Evliyâ, dergâhının üst katındaki odasından inerken, bir ağaç gölgesinde, ümitsiz bir vaziyette duran Nasîruddîn Mahmûd'u fark etti. Yanına çağırtıp, onun hâlini ve hatırını sordu. Kendini tanıttıktan sonra, Nasîruddîn Mahmûd; "Efendim, buraya sâlihlerin ve velîlerin ayakkabılarını giymelerine

yardım etmek için geldim” dedi. Bu tek cümle, onun mütevâzi karakterini ve ma’nevî yükselmeye müsait olmasını ortaya koyduğu gibi, Nizâmüddîn Evliyâ’nın himmetini kazanmasına yetti. Nizâmüddîn Evliyâ, kendi hocası ile arasında geçen bir olayı hatırladı ve ona bunu şöyle anlattı: “Ben, hocam Ferîdüddîn Genc-i Şeker’in yanında bulunduğum zaman, birgün Ecvedehn’deki ders arkadaşlarımdan biri bana geldi ve beni, yamalı, eski bir elbise ile görünce; “Nizâmüddîn, senin buraya gelmen ne kadar oldu ki bu hâldesin? Bu şehirde ilim okutsan, dünyalık bakımından bir sıkıntılı olmaz” dedi. Ben, onun bu sözüne hiç cevap vermedim ve oradan ayrılarak, doğruca hocamın huzûruna gittim. Hocam bana; “Nizâmüddîn eğer arkadaşlarından bir kimse gelir ve sana; “Senin bungünkü hâlin nedir?” Rahatlık ve bolluk olan ilim öğretmeyi niçin terk eyledin?” derse, ne cevap verirsin” buyurdu. Ben de; “Siz ne emrederseniz, onu söylerim” dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

“Gittiğim yoldan git demen, arkadaşlık değildir.
Mutluluk sana olsun, benim boynum eğiktir.”

Sonra yemek hazırlanmasını emr buyurdu. Yemek hazırlanınca bana; “Nizâmüddîn, bu sofrayı başına al, o arkadaşının olduğu yere götür” buyurdu. Ben de söylenileni yaptım. O arkadaşım bu hâle şaşırarak; “Bu sohbet ve bu hâl sana mübârek olsun” dedi.” Hocası ile arasında geçen olayı anlattıktan sonra, Nizâmüddîn Evliyâ ona, riyâzet ve mücâhedede bulunmasını emretti. Nasîruddîn Mahmûd, bu sırada günlerce birşey yemezdi.

Nasîruddîn Mahmûd’un hocasına bağlılığı şöyle anlatılır: “Birgün Hâce Behâüddîn Zekeriyyâ’nın talebelerinden Hâce Muhammed Gazârûnî, Nizâmüddîn Evliyâ’nın dergâhında misâfir olarak bulunuyor idi. Bir gece Muhammed Gazârûnî teheccüd namazı için uyanmış ve paltosunu mescide bırakıp, abdest almaya gitmişti. Fakat dönüşte paltosunu yerinde bulamadı ve kızgınlıkla bağırmaya başladı. Nasîruddîn Mahmûd bu gürültüden şaşkına dönüp, gecenin bu ilerlemiş saatinde Nizâmüddîn Evliyâ’nın bu seslerden rahatsız olacağını düşünerek, Muhammed Gazârûnî’nin kızgınlığının geçmesi için, hemen paltosunu çıkarıp ona verdi. Ertesi sabah, olup bitenler Nizâmüddîn Evliyâ’ya anlatılınca, Nasîruddîn Mahmûd’u yanına çağırdı ve ona yeni bir elbise hediye ederek, duâ etti.”

Nasîruddîn Mahmûd, bir süre hocasının yanında kaldıktan sonra, izin alarak annesinin yanına gitti. Fakat orada, hayranlarının çokluğundan vazîfelerini yapamaz hâle geldi. Bu durumu, Emîr Hüsrev vasıtasıyla hocasına arz etti. İnsanlardan uzaklaşmak ve ormana gitmek için müsâade istedi. Nizâmüddîn Evliyâ ona şu haberi gönderdi: “Allahü teâlânın kulları arasında kalmalı ve onların sıkıntılarına sabır ve müsamaha göstermelisin. Bunun mükâfatını göreceksin. Her insan, bir işe uygun olarak yaratılmıştır. O yüzden, talebelerimin ba’zısının sessiz oturmalarını, kapılarını dünyâya kapamalarını öğretirken, ba’zılarının dünyâya düşkün insanlar arasında kalmalarını, sıkıntılarına tahammül etmelerini, onlarla iyi geçinmelerini tavsiye ederim. Zîrâ bu, Peygamberlerin ve velîlerin yoludur.” Nasîruddîn Mahmûd, bu emir üzerine Avaz’da insanlar arasında kalmaya devam etti. Zaman zaman hocasını ziyârete ve ondan feyz almaya Dehlî’ye giderdi. Annesinin vefâtından sonra Avaz’dan ayrıldı ve hocasının dergâhında ikâmet etmeye başladı. Hocası Nizâmüddîn Evliyâ’nın vefâtından sonra ise, bugün kabrinin bulunduğu ve Çirâğ-ı Dehlî olarak bilinen mahalle yerleşti.

Nasîruddîn Mahmûd, fakirlik içinde yaşardı. Üst üste hiçbir şey yemeden, iki gün oruç tuttuğu olurdu. Kendisini ziyârete gelen olduğunda, hocasının kıymetli cübbesini giyer, onları öyle karşılardı. Onlar gidince cübbeyi çıkarır, eski elbiselerini tekrar giyerdi. Hâli ve vakti iyi olduğu zamanlarda, kendisi hergün oruçlu olur, misâfirlerine ve talebelerine lezzetli yemekler ikram ederdi. Misâfirlerine bizzat hizmet etmekten

zevk duyar ve onlar yerken tatlı tatlı anlatırdı. Birgün sofrada şöyle buyurdu: “Yemek sırasında insan, Allahü teâlânın kendisini gördüğünü düşünmeli, O’nun rızâsı için yemeli ve yemekten aldığı enerjiyi, Allahü teâlânın rızâsına hasretmelidir.”

Birgün yine Nasîruddîn Mahmûd, lezzetli yemeklerle bir ziyâfet veriyordu. Bu ziyâfet sırasında şu hikâyeyi anlattı: “Derviş’in biri, Şeyh Ebû Sa’îd hazretlerini görmeye gitmişti. Şeyhin debdebeli çadırını, ipekten iplerini, altından kazıklarını gören derviş şaşkına döndü. Şeyh Ebû Sa’îd gibi büyük bir velînin, bu lüksünü anlıyamadı. Ebû Sa’îd hazretleri, dervişin aklından geçenleri anlayıp, durumu şöyle açıkladı: “Ey Derviş, çadırımızın bu altın çubuklarını kalbimize çakmadık, onları yere çaktık. Bu dünyâ, senin gölgene benzer, yüzünü güneşe dönersen, gölgen arkada kalır. Eğer sırtını güneşe dönersen, güneş arkada kalır.”

Nasîruddîn Mahmûd’a Çırağ lakabının verilmesi şöyle anlatılır: “Nizâmüddîn Evliyâ’nın dergâhında, birçok ileri gelen âlimler toplanmıştı. Nasîruddîn Mahmûd, toplantıya biraz geç gelmişti. Nizâmüddîn Evliyâ ona yer göstererek, oturmasını söyledi. Nasîruddîn Mahmûd ise; “Efendim, oturursam, bu muhterem cemâate sırtımı dönmüş olurum” dedi. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ; “Çırağın (kandilin) önü, ardı yoktur” buyurdu. Ya’nî lâmbanın ne yüzü, ne de arkası vardır. O, ışıklarını her yöne saçar. O zamandan sonra Nasîruddîn Mahmûd, bütün talebeler arasında “Çırağ” adıyla anılır oldu. Bu lakabı ile de meşhûr oldu.

Diğer bir rivâyet ise şöyledir. “Nizâmüddîn Evliyâ’nın dergâhının su ihtiyâcını karşılayacak bir sarnıç inşâ edilmekte idi. Gece yapılan bu işi aksatmak için, Sultan Gıyâsüddîn Tuglak, yağ gönderilmesini durdurdu. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ’nın emri ile Nasîruddîn Mahmûd dereden su getirip, kandillere koydu. Su, yağ gibi yandı. Bundan sonra ona Çırağ lakabı verildi.”

Şöyle anlatılır: “Hâce Kıvâmüddîn, Nasîruddîn Mahmûd’un talebelerinden idi. Sultânın hizmetinde bulunuyordu. Bir müddet sonra önemli bir sebep olmadan saraydaki vazîfesinden atılmıştı, işsiz kalınca, arkadaşları, akrabaları ve yakınları ondan yüz çevirdiler. Pazara eşyasını satmaya çıktığında, kimse alıcı olmadı. Sonunda çaresiz kalıp, yardım istemek için hocasına gitti. Daha sıkıntısını dile getirmeden Nasîruddîn Mahmûd cevap olarak şu kıt’ayı okudu:

“Dünyâ fânidir, ondan vazgeçmek iyidir.
Az veya çok, rızkın ne ise, yaradandan gelir.
Malını almıyorlarsa, satmamak daha iyidir.
Eğer seni dinlemezlerse susmak daha iyidir.”

Şöyle anlatılır: “Birgün Nasîruddîn Mahmûd’u, Dehlî Sultanı zorla Tedted tarafına götürdü. Nârnûl yoluna girdiler. Nânûl’a yaklaşınca Nasîruddîn Mahmûd bineğinden indi ve şeyh Muhammed Türk’ün türbesine yöneldi. Bahçenin içinde kabre karşı bir taş vardı. Bir süre o taşa doğru ayakta durdu. Sonra Muhammed Türk’ün kabrine yöneldi ve ziyâret etti. Ziyâret bitince, orada, bulunanlar ona; “Önce taşa dönmenizin sırrı ne idi?” diye sordular, o da; “Ben Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) rûhaniyetini bu taşın üstünde gördüm ve gördüğüm müddetçe oraya baktım. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) rûhaniyeti oradan kaybolunca, Şeyhin türbesine girdim” diye cevap verdi. Bundan sonra Nasîruddîn Mahmûd bir müddet murâkabeye daldı. Sonunda başını kaldırıp; “Kimin zor bir işi olursa, gelsin bu türbeye yönelsin. Umulur ki, zorluğu kolayca hallolur” buyurdu. Orada bulunanlardan biri; “Bugün siz bir zorlukla mı karşılaşmıştınız?” diye sorunca; “İşte bunun için söylüyorum. Hak teâlâ, benim müşkilâtımı, bu zâtın bereketiyle kolay eyledi” buyurdu. Nâmûl’dan üç konak gitmemişti ki, sultan hal edildi ve Nasîruddîn Mahmûd rahatça Dehlî’ye döndü.”

Nasîruddîn Mahmûd'un vefâtı yaklaştığı sırada, en sevdiği talebesi Mevlânâ Zeynüddîn Ali, hocasının yerine ma'nevî bir halef ta'yin edilmesi zarûretini hissederek, hocasına şu şekilde arzetti: "Efendim! Talebeleriniz arasında birkaç kıymetli olan vardır. Onlardan birini ma'nevî halifeniz olarak ta'yin ederseniz, bu yolun eski âdet ve gelenekleri şimdiye kadar olduğu gibi devam etmiş olur." Bu teklif üzerine Nasîruddîn Mahmûd, Mevlânâ Zeynüddîn'den bu vazîfe için uygun bulduğu talebelerin listesini kendisine getirmesini istedi. Mevlânâ Zeynüddîn Ali, hocasının o zamanki talebelerinden birinci, ikinci ve üçüncü derece olarak üç sınıf hâlinde seçip hazırladığı listeyi hocasına arzetti. Bu isimleri gözden geçirdikten sonra, Nasîruddîn Mahmûd; "Şüphesiz bunlar, dînini sevenlerdir. Fakat korkarım ki, hiçbirisi diğerinin yükünü omuzlarında taşıyamazlar" buyurdu. Bu açıkça, verilen listeye "Hayır" ma'nâsında bir cevaptı. Daha sonra, hocasından kendisine geçen bu yolun emânetlerini de kendisi ile gömülmesini istedi."

Nasîruddîn Mahmûd'a, "Dervişlerin hâli nedendir ve nasıldır?" diye sorulunca, buyurdu ki: "Hâl, doğru amellerin neticesindendir. Amel iki kısımdır. Biri beden ile olan amel olup; herkesin ma'lûmudur. Diğeri kalbin amelidir. Buna murâkabe derler. Murâkabe, kalbinde Allahü teâlânın seni gördüğü ve sana baktığı düşüncesini dâima bulundurmandır. Önce nûrlar, rûhlara inerler. Sonra onun eseri kalblerde, ondan sonra bedende zâhir olur. Beden, kalbe tâbidir. Kalb harekete gelince, beden de hareketlenir. Eğer derviş aç uyur, gece yarısında kalkar ibâdetle meşgûl olur ve kalbi hiçbir şeye bağlamaz ise, nûrların rûhlara inişini müşâhede eder. İsterse şimdi bir kimse gitsin kalbinden bütün düşünceleri çıkarsın, mücâhedeyi seçsin bu hâller ona hâsıl olur. Bunda şüphe yoktur." Sonra şu beyti okudu: "Eğer kusur varsa, oluyor gözden. Yoksa, yârim gizli değil kimseden."

Sultânın me'mûrlarından olan bir talebesine buyurdu ki: "Bilmelisin ki, evindeki atların, hizmetçilerin, dinarların ve dirhemlerin birgün senden alınacak. O hâlde, ilâhî irâde ile elinden alınacak şeyler için niye endişe ediyorsun? Onlar için endişe etmek faydasız değil mi? Ebedi olan şeyler için endişe etmelisin. Gözlerimizin önünden kimlerin geçtiğini ve onlardan kaç tanesinin göçüp gittiğini iyice düşünmelisin. Onlar bizden öndeydiler ve bizden önden gittiler."

Bir kimsenin mesleğini ve Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş olduğunu görünce, buyurdu ki: "Bir kimse evde veya çalışırken veya dolaşırken Kur'ân-ı kerîmi okursa, onun işi ve mesleği ona bir mâni teşkil etmez. Aslında o bir sûfîdir." Daha sonra Şeyh Sa'dî'nin şu beytini okudu:

"İlâhî âşıkların muradı, elbiselerin dış görüşünde değildir. Sultânın hizmetinde bile olsan yine de sûfi olabilirsin."

Nasîruddîn Mahmûd buyurdu ki: "Tâlib, Hak yoluna girdiği zaman, kollarını sığamalı, paçalarını kıvırmalı ve saçını tıraş etmelidir. Kollarını sıvaması, Allahü teâlâdan başka kimseden yardım istememesi için kollarını kesmesi demektir. Paçalarını kıvırması, kötü ve kötülük tehlikesi olan yerlere gitmemesi için ayaklarını kesmesi ma'nâsına gelir. Başını tıraş etmesi ise ilâhî aşk yolunda ondan İslâm dinine karşı hiçbir şey çıkmaması demektir."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 86

2) The big five of India in Sufism sh. 178

NECÎBÜDDÎN MÜTEVEKKİL

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Ferîdüddîn Şeker-Genc hazretlerinin kardeşi ve halîfesi idi. Çok sıkıntılar ve riyâzetler çekti. Zâhir ve bâtın ilimlerinde mütehassıs oldu. Yetmiş sene insanları irşâd etmek, doğru yolu göstermekle meşgûl oldu. Çok sıkıntı çekmesine rağmen, tam bir tevekkül sahibi idi. Yetmiş sene şehirde durdu. Hiçbir yerden maaş cinsinden birşey almadı. Hâlbuki çoluk çocuğu vardı. Ama onun hayatla sanki bağı yoktu. Bugün hangi gün, bu ay hangi ay, bu para kaç liradır bilmezdi. Hicrî yedinci asrın son yarısında Dehlî'de vefât etti. Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî'nin makamına giden yol üzerinde defnedildi.

Bir bayram günü, dervişler onun evinde toplandılar. O gün evinde hiçbir şeyi yoktu. Dama çıkıp, ibâdetle meşgûl oldu. Kalbi ile de; "Böyle bayram günü geçiyor, çocuklarımın yemeği yok. Misâfirler geliyor, bir ikram görmeden geri dönüyor" dedi. Bu arada ihtiyâr birinin dama çıktığını ve şu beyti okuduğunu gördü: "Kalbime dedim, gönlüm, sen Hızır'ı gördün mü? Kalbim dedi ki, eğer görünürse görürüm."

O kimse bir yemek sofrası getirdi ve; "Senin tevekkül davulunun sesi, Arş'tan duyuluyor, senin kalbin ise, yiyecek sıkıntısından bahsediyor" dedi. Necîbüddîn; "Allah biliyor ki, kendim için değil, misâfirlerim için yüzümü döndüm ve söyledim" dedi. O, gelen, Hızır'dan (aleyhisselâm) başkası değildi.

Şeyh Nizâmüddîn Evliyâ buyuruyor ki; "Şeyh Ferîdüddîn'in huzûruna kavuşmadan önce birgün Şeyh Necîbüddîn'in huzûrundaydım. Kalktım ve: "Bir Fâtiha ile İhlâs okuyun ki, ben buranın kadısı olayım" dedim. Şeyh Necibüddîn gözlerini yumdu. Sesimi duymadığını zannettim. Tekrar aynı cümleyi söyledim. Bu defa tebessüm etti ve: "Sen kadı olma, başka şey ol" buyurdu. Daha sonra Nizâmüddîn Evliyâ, Ferîdüddîn Şeker Genc'in (radıyallahü anh) talebesi ve zamanın en büyük evliyâsından oldu.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 66

NECMÜDDÎN BÂLİSÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Akil bin Ebü'l-Hasen bin Akil el-Bâlisî el-Mısrî eş-Şâfiî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Necmüddîn'dir. 660 (m. 1262) senesinde doğdu, 729 (m. 1328) senesi Muharrem ayının ondördünde vefât etti. Karâfe kabristanına defnedildi.

Necmüddîn Bâlis; Dımeşk'da Fahr bin Buhârî'den, Kâhire'de İbn-i Dakîk-ül-Iyd'den hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Bir müddet İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in yanında kaldı. Onun yerine kadı vekîlliği yaptı. Bilbîsî'de, İbn-i Cemâa'dan sonra kadılık görevine atandı. Necmüddîn Bâlisî; ayrıca Dimyat, Üşmüm ve Hüseyniyye'de kadılık yaptı. Bu vazîfenin yanında, Taybersiyye, Muizziyye ve daha başka medreselerde müderrisliklerde bulundu. Bu medreselerde birçok talebe yetiştirdi.

Necmüddîn Bâlisî'nin kazancı az olduğu hâlde, çok Îsâr sahibi idi. (Îsâr; kendi ihtiyâcı varken, ihtiyâcı olan birisine yardımda bulunmak, başka ihtiyâç sahibini kendisine tercih etmek demektir.) Zamanında fetvâlar husûsunda ona müracaat edilirdi. Tâcüddîn Sübkî, Zehebî ve Esnevî, onu Hakka olan bağlılığı ile övmüşlerdir. Vera' sahibi olup, haramlardan ve şüphelilerden son derece kaçınırdı. Faziletli olması, dîne bağlılığı ve devamlı ilimle meşgûl olmasıyla meşhûr idi.

Necmüddîn Bâlisî, fıkha ve hadîs ilmine dâir birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Muhtasaru Tirmizî. 2- Şerh-ut-Tenbîh (Şafiî fıkhına âit bir eser olup, Sîrâzî'nin eserinin şerhidir.), 3- Telhîs-ül-mu'în.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 296

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 252

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 50

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 144

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 290

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 91

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 425

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 490, 491, 559

NECMÜDDÎN EL-ÜSVÂNÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Hüseyn bin Ali bin Seyyid-ül-Ehl bin Ebi'l-Hüseyn bin Kâsım bin Ammâr olup, Lakabı Necmüddîn'dir. 739 (m. 1338) senesi Safer ayının ikinci Perşembe günü Kâhire'de vefât etti. Ali Melik türbesi yakınına defn olundu. Şafiî mezhebinde idi.

Necmüddîn el-Üsvânî; Ebû Abdullah Muhammed bin Abdülhâlık bin Tarhân, Muhammed bin İbrâhim bin Abdülvâhid el-Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdülkavî, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Garrâfi, Hâfız Ebû Muhammed ed-Dimyâtî ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Fıkıh ilmini, Ebü'l-Fadl Ca'fer et-Tizmenti'den öğrendi. Tahsîlini tamamladıktan sonra, Kâhire'deki Hâc-ül-melik Medresesi'nde ders okuttu ve talebe yetiştirdi. Diğer vakitlerinde de, zaman zaman tasavvuf erbâbı ile birlikte bulundu. Onların bereketli sohbetlerini dinledi.

Necmüddîn el-Üsvânî, her hareketinde İslâmiyetin emirlerine tâbi olan, haramlardan çok sakınan bir zât idi. Allahü teâlânın velî kullarından olan ve Resûlullahın (aleyhisselâm) ahlâkını, emir ve yasaklarını iyi bilen ve soranlara öğreten Şeyh Ebü'l-Abbâs eş-Şâtır ve başkalarıyla görüştü. Onların sohbetlerinde bulundu.

Tâceddîn Sübkî şöyle anlatır. "Necmüddîn el-Üsvânî; uzun zaman yalnız kalıp, insanlarla görüşmedi ve hep ibâdetle meşgûl oldu. Daha sonra Kâdı İbn-i bint-il-Eazzî'nin ders verdiği medreseye gidip, onun dersinde bulundu. Orada birisi Resûlullahı (aleyhisselâm) medh ve sena eden bir kaside okudu. O zaman Necmüddîn el-Üsvânî kendisinden geçip feryâd etti. Kâdı onun bu hâlini iyi görmeyip; "Ne oluyor? Nedir böyle?" diye söylendi. Necmüddîn el-Üsvânî onun bu sözlerinden rahatsız olup; "Bu medh ve senadan tadılan şey bu mudur?" deyip, o medreseden ayrıldı."

Kendisi şöyle anlatır: "Allahü teâlânın sevgili kulu Ebü'l-Abbâs eş-Şâtır ile bir gemi yolculuğunda idik. Gemide bir de tüccâr vardı. Yiyecek maddesi götürüyordu. Ebü'l-Abbâs beni o tüccâra gönderip, bir miktar azık (yiyecek) ve bir battaniye istedi. Gidip istediğimde, tüccâr vermedi. Tekrar istememi tenbîh etti. Ben gidip tekrar istedim. Tüccâr yine red cevâbı verdi. Bu hâl üç defa tekrar etti. Her üçünde de tüccâr olan kişi, istediğimizi vermedi. Dördüncü defasında Ebü'l-Abbâs eş-Şâtır buyurdu ki: "Git o kişiye söyle. Tam şu an falan yerdeki senin mallarını taşıyan gemi, içindeki malıyla birlikte batıyor. Ondan hiçbir şey kurtarılamıyacak. Ancak cebinde onsekiz altını olan bir kişi kurtulacaktır. "Ben gidip söyledim. Hakîkaten buyurduğu gibi oldu. Ebü'l-Abbâs eş-Şâtır evliyânın büyüğü, duâsı makbûl bir zât idi. İnsanların sıkıntılarını gidermek için çalışırdı."

İbn-i Râfi' onun hakkında; "Necmüddîn el-Üsvânî, fıkıh ve kırâat ilminde İmâm idi. Arabcanın inceliklerini bilir, iyi rü'yâ ta'bir ederdi. Bundan başka, talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Talebeyi incitmez, onlara faydalı olmak için yumuşaklık gösterirdi. Çok sadaka verir, çok cömertlik yapardı.

Çok kimseler ondan ilim ve ahlâk öğrendiler” demektedir.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tabakât-üt-Şâfiiyye cild-9, sh. 409

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 426

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 120

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 168

5) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 60

NİZÂMÜDDÎN EVLİYÂ

Hindistan’da yetişen evliyâdan ve Çeştiyye yolunun büyüklerinden. İsmi, Seyyid Muhammed bin Seyyid Ahmed Buhârî olup, lakabları; Mahbûb-i ilâhî (Allahın sevgilisi), Sultân-ül-Meşâyıh ve Nizâmüddîn Evliyâ’dır. Nizâmüddîn Evliyâ, 636 (m. 1238) senesi Safer ayının yirmiyedisinde Bedâyun’da doğdu. 725 (m. 1325) senesi Rebî’ul-âhır ayının onsekizinde güneş doğarken Hakkın rahmetine kavuştu. Nizâmüddîn Evliyâ’nın babası Seyyid Ahmed Buhârî, doğuştan velî idi. Doğar doğmaz Kelime-i şehâdet söylediği bildirilmiştir. Aynı şekilde, annesi Bibi Züleyha Hâtun, dindar bir hanımdı.

Dâima duâ ve ibâdetle zamanını geçirirdi. Duâsının kabûl olduğu meşhûrdur. Nizâmüddîn Evliyâ’nın baba tarafından dedesi Hâce Seyyid Ali Buhârî ile, anne tarafından Hâce Arab Buhârî kardeş çocukları idi. Her ikisi de, Hindistan’a Buhârâ’dan Sultan et-Tamîs zamanında hicret etmişler, Lâhor’da kısa bir müddet ikâmet ettikten sonra, dâimi olarak yerleştikleri Bedâyun’a gelmişlerdi. Birçok büyük ulemâ ve evliyâ, dâimi olarak bu şehre yerleşmişlerdi.

Nizâmüddîn Evliyâ doğduğu zaman, kendisine Muhammed ismi verildi. Şeceresi şöyledir: Seyyid Muhammed bin Seyyid Ahmed Buhârî bin Seyyid Ali Buhârî bin Seyyid Abdullah Hilmi bin Seyyid Ali Neşheddîn bin Seyyid Ahmed Meşheddîn bin Seyyid Ebû Abdullah bin Seyyid Ali Asgar bin Seyyid Ca’fer-i Sânî bin İmâm-ı Ali Nakî bin İmâm-ı Muhammed Cevâd bin İmâm-ı Ali Rızâ bin İmâm-ı Mûsâ Kâzım bin Ca’fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Zeynel âbidîn bin Hazreti Hüseyn bin Hazreti Ali.

Nizâmüddîn Evliyâ’nın babası Hâce Ahmed Buhârî, ma’nevî ilimlerin yanında, derin bir kelâm ve fıkıh âlimi idi. Üstün hâlleri ve takvâsı ile meşhûrdur. Bu husûsiyetlerinden dolayı Dehlî Sultânı Gıyâsuddîn Balban onu Bedâyun’a başkadı olarak ta’yin etti. Hâce Ahmed Buhârî, bir süre sonra bu görevinden istifâ ederek, kendini cenâb-ı Hakka ve O’nun dînini yaymağa adadı. Hâce Ahmed Buhârî, Nizâmüddîn Evliyâ daha beş yaşında iken, Bedâyun’da vefât etti ve oraya defn edildi.

Nizâmüddîn Evliyâ’nın babasının vefâtından sonra, onun eğitimi annesinin üzerine kaldı. Anne-oğul, günlerce hiçbir yiyecek bulamadan günlerini geçirmek zorunda kaldılar. Yiyecek birşey olmadığı zaman, annesi ona ümid vermek için: “Muhammed, bugün Allahü teâlânın misâfiriyiz” derdi. Şiddetli açlık ve fakirliğin verdiği ızdırâbı hissedeceği yerde, Nizâmüddîn Evliyâ, böyle geçen günlerden zevk alır ve annesine; “Yeniden ne zaman Allahü teâlânın misâfiri olacağız” derdi.

Nizâmüddîn Evliyâ’nın annesi Bibi Züleyha Hâtun, dînine bağlı ve zekî bir hanımdı. O, oğlunun eğitimine özel bir gayret gösterdi. Annesi, Nizâmüddîn Evliyâ’yı Bedâyun’da, Mevlânâ Alâüddîn Usûlî’nin derslerine gönderdi. Nizâmüddîn Evliyâ, çok kısa zaman sonra, Celâlüddîn-i Tebrîzî’nin halîfesi Ali Molla Büzürk (Büyük) Bedâyûnî’nin elinden “Fazilet sarığını”

giydi. Molla Büzürk ona, seçilmiş ulemâ ve evliyânın bulunduğu bir toplantıda hayır duâ etti.

Allahü teâlânın bir lütfu olarak, genç Nizâmüddîn'in o yaşta kalbinde ma'nevî bir ilerleme ve yüksek ilimler için ilâhî bir kıvılcım vardı. Genc-i Şeker'in her tarafa yayılan şöhretini, Ebû Bekr Kavval'dan duyar duymaz, Nizâmüddîn Evliyâ onunla görüşmeye karar verdi. Birgün hiçbir yol hazırlığı yapmadan, Genc-i Şeker ile görüşmek ümidiyle Bedâyun'u terk etti. İlk durağı Dehlî oldu. O zamanlar Delhî, ilim ve irfanın beşiği idi. Nizâmüddîn Evliyâ, Dehlî'ye annesi ve kızkardeşiyle vardığında yirmi yaşında idi, Dehlî Sultânı, Sultan Balaban, zamanındaki âlimlerin ve evliyânın büyük bir koruyucusu idi. Dehlî âlimler ile aydınlanıyordu. Mevlânâ Şemsüddîn, Dehlî'nin büyük âlimlerinden idi. Nizâmüddîn Evliyâ, Mevlânâ Şemsüddîn'in derslerine devam ederek, çok kısa zamanda yüksek derecelere kavuştu. Bu arada Mevlânâ Kemâlüddîn Zâhid'den hadîs ilmini öğrendi.

Nizâmüddîn Evliyâ, Dehlî'de iken, Hâce Necîbüddîn Mütevekkil'e çok yakın bir evde oturuyordu. Bu zât, evliyânın büyüklerinden olup, aynı zamanda Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'in kardeşi idi. Nizâmüddîn Evliyâ, bir süre bu zâtın derslerine devam etti. Genc-i Şeker'in üstünlüklerini ondan dinledi. Daha sonra Nizâmüddîn Evliyâ, Genc-i Şeker ile görüşmek için Acuzan'a gitmeye karar verdi. O sırada kendisine, üstün vasıflarından dolayı kadılık mevkii teklif edildi. O, Necîbüddîn Mütevekkil'e danıştığında; "İnşâallahü teâlâ, siz kadı olmayacaksınız, fakat başka birşey olacaksınız, onu da ben bilmiyorum" dedi.

Bir gece Nizâmüddîn, Dehlî Câmii'nde kalıyordu. Sabah erken vakit, müezzin şöyle sesleniyordu: "Mü'minlerin kalblerinin, Allahü teâlâyı zikr etmeleri ve O'nun aşkıyla yanmalarının vakti gelmedi mi?" Bu sesleniş, Nizâmüddîn Evliyâ'nın içinde Genc-i Şeker'e olan muhabbetini ateşledi. Derhâl Dehlî'yi terk ederek, Acuzan'a gitmek için yola çıktı. 655 (m. 1257) senesi Receb ayının onbeşinde Acuzan'a vardı. Hemen Genc-i Şeker'in yanına gitti. Genc-i Şeker, onu görür görmez Fârisî bir beyt okudu:

Ayrılığının ateşiyle nice gönüller kebâb oldu,
iştiyâkının fırtınasıyla nice canlar harâb oldu.

Genc-i Şeker, bu beyte ilâveten; "Yâ Nizâmüddîn! Hindistan'ın kutupluğunun mes'uliyetlerini devretmeyi ciddî şekilde düşünüyordum. Allahü teâlâ bize yol gösterdi ve senin gelişini bana haber verdi" dedi. Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, Nizâmüddîn Evliyâ'yı talebeliğe kabûl etti ve an'anevî yola giriş başlığını onun başına koydu. Nizâmüddîn Evliyâ, 656 (m. 1258) senesi Rebî'ul-evvel ayının üçüne kadar Genc-i Şeker'in yanında kaldı. Şihâbüddîn Sühreverdî'nin yazmış olduğu Avârif-ül-me'ârîfi ve Ebû Şekûr Sülemî'nin Temhîd adlı eserlerini okurdu. Lüzumlu eğitimi gördükten sonra, ona "Hilâfetnâme" verildi ve Dehlî'ye gitmesi istendi.

Genc-i Şeker'in yanında iken, dergâhda bulunan bütün talebelerin hepsi gibi, günlük olarak verilen her vazîfeyi yapmak mecbûriyetinde idi. Talebelerden Mevlânâ Bedreddîn İshâk, mutfakta yakılan odunu ormandan getiriyor, Hüsâmeddîn Kabûlî, su getirip kapları yıkıyor, Nizâmüddîn Evliyâ da yemekleri pişiriyordu.

Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, Nizâmüddîn Evliyâ'ya Dehlî'ye giderken iki değerli tavsiye de bulundu: Birincisi; "Borçlanmak zorunda kalırsan, onu hemen öde", ikincisi; "Dâima düşmanlarını memnun etmeye çalış" idi. Nizâmüddîn Evliyâ, hocasının bu sözlerine hayâtı boyunca uydu ve her işinde muvaffak oldu.

Nizâmüddîn Evliyâ, daha sonra Acuzan'ı on defa daha ziyâret etti. Bu ziyâretlerinin üçünü hocası hayatta iken, yedi seferini de hocasının vefâtından sonra yaptı. Bir ziyâretinde hocası Genc-i Şeker, onun için husûsî duâda bulunarak şöyle dedi: "Yâ Rabbî! Nizâmüddîn'in her arzusunu kendisine ihsân eyle!" Bu duâdan sonra, Allahü teâlâ, Nizâmüddîn Evliyâ'nın hiçbir

isteğini geri çevirmedi. Hocası hayatta iken yaptığı son ziyâretinde, hocası yine şöyle duâ etti: “Allahü teâlâ seni mes’ûd ve bahtiyar eylesin. Sen dalları ve budakları ile geniş bir ağaç olacaksın. Sıkışan insanlık onun altında barınıp huzûr bulacak.” Allahü teâlâ bu duâda istenilenleri de ihsân etti. Nizâmüddîn Evliyâ, takvâsı ve cömertliği ile büyük bir üne kavuştu ve “Mahbûb-i ilâhî” (Allahü teâlânın sevgilisi) lakabını kazandı.

Nizâmüddîn Evliyâ, hocasının emri ile Dehlî’ye gittiği zaman, ibâdetlerini huzûr içinde yapacak sakin ve uygun bir yer bulamadı. Çoğu zaman Dehlî gibi çok kalabalık bir şehrin gürültüsünden kurtulmak için ormana gitmek zorunda kaldı, O günlerde, hocasının emri üzerine Kur’ân-ı kerîmi ezberliyordu. Bir süre sonra, bugün Dehlî’nin bir mahallesi olan, o gün ise bir köy olan Kiyaspur’a taşındı. Burada bir müddet çok sıkıntı çekti. Birkaç gün arka arkaya yiyecek birşey bulamadan aç kalırdı. Bir keresinde, üç gün aç kalmıştı. Dördüncü gün, bir kişi kapıyı çalıp, ona biraz pirinçten yapılan bir çeşit yemek verdi. Nizâmüddîn Evliyâ bu yemeği yedikten sonra; “Bu yemeğin tadı o kadar lezizdi ki, hayâtımda böyle lezzetli yemek yemedim” buyurdu.

Bu sıkıntılı günlerde, Nizâmüddîn Evliyâ’nın iki sâdık talebesi Burhânüddîn Garip ve Kemâlüddîn Ya’kûb yanından hiç ayrılmadı. Bir defasında dört gün boyunca yiyecek birşey bulamadılar. Komşulardan bir hanım, biraz un gönderdi. Kemâlüddîn Ya’kûb onu bir miktar su ile karıştırıp, toprak bir kap içinde fırına koydu. O anda yanlarına bir zât geldi. Onlardan yiyecek birşey istedi. Nizâmüddîn Evliyâ fırındaki kabı aldı ve tam bir feragatle o zâtın yanına koydu. O zât, o yemekten bir iki lokma aldı, sonra kabı alıp şiddetle yere çarptı ve çıkıp gitti. Giderken Farsça olarak şöyle söylüyordu: “Şeyh Ferîdüddîn Genc-i Şeker, bâtınî ni’meti Şeyh Nizâmüddîn’e çok ucuz verdi.” Bugün ben de onun fakirlik çanağını kırdım. Artık bundan sonra o, zâhirî ve bâtınî sultân oldu.”

Bu zâtın sözlerinden sonra, Nizâmüddîn Evliyâ’nın fakirliği bir anda yok oldu. O ve iki talebesinin günlerce yiyecek bir lokma bulamadıkları aynı dergâhda, mutfak bütün gün kaynamağa ve hiçbir ayrım gözetilmeden binlerce insan onun cömerd sofrasında doymaya başladı. Kendisi gündüzleri oruç tutuyor ve çok sâde bir hayat sürüyordu. Bütün yediği şey, arpadan yapılmış küçük bir parça ekmek idi.

Nasîruddîn Mahmûd, bu bereketli günleri şöyle anlatır: “Nizâmüddîn Evliyâ hazretlerinin âşıklarından, bir nehir gibi onun kapısına akan mallar, sabahtan akşama kadar ona zorlukla verilebiliyordu. Hattâ ba’zıları hediyeler vermek için yatsı vaktinde geliyordu. Bunun yanında yardıma muhtaç olup, dergâha gelenlerin sayısı, âşıklarının sayısını geçmişti; Nizâmüddîn Evliyâ, gerçekte o âşıkların getirdiklerinden fazlasını muhtaçlara ve fakirlere dağıtırdı. Birgün zengin bir şahıs, o günün gümüş parasından yüz tane getirdi. Fakat Nizâmüddîn Evliyâ bu paraları kabûl etmedi. Fakat o şahsın üzüldüğünü görünce, bir tanesini kabûl etti. O kişi, geri kalan para ile Nizâmüddîn Evliyâ’nın yanında otururken, kendi kendine; “Şeyh hepsini kabûl etseydi, saadete kavuşurdum” diye düşünüyordu. Nizâmüddîn Evliyâ ona dönerek; “Ben onun hepsini kabûl etmedim. Zîrâ sana onların faydası olacak. Onu götür. Biz kâfi derecede zenginiz. Sol tarafına bak” dedi. O kimse sol tarafa baktığında, hücrenin köşesinde, rastgele yerlere yığılmış vaziyette çok miktarda altın paraları görünce şaşırdı. O kişi giderken, Nizâmüddîn Evliyâ, bu sırrı hiç kimseye söylememesini tenbîh etti. Fakat o dayanamayıp, durumu olduğu gibi herkese anlattı.”

Sultân Gıyâsüddîn Balban’ın büyük oğlu Sultan Mu’izüddîn Balban’ın saltanatı döneminde, Sultân, Kiyaspur’a yakın bir yerde saray yaptırıyordu. Sultânın komutanları, şehzâdeleri ve halk, Nizâmüddîn Evliyâ’nın dergâhını çok sık ziyâret ediyorlardı. Bu durum Nizâmüddîn Evliyâ’nın yaşayışında biraz karışıklığa sebep

oldu. Bu yüzden, Nizâmüddîn Evliyâ buradan da ayrılmak istedi. Tam Kıyaspur'dan ayrılacağı sırada bir genç oraya gelerek Fârisî olan şu sözleri söyledi: "Herşeyden önce, şöhretinin yayılmasından çekinmelisin. Şimdi bu kadar yaygın şöhretten sonra, kıyâmet gününde yüce Peygamberin yanında seni gözden düşürecek işi yapmaya çalışma. Bir kimsenin inzivâya çekilip, kendisini Allahü teâlâya bağlılığa adayarak, dünyâdan kaçıp kurtulması kolaydır. Fakat asıl cesâret ve mertlik, kalabalık halkın içinde inzivâya çekilip, huzûr bulmaktır. Böyle karışıklıklardan müteessir olmamaktır." Bu sözlerin üzerine, Nizâmüddîn Evliyâ son nefesine kadar Kıyaspur'da kaldı. (Daha sonra buranın ismi Nizâmüddîn olarak değiştirildi)

Nizâmüddîn Evliyâ, Kıyaspur'a ilk geldiği zaman, orası küçük bir köy idi. O ve iki talebesi, damı sazla örtülü küçük bir kulübede kaldılar. Talebeleri, hocalarına bir dergâh bina etmeyi teklif ettikleri zaman, o dâima bir sebeble geri çevirdi. Birgün Amîd-ül-mülk'ün vekîli Ziyâüddîn, Nizâmüddîn Evliyâ'dan bir dergâh yapmak için izin istedi. Fakat Nizâmüddîn Evliyâ bu iş için izin vermedi. Hâce Ebû Bekr, Hâce îkbâl ve Seyyid Muhammed Kirmânî'nin tavsiyeleri üzerine, Vekîl Ziyâüddîn bu konuda ısrar edince, Nizâmüddîn Evliyâ; "Yâ Ziyâüddîn, teklifinizi kabûl etmiyorum. Zîrâ dergâhın buraya yapılmasında bir sır vardır. Buraya dergâhı kim inşâ ederse ölecektir" dedi. Bu söz, Ziyâüddîn'i teklifinden geri döndürmedi. Başını Nizâmüddîn Evliyâ'nın ayaklarına koyarak; "Efendim! Sizin şeref ve i'tibârınızı düşünüyorum. Sizin rahat ve iyi hâlde olmanız, benim hayâtımdan bile daha azîzdir" dedi ve teklifini büyük bir çaba ile Nizâmüddîn Evliyâ'ya kabûl ettirdi. Dergâhın inşâsı tamamlanıp bitmesine yakın, Ziyâüddîn hummaya tutuldu. O dergâha bir kere girmeden vefât etti. Hayâtını, sevgili hocasının ve talebelerinin rahatlığı için feda eden Vekîl Ziyâüddîn rahmetle anıldı.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhının saraya yakın olmasından dolayı, saray mensûbları, şehzâdeler, komutan ve subayların çoğu Nizâmüddîn Evliyâ'ya talebe oldu. Onun ma'nevî te'sîri ve dînî eğitimi altında, onların ahlâkî ve içtimaî huyları çok değişti. Hepsi de Allahü teâlâdan korkan, yaşayışı intizâmlı insanlar hâline geldiler. Bir mıknatıs gibi etkisi olan bu te'sîrden Dehlî halkı da istifâde etti.

Binlerce insan, yaşayış tarzlarını ve huylarını tamamen değiştirdiler. O bölgede, kumar, dedikodu ve iftira, içki içme, yalancılık ve tefecilik en düşük seviyeye indi. Binlerce insan, namaz, oruç ve diğer ibâdetlerini titizlikle yapar hâle geldiler. Bu husûsla ilgili olarak, Siyer-ül-evliyâ'nın müellifi şöyle demektedir: "O, içki, sefâhat ve günah içine dalmış saray erkânı, şehzâdeler ve zenginler, Nizâmüddîn Evliyâ'nın ma'nevî sözlerinden ve ahlâkî derslerinden o kadar etkilendiler ki, günahkâr hâllerini terk edip, yeni ve tertemiz bir hayâta kendilerini uydurdular. Onların çoğu, ömürlerinin geri kalan kısmını Nizâmüddîn Evliyâ'nın hizmetine vakfettiler."

Uzun bir ömür yaşayan Nizâmüddîn Evliyâ, yükselen ve düşen yedi Dehlî sultânı gördü. Bu sultânlardan ba'zıları, onun bağlılarından idi. Ba'zısı ise, kısa görüşlü olup, zâlimdiler. Bunlar, Nizâmüddîn Evliyâ'nın misâfirperverliğini ve şöhretini kıskanıyorlardı. Nizâmüddîn Evliyâ, kendisine bağlı olanlar dâhil, hiçbir sultânı ziyâret için saraya gitmedi. Sultânları da dergâhına kabûl etmedi.

Sultan Celâlüddîn Hilcî, Nizâmüddîn Evliyâ'nın âşıklarından idi. Sık sık Nizâmüddîn Evliyâ'ya hediyeler gönderirdi. Sultânın en büyük arzusu, bizzat onunla görüşmek idi. Fakat bunu bir türlü başaramadı. Şâir ve Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebesi Emîr Hüsrev, sarayda sultânın mâhiyetinde idi. Sultan bir defasında onun yardımıyla Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûruna girmek istedi. Fakat Emîr Hüsrev, hocasından izinsiz olarak bu işi yapmak istemedi. Nizâmüddîn Evliyâ, sultânla görüşmek istemedi ve o ara Acuzan'a gitti. Sultan bunu haber alınca,

çok üzüldü ve Emîr Hüsrev'den bir açıklama istedi. Emîr Hüsrev şöyle dedi: "Biliyorum ki, zât-ı şahânenizin memnuniyetsizliği, benim hayâtımın tehlikeye girmesi demektir. Fakat yine biliyorum ki, hocamın memnuniyetsizliği ise, îmânımın tehlikeye düşmesi demektir." Emîr Hüsrev'in bu cevâbı, sultânın çok hoşuna gitti ve mes'elenin üzerine daha fazla gitmedi.

Sultan Celâlüddîn Hilcî'yi öldürerek tahta çıkan Alâüddîn Hilcî, din bilgisi az olmasına rağmen, zekî ve becerikli bir idâreciydi. Saray erkânından ba'zıları, yeni sultânı Nizâmüddîn Evliyâ'ya karşı yanlış yola sevk etmeye çalıştılar. Onlar, sultâna: "Nizâmüddîn Evliyâ'nın te'sîri hergün büyük hızla artıyor. Böyle giderse, birgün sizin makamınıza el koyar" dediler. Fakat, zekî ve akıllı olan Sultân Alâüddîn, acele bir karar vermeyi istemedi. Sultan, Nizâmüddîn Evliyâ'ya bir çeşit imtihan pusulası gönderdi ve pusulaya şöyle yazdı: "Sultanlığımda halli îcâbeden zor mes'eleler ortaya çıktığı zaman, zât-ı âlinizle müşavere etmek istiyorum." Nizâmüddîn Evliyâ, bu pusulayı okuduğuna pişman oldu ve cevap olarak şöyle yazdı: "Yolumuzun mukaddes an'aneleri sebebiyle ve böyle bir müşavere, dînî vazîfelerimin ifâsını güçleştireceğinden, teklifinize rızâ gösterecek bir hâli kendimde göremiyorum. Ne kendimi memleketin siyâsi hâdiselerine karıştırmak, ne de ilâhî gayeye hizmetten başka birşey yapmak istemiyorum." Bu açık cevap, Sultan Alâüddîn'i memnun etti ve zihnindeki bütün yanlış anlama ve şüpheleri yok etti. Bilakis, o büyüğe karşı içinde bir aşk ve bağlılık hâsıl oldu.

Sultan Alâüddîn, birgün ordusunu güney bölgesine sefere göndermişti. Bir süre bu sefer hakkında hiç haber alamadı ve endişeye kapıldı. Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebelerinden olan ba'zı komutanları ona göndererek, şu mesajı yolladı: "Sizin, İslama sevgi ve saygınız bizden çok fazladır. Eğer ma'nevî gözünüzle, güneydeki seferin durumu ve sefer haberlerini öğrenip bize bildirirseniz, bizi çok sevindirmiş olacaksınız. Çünkü durumdan çok endişeliyim." Cevâb olarak Nizâmüddîn Evliyâ buyurdu ki: "Bu zaferden hâriç, başka zaferler de sizi bekliyor." Buyurdukları gibi, bir süre sonra ordu zafer haberi ile Dehlî'ye geldi. Sultan, şükran ifâdesi olarak, Kara Beğ ile Nizâmüddîn Evliyâ'ya beşyüz altın gönderdi. Kara Beğ bu para ile dergâha vardığı sırada, dergahta bulunan Horasanlı bir derviş; "Hediye müşterek" diye seslendi. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ; "Yalnız bir kişi alırsa daha güzel olur" diyerek, o beşyüz altını ona verdi.

Sultân Alâüddîn'in, Nizâmüddîn Evliyâ'ya karşı beslediği sevginin çok arttığını gören Kara Beğ, sultâna; "Zât-ı âlileriniz, ona karşı bu kadar hürmet ve muhabbet beslediği hâlde, henüz onunla görüşmemiş olmanız hayret vericidir" dedi. Buna karşılık sultân; "Ey Kara Beğ! Bizim işimiz sultanlıktır. Biz, baştan ayağa kadar günâha batmışız. Bu yüzden o büyükten utanıyorum. O büyük zâtla nasıl görüşebilirim?" dedi ve arkasından, oğulları Hızır Hân ve Şadi Hân ile Nizâmüddîn Evliyâ'ya ikiyüzbin gümüş para gönderdi ve talebeliğe kabûl edilmesini rica etti. Bu muazzam para, fakirlere ve ihtiyâç sahiplerine dağıtıldı. Daha sonra Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûrunda bulunmak husûsunda ısrar edince, Nizâmüddîn Evliyâ şöyle dedi: "Sultânın buraya gelmesine lüzum yok. Ben devamlı onun muvaffakiyeti için duâ ediyorum. Fakat buna rağmen hâlâ buraya gelmekte ısrar ederse, bu fakirin evinde iki kapı vardır. Sultan birinden girerse, biz diğerinden çıkarız."

Sultan Alâüddîn'in yerine, kardeşlerini öldürerek geçen Kutbüddîn Hilcî, Nizâmüddîn Evliyâ'ya aptalca bir kin beslemeye bağladı. Bu kin, daha sonra açık bir düşmanlığa dönüştü. O zaman Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhında günlük masraf, fakir, dul kadınlara, yetimlere ve muhtaç kimselere verilen sadakalar hâriç, ikibin gümüş idi. Bu durumu kıskanan ba'zı kişiler, sultâna; "Nizâmüddîn Evliyâ, bu sadaka olarak dağıttığı ve harcadığı servetini, onu sık sık ziyâret eden şehzâdelerden ve devletin resmî vazîfelilerinden

topluyor” diye şikâyette bulundular. Ayrıca sultânı, herkesin Nizâmüddîn Evliyâ’yı ziyâret etmemesi için bir emir çıkarmak üzere ikna ettiler. Bu durumu duyan Nizâmüddîn Evliyâ, dergâhındaki harcamalarını iki katına çıkardı ve buradan istifâde edenlerin sayısı onbinden, onaltı bine yükseldi. Bu yüzden sultânın çıkardığı emrin bir zararı olmadı. Sultan bu durumu işittiği zaman; “Yanılmışım! Şeyh, Allahtan destek alıyor” demekten kendini alamadı. Bu kerâmete rağmen, sultânın Nizâmüddîn Evliyâ’ya düşmanlığı devam etti. Birgün sultan, onu huzûruna çağırdı. Buna cevap olarak, Nizâmüddîn Evliyâ şöyle dedi: “Ben, sûfî bir kişiyim, dergâhımdan dışarı çıkmam. Daha da önemlisi her sûfî silsilesinin kendine mahsûs değişmeyen an’aneleri vardır. Bizim büyüklerimizden hiçbiri saraya gitmemişler ve herhangi bir sultânın maiyetinde bulunmamışlardır. Bu bakımdan, sultânın arzusunu yerine getiremiyeceğim. Lütfen beni kendi hâlime bırakınız.”

Mağrur sultân, bu cevapla tatmin olmadı ve Nizâmüddîn Evliyâ’nın her hafta iki defa huzûruna gelmesi için yeni emirler gönderdi. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ, sultânın hocası olan Ziyâüddîn Rûmi’ye haber göndererek, talebesini, “Hiçbir dinin, velîlere ve ma’sûm talebelerine zulmedilmesine izin vermiyeceği” husûsunda îkâz etmesini istedi. Fakat bu haber Ziyâüddîn Rûmî’ye ulaşmadan, o vefât etti. Sultân, Ziyâüddîn Rûmî’nin dergâhına “Fâtiha” merasimi için bütün saray erkânı ile birlikte bulunuyordu. Nizâmüddîn Evliyâ da birkaç talebesi ile bu merasime katıldı. Dergâha girer girmez, orada bulunanların hepsi, ona saygı göstermek için ayağa kalktılar. Nizâmüddîn Evliyâ, sultana selâm verdiğinde, sultan selâmı almadı. Kendisinden fazla Nizâmüddîn Evliyâ’ya saygı gösterilmesine çok kızdı ve merasimden sonra bir karar alarak, bunu emir olarak Nizâmüddîn Evliyâ’ya gönderdi. Bu emire göre; Nizâmüddîn Evliyâ’nın da, diğer bütün saray erkânı ve devlet görevlileri gibi, her ayın ilk günü, “Selâm” için sultânın dîvânında bulunması isteniyordu. Bu emir Nizâmüddîn Evliyâ’ya; Şeyh İmâmüddîn Tûsî, Şeyh Vahidüddîn Kondûzî, Mevlânâ Burhânüddîn ve başka âlimlerden kurulu bir heyetle gönderildi. Onlar, Nizâmüddîn Evliyâ’nın huzûrunda, sultânın isteklerini râzı olarak bu ihtilâfa son vermesini, bunun yapılmamasının, hem halk, hem de saltanat için tehlikeli neticelere sebebiyet vereceğini, yalvararak istirhâm ettiklerinde, Nizâmüddîn Evliyâ; “Bakalım Allahü teâlânın bu iş için izni ne olacak” diye cevap verdi ve onların yanından ayrılmalarını istedi. Heyet sultânın yanına dönünce, ona; “Nizâmüddîn Evliyâ istenen târihte huzûrda olacak” dediler. Fakat birkaç gün sonra Nizâmüddîn Evliyâ talebelerinin yanında “Önce gelen büyüklerimizin âdetlerine aykırı düşen hiçbir şey yapmıyacağım. Selâm alayına katılmayacağım” dedi. Bu durum gerginliği artırdı ve talebeleri de dehşete düşürdü. Kısa görüşlü Sultan, büyüklerin ma’neviyât gücünü ve onların duâsının red olunmıyacağının farkında değildi. Hâlbuki Nizâmüddîn Evliyâ, hakîkatin yanında olduğundan emîndi. Hakîkat ama bugün, ama daha sonra dünyânın geçici üstünlüklerine karşı şerefli bir şekilde galib gelecekti. Bu sebebten o, inanç ve sadâkatiyle tam bir sükûnet ve huzûr içerisindeydi. Ayın yirmidokuzuncu gecesi, mağrur Sultan Kutbüddîn, sarayında uyurken en güvenilir adamlarından olan Hüsrev Hân tarafından başı kesilerek öldürüldü. Fârisî beyt tercemesi:

Zavallı korkak kedi niçin yerinde oturmuyorsun.
Gücünü aslana karşı deneyip cezaya layık oluyorsun.

Kutbüddîn Hilcî’nin yerine geçen Hüsrev Hân’ın ömrü çok kısa oldu. Hazînede bulunan paraları ulemâ ve dervişlere dağıttı. Nizâmüddîn Evliyâ’ya da beşyüzbin gümüş para gönderdi. Her zaman olduğu gibi, o büyük zât, bütün bu parayı fakirlere dağıttı. Mültan Vâlisi Giyâsüddîn Tuğlak, sultânın öldürülmesinden sonra hemen ordusuyla Dehlî’ye gelerek, Hüsrev Hân’ı öldürüp sultan oldu. Giyâsüddîn Tuğlak, hazîneye bakıp hiçbir şey olmadığını görünce, daha önceki sultânın dağıttığı bütün paraları geri istedi. Herkes paraları sultâna gönderdi. Sâdece Nizâmüddîn Evliyâ, kendisine gönderilen paraları, yeni sultâna vermedi ve buyurdu ki: “O paralar, Allahü teâlânın malıydı. Allahü teâlâ yolunda gitti.” Bu cevap sultânın hoşuna gitmedi ve bu parayı geri alma yollarını araştırdı.

Nizâmüddîn Evliyâ’nın büyüklüğünü kıskanan, Sultân Kutbüddîn’in acı sonundan mes’ûl olan

saray erkânı, bir kere daha Sultan Gıyâsüddîn Tuğlak'ı o büyüğe karşı kışkırtarak, eski taktiklerini denediler. Ona olmayacak şeyleri söylediler. Sultâna bağlı âlimler ile Nizâmüddîn Evliyâ arasında münâzarada, aralarında bir kırgınlık oldu. Bu âlimler, Nizâmüddîn Evliyâ'nın naklettiği hadîs-i şerîfleri kabûl etmedi. Dergâhına geri dönen Nizâmüddîn Evliyâ, üzgün bir şekilde talebelerine şöyle dedi: "Dehlî âlimlerinin ve saray adamlarının, içi, bize karşı kıskançlık ve düşmalıkla kaynıyor. Münâzarada bana karşı açıkça saldırmalarından bu anlaşılıyor. Ayrıca onlar, yüce Peygamberimizin (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerini dinlemeyi de reddettiler. Bunun gibi i'tirâzı gayri kabil olan şeylerle münâkaşa etmeye, ancak Hazreti Peygamberin (aleyhisselâm) hadîsine inanmıyanlar cesâret edebilirler. Sultânın yanında bunlar, hadîslerin en sahihini bile kabûl etmeyi reddederek mağrur bir eda ile konuştular. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sahih hadîslerini kabûl etmeyen bir âlimi ne görmüş, ne de duymuş idim. İçinde, böyle mağrûrâne ve yanlış yollara sürükleyen münâzaraların yapıldığı şehir, nasıl parlak vaziyette kalabilir? Onun tuğlaları birgün yıkılıp birbirine çarparsa şaşmamak gerekir. Sultan ve ona bağlı âlimler, hakkı söylemeyen kadılar, bu şekilde Hazreti Peygamberin (aleyhisselâm) hadîsine göre hareket etmiyecekleri işitildikten sonra, alelade halk, Allah ve Peygambere olan îmânlarını nasıl sağlam bir şekilde muhafaza edebilir? Korkarım ki, şehrin bu şekilde ki âlim ve dînî liderlerindeki inanç noksanlığı sebebiyle, Allahü teâlânın cezası, kıtlık, salgın hastalık ve sürgün şeklinde bu şehre gelebilir." Bir süre sonra, Dehlî'de büyük bir kıtlık oldu. Arkasından, salgın hastalık yayıldı. Halk çok zorluk çekti. Sultan ve yardakçılarının hepsi, bu hastalık ve kıtlıkta öldüler.

Nizâmüddîn Evliyâ, hayâtı boyunca hergün, hocasının şu emirlerine uyarak yaşadı: "1- Dâima kendini mücâhede ile meşgûl eyle. Boş kalmak, şeytana çalışma alanı açar. 2-Bizim yurdumuzda oruç tutmak, muvaffakiyetin yarısıdır. Geriye kalan diğer yarısı da; namaz kılmak ve hacca gitme ile kazanılır. 3- Kendini ve talebeni terbiye et. 4- Bütün günahlardan kaçın. 5- Başkalarını düzeltmeden önce, mümkün olan bütün gayretini, kendi hatâlarını düzeltmeye sarfet 6-Benden ne duymuş isen, onu hatırla ve her tarafa yay. 7- İnzivâya çekileceksen, onu namazın cemâatle kılındığı câmide yap. 8- Nefsini istemez hâle getir. Dünyâyı yok ve ehemmiyetsiz olarak düşün. 9- Hırstan ve bütün dünyâ arzularından vazgeç. 10-Senin yalnızlığın veya inzivân, seni Allaha bağlılıkla meşgûl etmelidir. Eğer böyle bir inzivâdan ve mücâhedelerden yorgun düşmüş isen, daha küçüklerini yap. 11- Eğer nefsinle bir mes'elen olursa, onu uyku ile memnun et. 12- Sana kim gelirse, ihsân ve inâyetini, teveccüh ve keremini onun üstüne yağdır."

Nizâmüddîn Evliyâ, otuz sene devamlı mücâhede yaptı. Ömrü boyunca oruç tuttu. Günde yaklaşık ikiyüz, üçyüz rek'at namaz kılardı. Hergün sabah namazından sonra, talebelerine va'z ve nasihatte bulunurdu, öğle namazından sonra, kısa bir süre sünnet olan kaylûle yapardı. Kaylûleden sonra, ikinci defa bir meclis kurulurdu. Bu mecliste taliblere en nâzik ve ince dînî mes'eleleri açıklar ve en sahih dini kitaplardan nakiller yapardı. Nizâmüddîn Evliyâ'nın ifâde tarzı çok tatlı idi ve gönülleri cezbederdi. İkindi namazı ile akşam namazı arasında kısa bir süre dinlenirdi.

Akşam namazından sonra iftar ederdi. Yatsı namazından sonra odasına çekilirdi. Bundan sonra yanına ancak talebesi Emîr Hüsrev girebilirdi. Onun ayrılmasından sonra, Mahbûb-i ilâhî, odasının kapısını kapatır, gecenin geri kalan bütün zamanında Allahü teâlâya ibâdet ederdi. Sahur vakti, hizmetleri gören talebesi içeriye biraz yiyecek getirirdi. O, yemekten birkaç lokma aldıktan sonra, bu yemeğin fakirlere dağıtılmasını emrederdi.

Nizâmüddîn Evliyâ, genelde bir parça arpa ekmeği ile, biraz sebze çorbası yerlerdi. Ba'zan çok miktarda pirinç pilavı da alırlardı. Genelde

yemeklerini hazır olanlarla birlikte yerler, kendileri çok az yemelerine rağmen, âdâb-ı muaşerete riâyet ve diğerlerine refakat' etmek için, yemeye devam ediyormuş gibi görünürdü. Böylece, sofrada bulunan diğerleri yemeğe devam ederlerdi. Yemek yerken, sık sık fakirlerin hâlini düşünür ve onların durumuna ağlamaya başlardı. Onun mutfağında, fakir, zengin, herkes için lezzetli yemeklerin her çeşidi hazırlanırdı. Fakat kendisi asla bunlardan yemezdi. Akşam namazından sonra talebelerinden ba'zıları, hergün ona çeşitli yiyecekler gönderirlerdi. Fakat Nizâmüddîn Evliyâ, bunların hepsini fakirlere dağıttırırdı.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın hayırseverliği: Nizâmüddîn Evliyâ'nın hayırseverliği çok ve mükemmel idi. Bu da hocasının duâsının bereketiyle idi. Hocası Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, birgün Nizâmüddîn Evliyâ'ya şöyle duâ etmişti: "Ey Nizâmüddîn! Bugün sevdiğimiz sebze yemeğini çok güzel pişirmişsin. Tuzu da uygun olmuş. Allahü teâlâ, dergâhında çok tuz harcamaya seni muvaffak kılsın." Allahü teâlânın ihsanıyla ve bu duânın bereketiyle, Mahbûb-i ilâhî'nin tenceresi devamlı kaynadı ve binlerce fakir, hergün onun mutfağından yemek yerdi. Kendisine gelen bütün hediyeleri, hergün güneş batmadan önce muhakkak fakirlere dağıtırdı. Cum'a namazına gitmeden önce, Nizâmüddîn Evliyâ, dergâhın ve mutfağın her köşesine, hiç bir şeyin kalmadığı ve hepsinin sadaka olarak verildiğinden emîn olmak için bakardı. Gezginler, misâfirler ve onun dergâhına gelen her çeşit insan, tam bir misâfirperverlikle karşılanır ve ihtiyâçları giderilirdi.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhında yapılan sohbet meclislerinden sonra, Mahbûb-i ilâhi, fakirlere dağıtmak üzere, şehre yiyecek ve para gönderirdi.

Birgün Kıyaspur köyünde yangın çıktı. Evlerin yandığını gören Nizâmüddîn Evliyâ, dayanamayarak ağladı. Yangın söndürüldükten sonra, talebelerine; "Gidin yanan bütün evleri sayın. Her eve iki tepsi yemek, iki testi su ve iki gümüş dağıtın ve kayıplarından dolayı duyduktan acılarını teselli edin" dedi.

Bir tüccâr, Mültan yakınlarında eşkiyalar tarafından soyuldu. Bu tüccâr, Behâüddîn Zekeriyyâ Sühreverdî'nin oğlu Sadrüddîn'in tavsiyesi üzerine, yardım istemek için Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhına geldi. Durumunu anlattı. Nizâmüddîn Evliyâ talebelerine, sabahtan kuşluk vaktine kadar gelen hediyelerin hepsinin tüccâra verilmesini söyledi. O gün, o müddet zarfında 12.000 gümüş para geldi ve bu büyük miktarın hepsi tüccâra verildi.

Birgün Nizâmüddîn Evliyâ, akşam namazından sonra, tam orucunu açacağı sırada bir derviş geldi. Sofra bezi Nizâmüddîn Evliyâ'nın önüne serili ve üzerinde de birkaç kuru ekmek parçası bulunmakta idi. Zîrâ, o gün mevcût yiyecek olarak sâdece onlar kalmıştı. Fakat o gelen derviş, Nizâmüddîn Evliyâ'nın orucunu açıp, yemeğini yediğini ve şu anda da gördüğü kuru ekmeklerin kaldığını zannetti. Kötü birşey düşünmeden, bütün bu ekmek parçalanı toplayıp gitti. Nizâmüddîn Evliyâ, sâdece gülümsedi ve kendi kendine: "Hâlâ Allahü teâlâya bağlılığımızda ba'zı ciddi kusûrlarımız var. Bu eksiklerin giderilmesi için bizim biraz daha aç kalmamız isteniyor" buyurdu.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın kanâati: Nizâmüddîn Evliyâ, çok kanaatkar bir kişi idi. Sultânlardan veya şehzâdelerden biri hediye gönderdiği zaman; "Ah! Bunlar, bu fakiri harâb etmek istiyorlar" derdi. Bir defasında, ona bağlı olan devlet erkânından bir kişi, ona iki bahçe, bir miktar arazi ve başka şeyler vermek istedi. Fakat o, tebessüm ederek; "Eğer bunları kabûl etsem, halk; "Nizâmüddîn Evliyâ bahçelerine gidiyor ve orada eğleniyor" diyecek. Hayır, bu bana yakışmaz. Bizim yolumuzun büyükleri, böyle şeyleri asla kabûl etmediler. Ben onların âdetlerine sarılmalıyım" dedi.

Sultân Celâlüddîn, Nizâmüddîn Evliyâ'nın Dehlî'deki ilk zamanlarında, aşırı derecede fakr-u zarûret içinde olduğunu öğrenince, ona ba'zı hediyeler gönderdi ve Nizâmüddîn Evliyâ'yı bu aşırı fakirlikten kurtarmak için, bir köyün gelirinin ona bağışlanmasına izin verip vermiyeceğini araştırdı. Fakat o, sultânın teklifini kabûl

etmeyerek; “Benim köye ihtiyâcım yok. Ben ve benimle olanlar, Allahü teâlâya güveniriz. O, bizim ihtiyâçlânmızı gözetir” buyurdu. Talebelerinden ba’zıları bunu işitince; “Efendim! Siz günlerce açlığa ve susuzluğa katlanabilirsiniz. Fakat, yiyeceksiz bizim hâlimiz korkunçtur. Eğer sultânın teklifi kabûl edilseydi, vücut ve rûhumuzu birlikte muhafaza etmemize faydası olacaktı” dediler. Fakat o, talebelerinin bu söylediklerini dikkate almadı ve hepsi onu terketseler bile, kendisi yalnız olarak da bu yola devam etmeğe karar verdi. Sultânın bu teklifi hakkında diğer sûfîler ile istişâre ettiği zaman, onlar hepbirağızdan; “Eğer sultânın teklifini kabûl etseydin, senin dergâhında su bile içmezdik” dediler. Nizâmüddîn Evliyâ, onların bu konudaki hassasiyetlerini tebrik ederek; “Cenâb-ı Hakka şükürler olsun. Sizin gibi, prensiblerimize bağlılıkta bana yardımcı olan arkadaşların olduğunu görmek, beni mes’ûd ediyor” dedi.

Nizâmüddîn Evliyâ’nın sabrı ve affetmesi: Nizâmüddîn Evliyâ’nın sabrı ve affetmesi çok idi. Birgün Nizâmüddîn Evliyâ’nın dergâhına bir fakir geldi. Hiçbir sebep yok iken, küstahça onu kötülemeye başladı. O büyük velî, bütün bu saçma sözleri sadece sabırla dinledi. Ayrıca, o fakir ne istiyorsa, hepsini verdi. Fakir dergâhtan ayrıldıktan sonra, Nizâmüddîn Evliyâ orada bulunanlar; “Bizi sevenlerin çoğu, hediye ile geliyor. Bizi kötülemek üzere gelecek olan birkaç kişi de bulunmalı. Birisi gelip bizi kötülerse, biz ona, dünyâda olduğumuz sürece yanlış işler yapabileceğimizi ve kötülemeye ma’rûz kalabileceğimizi söyleriz” buyurdu.

Birgün meclisine gelenlerden ba’zıları Nizâmüddîn Evliyâ’ya; “Halktan ba’zı kimseler, sizin hakkınızda o kadar kötü konuşuyorlar ki, biz bunları dinlemeye tahammül edemiyoruz” dediler. Nizâmüddîn Evliyâ onlara; “Bizim hakkımızda konuşanları affediyoruz. Sizin onlarla münâkaşa etmenize gerek yok” dedi.

Nizâmüddîn Evliyâ, kendisine düşmanlık besleyenlere karşı da çok sabırlı idi. İnsanlara, düşmanlarına karşı sevgi ve sabırla muâmele etmeyi öğretiyordu. Kıyaspur’da yaşıyan ve sebepsiz yere Nizâmüddîn Evliyâ’ya karşı kin besleyen ve dâima ona bir zarar vermeye çalışan, Şaşu isminde birisi vardı. Nizâmüddîn Evliyâ, Şaşu’nun ölümünü işitince, defninden sonra bir kenarda iki rek’at namaz kıldı ve onun eski hâlini affederek, kurtuluşu için duâ etti.

Nizâmüddîn Evliyâ’nın talebelerine muhabbeti: Nizâmüddîn Evliyâ, talebelerini çok severdi. Talebesi Emîr Hüsrev’e karşı olan muhabbeti çok meşhûrdur. Talebelerini çok sevmesine rağmen, disiplini çok sıkı idi. Bir defasında en iyi talebelerinden olan Hâce Burhânüddîn Garîb, katlanmış bir battaniye üzerinde oturarak kendisini rahatlatmaya çalışıtığından, dergâhtan çıkarıldı. Nizâmüddîn Evliyâ, onun bu işi, nefsinin arzusunu yerine getirmek için yaptığını düşünmüştü. Uzun bir süre sonra Burhânüddîn Garîb, Nizâmüddîn Evliyâ tarafından affedilerek tekrar dergâha kabûl edildi.

Hâce Müeyyedüddîn Kereh, Sultân Alâüddîn Hilcî şehzâde iken, onun çok sevdiği bir kişi idi. Bu zât, sonra makamını terk ederek, Nizâmüddîn Evliyâ’ya talebe oldu. Alâüddîn Hilcî sultân olunca, Nizâmüddîn Evliyâ’ya bir elçi göndererek, Hâce Müeyyedüddîn’in saltanat hizmetine verilmesi için izin istedi. Nizâmüddîn Evliyâ, ona şöyle cevap verdi: “Hâce’nin başka önemli bir işi var. Onu bitirmeye çalışıyor.” Bu cevaptan hoşlanmıyan sultânın elçisi; “Efendim! Siz herkesi kendiniz gibi yapmak istiyorsunuz” dedi. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ; “Sâdece benim gibi değil, benden de iyi olmasını istiyorum” diye cevap verdi. Sultân bu cevâbı işitince, birşey söylemedi ve konuyu kapattı.

Hâce Şemsüddîn, sarayda önemli bir mevkide idi. Daha sonra bu görevinden istifâ ederek, Nizâmüddîn Evliyâ’nın talebesi oldu. O büyük velînin mübârek sözlerini derleme vazîfesini üzerine aldı. Hâce Şemsüddîn birgün hocasından, seyyahlar ve misâfirler için bir ev inşâ etmeye izin istedi. Nizâmüddîn Evliyâ ona; “Ey Mevlânâ Şemsüddîn! O iş, önce bıraktığın iş kadar değersizdir” buyurdu. Nizâmüddîn Evliyâ’nın talebeleri arasında, kelâm ilminde

büyük bir üne sahip Kâdı Mühyiddîn Kâşânî isminde bir zât vardı. Nizâmüddîn Evliyâ, bu talebesini de çok severdi. Kâdı Mühyiddîn, Mahbûd-i İlâhî'nin talebesi olunca, hocasının huzûrunda, bir yerin gelirinin kendisine verildiğini gösteren fermanı yırttı ve bir sûfî olarak fakirlik hayâtına kendini uydurdu. Kâdı Mühyiddîn, ma'nevî terbiyesini tamamladıktan sonra, Nizâmüddîn Evliyâ ona, şu yazılı emirle birlikte hilâfet verdi: "Dünyâyı terk edeceksin ve ona meyl etmiyeceksin. Sultândan herhangi bir köyün gelirini veya maaş kabûl etmiyeceksin. Sana bir misâfir gelip de, ona ikram edeceğin birşey bulunmayabilir. Bu durumu Allahü teâlânın bir teveccühü olarak kabûl edeceksin. Uymanı istediğim bu emirlere riâyet ettiğin takdîrde benim halîfemsin." Hocasının yanından ayrıldıktan sonra, Kâdı Mühyiddîn Kâşânî çok sıkıntılı günler geçirmek zorunda kaldı. Kendisi ve çocukları günlerce aç kaldı. Bu kötü durumu, birisi Sultân Alâüddîn'e haber verdi. Sultân, bir köyün geliri ile birlikte, başhâkimliği teklif eden bir ferman gönderdi. Kâdı Mühyiddîn, bu fermanı alınca hemen hocasının huzûruna gelip, durumu bildirdi. Nizâmüddîn Evliyâ bu duruma üzüldü ve; "Önce senin aklına bu geldi ki, sultân böyle bir ferman gönderdi." dedi ve bundan sonra teveccühünü Kâdı Mühyiddîn'den çekti. Bir yıl süreyle bu hâl üzere yaşıyan Kâdı Mühyiddîn, daha sonra hocası tarafından affedilerek teveccühe mazhar oldu.

Nizâmüddîn Evliyâ, talebelerinden Kutbüddîn Münevver ve Nasîruddîn Mahmûd Çirağ'a aynı gün hilâfet verdi. Birincisine hilâfetnâme'yi verdikten sonra, câmide iki rek'at şükür namazı kılmasını istedi. O namaz kılarken, Nizâmüddîn Evliyâ, halîfesi olarak ta'yin ettiğini gösteren bir hırkayı Nasîruddîn Mahmûd'a giydirdi. Sonra Kutbüddîn Münevver'i çağırttı ve Nasîruddîn Mahmûd'un hırkasını tebrik etmesini istedi. Daha sonra da, Nasîruddîn Mahmûd'dan, Kutbüddîn Münevver'in hilâfetnâmesini tebrik etmesini istedi. İki mümtaz halîfesinin karşılıklı tebrikleşmesinden sonra, Nizâmüddîn Evliyâ her ikisinin birbirlerini kucaklamalarını istedi. Onlar kucaklaşırken; "Her ikiniz kardeşsiniz. Halifeliğimin size ihsân edilmesinde asla bir fark düşünmeyin" buyurdu. Bu sebepten her ikisi, bütün hayatları boyunca aralarında kurdukları samimî münâsebeti devam ettirdiler.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebelerinden yüksek derecelere ulaşanlardan ba'zıları şunlardır: Nasîruddîn Mahmûd Çirağ, Sirâcüddîn Ahî, Kutbüddîn Münevver, Burhâneddîn Garîb, Mevlânâ Vecîhüddîn Yûsuf, Şemseddîn Yahyâ, Alâüddîn Nîlî, Müntehibüddîn Zer-i Zerbahş, Şihâbüddîn İmâm, Hâce Mûsâ, Hâce Ebû Bekr Çeştî, Hâce Azîzüddîn, Hâce Ömer, Mevlânâ Kâsım, Kâdı Muhiddîn Kâşânî, Fahreddîn Zerâdî, Hüsâmüddîn Mültânî, Emîr Hüsrev, Mevlânâ Muhammed İmâm, Emîr Hasen Sencerî, Kerîmüddîn Semerkandî, Nizâmüddîn Magribî, Ali Şah Kalender, Hüsâmüddîn Suhte.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın insanlara muhabbeti: Muhbûb-i ilâhî, daimî sûrette Allahü teâlâya bağlılığı yanında, insanlara karşı olan vazîfesini de asla unutmadı. Birgün Şeyh Bedrüddîn Semerkândî'nin meclisinde, bir zât alay edercesine; "Nizâmüddîn Evliyâ bu kadar zenginliğini sadaka olarak dağıtıyor. Zîrâ, aile ve çoluk-çocuk endişesi ve mes'ûliyeti yok" dedi. Bunu işiten Şeyh Şerîfüddîn, bu sözün açıklanmasını istemek düşüncesiyle Mahbûb-i İlâhî'ye geldi. Fakat o daha birşey söylemeden, o büyük velî kendiliğinden şu açıklamayı yaptı: "Ey Şerîfüddîn! Benim çektiğim endişe ve ızdırâbı belki de hiç bir kimse çekmiyor. Birisi bana endişe ve ızdırâbını söylediği zaman, ben muhakkak sûrette, ondan daha fazla acı çekiyorum. Bu durumu anlatamam. Arkadaşlarının acılarını görüp de onların biçâre hâline bir âh bile etmeyenler taş kalbli insanlardır. Onların bu hâllerine çok şaşıyorum." Acı çeken insanların keder ve üzüntülerine böyle içten alâka gösteren bu büyük velînin, diğer insanların ızdırapları karşısında nasıl bir kalb taşıdığı düşünülmelidir. Hergün tuttuğu orucunu açarken bile, hiçbir şey yemezdi. Sâdece getirilen yemeğin tadına bakardı. Hattâ sahurda da hiçbir şey yemezdi. Birgün, hizmetlerini gören talebesi; "Efendim! Bu kadar az yemeği bile yemezseniz, zafiyet size galebe çalabilir" dediğinde, Nizâmüddîn Evliyâ göz yaşlarını tutamadan; "Birçok fakir ve muhtaç insan, şu anda câmi köşelerinde veya mütevâzi

evlerinin köşelerinde yiyecek bulamadan aç uyuyorlar. Bu lokma, kolaylıkla benim boğazımdan nasıl geçebilir?” dedi.

Nizâmüddîn Evliyâ’nın vefâtı: Sonunda, ilâhî kânunun icâbı olarak, Nizâmüddîn Evliyâ’nın, Allahü teâlâ ve insanlığa hizmet yolundaki parlak vazîfesi, bu dünyâda sona erdi. Yüksek hocaları gibi, Nizâmüddîn Evliyâ da Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) karşı dayanılmaz bir aşk ve muhabbet ile yanıyordu. Vefâtından bir müddet önce, rü’yâsında Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ona; “Nizâm, seni bekliyorum” buyurmuşlardı. O günden sonra, Nizâmüddîn Evliyâ hayâtının son yolculuğunu dört gözle beklemeye başladı. Vefâtından kırk gün önce, yemekten tamamen kesildi ve birşeyler yemesini istediklerinde; “Resûlullah (aleyhisselâm) ile buluşmayı isteyen bir kimse, yemeğin lezzetini nasıl bulabilir?” buyurdu. Durumu ağırlaştığında ve ilâç alması için kendisine istirhâm edildiğinde, Emîr Hüsrev’in şu beytini okudu:

> Aşk derdiyle yanan hastaya, sevgiyle,
> Kavuşmaktan başka birşey fâide vermez.

Hayırseverlik ve takvâ, Nizâmüddîn Evliyâ’nın hayâtının derinliklerinde kök salmıştı. Zîrâ kendisi, çocukluğunda ve gençliğinde, fakirlik ve mahrûmiyetin en acılarını tatmıştı. Bu sebeple, o, Hindistan’ın fukarasının refahı için yaşadı ve bu yolda vefât etti. Vefâtından bir gün önce, husûsî hizmetlerini gören İkbâl’e dergâhında ve erzak deposunda ne varsa, hepsini fakirlere dağıtmasını emretti ve böylece; “Allahü teâlânın huzûrunda hesap vermekten kurtulayım” buyurdu. Talebelerden birisi, dergâhta kalanlar için biraz yemeklik bırakmıştı. Bunu işittiklerinde; “Lütfen fakirler herşeyi alsın ve siz de erzak deposunun zeminini silin” buyurdu. Bu emir, aynen yerine getirildi.

725 (m. 1325) senesi Rebî’ul-âhır’in onsekizinin sabahı, vefâtından az önce, husûsî deri çantasından talebelerine çeşitli hediyeler dağıttı ve hakîkati anlatmak için Hindistan’ın bütün köşelerine gitmelerini emretti. Altıyüz seneden beri Çeştiyye yolunun büyüklerinden gelip, hocası tarafından kendisine verilen mukaddes emânetleri, Dehlîli Hâce Nasîruddîn Mahmûd Çirağ’a vererek; “Dehlî’de otur ve insanların cefâsına katlan” buyurdu. Bundan sonra, sabah namazını kıldılar. Güneş ufuktan yükselirken, bu büyük velî ve ma’nâ güneşi, Hakkın rahmetine kavuştu. Ömrü boyunca yanında bulunan talebeleri, halîfeleri, arkadaşları, sayıları yüzbinlere varan bağlıları ve altmış sene onun emsalsiz misâfirperverliğini görmüş binlerce fakir halk, kedere ve mateme boğuldu. Mültanlı Hâce Behâüddîn Zekeriyyâ Sühreverdî’nin torunu Şeyh Ebü’l-Fettah Rüknüddîn, onun cenâze hizmetlerini görmekle şereflendi. Sultan Muhammed Tuğlak, Nizâmüddîn Evliyâ’nın mezarı üzerine büyük bir türbe inşâ ettirdi.

Nizâmüddîn Evliyâ’nın ba’zı kerâmetleri ve menkıbeleri: Şöyle anlatılır: “Nizâmüddîn Evliyâ’nın dergâhının avlusuna bir su sarnıcı inşâ ettirdiği sırada, sultân, sarnıç işine mâni olmak için, aynı anda kendi inşâat işlerini başlattı ve şehirdeki bütün mevcût işçileri kendi işlerinde çalıştırmak için emir verdi. Fakat, Nizâmüddîn Evliyâ’ya kuvvetli bağlılıklarından dolayı, işçiler, gündüz sultânın işini bitirdikten sonra, gece de Nizâmüddîn Evliyâ’nın sarnıç işinde çalışmaya karar verdiler. Fakat böyle bir çalışma için, gece aydınlatma îcâbediyordu. Nizâmüddîn Evliyâ, talebesi Nasîruddîn Mahmûd vasıtasıyla, sarnıçtan çıkan suyu, yağ olarak kullanmalarını istedi. Allahü teâlânın izniyle su, yağ gibi yanarak orayı aydınlattı ve Dehlî’deki bütün herkesi hayretler içerisinde bıraktı. Sarnıcın inşâatı kısa sürede tamamlandı.”

Şöyle anlatılır: “Sultan Alâüddîn devrinde, Dehlî şehri, kuzeyden gelen zâlim bir Moğol ordusu tarafından muhasara edilmişti. Targi adındaki bir kumandanın komutasındaki bu ordunun ilerlemesi sırasında, Sultân Alâüddîn’in en iyi birlikleri güneyde harb ediyor ve o yüzden bu güçlü ordu karşısında Dehlî’yi zayıf bir birlikle bir gün bile müdâfaa edemeyecek durumda bulunuyorlardı. Bu durumda sultânın tek sığınağı, Allahü teâlâ oluyordu. Sultân, Emîr Hüsrev vasıtasıyla Nizâmüddîn Evliyâ’nın himmetlerini taleb etti. O, sultânın ve Dehlî’nin bu acıklı durumunu duyunca, sâdece gülümsedi ve; “Sultâna selâmımı götürün. Endişe etmemesini söyleyin, İnşâallah Moğollar yarın sabah oradan

çekilirler" buyurdu. Nizâmüddîn Evliyâ, sultâna bu haberi gönderdikten sonra, Allahü teâlâya, hocasını vesile ederek münâcaatta bulundu. Allahü teâlâ, Moğol komutanı Targi'ye, ülkesinin muhasara altında olduğunu gösterdi. Komutan, ülkesinin düşman tehlikesi altında bulunduğunu görünce, dehşete kapıldı. Derhâl, ülkesini kurtarmak için ordusunun geri çekilmesini emretti. Ertesi sabah sultan, muhasaranın kaldırılmış olduğunu ve bu velînin bereketi ile şehrin kurtulduğunu gördü."

Şöyle anlatılır: "Birgün, Nizâmüddîn Evliyâ kaylûle yaparken, bir fakir birşeyler istemek için dergâha geldi. Fakat ona verilecek birşey kalmamıştı. Hizmetçiler onu, üzgün bir şekilde ve hayâl kırıklığına uğramış vaziyette geri gönderdiler. O anda Nizâmüddîn Evliyâ rü'yâsında, hocası Genc-i Şeker-i gördü. Hocası ona; "Senin kapında bir fakir vardı. Fakat birşey alamadan geri döndü. Eğer dergâhta birşey yoksa, en azından aşk verilmeli ve muhabbetle muâmele edilmelidir" dedi. Bu ikâz üzerine Nizâmüddîn Evliyâ çok üzüldü ve hizmetçilerine, bundan sonra herhangi bir kimse istirahat ederken gelirse, hemen haber vermelerini söyledi."

Yine şöyle anlatılır: Birgün Feridüddîn-i Genc-i Şeker'in küçük kardeşi Hâce Necîbüddîn Mütevekkil'in oğlu Hâce Atâ, Nizâmüddîn Evliyâ'nın yanına geldi ve bir âmirin kendisine birşey vermesi için, tavsiye kabilinden bir not yazmasını istedi. Nizâmüddîn Evliyâ ona bunu yapamayacağını, çünkü bu âmiri tanımadığını izah etti. Bununla beraber, âmirden beklediğini, ona kendisinin verebileceğini teklif etti. Hâce Atâ kabûl etti. Fakat ayrıca âmire bir not yazması için ısrar etti. Nizâmüddîn Evliyâ, bunun, sûfilerin prensibine aykırı olduğunu söyledi. Bu, Hâce Atâ'yi kızdırdı. Nizâmüddîn Evliyâ'ya karşı hürmetsizlik ifâde eden ve küçümseyici sözler söylemeye başladı ve; "Sen, ancak benim dedemin kölesisin. Ben, senin hocanın oğluyum ve sâdece tavsiye mâhiyetinde bir not istiyorum. Sen bunu reddediyorsun" diye ilâve etti. Sonra Hâce Atâ, mürekkeb kabını hiddetle çarparak kırdı ve gitmek için ayağa kalktı. Fakat Nizâmüddîn Evliyâ onun gitmesine mâni olarak; "Hoşnutsuzlukla gitme, memnun bir hâlde git" buyurdular."

Birgün Dehlî'de birkaç arkadaş, onun büyük şöhretine saygı gösterdikleri ve merak ettikleri için, Nizâmüddîn Evliyâ'ya gidip hürmetlerini arzetmeye karar verdiler. Onlardan birinin, evliyâya inancı yoktu. Onlarla beraber gitmeyi kabûl etmedi. Arkadaşları onu ikna etmek için ısrar etmeleri üzerine o, sâdece onun ma'nevî gücünü denemek üzere oraya gitmeyi kabûl etti. Giderlerken, yolda o büyük velî için biraz tatlı ve çiçek satın aldılar. Fakat onların inançsız arkadaşları, biraz toz alıp, onu bir kâğıt içerisine paketledi. Arkadaşları, Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûrunda tatlı ve çiçekleri koyunca, o da, tatlının yanına toz paketini koydu. Nizâmüddîn Evliyâ'nın hizmetçisi tatlıları alıp kaldırırken, o büyük velî, toz paketini işâret ederek; "Bu paketi götürme, onun içinde toz var" buyurdu. İnançsız kişi bu sözü duyunca dehşete düştü. Boğulacak gibi olduğu utanma duygusu ile, Nizâmüddîn Evliyâ'nın önünde gözlerini yukarıya kaldıramadı. O'nun ayaklarına kapanarak talebesi oldu.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebelerinden, Mevlânâ Vecîhüddîn tüberküloz hastalığına yakalanmıştı. Hayâtından ümidini kestiği bir anda, arkadaşlarından ba'zısı, sıhhatine kavuşabilmesi için hava değişikliği tavsiye ettiler. Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhına gidip, bir süre kalmasını söylediler. O, iftar vakti dergâha gitti. Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebelerinden biri, hocaları, için tatlı bir ottan yapılmış yuvarlak tatlı getirmişti. Mahbûb-i ilâhî, Mevlânâ Vecîhüddîn'in de kendisiyle birlikte sofraya oturmasını istedi. O da sofraya oturarak, o tatlıdan iştahla yedi. Fakat o tatlı, tüberküloz hastaları için zararlı bir yiyecekti. Lâkin Allahü teâlânın lütfu ile, Mevlânâ'nın bu hastalığını tedâvi etti.

Birgün bir idârecinin evi, anî bir yangında yanıp kül oldu. Evde bulunan saltanat fermanı da evle birlikte yandı. Dehlî'ye giden bu kimse, çok büyük zorluklarla başka bir ferman aldı. Fakat evine dönerken, bu yeni fermanı da kaybetti. Ne kadar aradı ise, bulamadı. Son derece üzgün bir hâlde Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûruna geldi ve fermanın bulunmasında yardımcı olması için ona yalvardı. Nizâmüddîn Evliyâ da ona, "Bâbâ Ferîdüddîn'in rûhuna Fâtiha okursanız, Allahü teâlâ sıkıntınızın giderilmesinde size yardım eder" buyurdu. O kişi kabûl etti ve bir miktar tatlı almak için tatlıcı dükkânına girdi. Dükkân sahibi, tatlısını sarmak için ona bir kâğıt verdi. O, kâğıdı yırtmak istediyse de, tatlıcı buna mâni oldu ve onu öylece götürmesini istedi. O kişi, tatlıyı Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûrunda açarken, tatlıyı sardığı kâğıdın, kaybettiği ferman olduğunu gördü. Büyük bir minnet ve şükranla Nizâmüddîn Evliyâ'ya teşekkür etti ve sevinçle evine gitti.

Yine birgün bir zât, Nizâmüddîn Evliyâ'ya bir tavsiye mektûbu almak için geldi. Fakat, onun bunu vermeyi kabûl etmiyebileceğini düşünerek, huzûrunda düşündüklerim söylemeye cesâret edemedi. Nizâmüddîn Evliyâ, Allahü teâlânın izni ile onun aklından geçenleri anladı ve ona geliş sebebini sordu. Esas geliş sebebini söylemeye cesâret edemiyen zât; "Efendim! Ben sizin talebeniz olmak için gelmiştim" dedi. Buna karşılık Nizâmüddîn Evliyâ gülümsiyerek; "Zannediyorum, arzu ettiğin şey sana ihsân edilseydi, benim talebem olmayı teklif etmeyecektin" buyurdu. O zât, onun bu sözü karşısında şaşkına döndü ve söylediği yalan sözden dolayı çok utandı. Sonunda; "Efendim! Gerçeği söylemek gerekirse, Nagûr Vâlisi için sizin şerefli tavsiye mektûbunuzu almak için gelmiştim" diyerek, geliş sebebini i'tirâf etti. Nizâmüddîn Evliyâ, kâtibine, o zâtın tavsiyesi mâhiyetinde vâliye bir mektûp yazmasını söyledi ve neş'eli bir tebessümle ona mektûbu verdi.

Tarihçi Muhammed Kâsım'a göre 748 (m. 1347) senesinde, Güney Hindistan'da meşhûr Bahmanî Sultanlığı'nı kuran Alâüddîn Hasen Bahmanî, hayâtının ilk yıllarında çok fakir idi ve Dehlî'de bir Brehmen'in hizmetinde bulunuyordu. Bu kimse birgün, Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhının kapısında dilenci olarak görüldü. O sırada içlerinde şehzâde Muhammed Tuğlak'ın da bulunduğu birçok insan, Nizâmüddîn Evliyâ ile görüşüp yemeklerini yemişler, dergâhtan çıkıyorlardı. Aniden Nizâmüddîn Evliyâ; "Bir sultân gitti, diğer sultân ise kapıda" dedi. Orada bulunanlar bu ifâdenin ma'nâsını anlamadılar. Daha sonra, Nizâmüddîn Evliyâ hizmetçilerinden birine, gidip kapıda duran bir dilenciyi içeri getirmesini emretti. Alâüddîn Hasen içeri geldiğinde, yiyeceklerin hepsi tükenmişti. Ona verilebilecek, iftar için ayrılan bir ekmekten başka hiçbir şey yoktu. Büyük velî, bu ekmeği parmağı üzerinde bir şemsiye gibi tutarak; "Buraya bak Hasen! Bu, uzun zaman ve gayret sonunda sana nasîb olacak sultanlığın, saltanat şemsiyesidir" dedi. Bu olaydan sonra, Hasen'in şansı yavaş yavaş açıldı ve büyük velînin dediği gibi, 748 (m. 1347) senesinde Bahmanî Sultanlığı'nın sultânı oldu. Taç giyme zamanında onun ilk emri, Nizâmüddîn Evliyâ'nın adına, o sırada Dekkân'daki halîfesi Burhânüddîn Garîb tarafından fakirlere dağıtılmak üzere, 38 kilograma yakın altın ve 72 kilograma yakın gümüş verilmesini emretmek oldu.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın mübârek sözlerini ihtivâ eden beş önemli eseri vardır. Bunlar, Fevâid-ül-fevâd, Efdâl-ül-fevâd, Rahat-ül-mükâbin, Siyer-ül-evliyâ, Mıknatıs-ül-vehdat'tır. Bunlardan Fevâid-ül-fevâd, Hâce Hasen Sencerî tarafından hazırlanmıştır. Sencerî, Nizâmüddîn Evliyâ'nın Bedâyun'da çocukluktan arkadaşı idi. 73 yaşında iken, Nizâmüddîn Evliyâ tarafından bu yola çekilmiştir. Bu durum şöyle anlatılır. "Birgün Nizâmüddîn Evliyâ, ba'zı talebeleriyle beraber Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî'nin türbesini ziyâretten dönüyorlardı. Yolda ba'zı türbelerin yanında Fâtiha okumak üzere durdular. O sırada çocukluk arkadaşı Hasen Sencerî'yi çok neş'eli bir hâlde gördü. Sencerî, Nizâmüddîn Evliyâ'yı ve

yanındakileri görünce, şu Fârisî şiir tercümesini alaylı bir şekilde okudu:

“Yıllarca beraber bulunduk, fakat senin sohbetinin bir faydası olmadı. Senin acıman benim günahkâr hayâtımı düzeltmedi. O hâlde, benim günahkâr hayatım, senin acımandan daha kuvvetlidir.”

Nizâmüddîn Evliyâ gülerek; “Hasen, insanın sohbetinin ve arkadaşlığının netice vermesi de zaman ister. Sohbetin etkisi, insandan insana değişir” dedi. Bu sâde ve doğru sözler, Hasen Sencerî’nin kalbine ok gibi işledi. O neş’eli ve alaycı hâli birden kayboldu ve çocuk gibi ağlamaya başladı. Büyük velînin önüne çöktü ve geçmiş kötü hayâtı için tövbe etti ve onun sâdık bir talebesi oldu. 701 (m. 1301) senesinden 719 (m. 1319) senesine kadar hocasından duyduklarını kaydederek bir kitap yazdı ve bu kitaba Fevâid-ül-fevâd ismini verdi.

Nizâmüddîn Evliyâ buyurdu ki:, “Tasavvuf yolunda yedi çeşit tehlike vardır. Bunlar, ıraz, hicâb, tefasil, selb-i merid, selb-i kadem, teselli ve düşmanlıktır. Âşıkın bir hareketi veya davranışı, “Sevilen” tarafından beğenilmezse, maşuk âşıktan yüz çevirir. Buna ıraz denir.. Âşık bundan pişman olup, tövbe etmelidir. Pişmanlığı kabûl edilmez ise, ikisinin arasına hicâb (örtü, perde) girer. Bu hicabı kaldırmak için, âşıkın tövbe etmesi lâzımdır. Tövbesi kabûl edilmez ise, arada tefasil (ayırıcı, bölme) yer alır. Bu hâlde iken de tövbesi tekrar kabûl edilmez ise, o zaman âşık, itaat ve bağlılığının zevklerinden mahrûm kalır ve bununla beraber, önceki bağlılığının bütün meyve ve faydalarını da kaybeder ve bu, âşıkla maşuk arasında uçurumlar açar, âşık şüphelere düşer ve aşkı düşmanlığa dönüşür.”

“İnsanın îmânı, dünyâya ve onun altınlarına bir deve pisliğinden fazla değer vermediği ve Allahü teâlâdan başka hiçbir şeye güvenmediğinde ancak tamam olur. Kendine Allah âşığı diyen bir kimse, dünyâyı sever ve onu sevenlerle arkadaşlık yaparsa, o bir yalancı ve münâfıktır.”

“Bir talebe için, Allahü teâlâya bağlılığın şu altı esâsı vardır 1- Nefsini yenmek için insanlardan uzak kalmalıdır. 2- Her zaman temiz ve abdestli olmalıdır. 3- Hergün oruç tutmaya çalışmalı, yapamıyorsa az yemelidir. 4- Allahü teâlâdan başka herşeyden uzaklaşmaya çalışmalıdır. 5- Hocasına sâdık ve itaatkâr olmalıdır. 6-Allahü teâlâyı ve hakîkati herşeyden üstün tutmalıdır.”

“Bir talebe, şu dört şeyden sakınmalıdır 1- Dünyâ ehli ve özellikle zenginlerle görüşmekten, 2- Zikirden başka birşeyden bahsetmekten, 3-Allahü teâlâdan başka birşeye sevgi beslemekten, 4- Allahü teâlâdan başka bütün dünyevî şeylere kalbi bağlanmaktan.”

“Kalb kırmak, Allahü teâlânın lütfunu incitmektir. Neye uğrarsa uğrasın, sâlih kimse, asla kimseye kötü söylememeli ve la’net etmemelidir. İnsanların kabahatlerini açıklamamalıdır.”

“Komşunuz borç isterse verin. Başka şeye ihtiyâç duyarsa, verin. Hastalık ve felâkete uğradığında, sizin güleryüzünüze ihtiyâcı var ise, ona güleryüz gösterin. Vefât edince, cenâzesine katılın ve kurtulması için duâ edin.”

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Siyer-ül-evliyâ sh. 100, 151, 551

2) Ahbar-ül-ahyâr sh. 60

3) Fevâid-ül-fuât sh. 28, 75, 149

4) Nizâm-ı Ta’lim cild-2, sh. 94, 150

5) Cevâmi-ül-kelîm sh. 296

6) Saviours of Islamic Spirit cild-2, sh. 145

7) The Big Five of India in Sufism sh. 138

8) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 653, 664, 699, 1054

9) Nefehât-ül-üns sh. 583

10) Hadrat-i Mahbûb-i İlâhî (Hüseyn Dehlevî)

ORHAN GÂZÎ

Osmanlı Devleti'nin ikinci sultânı, Sultan Osman Gâzî'nin oğlu olup, Edebâlî'nin torunudur.

Annesi Bâlâ Hâtun'dur. Dedesi Ertuğrul Gâzî'nin vefât ettiği 680 (m. 1281) senesinde Söğüt'te dünyâya geldi. "İ'lâ-yi kelimetullah azmi, iki kıt'aya sığmayacak kadar yüce bir azîmdir" sözüne uygun olarak, ömrünü "İ'lâ-yi kelimetullah" için geçirip, 761 (m. 1359) yılında vefât etti. Bursa'da Gümüşlü Kümbet'e babasının yanına defnedildi.

Orhan Gâzî, küçük yaştan i'tibâren tam bir disiplin ve intizâm ile, istikbâlin beyi olarak yetiştirilmeye gayret edildi. Dedesi Edebâlî'den ve Dursun Fakîh gibi âlimlerden ilim öğrenip, feyz aldı. Babasının arkadaşlarının silâh ta'limleri ile yetişti! "Allah! Allah!" sesleriyle uyanıp, cenk naraları ile neş'elendi. Gazilerin gazâlarını meşhûr İslâm mücâhidlerinin, evliyâ ve âlimlerin menkıbelerini dinledi. Onların halleriyle hallenmek şevki ve cihâd aşkı ile yanıp tutuştu. Devrin silâhlarını mehâretle kullanmasını öğrendi. Küçük yaştan i'tibâren devletin teşkilâtlanması ve müesseseleşmesinde gerekli olacak tecrübelere sahip oldu.

Orhan Bey, gençliğinden i'tibâren, Bizans tekfurlarıyla olan gazâlara katıldı. Muharebelerde gösterdiği muvaffakiyetlerle, babasının ve gazilerin takdîrini kazandı. 697 (m. 1298)'de Bizanslıların tertiplediği, Osman Gâzî'nin de davet edildiği, sû-i kasd plânlı düğüne katıldı; Bizans entrikasının bozulmasında vazîfe aldı. Bilecik tekfuruna gelin gidecek olan Yarhisar tekfurunun kızı Holofira'nın düğününü basıp, esîr aldı. Holofira, İslâmiyeti kabûl edip, müslüman oldu. Nilüfer adını aldı. Orhan Bey, Nilüfer Hâtun'la evlendi Babası Osman Gazî, 699 (m. 1299) senesinde istiklâlini ilân edince, devleti idari bölgelere ayırdı. Orhan Gâzî, 701 (m. 1301)'de Sultanönü (Karacahisar) bölgesinin beyliğine ta'yin edildi. 702 (m. 1302)'de Yenişehir ile İznik arasındaki Köprühisar'ın fethine gönderildi. Köprühisar'ı fethedip, 703 (m. 1303) yılında Germiyanlı ülkesinde oturan Çavdarlı aşiretinin, Osmanlı hududuna tecâvüzlerinin önüne geçti. 715 (m. 1315)'de Çavdar Bey'i esîr alıp, Çavdarlı aşiretinin suçlularını cezalandırdı. 717 (m. 1317)'de Karatekin, Ebesuyu, Karacebiş, Tuzpazarı, Kapucuk ve Keresteci kalelerinin fetih harekâtına katıldı. Muharebelerde gösterdiği muvaffakiyetler, babası ve gazilerin ona güvenini daha da arttırdı. Osman Gazi, 720 (m. 1320) yılından i'tibâren, yaşının ilerlemesi ve romatizmasının şiddetlenmesiyle, oğlunun idâresini görmek istedi. Orhan Gâzî'yi seferde kumandan ta'yin etti. 721 (m. 1321)'de; Mudanya-Gemlik seferinde, Mudanya'yı fethetti. Bursa'nın denizle irtibâtını kesti. 725 (m. 1325)'de Bursa'nın güneyindeki Atranos'u fethedince, şehrin ablukasını daha da şiddetlendirdi. 726 (m. 1326) yılında Bursa'nın Pınarbaşı mevkiine gelerek karargâhını kurdu. Şehrin kalesini kuşattı. 714 (m. 1314) yılından beri abluka altındaki Bursa Kalesi'ni kurtarmaktan ve yardım gelmesinden ümidini kesmiş olan kale kumandanı, teslim şartlarını görüşmeye mecbûr kaldı. Orhan Bey, 2 Cemâzil-evvel 726 (6 Nisan 1326) târihinde Bursa'yı teslim aldı. Kale muhafızı Evrenuz, İslâmiyeti, kabûl ederek, Osmanlı hizmetine girdi. Osman Gazi, Bursa'nın fethini işitince, memnun olup, Orhan Bey'i Osmanlı hânedanına vâris ta'yin etti. Diğer evlâtlarının ve kumandanlarının Orhan Bey'e bî'at edip, ona karşı itaatli olmalarını arzu etti. Orhan

Bey'e nasihat edip; halkını ve kumandanlarını üzmemesini, Allahü teâlâya itaat etmesini, doğru yolu gösteren âlimlerin nasihatlerini dinlemesini istedi. Bu nasihatinde şöyle dedi: "Allahü teâlânın emirlerine muhalif bir iş işlemeyesin! Bilmediğini, din ulemâsından sorup anlıyasın! iyice bilmeyince bir işe başlamıyasın! Sana itaat edenleri hoş tutasın! Askerine in'âmı, ihsânı, eksik etmiyesin ki, insan ihsânın kulcağızıdır. Zâlim olma! Alemi adâletle şenlendir ve Allah için cihâdı terk etmiyerek beni şad et! Ulemâya ri'âyet eyle ki, din işleri nizâm bulsun! Nerede bir ilim ehli duyarsan, ona rağbet, ikbâl ve hilm göster! Askerine ve malına gurûr getirip, din ehlinden uzaklaşma! Bizim mesleğimiz Allah yoludur ve maksadımız Allahın dînini yaymaktır. Yoksa, kuru gavga ve cihangirlik da'vâsı değildir. Sana da bunlar yaraşır. Dâima herkese ihsânda bulun! Memleket işlerini noksansız gör! Hepinizi Allahü teâlâya emânet ediyorum." Bu nasihatleri can kulağı ile dinleyen Orhan Gazi, canını Hakka teslim edinceye kadar, bildirilen nasihatlerden ayrılmamaya niyet etti.

Orhan Bey, babasının 1 Ramazan 726 (1 Ağustos 1326) târihinde vefâtıyla Osmanlı Sultânı oldu. Orhan Bey, dedesi Ertuğrul Gâzî'nin vefât ettiği 680 (m. 1281)'de doğduğu gibi, babasının vefât ettiği 726 (m. 1326) senesinde de oğlu Murâd-ı Hüdâvendigâr doğdu.

Orhan Gâzî sultan olunca, Alâeddîn Paşa'yı vezîr ta'yin etti. Osmanlı Devleti'nin merkezi Yenişehir'den Bursa'ya nakledildi. Askeri, idarî faaliyetlere ağırlık verilip, iktisadî müesseseler düzeltildi. 727 (m. 1327)'de Bursa'da ikinci Osmanlı parası, gümüş akçe olarak basıldı. Orhan Bey'in kestirmiş olduğu bu gümüş sikkenin (akçenin) bir tarafında "La ilahe illallah Muhammedün rasûlullah" ve Hulefâ-i Râşidin'in (radıyallahü anhüm) isimleri, ya'nî; "Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali" (r.anhüm) yazılı idi. Diğer tarafında da; "Orhan bin Osman" basıldığı yer olan "Bursa", basıldığı târih olan 727 (m. 1327) târihi ve Osmanlıların mensûp olduğu Kayıboyu'nun damgası vardı. Hulefâ-i Râşidîn'in isimlerinin söylenmesi ve yazılması, Ehl-i sünnet'in, ya'nî, Resûlullah (aleyhisselâm) ve Eshâbının (radıyallahü anhüm) yolunda gidenlerin şiarıdır. Osmanlıların ilk bastıkları paralara Kelime-i tevhîdle beraber, bu mübârek isimleri yazmaları, onların tâ başlangıçta Selef-i sâlihînin (radıyallahü anhüm) yolu olan Ehl-i sünnet yoluna ne derecede bağlı olduklarını açık-seçik göstermektedir.

Yeni ta'yinler yapılıp, Akça Koca'ya; Kandıra, Kara Mürsel, İzmit Körfezi'nin güneyi ve Abdürrahmân Gâzî'ye de; yeni fethedilen Aydos ve Samandra'nın idâresi verildi. Bu kumandanlar, bulundukları mevkilerde fetihlerle de vazîfeliydiler. Aşiret kuvvetlerine ilâveten, "Yaya" denilen piyade sınıfı da orduya dâhil edildi.

Osmanlıların Boğaz sahillerine kadar genişlemeleri, Bizans'ı telâşlandırdı. Osmanlıların, Sakarya ırmağı sahillerinde Karadeniz istikâmetinde ilerlemesini durdurmak ve İznik kuşatmasını kaldırtmak için, Bizans İmparatoru Üçüncü Andronikos ordu hazırlayıp, 730 (m. 1329) yılında İstanbul'un Anadolu yakasına geçti. Floken'de karargâhını kurdu. Orhan Gâzî, İznik kuşatmasına bir miktar asker bırakarak, sekizbin kişilik kuvvetle Bizans İmparatoru'na karşı harekete geçti. Maltepe (Pelekanon) mevkiinde düşmanla karşılaştı. 729 Receb'inde (1329 Mayıs'ında), meydana gelen Osmanlı-Bizans muharebesi, sabahtan akşama kadar sürdü. Bizans Kayseri, bir günlük muharebenin sonunda, büyük ümidlerle Rumeli'den Anadolu'ya geçirdiği ordusunun, Osmanlılar karşısında dayanamayacağını anladı. Kayser Üçüncü Andronikos, gece karanlığından istifâde ederek, muharebe meydanından, karargâhına doğru çekilmeye başladı. Orhan Gâzî, fırsatı kaçırmadı. Gece muharebe şartlarını iyi bilen Osmanlı Ordusu, Orhan Gâzî'nin emirleriyle düşmanı ta'kibe geçti. Bizans ordusu, gazilerin taarruzu karşısında paniğe kapılarak,

birbirine girdi. Bizans Kayseri yaralı olarak kaçıp canını kurtarabildiyse de, ordusu imha edildi.

Orhan Gâzî, Pelekanon Zaferi'ni kazanınca, yıllardan beri muhasara altında olan İznik şehrine baskıyı şiddetlendirdi. Bizanslılar'ın İznik kumandanı, Pelekanon muharebesinin neticesini öğrenince, artık kendisine yardım edilemeyeceğini anlayıp, Osmanlılar'ın adâletine sığınarak teslim olmak istedi. Orhan Gâzî, İznik kalesini teslim aldı. Ahâliden arzu edenlerin, eşyalarıyla birlikte gitmesine müsâade edildi. Ahâlinin çoğu; "Başımızda kardinal şapkası görmektense, Osmanlı sarığını tercih ederiz. Onların âdil idârelerinde rahat ederiz" deyip, Osmanlı idâresini tercih etti. Muharebe ve kuşatmada beyleri ölen kadınlar, Orhan Gâzî'ye müracaat edip, sahipsiz kaldıklarını, müslüman olup, Osmanlılardan isteyenlerle evlenebileceklerini söylediler. Orhan Gâzî, İznik'in yerli kadınlarının arzularını ilân edip, bekârları evlendirdi. İznik'te kalıp müslüman olmayanlara, İslâmiyetin gayr-i müslimlere olan hukuku tatbik edilip, vergilendirildi. Osmanlı Devleti'nin merkezi, geçici olarak İznik'e taşındı, İznik i'mâr edilip, İslâmî eserlerle süslendi. Orhan Gâzî, İznik'in en büyük kilisesini câmiye çevirip, burada Cum'a namazını kıldı. Manastırını da medreseye çevirtti, imâret yaptırdı. Kendi eliyle imâretin mumlarını yakıp, fakirlere ve gazilere aş dağıttı. Ahâlisinden; müslim ve gayr-i müslim, hiçbir kimsenin aç ve açıkta kalmamasına gayret etti. Orhâniye adı verilen medreseye zamanın en meşhûr âlimlerinden hocalar bulup, Dâvûd-i Kayserî'yi de başmüderris ta'yin etti. İstikbâlde, evlâtlarına ışık tutup yol gösterecek âlimlerin, adâletle hükmedecek kadıların yetişmesi için, ilk ilim merkezini kurdu. Şehirde; Orhan Gâzî'nin hayırsever hanımı Nilüfer Hâtun imâret, oğlu Süleymân Şah, medrese ve diğer hayır sahipleri de pekçok sosyal tesisler yaptırdılar, İznik'ten sonra, bölgenin ticarî bakımdan meşhûr şehirlerinden İzmit'in kuşatılması şiddetlendirildi. Bizans Kayseri, deniz yoluyla İzmit'in yardımına geldi. Orhan Gâzî, Osmanlı Devleti'nin ilk sulh andlaşmasını, İzmit'in kuşatılması esnasında, Bizans Kayseri Üçüncü Andronikos ile yaptı. İzmit kuşatmasını kaldırdı. 731 (m. 1331)'de Taraklı, Mudurnu ve Göynük kasabaları Osmanlı ülkesine katıldı. 733 (m. 1333)'de Gemlik, 736 (m. 1336)'da Kirmasti, Mihalıç ve Ulubat kasabaları fethedildi. 730 (m. 1330)'da anlaşma ile kuşatılması kaldırılan İzmit, 737 (m. 1337) yılında Koyunhisar kaleleriyle birlikte kesin olarak fethedildi. Hereke, Yalova ve Armutlu'nun da fethedilmesiyle, Osmanlı Devleti'nin hududu Boğaz sahiline dayandı. Bizans'ın Anadolu ile irtibâtı sâdece Şile ve Boğaziçi'nde kalmıştı. Orhan Gâzî'nin Bizans'ı iyice sıkıştırması Kayser, Üçüncü Andronikos'u andlaşmaya mecbûr etti. 742 (m. 1341) Osmanlı-Bizans andlaşmasına göre, Anadolu'daki Şile ve Üsküdar, Orhan Gâzî'nin akıncılarından emîn olmak şartı ile, diğer yerler Osmanlı Devleti'ne kaldı. Bizansdaki saltanat mücâdelesinde, taht iddiacıları, Orhan Gâzî'nin desteğini sağlamak istediler. Altıncı Yuannis Kantakuzen, kızı Teodora'yı Orhan Gâzî'ye verdi. Orhan Gâzî, beşbin Osmanlı askerini Avrupa kıt'asına geçirip, Kantakuzen'e yardımcı gönderdi. Kantakuzen'e yardım için Trakya'ya geçen Osmanlı askerleri, bölgede keşif yaparak, çevreyi tanıdılar. Orhan Gâzî'nin desteği ile Bizans tahtına sahip olan Altıncı Yuannis Kantakuzen, 1347'de dâmâdını Üsküdar'a da'vet ederek görüştü. Orhan Gâzî, Üsküdar'da üç gün misâfir kaldı. Kantakuzen, Bizans tahtındaki yerini sağlamlaştırınca, Osmanlı Devleti'ne ihânet edip, dâmâdı Orhan Gâzî'ye karşı Papayla gizli münâsebet içine girdi. Akdeniz, Ege, İstanbul ve Karadeniz'de koloni rekâbetindeki Venediklileri, Bizans Kayseri destekleyince, Orhan Gâzî de Cenevizlilere yardım etti. Orhan Gâzî, Bizans'ın papalık ile olan muhâberâtını haber alınca, 753 (m. 1352)'de Üsküdar ve Kadıköy ile Marmara adalarını fethettirdi. Kantakuzen aleyhine Bulgarlar ve Sırplar, batıdan harekete geçince, Osmanlılar'a karşı papalık ile ittifâk içinde olmasına rağmen, döneklik yaparak, Orhan Gâzî'den yardım istedi. Orhan Gâzî,

Bizanslılardan Gelibolu yarımadasındaki kalelerden birinin sözünü alınca, oğlu Vezir Süleymân Paşa kumandasında onbin kişilik Osmanlı kuvvetini yardıma gönderdi. Kantakuzen, Osmanlı askerinin yardımıyla Dimetoka'da Bulgar ve Sırplar'a karşı başarılı muharebeler yaptı. Orhan Gâzî'nin oğlu Süleymân Şah, Anadolu'ya dönerken, Bizans Kayseri'nin Gelibolu yarımadasında Osmanlılar'a verdiği Çimbe kalesi'nde asker bıraktı. Osmanlılar'ın 754 (m. 1353)'de Çimbe Kalesi'ne yerleşmeleriyle, Rumeli'deki fetihler için üsse sahip olmaları, bölgenin kontrolünü sağladı. 755 (m. 1354)'de Gelibolu'nun fethi ile, Avrupa kıt'asındaki Osmanlı toprakları devamlı genişledi. Süleymân Paşa kumandasındaki Orhan Gâzî kuvvetlerinin, Bolayır ve Tekirdağı'na kadar bütün Marmara kıyılarına hâkim olmaları, Bizans Kayseri Kantakuzen'i telâşlandırdı. Osmanlıları bölgeden atma faaliyeti içine girdi. Orhan Gâzî ile İzmit'te görüşüp, Çimbe Kalesi'ne onbin altın karşılığı, Osmanlılar'ın Gelibolu'dan çıkmalarını istedi. Orhan Gâzî, teklifleri kabûl etmedi. Kantakuzen, Balkan ve Hıristiyan devletlerle ittifâk kurmak istediyse de müttefik bulamadı. Kantakuzen, 756 (m. 1355)'de Bizans tahtından indirilince; Yuannis, kayserliğe getirildi. Yuannis, Osmanlılar'ın Avrupa kıt'asındaki hâkimiyetine karşı koyulamıyacağını bildiğinden, Orhan Gâzî ile iyi geçinme çârelerini aradı. Orhan Gâzî'nin oğlu Halîl'i korsanlardan kurtarıp, kızını, kurtardığı Osmanlı şehzâdesine vermeyi kararlaştırdı. Yuannis, papalık ile de münâsebetlerde bulunarak, Bizans'ı Ortadoks mezhebinden Katolikliğe geçirmeyi başarırsa, Latin devletlerinden yardım alabileceğini zannetti. Bizansın Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerine karşılık, Orhan Gâzî de fetih harekâtını arttırdı. Süleymân Paşa, 757 (m. 1356) senesinde Doğu Trakya'ya geçerek, Malkara ile, Keşan ve Çorlu'ya aldı. Bölgedeki Osmanlı hâkimiyetini kuvvetlendirmek için, Anadolu'dan Türk-İslâm nüfûsu getirilerek, iskân siyâseti tatbik edildi. Rumeli fütuhatında, Osmanlılar'ın yerli ahâliye iyi muâmele edip; din, mezheb ve dil hoşgörüsü ile, can, mal ve ırz emniyeti sağlaması, bölgeye sulh, sükûn, huzûr ve refah getirdi.

Orhan Gâzî, sultan olmasıyla, devlet teşekküllerini kuvvetlendirmeye ve yenilerini kurmaya başladı. Saltanatının üçüncü yılında, ya'nî 729 (m. 1329)'da ilk Osmanlı Akçesini Bursa'da gümüşden kestirdi. Ordu, askerî sınıflara ayrıldı. Atlı aşiret kuvvetleri yanında, devamlı ve ücretli askeri birlikler kuruldu. Askeri birliklerde onluk sistem tatbik edildi. Yaya denilen piyade askerler, onar, yüzer kişilik manga ve bölüklere ayrıldı. Kumandalarına; onbaşı, yüzbaşı ve bin mevcûtlu kuvvetlerin başındakilere de binbaşı rütbesinde, subaylar ta'yin edildi. "Müsellem" denilen süvari kuvvetinin otuz askeri, bir ocak kabûl edildi İlk plânda biner kişilik birlikler hâlinde kurulan "Yaya" ve "Müsellem" askerlerinin sayıları zamanla arttırıldı. Günlük birer akçe olan ücretleri, iki akçeye çıkartıldı. Ayrıca, muharebe dışında işleyebilecekleri araziler de verildi. Tımar sisteminin tatbikiyle, askeri hizmete ta'yin edilenlerin miktarı, tertîb edilen kadroyu çok geçtiğinden, bunların; nöbetle sefere gitmeleri ve sefere gidenlere, gitmeyenlerin yardımcı olmaları kânun hâline getirildi. Sefere gitmeyenlere "Yamak" denildi. Yamaklara yardım karşılığı ücret verilirdi.

Devlet teşkilâtında dîvân kuruldu. Dîvân'a; devlet başkanı pâdişâh ile, icâbında hükümet başkanı vezir başkanlık ederdi. Orhan Gâzî devrinin ilk veziri, âlimlerden, Hacı Kemâleddîn oğlu Alâeddîn Paşa idi. Vezirler "Paşa" ünvanını taşırlardı. Devletin askeri ve idâri bütün işlerinde pâdişâha yardımcı olurlardı. Şehir ve kazalar, kadı ve subaşıların idâresindeydi. Kâdı; idari ve adlî, subaşı da; asayiş ile askeri işlere bakarlardı. Orhan Gâzî devrinde en yüksek kadılık makamı Bursa kadılığı olup, ta'yinlere de bakardı.

Orhan Gazi, oğlu Süleymân Paşa'nın kaza neticesinde vefâtından sonra hastalandı. Veliahdlığa Murâd Bey'i getirdi. Ona nasîhatta bulunup;

"Oğul, saltanatına mağrur olma. Unutma ki dünyâ, hazret-i Süleymân'a kalmamıştır. Unutma ki, dünyâ, saltanatı geçicidir, lâkin büyük bir fırsattır, Allah yolunda hizmet ve Peygamberimizin "aleyhisselâm" şefaatine mazhâriyet için, bu

fırsatı iyi değerlendir! Dünyâya âhıret ölçüsüyle bakarsan; ebedî saadeti feda etmeye değmediğini göreceksin. Oğul! Rumeli hıristiyanları rahat durmayacaktır, sen o canibe (tarafa) yürü, Rumeli fethini tamamla! Kostantine'yi (İstanbul'u) ya fethet yahut fethe hazırla! Civardaki Türk beyleriyle mes'ele çıkarmamaya çalış. Ahâli her ne kadar bizi istese de, başlarında bulunan beyler, beyliklerinden geçme taraftarı gözükmez. Daha bir zaman idâre edecekler, lâkin sonunda olmuş meyve gibi avcuna düşeceklerdir. Anadolu'da gaile çıkmazsa, Rumeli işini rahat hâlledersin. Bu yüzden, Anadolu'nun sessizliğini bozmamaya gayret et! Cennet mekân babam Osman Gazi Hân, Söğüt ve Domaniç'ten ibâret bir avuç toprağı beylik yaptı. Biz, Allahın izniyle beyliği hanlığa, sultanlığa ikmâl ettik. Sen daha da büyüğünü yapacaksın! Osmanlı'ya iki kıt'a üstünde hükmetmek yetmez. Zîrâ İ'la-yı kelimetullah azmi iki kıt'aya sığmayacak kadar yüce bir azîmdir. Selçuklunun vârisi biz olduğumuz gibi, Roma'nın vârisi de biziz! Oğul! Kur'ân-ı kerîmin hükmünden ayrılma! Adâletle hükmet! Gazileri gözet! Dîne hizmet edenlere hizmeti şeref say! Fakirleri doyur! Zâlimleri ise cezalandırmakta tereddüt gösterme! En kötü adâlet, geç tecellî eden adâlettir! Sonunda hüküm isâbetli dahî olsa, geciken adâlet zulümdür! Oğul, biz yolun sonuna geldik, sen daha başındasın. Cenâb-ı Mevlâ saltanatını mübârek kılsın" dedi.

> Orhan Gâzî, 760 (m. 1359) yılında vefât etti. Kabri, Bursa'daki Gümüşlü Kümbettedir. Devletinin topraklarım altı misli büyüten Orhan Gâzî vefât ettiğinde, Osmanlı Devleti, şu şehir ve kalelere hâkim bulunuyordu: Bilecik, Bursa, Balıkesir, Bolu ve civarı, Kocaeli, Sakarya, Eskişehir, Çanakkale, İstanbul'un birkaç kalesi hâriç Anadolu yakası, Anadolu'da; Ankara, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Kızılcahamam, Haymana, Polatlı, Soma, Kırkağaç, Domaniç, Bergama, Dikili, Kınık, Marmara adaları, Trakya'da; Tekirdağ, Lüleburgaz, ipsala, Keşan.

Fethedilen beldeler, ilmî, mimari ve sosyal te'sislerle süslendi, İznik'te ilk Osmanlı medresesine ilâveten, câmi, imâret, Bursa'da; câmi, imâret, tabhâne, ribat yaptırıp, kiliseyi medreseye çevirtti. Hanımı Nilüfer Hâtun da, Bursa'da Nilüfer Çayı üstünde köprü ile imâret, sebil hayratları yaptırdı. İznik Medresesi'nin müderrisliğine ta'yin edilen Dâvûd-i Kayserî, zâhirî ve bâtınî ilimlerde de derin âlimdi. Dâvûd-i Kayserî, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin "Füsûs-ül-hikem" adlı eserini, "Matla-ı husûs-il-kilem fî şerh-i Füsûs-ül-hikem" adıyla şerhedip, talebelerine okuttu. Bu eser, tasavvufun Osmanlı ülkesinde yayılmasında etkili olurdu. Orhan Gâzî gazilerin yetişmesinde, yeni fethedilen yerlerin İslâmlaşmasında, fetih öncesi hazırlıkların yapılmasında, cihâd esnasında askerin galeyana getirilmesinde büyük emekleri geçen âlimler ve dervişlere de hürmet edip; onların barınmaları ve hizmetlerini kolayca îfâ edebilmeleri için, tekke ve zaviyeler yaptırdı. Bu dervişlerden Geyikli Baba ve Derviş Murâd meşhûrdur.

Orhan Gâzî'nin şahsiyeti, nesillere örnek mâhiyettedir. Halim, selim olup, son derece merhametliydi. Kolay kızmaz, kızınca da belli etmezdi. Askerlerini ve teb'asını kendisinden fazla korurdu. Muharebelerde zayiat durumuna dikkat ederdi. Zayiata sebep olacak mevkilerin fethini kuşatmayla kolaylaştırıp, teslimini beklerdi. Çok âdildi. Dîni bütün bir müslüman olup, Ülkede İslâm hukukunu tereddütsüz tatbik ettirirdi. Orhan Gâzî'nin İslâm ahlâkına hayran olup, adâletine gıpta eden hıristiyanlar, kendi soyundan ve dininden hânedanların yerine Osmanlı idâresini tercih ederlerdi. İyi bir teşkilâtçı, cesur bir kumandan olduğu gibi, mükemmel bir idâreciydi. İlme, âlimlere ve gönül sultânı ma'nevî şahsiyetlere hürmetkardı. Âlimlerinin sohbetinde bulunup, onlarla istişâre ederdi. İmâr ve iskân siyâsetine önem verip, devrinde fethedilen beldelere Türk-İslâm nüfûsu yerleştirirdi.

Osmanlı ülkesinin nüfuzunu arttırıp devleti müesseseleştirdi.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Âşıkpaşa-zâde Târihi

2) Meşâhir-i İslâmiyye cild-1, sh. 72

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1056

4) Rıhlet-i İbn-i Battûta, Beyrut 1960, sh. 308

5) Rehber Ansiklopedisi, cild-13, sh. 262

OSMAN EL-HATTÂB

Ebû Bekr-i Dûkdesî hazretlerinin yetiştirdiği âlimlerin ve evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi ve hâl tercümesi hakkında, kaynaklarda pek ma'lûmât bulunmayan Osman el-Hattâb, 800 (m. 1397) senesinde Kudüs'te vefât etti. Zamanında bulunan meşhûr âlimlerin sohbetleriyle yetişen Osman el-Hattâb (radıyallahü anh), haram ve şüphelilerden sakınan, devamlı ibâdet ve tâatle meşgûl olan güçlü, kuvvetli ve heybetli bir zât idi. Dünyâya kıymet ve ehemmiyet vermezdi. İnsanlardan ayrı, kendi hâlinde, sâde bir hayat yaşardı. Giyim, kuşam ve yemek husûsunda da böyle sâde hareket ederdi. Kendini beğenmek, övünmek, kibir gibi kötü düşüncelerin kalbine gelmemesi için, deve yününden yapılmış uzun bir hırka giyerdi. Allahü teâlânın mahlûkâtındaki hikmetleri, bunları yaratan Allahü teâlânın büyüklüğünü düşünmek, buna karşı şükredici bir kul olmak maksadıyla, devamlı olarak mahzûn, mahcûb, başı önüne eğik hâlde dururdu. Bir ihtiyâç olmadıkça ve birisi ile konuşmak îcâb etmedikçe başını yukarı kaldırmazdı. Bütün mahlûkâta ve bilhassa yetim çocuklara karşı çok merhametli idi. Kendisi daha çok küçük iken, babası vefât etmiş ve yetim olarak büyümüş olduğundan, yetim çocukların hâlini daha iyi bilirdi. Dergâhında bulunan talebelerinin ihtiyâçlarını kendisi karşılardı. Onların ve hattâ dışarıda bulunan insanların dertlerine, sıkıntılarına çâre bulmaktan zevk alırdı. Tanıdıklarının en ufak ihtiyâçları ile yakından ilgilenir, bunu yaparken hiç üşenmez ve sıkılmazdı. Dağdan odun getirir ve yemek kazanının altını kendisi yakardı. Talebelerinden ve yetimlerden yüz kadar kimse devamlı olarak yanında kalır, onların da ihtiyâçlarını kendisi görürdü. Dergâhın bir geliri veya bir vakfı yoktu. Bununla beraber, hem orada bulunanların barınmalarından, hem de orada barınanların maişetlerinden bir endişe olmazdı. Günlük ne gelirse ona rızâ gösterirler, Allahü teâlâya şükrederlerdi. O beldede bulunup, durumu müsait olanlar ve hattâ zamanın sultânı bile, zaman zaman, buğday, mercimek, fasulye, pirinç gibi şeyler gönderirlerdi.

Birgün Sultan Kaytbay, Osman el-Hattâb'a hitaben; "Başkalarının ihtiyâçlarını karşılamak için kendinize çok sıkıntı veriyorsunuz. Bırakın hepsini! Gitsinler ve siz de biraz rahat edin!" dedi. Sultânın bu sözlerini dikkatle dinleyen Osman el-Hattâb hazretleri buyurdu ki; "Siz de bizim durumumuzdasınız. Madem öyle, bu işi siz yapın! Bırakın köleleri, askerleri. Herkesi salın gitsinler. Tek başınıza oturun! Rahatınıza bakın!" Bu sözleri hayretle dinliyen sultan; "Nasıl olur? Nasıl böyle söyleyebilirsiniz? Bunlar İslâm askerleridir" dedi. Bunun üzerine Osman el-Hattâb da buyurdu ki; "İşte bunlar da Kur'ân askerleridir." Bu cevap sultânın çok hoşuna gitti. Ona hak verip, kendi düşüncelerinin yanlış olduğunu anladı.

Bir defasında sultan, geniş ve büyük bir saray yaptırıyordu. Osman el-Hattâb hazretleri sultânın yanına giderek; "Ey efendim! Bu sarayın bina edildiği arsanın dörttebirlik bir kısmı, önceleri câmi idi. Sonra bu câmiyi yıktılar. Yıkıntılar üzerini toprakla doldurup orasını bahçe yaptılar. Siz de şimdi o yerin üzerine saray yaptırıyorsunuz" dedi. Sultan hiç tereddüt etmeden bu sözleri kabûl etti ve bildirilen yerin derhâl yıkılıp, boşaltılmasını emretti. Dediği gibi yapıldı. Ba'zıları bu durumu beğenmeyip, dedikodu etmeye başladılar ise de, sultan bunlara hiç i'tibâr etmedi. Osman el-Hattâb ise, hakîkati meydana çıkarmak için o yeri kazmaya başladı. Biraz kazılınca, yıkılan mescidin kalıntıları olan mihrâb ve iki tane de sütun meydana çıktı. Sultâna haber göndererek, gelip buraya bakmasını, kendi gözleri ile görmesini istedi. Sultan gelip baktı. Durum aynen o zâtın bildirdiği şekilde idi. Bu hâli gören i'tirâzcılar da i'tirâzlarından vaz geçtiler. Böyle kerâmet sahibi bir zâtın bildirdiği bir duruma i'tirâz etmiş oldukları için çok üzüldüler. Bu hâli Osman el-Hattâb'ın orada daha çok tanınmasına, hürmet ve muhabbet görmesine sebep oldu.

Hanefî mezhebi âlimlerinden Şeyh-ül-İslâm Nûreddîn et-Trablûsî ve Mâlikî âlimlerinden Seyyid Şerîf el-Hattâbî (r.aleyhimâ), Osman el-Hattâb'ın (radıyallahü anh) şöyle anlattığını haber veriyorlar "Hocam Ebû Bekr (radıyallahü anh) ile hacca gittiğimizde, kendisinden, zamanımızın kutbu olan büyük âlim ile beni buluşturmasını istedim. Bana; "Burada otur!" dedi

> ve kendisi yürüyüp gitti. Bir saat kadar ortalarda görülmedi. Sonra geldi. Yanında o büyük zât vardı. Zemzem kuyusu ile Makam-ı İbrâhim denilen yer arasında oturdular. Bir saat kadar kendi aralarında sohbet ettiler. Bu sırada bana öyle bir ağırlık çöktü ki, kendimi tutamıyordum. Öyle ki, başım dizime dayandı. O zât bana; "Ey Osman! Bizi tanıdın ve bildin" buyurdu. Sonra Fâtiha ve Kureyş sûrelerini okuyup duâ ettiler. Daha sonra da oradan ayrılıp gittiler. Aradan biraz zaman geçince, hocam Ebû Bekr geri dönüp yanıma geldi. Bana; "Başını kaldır!" buyurdu. Kaldıramadığımı söyledim.

Bunun üzerine boynumu biraz oğdu ve Allahü teâlânın izni ile boynumu hareket ettirebilir hâle geldim. Bunun üzerine bana; "Yâ Osman! O zâtı görmediğin, sâdece sesini duyduğun hâlde bu hâle geldin. Ya görseydin nasıl olurdun?" buyurdu. Osman el-Hattâb hazretleri bundan sonra, oturduğu meclisden Fâtiha ve Kureyş sûrelerini okumadan kalkmazdı. Zamanında bulunan âlim ve evliyâ zâtlar, Osman el-Hattâb hazretlerini severler, ona hürmet ve edebde kusur etmezlerdi. Bununla beraber, kendisini âciz, zavallı ve kabahatli bilir, Cehenneme atılmaktan çok korkardı. Birisi kendisine yalvarıp duâ isteseydi; "Osman, Cehennem odunlarından bir odundur. Onun hâtırı nedir ki, sana bir faydası dokunsun?" diye cevap verirdi.

İmâm-ı Menâvî hazretleri buyuruyor ki: "Bir haceti olan kimse, Osman el-Hattâb hazretlerinin kabrini ziyâret edip, yedi defa Fâtiha-i şerîf ve on defa salevât-ı şerîfe okursa ve bu zât hürmetine Allahü teâlâya duâ ederse, biiznillah o haceti görülür. Sıkıntısı gider."

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 146

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 105

OSMAN GÂZÎ

> İlk Osmanlı sultânı, velî, âlim ve evliyâ dostu. Oğuzların Bozok kolunun Kayı Boyu'ndan Ertuğrul Gâzî'nin oğludur. Osman Gâzî, 656 (m. 1258) senesinde Söğüt'te doğdu. Dünyânın en uzun ömürlü hânedanını kurup, Osmanlı devletinin temelini attı. Fahrüddîn lakabı verildi. 726 (m. 1326) senesinde Söğüt'te vefât edip, oğlu Orhan Gazi tarafından fethedilen Bursa'da, Gümüşlü Kümbet'e defnedildi.

Osman Gazî, hâlis bir müslüman, eşsiz bir kamandan olan Ertuğrul Gâzî'nin oğlu olarak dünyâya geldi. Ertuğrul Gâzî'nin babası Süleymân Şah, Fırat nehrini geçerken atının ayağının sürçmesi neticesi suya düşüp boğuldu. Bugünkü Suriye sınırları içerisindeki Ca'ber Kalesi Türk mezarlığına defnedildi Diğer kardeşleri geri gidip, Ertuğrul Gâzî ile Dündar Bey Anadolu'ya geldiler. Çeşitli yerlerde konaklayıp kışlayarak, Ankara yakınlarında Karacadağ'a indiler. Sonra Sultanöyüğü'ne göçtüler. Ertuğrul Gâzî'nin yanında, aileleri ile beraber dörtyüz yiğit vardı. Ertuğrul Gâzî, Sultanöyüğü'ne vardığı sıralarda, Moğollar, Anadolu Selçuklu Sultânı Alâeddîn Keykûbâd ile savaş halindeydi. Selçuklu ordusunun bozulmak üzere olduğu bir sırada, Ertuğrul Gâzî'nin dörtyüz seçme yiğidi. Moğollara hücum ettiler. Çok geçmeden, Moğollar darmadağınık oldu. Sultan Alâeddîn Keykûbâd, Ertuğrul Gâzî'nin bu hizmetini takdîr ve teşekkür etti. Ertuğrul Gâzî ve halkına, Söğüt'ü kışlak, Domaniç ve çevresindeki dağları da yaylak olarak verdi. Ertuğrul Gâzî, Selçuklu'nun uç beyi olmuştu. Mü'min, kâfir herkese iyi davrandı. Herkesin sevgi ve saygısına mazhar oldu. Âdil idâresi, müslümanların da, kâfirlerin de pek hoşlarına giderdi. Ertuğrul Gazi, din âlimlerine, dervişlere, Allah dostlarına çok hürmet ve iltifâtlarda bulunurdu. Zaman zaman onların ziyâretlerine gider, onların nasihatlerini can kulağı ile dinlerdi. Yine böyle bir ziyâretinde, bir âlimin evinde misâfir oldu. Odada, Allahü teâlânın kelâm-ı ilâhîsinin yazılı olduğu Mushaf-ı şerîfin mevcûdiyetinden haberdâr oldu. Resûlullaha (aleyhisselâm), Cebrâil (aleyhisselâm) vasıtasıyla gönderilen Allahü teâlânın mübârek kitabına hürmetinden, onun huzûrunda uzanıp uyuyamadı. Abdest tâzeleyip, sabaha kadar tam bir edeb ve ta'zimle onu okudu. Yönünü Mushaf-ı şerîfe dönmüş olarak oturmaktayken, sabaha yakın uyukladı. Bu arada bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında kendisine şöyle bir nidâ gelip: "Ey Ertuğrul! Sen bu gece benim kelâmıma hürmet ve ta'zim edip, izzet ve

ikram eyledin; ben de senin evlât ve haleflerini, dünyâ durdukça devlet ve saltanat ile yüceltip, izzet ve ikrama lâyık gördüm" denildi. İşte böyle mübârek bir kimse olan Ertuğrul Gâzî'nin, bu sırada bir oğulcağızı oldu. Onun en küçük oğlu olan bu çocuğa, Resûlullahın (aleyhisselâm) iki mübârek kızı ile evlenmekle şereflenen, Aşere-i mübeşşereden olmak müjdesine mazhar olan, Hulefâ-i Râşidîn'in (radıyallahü anhüm) üçüncüsü Osman'ın (radıyallahü anh) ismini verdiler. Adı gibi İslama ve Kur'ân'a hizmet etmesini temenni ettiler. Osman Gâzî dünyâya geldiği zaman diğer tarafta Hülâgu Bağdad'ı yağmalıyordu. Müslümanlar bir tarafta muzdarip olurken, diğer tarafta yeni bir devletin müessisi doğuyor, müslümanları sevince gark ediyordu. Kısa zamanda Osman Gazi, büyüyüp serpildi. Güzel ahlâkı, yiğitliği ve davranışlarıyla çevresindekilerin takdîrini kazandı. Ahî şeyhlerinin büyüklerinden, zamanının âlim ve evliyâsı Edebâli hazretlerinin sohbetlerine ve hizmetine koştu. Ondan zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. Allahü teâlânın eşsiz kelâmını, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mübârek sözlerini, Selef-i sâlihînin güzel yolunu öğrendi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tam itaatkâr olarak, Resûl-i ekremin güzel ahlâkıyla ahlâklandı. Samimi bir müslüman oldu. Devrin örf ve âdetlerine göre, mükemmel bir askerî ta'lim ve terbiye ile yetişti. Babası Ertuğrul Gâzî'nin silâh arkadaşları ve kumandanlarından, kılıç kullanmayı, kargı savurmayı, ata binmeyi, gürz kullanmayı öğrendi. Gazilerin gazâlarını dinleyip, onlardan ibret alarak, kumandanlık vasıflarını geliştirdi. Gençliğinden i'tibâren gazâlara katılıp, zafer kazanarak, kumandanlık vasıfları kemâle erdi.

Bizans'ın hakimiyetindeki Batı Anadolu cihâd memleketi olduğundan, bölgede gazâ niyetiyle pekçok kumandan, mücâhid, derviş ve herbiri birer gönül sultânı şeyh ve âlim bulunuyordu. Osman Gâzî; Anadolu'nun İslâmlaştırılıp, türkleşmesi faaliyetine katılan bu gönül sultanlarından, ahilerden Şeyh Edebâlî Karamanî'nin sohbetlerini hiç kaçırmamaya gayret ederdi. Hattâ bir defasında, hocası Edebâlî'nin oturmakta olduğu itburnu köyünün de sahibi olan Eskişehir hâkimi ile araları açılmış, hocasını, babasının topraklarına göçürerek yerleştirmişti. Eskişehir hâkimi ile yaptığı savaşta onu yenmiş, kardeşlerinin ve çevresinin takdîrine mazhar olmuştu. Daha ondokuz yaşlarında iken, 679 (m. 1277) yılında, Edebâlî hazretlerinin dergâhına misâfir olduğu birgünde, acâib bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında hocası Edebâli'nin koynundan bir ayın çıkıp kendi koynuna girdiğini, arkasından da kendi göbeğinden bir ağacın bitip âlemi tuttuğunu, gölgesinde, nice dağların bulunup, nehirlerin aktığını, birçok insanların kaynaştığını, kimisinin bahçe ve tarla sulayıp, kimisinin çeşmeler akıttığını gördü. Gördüğü rü'yâyı ertesi günü hocasına anlattı. Şeyh Edebâlî ona; "Müjde ey Osman! Hak teâlâ, sana ve senin evlâdına saltanat verdi. Bütün dünyâ, evlâdının himâyesi altında olacak, kızım Bâlâ Hâtun da sana eş olacak" deyip, rü'yâsını ta'bir etti. Kızını da ona zevceliğe verdi. Bu sırada yanlarında, Edebâli'nin Dursun adında bir talebesi vardı; "Ey Osman, sana padişahlık verildi. Şükrâne olarak bize ne verirsin?" dedi. Osman Gâzî de, ona bir şehir vermeyi teklif etti. O derviş, şehri çok görüp; "Şu köyceğize râzıyım. Bana bir yazı ver" dedi. Osman Gâzî de; "Ben, bunun usûlünü bilmem, sana su kabım ile kılıcımı vereyim. Onlar nişan olsun. Benim evlâdım, onları senin elinde görüp, hakkına rızâ göstersinler" dedi. O derviş, onların nikâhını oracıkta akdetti. Sâde bir şekilde Bâlâ Hâtun'la evlendiler. Bu izdivaçtan Orhan Gâzî doğdu. Orhan Gâzî'nin doğduğu sıralarda, Ertuğrul Gâzî de 680 (m. 1281) yılında vefât etti. Ertuğrul Gazi, cesâreti, zekâsı, cömertliği, İslâm dînine sadâkati ve güzel ahlâkı ile, kardeşleri arasında en üstünü olan Osman Gâzî'yi kendisinden sonra kayıboyu beyliğine aday göstermişti. Osman Gâzî babasının vefâtından sonra bey seçilip, idâreyi ele aldı.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans hududundaki Kayılar, Söğüt kışlağı ile Domaniç yaylağı arazisine hâkimdiler. Osman Gâzî, Kayı Beyi olunca, hudut komşusu Bizans tekfurları ile iyi geçinmeye çalıştı. Bunlar arasında en çok Bilecik tekfuru ile anlaşıyordu. Boy'da; eskiden beri yaylağa çıkarken, ağır eşyâları Bilecik tekfuruna emânet etmek, buna karşılık tekfura ba'zı hediyeler vermek geleneği vardı. Emânetin teslimi ve alınması, silâhsız kimseler ve kadınlar tarafından yapılırdı. Aşiretlerin yaylağa çıkış ve dönüşlerinde, İnegöl tekfuru yollarını keserek onlara zarar veriyor, bu yüzden sık sık çarpışmalar oluyordu. Osman Bey'in kuvvet ve nüfuzunun devamlı arttığını gören İnegöl tekfuru Nikola, komşularından tedbir alınmasını istedi. İnegöl tekfurunun Bizanslılara ittifâk teklifi, Bilecik tekfuru tarafından Osman Gâzî'ye haber verildi.

Tekfur Nikola'nın, Ermenibeli'nde (Pazarköy'de) kuvvet topladığı tesbit edilince, Osman Gazi, Kayı ileri gelenleri, kumandanlar ve arkadaşlarından Akçakoca, Abdürrahmân Gazî, Aykut Alp, Konur Alp, Turgut Alp ile istişâre etti. İnegöl'ün fethine karar verildi. 683 (m. 1284)'de Pazarköy'de meydana gelen muharebede, Osman Gâzî'nin yeğeni Bay Koca şehîd düştü. Muharebenin ardından, Kolca Kalesi feth edildi. Mağlubiyeti hazmedemeyen İnegöl tekfuru ile Karacahisar tekfuru birleştiler. 687 (m. 1288) yılında Domaniç yakınında Ence (Ekizce)'de yapılan muharebede, tekfurlar tekrar mağlup edildiler. Bu muharebede, Osman Gâzî'nin kardeşi Sarı Yatu (Sarı Batı) şehîd oldu. Osman Gâzî'nin Ekizce muvaffakiyeti, Anadolu Selçuklu Sultânı Gıyâseddîn Mes'ûd Şah tarafından mükâfatlandırıldı. Osman Gâzî'ye bir fermanla, Söğüt yurt olarak verildi. Osman Gazi, bir baskınla da İnegöl tekfurunu ve pekçok askerini öldürdü. İnegöl'den pekçok ganîmet aldı. İnegöl tekfurunun öldürülmesi ve Osman Gâzî'nin topraklarının devamlı genişlemesi, Bursa ve İznik tekfurlarını telâşlandırdı. Osman Gâzî'nin Bizans tekfurlarına karşı ta'kib ettiği siyâset, Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nca takdîr edilip, tekrar mükâfatlandırıldı. 688 (m. 1289)'de bir fermanla Söğüt'e ilâveten Eskişehir ve inönü tarafları verilip, mîrî vergiden muaf tutuldukları gibi, beylik alâmetleri olan alem, tuğ, kılıç ile, gümüş takımlı bir at da gönderildi. Selçuklu Sultânı'nın hediyeleri alınıp fermanı okununca, Osman Gazi, gazâ akınlarına daha da hız verdi. İznik'e akın tertîblendiyse de, kale alınamadı, pekçok ganîmetlerle dönüldü. Karacahisar ile Yarhisar tekfurları, Osman Gâzî aleyhine ittifâk kurdular. 690 (m. 1291)'da Karacahisar fethedilince, alınan ganîmetlerin beştebiri Anadolu Selçuklu Devleti'nin başşehri Konya'ya gönderilip, kalanlar muharebeye katılan gazilere dağıtıldı. 691 (m. 1292)'de Sakarya ırmağının kuzeyine akın yapıldı. Bu akınlarda Sorgun Köyü, Göynük, Taraklıyenicesi ve Mudurnu taraflarının askerî mevkileri tahrib edilip, pekçok ganîmet alındı. 697 (m. 1298) yılına kadar teşkilâtlanmaya ağırlık verdi. Osman Gâzî'nin ileriye dönük faaliyetleri, huduttaki Bizans tekfurlarını daha da telâşlandırdı. Bilecik tekfuru da Osman Gâzî aleyhine ittifâk içine girdi. Bizans-Rum tekfurları, Osman Gâzî'yi muharebe meydanında öldürüp yenemeyeceklerini anlayınca, entrikaya başvurdular. Yarhisar tekfurunun kızıyla evlenecek olan Bilecik tekfurunun düğününe da'vet edip, öldürmeyi plânladılır. Osman Gâzî'ye sû-i kasd tertîbi, dostu Harmankaya beyi Köse Mihal tarafından haber verildi. Osman Gâzî, Bizans entrikasına karşı tedbir aldı. Bizans tekfurları ile beraber da'vet edildiği düğüne, hediye olarak kuzu sürüsü gönderdi. Düğün sonrası yaylağa çıkacağını bildirerek, eskiden olduğu gibi değerli eşyalarının kadınlar vasıtasıyla kaleye alınmasını istedi. Bilecik tekfuru, Bizans tekfurlarıyla ittifâk hâlinde olduğundan, Osman Gâzî'nin teklifini kabûl edip, düğün yeri olan Çakırpınarı'na gitti. Osman Gâzî, aşiretin eşyası yerine, atlara silâh yükletip, kırk kadar gaziyi, kadın kılığında Bilecik'e gönderdi. Kadın kılığında kaleye giren yiğitler Bilecik'e gidip, şehri ele geçirdi. Osman Gâzî de, düğünden dönen Bilecik tekfurunu kurduğu pusuyla yenilgiye uğratıp, düğüne katılanların ve askerin çoğunu öldürttü. Osman Gâzî'ye karşı tertîblenen Bizans entrikası lehe çevirilip, gelin dâhil, düğüne katılanların bir kısmı esîr alındı. Geline Nilüfer adı verilip, Osman Gâzî'nin oğlu Orhan Gâzî'ye nikahlandı. Fethe devam edilip, ertesi gün Yarhisar kalesi kuşatılıp, ele geçirildi. Osman Gâzî'nin kumandanlarından Turgut Alp ve gaziler de İnegöl'ü feth ettiler.

Osman Gâzî, Anadolu'da Bizans hududunda fetihlerde bulunurken, İlhanlılar da Anadolu'yu istilâ ettiler. İlhanlı hükümdârı Gazân Hân, Anadolu Selçuklu Sultânı Alâeddîn Şah'ı İran'a götürdü. Bütün Anadolu, Selçuklu Devleti'nin toprakları, İlhanlılar'ın eline geçti. İlhanlı zulmünden hicret eden birçok Anadolu Selçuklu emîn ve ma'iyeti, Osman Gâzî'nin gazâlarına katılmak için hizmete geldi. Osman Gazî, 680 (m. 1281) yılından beri arazisini devamlı genişletip; gazâ

niyetiyle hizmetine katılanlarla devamlı güçleniyordu. Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın fetret devrindeki iktidar boşluğundan faydalanarak, Türk beyleri istiklâllerini ilân ediyordu. Osman Gâzî de iyice kuvvetlenmişti. 698 (m. 1299)'de istiklâlini ilân edip, tâbilikten kurtuldu. Osman Gâzî'ye istiklâl alâmetleri olan ferman. sancak, alem, tuğ, kılıç ve at ile takımı önceden verildiğinden, istiklâlini ilân etmesiyle, devlet teşkilâtının müesseselerini kurup, her kaleye subaşı, dizdar, kadı ta'yin etti. Köyler tımar olarak sipâhilere dağıtıldı. Osman Gâzî adına Karacahisar'da Cum'a hutbesi, Eskişehir'de bayram hutbesi okundu. Hocası ve kayınpederi Edebâlî'nin talebelerinden Dursun Fakîh'i Karacahisar'a kadı ve hatîb ta'yin etti. Fetvâ ve hüküm işlerini ona havale eyledi. 701 (m. 1301)'de Yurdhisar ve Yenişehir kaleleri fethedildi. Osman Gâzî yeni fethedilen Yenişehir'i merkez yaptı. Yeni merkezinde; idâri, iktisadî ve sosyal müesseseler inşâ ettirip evler, dükkânlar, çarşı ve hamamlar yaptırdı. Bilecik'i de kayınpederi Edebâlî'ye verdi. Hanımını ve annesini de Bilecik'te bıraktı. Oğlu Alâeddîn Paşa'yı yanına aldı. Orhan Bey'e Sultanönü (Karacahisar), Gündüz Alp'e Eskişehir, Aykut Alp'e inönü, Hasen Alp'e Yarhisar, Turgut Alp'e İnegöl bölgelerinin idâresini verdi. Oğlu Orhan'la birlikte sık sık gazâya çıkarlar, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tebliğ ederlerdi. Onları dinlemeyip; insanlara ve kendilerine zulmeden zâlim Bizans tekfurları ile savaşırlardı. Ba'zan da geri gelip, merkezleri Yenişehir'de hazırlık yaparlardı. Fethedilen yerleri, ahâliye tımar olarak dağıtırlardı. Fethedilen yerlerde; haklıyı ve haksızı ayırmak için bir kadı ta'yin edilir, emniyeti sağlaması için de bir subaşı atanırdı. Yeni yeni fetihlerin olduğunu duyan ve Moğol zulmünden kaçan Anadolu'daki müslüman ahâli, Osman Gâzî'ye gelip yer-yurt istediler. O da, onlara yurt verip, iş gösterdi. Âdil idâresinden istifâde edip, Hak yolunda cihâda gayret etmelerini, geride kalanların da uçtakilere duâlar etmelerini istedi. Onlar da canla başla kabûl ettiler. Karacahisar'da teşkilâtlanma tamamlanıp, çarşı ve pazara alıcı ve satıcılar akın edince, Germiyan vilâyetinden bir kimse gelip, Osman Gâzî'nin huzûruna vardı; "Bu pazarın bac'ını bana satın!" dedi. Osman Gâzî; "Bac da ne ki?" diye sordu. O kimse de; "Pazara yük getiren herkesten akça almaya denir" dedi. Osman Gâzî de; "Bu pazara gelenlerde alacağın mı var ki, onlardan akçe alacaksın?" dedi. Adam da; "Bu eskiden beri âdettir, her vilâyette yapılmaktadır, her yükten pâdişâh için akçe alırlar" dedi. Osman Gâzî hiddettendi. Bugüne kadar, böyle birşeyin ille de alınması îcâbettiğini, ne bir din kitabında okumuş, ne de bir âlimin sohbetinde duymuştu. Tekrar suâl etti: "Bu, Hak teâlânın buyruğu mu, Peygamber (aleyhisselâm) sözü mü, yoksa, her ilin pâdişâhı kendisi mi uydurmuştur?" dedi. O kimse; "Evvelden beri sultan töresidir" dedi. Osman Gazî, Allahü teâlâ ve Resûlünün (aleyhisselâm) emri olmayan birşey husûsundaki bu gayretkeşliğe iyiden hiddetlendi, adama; "Yürü, artık buralarda görünme, yoksa sana zararım dokunur. Malını kendi eli, kendi alınteri ile kazanmış kimsenin bana ne borcu var ki, bana havadan akçe versin?" deyip, adamı gönderdi Yanındaki dostları, onun bu sözlerim işitince; "Size birşey vermeleri gerekmezse de, pazarı bekleyenlerin emekleri zayi olmasın diye birşey vermeleri iyi olur" dediler. Osman Gâzî de; "Madem ki böyle dersiniz; bir yükü satan kimse iki akçe versin, satmayan hiçbir şey vermesin. Ve de; her kime bir timar verirsem, sebepsiz yere kimse timarı ondan almasın. O kişi ölünce, oğluna versinler. Eğer oğlan küçükçe olursa, hizmetkârları, oğlan sefere yarayışlı hâle gelinceye kadar sefere gitsinler. Eğer bu kânunu her kim bozarsa, yahut benim neslime başka bir kânun öğretirse, Allahü teâlâ onu dünyâ ve âhırette zelîl eylesin" dedi. Bac ve tımarın kânunu bu şekilde düzenlendi, ilk Osmanlı akçesi, Osman Gâzî adına bastırıldı. Dörtyüz çadırla Anadolu Selçuklu-Bizans hududuna yerleştirilen Kayı Aşireti 698 (m. 1299)'de Osman Gazî'nin adına izafeten Osmanlı hânedanı ve devletini kurdu. Osman Gâzî, İslâm Dîni'nin esaslarını, Türk örfünü, teşkilât ve müesseselerini safha safha yerleştirip, mükemmelleştiriyordu. Teşkilât ve müessesesini kurarken, İslâm Dîni'nin farzlarından olan cihâd emrini de ihmâl etmiyorlar, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekten, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel yolunu duyurmak için savaşmaktan bir ân geri durmuyorlardı.

Devamlı genişleyip, teşkilâtlanan Osmanlı Devleti'nin meydana getirdiği tehlikeyi, huduttaki tekfurlarla halledemiyeceğini anlayan Bizans Kayseri ikinci Andronikos Poleologos, hassa kumandanlarından Musalon'u Osman Gâzî üzerine sefere gönderdi. Musalon kumandasındaki Bizans kuvvetlerinin mevcûdu ikibin idi. Osman Gâzî, Bizans kuvvetleriyle 700 (m. 1301)'de İznik'in kuzeydoğusundaki Koyunhisar Kalesi mevkiinde karşılaştı. 700 (m. 27 Temmuz 1301) târihinde yapılan Koyunhisar Muhârebesi'nde, Osman Gâzî muzaffer oldu. 701

(m. 1302) yılında Köprühisar Kalesi feth edildi. 702 (m. 1303)’de Yenişehir’in güneşbatısındaki Marmaracık Kalesi feth edilip, İznik şehrinin kuzeyindeki Katırlı Dağı eteğine kale yapıldı. Kaleye Taz Ali kumandasındaki yüz asker bırakılarak, İznik ablukaya alındı. 706 (m. 1306)’da Bursa tekfurunun idâresindeki müttefik Bizans tekfurlarına karşı sefer yapıldı. Osman Gâzî, müttefik Bizans tekfurlarının kuvvetini Dinboz’da mağlup etti. Kestel, Kete ve Ulubat kaleleri Osmanlıların eline geçti. 706’da Osmanlılar, ilk defa Ulubat tekfuruyla askerî andlaşma imzaladılar. Andlaşmaya göre; mülteci Kite tekfuru Osmanlılara iade edilecek, Osman Gâzî’nin neslinden hiç kimse de Ulubat köprüsünü geçmeyecekti. Andlaşmayı Osmanlılar hiç bozmadılar. Âl-i Osman neslinden hiç kimse o köprüden geçmedi. Hep kayıkla geçtiler.

Osman Gâzî’nin Osmanlı arazisini devamlı genişletmesi, Bizanslıları telâşa düşürdü. Bizanslılar, İlhanlılar ile akrabalık kurarak, Osmanlı taarruzlarından kurtulmak istediler. Bizans Kayseri, kızı Maria’yı İlhanlı hükümdârı Gazân Han’a nişanladı. Onun ölümüyle de, Olcaytu Han’a nişanlayıp, Bizans kalelerini Osman Gâzî’nin taarruzlarından kurtarıp, Osmanlı hakimiyetindeki arazilerin geri alınmasını ümîd etti. Osman Gâzî, Bizans Kayseri’nin ittifâk arayışı içindeki durumunda dahî gazâlarını sürdürdü. 707 (m. 1307)’de İznik kuşatılıp, Yalova’ya akın düzenlendi. Böylece Osmanlılar denize ulaştı. 708 (m. 1308)’de Marmara Denizi’ndeki İmralı Adası feth edilip, deniz üssüne sahip olundu. Bizans’ın Bursa ile deniz ulaşımı ve irtibâtı kontrol altına alındı, İznik civârındaki Koçhisar feth edildi. Osman Gâzî’nin 720 (m. 1320) yılında Rodos Adası’na deniz seferi tertiplediği de rivâyet edilir.

Osmanlılar’ın Bizans hududunda te’sis ettiği âdil idâre; tekfurların zulmünden, vergilerin ağırlığından bıkan Hıristiyan ahâliden başka, kumandanların da takdîrini kazanmıştı. Rumlar, Osman Gâzî’nin idâresine sığınmaya başladılar. 713 (m. 1313)’de Harmankaya tekfuru Köse Mihal de Osman Gâzî’nin ma’iyetine girip, müslüman oldu. Köse Mihal Gâzî adını alarak, pekçok muharebeye katıldı. Osmanlı Devleti’ne çok hizmeti geçti. Rivâyete göre, Köse Mihal Bey’in müslüman oluşu şöyle oldu: Osman Gâzî, vaktiyle onu esîr almış ve Köse Mihal Bey’in yiğitlik ve mertliğinden ötürü serbest bırakmış, onunla dost olmuştu. Bursa kuşatıldıktan sonra yapılan istişârede, çevredeki Bizans tekfurlarının temizlenmesi kararı alındı. Osman Gâzî, ilk önce Harmankaya tekfuru Köse Mihal’i İslama da’vet etmeye karar verdi. Adam gönderip; “Derhâl sefere çıkılacak, hemen gelsin!” dedi. Köse Mihal sefer hazırlıklarını tamamlayıp, hemen geldi. Huzûra çıkıp el öptü. Îmân etmek istediğini söyleyip; “Hân’ım, bana müslümanlığı öğretin. Hazret-i Peygamberi (aleyhisselâm) rü’yâda gördüm. Bana îmân etmemi buyurdu” dedi. Osman Gâzî’nin telkini ile Kelime-i şehâdet söyleyip, müslüman oldu. Beyler ve paşalar buna çok sevindiler.

Marmara sahilinden Karadeniz istikâmetine gazâ akınlarına devam eden Osmanlılar, 713 (m. 1313)’de Akhisar, Geyve, Lüblüce, Lefke (Osmaneli), Hisarcık, Tekfurpınarı, Yenikale, Karagöz ve Yanıkçahisar kalelerini feth ettiler. Bursa, Osmanlı arazisi ortasında bırakıldı. Bursa ablukaya alınıp, Kaplıca ve Uludağ istikâmetlerine iki kale yapıldı. Kaplıca istikâmetindekinin kumandanlığına Osman Gâzî’nin yeğenlerinden Aktimur, Uludağ tarafındakine, Balaban ta’yin edilip, kalelere kumandanlarının isimleri verildi. Bursa kuşatmaya alındı. Moğol istilâsından Batı Anadolu’ya gelip, Kütahya’ya yerleşen Çavdarlı Aşîreti’nin Osmanlı’ya düşmanca hareketleri, Osman Gâzî’nin oğlu Orhan Gâzî tarafından durduruldu. Oymahisar’da yapılan muharebede, Çavdaroğlu esîr edilip, aşiretin saldırganları cezalandırıldı. 717 (m. 1317) yılında Orhan Gâzî ve kumandanlarından Konur Alp, Sakarya ve Karadeniz istikametindeki Kuratekin, Ebesuyu, Karacebeş, Tuzpazarı, Kapucuk ve Keresteci

kalelerini fethedip, bu mevkileri Osmanlı hâkimiyetine aldılar. Gazilerden Akça Koca, Sakarya nehrinin batısından İznik kalesine kadar olan mevkıyi fethetti. Buralara, adına izafeten Kocaeli denildi. Osman Gâzî'nin gençliğinden beri, Rum ve düşman tecâvüzlerine karşı askerî hazırlığı ve mücâdelesi, devlet kurarken idâri ve siyâsî faaliyetleri, onu altmış yaşından i'tibâren iyice yormaya başladı. Romatizmadan da muzdaripti. Gazâ akınlarıyla yetişip, yiğitliği, cesâreti, bilgisi ve İslâm Dîni'ne sadâkati ile düşmanlarını korkutan, müslümanların takdîrini kazanan oğlunun idâre tarzını sağlığında görebilmek için, son yıllardaki fetih hareketlerinde, siyâsî hâdiselerde Orhan Gâzî'yi vazîfelendirdi. Osman Gâzî, oğlu Orhan Gâzî'yi 721 (m. 1321)'de Mudanya, Kara Timurtaş Bey'i de Gemlik seferine gönderdi. Mudanya fethedilip, Bursa ablukası daha da kuvvetlendirildi. Onsekiz ay devam eden ilk Osmanlı akınında, Trakya ve Makedonya sahillerinde ki Bizans şehirlerinden pekçok ganîmet alındı. Bu Trakya akınında, bölge Osmanlılar tarafından tanınıp, keşif yapıldı. Bizans iktisadî buhrana uğratıldı.

Osman Gâzî hayattayken, oğlu Orhan Gâzî ve kumandanlar gazâ akınlarına devam edip, Osmanlı arazisini devamlı genişlettiler. 723 (m. 1323)'de Akyazı, Ayanköy, 724 (m. 1324)'de Karamürsel 725 (m. 1325)'de Orhâneli denilen Atranos fethedildi. Osman Gâzî, 714) yılından beri çevresini ablukaya alıp, kuşatma hâlinde tuttuğu Bursa'nın fethini görmek istiyordu. Orhan Gâzî, 726 (m. 6 Nisan 1326) târihinde Bursa'yı fethedip, Osman Gâzî'nin ve müslümanların arzusunu yerine getirdi. Gazilerin akınları neticesinde; Bolu, Kandıra, Ermenipazarı ve Devehisarı feth edildi. Bursa dâhil, bütün fethedilen bölgeler i'mâr olunarak, sahipsiz evler gazilere dağıtıldı. Osmanlı teşkilât ve müesseseleri kuruldu. Hıristiyan ahâliden Osmanlı ülkesinde oturanlara İslâm dininin gayr-i müslimler ile alâkalı hukuku tatbik edilerek, vergilendirildiler.

Osman Gâzî, vefâtından önce; devletin idâresini oğlu Orhan Gâzî'ye verdi. Kendisi Söğüt'te ikâmet etti. Vefâtından bir sene önce 725 (m. 1325) senesinde, kendisini ziyâret eden oğlu Orhan Gâzî'ye şöyle nasihat etti:

"Oğul! Önce din işlerini herşeyden evvel ele alıp yürütmek gayret ve esâsını dâima gözönünde bulundur ve bu esâsı sakın gevşekliğe uğratma. Çünkü, bir farzın yerine getirilmesini sağlamak, din ve devletin kuvvetlenmesine sebep olur.

Din gayretine sahip olmayan, sefâhate düşkün olan tecrübe edilmemiş kimselere devlet işlerini verme! Zira, yaradanından korkmayan, bir kimse, yaratıklardan da çekinmez.

Zulümden ve hangisi olursa olsun bid'atden, ya'nî İslâmiyete aykırı olan şeylerden son derece uzak dur! Seni zulüm ve bid'ate teşvik edip sürükleyenleri, devletinden uzaklaştır ki, böyle kimseler seni yıkılışa sürüklemektedirler.

Allahü teâlânın rızâsı için devlet hizmetinde ömrünü tüketen sâdık devlet adamlarını dâima gözet Böyle kıymetli kimselerin vefâtından sonra, aile efradını koru, ihtiyâçlı olanların da ihtiyâçlarını karşıla, teb'andan hiç kimsenin malına-mülküne dokunma. Hak sahiplerine haklarını ver. Lâyık olanlara ihsân ve ikramlarda bulun ve ailelerini de gözet özellikle, devletin rûhu mesabesinde olan ve en büyük dayanağı bulunan asker taifesini güzelce idâre edip rahatlarını te'min eyle.

Devletin bedeninde kuvvet mesabesinde olan hakîkî âlimleri ve fazilet sahiplerini, edîb ve yazarları, san'at erbâbını gözetip koru. Onlara hürmet, ikram ve ihsânda bulun. Bir ülkede, olgun bir âlimin, bir ârifin, bir velînin bulunduğunu duyarsan, uygun ve lâyık bir usûl ve ifâde ile onu memlekete getirt. Onlara her türlü imkânı tanıyarak ülkene yerleştir ki, hükümetin süresince âlim ve ârifler, bilginler, memleketinde çoğalsın. Din ve devlet işleri nizâma oturup ilerlesin.

Sakın, orduya ve zenginliğe mağrur olma. Hakîkî âlim ve âriflere, bilginlere hürmet edip, sarayında onlara yer ver. Benim hâlimden ibret al ki, zayıf, güçsüz bir karınca misâli, hiç lâyık olmadığım hâlde buraya geldim ve Allahü teâlânın nice nice ihsânlarına ve inâyetlerine kavuştum. Sen de benim uyduğum ve uyguladığım nizâmı uygula. Muhammed aleyhisselâmın dînini, bu yüce dinin mensûplarını ve itaat eden diğer teb'anı himâye eyle! Allahü teâlânın hakkını ve kullarının hukukunu gözet. Dînimizin ta'yin ettiği Beyt-ül-

mâl'deki gelirin ile kanâat eyle! Devletin zarurî ihtiyâçları dışında sarfiyatta bulunmaktan son derece sakın! Senden sonra geleceklere de aynı nasihatlerde bulun ve iyice tenbîh eyle. Dâima adâlet ve insaf üzere bulun. Zulme meydan verme. Herhangi bir işe başlayacağın zaman, Allahü teâlânın yardımına sığın. Teb'anı düşmanların ve zâlimlerin saldırılarından koru. Haksız olarak hiç kimseye muâmelede bulunma! Dâima halkını hoşnut edecek şeyleri arayıp, yapılmasını sağla. Onların gönlünü kazanmağı, bunun devamını ve artmasını büyük ni'met bil! Teb'anın sana olan güveninin sarsılmamasına son derece dikkat eyle."

Osman Gâzî'nin hastalığı, Bursa'nın fethinden sonra arttı. Hocası Şeyh Edebâlî ve hanımı Bâlâ Hâtun'un vefâtıyla hastalığı daha da şiddetlendi. Vefât edeceği zaman, oğlu Orhan Bey'e yaptığı vasıyyetnamesi, Osman Gâzî'nin İslâmiyete olan sevgi ve saygısını, Türk milletinin rahat ve huzûrunu ne kadar çok düşündüğünü ve insan haklarına olan gönülden bağlılığını açıkça göstermektedir. O vasıyyetname şöyledir:

Âkıbet-i kâr budur herkese,
bâd-i fenâ pîr ve civana ese.

Azmi-bekâ eylersem ben bu dem,
devlet-ü ikbâl ile ol muhterem!

Çünki, senin gibi halef koymuşam,
rıhlet edersem bu cihandan ne gam.

Lîk vasıyyet ederim gûş kıl!
Gayr-ı gâm-ı denî ferâmûş kıl!

Dilerim ey sâhib-i ikbâl câh!
İtmeyesin cânib-i zulme nigâh!

Adl ile bu âlemi âbâd kıl!
Resm-i cihâd ile beni şad kıl!

Râh-ı cihâd içre edip ictihâd,
memleket-i Rûmda kıl adl-ü dâd!

Eyle ri'âyet ulemâya temam.
Tâ ki bula, emr-i şerî'at nizâm!

Her nerede işidesin ehl-i ilim.
Göster ona rağbet-i ikbâl ve hilm!

Asker ve mal ile gurûr eyleme!
Şer-i şerîf ehlini dur eyleme!

Şer'dir mâyeşi şâhî ve bes!
Şer'a muhalif işe etme heves!

Matlabımız dîn-i Hudâdır bizim!
Mesleğimiz râh-ı Hudâdır bizim.

Yoksa, kuru mihnet ve gavga değil,
şâh-ı cihan olmağa da'vâ değil!

Nusret-i din oldu çü maksad bana,
maksadıma kasd yaraşır sana!

Âleme in'âmını âm ide-gör,
Memleket emrini temam ide-gör!

Hıfz-ı re'âyâya çalış rûz-ü şeb!
Tâ ki karin ola sana lutf-i Rab!

Vasıyyetnamenin özü şöyledir: "Allahü teâlânın emirlerine muhalif bir iş eylemeyesin! Bilmediğini şerî'at ulemâsından sorup anlayasın, iyice bilmeyince bir işe başlamayasınl Sana itaat edenleri hoş tutasın! Askerine in'âmı, ihsânı eksik etmiyesin ki, insan ihsânın kulcağızıdır. Zâlim olma!

Âlemi adâletle şenlendir ve Allah için cihâdı terk etmiyerek beni şad et! Ulemâya ri'âyet eyle ki, şerî'at işleri nizâm bulsun! Nerede bir ilim ehli duyarsan, ona rağbet, ikbâl ve hilm göster! Askerine ve malına gurûr getirip, şerî'at ehlinden uzaklaşma. Bizim mesleğimiz Allah yoludur. Ve maksadımız, Allahın dînini yaymaktır. Yoksa, kuru gavga ve cihangirlik da'vâsı değildir. Sana da bunlar yaraşır. Dâima herkese ihsânda bulun! Memleket işlerini noksansız gör! Hepinizi Allahü teâlâya emânet ediyorum!"

Osmanlı sultanları, bu vasıyyetnameye candan sarılmışlar, devletin altıyüz sene hiç değişmeyen anayasası yapmışlardır.

Osmanlı sultanları ilmi teşvik etmeyi, memleketlere sahip olmaktan aşağı tutmadılar. Kemâl sahibi ilim erbâbını dâima takdîr edip onlara rağbet ettiler. Hattâ, bunları diğer devlet erkânına takdim eylediler. Devletin hâl ve mesleği îcâbı olarak, en evvel ve en ziyâde rağbet ve teşvike mazhar olan Arabî ve şer'î ilimlerdi. Pâdişâhlar, savaşta ve barışta, kânunların düzenlenmesinde, dinimizin bildirdiği hükümlere sâdık kalmakla yükselip kuvvetlendiler. Bütün işlerinde âlimlerle istişâre eylediler. Devlet nizâmlarının hazırlanmasını, düzenlenmesini ve teftişini onlara havale eylediler, idâri mes'ûliyetlere onları da ortak eylediler. Bunun için Osmanlı Devleti'nde ulemâ sınıfı, hürmetli bir mevkideydi. Bu yüzden korkutmağa dayanmaktan çok, adâleti yerleştiren kânunlar yapıldı.

Osman Gâzî, 726 (m. 1 Ağustos 1326) senesinde Söğüt'te vefât edip, Bursa'daki Gümüşlü Kümbet'e defnedildi. Yerine oğlu Orhan Bey, Osmanlı sultânı oldu. Osman Gâzî'nin, Orhan Bey'den başka; Alâeddîn Bey, Çoban Bey, Hâmid Bey, Melik Bey, Pazarlu Bey adlarında birkaç oğlu ve Fatıma Hâtun adında bir kızı vardı. Osman Gâzî'nin eşsiz siyâseti ve Orhan Gazi'nin üstün kabiliyet ve meziyetleri sayesinde, Orhan Bey i'tirâzsız devletin başına geçti. Kardeşleri onun hizmetinde çalışmaktan zevk aldılar. Onun Allahü teâlânın rızâsı için yaptığı cihâddan pay almaya gayret ettiler.

Osman Gâzî, sâlih bir müslüman olup, İslâm ahlâkının iyi ve güzel vasıflarına sahipti. Az sayıdaki aşiret kuvvetleriyle, Bizans ordusunu ve tekfurlarını üst üste mağlup edip, zaferler kazanan üstün bir kumandandı. Dörtyüz çadırla, dünyânın en uzun ömürlü hânedanını ve en büyük devletlerinden birini kurdu. Osman Gâzî, kurduğu hânedanla; üç kıt'a, yedi iklim, her çeşit; ırk, dil, din, mezheb, fikir, kültür ve medeniyetteki insanı bünyesinde "Osmanlı" adı altında toplayan, Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîf ve İslâm âlimlerince öğülen ma'nevî hizmetlerin mirasçısı bir idârecilik vasfının hicri sekizinci asırdan, hicri ondördüncü asra kadar nesilden nesile intikâlcisidir. Osmanlı Devleti, dînî mes'elelerini, kuruluşundan i'tibâren Hanefî mezhebi hükümlerince halletti. Kaza merkezlerine, şehirlere ta'yin edilen kadılar, Hanefî mezhebine göre karar verirlerdi. Osman Gâzî zamanında askeri teşkilât Oğuz töresine göre olup, aşiret kuvvetlerine dayanıyordu.

Tarihçilerin Osman Gâzî ve kurduğu devlet hakkındaki ortak fikirleri şöyle özetlenebilir:

Türk ve İslâm târihinin en muhteşem devri Osmanlıların eseridir. Onlar, millî ve İslâmî mefkûrelerinin dâhiyane terkibi, siyâsi istikrâr ve sosyal adâletleri sayesinde üç kıt'anın ortasında ve Akdeniz havzasında, beşer târihinde nizâm-ı âlem da'vâsının en kudretli temsilcileri olmuşlardır.

Osmanlı Hânedanı, dünyâda hiçbir aileye nasîb olmayan büyük ve dahî pâdişâhları bir biri ardından yetiştirmekle, bu devlete yalnız en büyük hayatiyeti bahşetmedi; onu, millî, İslâmî ve insanî idealler çerçevesinde milletin kalbini kazanarak cihan hâkimiyeti düşüncesinin de en sağlam bir teşkilâtı hâline getirdi. İslâm dîninin, beşeriyeti saadete, adâlete ve insanlığa eriştirmek için ilân ettiği yüksek esaslar ve dünyâ nizâmı mefkûresi, Eshâb-ı Kirâmdan sonra en ileri derecesine Osmanlı devrinde ulaşmıştır.

Osmanlı Devleti, kavimler, dinler ve mezhebler arasında sağlam bir ahenk, halk kitleleri arasında hiçbir fark ve tezada müsâade etmemekle, dünyâ târihinde milletlerarası en kudretli ve cihanşümûl bir siyâsî varlık teşkil etti. Osmanlı Devleti ve sultanlarının da'vâları da, kendi ta'birleri ile "Nizâm-ı âlem" üzerinde toplanıyor, koca devletin hikmet-i vücûdu ve cihâdı da, bu millî, İslâmî ve insanî esaslara bağlı bulunan bir cihan hâkimiyeti düşüncesine dayanıyordu. Bu düşünce, gerçekten Türk-İslâm târihinde en yüksek derecesini bulmuş ve müstesna bir kudret kazanmıştı. Bu büyük siyâsî varlık, eski ve yeni devletlerden farklı olarak, ne dışta istilâ tehditlerine ve ne de içeride çeşitli ırk, din, mezheb mensûpları ve grupların huzûrsuzluk endişelerine ma'rûz bulunmuyordu.

¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾¾

1) Tâc-üt-tevârih

2) Âşıkpaşa-zâde Târihi

3) Neşrî Târihi

4) Ed-Devlet-ül-Osmâniyye (Seyyid Ahmed bin Zeynî Dahlân),
İstanbul 1986, cild-2, sh. 110

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1056

6) Eshâb-ı Kirâm sh. 369

7) Münşeât-ı selâtîn, (Feridun Bey), cild-1, sh. 64